Coperta; Vasile SOCOUUC
Ilustrație: James ENSOR, *Autoportret înconjurat de măști,* 1899 (detaliu)

Dicționar de sociologie

urmat de

indicatori demografici, economici, sociali și sociologici

Călin Anastasiu, Ilie Bădescu, Alfred Bulai, Septimiu Chelcea,
Tania Dobrescu, Iancu Filipescu, Gheorghiță Geană, Nicolae Gheorghe
Viorel Gheorghe, Laura Grünberg, Petru Iluț, Măria Larionescu,
Nicolae Loîreanu, Livius Manea, Dom Marcel, Ioan Mărginean,
Smaranda Mezei, Ioan Mihăilescu, Andrei Novak, Ion-Andrei Popescu,
Emilian Popescu, Sorin Rădulescu, Traian Rotariu, Dumitru Sandu,
Alin Teodorescu, Vladimir Trebici, Ion Ungureanu, Lazăr Vișceanu,
Mihaela Vișceanu, Măria Voinea, Cătălin Zamfir, Elena Zamfir

Coordonatori:

Cătălin Zamfir
Lazăr Vișceanu

Secretariat:
Alfred Bulai

Editura Babel,
București 1998

PREFA Ă

Există două formule distincte de concepere a unui dic ionar. Prima este aceea a unui "vocabular" sau glosar care cuprinde prezentarea sumară a sensului termenilor strict tehnici ai disciplinei. Cea de a doua este dic ionarul enciclopedic, care tratează pe larg atît geneza i evolu ia sensului diferi ilor termeni, cît i orientările i tipurile de teorii sau cercetări în care ei sînt implica i.

Decizia de a opta pentru o variantă sau alta n a fost u or de luat. Pe de o parte, în condi ile actuale, sociologia este a teptată să ocupe o pozi ie cheie în cultura intelectuală a comunită ii i a fiecăruia dintre noi, eventual să contribuie, în mod semnificativ, la con tientizarea i la eventuala solu ionare a problemelor cu care ne confruntăm. Totodată, fiind primul dic ionar de sociologie publicat în ara noastră, sîntem con tien i că publicul s ar a tepta a primi un instrument de informare i orientare cît mai complet, clar i operaţional cu putin ă. Pe de altă parte, a trebuit să luăm în considerare i posibilităţile noastre limitate. O enciclopedie sociologică, de i foarte necesară, presupune o acumulare de cuno tin e în cadrul comunităţii noastre i o clarificare teoretică i metodologică sensibil superioare celor atinse în prezent.

Aceste date ale problemei ne au determinat să optăm pentru o formulă de dic ionar intermediară între glosar i enciclopedie. La termenii importan i am căutat, pe cît s a putut, să dăm informa ii asupra evolu iei sensurilor lor i a contextelor teoretice i metodologice în care sînt utiliza i. Pentru ceilal i am oferit semnifica iile standardizate, de i nu întotdeauna univoce, pentru că polisemia i metafora sînt încă puternic prezente în sociologie.

Prin natura sa, un dic ionar trebuie să ofere o imagine a ceea ce s a sedimentat în sociologie, să redea ceea ce a devenit oarecum standard în practica comunităţii sociologice. Or, tocmai aici este marea problemă. Sociologia a făcut pa i importan i spre elaborarea unei paradigme unice, dar este încă departe de a o fi realizat. Există în sociologia actuală o largă varietate nu numai de abordări teoretico metodologice, dar i terminologice. La acestea se adaugă i o importantă varia ie terminologică provenită din orientarea socio logiilor na ionale. Am încercat, pe cît posibil, să oferim o imagine cît mai completă a acestei varietă i, dar i a tendin elor de convergen ă. Inevitabil,

acolo unde diversitatea este excesivă si cristalizarea sensului este încă scăzută, autorii au fost nevoiți să propună o structurare proprie, recurgînd, apoi tunci cînd au apreciat că este cazul, și la comentarii critice.

O altă dificultate majoră a provenit din selectarea termenilor tratați. Sociologia actuală utilizează o largă varietate de termeni, unii aplicați și în alte discipline socio-umane sau referitoare la spații/domenii sociale tot atît de diverse. Orice selecție implică atît omisiuni, cît și opțiuni, iar acestea au trebuit astfel făcute încît să indice și convergențele și diferențierile din abordările disponibile, dar mai ales să ofere deschideri pentru noi cristalizări și dezvoltări. Intenția principală a selecției și prezentărilor a fost aceea de a oferi o imagine a sensurilor consacrate, dar și de a provoca reflecția utilizatorului pentru explorarea unor noi asemenea analize și interpretări. Următoarele mari categorii de termeni au fost luate în considerare: a) termeni tehnici specifici sociologiei, curent utilizați în limbajul sociologic actual, avînd sensuri relativ standardizate; b) termeni sociologici utilizați în contextul anumitor orientări și teorii influente care, deși neintrați în uzul curent al sociologiei, sînt vitali pentru înțelegerea respectivelor orientări/teorii; c) termeni utilizați în mai multe discipline sociale (filozofie, politologie, economie, psihologie, antropologie), aparținînd la ceea ce Lallande numea "vocabularul științelor sociale"; în acest caz am preferat să accentuăm semnificațiile mai particulare pe care termenii le iau în contextul sociologiei, semnificațiile lor mai generale putînd fi găsite în dicționarele altor discipline; mulți termeni nespecifici sociologiei, dar utilizați frecvent și de către ea, nu au fost deloc introduși; d) termeni consacrați de tradițiile sociologiei românești; e) în fine, termeni preluați din limbajul comun dar care au dobîndit conotații specifice în limbajul sociologic.

în cazul termenilor care desemnează fenomene/procese sociale complexe, obiect al mai multor discipline științifice (stat, partid politic, națiune, popor, urbanizare etc.) nu ne-am oprit prea mult asupra expunerii conținutului lor, ci, după o sumară definire/caracterizare, am accentuat specificul abordărilor sociologice ale acestora, aspectele pe care sociologia le-a explorat mai mult, pînă în momentul de față.

în fine, este nevoie să facem alte cîteva precizări asupra opțiunilor noastre. Fiind un dicționar de termeni, nu am inclus articole bio-bibliografice referitoare la autorii clasici și contemporani. Sperăm că referirile la curentele sociologice sau la diferiți termeni vor suplini într-o oarecare măsură o asemenea lipsă. Referirile la autori sau la lucrări s-au efectuat cu maximă economie, oprindu-ne de regulă la autorii și lucrările fundamentale, inițiatoare, devenite clasice. La termenii referitori la tipurile mari de fenomene/procese sociale, care stau în centrul diferitelor sociologii specializate, pe lîngă caracterizarea sumară a lor am inclus expuneri mai largi asupra tematicii și tendințelor care caracterizează respectivele ramuri ale sociologiei. Acestea sînt deci de găsit

la termenii lor fundamentali. De exemplu: ORGANIZAȚIE (Sociologia o.), RURAL (Sociologia r.). Datorită importanței metodologice a variatelor metode statistice de prelucrare a datelorîn sociologia actuală, am introdus termeni referitori la marile tipuri de analiză statistică. Pentru a evita fragmentarea înțelegerii sensurilor intercorelate ale termenilor am preferat o tratare mai extinsă a termenilor cheie (principali), definind în cadrul lor o mulțime de termeni derivați. Prin aceasta am sperat că sensul unor termeni va deveni mai clar, în contextul mai general al termenilor cheie. De aceea, în final, prezentăm un index cu trimiteri atît la termenii principali cît și la cei derivați sau asociați.

O secțiune distinctă este consacrată prezentării unor indicatori esențiali, curent utilizați în diverse analize ale comunităților sociale. Intenția este de a oferi cititorului posibilitățile de informare asupra semnificațiilor specifice fiecărui indicator, fără a intra în detalii tehnice, sperînd astfel să-l ajutăm să citească mai ușor diverse tabele statistice și să-i sporească înțelegerea unor analize, programe sau direcții de dezvoltare sectorială sau globală. Setul de indicatori selectați este oarecum minimal, dar rezultat prin aplicarea unui principiu al esențialei complementarități a indicatorilor economici cu cei demografici și cu cei utilizați în sectoarele fundamentale ale sistemului social global.

în ciuda diversității termenilor și a unei inerente lecturi întrerupte, elaborarea dicționarului a fost ghidată de un cadru de referință care să invite cititorul să depășească, dacă dorește, atît fragmentarea lecturii cît și pasivitatea receptării, în acest sens, nu numai că am indicat termenii intercorelați, pentru o eventuală continuare și aprofundare a lecturii, dar am insistat și asupra unor "deschideri" așteptate, intuite sau chiar necesare.

Sociologia își realizează menirea prin sporirea posibilităților de explorare, înțelegere și practicare a libertății umane, prin oferirea de punți de legătură între personal și social, între individual, comunitar și global. într-o lume în schimbare accelerată, într-o perioadă de cumpănă a tranzițiilor și opțiunilor, sociologia este investită cu responsabilitatea de a analiza procesele din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și mai ales de a identifica și a explica transformările prezente și viitoare. Studiul sociologiei trebuie să ofere temeiurile construcției actuale a culturii intelectuale prin stimularea imaginației interpretative și a analizei lucide centrate pe viața personală în lumea socială. A da seamă de cursul și stilul individual de viață într-o lume învolburată de schimbări nu este o simplă opțiune, ci o necesitate pe care sociologia are menirea să o conștientizeze. Dicționarul de față vine în întîmpinarea acestei cerințe.

Coordonatorii

Despre modul de utilizare a dic ionarului

Dacă sînte interesat de semnifica ile ata ate unui termen, căuta mai întîi în **Index.** Aici ve găsi indicată pagina unde este prezentat termenul e ventualele asocia ii. Depinde de op iunea dumneavoastră dacă le urma sau nu. Ne cerem scuze dacă termenul pe care îl căuta nu este prezentat vă invităm să căuta în alte dic ionare sau în edi ia următoare a dic ionarului nostru.

Dacă vă interesează numele autorului textului de prezentare a unui termen, compara ini ialele de la sfîr itul textului respectiv cu lista de mai jos:

Alfred Bulai: A.B.
Alin Teodorescu: A.T.
Călin Anastasiu: CA.
Cătălin Zamfir: C.Z.
Dom Marcel: D.M.
Dumitru Sandu: D.S.
Elena Zamfir: E.Z.
Emilian Popescu: E.P.
Gheorghi ă Geană: **Gh.G.**
Iancu Filipescu: I.F.
Mie Bădescu: I.B.
Ioan Mărginean: I.M.
Ioan Mihăilescu: **I.Mih.**
Ion Andrei Popescu: I.A.P.
Ion Ungureanu: I.U.
Laura Grunberg: L.G.
Livius Manea: L.M.
Lazăr Vlăsceanu: L.V.
Măria Larionescu: M.L.
Măria Voinea: **M.Vn.**
Mihaela Vlăsceanu: M.V.
Nicolae Gheorghe: N.G.
Nicolae Lotreanu: N.L.
Petru Ilu : P.I.
Septimiu Chelcea: S.C.
Smaranda Mezei: S.M.
Sorin Rădulescu: S.R.
Tania Dobrescu: T.D.
Traian Rotariu: T.R.

F

ABANDON ISTORIC concept izvodit de N. Iorga în scrierile sale de sociologie istorică pentru a desemna desolidarizarea popula iilor fa ă de istoria dominatoare, potrivnică intereselor de afirmare conservare a fiin ei lor colective. Cum istoria dominatoare este, în mare măsură, totuna cu manifestările (expansiunea) unui mare imperiu, a unei domina ii oarecare, a.i. se manifestă ca atitudine de desolidarizare a popula iilor fa ă de *aparatul* acelui imperiu, a! unui stat, în genere, desolidarizare care se accentuează în momentele în care un asemenea aparat devine prea împovărător. Această atitudine variază de la toleran a aparentă a popula iilor fa ă de aparatul domina iei (a a numîia "împăcare", coabitare cu răul), pînă la abandonarea violentă a statului opresiv (împovărător). Imperiul, o domina ie în genere, nu intră in *rela ie organică* cu poporul, ci se a eză ca o imensă "superfeta ie parazitară" peste popula ia locală. A a se explică desolidarizarea acesteia fa ă de aparatul su perpus graba de a înlocui un aparat cu altul dacă ultimii sosi "cereau mai pu în de la supu ii lor decît vechii împilatori". A a se explică de ce, în momentele critice, popula iile din cadrul marilor imperii au abandonat carcasa imperială, rezemată pînă atunci pe umerii lor, lăsîndo să se prăbu ească. Popoarele, arată N. Iorga, au o aptitudine specială de "cîntărire" a gradului de împovărare (apăsare) a unui imperiu, în genere a unei domina ii, în raport cu alta. Această aptitudine are func ia unui "cîntar psihologic, colectiv" de evaluare a apăsării (împovărării) imperiilor (în general a domina iilor) toate societă ile (dar mai ales cele ărăne ti sînt înzestrate cu un asemenea "instrument de măsurare". Pentru popula iile ărăne ti, imperiile nu reprezintă calită i, sînt *a calitative,* nu pot fi mai mult decît ni te "cantită i" împovărătoare. în viziunea de sociologie a imperiului a lui N. Iorga, aceste "suprastructuri" nu sînt altceva decît imense ma ini tributale care apasă peste popula ii locale se a ază în arealul cucerit (sau de năvălire barbară) ca ni te simple carcase superpuse, fiscale sau de pradă, specializate în diverse procedee tehnici de preluare a unei păr i mai mari sau mai mici din pr/sosu/rnuncii acelor popula ii locale. Gradul apăsării (împovărării) explică decizia colectivă spontană a "abandonării" unei carcase imperiale (dominatoare, în genere), care, fără suportul popula iei, se prăbu e te. "Crede i că Siria sau Egiptul i au acceptat pe romani fiindcă le au recunoscut superioritatea? De loc. I au acceptat ca pe ni te *barbari utili,* care, in si

tuația lor inferioară, n au *dreptul să ceară atit cit ar* cere cineva din lumea aceasta a răsăritului (...), Mai bun un imperator *decît un basileus, dar mai bun un calif decît* un imperator" (N. Iorga, "Evoluția ideii de libertate", 1928, p. 74). Chestiunea a fost sesizată și de Marx, care însă o interpretează de pe cunoscuta poziție antiărănească a tuturor marxiștilor. Marx vorbește despre "organismul acestor barbari" (satele orientale) pe care le acuză de "viață vegetativă", căci "asistau impasibili la prăbușirea unor întregi imperii (...), a unor orașe mari" (K. Marx, F. Engels, *Opere,* voi. 9, 1972, p. 141). H.H. Stahl, continuator strălucit al lui N. Iorga în domeniul sociologiei istorice, arată, criticîndu-l pe K. Marx, încă în 1980, că "în fond e vorba de comunități sătești cucerite de seminții războinice, oprite deci în dezvoltarea lor prin jaful cuceritorilor, impasibile față de distrugerea orașelor așa cum era și normal să se arate exploatații față de nenorocirile întîmplate celor care îi exploatează" (H. H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributale,* 1980). Evenimentele provocate de imperii — războaie, invazii, cuceriri, înfrîngeri, încasări fiscale de toate tipurile — apar populațiilor țărănești drept ceea ce erau, ca "teroare a istoriei", ca timp străin, și desolidarizarea de "imperii" (cu tot cu istoria lor) era o consecință firească. în genere, aratăiorga, pe măsură ce aparatul militar și pătura imperială superpusă își măresc dimensiunile și volumul, crește și costul "imperiului", ceea ce provoacă desolidarizarea colectivă a localnicilor sau atitudinea de a.i. Așa se explică "accepțiunea barbarilor" în provinciile imperiului roman și tot astfel poate fi explicată "abandonarea statului": "Statul este abandonat în seama cui poate să-l ia. Și sentimentul față de stăpînitori este acesta: Eu nu te vreau, dar fiindcă Dumnezeu te-a adus, eu nu mă împotrivesc. Este un domeniu așa de puțin vrednic de interes acela în care te afli și dacă ai bunul simț de a nu-ți cere prea mult și de a nu mă băga în războaie, ești foarte bun!" (N. Iorga, *ibidem).* Importanța teoriei a.i. trece de marginile sociologiei imperiilor, căpătînd utilizări de sociologie comparativă: "Se înîîrnplă aceași lucru cu Imperiul roman care se întîmplă astăzi în anumite *societă i politicianizate,* unde se întreabă lumea: de ce nu rezistă alegătorul la ingerințele ce se fac într-un moment de alegeri? Nu rezistă nu fiindcă el n-ar fi în stare să înlăture agentul de poliție sau jandarmul, căci evident societatea este mult mai tare decît toți acești, dar fiecare îți zice: ori unul, ori altul, totuna el" *(ibidem).* Iată dar că într-o accepțiune secundară, a.i. are și sensul unei atitudini de toleranță colectivă *aparentă* față de o pătură și un sistem de dominație. Așa se face că aceeași populație, ce părea extrem de tolerantă, pasivă, plină de supușenie, devine, brusc, intransigentă, violentă, nemiloasă cu opresorul de îndată ce s-a creat o conjunctură critică. *V. suprastructură delegată, magister militiae, pătură superpusă.* **I.B.**

ABUZ 1. Exces în folosirea unui lucru. 2. Denumire dată unor anumite încălcări ale legalității, în cadrul dreptului penal sînt prevăzute diferite tipuri de a. cu semnificație juridică: a. de autoritate, comis contra persoanei (violare de domiciliu, negarea justiției, violențele funcționarilor, violarea secretului corespondenței), sau contra interesului public (violență în scopul împiedicării exercitării legilor sau acțiunii justiției, perceperea ilegală de impozite etc); b. de încredere, delict constînd în însușirea, înstrăinarea sau refuzul de a returna obiecte sau valori încredințate unei persoane cu obligația de a le restitui; c. de nevoi, de slăbiciune sau de pasiuni ale unui minor în scopul de a-l determina să subscrie, în prejudiciul său, la obligații, renunțări privind sume de bani sau valori imobiliare; *d.* de semnătură în alb, care este o varietate a falsului, caracterizată prin faptul că semnătura în alb a fost încredințată autorului. • După anii '60, o nouă problemă a intervenit în dezbaterea publică: a. *fa ă de copil.* Maltratarea sau a. părinților față de copii nu este un fenomen nou; în prezent, însă, infanticidul, obligarea sau permiterea ca minorii să muncească multe ore și chiar tratarea lor ca "adulți în miniatură" sînt considerate drept a., deși în trecut constituiau practici comune. Majoritatea a. sînt comise de părinți naturali. în numeroase legislații moderne, a. față de copil este definit ca vătămarea fizică sau mentală, sexuală, tratamentul neglijent, maltratarea unui minor de către o persoană care este responsabilă în ce privește bunăstarea lui. Circumstanțele care indică faptul că sănătatea sau bunăstarea copilului sînt afectate permit distingerea a două categorii ale a.: a. activ, printr-o atitudine și acțiune ostilă, deliberată și agresivă a celui care îl are în grijă, cu intenția de vătămare și prejudiciere; *b.* pasiv, printr-o lipsă de interes, prin neglijare. Din punctul de vedere al copilului, nu este nici o diferență, toate aceste manifestări fiind receptate ca maltratare. A. *fizic* este cel mai ușor de detectat și cel mai frecvent raportat, în cazul neglijării fizice, părinții ignoră și nu permit copilului să aibă alimentația, îmbrăcămintea, adăpostul și îngrijirea sănătății adecvate. Acești copii sînt frecvent murdari, îmbrăcați neglijent, subponderali și în nevoie de supraveghere medicală. A. *sexual* apare cînd cineva cunoscut copilului (de regulă unei fete) încearcă să întrețină relații sexuale prin utilizarea forței sau seducției. A. *emo ional* este o manifestare a afectării copilului prin alte comportamente ale adulților decît cele fizice și sexuale. • Incidența a. față de copii nu poate fi cunoscută, întrucît multe cazuri rămîn neraportate și neînregistrate. Studiile întreprinse atestă că părinții abuzivi apar în tuturor nivelelor socio-economice și culturale, deși cazurile raportate apar mai frecvent la categoriile afectate de sărăcie. De obicei, părinții abuzivi sînt marcați de o serie de caracteristici distinctive: nu știu să fie ocrotitori, suportivi și iubitori; manifestă cerințe nerealiste față de copil din punct de vedere fizic, intelectual și emoțional, la care acesta nu poate răspunde, declanșînd astfel sentimente de frustrare, respingere și mînie; sînt izolați social; sînt orientați spre pedeapsă, pe care o consideră necesară în controlul copilului; provin în general din rîndul tinerelor mame, imature, avînd relații inconsistente cu prietenii sau soții lor, din care rezultă sarcini neplanificate și nedorite. Cel mai comun factor în apariția a. pare a fi șomajul tatălui copilului, care crește rata infracționalității, consumul de droguri, alcoolismul, criza familială, cu consecințe fizice și mentale. Cu o inconsistentă imagine de sine, acești părinți sînt disperați, au experiența e ecurilor repetate, lipsindu-le speranțele în viitor. Totodată, există unele caracteristici ale copiilor care par a contribui la probabilitatea a., cum ar fi prematuritatea, greutatea redusă la naștere, deficiențele congenitale. A. sînt mai frecvente în cazul familiilor cu peste 4 copii. Ca problemă socială, a. față de copil se află în atenția autorităților; cercetările și practica au contribuit la crearea unei largi categorii de servicii sociale, de la cele preventive (îngrijiri prenatale, educarea părinților) la cele curative (de sprijin, ajutor, consiliere, suplimentare sau substituire a poziției părinților în relația cu copilul etc). O mare diversitate de prestații de acest gen revine organizațiilor non-guvernamentale. *V. servicii sociale.* L.M.

ACCIDENT eveniment fortuit cu consecințe neplăcute pe plan fizic, mental sau material. Are diferite forme: a. *domestic,* în care victime cad, de regulă, copiii și vîrstnicii; a. de *circula ie,* în care categoria cea mai afectată o reprezintă persoanele între 15-25 de ani; a. *de muncă* de care sociologia se inte-

resează mai ales din perspectiva consecin□elor sociale ale utilizării în produc□e a echipamentelor □i tehnologiilor. *V. abuz, familie, muncă.* M.Vn,

AC□IONALISM 1. în sens larg, a. define□te un grup de concep□ii sociologice relativ diferite, a căror notă comună o constituie promovarea principiului ac□iunii sociale ca punct de plecare al oricărei cercetări sociologice. Sociologia ac□ionalistă consideră, deci, că societatea nu este un dat natural, ci un produs istoric, crea□e colectivă, institu□ile □i faptele sociale în general fiind doar sedimentări ale ac□iunilor sociale. în consecin□ă, sociologia trebuie să studieze mi□carea, crea□ia □i procesualitatea istorică. Deoarece sistemul social nu este decît un produs derivat al ac□iunii sociale □i al interac□iunii indivizilor, ace□tia sînt singurele elemente active din societate. Ei urmăresc realizarea untir scopuri determinate în func□e de care î□i definesc situa□ia în care ac□ionează □i proiectează sisteme de rela□ii sociale pe care le modifică permenent, redefinindu□e sau schîmbîndu□e semnifica□ia. Principalele curente ale sociologiei ac□ionaliste sînt sociologia interpretativă, individualismul metodologic □i unele concep□ii sociologice neomarxiste inspirate din lucrările de tinere□e ale lui Marx. 2, în sens restrîns, concep□ia sociologică elaborată de Alain Touraine, care încearcă să elimine dificultă□ile materialismului naturalist al sociologiei structuraliste, pe de o parte, □i ale idealismului voluntarist specific sociologiei func□ionaliste, pe de altă parte. Considerînd că orice ac□iune socială presupune un sistem de rela□ii în care sînt plasa□ actorii, un sistem simbolic în care ei corn unică □i o orientare spre scopuri determinate, A. Touraine *(Sociologie de l'action,* 1965) define□te a. ca analiză sociologică a orientărilor actorului fa□ă de scopuri create prin însă□i ac□iunea sa. De aceea principiul a. este *munca,* ac□iunea istorică prin excelen□ă. Analiza sociologică a muncii ("principiul muncii") ne permite să depă□im opozi□ia dintre situa□ia socială (condi□ile sau împrejurările obiective ale ac□iunii) □i semnifica□ia el pentru actor (interpretarea subiectivă a valorilor □i simbolurilor), respectiv dintre materialism □i idealism, deoarece munca este în acela□i timp situa□e □i ac□iune. Cum însă exigen□ele "principiului muncii" nu sînt exprimate în aceea□i măsură de to□i indivizii care participă la ac□iunea istorică concretizată în procesele de muncă, studiul subiectului istoric presupune analiza con□tiin□ei muncitore□ti. în structura acesteia pot fi identificate formele tipice de orientare a subiectului istoric, care, prin actul muncii, modifică împrejurările date □i construie□te în mod progresiv un mediu tehnic. *V. ac iune socială, agent social, muncă.* I.U.

AC□IUNE împreună cu corelatul său ACTIVITATE, termeni utiliza□i frecvent în sociologie, prelua□i din limbajul comun, fără însă a fi primit o semnifica□ie tehnică specială, cu excep□ia unor teorii sociologice particulare (T. Parsons, teoriile ac□ionaliste). De regulă, a. se referă la un proces delimitat în timp, individual sau colectiv, de realizare a unui obiectiv (scop) suficient de clar formulat la nivelul con□tiin□ei actorului. Votarea unei legi este un exemplu de a. A. presupune 4 elemente distincte: a. un *actor,* individual sau colectiv—cel care realizează a.; *b.* o *situa ie* — condi□ile fizice, sociale în care respectiva a. se desfă□oară; *c.* un *obiectiv,* scop care orientează a.; □i *d.* o *modalitate* (tehnică, strategie) utilizată de actor pentru a realiza, în situa□ia dată, obiectivul propus. Spre deosebire de a., *activitatea* reprezintă un complex de a., întins pe o perioadă îndelungată de timp, □i orientat spre realizarea unor finalită□i mai globale □i mai difuze, adesea nu suficient de clar con□tientizate. Astfel, vorbim despre activitatea unui partid, de activitatea bisericii în secolul al XIX□lea sau despre activitatea profesională a lui Ionescu. A. reprezintă adesea un element al activită□ii. în□elegerea actuală a a. exprimă, în rezumat, noul punct de vedere al sociologiei □i psihologiei asupra constituirii comportamentului uman. în contrast cu în□elegerea filosofică tradi□ională, de tip ra□ionalist, a a. (produs con□tient al unui subiect individual abstract), constituirea acesteia este considerată într□un cadru deter□ minativ mai larg: *a. natura culturală* a a. — comportamentul uman este modelat de cadrele culturale ale colectivită□ii respective; *b. natura socială* a a. —ea se constituie într□un cadru social concret, exprimîndo configura□e de for□e sociale □i un anumit mod de organizare socială; c. *natura dublă, con tientă/spontană* a a.: considerarea palierelor incon□tiente ale psihicului a reprezentat o schimbare de perspectivă asupra comportamentului, în raport cu modelul ra□ionalist clasic. *Activitatea* presupune un cadru de referin□ă explicativ mai obiectiv decît a. Ea nu reprezintă pur □i simplu o sumă de a., ci un proces structurat complex la nivelul căruia devine mai clar că obiectivele con□tient formulate reprezintă doar o secven□ă, o expresie subiectivă a unei finalită□i obiective, mai pu□in con□tientizate. Dacă analizăm de ex. *activitatea* socială a unui grup social sau a unei colectivită□i, se va face apel într□o mult mai mică măsură la obiectivele formulate de unul sau altul dintre liderii acestora, □i mai mult la organizarea ei socială, care î□i conferă orientarea generală, □i la condi□ile particulare care î□i pot explica dinamica. O asemenea referin□ă obiectivă face ca explicarea activită□ii, spre deosebire de cea a a., să ia în considerare precumpănitor alte elemente: a. Finalită□ile obiective ale actorului colectiv care decurg din configura□ia socială în care acesta evoluează, scopurile, obiectivele, idealurile □i aspira□ile formulate la nivelul con□tiin□ei sale fiind considerate mai mult luări de cuno□tin□ă a acestor finalită□i, *b.* Spre deosebire de a. care, datorită delimitării sale în timp, trebuie să ia în considerare condi□ile concrete în care aceasta are loc, *activitatea,* ca sistem de ac□iuni desfă□urat pe perioade lungi de timp, va trebui să ia în considerare nu atît condi□ile concrete, destul de fluctuante, ci parametrii definitorii, constan□ai existen□ei actorului colectiv, c. Considerată a fi determinată în mod primar de obiectivele con□tient formulate □i de cuno□tin□ele pe care actorul le are, *activitatea* apare a fi mai mult rezultatul unor mecanisme obiective de reglare □i de orientare, de tip cibernetic. Fiind o succesiune de ac□iuni, feed□backul rezultat din confruntarea ac□iunilor cu condi□ile, a rezultatelor cu necesită□ile, reprezintă un mecanism reglator mult mai puternic. Din acest motiv, dacă a. se constituie într□un cadru predominant con□tient, *activitatea* este asociată mai mult cu un proces de constituire □i de schimbare predominant spontan. Sociologia î□i concentrează, de aceea, aten□ia mai mult asupra *activită ii* actorilor sociali (persoanelor, grupurilor, institu□ilor, colectivită□ilor), decît asupra a. lor. Aceasta nu înseamnă că a, nu este un obiect legitim al investigării so□ ciologice. Analiza ei presupune însă considerarea unor factori distinc□i, implicînd o procedură explicativă proprie. în ultimă instan□ă, însă, a. este necesar a fi analizată ca secven□ă a unui proces mai complex □i de mai lungă durată al *activită ii* actorului respectiv. *V, ac iune colectivă, ac iune socială, interes spontan.* C.2.

AC□IUNE COLECTIVĂ 1. Tip de ac□iune socială rezultat din agregarea coordonată a unui număr nedeterminat de ac□iuni individuale. A.c. apar atunci cînd un grup neorganizat sau latent devine un grup organizat sau semiorganizat. în aceste situa□ii, actorii devin con□ien□de interesul lor comun □i caută să□i promoveze printr□o ac□iune coordonată relativ la alte grupuri. Trecerea la a.c.

nu se face însă de îndată ce a fost con□tientizat interesul comun, fie datorită faptului că beneficiul ob□inut de fiecare actor prin participarea lui la a.c. poate fi mai mic dectt costul participării, fie întrucît ob□inerea unor beneficii individuale nu este condi□ionată totdeauna de participarea la o a.c. sau, în sfîr□it (teorema lul Olson), deoarece în absen□a unor mecanisme de coerci□ie, fiecare individ, în măsura în care consideră contribu□ia sa la a.c. ca fiind neglijabilă, poate fi înclinat să se ab□ină de la participare, tendin□a întărită □i de faptul că beneficiile a.c. sînt împăr□ite nu numai între participan□i, ci între to□membrii grupului orga□nizat sau semiorganizat. 2. Sinonim al termenului *comportament colectiv,* desemnează a. sociale neinstitu□ionalizate, caracterizate prin mobilizarea indivizilor sau/□i grupurilor în vederea redefinirii unei situa□ii ac□ionate, pe baza unor credin□e generalizate: valori, orientări sau moduri de a ac□iona acceptate de fiecare individ doar fiindcă sînt acceptate de ceilal□i. Principalele tipuri de comportament colectiv sînt: panica, folia colectivă (inclusiv ciclurile ostile ale mul□imii, mi□cările orientate spre schimbarea normelor, valorilor □i structurilor sociale). Comportamentele colective se deosebesc de mi□cările sociale prin faptul că sînt institu□ionalizate. Ele tind să redefinească o situa□ie socială critică cu scopul de a oferi participan□ilor o "ie□ire" din această situa□ie, fără a încerca însă să impună redefinirea respectivă ca o ordine normativă sau valorică în societate. Tipică este, din acest punct de vedere, *panica.* Ea apare cînd indivizii nu mai pot ac□iona după regulile acceptate □i experimentate de ei, fără a exista însă alte reguli eficace care să garanteze eficacitatea ac□iunii. Se creează astfel o stare de tensiune care generează, la rîndul ei, o stare de anxietate în care "obiectele" (lucruri, persoane, rela□ii, fenomene, institu□ii) din jur sînt privite ca amenin□ări generalizate. Imposibilitatea exercitării controlului asupra factorilor de care depinde succesul a. face necesară restructurarea situa□iei ambigue, recurgîndu□se, pentru aceasta, la credin□e generalizate în anumite valori sau norme a căror for□ă mobilizează indivizii în lupta pentru contracararea "puterilor negative" implicate de starea de anxietate. Credin□ele generalizate pot fi astfel reduse la structurile ra□ionalită□i, dar în acest caz se produce o formă de institu□ionalizare a comportamentului colectiv. De regulă, acesta din urmă presupune o atitudine ira□ională, indiferent dacă ea conduce sau nu la violen□ă. Ira□ionalitatea comportamentului colectiv este explicată prin faptul că el reprezintă acele tipuri de a. socială în care componentele, etapele □i momentele sînt comprimate □i a□ezate într□o secven□ă independentă de orice formă de adecvare logică. *V. ac ionalism, ac iune, ac iune socială, comportament colectiv.* **I.U.**

AC□IUNE SOCIALĂ 1. Desemnează orice activitate umană semnificativă fa□ă de o componentă structurală a societă□ii, în sensul că este determinată sau determină locul, rolul sau func□ia respectivei componente în structura □i func□ionalitatea ansamblului vie□ii sociale. A.s. are în□elesuri particulare in cadrul diferitelor paradigme sau teorii sociologice. Astfel sociologul francez Alain Touraine distinge sistemul ac□iunii sociale integratoare □i sistemul ac□iunii istorice *(Production de la sociătâ,* 1973). Dacă primul sistem cuprinde ansamblul activită□ilor prin care un sistem social î□i asigură echilibrul, abia prin al doilea se produce societatea ca o crea□ie istorică. Prin aceasta, o societate^se distan□ează fa□ă de activită□ile menite să□i asigure integrarea". Numind "istoricitate" "distan□a pe care o societate o ia în raport cu activitatea sa □i ac□iunea prin care ea determină categoriile practicii sale", Touraine separă însă a.s.□i *ac iunea istorică,* conside□

rînd□o pe prima drept un concept al sociologiei ordinii sociale, în timp ce o sociologie a mi□cărilor sociale sau *ac ionalistă* trebuie să se bazeze pe conceptul de a. *istorică.* O acep□iune limitată pentru a.s. a propus sociologul italian Vilfredo Pareto *(Trattato di sociologia generale,* 1915□1916), carea identificat a.s. cu activită□ile caracterizate prin noncoincidin□a subiectivă □i obiectivă a mijloacelor □i scopurilor ("ac□iunea nonlogică"). Dacă ac□iunile economice sînt, prin defini□ie, "logice" (mijloacele folosite sînt logic adecvate scopurilor urmărite atît din punctul de vedere al actorului, cît □i din cel al observatorului), a.s. au doar o formă logică, în sensul că oamenii încearcă să dea o interpretare ra□ională (derivă□i) unor înclina□i (reziduuri) indefinibile în termenii ra□ionalită□i (logico□experimentali). Sociologul german *Max Weber* a considerat că orice activitate desfă□urată de un individ (comportament uman) este socială dacă □i în măsura în care ea se modifică în func□ie de activitatea unui alt Individ, pe baza unor valori sau simboluri împărtă□ite în comun de membrii unui grup social sau ai unei societă□i. Această modificare poate fi determinată ra□ional fie de natura scopului urmărit de individul care ac□ionează (activitate ra□ională prin finalitate), fie de o valoare supremă în care actorul crede necondi□ionat (activitate ra□ională prin valoare). Cînd un comportament uman se modifică datorită stărilor afectiv□emo□ionale implicate, a.s. este "afectivă", iar atunci cînd credin□a într□o valoare este determinată de transmiterea ei de la o genera□ie la alta, a.s. este "tradi□ională". Fiecare dintre aceste patru tipuri de a.s. este semnificativ pentru o formă determinată de activitate umană (economică □i politică, politică □i culturală, culturală □i psihologică, psihologică □i istorică). In consecin□ă, esen□ial pentru identificarea caracterului social al unei activită□i umane nu este componen□a societă□ii implicată de respectiva activitate, ci sensul ei vizat de individul care ac□ionează, adică măsura în care comportamentul său se modifică în func□ie de interpretarea dată de el comportamentului celuilalt.Interpretarea dată comportamentului celuilalt este totdeauna subiectivă, dar ea tinde să fie standardizată (tipificată) prin repeti□ie. Sociologul american Talcott Parsons identifică cinci asemenea forme de tipifica□ii, denumite de el *alternative* r/pale orientării *a.{ The Social System,* 1951): orientarea spre sine sau spre colectivitate; particularism/universalism; calitate/performan□ă; afectivitate/neutralitate afectivă; difuziune/specificitate. O a. umană este socială, după Parsons, dacă într□o situa□ie caracterizată prin interac□iunea a cel pu□in doi actori, fiecare dintre ace□tia urmăre□te să ob□ină o satisfac□ie optimă, dînd situa□iei respective un sens efectiv prin alegerea între cele cinci perechi de variabile alternativ constitutive ale structurii sociale. De□i accep□iunile în care este definit □i utilizat conceptul de a.s. în paradigmele la care ne□am referit pot fi cu mare dificultate sintetizate, se poate spune, în concluzie, că acest concept presupune totdeauna următoarele elemente: *actorul* (individ, grup, colectivitate sau chiar societatea în ansamblul ei); *situa ie ac ionată* (cadrul fizic, social □i cultural, care oferă actorilor posibilitatea op□iunii între diferitele alternative); *mecanismele* a. (ansamblul mijloacelor disponibile □i al scopurilor, valorilor, nevoilor □i motivelor, precum □i totalitatea formelor de adecvare între ele); *sensul a.* (diferitele forme sau tipuri de modificare □i transformare a ac□iunii □i a componentelor ei ca urmare a interpretării comportamentelor celorlal□i actori). 2. Termen al politicii sociale, care desemnează a. destinate să satisfacă nemijlocit anumite nevoi colective (hrană, locuin□e, educa□ie, cultură) sau să ducă la realizarea unui obiectiv prin alocarea programată (de către o autoritate socială) a resurselor □i mijloacelor adecvate. *V. ac iune, ac iune colectivă. I.U.*

ACULTURA□IE (engl. *aculturation),* procesul de interac□iune a două culturi sau tipuri de cultură, aflate un răstimp într□un contact reciproc. A. se manifestă prin schimbări fie în ambele culturi, fie în una din ele, anume în aceea mai pu□in închegată, mai pu□in evoluată, sau mai mică în privin□a ariei de desfă□urare. Conceptul de a. a ajuns în instrumentul teoretic al □tiin□elor social□uma□ ne venind pe filiera antropologiei culturale. Antropologii de influen□ă britanică utilizează în locul termenului a. expresia "contact cultural". Termenul a. se bucură însă de o mai mare răspîndire. Despre a. se vorbe□te întîi la sfîr□itul sec. 19, dar fără amploare deosebită, în lucrările antropologilor americani W. H. Holmes, F. Boas □i W. J. McGee. în sec. 20, cercetările asupra fenomenului înmul□indu□se, un comitet format din trei reputa□i antropologi — Robert Redfield, Ralph Linton □i Melville Herskovits — a primit sarcina de a caracteriza □i sistematiza aspectele problemei. Concluziile celor trei speciali□ti, cuprinse într□un memorandum *(Outline for the Study of Acculturation,* 1935), au constituit un punct de pornire pentru dezvoltarea ulterioară a cercetărilor pe această temă. A. este un proces complex, care include aspecte ca: înlocuirea unor elemente culturale, combinarea unor elemente în complexe culturale noi, respingerea totală a unor elemente. De□a lungul istoriei, foarte frecvent, a. s□a manifestat ca un epifenomen al cuceririlor □i al domina□iei economice □i politice. A. for□ată poate duce la asimilare„.fenomen repudiat astăzi pe plan politic de etica rela□iilor internа□ionale, într□un studiu din 1951 *{ Urbanism, Urbanization, Acculturation),* Ralph L. Beals a scos în evidenă asemănările între procesul de a. □i cel de urbanizare. A. survine, de fapt, nu numai în contactul dintre culturi ca entită□i, dar □i în contactul dintre tipuri de cultură, cum ar fi, spre exemplu, cultura de tip urban □i cultura de tip rural. Fenomenul a. rămîne □i din acest punct de vedere într□o fierbinte actualitate. *V. asimilare, antropologie culturală, cultură.* **Gh.G.**

AD□HOCRA□IE (lat. *ad hoc,* "pe ntru aceasta"), termen utilizat în sociologia organiza□iilor pentru a desemna o structură de organizare *temporară,* caracterizată printr□o mare flexibilitate □i o crescută capacitate de adaptare la ritmul accelerat de schimbare specific vie□ii moderne. Termenul a fost lansat de A. Toffler *{ Future Shock,* 1970) pentru a defini noul tip de organizare ce va domina societatea viitorului □i va înlocui birocra□ia deja învechită, prin tipul de organiza□ie "în permanentă mi□care, alimentată cu informa□ii, plină de celule tranziente □i de indivizi extrem de mobili". Invocînd □i susînînd argumentele lui W. Bennis cu privire la "sfîr□itul birocra□iei", A. Toffler demonstrează că ritmul rapid de dezvoltare a cunoa□terii □i tehnologiilor moderne, ca □i expansiunea grupurilor specializate de profesioni□ti conduc la necesitatea înlocuirii caracteristicilor de permanenă, stabilitate □i durabilitate, specifice structurilor birocratice de organizare, cu *tranzien a* — o mare mobilitate inter □i intra□ organiza□ională, o permanentă apari□ie □i dispari□ie a grupurilor temporare de muncă. Introducerea a. implică □i o schimbare radicală a rela□iilor om□organiza□ie, ceea ce îl determină pe Toffler să propună înlocuirea conceptului de "om organiza□ional" cu cel de "om asociativ", care ar defini mult mai exact caracteristicile noului tip de "om organizaţio□ nal". "Omul asociativ" este, în esenă, omul mobil, creator, dedicat profesiei sale □i nu organiza□iei care□i adăposte□te la un moment dat. în a., "omul asociativ", datorită tempora□ rităţii rela□iilor sale cu organiza□ia, se eliberează de imobilism, subordonare strictă, conformism, lipsă de ini□iativă, caracteristice birocratului tipic. Pe de altă parte însă, accelerarea fluxului de rela□ii organiza□ionale pe care trebuie să le stabilească "omul asociativ", ca □i necesitatea de adaptare la schimbări rapide pot conduce de multe ori la tensiuni sociale □i psihologice. Este deci foarte posibil ca "omul asociativ", în ciuda îndrăznelii, creativităţii □i spiritului de ini□iativă ce îi sînt caracteristice, să fie marcat de nervozitate, anxietate □i chiar pierderea echilibrului personal. Cu toate că Toffler admite ca posibil efect negativ al introducerii a. faptul că "măre□te gradul de adaptabilitate a organizaţiilor dar îl slăbe□te pe cel al adaptabilităţii oamenilor", el propune acest nou sistem organizaţional ca o alternativă viabilă pentru societatea viitorului, mai ales în contextul previziunii lui cu privire la prăbu□irea birocra□iilor. *V. birocra ie, organiza ie.* M.V.

ADOLESCEN□Ă etapă distinctă în e□ volu□ia individului care se situează între copilărie □i tinere□e, prezentînd aspecte caracteristice în plan biologic □i psihosocial. Cuprinde două etape: a. preadolescenta (pubertatea), între 12□15 ani; *b.* adolescen□a propriu□zisă, situată între 15□18 ani. Uneori se prelunge□te peste această limită luînd forma a. întîrziate, datorită extinderii timpului de □colarizare □i a amînăril asumării de responsabilităţi sociale. A. este dependentă în desfă□urarea ei de factori biologici ereditari, sociali, culturali □i educa□ionali. Psihologic, a. se caracterizează prin cre□terea dezvoltării intelectuale, hipersensibilitate, apari□ia unor conflicte motiva□ionale □i afective. Sociologic, a. este privită prin prisma integrării culturale □i sociale, prin formarea unor grupuri de adolescen□i cu preocupări comune □i culturi specifice (subcultura adolescentină). Grupurile de adolescen□i sînt unite, coezive, exercitînd o puternică influen□ă asupra membrilor, promovînd tendin□a acestora de a chestiona □i a descoperi valorile. Sociologia studiază a. □i din punctul de vedere al fenomenelor înscrise în categoria delincventă juvenilă, urmărind condi□ille □i cauzele producerii acestora, descoperirea unor modalităţi formale □i informale de prevenire "a manifestărilor predelincvente □i delincvente. *V. cultură, contracultură, criminalitate, devian ă, juventologie.* M.Vn.

ADOP□IE înfiere, actul prin care cineva devine părintele legal al unui copil care nu este propriul său descendent natural. A. este cunoscută din antichitate, cînd se realiza din motive religioase (asigurarea cultului strămo□ilor) sau politice (evitarea "stingerii" unei familii sau a unui trib), fiind concepută în interesul exclusiv al adoptatorului. Ea constituie un procedeu de conferire a privilegiilor □i avantajelor rela□iei părinte□copil. Reprezintă o institu□ie larg recunoscută, la scară mondială, cu rădăcini istorice în antichitate □i cu începuturi de utilizare persistentă datînd din timpul grecilor □i romanilor. Scopurile a. diferă substan□ial în func□ie de perioadele istorice. în antichitate, continuitatea liniei bărbăte□ti într□o anumită familie reprezenta principalul mobil; persoana adoptată era în mod invariabil bărbat □i adesea adult, în timp ce a. contemporane vizează copii de ambele sexe. în plus, se viza in special bunăstarea adoptatorului, acordîndu□se pu□ină aten□ie bunăstării celui adoptat. Dreptul civil roman □i□a pus amprenta asupra sistemelor legislative din Europa □i America Latină. în □ările anglofone reglementările □i practicile a. au ca obiectiv promovarea bunăstării copilului, constituind o parte a programelor statale de ocrotire a acestuia. în timp ce dorin□a de a continua descenden□a familiei sau apărarea drepturilor de mo□tenire sînt încă motive pentru a., de regulă interesul se centrează în prezent mai mult pe crearea unei rela□ii părin□i□copil, între un cuplu căsătorit □i un minor. Această atitudine s□a dezvoltat în special la sfîr□itul primului război mondial, cînd exista un mare număr de copii orfani; un alt factor a fost ten□

dinţă de creştere a numărului naşterilor nelegitime. A. avea menirea de a asigura familii sau cămine pentru aceşti copii. Popularitatea sa a sporit nu numai datorită distrugerilor provocate de cel de al doilea război mondial, ci şi prin influenţa psihiatriei şi a disciplinelor înrudite, care au subliniat importanţa unei vieţi familiale stabile asupra dezvoltării copilului, în S.U.A. s a înregistrat o rată relativ înaltă a a. şi o experienţă substanţială în administrarea legislaţiei privind bunăstarea copilului. • Deşi majoritatea jurisdicţiilor permit şi a. adulţilor, prevederile legale sînt formulate în termeni de a. a copilului de către un adoptator adult. Uneori se pun condiţii privind o diferenţă de vîrstă între cei doi. Ca prevederi legale tipice în acest domeniu pot fi enunţate: consimţămîntul părinţilor naturali sau al tutorelui copilului, consimţămîntul oricărui copii mai mare (de regulă peste 12 sau 14 ani), investigarea condiţiilor existente în familia adoptivă în acord cu anumite criterii şi o perioadă de reziden ă de probă în căminul adoptiv. în timpul perioadei de probă, este urmărită ajustarea reciprocă în relaţia părinte-copil. Există, de asemenea, prevederi pentru efectuarea modificărilor necesare în actul de identitate al copilului şi, uneori, garantarea secretului procedurii de a. Legea se străduieşte să păstreze relaţia naturală părinte-copil, înlocuind-o cu aita asemănătoare, conferind aceleaşi drepturi succesorale. Prin actul a. se stabilesc drepturile şi îndatoririle părinteşti privind îngrijirea, sprijinul şi educaţia copilului. Ca parte a legislaţiei în domeniul ocrotirii copilului, a. necesită implicarea unor servicii sociale specializate, a asistenţei sociale. *V. asisten ă socială, plasament familial, protec ie socială, servicii sociale.* L.M.

ADULTER încălcare a normelor morale ale fidelităţii conjugale de către unul din soţi. Afectează relaţiile dintre parteneri şi instituţia familiei, fiind sancţionat moral şi juridic. Se manifestă printr-o ruptură în plan afectiv şi moral între partenerii cuplului conjugal, prin tensiuni, certuri, chiar violenţe. în plan juridic devine infracţiune şi atrage după sine nu doar oprobriul public, ci şi sancţiunea penală. V. *divor , familie.* R/I.Vh.

AFINITATE relaţie afectivă de atracţie, de simpatie între persoane cu idei, sentimente, statuturi şi roluri asemănătoare. Ca *sentiment,* a. este motivată prin similitudine şi apropiere spirituală între două sau mai multe persoane. Ca *raport juridic* între un soţ şi rudele celuilalt soţ (de ex.: între gineri şi socri, între cumnaţi), un soţ este afinul rudelor celuilalt soţ în acelaşi fel şi grad în care acest din urmă soţ este rudă cu rudele sale. în acest caz, proba a. se face prin dovada rudeniei şi a căsătoriei din care rezultă. *V. familie, rela ii interpersonale, rudenie, sociometrie.* M.Vh.

AGENT SOCIAL concept sociologic complementar celui de *actor social.* Dacă un sistem social este considerat din perspectiva rolurilor sau a funcţiilor sale, atunci individul care acţionează, conformîndu-se rolurilor prescrise, este actor social. Rolurile sau funcţiile prescrise nu epuizează însă niciodată conţinutul unui sistem social. Indivizii nu se conformează adesea rolurilor prescrise, fie pentru a satisface nevoi şi aspiraţii individuale sau colective care nu-şi găsesc expresia în aceste roluri, fie pentru că situaţia nu le-o permite, fie pentru că, încercînd să o facă, ei generează interacţiuni care se desfăşoară independent şi uneori contrar funcţiilor sistemului, producîndu-se astfel *efecte emergente,* în acest caz se utilizează conceptul de a.s. Comportamentul actorului este, de regulă, reproductiv în raport cu sistemul, pe cînd a.s. are un rol transformator. Dacă actorul este, de regulă, un individ, a.s. este aproape totdeauna un grup mai mult sau mai puţin organizat, adică indivizi care acţionează în raport cu modul şi forma în care au conştientizat interesele lor comune. De aceea, a.s. sînt, de regulă, clasele sociale, grupurile organizate politic, economic, moral sau religios, iar în măsura în care acţiunea lor colectivă determină sau măcar vizează transformarea, menţinerea sau restaurarea ordinii constituite într-o societate, ei sînt a. *istorici.* Principiul metodologic al sociologiei a.s. presupune analiza acţiunilor colective, avîndu-se permanent în vedere faptul că, în ultimă instanţă, acestea sînt realizate de indivizi, dar cum acţiunea colectivă nu poate fi redusă la suma acţiunilor indivizilor, conceptul de a.s. satisface nevoia de a identifica un autor transpersonal al acţiunii colective Acesta este numit adesea şi *agent* sau *subiect istoric,* reprezentînd însă totdeauna o entitate socială situată între actorul individual şi constrîngerile, instituţionallzate sau nu, ale unei societăţi determinate. *V. ac iune socială, ac iune colectivă, interac iune, sistem social.* **I.U.**

AGRESIVITATE (lat. *aggresio.* "atac"), comportament verbal sau acţional, ofensiv, orientat spre umilirea, minimalizarea şi chiar suprimarea fizică a celorlalţi. Comportamentul a. poate fi orientat şi contra propriei persoane (autoagresivitate), ca în cazul unor tulburări psihice, sau spre distrugerea obiectelor investite cu semnificaţii sociale. Pentru explicarea originii comportamentelor a. s au propus mai multe ipoteze: biologice, etologice. psihologice, sociologice. în perspectivă biologică, a. reprezintă un răspuns instinctiv, determinat de activitatea subcorticală şi endocrină. Hormonul masculin, testosteronul, s a dovedit că are un rol important în declanşarea a. (F.H. Bronson, C. Desjardins, 1971). De asemenea, anumite substanţe neuromediatoare sînt responsabile de declanşarea a. Cercetările etologice susţin ipoteza caracterului înnăscut al a. Konrad Lorenz (1903-1989), laureat în 1973 al Premiului Nobel pentru fiziologie şi medicină, considera că instinctul de a., chiar intraspecie, are principial funcţii pozitive: împiedică epuizarea hranei, menţine ordinea ierarhică şi, prin selecţie naturală, conservă caracteristicile vitale ale speciei. Spre deosebire de ipotezele biologice şi etologice, ipotezele psihologice şi sociologice promovează ideea caracterului achiziţionat, dobîndit, învăţat al comportamentelor a. Cercetările lui Albert Bandura (1963) au demonstrat că a. se dobîndeşte prin învăţare socială şi că în realizarea comportamentelor a. un rol important îl au mijloacele de comunicare în masă. în cadrul abordărilor psihologice se înscrie şi ipoteza frustrare-agresivitate, lansată în 1939 de N.E. Miller, J Dollard şi L.W. Dood, verificată, revizuită şi nuanţată ulterior în numeroase cercetări. în orientarea psihanalitică, a. rezultă din conflictul dintre pulslunea morţii (thanatos), după S. Freud (1920), şi cea e plăcerii (eros). în aceeaşi orientare psihanalitică, A. Adler (1908) considera pulsiunea a. ca un factor general-uman, prin care se urmăreşte depăşirea sentimentelor de inferioritate şi se asigură satisfacerea dorinţei de putere. Ipotezele socio-genetice ale a. par a explica mai cuprinzător comportamentele a. individuale şi de grup. Aşa cum menţiona Friederich Hacker: "La originea agresivităţii se întîlneşte jocul reciproc al factorilor ereditari, influenţele psihologice şi culturale, structura sistemului nervos central, de asemenea, mecanismele hormonale şi modelele sociale" *(Aggression. Violence dans le monde moderne,* Paris, Calmann-Levy, 1972, p. 93). *V. etologie, frustrare, Învă are socială, psihanaliză.* S.C.

ALIENARE (slng. ÎNSTRĂINARE), concept psihologic, sociologic şi filosofic desemnînd o anumită relaţie dintre individ şi

lumea sa, caracterizată prin faptul că omul nu se mai recunoaște în lumea pe care a creat-o el însuși, percepînd-o ca străină și ostilă. Conceptul a fost introdus de Hegel. în cadrul filosofiei sale, a. este o stare inevitabilă a spiritului în procesul obiectivării sale. L. Feuerbach reia conceptul, folosindu-l însă pentru a desemna doar relația dintre om și religie. Religia este, în concepția filosofului german, o formă de a. de sine a omului: omul l-a creat pe Dumnezeu și apoi s-a subordonat propriei sale creații. Sensul actual al conceptului se datorează însă lui Marx *(Manuscrise economico filosolice,* 1844). Acesta îl utilizează pentru a desemna o relație între om și lumea creată de el, caracterizată printr-o răsturnare în raport cu o stare presupus a fi normală: lumea pe care a construit-o avînd o logică inumană. De-i formulată în contextul teoriei sale privitoare la societatea capitalistă și comunistă, teoria a. a lui Marx a avut o mare influență în gîndirea filosofică și sociologică actuală. în concepția sa a. reprezintă un fenomen de neadaptare globală a omului la lumea sa, avînd însă surse nu personale, ci social-structurale. Principiile de organizare a societății sînt responsabile de un asemenea tip de relație. Dacă la Hegel a. reprezintă o caracteristică inevitabilă a existenței umane, pentru Marx ea este o consecință a organizării sociale bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. în aceste condiții se produce o distorsiune profundă a relațiilor dintre om și mediul său social. A. are loc în principal în următoarele trei planuri: a. a. *fa ă de produs* —produsul muncii, "esența umană obiectivată", a cărei apropriere reprezintă o condiție a realizării umane; aparține altuia: el devine, în consecință, un mod al de-pendenței de celălalt, o forță străină dominatoare; *b.* a. *fa ă de propria activitate*— munca, crearea de bunuri, dintr-o activitate creativă specific umană, în care propriile capacități fizice și intelectuale sînt puse în funcție, actualizate și amplificate, devine un simplu mijloc exterior pentru obținerea bunurilor necesare vieții; omul se simte el însuși doar în activitățile elementare (ctnd bea, mănîncă, se culcă), dar nu și in activitatea care îi este în cel mai înalt grad specifică, cea a creației de bunuri, de valori umane; c. a. *în rela iile cu ceilal i* — în locul unor relații de cooperare, fundate pe "nevoia de celălalt", sînt instaurate relații de concurență, de exploatare, dominare. A. apare, pe de o parte, ca dominare a omului de forțele pe care el însuși le-a creat, iar pe de altă parte, ca o caracteristică a lumii create de om de a nu exprima logica omului, ci o logică străină. Omul nu se mai simte "acasă" în lumea pe care el însuși a creat-o; mai mult, această lume îi distorsionează profund propria-i existență, impunîndu-i un sens care îi este străin. A. are loc nu numai în sfera producției, ci în toate sferele vieții umane: politică, morală etc. A. poate fi *reală,* ca în cazul forțelor economice care îl subordonează pe om unei logici imposibil de sesizat și controlat, sau doar *sim bolic iluzorie,* ca în cazul religiei, unde omul se subordonează propriilor sale creații mentale, începînd cu Marx există o lungă tradiție de critică a societății de consum ca un mod alienant de organizare socială. Producția capitalistă, orientată spre profitul privat, argumentează Marx, nu servește într-un mod adecvat nevoilor reale, autentice ale omului, ci îi distorsionează sistemul de nevoi: îl orientează spre consum exagerat în anumite sfere (de exemplu celebra teorie a *consumului ostentativ a* lui Thorstein Veblen), îi creează false nevoi, în timp ce nevoi care nu sînt exploatabile în mod economic rămîn subdezvoltate. A. se poate manifesta în toate sferele. A. *politică:* statul, constituit pentru a organiza și conduce viața socială în spiritul intereselor colectivității, îi apare individului mai degrabă ca ceva străin, fundamental ostil, care îl domină și oprimă. A. *tehnologică:* dacă

revoluția industrială a ușurat în multe privințe munca, ea a produs totodată munci simplificate, slab calificate, monotone, controlate dinafară, lipsite de autonomie, excluzînd inițiativa, creativitatea și asumarea de responsabilități: asemenea munci contravin necesității umane de dezvoltare, de *autorea lizare* (K. Marx), de *autoactualizare* (A. Maslow). în concepția marxistă, depășirea a. nu poate avea loc decît în condițiile eliminării proprietății private, cu toate consecințele sale structurale: opoziția dintre interesele private ale producătorilor, dintre interesele producătorilor și consumatorilor, exploatarea, manipularea și coerciția unei clase împotriva celorlalte. • O altă sursă a a. este identificată de către unii analiști într-un anumit statut al evoluției societății, caracterizat printr-o creștere necontrolată a complexității. Viața socială a crescut rapid în complexitate, rezultatul fiind însă o complexitate dezorganizată, incontrolabilăcare sa întoarce, prin procesele sale spontane, împotriva intențiilor celor care au creat-o. Depășirea a. devine posibilă în această ipoteză, în condițiile în care individul și colectivitatea îi dezvoltă capacitățile lor de cunoaștere și acțiune încît să supună unui control global eficace complexitatea vieții lor. • Un moment important în dezvoltarea problematicii sociologice a a. îl reprezintă tentativele de operaționalizare a acesteia sub forma unor indicatori (scale) de a. Aceste încercări pornesc de la lucrarea lui M. See-man *(On the Personal Consequences of Alienationîn Work,* 1959) care, sprijinindu-se pe teoria lui Marx, oferă o conceptualizare mai operațională. El definește 5 dimensiuni ale a.: *lipsa de putere* — credința că nu poți determina, controla rezultatele intenționate ale acțiunii tale, *lipsa de sens* — starea de confuzie, lipsa de claritate în ceea ce privește modul în care ar trebui să-ți orientezi propria viață, *anomia* — confuzia valorilor, lipsa de norme, principii, credința că numai prin mijloace nelegitime se pot atinge obiectivele de-zirabile, *izolarea socială* — lipsa de adeziune la credințele și idealurile colectivității, grupului căruia aparți și *înstrăinarea de sine* — sentimentul că tot ceea ce faci este dictat de forțe exterioare, propria viață apărînd ca ceva străin, în care nu te regăsești și, în consecință, profund insatisfăcătoare. Pornind de la această conceptualizare, D.G. Dean *(Alienation: Its Meaning and Measurement,* 1961) a dezvoltat un instrument de măsură a a., utilizat frecvent în cercetările empirice, pentru a determina consecințele alienante ale diferiților factori sociali. în sociologia actuală, conceptul de a. și indicatorii de a. se folosesc în acest sens mai general, definind o sfare a relațiilor omului cu lumea sa, teoria marxistă fiind doar un model explicativ posibil al acesteia. Indicatorii de a. sînt utilizați și ca elemente ale sistemului indicatorilor calității vieții. *V. autoactualizare, anomie, nevoi sociale.* **E.Z.**

ALOCAȚIE sumă de bani destinată unei persoane (de obicei copiilor) cu scopul de a acoperi o parte din cheltuielile necesare întreținerii. Ca a. *de stat pentru copii* constă în suma de bani acordată lunar de către stat familiilor cu copii în vîrsfă de pînă la 16 ani, aflați în îngrijire, fiind o măsură de protecție socială a familiilor cu copii. Ca a. de *între inere* se acordă de un părinte, în cazul desfacerii căsătoriei prin divorț, pentru copilul minor a-flat în îngrijirea celuilalt părinte sau stabilit prin plasament familial într-o instituție de ocrotire a minorilor. *V. divor , familie, protec ie socială, servicii sociale.* **M.Vn.**

ALTERNATIVĂ 1. *in teoria deciziei.* Cele mai multe probleme au mai multe soluții posibile, *alternative,* alegerea uneia excluzînd alegerea celorlalte. Alegerea se face mereu între soluții alternative. 2. *In sociologie,* într-un anumit context, un sistem social poate

fi organizat în modalităţi diferite, *alternative.* A. *structurală*—o altă structură posibilă a sistemului In discuţie. în modelul funcţionalist, a. *func ională:* o funcţie anumită poate fi realizată de elemente diferite care sînt deci a. funcţionale. în analiza schimbării sociale: un sistem social existent are mereu mai multe posibilităţi de organizare, a, dintre care s□ar putea ca unele să fie mult mai bune decît cea practicată. De aici, problema exploatării a. structurale □i a schimbării organizării existente cu un mod de organizare alternativ, considerat a fi probabil mai bun. Problema e□valuării a. este dificilă pentru că se referă la moduri de organizare imaginate, iar nu reale 3. A. *istorică,* curs al evoluţiei unei colectivităţi diferit de cel real □i care este considerat a fi posibil. Cu referire la trecut: curs al procesului istoric pe care evenimente întîmplătoare sau decizii cheie l□ar fi putut genera ("ce s□ar fi în□tîmplat dacă"). Cu referire la viitor: direcţie de evoluţie posibilă în viitor dacă ar interveni o schimbare fundamentală în prezent (evenimente sau decizii de natură a modifica cursul evenimentelor previzibil a decurge din situaţia prezentă). *Metoda scenariilor* încearcă să exploreze tocmai asemenea posibilităţi a. de evoluţie. Cu privire la prezent: mod de organizare diferit de cel real, posibil □i probabil mai bun. Socialismul din acest punct de vedere, a fost, în ideologia comunistă, considerat a fi o a. istorică la societatea de tip capitalist. Ideea de a. presupune un determinism social nu strict, ci alternativ. *V. determinism, evolu ie, progres, decizie, func ie.* C.Z.

ALTRUISM 1. *in etică,* principiu al comportamentului care impune orientarea spre satisfacerea dezinteresată a unor trebuinţe sau nevoi ale celorlalţi. Opus egoismului, a. este considerat element principal al solidarităţii □i colectivismului social. 2. Termen al *sociobiologiei,* prin care se explică anumite comportamente nespecific umane de sacrificare, parţială sau totală, a unui individ în favoarea sporirii □anselor de supravieţuire ale altui individ. Spre deosebire de accepţiunea morală a a., accepţiunea sociobiologică nu este opusă egoismului. Deoarece a. sociobio□logic este selectat in mod natural, iar principiul selecţiei naturale presupune maximizarea □anselor de supravieţuire ale fiecărui individ, geneticianul W. D. Hamilton a explicat a. ca o formă "deghizată" a egoismului, prin comportamentul său altruist individul urmărind de fapt să□i maximizeze □ansele de supravieţuire genetică prin creşterea numărului de descendenţi direcţi ai săi, pentru care acceptă sacrificiul. Calculîndu□se costul sacrificiului raportat la beneficiul genetic obţinut de un individ prin sporirea numărului descendenţilor săi direcţi, se poate aprecia că a. se manifestă totdeauna atunci cind costul sacrificiuiui este mai mic decît be□neficiul. O parte însemnată a comportamentelor sociale care presupun a. (famiiis□mul, nepotismul, afecţiunea filială etc.) sînt deci explicate de sociobiologi ca rezultat al selecţiei naturale parentale *{kin selection).* R. Trivers a extins principiul a. de la grupul de rudenie la orice alt grup. propunînd conceptul de a. *reciproc,* prin care se explică a. unui individ faţă de un altul, indiferent de legătura lor genetică sau de rudenie. A. *reciproc* este deci, după R. Trivers, o strategie selectată na□tural, prin care un individ î□i maximizează □ansele sale de supravieţuire pe termen lung, chiar dacă le mic□orează pe termen scurt, deoarece cel care beneficiază de a. este obligat să răspundă printr□un act altruist binefăcătorului său, orice societate (animală sau umană) posedînd mijloace de pedepsire (inclusiv de eliminare) a celor care ezită să răspundă actelor a. 3. *"in sociologie,* a. a fost teoretizat de A. Comte, care l□a considerat principiu al sociabilităţii □i principalul mijloc de constituire a unei religii a umanităţii. Marcel Mauss a studiat a. implicat în schimbul de da□ruri din societăţile primitive, arătînd că acest schimb materia! nu poate fi redus la dimensiunea sa economică, Juridică, religioasă sau morală, deoarece el reprezintă un fenomen social total, în sensul că prin schimbul de daruri se exprimă o societate ca totalitate de instituţii sociale. Sociologii americani au analizat a. ca relaţie de schimb între membrii unui grup social, relaţie caracterizată prin stimularea răspunsului a□teptat din partea celuilalt ca urmare a unui act altruist iniţial. în general, a. este interpretat de sociologia contemporană ca un mijloc de stimulare, menţinere sau re□dobîndire a solidarităţii si stabilităţii grupului social □i societăţii în ansamblul ei. A. este definit sociologic de A.W. Gouldner ca *principiu al reciprocită ii,* opus principiului absolutismului moral. Acesta din urmă ar presupune organizarea sistematică a valorilor, simbolurilor □i normelor unei societăţi, ceea ce face ca elasticitatea comportamentelor particulare să fie limitată de predominarea unei valori sau norme "ultime", fundamentale. în consecinţă, absolutismul moral impune indivizilor să urmeze regula morală prescrisă chiar dacă în felul acesta ar lovi pe cineva care i□a ajutat sau le□a făcut un mare bine. Cum absolutismul moral conduce la instabilitatea grupului, membrii săi se comportă adesea contrar acestui principiu, aplicînd principiul reciprocităţii care le cere să ajute în primul rînd pe cei care i□au ajutat □i să nu□i ajute pe cei care s□au abţinut de la acordarea ajutorului. A. este deci un schimb social generalizat, bazat pe răspunsul reciproc la a□teptările celuilalt □i, prin aceasta, sancţionat socialmente premial sau represiv. *V. dar, interac iune, morală, motiva ie, rela ii interpersonale.* I.U.

ANALIZA DE CAZ (studiu de caz) 1. Metodă de cercetare exhaustivă a unei unităţi sociale, a unor evenimente, fenomene sau procese considerate a alcătui un tot structurat (semnificaţie foarte apropiată — chiar iden□tică, pentru unii — cu aceea de monografie). Sînt □i teoretizări ale metodei a.x. în care se subliniază caracterul său empiric, ca strategie de cercetare de teren de tip neexperimenîal, în care sînt utilizate surse diverse de informare (Robert K. Yin, Case *Study Research,* 1984). • Se consideră că metoda a.c. este adecvată cînd se cercetează aspecte prezente de viaţă socială □i nu se exercită un control asupra comportamentelor □i acţiunilor (ceea ce o deosebeşte de experiment), cău□tîndu□se să se răspundă la întrebări de tipul "cum" □i "de ce" au loc acestea (ceea ce o deosebeşte de monografie, care rămîne descriptivă, a□a cum sugerează însu□i numele) 2. Metodă de diagnoză (deci nu de cercetare), prin care se realizează o abordare intensivă, din perspectiva cîtorva caracteristici considerate a fi esenţiale, a unei unităţi sociale, a activităţii individuale, a personalităţii umane etc. *V. diagnoză, monografie.* I.M.

ANALIZA CON□INUTULUI *(U. ana lyse du contenii,* engl. *content analysis),* ansamblu de tehnici de cercetare cantita□tivZsaliialjvă a comunicării verbale/nonyerbale constînd în ia^n□ificarea□ des□criej£âi)bjeciixl şi sistematică a con□inutului manJXe□Vlatent al comunicării în vederea formulării unor concluzii □fHn□ifici~pîîvind personalitatea nelor care cc□inugică. societa□t e a .lu^9Xfi□^S□5MISâză_c_o_rn u rjic a ce a, precum □i ojimu£i]c^rj£jn_săsi, ca interacţiune socială. Utilizată pentru prima dată într□un studiu publicat în Anglia în j 886">.a.c. a apărut ca o reacţie .faţă de subiectivitatea crjticjijiterare. Tehnicile de a.c. s□au dezvoltat puternic în perioada premergătoare □i în timpul celui de al doilea război mondial cînd, în S. U.A^Jiajaoaseilal£JalejiiaJi£ja_studierea propagandei naziste. Harold D. Lasswell (1903□T978yi contribuit semnificativ la impu□nerea şi perfecţionarea tehnicilor de a.c. *(Language of politics,* 1949). Schema de ana□

liză propusă de el (schema Lasswell: cine, ce, oui, cum, cu ce rezultate comunică?) a orientat numeroase cercetări de sociologie a propagandei □ comunicării tn masă. După cel de al doilea război mondial tehnicile de a.c. s□ au rafinat continuu. în deceniul al □aptelea s□a trecut la a.c. computerizată (Philip J. Stone, The General Inquierer: *A Computer Appro ach to Content Analysis,* 1966). Concomitent s□a diversificat considerabil problematica de studiu pe baza a.c, care a devenit o modalitate de cercetare larg utjlfrată tn snr□inlngia

RfiliíîiSl, a eiiuejJiej_□Lciiitiiiii, în sociologia p/OEiga]deLSLUPic>ieLpubliee. Cercetările sociologice realizate pe baza a.c. pot fi grupate astfel: ccunpaxaje^c^tJn£□u]mjjnor texte elaborate în diferite perioade de timp; compararea con□inutului unor texte emise de surse diferite; compararea con□inutului comu□ nicâririitiliztaditSfijliletita_ela)Qane; studiul reac□ilor verbale în condi□i experimentale (Bernard Bereîion", *CorWSrWAnal^îs7n~Sorn munications Research,* 1953). Unitățile de a.c. sînt: unitatea de înregistrare (acea parte din comunicare ce urmează a fi caracterizată □ introdusă într□una din categoriile schemei de analiză), unitatea ,rls context (segmentul comunicării ce permite stabilirea orientării unità□ilor de înregistrare), unitatea de numărare (cu ajutorul căreia se exprimă cantitativ unità□le de înregistrare □ de context). Ca unità□de înregistrare pot fi utilizate comunicarea în întregul ei, o operă literară, un discurs politic, un articol de presă etc, dar □ diferite păr□ale comunicării (cuvinte, propozi□i, fraze □a.m.d.). Adesea, ca unitate de înregistrare, se ia tema comunicării. Unitatea de context este mai largă sau cel mult egală cu unitatea de înregistrare. în a.c. unità□le de numărare pot fi: cuvîntul, propozi□a, fraza, paxagiaiiii, cm², rînjul_c£toana_,_gag]na (pentru comunicarea scrisă) □ minutul sau ora (pentru comunicarea orală). Unità□le de înregistrare, caracterizate, sînt grupate în rubrici sau clase relevante pentru scopul cercetării. Aceste rubrici sau clase formeaza_□ch§ma.5â) " Gaie^eSgentru a.c. comunicării. Prin "încercare □ eroare" cercetătorul poate stabili o schemă de categorii proprie. El poate însă apela □ la scheme de categorii standardizate. Schemele de categorii standard facilitează realizarea unor studii comparative asupra comunicării: de exemplu, pe baza schemei de categorii standard creată de R.K. White s□au analizat comparativ discursurile lui Hitler □ ale lui Roosevelt, cuvîntările lui J.F. Kennedy □ ale lui N.S. Hru□ciov (Jacques Claret, *Ideea i forma,* Bucure□ti, Editura □tiin□ifică □ enciclopedică, 1982, p. 89). în prezent, se cunosc numeroase tehnici □ procedee de a.c. (S. Chelcea, coord., *Semnifica ia documentelor sociale,* 1985). Aplicarea tehnicilor de a.c. presupune parcurgerea mai multor etape. Ca primă etapă, alegerea temei de cercetare impune nu numai o foarte bună pregătire teoretică □ o cunoa□tere amănunțită a cercetărilor realizate eu ajutorul a.c, dar □ intui□a omului de □tiin□ă, fără de care a.c. rămîne sterilă. A□a cum remarca Bernard Be□ relson (1952), a.c. nu reprezintă un substitut pentru o idee de studiu valoroasă. Studiul campanîilor_de presă, al campaniilor electorale', stabilirea paternità□ii textelor, demascarea propagandei camuflate, studiul lizibilità□i au devenit domenii obi□nuite în care se aplică a.c. în func□ie de tema de cercetare stabilită, se alege materialuljin.qyistic□sau nonlin.gvi□tic pentru analiză. în această a doua etapă se pune problema determinării celor mai r^ayiSiildaclimiBîe (ziare, reviste□, opere literare etc). O problemă de cea .mai mare importan□ă, in această etapă, este *e n ipnarea* materialului de_ana|jză, în special, în cazul a_._cj5i£seJJipă>ite. Alegerea metodei de e□antionare trebuie să aibă în vedere natura fluctua□ilor textelor ce apar în ziare □ reviste (tendin□a primară, tendin□ele .de ciiicitate □ de compensare). în cazul a.c presei tipărite se recomandă e□antionarea de zile neconsecutive la intervale regulate. în e□ tapă a treia se procedează la alegerea tehnicilor □ procedeelor de a.c. Analiza frecIS^itefTepTezlntl modalitatea cea mai veSîe"□Toea mai simplă de a.c. Ea constă din înregistrarea frecven□ei de apari□e a unor unità□de înregistrare, precum □ din determinarea lor cantitativă cu ajutorul unità□lor de numărare. An^izaCfe^irrîeTcom'unjc□sii evidenț□ă, cu ajutorul diferitelor formule matematico□statistice, atitudinea neutră, favorabilă sau defavorabilă în raport cu o anumită temă a celor care comunică. Analiza □avaluaM □creată de Ch.E. Osgood *{ Trends In Content Analysis,* 1959), presupune identificarea enun□urilor în legătură cu o anumită temă □ acordarea de ponderi, în func□ie de a□ titudinea fa□ă de aceste teme. Cu ajutorul unor formule statistico□matematice se face e□ valuarea ca medie a produsului ponderilor acordate. Analiz2â^e_c£n□h]gjn□ă, propusă tot de Ch.E. Osgood (1959), face apel la calculul probabilità□ilor □ permite evidenț□erea structurilor asociative în cadrul comunicării. Ultimele două etape în aplicarea a.c. sînt: e□ fec□uarea propriu□zisă a analizei □ redactarea raportului dej^erceja,re._Fidelitatea □ validitatea constituie principalete probleme ce se ridică în efectuarea propriu□zisă a analizei. în ceea ce prive□te redactarea raportului de cercetare în studiile bazate pe a.c. trebuie să se aibă în vedere: justificarea teoretică □ practică a temei de cercetare; prezentarea tuturor ipotezelor cercetării; justificarea tehnicilor □ procedeelor de a.c. utilizate; demonstrarea relevan□ei materialului analizat, a reprezenta□ tività□i e□antionului, a fidelità□i □ validità□i procedeelor utilizate; prezentarea datelor ob□inute, formulele statistico□matematice, calculele efectuate; relevarea limitelor metodologice, interpretarea teoretică a datelor □ formularea concluziilor cu valoare aplicativă. *V. comunicare, e antionare, interac iune socială.* **S.C.**

ANALIZA COST/BENEFiCÎU analiză a eficien□ei unor programe sociale, prin considerarea sistematică a raportului dintre beneficiile aduse (ansamblul consecin□elor pozitive) □ costurile sale (cheltuielile de resurse), la care se adaugă efectele negative. Aplica□i: **a.cb.** a programelor medicale, de luptă împotriva criminalità□i, de pregătire profesională etc. A fost lansată în timpul celui de al doilea război mondial pentru a evalua alternativele militare □ extinsă apoi la analiza diferitelor programe sociale. Adesea este în□ tîlnită sub denumirea de PPB (programare, planificare, bugetare). S□a dezvoltat rapid în anii '50 □ '60 în S.U.A. □ de aici s□a extins în Europa, cu referire în mod special la politicile sociale. Este o tehnică de analiză vitală pentru alocarea optimală a resurselor în vederea maximizării beneficiilor. Rezultatul **a.cb.** este ierarhizarea clar definită a programelor în cadrul unui *buget* dat. Tehnica este drastic limitată atunci cînd se pune problema comparării cheltuielilor în arii bugetare diferite: educa□ie, asisten□ă medicală, protec□ie a mediului, protec□ie socială. De□ se inten□ionează a fi extinsă la evaluarea tuturor actività□ilor so□ cial□umane, a.cb. reprezintă mai mult un proiect, o direc□ie de dezvoltare. Utilizarea ei efectivă presupune identificarea □ măsurarea efectelor pozitive □ negative pe care o activitate le are, cît □ variatele resurse utilizate; de asemenea, se presupune crearea unei unità□comune în care toate acestea să fie traduse, în mod obi□nuit se încearcă estimarea tuturor beneficiilor □ costurilor în *bani.* Este însă tot mai clar că multe beneficii □ costuri nu pot fi exprimate în bani, fiind, în consecin□ă, necesară găsirea unei alte unità□ mai generale. încercarea de aplicare a a.cb., chiar dacă nu duce încă la rezultate necontroversabile, reprezintă un exerci□iu util pentru că sensibilizează la analiza sistematică a eficien□ei. Un exemplu: criza actuală a reglementărilor sociale. Colectività□ile tind

să adopte variate reglementări (norme, legi, măsuri, programe) în vederea soluționării problemelor cu care se confruntă. Acumularea de asemenea reglementări are adesea numeroase consecințe negative indirecte, neintenționate (costuri), fapt care le face uneori chiar contraproductive. De aici, o nouă exigență: reglementările să nu mai fie luate pe baza unor "impresii" vagi, mai mult pe credința bunului simț că ele ar putea lucra, ci ca urmare a unei temeinice a.c.b., prin considerarea variatelor consecințe de scurt și lung termen, directe și indirecte', a costurilor implicate, în anii '70 s-a produs o anumită descreștere a interesului în a.c.b. ca urmare a rezervelor tot mai frecvent formulate cu privire la posibilitatea utilizării *banilorca* măsură a unor lucruri ca *lini tea sufletească, securitatea, via a, pacea, aerul curat.* Ca reacție la aceste dificultăți s-au dezvoltat o serie de tehnici alternative de analiză, mai moderate ca ambiții: *studiile de* /mpacf pentru analiza efectelor complexe ale tehnologiilor sau *analizele cost/eficacitate* în care doar costurile sînt calculate în bani, iar beneficiile rămîn în unități nonmonetare. *V. cost social, eficien ă, eficacitate, resurse sociale.* C.Z.

ANALIZA FACTORIALĂ tehnică statisticomatematlcă pentru reducerea datelor. Prin a.f. se determină factorii (variabilele latente) care pot explica variația unui set de variabile direct observabile (manifeste), corelațiile dintre ele și intensitatea legăturii dintre factori și fiecare dintre variabilele manifeste.

• Intenția de schimbare a locului de muncă (SLM), spre exemplu, poate fi influențată de factori precum relațiile cu colegii (COLEG), recompensele materiale asociate locului de muncă (RECOM), condițiile fizice de lucru (CFIZ) și conținutul muncii (CONM). Fiecare dintre factorii respectivi este măsurat prin cîte un set de variabile. Dacă toate variabilele observabile incluse în analiză sînt standardizate (au media 0 și abaterea standard 1) atunci SLM poate fi exprimată ca o combinație liniară a factorilor menționați:

SLM = a. COLEG + b. RECOM + c. CFIZ + d. CONM + U

unde a — măsură a influenței factorului COLEG asupra SLM, lar *b, c* și of—măsuri similare pentru factorii RECOM, CFIZ și CONM. Prin U sînt semnificate alte influențe asupra variabilei SLM. în general, pentru un set de *n* variabile observabile pot exista /cfactori, care explică variația acestora (k < p). Factorii care explică variația a cel puțin două variabile se numesc *factori comuni.* Cei care explică variația tuturor variabilelor sînt denumiți *factori generali,* iar cei limitați la numai un set de variabile *factori de grup.* în cazul în care sînt asociați numai cu variația unei singure variabile se cheamă că sînt *factori specifici.* Orice variabilă *x,* standardizată, poate fi exprimată printr-o ecuație asemănătoare cu cea de regresie multiplă: xi = anFi + asiF2 + ... + ajiFj + awFk + Uj. Coeficienții aji poartă numele de coeficienți de saturație ai variabilei ; în factorul / și sînt o măsură a influenței factorului /asupra variabilei i. în cazul în care a.f. este astfel realizată încît factorii obținuți sînt independenți (a.f. ortogonală) între ei (precum în cazul metodei componentelor principale a lui Hetelling) ai) pot fi considerați coeficienți de corelație simplă între indicatori și factori. Dacă a.f. generează factori neindependenți, atunci saturațiile pot fi interpretate ca echivalente cu coeficienții de regresie parțială standardizată (beta). Suma pătratelor coeficienților de saturație pentru o variabilă dată în toți factorii comuni poartă numele de comunalitate și semnifică proporția din variația variabilei respective explicată de factorii comuni. *Comunalitatea are aceea i semnifica ie ca i coeficientul de determinare multiplă din analiza de regresie.* Diferența constă doar in faptul că variabilele independente pentru calcularea comunalității sînt factori cu caracter latent. Coeficientul ui măsoară influența factorilor specifici și a erorilor de măsurare asupra variabilei XL Pătratul coeficientului ui poartă numele de unicitate și indică ponderea din variația lui Xj neexplicată de factorii comuni. Matricea în care sînt înscriși pe coloane factorii obținuți Har pe linii saturațiile corespunzătoare fiecărei variabile poartă numele de *matrice a factorilor* sau a patternului factorial. Dacă în a.f. sînt incluse p variabile atunci variația totală din matricea respectivă este egală cu suma variațiilor specifice fiecărei variabile. în cazul în care se lucrează cu variabile normalizate, care au abaterea standard și dispersia egală cu 1, dispersia totală din matricea datelor inițiale este egală cu numărul de variabile (p x 1). Fiecare factor explică o anumită parte din această dispersie. Contribuția factorului la explicarea dispersiei totale este dată de suma pătratelor saturațiilor din factorul respectiv și poartă numele de valoare proprie a factorului ("eigenvaloare"). Aceasta poate fi exprimată ca cifră absolută sau relativă prin raportare la dispersia totală din matricea de date. Cel mai simplu model de a.f. este cel în care se presupune existența unui singur factor comun. Acesta este modelul pe care Charles Spearman (1904), fondatorul a.f., l-a folosit pentru analiza rezultatelor obținute de către băieți dintr-o școală din Anglia la șase tipuri de măsurători: notele la limbi clasice (C), engleză (E), franceză (F), matematică (M), evaluarea talentului muzical (T) și o măsurare a capacității sportive (P). Coeficienții de corelație dintre cele șase măsurări sînt baza de pornire pentru a.f.:

	C	F	E	M	P	T
c	1,00	0,83	0,78	0,70	0,66	0,63
F	0,83	1,00	0,67	0,67	0,65	0,57
E	0,78	0,67	1,00	0,64	0,54	0,51
M	0,70	0,67	0,64	1,00	0,45	0,51
P	0,66	0,65	0,54	0,45	1,00	0,40
T	0,63	0,57	0,51	0,51	0,40	1,00

Prelucrînd aceste date cu ajutorul unei variante de a.f. (metoda centroidă propusă de Cyril Burt, 1917) se obțin următoarele rezultate:

	c	F	E	M	P	T
saturația	0,962	0,883	0,815	0,743	0,662	0,645
comunalitate	0,S2	0,78	0,66	0,55	0,44	0,42
unicitate	0,08	0,22	0,34	0,45	0,56	0,58

Factorul comun, inteligența generală, explică, deci, în principal, performanțele elevilor la limbile clasice (92%), la franceză (78%) și la engleză (66%). Performanțele lor muzicale și sportive au, în schimb, determinări specifice puternice, independente de inteligența generală. Dacă modelul factorial adoptat este adecvat datelor, atunci este de așteptat ca matricea coeficienților de corelație observați să poată fi cît mai fidel reconstituită pe baza coeficienților de saturație. în condițiile în care diferențele intre corelațiile empirice și cele teoretice (reconstruite) sînt reduse, se poate considera că modelul factorial adoptat este concordant cu datele. Procedura de reconstruire a unei matrice de corelații din coeficienții de saturație este extrem de simplă în cazul a.f. ortogonale (cu factori independenți). Corelația teoretică dintre două variabile este egală, în astfel de cazuri, cu suma produselor dintre saturațiile corespunzătoare acelor variabile pentru fiecare factor. în exemplul anterior, existînd un singur factor, corelația teoretică dintre notele la limbi clasice și matematică, spre exemplu, este egală cu 0,962 x 0,743 = 0,71. Corelația empirică dintre aceleași variabile este practic identică (0,70). în matricea de mai jos sînt date corelațiile corespunzătoare exemplului menționat și, în paranteze, corelațiile reziduale ca diferențe între corelațiile empirice și cele teoretice:

C	F	E	M	P	T
1,00	0,85	0,78	0,71	0,64	0,62
	(0,02)	(0,00)	(0,01)	(0,02)	(0,01)
	1,00	0,72	0,66	0,58	0,57
		(0,05)	(0,01)	(0,07)	(0,00)
		1,00	0,61	0,54	0,53
			(0,03)	(0,00)	(0,02)
				1,00	0,43
					(0,03)
					1,00

Dacă valorile corelaţiilor reziduale sînt neglijabile, precum în exemplul menţionat, atunci modelul factorial adoptat poate fi considerat ca adecvat (testul x^2 poate fi folosit pentru estimarea concordanţei modelului cu datele). Diferite tehnici factoriale au capacităţi diferite de identificare a modelului cel mai simplu, adecvat unui set de date. Pornind de la principiile structurii simple, formulate de *Thurstone* (1935,1947), In practica statistică actuală (J. Loehlin, 1987) se consideră că un model factorial este cu atit *mai simplu* cu cît *a.* extrage un număr mai redus de factori (criteriul parcimoniei), *b.* conţine un număr mai redus de saturaţii cu valoare diferită de 0 sau are mai multe saturaţii cu valoare absolută foarte mică. Cu importanţă mai redusă in evaluarea simplităţii sînt şi cerinţele ca: c. factorii să fie independenţi şi d. saturaţiile să aibă o distribuţie egală pe factori sau pe variabile, în legătură cu primele două exigenţe se definesc secvenţele de bază în a.f. exploratorie (cea în care nu se porneşte de la un set de ipoteze iniţiale în legătură cu saturaţiile nule, precum în a.f. de confirmare): extragerea factorilor şi rotaţie factorilor. în cadrul primei secvenţe se determină cel mai mic număr de factori care explică o parte semnificativă din variaţia totală a indicatorilor folosiţi pentru analiză. Cele mai utilizate metode pentru aceasta sînt metoda centroidă (C. Burt, 1917), analiza componentelor principale (H. Hotelling, 1933), metoda factorilor canonici (Rao, 1955, Harris, 1962) şi cea a factorilor Alfa (Kaiser şi Caffrey, 1965). Analiza componentelor principale are un statut aparte în raport cu celelalte metode. Componentele principale sînt simple combinaţii liniare de variabile observabile şi nu factori propriu-zişi în sensul de variabile latente. Prin această metodă se transformă un set de *p* variabile observabile corelate într-un set de variabile necorelate (componente principale). Numărul de factori este egal cu numărul de variabile în acest caz. Dintre aceştia, pentru recalcularea comunalităţilor şi pentru interpretare se reţin numai cei cU valori proprii mari. • Pentru a decide numărul de variabile latente (factori) care pot fi considerate ca semnificative pentru a explica intercorelaţiile dintre variabilele observabile, pot fi folosite mai multe procedee. Cel mai simplu este dat de regula Kaiser-Guttman prin care se indică reţinerea in model a tuturor factorilor care au o valoare proprie mai mare decit 1. Testul "grohotişului" *{scree test,* denumit astfel de către R.B. Cattel, 1966) operează în baza unei diagrame in care se notează pe ordonată mărimea valorii proprii a factorilor iar pe abscisă numărul factorului. Tendinţa este ca după primele valori proprii de nivel ridicat să urmeze valori proprii cu nivel din ce în ce mai redus. Punctul de cotitură al liniei care poate fi trasată în funcţie de cele două axe indică numărul de factori care trebuie reţinuţi în model. După extragerea factorilor se procedează la a-a-zisa lor rotire, operaţie prin care se urmăreşte satisfacerea criteriului 2 de simplitate a modelului factorial. Practic, în urma unei astfel de rotiri rezultă cu mai multă claritate variabilele care definesc un anume factor (în cadrul aceluia factor se accentuează decalajele dintre valorile saturaţiilor). Rotaţia de tip Quartimax (Neuhaus, Wrigley, 1954) este indicată în special în cazurile în care se presupune existenţa unui factorgeneral. în schimb, analizele de tip Varimax (Kaiser, 1958) sînt mai potrivite în ipoteza existenţei unor factori de grup. Ambele variante de rotire a factorilor permit transformări ortogonale, în care factorii rămîn independenţi. A.f. oblice sînt indicate în situaţiile în care se poate susţine ipoteza că factorii nu sînt independenţi între ei. Ieşirile numerice din a.f. ortogonale sînt saturaţiile (a căror distribuţie pe factori poartă numele de pattern factorial), comunalităţile, unicitatea şi valorile proprii. în plus faţă de acestea, a.f. oblice dau şi corelaţiile dintre factori (matricea intercorelaţiilor factoriale) şi corelaţiile dintre variabile şi factori (matricea structurii factoriale). Interpretarea factorilor se face în funcţie de saturaţiile maxime specifice fiecăruia dintre ei. Utilizarea a.f. în sociologie pune o serie de probleme legate în primul rind de natura foarte diferită a variabilelor utilizate. Standardizarea variabilelor pentru a avea media 0 şi abaterea standard 1 atenuează oarecum această problemă dar nu o elimină. Pe cît posibil, este indicat, deci, ca în a.f, să fie incluse variabile măsurate cu aceleaşi unităţi (J. Torens-Ibern, 1972). Atunci cînd datele de intrare sînt coeficienţi de corelaţie, rezultatele a.f. au o valabilitate locală, dependentă de abaterile standard înregistrate pentru variabile în eşantionul folosit. Pentru a compara pattern-urile factoriale ale aceluiaşi model în eşantioane sau loturi diferite este mai indicată folosirea covariantelor în locul corelaţiilor ca date de intrare. în al doilea rînd, structura cauzală presupusă de modelul factorial este, se pare, mal puţin întîlnită în sociologie decit în psihologie. O astfel de structură are configuraţia dată de o variabilă latentă de la care pleacă influenţe spre variabilele măsurate, între acestea din urmă se presupune că nu există relaţii cauzale directe. Or, o astfel de situaţie este destul de greu de întîlnit în analizele de tip sociologic. Linearitatea relaţiilor dintre factori şi indicatori este o altă condiţie a aplicării tehnicilor obişnuite de a.f. Acestea sînt destul de "robuste" din acest punct de vedere. Folosirea cea mai frecventă a a.f. se face în cadrul modelelor de măsurare. Obiectivul acestora este de a determina cît de bine estimează anumiţi indicatori o variabilă latentă. Supraaprecierea importanţei sau relevanţei unor indicatori în raport cu o variabilă latentă se produce în baza unor erori de selectare a indicatorilor respectivi. Dacă alături de indicatori corelaţi moderat între ei se includ în a.f. şi indicatori cu grad foarte ridicat de intercorelare, interşanjabili între ei, atunci este de aşteptat ca saturaţiile şi respectiv comunalităţile corespunzătoare acestora din urmă să fie foarte mari în detrimentul celorlalte. Omiterea unor indicatori cu relevanţă sporită pentru o anume variabilă latentă poate duce la subestimarea saturaţiilor corespunzătoare respectivei variabile. Pe de altă parte, itemii care corelează foarte slab în matricea de corelaţii iniţiale este indicat să fie eliminaţi din a.f., deoarece este puţin probabil ca ei să fie explicaţi prin factori comuni adecvaţi pe ansamblul matricei. Calitatea rezultatelor a.f, este influenţată şi de numărul de variabile şi de unităţi utilizate. Cu cît numărul de variabile observabile luate în consideraţie este mai mare, cu atît este mai mică eroarea posibilă asociată cu modul de estimare a comunalităţilor. (La peste aproximativ 40 de variabile, o astfel de eroare are influenţe neglijabile asupra rezultatelor a.f.). în legătură cu numărul de unităţi, în mod relativ convenţional se consideră că acesta ar trebui să fie de aproximativ cinci ori mai multe decît numărul de variabile. în a.f. de confirmare sînt implicate atît un model de măsurare, care predetermină relaţiile dintre variabilele latente şi indicatori, cît şi un model structural prin care se specifică relaţiile dintre variabilele latente. De obicei, acesta din urmă este redus la simpla intercorelare dintre factori. în pattern-ul factorial sînt înscrise de la începu-

tul analizei saturațiile cu valoarea zero în baza ipotezelor referitoare la raportul dintre variabilele latente și indicatori. Restul satuțiilor se determină astfel încît corelațiile teofetice la care se ajunge pe baza lor să difere cît mai puțin de corelațiile empirice. Metode iterative orientate de exigențe ale metodei celor mai mici pătrate sînt folosite în acest sens. Modele de analiză cu variabile latente de mare complexitate, în care sînt implicate atît modele de măsură cît și modele structurale, sînt abordate cu metode și programe de tip LISREL *{Linearstructural relations,* Joreskog și Sorbom, 1984). *V. corelație, indicator social, metodologia cercetării sociologice, regresie, statistică și sociologie.* D.S.

ANALIZA MARGINALĂ, abordare metodologică preponderent în microeconomie, apărută în contextul examinării *comportamentului de optimizare,* respectiv de căutare a valorilor optime ale anumitor variabile, apte de a maximiza sau a minimiza valoarea altei variabile: variabila dorită a fi maximizată mai este denumită *maximand,* cea dorită a fi minimizată mai este denumită *minimand.* în definirea valorilor extreme (maximum sau minimum) ale unei variabile se apelează la noțiunea de *schimbare* m. a variabilei cu care se află în relație, fiind "o foarte mică creștere sau descreștere" a respectivei variabile; astfel: maximul unei variabile este depistat cînd se găsește o valoare a variabilei astfel încît o mică sporire sau reducere a acelei valori ar face să scadă valoarea maximandului; *minimul* este depistat, analog, cînd se găsește variabilei o valoare care, fie sporită, fie redusă foarte puțin, ar face să crească valoarea minimandului. Se presupune, astfel, despre o firmă că dorește să-și maximizeze profitul și procedînd astfel, să-și minimizeze costurile pentru fiecare nivel al producției; despre strategul unei politici — că dorește să maximizeze bunăstarea socială; despre un consumator oarecare — că dorește să-și maximizeze "utilitatea" (conceptul de *utilitate* aflat în centrul teoriei clasice a cererii, se referă la satisfacția, plăcerea, îndeplinirea nevoii etc, derivate din consumul unei anumite cantități dintr-un bun). Depășind cadrul problemelor de optimizare, a rămas ca problemă în sine depistarea influenței pe care o schimbare m. a unei variabile economice o are asupra unei alte variabile cu care se află în relație, acesta fiind obiectul a.m. Matematicienii identifică aici o aplicație directă a calculului diferențial, iar în diferitele concepte bazate pe a.m. — tot atîtea denumiri date primelor derivate ale anumitor funcții (H.H. Gossen, W.S. Jevons, C. Menger, J.H. von Thfinen, M.E.L. Walras). în consecință, pentru a descifra conținutul oricărui concept marginal este suficient să știm cu ce variabilă cheie se presupune că se află în relație și faptul că are în vedere o modificare a acesteia cu o unitate. • *Utilitate* m. *(a bunurilor)* — sporul de utilitate totală e consumului unui bun rezultat din creșterea cu o unitate a cantității consumate din acel bun. Folosit de Alfred Marshall în teoria cererii, conceptul și-a pierdut din importanță după trecerea la analiza bazată pe noțiunile de preferință și indiferență; legea lui Marshall, a diminuării utilității m., spune că, de la un punct, creșteri egale succesive ale cantității dintr-un bun consumat produc sporuri din ce în ce mai mici de utilitate, • *Utilitate m.* a *banilor*— sporul de utilitate totală rezultat prin creșterea cu o unitate a sumei de bani de care dispune un individ. Cum banii sînt apreciați prin puterea pe care o dau de a cumpăra bunuri (în prezent sau în viitor), utilitatea m. a banilor derivă finalmente din utilitatea m. a bunurilor (sau a depunerilor) pe care sînt cheltuiți. Pe oale de consecință din legea scăderii utilității m. a bunurilor, este general acceptată aserțiunea că utilitatea m. a banilor scade pe măsură ce

crește suma de bani de care dispune un individ. Paremiologia românească redă constatarea științei în stilul exact și lapidar: unde merge mia, merge și sutal • *Propensiune* m. *spre consum.* Proporția dintr-o ucbară creștere de venit ce va fi destinată sporirii cheltuielilor de consum (restul se deduce că e destinat economisirii). Matematic, valoarea P.M.C. e dată de coeficientul unghiular (pantă) al funcției de consum. Cum sporul de venit nu e alocat integral sporirii consumului imediat, valoarea P.M.C. e subunitară, diferența pînă la unitate reprezentînd-o un indicator complementar —*propensiunea marginală spre depunere* (P.M.D.). Keynes a formulat ca pe o lege psihologică fundamentală constatarea, transpusă la nivel macroeconomic, că, pe măsură ce venitul național crește, scade P.M.C. și crește P.M.D. (PMC+PMD = 1). Raportul 1/PMD este denumit *multiplicator,* cu referire la dinamizarea probabilă a economiei odată cu creșterea disponibilului bănesc, dată fiind înclinația (propensiunea) indivizilor spre formele menționate de utilizare a banilor suplimentari (teoria multiplicatorului). • *Rată m. de substitu ie.* Raportul în care un bun trebuie înlocuit cu un alt bun pe măsură ce consumatorul lor "se deplasează" de-a lungul curbei de indiferență (Matematic, dy/dx sau dx/dy). • *Cost* m. Modificarea costurilor totale de producție rezultată din creșterea cantității de produse cu o unitate. Poate fi "de moment" — cînd nu se modifică toate input-urile (factorii de producție) folosite de firmă, și "de durată" — cînd pot fi modificate toate intrările, inclusiv capitalul. • *Productivitate* m. *a muncii.* Variația de producție la schimbarea cu o unitate a cantității (forței) de muncă. • *Venit* m. Variația de venit total rezultată prin schimbarea cu o unitate a producției vîndute de o firmă. Este egală cu prețul unitar (în condiții de competiție perfectă și cînd prețul bunului este același indiferent de cantitatea vîndută) sau mai mic decît prețul unitar (dacă încercarea de a vinde o unitate suplimentară de produs obligă firma să reducă prețul la întreaga producție destinată vînzării; competiție imperfectă). • *Produs (e fect) m. (individual) al input ului.* Sporul de producție rezultat din creșterea cantității dintr-un input, la toate celelalte input-uri, cantățile menținîndu-se nemodificate. • *Produs (efect) m. social.* Efectul asupra bunăstării sociale al unei schimbări mici la un input utilizat. Dacă unii indicatori vizează cîș-ti-guri individuale (ale unei firme sau ale unui individ) dobîndite prin vînzarea producției pe piață, acest indicator măsoară plusul de bunăstare socială și se pretează la exemplificări cînd subiectul discuției este această dimensiune a politicii. (Cf. Bannock, G. et al. — *The Penguin Oictionary of Economics,* Penguin Books, 1972). *V. analiză cost/bena ficiu.* E.P.

ANALIZA POSTULUI DE MUNCĂ tehnică aplicată în planificarea forței de muncă pentru identificarea și descrierea p.m. incluse în rețeaua și ierarhia organizațională a unei întreprinderi. Fiecare p.m. este descris în termeni de: obiective ale muncii, sarcini sau responsabilități, relații cu alte persoane sau activități, aria de exercitare a autorității, resurse disponibile. Analistul procedează mai întîi la culegerea de informații focalizate pe fiecare p.m. și pe rețeaua/ierarhia organizațională, apoi trece la analiza lor pentru a ajunge la o descriere clară și concisă a p.m. V. *evaluarea postului de muncă, ocupa ie, planificarea for ei de muncă.* M.V.

ANALIZA SECUNDARĂ analiză și interpretare într-o manieră diferită a unor date colectate în alt scop. A.s. este o procedură frecvent utilizată în primele faze ale unei cercetări sociologice în vederea stabilirii trăsăturilor domeniului ce urmează a fi inves-

tlgat. O formă curentă de a.s. este prelucrarea □ interpretarea datelor culese de oficiile guvernamentale de statistică, pominduⓢse de la premise teoretice diferite □ avînd scopuri diferite. A.s. este facilitată în cazul acelor sociologii na□ionale care dispun de bănci de date colectate în anchete □ investiga□ii succesive. *V. bancă de date, anchetă sociologică, recensămînt.* A.T.

ANALIZA STRUCTURILOR LATENTE procedură de măsurare empirică a unor concepte cu scopul de a releva existen□a unor structuri ascunse, neobservabile, latente, □ de a grupa elementele unei mul□imi în func□ie de continuumul latent respectiv. A.s.l. se bazează pe ideea că fiecare concept presupune că în realitate există o continuitate a intensită□ii prezen□ei unei caracteristici neobservabile. De exemplu, conceptul de "prestigiu academic" poate fi în□eles ca un continuum de la "anonimat" la "notorietate publică". Principala problemă a aplicării a.s.l. este alegerea itemilor care să reprezinte con□ tinuumul. Această alegere depinde de sensurile date conceptului. De pildă, prestigiul academic poate fi definit în func□ie de numărul de publica□ii, numărul de interviuri date presei de mare tiraj, gradul □tiin□ific, func□ille academice etc. Odată elaborată lista de itemi □ aplicat chestionarul, procedura constă în a calcula probabilită□ile pe diferite nivele de stratificare: probabilitatea de a da un răspuns pozitiv la fiecare item în parte (primul nivel), la combina□ile de doi itemi simultan (al doilea nivel), ia combina□ile de trei itemi simultan (al treilea nivel) □a.m.d. Pentru a fi validă, a.s.l. trebuie să se aplice unei popula□ii cu minimum 800 de subiec□i □ să respecte teorema probabilită□ii compuse: pij = p/pi, unde pi, pj sînt probabilită□ile de răspuns pozitiv la itemii /, *j,* iar py este frecven□a răspunsului simultan pozitiv la itemii i, j. Condi□ia aplicării a.s.l. a fost numită "teorema independen□ei locale", respectiv rela□ia de mal sus trebuie să se verifice pentru orice item, dar să nu fie adevărată pentru ansamblul chestionarului. Cu alte cuvinte, chestionarul (sau lista de itemi) trebuie să urmărească unul □ acela□ continuum latent prin to□itemii săi, dar răspunsul la un item să nu fie logic condi□ionat de răspunsul la oricare alt item din chestionar. Paul F. Lazarsfeld, care a dezvoltat a.s.l. în anii '40□50, a arătat câ există concepte care pot fi transpuse empiric într□un continuum latent (prestigiu, autoritate, aderen□ă □a.m.d.) □ concepte care nu pot fi tratate prin a.s.l. (revolu□ie, sta□ tus, rol). Analiza factorială □ a.s.l. sînt complementare — analiza factorială selectează □ grupează itemii Tn func□ie de factorii consisten□i, iar a.s.l. verifică rela□ia dintre fac□ tori □ dimensiuni, pe de o parte, □ comportamentele individuale de răspuns, pe de altă parte. Există o formă dihotomică a a.s.l. (în care itemii nu admit decît răspunsuri de tipul da□nu) □ o formă multiplă (în care itemii admit răspunsuri multiple). Utilitatea a.s.l. este mai pronun□ată în cazul cînd se cere gruparea unui număr de obiecte după un număr de criterii congruente, urmărind acela□ continuum. *V. analiză factorială, chestionar, probabilitate.* A.T.

ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ TRANS□ CULTURALÂ studiu sociologic comparativ, realizat în contexte culturale diferite. Acest tip de analiză se justifică prin existen□a unor universalii culturale □, mai recent, prin intensificarea proceselor de interna□ionalizare □ acculturaⓢie. Procesul de integrare europeană impune utilizarea unui asemenea demers. A.s.t.c. poate fi făcută în următoarele cadre teoretice: *a.* pe baza unei teorii generale comune (se asigură comparabilita□ tea, dar există pericolul ca anumite fapte care nu concordă cu teoria generală sau o contrazic să fie ignorate, deformate sau gre□t

interpretate); *b.* prin utilizarea simultană a mai multor teorii (se asigură surprinderea diversită□ii realită□ii sociale, compararea valorii heuristice a diverselor teorii, dar compararea rezultatelor este dificilă sau chiar imposibilă); c. utilizarea unor ipoteze de plecare, elaborarea teoretică făcîndu□se pe parcursul cercetării. A.s.t.c. reprezintă o posibilitate de construire a unor teorii sociologice generale. Compara□ia care stă la baza acestui tip de analiză parcurge două momente: compara□ia primară care constă în punerea în eviden□ă a similarită□ii □ diferen□elor în func□ie de varia□ile unor indicatori pertinen□i □ compara□ia secundară care constă în stabilirea de tipologii, de modele trans□culturale □, eventual, de legi care să asigure posibilitatea predic□iilor. Compara□ia primară vizează varia□ile culturale (na□ionale) ale unui spa□iu de atribute (indicatori, variabile) care definesc un anumit fenomen sau un anumit proces social, in general, fenomenele □ procesele sociale na□ionale sînt heteromorfe □ sînt definite cu indicatori na□ionali specifici. Asigurarea com□ parabilită□ii impune elaborarea unor indicatori comuni. Dacă specificitatea culturală (na□ională) este considerată esen□ială, atunci fenomenele studiate nu mai sînt acelea□, iar compara□ia t.o. nu mai este posibilă. A.s.t.c. poate fi făcută solitar (un cercetător sau echipă studiază mai multe contexte, culturale) sau cooperativ (cercetarea este făcută în colaborare de echipe locale). în cercetarea cooperativă un rol important revine elaborării sistemului conceptual comun □ validării tehnicilor de cercetare. în prezent, confuziile □ disputele conceptuale sînt foarte frecvente: acela□ concept desemnează realită□i diferite sau aceea□ realitate este desemnată cu concepte diferite. Analiza de tip cooperativ reprezintă o posibilitate de standardizare a limbajului sociologic la nivel interna□ional. *V. accultura ie, compara ie, cultură,*!. Mih.

ANAMNEZĂ 1. *In medicină* are sensul de ob□inere a datelor despre un bolnav cu privire la apari□ia □ evolu□ia unei boli. 2. *In filosofie* desemnează reamintirea ideilor pe care sufletul le□ar fi contemplat Intr□o existen□ă anterioară (teoria reminiscen□ei la Platon). 3. *In psihologie i pedagogie, a.* constituie o secven□ă a biografiei psihologice necesară stabilirii originii □ condi□iilor dezvoltării caracterului, sentimentelor etc. 4. *în psihiatrie,* a. se utilizează pentru reconstituirea istoriei □ etlologiei unei psihopatii □ pentru stabilirea unor modalită□i terapeutice adecvate. 5. *în sociologie,* a. permite cunoa□terea prin discu□ie directă sau prin anchetă a evenimentelor semnificative din via□a □ activitatea unui individ, ale unei familii, ale unui grup pentru în□elegerea stării □ comportării actuale □ pentru stabilirea unor direc□i de ac□iune în viitor, *Vpsihoterapie, so cioterapie.* M.Vn.

ANCHETĂ SOCIOLOGICĂ metodă de cercetare ce încorporează tehnici, procedee □ insîrumente interogative^a culegere a informa□ilor, sgecjfice interviului □ chestionarului sociologic. A.s. are~un caracter • aejeiPBxEeHâCcu un grad relativ scăzut de control al cercetătorului asupra variabilelor analizate. Dezvoltată mai ales începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX□lea, a.s. este în prezent foarte răspîndită. Obiectul său de abordare îl constituie refiliUtea□a^iaB^eve□ nimente, fenomene □ procese caracteristice, precum □ aUtudiDe^^ârjQ^DlJăL□âîiJS□S[10]®" tea,semnifica□ile pe care ei li le atribuie, sfera lor de aspira□ii, interese, preocupări □ comportamente din domeniile economic, demografic, cultural, politic, op□iunile preelectorale, activită□ile de timp liber, opinia publică, propaganda etc.f!□| iecffîd^.s. este căoamenii sînt acaiaxar.eiuHwea□ZĂ4flfeiwapa»£>e aici decurge şi o limitare severă a aplicării a.s., anume la acele aspecte în legătură cu care

oamenii dețin informații. Realizarea a.s. presupune un demers metodologic riguros, toorr^esnJryjjuEMJiBsajie^Dato2li0ia nipulare) asupra variabilelor. Buna organizare și prescrierea amănunțită a regulilor de desfășurare a a.s. sînt reclamate și de faptul că, spre deosebire de alte metode de cercetare, de această dată sînt antrenate și cadre ajutătoare (operatorii de a,), pentru a se face față efortului de culegere de la populație a unui mare volum de informații. Operațiile (etapele) implicate într-o a.s. sînt: *s aJMma_ JamsLdeterminarea oJ&eMYSpr; docyraaa tate a pxsă,lâh.Hă* (literatura problemei, rapoarte de cercetare pe aceeași temă, precum și o primă luare de contact direct cu situația concretă, o vizită în teren); *elaborarea ipg ezelor; definirea conceptelor; opera iona lizarea* {elaborârelTspSjrtnuT de atribute — dimensiuni, variabile, indicatori); *cuantifica* rijgjfixarea expresiilor cantitative ale indicatorilor direct observabili — măsurabili — pentru care se culeg date); *de ermingrs.a popula iei* (definirea universului anchetei: localizarea și structurile principale ale populației, fixarea subiecților investigați prin cuprindere totală, tip recensămînt, sau parțială, prin loturi sau eșantioane reprezentative); *stabJIreatehmaloj^lsjMWSClSBlarde anchetă* (de intervievare și/sau chestionare); *intQcmJjsaJastumsn eiorde lucru* (elaborarea chestionarelor, a ghidurilor de interviu, a planurilor de convorbire, teste, scale etc, verificarea și definitivarea lor); *ancbelajs lo* (repetiția în mic a anchetei propriu-zise; tot acum are loc în fapt și testarea instrumentelor); *constituirea.,echipei dejinchetatori, instruirea i repartizarea sarcinilor; întocmirea calendawM de desM jimră^jinchetei* (inclusiv prevederea modalităților de control); *culegerea datelor; verificarea informa iilor culese i refinerea formularelor valide în vederea prelucrării; codificarea informa iilor* (în măsura în care nu au fost precodificate la elaborarea instrumentelor); *întocmirea machetei de~pmtucmi&M,dal£lpr* (frecvențe, valori medii, teste de semnificație, corelații etc); *prelucrarea datelor* (individual/manual sau cu ajutorul calculatorului electronic); *analiza i interpm^reajnhimajiilpr; redactarea raportului ele anchetă; stabilirea,* împreună cu beneficiarul, *a eventualelor măsuiLde interven ie* (în ultimul timp sînt tot mai des aplicate a.s. într-un demers ce îmbină cercetarea cu acțiunea practică). • De multe ori, a.s, nu se rezumă la utilizarea tehnicilor, procedeelor și instrumentelor de lucru interogative pentru culegerea informațiilor (ca în cazul sondajului de opinie), ci, în scopul unei mai bune cunoaș teri, se combinăjriiodMîălilainșei2gj[]ve cu alte metodejgijejinicjde cercetare, cum ar fi cele ale observatiei-interviu, ale analizei documentare și deconținut. în acest fel se pot corela rezultatele, comparîndu-se ceea ce spun oamenii cu ceea ce fac, ceea ce se aude cu ceea ce se vede. • A.s. prezintă o valoare deosebită prin aceea că ea constituie o modalitate științifică de investigare, adesea singura disponibilă, a unjvereyjuj^aibificlhtâl vjeiiLsQCiale — opinii, atitudini, satisfacții, aspirații, convingeri, cunoștințe, interese etc. — de ordin individual și colectiv (de grup). Trebuie avut în vedere și faptul că în desfășurarea a.s. pot să apară multe erori, unele datorate modului defectuos de lucru, altele datorate lipsei de cooperare din partea subiecților, erori ce trebuie prevenite printr-un control sistematic asupra calității activităților. Limita princioaiță a a.s. decurge însă din însăși natura domeniului studiat, a jelații iQijlinirft npimile, atitudinile, convingerile și comportamentele umane, care nu urmează nici pe departe un model liniar de determinare. *V. chestionar, e antionare, interviu, ipoteză, opera ionalizare,* I. M.

ANOWIIE (gr. *a,* "fără" + *nomos,* "lege" sau *anomia,* "violare a legii"), noțiune ce desemnează starea de dereglare a funcționării unui sistem sau subsistem social, dereglare datorată dezintegrării normelor ce reglementează comportamentul indivizilor și asigură ordinea socială. Termenul a fost introdus în limbajul disciplinelor sociale de către filosoful francez Jean-Marie Guyau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar conținutul sociologic și consacrarea sa se datorează lui E. Durkheim. Termenul de a. este utilizat de Durkheim, mai întîi, în *La Division du travail social* (1893), pentru a desemna una din cauzele proastei funcționări a diviziunii muncii în societatea din timpul său, generată de lipsa unei reglementări satisfăcătoare a relațiilor dintre diferite elemente (neatingerea unei "solidarități organice") și apoi *Le Suicide* (1897), unde a. își găsește aplicație în cunoscuta clasificare a sinuciderilor; "egoiste", "altruiste", "anomice" și "fataliste". Chiar în textele lul Durkheim, este posibilă o disociere între a. *socială i* a. *psihică,* aceasta din urmă desemnînd lipsa de limite a aspirațiilor actorului individual, favorizată de slăbirea constrîngerilor și reglementărilor sociale. Este calea pe care noțiunea de a. a pătruns în sociologia și psihosociologia americană, în special sub impulsul lucrărilor lui R.K. Merton, unde face o carieră strălucită pînă prin anii 70. Cu această ocazie, se produce, la început, o deplasare a conceptului din domeniul problematic al *organizării* (reglării) vieții sociale spre cel al *integrării* sociale (fiind folosit, cu precădere, în sociologia devianței), deplasare însoțită deci de centrarea tot mai accentuată pe individ, iar ulterior o schimbare notabilă a sensului, a. devenind sinonimă cu o serie de alte noțiuni precum frustrarea, starea de nesiguranță, înstrăinarea, izolarea psihică etc. Pe această linie s-a dezvoltat o bogată tradiție de cercetare empirică, în cadrul căreia au fost elaborate o serie de *scale de* a., dintre care cea mai cunoscută poartă numele lui Srole. Din păcate, studiile empirice asupra a. nu au dus la nici o încercare de sinteză, a-a cum a fost cazul cu alte teme intens cercetate, probabil tocmai datorită multitudinii de sensuri în care noțiunea a fost și este încă folosită. *V. alienare, devian ă, frustrare, norme sociale.* **T.R.**

ANTROPOGENEZĂ termen ce desemnează apariția pe Pămînt a speciei umane. A. a fost un proces îndelungat, încununînd procesul și mai îndelungat al apariției și dezvoltării vieții pe planeta noastră. Ritmul acestor două procese aflate în succesiune a înregistrat o continuă accelerare: între primele asocieri de proteirie și genul artropodelor s-au scurs cea. 3 miliarde de ani, trecerea de la maimuță la om a necesitat "doar" 1,5 milioane de ani. Încercările de a dezlega tainele a., pe baza descoperirilor făcute de arheologi și paleoantropologi de un secol încoace, s-au concretizat în două modele explicative: unul se înfățișează ca un "arbore" filogenetic, celălalt este a-a-zisul model al "grilajului". Primul model sugerează un trunchi de arbore,' din care se desprind succesiv — australopitecii, pitecantropii, neanderthalienii și alte cîteva ramuri. Aceste ramuri se înfățișează însă ca și cum s-ar fi stins fără a lăsa urmași. Rasele actuale, oare ocupă vîrful arborelui, par a se fi desprins din trunchiul acestuia toate odată, în urmă cu aproximativ 50 de mii de ani, Franz Weidenreich, care a contestat cel dintîi modelul de mal sus, a susținut *(Fapte i specula ii privind originea lui Homo sapiens,* 1947) că, dimpotrivă, oamenii fosili descoperiți și în Europa, și în Asia, și în Africa trebuie considerați strămoși direcți ai actualului *Homo sapiens sapiens,* în diversitatea lui . rasială. Ei au urcat spre noi în ramuri paralele, oare însă au comunicat între ele prin fluxuri de gene, reprezentate prin linii unificatoare (astfel se realizează imaginea grilajului). Primul model ilustrează teoria monogenetică, după care omul s-ar fi ivit întîi în Africa si s-ar fi

răspîndit mai tirziu pe celelalte continente. A! doilea model ilustrează teoria poligenetică, după care omul ar fi apărut tn mai multe puncte de pe glob, dezvoltîndu□se într□o suficientă izolare spre a se putea explica variabilitatea speciei, dar, totodată, într□o suficientă deschidere spre a□□i asigura statutul de specie unitară. A. a însemnat nu numai apari□ia unei noi specii biologice, dar □i a culturii ca nouă regiune ontologică. De altfel, a. s□a desfă□urat ca o perpetuă întrepătrundere □i influen□are reciprocă între natură □i cultură. Orice pas înainte în latura biologică a produs efecte favorabile nu numai asupra evolu□iei naturale, ci □i asupra celei culturale. Efectele culturale, la rîndul lor, au devenit cauze pentru alte fenomene evolutive, atît în direc□ia culturală cît □i în direc□ia biologică. Cele mai importante noduri de convergen□ă în cadrul acestei re□ele deterministice au fost două organe: mîna ("unealta tuturor uneltelor" — Aristotel) □i creierul ("ma□ina tuturor ma□inilor" — Simion Mehedin□i). Desprinderea omului din cercul animalità□ii e consemnată, la modul esen□ial, nu atît printr□o performan□ă biologică (mersul biped, de exemplu), cît printr□o performan□ă culturală: făurirea uneltelor *(Homo fabei).* Descoperirile paleoantropologioe □i arheologice confirmă teoria privind rolul muncii în trecerea de la maimu□ă la om (F. Engels, S. Mehedin□i). Ceea ce uime□te pe cercetătorul atent este persisten□a pe lungi perioade de timp a acelora□i stiluri de făurire a uneltelor. Faptul că uneltele nu erau confec□ionate la întîmplare, ci după ni□te standarde, sugerează existen□a unei tradi□ii □i, implicit, a unui proces de învă□are, de transmitere a acestor standarde de la o genera□ie la alta (Frederick Hulse). Mai departe, învă□area presupune via□ă socială, limbaj, norme etc. Unul dintre cele mai inci□ tante fapte de cultură, neimplicat în satisfacerea unei nevoi imediate, dar condi□ionînd pe căi latente perpetuarea unui grup uman, este prohibi□ia incestului (interzicerea legăturilor sexuale între rudele de gradul întîi: tată□fiică, mamă□fiu, frate□soră). Regula aceasta e universa! umană, fiind constatată □i în comportamentul celor mai arhaice popula□ii contemporane. Arheologic ea nu poate fi detectată, dar se presupune că a fost una din primele norme care au reglementat convie□uirea socială în sînul cetei primare, împiedicînd degenerarea biologică. Dacă apari□ia unor manifestări de cultură materială (descoperirea focului, a metalelor, aspecte privind tehnica adăpostirii etc.) poate fi cît de cît fixată în timp, manifestările spirituale □i aspectele vie□ii sociale primare nu potfi decît deduse, cu o logică mai mult ori mai pu□in stringentă. "Credin□ele □i ideile nu sînt fosilizabile" (Mir□ cea Eliade), ceea ce nu înseamnă că spiritul uman a evoluat numai în domeniul tehnologiei. Cercetarea culturilor a□a□zise "primitive", care au supravie□uit pînă în secolul nostru, îngăduie totu□.speciali□tilor să se pronun□e, prin analogie, asupra comportamentului spiritual al paleantropilor. Dacă într□o popula□ie de vînători contemporană cu noi săgeata sau arcul primesc atribute magice (fără de care, se crede, nu ar avea eficien□ă), probabil că această încărcătură de sacralitate le□a fost atribuită chiar în momentul cînd ele au fost inventate ca unelte, în paleolitic. Omul a apărut, deci, în acela□i timp ca *Homo faber, sapiens, ludens, religiosuseXc.* Faptul că manifestările spirituale □i institu□ionale nu lasă urme în chip nemijlocit, de genul fosilelor, face din a. o problemă □tiin□ifică întru a cărei rezolvare se pot convoca spectaculoase ipoteze. *V. antropologie, cultură, educa ie, socializare.* Gh.G.

ANTROPOLOGIE (gr. *anthropos,* "om" + *logos,* "cuvînt", "vorbire"), discurs despre om. în teologie, a, prive□te natura umană în rela□ia ei cu divinitatea: originea divină □i unitatea ontologică a omenirii, asemănarea omului cu Dumnezeu care l□a creat, libertatea omului în raport cu ipostaza sa de operă a lui Dumnezeu etc. • în *Etica Nicomahică,* definind tipul de om ajuns la "măre□ia sufletească", Aristotel îi atribuie, între altele, virtutea (exprimată în formulă negativă) de a nu fi un *anthropologos.* Aspasios, unul din primii exege□i ai operei aristoteliene, conferă acestui cuvînt sensul de "om care pălăvrăge□te despre al□i, bîrfindu□". Mult mai tîrziu, termenul a ajuns să se refere la studiul omului. Primele preocupări de a. au fost de expresie plastică, picturală: în mormintele unor faraoni egipteni de□acum peste trei milenii s□au descoperit imagini reprezentînd patru rase omene□ti: albă, neagră, galbenă □i ro□e, aceasta din urmă fiind rasa pe care □i□o atribuiau lor în□□ egiptenii. Prezentarea unor popoare □i obiceiuri apare, desigur, □i în documente antice scrise (Strabon, Herodot etc). într□o accep□iune apropiată de cea modernă, □tiin□ifică, termenul a. se fixează la 1501, în lucrarea de anatomie □i fiziologie a lui Magnus Hundt, *Anthropologium de homi* n/s *dignitate.* Kant *(Anlhropologi in pragmatischer Hinsicht,* 1798) vedea posibilă a. ca studiu sistematic în două perspective: una fiziologică (avînd ca obiect ceea ce natura face din om) □i alta practică (obiectul fiind, de astă dată, ceea ce omul face din sine însu□i, ca fiin□ă liberă). în prezent, cuvîntul a. este folosit in două sensuri: 1. în sens impresionist, speculativ (dar nu numaidecît peiorativ), a. desemnează tot ceea ce se referă la om, sau are ca finalitate omul. Astfel privind lucrurile, literatura, arta, etica, politica etc, au o func□ie antropologică. Ipostaza su□ perioară a acestei accep□iuni este a. filosofică; 2. în sens riguros □tiin□ific, a. este o foarte cuprinzătoare □i complexă □tiin□ă a o□ mului ca individ, grup □i specie, vizînd atît structura cît □i comportamentul acestor ipostaze (entità□i). Complexitatea □i vastitatea acestei □tiin□e derivă din condi□ia ontologică a omului: aceea de sinteză a evolu□iei vie□i pe Pămînt. Corespunzător celor două niveluri structurale de bază ale fiin□ei umane — corp □i spirit, natură □i cultură —, a. generală con□ine două ramuri principale: a. fizică (gr. *physis,* "natură") □i a. culturală. în unele clasificări apar în plus alte două ramuri, independente: paieo□a. □i a. lingvistică. Locul special acordat lingvisticii se datorează rolului dublu pe care îl de□ine în via□a social□umană limba: pe de o parte ea este un fapt de cultură, pe de alta un instrument de vehiculare (comu□ nicare) a culturii. De fapt, a. fizică □i a. culturală dau seama de toată problematica umană, însă complexitatea extraordinară a obiectului de studiu (a omului) generează o neobi□nuită tendin□ă de proliferare în interiorul domeniului general al cunoa□terii lui. Astfel, a. fizică (biologică) se diversifică în pa□ leo□a., raseologie, genetică umană, dermatoglifie etc, iară. culturală (care trăie□te cu cea mai mare intensitate procesul de proliferare) se ramifică în a. economică, a. juridică, a. politică, a. estetică, a. educa□ional etc A. a cunoscut o remarcabilă înflorire începînd din a doua jumătate a secolului XIX, ca un ecou aparte al marilor descoperiri geografice. Dezvoltarea sa e marcată, cel pu□in pînă la mijlocul sec. 20, de două puternice tradi□ii, în Marea Britanie □i S.U.A. a. culturală (britanicii o numesc "socială") a luat□o înaintea a. fizice, în timp ce în Europa continentală sub termenul a. (simplu, fără vreun alt atribut) s□a profesat de fapt a. fizică, în loc de a. culturală întrebuin□ându□se pe continentul nostru termenul "etnologie" □i chiar acela de "etnografie". Echivalen□a nu este însă pe deplin îndreptă□ită. în a doua jumătate a sec. 20, după ce a înscris în istoria □tiin□ei numele unor ilu□tri savan□i (A. de Quatrefages, Paul Broca, Eugene Pittard, Rudolf Martin, Egon von Eickstedt □a.), vechea paradigmă europeană a a. suferă două importante transformări. în primul rînd, ea se întrege□te, adăugîndu□i lîngă a. fizică □i a. culturală. în

al doilea rînd, însă și a. fizică îș primenește orientarea. în etapa sa clasică, tradițională, a. se ocupa de variabilitatea si clasificările din lăuntrul speciei umane, efectuînd măsurători și apficînd diagnoze tipologice asupra populațiilor de diferite rase; alpin, dinaric, mediteranid, nordic, dalie — de piidă — sînt principalele tipuri din cadrul masei europide. Pentru determinarea unor astfel de tipuri a. a descoperit multiple tehnici antropometrice și criterii de diagnoză. Statura, calota cefalică, fața, nasul, ochii și părul reprezintă principalele categorii de parametri ce concură la stabilirea tipului bioantropologic. După 1960, însă, cercetările de tipologie morfo-somatică au început să cedeze teren în favoarea cercetărilor menite a pune în lumină variațiile în structura genetică a populațiilor umane. în această schimbare, rolul principal a revenit Programului Biologic Internațional (IBP), desfășurat între ani 1964-1974. Deși astăzi variațiile biologice dintre populații nu mai pot fi reduse la categorii tipologice, nu trebuie totuși ignorată importanța tentativelor taxonomice în știință în general, în a. în cazul de față. în țara noastră, a. s-a dezvoltat conform paradigmei continentale. După precursorii din secolul trecut (C. Caracas, Al. Obedenaru, frații Nicolae și Mina Minovici etc), în perioada interbelică a sec. 20 apar nuclee de cercetare antropologică la București (Fr. I. Rainer, întemeietor de Institut și de tradiție), Iași (I.C. Botez) și Cluj (Victor Papilian, Iuliu Făcăoaru, Petre Rîmneanțu). De remarcat că Francisc I. Rainer, figura cea mai de seamă a a. românești din perioada interbelică, a participat și la campaniile de sociologie monografică direcționate de Dimitrie Guști, asigurînd cercetarea "cadrului biologic" în campaniile de la Nereju, Fundu Moldovei și Drăgușu. După 1950 își continuă existența nucleele de cercetare antropologică de la București (t.-M. Miicu, Horia Dumitrescu, C.S. și D. Nicolaescu-Plopșor, Suzana Grinăescu-Pop, Th. Enăchescu etc.) și la Iași (Olga Necrasov și colaboratorii). în 1966, prin eforturile lui V.V. Caramelea, a. culturală dobîndește și în țara noastră recunoașterea instituțională ca disciplină științifică. Pînă atunci, investigațiilor de demografie și de istorie socială (Traian Herseni, V.V. Caramelea) li se acordaseră locul secundar de descrieri ale mediului social în care s-a dezvoltat omul ca fenomen biologic (v., de exemplu, monografiile de a. fizică *Clopotiva,* 1958 și *Bătrina,* 1961, ambele sub red. t.-M. Miicu și Horia Dumitrescu). Din problematica actuală a Centrului de Cercetări Antropologice din București, în prezent singura instituție de profil din țara noastră (integrînd după 1989 și colectivul de la Iași), desprindem: studiul populațiilor străvechi din spațiul carpato-danubiano-pontic, atlasul antropologic (= antropofizic) al României, microevoluție, creșterea și dezvoltarea copilului (auxologie), adaptarea psiho-somatică la diverse profesiuni, manifestări electroenergetice ale corpului omenesc, lateralizarea cerebrală și expresiile ei psiho-culturale, aspecte ale comunicării umane (verbale și non-verbale), identitate și diferență în cultură, simbolistica materiei, schimbare socială și deschidere demografică, valori de bază în fondul comportamental românesc (tradițional și contemporan), aspecte teoretice și metodologice ale interdisciplinarității în a. etc. *V. antropologie culturală, etnografie, etnologie, sociologie.*
Gh.G.

ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ramură a antropologiei generale cu statut de disciplină științifică de sine stătătoare, care studiază comportamentul uman bazat pe norme (cultura), în context spațio-temporal concret. Pe plan internațional, circulă frecvent o denumire conjuncțională, bipredicativă: a. socială și c, lîngă atributul "culturală" fiindu-i, deci, asociat disciplinei și acela de "socială".

în acest caz, conjuncția din denumire ("și") are o adresă semantică precisă, prin mijlocirea ei încercîndu-se împăcarea a două tradiții de cercetare diferit nuanțate: pe de o parte, în Marea Britanie a intrat în uz expresia "antropologie socială", iar pe de altă parte, în S.U.A., s-a bucurat de o mai largă audiență denumirea a.x. Cele două orientări exprimă două moduri diferite de a rezolva raportul dintre structura socială și cultură: în antropologia socială cultura sfîrșește prin a fi subordonată structurii sociale, pe cînd în a.e. procedura de subordonare urmează sensul invers. Distincția de mai sus s-a ilustrat cu maximum de relevanță în analiza sistemului de rudenie. Pentru A.L. Kroeber — reprezentant ai poziției culturaliste —, un sistem de rudenie este un pattern semantic, un anumit modei de gîndire și de comportare, reflectat într-o terminologie de rudenie. Acest sistem semantic are o logică internă și deși se supune unei determinări istorice el este, la origine, un produs al impulsului către joc propriu creativității umane. Mai mult, același impuls al creativității ordonează și celelalte instituții, făcîndu-le să apară în forma structurii sociale. A.R. Radcliffe-Brown — reprezentant al poziției sociologiste — consideră, dimpotrivă, că atît terminologia cît și comportamentul de rudenie sînt reflectări ale unor principii structurale, principii ce susțin și caracterizează sistemul în ansamblu, ca sistem social. Raymond Firth *(Elements of Social Organization,* 1951) a surprins exact nuanțele: "Dacă societatea e luată drept un agregat de relații sociale, atunci cultu ra este conținutul acestor relații". C. Levi-Strauss a încercat, implicit, o depășire a divergenței, prin folosirea expresiei "antropologie structurală". Pozițiile au rămas însă neschimbate. Totuși, în măsura în care diviziunea antropologiei generale trebuie să reflecte polaritatea natură/cultură (această polaritate caracterizînd însăși condiția ontologică a umanului), atunci disciplina științifică menită a satisface raportul de complementaritate cu antropologia fizică nu se poate numi decît a.c. • A.c. s-a conturat ca disciplină științifică odată cu precizarea domeniului de studiu: cultura (alter-ego-ul uman, ceși depășește în semnificație ipostaza primară, a omului ca entitate). Edward B. Tylor a definit cultura drept "...acel ansamblu complex care include cunoștințele, credința, arta, principiile morale, dreptul, uzanțele și oricare alte iscusințe și deprinderi dobîndite de om ca membru al societății". Emisă la 1871, definiția aceasta avea să facă epocă, revenind și astăzi adeseori în scrierile de specialitate. Ca și antropologia fizică, a.c. s-a conturat, deci, ca știință începînd din a doua jumătate a sec. 19. Ea este rezultatul întregirii imaginii pe care omul o avea despre planetă și despre sine însuși ca specie. Acest proces de întregire a fost, la rîndul-i, o consecință a marilor descoperiri geografice. Ceea ce i-a atras la început pe antropologi a fost marea variabilitate a credințelor, ritualurilor de la un popor la altul. Pentru recoltarea datelor, ei s-au folosit de rapoarte și chestionare completate de misionari și călători. Inițial, a.c. se înfățișa, cum s-a spus, ca o știință "de cabinet", sau "de fotoliu". Curînd însă, antropologii se deciseră să renunțe la culegerea pe cale indirectă a materialului documentar-empiric și să descindă ei în-și în mijlocul populațiilor exotice, pe care cu preferință le studiau. Din acel moment, munca de teren (engl. *field work)* va deveni o trăsătură caracteristică a științei antropologice. A.c. face parte, deci, din categoria disciplinelor cu fundamente empirice, deosebindu-se astfel de antropologia filosofică, ce se înfățișează cu statutul de disciplină speculativă. Față de etnologie, cu care de asemenea este adeseori identificată, *a.c.* se distinge printr-o mai clară conștiință a scopului său oicumenic, general uman, enunțurile sale tinzînd din punct de vedere logic spre forma judecăților de tip universal. Cît

privește etnografia, aceasta este considerată treapta empirică a unei cercetări de a.c. De pildă, o judecată despre universalitatea familiei, sau despre raportul legic dintre rezidență și descendență în cadrul sistemului de rudenie, este însoțită îndeobște de încercarea de validare, pe baza "evidenței etnografice" din diverse arii culturale ale lumii. Pe de altă parte, acest mod de validare desparte a.c. de sociologie, altă disciplină majoră înrudită; căci, în timp ce ca sociolog cercetătorul se cufundă în propria sa societate sau cultură, ca antropolog el caută cu predilecție "alte culturi" (John Beattie, *Other Cultures,* 1964). O altă particularitate a discursului antropologic față de cel sociologic este că întîiul se constituie pe baza unui material empiric de vîrstă culturală arhaică (chiar dacă, cronologic, contemporan cu noi), în vreme ce discursul sociologic se plasează în contemporaneitate absolută. Imaginea antropologiei ca "sociologie primitivă" (Bronislaw Malinowski) a fost însă abandonată, alături de comunitatea mică (trib, clan, sat), a.c. adjudecîndu-și ca obiect al preocupărilor ei și comunitatea complexă (orașul). Muncă de pionierat au înfăptuit în această direcție soții Robert S. Lynd și Helen M. Lynd, care au studiat în maniera specifică a a.c. (abordare holistică, observare participativă) un oraș american de mărime mijlocie—Muncie, statul Indiana —, consemnat în titlul cărții printr-un nume simbolic: *Middletown. A Study in Modern American Cuiture* (1929). Se practică astăzi în mod curent, în lume și la noi în țară, o a.c. urbană, aplecată spre cunoașterea procesului de adaptare a omului tradițional la tentațiile și solicitările civilizației moderne. • Distincțiile dintre a.c. și celelalte discipline social-umane nu trebuie însă privite ca închideri, ci, dimpotrivă, ca deschideri către alte orizonturi epistemologice. De altfel, o serie de metode și concepte ale a.c. poartă însemnele altor discipline științifice, de unde au fost preluate și adaptate la specificul noului context. Astfel, metodele fundamentale ale a.c. sînt observarea participativă (engl. *participant observation)* și metoda comparativă interculturală (engl. *cross cultural comparison);* prima pretinde cercetătorului integrarea în mediul și în comunitatea cercetată, începînd cu învățarea limbii vernaculare și terminînd cu străduința de transcendere în mentalitatea grupului cercetat; a doua metodă pretinde situarea unui fapt într-o rețea intarculturală, pentru a descoperi cum se împletesc în acel fapt particularul cu universalul. Dar în afară de aceste două metode clasice, se întrebuințează de la o vreme din ce în ce mai mult chestionarul de tip sociologic și teste psihologice, în privința conceptelor, a.c. se sprijină în principal pe conceptul de cultură, dar ea a preluat de asemenea din sociologie conceptul de structură socială, iar din psihologie conceptul de personalitate. Acesta din urmă este în esență un concept antropologic, dar contribuțiile principale la dezvoltarea lui s-au ivit pînă în prezent pe terenul psihologiei, împreună cu conceptul imanent al culturii, structura socială și personalitatea alcătuiesc aparatul conceptual de bază al a.c. Istoria a.c. se înfățișează ca o încrengătură logică de teorii și curente. Cristalizată sub zodia evoluționismului general, această știință a fost inițial caracterizată drept "embriologia gîndirii și a instituțiilor umane" (J.G. Frazer). După evoluționism (E.B. Tylor, *Primitive Cuiture,* 1871; L.H. Morgan, *Ancient Society,* 1877; J.G. Frazer, *The Gotden Bough,* 1890), alte curente teoretic-metodologice au îmbogățit domeniul cu idei noi sau cu concepte derivate din cele principale: istorismul (F. Boas, *Race, Language and Cuiture,* 1948 — o culegere postumă de articole ale acestui mare creator de școală, publicate întîi separat, începînd din 1887), difuzionismul (F. Ratzel, *Volkerkunde,* 1885-88; F. Graebner, *Die Methode der Ethnologie,* 1911; C. Wissler, *Man and Cuiture,*

1923), supraorganicismul (A.L. Kroeber, *Anthropology,* 1923, ed. rev. 1948), structuralismul (A.R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society,* 1952; Raymond Firth, *Elements of Social Organization,* 1951; C. Levi-Strauss, *Anthropologie structurale,* 1958), funcționalismul (B. Malinowski, *A Scientific Theory of Cuiture,* 1944), configuraționalismul (Ruth Benedict, *Patterns of Cuiture,* 1934), psihologismul (cu rădăcini la A. Bastian, *Der Mensch in der Geschichte,* 1860; în sec. 20: A. Kardiner, ed., *Individual and His Society,* 1939; R. Linton, *The Cultural Backround of Personality,* 1945) etc. Au cunoscut o recrudescență evoluționismul (J. Steward, *The Theory of Cuiture Change,* 1955; L.A. White, *The Evolution of Cuiture,* 1959) și istorismul (Jan Vansina, *De la tradition orale. Essai de mâthode historique,* 1961). A realizat progrese importante comparativismul, îndeosebi prin contribuțiile lui G.P. Murdock *(Ethnographic Atlas,* 1967). în ultima vreme, sub influența literaturii, se vorbește și în a.c. de postmodemism. Nu mai există însă în cîmpul disciplinei o orientare teoretică dominantă. Fie că sînt îndreptate în continuare, prin tradiție, către studiul altor culturi, fie că sînt reorientate către propria cultură, cercetările se desfășoară după principiul tacit acceptat el teoriei sau metodei potrivite în cazul potrivit. Ceea ce poate să semnifice că disciplina a ajuns la un ridicat grad de maturitate, cînd, în perspectiva devenirii logic-istorice, fiecare orientare își vădește partea ei de perenitate. în țara noastră, conform unor exigențe de azi și de mîine, a.c. îți poate integra o serie de idei, teorii, metode ce s-au ivit (și se mai pot ivi) pe terenurile etnografiei, sociologiei, lingvisticii, sau antropogeografiei. Ca disciplină modernă, cu un limbaj specializat (s-a spus că "știința e un limbaj bine făcut"), ea a apărut în cadrul Centrului de Cercetări Antropologice al Academiei Române (întemeiat de Francisc I. Rainer), prin contribuția inițială a lui Traian Herseni, dar mai ales prin strădania lui Vasile V. Caramelea. Acesta a obținut, în 1966, recunoașterea în cadrul Centrului a unei secții de antropologie socială și culturală. în comparație cu situația din alte țări, a.c. românească deține cîteva particularități. Astfel, nelansîndu-se (din diferite motive) în studiul "altor culturi", ea este cultivată ca o disciplină de aplicație indigenă; în absența unor populații a-a-zis "primitive", ea a beneficiat în schimb de o înfloritoare cultură țărănească autohtonă, care a supraviețuit și supraviețuiește încă. O altă caracteristică privește cadrele instituționale: dacă în alte țări a.c. este legată instituțional (organizatoric) de sociologie, în România ea s-a aflat legată, cel puțin pînă în prezent, prin origine, de antropologia fizică (urmările acestei stări de lucruri fiind susceptibile de reflecții aparte). Tematica generală abordată în a.c. românească vizează relevarea schimbărilor ce se petrec în structurile antropologice de tip demografic, social-economic și psiho-cultural din țara noastră, sub influența pe care civilizația modernă, industrială, citadină o exercită asupra civilizației tradiționale, rurale. în detaliu, sînt abordate probleme precum: identitate și diferență în cultură, stiluri de limbaj și stiluri de gîndire, orientări valorice semnificative pentru viziunea despre lume și personalitatea de bază a poporului român, reconstrucția epistemologică în a.c. etc. *V. antropologie, cultură, etnografie, etnologie, metoda comparativă, observare participativă, personalitate, sociologie, structură socială, teren.* Gh.G.

ANTROPOLOGIE SOCIALĂ orientare sociologistă în antropologia non-biologică. Originar britanică, această orientare tinde să țină în cumpănă ansamblul de preocupări care în S.U.A. poartă numele de "antropologie culturală". Spre deosebire de antropologia culturală care se întemeiază pe

esen□a □i dezvoltările conceptului de "cultură", a.s. se întemeiază pe esen□a □i dezvoltările conceptului operaţional de "structură socială". Totu□i, ariile de influen□ă ale celor două orientări nu numai că nu sînt strict delimitate, dar se întrepătrund în adîncime; atît B. Malinowski cît □i A.R. Radcliffe□Brown, cele două spirite îndrumătoare în antropologia britanică din prima jumătate a secolului 20, prsdînd la Yale □i respectiv la Chicago, au lăsat discipoli de seamă pe continentul american. Pe de altă parte, antropologia americană, cu achiziţiile ei deosebite, rezultate din cercetarea fenomenelor culturale, a intrat repede în comunicare cu marea sensibilitate a continental□europenilor pentru filosofia culturii. Parcă spre contracararea influen□ei culturaliste, în 1989 a luat fiin□ă Asocia□ia Europeană a Antropologilor Sociali/European Association of Social Anthropologists (EASA), la care, cu prilejul primei Conferin□e (Coimbra, 31 aug.□3 sept. 1990) au aderat specialiţti din aproape toate ţările europene, inclusiv din România. Argu□mentînd ac□iunea de întemeiere (în fapt, de consolidare instituţională a a.s.), primul pre□edinte al Asocia□iei, Adam Kuper, afirma că există în mod ciar"o tradi□ie europeană distinctă în antropologia socială", nutrită din comunitatea de izvoare ale □tiin□ei sociale clasice □i bazată pe experien□e istorice comune. Kuper adăuga, de asemenea, sugestiv, că tendin□ele contemporane din antropologia americană par multora dintre europeni străine □i neatrăgătoare, recunoscînd totodată oă e greu de rezistat la ele fără sprijinul unei comunităţi proprii. Terminologia rămîne, totu□i, o umbrelă foarte încăpătoare, atunci cînd ea e □inută sus de spiritul de toleren□ă, în□trucît în statutul Asocia□iei, la unul din primele puncte, se poate citi clar: 'Termenul "antropologie socială» trebuie luat astfel încît să includă antropologia socială □i culturală, precum □i etnologia, a□a cum acestea s□au dezvoltat în Europa". *V. antropologie culturală, cultură, structură socială* Gh. G.

ANXIETATE stare afectivă caracterizată printr□un sentiment de nelini□te, insecuritate, de tulburare difuză, atît fizică cît □i psihică, de a□teptare a unui pericol indeterminant în legătură cu care există incertitudini dacă i se poate face fa□ă cu succes. Ea apare ca o reac□ie la stres. Calmul □i seninătatea indică absen□a a.; un nivel moderat de a. se manifestă prin tensiune, nelini□te, nervozitate; sentimentele interne de frică, spaimă □i panică indică un nivel foarte ridicat de a. Caracteristic a. este asocierea cu stările psihice, a unor reac□ii fiziologice specifice: tahicardie, palpita□ii, transpira□ie, tensiune musculară, uscarea gurii, dilatarea pupilelor, în psihologie se face distinc□ie între a. ca reac□ie inevitabilă la o situa□ie particulară de amenin□are, pericol □i a. ca trăsătură a personalităţii, în această din urmă calitate, a. reprezintă o tendin□ă de a reac□iona în mod accentuat anxios la situa□ile de via□ă, cît □i, foarte adesea, ca o a. *liberă,* fără obiect, care caracterizează starea psihică a unei persoane, indiferent de situa□ile de via□ă concrete. Pentru sociologie, a. reprezintă o variabilă importantă pentru faptul că ea produce o serie de efecte sociale importante, ca de exemplu: cre□te sociabilitatea, ridică coeziunea grupului, spore□te conformismul □i respingerea devian□ilor. Multe studii au fost întreprinse asupra efectului a. asupra performan□ei: pînă la un anumit nivel, a. este un motivator al performan□ei, după care o afectează negativ. Datorită acestor efecte, a. este adesea invocată ca variabilă intermediară între factorii amenin□ători □i efectele acestora asupra comportamentului. Datorită efectelor disfuno□ionale ale nivelurilor ridicate de a. se dezvoltă în ultimul timp tehnici de cultivare a modalităţilor constructive de a face fa□ă **a.** *V. incertitudine, motiva ie, psihoterapie.* E.Z.

ARHAIC atribut anexat unor forme □i fenomene socioculturale — unele dispărute, altele încă vii, contemporane —, sugerînd vechimea lor îndepărtată. Acolo unde se în□tîlne□te □i astăzi, arhaicitatea se manifestă prin simplitate, ingenuitate, dependen□a de natură, propensiune magică, linearitate a tradi□iei. De□i se explică printr□un ritm lent de evolu□ie, arhaicitatea nu trebuie privită atît ca un stadiu, cît mai ales ca o stare, ca o structură între celelalte existente. A privi arhaicitatea doar ca stadiu, incumbă riscul de a o confunda cu primitivitatea. Antropologii culturali, de pildă, au considerat multă vreme că obiectul lor de studiu îl constituie culturile primitive. Termenul "primitiv" a devenit însă repede incomod, din cauza sarcinii morale peiorative pe care o poartă. Dimpotrivă, termenul a. nu poartă cu sine povara aceasta. Privită ca structură, arhaicitatea î□i are temeiul ei de existen□ă, participă la identitatea fenomenelor □i, adesea, le spore□te valoarea. V. *antropologie culturală, evolupe, tradi ie.* Gh.G.

ARHEOLOGIE SOCIALĂ metodă de cercetare prin care se reconstituie o realitate socială proprie unui trecut imemorial după rămă□ie actuale, integrate realităţii sociale prezente. Spre deosebire de arheologia pro□priu□zisă, care pleacă de la documente inerte, disfunc□ionale, dezgropate din pămînt, a.s. porne□te de la rămă□ie încă vii (supravie□uiri): elemente de organizare socială, fapte etnografice, ritualuri, formule lingvistice etc. A.s. a fost teoretizată de Henri H. Stahl □i Traian Herseni încă din anii interbelici, independent, la început, de istoricul francez Marc Bloch. Acesta afirmase că istoria poate fi reconstituită nu numai de la origini spre prezent, dar □i "â rebours", mergînd, adică, de la prezent spre trecut. Bloch însu□i a procedat a□a în lucrarea sa *Les caracteres originaux de l'histoire rurale francaise* (1931). H.H. Stahl a aplicat metoda la reconstituirea ob□ţilor □ărăne□ti *(Contribu ii la studiul satelor devălma e române ti,* 3 voi., 1958□1965), iar Traian Herseni la reconstituirea unor străvechi credin□e □i practici rurale geto□dacice, cu rădăcini preindo□europene *(Forme străvechi de cultură poporană românească,* 1977). *V. arhaic, istorie socială, ob te. Gh.G.*

ASIMILARE 1. A. *socială,* proces prin care un grup recepteazăă, interiorizează □i aplică valori, norme, modele de comportare sau stiluri de via□ă specifice altui grup cu care se află în contact. Presupune existen□a unei asimetrii generate de modul de distribuire a raporturilor de putere □i de control social sau de gradul de adecvare a culturii unui grup la condi□ile struotural□istorice ale comunităţii mai largi în care este integrat. Raporturile asimetrice ini□iale pot dispărea în mod treptat ca urmare a cre□terii gradului de similitudine a grupurilor sau se poate întîmpla ca procesul de a. să fie întrerupt datorită interven□iei unor factori de blocaj intern sau extern. în a. pot fi implicate grupuri de dimensiuni diferite (de la comunităţi de tipul popoarelor — "americanizarea Japoniei" — pînă la grupuri mici), fie în mod integral, fie numai par□ial (a. culturală, lingvistică etc). Uneori se fac referiri la a. gru□purilor etnice minoritare în cadrul unei comunităţi sociale mai largi. Se distinge între a. culturală bazată pe acultura□ie (dispari□ia modului specific deviată a unui grup ca urmare a adoptării □i practicării celui comunitar în care se integrează) □i a. structurală (acceptarea noilor membri de către comunitatea integratoare în condi□ile inexisten□ei unei distribu□ii diferen□iatoare de roluri □ statusuri sociale). 2. A. *psihologică,* proces de integrare a unor elemente noi (informa□ii, experien□e etc.) în structurile preexistente ale subiectului receptor (J. Piaget). *V. acultura ie, encultura le.* L.V.

ASISTENȚĂ SOCIALĂ ("Social work", în țările de limbă engleză), ansamblu de instituții, programe, măsuri, activități profesionalizate de protejare a unor persoane, grupuri, comunități cu probleme sociale, aflate temporar în dificultate, în criză și deci vulnerabile. Acestea, datorită unor motive personale de natură economico-materială, socio-culturală, biologică sau psihologică nu au posibilitatea de a se integra prin mijloace și eforturi proprii în colectivitate, în limitele unui mod normal, decent de viață. Pentru o anumită perioadă de timp, ele nu pot duce o viață activă, autosuficientă, fără un ajutor economico-material sau fără un suport fizic, moral, social din exterior. • A.s., ca mod operativ de punere în aplicare a programelor de protecție socială precum și ca un component esențial al acesteia, prin serviciile și activitățile ei specializate ajută persoane și grupuri în nevoie nu numai să facă față momentelor dificile, de criză, situațiilor anormale de viață care pot să apară pentru o anumită perioadă de timp, dar ea susține, prin mobilizarea resurselor instituțiilor de stat, voluntare și a eforturilor comunității, prin crearea unor condiții socio-culturale favorabile, refacerea capacităților proprii de integrare socio-culturală normală a categoriilor defavorizate. Se elimină astfel treptat situația lor de dificultate. De aceea, asistentul social trebuie să aibă în vedere permanenta interacțiune dintre cei doi factori: individul și mediul lui de viață socio-economic, politic, cultural, familial, moral etc, posedînd cunoștințe atît despre dezvoltarea lui umană, despre personalitatea lui cît și despre contextul socio-cultural și moral în care el trăiește. Din acest punct de vedere, a.s. are nevoie de o combinație de cunoștințe specializate de psihologie socială, sociologie, pedagogie, medicină, economie, psihopatologie, antropologie etc, care reprezintă un fundal teoretic general indispensabil metodelor și tehnicilor specializate pentru ajutor, intervenție și terapie în situațiile concrete de criză. A.s. oferă celor în nevoie posibilitățile de cunoaștere și de acces la servicii specializate de protecție socială, îi orientează către înțelegerea și utilizarea cadrului legislativ de protecție socială, mobilizează comunitatea, persoanele și grupurile în dificultate de a influența activ politicile sociale. Ea furnizează celor în nevoie ajutor financiar, material, moral, psihoterapie, consiliere. • în cadrul programelor de a.s. se înscriu și acele activități de prevenire a unor situații de viață dezechilibrante, stresante economic, cultural, psihologic sau moral pentru indivizi sau grupuri, activități care pot fi adesea mai puțin costisitoare decît terapia propriu-zisă. • Avînd în vedere situații din cele mai complexe și diferite din domeniul a.s. centrate pe protecția copiilor abandonați, neglijați, abuzați, cu dizabilități fizice sau psihice, vagabonzi, a săracilor, a bătrînilor cu pensii mici, bolnavi, fără ajutor din familie, a șomerilor pe termen lung, a cuplurilor dezorganizate etc, a.s. și-a dezvoltat încă de la începutul acestui secol un ansamblu de metode și tehnici proprii: *a.* de identificare a cazurilor, a problemelor de rezolvat prin diagnostic diferențiat; *b.* de evaluare a posibilităților de intervenție rapidă prin căutarea unor soluții specifice și alegerea unor metode adecvate pentru cazurile particulare; ev de promovare a unor strategii de prevenire (prevenție) a situațiilor defavorizante, cu risc crescut pentru grupuri și indivizi; d. de asigurare a unor condiții speciale pentru respectarea cu strictețe a standardelor etice specifice profesiei de asistent social. Prin ansamblul său de metode, tehnici de intervenție, strategii de acțiune, programe și măsuri specializate, a.s. oferă un sprijin direct, eficient pentru acele persoane și grupuri care nu pot dispune conform cadrului legislativ de venituri, de resurse economice și bunuri suficiente, de îngrijire medicală, de pensie socială, de suport fizic sau moral etc, ori acestea nu sînt

corespunzătoare în raport cu necesitățile lor de bază. Sprijinul dat persoanelor în nevoie prin sistemul de a.s. nu este stabilit prin lege, ci prin analiza de la caz la caz a situațiilor de viață pe baza anchetelor sociale efectuate de profesioniști. Sprijinul financiar sau în produse (bunuri materiale) destinat a.s. provine fie de la bugetul de stat (fonduri speciale pentru a.s.), fie din contribuțiile voluntare individuale sau comunitare și este acordat celor în nevoie în funcție de necesitățile lor urgente. • A.s. poate fi privite din mai multe perspective: a. a profesiei ca atare, cu un statut propriu, cu scopuri și caracteristici distincte; b. a formării specialiștilor în a.s., ca sistem educațional-formativ, cu nivele distincte de educație și calificare (ex: nivel postliceal, colegiu, universitar, postuniversitar); c. a sistemului instituțional-administrativ, incluzîndu-se aici sfera serviciilor, activităților practice desfășurate în vederea soluționării cazurilor la nivel individual (munca cu "clientul", individul cu probleme, "case work"), la nivel de grup (munca cu grupurile în dificultate, "group work"), la nivel de comunitate (munca cu acele comunități în nevoie pentru refacerea resurselor necesare integrării lor normale, "commumty work and community deve-lopment"). A.s. este o profesia pronunțat aplicativă. Ea folosește mijloace complexe de socio și psihoterapie. A.s. presupune, in același timp, cunoștințe teoretice din domeniul științelor socio-umane (psihologie, psihologie socială, psihopatologie, pedagogie, sociologie, antropologie, medicină internă și socială, economie, drept etc), pe de o parte, deprinderi, abilități practice (îndemnuri de a comunica și lucra cu persoane și grupuri în dificultate), pe de altă parte, și nu în ultimul rînd, un set de valori, principii, norme, reguli morale (cod deontologic al profesiei care asigură respectarea drepturilor omului, fără deosebire de rasă, sex, culoare, vîrstă, limbă, religie etc). în acest cadru se utilizează frecvent în ultimul timp, termenul de *"ac iune afirmativă"* ("affirmative action") care se referă la un complex de măsuri, de activități organizate la nivelul organizațiilor, instituțiilor sau colectivității de natură, a elimina discrepanțele, inegalitățile în relațiile dintre grupurile minoritare, dezavantajate și populația majoritară, de a crește oportunitățile lor educaționale, profesionale, de promovare, în scopul integrării lor normale în comunitate. Uneori, cu semnificație apropiată, mai este utilizat și termenul de "discriminare pozitivă". De aceea, profesia de asistent social implică o filosofie proprie centrată umanist. Asistentul social are o dublă responsabilitate: față de cei în nevoie și față de instituția pe care o deservește (Hum-phreys & Dinerman, 1984). • Primele încercări de ajutor a persoanelor în nevoie, de fapt forme primare în practica a.s. au apărut încă din cele mai îndepărtate timpuri, legate de ocrotirea celor în impas (orfani, bolnavi, săraci, văduve etc.) de către biserici. Actele de caritate orientate spre cei neajutorați, ale instituțiilor religioase, apar ca prime acțiuni în rețeaua de a.s. De o dezvoltare a profesiei de asistent social se poate vorbi la începutul acestui secol. în ultimele decenii, în contextul sporirii serviciilor publice și sociale, se asistă la o explozie de activități de ocrotire socială a celor în dificultate, în impas, a.s. dobîndind un înalt nivel de profesionalitate. Ea și-a conturat treptat o arie problematică relativ autonomă (un profil profesional distinct) sprijinită pe metode și tehnici de înțelegere, comunicare, terapie și sprijin a celor defavorizați, dispera ți, vulnerabili. Profesia de asistent social a evoluat rapid, atît în extensie cît și în instrumentajul ei de lucru (metode și tehnici din ce în ce mai specializate și mai sofisticate): de la asistența individului cu mijloace sociale și psihologice clasice, la terapia specializată a grupurilor defavorizate sau a comunităților în dificultate, pînă la conștientizarea persoanelor în nevoie de

drepturile și posibilitățile lor de sprijin. De asemenea, asistentul social este cel care poate ajuta grupuri, comunități, indivizi în identificarea problemelor nevralgice, a resurselor materiale și umane disponibile precum și în proiectarea strategiilor colective de rezolvare a situațiilor de criză, A.s. abordează probleme la diferite niveluri, începînd cu cel individual, continuînd cu rezolvarea problemelor interpersonale (terapia familiei, a relațiilor dintre soți, părinți și copii, relații în cadrul cuplului etc), trecînd la nivelul activității profesionale (terapia persoanelor cu probleme de integrare în muncă și a șomerilor) și sfîrșind cu nivelul comunității (rezolvarea conflictelor etnice, grupale, mobilizarea energiilor individuale și colective pentru rezolvarea problemelor comune). Au existat numeroase discuții în jurul statutului a.s. ca profil distinct. Unii autori au apreciat la începutul acestui secol că a.s. nu beneficiază de un domeniu propriu (Flexner, 1915) sau că ea ar trebui considerată doar ca o quasiprofesie (Etzion, 1969), sau că ar putea fi asociată cu un statut minor în raport cu alte profesii ca dreptul, medicina (Glazer, 1874). Alții au pus la îndoială specificitatea și autonomia ei pînă tîrziu (Epstein & Conrad, 1978; Cohen & Wagner, 1982). • A.s. în fostele țări socialiste prezintă semne specifice ale subdezvoltării. în timpul regimului comunist, a.s. în România avea o pondere extrem de redusă, prezentînd un caracter pasiv și birocratic. De fapt, sistemul protecției sociale în regimul trecut se caracteriza prin: a. politica de utilizare integrală a forței de muncă și caracterul larg comprehensiv al sistemului de pensii, asigurări de boală, creînd cvasiautomat celei mai mari părți din populație resurse de viață, deși minime, dar relativ sigure: salarii, pensii de bătrînețe sau de boală, alocații pentru copii, îngrijire sanitară gratuită etc; *b.* modul generalizat de acordare a acestui suport cuplat cu iluzia că socialismul rezolvă prin el însuși dificultățile sociale și economice a făcut ca a.s. să fie marginalizată, dacă nu eliminată complet, primind un caracter mai mult formal și birocratic. în fapt a.s. calitativă, personalizată, orientată spre rezolvarea problemelor umane urgente a fost desființată, considerîndu-se că mecanismele birocratice de stat și cele politico-administrative sînt capabile să rezolve toate problemele. Efectul a fost dublu: — reducerea la minimum a serviciilor de a.s.; — deprofesionalizarea completă a sistemului de a.s. Specialiștii au fost înlocuiți de funcționari. Pe această linie se înscrie și desființarea învățămîntului de grad universitar, în 1952 (el a funcționat între 1929-1952), reducîndu-l apoi la un nivel postliceal (1952) și desființat și acesta în 1969. A.s., ca parte integrantă a protecției sociale suportă și ea limitele subdezvoltării. Cauzele care pot explica această situație în România sînt: a. natura opresivă a fostului sistem comunist; lipsa unei democrații reale; 6. prezența teoriei conform căreia problemele umane se rezolvă prin mecanisme politice și administrative, oarecum automat, datorită orientării "umaniste" a sistemului. Aceasta a reprezentat mai mult o ideologie justificativă decît un factor explicativ real; c. indiferența practică față de om, rezultată din sacrificiul individului în raport cu obiectivele utopice, naive ale construcției unui "nou tip de societate". • După revoluție, în România, programul de reconstrucție, de reformă pe baza mecanismelor democratice și a pieței libere, a creat conștiința necesității dezvoltării unui sistem de a.s. modern, activ, înalt profesionalizat, orientat spre soluționarea problemelor sociale și umane specifice. în acest context, la jumătatea anului 1990 s-a pus problema formării profesionale a asistenților sociali în cadrul unei școli postliceale, apoi a unui colegiu universitar și, din anul 1992, a unei secții universitare în cadrul facultății de sociologie, psihologie, pedagogie, în marile centre universitare din țară: București, Iași, Cluj, Timișoara. De asemenea în cadrul institutelor teologice a.s. funcționează ca o specializare distinctă. în trecut, în România a existat un sistem bun de formare a specialiștilor în a.s., începînd din anul 1929 cînd se înființează Școala Superioară de Asistență "Principesa Ileana". învățămîntul de asistență socială a funcționat pe baza unor bune tradiții pînă în 1969. Sprijinindu-se pe modele profesionale de vîrf din țările cu o bogată experiență în formarea asistenților sociali, folosindu-se experiența acumulată în cadrul școli sociologice, in universitățile noastre s-a dezvoltat un program complex de pregătire a specialiștilor la nivelul standardelor internaționale. Atît formarea și educația asistenților sociali cît și tipurile de activități pe care trebuie să le realizeze trebuie privite în contextul nevoilor și problemelor concrete ce apar la noi. Astfel, în ultimul an, recului economic a avut efecte dramatice directe și indirecte asupra standardului de viață al unor largi categorii de oameni. Procese sociale ca scăderea rapidă a veniturilor reale, creșterea în masă a sărăciei, creșterea insecurității locului de muncă, ridicarea ratei șomajului, alienarea politică a unei părți largi a populației, demoralizarea datorată lipsei formelor eficace de participare la viața social-politică, neîncrederea în instituțiile și personalitățile politice, lipsa de transparență a conducerii politice în unele situații, corupția accentuată datorată lipsei controlului, creșterea ratei criminalității și a delincventei, a abuzurilor și a violenței de tot felul, accentuarea unor conflicte etnice, marginalizarea unor grupuri sociale etc, sînt alarmante pentru asistentul social. De aceea, competența asistentului social trebuie definită numai în contextul provocărilor specifice, iar dezvoltarea sistemului de a.s. trebuie gîndită atît dinîr-o perspectivă pe termen scurt și mediu, dar și pe termen lung. Avînd în vedere prima perspectivă, se poate aprecia că societatea noastră trece printr-un proces de reașezare a tuturor structurilor economice, social-culturale și morale, proces afectat negativ de criza economică care este încă în curs de adîncire. Situația României din acest punct de vedere este complet diferită de cea a țărilor în care structurile sociale și economice sînt relativ stabile. în aceste din urmă țări există probabil o tendință justificată ca, asistentul social să trateze mai mult cazurile reziduale în care sistemul social eșuează. Asistentul social apare aici ca avînd o funcție mai mult corectivă și compensatorie. în situația noastră, procesele de reconstrucție socială se combină cu cele de dezorganizare socială și cu vechile mentalități și practici ale unei culturi opresive, de tip manipulativ. De aceea, aici asistentului social îi revin sarcini suplimentare: el trebuie să intervină activ în conștientizarea acestor procese, în sprijinirea indivizilor și a colectivității în încercarea de a face față schimbărilor și problemelor dificile, chiar de a iniția schimbări într-o manieră pozitivă. Aceasta întrucît in nevoie și vulnerabilă este nu numai o minoritate împinsă la marginea societății, ci în diferite grade și sfere întreaga colectivitate. Procesul de tranziție la o economie de piață, cu profundele restructurări pe care le implică, afectează mari grupuri profesionale și chiar întregi comunități. Au apărut fenomene noi explozive. Șomajul reprezintă un adevărat șoc psihologic și cultural pentru oameni obișnuiți în trecut să aibă un loc de muncă găsit cu ușurință și menținut cu o și mai mare ușurință. Schimbarea atitudinii față de muncă, orientarea activă către menținerea sau căutarea unui loc de muncă, reconversia profesională reprezintă un obiectiv pe care asistentul social îl poate realiza prin consiliere, sprijinind adaptarea unor indivizi și grupuri la schimbări economice structurale. Mai mult, trebuie cultivată inițiativa fiecăruia de a-și defini o activitate utilă care să-i ofere și resursele necesare

existen□ei sale demne. Se asistă la o cre□tere masivă a delincventei juvenile, un nou fenomen — "copii străzii"; mari mase de oameni împinse rapid in sărăcie □i nevoi actuale. Toate acestea nu mai reprezintă dificultă□i marginale ale unor persoane vulnerabile, ci mai degrabă probleme cruciale ale colectivită□ii însă□i. Nu numai unii indivizi sînt în nevoie, ci însă□i colectivitatea. în acest context, asistentul social este mult mai mult decît un reprezentant al colectivităţii care asistă persoane izolate, în nevoie, ei reprezintă totodată colectivitatea care vrea să se asiste □i să se sprijine pe ea însă□i. Aici terapia individuală trebuie suplimentată cu terapia de grup □i la nivel de colectivitate. De asemenea, terapia trebuie, însă, să aibă în vedere nu numai ac□iunea asupra efectelor patologiilor sociale □i umane ci să vizeze □i cauzele care le□au generat. Eliminarea cauzelor trebuie să cî□tige în importan□ă în raport cu minimizarea efectelor. Un ex.: în sistemul trecut, socialist, practicîndu□se o filosofie a egalitarismului, peste 90% din popula□ie trăia în condi□ii modeste, dar relativ egale. Sărăcia absolută era un fenomen individual, pu□in răspîndit. în ultimii doi ani, diferen□ele sociale s□au accentuat rapid. Există pericolul ca sărăcia să se trans□ forme dintr□o stare individuală în una colectivă, atingînd grupuri □i comunită□i mari, afectate masiv de sărăcie. Grupurile □i comunită□ile pot dezvolta mecanisme defensiv□adaptative al căror rezultat este perpetuarea □i extinderea stării de sărăcie. Pe lîngă ajutorarea săracilor de a trăi mai bine in condi□ii de sărăcie, asistentul social trebuie să□i sprijine pentru a depă□i situa□ile care□i fac săraci. în această perspectivă largă, a.s. în România nu trebuie să se limiteze în a sprijini indivizi □i grupuri în nevoie să se adapteze la condi□ile existente date, ci trebuie gîndită totodată □i ca un instrument eficient al schimbărilor sociale. Asistentul social nu apare ca un simplu consilier sau terapist pentru cei în dificultate, ci □i ca un actualizator al unor posibile schimbări alternative pe care colectivitatea □i indivizii pot să le aleagă ei în□□. în aceste condi□i de ce asistentul social nu □i□ar asuma □i func□ia de catalizator al unor procese □i schimbări democratice orientate u□ manist? Asistentul social, în condi□ile actuale de la noi, nu poate să refuze o asemenea provocare. El trebuie să se considere un asistent al proceselor democratice prin care colectivitatea însă□i î□i creează formele sale decente de via□ă, ajutînd pe cei vulnerabili. Realitatea noastră socială este caracterizată printr□o explozie a problemelor sociale, culturale, morale, dar □i printr□o cronică frustrare generată de incapacitatea mo□tenită din trecut de a face fa□ă acestora. De aceea, sistemul de a.s. în România, aflat la începuturile sale, este în fa□a nu numai a unei provocări generate de numeroase probleme socio□umane, dar □i a unei □anse istorice de dezvoltare într□ o direc□ie care este nu numai necesară, dar □i realizabilă. Pruden□a conservatoare, aici, nu face decît să anuleze din start o asemenea □ansă. *V. abuz, devian ă, politici sociale, sărăcie, servicii sociale.* E.Z.

ASOCIA□IE 1. Grupare organizată, constituită voluntar, de mai multe persoane, care urmăre□te atingerea unor scopuri comune. A. are un statut, care define□te scopurile, obiectivele, programele ce □i le□a asumat, precum □i drepturile □i îndatoririle membrilor. Existen□a a. nu depinde, în general, de fluctua□ia membrilor lor, func□ionarea ei fiind asigurată de ideea centrală în jurul căreia ea s□a constituit, de relativa constan□ă organizaţională □i, implicit, de eficien□a pe care o atinge. De□i a. nu este institu□ie statală, ea are o influen□ă marcantă în planul economic, □tiin□ific □i cultural (de exemplu Asocia□ia Oamenilor de □tiin□ă). 2. în sociologia clasică □i, în special, in cea formală (G. Simmel), termenul de a. are un în□eles mai larg,

desemnînd unitatea de bază a comportamentului social, a grupurilor mai mici sau mai mari, care au anumite forme de organizare. 3. Uneori termenul a fost utilizat pentru a diferen□ia societă□ile complexe, moderne, a căror func□ionare e bazată pe organiza□ii con□ tractualiste, de societă□ile mai simple, tradi□ionale, în centrul cărora se situează spiritul □i conduita comunitară, informală (F. Tonnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft,* 1887). Oricum, astăzi a. este un termen foarte apropiat de cel de institu□ie, organiza□ie, uniune, mul□i autori folostndu□i mai mult sau mai pu□in ca inter□anjabili. *V. institu ii, organiza ii.* **P.I.**

ASPIRA□IE reprezentare subiectivă a unor stări considerate de persoane, grupuri, colectivităţi a fi dezirabile. A. pot fi considerate a fi, în ultimă instan□ă, expresii subiective ale necesităţilor sistemelor respective (persoane, grupuri, colectivităţi). Dacă necesitatea constă dintr□o "lipsă" obiectivă care poate fi sau nu con□tientizată, care poate sau nu fi pusă ca direc□ie de ac□iune, a. reprezintă o imagine mai clară sau mai vagă, mai adecvată sau mai eronată a stării de atins pentru satisfacerea respectivei necesităţi. A. se pot conecta direct la ac□iune, concreti□ zîndu□se în scopuri, obiective sau pot rămîne un simplu deziderat, ceva ce ar fi de dorit să fie realizat, ob□inut, dar pentru, realizarea căruia nu este întreprins nimic. A. variază *calitativ* □ *cantitativ.* Calitativ, persoanele, grupurile, colectivităţile, în func□ie de condi□ile lor de via□ă, cit □i de direc□ile în care î□i orientează ac□iunea, pot prezenta *configura ii* de a. foarte diverse: a. profesionale, a. de consum, a. de schimbare socială. Pentru aspectul cantitativ, se utilizează conceptul de *nivel* de a.: mărimea performan□ei pusă ca obiectiv de atins, nivelul resurselor economice considerate a fi dezirebile, nivelul social□ profesional de atins. • *Rolul explicativ al* a. Conceptul de a. are un rol explicativ în două contexte: *a. Motiva ia comportamentului.* 1. Orientarea activităţii sistemelor. în alegerea stilurilor de via□ă, configura□ia a. reprezintă un factor cheie: orientarea spre familie sau spre realizarea profesională, spre realizarea unei vie□i echilibrate □i complexe sau spre distrac□i. Dar □i orientarea diferitelor colectivităţi spre modernizare sau democratizare, spre dezvoltare economică sau spre expansiune militară. 2. Performan□ele: nivelul de a. □i tipul de a. (active/pasive) explică mobilizarea eforturilor, voin□a de a învinge dificultă□ile □i deci □i nivelul reu□itei. Grupurile defavorizate, marginale, pe lîngă posibilităţile obiective reduse de care dispun sînt dezavantajate □i datorită nivelului scăzut de a. pe care condi□ia de marginalitate îl implică. 3. Acceptarea/respingerea unei situa□ii date depinde într□o măsură importantă □i de nivelul de a.: existen□a sau nu a unor aspira□ii de schimbare socială reprezintă un factor important al schimbării, *b. Satisfac ia,* a□a cum au indicat o mul□ime de studii acumulate în ultimul timp, nu este determinată direct de situa□ia obiectivă, ci este mediată de *configura ia* a. □i în mod special, de *nivelul de a.* Interven□ia *nivelului de a.* poate duce la modificarea, adesea radicală, a rela□iei dintre condi□i □i reac□ie umană la acestea: două grupuri sociale, inegale din punct de vedere al condi□ilor de via□ă, pot fi caracterizate de nivele de satisfac□ie inverse în raport cu diferen□a obiectivă: cei cu condi□i mai proaste de via□ă pot fi mai satisfăcu□i decît cei cu condi□i mai bune, datorită faptului că primii sînt caracteriza□i de un nivel substan□ial mai scăzut de a. care compensează diferen□a obiectivă. Explozia a., caracteristică anilor '60, în Occident, a generat numeroase dificultă□i de adaptare, de integrare, fiind responsabilă de scăderi sensibile ele nivelului de satisfac□ie, chiar dacă condi□ile obiective de via□ă erau în evident progres. • *Factorii determinan i ai aspira ii*

lor. Trei categorii de factori intervin în determinarea configurației și nivelului a.: a. Organizarea sistemului social și poziția indivizilor și grupurilor în cadrul acestei organizări. Tipul de profesie este asociat cu configurații distincte de aspirații (cu cît profesia este mai complexă și înalt calificată, cu atît mai ridicate vor fi nevoile de consum material și spiritual, de prestigiu și statut); stilurile de viață sînt asociate cu a. diferite, *b.* Oportunitățile, posibilitățile existente fac ca unele a. să devină *manifeste* sau să treacă în *latenă,* să fie active sau pasive, determină deci configurația și nivelul lor. A. sînt, din acest punct de vedere, un instrument important al procesului de adaptare. Orientarea activă a persoanei, grupului, colectivității, exprimată în a., este determinată de posibilitățile diferite de mediu. A. prea ridicate duc la frustrări, efecte neadaptare, după cum și a. prea scăzute și prea puțin diversificate duo la subdezvoltare, c. Nivelul performanțelor anterioare reprezintă un reglator al *nivelului dea.* Studii clasice întreprinse în anii '30 și '40 (A. Hoppe, T. Dembo, K. Lewin, L. Festinger) au demonstrat experimental că efectul scade, iar succesul crește *nivelul de* a. în această categorie se înscrie și nivelul condițiilor anterioare. O istorie personală și colectivă caracterizată prin ample posibilități crește *nivelul de* a. Diferențele dintre rural/urban, mediul social de proveniență, diferențele de generații pot fi asociate cu diferențe substanțiale în *nivelul de* a. • *Măsurarea configura iei* și nivelului a. se realizează în principal pe două căi distincte: *a.* Identificarea (chestionar, interviu) directă a a., așa cum sînt ele percepute de către subiecți. Scalele de atitudine sînt.în general un instrument pentru aceasta, *b.* Indirect, prin identificarea factorilor care se presupune a fi asociați cu variații în a. De exemplu, se poate lucra cu nivelul de școlaritate ca un indicator al diferențelor de *nivel de* a.: cu cît nivelul de școlaritate este mai ridicat, cu atît se presupune că *nivelul de* a. va fi mai ridicat. Tipul de profesie, mediul social de proveniență pot fi de asemenea utilizați ca predictori ai nivelului de a, *V. necesitate, satisfac ie, valoare.* C.Z.

ATITUDINE orientare personală sau de grup, rezultată din combinarea de elemente afective, cognitive și conative, care exercită influențe de direcționare, motivare sau evaluare asupra comportamentului. Cînd ating un grad mai înalt de stabilitate, a. se constituie ca însușiri caracteriale ale unei persoane. în relație cu valorile formează ațațînumitele sisteme de valori atitudini (R. Union) care au funcția de vectori orientativi personali (de exemplu: a. față de sine, față de muncă, față de instituție sau ideologie etc). Orice a. include trei tipuri de componente: cognitive, afective și comportamentale. Componenta cognitivă rezultă din perceperea și conceptualizarea obiectului a. Baza cognitivă a a. poate varia cantitativ și calitativ de la un individ la altul: unii se limitează doar la propria experiență de viață și ignoră sursele alternative de cunoaștere, alții se documentează intens și confruntă sursele și tipurile de cunoaștere, în timp ce alții adoptă o a. prin simplă imitație sau contagiune. Componentele afective (emoții și sentimente) sînt considerate ca dominante în alcătuirea psihosocială a_ a., manifestîndu-se printr-o intensitate variabilă și prin orientarea pozitivă, negativă sau neutrală a trăirii. Componentele conative (comportamentale) ale a. sînt consecințe ale elementelor cognitive și afective, în această privință, se distinge între comportamentul atitudinal și comportamentul derivat din a. Comportamentul atitudinal constă în exprimarea verbală, afectivă sau prin alte mijloace de comunicare a a. De această dată sînt activate componentele cognitive și afective pentru a exprima potențialitatea orientativă a unei acțiuni și nu acțiunea însăși.

în acest sens, G.W. Allport consideră a. ca "o stare mentală și neurală de pregătire... care exercită o influență directivă sau dinamică asupra răspunsului unui individ la toate obiectele sau situațiile cu care este asociat". Dintr-o altă perspectivă, W.M. Fuson definește a. ca expresie a "probabilității de producere a unui anumit comportament într-o anumită situație". Referirea se face la măsura în care a. generează un comportament. în mod tendențial, a. și comportamentul derivat sînt interdependente și reciproc consistente. Comportamentul precedent exercită o puternică influență asupra orientărilor ulterioare ale a., iar a. au o funcție de generare a comportamentelor. Totuși, predicția a. pe baza comportamentului are un grad mai înalt de probabilitate și este mai efectivă decît predicția comportamentului pe baza a. (D. Bem, L. Festinger, P. Cohen, A. Greenwald). Schimbarea comportamentului duce la modificarea inevitabilă a a. corespunzătoare, pe cînd una și aceeași a. se poate asocia cu mai multe comportamente posibile în funcție de contextul social în care este implicată o persoană. De aici derivă două consecințe importante: pe de o parte, in cercetarea socială cunoașterea a. nu se poate substitui cunoașterii comportamentelor efective; pe de altă parte, schimbarea comportamentului duce cu necesitate la schimbarea a. ceți corespunde, pe cînd schimbarea prealabilă a a. este numai un indiciu probabil al eventualei schimbări în conduită. • A. sînt asociate cu întregul univers al vieții individuale. Ele influențează percepția, gîndirea, imaginația și voința (P. Fraisse, V. Pavelcu). Atunci cînd sînt bine structurate acționează ca motive ale activității și îndeplinesc diverse funcții pe plan individual: de adaptare (prin dezvoltarea dea. favorabile fată de obiectele care satisfac nevoia de recompensă individuală și de realizare a scopurilor și de a. nefavorabile față de cele care blochează inițiativa personală sau care se prezintă ca surse de frustrare); de apărare a sinelui (prin cristalizarea și manifestarea acelora, care sînt izvorîte din conflicte interioare în vederea autoprotejării față de factori care amenință integritatea, e valuarea și orientarea sinelui); de expresivitate personală (a. sînt incorporate în structura sinelui pentru afirmarea identității personale); cognitivă (de căutare a semnificațiilor, de organizare mai bună a convingerilor personale pentru a conferi o mai mare consistență propriului sine). Totodată, a. sînt implicate în relații și interacțiuni sociale, exercînd o funcție de motivare și orientare a acestora. • A. constituie obiect al învățării și schimbării. Achiziționarea a. se realizează pe trei căi mai importante: contactul direct cu obiecte, evenimente, persoane etc; interacțiunea cu cei care deîn deja o a.; experiența socială asimilată în grupurile formale sau informale. Familia se consideră că are un rol important în modelarea a. la copil ca urmare a identificării acestuia cu unul dintre părinți. Multe din a. de mai tîrziu îș au originea în socializarea timpurie din cadrul familiei. De exemplu, a. autoritară de mai tîrziu este datorată într-o măsură semnificativă practicării în familia de origine a unor modele autoritare de socializare. Formarea a. ca urmare a influențelor exercitate de alții implică procese de: conformare (creșterea asemănării cu cei din jur), identificare (preluarea și asumarea de roluri sociale aureolate de prestigiu social), interiorizare (asimilarea de a. și valori pentru construcția identității personale). A. dobîndite în copilărie și adolescență sînt ulterior consolidate sau schimbate ca urmare a multiplicării influențelor și relațiilor sociale care pot avea efect de întărire sau de generare a unor conflicte între informațiile sau experiențele vechi și cele noi. Schimbarea a. trebuie pusă în relație cu cîmpul psihologic integral al unei persoane și cu modul de structurare a elementelor cognitive și afective ale

a. Schimbarea a. rezultă din tensiunea psihologică produsă de inconsistența informațiilor noi și vechi. între gradul inconsistenței și intensitatea tensiunii de schimbare a a. există un raport de proporționalitate. Corelarea informațiilor în condiții de tensiune se desfășoară astfel încît să fie redusă inconsistența cognitivă pentru a se ajunge într-o stare homeostatică sau de balansare. Schimbarea a. este calea de reconstruire a echilibrului, răspunzînd nevoii individuale de consistență a informațiilor. Această explicație a schimbării a. este promovată de teoria balansării (F. Heider) teorie congruenței (C. Osgood și P. Tannenbaum) și teoria disonanței cognitive (L. Festinger), în teoria balansării, F. Heider consideră că a. față de obiecte și persoane au valențe pozitive sau negative. Atunci cînd sînt cuplate, a. se pot afla în raporturi de concordanță sau disconcordanță, de balansare (homeostazie) sau debalansare (dezechilibru), în funcție de ponderea valențelor pozitive și a celor negative. Oamenii manifestă intoleranță față de dezechilibru datorită disconfortului generat de tensiunea psihică ce i se asociază. Schimbarea unei a. generează o tendință de refacere a echilibrului tulburat. Teorie congruenței este o extensie a precedentei, urmărind să prezică mai exact direcția și gradul schimbării a. Principala teză este că odată cu accentuarea extremismului valenței unei a. scade și probabilitatea schimbării și atunci cînd este raportată la o a. cu valențe opuse. A. caracterizate prin extremitate și intensitate mare manifestă nu numai rezistență la schimbare, dar le și asimilează pe ceie cu valență opusă pentru a conserva congruența precedentă a elementelor cognitive. R. Abelson și M. Rosenberg au formulat următoarele reguli psihologice de structurare a interacțiunilor dintre trei persoane în funcție de a. lor: *a.* dacă A îl place (are a. pozitivă) pe B și B îl place pe C, atunci A îl place pe C; *b.* dacă A îl place pe B și B îl displace pe C, atunci A îl displace pe C; c. dacă A îi displace pe B și B îl displace pe C, atunci A îl place pe C ("dușmanul dușmanului meu este prietenul meu"). După L Festinger, disonanța este o stare de inconsistență a două elemente cognitive (cunoștințe, opinii, credințe etc.) care se prezintă prin sensuri opuse ale mesajelor, iar consonanța corespunde stării de consistență. Dacă proporțiile elementelor consonante și disonante sînt relativ egale, disonanța este maximă, iar cînd proporția elementelor disonante este mult mai mică decît a celor consonante, disonanța este mică. Disonanța nu este psihologic confortabilă și de aceea omul tinde să o reducă sau să o elimine prin: *a.* schimbarea unui element comportamental pentru a restabili consonanța cu a.; 6. schimbarea unui element cognitiv din ambianță; c. adăugarea de noi elemente cognitive atunci cînd nici unul din cei implicați în disonanță nu poate fi schimbat; d. cînd cineva a acționat în contradicție cu propria a., va tinde să modifice a. pentru a o face consonantă cu comportamentul. Probabilitatea ca o persoană să aibă *a.* consistente între ele și cu comportamentele asociate depinde de gradul de cunoaștere și interes față de domeniul de referință a a. precum și de măsura în care se estimează că alte persoane semnificative acordă importanță domeniului respectiv. în același timp, schimbarea a. este dependentă de contextul social în care este integrată o persoană. Cei mai importanți factori care intervin de data aceasta sînt: grupurile sociale, rețelele de comunicare interpersonaiă și comunicațiile de masă (presă, radio, Tv). în comunicarea micro sau macrosocială grupul influențează receptarea mesajelor de către individ prin gradul de expunere individuală la o sursă de comunicare, credibilitatea acordată acesteia și modul de interpretare a mesajelor pentru a opta pentru o a. Totodată, grupul oferă sprijin social în susținerea unei a. adoptate, conducînd fie la schimbarea, fie la conservarea a.

• Atenția acordată formării și schimbării a. este explicată prin faptul că a. este apreciată ca o stare de pregătire sau de fundamentare a opțiunii pentru inițierea și manifestarea unui comportament. Totuși, relația dintre a. și comportament nu este simplu lineară și generativă, intervenind cu necesitate și structura socială (P. S. Cohen). Ce tipuri de raporturi se pot stabili între factori structurali, atitudinali și comportamentali? Din punct de vedere teoretic, pot fi adoptate patru direcții de analiză, a. A. și conduita ar putea fi derivate din organizarea structurii sociale. De exemplu, într-o structură ierarhică formal instituită și autoritar susținută a. persoanelor subordonate sînt irelevante pentru conducători, întrucît comportamentul lor trebuie să se conformeze normelor precis definite. Chiar dacă ar exista variații ale a. individuale, ele sînt contracarate sau anulate de distribuția ierarhică a puterii și controlului în structura socială. în această variantă, a, nu li se poate acorda decît un credit cognitiv minor. o. A. intervin ca factori mediatori între structura socială și conduită. Structura socială determină interiorizarea anumitor a. care conduc la manifestarea de comportamente corespunzătoare. Pe de o parte, aceasta înseamnă că este suficient să cunoaștem structura socială pentru a preciza conduita persoanelor. A. apar în ipostaza de factori psihologici care influențează prea puțin predicțiile teoretice. în felul acesta, se produce scindarea abordării sociologice și a celei psihologice. Prima consideră relația dintre structura socială și comportamente, iar a doua pe cea dintre a. și conduită. Pe de altă parte, factorii psihologici individuali și colectivi intermediază raportul dintre structura socială și conduită și ei trebuie considerați ca atare. Această abordare este adoptată de psihologie, c. în a treia direcție, ce tinde să fie tot mai mult adoptată în explicațiile propuse de sociologie, a. nu sînt determinate de structura socială ci sînt dimensiuni intrinsec asociate factorilor structurali, astfel că împreună generează variații ale conduitei personale sau colective. Pe de o parte, factorii structurali și cei atitudinali au efecte independente în planul conduitei, pe de altă parte, din interacțiunea lor rezultă efecte combinate specifice. De exemplu, schimbarea sistemului de recompensare a muncii în industrie nu duce cu necesitate la creșterea productivității muncii sau generează doar efecte minore dacă nu se asociază și cu schimbări în a. muncitorilor față de sarcinile productive. Tot astfel, modernizarea echipamentului tehnic și a organizării muncii într-o întreprindere nu conduce automat la creșterea producției cînd se ignoră a. personalului productiv față de inovația introdusă. Altfel spus, factorii structurali nu generează, prin ei înșiși, schimbări în conduita personală și colectivă, ci numai cînd sînt asociați cu a. congruente, d. O ultimă direcție apare ca extensie a precedentei, avînd în vedere situația în care a. și factorii structurali tind spre incongruență datorită rezistenței la schimbare sau inflexibilității a. și a presiunii spre schimbare a structurii sociale. Incongruentele factorilor structurali și atitudinali ori împiedică schimbarea comportamentelor, ori produc efecte sau consecințe neanticipate ("efecte perverse"). *V. balan ă cognitivă, comunicare, consisten a sinelui, interac iune, opinie, opinie publică, persuasiune personalitate, schimbare socială, sine.* M.V.

ATRIBUIRE (TEORIA A.) în teoria a., a.' apare ca un proces de estimare, la nivelul conștiinței comune, a cauzelor comporta-

meritului propriu □ al celorlalți. T.a. studiază mecanismul prin care noi evaluăm comportamentul nostru □ al celorlalți în funcție de cauzele percepute de noi; ea are în vedere modul în care explicăm comportamentul uman pe baza unor informații despre persoana în cauză pe care le prelucrăm într□o manieră proprie (le preluăm, le stocăm, le analizăm, ni le reamintim în timp ce asistăm la întîmplări □i evenimente legate de comportamentul celor în cauză, le transformăm în judecăți de valoare etc). T.a. exploatează semnificația pentru viața de zi cu zi a concluziilor referitoare la cauzele pentru care oamenii se comportă, acționează într□un fel sau altul, motivînd atitudinile □i reacțiile noastre față de ei precum □i deciziile pe care le luăm în legătură cu ei. A. poate fi corectă (sînt presupuse sursele reale ale comportamentului respectiv) sau eronată (erorile de a.). • Inițiatorul t.a. este considerat Fritz Heider (1958) care, prin studiile sale asupra "psihologiei bunului simț" (unde evenimentele □i comportamentele umane sînt explicate la nivelul unei cunoașteri comune, pe baza unei experiențe "naive"), a evidențiat tendința de a atribui comportamentul celor din jur fie unor cauze interne care □in de caracteristici ale persoane i — cauze *dispozi ionale* (personale) —, fie unor cauze externe legate de condițiile fizice □i socio□culturale — *cauze circumstan iale* (situaționale). A. de tip circumstanțial sau dispozițional □ine de condițiile în care aceasta se desfășoară, precum □i de atitudinea noastră diferențiată față de cei din jur (neutră, obiectivă, sau subiectivă, de atracție sau de respingere). Analiza acestui proces a evidențiat ușurința cu care oamenii deduc zilnic intențiile □i trăsăturile de perso□halitate ale celor din jur din anumite fapte, acțiuni comportamentale, fragmente din viața lor (Edward Jones & Keith Davis, 1965).

Acestea., la nivelul "bunului simț", uneori pot coincide cu explicația □tiințifică, după cum pot fi parțiale, denaturate, simple speculații. De aceea, procesul de "integrare a informațiilor" despre o persoană sau alta într□un sistem lo□gic□personal, similar adesea unor "combinații algebrice" (cum aranjăm, cum interpretăm, cum evaluăm informațiile pentru a obține o imagine generală despre cei din jur) este esențial pentru ceea ce reprezintă o impresie corectă sau falsă despre noi □i despre ceilalți (Norman Anderson, 1968). S□a constatat că, de regulă, apare tentativa de a fi mult mai sensibili, receptivi la informațiile negative în cazul unei persoane care nu ne place, neluînd în considerație informațiile pozitive legate de ea. în formarea unei imagini generale despre o persoană, un rol mai important îl au primele informații (prima impresie), decît cele obținute ulterior (Solomon Ascn, 1946; David Hamilton □i Mark Zanna, 1972; Bert Hodges, 1974). Subestimarea cauzelor circumstanțiale, situaționale, în explicarea comportamentului celorlalți(persoana este în centrul atenției noastre; pare să fie cauza a tot ce se petrece) conduce la ceea ce s□a numit *eroare fundamentală* de a. (Lee Ross, 1977; Edward Jones □i Victor Harris, 1967). Alte erori de a.: explicarea *succesului i e ecului.* E□ecul propriu este atribuit cauzelor circumstanțiale, iar succesul propriu, cauzelor dispoziționale. A. este inversată în cazul explicării comportamentului celuilalt: succesul său este explicat prin cauze circumstanțiale, iar e□ecul prin cele dispoziționale. în general, tindem să explicăm propriul comportament prin a. circumstanțiale, situaționale, găsind justificări □i scuze pentru faptele, deciziile, acțiunile noastre; ne vom analiza cu unitățide măsură ce au în vedere evaluarea comportamentului nostru după ce el s□a desfășurat (responsabilitatea cade pe condiții exterioa□re). în explicarea comportamentului celorlalți accentul cade pe cauze de tip personal, individual (a. de tip dispozițional), responsabilitatea revenind celui în cauză. Cele două perspective în estimarea cauzelor comportamentului se datorează poziției noastre diferite, la un moment dat: fie de "actori sociali", fie de "observatori". • Studiile de antropologie culturală au evidențiat că unele culturi conțin în ele însele erori de atribuire: sînt modele culturale care tind să accentueze o a. dispozițională (de regulă, culturile occidentale) □i culturi centrate pe a. circumstanțiale (de ex., modele hinduse, japoneze). • Procesul de a. la nivelul psihologiei bunului simț este de natură a dis□torsiona sistematic imaginea despre comportamentul propriu □i al celorlalți, condu□cînd la iluzii, prejudecăți, decepții. *V. atitudine, consisten a sinelui, etichetare, sine, personalitate.* E.Z.

ATRIBUT 1. Caracteristică, însușire, trăsătură specifică unui fenomen, obiect. A. latent — caracteristică neobservabilă a unui fenomen care poate fi pusă în evidență prin inferențe din caracteristicile observabile. A. manifest — caracteristică vizibilă. 2. Tip de variabilă statistică adrnițînd numai două valori, notate de obicei cu 1 — prezența □i 0 — absența respectivei însușiri. în acest caz, a. se mai numește variabilă dihotomică sau binară. Analiza statistică a a. este un caz particular al analizei variabilelor aleatoare. în principiu, orice variabilă aleatoare poate fi transformată în a. prin stabilirea unui prag de acceptare a prezenței/absenței însușirii respective. Tratamentul matematic al a. (algebra dihotomică) a fost dezvoltată de P. F. La□zarsfeld □i J. Coleman *{An Introduction to Mathematical Sociology,* 1964). *V. analiza structurilor latente, indicator social, măsurare în sociologie, opera ionalizare.* A.T.

AUDIENȚĂ 1. *In sens larg,* desemnează totalitatea receptorilor unui mesaj difuzat printr□o anumită media. 2. *în sens restrins,* se utilizează doar pentru radio □i televiziune □i se referă la timpul total consumat, de un anumit număr de receptori, pentru urmărirea unui program. A. este produsul unei activități spontane, masive □i pasive. Ea poate fi privită □i ca marfă produsă de televiziune (pentru tv□ comerciale □i parțial pentru cele publice), deoarece televiziunile funcționează nu vînzînd programe, care sînt doar difuzate, ci timpul telespectatorilor, adică a. Măsurarea a. se poate realiza atît în plan cantitativ cît □i calitativ. Analiza cantitativă urmărește să e□valueze timpul total de urmărire a unui program, în timp ce diferențierea acestuia pe diferite categorii (sex, vîrstă, ocupație etc.) □ine de o perspectivă calitativă, care urmărește identificarea structurii a. pentru un anumit program sau post tv/radio. Măsurarea a. este necesară, în primul rînd, din rațiuni e□conomice. Finanțarea unui program (sau post radio/tv) prin publicitate nu este altceva decît cumpărare de a. Televiziunea (radioul) produce această a,, dar pentru a o putea vinde este necesară estimarea cît mai precisă a ei. Analiza a. este la fel de necesară □i în cazul posturilor publice (care sînt finanțate □i prin alte resurse, de regulă bugetare), deoarece rațiunea finanțării, chiar dacă nu este economică, ci socială, dispare dacă nu există o a. reprezentativă. Cunoașterea structurii a. este la fel de importantă deoarece un program nu are nici o utilitate dacă nu este urmărit de categoria de a. pentru care a fost produs. • Analiza a. este □i un domeniu de cercetare în sociologia mass□media, întrucît orice analiză a efectelor sociale ale funcționării mass□media presupune mai întîi delimitarea exactă a a. fiecărui tip de program. • Primul institut specializat în măsurarea audienței a fost fon□

dat în 1923 de Arthur Nielsen □ îi poartă numele. Tot acest institut a fost □ primul care a utilizat aparate de înregistrare automată a a. — *audiometre.* în general, însă, se mai utilizează □ alte metode de măsurare a a.: sondajele telefonice, sondajele prin corespondență, anchetele. Indicatorii utilizați sînt multipli □ depind de tipul de media. Pentru televiziune doi sînt aproape unanim acceptați: "penetrația" *(ratings* la americani), care se referă la numărul de telespectatori potențiali care au privit un program sau o parte de program (fie urmăresc la un anumit moment dat, fie au urmărit cel puțin o dată o anumită emisiune) □ "partea de piață" *(share)* adică proporția telespectatorilor, dintr-o anumită piață de televiziune, care urmăresc ia un moment dat un program sau un post de TV. Compania A.C. Nielsen împarte SUA în 210 piețe de televiziune □ utilizează 1700 de audiometre. • Există numeroase controverse privind exactitatea acestor măsurători. Cea mai recentă a fost generată de descoperirea a-așa-numitului "efect zapping" (1984) care constă în comutarea canalelor în timpul difuzării spoturilor publicitare pentru a vedea ce programe sînt pe celelalte canale. Aparent puțin important, acest fenomen poate (în principiu) cauza pierderi de miliarde de dolari agenților economici care finanțează prin publicitate programe. El infirmă postulatul identității mărimilor a. programelor □ a spoturilor publicitare intercalate în acestea, pe care se bazează tot mecanismul economic al tv-comerciale. Pe de altă parte, acest efect probează faptul că a. nu este nici pe departe produsul unei simple activități pasive □ că timpul de urmărire a unui program nu este omogen. Există □ alte aspecte problematice, deoarece audiometrele au serioase limite de utilizare, ele investigînd întotdeauna televizorul □ nu comportamentul telespectatorului, iar pe de altă parte relativitatea rezultatelor sondajelor este un fapt bine cunoscut. Desigur, □ "legea de aur" a televiziunii: "un program nu trebuie să fie bun, ci să nu fie atît de prost încît publicul să comute canalul" pare să aibă nevoie de o serie de nuanțări, căci, chiar dacă la prima vedere un milion de telespectatori entuziaști sînt mai puțin decît două milioane de telespectatori apatici, totuși valoarea timpului unui telespectator apatic □ a unui entuziast nu este identică □, în general, ele sînt mărimi greu comparabile. • A. nu depinde doar de programe, ci de structura populației, de tipul mijlocului de comunicare (radio sau tv), ca □ de structura zilei. Cea mai importantă perioadă a unei zile (cu a. maximă) se numește "timp prioritar" □ este la televiziune între 19-23 □ la radio între 6-8 □ 16-18. Analiza a. trebuie deci să țină cont □ de mărimea a. normale pentru o anumită media, la o anumită oră (sau zi a săptămînii). *V. presă, public, publicitate, sociologia mass media.* **A.B.**

AUTARHIE starea în care o unitate socială își satisface trebuințele cu propriile sale mijloace. în sens strict, a. se confundă cu *autosulicien a:* tot ceea ce se utilizează este creat în interiorul grupului sau al țării care trăiește fără schimburi cu exteriorul. A. se referă, în primul rînd, la economia casnică închisă (economie fără schimburi), proprie familiilor patriarhale. A. *modernă* este pentru o țară, adesea, expresia unei anumite închideri în raport cu capitalul străin, dar □ cu anumite valori □ tehnici ale restului lumii, cu scopul de a evita o dependență economică, tehnologică, culturală □ politică, Gradele de a. se măsoară prin ponderea importurilor în P.N.B., apoi prin ponderea investițiilor capitalului străin, ca □ prin volumul operelor culturale intrate în țara respectivă. *A. totală* pentru o țară sau pentru o unitate socială este o excepție, mai întîlnită fiind a. parțială. *V. societate. I.F.*

AUTO ACTUALIZARE 1. Proces de realizare sau de dezvoltare a forțelor potențiale Inerente ființei umane. Aceste forțe sînt uneori considerate ca fiind de natură biologică, structurate ereditar, referințele făcîndu-se mai ales la factorii sociali care funcționează sau împiedică actualizarea lor. Cercetările din genetică □ etologie au dat un impuls puternic eforturilor de identificare □ analiză ale informației transmise ereditar □ care contribuie la dezvoltarea sinelui sau inteligenței, a personalității privite singular □ în contexte sociale. în același timp, cercetările din sociologie □ alte științe sociale au pus în evidență strînsa interpenetrare a elementelor învățate □ a celor transmise ereditar într-o largă varietate de comportamente, inclusiv cele de relaționare socială. Dintr-o altă perspectivă, K. Marx, urmîndu-l pe Hegel, s-a referit la obiectivarea sau a. omului în muncă (autorealizare), considerînd factorii sociali care intervin în acest proces fie pentru a-l facilita, fie pentru a-l încetini sau bloca prin unele efecte negative. Uneori a. se referă la evoluția sau mișcarea asimptotică a personalității spre un ideal. O istorie a disputelor teoretice asociate a. este realizată de A. J. Sutich □ M. A. Vich *(Readings in humanistic psychology,* 1969). 2. Tip superior de nevoi a căror gratificare se află în însuși procesul satisfacerii lor. în organizarea ierarhică a nevoilor propusă de A. Maslow, a. se situează în vîrful piramidei. Particularizează motivația de creștere (psihologică) □ nu pe cea de deficit sau homeostatică în care sînt incluse nevoile premergătoare (fiziologice, de securitate, de dragoste □ apartenență, de afirmare □ recunoaștere socială). Cînd individul are conștiința nevoii de a., aceasta intră în categoria metamotivației. J. Galtung apreciază că modul actual de înțelegere a a. este greu, chiar imposibil de supus verificării științifice. *V. alienare, etologie, motiva ie.* M.V.

AUTORITATE relație prin care o persoană sau grup acceptă ca legitim faptul ca deciziile □ acțiunile sale se fie ghidate de o instanță exterioară (persoană, grup, organism). A. reprezintă o formă de acceptare diferită atît de acceptarea forțată, datorată coercției, exercitării puterii, cît □ de acceptarea pe bazele stricte ale convingerii. A. reprezintă o "putere legitimă". M. Weber formula trei forme fundamentale ale legitimității unei autorități: *a. tradipa*— obiceiurile, normele, valorile cu care o colectivitate s-a identificat în timp au a. asupra membrilor săi; instanțe ale respectivei colectivități (sfătui bătrînilor, părinți etc.) au dreptul de a decide □ deciziile lor trebuie să fie acceptate de către ceilalți membri ai colectivității; *b. charisma* — acceptarea a. unei persoane sau instanțe pe baza investirii acesteia cu capacități supranaturale (acceptarea a. profeților, a conducătorilor religioși, a unor lideri politici); c. *ra ional legală* — acceptarea a. pe temeiul competenței personale, profesionale; a poziției ierarhice, care oferă atît posibilitățile de decizie mai întemeiată, cît □ dreptul de decizie recunoscut social. în societățile moderne, această ultimă formă de a. este tipică. Acceptarea a. se face în acest caz pe temeiul presupoziției competenței dobîndite cît □ a celei oferite de poziția informațională; la aceasta se adaugă o presupoziție privitoare la cerințele organizării □ coordonării activității sociale: pentru a exista organizare este nevoie de acceptarea a. unor organisme cu funcție de conducere. • A. are trei funcții: a. a impune interesele sociale în raport cu interesele individuale; *b.* a simplifica □ face posibil procesul de decizie □ c. a oferi un cadru unic pentru activitatea organizată a unui grup, colectivității, organizații, în legătură cu ultimele două funcții, H. A. Simon, aplicînd teoria sa a raționalității limitate, argumenta că a. este un component esențial al proceselor sociale de decizie. Fiecare per-

soană într-o organizație primește/acceptă de la nivelele ierarhice superioare cadrul general al deciziilor și activității pe care urmează a le realiza, fapt care îi face posibilă activitatea. în acest sens, a. nu este coercitivă, ci "eliberatoare". • Deși diferită de impunerea coercitivă, acceptarea voluntară a a. este mereu dublată, într-o măsură mai mare sau mai mică, de coerciție, de utilizarea unui sistem de sancțiuni care încurajează și întăresc acceptarea ei. • în dinamica individului și a colectivității, complementara, există o tendință tot atît de normală de asumare a responsabilității, de judecată independentă, de evaluare critică și de provocare a a. existente. Lipsa acestui complement este responsabilă de o serie de "patologii" specifice, atît la nivel individual, cît și colectiv. O analiză celebră a unei asemenea patologii este teoria *personalităț ii autoritare,* elaborată de T. Adorno *{The Authotarian Personality,* 1949). Personalitatea a. reprezintă un mod de organizare a personalității, un sindrom caracterizat prin următoarele trăsături fundamentale: acceptare și supunere necritică la a., fie la o persoană, fie la normele, tradițiile, stereotipurile grupului, colectivității; conservatorism și convenționalism; intoleranță și agresivitate — tendință de a condamna violent și de a pedepsi pe cei care încalcă normele și valorile pe care persoana respectivă le acceptă, agresivitate față de grupurile străine și marginale; anti-introspecție — inabilitate de a înțelege procesele complexe care au loc în sine și în ceilalți; superstiții și stereotipuri de gîndire — lumea este gîndită in alb/negru, în scheme rigide; înclinație de a presupune că soarta individului este determinată de forțe mistice; destructivism și cinism, ostilitate generală față de lume, presupoziția că toți oamenii sînt răuvoitori și ostili; proiectivitate — proiectare asupra lumii din afară a impulsurilor emoționale inconștiente, tentația de a crede că lucruri periculoase se petrec în lume. Adorno consideră că o asemenea structură de personalitate este legată de intoleranța naționalistă și de mișcările de tip fascist. El a elaborat o *scală de autoritarism—Scala* F(F, de la fascism). în psihanaliză, părintele reprezintă în primele faze ale socializării copilului a. socială. Interacțiunea părinte/copil formează structura psihică fundamentală a a. care va fi prezentă în întreaga dinamică viitoare a personalității. Maturizarea înseamnă desprinderea de dependența infantilă de părinte și asumarea responsabilității unor judecăți și decizii proprii. Dependența de a. reprezintă aici o sursă de patologie, de subdezvoltare a personalității. Un alt caz de patologie socială izvorîtă din relația de a. este *comportamentul birocratic,* aplicarea rigidă a normelor, regulilor și deciziilor luate de ierarhie, delegarea completă a oricărei responsabilități nivelelor ierarhice superioare, suprimarea oricărei analize critice și concrete a situațiilor. Din punct de vedere politic, acceptarea necritică și submisivă a a. este opusă participării democratice active și responsabile. *V. conducere, decizie, participare, patologie socială, socializare, stiluri de conducere,* C.Z.

AUTOSUBZISTENȚA capacitate de satisfacere a nevoilor din resurse proprii. A. reprezintă dimensiunea economică a autarhiei (organizare și funcționare a unei unități sociale în izolare sau opoziție cu celelalte unități sociale). A. Se poate constitui social la nivelul familiei, comunității și chiar al societății. Familia sau comunitatea de a. se bazează pe un sistem economic de autarhie relativă, în care nu se face distincția dintre producție și consum. A. este aproape completă în cazul comunităților primitive, relativă în cazul comunităților rurale tradiționale, redusă în cazul comunităților rurale contemporane și nulă în cazul comunităților urbane. A. este o caracteristică a unităților sociale cu o organizare simplă, bazată pe o slabă diviziune socială a muncii și orientate spre satisfacerea unor nevoi comune elementare. Aceste unități intre-in puține relații cu lumea exterioară. Adîncirea diviziunii sociale a muncii și multiplicarea nevoilor individuale și sociale conduc la restrîngerea sau dispariția a. La nivel social, a. presupune satisfacerea tuturor nevoilor din resursele și producția acelei societăți și izolarea economică de celelalte societăți. La acest nivel, ea poate rezulta fie dintr-o strategie politică proprie, fie din constrîngerile internaționale la care este supusă o societate o anumită perioadă, în anii 1970—1980, puterea politică comunistă din România a promovat o, strategie autarhică, bazată pe maximizarea nivelului de a. O strategie de tip a. este în puternică contradicție cu dezvoltarea diviziunii internaționale a muncii și condamnă societățile la stagnare economică sau chiar la declin, întrucît nici o societate, oricît de bogată și dezvoltată ar fi, nu-și poate satisface nevoile numai din resursele și producții proprii. *V. autarhie, comunitate.* I.Mih.

AVORT întrerupere a sarcinii prin expulsia spontană sau provocată a fătului din cavitatea uterină înainte ca acesta să fie născut normal. Funcție de cauzele care îl determină, există două tipuri de a.: spontan și provocat. A. spontan se produce natural, fără intervenție din afara organismului femeii însărcinate, fiind mult mal frecvent decît se crede de obicei: unele studii estimează că a. spontane ar reprezenta pînă la 3/4 din numărul total al sarcinilor. Dacă apare ceva anormal în dezvoltarea discului germinai sau a embrionului, se produce un a. spontan și multe femei nici nu realizează că au fost însărcinate, interpretîndu-l ca pe o "întîrziere a menstruației". Rata a. spontane crește la femeile în vîrstă de peste 35 de ani. A. provocat constituie un subiect deosebit de controversat. Se poate spune că este tot atît de vechi ca și umanitatea: există mărturii de-a lungul istoriei înregistrate că femeile au recurs la a. pentru a pune capăt sarcinilor nedorite, indiferent de sancțiunile legale sau religioase și adesea cu un risc personal considerabil. Deși universal practicat, nici un alt procedeu chirurgical nu a suscitat atîtea dezbateri publice, generînd pasiuni emoționale și morale, reținînd atenția mijloacelor de comunicare în masă. Vizibilitatea publică ridicată atinsă de problema a. provocat în multe țări (dezvoltate sau în curs de dezvoltare) este datorată nivelelor crescute înregistrate ale consecințelor sale: morbiditatea și mortalitatea maternă, datorate condițiilor nesigure în care se realizează a. ilegal. A. provocat constituie una din cele mai vechi metode de control al fertilității și nu a fost întotdeauna condamnat, în antichitate, Platon și Aristotel îl recomandau pentru asigurarea mărimii ideale a cetății, iarîn timpul Imperiului Roman existau puține restricții în privința sa. La începuturile creștinismului, dacă era realizat înainte ca "sufletul să intre în corp", nu era considerat crimă. Punctul de vedere că a. provocat este un act reprobabil, criminal, a fost exprimat explicit pentru prima dată în legea religioasă; prima colecție de legi canonice considera a. ca omucidere dacă era realizat după momentul animării, al mișcării fetusului (presupunîndu-se că aceasta avea loc la 40 de zile după concepție, în cazul unui fetus masculin, și la 80 de zile după concepție, în cazul unul fetus feminin). Prima referire a unei

legi seculare privind a, datează din 1803 în Anglia; ulterior, în 1861, a fost adoptată o lege oare prevedea pedeapsa cu închisoarea pentru orice femeie care îl provoca a. sau încerca să îl provoace alteia, în condiții ilegale. Codul lui Napoleon, care incrimina a., a reprezentat baza legislației în domeniu pentru multe țări din întreaga lume. O serie de aspecte particulare privind a. provocat a caracterizat legislația socialistă: dacă înainte de 1920 era considerat infracțiune, ulterior, în fosta Uniune Sovietică, pe motivul emancipării femeii, s-a adoptat o politică liberală. Mai tîrziu, în 1936, s-au adus modificări legislative, fiind permis numai pentru motive terapeutice serioase, iar în 1955 s-a recurs la o nouă liberalizare datorită mortalității și morbidității feminine generate de a. ilegal. Celelalte țări foste, socialiste au imitat apoi același model. După cel de-al doilea război mondial, odată cu liberalizarea generală a atitudinilor față de problemele sexualității, mai 'devreme sau mai târziu, majoritatea statelor au adoptat o politică permisivă privind a. Principalele motive care permit a. prevăzute în diferite legislații, vizează: a. salvarea vieții mamei, pusă în pericol de sarcină; *b.* apărarea sănătății fizice și/sau mintale a mamei; c. motivul juridic (cazuri de viol sau incest); d. motivul eugenie (cînd este suspectă o deficiență a fătului); *e.* motive sociale (vîrsta mamei — minoră sau peste 40-45 de ani, absența condițiilor materiale — venit, locuință, eto). De asemenea, este prevăzută cerința ca femeia să solicite a. în primele 12 săptămîni de sarcină. • Progresele medicinei au perfecționat procedeele de realizare a a.: aspirarea prin vacuum pare să minimizeze complicațiile potențiale. Totuși, răspunsurile psihologice sînt cele mai dificil de evaluat, în dependență de moștenirea culturală, de sistemele de valori. Unele studii au evidențiat anumite riscuri psihologice în cazul solicitării și respingerii accesului la a.: evaluările medicale, psihologice și sociale ale loturilor comparative de copii proveniți din sarcini nedorite, pe care femeile au avut intenția de a le întrerupe (dar cărora li s-a negat accesul la serviciile care asigurau a.) și copiii proveniți din sarcini dorite au evidențiat diferențe mai pronunțate în timp, în detrimentul primilor. Copiii proveniți din sarcini nedorite sînt mai expuși riscului tulburărilor psiho-fizice. 4. O barieră în calea reducerii recurgerii la a. este utilizarea cunoștințelor și a experienței deja disponibile. O proporție însemnată a femeilor și a personalului medical consideră că metodele moderne de contracepție (pilulele, implantele hormonale, dispozitivele intrauterine etc.) ar reprezenta un risc semnificativ pentru sănătate; adesea, serviciile medicale se rezumă la prestarea întreruperilor de sarcină fără a o asocia cu consilierea contraceptivă, destinată să prevină a. repetate. în prezent se tinde a se aborda problematica a. din perspectiva drepturilor femeilor, ca o metodă de control al nașterilor de ultimă instanță, disponibilă, dar care să fie rareori utilizată. A. reprezintă o realitate socială și întreaga experiență atestă că nu poate fi abolită prin prevederi legislative, fiind strîns legată de condiția femeii. Incriminarea a. are un impact redus asupra incidenței sale, avînd ca efect creșterea celui ilegal, realizat în condiții nesigure, cu efecte negative asupra stării de sănătate a populației feminine. Pe măsură ce se îmbunătățește practica contraceptivă prin accesul la metodele moderne, se așteaptă ca incidența a. să se reducă; cea mai bună protecție împotriva sa este planificarea familială voluntară, pentru care este necesară o educație corespunzătoare în domeniul sexualității. Controversele privind a. continuă: pe de o parte, mișcările feministe

pledează pentru "dreptul de alegere", pe de altă parte, religia (în primul rînd biserica catolică) susține "dreptul la viață". Aceste două poziții antagoniste se confruntă, de o parte sau de cealaltă fiind atrase mișcări sociale, forțe politice, personalități ale vieții publice. *V. familie, planificare familială.* L.M.

AVUNCULÂT instituție întîlnită în societățile primitive în care descendența se stabilește și este recunoscută pe linie maternă. Exprimă autoritatea exercitată de bărbat asupra fiilor surorilor sale și implică o obligații economice și educaționale ale unchiului matern asupra nepoților săi. *A.* reprezintă un sistem de raporturi familiale și de organizare socială de tip matrilinear sau matrilocal (Radcliffe-Brown, *The Mother's Brothers în South Africa,* 1924, C. Levi-Strauss, *Anthropologie structurale,* 1958). V. *familie, genera ie, matrilocal.* **M. Vn.**

B

BALANȘĂ COGNITIVĂ concept formulat de F. Heider *(The psychology of interpersonal relations,* 1958) pentru a analiza raporturile dintre elementele constitutive ale atitudinilor unei persoane sau a două persoane care interacționează. Este parțial sinonim cu alți termeni (echilibru, consistență, congruență, consonanță, simetrie) utilizați în analiza percepției interpersonale, a interacțiunilor dintre două sau mai multe persoane și a schimbării atitudinilor. Heider consideră că atitudinile față de obiecte sau persoane au valențe pozitive sau negative care pot să coincidă sau să fie diferite, respectiv să se afle într-o stare de balansare sau debalansare în unul și același sistem atitudinal ce aparține unei persoane sau care este generat de interacțiunea a două sau mai multe persoane. Tendința psihologică firească sau normală este de a păstra sau de a restabili *starea de echilibru,* adică "acea situație în care relațiile dintre entități sînt reciproc și armonios compatibile; nu există presiune spre schimbare" (F. Heider). B. desemnează tocmai tendința indivizilor de a face compatibile atitudinile cu valențe diferite. Dacă sînt avute în vedere elementele cognitive (informații, cunoștințe, convingeri) implicate în atitudini sau în interacțiune, b. este de tip cognitiv, iar cînd accentul se pune pe afecte, b. este afectivă. Totuși, elementele cognitive, afective și conative sînt împreună constitutive pentru orice atitudine sau interacțiune și ca atare termenul de b. are de fiecare dată o arie mai cuprinzătoare de referință. F. Heider a considerat cazul cel mai simplu în care două persoane P și O aflate în Interacțiune au o anumită atitudine față de un obiect X. Perceperea atributelor lui O de către P controlează atît modul de comportare al lui P față de O, cît și ceea ce P așteaptă de la O. Această percepție interpersonală este influențată de constanță, balansare și "cauzalitatea fenomenală". Constanța se referă la stabilitatea atributelor percepute de P la O în diferite interacțiuni. Experiența anterioară generează anumite anticipări sau așteptări ale lui P față de O și ele tind să se conserve în timp. Chiar. dacă își schimbă unele caracteristici, P tinde să i le atribuie încă pe cele anterioare. B.c. se constituie atunci cînd P îl place pe O sau îi atribuie anumite caracteristici pozitive și amîndouă persoanele apreciază pe X. Considerînd valențele orientărilor, ori de cîte ori toate valențele sînt pozitive sau numai două sînt negative relația dintre P, O și X este într-o stare de b.c. Atunci cînd toate orientările sînt negative sau numai una este negativă, se

conturează o stare de dezechilibru, inconsistență sau incongruență, respectiv de debalansare, care este generatoare de tensiune internă și de forțe psihosociale pentru restaurarea echilibrului sau b. De aici rezultă și semnificația a așa-numitei "cauzalități fenomenale" referitoare la factorii generatori ai acțiunii. Poate avea o origine personală sau una contextuală. Prima vizează intenționalitatea acțiunii, fiind derivată din atribuirea anumitor caracteristici de către P lui O, pe cînd cealaltă rezultă din modul de constituire a situației sociale în care se produce interacțiunea. Teoria balansării a lui F. Heider a fost ulterior extinsă sau reformulată pentru a avea aplicații nu numai în analiza interacțiunilor și a percepției interpersonale, ci și în studiul: comunicării interpersonale (T. M. Newcomb), al modalităților de schimbare a atitudinilor (C. Osgood, A. Tannenbaum, H. Harary, D. Cartwright, W. McGuire, L. Festinger), al motivației relațiilor sociale (D. Katz, E. Stotland, H. Kelman) sau al procesualității relațiilor și schimbării atitudinilor (M. Rosenberg, R. P. Abelson). în general, conceptul este aplicat în analizele microsociale ale interacțiunilor, producerii de schimbări de atitudini și ale comunicării. *V. atitudine, comunicare, consistența sinelui, interacțiune.* **M.V.**

BALANȚĂ MOTIVATIONALĂ stare de echilibru dinamic al motivelor specifice pentru două sau mai multe persoane sau grupuri aflate în interacțiune sau în relație. Este determinată de raportul stabilit între ierarhiile motivelor (trebuințelor) și între nivelurile motivaționale prioritare ale părților implicate. La baza b.m. se află tendința spre complementarizarea trebuințelor părților aflate în interacțiune. R. F. Winch a distins două forme de complementaritate a trebuințelor caracteristice pentru două persoane aflate în interacțiune. Persoanele A și B au trebuințe complementare întruît nivelul lui A este superior celui al lui B cu referire la aceleași trebuințe sau întrucît A are un nivel inferior sau superior în privința uneia sau mai multor trebuințe diferite comparativ cu B. Prin interacțiune se compensează trebuințele denivelate și ambele persoane sînt recompensate, tinzînd astfel spre coevoluție. Această analiză a fost extinsă dincolo de cazul unei interacțiuni diadice pentru a include mai multe persoane sau chiar grupuri. C. Mamali consideră că b.m. oferă posibilități de articulare a sistemului individual de trebuințe cu alte sisteme motivaționale din mediul grupai sau social, conducînd la stări de stagnare, de dezvoltare motivațională inegală sau contradictorie, de involuție motivațională reciprocă sau de coevoluție motivațională *(Balanța motivațională și coevoluția,* 1981). Conceptul de b.m. are aplicații atît în studiul procesului de motivare individuală, cît și cu privire la statica sau dinamica raporturilor motivaționale dintre indivizi, dintre aceștia și grupuri sau dintre grupuri, în contexte relaționale și de activitate care variază in timp. *V. interacțiune, motivație, necesitate.* M.V.

BANCĂ DE DATE colecție organizată de informații referitoare la un anumit domeniu al activității social-economice. B.d. sînt formate dintr-o bază de date (colecția de informații) și un sistem de gestiune (programe de calculator destinate prelucrării informațiilor). Primele b.d. au fost create la jumătatea sec. al XX-lea, odată cu invenția înregistrării datelor pe banda magnetică. Conceptul de b.d. a fost pus în circulație de Ch. W. Bachman. In ultimele decenii b.d. au proliferat considerabil, avînd aplicații în aproape toate sferele vieții social-economice. Cele mai răspîndite sînt b.d. pentru: gestiunea economică și financiară, evidența persoanelor, pentru diagnosticarea, informarea și supravegherea medicală, rezervarea locurilor în stațiunile turistice și în transporturile aeriene, pentru informarea și documentarea biografică (V. Dumitrache, M. Unghianu, 1982). Prima b.d, proiectată și realizată în România funcționează din 1973. Cea mai veche b.d. de interes sociologic este considerată "Human Relations Ares File", organizată în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea în S.U.A. de către antropologul George Peter Murdock. Propriu-zis, cea dintîi bancă de informații provenite din cercetările sociologice de teren, "Public Opinioh Research Center", a fost înființată de Elena Roper în 1946 la Williamstown (S.U.A.). în Europa, prima b.d. pentru cercetările sociologice a luat ființă în 1960 la Universitatea din Koln (Germania). Arhiva centrală pentru cercetări sociologice de teren ("Zentralarchiv fur Empirische Sozialforschung") a Universității din Koln este nu numai cea mai veche b.d. sociologică din Europa, dar și cea mai mare. în Olanda, Marea Britanie, Franța funcționează, de asemenea, b.d. sociologice (de exemplu: "Banque de Donnees Socio-Politiques", fondată de Frederic Bon și Bernard Bouhe în Franța, la Grenobie, în 1981). B.d. sociologice sînt profilate fie pentru cercetările științifice, fie pentru scopuri lucrative. Unele b.d. editează cataloage detaliate privind tematica datelor arhivate (de exemplu, *Index* fo *International Public Opinion).* De asemenea, unele publicații, precum: SS Dafa, *IASSIST Newsletter,* devenită *IASSIST Ouarterly* sau Le *Sondoscopie,* în la curent utilizatorii cu stadiul arhivării anchetelor sociologice și sondajelor de opinie. Există b.d. sociologice regionale sau referitoare la categorii socio-profesionale distincte. înființarea de b.d. sociologice (sau de arhive pentru cercetări sociologice de teren) permite *analiza secundară,* iar combinarea cu ajutorul calculatorului electronic a informațiilor din anchetele sociologice cu datele statistice și cu alte documente sociale sporește eficiența cercetărilor sociologice, înființarea unor b.d. sociologice este de mare actualitate și în țara noastră. *V. analiză secundară, anchetă sociologică, sondaj de opinie.* S.C.

BANDĂ grup primar format din indivizi care comit crime prin cooperare organizată. Termenul are un sens peiorativ și se referă uneori nu numai la microgrupurile de delincvenți, ci și la cele care dețin un control ascuns într-o organizație. în interiorul b. se desfășoară o socializare negativă, caracterizată prin lipsă de adeziune la normele și valorile socialmente dezirabile, prin încălcarea normelor sociale existente, prin organizarea unor acțiuni antisociale, in b. se constituie o subcultură socială anomică, orientată în interior spre coeziune, organizare și ascultare, iar în exterior spre agresivitate, violență, conflicte. Multiplicarea sau simpla existență a b. reprezintă un pericol social, avînd efecte dezintegratoare asupra comunității. V. *criminalitate, devianță, grup social, socializare.* **M.Vn.**

BAZĂ ȘI SUPRASTRUCTURĂ concepte corelate utilizate în teoria marxistă a societății pentru a desemna caracterul determinant, în ultimă instanță, al economicului. B. *economică* reprezintă totalitatea relațiilor de producție, forma de organizare socială a procesului de producție. Ea este determinată de nivelul și caracterul forțelor de producție. B. *economică* (structura economică a societății) determină, la rîndul său, profilul general al celorlalte sfere ale vieții sociale. S. reprezintă totalitatea activităților politice, Juridice, morale, religioase, filosofice, artistice, considerate atît sub aspect instituțional, cît și ideologic: stat, drept, morală, partide politice. S. este deci compusă din instituții și ideologia complementară lor. în teoria marxistă, interesele economice ale claselor și grupurilor sociale s-ar manifesta sub formă de interese politice, de norme juridice și mo-

rale, de concepţii politice, morale, religioase şi filosofice, adică sub forma unei ideologii specifice. Componentele s. nu au dinamică proprie, autonomă, schimbarea lor fiind determinată, în ceea ce priveşte profilul ei general, de schimbările din b. *economică.* Există şi o independenţă relativă a s.: fiecare sferă a s. are o logică specifică, o tendinţă de evoluţie proprie, subordonată însă mereu dinamicii b. S., deşi determinată, are un rol activ în dinamica b. *economice. V. con tiin ă, determinism social, ideologie, institu ii, interese, marxism, rela ii de produc ie.* E.Z.

BIGAMIE formă de căsătorie în care bărbatul trăieşte cu două femei, sau o femeie are doi soţi în acelaşi timp. Istoria familiei a consemnat două situaţii tipice, *a.* Bărbatul trăieşte cu două surori (instituţia sororatului); cu o femeie şi cu fiica acesteia căreia nu-i este tată; cu două femei neînrudite între ele. Adesea, vîrsta înaintată a soţiei determină soţul să se căsătorească cu cea de a doua femeie. De cele mai multe ori, bărbatul este determinat să procedeze în acest fel de factori sociali, de statutul de şef, de dorinţa de a acumula bogăţii sau de a-şi ridica prestigiul social. Există o formă de b. care este legată de instituţia de levirat, care obligă bărbatul, chiar căsătorit, să ia de soţie pe soţia fratelui decedat, *b.* Femeia trăieşte cu doi fraţi (această variantă de b. se întîlneşte în societăţile poliandrice, unde organizarea familiei este legată de intenţia de a menţine nedivizată proprietatea familială a fraţilor); cu doi bărbaţi neînrudiţi între ei (această formă se întîlneşte în anumite societăţi de vînători şi culegători, unde poliandria ocazională este determinată de influenţa economică a anumitor femei). Dacă în societăţile arhaice b. era aprobată şi instituţionalizată, în societatea modernă se asociază cu o încălcare a normelor morale şi juridice şi este sancţionată ca atare. *V. căsătorie, familie, poliandrie, poligamie.* **M.Vn.**

BIOGRAFIE SOCIALĂ metodă de (auto)înregistrare a experienţei de viaţă a individului, document personal neoficial utilizat în studierea faptelor, activităţilor, aspiraţiilor, a universului de gîndire şi simţire proprii individului, dar şi a condiţiilor social-economice concrete în care acesta trăieşte. Utilizarea b.s. în psihosociologie este legată de numele iui William J. Thomas (1863-1947), profesor la Universitatea din Chicago, şi al lui Florian Znaniecki (1882-1952), poet, sociolog şi filozof de origine poloneză, care, prin lucrarea lor, devenită clasică, *The Polish Peaseant in Europe and America. Monograph on an immi grant group,* publicată în 4 volume între 1918-1920, au demonstrat convingător importanţa documentelor personale, inclusiv a b.s., pentru studierea unor fenomene psihosociale cum sînt cele de: adaptare şi integrare social-culturală, de structurare a vechilor obiceiuri şi cutume, adoptarea şi internalizarea unor noi norme şi valori, oferind o alternativă la abordarea statistică a faptelor sociale şi militînd pentru o sociologie bazată pe existenţa concretă a indivizilor umani, pe experienţa lor de viaţă, în strînsă dependenţă de influenţa evenimentelor sociale. Sub impulsul lui Florian Znaniecki, care considera b.s. "document sociologic prin excelenţă", în Polonia, între cele două războaie mondiale, această metodă a fost larg utilizată, b.s. fiind supranumită "metoda poloneză" (Zygmunt Dulczewski, 1975). O trăsătură caracteristică a "metodei poloneze" este aceea a lansării unor concursuri cu premii pentru colecţionarea de autobiografii. După cel de al doilea război mondial, în Polonia au fost organizate peste 800 de astfel de concursuri, fiind adunate cea 250.000 de autobiografii (Jeaninâ Markiewicz-Lagneau, 1976). Utilizarea b.s., ca şi a celorlalte documente personale neoficiale, ridică o serie de probleme metodologice. O primă problemă o constituie dificultatea colectării unui număr suficient de mare de (auto)biografii în vederea asigurării reprezentativităţii datelor şi concluziilor. O altă problemă este generată de greutatea stabilirii autenticităţii documentului. Totdeauna trebuie determinat cu precizie dacă (auto)biografia a fost scrisă sau nu de persoana care o semnează sau care pretinde că a trăit evenimentele relatate. O dată dovedită autenticitatea b.s., trebuie să ne întrebăm: în ce condiţii a fost scrisă? Ce rol a avut autorul în desfăşurarea evenimentelor despre care relatează? Ce l-a determinat să scrie (auto)biografia? Răspunzînd la această ultimă întrebare în lucrarea *The use of personal documents in psihologica!*sc/ence (1942), G. W. Allport arată motivele care îi fac pe oameni să-şi consemneze experienţa de viaţă: autoapărarea, exhibiţionismul, încercarea de a-şi pune în ordine propria existenţă, încercarea de exprimare estetică, căutarea unor modalităţi de rezolvare a problemelor personale, explicarea conflictelor, dorinţa de publicare şi, în fine, necesitatea de a răspunde solicitărilor administrative prin ceea ce se numeşte "curriculum vitae". O clasificare a b.s. trebuie să facă distincţie între biografiile *provocate* şi *neprovocate* (S. Chelcea, coord., *Semnifica ia documentelor sociale,* 1985, p. 11). La rîndul lor, b.s. pot fi *spontane* (în care individul îşi relatează experienţa de viaţă aşa cum o percepe el însuşi) şi *dirijate* (în care individul este invitat să urmărească un *ghid* pentru b.s., răspunzînd unor întrebări formulate de cercetători). Din punctul de vedere al modalităţii de înregistrare, există b.s. *vorbite* (înregistrate pe bandă de magnetofon sau video) şi b.s. *scrise.* Valorificarea cantitativă şi calitativă a datelor din b.s. se face prin desprinderea unor idei generale referitoare la problema studiată, stabilirea unui sistem de ipoteze, ca material ilustrativ, pentru verificarea ipotezelor, pentru înţelegerea intuitivă a motivelor psihosociale ale acţiunilor umane, pentru formularea mai precisă a problemelor studiate (Robert C. Angell, 1945). Istoricul metodei b.s., valoarea şi limitele ei, tipologia b.s. şi integrarea b.s. cu alte metode şi tehnici au fost remarcabil realizate de fostul preşedinte al Asociaţiei Internaţionale de sociologie, prof. J. Szczepanski (1962). în literatura modernă de specialitate, lucrarea lui Oscar Lewis (n. 1914) *The Children of Sân chez. Autobiography of Mexican Family,* 1961, fiind alcătuită exclusiv din autobiografiile dirijate, înregistrate pe bandă de magnetofon, ale celor cinci membri ai familiei Sânchez, ocupă un loc cu totul singular prin valoarea ei de document pentru ceea ce înseamnă să trăieşti într-o *"cultură a mizeriei"* (cum numeşte antropologul nord-american condiţiile de viaţă ale populaţiei sărace din Mexicul anilor 1955-1960, dar şi pr'in aportul metodologic al ei. Pentru obţinerea autobiografiilor, care conţin multe aspecte intime (fapt pentru care numele real al familiei nu a fost dezvăluit), Oscar Lewis nu a utilizat metoda clasică a recompenselor materiale (preconizată de Fl. Znaniecki) şi nici nu s-a folosit de vreo tehnică secretă de înregistrare a discuţiilor, ci şi-a făcut înţeles scopul ştiinţific al lucrării lui (acela de a prezenta cit mai veridic existenţa ţăranilor veniţi în căutare de lucru în capitală) şi şi-a cîştigat simpatia membrilor familiei Sânchez, cu care a discutat zeci şi sute de ore, lăsînd ca fiecare membru al familiei să povestească cu propriile cuvinte experienţa lui de viaţă. înregistrarea b.s. s-a făcut individual, dar s-au purtat şi discuţii colective. Problemele puse în discuţie urmăreau evidenţierea universului de gîndire şi simţire al oamenilor simpli — primele amintiri, visurile şi speranţele lor, grijile şi temerile, prietenii şi duşmanii, activitatea de muncă, relaţiile cu prietenii, cunoscuţii şi tovarăşii de muncă, viaţa sexuală, reprezentările despre justiţie, religie şi politică, cunoştinţele de geografie, istorie etc. Sub raport metodologic este de reţinut şi faptul că prezentarea b.s. este precedată de o amplă analiză a indicatorilor

statistici şi sociali, astfel nc t b.s. apar ca ilustraţii tipice ale situaţiei social economice. n literatura românească de specialitate se impune a fi amintită contribuţia teoretică şi metodologică a prof. T. Herseni care, mpreună cu un colectiv al secţiei de psihologie socială de la *Institutul de psihologie* al Academiei Române, aplică (1965/66) *extensiv* (pe 550 de lucrători industriali) şi *intensiv* (pe două grupe de 9 şi 10 persoane) b.s., pu n nd n evidenţă "fenomene de psihologie socială, care privesc oamenii contemporani n generalitatea lor" (T. Herseni, Elena Cioata, Ligia Gherguţ — *Metoda biografică i psihologia socială a omului contemporan*, 1967). Pe baza b.s. s au identificat trei efape *principale* n viaţa omului contemporan: naştere şcolarizare; şcolarizare muncă; muncă prezent. Trecerea de la o etapă la alta reprezintă momente psihosociale decisive pentru formarea şi dezvoltarea personalităţii. n fiecare etapă, alături de alte "compartimente", există un "ax principal" spre care este orientat individul. La frontiera diferitelor compartimente apar probleme psihosociale pe care individul trebuie să le rezolve. Identificarea problemelor apărute la frontierele "zonelor de contact" şi n "momentele de trecere" permite tipologizarea oamenilor (din punct de vedere evolutiv şi al orientării lor spre trecut, prezent sau viitor), dar şi din punct de vedere structural (al centrării oamenilor pe anumite "compartimente": muncă, familie, activităţi obşteşti). Sub raport metodologic, cercetarea condusă, de prof. T. Herseni oferă un model de abordare a problematicii psihosociale a omului contemporan cu ajutorul b.s. dirijate vorbite. Ghidul biografic utilizat cuprinde următoarele şapte părţi: date personale, familia părintească şi copilăria, pregătirea şcolară şi profesională, ruta profesională, situaţia actuală, aspiraţii, probleme speciale. n prezent, pe plan mondial se nregistrează o revigorare a interesului pentru metoda b.s., fapt remarcat la al IX lea Congres mondial de sociologie (Uppsala, 1978). n coordonarea lui Daniel Bertaux, un număr special al revistei *"Cahiers Internationaux de Sociologie"* (voi. LXIX, 1980) trece n revistă progresele realizate prin abordarea biografică n cercetarea sociologică, subliniindu se că: "Faţă de empirismul grosier al anchetelor pe bază de chestionar, faţă de agregarea de date reprezent nd a secţiune transversală n care toate referinţele temporale şi personale s nt eliminate, biografia socială ("recit de vie") oferă informaţii care prin natura lor formează o totalitate coerentă şi bogată n experienţă socială reală. Aceasta stimulează imaginaţia sociologică, n comparaţie cu răspunsurile preformulate la ntrebările nchise" (Paul Thompson, *Op. cit*, p. 250). Alte lucrări (Jean Poirier, Simone Ciapier Valladon, Paul Ray baut, *Les recits de vie. Theorie et pratique*, Paris, P.U.F., 1983; J. Peneff, *Methode bio graphique. De l'ecole de Chicago â l'histoire orale*, Paris, A. Colin, 1990) relevă aportul teoretic şi metodologic al b.s. in studiul relaţiei individ cultură societate. La cel de al Xll lea Congres mondial de sociologie (Madrid, 1990) s a organizat o dezbatere pe această temă. Au participat: Daniel Bertaux (Franţa), Paul Thompson (Marea Britanie), Claude Javeau (Belgia), Măria I. Marciati (Italia) ş.a. O contribuţie metodologică remarcabilă o constituie *metoda triplei biografii* abordată de Daniel Courgeau şi Eva Lelievre (1989) care permite analiza demografică a b. Pentru indivizi, ca şi pentru diferitele sub populaţii, traiectoriile n viaţă pot fi caracterizate prin "durata de răm nere" n di feritele stări ce le compun (familie, profesiune, migraţie). Un eveniment familial modifică probabilitatea producerii altor evenimente din existenţa individului. Nu trebuie nsă ignorată "iluzia biografică" asupra căreia atrăgea, atenţia Pierre Bourdieu (1986), tendinţa de a construi logic şi concret "drumul

vieţii, posiul nd un sens al existenţei şi se lecţion nd evenimentele astfel nc t să jaloneze un traseu, cu un punct iniţial şi unul final, cu răscruci şi ambuscade". *V. anchetă sociologică, chestionar, tradi ie orală*. S.C.

BIROCRAŢIE mod de organizare destinat administrării pe scară largă a unor resurse prin intermediul unui corp de persoane specializate, de regulă plasate ntr o structură ierarhică şidispun nd de atribuţii, responsabilităţi şi proceduri strict definite. Despre b. se poate spune că este la fel de veche ca şi civilizaţia. Ea este contemporană marilor imperii orientale din antichitate, care au pus la punct primele sisteme centralizate de organizare n vederea administrării pe scară largă a unor resurse materiale, financiare, umane sau simbolice. Aceste sisteme au reapărut n cadrul statelor absolutiste europene, fiind preluate apoi de statele naţionale moderne. n ultima sută de ani s au extins dincolo de administraţia publică, odată cu impunerea marilor organizaţii n cvasitotalitatea activităţilor sociale: corporaţii industriale, organizaţii financiare, comerciale, ştiinţifice şi de asigurări sociale, partide politice, sindicate etc. Vechile structuri de tip b. permiteau puterii centrate să dreneze fondurile de care avea nevoie şi, n general, să controleze societatea ntr o măsură considerabilă. n acelaşi timp, elementelor celor mai dinamice ale societăţii le ofereau posibilitatea unor cariere de excepţie, puse n slujba statului sau a suveranului considerat o ntruchipare a acestuia. Aşadar, n sens istoric, b. a desem nat un corp ierarhizat de demnitari specializaţi; numiţi n funcţii administrative şi executori ai voinţei suveranului. Primele referinţe şi analize asupra fenomenului b. — apărute in cursul secolului al XlX lea, n condiţiile unei intervenţii cresc nde a statului n Franţa, Anglia şi ndeosebi Germania — au inaugurat o linie conceptuală, ncă prezentă n sociologia contemporană, care a pus accent pe implicaţiile negative ale funcţionării b.: a. exercitarea birocratică a puterii de către corpul specializat al oficialităţilor se opune principiilor şi practicilor democratice, care implică participarea unor largi categorii de populaţie la procesul deciziei şi al controlului social, democraţia fiind sinonimă cu *respubli cae*, n timp ce b. practică decizia autoritară şi cultivă secretul; *b.* n toate sistemele bazate pe organisme şi proceduri birocratice s a nregistrat o tendinţă constantă spre autonomizarea corpului de funcţionari publici şi spre transformarea sa ntr o categorie distinctă care tinde să şi reproducă şi să şi impună propriile interese prin intermediul exerciţiului puterii. Printre primii care au afirmat această linie teoretică, J. St. Mill a subliniat contradicţia dintre b. şi democraţie. Definită ca "guvernare a unor conducători de profesie", b. este considerată o ameninţare la adresa libertăţii şi a formelor reprezentative de guvernare *(On Liberty*, 1859; *Conslderation on Reprezentative Government*, 1861). Una din primele tratări pe larg ale fenomenului b., mai ales pe dimensiunea sa istorică, aparţine lui G. Mosca *(Elementti di scienza politica*, 1895), care a descris formaţiunile statale centralizate — de la marile imperii la statele moderne — ca sisteme dominate de b., şi deci inevitabil conduse de o clasă politică minoritară, fie ea recrutată de sus n jos (tipul "autocratic"), de jos n sus (tipul "liberal") sau n ambele direcţii (tipul "mixt"). R. Michels a extins conceptul de b. de la formaţiunile statale la partidele politice, arăt nd că tendinţele birocratice s nt intrinseci unor mari organizaţii cum s nt partidele politice, şi duc la consolidarea a ceea ce el numeşte "oligarhia de partid" *(Zur Soziologie des Parteiweses in der modernen Demokratie*, 1911). El a descris fe nomenul creşterii puterii conducătorilor politici prin birocratizarea organizaţiilor pe care le dirijează formul nd cunoscuta "lege de

fier a oligarhiei" (permanentizarea în func□ii, substituirea mecanismelor elective prin proceduri de cooptare □i nominalizare etc). Această temă, atinsă □i de G. Mosca sau V. Pareto cînd vorbesc de slaba circula□ie a elitelor politice, va fi mai tîrziu reluată de critica sistemelor de tip sovietic (L. Tro□ki, *U.R.S.S. en guerre,* 1939; B. Rizzi, *Le bureaucratisation du monde,* 1939; M. Djilae, *The New Class,* 1957; R. Bahro, *L'Altemative,* 1977, M. Voslensky, *La Nomenclatura. Les privilegies en U.R.S.S.,* 1980 □a.). Un moment important în cristalizarea unei teorii critice a fenomenului b. îl constituie contribu□iile marxismului clasic. în *Contribu ii la critica filozofiei hegeliene a dreptului* (1843) Marx respinge concep□ia filozofului german, pentru care b. ("puterea guvernamentală") apare ca o instanţă situată deasupra societă□ii civile, avînd rolul de a transmite acesteia ra□ionalitatea □i unitatea. în analiza lui Marx, exponenţii b., în calitate de reprezentan□i ai statului, "...nu sînt deputa□i ai societă□ii civile însă□i, care îi apără prin intermediul lor *propriul ei* interes general, ci delega□i ai statului însărcina□i să administreze statul împotriva societă□ii civile". în această lucrare de tinere□e, Marx reu□e□te o descriere extrem de tăioasă a b.: promovarea propriilor interese ("scopurile statului se transformă în scopuri ale b., iar scopurile b. în scopuri ale statului"), cultul autorităţii ("...autoritatea este principiul □tiin□ei sale..."), care nu face decît să mascheze incompetenţa ("Vîrfurile încredin□ează cercurilor inferioare grija de a în□elege amănuntele, în timp ce cercurile inferioare socotesc vîrfurile capabile să în□eleagă generalul, □i astfel se în□ală reciproc"), spiritul corporatist □i confiscarea secretului de stat ca proprietate privată a b. ("Spiritul general al b. este secretul, misterul, a cărui păstrare este asigurată în interior de organizarea ei ierarhică, iar faţă de lumea din afară de caracterul ei de corup□ie închisă"), carierismul ("...vînătoarea după posturi cit mai înalte..."), supunerea □i pasivitatea □a. însă elementele unei veritabile teorii a sistemelor birocratice vor fi dezvoltate de Marx □i Engels într□o serie de lucrări □i articole ulterioare *(Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte, Luptele de clasă din Fran a, Originea familiei, a proprietă ii private i a statului, Contribu ii la problema locuin elor, Domnia pretorienilor* □a.). Aici apar idei referitoare la problematica "statului parazitar". Tendin□ele spre parazitism apar în interiorul oricărei forme de stat, dar ele se actualizează numai în anumite condi□ii favorabile. în Orient, ele au produs "despo□ile orientale". în Occident această propensiune a atins forme dezvoltate foarte tîrziu, □i doar ca excep□ie, în perioadele în care s□a stabilit un oarecare echilibru de for□e între clasele sociale, astfel că aparatul de stat a dobîndit autonomie (în calitate de arbitru) □i posibilitatea de a□i impune propriile interese. Cazurile europene tipice au fost absolutismul □i bonapartismul. în ambele, scrie Engels în *Contribu ii la problema locuin elor* (1872□1873), "autoritatea guvernamentală reală se află în mîinile unei caste distincte de ofi□eri □i func□ionari de stat".

• Un alt moment de referinţă în structurarea unei teorii explicit sociologice a b. îl reprezintă M. Weber. El a inaugurat, totodată, o nouă linie de conceptualizare, susţinută de două idei fundamentale: a. fără a respinge relevanţa conceptului pentru structurile administrative ale imperiilorpreindustriale, Weber l□a curăţat de conota□iile sale peiorative, subliniind indispensabilitatea b. pentru ra□ionalizarea procedurilor de atingere a obiectivelor în orice tip de organiza□ie specifică societă□ii industriale. Prototip al unei organiza□ii ra□ionale, ea este suportul major al ra□ionalizării lumii moderne; *b.* b. nu este o putere autonomă, ci doar un aparat, centralizat, competent □i eficient, dar în general subordonat unei puteri publice sau de altă natură. Pentru Weber, "cauza fundamentală a extinderii organizării

de tip birocratic rezidă în superioritatea sa pur tehnologică în raport cu orice altă formă de organizare... între un mecanism birocratic pe deplin dezvoltat □i celelalte forme de organizare există un raport similar cu acela dintre ma□nism □i moduri de produc□ie manuale. Precizia, rapiditatea, claritatea, cunoa□terea problemelor... subordonarea strictă, reducerea costurilor materiale □i umane — toate aceste cerin□e sînt aduse la un nivel optim într□o administra□ie strict birocratică" *(Wirtshaft und Gesellshaff).* Sociologul german insistă asupra eficien□ei □i func□ionalităţii b. în□trucît: *a.* instituie o administra□ie cu ajutorul exper□ilor, deci bazată pe exerci□iul competen□ei; *b.* impune arii fixe de jurisdic□ie, delimitate pe baze ra□ionale □i legale, iar în interiorul acestor arii instituie ierarhii func□ionale; c. introduce o codificare riguroasă prin care se conferă coerenţă unui ansamblu, altminteri proliferant □i confuz, de reglementări, legi, decrete etc; *d.* constituie o "putere ra□ional□legală" ce tinde să înlăture H□berul arbitru □i imixtiunile subiective, emo□ionale etc. din practica administrativă; e. substituie improviza□ia cu modelul, metodele greoaie, empirice cu proceduri impersonale, prestabilite □i rutinizate. în calitate de corp social cu o compozi□ie □i structuri interne specifice, b. modernă se distinge prin următoarele trăsături importante: a. func□ionarii sînt liberi din punct de vedere personal (în contrast cu statutul dependent al func□ionarilor publici din vechile imperii); *b.* sînt încadra□i într□o ierarhie de statu□uri □i func□ii; c. respectă competen□ele prestabilite, pe de o parte în func□ie de capacitatea de a le exersa, iar pe de alta în func□ie de însărcinarea explicită din partea autorităţii ierarhice care îi recrutează □i supravegheazâ; *d.* lucrează pe baza unui contract încheiat în urma unei selec□i deschise; e. recrutarea lor se face pe criterii universaliste: diplomă sau concurs, deci în func□ie de aptitudini recunoscute public; *f.* sînt plăti□i cu salarii fixe; *g.* urmează o carieră profesională, iar avansarea lor depinde de aprecierea superiorului (în principiu formulată după o serie de reguli stricte); *h.* func□ia nu constituie obiectul unei apropriere private (spre deosebire de regimurile absolutiste în care era larg răspîndit sistemul proprietă□ii asupra func□ilor publice); *I.* sînt supu□i unei discipline stricte □i unui control riguros. Conceptul weberian de b. are însă un statut epistemologic particular. El reprezintă un "tip ideal", cu alte cuvinte o construc□ie ra□ionalizată, o normă teoretică prin care este descrisă esen□a unei structuri de rela□ii în raport cu care fenomenologia lor concretă înregistrează abateri inevitabile. Propensiunea spre birocratizare este detectabilă în cea mai mare parte a organiza□ilor moderne. în literatura de specialitate sînt .men□ionate trei direc□ii ale acestei tendin□e: a. cre□terea ascenden□ei organiza□ilor de tip birocratic în sfera puterii publice (aparatul de stat) □i extinderea lor în întregul sistem institu□ional (economic, partide, sindicate, armată, universitate, biserică etc); ii. procesul latent de autonomizare □i sustragere a titularilor unor func□ii din cadrul organiza□ilor publice sau private în raport cu controlul instan□elor care le furnizează resursele necesare func□ionării sau faţă de cei pe care îi reprezintă prin delega□ie; c. impactul b. asupra întregului sistem de valori □i apari□ia mentalităţii birocratice în sfere extraorganiza□ionale. • Sociologia contemporană conservă atitudini ambivalen□e □i abordări diferite ale b. (R. K. Merton at al., eds., *Readerin Bureaucracy,* 1952; P. Blau, *Bureaucracy in Modern Society,* 1956; R. Downs, *Inside Bureaucracy,* 1967; A. W. Gouldner, *Parterns of Industrial Bureaucracy,* 1954 □a.). în tradi□ia weberiană, unii sociologi continuă să considere b. un mod de organizare neutru (A. Touraine). Altă linie teoretică — nu întotdeauna străină de critica marxistă a statului — □insistă asupra func□iei politice a

b., relaţiei sale cu clasele dominante sau chiar tendinţei de a se constitui ea însăşi în clasă dominantă (S. Rizzi, M. Djilas, W. H. Wlte, J. K. Galbraith ş.a.). Această abordare nu este chiar atît de opusă concepţiei weberiene pe cît pare la prima vedere. Poziţia sociologului german se dovedeşte ceva mai nuanţată, dacă ţinem seama de faptul că el însuşi întrevedea posibilitatea ca b. "să impună muncii carcasa unei şerbii cum poate nu a mai fost decît aceea a felahilor din vechiut Egipt*. în sfîrşit, o mare parte a sociologilor, departe de a fi atît de categorici încît se considere b. "o putere gigantică mînuită de pigmei" (Balzac), a încercat să pună în evidenţă anumite disfuncţionalităţi şi "efecte perverse" ale funcţionării b. (manifestări de hiperconformism, rigiditate, ineficientă etc). încă la începutul secolului, Th. Veblen observa că specializarea îngustă şi compartimentarea organizaţională conduc la ceea ce el a numit "incompetenţa calificată" *(Theory of Business Enterprise,* 1904). Capacitatea redusă de inovaţie şi ajustare în raport cu cerinţele unor noi situaţii a fost ulterior subliniată şi de M. Crozier, pentru care b. constituie "o organizaţie ce nu îşi poate corecta comportamentul învăţînd din propriile erori" *(Le phenomene bureaucratique,* 1964). Un lanţ indestructibil de reglementări, rutină şi ritualuri care mimează spontaneitatea relaţiilor interpersonale — iată o imagine vehiculată de mulţi critici ai b. Pentru R. K. Merton rigiditatea, ritualismul şi apariţia unor dificultăţi în relaţiile cu publicul sînt generate de presiunile interne spre conformarea strictă faţă de reglementările specifice organizării birocratice *(Bureaucratic Structure and Personality,* 1952). Un interes major a stîrnit problema dilatării organizaţiilor. Pe măsură ce acestea devin tot mai mari, baza piramidei ierarhice se lărgeşte, nivelurile intermediare se multiplică, ceea ce duce la depăşirea limitelor tolerabile ale unei funcţionări eficiente. Dincolo de o anumită masă critică, formalizarea riguroasă a statusurilor, segmentarea şi stratificarea lor minuţioasă, multiplicarea garanţiilor acordate diferitelor straturi şi titularilor acestora fac nu numai indisponibile, dar extrem de dificile activităţile de coordonare şi control. M. Crozier denumeşte "cerc vicios al b." acest mecanism de control care devine din ce în ce mai greoi pe măsură ce se extinde, şi tot mai puţin eficace pe măsură ce devine indispensabil. Nu a fost trecut cu vederea nici faptul că organizaţiile birocratice sînt în general caracterizate printr-un nivel scăzut al implicării personale şi al participării membrilor. Riscul pasivităţii ("retreatism" în terminologia lui Merton) şi al refugiului în strategii de securitate personală este greu de contracarat. în sfîrşit, tabloul aprehensiunilor actuale asupra fenomenului birocratic nu ar fi complet dacă am trece cu vederea speranţele puse în perfecţionarea acestui tip de organizare. în ultimă instanţă, M. Crozier este de părere că, în ciuda temerilor formulate de numeroşi "umaniţti şi profeţi ai catastrofei", în viitor ne aşteaptă mai degrabă promisiunea unei liberalizări crescînde a organizaţiilor decît menţinerea unei standardizări strivitoare. Cei mai optimişti întrevăd chiar posibilitatea ca procesul dezvoltării să impună necesitatea unui nou tip de b., a cărei premiză fascinantă ar fi faptul că descentralizarea procesului de luare a deciziilor, încurajarea gîndirii şi a soluţiilor creative, personalizarea relaţiilor, destandardizarea procedurilor şi reglementărilor etc. devin trăsături indispensabile structurilor organizaţionale ce vor prevala în viitor (R. Townsend, *Up Ihe Organisation,* 1970). *V. ad hocra ie, conducere, decizie,'democra ie, elite, legea lui Parkinson, organiza ie, stat.* CA.

BISERICA 1. Organizaţie religioasă care se autolegitimează şi recunoaşte principalele instituţii ale societăţii; 2. Construcţie destinată practicării ritualurilor religioase ca instituţie socială, b. dispune, în mod obişnuit, de o structură birocratică şi pretinde că include majoritatea membrilor unei societăţi, în raport cu gradul de cuprindere pe care pretind că îl au, *s* deosebesc: b. universale b. şi confesiuni. Cea mai cunoscută b. universală este cea *romano catolică.* Baza principală a organizării sale este comunitatea credincioşilor, comunitatea credinţei, a sacramentelor, fidelitatea faţă de evanghelie, adică faţă de gîndirea fondatorului, Isus Cristos. Continuitatea este asigurată prin succesiunea apostolică, adică prin episcopi, consideraţi succesorii primului episcop al Romei, apostolul Petru. Papa, ales pe viaţă, este şeful suprem a! b. şi dispune de puteri monarhice, acţiunile sale avînd caracter de infailibilitate, conform hotărîrii Conciliului Vatican I (1870). Papa este, în acelaşi timp, şi un suveran temporal, şef al unui stat — Cetatea Vaticanului, ceea ce îi permite să stabilească legături diplomatice cu alte state prin ambasadori pontificali (nunţii apostolici). Conducerea administrativă centrală este asigurată de curie formată din 11 congregaţii cardinalice, 3 tribunale pontificale, oficiile curiei şi comisiile pontificale. Legătura dintre papă şi comunitatea credincioşilor (dieceză) este făcută de episcopi reuniţi în jurul papei în conciliul ecumenic (care se reuneşte foarte rar; de 18 ori de la fundarea b.). Comunitatea de bază este parohia, subdiviziune geografică a diocezei. Separat de această organizare geografică, funcţionează ordinele şi congregaţiile religioase care au ierarhie şi legi proprii şi depind direct de papă. B. orientale *ortodoxeau* rezultat din schisma bizantină (anul 1054) şi acţionează, în principal în Europa Orientală şi în Orientul Apropiat B. ortodoxe sînt autocefale (autonome) comunitatea lor fiind asigurată mai curînd prin liturghie decît prin organizare. La fel ca B. Română, b. ortodoxe sînt ierarhizate, funcţionează pe principiul succesiunii apostolice, dar toţi episcopii au aceeaşi putere. în vîrful ierarhiei ecleziastice se află patriarhul căruia i se subordonează episcopii şi mitropoliţii. B. ortodoxe acordă o mare importanţă structurii sinodale (reunirea tuturor episcopilor). Ele se bazează pe rolul şi valoarea eclesială a comunităţii credincioşilor şi pe autoritatea prestigioasă a călugărilor asceţi şi dăruiţi contemplaţiei. Liturghia se desfăşoară ca un "mister" rezervat iniţiaţilor, legătura dintre celebranţi (păstrătorii tainelor) şi credincioşi fiind realizată de diacon care conduce rugăciunile şi atrage atenţia asupra momentelor hotărîtoare ale liturghiei. B. ortodoxă este organizată teritorial în patriarhii, mitropolii, arhiepiscopii, protoerii şi parohii (comunităţi ale credincioşilor). Separat de această organizare teritorială, fiinţează mănăstirile şi schiturile (colectivităţi monastice de dimensiuni mici subordonate mănăstirilor). în b. ortodoxe nu există ordine şi congregaţii religioase. B. şi confesiunile *protestante,* rezultate din divizarea B. Romano-Catolioe, au structuri ecleziastice care depind de sistemul politic în care sînt integrate. Sub acest aspect, pot fi deosebite: a. structuri de tip episcopal, cu organizare de tip ierarhic (B. Anglicană, b. episcopale luthe-riene şi metodiste, formate prin dizidentă de la anglicanism.; *b.* structuri de tip prezbiterian sinodal, de inspiraţie principal calvinistă, cu o organizare formată dintr-o ierarhie de adunări şi de consilii, bazate pe parohie ca unitate fundamentală. Aceasta este administrată de un consiliu presbiterial care îşi alege pastorul, care este preşedinte de drept al consiliului. Pe aceleaşi principii, la nivel regional şi naţional, se aleg consistoriile, alcătuite din laici şi din pastori. Este un sistem democratic antiepiscopal; c. structuri de tip congregaţionalist, orientate de un individualism accentuat, care recunosc doar congregaţia locală ca singură realitate a b. (Alianţa reformată şi B. baptistă, care fac parte din acest tip, sînt tot dizidente

ale anglicanismului). Dintre b. ▯i confesiunile protestante, extinderea cea mai mare o au anglicanismul, lutheranismul, calvinismul, metodismul ▯i baptismul. B. *anglicană* este condusă de o singură ierarhie care are ▯i o valoare dogmatică. Laicii exercită o putere, dar nu doctrinală, prin adunarea anuală a b. la nivel na▯ional ▯i conferin▯a diocezană la nivel iocal. Deciziile ierarhiei religioase trebuie să fie confirmate de parlament ▯i ratificate de suveran, în calitate de ▯ef suprem al b. Anglicanismul este răspîndit în Anglia ▯i în unele ▯ări din Commonwealth. B. *episcopale lutheriene* ▯i *metodiste* au o ierarhie episcopală dublată de o organizare sinodală la care participă ▯i laicii. Lutheranismul este răspîndit în Germania, în ▯ările scandinave (unde este religie oficială), în ▯ările baltice, Elve▯ia ▯i, cîte pu▯in, în toată lumea. Metodismul este răspîndit în principal în S.U.A., Canada ▯i, într▯o măsură mai mică, în Marea Britanie ▯i în ▯ările din Europa Centrală. El dispune de misiuni importante în Asia ▯i Africa. B. *baptistă* se caracterizează prin voluntarism (credinciosul î▯i alege biserica; apartenen▯a la o congrega▯ie locală este permanent revizuită; separarea de puterea politică — statul nu trebuie să interfereze cu organizarea ▯i func▯ionarea institu▯iilor religioase), pietism (legătura dintre credincios ▯i Dumnezeu se face direct, fără intermediari), evanghelism ▯i sectarism (atitudine rezervată fa▯ă de ecume▯nism ▯i de B. Romano▯Catolică). Baptismul este răspîndit în principal în S.U.A. ▯i într▯o măsură mai mică în ▯ările europene. *V. culte, denominări, religie, secte.* I.Mih.

BOIERIE concept fundamental al teoriei "echilibrului între antiteze" elaborată de I. H. Rădulescu (1802▯1872), desemnînd tipuri u▯mane în raport cu valori morale ca: onestitate, cumpătare, inteligen▯ă, devotament fa▯ă de patrie. B. este concepută de I. H. Rădulescu ca o institu▯ie democratică, cuprinzînd toate func▯iunile sociale (civile, judecătore▯ti, ale instruc▯iei publice, militare) deschisă tuturor fiilor patriei, inclusiv străinilor, care corespund criteriilor morale. Boierii sînt aristocra▯ia de merit, adevăra▯ii eroi ai patriei, ce aduc "servicii merituoase ▯ării"; ei se selectează prin merite sociale ▯i militare în func▯ile de guver▯nare, nu prin na▯tere frumoasă. Spre deosebire de ciocoi, boierii armonizează cuno▯tin▯ele cu comunicarea, posedînd "spiritul de asocia▯iune". Asociat cu b. este termenul de *boieribili,* care desemnează celelalte categorii sociale, inclusiv ▯ăranii, care pot deveni boieri prin muncă cinstită, cumpătare, devo▯iune nemărginită fa▯ă de ▯ară. Boierii ▯i boieribilii sînt elitele creatoare din punct de vedere istoric, elitele de valoare care au originea în toate clasele societă▯ii. Boierii ▯i boieribilii se definesc prin antiteză cu ciocoii ▯i ciocoismul (I. H. Rădulescu, *Echilibru între antithese* sau *Spiritul i Materia,* 1859▯1869) *V. ciocoism.* **M.L**

BRAINSTORMING (engl. *btain,* "creier", *storm,* "a asalta"), metodă de stimulare a creativită▯ii de grup, propusă de Alex Osborn în 1939. B. se bazează pe interac▯iunea modurilor de gîndire ▯i "shifting"▯urilor mai multor persoane reunite în vederea producerii unor idei noi. Fiecare persoană are un coeficient de fixitate a gîndirii ▯i anumite particularită▯i ale opera▯iei de trecere a gîndirii de la un mod la altul *(to shift).* Aplicarea b. presupune: a. stabilirea temei (a problemei ce se cere solu▯ionată); *b.* alegerea persoanelor care să participe la ▯edin▯a de "asalt cerebral". în număr de 5 pînă la 12, participan▯ii trebuie să aibă acela▯i nivel ierarhic în institu▯ile din care fac parte ▯i să fie de profesiuni diferite;

c. stabilirea locului pentru desfă▯urarea ▯edin▯ei, urmărindu▯se ca participan▯ii să se poată privi fa▯ă în fa▯ă ▯i să se asigure confortul psihic necesar comunicării interpersonale;

d. convocarea participan▯ilor printr▯o invita▯ie

scrisă, adresată cu cîteva zile înaintea datei fixate pentru ▯edin▯a de b. Odată cu invita▯ia de participare se prezintă ▯i un îndrumător pentru desfă▯urarea ▯edin▯elor de b., precum ▯i unul sau două exemple concrete referitoare la felul în care au decurs alte ▯edin▯e de b.; e. desfă▯urarea propriu▯zisă a ▯edin▯elor de b., în care într▯o atmosferă permisivă se urmăre▯te emiterea unui număr cît mai mare de idei, fără a fi evaluate. Conducătorul ▯edin▯ei de b. are rol de moderator: animă discu▯ia, sintetizează informa▯iile, ajută depă▯rea dificultă▯ilor de comunicare, păstrează climatul permisiv, interzicînd participan▯ilor să critice ideile emise de al▯i, oricît de neobi▯nuite ar fi ele; *f.* selectarea ideilor noi. în faza ultimă a ▯edin▯elor de b., conducătorul, singur sau împreună cu un colectiv restrîns, clasifică ideile emise, de regulă, în trei categorii: idei imediat realizabile, idei care impun o pregătire prealabilă pentru a fi transpuse în practică ▯i idei nerealizabile, contrare gîndirii ▯tiin▯ifice sau ineficiente din punct de vedere al practicii. *V. climat psihosocial, comunicare.* **S.C.**

BUGET 1. *h sens general,* cantitate disponibilă de resurse (bani, timp etc.) ▯i modul de cheltuireaacestora. 2. *"insens restrîns,* raportul balan▯ier dintre veniturile ▯i cheltuielile unei unită▯i economico▯sociale pe o anumită perioadă de timp. B. se referă în principiu la orice resurse limitate. El se folose▯te însă îndeosebi în domeniul financiar, eviden▯iind nu doar simplul raport dintre venituri ▯i cheltuieli băne▯ti (deficit ▯i excedent bugetar), ci ▯i structura, de regulă cronologică, pe surse de venituri ▯i destina▯ia cheltuielilor. Cu ajutorul calculelor bugetare nu numai că se constată o anumită situa▯ie trecută sau prezentă, ci se ▯i estimează, prognozează ▯i planifică, la modul opera▯ional▯concret, stări economico▯sociale viitoare. B. se poate calcula la nivel de unită▯i teritorial▯administrative (stat, jude▯, municipiu, ora▯, comună), la nivelul unor organiza▯ii ▯i institu▯ii economico▯sociale na▯ionale (întreprinderi, unită▯i sociale ▯i culturale etc), sau interna▯ionale (organiza▯ii interstatale, asocia▯ii etc), la nivelul familial sau personal. Mai importante, prin implica▯ile lor sociale, sînt următoarele tipuri de b.: b. de sfat balan▯a veniturilor ▯i cheltuielilor la nivel statal pe o perioadă de timp, de obicei un an. în acest▯sens, b. înseamnă deopotrivă calculul veniturilor ▯i cheltuielilor efectuate precum ▯i planurile detaliate privind veniturile ▯i destina▯ile viitoare, constituind ▯i un instrument legislativ de control pentru segmentele statale subordonate. B. *de familie,* reprezintă sistemul de eviden▯ă a veniturilor ▯i cheltuielilor băne▯ti, pe surse ▯i destina▯ii, la nivel de grup familial, pe un interval de timp (săptămînă, o lună, un an). B. de familie este un instrument statistico▯financiar util la nivel macrosocial, în sensul că dacă se alege un e▯antion de familii reprezentativ pentru un context social (un grup de ▯ări, o ▯ară, o clasă socială etc), datele ce privesc b. lor băne▯ti pot servi în analiza nivelului de trai, a condi▯ilor de muncă ▯i via▯ă, a structurii ▯i orientării consumurilor lor ▯i, pe această bază, este po▯sibilă stabilirea concretă a profilurilor ▯i cantită▯ilor bunurilor de consum ▯i a eventualelor ac▯iuni în vederea influen▯ării stilurilor de via▯ă ▯i a cre▯terii calită▯ii vie▯ii. B. de familie este un instrument esen▯ial în analizele de sociologia familiei. în acest caz, se determină o serie de corela▯ii între b. ca factor important în via▯a ▯i dinamica familiei, ▯i alte aspecte, cum sînt: planificarea familială, numărul de copii, cre▯terea ▯i educarea copiilor, climatul moral▯afectiv din familie, divor▯alitate etc. B. *de timp* reprezintă distribu▯ia pe diferite genuri de activitate a timpului de care dispune o colectivitate sau un individ. Spre deosebire de b. *financiar,* cînd e vorba de timp, "veniturile" sînt muit mai limitate ▯i standardizate, timpul

total fiind, fizic, aceleași (24 ore, o săptămînă, un an). Acest timp poate însă să fie cheltuit în mod diferit, cu mai mare sau mai mică eficiență pentru societate și/sau individ, "Radiografierea" unei zile, a unei săptămîni sau a unui an a grupurilor și comunităților se bazează pe construirea statistică a unei unități de timp tipice pentru grupul sau comunitatea respectivă. Aceasta este o sarcină importantă pentru cercetarea sociologică concretă, dar nu ușor de realizat. B. de *timp* este o noțiune relevantă în sociologie pentru că ne oferă informații pertinente — directe și indirecte—în legătură cu stilurile de viață, calitatea muncii și vieții, socializarea copiilor, preocupările și aspirațiile culturale și intelectuale. *V. calitatea vieții, familie, resurse, timp liber.* P.I.

BUN ceea ce este destinat satisfacerii nevoilor individuale sau colective, avînd în consecință o valoare și uneori un preț economic. Se disting mai multe tipuri de b. a. în drept, tot ceea ce face obiectul unui drept sau ai unei obligații: b. mobile sau imobile, corporale sau necorporale, *b.* în economie, b. trebuie să satisfacă o nevoie și să fie disponibil în cantități limitate. B. economice pot fi obiecte sau servicii. Serviciile sînt b. consumate în momentul producerii lor. Mărfurile sînt b. economice intrate în circuitul pieței. După destinație, b. economice sînt: b. de consum și b. de producție (intermediare sau indirecte); b. de folosință îndelungată sau b. care se consumă într-un singur ciclu. c. B. *cultural este* rezultatul unei activități creatoare cu putere de semnificație într-un spațiu cultural dat; nu are o valoare economică determinabilă, dar uneori poate avea un preț exprimat monetar, d. B. *social,* obiect aflat în proprietate publică sau obiect creat și utilizat în mod colectiv, *e.* B. *simbolic* — termen folosit de P. Bourdieu pentru a desemna unitatea de capital simbolic. *V. capital, simbol, valoare.* A.T.

CALITATEA VIEȚII semnificația pentru om a vieții sale, rezultat al evaluării globale, din punctul de vedere al persoanei umane, a propriei vieți. C.v. este un concept evaluativ, fiind rezultanta raportării condițiilor de viață și a activităților care compun viața umană, la necesitățile, valorile, aspirațiile umane. Se referă atît la evaluarea globală a vieții (cît de bună, satisfăcătoare este viața pe care diferitele persoane, grupuri sociale, colectivități o duc), cît și la evaluarea diferitelor condiții sau sfere ale vieții: c. mediul ambiant, c. umană a muncii (c. vieții de muncă), c. relațiilor interpersonale," c. vieții de familie. C.v. reprezintă o reluare, dar dintr-o altă perspectivă, a conceptului de *fericire.* Dacă fericirea se referă la starea subiectivă rezultată din trăirea propriei vieți, c.v. se referă atît la condițiile obiective în care viața umană se constituie, cît și la modul subiectiv în care fiecare își evaluează propria sa viață — stare de satisfacție, fericire, împlinire. Dacă fericirea era asociată cu o perspectivă predominant etică—ce strategii trebuie să adopte individul pentru a maximiza fericirea sa —, c.v. este asociată mai mult cu o perspectivă sociologică și politică. Interesul cade în primul rînd pe determinarea factorilor obiectivi care sînt responsabili de variația c.v., și a strategiilor social-politice de acțiune în vederea sporirii acesteia. • Tematica c.v. s-a dezvoltat rapid în anii '60, ca o reacție la criza abundenței în țările dezvoltate. Pe de o parte, anii '60 au conștientizat efectele devastatoare ale creșterii economice asupra mediului. Pe de altă parte, s-a conturat estimarea că prosperitatea economică nu asigură automat, prin ea însăși, și prosperitatea umană. Presupoziția conform căreia creșterea economică duce prin ea însăși direct și neproblematic la o creștere a bunăstării colective este supusă la multiple critici. în societățile dezvoltate se simte tot mai mult nevoia unui corector al creșterii economice, tematica c.v. îndeplinind o asemenea funcție. în România anilor '70-'80 problematica c.v. a devenit populară ca o formă mascată de critică a performanțelor umane scăzute ale sistemului socialist și ca o încercare de a presa asupra acestuia de a lua în considerare cît mai mult nevoile și aspirațiile populației. Se pot desprinde trei mari funcții ale tematicii c.v.: a. definirea mai operațională a obiectivelor dezvoltări! social economice; *b.* feedback al activității social-economice: eficiența ultimă, umană a acesteia este dată de efectul ei asupra c.v. și c. instrument de evaluare operațională a progresului social: putem vorbi despre un

progres efectiv doar în măsura în care s□ înregistrat o cre□tere a c.v, • în sociologie, tematica c.v. joacă un rol important, dezvăluind o nouă ipostază a omului în cadrul sistemelor sociale: nu numai ca membru al sistemelor sociale, integrat, modelat □ controlat de logica acestora (viziunea holistă), dar □ ca obiectiv ultim al tuturor activităţilor sociale. • Dezvoltarea cea mai spectaculoasă a tematicii c.v. s□ produs în sfera *indicatorilor 6B* C.V. în ultimele decenii există intense cercetări în acest domeniu, desfă□urate în două direcţii: a. analiza indicatorilor social□economici existenţi în ceea ce prive□te semnifica□ia □ deci □ utilizabilitatea lor pentru analiza c.v. *b.* dezvoltarea unor indicatori specifici ai c.v. Dificultatea principală a constituirii acestor indicatori stă în structura lor complexă. Un indicator de c.v. reprezintă rezultatul combinării unui *indicator de stare* (starea mediului ambiant, a relaţiilor interper□ sonale, a tipurilor de muncă oferite etc.) □ a unui *indicator al criteriului de evaluare* (al necesităţilor, aspiraţiilor umane). Punctul cel mai dificil îl constituie tocmai determinarea acestei din urmă componente. C.v. implică o teorie asupra naturii umane, a sistemului de necesităţi umane, a factorilor care guvernează dinamica acestora. în practica cercetării sînt folosite următoarele tipuri de indicatori ai calităţii vieţii: *indicatori ai stării* diferitelor componente ale vieţii umane (indicatori ai mediului natural, ai condiţiilor de locuinţă, de muncă, de educa□ie etc); *indicatori ai necesită ilor/aspira iilor*— ce tipuri de muncă doresc oamenii, ce tipuri de locuinţă etc; *indicatori complec i rezulta i* din raportarea stării la necesităţi; *indicatoriai*c. *percepute* a v. — determinarea modului în care membrii unei colectivităţi evaluează ei în□□ calitatea diferitelor componente ale vieţii lor; *indicatori de satisfac ie cu via a* — gradul estimat de satisfac□ie cu via□a, ca indice sintetic al efectului subiectivai c.v.; în fine, *indicatori ai unor simp tome critice ale* c.v.: indicatori de sinucideri, boli mentale, optimism/pesimism, alienare. O altă direc□ie de cercetări se referă la căile prin care se poate realiza cre□terea c.v. Două di□ recţii distincte se pot desprinde: a. perfec□ionarea condiţiilor obiective de via□ în perspectiva necesităţilor umane □ 6. perfec□ionarea stilurilor □ modurilor de via□, fapt de natură a maximiza calitatea vieţii în condiţiile existente la un moment dat. *V. holism, indicatori sociali, mod de via ă, stil de via ă.* C.Z.

CAPITAL (lat. *caput,* "cap") — 1. C. *financiar*— sumă de bani care aduce un profit. 2. C. *tehnic*— ansamblul mijloacelor materiale de produc□ie de care dispune o societate sau o întreprindere. 3. C. *nominal*— ansamblul mijloacelor financiare de care dispune o societate pe ac□iuni la începutul activităţii, provenind din aportul ac□ionarilor. 4. C. *juridic* — drept la un venit fără muncă decurgînd din posesia unor obligaţii, ac□iuni sau alte înscrisuri. 5. C. *informa ional*— ansamblu de date □ surse de informa□ie de care dispune o persoană, grup sau organiza□ie. 6. C. *cultural*— ansamblul bunurilor culturale, inclusiv a mijloacelor de producere a bunurilor □tiin□ifice, intelectuale □ artistice □ a mijloacelor de circula□ie a acestora. C*. *cultural*este direct legat de: a. un sistem de legitimare culturală; *b.* un sistem de conservare □ punere în valoare a bunurilor culturale. 7. C. *simbiloc* — termen folosit de P. Bourdieu pentru a desemna prestigiul □ sursele de prestigiu de care dispune o persoană. 8. în teoria economică marxistă c. nu este numai obiectual, ci □ o rela□ie de produc□ie care se bazează pe prelevarea pe căi economice a plusvalorii □ însu□irea ei în mod privat de către proprietarul mijloacelor de produc□ie, în condiţiile separării producătorului direct de acestea. *V. bun, capitalism, economie, informa ie, prestigiu, tehnologie.* A.T.

CAP1TAL1SM ^□sjejn_ecQnofftie□modern, caracterJz£□^m^propjieja□ej^rxYată^su□ pra mijloacelor dejDroducjie; *b,* generalizarea

mentarea aces□eiadejiătre mecani□rne[e jDie□ei; c. qrganizareajaţională a PXPiyplie'jD vederea.flfetirj&riLunui profit (din care o parte este, de regulă, destinat reinvestirii). Termenul a fost larg popularizat în scrierile gînditorilor sociali□ti. Prin c. L. Blanc în□elege "însu□rea capitalului de către unii în detrimentul altora" *(L'Organisation du travail,* 1839). P.□J. Proudhon formulează una dintre cele mai clare definiţii socialiste ale timpului său: "Regim economic □ social în care capitalurile, sursă de venituri, nu apar□in în general celor care le fac să ac□ioneze prin propria lor muncă" (Qu'esf□ce *que ia propriete,* 1840□1841). Sub denumirea de c. sociali□tii criticau sistemul economic în care mijloacele de produc□ie sînt în majoritate de□inute de persoane private, care ob□in profit de pe urma utilizării unei munci plătite sub valoarea sa. Cei care nu împărtă□eau acest punct de vedere au respins adesea termenul de c. pentru un sistem în care produsul era împăr□it, după părerea lor, între factorii de produc□ie în func□ie de productivitatea lor marginală. Aceasta implică legimitatea proprietăţii private asupra mijloacelor de produc□ie ca sursă de profit, ceea ce sociali□tii negau, considerînd că numai munca este producătoare de valoare, în consecin□ă, ace□tia cereau fie ca muncii să i se plătească adevărata ei valoare, fie ca mijloacele de produc□ie să treacă în proprietatea colectivă a producătorilor, iar rezultatele muncii să fie redistribuite pe criteriul justi□ei sociale. • PioblemaJnceputurJlQr_c.ᵥe□eJi□ ficilă □ controversată: pe de o parte, anumite cofnpoT^T^ăleâce'siuiâ'pcTtTTfe^sîfTcu mult înaintea epocii moderni — de pildă în antichitate sau spre sfîr□itu[EyuîuTTvje□îiT— iar pe de altă parte sistemul c. a cunoscut o gesta□ie îndelungată, mecanismele sale in□ ᶠi!S,!!ⁿ^.ᵛi?□yitᶦᶦr·ᶜ!L°D.K§^ unorzona.geo□ g/alice □L□pciale^m^ajn□e.ca.ele s.ă.se artjcu],ez,e jntr□un, sistejU£oerent şidominant în societă□ile.regpep□ye. H^Perenne a arătat că trăsături esen□ale a[□,c.ᵤp_recumjnjjgprjn□ denle.jndustriale.,,sistamul.4e credit, profiturile comerciale, specuiajjilejjnajjcjare □a. apar încă din sec. XII□lea *(Stages in the Social History of Capitalism,* 1914). Ideea este reluată de J. Meyer, care subliniază rolul Italiei urbane □ catolice în cristaljzarea.c. europeanjntre secolele XII□XV, analizîndtotodată e□ecul tentativelor c. comercial chinez (sec. al XÎV□lea) □ arab (sec. al XVI□lea). *(Les capitalismes,* 1981). Preluînd unele idei ale lui J. Michelet□ J. Burckhard, H. Hauser a pledat pentru plasarea frontierei c. în sec. al XVI□lea *(Les debuts du capitalisme,* 1931). K. Mafie* M, Weber, W. Sombart, H. See □a. au admis, □ ei, că elemente ale c. apar în multe societă□i istorice. Totu□, concluzia lor a fost aceea că numai în Europa atlantică, posterioară revolu□iei industriale, ele se articulează într□un sistem coerent □ stabil la nivel societal. Marx a definit c. ca un sistem social□economic istorice□te determinat, bazat pe marea produc□ie de fabrică în condiţiile proprietăţii private asupra mijloacelor de produc□ie *(Capitalul,* voi. I, 1867). Un asemenea sistem este confruntat cu două tipuri de contradicţii: *a.* la nivelul modului de produc□ie, dezvoltarea for□elor productive □ caracterul lor social tot mai pronun□at intră în contradic□ie cu structura rela□iilor de produc□ie bazată pe aproprierea privată a proprietăţii □ a rezultatelor produc□iei; *b.* la nivelul rela□iilor de produc□ie, contradic□ia dintre proletariat □ burghezie, întemeiat pe separarea muncii de capital, c. nu se poate dezvolta decît însoţit de un antagonism permanent între aceste clase sociale. Proletariatul, în continuă cre□tere datorită tendin□ei inerente modului de produc□ie capitalist spre polarizarea □ simplificarea structurilor sociale, este singurul în măsură să

rezolve contradic□ia dintre caracterul social al
produc□iei □i proprietatea privată prin des-
fiin□area acesteia □i construirea, pe cale
revolu□ionară, a unei noi societă□i bazată pe
controlul social al mijloacelor de produc□ie □i
pe munca asociată (societatea comunistă).
Fundamentele filozofice ale concep□iei lui
Marx se regăsesc în dialectica hegeliană, pe
care el o transpune în procesul istoric. Astfel,
principalele categorii marxiste devin sisteme
de rela□ii social□economice concret istorice,
care se supun cu necesitate dialecticii negării
nega□iei: c, proprietatea, diviziunea muncii,
statul, clasele sociale etc. Spre deosebire de
Marx, interesat în primul rînd de instalarea
rela□iilor sociale □i a structurilor tehnico□eco□
nomice obiective ale c, M. Weber a fost
preocupat de geneza etosului si a tipului corrb
portamental care au impulsionat manifesta□ie .
agentului economic capitalist. *Etica protes-*
tantă i spiritul'capitalismului (1904□1905) a
as^iat^x□inderej_pro,te□anîisrnuluiJn.EurQ□
pa occiden□alăXAnglia,.□ările,de Jos) cu
apari□ia unui cornEOrtament capitalist bazat
pe,.a,cj| yitalfi.sus□aută„ calcul, etici protes-
tante... Acest comportament antreprenorial,
caiejaj/grizează limTtaTiăcofisumului □i eco-
nomia în vederea maximizăm profitului □i a
reinvestirii sale pentru lărgirea activită□i, a
constiiuittrăsăiura distinctivă a tipului uman
ptia□oleimediuLcătuia au .fp□t.jnjrgdu□e^□i
.promovate structurile caracteristice c.Indus□
jrigj. într□un mod asemănător, W. Sombart a
pus accent pe spiritul care a inspirat întreaga
epocă a c, unul născut din combinarea aven-
turii □i îndrăznelii cu ra□ionalitatea □i calculul
riguros *(Der Moderne Kapitalismus,* 1924).
Istoria c. a cunoscut mai multe etape dis-
tincte. In genere, sej^ojTSJdjară^ăJni□ryalul
diatiaJacepji□rJle_ere[c.J□ecolul al XVI□lea)
□i declan□area revolu□iei industriale în ultime□
l§^esexuLale„□ec¸gJXJ/iJi□ea constituie etapa
ojJon□ercg/Jjjreindustrial sau manufactu-
rier). Marx tratează această epocă sub
denumirea de "acumulare£rimi□]v| .a sgpj□a□
Jujui'VESSn□a.tran□formărilor econormco□
□ocialecfînaceastăperioadă este».dupăpăre□
rea sa, "proj5jxuiJSLELU£de¡^eR.grar,e.fl
producătorilor de mjjlgacejejorda produc□ie,,,
exproprierea pămîn□rijor groducătqrjlqrjjgri□
coli..." El analizează □i ceilal□factori implica□i
în gesta□iac. industrial: noiul^ca^jjajjjluj,.
comercial, □i cărnă□are□CjjI□ternyUcfltoiai,
exploatarea, zăcămintelor de metale□pre□ioa□
se'din America, jefuirea Indnlor Orientale,
sistemul datoriei publice, sistemul internaijo□
naLdg_credit, apari□ia politicilor protec□ioniste
etc. *(Capitalul,* voi. I, 1867). Pentruf*j| rau□
del, în ac.@a□ăperioadă procesul capitalist nu
' s□a putut dezvolta decît acolo unde amjmite
condi□ii economice □i sociale i□au^ deschis
sau,..cel pu□in, i au înlesnit drumul. Istoricul
francez men□ionează trei dintre condi□ile ab-
solut neceiare după_părerea sa□a o
eoonqmie de pia□ă viguroasă si pe cale de
progres; 6 longevitatea spi□elor de neam si
acumularea capitalului in interiorul acestora
"este nevoie ca mo□tenirile să se transmită,
ca patrimoniile să crească, ca alian□ele fruc-
tuoase să se încheie în voie; ca societatea să
se împartă în grupuri, unele dominatoare sau
poten□ial dominatoare, care să aibă trepte □i
să îngăduie, chiar dacă nu u□or, ascensiunea
socială"; c. .apari□ia pie□ei mondiale □i practi-
carea comer□ului ia□flsTăn□a7Twe~pe>mite
"trecerea obligatorie la un pian superior al
profitului" *(Les jeux de l'echange,,* 1979).
Etapa. *c.Jndustrial clasic* (concuren□ial) este
caracteristică secolului al XIX□lea: Agentul e□
conomic tipic este antreprenorul, proprietar
total sau par□ial al întreprinderii, care dirijează
desfă□urarea produc□iei □i î□i asumă,deopo□
triyji_risfi.ur.ile □i beneficiile activă□ii
economice. Marea produc□ie de fabrică se ex-
tinde □i devine dominantă. Ceea ce asigură
adaptarea produc□eila nevoile societă□ii este
"mîna invizibilă" a pie□ei. Rolul statului este
secundar □i limitat la îndepărtarea obstacole□

lor care apartn func□ionarea neîngrădită a sis□
timffluJJ| J| | Ql.*paznte da noapte"), Are loc un
proces accelerat de concentrare a capitalului,
al cărui produsYpic sînt mării "Eârohfăi Indus-
triei". Următoarea etapă", amorsată spre
sfîr□itul sec. at^X□tea.estec,. ffeancjgf. Con-
trolul produc□iei_ trece tot mai mult în mîinile
băjicijor' □i al investitorilor, care nu au nici q_
legătură cu managementul curent al între-
prinderilor industriale, dar a căror putere
financiară devine dominantă în raport cu
acesJe_a^Au loj: mj^prefjîce^
pitalului □i^a sisterQujuu_Qdu,strial. Expresie a
gradului sporit de socializare a produc□iei,
"îâ[ŞJL£PJBatŞîle.□PtQd.ucexi□.esu:ucturar,e
fundam,entală.,.îa.or_(an,izar.eaprQc.esg| or,de
pio„cta□ajjLde.muncă, ca urmarea jnteres,U;
lutp_ermanejit pgjj□u^apl^
noi □pejlec□ionate de ra□ionalizat&a aceste^
rav Se objinjjy^es□ere spectaculoasă a
pr,oductiyj| gîii.mjjncii.,,.în,condi□ii!e la
produc□ia,□aDdairiteaJU□4nasă. Adîncirea
socializării produc□iei, nevoia atragerii de ca-
pital □i dinamica acestuia au ca efect o
ariumiă^o^xmx aj^^ xx^^v^s^e este a□
fejrtatJ_JejB.pcp.ces_de ^depersonalizare
(societă□He pe ac□iuni) precum □jjDjnamiare'"
socializare g¸decizjnprj3.rxtj..□epararea consid□
exabjlă a capj□aJului□proprietate ("capitali□tii
fără func□ii") de.captJ5j^Swici!□CS"E?i□ăl□i□."
fără capital"). MojOTcjărjlejpyenite în prpee□
seja. de ,djcjzje__si gejju^ne__djr,e,ctă a.
mijloacelor de produc□ie, schimbările din ca□
. dru) structurilor sociale prin cre□terea ponderii,
□Li.mporan□ei claselor de mijloc au fost inter-
pretate.....ca 'o"''Ventibifă....."revolu□ie
managerială", în urrrja.căreiajlasa capitali□ti-
lor a_cedat puterea reală în favoarea noilor
categorii manigerlăleTJ.Bîfnn^rrîrThe *Ma*
nageriafRevolution, 1941; J.K. Galbraith,
The New Industrial State, 1967 □a.). Qreste□

salaria□i (între 75% □i 90% din popula□ia ac-
tivă) a 4ăcut—să—se—vorbească de
transformarea societă□ii capitaliste într□o "so-
cietate de salâ7ră□i","âomI"naîOe''mâ?ile
organiza□i pu1iTnic'WoclS1zâte~□rTiTărhi□
zate,* Referitor la schimbăriie structurale
ale c, în această etapă, linia de gîndire mar-
xistă a înregistrat două momente importante.
Primul este dezbaterea de la începutul seco-
lului asupra imperialismului (Lenin, R.
Luxemburg, R. Hilferding, N. Buharin). în ter-
minologia marxistă, c. *monopolist* (sau
imperialismul) este descris de Lenin ca un "c.
ajuns la stadiul da dezvoltare în care s□a sta□
tornicit domina□ia monopolurilor □i a
capitalului financiar, a căpătat o importan□ă
deosebit de mare exportul de capital, a înce-
put împăr□irea lumii între trusturile
interna□ionale □i a luat sfîr□it împăr□irea între-
gului teritoriu al globului între cele mai mari
□ări capitaliste" *(Imperialismul, stadiul cel mai*
dezvoltat al capitalismului, 1917). Fenome-
nul imperialist nu este specific numai c. El
capătă însă o bază economică adecvată abia
cu instaurarea domina□iei monopolurilor în
□ările capitaliste dezvoltate, ceea ce face ca
rela□ile de domina□ie □i exploatare a altor po-
poare să se transforme în componente ate
sistemului de opera□ii desfă□urate de capitalul
financiar la scară mondială. Cel de□al doilea
moment important în dezbaterea marxistă
asupra evolu□iei o. au fost discu□ile din anii '60
□ '70 în legătură cu problematica sub-
dezvoltării (S. Amin, P. Baran, A.G. Frank, Im.
Wallerste.in, P.P. Rey, A. Arrighi, A. Emma□
nuel □a.). Noutatea teoretică a gîndirii
neomarxiste a constat în plasarea discu□iei la
nivelul sistemului mondial capitalist, în inte-
riorul căruia diferitele arii geografice sau state
na□ionale constituie pă□i componente, in
această perspectivă, c. apare ca un mod de
produc□ie orientat spre maximizarea profitului
în cadrul unui sistem mondial, în care anumite
regiuni ("metropolă', "centrul" dezvoltat) ex-
ploatează "sateli□ii" săi subdezvolta□i
("periferia") prin infiltrarea capitalului trans□

na□ional, generînd structuri economice □ sociale "dependente", monopol financiar □ tehnologic, schimburi inegale etc, oa mecanisme de drenare a surplusului economic. Procesul de acumulare care operează la nivel mondial are, în primul rînd, caracterul unui transfer de resurse spre "centru", motiv pentru care la "periferie" sînt blocate sau intirziate progresele calitative în structurile □ metodele de produc□e. Dezvoltarea anumitor regiuni □ subdezvoltarea altora sînt consecin□e necesare □ interdependente ale func□ionării sistemului mondial capitalist. Una dintre numeroasele critici aduse acestei analize a fost aceea că rela□ia "centru□periferie" instituie o structură durabilă □ de nedepă□t, în care apari□ie "noilor state industrializate" rămîne un fenomen dificil de explicat. în fine, tot în terminologia marxistă regăsim conceptul de c. *monopolist de stat,* oa o nouă fază a c. monopolist, inaugurată de schimbările intervenite pentru a face fa□ă efectelor distrugătoare ale marii crize din anii 1929□1933, care au putut fi atenuate prin asumarea de către autorită□ile guvernamentale a unor func□ii social□economice sporite (politici de tip "new□deal"). Simultan cu ascensiunea impetuoasă a firmelor transna□ionale în perioada postbelică, statul controlează o parte importantă a capacită□ilor productive, a resurselor materiale □ a sectoarelor de cercetare, influen□ează politica de investi□ii, creditul, sistemul de pre□uri (mai ales cele agricole), î□ asumă importante func□ii de redistribuire a veniturilor □ de protec□ie socială, jn condi□ile b^oj^luijccflc^aprelungitde.dupac§rS□□ □âLdSÎlSâJrS?b,aLmondial. au iost puse, □ circula□ierioi concepte în încercarea de a surprinde particularită□ile actuale aie sistemului: o. *liunâsISrS TST^osHndusiffălj'riebUăpfălismul .a.* E□ecul ".sociaUsmului,j□e.a!l.□ prăbu□irea regimurilor comuniste din Europa deEst la sfîr□itul anilor '80 nu vorîntjrzia..să suscite noi tentative de interpretare teoretică, jTiaij□iul□sau_ma|pu□în g□pbaje, aje jvojujiei societă□i. în orice caz, variantele J□TgLvechi (Hegel, Marx) sau mai noi (Fukuyama) ale "sfîr□itului IstorjePnuvor putea/eprezenta nimic mai mult decî□ construc□ii teoretice grăb[t_e,da□ate:□.greva□g,de un universalism"' utopicfărăacoperire. Evolu□ia istorică rămffie deschisă, a□a cum a fost dintotdeauna. *V. capital, comunism, feudalism, marxism, regim politic, stat.* CA.

CARACTER NA□IONAL concept întrebuin□at în psihologia socială, în etnopsihologie, dar mai ales în antropologia culturală, anume în zona de orientare psiho□logistă din cadrul acestei discipline. Conceptul c.n. este o reduc□ie fenomenologică, rezultatul încercării de a defini personalitatea unui popor sau a unui grup uman prin una sau cîteva trăsături de caracter socotite esen□iale. Justificarea acestui concept refuză însă orice îndoială; indivizii umani care trăiesc laolaltă în cadrul aceluia□ grup social □ în sinul aceluia□ mediu natural împărtă□esc în comun acela□ cod de comportament, care este cultura lor; cultura le modelează, la rîndul ei, caracterul □ personalitatea; este firesc, atunci, ca traiul în comun să determine la indivizii ce compun un grup (sau un sistem) social o similitudine de trăsături mentale, sau, în general vorbind, de regularită□i psihologice; această comunitate de trăsături transcende diferen□ierea grupului respectiv în categorii sau clase sociale. în măsura în care atît cultura cît □ personalitatea se exprimă prin comportament, diagnoza la adresa unei culturi se răsfrînge asupra personalită□ii purtătorilor ei □ invers (Anthony F.C. Wallace: *CultureandPersonality,* 1961). Aplicarea conceptului de c.n. la grupurile umane care n□au atins stadiul ori dimensiunea de na□iune (cazul unei popula□ii tribale sau al uneia circumscrise unui sat) pare irn□

proprie. Tipul de fenomene aici vizate e însă acela□ □ el reclamă un concept mai cuprinzător, care a □ fost introdus sub denumirea "personalitate de bază" (Abram Kardiner: *Individual and His Society,* 1939). C.n. a continuat, totu□, să dubleze "personalitatea de bază", fiind utilizat cu precădere cînd în joc se află caracterizarea unui întreg popor. Sursele metodologice ale cercetărilor concrete asupra c.n. provin din cîteva specializări ale psihologiei: psihologia gestaltistă, psihanaliza □ cercetarea psihoculturală a cre□terii copiilor. Din gestaltism s□a preluat ideea articulării unor fapte de comportament într□o structură *{Gestalt, pattern);* de altfel, apari□ia în 1934 a lucrării configura□ionaliste *Patterns of Culture* (Ruth Benedict) a fost înregistrată ca un moment de reper în ceea ce prive□te începuturile studiilor pe tema c.n.. Din psihanaliză, utile s□au dovedit îngemănatele concepte numite "institu□ii primare" □ "institu□ii secundare". în continuitate cu sugestiile psihanalitice se situează urmărirea practicilor de cre□tere □ educare a copiilor; în procesul de encultura□ie, copiilor li se transmit normele morale □ de comportament general în mod direct □ în expresie cît mai clară, mai inteligibilă. De aceea, practicile de cre□tere a copiilor pot fi utilizate ca o cheie pentru în□elegerea valorilor unei societă□i, după cum pot fi de asemenea utilizate ca un mijloc esen□ial în studierea formării caracterului (Margaret Mead, art. *National Character,* 1953). Din arsenalul metodelor de cercetare a c.n. nu au lipsit testele proiective (Rohrschach, T.A.T. etc.) □ chestionarele de orientări valorice. Toate aceste metode invită la o abordare *in vivo,* directă a c.n. Ele au fost completate adesea cu abordarea indirectă, constînd în analiza unor documente, filme, produc□ii literare, crea□ii artistice în general; este ceea ce s□a numit metoda "cercetării de la distan□ă" (Margaret Mead and Rhoda Metraux, eds.: *The Study of Culture at a Distance,* 1953). O lucrare clasică după această metodă a realizat Ruth Benedict asupra spiritualită□ii japoneze: *Crizantema i spada (The Chrysanthemum and the Swgrd: Patterns ol Japanese Culture,* 1946). • în România, în absen□a unor cercetări cu instrumentele □tiin□elor pozitive, abordarea c.n. al românilor s□a întreprins în spiritul filosofiei, însă cu un obiect de cercetare fixat în al□i termeni: "profilul spiritual al poporului român", "specificul na□ional", "firea românească" □a. Ace□ti termeni nu suplinesc însă întotdeauna conceptul de c.n.; "specificul na□ional", de pildă, a făcut carieră mai curînd în literatură □ artă, primind a□adar în cursul exerci□iului aplicativ o conota□ie estetică. Dintre numeroasele caracterizări (reduse *Mc et nune* la formule diagnostice enun□ate pe seama poporului român □/sau a culturii române□ men□ionăm: adaptabilitatea (Mihai Ralea), spa□iul mioritic (Lucian Blaga), individualism extra□institu□ional (C. Rădulescu□Motru), sinteză între idealismul dacic □ realismul roman (S. Mehedin□i), existen□a în primatul virtualului □ al ve□niciei (Mircea Vulcănescu). Oricît de remarcabilă ar fi intui□ia speculativă, ea nu poate suplini totu□ integral investiga□ile concrete. Rădulescu□Motru *(Psihologia poporului român,* 1937) □□a dat cel mai bine seama că, în vederea unei diagnoze mai temeinice □ mai utile, ar trebui date statistice sprijinite pe numeroase măsurători antropologice □ psihologice, care la vremea respectivă erau insuficiente □ (atîtea cîte erau) nu intrau într□un program metodologic, în ultimele două decenii, prin unele teme ale Centrului de Cercetări Antropologice din Bucure□ti s□a urmărit suplinirea acestei lacune; o semnificativă cantitate de date ob□inute se află In stadiu de prelucrare. *V. antropologie culturală, cultură, encultura ie, personalitate, specific na ional.* Gh.G.

CARIERISM comportament în oare e□ xercitarea unei func□ii publice (politice, sociale, sindicale) nu este decît un pretext pentru urmărirea unor scopuri, a unor ambi□ii personale. Reu□ita cu orice pre□este principalul obiectiv al persoanei c. Acest tip de comportament este determinat de trăsăturile de personalitate □i de contextele organiza□io□ nale. Multiplicarea comportamentelor c. reprezintă un indicator al patologiei organi□ za□ionale (selectarea □i promovarea func□ionarilor pe criterii nera□ionale, neexarci□ tarea controlului social asupra func□ionării organiza□iilor, ambiguitatea scopurilor organiza□iilor). C. a fost analizat mai ales în contextul sistemului politic stalinist, dar el este întîlnit în toate sistemele politice. *V. birocra ie, organiza ie.* I.Mih.

CASTA (lat. *castus,* "pur, curat, neamestecat"), cuvînt aplicat de portughezi societă□i Indiei încă din secolul al XV□lea. C. este un grup compact situat într□o diviziune ierarhică a unei societă□i, grupul fiind închis, rigid, en□ dogamic, cu obiceiuri, rituri, simboluri, mod de via□ă □i activitate distincte. Un sistem de c, cum este cel hindus, este fondat pe o ordine religioasă. în India, baza izolării în c. a reprezentat□o credin□a în reîncarnare, adică în rena□terea într□o castă superioară sau inferioară, în func□ie de felul în care persoana s□a conformat în timpul vie□ii prescrip□iilor care reglementau via□a c, dacă a respectat cu stricte□e *dharma.* Un hindus avea o unică posibilitate de a urca în ierarhia socială □i anume respectarea cu sfin□enie a restric□iilor c. sale, în speran□a de a rena□te după moarte într□aita superioară, pînă a ajunge la c. cea mai de sus, a brahmanilor, din care putea trece după moarte, în *Nirvana.* Un ansamblu de rituri reglează raporturile între c, asigurînd, într□un anume sens, armonia, echilibrul social. Siste□ mul împăr□irii pe c. a fost codificat de brahmani în jurul anului 1000 î.e.n. în fruntea ierarhiei se afla c. *brahmanilor,* care se dedicau vie□ii religioase □i intelectuale, îndeplineau sacrificiile rituale, transmiteau □i comentau învă□ăturile *Vedelor.* Ei erau identifica□i cu sacrul □i reprezentau c. *preo ilor.* A două castă era cea a războinicilor, *k atriya,* care aveau ca îndatorire principală să lupte □i să conducă ostile. După cele două c. conducătoare, urma c. *vaisya,* formată din micii □i marii proprietari, negustori □a. Ultima c, *sudra,* era alcătuită din □ărani □i meseria□i. în afara c. se afla *paria* adică "cei pe care nu trebuie să□i atingi". Ei trăiau în cartiere sau sate separate, mîncau din vase sparte, se îmbrăcau cu hainele celor deceda□i □i nu trebuiau să se arate celor ce făceau parte dine, pentru ca vederea lor să nu □i spurce. Sistemul împăr□irii în c. îl întîlnim □i la alte popoare asiatice sau africane, dar nu într□o formă atît de pură ca în cazul Indiei. Se poate afirma că o societate împăr□ită în c. este mult mai rigidă decît o societate împăr□ită în clase, ea constituind o frînă în calea schimbărilor sociale, economice, tehnologice etc. Totu□i în multe societă□i s□au format grupări asemănătoare c. De exemplu în societatea feudală clasele superioare (aristocra□ia, clerul) se distingeau prin izolare □i prin stiluri de via□ă corespunzătoare numai acelei clase, producînd impermeabilitatea socială □i lipsa canalelor de mobilitate. în limbajul curent, c. desemnează un grup restrîns de oameni pătruns de propria lui superioritate în raport eu celelalte grupuri mai numeroase, cum este cazul "nomenclaturii" comuniste. Bogă□ia, apartenen□a etnică sau religioasă pot duce □i ele la constituirea unor grupuri cu trăsături de **c.** *V. clasă socială, mobilitate socială, structură socială.* **I.F.**

CATEGORIE SOCIO□OCUPA□IO□ NALĂ grupare a unor ocupa□ii relativ omogene în raport cu anumite criterii relevante din punct de vedere sociologic: nivelul de instruc□ ie, tipul de activitate, poziția în cadrul diviziunii sociale a muncii □i a structurilor de putere, prestigiu, venit etc. A căpătat o largă utilizare în studiile de sociologie empirică datorită faptului că permite aplicarea, fără dificultă□i prea mari, a procedurilor de opera□ionalizare. **C.s.o.** este indispensabilă pentru cercetările asupra stratificării □i mobilită□ii sociale, dar constituie □i o importantă dimensiune de analiză a varia□iei atitudinilor □i comportamentelor (demografice, culturale, electorale, de consuma□ie). Se consideră că în societă□ile industriale ocupa□ia tinde să aproximeze destul de bine poziția socială a indivizilor pentru cea mai mare parte a popula□iei (F. Parkin, *Class Inequality and Political Order,* 1971). Din punct de vedere metodologic, problema cea mai delicată o constituie construirea unor tipologii ale ocupa□iilor adecvate atît diferitelor fenomene studiate empiric, cît □i diferitelor societă□i. în cercetarea sociologică au fost propuse diverse asemenea tipologii. O anchetă asupra mobilită□ii sociale efectuată în Fran□a de către INSEE (1972) a utilizat următoarele c.s.o.: a. cadre superioare; *b.* cadre medii; c. patroni în industrie □i comer□; d. func□ionari; *e.* muncitori □i personal de serviciu; *f.* agricultori. Sociologul polonez S. Widerzpil a folosit în studiile asupra stratificării următoarea tipologie (1965): a. personal superior de conducere din administra□iile social□politice; *b.* personal de conducere mijlociu □i inferior; c. speciali□ti fără func□ii de conducere; *d.* intelectualitatea creatoare; e. personal executiv de birou; *f.* muncitori califica□i; *g.* muncitori semicalifica□i; h. muncitori necalifica□i. în Ungaria, R. An□ dorka a studiat mobilitatea socială pe baza unui decupaj socio□ocupa□ional cuprinzînd (1973): a. manageri □i liber□profesioni□ti; b. alte categorii non□manuale; c. me□te□ugari □i mici comercian□i; *d.* muncitori califica□i; e. muncitori semicalifica□i; *f.* muncitori necalifica□i; *g.* muncitori agricoli anuali, într□o serie de cercetări efectuate de Centrul de Cercetări Sociologice din Bucure□ti la începutul anilor '80 s□a lucrat cu următoarea tipologie: a. inte□ lectuall cu func□ii de conducere; *b.* intelectualitatea de concep□ie; c. intelectuali de execu□ie; *d.* cadre medii cu func□ii de conducere; e. cadre medii de execu□ie □i lucrători de birou; f. lucrători în servicii; *g.* muncitori califica□i; *h.* muncitori seml □i necalifica□i; /. muncitori în agricultura de stat □i □ărani cooperatori. Schimbările în activită□ile sociale (produc□ie, servicii etc), în tehnologii sau în distribuirea socială □i economică a proprietă□ii, conduc la apari□ia de noi **c.s.o.** Există, totu□i, un relativism sociologic în definirea **c.s.o.** care are consecin□e asupra caracterizării statistice a popula□iei dintr□o societate. *V. clasa socială, ocupa ie, profesie, stratificare socială, structură socială,* CA.

CAUZALITATE SOCIALĂ categorie fundamentală a determinismului social care desemnează rela□ile de generare sau producere dintre fenomene, fapte sau evenimente sociale. Generarea se poate manifesta atît în forma schimbării (apari□ia de varia□i într□un sistem), cît □i a conservării (continuitatea unor invarian□i structurali ai sistemului). Specificarea unei rela□ii cauzale presupune identificarea cauzei, a asimetriei dintre cauză □i efect □i a factorilor contingen□i sau a condi□iilor în care rela□ia se constituie. Constan□a rela□iei cauzale se asociază uneori cu varietatea condi□iilor în care se constituie. Varietatea condi□iilor poate împieta asupra universalizării rela□iilor de cauzare socială, dar nu asupra existen□ei ca atare a c. s. De regulă, se distinge între c. lineară □i c. circulară. La rîndul lor, fiecare dintre acestea poate fi simplă (implicînd numai două fenomene) sau în lan□(cauza generează efecte care devin cauze etc). în c. lineară un eveniment nu poate fi propria sa cauză. în c. circulară apar cicluri sau bucle de determinare: cauza gene□

rează un efect, iar vectorul schimbărilor concretizate în efect ajunge să acționeze drept cauză a propriei cauze. în limbajul social comun și în explicațiile sociologice formulările cauzale sînî destul de frecvente. Uneori relația cauzală asociază două tipuri de fenomene într-o situație particulară (incendiul provoacă panică, familia dezorganizată este cauza unor comportamente deviante ale copiilor, poziția socială ocupată de o persoană este cauzată de: originea socială, nivelul de instrucție, interesul manifestat de familie față de formația culturală a copiilor etc). Alteori sînt asociate fenomene complexe: cauzele economice, sociale și politice ale unui eveniment (de exemplu, război) sau ale unei organizări a sistemului social (de exemplu, ale stratificării sociale sau profesionale a unei societăți). Astfel Max Weber a stabilit o relație cauzală între protestantism și capitalism, respectiv între sistemul de valori și opțiuni ale unei doctrine religioase și geneza istorică a unei orînduiri sociale. Formularea și demonstrarea c.s. se realizează în mod corelat la două niveluri. La nivel teoretic, elaborarea unei explicații cauzale presupune: identificarea și specificarea evenimentelor sau a fenomenelor puse în relație, formularea enunțurilor cauzale prin care se precizează natura și sensul cauzării, explicarea procesului de cauzare și a mecanismelor sociale implicate. Cel mai adesea, noțiunea de c. este utilizată în sociologie cu un sens probabilist. Această opțiune este explicată, pe de o parte, prin faptul intervenției acțiunilor umane și a unor condiții variabile în timpul și spațiul social. Pe de altă parte, atunci cînd este posibil, se urmărește să se fundamenteze o relație cauzală prin multiplicarea observațiilor efectuate în condiții comparabile, în a-a fel încît să se ajungă să se demonstreze că apariția unui fenomen-cauză favorizează sau se asociază cu producerea frecventă a fenomenului-efect. De exemplu, se poate considera relația dintre statusul social ocupat și, respectiv, mediul familiei de proveniență sau nivelul de instruire școlară. Dacă în cea mai mare parte a cazurilor dintr-un eșantion reprezentativ persoanele care ocupă un status social superior provin din medii familiale favorizate și au un nivel ridicat de instruire, atunci acestea din urmă pot fi apreciate în termeni probabiliști drept cauze ale ocupării acestui status social. Punerea c.s. sub semnul probabilității a făcut posibilă utilizarea unor tehnici statistice de validare empirică a explicațiilor teoretice de tip cauzal, în sociologie au fost consacrate două tipuri de analiză a relațiilor cauzale pe baza datelor empirice: analiza de dependență și modelele lineare recursive sau analiza "path" (a direcției cauzării). • *Analiza de dependen ă* a fost propusă de către R. Boudon (*The logic of sociologica! analysis,* 1974) pentru a construi și testa empiric modele de relații cauzale între fenomene sociale. Două premise sînt esențiale pentru analiza de dependență. Prima se referă la identificarea relațiilor logice de implicație cu relația cauzală. Dintre tipurile existente de implicație (deductive, atributive etc.) unul este cauzal întrucît presupune existența unei reiații generative. "Dacă A atunci B" semnifică faptul că schimbările în A generează schimbări în B. Formalismul logicii binare (adevăr/fals, 1 și 0) poate fi transferat într-o formă algebrică particulară pentru facilitarea calculului statistic aplicat pe date repartizate pe variabile dihotomice sau pe atribute cu două valori (prezența sau absența unei caracteristici). A doua premisă a tehnicii lui Boudon se referă la frecvența mare a cercetărilor neexperimentale din sociologie. Variabilele sînt măsurate mai ales pe scale nominale și ordinale care au menirea de a clasifica și ordona proprietăți și/sau subiecți. Datele rezultate iau cel mai adesea forma proporțiilor relative sau absolute. Problema constă în redarea unei tehnici de operare cu

proporțiile sau frecvențele (de exemplu, procente) pentru a testa un model cauzal. • Activitatea cea mai importantă se concentrează asupra formulării modelului teoretic în termeni cauzali sub formă ipotetică. Prima operație constă în identificarea variabilelor incluse în model. Se disting trei tipuri de variabile: *endogene* (sau dependente) apar în ipostaza de efecte, variația lor urmînd a fi explicată; *exogene* (sau exterioare) se prezintă în ipostaza de cauze, iar variația lor nu este explicată; *reziduale,* acționînd asupra variabilelor endogene, dar fără a fi considerate în mod detaliat în analiză. Acestea din urmă sînt doar postulate și nespecificate (indică efectele probabile generate de contextul mai larg în care se stabilesc relațiile cauzale). A doua operație constă în ordonarea succesivă a variabiielor pe baza enunțurilor cauzale. Aceasta înseamnă a separa cele trei tipuri de variabile și a le prezenta într-o ordine a cauzării. Se pot astfel distinge forme de cauzare directă (A este cauză a lui B) sau indirectă în lanț (A este cauză a lui B care este cauză a lui C). Pentru a preciza sensul și succesiunea cauzării, se au în vedere raporturile temporale dintre variabile (succesiunea în timp) și predicțiile formulate în teoria de referință. Ordonarea teoretică a variabilelor și relațiile de cauzare sînt transpuse într-o diagramă cauzală a cărei funcție nu este alta decît de a vizualiza relațiile presupuse și de a facilita formularea ecuațiilor prin care se testează empiric modelul cauzal. Să presupunem că într-o analiză ne interesează influențele cauzale exercitate de gradul de integrare în viața de familie și experiența productivă prealabilă asupra integrării in grupul de muncă. Fiecare variabilă este dihotomică, respectiv: xi = gradul ridicat (i) sau redus (i) de integrare familială; Xj = experiența productivă prealabilă bogată (J) sau săracă (J); xk = integrare armonioasă (K) sau cu probleme (K) în grupul de muncă. Pe baza informațiilor oferite de alte cercetări și de un model teoretic mai cuprinzător despre integrarea în muncă, formulăm următoarele ipoteze: a. gradul de integrare în familie influențează pozitiv atît interesul manifestat față de acumularea de experiență productivă, cît și de integrarea în grupul de muncă; *b.* efecte pozitive asupra integrării în grupul de muncă are și experiența productivă prealabilă; c. integrarea în grupul de muncă are mai multe șanse de realizare dacă experiența productivă prealabilă și gradul de integrare familială acționează simultan, adică influențele lor se cuplează (interacționează) pentru a produce aceleași efecte. Acestor ipoteze li se asociază o diagramă cauzală (fig. 1):

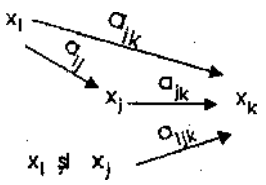

Fig. 1: Diagramă cauzală ipotetică în analiza de dependență

Acestei diagrame i se asociază un sistem de ecuații în care să fie reprezentați coeficienți care indică probabilitatea influențelor cauzale directe și în interacțiune ale variabilelor xi și Xj. Pentru aceasta sînt de specificat trei tipuri de parametri: *p* = proporții; a = coeficienții ai influenței cauzale; e = erori de măsurare rezultate din neincluderea în model a tuturor variabilelor cu efecte cauzale probabile. Ipotezele anterioare pot fi reformulaie în termenii acestor parametri după cum urmează: a. anumiți indivizi sînt clasificați în K pentru că ei sînt clasificați în I. Parametrul ank va măsura

influenţa faptului de a fi I asupra faptului de a fi K. Totodată, anumiţi indivizi sînt J întrucît stnt clasificaţi în I. Parametrul aij va măsura influenţa apartenenţei la clasa I asupra apartenenţei la clasa J; *b.* unii indivizi sînt clasificaţi în K întrucît sînt clasificaţi în J, astfel că parametrul ajk măsoară efectele faptului de a fi J asupra situaţiei de a fi clasificat în K; c. unele persoane sînt clasificate mai frecvent în K întrucît aparţin simultan claselor I şi J {parametrul aijk); *d.* acestor ipoteze li se adaugă încă una, din raţiuni de completitudine a sistemului de influenţe, reprezentînd factorii neexplicaţi sau necunoscuţi (simbolizaţi prin e). Sistemul de ecuaţii este:

pj,i = aij+ej

PJ,i= ej

Pk,ij = aik+ajk+ayk+ek

Pk,i» aik+ek

Pk,ij=ajk+ek

Pk,ij=ek

Simbolurile din stînga fiecărei ecuaţii (p) reprezintă mărimi specificate în tabelele de date, respectiv de proporţii absolute. De'exemplu, pj,i reprezintă proporţia persoanelor clasificate J din cele clasificate I. Parametrii de tip a, care reprezintă intensitatea probabilă a unei influenţe cauzale, sînt egali ca număr cu vectorii cauzali din diagramă şi reprezintă necunoscutele din ecuaţii. Ei sînt calculaţi pe baza proporţiilor cunoscute. De exemplu: ay este egal cu diferenţa dintre pji (proporţia cazurilor care sînt J pentru că sînt i) şi pji (proporţia cazurilor care sînt J pentru că sînt I), respectiv: ag = pjj -pj,i, ambele proporţii fiind date de tabelul frecvenţelor sau proporţiilor. După ce au fost calculaţi toţi parametrii a, se procedează la verificarea soluţiilor sistemului de. ecuaţii prin înlocuirea parametrilor a din dreapta ecuaţiilor cu valorile calculate pentru a constata dacă se păstrează egalităţile dintre proporţiile din tabel şi cele obţinute din însumarea valorilor *a* şi e. Dacă egalităţile se menţin înseamnă că predicţiile modelului sînt corecte, iar ipotezele formulate iniţiat sînt validate. • *Modelele lineare recursive de analiză cauzală* au fost introduse în sociologie de H.M. Blalock *(Causal inferences în nonexperimental research,* 1964) pe baza ideilor şi aplicaţiilor din biologie (H. Wold, 1952) şi econometrie (S. Wright, 1960). Din punct de vedere tehnic, un astfel de model constă în formularea unui set de ecuaţii standardizate de regresie prin rezolvarea cărora este posibilă prezicerea modului în care schimbarea într-una sau mai multe variabile "cauze" generează schimbări în variabilele "efecte". Modelele sînt recursive întrucît elimină formele de cauzare reciprocă şi lineare întrucît valoarea cantitativă a unei variabile este definită doar în termenii sumei valorilor altor variabile (y = x + z), eliminîndu-se relaţiile multiplicative (y = x z), exponenţiale (y = 2^x) sau curbilinii (y = x^2). Elaborarea acestor modele lineare recursive ia forma analizei "path", care constă în specificarea direcţiei lineare a cauzării. Sînt urmate aceleaşi secvenţe ca şi în analiza de dependenţă, respectiv: elaborarea modelului teoretico-ipotetic, construcţia diagramei cauzale, definirea sistemului de ecuaţii. Diferenţa apare la nivelul formulării sistemului de ecuaţii. De data aceasta, interferenţele se bazează pe rezolvarea ecuaţiilor de regresie standardizată (care includ coeficienţi beta, numiţi şi coeficienţi cauzali sau "path"). Să considerăm un exemplu privitor la relaţiile dintre coeziunea grupală, performanţa în activitate şi gradul de conformism normativ. Formulăm ipotezele: a. performanţele ridicate ale grupului determină o creştere a coeziunii grupate măsurată prin densitatea relaţiilor interpersonale reciproce; *b.* cu cît coeziunea şi performanţele sînt mai ridicate, cu atît gradul individual de conformism normativ este mai mare. Aceste ipoteze sînt reprezentate schematic într-o diagramă cauzală (fig. 2).

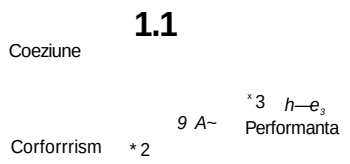

Fig. 2: Model linear recursiv de analiză cauzală

Pentru fiecare ipoteză se formulează cîte o ecuaţie de regresie inclusă într-un sistem de ecuaţii. Ecuaţiile astfel considerate cu privire la aceeaşi structură se numesc ecuaţii simultane, iar sistemul de ecuaţii se numeşte sistem structural. Diagramei din fig. 2 îi corespunde următorul model structural de ecuaţii simultane în formă standardizată:

X3=e3

X1 =pi3X3+ei

Xa = P21X1 +P23X3+e2

unde: x = variabilele considerate de analiză; p = coeficienţii cauzali sau *path* corespunzători coeficienţilor beta de regresie; e = coeficienţi reziduali. Coeficienţii p pot fi calculaţi fie prin procedeele specifice analizei corelaţiilor parţiale, fie prin tehnica analizei de regresie. Trebuie menţionat că relaţiile cauzale nu sînt deduse din valorile coeficienţilor cauzali. Scopul analizei bazate pe rezolvarea sistemului de ecuaţii de regresie este de a stabili dacă un set de ipoteze cauzale este consistent cu rezultatele obţinute prin prelucrarea datelor empirice, astfel că ipotezele poţi fi admise sau respinse. • Analiza de dependenţă şi analiza "path" combină măsurarea socială cu tehnica de calcul statistic în vederea testării empirice a unor modele ipotetice de tip cauzal. în aplicare trebuie avute în vedere şi unele eventuale "capcane" sau greşeli posibile: postularea teoretică a unor relaţii cauzale între fapte sociala care nu sînt ontologic implicate în astfel de relaţii, din dorinţa aplicării acestor tehnici de analiză; ignorarea specificării teoretice detaliate şi bine documentate a priorităţilor cauzale în modelul teoretic; insuficienta aprofundare a problemei *identificării* variabilelor din modelul cauzal, ceea ce duce la invocarea de cauze false; nerespectarea cerinţelor de linearitate şi aditivitate a relaţiilor dintre variabile; ignorarea erorilor de măsurare; formularea greşită a parametrilor ecuaţiilor sistemelor. Dincolo de aceste restricţii sau posibile denaturări, modelele de analiză empirică a c.s. reprezintă unul dintre cele mai importante progrese tehnice din ultima perioadă de dezvoltare a cercetării sociale. *V. atribut, determinism social, măsurare, regresie, variabilă.* M.V.

CĂSĂTORIE modalitate acceptată la nivel social prin care două sau mai multe persoane constituie o familie. C. poate comporta un aspect juridic (sancţionare formală de către o instituţie legitimă a uniunii maritale) şi un aspect religios (sancţionare formală, prin sacralizare, de către o instituţie religioasă legitimă a uniunii maritale).. C. civilă (sancţionarea juridică) este de dată relativ recentă. Mult timp, unirea maritală era sancţionată doar religios. în prezent, c. religioasă este facultativă şi nu poate fi făcută decît după sancţionarea juridică. în ambele tipuri de sancţionare, esenţială este recunoaşterea socială a uniunii maritale. în mod tradiţional, aceasta se realizează printr-o ceremonie publică, organizată la nivel comunitar (nunta). C. împreună cu filiaţia reprezintă mecanismele sociale de transmitere a moştenirii, a bunurilor materiale şi imateriale (de tip religios, spiritual, cultural). Căsătoria are ca funcţie principală să lege intre ele două neamuri între

care, în mod obișnuit, nu există legături de consangvinitate. în majoritatea societăților, legătura este realizată prin femeie. • în fiecare societate există anumite *reguli de constituire a cuplurilor familiale,* de alegere a partenerului. în principal, există două tipuri de reglementare maritală: *endogamia* și *exogamia.* Endogamia stabilește alegerea partenerului din cadrul aceluiași grup; oamenii se pot căsători intre ei numai dacă aparțin aceleiași caste, rase, religii sau aceluiași grup etnic. Exogamia stabilește alegerea partenerului din afara grupului (din afara familiei nucleare, a clanului, a tribului sau comunității locale). Exogamia se bazează pe rudenie și pe afirmarea incestului drept tabu (interzicerea relațiilor sexuale între rude de sînge). Definirea rudeniei de sînge este o problemă de ordin social, cu răspunsuri foarte diferite de la o societate la alta. în unele societăți, tabuul de incest acționează pînă ia a treizecea generație (persoanele care cu 30 de generații în urmă au avut un strămoș comun sînt considerate rude și nu au voie să se căsătorească între ele). Deși este o normă culturală universală, tabuul de incest a fost parțial ignorat în unele sociațăți. Sînt cunoscute exceptările de la acest tabu practicate de familiile regale (dinastiile egiptene, familiile regale din Hawaii, familiile imperiale Inca). în mod obișnuit însă, incestul este în toată lumea nu numai prohibit dar este considerat și cu aversiune și desgust. în concepția lui Claude Levy-Strauss, tabuul incestului promovează alianțele între familii și întărește interdependențele sociale. De regulă, reglementările juridice contemporane limitează tabuul de incest pînă la relația de rudenie de veri primari. în cazuri deosebite, autoritățile pot aproba căsătoria și între veri primari. • Căsătoria poate avea mai multe forme: *a. monogamie* (c. unui soț cu o singură soție); *b. poligamia* (c. unui soț cu două sau mai multe soții); c. *poliandria* (c. a doi sau mai multor bărbați cu o singură soție); *d.* c. de *grup* (c. a doi sau mai multor soți cu două sau mai multe soții). *Monogamia* este forma cea mai răspîndită la nivel mondial (din punct de vedere statistic, al numărului de persoane care trăiesc în această formă de familie), fiind practicată în toate societățile, pe cînd celelalte forme sînt practicate doar în anumite societăți. în țările europene sau de cultură europeană, se consideră la nivelul simțului comun că monogamia este o formă civilizată de c, celelalte fiind considerate barbare. *Poligamia* a fost o formă de c. răspîndită în multe societăți tradiționale (in 83% din cele 862 de societăți analizate de Murdock, 1967), deși, în cadrul unei societăți, este practicată îndeosebi de bărbați cu status economic ridicat și în cazurile în care femeile au o contribuție importantă la subzistență. *Poliandria* este o formă de c. relativ rară. în mod obișnuit, ea îmbracă forma dreptului fratelui mai mic de a întreține relații sexuale cu soția fratelui mai mare (în cazul în care nu se pot asigura soții pentru toți frații, se asigură soție doar fratelui mai mare). în ce privește c. *de grup,* nu au putut fi aduse dovezi că aceasta ar fi fost practicată ca norma socială. Majoritatea specialiștilor o consideră ca un mod de c, marginal, alături de celelalte tipuri. în unele societăți sînt admise și c. între persoane de același sex, îndeosebi sub forma dreptului soțului de a avea pe lîngă o soție femeie și o soție băiat (cazurile unor grupuri etnice de amerindieni din America de Nord, Sudan). Cazurile de c. a femeilor între ele sînt mult mai rare. • Cercetările comparative de sociologie a familiei realizate în societățile europene sau de cultură europeană au pus în evidență o serie de *transformări comune în comportamentele mantale:* desacralizarea c, reducerea motivației economice a c, creșterea heterogamiei c, (origini sociale diferite ale partenerilor), tendințe de egalizare a pozițiilor economice și profesionale ale parte-

narilor în momentul c, diminuarea sau dispariția rolului părinților și rudelor în căsătorirea tinerilor, scăderea ratei nupțialității, afectarea natalității de scăderea nupțialității, declinul relativ al familiei nucleare bazate pe c, extinderea cuplurilor consensuale, extinderea relațiilor dintre persoane care trăiesc în menaje diferite, creșterea toleranței sociale față de noile forme de conviețuire. Un caz aparte este așa numita "c. mixtă" între parteneri care aparțin unor etnii diferite. Incidența acestora este din ce în ce mai mare datorită creșterii mobilității geografice, facilitînd dezvoltarea relațiilor interș și transculturale. Aceste transformări au generat la nivelul discursului științific și ideologic două interpretări diferite. Una care minimizează rolul acestor transformări, argumentînd că în ciuda tuturor transformărilor care au avut loc la nivelul familiei și c, majoritatea persoanelor care trăiesc în societățile europene sau de cultură europeană continuă să aibă față de sexualitate, dragoste și căsătorie o opinie relativ tradițională. Relațiile sexuale sînt, în mod obișnuit, limitate la raporturile dintre soți și au ca obiectiv principal procrearea. Alte practici sexuale care nu conduc la procreare sînt considerate de majoritatea persoanelor drept perversiuni. Satisfacția sexuală a femeii, chiar în interiorul cuplului familial, este o idee relativ recent acceptată la nivel social. Continuă să fie încă destul de larg răspîndită distincția dintre dragostea spirituală (agape) și dragostea erotică. Prima este considerată "bună", iar a doua "rea" întrucît produce rupturi în structura socială prin izolarea amanților de rudeniile lor. în majoritatea societăților, c. continuă să fie percepută ca un aranjament economic și social între grupurile de rudenie, deși rolul părinților a scăzut foarte mult în alegerea partenerului și în c. A doua luare de poziție consideră că aceste atitudini tradiționale față de sexualitate, dragoste și c. sînt pe cale de a suferi transformări de amploare. Creșterea ponderii cuplurilor consensuale este un argument puternic în această privință. Se consideră că, deși noile modele atitudinale și comportamentale maritale au o pondere statistică încă redusă, ele sînt semnificative din punct de vedere social întrucît ar exista suficiente argumente pentru a prevedea o generalizare rapidă a lor. Ambele tipuri de argumentări sînt puternic încărcate cu judecăți de valoare extraștiințifice (de natură politică, ideologică, religioasă, morală). O analiză riguros științifică nu permite emiterea de afirmații categorice privind viitoarea dinamică a modelelor maritale, întrucît c. este un domeniu foarte complex în care acționează numeroși factori impredictibili și în care judecățile de valoare pot fi cu greu ocolite. *V. cupluri consensuale, endogamie, exogamia, familie, homogamie, homosexualitate, incest, rudenie, tabu.* I.Wih.

CENTRU / PERIFERIE (MONDIALISM) concept impus de către I. Wallerstein *(The modem World system Capitalist Agriculture and Origins of the European World Economy în the Sixteenth Century,* 1974) pentru a explica geneza noului sistem mondial european între 1450-1640. Noul spațiu european a apărut, în concepția lui I. Wallerstein sub forma unei "economii europene mondiale" în secolul al XVI-lea. Spre deosebire de vechile sisteme mondiale — imperiile — noul spațiu european, ca tip de sitem mondial, se bazează pe o *pia ă mondială,* pe o nouă *diviziune interna ională a muncii* și pe apariția *statului centralizat.* Imperiile au ocupat scena istoriei în ultimii 5000 de ani și trăsătura lor comună a constat în a fi menținut fluxul economic de la periferie spre centru prin forță (tribut și impozit) și prin avantajele, monopolului asupra comerțului. Imperiile politice sînt mijloace primitive de dominație economică. Economia mondială este o invenție a lumii moderne și chiar dacă înainte au apărut

economii mondiale ela au fost întotdeauna transformate în imperii. Spre deosebire de imperii, în noul "sistem mondial* legătura fundamentală dintre părțile sistemului este economică și nu reclamă constituirea unui aparat politic centralizat a cărui întreținere ar fi extrem de costisitoare. Analiza acestor sisteme mondiale a generat o nouă direcție teoretică cunoscută sub denumirea de *mondialism.* Noul sistem mondial s-a asociat și cu o nouă diviziune europeană a muncii care a generat o stratificare a spațiului european in trei arii: a. *centrul* ("nucleul") economiei mondiale, cuprinzînd Europa nord-vestică; 6. *semiperiferiile* (Europa centrală) și c. *periferia,* Europa răsăriteană și America Latină. în *centrul* sistemului mondial modern s-a dezvoltat o economie industrial-urbană, burghezii urbane puternice (autocentrate național), au apărut statele centralizate, s-a generalizat sistemul muncii salarizate. în se□□ *miperiferie* a predominat încă economia domenială bazată pe munca semiservită și salariată și pe o largă autonomie a proprietarilor funciari. în *periferie* s-a dezvoltat o agricultură bazată pe munca semiservită în sistem fiscal comercial, pe monocultură etc. Noua ordine bazată pe centre capitaliste puternice și periferii "implică... o însușire a surplusului întregii economii mondiale de către ariile din centrul sistemului" (A. Gunder Frank și S. Amin, *L'accumulation dependente. Societes precapitalistes et capitalisme,* 1975). *Periferia* este aceea care deține "cel mai scăzut rang în această ierarhie (a structurilor economiei mondiale — n.ns.). Acest rang este asociat cu pierderea (drenarea) surplusului către statele exploatatoare cele mai puternice" (Q. Goodman, M. Redlift, *Frorn peasant to proietarian. Capitalism, de veloppement and Agrarian Tranzition,* 1981). în teoria lui S. Amin noul sistem mondial are ca trăsătură esențială "acumularea mondială a capitalului" care pune în relație un "capitalism central", "autocentrat" și "interdependent" (localizat în centrul sistemului) cu un "capitalism periferial", "extravertit" și "dependent" (situat în "periferie"). M. Manoilescu dezvoltase în deceniul IV acest tip de analiză supunînd unei critici severe teoria ricardiană a "costului comparativ" *(For ele na ionale productive i comer ul exterior. Teoria protec ionismului i a schimbului interna ional,* 1986). O variantă generalizată a acestei teorii, cu aplicații la istoria civilizațiilor, ne propune K. Ekholm în viziunea căruia relația "centru/periferie" este o legitate a istoriei. *(Dynamics of Global Systems,* 1981). *V. abandon istoric, capitalism.* **I.B.**

CETĂ□ENIE 1. *în antichitate, la greci i la romani,* calitatea de membru al unei cetăți. Nu toți locuitorii unui oraș aveau însă acest statut, deoarece cetatea era o asociație politică și religioasă a unor familii și numai membrii acestora puteau fi cetățeni. Din acest motiv, orașele în antichitate cuprindeau foarte puțini cetățeni. C. era, de regulă, atribuită și nu dobîndită, presupunînd o serie de drepturi majore (de a cinsti zeii cetății, de a apare în fața tribunalelor, de a fi proprietar de pămînt etc), dar numai în condițiile supunerii totale față de cetate. 2. *"in epoca modernă,* c. a devenit un status uzual și reprezintă calitatea de membru al unui stat-națiune, fiind conferită de la naștere sau prin proceduri juridice Specifice în cazuri de emigrare dintr-un stat într-altul. C. este definită astăzi din perspectiva drepturilor și datoriilor pe care le au cetățenii. T.H. Marshall *(Class, Citizenship and Social Development,* 1964) clasifică drepturile cetățenilor în trei categorii: *a. civile* (liberă exprimare, acces la informații, asociere liberă, egalitate în fața legii), *b. politice* (drept la vot, alegeri libere, dreptul de a putea candida) și *c. social economice* (dreptul la bunăstare, la muncă, la securitate socială, etc). *V. drept, societate civilă, stat, status.* A.B.

CHARISMĂ tip de autoritate bazat pe recunoașterea calităților excepționale ale □efului. Analiza autorității c. a fost făcută, în principal, de Max Weber. Sociologul german afirmă că acest tip de legitimitate se bazează pe credința în calitățile excepționale ale unui individ, fie că acesta este un sfînt sau un profet investit de grația divină, sau un □ef militar care a dat dovadă de un eroism deosebit, sau de un politician care □tie să mobilizeze masele. Autoritatea c. se menține atît timp cît persistă convingerea indivizilor în darurile excepționale (supraumane sau supranaturale) ale □efului. Ea se manifestă în situațiile de schimbare. în momentul cînd încearcă să se permanentizeze sau să acționeze cu o anumită continuitate, este obligată să ia în considerare probleme pe care nu este pregătită să le rezolve și, în consecință, este constrînsă să se transforme; fie să se raționalizeze, fie să devină o sursă a unei noi tradiții. în procesul de raționalizare, autoritatea c. trebuie să elaboreze o serie de norme care vor supravieți personalității c. și care vor permite ca ceea ce aceasta a creat să continue să existe. *V. autoritate, legitimitate.* I.Mih.

CHESTIONAR (fr. *questionnaire,* "chestionar"), tehnică și, corespunzător, instrument de investigare, constînd dintr-un ansamblu de întrebări scrise și, eventual, imagini grafice, ordonate logic și psihologic care, prin administrarea de către operatorii de anchetă sau prin autoadministrare, determină din partea celor anchetați răspunsuri ce urmează a fi înregistrate în scris (S. Chelcea, *Chestionarul în investiga ia sociologică,* 1975). în cercetările sociologice c. este utilizat atît pentru culegerea datelor obiective (vîrstă, sex, nivel de □colaritate, venituri etc), cît și a celor subiective (opinii, atitudini, aspirații, trebuințe etc). întrebările scrise și, eventual, imaginile grafice (desene, fotografii, schițe) au funcție de *indicatori.* Succesiunea lor este logică (de la particular la general sau invers; de la trecut la prezent și apoi la viitor), dar și psihologică (de la întrebările de stabilire a contactului psihic la cele esențiale pentru verificarea ipotezelor cercetării; de la cele neutre la cele încărcate emoțional). Clasificarea c. poate fi făcută după mai multe criterii: conținutul întrebărilor, forma întrebărilor, modul de administrare a c. Se face astfel distincție între c. de date factuale (de tip administrativ) și c. de opinie (vizînd nu numai opiniile, dar și aspirațiile, trebuințele și valorile, atitudinile și interesele □a.m.d.). Structura c. depinde de conținutul lor, de problema cercetată. George Gallup, care a fondat *m* 1935 primul institut de cercetare a opiniei publice (American Institute of Public Opinion), a stabilit următoarea schemă pentru elaborarea c. de opinie: se începe cu cîteva întrebări filtru pentru a afla dacă persoanele anchetate cunosc problema pusă în discuție; urmează una sau mai multe întrebări deschise privind atitudinea față de respectiva problemă; apoi, un set de întrebări închise referitoare tot la atitudinea celor anchetați, în finalul c. sînt formulate mai multe întrebări deschise vizînd motivarea opiniilor exprimate. C. se încheie cu un set de întrebări închise care au ca scop măsurarea intensității opiniilor exprimate. în ceea ce privește numărul temelor abordate, se face distincția între c. speciale, cu o singură temă și c. "omnibuz", cu mai multe teme. Această distincție are o importanță deosebită în elaborarea c, cînd trebuie urmărită "dramaturgia" succesiunii întrebărilor și plasarea întrebărilor esențiale în prima parte a c, presupunîndu-se că pe măsura desfășurării anchetei concentrpicea atenției persoanelor intervievate scade. După forma întrebărilor, c. pot fi clasificate în c. cu întrebări închise, cu întrebări deschise, și c. mixte (cu întrebări închise și deschise). C. cu întrebări închise sau precodificate nu permit decît alegerea dintre două sau mai multe răspunsuri presta□

bilite, indicîndu-se răspunsul care corespunde cel mai mult situației sau opiniei celui intervievat. întrebările închise (dihotomice, trihotomice, cu alegere multiplă sau în evantai) implică un proces de recunoaștere, astfel că ele sînt mai puțin adecvate cînd se urmărește evaluarea cunoștințelor. C. cu întrebări deschise sînt recomandabile în studierea problemelor complexe, oferind în afara conținutului răspunsurilor informații bogate despre personalitatea celor anchetați (coerența logică, nivelul de cultură, particularități temperamentale etc). Acest tip de c. impune adesea apelul la *tehnica analizei con inutului pentru* prelucrarea răspunsurilor. în funcție de modul de aplicare, se face distincție între c. autoadministrate și c. administrate de către operatorii de anchetă. Autoadministrarea elimină posibilitățile de distorsionare a informațiilor datorită prezenței operatorilor de anchetă, dar introduce o anumită incertitudine în legătură cu persoana "celui care efectiv răspunde la întrebările din c. *C.* poștale, ca și cele publicate în reviste și ziare au multiple avantaje: număr mare de persoane care pot răspunde concomitent, diminuarea efectului de interviu, eliminarea influenței operatorilor de anchetă, sporirea gradului de concentrare în formularea răspunsurilor, asigurarea anonimatului (W. Friederich, 1971). în același timp, c. autoadministrate ridică serioase probleme privind reprezentativitatea investigației. Structura c. vizează tipurile de întrebări și raporturile dintre ele. După funcția pe care o au, întrebările pot fi: introductive, de trecere, bifurcate, "de ce", de control, de identificare. în ordonarea întrebărilor trebuie avute în vedere "efectul halo" și "efectul, de poziție". Formularea întrebărilor presupune verificarea faptului dacă: sînt dificultăți de înțelegere a limbajului? întrebările sînt prea abstracte? Depășesc e locvența celui anchetat? Necesită o capacitate de observație ieșită din comun? Suprasolicitată gîndirea? Sînt obositoare? Sînt plictisitoare? Generează teamă ? Sînt prea intime? Generează conflicte cu idealul propriu ? (Eiisabet Noelle, 1963). Formularea corectă a întrebărilor în c. presupune alegerea judicioasă a cuvintelor astfel ca să fie înțelese de întreaga populație anchetată, să nu aibă sensuri multiple și să nu fie afectogene. De asemenea, se vor evita termenii tehnici, cuvintele ambigue, ca și cele de jargon sau argou. Utilizat în cadrul unor metodologii complexe, cu respectarea principiilor deontologiei sociologice, c. asigură obținerea unor informații utile pentru cunoașterea fenomenelor și proceselor sociale. *V. analiza con inutului, ancheta sociologică, atitudine, efectul halo, efectul de pozi ie, efectul listei, interviu, sondaj de opinie.* S.C.

CIOCOISM concept fundamental al "teoriei regenerării naționale" elaborată de I. H. Rădulescu (1802-1872), care se referă la starea anormală a societății românești moderne (sec. XVIII-XIX), obținută prin involuția unei instituții democratice fundamentale românești — instituția boieriei *(Echilibru între antiteze,* 1859-1869). C, derivat de la ciocoi, semnifică acele tipuri umane (etice) și sociale care personifică "râul", "consumațiunea", lipsa de universalitate, absența creației istorice, precum și un deficit major de sociabilitate. Ciocoii sînt definiți de I.H. Rădulescu prin raportare la criterii morale (ei mint, înșeală, sînt degradați, pervertiți) și la structurile de sociabilitate pe care le generează (ciocoilor le este străin spiritul de asociațiune și de comunicare, ei nu "armonizează" cunoștința cu spiritul de comunicare. Ciocoii se dedublează, ei disimulează democrația, practicînd intriga, împilarea, corupția, "naționalismul de paradă". Progresul "nației" implică, după I.H. Rădulescu, înlăturarea c, extensiunea boieriei și a democrației "oamenilor fără clasă" (butghezi sau proprietari). *V. boierie.* M.L.

CIRCULAȚIA ELITELOR Pentru a denumi modul în care, într-o societate, "diversele grupuri sociale se amestecă între ele", V. Pareto a inventat termenul de "c. socială", într-o societate, indivizii circulă de la un grup la altul și, în această deplasare, poartă cu ei anumite tendințe latente, anumite caracteristici, atitudini, sentimente, calități sau defecte etc. denumite "reziduuri". Legea cea mai generală care guvernează această c. socială, crede Pareto, este aceea care întreține în societate tendința de grupare a celor cu indici înalți de excelență într-o clasă superioară, numită elită, și a celor cu indici inferiori de excelență într-o "parte" inferioară numită "masă". Ori de cîte ori în "masa" celor de jos se lvesc indivizi cu indici superiori, ei vor fi absorbiți de elită. Trecerea indivizilor superior înzestrați din "masă" în "elită" este denumită de către Pareto c e. Cînd această c. este blocată se produc revoluțiile. Ce. poate fi cercetată sub două aspecte: volum și "viteză de c." Teoria c e. se întîlnește, în acest punct, cu teoria mobilității sociale. Elitele, după V. Pareto, cuprind "anumite agregate", adeseori rău definite, numite "aristocrații". Ele sînt polul moral al societăților și dau direcția și înțelesurile mai înalte ale acestora, dar și decad. Decadența aristocrațiilor nu este un fenomen strict cantitativ ci și calitativ: energia lor scade și se modifică proporțiile reziduurilor (tendințe latente, de natură afectivă) care le-au ajutat să dobîndească putere. Baza de recrutare a clasei guvernante, deci, nu este constituită de indivizi, ci de familiile distribuite în toate clasele, inclusiv în cele inferioare care furnizează energia și proporțiile de reziduuri de care o elită are nevoie pentru a-și menține puterea. Dacă aceste mișcări de circulație a indivizilor și cu ei o dată a reziduurilor încetează, "pătura guvernantă merge spre ruină și aceasta antrenează adesea cu ea și pe aceea a națiunii întregi. Acumularea de elemente superioare în clasele inferioare și, invers, de elemente inferioare în clasele superioare, este o cauză puternică de perturbare a echilibrului", (cf. V. Pareto, *Trăite de sociologie generale,* 1933). Există deci forme evoluționare și forme revoluționare de schimbare. "Revoluțiile se produc pentru că, fie din cauza unei încetiniri a circulației elitelor, fie dintr-o altă pricină, elemente de calitate inferioară se acumulează în straturile superioare. Aceste elemente nu mai posedă reziduurile capabile să le mențină la putere, și ele evită să facă uz de forță; în vreme ce în clasele inferioare se dezvoltă elementele superioare; care posedă reziduurile necesare pentru a guverna și oare sînt dispuse să facă uz de forță" (p. 1305). "Pentru a împiedica violența ori pentru a-și rezista", clasa guvernantă poate folosi și ea violența, ori, dimpotrivă, "recurge la și retenie, la fraudă și la corupție sau, într-un cuvînt, guvernanții din /e/se preschimbă în *vulpi...* P e termen lung un atare mod de a acționa produce un efect puternic asupra selecției clasei guvernante din care doar vulpile sînt chemate să facă parte, în vreme ce leii sînt respinși. Cel ce cunoaște cel mai bine arta de a-și slăbi adversarul prin corupție, de a recupera prin fraudă și în ș elăciune, ceea ce părea a fi cedat la presiunea forței, acela este cel mai eficient dintre guvernanți.. în acest fel, reziduurile instinctului combinărilor (I-a clasă) se întăresc în clasa guvernantă; cele ale persistenței agregatelor (clasa a II-a) slăbesc, întrucît primele sînt utile în arta expedientelor spre a descoperi combinații ingenioase care vor fi folosite în locul rezistenței deschise; ...Predominarea instinctelor combinărilor, slăbirea persistenței agregatelor, predispun clasa guvernantă să se preocupe mai mult de prezent și să-și pese mai puțin de viitor. Individul prevalează asupra familiei, cetățeanul asupra colectivității și asupra națiunii. Interesele prezente sau din viitorul imediat, ca și interesele materiale prevalează asupra intereselor viitorului îndepărtat și asupra

intereselor Ideale... O parte a fenomenelor se observă □ în rela□ile internа□ionale. Războaiele devin esen□ialmente economice. SInt evitate cele contra celor puternici; nu se atacă decît slabii. Aceste războaie sînt socotite înainte de orice un prilej de specula□ie", (p. 1386□1387). La rîndul lor, cei care fac parte din stratul guverna□ilor (masa) cuprind un număr de indivizi dispu□i sa folosească forţa □i dacă î□ găsesc liderii capabili să□i conducă vor izbuti să deposedeze clasa guvernantă de putere. "Chestiunea este cu atît mai lesnicioasă cînd cei din această clasă sînt motiva□i de sentimente umanitare", lată de ce o "aristocra□ie umanitară □i închisă sau pu□in deschisă realizează maximum de instabilitate" (p. 1387). E mult mai greu să deposedezi de putere o clasă care se sluje□te, pentru a guverna, de □iretenie, fraudă, corup□ie. Aceasta îi va asimila pe cei ce prezintă acelea□ caracteristici din clasa guvernată. A□a se face că în clasa guvernată instinctul combinărilor slăbe□te într□o oarecare măsură. Dar dată fiind marea diferen□ă numerică între elită □i masă, ceea ce pierde masa e mult mai pu□in decît ceea ce cî□tigă elita sub aspectul compozi□iei. *Deci numărul membrilor este o chestiune crucială pentru elită, nu i pentru masă.* în plus, în clasa guvernată (masa) rămîn destui indivizi care posedă instinctul combinărilor □i nu sînt folosi□i în politică. Aceasta conferă o stabilitate societăţffior. lată dar o regularitate: în clasa guvernată (în "masă") tind să predomine instinctele persisten□ei agregatelor, în cea guvernantă ("elita") tind să predomine instinctele combinărilor. Cînd diferen□a devine foarte mare se produc revolu□ile. Acestea dau putere unei noi clase care va provoca o întărire a instinctelor de persisten□ă a agregatelor □i această clasă adaugă proiectelor de scurt termen, pe cele de lung termen, propun scopuri ideale □ îndepărtate; scepticismul cedează în faţa credin□ei. De regulă însă, această concentrare a instinctului combinărilor se produce doar în clasele superioare nu în tot poporul. în războaie sîntem uimi□i de energia claselor de jos. Uneori, ca în Cartagina, această energie nu este suficientă pentru a salva patria întrucît războiul a fost rău pregătit □i rău condus de clasele dirigente ale ţării (p.1389). Alteori, ca în Revolu□ia franceză, energia populară este suficientă pentru a salva patria întrucît du□manii s□au confruntat cu acelea□ "clase dirigente", ceea ce□a procurat timpul necesar "claselor inferioare ale societă□ii să deposedeze de putere propria lor clasă dirigentă □i să□i substituie o alta mult mai energică □i în care instinctele persisten□ei agregatelor se găsesc într□o propor□ie superioară"(p. 1389). Este un caz tipic de revolu□ie în interiorul războiului. Rela□ia dintre aceste reziduuri □i folosirea for□ei este cît se poate de clar marcată de Pareto. Cînd, într□o □ară, o clasă guvernantă *A* absoarbe cele mai multe elemente din toată popula□ia sub aspectul □ireteniei, clasa guvernată 8 este privată în mare parte de aceste elemente □i astfel nu mai are speran□e să învingă vreodată clasa *A,* atîta vreme cît ar lupta cu ea în baza acelora□ elemente. Or cel ce folose□te □iretenia e mai pu□in capabil să folosească forţa. "în consecin□ă, dacă se acumulează în partea *A* oamenii care □tiu mai bine se se folosească de viclenie, consecin□a este că se acumulează în partea S oameni mult mai ap□i să folosească forţa" (p. 1400) Aceasta este o "lege sociologică" referitoare la regimul violen□ei sociale □i ea are statut teoretic, de rang similar cu ideea durkheimistă despre "ano□ mie". în concep□ia lui Pareto, cauza violen□ei este dezechilibrul dintre cele două clase de reziduuri între elită □i masă. în genere, partea Saduce în elita guvernantăa societă□ii o mare cantitate de reziduuri aie persisten□ei agrega□ telor. Gra□ie acestora, colectivitatea redobînde□te stabilitate □i forţă. O elită cu o slabă propor□ie de reziduuri ale persisten□ei

agregatelor este □i ea "degenerată* □i antrenează societatea însă□ pe drumul ruinei. "Dacă clasa guvernantă pierde prea multe sentimente ale persisten□ei agregatelor, se ajunge la un punct în care nu mai este capabilă de a□i mai apăra: nu numai propria□ putere, ci ceea ce este □i mai rău, chiar independen□a ţării" (p. 1402). *V. anomie, selec ie socială negativă, elită, masă, compensa ia muncii, pătură superpusă, revolu ie, mobilitate socială, schimbare socială.* I.B.

CIVILIZA□IE termen utilizat cu sensuri distincte în discipline, în tradi□ii de gîndire sau în diferite limbi. *a.* C. ca etapă a evolu□iei omenirii, în teoria sa asupra evolu□iei societă□ii umane, E. B. Tylor *(Primitive Culture,* 1871) propune trei mari stadii: sălbăticia, barbaria □i civiliza□ia. în această tradi□ie, L. H. Morgan consideră descoperirea scrierii ca o premisă a c, iar Gordon Child leagă c. de urbanizare (revolu□ia urbană), *b.* Grad de asimilare îri activitatea individuală □i colectivă a valorilor culturale. O persoană civilizată este persoana care □i□a asimilat în comportamentul său valorile morale ale vie□ii moderne; "cultura în ac□iune", grad de asimilare de către o colectivitate a valorilor culturale create de umanitate, c. în filosofia europeană a culturii era populară, în prima jumătate a secolului, diferen□a cultură/c. pe următoarele aliniamente; cultura reprezintă totalitatea valorilor spirituale; c. este totalitatea valorilor materiale (tehnologie, bunuri economice, infrastructura materială a vie□ii sociale, ca de exemplu: ora□e, drumuri, mijloace de comunica□ie), în timp ce cultura tinde să fie specifică fiecărei colectivităţi, c. are un carac□ ter universal, fiind rezultatul progresului □tiin□ific □i tehnologic. Astfel se poate vorbi despre cultura românească, dar despre o. industrială. *V cultură.* E.Z.

CLASĂ SOCIALĂ formă de stratificare în care apartenen□a la diferite grupuri sociale □i rela□ile dintre acestea sînt determinate în primul rînd de criterii economice. Acest tip de stratificare, caracteristic societă□ilor moderne, nu implică transmiterea automată a unor privilegii ereditare — de□, în realitate, originea socială influen□ează □ansele de via□ă ale indivizilor —, este complet laicizat □i nesanc□ionat prin reglementări oficiale. Alte forme de stratificare func□ionează pe baza unor criterii religioase (sistemul castelor) sau în func□ie de anumite ierarhii ale prestigiului (sistemele premoderne structurate pe grupuri de status), ambele sisteme fiind institu□iona□ lizate formal □i guvernate de transmiterea ereditară a pozi□ilor sociale (împreună cu toate prerogativele pe oare acestea le implică). • Utilizarea termenului de c.s. în sensul pe care i□atribuim astăzi este asociată cu începutul revolu□iei industriale în sec. al XVIII□lea, Din acest moment el devine un concept fundamental pentru analiza apari□iei □i a evolu□iei societă□ii capitaliste (sau industriale) moderne. • în cadrul sociologiei există două modalită□i principial diferite de abordarea a c.s.. Ele împărtă□esc însă ideea comună că c.s. sînt grupuri economice dispuse ierarhic într□un sistem în care acestea se definesc unele în raport cu altele □i nu ca entită□i în sine. • O primă abordare consideră c.s. ca forma□iuni ce joacă un rol efectiv în dinamica societă□ilor □i în istorie, dar a căror existen□ă este mai mult sau mal pu□in con□ientizată de indivizii care le compun. Aici intervine problematica con□iin□ei de clasă, a conflictului de clasă □i a ac□iunii de clasă. Principalii teoreticieni care se înscriu în această tradi□ie, □i care au avut o influen□ă covîr□itoare asupra dezvoltării teoriei c.s., sînt K. Marx □i M. Weber. • Concep□ia lui Marx despre c.s. este derivată din analiza rela□ilor de produc□ie. O c.s. se constituie ca un grup de indivizi afla□ într□o pozi□ie similară faţă de mijloacele de produc□ie □i care îndeplinesc acela□ rol în procesul de producere/însu□ire a surplusului

economic. Teoria marxistă a c.s. este integrată analizei sistemului capitalist ă a producţiei de mărfuri. Acest sistem instituie o diviziune fundamentală între burghezie (sau clasa capitaliştilor), care deţine proprietatea asupra mijloacelor de producţie, ă proletariat (sau clasa muncitoare), care nu dispune decît de forţa sa de muncă, ă care este nevoit să ă o vîndă pentru a ăi procura mijloacele necesare traiului. Munca productivă este singura creatoare de valoare, iar însuşirea plusvalorii de către capitalişti constituie esenţa exploatării, ceea ce face ca aceste c.s. să aibă interese obiective opuse ă ireconciliabile. Dar poziţia similară faţă de mijloacele de producţie nu conferă în mod automat unui grup de indivizi statutul de c.s. Ei trebuie să conştientizeze faptul că au interese obiective comune, specifice c.s. în ansamblul ei, cu alte cuvinte să dobîndească conştiinţă de clasă, ă să se organizeze politic în vederea promovării acestor interese în cadrul luptei de clasă. în cazul proletariatului, transformarea sa din "c.s. în sine" într-o "c.s. pentru sine" este favorizată de socializarea producţiei, respectiv de concentrarea muncitorilor ca premiză a desfăşurării marii producţii de fabrică ă de expansiunea oraşelor industriale. în lucrările cu puternic caracter polemic ă propagandistic, destinate mobilizării ă clasificării ideologice a clasei muncitoare, Marx simplifică foarte mult analiza c.s.. *Manifestul Partidului Comunist* (1848) se referă exclusiv la burghezie ă proletariat, la creşterea polarizării dintre aceste c.s. ă la necesitatea revoluţiei proletare care ar permite trecerea la comunism. în schimb, în alte lucrări cu lin caracter analitic mai pronunţat Marx nu trece cu vederea nici diviziunile existente în interiorul celor două clase fundamentale, nici prezenţa altor e.s. în societăţile capitaliste ale vremii. în ultimul capitol (neterminat) al *CapitaMui* (volumul III, 1894) Marx afirmă: "Cei ce nu au o altă proprietate decît forţa lor de muncă, împreună cu proprietarii capitalului ă cu proprietarii funciari, ale căror surse respective de venituri sînt salariile, profitul ă renta funciară, aşadar muncitorii salariaţi, capitaliştii ă proprietarii funciari formează cele trei mari clase ale societăţii moderne, bazată pe modul de producţie capitalist". Această conceptualizare este similară definiţiilor lui A. Smith ă ale economiei clasice engleze. în alte analize Marx se referă la c.s. precum ţărănimea ă lumpenproletariatul sau recunoaşte dificultatea de a determina poziţia de clasă a unor grupuri precum funcţionarii din aparatul de stat, managerii din industrie, practicanţii profesiilor ţa. • Cu diverse ocazii Marx a vorbit de existenţa c.s. în societăţile precapitaliste. Modelul marxist generalizează structurarea pe baze de clasă în toate sistemele în care munca unora este apropriată de către alţii, deci în care există exploatare. Dar tot Marx a precizat faptul că numai în capitalism surplusul muncii este drenat pe căi exclusiv economice. Prin urmare, diferenţierea c.s. pe criterii economice nu funcţionează în mod necesar în modurile de producţie anterioare. Această problemă, rămasă oarecum neclarificată de Marx, a preocupat ulterior ă pe alţi teoreticieni marxişti. Au fost aduse argumente pentru teza că în precapitalism criteriile politice trebuie combinate cu cele economice în definirea c.s. (P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State,* 1974). Aşadar nu clasele economice, ci mai degrabă grupuri sociale precum stări, grupuri de status etc. sînt caracteristice acestor societăţi(vezi analizele lui M. Weber în acest sens). • Resurecţia marxismului occidental în anii '60 ă 70 a inclus ă o reexaminare a teoriei c.s. Separarea proprietăţii nominale de controlul real al mijloacelor de producţie (revoluţia managerială), creşterea diferenţierilor interne deopotrivă în rîndul proprietarilor ă al muncitorilor, modificarea structurilor ocupaţionale

datorită expansiunii sectorului terţiar au făcut necesară, reconsiderarea tezei polarizării c.s. Deţă nu se punea problema abandonării logicii economice a antagonismului dintre muncă ă capital, era din ce în ce mai dificil de precizat cine sînt capitaliştii ă cine formează ciasa muncitoare. La fel, prezenţa ă structurarea claselor mijlocii trebuia explicată din perspectiva concepţiei marxiste. Aceste provocări teoretice au suscitat trei tipuri de răspunsuri din partea teoriilor neomarxiste. *a.* Teoria minimalistă asupra proletariatului a lui Poulantzas, care are la bază ideea determinării structurale a c.s. Altfel spus, c.s. deţin poziţii obiective în structurile de dominaţie/subordonare economică, politică ă ideologică. în consecinţă, clasa muncitoare — care se află pe poziţii de subordonare în toate aceste structuri — este compusă numai din muncitorii care exercită o muncă direct productivă, adică generatoare de plusvaloare. Redusă la acest nucleu, clasa muncitoare este delimitată de categoria mai largă a "noii mici burghezii", din care fac parte muncitorii neproductivi ă cei cu funcţii de supraveghere (care contribuie la dominaţia clasei muncitoare, deţă ei în ă sînt subordonaţi burgheziei), precum ă toţă salariaţii din sectoarele tehnice ă funcţionale (care posedă "secretul cunoaşterii" procesului de producţie ă contribuie, prin aceasta, la extracţia plusvalorii ă la dominaţia ideologică a muncitorilor; deţă aceste categorii sînt, la rîndul lor, fragmentate ă dominate). Din clasa capitaliştilor fac parte toţă cei care exercită funcţiile capitalului (alocarea mijloacelor de producţie ă a rezultatelor producţiei, conducerea procesului de muncă), indiferent dacă sînt sau nu proprietari, deci inclusiv managerii ă vîrfurile aparatelor statului care "gestionează funcţiile acestuia în serviciul capitalului" (Nicolas Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui,* 1974). *b.* Teoria marxistă asupra clasei muncitoare pivotează în jurul distincţiei între grupurile sociale specifice capitalismului ă cele care vor supravieţui în socialism. în acest sens, marii proprietari de pămînt, rentierii, speculanţii cu titluri de valoare ă de proprietate eîc. sînt categorii eminamente capitaliste ă vor dispare în societatea socialistă. O serie de alte grupuri însă, inclusiv noile clase mijlocii, au interese politice pe termen lung diferite de clasa capitaliştilor, întrucît noua societate socialistă nu le va afecta substanţial poziţiile ă funcţiile. în această perspectivă, P. Baran a redefinit munca productivă ca fiind aceea care "se concretizează în bunuri ă servicii a căror cerere este determinată de relaţiile specifice sistemului capitalist, ă care va dispare într-o societate construită pe baze raţionale" (P. Baran, *The Politica! Economy of Growth,* 1957). Ca urmare, în societăţile capitaliste avansate din punct de vedere tehnologic categoriile de tehnicieni—considerate de unii ca aparţinînd micii burghezii — fac parte integrantă din clasa muncitoare, care apare astfel considerabil lărgită, c. O serie de teorii pe oare le putem numi intermediare s-au concentrat asupra diferenţierilor interne pe care le etalează noua mică burghezie. De pildă, este subliniată diviziunea dintre munca administrativă ă cea a "gulerelor albe" (necesare coordonării sociale a muncii) ă rolul clasei manageriale (care serveşte funcţiile capitalului). Unii autori au sesizat contradicţia de principiu care grevează poziţia micii burghezii: pe de o parte ea "se bucură, în ansamblu, de o mică parte a prerogativelor ă recompenselor de care dispune capitalul", iar pe de altă parte "nu este în întregime scutită de unele trăsături ale condiţiei proletare" (H. Braverman, *Labour and Manopoly Capital,* 1974). în societăţile capitaliste opoziţia dintre c.s. ţine de conflictul între funcţiile globale ale capitalului (controlul tehnic al procesului de producţie ă, implicit, al procesului de exploatare) ă funcţiile muncitorului colectiv (producerea de plusvaloare).

Noile clase mijlocii de în o poziție intermediară și exercită ambele categorii de funcții în grade diferite, de și unele dintre ele aproximează destul de bine poziția muncitorului colectiv și prefigurează o proletarizare a "gulerelor albe" (G, Carchedi, *On the Identification of Social Class,* 1977). • în concepția lui M. Weber structurarea c.s., este determinată nu atît de relațiile de producție, cum susținuse Marx într-un mod mult prea simplist, cît mai ales de piață, distribuție și consum. în plus, el nu consideră că c.s. este neapărat o formă de comunitate — adică un grup social ai cărui membri dezvoltă sentimente de apartenență, solidaritate etc. — deși ea poate reprezenta o bază pentru acțiune socială. în afară de aceasta, terminologia weberiană este mai complexă și mai nuanțată. Pe lîngă conceptul de c.s., sociologul german folosește și termenul intermediar de "clasă". Aceasta este constituită dintr-un grup de Indivizi care se găsesc în aceeași "situație de clasă". în *Wirtshaft und Gesellshaft* (voi. II, 1922) situația de clasă este definită prin: *a.* faptul că un grup de persoane împărtășesc în comun o componentă specifică a șanselor lor de viață; *b.* această componentă se referă exclusiv la interese economice privind posesia de bunuri și sursele de venit; și *c.* ea se realizează numai în condițiile existenței unei piețe a muncii și a mărfurilor. Cele două categorii mari care subsumează diferite tipuri particulare de situații de clasă sînt "proprietatea" și "lipsa de proprietate", în cadrul acestor categorii, situațiile de clasă se diferențiază în funcție de felul proprietății și al venitului pe care aceasta îl asigură — de pildă, situația clasei antreprenorilor este diferită de cea a clasei rentierilor — precum și de natura serviciilor pe care persoanele respective le pot oferi pe piață, in ultimă instanță, situația de clasă este configurată de modalitățile de inserare în funcționarea pieței. în funcție de situațiile specifice de clasă, Weber distinge: *clasele de posesie,* a căror situație de clasă este esențialmente determinată de averea pe care o deține (aici sînt incluși îndeosebi rentierii) și *clasele de produc ie,* care exploatează șansele oferite de piața de bunuri și servicii, în aceasta constînd nota distinctivă a situației lor comune de clasă (antreprenori, comercianți, bancheri, practicanți ai profesiilor liberale etc). în concepția weberiană, c.s. propriu-zisâ este configurată de ansamblul situațiilor de clasă între care mobilitatea intra- și inter-generațională a indivizilor se realizează cu ușurință și în mod tipic. Weber menționează patru catogorii de c.s.: clasa muncitoare, mica burghezie, intelectualii și specialiștii lipsiți de proprietate și "clasele privilegiate prin proprietate și educație". • Ceea ce Weber înțelege prin acțiune sau luptă de clasă poate apare, cel mai adesea, în următoarele condiții: *a.* contra unui adversar economic cu interese imediat opuse (de exemplu, muncitori contra antreprenori și nu atît muncitori contra acționari); *b.* numai cînd un număr foarte mare de indivizi se găsesc în aceeași situație de clasă; c. dacă există, din punct de vedere tehnic, posibilități de reuniune și organizare (de pildă prin mari concentrări de indivizi la locul lor de muncă); *d.* numai în condițiile în care conducătorii sînt în măsură să propună obiective pe înțelesul tuturor, dar care sînt formulate și impuse de către persoane din afara clasei respective (de regulă, de către intelectuali). • Spre deosebire de Marx, diferentele în ordinea puterii și nu exploatarea constituie punctul de plecare în teoria weberiană a c.s. Deși analiza capitalismului burghez este apropiată accentelor puse de Marx pe producția de mărfuri și pe acumularea capitalului, absența dimensiunilor exploatării din teoria lui Weber îi conferă acesteia un caracter critic mult estompat. în plus, analiza weberiană pune în evidență diferențele interne ale c.s. în termeni de proprietate, educație, competențe etc. care, prin mijlocirea mecanismelor pieței, oferă șanse de viață diferite. Ca atare, muncitorii pot avea situații și interese de clasă diferite, ceea ce face improprie folosirea termenului global de clasă muncitoare. în mod similar, Weber se referă la existența unor clase mijlocii în care se regăsesc agricultori, meșteșugari, muncitori cu o calificare deosebită, funcționari din sfera publică sau privată, practicanți ai profesiilor liberale etc. în concluzie, analiza weberiană a c.s. este mult mai nuanțată și s-a dovedit deosebit de atractivă pentru cei care nu împărtășesc teza polarizării c.s. • Cel de-al *doilea tip de demersm* abordarea c.s. constă în considerarea lor ca simple construcții statistice, eventual plasate în cadrul unei scale. Asemenea categorii au o slabă fundamentare într-o teorie a c.s.. în schimb, ele sînt larg utilizate ca un instrument practic de măsură a stratificării economice a populației în societățile contemporane. Definiții relativ simple, bazate pe felul și nivelul venitului, caracterul manual sau nonmanual al ocupației, nivelul de instrucție, prestigiul ocupației sau evaluarea subiectivă a poziției sociale pot discrima destul de bine categoriile sociaie pentru diverse necesități analitice imediate. Decupînd c.s. în funcție de prezența, absența sau intensitatea unor variabile considerate semnificative din punct de vedere sociologic, lista acestora devine extrem de elastică, putînd să includă posesia unor bunuri de folosință îndelungată, modul de alimentație, durata vieții, incidența unor boli cronice, preferințele politice, tipul de ziar citit, șansa de a fi condamnat în cazul comiterii unor delicte ș.a.m.d. Carența fundamentală a acestor scheme este că ele nu pot fi generalizate dincolo de aspectele distribuției economice pe care le captează cu o mai mică sau mai mare acuratețe. Cele mai uzitate clasificări de acest gen recurg la combinarea și ponderarea, într-o scală globală a c.s., a unor variabile precum ocupația, venitul, instrucția, tipul de locuire și aspecte ale stilului de viață. în timp ce abordarea marxistă produce modele dihotomice ale structurilor de clasă (exploatatori și exploatați, dominanți și dominați etc), asemenea metodologii statistice construiesc scheme multidimensionale graduale, care asumă implicit posibilitatea mobilității sociale între c.s. astfel ierarhizate. *V. capitalism, castă, categorie socio ocupa ională, mobilitate socială, stratificare socială, structură socială.* CA.

CLASIFICARE operație de distribuire a elementelor unei mulțimi în grupe relativ omogene — numite clase — în raport cu anumite criterii. C. este totdeauna empirică, respectiv este o operație concretă asupra unei mulțimi de obiecte reale. C. pot fi unicriteriale sau multicriteriale. Regulile logice ale c. sînt următoarele: *a.* orice element al mulțimii aparține unei clase; *b.* suma elementelor claselor este egală cu suma elementelor mulțimii; c. clasele se exclud între ele (un element aparținînd unei clase nu poate aparține și unei alte clase după același criteriu). Criteriile de c. pot fi cantitative (continue sau discrete) și calitative (dihotomice sau multiple). în cazul criteriilor cantitative continue problema esențială a c. este stabilitatea pragului (valorii) semnificative peste care un element se distribuie într-o clasă anumită. în orice c. cantitativă trebuie determinate caracteristicile clasei, respectiv *amplitudinea* (mărimea intervalului de grupare), *limitele* c/ase/ (inferfoară și superioară) și *centrul* (mijlocul) clasei. Pentru c. unicriteriale continue sau discrete se folosește în general formula lui Sturgess (amplitudinea/1 + 3,22 log N) care determină mărimea intervalului de grupare în funcție de particularitățile seriei respective. C. este o procedură foarte frecventă și proteică în sociologie, prima etapă importantă a grupării datelor și cons-

truirii tipologiilor. în multe cazuri însă c. nu sînt încă tipologii, deoarece tipologiile sînt ierarhii de entităţi explicative (care pot fi ele insele clase, mulţimi, relaţii, caracteristici etc). în practică s-au formulat anumite sisteme de clasificare a căror validitate este verificată periodic (c. familiilor după venit, după stocul de învăţămînt etc). *V. clasificare multicriterială, tipologie.* A.T.

CLASIFICARE MULTICRITERIALĂ

1. Operaţie de repartiţie a elementelor unei mulţimi în clase în funcţie de un set de criterii. 2. rezultatul operaţiei de c m. Obiectivul general urmărit prin c m. este obţinerea unor clase cît mai omogene în interior şi cît mai diferite între ele. în funcţie de situaţia particulară de cercetare, c m. poate fi orientată spre: verificarea unor ipoteze în legătură cu modul de grupare a datelor sau în sensul explorării acelor date; obţinerea unor clase cît mai compacte cu graniţe cît mai precise sau spre construirea unor grupuri cît mai naturale, indiferent de precizia sau imprecizia graniţelor dintre ele. Aspectele esenţiale în funcţie de care sînt realizate şi interpretate c m. sînt: *a.* tipul de elemente la care se aplică; *b.* modul de selectare şi c. agregare a caracteristicilor de clasificare pentru a realiza compararea elementelor; *d.* modul de măsurare a raporturilor dintre elementele de clasificare şi *e,* modul de atribuire a elementelor la anumite clase. Să le considerăm pe fiecare. • a. Clasificarea poate fi realizată asupra unei mulţimi de unităţi, persoane, grupuri, întreprinderi, localităţi etc. — sau asupra unei mulţimi de caracteristici. în majoritatea cazurilor aceeaşi metodă poate fi folosită atît pentru clasificarea variabilelor, cît şi pentru clasificarea unităţilor (obiectelor). Diferă în principal regulile şi termenii de interpretare a rezultatelor c. *Analiza cluster* şi analiza factorială, spre exemplu, pot fi folosite atît pentru grupare de obiecte cît şi pentru grupare de variabile, în primul caz, interpretarea se face în principal în termeni de similaritate, opoziţie, distanţă între unităţile grupate, iar în al doilea caz grupările de variabile sînt considerate în special sub aspectul interdependenţelor sau subsumării lor la aceeaşi variabilă latentă. Practica dominantă în ştiinţele sociale este de a considera c m, ca fiind orientată în special spre identificarea unor grupuri naturale de unităţi — persoane, grupuri, localităţi, zone, întreprinderi, roluri sociale etc. • *b.* în vederea cm., din setul total de caracteristici ale celor N elemente, pot fi selectate p caracteristici, avînd în vedere fie relevanţa lor teoretică, fie constrîngerile legate de accesul la datele necesare, fie un criteriu empiric de determinare a capacităţii de discriminare pe care o caracteristică dată o are în raport cu elementele de clasificat sau cantitatea de informaţie pe care această caracteristică o concentrează. • c. Cm. poate fi realizată cu criterii: a. ponderate sau neponderate şi *b.* prin reducerea criteriilor la un număr mai mic de dimensiuni sintetice sau prin menţinerea lor în forma iniţială. Scorurile de ponderare măresc sau micşorează importanţa unor variabile în procesul de clasificare folosind pentru aceasta fie evaluări subiective (judecăţi ale experţilor), fie ponderări generate empiric prin analize factoriale, de regresie etc. O linie de gîndire dezvoltată începînd cu lucrările botanistului Adanson (1763) susţine că ponderarea nu este necesară deoarece o caracteristică importantă se va impune de la sine în clasificare prin simplul fapt al covariaţiei ridicate pe care o are cu alte caracteristici ale clasificării. Dacă se adoptă procedee de ponderare, este esenţial ca importanţa statistică, dată spre exemplu de saturaţiile sau comunalităţile din analiza factorială sau de coeficienţii de regresie parţială, să nu fie confundată cu importanţa de conţinut, asociată cu condiţii practice de acţiune sau cu relaţii de ordin teoretic. în generarea empirică a ponderilor prin analiza factorială este, de asemenea, important ca numărul de variabile incluse în analiză să fie relativ egal pentru toate subdomeniile de care acestea aparţin. Altfel, pot apărea coeficienţi de ponderare cu valori ridicate numai datorită unor efecte de calcul. Reducerea numărului de criterii pentru c m. poate fi realizată prin procedee nestandardizate (logic sau intuitiv) sau standardizate. O reducere de primul tip se operează în construirea tipurilor ideale weberiene. Construcţia implică nu numai o reducţie logico-intuitivă ci şi o ponderare a respectivelor criterii în sensul accentuării puternice a unor caracteristici. în acest fel se obţin nu atît clase de obiecte, ci mai ales un instrument pentru a realiza clase de unităţi sau comportamente sociale. Tipologizarea în genere poate fi considerată ca o specie de clasificare în care clasele se constituie prin procedee logico-intuitive de reducere a dimensiunilor iar definirea claselor precede, în general, atribuirea elementelor în cadrul lor. Legătura dintre cele două componente ale clasificării este atît de slabă în cazul tipologizării încît sînt frecvente cazurile în care produsul unei operaţii de clasificare nu este altceva decît o schemă de clasificare sau definiţia unei tipologii neînsoţită de repartiţia elementelor în cadrul ei. Procedeul standardizat cel mai folosit pentru reducerea numărului de criterii constă în realizarea unor funcţii liniare de tipul:

$$y = a + x_1b_1 + x_2b_2 + \ldots + x_ib_i + \ldots + x_pb_p$$

unde y — indicele sintetic în funcţie de care se face alocarea fiecărei unităţi la o anume clasă; xi — criteriul / de clasificare; bi — coeficientul de ponderare specific variabilei Xi, iar a — constantă. în clasificarea unităţilor teritoriale (ţări, regiuni, localităţi etc.) în funcţie de nivelul lor de dezvoltare, spre exemplu, se porneşte de la un set de variabile prin care poate fi caracterizat acest nivel: volum de populaţie, nivel al producţiei industriale, locuinţe la 1000 locuitori, mortalitatea infantilă, nivel mediu de instrucţie a populaţiei, consum de bunuri alimentare şi nealimentare etc. Fiecare din variabile se scalează direct proporţional cu nivelul de dezvoltare şi se normalizează pentru a avea media egală cu (0) şi abaterea standard 1. Coeficienţii de ponderare se determină fie în baza unor evaluări controlate intersubiectiv fie prin proceduri standardizate precum analiza factorială. în acest exemplu, (a) se consideră egal cu 0. Valorile lui y calculate în acest fel indică nivelul de dezvoltare ai unităţilor teritoriale. Clasele se obţin prin segmentarea seriei de valori ale indicelui y folosind formula Sturgess ($i = (y_{max} - y_{min})/W + 3{,}220 \log N$), unde N — numărul de unităţi de clasificat iar i — intervalul de variaţie al valorilor unei grupe). Ipoteza implicată de astfel de clasificări este că dezvoltarea este unidimensională, fiind deci admise efectele de compensare între variabile. Cu o funcţie similară se lucrează şi în *analiza discriminantă* (vezi mai jos). Coeficienţii de ponderare sînt astfel calculaţi în acest caz, încît diferenţele dintre clase să fie maxime în raport cu ceie din interiorul claselor. în analizele tip cluster criteriile de clasificare operează ca atare, fără a fi convertite în prealabil cu ajutorul unei funcţii liniare. Compararea unităţilor în vederea includerii la un anumit grup se face în termeni de profite şi nu de scoruri unice. Un astfel de profil este dat de seria valorilor corespunzătoare unei unităţi pentru toate variabilele utilizate în clasificare. Ca exemplu se poate considera o mulţime de patru unităţi (Ui) caracterizate prin trei variabile (Vi):

V_1	V_2	V_3
5	2	1
7	3	5
9	4	9
8	6	8

Profilul unității 1 este dat de o serie de valori 5,2,1 iar pentru unitatea 2 de 7,3, 5 □a.m.d. Dacă variabilele sînt exprimate în unități diferite, atunci ele sînt normalizate în prealabil pentru a deveni comparabile. Decizia de includere a unei unități într□o anume grupă se ia prin compararea acestor profile. Sînt evitate prin acest procedeu efectele de compensare care se produc inevitabil în situațiile în care criteriile de clasificare sînt agregate folosind funcții liniare sau neliniare.

• *d.* Dacă reducția criteriului de clasificare se face la o singură dimensiune, prin utilizarea unei funcții liniare, atunci măsurarea distanței dintre unitățile de calculat se face pe o scală unidimensională. în absența unei astfel de reducții, unitățile sînt comparate prin profilele lor. Gradul de similitudine dintre două profile poate fi exprimat sintetic prin diferiți coeficienți ai distanțelor sau prin coeficienți de corelație. Distanța euclidiană, spre exemplu, se calculează după

unde Xj — valoarea elementului x pe caracteristica i, yi — valoarea elementului y pe caracteristica i, p — numărul de caracteristici de clasificare, iar d — distanța euclidiană. Astfel, distanța dintre unitățile Ui □ U2 din exemplul de mai sus se calculează:

$$c\square Ui,U_{2)}=\backslash'(5\square 7)^{\hat{}}+(2\square\square 3)^{\backslash}>(1\square\square 5)^{7}=4,58$$

Aplicînd aceeași formulă se calculează o matrice a distanțelor dintre toate perechile de unități. Pentru același exemplu, matricea respectivă este:

	Ui	u_2	u_3	*Ut*
Ui	X	4.58	9,16	8,60
Ua		X	4,58	4,34
U3			X	2,45

Cu cît coeficientul respectiv este mai mare cu atît este mai mare distanța dintre profilele unităților comparate. Invers, similitudinea maximă între două unități este dată de valoarea minimă a coeficientului. în exemplul menționat, unitățile 3 □i 4 sînt cele mai asemănătoare iar unitățile 1 □i 3 sînt cele mai distanțate, mai diferite. Dacă se folosește coeficientul de corelație simplă pentru măsurarea similitudinii dintre o pereche de obiecte atunci valoarea pozitivă a respectivului coeficient este semnificativă pentru gradul de similitudine iar valoarea ei negativă pentru opoziția dintre ele. Alte tipuri de măsurare a distanțelor sau similarității sînt pătratul distanței euclidiene, distanțele Manhattan, distanța Cebîșev, distanța Mahanalobis etc.

• e. Formarea claselor este operația propriu□zisă de clasificare. Ea este cea care definește specificul metodei. Dintre multiplele dimensiuni de diferențiere a metodelor de c m. cele mai semnificative sînt: clasificări monoteîice versus clasificări politetice □i constituirea di□vizivă sau aglomerativă a grupărilor. în c m. monotetice repartiția elementelor pe clase se face astfel încît membrii aceleia□i clase să aibă exact acela□i profil (dat de valorile lor în funcție de setul criteriilor de clasificare). Un tabel de contingență obișnuit este un exemplu de c m. monotetică: toate elementele din aceea□i celulă a tabelului au acelea□i valori pentru aceea□i caracteristică de clasificare. în clasificările politetice, unitățile aceleia□i clase tind să aibă valori apropiate. Profilele lor sînt convergente dar nu identice. în majoritatea cazurilor clasificările de tip monotetic se realizează pe baza unor clase predeterminate care preced atribuirea elementelor pe clase, în schimb, în clasificările politetice atribuirea elementelor se realizează simultan cu construirea claselor, în absența unor clase predeterminate. Cm. realizate prin analiza cluster, analiza factorială sau prin analiza discriminantă sînt de tip politetic. Clasificările

aglomerative se fac "de jos în sus": procesul de grupare începe de la compararea fiecărui element cu toate celelalte elemente. în acest fel se constituie nucleele viitoarelor clase. în funcție de o anume regulă de atribuire, restul elementelor este repartizat secvențial la una dintre grupurile constituite. Operația poate continua cu gruparea grupărilor de elemente, în c m. divizive (spre exemplu metoda AID□ automatic interactions detector method, Sonquist □i Morgan, 1964) se pornește de sus în jos: mulțimea de elemente de clasificat se divide secvențial în clase tot mai mici prin introducerea succesivă a criteriilor de divizare. Atît clasificările divizive cît □i cele aglomerative sînt ierarhice, în sensul că grupările respective se constituie secvențial, în trepte.

• Pentru a ilustra modul concret de structurare a unei metode de c m., poate fi luat exemplul unei variante de analiză cluster cu legături medii (propus de Sokal □i Michenerîn 1958), una dintre metodele care generează grupări cu grad ridicat de omogenitate. în plus, în funcție de algoritmul specific acestei metode pot fi înțelese mai u□or celelalte tipuri de analiză cluster. Se dă o mulțime de N elemente caracterizate prin xi, X2,..., x_p variabile. Pentru identificarea grupelor de maximă omogenitate în cadrul acestei mulțimi cu ajutorul analizei cluster cu legături medii se aplică următorul algoritm: 1. se normalizează fiecare din variabile cu formula z\ = (»□x)/a, unde Xi — valoarea variabilei x pentru unitatea i,. x — media variabilei respective iar a — abaterea standard pentru aceea□i variabilă; 2. se construiește matricea coeficienților de corelație Bravais□Pearson (matrice de similitudini) dintre toate perechile de unități. Corelațiile se calculează între profilele unităților. Rezultă o matrice N *x* N coeficienți de corelație; 3. se identifică în matricea de similitudini toate perechile reciproce. Dacă unitatea i corelează cel mai puternic cu unitatea j iar unitatea j corelează cel mai intenscu unitatea i, atunci i □j constituie o pereche reciprocă. în schimb, dacă i corelează maxim cu j, iar j corelează maxim cu unitatea k, atunci i □j nu mai constituie o pereche reciprocă. Perechile reciproce constituie nucleele grupărilor în mulțimea de unități N. Notăm fiecare nucleu cu Ci, I luînd valori de la 1 la s (= numărul total de perechi reciproce), în acest stadiu fiecare nucleu Ci are cîte două elemente; 4. Elementele neincluse în grupări se atribuie acelei grupări cu care are o legătură medie mai intensă. 4.1. Pentru fiecare element neinclus în grupări se calculează s medii corespunzătoare nivelului mediu la care corelează cu membrii grupei Ci, C2. . . . C_s. 4.2. Unitatea sau elementul pentru care se înregistrează legătura medie de maximă intensitate se atribuie grupării cu care are această legătură. înainte de a face atribuirea se compară intensitatea legăturii respective cu nivelul minim al pragului de acceptare într□o grupare. Dacă valoarea corelației medii cu elementele grupării este egală sau mai mare decît cea a pragului ales, atunci se face atribuirea elementului la grupă. Pragul respectiv se alege, de obicei, mai mare decît zero, de un nivel egal cu cel al valorii critice a coeficientului de corelație pentru e□antionul de volum N. Procedeul de atribuire se reia de la punctul 4.1. cu elementele rămase în afara grupărilor. Ciclul atribuirii se încheie cînd toate elementele au fost alocate unei grupări sau cînd se constată că toate ele□mentele neincluse au legături medii cu grupările existente sub nivelul pragului de semnificație. 5. Se determină gradul de consistență al fiecărui grup prin calcularea corelației medii dintre toate perechile de elemente care alcătuiesc respectiva grupare. 6. Se calculează corelația dintre toate perechile de grupări, pe de o parte, □i dintre grupări □i fiecare din unitățile izolate pe de altă parte. 7. Se face transpunerea grafică a relațiilor de similitudine care structurează mulțimea ele□

mentelor N, fie cu ajutorul unei dendograme sau a unui alt graf cu funcţie echivalentă. Ca exemplu de rezultat al aplicării acestei metode de analiză cluster prezentăm clasificarea oraşelor mari din România din punct de vedere al situaţiei fondului lor locativ. (21 oraşe cu peste 100 000 locuitori. Nu a fost inclus Bucureştiul. Date la nivelul anului 1985). Am folosit 11 indicatori referitori la: locuinţele noi (apartamente realizate n 1985 la 1000 locuitori), volumul fondului locativ (total locuinţe la 1000 locuitori), mărimea medie a locuinţelor dgi localitate (camere/locuinţe, suprafaţa locuibilă/cameră, camere/locuinţă şi suprafaţă locuibilă/camere la locuinţele proprietate de stat, camere/locuinţă şi suprafaţă locuibilă/cameră la locuinţele proprietate personală), densitatea de locuire (persoane/cameră, suprafaţă locuibilă/persoană) şi structura fondului locativ pe forme de proprietate (pondere locuinţe proprietate de stat). Prin aplicarea algoritmului menţionat au rezultat cinci grupe de oraşe (n varianta n care am ales ca prag minim de acceptare n grupă valoarea 0,30): I Arad, Cluj, Timiş; II Botoşani, Galaţi, Bacău, laşi, Baia Mare, Brăila; III Constanţa, Ploieşti, Craiova, Piteşti, Piatra Neamţ, Buzău; IV Braşov, Sibiu, Reşiţa; V Oradea, Tg. Mureş, Satu Mare. Matricea corelaţiilor medii ntre grupări şi n cadrul aceleiaşi grupări are valorile din tabel:

	I	II	III	IV	V
I	0,91	1 0,50	0,34	0,12	0,64
II	0,50	0/74	[o,33	0,57	0,59
III	0,34	0,33	0,73	"1 0,64	0,74
IV	0,12	0,57	0,64	0,82	0,54
V	0,64	0,59	0,74	0,54	0,91

Pe diagonala principală a matricei s nt coeficienţii care indică gradul mediu de similitudini n cadrul grupării. Grupările I şi V au coeficienţii maximi. Acestea s nt, deci, cele mai omogene sub aspectul profilelor locative ale oraşelor care le compun. Grupele obţinute s nt interpretabile sub aspect sociologic. In majoritatea cazurilor, oraşele din aceeaşi grupă aparţin aceleiaşi regiuni istorice sau geografice, s nt situate la distanţă redusă sau au compoziţie etnică asemănătoare. Grupa II, spre exemplu, este formată majoritar din oraşe ale Moldovei. Oraşele Arad, Cluj şi Timiş s nt relativ apropiate şi situate n aceeaşi zone culturală. Oradea, Tg. Mureş şi Satu Mare au o compoziţie etnică asemănătoare etc. Diferenţele cele mai marcate sub aspectul structurilor de locuire par să existe ntre grupele Ill V şi Ill IV, respectiv ntre oraşe din afara arcului carpatic şi din interiorul acestuia. Fiecărei grupări i corespunde un profil specific. Definirea cea mai intuitivă a acestuia se face n funcţie de variabilele care concentrează cea mai multă informaţie n cadrul setului de criterii de clasificare (Acestea se pot determina spre exemplu prin analiza factorială). n exemplul ales, acest rol revine variabilelor persoane/cameră (P/C), camere/locuinţă (C/L) şi suprafaţa locuibilă/cameră (S/C). Dacă se notează cu + valorile peste media pe total oraşe, cu valorile sub medie iar cu 0 pe cele apropiate de medie, atunci profilul de locuire al celor cinci grupări de oraşe este dat de matricea:

	P/C	C/L	S/C
I			
V	0		
IV	+		
III			
II	0		

Oraşele intraearpatine (grupele I, V, IV) s nt caracterizate prin locuinţe cu camere mari dar reduse ca număr. n mediul muntenesc (grupa III) predomină locuinţele cu număr mare de camere dar de suprafaţă redusă. Oraşele mari din Moldova par a avea un profil

apropiat de cel de media pe total oraşe mari. n cadrul modelului intracarpatic este probabilă existenţa a două submodele structurate mai clar, unul cu densitate redusă (grupa I) iar celălalt cu densitate mare (grupa IV). De remarcat că nu numai locuinţele proprietate particulară şi (ntr o mai mică măsură) şi cele de stat se conformează acestor patternuri de locuire. *n analiza cluster cu o singură legătură* (introdusă independent de Sneath n 1957 şi de McQuity n 1957) acceptarea unui nou membru n grupă se face pe baza principiului "celui mai apropiat vecin". Ca şi n analiza cluster cu legături medii, se determină mai nt i perechile reciproce (cu raporturile dintre ele măsurate fie n termeni de distanţe, fie de coeficienţi de corelaţie) ca nucleu de grupare. Fiecare element rămas n afara acestor nuclee de grupare se atribuie la gruparea n care este situat elementul cu care este cel mai asemănător. *Analiza cluster cu legături complete* (Svrensen, 1948) măsoară distanţa dintre o grupare şi un element din afara ei n baza principiului "celui mai depărtat vecin". Dacă gruparea de referinţă este compusă din unităţile 1, 2, 3 iar elementul 4 din afara grupării corelează cu fiecare din membrii grupei ru = 0,13, r24= 0,70, r34= 0,50 atunci similaritatea unităţii 4 cu grupa respectivă este de nivelul 0,13. n măsura n care elementul 4 corelează şi mai slab cu alte posibile grupe, atunci atribuirea sa se face la grupa cu ale cărei elemente are o legătură de cel puţin 0,13. Grupările cele mai compacte s nt obţinute prin analiza cluster cu legături complete. Cele mai eterogene grupări s nt generate cu analiza cluster cu o singură legătură. Dacă se poate susţine ipoteza că unităţile se grupează, natural, relativ compact este de preferat folosirea analizelor cluster cu legături medii sau complete. Dacă grupele s nt de tip alungit, cerc etc, atunci este de preferat folosirea metodei cu o singură legătură. • Experimentarea cu mai multe metode şi cu schimbări n baza de date este de asemenea utilă pentru a fua o decizie corectă de o.m. n afara analizelor cluster bazate pe diferite tipuri de legături (unică, medie, complete) s nt folosite şi metodele centroide şi cele ale variantei minime. Analiza de covarianţă este unul din procedeele de maximă eficienţă pentru testarea gradului de omogenitate n fiecare grupare. *Analiza factorială* este o altă metodă folosită pentru cm.: unităţile s nt considerate ca variabile şi se calculează coeficienţii de corelaţie sau covariaţiile dintre profilele lor. Pe matricea de similitudine rezultată se aplică algoritmul analizei factoriale. Corespunzător, n factori nu vor mai fi grupate variabile ci unităţi. (Analiza factorială clasică, realizată n baza corelaţiilor dintre variabile, este denumită analiză R). Problemele legate de specificul celor două tipuri de analize factoriale au fost dezbătute ncă din anii '30 de către Stephanson şi Burt. Uneori prin extensie, se desemnează prin analiza R orice analiză cu variabile iar prin analiza Q cea care operează cu profile de unităţi. Analiza factorială Q nu are nimic n comun cu metoda topologică a analizei Q (propuse de Ronald Atkin). O grupare formată din totalitatea unităţilor care au un coeficient de saturaţie mare şi de acelaşi semn n cadrul aceluiaşi factor. Ţinând seama de diferenţa sensului algebric al saturaţiei, la nivelul aceluiaşi factor comun pot fi identificate două grupări. ntr o analiză factorială de tip R, factorii comuni s nt interpretaţi ca variabile latente care "explică" variaţia indicatorilor pe baza cărora s a calculat matricea de corelaţii. n analiza factorială Q factorii pot fi interpretaţi ca profiluri latente, tipice. Corespunzător, unităţile care se grupează n acelaşi factor pot fi considerate ca av nd profiluri manifeste congruente cu profilul tipic al grupei, semnificat de factor. Folosirea analizei factoriale Q ca metodă de grupare pune o serie de probleme legate de

interpretarea comunalităţii, apartenenţa aceleiaşi unităţi la mai multe grupări. Dacă în matricea de similitudini de la care se pleacă există un număr mare de coeficienţi de corelaţie de mărime nesemnificativă, atunci este probabil ca grupările generate prin analiza factorială Q să fie mai artificială decît cele produse prin analiza clusfer. • *Analiza discriminantă* (introdusă de Ronald Fisher, 1938) realizează atribuirea de noi membri la clase predominante în baza unei funcţii liniare care estimează capacitatea caracteristicilor de clasificare de a diferenţia între grupuri. Funcţia discriminantă este de tipul celei de regresie liniară multiplă: d = a + bixi +b2X2 + ... + bixi + ... + bpXp, unde Xi — predictorii clasei de apartenenţă a unităţilor care urmează să fie clasificate, bi — coeficienţii funcţiei discriminante determinaţi pe baza informaţiilor asupra unităţilor a căror apartenenţă la o anume clasă este deja cunoscută, d — valoarea estimată a variabilei în funcţie de care sînt diferenţiate grupările. Coeficienţii bi sînt astfel determinaţi încît varianta intergrupală a caracteristicii de grupare să fie maximă faţă de cea intragrupală. în general, caracteristica folosită pentru determinarea grupurilor iniţiale se alege astfel încît să aibă un număr redus de valori. Fiecărei valori a caracteristicii respective îi corespunde cîte un grup ale cărui caracteristici sînt cunoscute şi sînt utilizate ca predictori în funcţia discriminantă. Stabilitatea rezidenţială (migranţi sau nonmigranţi) poate fi un exemplu de caracteristică de grupare. Ca predictori ar putea fi alese variabilele nivel de instrucţie, nivel al veniturilor, vîrsta, sexul, starea civilă, mărimea familiei de apartenenţă. *V. analiză factorială, clasificare, metodologia cercetării sociologice, statistică descriptivă, statistică i sociologie, variantă.* **D.S.**

CLIENTELISM POLITIC «Relaţia clientelară este o relaţie de dependenţă personală, fără nici o legătură cu rudenia, care leagă două persoane cu resurse inegale —patronul şi clientul—în scopul unui schimb reciproc de avantaje" (Jean Franţois Medard, *Le rapport de clientele,* Revue Franţaise de Science Politique, p. 26, 1976). Această definiţie, acceptată în sociologia politică, evidenţiază trei trăsături fundamentale ale c: dependenţă, reciprocitatea şi personalizarea. Mai toate ţările cunosc acest fenomen. Acesta este însă mai întins acolo unde dependenţele culturale sînt mai accentuate şi unde caracterul impersonal al birocraţiei nu s-a impus definitiv. El este caracteristic mai ales ţărilor sau zonelor în care sistemul de arendare a pămîntului este foarte întins. Aici, patronul îi va împrumuta ţăranului echipament agricol, îi va avansa chiar şi banii necesari, îi va asigura protecţie în faţa severităţii poliţiştilor sau perceptorilor, modelîndu-şi întotdeauna sprijinul în aşa fel încît relaţia patron-client se rămînă neschimbată. Dependenţa economică a arendaşului dă naştere unor raporturi stabile care-i conferă patronului rolul unui adevărat mediator. Cazul clasic este considerat Italia, unde "patronul cel mai valoros nu este nici cel mai bogat, nici cel mai generos, ci cel care dispune de cele mai multe şi mai întinse relaţii", cum scrie S.E. Silverman ("Patronage and Comunity—Nation Relationschips în Centrai Itaiy", *Friends, Followers and Faciions,* Berkeley, 1977, p. 299). Fenomene de c. sînt percepute însă şi în Grecia sau Turcia, în America Latină sau Japonia, în acelaşi timp, evoluţiile din estul Europei indică posibilitatea ca c p . să devină o componentă a jocului politic, alimentîndu-se din particularităţile tranziţiei spre o economie liberă şi spre structuri politice pluraliste. Termenul mai este folosit însă şi pentru a desemna legături de dependenţă şi reciprocitate care se stabilesc intre diferite partide politice şi societăţi comerciale sau părţi ale electoratului (legat, din

motive etnice sau sentimentale, de politica unui anumit partid). C. poate avea un efect structuram acolo unde sfera socială nu se distinge prea clar de cea politică, dar are şi un semnificativ potenţial coruptiv prin relaţiile de complicitate pe care le favorizează. Fenomenul este însă tranzitoriu şi poate fi limitat prin modernizare socială, care chiar dacă nu duce ladispariţia legăturilor clientelare, determină totuşi transformarea lor. Opţiunile partizane încep să primeze în faţa loialităţilor locale. V. *politică, rela ie socială.* N.L.

CLIMAT PSIHO-SOCIAL concept utilizat de psihosociologie pentru a desemna starea de spirit a unui grup social. Spre exemplu, în întreprinderea industrială, c.p.s. al unui grup de muncă se constituie ca o rezultantă a Interacţiunilor cu caracter preferenţial, a atitudinii membrilor faţă de munca depusă şi profesie, a profilului motivaţional, a coeziunii, a performanţelor obţinute, acţiunilor exercitate de mediul înglobant (atelier, secţie etc), a gradului de satisfacere a aspiraţiilor etc. El se caracterizează prin globalitate relativă, independenţă şi stabilitate. **C.p.s.** depinde şi de modul de organizare şi conducere a întreprinderii, de stilul de conducere al şefului direct etc. C.p.s. constituie un factor important al realizării performanţei şi prin urmare ocupă un ioc central în cadrul cercetărilor de psihologie şi sociologie. *V. atitudine, grup, sociometrie.* I.F.

COABITARE CONSENSUALĂ uniune heterosexuală fără căsătorie legală. Diviziunea rolurilor în cadrul cuplurilor consensuale nu este atît de clar definită ca în cazul familiei bazată pe căsătorie, deşi din punct de vedere funcţional diferenţele dintre aceste două forme de relaţionare nu sînt esenţiale. Indivizii care practică c.c. nu sînt mai puţin tradiţionali şi nici mai neconformişti decît cei care se căsătoresc, în schimb acordă o atenţie mai mare experienţei şi satisfacţiei sexuale şi observă într-o mai mică măsură prescripţiile religioase. Contrar unor opinii curente, cei care practică coabitarea sînt ataşaţi normelor parteneriatului pereche şi respectă căsătoria. în multe cazuri, c.c. este doar o fază premergătoare căsătoriei. în mod tradiţional, acest stil de viaţă (concubinajul) era mai puţin tolerat social, fiind considerat un comportament deviant. în prezent, c.c. s-a extins în toate societăţile europene sau de cultură europeană şi a crescut permisivitatea socială, inclusiv recunoaşterea legală în unele ţări a acestei alternative de viaţă. Dacă în trecut ea era un substitut al căsătoriei, frecvent în mediile defavorizate din punct de vedere economic şi social, în prezent ea tinde să devină pentru anumite categorii sociale o alternativă preferabilă şi practicată de un număr tot mai mare de persoane cu un status economic şi social mediu sau superior (în majoritatea societăţilor, a crescut rapid ponderea studenţilor şi tinerilor intelectuali care practică c.c). Ca tendinţă generală, în anii 1980, s-a constatat creşterea duratei medii a c.c. înainte de căsătorie şi creşterea ponderii cuplurilor consensuale de lungă durată sau definitive. *V. căsătorie, familie.* **I.** Mih.

COD 1. Ansamblu unitar, sistematizat al semnelor, semnalelor şi simbolurilor cu ajutorul căruia se transmit informaţii de la emiţător la receptor. Transpunerea informaţiei în limbajul unui anumit c se numeşte *codificare,* iar descifrarea mesajului unui c. *decodificare.* 2. Ansamblu de precepte social-mente aprobate şi garantate printr-un sistem de sancţiuni (c. moral), incluzînd valorile şi mai ales normele de comportament recunoscute de membrii unui grup şi sprijinite de sancţiuni aplicate prin controlul social. 3. Un c juridic este un ansamblu de reguli formulate în raport cu un aspect special de legislaţie (c

civil, c. penal, c. comercial etc.) 4, C. profesional reune□te toate normele considerate ca necesare pentru a asigura controlul conduitei membrilor unei profesii determinate (c. deontologic al medicilor, al juri□tilor, al sociologilor etc). *V. comunicare, morală, valori.* M.Vn.

COERCI□IE (lat. *coercitlo,* "spa□iu re□strîns"; "înfrînare"), constrîngere, prescriere a modelelor de comportament □i ac□iune prin interven□ie directă sau normativă. Caracterul c. al faptelor sociale a fost una dintre primele observa□ii sistematice ale sociologiei. Pentru E. Durkheim defini□ia faptului social este legată indisolubil de caracterul său c: "Este fapt social orice fel de a face, fixat sau nu, capabil să exercite asupra individului o constrîngere exterioară". • C. poate fi de natură: a. morală (apreciere, încurajare, blamare); *b.* economică (de ex.: caracterul c. al sărăciei sau al lipsei de calificare pentru mobilitatea socială); c. socială (de ex.: caracterul c. al rela□iilor de familie sau al normelor de grup), în sociologie există două tipuri de concepţii despre c. socială. Unii autori consideră c. o construc□ie artificială izvorîtă fie din dorin□a de domina□ie, fie din ignoran□ă, fie din acumularea unei tradi□ii negative (tabuuri, restric□ii sau norme tradi□ionale). Al□i autori (H. Spencer, E. Durkheim, M. Weber) consideră c. o condi□ie *sine qua non* a existen□ei rela□iilor sociale dintre individ □i grupuri. *V. control social, devian ă, normă, socializare.* A.T.

COEVOLU□IE proces în care evolu□ie unul sistem determinat se realizează împreună cu evolu□ia altui sistem determinat, influen□îndu□se reciproc, fără ca evolu□ia unuia să fie necesarmente cauza evolu□iei celuilalt. în sociobiologie c. este interpretată ca un model de interac□iune non□cauzală între evolu□ia biologică □i cea culturală. După fizicianul C. J. Lumsden □i zoologul E. C. Wlson, fiin□ele umane nu au fost create prin evolu□ia biologică darwiniană, ci, timp de mai multe milioane de ani, strămo□i no□tri au fost modela□i atît de evolu□ia biologică, cit □i de cea culturală. Acestea au ac□ionat de la început împreună. Pe de altă parte, traiectoria evolu□iei biologice s□a schimbat □i se schimbă □i astăzi ca răspuns la oportunită□ile culturale. Dacă în în□elegerea unor fenomene sociale din lumea animală (domina□ie, altruism, îngrijire parentală, familism, homosexualitate) este posibilă stabilirea unei legături directe între aceste fenomene □i evolu□ia genetică, cînd este vorba de fenomenele socioumane trebuie să luăm în considerare gîndirea, con□iin□a, emo□ia, capacitatea de a hotărî. □i totu□i nici acestea nu pot fi explicate, la rîndul lor, doar ca produse ale evolu□iei culturale. Ele sint, mai degrabă, rezultate ale c. bioculturale, ale interac□iunii dintre factorii eredită□ii biologice □i cei ai eredită□ii culturale *(Genes, Mind, and Culture: The Coevolutionary Process,* 1981). *V. altruism, cultură, evolu ie, sociobiologie.* I.U.

COEZIUNE situa□ie a unui grup formînd un tot, păr□ile fiind s□îns legate Intre ele. Un grup c. este caracterizat printr□un grad ridicat de consens, de adeziune la obiectivele comune □i prin rela□i de cooperare. C. se manifestă printr□un nivel ridicat de integrare a indivizilor în grup. Un grup cu c. ridicată exercită puternice presiuni de eliminare a conflictelor □i tensiunilor. *Cu* cît un grup este mai coeziv □i mai atractiv pentru membrii săi, cu atît va fi mai puternică presiunea de eliminare a comportamentelor deviante. C. asigură un grad ridicat de conformism; membrii grupului vor tinde să□i modifice opiniile □i comportamentele in acord cu normele grupului. C, generează persoanelor din grup un grad ridicat de satisfac□ie, confort psihologic, un sentiment de securitate. Situa□ile de anxietate determină o cre□tere a c. Dacă nor□

mele (informale) ale grupului sus□in obiectivele organiza□iei, c. este un factor pozitiv important al performan□ei □i unul negativ, dacă grupul este orientat oontraproductiv sau este indiferent fa□ă de aceste obiective. în so□ciometrie, c. este definită (□i măsurată) prin densitatea rela□iilor preferen□ale reciproce existente între membrii unui grup. *V. conformism, dinamica grupului, grup social, rela ii interpersonale.* I.F.

COHORTA grupare care include, pentru scopuri de cercetare, persoane de aceea□i vîrstă sau cu o vechime relativ egală de participare la activitatea unui sistem. Pentru delimitarea unei c. se folosesc trei criterii alternative: data na□terii, anul intrării într□un sistem (învă□ămînt, produc□ie, comunitate urbană etc.) sau vechimea activită□ii desfă□urate în aceea□i organiza□ie. Obiectivul urmărit este acela de a ob□ine o stratificare socio□demografică a persoanelor pe grupări relativ omogene din punct de vedere temporal (vîrstă, vechime, data integrării într□o organiza□ie sau într□un sistem) □i de a compara grupările în vederea formulării de inferen□e privitoare la stabilitate, schimbare, personalitate, secven□ialitate etc. Analiza c. se diferen□iază de investiga□ia transversală, care consideră vîrstă drept criteriu de e□antionare, □i de analiza longitudinală centrată pe o singură c. privită evolutiv. în analiză se delimitează mai multe c. □i sînt comparate luînd ca referin□ă anumite perioade de timp. Distinc□ia temporală a c. este privită □i ca o distinc□ie socială, în sensul că schimbările macrosociale se asociază □i cu diferen□e în planul experien□elor, op□iunilor sau orientărilor individuale. într□o societate care nu ar cunoa□te schimbări sociale ar interveni, la nivel individual, numai efecte datorate înaintării în vîrstă. Unită□ile de delimitare a vîr□stei s□ar asocia în mod linear □i progresiv cu unită□i corespunzătoare de schimbare individuală. Astăzi se constată în orice societate o accelerare a schimbării. Din această perspectivă, delimitarea □i analiza c. facilitează elaborarea de inferen□e despre ritm, direc□ia □i mecanismele schimbărilor individuale □i so□ciale. Analiza b este tot mai extinsă în sociologie (ca □i în economie, demografie, pedagogie sau psihologie) pentru a studia schimbarea socială, evolu□ia organiza□ilor, stratificarea sooio□demografică a popula□iei, socializarea, succesiunea ciclurilor de via□ă individuală eto. Dacă variabila dependentă vizează un aspect al schimbării sau reproduc□iei sociale, atunci c. (considerată ca grupare relativ omogenă), virsta (vechimea) caracteristică fiecărei c. □i perioada socială cu propriile sale mesaje, op□iuni □i experien□e func□ionează ca variabile independente. Pentru a delimita c, vîrstă □i efectele periodice, se aplică diverse procedee. Unul eonstă în reprezentarea variabilei dependente pe un tabel care men□ionează vîrstă subiec□ilor □i momentele sau perioadele succesive de timp. Succesiunea virstelor □i a perioadelor este stabilită din perspectiva relevan□ei pentru variabila dependentă. C. succesive apar pe diagonala tabelului. Un alt procedeu mai simplu constă în alegerea unor ani de referin□ă (pe baza criteriilor men□ionate), ani care se succed la anumite intervale (ex: 5,10 ani etc.) delimltînd o succesiune de c. Instrumentele de investigare se aplică pe fiecare c, rezultînd date ce pun în eviden□ă efectele c, perioadei □i vîrstei. Dacă intervalele de vîrstă dintre c. sînt mai mari, se poate vorbi de o analiză a genera□ilor. *V. anchetă sociologică, genera ie, schimbare socială, socializare, variabilă.* L.V.

COLECTIVISM 1. Tip de organizare socială în care satisfacerea necesită□ilor individuale se realizează prin activită□i colective. Flecare membru al colectivită□i ac□ionează în vederea satisfacerii necesită□ilor

colective (care reprezintă, în ultimă instanță, însumarea necesităților individuale), colectivitatea avfnd grijă să asigure satisfacerea necesităților individuale ale membrilor săi. Este specific societăților fundate pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție și opus tipului de organizare socială în care satisfacerea necesităților individuale este rezultatul, în primul rînd, al eforturilor Individuale, colectivitatea oferind doar un cadru de reglementare în care un asemenea proces are loc. C. se referă totodată și la teoriile sau doctrinele care preconizează o astfel de organizare socială. 2. Principiu moral-politic, specific unui mod de organizare de tip c, care cere subordonarea intereselor individuale celor colective. *V. ac iune colectivă, colectivitate.* **I.U.**

COLECTIVITATE 1. C. statistică sau nominală: o colecție de indivizi realizată după caracteristica lor comună (vîrstă, rezidență, instrucție, profesie etc), fără ca această caracteristică să fie neapărat conștientizată ca bază a apartenenței indivizilor la respectiva c. C. statistice sau nominale se deosebesc de multimi și de publicuri prin faptul că sînt structurate minimal ca entități sociale, prin diferențiere față de alte c. Așa sînt, de exemplu, c. de consumatori și producători, rurale și urbane, tineri și vîrstnici, femei și bărbați etc. C. statistice sau nominale pot constitui o premisă a formării c, sociale propriu-zise. 2. C. *socială:* ansamblu de persoane reunite pentru a trăi și/sau acționa în vederea realizării unui scop comun, indiferent dacă acest scop a fost stabilit în mod voluntar de persoanele respective sau le-a fost impus. Criteriul conștiinței apartenenței și scopului comune este fundamental pentru recunoașterea unei c. Această conștiință este premisa constituirii unei structuri instituționale de sancțiuni și recompense care reglementează responsabilitățile membrilor c, statusurile și rolurile lor, generînd astfel o formă determinată de solidaritate: economică, politică, morală, religioasă etc. După forma lor de solidaritate, c. pot fi clasificate în c. teritoriale sau geografice, de interese sau contractuale, comunități, instituții, asociații voluntare, școlare sau educaționale etc. Un individ poate aparține, în același timp, mai multor c, iar o c. mai mică poate fi parte a unei c. mai mari, 3. Un caz aparte al c. este *colectivul:* c. caracterizată printr-un grad mai mare sau mai mic de sinergie sau sintalitate și ai cărei membri au comportamente nemijlocit determinate de interinfluențele lor reciproce, directe și permanente. Colectivele sînt grupuri primare. Ele asigură securitatea socio-afectivă a membrilor, au personalitate, manitestînd un sentiment puternic al apartenenței. *V. con tiin ă, grup, morală.* I.U.

COMPARAȚIE (METODA C.) 1. Mod de abordare definitoriu pentru antropologia culturală ca disciplină științifică. Rostul acestei metode este de a descoperi elementele universale dintr-un fenomen local, provincial (Mircea Eliade). Ca metodă a antropologiei culturale, c. interculturală s-a ivit sub marca evoluționismului, care, însă, i-a dat o întrebuințare deductiv-speculativă. în sec. XX, m.c. implică, într-adevăr, colectarea de date culturale astfel orientată încît să confirme neapărat modelul de evoluție unlineară, trisîadială, elaborat de E. B. Tylor și L. H. Morgan: sălbăticie — barbarie — civilizație, în 1896, Franz Boas a combătut această metodă, într-un celebru articol de direcție: *(The Limitation ofthe Comparative Method of Anthropology).* Boas a vizat aspecte speculative, dar urmarea a fost scoaterea din uz a metodei de-a lungul unei jumătăți de secol. După atacul boasian, m.c. a fost reabilitată prin autoritatea lui A. R. Radcliffe-Brown. *(Method in Social Anthropology,* 1958). în concepția lui Radcliffe-Brown, una

din sarcinile antropologiei este descoperirea legilor ce guvernează viața socială. Ex-primîndu-se astfel, liderul structuralist se gîndea în primul rînd la legi necauzale, de tipul generalizării. Aceste legi nu pot fi descoperite decît prin inducție, care constituie la rîndul ei baza logică a m.c. Sau, conform afirmației lui Radcliffe-Brown însuși: "M.c. este deci acea metodă prin care trecem de la particular la general, de la general la și mai general, cu scopul evident că putem în acest fel ajunge la universal, la caracteristici care pot fi găsite sub diferite forme în toate societățile umane". Numai pe această cale s-a putut, releva universalitatea prohibiției incestuale, a familiei, a gramaticalității limbajului etc. O treaptă superioară în perfecționarea m.c, treaptă atinsă în epoca modernă a antropologiei, este cercetarea interculturală a unor covarîanți (variații corelate, rezonante) între unele fenomene culturale. S-a constatat, spre exemplu, că, în cadrul sistemelor de rudenie, există o corelație între descendență și rezidență, sau că societățile cu un grad ridicat de nesiguranță în procurarea hranei de-în și un grad mai ridicat de retardare culturală. Verificarea unor asemenea covariații pretinde apelul la procedee statistice. De aici necesitatea unei e-antionări culturale la scară planetară. Merite recunoscute în dezvoltarea acestei metodologii revin antropologului american George P. Murdock. în 1937, el a fost animatorul proiectului de inventariere interculturală numit *Cross Cultural Survey,* inițiat în cadrul Universității Yale. După cel de al doilea război mondial, la această acțiune au aderat și alte universități din lume, proiectul devenind o vastă instituție, sub un nume nou: Arhiva Zonală de Relații Umane *(Human Relation Area Files,* în formulă abreviată, foarte frecvent întîlnită: HRAF). HRAF reunește fișe și microfilme cu lucrări referitoare la sute de culturi pe glob. Cu ajutorul acestor instrumente de documentare, se pot obține prompt informații despre un anume fapt cultural dintr-o anumită cultură sau, comparativ, din diverse culturi. în afară de fișe și microfilme, HARF mai conține un e-antion-ghid al culturilor inventariate *(Out line ol World Cultures,* abreviat *OWCj* și un ghid de colectare a datelor empirice *(Outline of Cultural Materials,* abreviat *OCM).* Murdock s-a ocupat personal și de elaborarea unui atlas etnografic al lumii *(Ethnographic Atlas,* 1967). M.c. apare astfel ca indispensabilă pentru construcția teoriei și a științei antropologice. A-a se și explică de ce evidențierea spiritului speculativ în care ea a fost utilizată inițial a dus nu la abandonarea, ci la reorientarea și la perfecționarea ei. Gh.G. • 2. Aplicată în cercetarea sociologică sub forma analizei comparative (a.c), a dus la dezvoltarea sociologiei comparative care, pe baza datelor și informațiilor despre diverse societăți, comunități, zone sau arii sociale, ar urmări: să descrie intra-și transcultural sisteme, procese sau fenomene sociale, să caracterizeze relațiile în timp și spațiu dintre societăți sau componente ale societăților, să elaboreze acele enunțuri generale despre societate care îți menîn validitatea dincolo de diversitatea în timp și spațiu a societăților sau comunităților și ariilor sociale. A.c. nu este specifică doar sociologiei comparative, care, de altfel, se află într-o stare de subdezvoltare teoretică, fiind cel mai adesea suplinită de cercetările etnologice și antropologice, ci tinde să se consacre ca un mod distinct de abordare în sociologie, cu propriile strategii de cercetare, adeseori privite in concurență cu celelalte. Domeniul social care ridică cele mai multe dificultăți în calea a.c. este cultura. Prin raportare la aria culturală investigată, se distinge între a.c. intraculturală și a.c. inter- sau transculturală. Pentru a specifica primul tip, să considerăm un proiect de cercetare în care mai multe grupări umane, distinse nominal după criterii socio-demografice (vîrstă,

sex, reziden□ă, ocupa□ie, nivel de □colarizare etc.) □i apar□ioînd aceluia□ e□antion extras aleator dintr□o popula□ie de referin□ă, sînt caracterizate, fiecare, de acela□i set de variabile. Analiza datelor se poate derula ur□mînd trei căi posibile: analiza corela□iilor dintre variabile la nivelul e□antionului, indiferent de apartenen□a grupală a subiec□ilor; a.c. a grupărilor pe baza datelor □i informa□iilor repartizate pe acela□i set de variabile; analiza corela□iilor dintre variabile la nivel de e□antion □i pe fiecare grupare în vederea comparării grupărilor între eie □i cu e□antionul integral. Prima cale este aplicabilă atunci cînd concluziile rezultate din cercetările anterioare au probat omogenitatea culturală a popula□iei de referin□ă □i ne interesează caracterizarea popula□iei □i nu diferen□ierile ei interne, care sînt presupuse ca mai pu□in semnificative. Celelalte două căi implică a.c. în proiectul de cercetare, aceasta fiind concurentă cu analiza corela□ională, pentru a eviden□ia nu numai omogenitatea ci □i eventualele asemănări sau deosebiri dintre grupări. A□adar, a.c. intraculturală poate să fie sau să nu fie inclusă într□un proiect de cercetare, op□iunea depinzînd de gradul de omogenitate culturală a popula□iei investigate □i de scopurile cercetării. A.c. interculîurală ia ca referin□ă grupări umane eterogene socio□cultural (societă□i na□ionale, comunită□i etnice, arii sau zone sociale diferen□iate) în vederea identificării de regularită□i, tendin□e generale constante sau variabile, diferen□ieri etc. Scopul său fundamental este de a identifica □i formula regularită□i, generalizări, constante sau chiar legi care caracterizează societatea umană ca atare. Identificarea constantelor structurale □i funcționale este totodată complementară cu specificarea de diferen□iere societală. • Problemele cu care se confruntă metodologia a.c. sînt: construc□ia de scale valide pentru ordonarea unităților analizate; tendin□ele etnocentrice de definire a temei investigate □i de stabilire a bazelor de clasificare a datelor, de elaborare a inferen□elor □i formulare a interpretărilor teoretice; incertitudinile asociate validităţii □i fidelităţii datelor colectate; lipsa de comparabilitate a unor date; costurile □i dificultă□ile colectării □i asamblării datelor. Tehnica metodologică aplicată în a.c. interculturală se bazează, la un prim nivel, pe principiile generale ale cercetării sociologice, putînd fi orientată cantitativ sau/□i calitativ, transversal sau longitudinal □i făcînd uz de metodele cunoscute de e□antionare, colectare □i prelucrare a datelor. Intervin însă, la nivel specific, mai multe elemente de diferen□iere. Un prim element se referă la circumscrierea popula□iei investigate, care poate include entită□i din două sau mai multe culturi diferite. De regulă, se consideră că diferen□ele rezultate din similarită□i facilitează în mai mare măsură generalizarea. Aceasta înseamnă a opta nu pentru e□antioane reprezentative pe straturi, ci pentru selectarea de grupări aparent echivalente categorial (de exemplu, în termenii ocupa□iei sau nivelului de □colaritate), □inînd cont de con□inutul defini□iilor date categoriilor în diferitele culturi investigate. Categoriile nu sînt aprioric echivalente pe un criteriu dat, ci au asociate conota□ii saturate cultural. Dincolo de aceasta, cele mai mari dificultă□i sînt întîmpinate în elaborarea formulărilor lingvistice ale conceptelor teoretice sau incluse în Instrumentele investiga□iei, întrucît acestea manifestă o mare sensibilitate interpretativă indusă de conota□ile culturale, ideologice, politice ale termenilor utiliza□i. La acest nivel intervin tendin□ele sau abaterile etnocentrice. Dacă nu sînt controlate efectele lor reale sau probabile, intervin ca surse induse de diferen□iere, afectînd validitatea întregii cercetări. Corela□ia dintre limbaj □i gîndirea socială este foarte puternică; limbajele sînt saturate cultural, se prezintă ca simboluri ale identităţii □i ca mecanisme de delimitare,

avînd puternice efecte de structurare a vie□ii sociale. Sociolingvistica sau etnografia vorbirii clarifică unele din aceste aspecte, atrăgînd aten□ia asupra formei, con□inutului □i contextului, respectiv a sintacticii, semanticii □i pragmaticii formulărilor lingvistice. Atît conceptele teoretice, cît □i enunțurile verbale din instrumentele investiga□iei trebuie supuse traducerii Interferen□e în limbajul □i contextele culturilor investigate pentru ca prin această pretestare lingvistică să se identifice regulile de coresponden□ă dintre codurile de structurare a comunicării teoretice □i investigative transculturale. Aceste reguli urmează apoi să funcționeze □i la nivelul interpretării rezultatelor cercetării sau al formulării concluziilor. V. *antropologie culturală, cultură, metodologia cercetării sociologice, sociolingvistică.* **LV.**

COMPENSARE evitarea, corectarea, înlăturarea sau balansarea unor tendin□e sau stări negative dintr□un sistem (personalitate, grup, organiza□ie, comunitate) în vederea restabilirii echilibrului □i/sau pentru atingerea unor standarde superioare de funcționare. în funcție de domeniul de manifestare, se disting mai multe forme de c: *financiară* (plata unor bunuri, servicii, sacrificii sau pierderi); *biologică* (reac□ia de evitare, ameliorarea sau balansarea unor defecte, nevoi, tensiuni sau frustrări în vederea restabilirii echilibrului organic în mod direct sau prin solicitarea altui organ); *psihologică* (men□inerea echilibrului mental □i emo□ional prin corectarea unor disfunc□ii, poten□area funcțiilor altor componente ale psihismului, evitarea amenin□ărilor sau frustrărilor, apelul la surse exterioare specifice sau nespecifice etc); *juridică* (acordarea unor recompense sau drepturi pentru pierderi ce au afectat pozi□ia socială sau integritatea fizică □i morală) etc. Funcția fundamentală a c. este de a restabili, a men□ine sau a ridica pe un plan superior de eficien□ă echilibrul unui sistem. în sistemele sociale pot apare □i *erori compensatorii,* adică varia□ii sau fluctua□ii pozitive sau negative ce tind să se autoanuleze pe termen lung sau să se încadreze într□o tendin□ă spre echilibrare. C. pot fi directe sau specifice □i indirecte sau nespecifice. C. directe se manifestă prin ac□iuni de evitare, înlăturare sau corectare ale factorilor ce amenin□ă echilibrul sistemului sau îl împiedică să atingi performan□e mai înalte. C. indirecte sau nespecifice nu sînt orientate către factori generatori ci către efectele lor. De exemplu, tendin□a de conturare a unui status inconsistent sau a unor surse de inconsisten□ă a sinelui pot fi compensate direct prin evitarea, corectarea □i înlăturarea surselor sau factorilor □i indirect prin adăugarea sau poten□area funcțiilor altor componente (cognitive, de securitate, de putere etc). Drogurile sînt ilustrări tipice pentru c. indirecte sau nespecifice. Ele nu sînt orientate către factorii care au generat anxietatea sau tensiunea individuală, ci către efectele acestora, modificînd temporar echilibrul intern □i accentuînd pe termen lung dezechilibrul de fapt. Oricărui sistem îi sînt specifice mecanisme de c, adică strategii de ac□iune sau de mobilizare a resurselor disponibile pentru restabilirea echilibrului tulburat prin: a. reconstruc□ia componentei afectate; *b.* stimularea funcționării altei componente în vederea recuperării handicapului apărut. Ignorarea sau e□ecul c. conduc la dezagregarea mai lentă sau mai accelerată a unui sistem. *V. consisten a sinelui, echilibru, homeostază.* LV.

COMPENSA□IA MUNCII concept prin care Eminescu desemnează, în scrierile sale politice, fenomenul de "înmul□ire *peste măsură* (s.n.) a oamenilor care trăiesc din munca *aceleia i sume de producători'.* Acest fenomen este, în viziunea sa, principala cauză a declinului □i mizeriei unei societă□i. Pentru a se evita acest declin, *pătura dominantă* trebuie să *compenseze munca socială*

care o sus ine prin *activită i creatoare,* prin crearea unor "înlesniri de civiliza iune" pentru întreaga societate. în cazul contrar, raportul păturii superpuse la "suma de muncă" a unei societă i este negativ i conduce la declasare socială, mizerie i degenerare etnică, "in alte ări clasele superioare compensează prin munca lor intelectuală munca materială a celor de jos". în societatea românească, pătura superpusă s a înmulit ca urmare a "introducerii formelor unei civiliza ii străine" fără ca să existe *corelativul ei economic.* Cm. este, a adar, într o altă accepie, un imperativ de respectare a unei propori i între aparatul unei civiliza i de împrumut i corelativul ei economic (cită înlesnire aduce acel aparat muncii sociale). Printr o asemenea introducere, de regulă, se amplifică i se diversifică *regimul trebuin elor* clasei dominante, nu însă i *volumul i calitatea muncitor* menite a sus ine acele *trebuin e.* Urmarea este că "influenele străine găsesc în falangele na ionale, goluri din ce în ce mai sim itoare", "dispar clase pozitive" (declasarea socială), fără a fi înlocuite cu altele noi i astfel se slăbete organismul societă ii în defavoarea exclusivă a claselor pozitive. Acela i proces provoacă o înstrăinare a păturii dominante, care atit prin trebuine cit i prin consum, gravitează în jurul unor "centre" i "modele" străine i ac ionează în slujba unor interese străine de cele locale. Emi nescu a examinat raportul dintre consumurile diferen iale i munca socială din perspectiva ideii privind necesitatea conservării propori ei muncilor sociale într o societate. El a constatat că între *munca medie* a unei societă i i consumul "păturii dirigente" există o propori e anumită, cu un semn pozitiv sau negativ, in condi iile în care munca medie se păstrează constantă dar în schimb crete consumul "clasei dirigente", mărindu se cheltuielile noului aparat al statului, se nate fenomenul de pătură superpusă. Aceasta, neascultînd de legea propori ei muncilor sociale, îi mărete consumul fără a oferi în compensa ie o muncă socială (mu chiulară sau intelectuală) pe măsura consumului respectiv. "Sarcinile de între inere a politicienilor de la noi diminuează pîinea de toate zilele a poporului de jos, care, ca rasă, ca inteligen ă, ca inimă, e superior păturii de parveni i i de scursături (...) cari s au a ezat deasupra lui din secolul trecut începînd". (M. Eminescu, *Opere,* voi. IV, Editura Cultura Românească, Bucureti, 1938, p. 113). Teoria cm. folosită pentru a examina *raportul consumului păturii superpuse la propor ia muncilor* în societate, este o alternativă la ideologia egalitarismului indivizilor i claselor. între două clase sociale trebuie să existe raporturi dec. "Compensa ia — scrie Eminescu — nu se dă de către o clasă sau un om decît prin muncă intelectuală sau mu chiulară. Munca mu chiulară constă în producerea de obiecte de utilitate necontestată, cea intelectuală în facilitatea producerii acestor obiecte "privete un echilibru optim între "propori ia muncilor" i "structura trebuin elor", astfel spus, structura trebuin elor trebuie să urmeze "procesul natural" de cre tere i diversificare a structurii i funcii lor "comunită ilor economice", in caz contrar, acele trebuine formulate peste structura i funcii le comunită ii economice productive vor căpăta caracter parazitar, de cheltuieli necompensate, care vor atrage de clinul economic al întregului popor. în general, irosirea puterii de muncă este raportată, în scrierile economi itilor, fie ia absen a comer ului înlăuntru (ca la Ricardo), fie la "pătura intermediarilor" (ca la fiziocra i) etc. Eminescu va lega sistematic "irosirea muncii fizice i intelectuale a comunită ii" (Ricardo) de *consumul necompensat* al păturii superpuse. Definirea păturii superpuse reclamă, a adar, obligatoriu, încadrarea fenomenului în teoria cm. împreună cu "teoria statului demagogic" i cu teoria "selec iei sociale negative", teoria cm. ar oferi un cadru de lărgită interpretare fenomenului păturii superpuse. Toate aceste dezvoltări teoretice se reazămă, cum am arătat, pe un fundament economic. Eminescu pornete de la postulatul muncii medii i al unei anumite propori i între munca medie, consumurile i activită ile diferitelor clase i grupuri ale societă ii. "între consumul unei clase i activită ile pe care ea trebuia să le pună în slujba maximizării muncii sociale trebuie să existe o echivalen ă" (J. S. MIII). Volumul păturii superpuse este proporional cu gradul consumului necompensat în activită i de maximizare a muncii sociale. Maximizarea muncii sociale duce la cre terea culturii; diminuarea ei, în favoarea consumului păturii superpuse, duce la'declinul culturii. în statele civilizate există o propori e stabilă între munca medie i consumurile sociale, între munca i creativitatea "păturii dirigente". "Cu totul altfel stau lucrurile la noi. Trecerea din clasele de jos în cele de sus nu e reglementată prin nici un fel de organizare (...); oameni inculi, incapabili de a munci, de a pricepe un adevăr, fac demagogie, fură prin subrepiune i amăgire voturile alegătorilor, devin oameni politici i dau iarnă bugetului. Fără tiin ă, fără merit, fără muncă, mii i mii de indivizi (...) se super pun poporului românesc, toi avînd dreptul constitu ional de a trăi din buget, toi avînd numai exerciiul acestui drept (...), (M. Eminescu, *Opere,* IV, ed. cit., p. 256). în viziunea lui Eminescu, elitele sînt datoare cu un efort colectiv de maximizare a muncii sociale, redat prin gradul în care din sînul păturii superpuse ar ie i inteligen e superioare, creatoare, în stare a compensa prin crea ia lor consumul păturii superpuse. M. Eminescu anticipase enunul legii maximizării inteligen ei sociale a lui S. Haret care ar putea fi redată prin următorul enun i inteligen a socială a unui grup crete în propori e geometrică cu numărul oamenilor de excepie care apar în acel grup i în progresie aritmetică cu maximizarea inteligen ei medii a acelui grup. Cum se înfă i eazăă lucrurile în cazul păturii superpuse criticate de Eminescu? "..Am dovedit că deasupra poporului român istoric s a super pus o pătură (...), în rîndul căreia (...) nu se poate nate un autor, de exemplu, un om de tiine sau de litere, un om care să *compenseze* prin *tiin ă* sau *talent* munca na ională ce i su tine(...).!n toate ramurile vie ii intelectuale i ale statului, în toate încheieturile organice ale na iunii s au încuibat parazi i; tocmai centrele organice sînt cuiburile în care se prăsesc i se înmulesc... (...) Existen a tuturor acestor oameni costă bani (...). Suma de putere de care dispune ă ranul nu poate suporta greutatea ce i se impune fără nici o compensa ie; el cheltuiete din puterea lui vitală mai mult decît poate restitui; de acolo falimentul puterilor sale vitale; morbiditatea, mortalitatea..." *V. circula ia elitelor, compensare, pătură superpusă, selec ie socială negativă.* I.B.

COMPETEN Ă 1. (juridică) — dreptul legitim al unei persoane sau al unui grup de a lua decizii într un anumit domeniu de activitate, la diferite niveluri ale unor structuri organizaionale (politice, juridice, administrative, industriale, militare etc.) 2. (profesională) caracteristică a unei persoane sau a unui colectiv de a dispune de cuno tinele i deprinderile necesare realizării sarcinilor legate de un anumit domeniu de activitate profesională. La aceasta se adaugă i capacitatea rezolvării cu succes a problemelor organizatorice i a modului de cooperare cu oamenii. Cp, are un caracter relativ, în sensul că o persoană poate fi competentă într un anumit domeniu de activitate i incompetentă în altul. *V. organiza ie, profesie.* I.F.

COMPETI□IE formă a interac□iunii dintre persoane, grupuri, unità□i popula□ionale mari (inclusiv state □i uniuni interstatale), CQQ§iQd djnj□forturflej□pj□stora de a atinge un scop (a avea un beneficiu) carej□tejndivizibii sau despre care se crede că este ca ataTeTfrTc, a c t t S n î ^ p T ^ □ r a m j ^ ^ g r ^ C ^ t o i r e a rezuHatului^dorit □ i mai p.u□iQ,de„caracteBs□ ticile □i comportamentul rivalilor. De altfel, priviîî'Hîntî□o pîfipect'lvFs'ociologică mai largă, c. nyjjrg□ugune întotde£una_conş,□Jn| a e^sJen| B^jTcujB^srjsajAAflP^iaiiat^ *ei,* □, în tot cazul, nu ptaaupunaelaborareade *sttategii^^ane^cjjmgetilgwl^csire* să limiteze ac□iunije celorlal□i competitori. C. se deosebe□te clar, decirde"âânrlicT,"d~§□i uneori poate dejenerajnucoriflict □i violenţă. K. Davis *(Human Socieiy,* 1949y7emaroa7tn acest sens, cum c. func□ionează după / Oeguli ale jocului cărora competitorii trebuie / sa se conformeze □i că în spatele acestor ' / eguli, justificîndu□e □ men□inîndu□e, se aăse□te un set de valori superioara intereselor pentru care se Intră în competi□e... Regulile oompe□,^ei^nmlteazăjrriijlojipeJa ce .po□fi_jjjIijJi},e$_{w}$..CÎnd competi□a încalcă aceste reguli se transformă ea însă□i jncon□ flicf. în orice grup □i societate există c. directă saJiJndir^cţă, pereonaiă^âuJmparsaQglă, spoalaoă□sau□cxin□ieii□ăj după cum sînt

PC§i§nî§.s..^{n}.^{q}^{r}^{Ile} ?' ^{r} ^{e}9^{u}" 'on2?]âJâuJn!s^{r}" *ma\e,^cj\ ^^§&^n^crj§^6u^ăsMSP^Sk,^* desfă□oară. Con□inutul □i sfera no□iunii de^c. se intersectează extrem de mult cu ale celei de concurenţă □i nu de pu□ne ori cele două no□iuni se utilizează ca echivalente. Deosebirile sînt de nuanţă □i accent: am putea spune că $_{c}$este, preponderent, o concurenţă d □MTl ajjji icăjn□e n s itate □i cu uncoeficjent mai redus de rival| a□e.□Soî□tiioJă.âopoz4tleLÎ)in acest punct de vedere, o scală a rela□iilor dintre actorii sociali s□ar prezenta astfel: gopjiBjare'.competi□e□CQacLiren□ă□conflict. Con□inutul □i formele o. depind de natura orîn□ duirii sociale, de modelele culturale, de specificul na□ional etc. Ponderată ca intensitate, ea reprezintă un mecanism de stimulare a

bilizatoare a Q^zvpJtăxii□□i□roen□ne*ii_uoul slandard.j:idicatjia,aciiY□jij„□LefJciaa□□" a unui nivel aspirajiona□nalt. Mai nou, c. alături de cooperare □i conflict, se abordează □i în sociologie în termeni de cost, beneficiu, optim individual □i optim social. *V. cooperare, conflict, interac iune, motiva ie.* P.l,

COMPLEMENTARITATE *(Principiul* c.) concept formulat de către N. Bohr în legătură cu situa□a din mecanica cuantică, dar a□a după cum însu□i autorul său sugera, el pare să aibă o valabilitate mai generală, într□o asemenea formă generală, p.c. afirmă că un fenomen poate primi o descriere mai completă cu ajutorul a două sau mai multe teorii care sînt reciproc independente □i exclusive, dar se completează reciproc, fiecare oferind o perspectivă distinctă asupra respectivului fenomen (domeniu). Cel mai adesea teoriile aflate în competi□e nu sînt opuse în mod absolut, ci mai degrabă se completează reciproc, eviden□iind aspecte diferite. O rela□e de c. o găsim □ între diferite discipline: psihologia □i fiziologia, psihologia □i sociologia etc. O c. specifică caracterizează □i rela□ile dintre teoriile competitive din aceea□i disciplină: ex. sociologia denumită "obiectivă" □i teoriile sociologice de tip comprehensiv (in□ terac□ionismul simbolic, entometodologia). Fiecare teorie are limbajul său specific, logica □i metodologia sa, ireductibile la celelalte teorii. Din acest motiv, cel mai adesea teoriile nu pot fuziona pur □i simplu, fiind mai degrabă, dacă am utiliza un termen al lui Kuhn, *incomensurabile.* Toate au ca obiect de referinţă însă aceea□i realitate, dar privită din perspective teoretice□metodologice diferite. Fiecare pune în eviden□ă o serie de aspecte, ignorînd prin însă□i orientarea sa structurală

altele. De□i teoriile complementare nu pot fuziona într□o teorie sintetică, ele se completează reciproc, totodată însă fiind incompatibile. Există două surse posibile ale c: o sursă de principiu (ca cea din cazul mecanicii cuantice descrisă de N. Bohr) □i o sursă temporară, formulată în cazul □tiin□elor social umane. în acest din urmă caz, se a□teaptă ca, în perspectivă, să se poată construi o nouă teorie care să absoarbă în ea perspectivele dezvoltate de teoriile actualmente complementare. O asemenea rela□ie provizorie de c. pare să caracterizeze faza preparadigmatică (T. Kuhn) a □tiin□elor. *V. paradigmă, teorie sociologică.* C.Z.

COMPORTAMENT COLECTIV tip de comportament emergent (spontan □i ghidat de norme create de participanţi) □i extrainstitu□ional (orientat după alte norme, adesea divergente, decît cele general acceptate social). C.c. are ca dimensiuni: scopul, gradul de organizare a participanţilor □i durata. Scopurile c.c. pot fi expresive (exteriorizarea unor sentimente) sau instrumentale (ob□inerea unor drepturi sau avantaje). Din punct de vedere al gradului de organizare a participanţilor la acest tip de comportament, se face distinc□ie între c.c. neorganizate (spontane, fără lider formal) □i c.c. înalt organizat (cu programe de ac□iune □i lider formal). între aceste două extreme se plasează c.c. intermediare. Durata c.c. este □i ea foarte variată: unele au o durată scurtă (cîteva ore, ca în cazul unor festivităţi), altele pot avea persistenţă cîteva zile, săptămîni sau mai mult (ca în tulburările rasiale sau mi□cările sociale). De□ psihosociologul francez Gustave Le Bon (1895) a abordat cel dintîi problematica c.c, termenul ca atare a fost utilizat pentru prima dată de sociologii americani Robert Park □i Ernest Burgess (1921). în cercetarea c.c. s□au conturat mai multe orientări. (David L. Miller, *Introduction to collective behavior,* 1985). Cea mai veche tratează c.c. din perspectiva emo□ionalităţii sporite (Le Bon, 1895; Park □i Burgess, 1921; Blumer, 1939; Brawn, 1965; Kloppe, 1972; Lofland, 1981), O altă direc□ie de studiere a *c.c.* se centrează pe considerarea acestuia ca răspuns adaptativ la situa□ile noi □i ambigue (Turner □i Kiliian, 1957; Lang □i Lang, 1961). în fine, cea de a treia orientare abordează c.c. din perspectiva conflictelor sociale, ca pe un răspuns la destructurarea socială (Blumer, 1939; Smelser, 1962; Parry □i Pugh, 1978; Rose, 1982). *V. contagiune mintală, psihologia socială.* **S.C.**

COMPORTAMENT PROSOCIAL tip de comportament orientat spre susţinerea, conservarea □i promovarea valorilor sociale, fără a□teptarea unor recompense externe. Ajutorarea, protejarea □i sprijinirea dezvoltării oamenilor — altruismul — ocupă o poziţie centrală în sistemul c p . Pentru a se putea vorbi de existenţa unui c p . trebuie îndeplinite cel pu□in două condi□ii: inten□ia de a acorda ajutor altor persoane □i libertatea alegerii conduitei (Hans Werner Bierhoff, 1980). Al□ cercetători consideră a fi obligatorii trei condi□ii: inten□ia de a ajuta, actul comportamental să fie ini□iat în mod voluntar □i cel care realizează actul comportamental să nu urmărească ob□inerea vreunei recompense externe (V.J. Derloga, J. Grazelak, 1982). Emergen□a c p . a fost explicată prin două ipoteze alternative: ipoteza cost□beneficiu (J.A. Piliavin □i colab., 1981) □i ipoteza normativă (J.P. Rushton, 1980). Analiza cost□beneficiu, derivată din teoria echităţii, a fost aplicată cu succes în explicarea c p .: acordăm ajutor altora dacă estimăm că beneficiul (recompensele morale interne) vor depă□i costul implicat de ajutorul dat (efortul fizic □i psihic, riscul pierderii vie□ii, cheltuieli financiare etc.) Cu cît costul este mai ridicat, cu atît emergen□a c p . este mai pu□in probabilă.

Cercetările efectuate de Bibb Latane şi John M.Darley (1970) au atras atenţia asupra fenomenului de "difuzare a responsabilităţii": cu cit s nt mai mulţi martori oculari, cu at t va fi mai redusă proporţia celor care acordă ajutor şi cu at t mai ndelungat va fi timpul de aşteptare p nă la intervenţia de ajutorare. Gradul de control (măsura n care victima se face vinovată de situaţia n care se află) influenţează acordarea ajutorului: emergenţa cp. este mai probabilă dacă se apreciază că factorii cauzali nu au stat sub controlul victimei (L. Berkowitz, 1969). Simpatia/antipatia faţă de cei oare cer ajutor mediază emergenţa cp. (B. Weiner, 1982). De asemenea, modul n care se cere ajutor influenţează declanşarea cp.: dacă apelul ia forma imperativă, acordarea ajutorului va fi am nată sau suspendată. Este "efectul bumerang" in acordarea ajutorului (S. H. Schwartz, J. Howard, 1981). Similaritatea trăsăturilor de personalitate a celor care solicită cu cei cărora li secere ajutor constituie un element de predicţie al cp. Realizează cp. cu o mai mare probabilitate persoanele care s nt mai competente (L.M. Hoffman, 1976), care au un mai mare control asupra desfăşurării evenimentelor (J. Rotter, 1966) şi o mai accentuată stimă de sine (J. Reykowski, 1975). *V. altruism, morală.* S.C.

COMPREHENSIUNE metodă alternativă *explica iei,* al cărui obiectiv este descifrarea subiectivităţii care prezidează acţiunile actorilor umani, pornind de la semnele sensibile care reprezintă manifestarea acestora, şi utiliz nd intuiţia, combinată cu simpatia, adică *empatia.* Formulată n filozofia neokantiană din a doua jumătate a secolului trecut ca metodă specifică ştiinţelor sociale şi umane (J. G. Droysen. W. Dilthey, K. Jaspers) şi preluată n sociologie de M. Weber. Dacă *explica ia* presupune un *sens obiectiva]* faptelor sociale, rezultat al unui determinism cauzal, c presupune că faptele sociale au un *sens subiectiv,* fiind rezultatul unui determinism subiectiv. n cadrul explicaţiei, cercetătorul caută să evidenţieze "celelalte fapte sociale" care determină faptul de explicat. Prin c. cercetătorul caută "să plonjeze n psihicul" (K. Jaspers) autorului faptului social, să "se pune n pielea" celuilalt, să nţeleagă intenţiile, starea sa de spirit care a prezidat actul n cauză. Realitatea subiectivă, se consideră de către promotorii metodei c, nu poate fi analizată cu mijloacele obiective ale ştiinţei. Empatia, capacitatea de a l nţelege pe celălalt, se formează şi se amplifică pe baza experienţei obţinute din interacţiunea socială, din plasarea n variate roluri, cu alte cuvinte pe baza cunoaşterii cotidiene pe care fiecare o obţine n legătură at t cu propriile sale trăiri n diferite situaţii, c t şi cu trăirile celorlalţi. Pornind de la accentul pe care l pune asupra rolului subiectivităţii n constituirea acţiunii sociale, M. Weber ncearcă să preia metoda c. n sociologie, combin nd o cu metoda explicativă: "explicaţie comprehensivă" sau "comprehensiune explicativă". *V. interac ionism. C.Z.*

COMPROMIS modalitate de rezolvare a unor tensiuni şi conflicte, de realizare a consensului, n condiţii de diversitate de interese şi/sau puncte de vedere, caracterizată prin faptul că soluţia adoptată este rezultatul unor cedări reciproce, minimiz ndu se astfel conflictul şi promov nd cooperarea. C. se opune utilizării excesive a coerciţiei, a forţei pentru a impune interesele unei părţi n detrimentul celorlalte. n acest fel, se evită situaţiile con flictuale latente sau manifeste, cresc nd stabilitatea sistemului prin realizarea unui anumit echilibru ntre părţi. Realizarea c. presupune: a. conştientizarea reciprocă a intereselor şi exigenţelor; *b.* căutarea unor soluţii care să maximizeze convergenţa intereselor, să satisfacă, pe c t posibil toate

interesele aflate n joc. C. nu reprezintă pur şi simplu o soluţie care să satisfacă n egală măsură toate părţile, ci tinde mereu să favorizeze o parte sau alta, n conformitate cu puterea relativă a fiecăreia dintre ele. n orice proces de negociere a unui compromis vom găsi de aceea inevitabil şi manifestări ale puterii fiecărei părţi, ncercări de intimidare şi manipulare reciprocă. Evit nd blocarea deciziei sau conflictul destructiv ntre părţi, c are un rol pozitiv important n dinamica sistemelor sociale. Există nsă şi situaţii n care compromisul are mai degrabă consecinţe negative: a. c nd soluţia adoptată crează un sistem instabil, n perspectivă, care va duce la agravarea tensiunilor şi conflictelor; o. c nd forţează o parte să accepte, sub presiunea forţei, o soluţie care structural o dezavantajează şi c. c nd soluţia la problemă este determinată prin jocul şi c. dintre interesele secundare, particulare, n locul considerării interesului general. Conducerea unei ntreprinderi, de ex., poate adopta la o problemă o soluţie care reflectă c. intereselor particulare ale diferiţilor participanţi (interese de prestigiu, de putere, de poziţie), iar nu obiectivele, interesele generale ale ntreprinderii. Aceste cazuri negative de c. s nt adesea desemnate prin termenul de c. *de principii,* pentru că nu s nt respectate principiile fundamentale care garantează corectitudinea soluţiei. *V, conflict, consens, cooperare, decizie, negociere.* C.Z.

COMUNICARE proces de emitere a unui mesaj şi de transmitere a acestuia ntr o manieră codificată cu ajutorul unui canal către un destinatar n vederea receptării. n c. unilaterală numai emiţătorul organizează şi transmite informaţii n vederea receptării, in c reciprocă, receptorul construieşte o nouă secvenţă de c, devenind el emiţător şi celălalt receptor. Condiţiile minime fundamentale de realizare a c. s nt: compatibilitatea codurilor şi existenţa mesajului. Codurile pot lua forma limbajului natural, limbajului nonverbal şi simbolurilor concrete (lumini, steaguri etc.) sau abstracte (semnale, formule logice, matematice etc). n c. socială cele mai frecvente s nt codurile verbale şi nonverbale (gesturi, expresii faciale, intonaţii etc). Acestea pot apărea mpreună sau separat. C nd apar separate de codurile verbale, componentele nonverbale exprimă imposibilitatea de a verbaliza sau a solicita o informaţie, iar c nd le nsoţesc au rol de ntărire, de distorsiune sau de indicator "metacomuni cativ" prin care se accentuează un anumit mod de nţelegere sau de interpretare a mesajului verbalizat. Accesibilitatea conţinutului mesajului este dependentă de comunitatea codurilor emisiei şi recepţiei. Această compatibilitate nu ia dec t rareori forma identităţii perfecte. n jurul nucleului de coduri comune există o variabilitate a modului de codificare şi decodificare generată de: experienţe sau practici individuale sau sociale de nvăţare anterioară, forme de interacţiune, situaţiile de c, accesul individual la cultura c etc. Atunci c nd această variabilitate este accentuată pot apărea şi stări de incomunicabilitate chiar ntre parteneri care dispun de unele coduri relativ comune. Orice c. este centrată pe un mesaj, adică pe un ansamblu de informaţii prezentate ntr o formă simbolică. Cantitatea de informaţii dintr un mesaj este invers proporţională cu redundanţa sa. • Cu c t mesajul transmis ntr o unitate dată de timp sau intr o secvenţă de c conţine o cantitate mai mică de informaţie, cu at t redundanţa este mai mare. Aceasta nu nseamnă nsă că pentru a creşte eficienţa c. sociale trebuie redusă c t mai mult redundanţa. Cea mai economicoasă formă de codificare a unui mesaj se poate dovedi o piedică pentru receptarea adecvată, ntruc t creşte ponderea interpretărilor sau nţelesurilor variabile investite n cursul receptării şi se accen

tuează distanța dintre intenționalitatea mesajului și ceea ce este efectiv receptat. Avînd în vedere calitățile receptării, cantitatea de informație transmisă și intenționalitatea c, emițătorul trebuie să elaboreze decizii optime de structurare a mesajelor în termenii gradului său de redundanță și ai asamblării și utilizării codurilor. în funcție de distanța fizică dintre emițător și receptor și de utilizarea unor posibilități tehnice de transmitere a mesajelor, se distinge între c. interpersonală și c. în masă. • C. *interpersonală* se identifică de fapt cu interacțiunea socială, întrucît în orice interacțiune se realizează schimburi de mesaje. De regulă, ea se realizează în grup sau este dependentă de grupul de apartenență a persoanelor implicate. Funcția o. interpersonale este de a menține unitatea și integritatea oricărui grup social, de a asigura coordonarea acțiunilor individuale în grup. Admițînd această premisă, s-a studiat cu insistență structura sau rețeaua de c. a grupului, respectiv modul de distribuire a relațiilor interpersonale de c, densitatea și consistența lor, tipurile de informații vehiculate și efectele lor asupra organizării și funcționării grupului. în orice grup există diferențe între indivizi din punct de vedere al frecvenței angajării în c. Diferențele sînt produse mai ales de status (cu cît ocupă un status mai înalt cu atît este mai probabil să inițieze și să primească mai multe mesaje), de gradul de conformitate normativă (distanțarea moderată a unei persoane față de normele grupului se asociază cu multiplicarea mesajelor transmise de ceilalți pentru a produce conformarea, pe cînd distanțarea accentuată duce la diminuarea c.) și de orientarea relațiilor afective. Rețeaua de c. poate fi caracterizată prin flexibilitate / rigiditate, centralitate / lateralitate, formalitate / informalitate (A. Bavelas, H.J. Leavitt). Aceste proprietăți au efecte variabile asupra performanțelor individuale și de grup. Pentru a crește eficiența activității grupului trebuie adoptată cea mai adecvată rețea de c. De exemplu, eficiența distribuirii informației într-un grup este maximă în condiții de accentuare a centralității rețelei de c. în același timp, efectele individuale ale mesajelor transmise de o sursă exterioară nu sînt directe, ci intermediate de structura socială a grupului. • Această regulă este valabilă mai ales în cazul c. *în masă,* în care același emițător dispune de posibilitățile de transmitere a aceluiași mesaj la un număr foarte mare de receptori potențiali. Aceste posibilități sînt oferite de mijloace tehnice de c. în masă (massmedia), respectiv, presă, radio și televiziune. în general, studiul c. de masă a tins să se concentreze asupra elementelor ei componente și a relațiilor dintre ele incluse într-o formulă sintetică de genul: *"cine* spune ce, prin ce *canale* (medii) de c, *cui* și cu ce *efecte"* (H.D. Lasswell, 1946). în privința sursei, s-a acordat atenție organizării contextuale a mesajului și imaginii audienței despre transmițător, respectiv credibilității acordate acestuia. în organizarea mesajului s-a distins între prioritatea și poziția ultimă a unor informații pentru a se releva efectele diferențiate. Avantajul poziției prioritare constă în întărirea atitudinilor deja deținute de receptori, pe cînd al celor incluse în finalul mesajului rezidă în stimularea reflecției și creșterea reținerii. în același timp, efectele depind și de conștientizarea de către receptor a intenției transmiterii, de complexitatea și repetabilitatea mesajului. De exemplu, conștientizarea intenției transmiterii diminuează intensitatea și extensia efectelor, iar mesajele prea complexe nu produc decît efecte de suprafață pentru că nu sînt decodate. Repetarea insistentă a c. acelorași mesaje față de aceleași persoane produce o saturare a recepției exprimată prin indiferență față de mesaje, un grad înalt de conformism aparent și o căutare compensatorie de mesaje provenite din alte

surse. Efectele mijloacelor de c. în masă sînt cel mai adesea indirecte, în sensul că influențele lor sînt întărite sau diminuate de structura de grup și mai ales de către liderii de opinii din grupurile de apartenență. P. Lazarsfeld și B. Berelson au caracterizat astfel "fluxul de o. in două trepte", incluzînd pe cea a transmiterii directe de către massmedia și pe cea instituită în c. interpersonală. în unele situații numărul treptelor tinde să crească sau să se reducă, generînd procese specifice de difuziune a informațiilor. Această tendință depinde și de organizarea sistemului social care poate crea condiții de multiplicare sau de concentrare a canalelor de c, de intensificare sau de diminuare a controlului social al mesajelor transmise și vehiculate. Controlul c. se poate realiza în mod implicit, prin valorile de referință, sau explicit, prin instanțe special organizate; se poate exercita asupra oricărei rețele de c. sau numai asupra c. în masă, lăsînd libere fluxurile de c. interpersonală. Odată cu multiplicarea mijloacelor de c. in masă a crescut audiența și gradul de expunere, dar și selectivitatea personală, concomitent cu accentuarea pasivității în receptare. Deși efectele lor informative pot crește, cele formative și mai ales generatoare de acțiuni sînt reduse. în general, efectele c. în masă depind de predispozițiile și atitudinile anterioare ale receptorilor. *V. atitudine, difuziune, informa ie, media, persuasiune, propagandă.* M.V.

COMUNISM mod de organizare socială bazat pe forme colective de proprietate asupra mijloacelor de producție și pe o distribuție egală a resurselor. în antropologia socială a secolului al XIX-lea se utiliza conceptul de c. *primitiv* pentru a desemna societățile presclavagiste, fundate pe o proprietate comună și pe un consum egalitar, reglat printr-o distribuție colectivă a bunurilor. în marxism, tip de societate postcapitalistă. • C. reprezintă una dintre cele mai vechi aspirații caracterizată ca reacție la crize sociale acute și la inegalități sociale excesive. El a luat forma *utopiilor,* modele ideale de organizare socială, rezultate ale proiecției unor aspirații difuze. Este cazul *Republicii* lui Platon sau al utopiilor Renașterii: *Utopia* lui Thomas Morus și *Cetatea soarelui* a lui T. Campanella. în perioada modernă Gracchus Babeuf formulează un program politic de tip c. fundat însă pe ideea naivă a distribuției egale a bunurilor. Ideea actuală de c. se datorează lui K. Marx și F. Engels, care au elaborat-o în cadrul unei teorii a societății, traducînd-o totodată într-un program politico-ideologic de acțiune revoluționară propus clasei muncitoare, în concepția lui Marx, c. nu trebuie considerat un ideal, care prin atractivitatea sa să influențeze acțiunea umană (deși el este inevitabil și un ideal), ci o fază a evoluției societății umane Impusă cu necesitate de legile obiective ale Istoriei. în *Ideologia germană* (1844) se afirma: c. nu reprezintă un ideal care să fie impus omenirii, ci "mișcarea reală care suprimă starea actuală". Pentru prima oară, Marx formulează ideea de c. în contextul teoriei *alienării* și *dezalienării.* Această teorie s-a conturat într-o perioadă de ruptură a lui Marx de gîndirea hegeliană *(Manuscrise economico filozofice,* 1844). Organizarea societății pe bazele proprietății private asupra mijloacelor de producție ar sta la originea fenomenului alienării. Rezultatul este o societate dezumanizată, "nenaturală" din punct de vedere al naturii umane. Ca atare, consideră Marx, înlocuirea proprietății private cu o proprietate colectivă asupra mijloacelor de producție este de natură a depăși alienarea, a oferi o organizare socială cu adevărat umană. C. este definit ca "naturalism", ca reîntoarcere a omului la el însuși, la adevărata sa natură umană. în acest context, ideea de c. este legată de aceea de *om total:* persoană care îți poate dezvolta și afirma li-

ber toate capacităţile sale umane n cadrul unei relaţii nealienate cu lumea sa umană, ntreaga bogăţie creată de evoluţia umanităţii devine n c. cadrul nemijlocit al realizării umane. Necesitatea obiectivă a instaurării c. este identificată ulterior n teoria marxistă asupra societăţii n concordanţa necesară dintre nivelul şi caracterul forţelor de producţie şi tipul relaţiilor de producţie. Dezvoltarea forţelor de producţie, realizată de revoluţia industrială, le conferă acestora un caracter tot mai social, pun ndu le n contradicţie cu relaţiile de producţie fundate pe proprietatea privată şi făc nd necesar un nou tip de relaţii de producţie fundate pe proprietatea colectivă. La un nivel şi mai ridicat de dezvoltare al forţelor de producţie, c nd se va trece din faza *rarită ii* (cantitatea de bunuri produse este inferioară necesităţilor) n cea a *abunden ei* (producţia se plasează la nivelul necesităţilor), va deveni posibilă o distribuţie a bunurilor nu după criterii exterioare, generatoare de inegalitate, ci după criteriul nevoitor, n *Critica Programului de la Gotha* Marx formulează o idee importantă care va sta la baza programelor partidelor comuniste: organizarea producţiei pe bazele proprietăţii de tip socialist a devenit deja o posibilitate şi o necesitate, datorită caracterului social ridicat al forţelor de producţie. O societate c, n sensul deplin al cuv ntului, nu va putea fi nsă realizată dec t atunci c nd productivitatea munci o va permite. Marx respingea categoric "c. sărăciei" — egalitate n condiţii de raritate a bunurilor. Adevărata egalitate poate fi instaurată n mod efectiv doar c nd, datorită bogăţiei produse, fiecare poate să consume la nivelul necesităţilor sale, variabile de la persoană Ia persoană. Din acest motiv, ntre revoluţia socialistă şi realizarea efectivă a unei societăţi c. se va trece inevitabil printr o formă intermediară de organizare socială — socialismul. Ca fază de trecere la c, *socialismul* se caracterizează, conform teoriei lui Marx, prin următoarele trăsături distinctive: *a.* proprietatea colectivă, socială asupra mijloacelor de producţie; *b.* producţia se desfăşoară ncă n cadrele *produc iei de mărfuri*, fiind supusă n consecinţă tuturor legilor care guvernează un asemenea sistem; c. distribuţia se face n funcţie de cantitatea şi calitatea muncii depuse. Ca o consecinţă a modificărilor fundamentale din sistemul productiv, Marx deduce o serie de caracteristici generale ale c: a. activitatea productivă nu se va mai realiza n forma producţiei de mărfuri; *b.* datorită abundenţei, făcută posibilă de creşterea productivităţii muncii, distribuţia bunurilor va fi realizată după nevoi; c. diferenţierea de clasă a societăţii va fi complet eliminată, realiz ndu se din acest punct de vedere o societate omogenă, caracterizată de existenţa unor interese generale, efectiv comune; d. dispariţia statului ca instrument de impunere a interesului unei clase mpotriva celorlalte clase, c t şi a tuturor mijloacelor de • coerciţie şi oprimare socială (inclusiv a sistemului juridic); conducerea societăţii va pierde n consecinţă caracterul politic; e. dispariţia decalajelor generatoare de inegalitate ca de ex. a decalajelor dintre sat şi oraş, dintre munca fizică şi cea intelectuală, dintre funcţiile de conducere şi cele de execuţie; /. ca rezultat al dezvoltării şi intensificării relaţiilor social economice şi culturale, ntr un viitor ndelungat nespecificabil se vor şterge treptat, n mod natural, diferenţele dintre naţiuni. C. este diferit de asemenea n contextul opoziţiei *spontan/con tient*. Proprietatea privată, prin natura sa, generează o societate care se constituie şi funcţionează prin mecanisme spontane, al cărei prototip l constituie piaţa economică. Lipsa de control conştient al colectivităţii asupra vieţii sale sociale nu reprezintă, n g ndirea marxistă, n primul r nd rezultatul unui nivel scăzut de cunoaştere, ci este un efect al nsăşi structurii sociale, a cărei funcţionare, reglare şi schimbare este fundamental spontană. Oamenii s nt conştienţi de scopurile, intenţiile, aspiraţiile lor, dar rezultatul final al acţiunilor lor este structural imposibil de planificat, controlat, prevăzut, in contrast, datorită proprietăţii colective asupra mijloacelor de producţie, c. ar reprezenta prima societate care s ar constitui şi ar funcţiona n mod conştient. n acest context, găsim n lucrările lui Marx şi Engels caracterizări ale c. de tipul: c. reprezintă saltul omenirii din preistorie n istorie; din imperiul necesităţii, n imperiul libertăţii; c. reprezintă enigma dezlegată a omenirii, • n ciuda pretenţiei că modelul comunist de societate nu este o utopie, ci rezultatul unei analize de tip ştiinţific, la ora actuală există estimarea larg mpărtăşită că modelul c. de societate este o utopie tipică, exprim nd condiţiile secolului trecut, naivă din punct de vedere al complexităţii societăţii contemporane. n fapt, ideea de c. apare tot mai rar şi in programele politice ale partidelor comuniste actuale. *V. ideologie, marxism, spontan, utopie.* C.Z.

COMUNITATE entitate social umană, ai cărei membri s nt legaţi mpreună prin locuirea aceluiaşi teritoriu şi prin relaţii sociale constante şi tradiţionale (= consolidate n timp). Ocup nd aceeaşi nişă ecologică, membrii unei c. folosesc n devălmăşie resursele naturale ale mediului (păduri, ape etc). C. se caracterizează prin relativă autarhie. Ea conţine, la scară redusă, toate activităţile proprii unui sistem social (economie, drept, morală, religie etc). Sociologul german Fer dinand Tonnies a făcut, totuşi, distincţie ntre o. *(Gemeinschaff)* şl societate *(Gesellschaft)*. C. (familia, satul), prin autenticitatea ei, ar fi ca un organism viu, bine integrat, ntemeiat pe datini şi pe trăiri comune, n vreme ce societatea (oraşul, statul) — ulterioară faţă de c. n privinţa evoluţiei — ar fi un agregat complex dar artificial, ntemeiat pe convenţie, opinie publică, legislaţie. n expresie durkheimiană, c. persistă prin "solidaritate organică", iar societatea prin "solidaritate mecanică". C. poate fi privită nu numai ca obiect de cercetare, dar şi sub aspectul reprezentativi ăţii n raport cu o realitate social umană mai cuprinzătoare (etnie, stat, omenire); astfel s a ivit necesitatea unei alte distincţii, aceea ntre c. ca "obiect" şi c. ca "eşantion" (Conrad Arensberg, art. *The Community as Object and as Sample*, 1961). n antropologia socială a nregistrat deja o carieră considerabilă conceptul de "c. mică" (Robert Radfield, *The Little Community*, 1955). Aşa cum se nţelege şi din denumire, c. mică se prezintă ca un grup social uman de mici dimensiuni (clan, trib, sat) şi se caracterizează prin relaţii nemijlocite, de cunoaştere reciprocă ntre membrii săi. Ea este, totodată, cea mai mică unitate morfologică a speciei umane n care reproducerea poate avea loc fără iminenţa consangvinităţii şi, deci, a efectelor patologice, degenerative. Relevanţa antropologică a c. mici se bazează pe faptul că funcţiunile sociale ale acesteia se desfăşoară ntr un spaţiu fizic, restr ns, ceea ce le face direct observabile şi deci propice abordării holistice, monografice. *V, antropologie culturală, autarhie, devălmă ie, e antionare, holism, monografie sociologică, sistem social.* Gh.G.

CONFIGURAŢIE mod de organizare a relaţiilor dintre elementele unei mulţimi. n sens larg, precum n psihologia gestaltistă, c. este sinonimă cu formă sau structură, n sens restr ns, c. rezultă din abordarea unei structuri predominant din perspectiva relaţiilor constitutive ntre elementele ei (P. Blau, 1976). Corelativ se apreciază că structura poate fi analizată şi dintr o perspectivă distributivă, urmărind modul n care elementele ei s nt repartizate in clase distincte. n sociologie, au fost relevate c. ale unor macrostructuri de tipul celor de rol, sociometrice, de rudenie

etc. Perspectiva distributivă este folosită mai ales n abordarea macrostructurilor de tipul celor de clasă. Structurile n general, c. lor n particular, s n caracterizate prin predominanţa ntregului asupra părţilor, invarianta relaţiilor, transmiterea schimbărilor de la nivelul unui element la ntreg etc. *V. sociometrie, structură,* **D.S.**

CONFLICT opozţie deschisăjuptă ntre indivizi, grupuri, clase sociale, partide, comunităţi, state cu interese economice, politice, religioase, etnice, rasiale, divergente sau in °Q[!lEâtifeMt_SW^e tâSle^j^rupJjy.g,as.UPia i0iŞ_'ä°JiMEiiJJ2Si§i£• Ca termen, c. derivă din latinescul "conflictus" care nseamnă "a ţine mpreună cu forţa". • *Qauzel&c.* pot fi de diferite tipuri: ioegaJiţăţLşi jflsQrJm.inârJ..sociaIe, incapacitatea părţilor de a^aiungg.lagin compromis recjprgcj.S£?PiâUfia8îti.Ş poziţia lor n societate, CQrrjpeJJtiajjentru controlul resurşşlorjiniţe, acces competiţional la oportunităţi crescute, dQrjntajiejJpjŢi]nare, dejautere^de pxgstjgju. • Te^r[He_c^caută să explice: cauzele manifeste şi potenţiale ale acestuia; °IIÎiI2ilevo£uf|e^aJe c. şi gpsjbilită}ile__de soluţionare a lui; efectele directe şi indirecte, fujŢCJiHejgTdisfuncţiile sale n procesul de funcţionare şi schimbare a sistemelor sociale; tipurile şi aria de cuprindere a c; instituţionalizarea c; managementul c, procesele de negociere şi atingerea păcii sociale, menţinerea ordinii sociale n ciuda marilor inegalităţi dintre părţi şi a deosebirilor de interese; rolul c. n procesele dinamicii de grup. Interesul pentru studiul c. a apărut o dată cu primele reflecţii filosofico sociale şi istorice (Tucydides), regăsindu se apoi ca o preocupare majoră n literatura sociologică, politologică, psiho sociologică. Ca teoreticieni consacraţi n analiza c, contradicţiilor sociale, ale puterii şi divergenţelor de interese sociale pot fi amintiţi: Machiavelli, Hobbes, Durkheim, Max Weber, R. Dahrendorf^Collins, David Lockwood, Simmel, Lewis Coser, Marx, Gouldner, Gumplowitz, Parsons, Deutsch, J. R. P. French, Goldman Schlenker, Johnson Pruitt etc. Un loc aparte n colecţia teoriilor asupra c. l are teoria socială a lui Marx privind contradicţiile sistemului social, lupta de clasă, rolul interesului economic n c. Multe din teoriile occidentale asupra c. s nt influenţate de marxism. • Anii '60 s au caracterizat printr o disputăjirjrjrjnsJ_ ntrejToi[e teorii^ujDj^Cjj care subliniau rolu!_productiv al acestuia_pentru_j.chim^axe.a_ş_p.cjală, şi ajioidănle structuralist funcţio_naliste (T. Parsons era cazul paradigmatic) care accentuau coerenţa sistemelor sociale, consensul, consider nd conflictul a fi mai degrabă o patologie a sistemelor. Teoriile structural funcţionaliste erau acuzate a privic., doar din perspectiva funcţiei lui negative, ca fenomen marginal, av nd ca rol doar perturbarea armoniei ntregului. Noile tgorii^ornind de la inevitabilitatea pluralităţii intereselor, consideră abordarea constructivă a c. ca exprim nd esenţa democraţiei. n fapt, asumarea c. reprezintă, pentru un sistem sociaj, un indicator'ă caracterutjjj său democratic. Pluralismul puterii, competiţia programelor, proiectele alternative de schimbare socială, procesele electorale competitive, procedurile de negociere, conciliere şi arbitraj s nt caracteristici ale sistemelor sociale complexe, modalităţi de menţinere a ordinii sociale. • Tipurile .distincte..de c. social depjnd.de: caracterul, structura şi specificul părţilor aflate n c; natura scopurilor fixate de acestea; mijloacele utilizate pe parcursul evoluţiei c. • Mulţi analişti au descris modelul de dezvoltare a c. prin cinci etape relativ distincte: 1 .jjezacor d_u[; 2. confruntarea; 3. escaladarea; 4. de escaladarea; 5. rezolvarea (Donelson R. ForsytKJT'Dezaco/'du/ debutează prin simple ne nţelegeri, diferenţierea indivizilor sau grupurilor prin modul lor de a fi şi a g ndi (uneori

pot fi şi pseudo ne nţelegeri, false a), diYer aftatSJHl£2re. nesemnificatjve pentju interacţiunea socială, de grup, dar^g|g,ne comrjglaţe.Jajj,mp,,pQt,degeriera Jn. conflicte reale. *Confruntarea* adinceşte diferenţele dintre indivizi, grupuri, clase etc, acestea fiind percepute de către părJHeJn c. ca Im'foTtanliTpentl Weracik^a^dj^grup, ca ameninţ nd unitatea grupului; n această fază fiecare part^jsi¡__justjn£¡£gziţi_a.şa, accen tulacfco_P.ej3azaun.eiJdepjogii justificative (se intensifică angajarea părţilor pe linia dezacordului iniţial; fiecare parte subliniind erorile din g ndirea celeilalte; este faza n care fiecare parte se convinge pe ea nsăşi că trebuie să convingă adversarul să şl schimbe părerea, să renunţe la poziţia lui, accept nd argumentele sale; acţiunea de persuasiune devine

de coerciţie, cu efect de "boomerang" asupra părţliorT expresia ej5otion_aţă^domjnă_asupra argujngfltejflrjogice; raţaTOjji,y^căr{i r^grup ssgdej_ş nt antrenate mecanisme psihologice şi interpersonale ale luptei care_ducj§,ştreşs crescut, atmosferă.ţenşiongtl,. fiusir.ări.şucceşivj!_ce,,ajiţrenează^ forme de videjnjăj^greşMjat^nljmbaj (vezi celebre ipoteză frustrare/agresiune); lipjajie ncredere creşte; apare^necesiţa|ea unei soîutjLHs£aJad_area_c. distry,ge_ooim?le, «-ciprociţăţiipozitiyejjnlocuindu le cu unele de tip negativ (Schlenker, Goldman, 1978) care susŢfn un comportament concurenţial exagerat; tensiunile s\ osţjlităţile din grup s nt scăpate de sub control; reacţia de autcP apărare a fiecărei părţi st rneşte violenţe fizice şi simbolice, agresivitate maximă; n această etapă,o^t|ng^Runc ul. culminant, "de y ţ£.caxe^,poate distruge total interacţiuoeâ,d.e,g.r.uj>, ajulng1'iS~uheoYrcnTar p nă la distrugerea fizică a părţilor, sau o poate reface printr o schimbare structurală. *Escaladarea* c. e urmată firesc de orientarea spresoluţjix#Q.Date_deLffi^Lyarej^.E!iD.'ii tervenţii legale de tipjnşţiţijţional, prin negocieri şi compromisuri treptate, prin stimularea posibilităţilor de comunicare deschisă ntre părţi, prin captarea bunăvoinţei părţii adverse, *P'S}^lian^a"cete\¡^^§jre\ajsâ^* n calitate de mediator, moderator, facilitator, diplomat, sfătuitor, conştientizator, judecător, expertele (Johnson Pruitt, 1970), toate av nd un scop integrativ, de refacere a interacţiunii sociale normale. Pentru a avea reuşită n timp şi eficienţă n procesul interacţiunii sociale, de grup, cojXJaroJIliS.uLtinaljietuWe rezolvareacj.nyixebuie.săfie privit deniei una., din părţi ca un semn al slăbiciunii sale, nu trebuie să Wi"spe^uiâHri"pj;oc£şyLco.ooilie7irde ªiQL°JEi3eT3*aRriejat prinfuncţia luips^itiv integrativă pentru unitatea şi pacea socială.. Incapacitatea adoptării unor soluţii constructive, mjjj^J__a£c^taj£^djj,ce fie la dezagregarea_sjsjemjJiui,'fie.la generarea *ªDMLSS'[M^fii.£!S°ï°J* şi provizoriu, fundat pe forţă. V. *consens, contradic ii sociale, negociere.* **E.Z.**

CONFORMARE adaptarea unei persoane la norma sau sistemul de norme proprii unui grup social, instituţie sau organizaţie, n-cadrarea comportamentelor de rol n modelele recunoscute şi consacrate grupai şi/sau social. Aşa cum n cadrul oricărui grup socialse cristalizează şi funcţionează norme, tot astfel se dezvoltă presiuni spre c. la ele. Astfel de presiuni influenţează modul de g ndire şi comportamentele, cel mai adesea fără ca actorii să fie conştienţi de existenţa lor. Cu c t un grup este mai atractiv, cu at t este mai probabil ca fiecare din membrii săi să şi modifice punctele de vedere şi comportamentul n conformitate cu normele (formale sau informate) ale acestuia. Finalitatea controlului social este asigurarea c. Indivizii se conformează normelor unei societăţi pentru că ei realizează că, dacă nu o fac, riscă să fie pedepsiţi, n timp ce c. le aduce recompense.

Acela care încalcă normele se întîlne□te cu antipatia, ostilitatea, bîrfa □ i chiar ostracizarea. Cel care se c. ob□ine pre□uire, popularitate, prestigiu □ i ceilal□i îl definesc social ca pe un om "bun". Hipertrofierea c. duce la *conformism.* Din această categorie face parte □ i c. totalitară. Aceasta se caracterizează prin supunerea oarbă, necondi□ionată a persoanelor la normele institu□iei, grupului sau societă□ii. Este asigurată prin constrîngere strictă □ i este prezentă în ceea ce Erving Goff□ man a numit *institu ii totale* (închisoarea, spitale de boli mentale, unită□i militare, lagăre de concentrare). în formă extinsă, uneori la scara întregii societă□i, se manifestă în regimurile totalitare. *V. asimilare, birocra ie, control social, grup, devian ă, institu ie, non conformism, normă socială, totalitarism.* I.F.

CONSANGVINITATE rudenie între persoane care pretind că descind dintr□un strămo□ comun. C. func□ionează ca un mecanism de stabilire a raporturilor dintre descenden□i □ i colaterali, ca principiu de reglementare a transmiterii mo□tenirii □ i ca principiu de reglementare a căsătoriei. Ea are, în acela□ timp, un rol coeziv (bază a unită□ii rudeniei) □ i un rol separativ (de interzicere a căsătoriilor între rude apropiate). Aceste func□ii ale c. sînt formalizate □ i în siste□ mele legislative moderne. Gradul de cuprindere a c. este o problemă de definire socială, cu răspunsuri diferite de la o societate la alta. tn prezent, în societă□ile europene sau de cultură europeană, drepturile □ i restric□ile implicate de c. se aplică la un număr relativ mai mic de grade de rudenie, comparativ cu societă□ile din Africa □ i Asia sau comparativ cu societă□ile tradi□ionale. *V. căsătorie, endogamie, familie, incest, tabu.* I.Mih.

C O N S E N S c^n£oj^an4ă4aaacd)_a_Eunc teloLde. vedere ale mefl^rilor .unuLgrup_sau a unei colec£vi□ă| j_asjj£ra^ti^ norm^îorjhralorilor, cît şi a.Qbiecj□ygior_sj mij□ loa5eJpxc§,.y.r.meaz^ opozi□ie, aiS§,e!!| y,L reprezimăjip□a de acord, discordan□a punctelor de vedere. Dacă c. reprezintă* Baza activită□i'comune, a cooperării eficace, d. este sursa tensiunilor □ i conflictelor, a blocării activită□i colective. C/d. prezintă grade: *a.* cî□ membri sînUle. acord cu un_a_numj□puac□cle vedere, cî□nu sînt de acord, cî□nu au opinie cristalizată; *b.* în'ce□jjf□d esteaccep'tată o estimare — total,, cu entuziasm, par□ial, cu îndoială Există două surse ale c/d. a ^urse social□struc□urăl□— structura de interese. Qonvergenja de interese reprezintă oJ}ază_solidjă a c, în timp ce divergen□a intereselor tinde să genereze un d. cronie^tR.^ur□e cogpjti^e: chiar în condi□ile unei convergente complete a intereselor, punoteis.^ftj/edgre^ailejTiembrilor unui grup sociaJ^Hjjdej□uJjl£_diferite. în coodjjjfde certitudine completă, c. este asigurat in mod j3âJu^^guî^2^=T'Is®!Ji1ânTrnîEBep□ tat). în condi□i de incertitudine, nu c, ci d. este cel mai probabil: incertitudinea generează diversitate a punctelor de vedere, *dissens.* • Pentru că c. reprezintă o condi□ie esen□ială a vie□ii sociale, ex,istâj^şgrjft_£J6 J^n]cj^.Qsia!I»d^rejî[£are^c., în func□ie în mod special de sursele d. a. *Convingere, Influen ă.* Se realizează prin comunicare în condi□i de divergen□ă de interese,'această tehnică tinde să ia forma manipulării ideologice, a mistificării, a inducerii în eroare. *b* Tehnici conven□ionale de decizieVcondi□ii de d. actual sau poten□ial,—*yotul* sau *.delegarea autorită ii, c* Negocierea} utilizabilă în special in condi□ile divergen□ei de interese. Ea are drept obiectiv găsirea unei solu□ii acceptabile pentru toa□e._păr□ile (com□ promisuluiyrfiecare renun□înd într□o oarecare măsură la exigen□ele sale peniHTă evita starea de d. □ i de conflict. Negocierea include cîteva elemente importante: cunoa□terea re□ ciprocă a punctelor de vedere □ i a intereselor; încercarea de manipulare reciprocă prin intermediul propagandei, al ideologiei; informarea reciprocă asupra puterii fiecăruia □ i a inten□ilor de ac□iune în caz de realizare sau nu a c; examinarea variatelor solu□i de compromis. Negocierea este deci o îmbinare a convingerii cu amenin□area exercitării puterii. Ca rezultat, păr□ile vor adopta o solu□ie care, de□i prezintă □ i dezavantaje, are meritul de a fi acceptată de to□i, evitîndu□se în consecin□ă conflictul. Meaoc]ej^a_d.upejdepiJSJ!, de£i£J6_d£_con□££C£ms_func^ală_P_eJJn grad oarecare de c. Democra□ia reprezintă, un. instrument sqcialjundamental de realizarejac^, atît Rri.n_oopyjngere □ i infjuen□ă,.cît □ i prinne□ gociere. Alternativa realizării c. este fie [d]&?SXSâDJ.?,at§S..sisteniu!ui..sociaipxJa_con□ fljcte, fie impuDej□a_p.yQctuJiii de vedere al [ut]*03}P^i£!BJsMJiS!S.'£^eJapi* care crelză un conflict latent ce P^J^bucnij□jx>ndi□ii favoribîîersău o *st^je_^e apatie Rimate,* pasivitate. C. poate avea loc □ i în ceea ce prive□te modalită□ile de a realiza o decizie: asupra procedurii de vot, de ex. *V. compromis, decizie, democra ie, manipulare, negociere.* C.Z.

CONSERVATISM ansamblu de idei □ i atitudini politice care exprimă preferin□a pentru vechi □ i pentru ceea ce este statornicit □ i recunoscut. Sus□inătorii acestui curent afirmă importan□a legii, ordinii, a continuită□i □ i pruden□ei în raport cu inovarea. Legitimarea se face, în principal, prin referire ia tradi□ii. Ideologia c. se bazează pe afirmarea imper□ fectibilită□ii naturii umane □ i pe permanen□a anumitor defecte umane. C. sus□ine necesitatea unei anumite inegalită□i dintre oameni, necesitatea proprietă□ii private □ i a interven□iei minime a statului în func□ionarea institu□ilor economice. C. clasic a fost fundamentat de Edmund Burke *(Reflexions on the Revolution in France,* 1792) □ i a func□ionat ca doctrină politică îndeosebi în Anglia □ i S.U.A. C, modern insistă, de asemenea, pe tradi□ie □ i, în special, pe religie. în plan politic, el sus□ine men□inerea sau reintroducerea religiei în □coli, interzicerea avorturilor, limitarea emancipării femeii, minimalizarea interven□iei statului în economie. începînd cu anii 1970, în S.U.A. s□a dezvoltat o nouă ideologie: neo□ conservatismul ale cărui idei de bază sînt similare cu ale c. modern. Ne, sus□inut de liberalii □ i stîngi□tii deziluziona□i, insistă pe diminuarea sărăciei □ i a discriminării prin programe de asisten□ă medicală pentru bătrîni, renovare urbană, educa□ie pre□colară, acordarea de drepturi civile negrilor, luarea în considerare a ac□iunilor minorită□ilor. *V. liberalism, modernitate, post modernitate, politică.* I.Wih.

CONSISTEN□A SINELUI calitate a identită□ii personale rezultată din integrarea, coeren□a, congruen□a □ i compatibilitatea cuno□tin□elor □ i aprecierilor despre sine □ i manifestată prin atitudini □ i comportamente relativ constante. Orice persoană dispune de o structură, în forma *concep iei despre sine,* ce se interpune ca un ecran de a□teptări, aspira□ii, ini□ieri sau apărări care filtrează noile informa□ii sau experien□e în func□ie de compatibilitatea lor cu cele deja existente, conservînd c.s. Revizuirea concep□iei □ i valorizării sinelui depinde de rezisten□a filtratoare a acestui ecran, dar □ i de for□a experien□elor noi. Astfel, experien□ele cruciale conduc la revizuiri ale structurii cognitive datorită apari□iei unor stări de *inconsisten ă* între informa□ile vechi □ i cele noi. Tendin□a naturală este de a se conserva c.s., mani□ festîndu□se receptivitate numai fa□ă de experien□e, atitudini, cuno□tin□e sau conduite care sînt compatibile cu cele existente. De regulă, □inele se stabilizează o dată cu înaintarea în vîrstă, trecînd prin "criza de identitate" a adolescen□ei. Se constată, totu□, o variabilitate a

persoanelor pe axa rigiditate flexibilitate a o.s. Persoanele flexibile manifestă o mai mare receptivitate faţă de confruntările cu noile experienţe de viaţă, n special cu succesul şi insuccesul, şi iniţiază schimbări la nivelul sinelui de ndată ce apar stări de inconsistenţă cognitivă. La limită, o flexibilitate maximă se asociază cu disfuncţii structurale ale dezvoltării personale (fragmentare, dezorganizare, debusolare etc). Persoanele cu nclinaţii depresive dispun de un sine ce se subapreciază şi manifestă stări de submotivare pentru acţiune, de retragere sau izolare socială. Alte persoane tind spre supraevaluarea sinelui şi conservarea consistenţei deja stabilite, devenind rigide, autoritare, dominante. *V. adhocra ie, balan ă cognitivă, sine.* L.V.

CONSTRUCT denumire generică pentru termeni sau concepte care nu au un corespondent real, direct perceptibil. C. este de obicei rezultatul unor operaţii de calcul asupra indicatorilor sau variabilelor unui fenomen. De exemplu: inteligenţa nu poate fi măsurată direct, dar poate fi evaluată prin mai multe, variabile care, prelucrate după diferite procedee, dau c. "inteligenţă". C. s nt folosite n validarea teoriilor prin nsumarea unei mase de elemente detaliate sau prin introducerea unor reguli noi de organizare a acestor fapte. Uneori se afirmă că toate conceptele ştiinţifice s nt c. Funcţia de bază a o. este euristică, uneori clasificatorie şi descriptivă. Cercetările empirice lucrează n general cu c, deci cu asamblări numerice sau logice de indicatori parţiali ai unui fenomen. *V. clasificare multicriterială, indicator social.* A.T.

CONŞTIINŢĂ (lat. *conscientia "cu* ştiinţă", "a fi n cunoştinţă de cauză") 1. Organizarea dinamică a vieţii psihice umane manifestă n relaţiile omului cu sine, cu alţii şi cu mediul. A fi conştient nseamnă a fi ntr o stare de alertă, de mirare şi problematizare, a reflecta n mod intenţionat şi a analiza n cunoştinţă de cauză evenimente, trăiri sau experienţe, reale sau posibile, prezente, trecute sau viitoare. C. implică memoria, atenţia, g ndirea, inteligenţa, afectivitatea, senzorialitatea, şinele, dar nu este reductibilă la nici una din acestea, nu este o simplă "funcţie", o derivaţie sau un substitut al vieţii psibice umane, pentru că reprezintă nsuşi modul de organizare a acesteia, unitatea structurală a diverselor procese şi nsuşiri psihice. Tot astfel, viaţa psihică a omului nu se identifică cu c, ntruc t include şi acţiuni sau manifestări ale incoştientului. C. se formează şi devine n raport cu realitatea obiectivă care, n ultimă instanţă, i modelează configuraţia. In acelaşi timp, c. este creatoare, iniţiază proiecte şi dirijează aplicarea şi realizarea lor. C. este, deci, institutivă. Limbajul este condiţia şi manifestarea specifică a c. ca activitate simbolică. C. este un produs social, se constituie n procesul interacţiunii omului cu alţii prin interiorizarea relaţiilor sociale şi a universului de simboluri şi semnificaţii, reguli şi principii care le reglementează. n acest proces se formează nu numai o c a lumii exterioare, ci şi o c. *individuală* şi *de sine*, prin care se construieşte şi se afirmă identitatea personală, se controlează modul de integrare sau de structurare a sinelui individual. 2. C. *socială*, concept fundamental n concepţia marxistă despre societate, referindu se la totalitatea ideilor, teoriilor, concepţiilor, sentimentelor, stărilor de spirit caracteristice societăţii ntr un stadiu determinat al dezvoltării istorice. Este un produs colectiv ce exprimă particularităţile organizării sociale dintr o perioadă istorică dată. n funcţie de modul de reflectare a vieţii materiale a societăţii, se disting două niveluri de structurare a c. sociale: a. nivelul sistematizat este produsul unei reflectări mediate, reprezintă viaţa spirituală

organizată a societăţii şi se concretizeză n concepţii teoretice (juridice, politice, etice etc); *b.* nivelul nesistematizat este produsul unei reflectări nemijlocite a elementelor sau schimbărilor din structura socială n forma percepţiilor, reprezentărilor, sentimentelor, atitudinilor, aspiraţiilor sau preferinţelor individuale şi colective, se concentrează mai ales asupra experienţei de viaţă a grupurilor sau comunităţilor umane, nţeleasă ca o experienţă trăită şi neorganizată de principii teoretice. Cele două niveluri ale c sociale se află n permanante schimburi reciproce de informaţii şi de interinfluenţări. Existenţa socială determină, n ultimă instanţă, c. socială. Acest raport de determinare nu trebuie nsă absolutizat sau considerat ca exprim nd chintesenţa explicaţiei materiale a societăţii. n plan gnoseologic el semnifică necesitatea analizei conţinutului reflectoriu al c. pornind de la considerarea condiţiilor reale de viaţă ale oamenilor şi evit nd ipostazierea abstractă a ideilor sau proiectelor subiective. Totodată, trebuie avute n vedere istoria construirii structurii c. sociale şi a interdeterminărilor stabilite ntre componentele sale sistematizate şi nesistematizate. • Analiza sociologică a c sociale se realizează n două alternative distincte, deşi profund corelate, intr o primă alternativă se analizează procesele de constituire a conţinutului c. sociale, iar n cealaltă accentul este pus pe modul n care conţinutul c. intervine n explicarea fenomenelor sociale. Prima alternativă presupune punerea n relaţie a următoarelor instanţe: domeniile reflectării, specificul şi procesualitatea conştientizării individuale şi sociale, integralitatea şi diferenţierile specifice c. sociale. Domeniile reflectării conştiente individuale coincid cu universul real al vieţii umane. Aceasta n planul posibilului, pentru că n mod efectiv trebuie să intervină intenţionalitatea selectivă a conştientizării, a analizei n cunoştinţă de cauză a unui anumit curs al evenimentelor. Conştientizarea individuală nu coincide nsă cu cea socială, ci există o procesualitate a trecerii de la una la cealaltă ca urmare a intervenţiei relaţiilor sociale, in relaţiile interindividuale se fac schimburi de semnificaţii, de atitudini şi proiecte subiective. Din acestea rezultă n timp cristalizări ale conştientizării colective, ce iau fie forma reprezentărilor, atitudinilor, opiniilor, principiilor, codurilor sau valorilor care condensează contribuţiile individuale, fie a unor produse transindividuale de tipul "efeotelor structurale" n care contribuţiile individuale nu se mai regăsesc şi scapă controlului individual direct. Conţinuturile conştientizării colective şi efectele structurale emergente care nu s nt conştientizate s nt sursele generatoare ale manifestărilor c. sociale, n raport cu domeniul reflectat al existenţei sociale şi cu funcţia exercitată, se disting diferite forme ale c. sociale: c politică, c. juridică, c. morală, artă, ştiinţa, filozofia, religia. Conştientizarea colectivă, indiferent de forma sa, se poate uneori extinde n mod uniform la nivelul ntregii societăţi, pentru ca alteori să se realizeze n mod diferenţiat pe grupuri mai mari sau mai mici. n acest sens, n societăţile n care oamenii s nt stratificaţi pe clase sau grupuri relativ omogene, c. socială este diferenţiată după conţinut şi orientare. C. *de clasă* este, din perspectivă marxistă, expresia comunităţii de interese şi solidarităţii membrilor aceleiaşi clase sociale, a experienţelor similare derivate din poziţia ei n societate, a relaţiilor stabilite cu alte clase, şi grupuri, ou organizarea şi funcţionarea puterii de stat existente. n plan individual, c. de clasă este baza identificării militante a unei persoane cu aspiraţiile, interesele, lupta, stilurile de viaţă ale membrilor clasei sociale din care face parte, mod de afirmare activă a apartenenţei la clasa respectivă şi de diferenţiere faţă de persoanele ce aparţin altor clase din societate. Numai că n societăţile

moderne rareori se manifestă c. de clasă la nivel individual. Multe cercetări empirice au pus în evidență acest fapt, relevînd, de exemplu, că muncitorii nu manifestă și nu revendică o c. omogenă de clasă. Pe acest temei se și apreciază că modelul marxist ai c. este desuet. • A doua alternativă de analiză sociologică a c. s-a concretizat în diverse modele teoretice de invocare a c. ca factor explicativ (C. Zamfir, *Structurile gindirii sociologice.* 1987). Unele doctrine sociologice, cum ar fi fenomenologia sociologică, etnometodologia sau interacționismul simbolic consideră c. ca factor explicativ determinant. Pe baza analizei mecanismelor cognitive și de comunicare implicate în interacțiunea actorilor sociali, se încearcă să se explice constituirea și procesualitatea vieții sociale. C. subiectivă modelată și modelatoare a actorilor sociali în interacțiune este sursa unică de generare a realității sociale. în alte teorii sociologice, cum ar fi cea de sorginte comportamentistă (behavioristă), c. apare ca un epifenomen. Comportamentul este generat de condiții, factori sau stimuli socialmente constituiți, iar c. apare *postfestum,* ca simplă tentativă de raționalizare, de justificare sau explicare a comportamentului deja constituit. într-un alt model, c. este invocată ca intermediar strict determinat între condițiile obiective și comportamentele sociale. Ea nu îi aduce nici o contribuție independentă și specifică în procesul de constituire a fenomenelor sociale, ci este doar o luare de cunoștință, un proces de conștientizare a situației obiective în care condițiile sociale structurale generează manifestări sau fenomene sociale specifice. C. nu este, totuși, un simplu epifenomen, ci se manifestă atît ca o c. practică, implicată în experiența curentă a actorilor sociali și avînd funcții constitutive, cît și ca o c. sistematică, investită cu funcții explicativ-justificative. Numai că în analiza sociologică s-a tins spre excluderea și nu spre evidențierea complementarității celor două ipostaze ale c. ca factor explicativ care intermediază acțiunile factorilor obiectivi și ca factor care, fie împreună cu, fie în mod independent de condițiile obiective, contribuie la determinarea fenomenelor sociale. O direcție distinctă de cercetare, aflată în curs de constituire, urmărește să demonstreze modul specific și independent în care conținutul c. (cantitatea și calitatea cunoștințelor de care dispun membrii unei colectivități) contribuie la generarea și cristalizarea fenomenelor sociale. *V. atitudine, comunicare, ideologie, inteligen ă, personalitate, propagandă,* M.V.

CONTAGIUNE MENTALĂ propagarea și generalizarea în rîndurile maselor a unei stări psihice, idei, atitudini, sentimente. Această difuzare are un caracter involuntar, transmițîndu-se rapid de la individ la individ, acționînd mai ales la nivelul inconștientului. Stările psihice propagate prin c m. pot fi: entuziasmul, panica, furia, exaltarea. în mulțime (pe stadioane, în întruniri religioase sau politice, în săli de concerte sau de dans etc.) c m. se manifestă deosebit de puternic. Ea a fost tratată prin analogie cu epidemiile. Gustave Le Bon *(Psychologie des foules,* 1895) a făcut din c m. un principiu general de explicare a psihologiei mulțimilor. "Orice sentiment, orice act — scria G. Le Bon — este în cazul unei mulțimi contagios, atît de contagios, încît individul își jertfește cu cea mai mare ușurință interesul personal în favoarea interesului colectiv, lată o aptitudine contrară naturii sale, de care omul nu devine capabil decît în clipa cînd face parte dintr-o mulțime*. Dispoziția sufletească de uniformizare se realizează contagios prin trei mecanisme: *imita ia* — tendința fiecărui individ de a face același lucru pe care îl fac ceilalți; *sugestibilitatea*—o stare în care indivizii devin receptivi fără de imaginile, direcțiile și afirmațiile emanate de ia alții ("un cuvînt fericit, o imagine evocată la un moment potrivit au deturnat mulțimile de la actele cele mai sîngeroase"); *reac ia circulară* — un proces in care emoțiile celorlalți sînt percepute de individ cu o mai mare intensitate, apoi sînt retransmise rapid celorlalți, care le percep cu o intensitate și mai accentuată și a.m.d. Astfel are loc "exagerarea în sentimente". V. *comportament colectiv, imita ie, mul ime.* I.F.

CONTRACT SOCIAL concept sociologic elaborat mai întîi în cadrul filosofiei sociale a secolului al XVIII-lea, care desemnează acordul inițial, stabilit în mod rațional de oameni aflați într-o stare de deplină libertate și egalitate, prin care ei renunță la o parte din drepturile lor individuale în favoarea unei instanțe supraindividuale ("stat" sau "societate"), cu scopul de a primi de ia această instanță garanția exercitării tuturor drepturilor lor individuale. Instanța, reprezentant și garant al drepturilor individuale, poate fi un stat absolutist (Leviathan, la Thomas Hobbes) sau un regim politic democratic reprezentativ ("voința generală", căreia i se supune "voința tuturor", la J. J. Rousseau). Ambele variante cer ca întreaga construcție a societății (redusă, de regulă, la ansamblul instituțiilor și uneori numai la stat sau instituțiile politice), să fie realizată în mod rațional sau artificial și conform pactului inițial (c.s.) stabilit de indivizii aflați într-o pretinsă sau presupusă stare naturală de libertate și egalitate absolută. Varianta c.s. elaborată de Rousseau a stat la baza constituirii ideologiei republicane a Revoluției Franceze și a Declarației drepturilor omului. Această ideologie, precum și conceptul de c.s. care ia stat la bază, au fost criticate de susținătorii concepției organistice privind constituirea statului și a societății, respectiv de concepția după care statul, îndeosebi, este o creație istorică naturală, nonrațională, neartificială, ipoteza stării inițiale de egalitate deplină fiind considerată ca lipsită de temeinicie istorică. De altfel, sociologul francez G. Davy a demonstrat, analizînd un bogat material istoric și etnografic, că c.s. nu are origine artificială, ci derivă din legături statutare, în special din legături de rudenie, nefiind deci o invenție rațională a individualismului juridic, ci un produs istoric natural al relațiilor interumane *(La foijuree,* 1922). în ciuda acestor critici, ideea c.s. este actuală în sociologie, chiar dacă nu mai este interpretată ca fundament al societății, ci doar ca o expresie a anumitor tipuri de relații sociale, cum sînt cele bazate pe principiul reciprocității. *V. corporatism, rela ii sociale, stat.* I.U.

CONTRACULTURA subcultură (ansamblu de simboluri, norme, valori și moduri de viață) care se manifestă în opoziție cu cultura dominantă din societate. Adepții unei c, resping unele sau majoritatea standardelor și modelelor comportamentale ale societății înglobante, dar nu resping toate normele și valorile culturii dominante. Grupurile delincvente, sectele satanice, grupurile anarhiste sînt exemple de grupuri care îi constituie o c. ca formă de opoziție față de cultura dominantă în societate. Apariția unei c. este un indicator al neintegrării sociale sau, cel puțin, al sentimentului de frustrare resimțit de unele categorii sau grupuri sociale. La sfîrșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, țările occidentale dezvoltate s-au manifestat numeroase c, îndeosebi ca urmare a acțiunilor unor grupuri de tineri. Analiza acestor c. a pus în evidență aspecte similare în dinamica lor din diferite societăți: toate au avut o durată scurtă de existență; majoritatea adepților lor au avut ulterior un comportament mai conservativ decît al celor care nu au aderat la ele. în mod obișnuit, multiplicarea și extinderea unor c pot avea efecte disfuncționale asupra societății, motiv pentru care ele sînt puțin tolerate sau chiar reprimate

la nivel societal, într-un număr mal redus de cazuri, o c. poate îndeplini o funcție de inovare socială, de opoziție la un sistem prea conservativ de norme și valori. *V. cultură, nihilism, subcultură.* I.Mih.

CONTRADICȚII SOCIALE concept cheie al sociologiei marxiste. Conform perspectivei dialectice, sistemele sociale nu sînt de regulă complet omogene, prezentînd o armonie internă absolută, ci sînt caracterizate prin tensiuni și c. interne. Structural-funcționalismul clasic accentua unitatea funcțională a sistemelor sociale, caracterul lor integrat, armonios, tensiunile și c. fiind considerate a fi mai degrabă patologii, mai mult sau mai puțin accidentale, care trebuie eliminate. în contrast, sociologia marxistă accentuează faptul că tensiunile, c. reprezintă starea normală a sistemelor sociale, acestea constituind sursa dinamicii lor continue. Există două nivele distincte la care se manifestă c.s. a. un nivel structural-organizațional: c. dintre diferitele componente structurale ale sistemului social, dintre subsistemele acestuia. Este cazul c. dintre forțele de producție și relațiile de producție; dintre structura economică și sistemul politic, dintre sistemul politic și știință etc; *b.* un nivel social interacțional: c. intre persoane, grupuri și clase sociale, între colectivități. De regulă, acestea exprimă c. structural-organizaționale. Astfel, c. dintre clasele sociale, în teoria marxistă, exprimă c. structurale ale unui mod de producție sau dintre două moduri de producție succesive (c. dintre burghezie și feudalism). Dinamica sistemelor sociale este datorată luptei dintre persoanele, grupurile, clasele sociale și chiar colectivități interesate în menținerea/schimbarea unui mod de organizare socială. De aici și rolul esențial al luptei sociale (de clasă) în teoria marxistă. Datorită intereselor diferite, adesea inreductibile, procesele de schimbare sociale nu pot cel mai adesea avea loc pe baza unui consens general, ci mai degrabă prin lupta unor grupuri și clase sociale împotriva altora. C.s. pot fi *antagoniste* sau *neantagoniste.* C, *antagoniste* exprimă interese fundamentale ireconciliabile: nu se pot găsi soluții general acceptabile definitive care să genereze un sistem stabil. Compromisuri pot avea loc, dar tensiunea și conflictul dintre părți nu pot fi complet eliminate: ele pot să se atenueze, să intre în latență, după o anumită perioadă însă agravîndu-se și luînd forme pregnante, explodînd adesea în conflicte deschise și violente. Rezolvarea lor nu poate avea loc decît prin luptă și prin schimbarea structurală a modului de organizare socială care le-a generat, prin *revoluție.* Indiferent dacă este vorba de o revoluție violentă sau de una "pașnică" realizată prin mecanisme democratice, ea se face nu pe baza unui consens generalizat, ci prin luptă, împotriva opoziției claselor și grupurilor sociale interesate în menținerea status-quo-ului. C. *neantagoniste* sînt c. care generează interese secundare, pe fondul unei accentuate convergențe a intereselor fundamentale. Ele se pot rezolva prin construirea unui consens, prin cooperare, fără a fi excluse elemente de negociere și compromis. Ele pot să se agraveze, să se antagonizeze, ducînd la conflict, în două situații distincte: a. cînd nu sînt sesizate la timp și nu se intervine pentru soluționarea lor; c. se soluționează de la sine, fără intervenție, de regulă ele tind să se acumuleze, să se agraveze, ducînd la conflict; *b.* cînd se încearcă soluționarea lor cu metode inadecvate care în loc să le soluționeze le agravează. Utilizarea coercției, a forței duce de regulă la agravarea conflictelor. Teoria c.s. poate fi modelată în teoria matematică a jocurilor. C. antagoniste, de ex., sînt modelate de jocurile cu sumă nulă, în care suma pierderilor și cîștigurilor este nulă (ce cîștigă o parte, reprezintă inevitabil pierdere pentru

celelalte). C. neantagoniste sînt modelate de jocurile cu sumă nenuiă: cîștigul unei părți nu reprezintă neapărat pierdere pentru celelalte; se pot găsi mereu soluții care să maximizeze cîștigurile tuturor părților. *V. compromis, consens, cooperare, dialectică, interese, luptă de clasă, revoluție, schimbare socială.* C.2.

CONTROL SOCIALI. *într un sens general și comun,* c.s. desemnează procesul prin care o instanță (persoană, grup, instituție, asociație sau organizație) reglementează, orientează, modifică sau influențează comportamentele sau acțiunile altei instanțe, ce aparține aceluiași sistem, cu ajutorul unor mijloace materiale și simbolice, în vederea asigurării conformității și păstrării echilibrului specific sistemului. Funcțiile c.s. sînt de prevenire, limitare sau eliminare a abaterilor de la normativitatea existentă. Acestea se realizează prin însușirea metodelor tipice pentru cultura sistemului și prin mecanismele instituționale care recompensează sau sancționează conformitatea sau devianța față de norme. 2. *într un sens mai specific,* c.s. este rezultatul raporturilor de interdependență dintre elementele unui sistem și al determinării componentelor de către sistemul căruia îi aparțin. Această accepțiune a fost consacrată ca urmare a progreselor făcute în aplicarea analizei sistemice și a celei cibernetice în sociologie (R. Boudon, 1982). Atenția se concentrează asupra posibilității de apariție a unor situații critice în funcționarea unui sistem, care tind să-i tulbure identitatea sau coerența, și asupra tensiunii interne spre conservarea consistenței sistemului prin îndepărtarea, evitare, sau corectarea raporturilor sau pozițiilor care îi amenință integritatea sau echilibrul. Sancțiunile sociale, pozitive sau negative, apar astfel ca acele mecanisme ale c.s. prin care se conservă integritatea normelor, se penalizează acțiunile și se încurajează conformitatea. în funcție de mijloacele sau instrumentele utilizate se distinge între c. prin constrîngere (coercitiv) și c. psiho-social sau persuasiv. • C. *coercitiv* este realizat de instituțiile juridice și de cele investite cu asigurarea ordinii publice (L. Althusser le numește "aparate represive ale statului") cu ajutorul unor mijloace de forță sau, de amenințare cu forța (fizică sau simbolică). Se exercită asupra acelor acțiuni sau comportamente care se află sub incidența delincventei și criminalității sau care sînt apreciate ca pericole importante pentru ordinea socială și de stat. • C. *psihosocial* constă în reglementarea și coordonarea acțiunilor individuale sau de grup cu mijloace instituționale (formale) sau informale. C. formal constă în definirea și instituirea de norme impersonale, instituționalizate în regulamente sau coduri, de regulă scrise de către asociații sau organizații sociale. Ele precizează drepturi și obligații ale membrilor, recompense și pedepse (sau sancțiuni pozitive și negative), cadrul organizatoric etc. Menirea normelor regulamentare este triplă: coordonarea acțiunilor individuale pentru realizarea scopurilor comune, minimalizarea surselor de conflict, perpetuarea asociației sau organizației. Coordonarea se referă la generarea de acțiuni colective, distribuția în timp a acțiunilor individuale sau colective în funcție de o ordine a priorităților și a valorilor, integrarea eforturilor individuale în vederea maximizării unei funcții obiectiv comune. C. formal sau instituțional tinde nu numai către reglementarea, ci și spre standardizarea conduitelor instrumentale (productive) și expresive ale oamenilor sau grupurilor, perpetuînd astfel ordinea socială. Unele instituții (cum ar fi cele științifice, artistice sau de comunicare) se concentrează mai ales asupra coordonării acțiunilor, evitînd producerea de efecte de standardizare a conduitelor productive și expresive. în general, c. formal face

tranziția dinspre c. coercitiv spre cel informai. C. informai se realizează mai ales la nivelul rolurilor sociale dintr-un sistem și se manifestă în mod implicit în cadrul interacțiunilor. El este rezultatul socializării în cadrul normativității sociale existente și al învățării sociale, adică al interiorizării sistemului de norme, de modele de comportare și atitudini tipice pentru o societate. • La limită, c. informai se manifestă ca *autocontrol,* respectiv ca reglementare rațională de către o persoană, prin efort conștient sau voluntar, a propriilor comportamente și relații. Autocontrolul presupune alegerea preferențială dintr-un evantai de cursuri alternative de acțiune. Preferința este însă circumscrisă normativ în jurul cursurilor acceptabile de acțiune, în virtutea reacției naturale a omului de a evita stările de tensiune generate de încălcarea unei norme, autocontrolul avînd astfel și o dimensiune formală. Totuși, nicicînd o persoană nu își poate controla integral propria conduită, nici măcar temporal, datorită intervenției incertitudinii generate de acțiunile altora sau de împrejurările sociale. Ceea ce într-un context de împrejurări apare ca autocontrol este parțial rezultatul influenței sociale exercitate de alții în situația socială concretă sau al interiorizării c. exterior exercitat anterior. • În general, eficacitatea c.s. depinde de completarea reciprocă a c. informai cu cel formal și a acestora cu c. coercitiv. Exercitarea exclusivă a unei singure forme de c. nu s-a dovedit a asigura conformitatea, echilibrul sau ordinea socială a unui sistem. Societățile moderne au tins către accentuarea c. psihosocial și în special a celui informai, c. coercitiv intrînd în funcțiune atunci cînd ultimul s-a dovedit ineficace. Trebuie spus că tendința de raportare exclusivă a c.s. la domeniul sancțiunilor pozitive sau negative pentru asigurarea conformității și conservarea ordinii sau echilibrului sistemic este problematică din cel puțin două puncte de vedere. în primul rînd, au rămas încă destul de obscure mecanismele de asigurare a conformității prin aplicarea de sancțiuni. în multe explicații ale acestui proces se invocă tendința de determinare strictă a acțiunilor individuale de către mediul social integrator și se operează cu un gen de psihologism îngust utilitar, poate chiar naiv. De exemplu, se consideră că individul se conformează unei norme pentru a evita sancțiunile care sînt privite ca simple consecințe ale acțiunilor intreprinse. C.s. ar avea o natură similară cu modul în care se exercită efectele legilor fizice asupra comportamentului (dacă cineva s-a fript o dată cu focul va evita a doua oară flacăra). Totuși evenimentele sînt anticipate de către oameni. Ei pot interveni în producerea și derularea lor, modificîndu-le, parțial sau total, cursul; unele evenimente se pot dovedi favorabile pentru un timp și nefavorabile în alte condiții sau contexte. Numai un număr foarte redus de sancțiuni pozitive sau negative sînt absolut eficace. Conformitatea este astfel un produs parțial și precar al sancțiunilor, iar c.s. se exercită mai mult în forma implicită a relațiilor de interdependență autoreglatoare dintr-un sistem. în al doilea rînd, c.s. exercitat de societate nu poate fi privit numai din perspectiva exterioară individului. Există o autonomie individuală construită în însuși procesul de socializare și manifestată prin capacității de instituire a eului pe scena vieții sociale, de autoreaiizare sau de cooperare la propria devenire. C.s. implică o reciprocitate interindividuală și o coordonare a ceea ce este exterior cu ceea ce este specific autonomiei personale. în felul acesta, ei este nu numai limitativ ci și incitativ, asociind constrîngerile exterioare și colective cu inițiativele și resursele individuale. • Forma sau mecanismul de exercitare a c.s. depinde și de modul de distribuire a puterii într-un sistem social și de necesitatea de autoreglare specifică acestuia. Puterii politice îi sînt întotdeauna asociate mijloace de c, iar forma de exercitare a acestuia depinde de gradul de consolidare a puterii. Atunci cînd ordinea de putere existentă este amenințată, pentru restabilirea sau menținerea ei intră în funcțiune mijloacele de c. coercitiv, pe cînd în situații de stabilitate relativă sau accentuată se exercită cu predilecție c. psiho-social. în felul acesta c.s. este un mecanism de autoreglare a echilibrului sistemului social. în funcționarea acestui mecanism intervine și "toleranța" socială față de abaterea de la normă. între idealitatea normativă și practica socială conformă normei există un spațiu al devierilor relative produse de varietatea "interpretărilor" individuale (B. A. Williams, 1973; J. Elster, 1979). Instituirea unui c. rigorist îngustează pînă la eliminare astfel de devieri sau interpretări și multiplică instanțele de c. formal și coercitiv (E. Goffman, 1959, 1974) într-o ierarhie autogeneratoare. Apare astfel forma de super-c.s. în care, pe lingă mijloacele obișnuite, apar tehnici speciale (privilegii sau represiuni, persecuții și teroare sau adulare și exemplificare) de eliminare a toleranței și exercitare a c. formal și coercitiv. Instanțele de c. se supraetajează. în general, toleranța se asociază cu responsabilitatea subiectivă și cu autocontrolul, dovedindu-se funcțională pentru mecanismul de autoreglai al sistemului. • Intensitatea c.s. variază istoric, iar în cadrul aceleiași epoci de la o societate la alta (K. Marx, E. Durkheim). Antropologii au demonstrat că în unele societăți primitive există o întreagă panoplie de mijloace formale de c.s., pe cînd in altele lipsesc cu desăvîrșire {E. E. Evens-Pritchard, M. Fortes, 1940). Variații importante in exercitarea c. apar și în funcție de tipurile de instituții sau organizații analizate (B. Bernstein, 1985; P. Bourdieu; 1984, I. Szczepanski, 1970). Studiul c.s. a deținut proeminență în teoriile schimbului social (G. Homans, 1958,1974; J. Rawls, 1971; J. W. Thibaut, H. H. Kelley, 1959; A. Kuhn, 1974; P. Ekeh, 1974; R. M. Emerson, 1976; H. C. Bredemeier, 1978). Urmărind să releve logica acțiunii, interacțiunii și relației sociale în care se fac astfel de schimburi de bunuri, semnificații etc. care concură la maximizarea beneficiilor și minimizarea costurilor, teoreticienii acestui domeniu au sistematizat formele de c. implicit sau tacit care intervin în procesul relaționării interindividuale. Se poate spune, pe de altă parte, că problemele c.s. sînt prezente în orice teorie sociologică, fie că este preocupată de condițiile generării și menținerii ordinii sociale existente, fie că se concentrează asupra proceselor schimbării sociale (T. B. Bottomore, 1972). *V. conformism, devian ă, echilibru social, manipulare, grup, normă, organiza ie, persuasiune, propagandă, putere politică.* L.V.

CONTROLOR DE ZONĂ persoană care are sarcina să verifice activitatea operatorilor de interviu. Controlul direct al activității operatorilor de interviu se face prin vizitarea la domiciliu a persoanelor incluse în eșantion. Din totalul adreselor, prin selecție aleatoare, se stabilesc adresele la care se va efectua contra-ancheta (aproximativ o cincime din eșantionul anchetei). C.z. se va interesa dacă operatorul de interviu a stat de vorbă efectiv cu persoana inclusă în eșantion, cit a durat convorbirea și cum s-a desfășurat, ce impresie a produs operatorul de interviu. *V. ancheta sociologică, chestionar, efectul de* operator de interviu, eșantionare, interviu, *operator de interviu, sondaj de opinie.* S.C.

CONURBAȚIE termen introdus de sociologul și urbanistul englez Patrick Geddes *(Citties in Evolution,* 1915), desemnînd ariile urbane constituite prin fuziunea mai multor orașe care s-au dezvoltat separat. C. este produsul exurbaților. Exemple de c: "Marea Londră", Tyneside, Manchester, West York-

shire (Marea Britanie); Lille□Roubaix□Tour□ coing (Fran□a); ora□ele din Ruhr cară se înlăn□uie neîntrerupt de la Krefeld pină la Dortmund (Germania) eto. *V. exurba ie, inurba ie, megalopolis, urbanizare.* **I.F.**

CONVERGEN□A *1.in antropologia socială i cultura/ă,* procesul prin care două sau mai multe trăsături etnico□culturale, reprezentînd civiliza□ii diferite, devin omoloage fie prin asimilare, fie, dimpotrivă, prin evolu□ie paralelă. 2. *Teoria sociologică* a c. este o încercare de a explica evolu□ia societă□ilor globale contemporane ca fiind dominată de logica sistemului industrial. Teoria c. are două variante. Prima, "tare", susține că toate societă□ile sînt obligate să devină, mai devreme sau mai tîrziu, societă□i industriale, caracterizate prin predominarea întreprinderii industriale, diviziunea tehnică a muncii, stratificare socială profesională, familie nucleară, secularizare, ra□ionalizare, circula□ia mărfurilor, comportamente achizi□tive, monetarism etc. Prin urmare, c. este, în această variantă, un proces global care determină reducerea tuturortipurilor structurale de societate la tipul a□a□zisei societă□i industriale. A doua variantă a teoriei c. presupune doar că, pe măsură ce o anumită societate începe să se industrializeze, ea va manifesta tendin□a de a dezvolta trăsături structurale relativ similare □ărilor industrializate sau în curs de industrializare, că există, pe scurt, o anumită "logică" a procesului de industrializare, de la care nu se poate abate nici o □ară care a înaintat pe calea industrializării. După cum se poate observa, dacă prima variantă o presupune pe cea de□a doua, aceasta nu o presupune pe cea dintîi. Totodată, prima variantă a teoriei c. a fost susținută mai ales de gînditorii sociali din secolul al XIX□lea, în timp ce în secolul nostru a fost elaborată cea de□a doua variantă, chiar dacă în ea sînt păstrate □i unele elemente ale primei variante. De altfel, pentru a se delimita cît mai clar cu putin□ă de adep□ii teoriei c. în varianta ei "tare", susținătorii variantei "moale" î□i denumesc propria concep□ie mai degrabă teorie a *modernizării declt* a c, unii criticînd deschis teoria c. în varianta ei "tare" (W.E. fvîoore, *N.* Smelser, D. Bell). Cu toate acestea, se poate spune că teoria c. este, în ambele ei variante, o reminiscen□ă a vechiului evolu□ionism uni□ linear, iar limitele acestuia î□ sînt adăugate cele ale unei concep□ii determinist□ tehnologice, oare presupune că omologia for□elor de produc□ie este condi□ia necesară □i suficientă pentru identitatea structurilor sociale □i politice ale societă□ilor istorice. *V. capitalism, industrializare, modernizare, modernitate, postmodernitate, schimbare socială.* **I.U.**

COOPERARE formă de interac□iune socială care presupune ac□iuni conjugate (identice sau complementare) ale mai multor persoane sau grupuri pentru atingerea unui scop. comun a unor rezultate (gratifica□ii) de care să beneficieze to□participan□i. Q^poate

mala, pe termen scurt sau pe termen lung, dar întotdeauna ea înseamnă o modalitate sau alta dilîombfilre^

pentru a ajungeJajjjj'ezuJta.L□pecific, eforturi motivate de a□teptările acestora — mai mult sau mai pu□in cristalizate □i transparente — de a ob□ine anumite recompense (materiale sau de altă natură). *V. ac iune colectivă, consens, negociere.* I.U.

CORPORATISM □doctrină □i formă de organizare a societă□i, care presupun realizarea unei unită□i (solidarită□i) relativ nemijlocite a indivizilor în cadrul societă□i, prin intermediul *corpora iilor.* Acestea sînt reuniuni socio□profesionale care cuprind to□ indivizii ce exercită o profesie în cadrul aceleia□i ramuri de activitate colectivă, indi□ ferent de poziția lor ierarhică □i de proprietatea asupra mijloacelor de produc□ie. Singurul criteriu pentru constituirea corpora□ilor este a□a□zisa func□ie socială a activită□i profesionale, func□ie stabilită, clasificată, ierarhizată □i evaluată de o instanță suprasocială (politică), însărcinată ea însă□ cu o func□ie determinată, cea de organizare a societă□i. De regulă, această func□ie revine unei elite formate prin selec□ia competen□elor (nu neapărat tehnico□economice, ci □i sociale, □tiin□ifice etc). Ini□ial, c. a apărut în gîndirea sociologică de inspira□ie catolică □i a fost teoretizat de Charles Fourier, apoi de sociologul francez E. Durkheim. Acesta din urmă vedea în corpora□i — identificate de el cu "grupurile morale profesionale" — o formă de organizare socială în stare să valorifice virtu□ile morale solidariste ale breslelor medievale în condi□ile atomizării □i anomiei vie□ii sociale burgheze. La începutul secolului nos□ tru, c. s□a dezvoltat ca o ideologie anti□ sindicalistă □i anticomunistă, găsindu□i unele concretizări în cîteva state cu regimuri fasciste sau dictatoriale. Ideologia corporatistă aplicată la dictaturile franchistă □i salazaristă a fost inspirată, par□ial, □i de doctrina c. *pur i integrai,* elaborată de economistul □i sociologul român *Mihail Ma* no/fesctf (1891□1950). Acesta considera c. ca o formă socială evolutivă postliberală □i, în consecin□ă, postparlamentară, în care clasele sociale vor fi înlocuite de grupări sociale func□ionale (corpora□ii), în cadrul unui stat guvernat de o elită politică organizată într□un partid unic □i care va suprima toate drepturile individuale, înlocuindu□le cu datoriile func□ionale. Principiul c. pur □i integral este organizarea, care vrea să înlocuiască atît principiul liberei concuren□e a agen□ilor so□ ciali□economici, cît □i sistemul demo□ cratic□parlamentar. "Organizarea" se bazează pe reglementarea centralizată □i autocrată a activită□ilor tuturor corpora□ilor economice, sociale, culturale, religioase etc. (în acest sens c. este integral), de către singura putere politică cu drept de liberă activitate, constituită din reprezentarea exclusivă a corpora□ilor (c. este pur). *V. anomie, contract social, democra ie, dictatură, liberalism, putere politică.* I.U.

CORUP□IE încălcarea sistematică □i nesanc□ionată a normelor unei organiza□ii sau institu□ii, de către unii membri care în virtutea faptului că de□in o anumită autoritate, utilizează resursele organiza□iei cu destina□ii diferite de scopurile acesteia. Termenul a fost folosit în legătură cu sistemul politic □i administrativ doar în epoca modernă. în evul mediu el se referea la putreziciunile, la descompunerea cărnii după moarte, la dezin□ tegrare. De aici conota□ia principală a termenului, în acea perioadă, privitoare la decăderea spirituală, la vicierea ideilor religioase, a studiilor clasice, a limbii □i a moralită□ii. • în epoca modernă, c. a fost privită prioritar în rela□ie cu sistemul politic. Astăzi ea este studiată ca fenomen caracteristic organiza□iilor birocratice. M. Pinto□Dusohinsky (cf. A. Kuper & J. Kuper, *The Social Science Enciclopedia,* 1989) consideră c. ca o abandonare a standardelor a□teptate de comportament de către cei ce de□in autoritatea, în vederea ob□inerii unor avantaje personale, abandonare nesanc□ionată. O astfel de defini□ie este însă restrictivă, deoarece nu este obligatoriu să existe avantaje personale: c. poate rezulta □i din credin□a în anumite valori □i idealuri, altele decît cele ale organiza□iei de apartenen□ă. Pe de altă parte, c. poate fi, în unele societă□i subdezvoltate, un fenomen mai mult sau mai pu□in normal, constituind principala sursă de cî□tig pentru categorii largi de indivizi. în sistemele totalitare, în cele comuniste în special, c. a fost tolerată din considerente politice, fiind utilizată ca instrument de control social. C.

se întîlnește practic în orice societate, chiar și în cele cu îndelungată tradiție democratică. Afacerea Watergate (SUA, 1972) constituie un exemplu edificator în acest sens. în orice societate putem identifica mai multe forme de c. în funcție de tipul de norme încălcate, de Instituțiile în care se produce, ca și în funcție de modelele culturale care o generează. Astfel, putem identifica o c. politică, una morală, una economico-administrativă și chiar una culturală, in același timp, putem distinge între o formă materială de c. și una simbolică. *V. autoritate, control social, devian ă, organiza ie, morală, normă.* A.B.

COST SOCIAL 1. Resurse economice și non-economice, cheltuite pentru realizarea unei activități sociale. 2. Resursele cheltuite la care se adaugă și efectele negative secundare rezultate dintr-o activitate socială. în acest sens, poluarea este un c. al activității industriale. Dezagregarea familiei, creșterea criminalității, a sinuciderilor sînt c. ale șomajului. Ideea de c.s. s-a impus în mod special în legătură cu luarea în considerare a unor c. indirecte, suportate de către societate, dar prilejuite de activitatea unui subsistem: o întreprindere poluează; colectivitatea cheltuiește o parte a resurselor sale pentru activități de protecție și depoluare sau de contracarare a efectelor poluării (asistență sanitară pentru bolile generate de factorii poluanți). Aceste cheltuieli indirecte și sociale nu intră în calculul c. pe care întreprinderea le face. Ceea ce este rentabil din punctul de vedere al unui subsistem se poate dovedi a fi nerentabil din punctul de vedere al întregii colectivități. Analiza c.s. este asociată cu tendința tot mai pregnantă de a lua în considerare (și în consecință și în calcul) mulțimea consecințelor directe și indirecte ale activității subsistemelor care compun societatea. Este dezvoltată ca element al analizelor cost/beneficiu și de eficiență socială. *V. analiza cost/beneficiu, resurse.* C.Z.

CREDINȚĂ 1. *In sens larg,* opinie, estimare, evaluare, opțiune care nu se bazează pe cunoștințe și fapte suficiente; produs mai mult al unor mecanisme intuitive. Specific c. este, după cum observa încă D. Hume, adăugarea a "ceva" elaborărilor mentale care le face pe acestea mai sigure, mai imperative pentru acțiune și totodată mai puțin vulnerabile la contraargumente. Studiile actuale de psihologie și sociologie cognitivă aduc un punct de vedere nou asupra înțelegerii c. în primul rînd, din punct de vedere al genezei lor: problemele complexe pe care activitatea socio-umană le are de înfruntat depășesc cu mult capacitățile de cunoaștere de care actorii sociali dispun la un moment dat. Omul trebuie însă mereu să facă estimări, evaluări, să formuleze și să adopte soluții; în condiții de incertitudine persistentă. Limitele capacităților rațional-științifice fac ca procesele cognitive să aibă ioc, în aceste cazuri, cu metode și pe căi alternative, predominant intuitive. în al doilea rînd, ca reacție de protecție împotriva efectelor destructive ale incertitudinii ridicate cu care cunoștințele noastre sînt asociate în mod obiectiv, acestea sînt investite, în special în societățile tradiționale, dar adesea și în societatea actuală, cu un plus de valoare, de certitudine, făcîndu-le mai puțin vulnerabile la îndoielile generate de incertitudine. în acest context, c. apare ca o reacție de apărare la situația de incertitudine. Schimbarea c, proces continuu, are loc prin mecanisme predominant spontan-colective, relativ diferite de schimbarea cunoștințelor descrisă în modelele clasice de raționalitate, în sociologie, c. apar, din acest motiv, drept "date", fapte sociale care caracterizează o colectivitate. Ele, în consecință, nu trebuie neapărat examinate din punctul de vedere al întemeierii lor, ci considerate drept parametri ai vieții colective la un moment dat, avînd un anumit rol în explicarea comportamentului individual și colectiv. Prin conceptul de

ideologie Marx a adus o contribuție esențială la înțelegerea procesului de geneză și a dinamicii c. *2. In sens restrins,* c. reprezintă o adeziune necritică, predominant afectivă, la o teorie, concepție. în acest din urmă caz, c. apare ca fiind opusă rațiunii. *V. ideologie, incertitudine, religie.C.Z.*

CRIMINALITATE (SOCIOLOGIA C.) ansamblul manifestărilor antisociale care încalcă prevederile înscrise în norma de drept, atrăgînd după sine intervenția forței coercitive a statului. în sens larg, c. este considerată un caz particular al devianței sociale, care cuprinde totalitatea actelor care încalcă normele stabilite și violează codurile ei scrise (legea) sau nescrise (prescripțiile cutumei, așteptările opiniei publice etc), reprezentînd manifestări ilicite sau transgresiuni de la modelul normativ al unei anumite societăți. Ca ramură sociologică, diferită de sociologia juridică, *sociologia* c. are ca obiect de studiu analiza etiologică și predictivă a fenomenului de delincventă și a comportamentului Infracțional, atît din punct de vedere al cauzelor sociale, generale și particulare, al condițiilor și mecanismelor de producere, cît și al metodelor și tehnicilor de prevenire și combatere a c. Pentru o serie de autori, s.c. nu reprezinte altceva decit o variantă a *criminologiei,* ca ramură a științelor juridice care își propune analiza regularităților, uniformităților, modelelor de comportament și factorilor cauzali care caracterizează fenomenul infracționalității (M. E. Wolfgang, L. Savitz, N. Johnston, 1970). Se diferențiază, astfel, între o criminologie "globală" care studiază crima (infracțiunea) în funcție de diferite variabile individuale și sociale, una "intrainstituțională" care studiază sistemul de sancționare și represiune și o criminologie a "criminalului" (infractorul) care pune accent pe rolul factorilor de personalitate. Pentru alți autori, s.c. se deosebește de criminologie prin metodele utilizate și prin teoriile folosite care depășesc ca rază de generalizare perspectiva normativului penal. în timp ce criminologia se oprește cu precădere asupra aspectelor sociale ale delincventei descoperite și sancționate, s.c. își propune studierea tuturor manifestărilor antisociale, oricare ar fi ele (crime, infracțiuni, delicte, acte ocazionale sau permanente de devianță) din perspectiva raporturilor stabilite între dezorganizarea socială, inadaptarea sau neintegrarea socială, marginalitate, anomie și a. •#• Propunîndu-și identificarea mecanismelor etiologice ale conduitelor delincvente, s.c. își concentrează eforturile în direcția formulării unor răspunsuri la două întrebări fundamentale: *a.* ce anume ' îi determină pe unii indivizi să comită acte antisociale? *b.* cum poate fi întărit controlul social și cum trebuie organizată activitatea de prevenire în domeniul c? în funcție de răspunsul la aceste două întrebări s-au constituit, în decursul timpului, mai multe orientări, care au constituit premisele teoretice ale cristalizării s.c: *a.* direcția clasică, inspirată de doctrina dreptului natural, care consideră cauzalitatea infracțiunii ca derivînd din actul de voință individuală a infractorului (R. Saleilles); *b.* orientarea cu caracter statistico-juridic (A. Quetelet, A. M. Guerry) a cărei principală contribuție constă în formularea mai multor generalizări empirice privind distribuția infracțiunilor in funcție de variabile Individuale și de mediu; c. perspectiva antropologică (de pildă, teoria "criminalului înnăscut" a lui C. Lombroso), care susține că etiologia comportamentului infracțional rezidă în elementele individuale, de ordin biologic, constituțional sau antropologic; d. interpretarea pozitivistă (E. Ferri, R. Garofalo) constînd în punerea în corelație a infracțiunilor cu factorii sociali; e. orientarea psihologistă sau psihiatrică (H. Goddard, G. Tarde, De Greef, J. Pinatel etc), care consideră că geneza crimei rezidă în deficiențele personalității, în fenomenul de

imitație a comportamentului criminal sau in raportul dintre frustrare□agresivitateetc; *f.* direcția sociologistă, constînd în înglobarea mai multor perspective teoretice considerate împreună și concretizarea lor într□o teorie a "cauzalității multiple" sau "factoriale". De la aceste orientări s□au constituit ulterior, principalele teorii etiologice ale s.c. printre care: *a.* teoria dezorganizării sociale (□coala de la Chicago), care pune în evidență influența ecologiei urbane asupra infracționalității; *b.* teoria *anomiei sociale* și a oportunității diferențiale (E. Durkheim, R. K. Merton, R. A. Cloward, L. E. Ohlin, M. B. Clinard etc.) care consideră infracțiunea drept un rezultat al dereglării normelor în situații de criză, al tensiunii dintre scopuri propuse și mijloacele de a le înfăptui, și al blocării oportunităților economice și educaționale; c. teoria "asociațiilor diferențiale" (E. A. Sutherland) constînd în interpretarea comportamentului criminal ca proces de învățare socială; d. teoria conflictelor culturale (T. Sellin) conform căreia infracțiunea este consecința tensiunilor culturale manifestate între diferite grupuri din cadrul aceleiași societăți; e. teoria subculturilor delincvente (A. K. Cohen) care explică actele antisociale prin reacțiile de protest față de normele și valorile societății, ca și prin dorința indivizilor de a anihila frustrările implicate de statusul lor marginal; *f.* teoria personalității criminale (J. Pinatel) care pune accentul pe acele caractere criminogene ale societății de natură a imprima individului infractor o structură de personalitate orientată spre antisocialitate; *g.* teorii ale reacției sociale față de deviață (H. Becker, K. Erikson, F, Tannenbaum) care consideră infracționalitatea nu ca o caracteristică intrinsecă a actului comis de un individ, ci ca un efect al aplicării unei etichete de către cei care dețin puterea, în calitate de agenți ai controlului social, în prezent, s.c. se află în cursul unui□ proces de maturizare, prin constituirea unui ansamblu de metodologii și tehnici specifice. Principala preocupare actuală a sociologilor care activează în acest domeniu constă în inițierea unor cercetări predictive care să contribuie la activitatea de prevenire și în formularea de tipologii care să evite caracterul prea restrictiv al raportului dintre normă□ conformitate□transgresiuneanormei□ sancțiune. *V. control social, delincvenjă, devian ă, drept, normă.* S.R.

CRIZA perioadă în dinamica unui sistem caracterizată prin acumularea accentuată a dificultăților, izbucnirea conflictuală a tensiunilor, fapt care face dificilă funcționarea sa normală, declanșînd□se puternice presiuni spre schimbare. C. reprezintă manifestarea unor dificultăți temporare sau cronice ale modului de organizare a unui sistem, ex□primînd incapacitatea acestuia de a funcționa în modalitatea existentă. Ieșirea din c. se face fie prin schimbarea structurală a sistemului, fie prin modificări importante adaptative ale structurii sate. C. este cel mai adesea declanșatorul procesului de schimbare a organizării unui sistem; ea motivează schimbarea. Dacă schimbarea nu este posibilă, c. poate duce la dezagregarea sistemului. Uneori, însă, schimbarea unor condiții sau lipsa unor soluții alternative fac ca c. să se diminueze, sistemul continuînd să evolueze neschimbat în mod fundamental. în teoriile actuale ale deciziei, cuplate cu cele ale schimbării sociale, *schimbarea prin c.* reprezintă doar o modalitate a schimbării, relativ puțin eficientă, cu multe pierderi. Ea se caracterizează prin înlocuirea unui mod de organizare nu atunci cînd un alt mod de organizare mai bun a devenit posibil, ci atunci cînd vechiul mod de organizare încetează a mai funcționa. *V. conflict, decizie, schimbare socială. C.Z.*

CRIZĂ POLITICĂ blocaj structural al sistemului politic sau impas major în funcțio□

narea acestuia. în ultimul caz sînt incluse c. de guvern din societățile în care constituirea unei majorități parlamentare este tot mai dificilă, în cazul blocajului structural, avem de□a face cu o revoltă iminentă dacă opțiunile politice ale guvernanților nu se îndreaptă spre o schimbare esențială a sistemului politic. Este cazul regimurilor politice comuniste la sfîrșitul deceniului trecut. Dezvoltarea socială a condus la diferențierea structurilor, la o evoluție spre mai multă bunăstare și la creșterea capacității de integrare în sistemul politic a mai multor grupuri sociale. Societățile moderne au dobîndit mai multe resurse pentru a influența sau ameliora tensiunile ineluctabile inerente "sindromului dezvoltării" (Lucian Pye). Analiștii fenomenelor de c p . au decelat tipuri principale: c. de identitate, de legitimare, de penetrare, de distribuire și de participare. Unele dintre ele pot fi simultane și atunci fenomenul se agravează, iar "resorbția" sa panică devine foarte dificilă sau antrenează fenomene secundare grave. De pildă, în țările din estul Europei, c. de identitate a antrenat revitalizarea opțiunilor naționaliste sau populiste care au alimentat întotdeauna forme de guvernare autoritare, complicînd, astfel, și mai mult procesele tranziției. La cele cinci tipuri de c. amintite, Seymour Martin Lipset adaugă un al □aselea — "criza secularizării" care a jucat un rol crucial în Europa, datorită faptului că "națiunile occidentale s□au confruntat cu trei probleme majore: locul rezervat bisericii și/sau diverselor religii în interiorul națiunii, cîștigarea de către păturile inferioare și in special de către muncitori, a statutului deplin de cetățean prin sufragiul universal și a dreptului la acțiune colectivă și, în al treilea mod, lupta continuă în jurul distribuirii venitului național" *{ Political Man: The Social Bases of Politics,* Baltimore, 1981). Uneori se face o distincție între c. "rezolvabile" odată pentru totdeauna și cele ciclice, dar este vorba despre o distincție artificială întrucît anumite tensiuni sînt mai vizibile decît altele. Nici o legitimitate nu este însă definitiv stabilită, nici o identitate națională nu este atît de profund înrădăcinată pentru a nu mai putea fi vreodată amenințată. Resurgența mișcărilor etnice din Europa este o probă în acest sens. în general, c. se propagă ca epidemiile. Exemple sînt multiple: Reforma de la sfîșitul Evului Mediu, revoluția de la 1848, prăbușirea comunismului în Europa centrală și de est. Ceea ce nu înseamnă că este vorba despre un "microb", ci mai degrabă de mecanisme încă nerodate, care se declanșează prin "simpatie" atunci cînd apare (chiar dacă accidental) proba că pot funcționa. *V. criză.* **N.L.**

CUANTIFICARE operație teoretică de descriere cantitativă a fenomenelor și proceselor sociale în vederea măsurării și/sau evaluării acestora în cadrul unei cercetări sociologice concrete. C. face legătura dintre activitatea de operaționalizare a conceptelor și elaborarea indicatorilor de cercetare, pe de o parte, și activitatea de măsurare (evaluare), pe de altă parte. Specificînd aspectele cantitative ale domeniului studiat, natura lor și expresiile caracteristice, c. pregătește și face posibilă măsurarea. Din acest motiv, c. este analizată uneori ca parte a operaționalizării conceptelor, alteori ca parte a măsurării. Ea poate fi însă nominalizată și ca etapă distinctă a cercetărilor concrete, nu numai datorită importanței sale, dar și datorită secvenței procesului de cercetare în care se încadrează, fie înainte de culegerea informațiilor, prin încorporarea descrierilor cantitative în instrumentele de măsurare, fie după culegerea informațiilor, pe baza analizei structurii acestora. în cadrul c, formulările verbale (calitative) ale indicatorilor sînt puse în relație cu expresiile lor cantitative, folos□ indu□se în acest scop anumite etaloane, criterii, standarde. De exemplu, indicatorul

"vîrstă" se exprimă din punct de vedere cantitativ în ani, fie pe baza □rului natural al numerelor din an in an, fie se pot prescrie anumite grupări (categorii) considerate semnificative. Dificultă□ile apar în cazul investigării universului subiectiv al vie□ii sociale — opinii, atitudini, comportamente, valori etc. —, unde nu există expresii cantitative explicite, riguros determinate. în această situa□ie uneia □i acelea□ formulări calitative îi pot fi ata□ate mai multe expresii cantitative, dar care nu sînt echivalente. De exemplu, indicatorul "participare la luarea deciziei" îi pot corespunde diferite modalită□i de c. cum ar fi: *a.* dihotomia — "da", "nu"; *b.* frecven□a temporală — "zilnic", "săptămînal", "lunar", "anual", "niciodată"; sau "întotdeauna", "foarte des", "des", "rar", "foarte rar", "niciodată"; *c.* intensitatea — "în foarte mare măsură", "în mare măsură", "potrivit", "în mică măsură", "în foarte mică măsură", "niciodată". Sarcina cercetătorului constă în a re□ine formularea cea mai firească, avînd în vedere modul în care popula□ia percepe domeniul analizat, dar care să fie semnificativă în raport cu obiectivele urmărite în cercetare, fn cazul "răspunsurilor libere", apare dependen□a de modelele de răspuns ale popula□iei, iar în cazul precodificării apare pericolul îndepărtării de "firesc", □i de a se utiliza modele nefamiliare popula□iei, for□indu□se astfel răspunsuri ce nu o caracterizează. Op□iunea cercetătorului, de□i rămîne subiectivă, trebuie să fie validă, ob□inîndu□se astfel informa□ii asupra gradului de adecvare la specificul domeniului studiat, la obiectivele urmărite □i la caracteristicile popula□iei, *V. chestionar, măsurare, opera ionalizare.* I. M.

CULT 1. Grupare religioasă care acceptă legitimitatea celorlalte grupări religioase, dar respinge unele din normele □i valorile societă□ii dominante, în raport cu care adoptă atitudini critice. C. insistă pe problemele membrilor lor □i mai pu□in pe respectarea strictă a doctrinelor. Autoritatea la nivelul c. este în principal de tip charismatic. C. pot fi în□tîlnite în toate religiile, dar cu caracteristici foarte diferite. Unele atacă majoritatea valorilor existente, iar membrii lor manifestă o devo□iune fanatică. Altele se manifestă critic doar în unele aspecte □i acordă o importanță scăzută supranaturalului. C. apar în societă□ile mai pu□in ata□ate de tradi□ii □i, îndeosebi, în perioadele de schimbare rapidă. Ele au reguli □i sisteme de educa□ie diferite, dar majoritatea apelează la introspec□ie □i la autodescoperire, într□un climat de grup călduros. C. insistă mai mult pe puritatea sim□irilor decît pe ra□ionarea □iinţifică, logică sau tradi□ională; propun certitudinea într□o lume considerată a fi confuză; oferă prietenia într□o lume impersonală; sus□in renun□area la preocupările de posesiune într□o lume dominată de materialism. 2. Omagiu religios adus unei divinită□i, unui personaj sau lucru sfînt (c. lui Dumnezeu, c. sfin□ilor, c. Fecioarei, c. Demonului, c. cetă□ii, c. mor□ilor). 3. Serviciu religios protestant. 4. Admira□ie asociată cu venera□ia pentru cineva sau ceva. C. *personalită ii,* venerare a unui □ef charismatic în via□ă. C. personalită□i poate rezulta din admira□ia sinceră, din convingerea în calită□ile excep□ionale ale □efului charismatic, sau poate fi indus prin mijloace propagandistice sau impus prin constrîngere. Ei se manifestă prin organizare de ritualuri publice de venerare a unei personalită□i considerată infailibilă, prezentarea de omagii (titluri onorifice deosebite, imnuri, picturi, statui), invocarea permanentă a afirma□iilor făcute de personalitatea respectivă ca referin□e absolute. C. personalită□ii lui Hîtler, Stalin, Ceau□escu a combinat elemente charismaîice cu elemente de manipulare □i constrîngere. C. personalită□i are consecin□e negative asupra grupului sau societă□ii în care se manifestă: generalizarea obedien□ei, repri□marea spiritului critic, restrîngerea libertă□ilor □i intensificarea controlului politic asupra tuturor comportamentelor individuale □i de grup, autoritarism sau dictatură, einocentrism □i xenofobie, extinderea ira□ionalită□ii în ac□iunile sociale, diminuarea capacită□ii de inovare socială □i prin aceasta a posibilită□ilor de dezvoltare socială. *V. biserică, charismă, denominări, manipulare, personalitate, religie.* I.Mih.

CULTURA termen ce a avut, ini□ial, un sens sinonim cu "agri□cultură" □i a fost utilizat cu acest în□eles, pînă în secolul al XIX□lea, paralel cu accep□iunea stabilită în mediul umani□ilor Rena□terii. într□o lucrare celebră a unuia dintre elevii □colii Le Play, E, De□molins *{Comment la route cree le type social),.* ^.iD£fi!âMi^i-C«tfimJn,omMslf.yr//g, termenul este utilizat pentru a desemna trecerea de la arta păstoritului la "cultura" adică la c. *pămintului* (cultivarea lui). Sensul termenului este, deci, cel ini□ial. într□o formulare celebrăcare□i apar□ine lui Voltaire—*cultivons* notre jarâin—apare regimul semantic de tranzi□ie ăi termenului, fiindcă topica participă la vechea paradigmă (cultură + pămînt), dar sensul vizat de Voltaire se referă la cultivarea *min ii,* a *judecă ii* □ a *însu irilor.* Cu acest în□eles a circulat termenul în epoca modernă cînd a fost creat contextul rupturii dintre datul accesibil □iin□ei — generalul, legicul etc. T□□ dafu/"obi□nuit", "derizoriul", "comunul", "fenomenul" etc. Cu asemenea scindare a "spiritului modern" s□a pierdut □i în□elesul prim al termenului de c, care subîn□elegea "cultivarea întregului", a "facultă□ii sinteticului". Această divizare a adîncit □i separa□ia dintre □iin□ele naturii □i □iin□ele c, astfel că în vreme ce fizica a redescoperit întregul, iar chimia, printr□un termen ca cel de *izo topie (topos*= loc, £20= egal) reintroduce ideea "realelor" plurale, □iin□ele c. n□au reu□it încă să depă□ească ideea de separa□ie. Vechiul imperativ voltairian — cultivons notre jardin — este asociat regiunii fenomenale, regimului "vie□ii obi□nuite", care este percepută sub semnul "minoratului", al zonei nesemnificative. Cu această muta□ie regresivă se va dezvolta o nouă atitudine, aceea de "dispre□ al cotidianului" asimilat regimului banal al existen□ei (din această zonă semantică a termenului de c. s□a ivit întreaga temă a *bovarismului,* ca stare de exasperare în cotidian □i ca nevoie de evadare din banalul cotidianului). într□un atare mediu apare nevoia de extraordinar, de exotic, de lucru neobi□nuit □i întreaga mitopoetică a eroicului □i a eroului. PentruJV^au_x^ea□izarea per□sonalJlăULasxsJlîiBfiiSHSJi^S□^SSSfiIl[6] • ave_n□u,ră, fapjăj□□pjjcj,_dejmpaxlâ.niâ. cavîr□loara". Viala ^J□huJ| ^Ms,p.rJ3fl5ă□ca *deogepi e.* La acela□ Malraux este fixată criza în□elesului tradi□ional al termenului. Lumea aceasta, pentru a se cultiva la niveluri înalte, are nevoie de o supralicitare a destinu□lui, de unde caracterul cosmopolit al personajelor sale, care se nasc în Fran□a, fac revolu□ii în China etc. Literatura a fost sensibilă mai ales la această muta□ie semantică a termenului, oare dă seama de întreaga distan□are a spiritualită□ii moderne de vechiul în□eles despre valen□ele *cultivatoare* ale loou□lui, ale obi□nuitului, ale comunului. Omul cosmopolit al epocii moderne atribuie valoare cultivatoare numai mediilor neobi□nuite, stărilor de excep□ie, faptelor istorice de importanță covîr□itoare etc. în□elegem astfel de ce Malraux, bunăoară, îi "duce" personajele — oameni occidentali — acolo unde se află scena revolu□iei (în China, de exemplu). Acest *nou în eles* este tot ceea ce a propus spiritul modern ca răspuns la ideea determi□nistă a c, atît de larg îmbră□i□ată în curentul european generalizat al "naturalismului". Cu naturalismul se fixase în□elesul determinist al ideii de c, de vreme ce în orizontul acestui curent triumfă ecua□ia: mediu + ereditate =

personalitate. într□un anume sens, ideea cosmopolită de c. poate fi considerată chiar o exacerbare a în□elesului naturalist, fiindcă în această acceptie singura *libertate* a individului vine de la decizia lui de a căuta "mediile extraordinare", "neobi□nuite", pentru a scăpa de sub determinismul "locului", a) "mediului de acasă", al cotidianului banal. Asumarea "condi□iei omului obi□nuit" reprezintă una dintre problemele în jurul căreia s□au desfă□urat dezbaterile occidentale în jurul problematicii c. în decursul unui interval de mai bine de 100 de ani. De la Flaubert □i Zola pînă la Camus putem consemna o tendin□ă seculară în evolu□ia unuia dintre în□elesurile de bază ale termenului de c: c. vie□ii obi□nuite sau "cultivarea ca ac□iune în cotidian a omului obi□nuit, banal". Dacă vrem, a□adar, să descoperim sensul modern al c. îl putem căuta în cuprinsul acestui curent secular la capătul căruia avem "spiritul obosit al naturalismului pozitivist", care a bîntuit Europa începînd cu mediul saloanelor franceze ale Matildei — veri□oara lui Napoleon al III□lea —, de prin 1830 □i pînă în plin secol XX. Singura alternativă la tematica naturalistă a c. gîndită în Occident a fost aceea care□i cere omului "să someze istoria" spre a□i da fiecăruia □ansa de a face o mare revolu□ie (ca eroul lui Malraux). Toate interna□ionalele occidentale actuale, care vînîură lumea de la un meridian la cel opus, ne dezvăluie, conform unor analize, o tipologie umană intuită de aceea□i angoasă a nevoii catastrofice de a fi acolo unde se petrece neobi□nuitul, împărtă□ind parcă o prezumtie obscură că acolo unde sînt catastrofe, războaie, e nevoie de "omul occidental", promovînd o adevărată "religie civilă" a exemplarită□ii lumii □i omului occidental. Aceasta este ceea ce se nume□te faza mondialistă □i colonizatoare a c. occidentale în care triumfă noul în□eles al acestui termen care îmbină sensuri *misionariste* cu în□elesuri *cosmopolite, ceea* ce mărturise□te îndeajuns asupra caracterului alexandrin al referen□ialului actual al acestei no□iuni. N□a mai rămas nimic din sensul prim al termenului, care mărturisea despre putin□a întregirii umane în actul normal, de fiecare zi, în bucuriile simple, în fericirea devo□iunii pentru celălalt etc. Vom spune că există un regim □i un stadiu virgilian (Virgilius, autorul anticelor *"Bucolice')* al termenului □i un regim cartezian între care se cuprinde întreaga distan□are ra□ionalistă, artificială a no□iunii de sensurile sale *naturale,* conferite de sinonimia termenului de c. cu cel de agr□cultură. în regim virgilian termenul îi□ cere să trăie□ti în chip □i în forme naturale, să te integrezi ritmurilor cosmice, datului natural, în regim cartezian, termenul preia sensuri imperative, care te somează să ie□i din "datul natural", să cau□i *extraordinarul,* să "somezi istoria", să *experimentezi*în*amte* de toate. Cu în□elesul "experimentalist" al existen□ei pare a se încheia □i ciclul cartezian al termenului. *• Se poate desigur urma □i linia care schi□ează mi□carea pur teoretică a termenului, de□a lungul căreia se orînduiesc mediile pur intelectuale, □colile □i teoriile. Astfel, în secolul al XVIII□lea, secolul luminilor, se fixează termenului un în□eles oarecum intelectualist, de "educare a spiritului" (prin exerci□ii specializate care să cuprindă to□i copiii; de aici se impune ideea "□colarità□i" pentru to□i copiii, fără excep□ie). în secolul al XIX□lea, o dată cu marile □coli de antropologie, termenul este supus unor opera□iuni de standardizare. Pentru E. F. Tylor (1871) termenul de c. desemnează "ansamblul complex al cuno□tin□elor, credin□elor religioase, al artei, moralei, obiceiurilor, □i al tuturor celorlalte capacită□i □i obi□nuin□e pe care le dobînde□te omul ca membru al societă□ii". într□o altă zonă — cea americană — sensul termenului se arată mult mai legat de domeniul dezvoltării materiale □i tehnice, de tehnicile de transmitere a mo□tenirii sociale etc. Aceasta este concep□ia care a fundamentat modelul organizării

muzeelor americane (de la cel de istorie a Statelor Unite de la Washington □i pînă la cel de Istorie naturală de la New York). Cu □colile etnoiogiste triumfă concep□ia care asimilează c. "modurilor de via□ă ale unui popor", relativ stabile, dobindite □i transmise de la o generatie la alta, transmisiune în care c. este supusă unor schimbări continui, fixate prin mecanismul "condi□ionării" (mecanisme sub□ con□tiente) □i nu pur □i simplu prin "con□tientizare". □colile modeme par a fi centrate, în definirea termenului, pe modurile de comunicare, pe "comunită□ile disciplinare" ale "producătorilor" specializa□i ai c. (oameni de □tiin□ă, arti□ti, litera□i etc.) □i deci pe o clasificare a valorilor, "vehiculelor" culturale □i a "obiectelor simbolice" împărtă□ite de o societate. Cu specializarea morfologică a cunoa□terii c, inaugurată în cadrul curentului mare al romantismului, se dezvoltă o atitudine de receptare diferen□ată a "elementelor" unei c: mituri, no□iuni, idei, imagini, modele, teme, contigura□ii, răspîndite în a/7 determinate, împărtă□ite de anumite păr□i (straturi) ale popula□iei, ceea ce a permis clasificări noi ale c: c. religioasă, □tiin□ifică, artistică, c. populară sau de "elită", "savantă", etc. în fine, studiul canalelor de comunicare, a raportului nou creat de mijloacele moderne de comunicare, între c. □i ora□e, a impus noi diviziuni terminologice: "c. de masă", "publicuri" (culturale). Cu structuralismul asistăm la o biruin□ă a regimului cartezian al termenului în □tiin□ele c. Acesta este punctul suprem □i pragul unei crize epistemologice care deja reclamă o amplă □i fundamentală reconstruc□ie a □tiin□elor c. Este de remarcat că dic□ionarele fixează termenul la confluen□a celor două mari arii metropolitane ale o. europene: franco□britanică □i germano□americană. Putem consemna deci patru cîmpuri semantice majore ale termenului fiecare dintre acestea exercitînd presiuni asupra dic□ionarelor, cîmpul american, german, britanic □i francez. □tiin□ele socio□culturale *na ionale* s□au dezvoltat într□un asemenea cadru de presiuni semantice □i comunitare, astfel că efortul acestora spre *sinteză* a creat □i noi □anse pentru inova□ie conceptuală în "periferiile" metropolelor. Astfel, preocupările pentru tipologii na□ionale au început în Germania (mai ales după impulsul "epocii bismarkiene"), America, Anglia, dar cel dîntîi care a propus marea paradigmă a "sociologiei na□iunii" a fost românul D. Gu□ti. Asa cum arată Kroeber □i Klukhohn, utilizarea termenului de c. spre a desemna un fenomen socio□cultural este opera □tiin□ei sociale germane (la sfîr□itul secolului al XVIII□lea □i jumătatea celui următor), după cum utilizarea în □tiin□ă a termenilor de "societate", "sociologie", "social" este opera □tiin□ei sociale franceze începînd cu Saint□Simon □i Auguste Comte *(CultureA Criticai Review of Concepts and Definitions,* Harvard Unîversity, Pea□ body Museum of American Archeology and Ethnology: 47, 1952). în 1871, Tylor folose□te, în *Primitive Cultura,* sensul german, dar Spencer *(The Principles o! Sociology)* va folosi sensul francez, care define□te c. prin referen□ialul "structurii sociale". A□a cum arată Marvin Harris, termenii "societate", c. □i, episodic, cel de "etnologie", î□ dispută preeminen□a în □tiin□ele omului (antropologie □i sociologie). întrucît Boas, Lowie, Kroeber, de pildă, erau americani germani, □tiin□a socio□culturală americană va prelua terminologia germană astfel că □tiin□a c. va domina cercetarea societă□ii. La rîndul lor, englezii vor respinge terminologia germană restabilind suprema□ia termenului de "social" □i "societate". Asimilarea termenului de c. cu cel de "structură socială" este vizibilă la un sociolog ca Durkheim, pentru care tipul de o. este dat chiar de tipul "solidarită□ii sociale". în accep□ia sa există două tipuri culturale corespunzătoare celor două fbrme de solidaritate socială (care sînt tipuri de structuri

sociale): "mecanică" ă "organică". "Viață socială", în această accepțiune, nu este nimic altceva decît "suma mediilor morale care înconjoară individul". Acestea sînt alcătuite evident din "idei" cu valoare "regulativă" ă, deci, de esență normativă. C, în această accepție, este tocmai ansamblul "regulilor sau «gramatica», vieții sociale". Știința c, într o atare viziune, nu mai stă separată de știința societății de vreme ce structura socială desemnează ca ă c: scopurile, normele, drepturile ă obligațiile, codurile morale ă "comportamentale" orientate de valori ă reguli. R. Firth a sintetizat această viziune subliniind cum anume "...indivizii simt unitatea lor ă îă văd interesele comune prin intermediul simbolurilor, în forma miturilor, a ritualului, a persoanelor ă locurilor sacre; atașamentul lor la simboluri fiind acela care dă societății coeziune ă persistență, valorile exprimate în acele simboluri fiind comune întregii societăți", căpătînd deci expresie "afirmațiilor psihologice". C. are, aici, înțeles de *pattern* (model) parțial formulat în reguli care se disting între ele ca reguli ale etichetei, moralei ă legii (dreptului), (cf. R. Brown, *Structure and Function în Primitive Society,* 1952). Cu acest interes structural — funcționalist pentru aspectul formal al societății — structura rudeniei, organizarea rituală, regulile, dreptul, structura politică — se pierde distincția dintre c. ă structura socială ă se neglijează relația, discrepanța dintre reguli ă practici (cf. E. Leach — *Social Structure în International Enciclopedi of the Social Sciences,* 14,1968, p. 482ă89). Soluția lui Leach de a interpreta aceste reguli ca "reguli generative" (prin analogie cu "gramatica generativă") nu rezolvă chestiunea. Wisller distinge trei diviziuni în c: "trăsături materiale", "activități sociale", "idei", iar R. Linton operează o distincție între "c. ideală" ă "c. reală" tocmai pentru a deosebi între ceea ce spun oamenii că trebuie să facă (ă că sînt) ă ceea ce fac ei efectiv (ă ce sînt în realitate). Mediile pur intelectuale, comunitățile disciplinare din care se alcătuiește "republica savantă" cosmopolită a științei, au invadat uzanțele cotidiene ale termenului de c. ă oarecum au provocat criza utilizărilor sale, astfel că acest termen are astăzi o situație oarecum paradoxală: extrem de discutat în comunitățile savante, el este aproape ignorat în mediile vieții obișnuite, de fiecare zi. Termenul acesta a invadat mediul comunicațional al "republicii savante" (F. Tonnies), dar a dispărut aproape din mediul comunicațional al omului obișnuit. El este un termen al limbii științifice, nu însă ă al limbii vorbite, al limbajului viu, popular. Limbajul culturologiei, al științei c, este tot atît de îndepărtat de limba vorbită cum era ieri latina mediilor ecleziastice de limbile vernaculare, vorbite de popoare. Aceasta ne face să ne întrebăm dacă aceste "științe" (limbaje savante) nu sînt deja o "limbă moartă", din care s-a retras viața. Un atare paradox ne îndeamnă la prudență. Teoriile savante se hrănesc mai mult unele din altele ă mult prea puțin din mediul real al vieții. Să fie acesta semnul unui agnosticism consacrat pe calea științelor academice? Dar chiar această situație paradoxală a conceptului de c. ne arată că sîntem deja confruntați cu o criză a științelor c, semn indubitabil al unui alexandrism al c. ă societății occidentale. *V. antropologie culturală, personalitate, sincronism, socializare, structură socială.* I.B.

CULTURĂ POLITICĂ în ultimele decenii, rare au fost situațiile în care un termen a fost atît de des utilizat ă, totodată, atît de controversat ca cel de c p. Filiația lui este foarte încărcată, chiar ă părinții săi — Almond ă Verba — fiind conștienți că, transferîndu-l din antropologie, au adus nu numai avantaje, ci ă dificultăți. Adeseori, în limbajul comun, c p. se confundă cu informația politică. Se consideră că cineva are c p. atunci cînd este la curent cu regulile jocului politic ori votează în cunoștință de cauză, in sociologia politică însă conceptul de c p. desemnează un set de credințe, de sentimente ă valori care prevalează pentru o națiune într un moment sau altul. Cp. filtrează percepțiile, generează atitudinile ă influențează modalitățile de participare; este o componentă majoră a jocului politic. "Din această perspectivă, scria Sidney Verba, cultura poate reprezenta un sistem de control în ansamblul interacțiunilor politice... O nouă constituție, de exemplu, va fi percepută ă evaluată în funcție de c p. a poporului respectiv. Pusă în practică, într o societate, această constituție poate lua un curs total diferit de cel pe care l-ar cunoaște în alta, cu o c p. diferită... Istoria ne oferă numeroase exemple de constituții care nu au «prins» a-a cum au sperat autorii lor, pentru că aplicarea acestora a fost mediată de o anume c p." *(Comparative Political Culture, Political Culture and Political Developement,* Princeton, 1965,.p. 517. în literatura de specialitate, conceptul este adesea aplicat în mod global națiunilor. Se vorbește astfel de o c p. franceză, italiană, engleză etc. Aceasta nu înseamnă că un asemenea concept nu poate fi utilizat pentru alte tipuri de comunități sau nu putem ajuta perspectivele pentru a ie face să cuprindă subculturi sau chiar să localizeze tipuri generale care transcend entitățile sociale investigate (Mattei Dogan, Cum *să comparam na iunile,* 1993). în acest fel, se poate vorbi de o c p. specifică a unor minorități etnice sau religioase, dar ă de grupări culturale ca în cazul în care ne referim la o cultură arabă, latino americană sau anglo saxonă. Termenul suferă însă de imprecizi une, care poate duce la folosirea sa pentru a acoperi explicații lenețe ori pentru a masca incapacitatea de a descoperi variabile structurale adecvate unor explicații mai precise. Nu îl putem înlocui însă nici prin falsele sale, cum sînt valorile, atitudinile sau acțiunile, pentru că am renunța la distincții necesare. Conceptul de c p. s-a revelat, în acela timp, atît ca imprecis, dar ă avantajos, plin de capcane, dar meritînd mai degrabă atenția decît ignorarea. Faptul că a început să fie, de curînd, folosit pentru studiul realităților politice din Europa de est ne va ajuta să înțelegem felul în care culturile istorice au fost afectate sau au rezistat în fața comunismului, perceput atît ca sistem politic, cît ă ca ideologie. Asemenea analize ne pot furniza multe elemente privind relația dintre cultură ă structuri, dintre cultură ă socializare. *V. cultură, politică.* **N.L.**

CURBA VENITURILOR curbă statistică (denumită uneori "legea lui Pareto"), a cărei formă matematică a fost stabilită de V. Pareto pe baza analizei distribuției veniturilor impozabile din cîteva țări europene ă latino americane, în diferite perioade de timp. Spre deosebire de mărimile naturale, cele sociale au o distribuție specifică valorilor în jurul unui tip mediu statistic, in timp ce primele se distribuie, de regulă, după "curba erorilor" (Gauss) pe o suprafață unitară (distribuție ' statistică normală), valorile variabilelor sociale se împrăștie după o curbă specifică ale cărei părți nu mai sînt simetrice față de tipul mediu statistic, a-a cum se observă u-or din figurile 1 ă 2. Caracteristicile c.v. sînt: a. asimetria dintre ponderea indivizilor cu venituri mai mari, respectiv mai mici, decît tipul mediu statistic: *b.* stabilitatea c.v. nu este dată de simetria ei, ci constă în faptul că parametrul am al c nu poate lua o valoare mai mică decît mn, deoarece societatea ă-ar pierde structura ierarhică ă s-ar "prăbuși"; c. c.v. îă poate modifica forma numai în limitele prescrise de valoarea *mn* a parametrului, modificînd valoarea a pînă aproape de punctul n, fără a putea ajunge vreodată la acest punct. Cu alte cuvinte, c.v. îă poate modifica

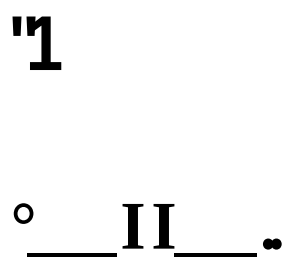

Fig. 1: Curba erorilor

doar partea inferioară, transformîndu□se din *abc* în *nbc,* ca urmare a ac□iunii exercitate conjugat de doi factori ai societă□ii moderne: cre□terea mai rapidă a bogă□iei declt a popula□iei □i cre□terea "liniei de sărăcie" care măsoară cantitatea minimală de bunuri necesare pentru supravie□uirea unei familii fntr□o societate dată. De aceea, societă□ilor moderne industriale le este specifică c. *a'bc* mai degrabă decît *abc.* Totodată deplasarea spre *n* a punctului a indică atît o cre□tere a venitului m'ediu al popula□iei cit □ o diminuare a inegalită□ii veniturilor. De□i Pareto a avertizat că c.v. nu este o curbă generală a distribuirii calită□ilor oamenilor dintr□o societate, el a pretins că "este totu□i curba unor fapte care au o strînsă legătură cu aceste calită□i" *(La*

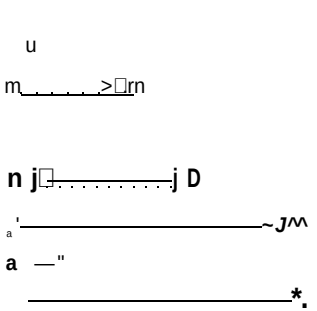

Fig. 2: Curba veniturilor

cuiva dei redditi, 1896), ceea ce a făcut ca distribu□ia simetrică să fie considerată drept un obstacol obiectiv în calea omogenizării oricărei forme de societate. Criticii c.v. au arătat că: *a.* ea este o generalizare matematică inadecvată, deoarece cele două "corzi"alee. nu reflectă o distribu□ie lineară pe o scală dublu logaritmică, a□a cum pretindea Pareto, □i chiar dacă ar fi a□a, pot fi găsite nenumărate alte distribu□ii statistice a căror linearitate nu are nici o semnifica□ie; *b.* c.v. î□i schimbă forma, la nivelul unei □ări, de la un an la altul, încît este hazardat să formulăm o lege matematică în stare să descrie distribu□ia v. pe o perioadă determinată de timp; c. c.v. a fost stabilită pe o bază inadecvată, în orice caz, prea redusă, de date empirice; *d.* Pareto confundă legea "experimentală" □i legea "□iin□ifică"; e. c.v. constată, dar nu explică, de ce v. □i obiectele sociale în general au o distribu□ie specifică. Redusă la un enun□ simplu constatativ, cu valoare de adevăr limitată de condi□ii de spa□iu □i de timp, c.v. a fost verificată totu□i într□un număr semnificativ de cazuri, în care s□au măsurat nu numai distribu□ii de venituri, ci □i ale altor valori sociale (inteligen□ă, nivel de calificare, performan□e sociale etc). *V. circula ia elitelor, 'curbă de indiferen ă, elite, inegalitate.* I.U.

CURBA DE INDIFEREN□Ă ca orice curbă, este proiec□ia grafică într□un sistem rectangular de referin□ă a totalită□ii perechilor de valori (coordonate) caracterizate printr□o proprietate comună sau prin faptul de a satisface o anumită (una □ aceea□) rela□ie (func□ie) matematică între două variabile. Proprietatea în cauză este aici faptul de a reprezenta, în contextul alegerii dintre mai multe combina□ii de cîte două valori, pe acelea între care un decident — chemat să le ierarhizeze prin ranguri de preferin□ă — manifestă indiferen□ă, în sensul că le plasează la acela□i nivel de preferin□ă. In acela□i context, un alt decident va opera o altă ierarhizare □i va considera oa egal satisfăcătoare pentru el un alt set de combina□ii, ce vor genera la rîn□dul lor o altă c.I. Un set de c i. pentru unul □i acela□i individ confruntat cu o anumită problemă de alegere reprezintă o *hartă* de i. • Cu largă utilizare în teoria cererii de consum sau în aceea a economiei bunăstării generale ("welfare economics"), determinarea c i. este de fapt rezultat al aplicării unei tehnici specifice —• *analiza de* i. (R.G.D. Allen, F.Y. Edgeworth, V. Pareto). Baza ei de informa□ii o constituie exclusiv rangurile acordate de subiectul□decident (pe criterii care nouă nu ne sînt cunoscute □i poate lui însu□i îi sînt neclare), fără a implica prezumţia de măsurabilitate a utilită□ii □i de operare cu valori "marginale": este ceea ce deosebe□te tehnica □i teoria centrate pe principiul i., de cele □inînd de *analiza marginală* (căreia îi sînt considerate superioare). Operind doar cu o ordonare (nu □ cu o măsurare) a presupuselor utilită□i asociate diferitelor combina□ii alternative, se spune că "analiza de i. este analiza cererii de consum bazată pe no□iunea de *utilitate ordinală',* iar " c i. este curba ce exprimă un set de combina□ii din cantită□ile specifice pentru două lucruri, astfel încît un individ este indiferent (în op□iune — n.n.) între oricare din combina□ile setului" (G. Bannock, R.E. Baxter, R. Rees, *ThePenguin Dictionary of Economics,* 1972) • Exemplu tipic; un□ consumator avînd o sumă dată de bani □ cunoscînd pre□urile unitare a două produse pe care le□ar putea consuma (zahăr □i cartofi), poate cumpăra din banii respectivi: fie cantită□ile de Zi kg, zahăr □i Ci kg. cartofi, fie Z2 □i Cj, Z3 □i C3, Z4 □i C4 etc. (sporirea cantită□ii dintr□un produs obligîndu□i la scăderea cantită□ii din celălalt produs, □i viceversa). Considerîndu□i pe individ apt să aprecieze că o combina□ie este mai bună (mai satisfăcătoare) decît alta sau la fel de bună, el va acorda în ierarhia sa locul 2 combina□iei (Zi, Ci), locul 3 combina□iei (Z2, C2) □i locul 1 în acela□i timp combina□ilor (Z3, Cs), (Z4, C4) □i, eventual, altora (Zi, O). Reprezentarea grafică a combina□ilor egal pozi□ionate (pe locul 1) generează o c.I.; dacă □i pentru locul 2 ar exista o pluralitate de combina□ii, ele ar constitui o altă c i. aferentă aceluia□ individ □i aceluia□i context de op□iune □a.m.d. Examinarea sensului de evolu□ie a c. (crescătoare, descrescătoare) □i a formei sale fa□ă de originea sistemului de referin□ă (convexă, concavă) — depistabile prin calcul pe baza semnelor primei □i celei de□a doua derivate — permite în plus interpretări legate de faptul că produsele aduc sau nu satisfac□ie (pot intra în calcul variabile precum gunoi, zgomot □a.), sau de măsura în care suplimentarea unui produs compensează (valoare subiectivă, relativă) pierderea înregistrată la celălalt produs. Se ob□ine, în consecin□ă, un *model de comportament al consumatorului,* apt să răspundă problemelor de bază ale analizei cererii de consum: a. cum interac□ionează factorii pre□, cantitate, sumă disponibilă, gusturi personale spre a determina un anumit pattern al cumpărătorilor: *b.* ce se poate spune despre natura pozi□iei de echilibru; c. ce efecte vor produce asupra cumpărărilor diferitele schimbări de pre□uri, venituri □i gusturi. V. analiză marginală, consum, curba *veniturilor, utilitate. E.P.*

n

DAR obiect material ou valoare utilitară (de consum) sau numai simbolică, oferit sau primit ca mijlocire a unei relaţii sociale de prietenie, de vecinătate, de cooperare, de prestigiu, de ierarhie, sau chiar de rivalitate. De regulă, d. mijloceşte o relaţie de reciprocitate, întrucît exprimă o obligaţie reversibilă: obligaţia de a da şi obligaţia de a primi. Alături de troc, d. reprezintă forma esenţială de schimb în societăţile arhaice şi tradiţionale. Spre deosebire însă de troc, care este o relaţie strict economică, d. este însoţit de manifestări ritualice complexe, cu implicaţii nu numai economice, dar şi religioase, morale, estetice. Acest sincretism funcţional i-a relevat lui Marcel Mauss conceptul de "fapt social total". De altfel, lui Mauss *(Essai sur le don. Forme et raison de l'echange dans les societes archai'ques,* 1925) i se datorează declanşarea interesului deosebit pentru d. ca temă de cercetare în sociologie şi în antropologie (cu deosebire în antropologia economică). Mauss a fost însă anticipat în analizele sale teoretice de cercetările la teren efectuate în Melanesie de Bronislaw Malinowski *(Argonauts of the Western Pacific,* 1922). Lucrări contemporane precum cele elaborate de David Cheal *(The Gift Economy,* 1988), sau de Marilyn Strathern *(The Gender of the Gift,* 1988) probează că problematica referitoare la d. nu este nici pe departe epuizată şi mai ales că ea nu e deloc punctiformă în ansamblul tematic al ştiinţelor socialumane. *V. fapt social, rela ie socială, ritual, schimb.* Gh. G.

DARWINISM SOCIAL variantă a organicismului în sociologia din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, caracterizată prin transpunerea la societate a concepţiei biologice evoluţioniste a lui Charles Robert Darwin (1809-1882), expusă în "Originea speciilor prin selecţie naturală, sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă" (1859). Influenţat de teoria lui Darwin, sociologul englez Herbert Spencer (1820-1903) considera că legile evoluţiei guvernează fără deosebiri esenţiale atît materia şi viaţa, cît şi societatea, determinînd trecerea de la incoerent, simplu şi omogen la coerent şi eterogen. în "Principiile sociologiei" (lucrare în patru volume apărută în intervalul 1876-1896, ultimul volum fiind publicat postum), H. Spencer susţinea că societatea este o formă superioară de organism viu şi făcea o serie de analogii între corpul animal şi societate (am-

bele cresc, îi complică structura și îi diferențiază funcțiile etc), stabilind unele similitudini mecanice (de exemplu, în organismul animal există vase sangvine prin care circulă sîngele cu substanțe hrănitoare, iar în societate există drumuri servind pentru transportul mărfurilor). Extinderea legilor biologice, a luptei pentru existență și selecției naturale, la viața socială a constituit o încercare de justificare a inegalităților sociale și rasiale, a violenței și războiului, fiind una din sursele teoretice ale fascismului. Sub influența darwinismului, sociologul Houston Stewart Chamberlain (1855–1927), de origine engleză, dar naturalizat german, susținea în "Die Grundlagen des XIX-ten Jarhhundert" (1898) că natura personalității este determinată de natura rasei, iar puterea ei este legată de anumite caracteristici ale sîngelui. Sociologul și juristul austriac Ludwig Gumpiowicz (1838–1909), un alt reprezentant al d.s., afirma în "Ressenkampf" (1883) că întreaga civilizație este rezultatul luptei dintre rase. în concepția altui exponent al d.s., războiul ar favoriza selecția raselor superioare, iar eliminarea războiului din viața socială ar duce la degradarea raselor și la încetarea progresului civilizațiilor (Vacher de Lapouge, *Les selections sociales,* 1896). *V. fascism, inegalitate socială, nazism, rasă, rasism.* S.C.

DECIZIE soluție adoptată de un sistem (persoană, grup, organizație, colectivitate) în vederea rezolvării unei probleme. Două tipuri de științe au ca obiect decizia: a. științe normative — oferă condițiile logice și matematice ale deciziei corecte; *b.* științe empirice, comportamentale, care caută să identifice mecanismele reale, utilizate de sistemele reale în luarea deciziilor. Procesul luării d. cuprinde mai multe faze distincte: *a.* formularea problemei; *b.* explorarea posibilului acționai și formularea soluțiilor alternative posibile; c. analiza și evaluarea soluțiilor alternative și ierarhizarea lor; *d.* adoptarea uneia dintre soluțiile alternative (d. propriu-zisă); și e. faza postdectzională: d. luată este Implementată prin acțiune și continuu reevaluată prin prisma rezultatelor practice obținute și a noilor cunoștințe; procesul decizional se reia atunci cînd soluția adoptată se dovedește a nu mai fi satisfăcătoare. Luarea unei d. pune două probleme distincte, dar interdependente într-o largă măsură: problema *cuno tin elor* necesare și cea a *consensului.* în ceea ce privește *problema cuno tin elor,* dificultatea fundamentală provine din *incertitudine.* Doar în mod excepțional un decident dispune de toate cunoștințele necesare luării d. (condiția de certitudine). De regulă, cunoștințele disponibile sînt *incomplete* și *nesigure.* Incertitudinea persistentă, care nu poate fi redusă în procesul pregătirii d., pune la rîndul ei două tipuri de probleme: a. problema metodelor de a decide in condiții de incompietitudine și fragilitate a cunoștințelor; și *b.* cum să se facă față consecințelor paralizante, dezorganizatoare ale incertitudinii asupra sistemului decident. Există două modele normative ale procesului decizional: *a. Modelul clasic de d. ra ională: d, certă* într-o lume complet deterministă. Se presupune că decidentul dispune de toate cunoștințele necesare și că prelucrarea acestora se face prin utilizarea instrumentelor logico-matematice clasice, ajungîndu-se la identificarea soluției celei mai bune în mod absolut. Acest model apare mai mult ca un model limită, pu-in aplicabil în situațiile obișnuite caracterizate printr-o incertitudine persistentă, într-o lume care nu este strict deterministă, accidentul, întîmplarea avind un rol important. *b.* D. *certă de tip probabilist,* are două variante: *1.* o cunoaștere absolută, în condițiile unui univers probabilist și *2.* o cunoaștere fragilă, incertă. Dacă în primul caz procesul de d. lucrează cu probabilități obiective de întîmplare a evenimentelor, în cel de al doilea caz se lucrează

cu probabilități subiective, de tip bayesian. Probabilitatea reprezintă gradul de încredere/neîncredere In cunoștințele noastre, șansa atribuită cunoștințelor noastre de a descrie corect realitatea. în acest model, procesul de decizie reprezintă o prelucrare rațională, logico-matematică a datelor, dar o prelucrare de tip probabilist. și aici se presupune că d. luată reprezintă soluția cu probabilitatea cea mai ridicată de a fi soluția cea mai bună, la nivelul cunoștințelor existente la un moment dat. Numeroase studii argumentează însă faptul că în condiții de incertitudine accentuată și persistentă nici acest model rațional-probabilist de d. nu este adesea aplicabil. în fapt, sistemele aflate într-o asemenea situație de incertitudine recurg la metode decizionale diferite de cele ale calculului rațional-probabilist. H.A. Simon argumentează că sistemele social-umane, în condiții de incertitudine, recurg la o strategie decizională simplificată: adoptarea primei soluții satisfăcătoare pe care reușesc să o formuleze. Psihologia cognitivă a pus in evidență în ultimii ani faptul că decidenții "naivi", "comuni", în condiții de incertitudine, utilizează metode euristice diferite structural de cele recomandate de modelele raționale, atît în variantele clasice, cît și in cele de tip probabilist. Aceste metode reușesc să facă față cu succes condițiilor de incertitudine persistentă, prezentînd însă adesea și erori sistematice. Dezvoltarea ciberneticii a pus în evidență faptul că adesea sistemele social-umane folosesc pentru soluționarea problemelor lor mecanisme non-decizionale, de tip cibernetic-spontan. Schematic, procesul nondecizional, cibernetic-spontan de soluționare a problemei este următorul: un sistem experimentează, mai mult sau mai pu-in întîmplător, diferite tipuri de acțiuni care satisfac în grade diferite, necesitățile sale, de care este conștient într-o modalitate destul de vagă. Acele acțiuni care sînt experimentate ca satisfăcătoare sînt întărite, fixate, în timp ce cele care sînt experimentate ca nesatisfăcătoare sînt eliminate.

• *Problema consensului* este crucială în orice proces decizional în condițiile unor sisteme sociale. Consensul nu reprezintă un produs natural, neproblematic al procesului decizional social, ci dimpotrivă dissensul pare a fi mai degrabă rezultatul natural. Consensul rămîne mereu de construit. Din punct de vedere al organizării sociale, se pot distinge două mari tipuri de procese de d.: d. democratice (grupul, colectivitatea, în diferite forme, participă la luarea deciziilor) și delegarea autorității luării deciziei unei persoane, organism. în societatea actuală există o puternică tendință de promovare a d. colective, democratice, in locul celei bazate pe delegarea autorității (d. individuale în mod special). Considerentele sînt de două tipuri: a. se pare că, mai ales în condiții de incertitudine, d. colectivă are o probabilitate mai ridicată decît cea individuală de a fi corectă; și *b.* d. colectivă este asociată cu un sistem social care prezintă certe avantaje în raport cu cel asociat cu delegarea autorității (gradul de consens, nivelul de motivație a performanței, relațiile dintre participanți). Modurile de a lua d. (practicile de d.) stau la baza stilurilor de conducere. *V. alternativă, conducere, consens, democra ie, incertitudine, probabilitate, stil de conducere.* C.Z.

DEMOCRAȚIE modalitate de conducere a unui sistem social caracterizată prin participare, în diferite forme, a membrilor respectivului sistem la procesul de conducere. Originar, d. s-a constituit cu privire la conducerea politică a societății, însemnînd "conducerea poporului de către popor". în ultimele decenii, tehnicile de conducere d. s-au extins la toate nivelele și în toate sferele organizării sociale, luînd forme specifice: la nivel de grup — stilurile d. de conducere; la nivelul întreprinderilor — forme d. de condu-

cere (d. industrială); la nivelul conducerii □i administrării localităţilor; la nivelul conducerii societăţilor globale□^d. politică. Caracteristic d. este difuzarea largă a funcţiilor de conducere la nivelul grupului, colectivităţii. Opusă este separarea de grup, de colectivitate a funcţiilor de conducere si exercitarea lor de către o persoană/un grup/organism în afara controlului colectivităţii conduse. D. este opusă politic dictaturii, formelor unipersonale de conducere. • în principal, d. este un instrument de conducere capabil să realizeze două funcţii esenţiale; a. mecanism de negociere, de asamblare □i armonizare a pluralităţii de interese ale colectivităţii într□o conducere unitară □i coerentă; din acest punct de vedere ea reprezintă un cadru în care fiecare grup □i clasă socială semnalează celorlalte interesele sale, devine con□tient de interesele celorlalte grupuri □i clase □i de interesele comune, asigură luarea în considerare, într□o măsură sau alta, a intereselor proprii; b. mecanism social de comunicare a cuno□tinţelor □i informaţiilor distribuite în masa colectivităţii, de cumulare □i verificare reciprocă a lor. Efectul cel mai important al d. este realizarea, prin intermediul procedurilor sale specifice de negociere □i co□ municare, a unui grad substan□ial de consens. • D. reprezintă o formă de conducere pentru care societatea actuală a optat cu claritate. Următoarele argumente sînt de regulă invocate în favoarea eficienţei superioare a d.: a. superioritatea gîndirii colective asupra celei individuale, mai ales în soluţionarea problemelor cu un grad ridicat de complexitate; procedurile gîndirii colective sînt tot mai des utilizate în toate domeniile, inclusiv în □tiinţă; *b.* crearea consensului: acceptarea deciziilor este mult mai ridicată în condiţiile participării la luarea acestora; c. motivare: participarea la luarea deciziei ridică substan□ial gradul de implicare, de responsabilitate, în timp ce sistemele non□democratice generează pasivitate, rezistenţă, ostilitate, apatie, alienare; d. există o relaţie clară între procedurile democratice □i creativitatea, inventivitatea sistemelor; e. d. este o bază necesară pentru orientarea flexibilă, deschisă, pentru experimentare, analiză critică; în contrast, sistemele nondemocratice devin defensive, închise la realitate, rigide; *f.* d. reprezintă singura modalitate de promovare constructivă □i consensuală a pluralităţii intereselor care caracterizează o colectivitate □i de aici gradul relativ scăzut de conflictualitate □i de alienare; *g.* control eficace asupra *exercitării* conducerii de către întreaga colectivitate. Dincolo de avantajele sale nete, d. prezintă □i dificultăţi specifice: consum de timp, blocarea deciziei, permite exprimarea conflictelor latente, proiecţia unor interese particulare în procesul decizional. D. politică modernă a luat contururile actuale în sec. XIX, bazîndu□se pe cîteva principii fundamentale: parlament reprezentativ, separarea puterilor în stat, domnia legii, garantarea drepturilor civile. Specific perspectivei sociologice asupra d. este accentuarea cîtorva aspecte mai importante: relaţia dintre organizarea □i funcţionarea sistemului d. □i organizarea societăţii globale; relaţiile dintre clase □i grupuri sociale în cadrul procesului d.; mecanismele sociale prin care este distribuită puterea □i se cristalizează conducerea socială în cadrul proceselor d.; distribuţia preferinţelor electorale □i factorii schimbării acestora; relaţia dintre nivelul de dezvoltare economică □i formele d.; rolul tradiţiei □i culturii d. *V. conducere, decizie, interese, politică, putere.* C.Z.

DEMOCRA□IE CONSOCIATIVA

concept născut direct din cercetările comparative în sociologie □i a fost propus ca un model elitist pentru societăţile fragmentate pe verticală. Actualitatea lui a fost impusă de o serie de lucrări apărute între anii 1967 □i

1974, despre Olanda, Belgia, Austria, Elveţia □i Canada. Pu□in după aceea, conceptul a fost aplicat □i unor ţări în curs de dezvoltare ca Liban, Malaiezia, Cipru, Columbia, Uruguay, Nigeria. Două sînt caracteristicile distinctive ale experienţelor politice subsumate termenului de d.c: segmentarea verticală a populaţiei în comunităţi religioase, de limbă, etnice, rasiale sau ideologice □i institu□ionali□ zarea procesului de negociere care se realizează la nivelul elitelor acestor comunităţi. Comparatistul Arend Lijphart este cel care a formulat acest concept în modul cel mai explicit *(Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration,* 1977). El a pus în discu□ie toate expresiile folosite de diver□ autori, adoptînd în final termenul *consociativ pe* care David Apter îl folose□te pentru Nigeria. Pentru ca o d.c. să apară □i să se menţină, sînt necesare cîteva condiţii: existenţa unui anumit echilibru între subculturile caracteristice unei societăţi fragmentare: existenţa unor frontiere bine definite între acestea; adoptarea principiului marii coaliţii; dreptul de veto □i relativa autonomie a subculturilor. O asemenea formulă a funcţionat în Austria, Olanda □i Belgia □i mai funcţionează □i acum în Elveţia. Dar s□a extins, cu mai mult sau mai pu□in succes, □i în Canada, Liban, Malaiezia, Cipru, Uruguay, Nigeria. Caracterizat printr□o mare stabilitate politică, în condiţiile unei puternice stratificări verticale, sistemul consociativ a fost abandonat în Europa, ori s□a pulverizat, sub influenţe externe, ca în Liban. Paradoxal, tocmai cînd în Austria, Canada □i Belgia apar primele semne ale declinului acestui sistem, d.c. este recunoscută pe deplin în sociologia comparativă, stimulînd reflecţia teoretică. Dezbaterile continuă, unii comparaţi susţi□ nînd că schimbările intervenite în Austria, Belgia sau Olanda consemnează prăbu□irea d.c, alţii, dimpotrivă, consideră că aceste transformări demonstrează succesul unei experienţe care □□a împlinit misiunea istorică. Opinia dominantă este că d.c. corespunde unei faze istorice în dezvoltarea societăţilor pluralist□segmentate, iar succesul său permite înlocuirea, mai lentă sau mai rapidă, cu un model mai competitiv. Acest stadiu ar caracteriza acum numeroase ţări din lumea a treia, unde sistemul consociativ este considerat ca un model valabil □i probabil va fi experimentat în ţări din Asia de sud□est □i Africa, inclusiv Africa de Sud. Dar nu este exclus interesul pentru o asemenea stabilizare democratică nouă în ţări din Europa centrală sau de est. *V. democra ie, putere politică.* N.L

DEMOCRA□IE CRE□TINĂ doctrină politică specifică lumii contemporane. Premisa acestei doctrine este că "paupertatea nu este un dat al ordinii divine". De aici decurge ideea că organizarea social□economică nu poate fi separată de principiile etice. Astfel, devine o necesitate participarea cre□tinilor la lupta pentru putere politică cu scopul de a orienta puterea ob□teească □i a insufla vieţii sociale spiritul cre□tin. Reprezentanţii acestei doctrine consideră că "antecesorul direct, modern al unui partid popular democrat cre□tin" este Partidul Popular Italian fondat de Luigi Sturzo, după primul război mondial. Lui□ gi Sturzo a fost un preot dintr□o mică localitate din Sicilia. Doctrină □i mi□care politică cu o organizare internaţională, d.c. este foarte influentă în Europa, dar □i în America Latină. Aici d.c. nu a început prin a fi o opţiune nemijlocită pentru putere, ci o intenţie de clarificare ideologică, de adaptare a ideilor fundamentale la realităţile acestui continent. Dezvoltarea d.c. a luat un mare avînt o dată cu victoria partidelor democrat cre□tine în alegerile din Germania □i Italia, după cel de□al doilea război mondial. Juxtapunerea elementului democrat □i a elementului cre□tin este considerată ca o simbioză a două elemente care nu pot fi luate separat: cre□tinismul nu poate fi înţeles decît în manifestarea □i trăirea

lui democratică. De aceea militează pentru un "personalism comunitar" (sintagmă propusă de Y. Maritain), privit ca o sinteză a obiectivelor gîndirii democrat-creștine. Nu este astfel acceptată o democrație individualistă, întrucît obiectul acțiunii politice nu este individul, ci comunitatea. Statul reprezintă, în această perspectivă, comunitatea politică; întreprinderea este o comunitate economică; popoarele constituie o adevărată comunitate internațională. Pentru adepții d.c. nu este suficientă dreptatea în fața instanțelor judecătorești, ci ei urmăresc dreptatea socială printr-o permanentă participare a poporului în procesul decizional. Funcționarea puterii, distribuită prin diferitele instituții sociale, trebuie se se realizeze într-o formă organizată prin care interdependența devine mai strînsă și mai necesară pe măsură ce crește gradul de specializare a funcțiilor. Elementul creștin este considerat decisiv pentru a susține valori care nu se epuizează într-o formă materială, fapt care determină ca problema socială — cea care a determinat apariția ideologiilor dihotomice și regimurilor politice totalitare — să fie privită, înainte de toate, ca o problemă morală. Principiile care călăuzesc o asemenea opțiune sînt: demnitatea persoanei umane, supremația binelui comun și perfectibilitatea societății civile. • *Internaționala Democrat-Creștină* este rezultatul unui proces de apropiere a partidelor creștin democrate, pe doi versanți: cel european, reprezentat actualmente de Uniunea Europeană Democrat-Creștină (UEDC) și cel latino-american — Organizația Democrat-Creștină din America (ODCA). Primul congres al partidelor și mișcărilor creștin-democrate a avut loc în 1957. De atunci, s-au desfășurat mai multe congrese mondiale pentru a fi analizate probleme ideologice și experiențe practice. La cel de-al treilea, (Santiago de Chile, 1962), s-a creat Comitetul Mondial al Democrației Creștine, ulterior (Quito, 1982) adoptîndu-se numele de Internaționala Democrat-Creștină (IDC). Președinția ei este exercitată alternativ de ODCA și UEDC, reuniunile desfășurîndu-se pe ambele continente, iar Secretariatul Mondial este format din secretarii generali ai diferitelor organizații care compun Internaționala. *V. conservatorism, democrație, liberalism, politică, putere.N.L.*

DEMOGRAFIE (gr. otemos, "popor" + *graphein,* "a scrie"), disciplină ce studiază populațiile umane, urmărind, în principal, problematica referitoare la *mărimea* acestora, la *structurile* lor după anumite caracteristici și la unele *fenomene* specifice, toate aceste aspecte fiind abordate atît sub unghi static (starea lor la un moment dat), cît și sub unul dinamic (schimbarea, evoluție etc). Pentru întregirea definiției d. sînt necesare cîteva precizări. Mai întîi, este nevoie de o circumscriere mai exactă a d. în plan *ontic,* adică de o specificare exactă a ansamblului de factori structuranți și de fenomene din realitatea socio-umană ce intră în cîmpul său de studiu. în funcție de alegerea respectivă, d. primește un domeniu mai larg sau mai restrîns de studiu, în primul caz ea suprapunîndu-se cu alte discipline sociale cu care îș dispută teritoriul respectiv. Cea mai restrictivă delimitare pare a fi aceea care consideră drept factori de structurare propriu-zis demografici (variabile demografice), *vîrsta, sexul și starea civilă.* Cît privește fenomenele demografice, acestea apar ca formă de manifestare a unei mase *de evenimente* demografice, într-o perioadă scurtă de timp (de regulă un an). Mulțimea cea mai restrînsă a cuplurilor de evenimente-fenorhene demografice este următoarea: *decese și mortalitate, nașteri — natalitate (fertilitate), căsătorii — nupțialitate, divorțuri — divorțialitate și imigrații — migrație.* Chiar și numai în legătură cu aceste elemente, d. interferează

cu alte discipline sociale; cu cît mai numeroase vor fi suprapunerile în cazul cînd d. are pretenția de a include în aria sa de interes variabile ca ocupația, nivelul de școlaritate, rezidența etc. (și deci structuri sociale, școlare și teritoriale) sau fenomene ca mobilitatea școlară, socială sau teritorială în interiorul zonei geografice pe care trăiește populația, în al doilea rînd, pentru a întregi definiția d. este nevoie să se ia în considerare și o dimensiune *epistemico-metodologică.* La fel ca orice știință empirică, d. pornește de la o mulțime de fapte, de date obiective, pe care le ordonează, le descrie, le măsoară, le analizează, în scopul desprinderii, pe cale inductivă, a constantelor, regularităților sau legităților ce le guvernează, scopul final fiind, desigur, acela al explicației și predicției. în acest sens, d. conține un corpus bine conturat și solid constituit de metode, care-i conferă o specificitate clară în rîndul disciplinelor științifice. Ceie mai de seamă progrese realizate de d. se regăsesc în această arie metodologică, cuprinzînd instrumente cu ajutorul cărora faptele brute, fără o semnificație simplă și imediată, sînt transformate în fapte demografice. S-a constituit astfel un domeniu, denumit, de obicei, d. *pură* sau d. *formală* sau *analiză demografică,* domeniu al cărui obiectiv îl constituie culegerea corectă a informațiilor, supunerea datelor unor modalități standard de analiză, construcția unor indici prin care se măsoară intensitatea sau alte forme de manifestare ale fenomenelor, evidențierea interacțiunii dintre fenomenele demografice sau a interacțiunii dintre structuri și fenomene, construirea unor modele de evoluție etc, operații în care însă *nu sînt implicate decît exclusiv aspectele cuprinse în cîmpul ontic al* d. și întotdeauna privite în forma lor statistic-cantitativă, deci ca rezultat al unei mase mari de evenimente demografice. Este vorba deci de un sector tehnic al d., iar activitatea în cadrul său întrunește, în cea mai mare parte a cazurilor, trăsăturile și exigențele ce caracterizează orice activitate științifică, fiind deci străin de dispute și confruntări de idei cu iz filosofic, ideologic ori de altă natură. Dat fiind faptul că domeniul d. nu este nici pe departe izolat, nici în raport cu aspectele biologice ale ființei umane, nici, mai cu seamă, în raport cu cele sociale, cantonarea în domeniul d. pure — propovăduită și profesată de unii demografi — este însă echivalentă cu renunțarea la înțelegerea și explicarea propriu-zisă a fenomenelor și proceselor demografice. Perfecționarea tehnică a d. a fost și este o condiție necesară a progreselor cognitive în acest domeniu — dar nu și una suficientă. De aceea, preocupările demografilor au depășit — implicit sau explicit —, aproape întotdeauna, domeniul simplei analize demografice, încercîndu-se fondarea unei d. *în sens larg,* numită uneori și d. *socială* sau *studiu al populației.* Obiectivele acesteia sînt, la prima vedere, foarte clare: descoperirea cauzelor fenomenelor demografice, în special a determinanților *sociali* ai acestora, și descifrarea efectelor pe care factorii demografici le produc în viața socială. Dar o asemenea sarcină nu este deloc ușoară și, în ciuda multor succese dobîndite în ultimele decenii, sîntem încă departe de a poseda teorii demografice, chiar și parțiale, și, cu atît mai puțin, o teorie generală a populației. Pentru a realiza în continuare progrese pe acest teren, d. este chemată să conlucreze strîns cu toate disciplinele socio-umane și, în primul rînd, cu sociologia, ceea ce, desigur, nu înseamnă o dizolvare a d. în sociologie. Aceste cercetări de tip multi- sau interdisciplinar nu au nimic de a face cu disputele sterile legate de apartenența sau nonapartenența unor aspecte ontice la o disciplină sau alta; dimpotrivă, în cadrul lor, fiecare știință trebuie să-și aducă un aport specific la descifrarea complexelor fenomene sociale. Din astfel de colaborări au luat naștere — și vor lua probabil naștere în

continuare — o serie de discipline de graniță, dintre care, deocamdată, exemplul cel mai concludent este cel al d. *istorice.* • în ceea ce privește nașterea d. ca știință, există aproape o unanimitate de păreri că momentul de început îl reprezintă anul 1662, cînd John Graunt publică o lucrare dedicată unor probleme privind populația Londrei. Valoarea principală a acestui studiu constă, pe de o parte, în demonstrarea concretă a posibilității de a aborda unele aspecte legate de populație privindu-le ca fapte obiective, guvernate de anumite regularități și legități, pe de alta, în elaborarea unor instrumente (e drept, încă rudimentare) capabile să permită realizarea unor asemenea investigații. Ideile lui Graunt (1620–1674) au fost preluate imediat și dezvoltate de către o serie de personalități științifice de la finele veacului al XVII-lea, dintre care amintim pe William Petty (1623–1687), Edmund Halley (1656–1742) și Gregor King (1648–1712). Noua disciplină a fost, la început, integrată în ceea ce s-a numit "aritmetica politică" adică o știință socială generală și cantitativă (de tip statistic), urmărind, pe lîngă aspectele demografice, și altele, cu precădere fapte economice. Cu timpul, disciplinele sociale s-au autonomizat iar statistica — liantul inițial—s-a dovedit a fi doar un instrument, ce s-a născut întîmplător odată cu d., găsindu-și ulterior aplicații în cele mai diverse ramuri, inclusiv în științele naturii. D. a devenit o disciplină autonomă în a doua jumătate a secolului XIX-lea, cînd și-a găsit, de altfel, denumirea actuală: termenul a fost propus de francezul A. Guiliard în 1855 și a fost adoptat, pentru prima dată, de o reuniune internațională în 1883, înlocuind apoi treptat vechile denumiri de "statistică", "fizica socială" etc. începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut, d. cunoaște o rapidă dezvoltare, ea dobîndind, prin rezultatele sale, o largă recunoaștere, fapt care i-a permis să-și întărească și structurile instituționale. Astăzi cercetările în domeniul d. sînt sprijinite de majoritatea statelor lumii, prin crearea unor instituții naționale de culegere, prelucrare și interpretare a datelor demografice, dar și prin organisme specializate ale unor organizații internaționale, în rîndul cărora se distinge, în mod deosebit, Divizia ONU pentru Populație. Dintre personalitățile, cu preocupări multiple, care, de-a lungul timpului, au adus contribuții hotărîtoare la dezvoltarea d., se cuvine să mai fie amintiți: matematicienii D. Bernoulli (1700–1782) și L. Euler (1707–1783), medicul și statisticianul J. P. Sussmilch (1707–1767), pastorul englez Th. R. Maithus (1766–1834), statisticianul și sociologul belgian A. Quetelet (1796–1874), germanul W. Lexis (1837–1914), statisticienii englezi F. Galton (1822–1911) și K. Pearson (1857–1936), francezul A. Landry (1874–1951) și americanul A. J. Lotka (1890–1949). *V. căsătorie, mortalitate, natalitate, sociologie.* T.R.

DEMOSCOPIE (gr. *demos,* "popor", *skopein,* "a privi"), denumirea în limba germană. (Demoskopie) a cercetării opiniei publice (Meinungsforschung), constînd din intervievarea pe bază de chestionar a unor eșantioane reprezentative. Preluînd metoda sondajelor de opinie Gallup, publicista Elisabeth Noelle-Neumann a înființat în 1947 "Institutul pentru demoscopie* din Ailensbach (Germania), militînd pentru introducerea în terminologia sociologică a conceptului de d. Circulația termenului de d. a rămas, totuși, limitată. *V. opinie, opinie publică, sondaj de opinie.* S.C.

DENOMINARE grupare religioasă, de dimensiuni relativ mari, care acceptă legitimitatea celorlalte religii și recunoaște în cea mai mare parte normele și valorile societății globale, cu care întreține relații pozitive. în mod obișnuit, d. au un cler stabilit și instituții specializate de pregătire teologică. Ele cuprind un număr mare de credincioși, dar nu majoritatea populației unei societăți. Statutul de d. al unei grupări religioase este funcție de contextele societate în care aceasta acționează. O grupare religioasă poate avea statutul de biserică ecleziastică într-o țară și statut de d. în altă țară. Catolicismul are un statut ecleziastic în Italia și Spania și de d, în Germania sau România. în S.U.A. acționează mai multe d.: baptistă, congregationalistă, metodistă, unitariană, lutherană, episcopaliană, presbiteriană. în România, alături de Biserica Ortodoxă (Eclezia), care cuprinde majoritatea populației țării, funcționează d. catolică, unitariană, lutherană. Ca și sectele, d. se preocupă de toate aspectele vieții și comportamentelor și insistă pe educația religioasă a tinerilor făcută de un personal profesionalizat. De regulă, resursele lor provin din donații private și mai puțin din subsidii guvernamentale. *V. biserică, cult, religie, sectă.* **I.Mih..**

DESCENDENȚĂ 1. Totalitatea rudelor în linie directă coborîtoare ale unui nucleu familial sau ale unei persoane (copii, nepoți, strănepoți etc). 2. (Demografie) Totalitatea copiilor, de ambele sexe, proveniți dintr-o generație de femei — reală sau fictivă — pînă la o anumită vîrstă *x* a femeilor respective. Se notează cu *Dx.* D. atinsă la sfîrșitul perioadei fertile (prin convenție la 50 de ani), Dso, se numește d. *finală.* în cazul analizelor de moment, Dxeste suma ratelor specifice de fertilitate pînă la vîrsta x, iar d. finală suma tuturor ratelor specifice de fertilitate. Prin raportarea d. finale la efectivul generației — respectiv la 1000, în analizele de moment — se obține rata fertilității totale. *V. fertilitate.* **T.R.**

DESCOPERIRE percepere și conștientizare umană a unui aspect al realității care există deja. Oamenii au descoperit circulația sîngelui, gravitația, reflexele condiționate. D. este o formă de îmbogățire a ansamblului de cunoștințe verificate, fiind circumscrisă creativității individuale sau de grup; ea devine un factor al schimbării sociale din momentul în care este utilizată în acțiunea socială. Majoritatea d. răspund la problemele, la provocările cu care sînt confruntate societățile; dar nu toate sînt răspunsuri la o necesitate urgentă. Unele dintre ele pot să apară în afara necesităților imediate și să nu fie folosite mult timp; unele apar în mod neașteptat sau cu totul întîmplător. Studiile de antropologie și sociologie au arătat că trei tipuri de situații favorizează d.: a. situațiile de competiție și rivalitate; o. conjuncturile sociale de contestare a puterii și de opoziție la grupul dominant; c. situațiile de criză și de insecuritate care impun recurgerea la mijloace raționale sau iluzorii pentru a rezolva problemele sociale. *V. criză, inovație, schimbare socială.* I.Mih.

DETERMINISM SOCIAL presupoziție din științele sociale conform căreia realitatea socială este guvernată, ca și natura, de legi obiective, pe care știința urmează a le descoperi. Acceptarea d.s. a fost îngreunată de două particularități ale vieții sociale: rolul conștiinței în constituirea ți. orientarea comportamentului uman și mulțimea factorilor care interacționează în realitatea socială. Spre deosebire de "comportamentul" lucrurilor naturale, comportamentul uman este liber și orientat de conștiință. Omul este liber să-și aleagă comportamentul, indiferent de acțiunea diferiților factori obiectivi. în consecință, și realitatea umană, produs al compunerii și interacțiunilor individuale, pare a nu putea fi explicată prin legi obiective, ci prin conștiința agenților sociali. Datorită intervenției unei mulțimi enorme de factori care interacționează, viața socială pare a fi mai mult produsul întîmplării, accidentului, decît al

unor tendin□e legice. în mod special, reconsiderarea rolului con□tiin□ei în constituirea comportamentului a stat la baza acceptării d.s. Pe de o parte, con□tiin□a apare a ti mai mult o variabilă intermediară, decît una absolut independentă. Con□inutul ei este la rîndul său determinat de factori obiectivi. Marx a încercat să argumenteze pe larg caracterul determinat al con□tiin□ei: con□tiin□a socială este determinată de existen□a socială; ea nu este altceva decît existen□a con□tientă; a pleca de la con□tiin□ă înseamnă a porni de la jumătatea drumului; este nevoie să ne întrebăm "ce stă în spatele" con□tiin□ei □ o determină. Toate □tiin□ele sociale □ psihologice actuale argumentează faptul că comportamentul uman se constituie doar par□ial con□tient, în mare parte el este generat □i orientat spontan, sub□□ incon□tient, ca rezultat al ac□iunii asupra sa a unei mul□imi de factori obiectivi. în fine, realitatea socială nu reprezintă rezultatul cumulării ac□iunilor individuale, ci al interac□iunii, legile sociale fiind în mare măsură legi ale interdependen□ei (legi de compunere). E. Durkheîm a exprimat în modul cel mai clar op□iunea deterministă a sociologiei: faptele sociale nu trebuie explicate prin con□tiin□a autorilor lor, ci prin alte fapte sociale *(Regles de la methode sociologique,* 1895). Condi□ile obiective de via□ă ale oamenilor le determină comportamentul, inclusiv con□inutul con□tiin□ei lor. Desigur, □i con□tiin□a este un factor a cărui ac□iune trebuie luată în considerare, alături de ceilal□i factori. D e exemplu, nivelul de cunoa□tere poate fi un factor determinant important al comportamentului. • D.s. pare a fi. mai mult fundat pe ideea de echilibru implicat în dinamica oricărui sistem. Societatea, reprezentînd un sistem complex □i multiplu ierarhizat, tinde mereu spre stări de echilibru, caracterizate prin rela□i de concordan□ă între diferitele sale comportamente. Se poate considera deci că d.s. se referă mai mult la tendin□a de instaurare a unor stări de echilibru între componentele multiple ale vie□ii sociale. în ceea ce prive□te interven□ia unei mul□imi de factori determinan□i care interac□ionează generînd rezultate adesea nea□teptate, aceasta nu este de natură a elimina d.s., ci doar de a îngreuna enorm sarcina depistării sale. Mul□i sociologi tind să considere că d.s. este mai mult de tip statistic, probabilist. El descrie o tendin□ă generală care poate fi modificată sau chiar blocată de alte tendin□e, putînd apare cu claritate la nivelul unei mase de fenomene. în anumite condi□ii obiective va apare cu necesitate nu neapărat o singură stare rezultată, ci mai multe stări posibile, alternative, fiecare putînd fi asociată cu o anumită probabilitate. Necesar este deci să apară una dintre stările posibile, care dintre ele va apare în mod efectiv depinzînd de interven□ia unei mul□imi de factori mai mult sau mai pu□in accidentali. • Datorită complexità□ii realità□ii sociale, pentru a eviden□ia d.s. s□au cristalizat în sociologia actuală mai multe scheme explicative (deterministe) distincte: schema *cauzală,* schema *sistemică,* cu varianta sa *func ionallstă* □ *structurală.* Se pare că datorită orientării sale finaliste, activitatea socială prezintă în mod special un determinism de tip func□ionalist, specific sistemelor deschise. *V. cauzalitate socială, con tiin ă, func ie, sistem social, structură.* E.Z.

DEVĂLMĂ□IE concept utilizat în sociologia organiza□iilor străvechi de via□ă sătească de către H. H. Stahl (1901□1991). Delimitîndu□se critic de "teza boierească" privind originea vie□ii sociale române□ti, sus□inută de istoricii C. C. Giurescu, I. C. Filitti, G. Panu, R. Rosetti, în concep□ia sa H. H. Stahl împărtă□e□te punctul de vedere al "tezei ărăne□ti" sus□inut de N. lorga, după care, la origini, teritoriul românesc era acoperit cu sate răzăe□ti (libere) organizate în d. de forme familiale. D. este o structură de organizare comunitară a unor sate libere (de răze□i) care: a. stăpîneau în comun pămînturiie, pădurile, izlazurile; *b.* aveau o conducere de sine — adunările ob□te□ti ale fiecărui sat □i organiza□iile suprasăte□ti formate din reprezentan□i adunărilor ob□te□ti ai satelor din acela□ ocol. Răzăș□a, caracterizată de ceata devăima□e absolută, este considerată de H.H. Stahl ca un fapt general □i constituie forma veche de organizare a satului românesc, din ea evoluînd, în timp, diferitele forme ale d. pe cote păr□i propor□ionale precum □i satele de clăca□. *(Le probleme du village ar chaique roumain,* în voi. I al monografiei *Nerej, un village d'une region archaîque,* 1939). *V. satdevălma .* M.L.

DEVIAN□A (Sociologia d.), orice act, conduită sau manifestare care violează normele scrise sau nescrise ale societă□ii ori ale unui grup social particular. Definit ca un tip de comportament, care se opune celui convenî□ional sau conformist, d. cuprinde nu numai încălcările legii (infrac□iunile ori delictele), ci orice "deviere" (abatere) de ia regulile de convie□uire □i imperativele de ordine ale unei forme de via□ă colectivă (societate, grup, organiza□ie, institu□ie, cultură, subcultură). în acest sens, d. include o gamă extrem de largă de acte sau conduite, de la cele excentrice ori bizare (de exemplu, adoptarea unei □inute insolite, a unui limbaj sau gest neconformist), incompatibile cu "codurile" culturale ale grupului sau societă□ii, ia cele a□a□zis imorale (indecen□a, obscenitatea, actele care sfidează morala publică), care nu sînt întotdeauna sanc□ionate de lege, □i pînă la cele cu caracter antisocial (actele infrac□ionale sanc□ionate de normativul penal sau asocial (bolile psihice). în esen□a ei, ca manifestare care ofensează sentimentele □i a□teptările colectività□ii, d. (concept sociologic) se distinge însă de anormalitate (no□iune psihopatologică) care caracterizează incapacitatea individului, acceptată □i validată din punct de vedere medical, de adaptare la exigen□ele vie□ii sociale □i de exercitare adecvată a rolurilor sociale. Date fiind creativitatea □i plasticitatea deosebită a conduitelor individuale, la fel ca □i diversitatea extremă a normelor ori regulilor sociale, se poate considera că: a. orice individ, într□o anumită perioadă a vie□ii sale (copilărie, maturitate, bătrîne□e), transgresează norma de conduită, devenind, ca urmare, "deviant"; *b.* nu orice act sau comportament care se abate de la reguli trebuie apreciat ca fiind deviant (inovatorii, de exemplu, pot utiliza mijloace nonconven□ionale, adeseori ilicite sau ilegitime, dar mult mai eficace decît cele obi□nuite sau institu□ionalizate); c. d. reprezintă o no□iune relativă, echivocă, în măsura în care ceea ce este considerat deviant într□o anumită societate sau într□o anumită perioadă istorică, în altă societate sau în altă perioadă istorică este calificat drept normai ("a□a cum trebuie să fie", în sensul postulat de E. Durkheim). în consecin□ă, d. nu este determinată de cauze biologice (constitu□ionalitatea) sau psihice (psihismul individual), ci, exclusiv, de contextul social în care este definită, evaluată □i, eventual, sanc□ionată. • Delimitîndu□se de concepîile de natură biologistă sau psihologistă, care caută determinan□i d. în mediul fizic ori psihic, s.d. consideră că nici□o ac□iune sau conduită umană nu este, în mod inerent, prin ea însă□i, deviantă, ci este calificată ca atare de normele □i valorile grupului de referin□ă, care impun standarde de apreciere □i legitimitate pentru actele □i comportamentele "socialmente" acceptabile sau indezirabile. în acest sens, d. nu este echivalentă cu absen□a normelor (anomia sau dezorganizarea socială), ci cu adoptarea unor norme incompatibile cu standardele de moralitate, normalitate sau ra□ionalitate ale societă□ii în ansamblul ei, cu modelul ei cultural□normativdominant (socio□ tipul sau personalitatea de bază), dar

compatibile cu cele valorizate pozitiv de un anumit grup social (subcultură), definit prin caractere culturale distincte. Datorită mobilității și variabilității, în timp și în spațiu, a criteriilor evaluative ale conduitei, în orice societate granița dintre comportamentele dezirabile și cele indezirabile este permeabilă, astfel că definirea d. implică criterii alternative, adeseori divergente între ele, dependente de gradele de toleranță permise de constrîngeriie normative ale grupurilor sociale de referință. Există, din acest punct de vedere, o d. "negativă" (echivalentă cu încălcarea ordinei sociale), manifestată atunci cînd acțiunile indivizilor depășesc limitele instituționale (socialmente) acceptabile de toleranță, și o d. "pozitivă" (echivalentă cu schimbarea socială), manifestată atunci cînd aceste acțiuni pun sub semnul întrebării fundamentale ordinei sociale stabilite, permițînd afirmarea a noi tendințe de organizare socială, inovarea a noi mijloace de realizare a scopurilor sociale, postularea unor cîmpuri normative cu caracter alternativ. Această distincție permite recunoașterea faptului că d. nu are numai un caracter distructiv, dar și constructiv, în măsura în care: a. oferă o "supapă de siguranță" membrilor societății, prin prevenirea acumulării excesive de nemulțumiri, tensiuni ori conflicte care ar putea amenința ordinea socială; *b.* mobilizează resursele colectivității, contribuind la afirmarea și întărirea valorilor sociale fundamentale (E. Durkheim); c. stimulează schimbarea socială prin punerea la îndoială a legitimității normelor, redefinirea regulilor sociale și modificarea rolului mijloacelor de control social. în funcție de diversele puncte de vedere, concepții și teorii cu privire la cauzele d., s.d. și-a conturat, de-a lungul timpului, următoarele paradigme explicative: *a.* interpretarea bazată pe modelul "patologiei sociale" și "dezorganizării sociale" (școala de la Chicago) — d. este echivalentă cu abaterea de la norma de conduită presupusă a fi universal— valabilă, abatere datorată perturbărilor "patologice" ale întregului organism social care se manifestă cu acuitate, mai ales, în cursul proceselor de modernizare, industrializare și urbanizare; *b.* interpretarea bazată pe modelul "anomiei" (E. Durkheim și R. K. Merton) — d. este un produs al perioadelor de schimbare socială care, perturbînd cîmpul normativității și punînd în conflict sisteme valorice diferite, dezorientează acțiunea și conduita indivizilor, obligîndu-i să adopte moduri deviante de adaptare la viața socială. Potențialul pentru d. crește o dată cu manifestarea conflictului între scopuri sociale și mijloace legitime, instituționale, în condițiile în care, neavînd acces la aceste mijloace, indivizii adoptă mijloace ilicite, dar mult mai eficace de realizare a scopurilor propuse; c. interpretarea bazată pe "teoria transmiterii culturale" (E. Sutherland) — d. este învățată și transmisă, la fel ca și conformitatea, prin intermediul procesului de socializare care pune în contact individul cu valorile și normele grupurilor deviante, obligîndu-l să-și însușească codurile lor de conduită, normele, regulile și simbolurile lor culturale (subculturale); d. concepția "funcționalistă" (L. Parsons) — d. este un efect al solidarității sociale, perturbînd relațiile între rolurile sociale care-i unește și îi integrează pe indivizi în cadrul societății, făcîndu-i să reacționeze ostil sau indiferent față de normele și valorile ei. Ea are caracter "disfuncțional", întrucît perturbă întreg echilibrul stabilit între funcțiile și structurile sistemului social, perturbare posibilă datorită refuzului sau incapacității indivizilor de a-și exercita rolurile sociale; e. teoria "controlului social" (Hirschi, Islye, Reckless etc.) — d. este o condiție "naturală" a indivizilor, motiv pentru care nu trebuie explicată. Ea este absentă atunci cînd indivizii au puternice legături cu societatea și cînd controlul social informal este puternic și este prezentă atunci cînd legăturile între individ și societate sînt slabe sau absente și cînd controlul social informal lipsește; *f.* paradigma "conflictului" (Quinney, Turk, Wafton, Platt, Young ș.a.) — d. este o consecință a competiției și inegalității sociale oare obligă grupurile sociale defavorizate să adopte mijloace deviante de supraviețuire și permit agenților de control social să organizeze discriminări între clase în privința înregistrării și sancționării actelor de d.; *g.* teoria "etichetării" — d. este produsă chiar de către mecanismele anume create pentru definirea și sancționarea ei. în acest sens, d. nu are realitate în sine, ci numai prin procesul său de definire, prin denumirea semantică sau "eticheta" aplicată indivizilor cărora li se refuză dreptul de a adopta identitatea dorită. Importantă nu este violarea normei (în fond, toată lumea este "deviantă" într-un mod sau în altul), ci reacția societății față de această violare, concretizată în stigmatizarea individului. O dată ce a fost etichetat, individul ajunge să creadă în veracitatea etichetei de deviant, asimilînd toate atributele identității stigmatizate și devenind, cu adevărat, "deviant". in prezent, dat fiind efecul paradigmelor deterministe cu privire la cauzele d., s.d. adoptă, din ce în ce mai mult, o perspectivă teoretică cu caracter fenomenologic, care-și propune să arate că orice acțiune, sau conduită, implicit cea deviantă, are un sens care trebuie descifrat și interpretat. *V. anomie, contracultură, control social, criminalitate (sociologia c), normă, schimbare socială, subcultură.* S.R.

DEZINFORMARE orice intervenție asupra elementelor de bază ale unui proces comunicațional care modifică deliberat mesajele vehiculate cu scopul de a determina la receptori (numiți *inte* în teoria d.) anumite atitudini, reacții, acțiuni, dorite de un anumit agent social. Acesta din urmă nu trebuie să fie neapărat dezinformatorul, el poate fi o instituție, o organizație etc. Trebuie să deosebim d. care se referă exclusiv la procesul comunicațional, de *ac iiiniletie* d. care sînt produse de organizații militare, paramilitare sau specializate în d. și sînt, de regulă, elemente componente ale unor strategii. Acțiunile de d. presupun existența unor comanditari (cei care comandă acțiunile de d.), a unor specialiști (planificatori și controlori), a unor intermediari între aceștia (agenții de influență sînt cei mai importanți, fiind de regulă lideri de opinie), și a unor relee (indivizi care sînt utili în amplificarea și propagarea d. și care nu sînt conștienți de rolul pe care îl joacă). • D. poate să fie o componentă a propagandei, dar aceasta nu se poate baza niciodată doar pe d. Din perspectiva consecințelor sale sociale, d. se aseamănă cu un alt fenomen social, zvonul. Acesta din urmă, spre deosebire de d., nu are un caracter deliberat și nu presupune în mod obligatoriu circulația unor informații false, ci doar dificil de verificat. Zvonul poate fi produs însă de o acțiune de d. Țintele d. pot fi atît grupuri sau segmente ale societății, cît și indivizi, întotdeauna lideri (de orice fel), care pot influența decizional și acționai grupurile în care se află. D. desfășurată prin mass-media are cele mai eficiente rezultate în plan social. Efectele d. depind, pe de o parte, de caracteristicile țintelor (atitudine critică, personalitate, nivel intelectual, aspirații etc), iar pe de altă parte, de posibilitatea sau imposibilitatea de a verifica informațiile vehiculate. *V. comunicare, persuasiune, propagandă, sociologia mass media, zvon.* A.B.

DIAGNOZA operațiile premergătoare adoptării unei soluții la o problemă, constînd în identificarea cauzelor unor procese negative care constituie substanța respectivei probleme, a factorilor care ar putea influența pozitiv sau negativ soluționarea acesteia. în d. intră în primul rînd formularea problemei de

soluționat. Cu cît formularea acesteia este mai adecvată și mai clară, cu atît șansa de a identifica soluția cea mai bună este mai ridicată. *V. problemă socială.* C.Z.

DIALECTICĂ metodă filozofică și totodată teorie generală asupra existenței și dinamicii obiectelor și fenomenelor. în filozofia antică, d. a fost elaborată ca o metodă de a ajunge la adevăr prin dialog și interogație, pornind de la *opinii.* Aristotel distingea între d. ca metodă de a ajunge la adevăr prin confruntarea opiniilor diferite, urmărind clarificarea acestora prin clasificări și conceptualizări succesive, și metoda analitică care pornește de la enunțuri și derivă logic, deductiv, concluzii care se impun cu necesitate. Hegel a dezvoltat d. atît ca metodă de dezvoltare a cunoașterii, cît și ca teorie ontologică generală. Marx și Engeis au preluat ideea de d. de la Hegel. în calitatea sa de teorie generală asupra existenței, face următoarele presupoziții fundamentale: a. Obiectele și fenomenele nu sînt izolate, ci în conexiune. Relațiile sînt esențiale în definirea obiectelor și fenomenelor. Ideea actuală de sistem s-a dezvoltat tocmai într-o asemenea perspectivă. Totalitatea este mai mult decît părțile sale, ea exprimînd în plus proprietățile ce decurg din relațiile dintre acestea, *b.* Obiectele și fenomenele nu sînt statice, ci aflate într-o schimbare permanentă. Se pune accent pe geneză, transformare. Principiului identității absolute a obiectelor și fenomenelor i se opune principiul identității relative. Se dezvoltă aici o perspectivă istorică, c. Viziunea istorică este amplificată prin conceptualizarea ideii de *dezvoltare, evolu ie,* progres. Evoluția este caracterizată prin trecerea logică prin etape succesive de la inferior la superior. Fiecare etapă este necesară în acest proces, pregătind trecerea la etapa următoare. Este reabilitat rolul *nega iei "m* dezvoltare. Aceasta este vitală în transformările structurale profunde pe care procesele de dezvoltare și evoluție le parcurg. "Tot ce naște merită să piară* (Hegel). *d.* Ideea de contradicție este pusă la baza înțelegerii dinamicii sistemelor. Obiectele și fenomenele sînt compuse din laturi, aspecte contrarii, aflate într-o stare de tensiune mergînd pînă la conflict. Contradicția este o stare normală a lumii. Ca metodă de gîndire, Marx definea d. ca proces complex de trecere a cunoașterii de ia materialul empiric, datele concrete ale experienței, la abstracții și apoi, de la acestea, la reconstruirea "concretului logic", a imaginii complexe a realității, în dinamica sa. în acest sens, d. reprezintă o metodă de construcție a teoriei. • în sociologie, marxismul este asociat în mod special cu promovarea unei viziuni dialectice. Există însă și alte abordări care se definesc ca dialectice. Este cazul *hiperempirismului dialectica* lui Georges Gurvitch. D., la acesta, se referă la grija pentru considerarea atît a concretului, cît și a abstractului, precum și la abordarea dinamică a fenomenelor sociale, aflate într-un proces continuu de structurare și destructurare, de integrare multiplă, atît pe orizontală, cît și pe verticală, a fiecărui fenomen în ansambluri mai vaste. *V. contradic ie, evolu ie, marxism in sociologie, post moder nitate.* E.Z.

DICTATURA 1. Magistratură romană cu caracter excepțional în care întreaga putere este atribuită unei persoane, *dictatorul,* pe o perioadă de șase luni, cînd republica se afla în pericol. Dictatorul avea ca prim subordonat pe comandantul cavaleriei *(magister equi tum).* Totodată, acestuia i se subordonau în mod automat ceilalți magistrați. Spre sfîrșitul republicii, d. a fost atribuită lui Sulla și apoi lui Caesar. 2. în sens modern, d. reprezintă o formă de guvernare a unei singure persoane, care deține întreaga putere în stat și pe care o exercită în mod arbitrar. Pentru a-și asigura dominația absolută, d. dispune și utilizează un puternic aparat represiv. Dictatorului i se atribuie calități "excepționale", exercitîndu-se un adevărat "cult al personalității" (ex. *Musso lini, Stalin, Hitler,* ș.a.). Alături de d. unei persoane se poate vorbi și de o dictatură exercitată de un grup restrîns de persoane (ex. dictatura iacobină, dictatura unei junte militare etc). Marxism-leninismul a introdus în vocabularul științelor sociale dictatura exercitată de o clasă asupra alteia, cu ajutorul aparatului de stat, cum este cazul *dictaturii proletariatului. V. cult, democra ie, politică.* **I.F.**

DIFERENȚIATOR SEMANTIC metodă de măsurare și analiză a conotațiilor semantice ale conceptelor sociale utilizate de oameni în relațiile sau interacțiunile lor. Se aplică și în măsurarea atitudinilor, A fost inițiată și dezvoltată de Charles Osgood și colaboratorii săi în perioada anilor 1950 la universitatea americană din Illinois. D.s. constă într-un număr de concepte care aparțin unui spațiu semantic care caracterizează un proces social, o activitate sau anumite relații. Prima operație de elaborare a d.s. constă în selectarea conceptelor care caracterizează spațiul semantic investigat. De exemplu, pentru relațiile de muncă se pot alege concepte cum ar fi activitatea, programul, controlul rezultatelor, colegii, șeful etc. a-tep-tîndu-ne că acestea provoacă reacții sau interpretări diverse din partea oamenilor. A doua operație solicită asocierea fiecărui concept ou un număr de scale cu șapte trepte, respectiv cu perechi opuse de adjective relevante pentru caracterizarea unui concept. C. Osgood a propus, pe baza propriilor cercetări, ca aceste adjective să fie repartizate pe trei factori: *evaluare* (bun — rău, frumos — urît, curat — murdar), *intensitate* (mare — mic, u-or — greu, puternic—slab) și *activitate* (activ — pasiv, plictisitor — antrenant, repede — încet). Totuși, nu-i necesar ca să fie incluse, pentru un concept, scale repartizate pe toți trei factorii și nici să fie considerați neapărat factorii menționați. Avantajul utilizării lor cu perechile corespunzătoare de adjective rezultă din testarea deja făcută. Astfel, este necesară factorizarea scalelor repartizate pe fiecare concept. în aplicare, se specifică respectivul concept și se solicită subiectul să opteze pentru o anumită poziție de pe fiecare scală asociată conceptului. în prelucrarea datelor, se urmărește să se identifice gradul de omogenitate sau cel de diferențiere ale conceptelor ce aparțin aceluiași spațiu semantic, cu referire la același subiect, la subiecți diferiți sau la grupuri de subiecți. Cînd se compară subiecți între ei, se au în vedere scorurile primare, în cazul grupurilor se utilizează suma sau mediile scorurilor primare repartizate pe fiecare factor și pe concepte. Pentru comparație, se calculează distanța dintre două concepte cu ajutorul formulei:

unde: /și y'sînt conceptele; X,= scorurile pentru conceptul /; X/= scorurile pentru conceptul /'. Distanțele calculate sînt reprezentate într-o matrice în care liniile și coloanele sînt marcate de conceptele spațiului semantic. Cu cît O este mai mic, cu atît conceptele sînt mai apropiate prin semnificația investită de un subiect sau de grupuri de subiecți în spațiul semantic. în matrice pot fi identificate grupări de concepte similare și diferențieri semantice, interpretarea lor fiind descriptivă și intuitivă. Se poate proceda și la calcularea coeficienților de corelație dintre distanțele semantice O, reprezentate de perechi de matrici, considerîndu-se că Ddin aceleași celule ij din două matrici diferite formează perechi ordonate. Mai departe, corelațiile sînt supuse analizei factoriale sau analizei grupărilor (clusters) pentru a identifica grupări sau factori explicativi al variațiilor din spațiul

semantic. D.s. poate fi utilizat independent sau in corelaţie cu alte metode într-un proiect mai vast de cercetare centrat pe caracterizarea atitudinii sau cunoaşterii sociale comune. *V. atitudine, clasificare multicriterială, scalare.* **L.V.**

DIFUZIUNE 1. *h antropologie,* trecerea unui element cultural dintr-o societate (ţară, cultură) In alta, ca urmare a contactului între cele două societăţi. D. constituie o modalitate de schimbare culturală complementară invenţiei. Spre deosebire de d., invenţia este o modalitate de schimbare culturală bazată pe puterea de creaţie proprie grupului uman respectiv, încă din secolul trecut, invenţia şi d. au fost inegal licitate. Adolf Bastian, pe de o parte, pornind de la ipoteza unităţii psihice a omenirii, vorbea de nişte "idei elementare" (Eiementaregedanken), pe care fiecare grup uman le descoperă şi le concretizează în funcţie de propriile sale nevoi, aspiraţii şi cadre ecologice. Deşi Bastian nu contesta răspîndirea şi influenţa culturală, poziţia sa rămîne limpede aceea a unui Invenţionist. Dimpotrivă, Friedrich Batzei, întemeietorul antropogeografiei, a insistat îndeosebi asupra d. diverselor fenomene culturale pe întinse arii geografice. în perspectivă istorică, difuzionismul a cunoscut o mai mare dezvoltare, deşi nu se poate spune că postulatele lui sînt mai îndreptăţite decit ale invenţionismului. Pentru un difuzionist, oricît ar fi de mare distanţa geografică dintre două culturi, d. este posibilă. Mai mult decît atît, cultura "voiajează" nu numai prin elementele ei primare, simple, cr chiar şi prin complexe culturale, de unde ar rezulta că acolo unde se descoperă un element propagat se poate deduce existenţa întregului complex. în general, difuzionismul manifestă prea puţină încredere în imaginaţia şi în creativitatea umană, mizînd mai curînd pe preluare şi imitaţie. Caz extrem, hiperdifuzioniştii englezi G. Eliott Smith şi W. Perry au propus drept centru spaţio-temporal al culturii terestre Egiptul antic, în pofida unor asemenea exagerări, difuzionismul se sprijină pe fenomene reale, anume pe contactul între culturi şi pe circulaţia reală a elementelor de la o cultură la alta. Adepţii acestui curent au îmbogăţit cercetarea culturii cu perspective şi concepte noi. în Germania, la sfîrşitul sec. XIX, Leo Frobenius a emis teoria "cercurilor culturale" (Kulturkreisen), dezvoltată apoi de Fritz Graebner şi Wilhelm Schmidt. Cercurile culturale sînt arii geografice întinse, diferite printr-un anumit set de trăsături culturale. Corespunzător, francezul Georges Montandon a elaborat teoria "ologenezei culturale" — o interpretare a culturii planetare după o schemă de evoluţie continuă, care porneşte de lacîţiva "germeni elementari" şi se desface în "ramuri culturale", unele întîrziate (culturile "primitive"), alteie crescute fără limită (culturile "occidentaloide"). în antropologia americană, cel mai de seamă difuzionist a fost Clark Wissler, promotorul conceptului de "arie culturală". Ulterior, conceptul de d. s-a perfecţionat. Robert H. Lowie a arătat că procesul de d. este "selectiv", ceea ce Alfred L. Kroeber a numit "d. controlată", ambii voind să spună prin aceste expresii de nuanţare că preluarea ("împrumutul") ce caracterizează d. se petrece prin trierea şi reţinerea de către cultura receptoare a elementelor adaptabile. **Gh.G.**

• 2. *in sociologie,* răspîndirea de informaţii, opinii, atitudini, modele de comportare sau inovaţii (descoperiri, noutăţi tehnico-ştiinţifice sau culturale, tehnologii) într-o populaţie sau într-o comunitate. Se bazează pe procesul de comunicare socială. Uneori, cu aplicaţie la cultură, se foloseşte expresia sinonimă de *transmitere culturală* (B. Bernstein, 1975; P. Atkinson, 1985). Pentru a releva o consecinţă a d., se foloseşte, prin transfer din medicină, termenul de *contagiune,* referitor la asimilarea de informaţii, opinii, atitudini sau

comportamente ca urmare a angajării în relaţii interpersonaie sau a receptării de mesaje transmise prin diverse canale mass media. Ritmul d. depinde de: caracteristicile populaţiei (mărime, grad de omogenitate a indivizilor, organizare instituţională), densitatea relaţiilor interpersonaie, exercitarea şi orientarea controlului social, distribuţia raporturilor de putere, eficacitatea sursei de transmitere, caracteristicile informaţiei sau opiniei transmise, în analiza d. au fost propuse mai multe modele, a. modelul *exponen ial* (fig. 1 a): ritmul d. unei informaţii într-o populaţie numeroasă şi omogenă este proporţional cu numărul persoanelor deja informate; este cel mai simplu model, preluat din analizele epidemiologice şi aplicate de G. Tarde *{Les lois de l'imitation,* 1980) cu privire la funcţiile imitaţiei în transmiterea şi asimilarea de comportamente sociale, o. modelul *logistic,* (fig. 1 b), ritmul d. unei informaţii într-o populaţie omogenă de dimensiuni reduse este proporţional atît cu numărul persoanelor informate, cît şi al celor receptoare; a fost dezvoltat în studiul d. inovaţiilor sociale şi al proceselor de contagiune; c. modelul *similar distribu iei statistice normale* (fig. 1 c) în care ritmul d. depinde de diferenţa dintre numărul persoanelor informate şi al celor neinformate, fiind crescător în primele faze ale d. şi tinzînd apoi să descrească. Prin natura lor, acestea sînt modele ideale, care presupun omogenitatea socială a populaţiei şi înlănţuirea necesară a relaţiilor interpersonaie. Analizele sociologice au în realitate de-a face cu procese în care intervine o structură socială neomogenă. Ca urmare, au fost dezvoltate; a. modele *compo site* rezultate din combinarea modelelor precedente. în condiţiile unei stratificări sociale ierarhice, se analizează d. (de exemplu a modei) mai întîi în interiorul categoriei sociale ierarhic superioare şi apoi în categoriile succesive, putînd să rezulte atît d. intracategoriale (de genul de mai sus), cît şi fenomene

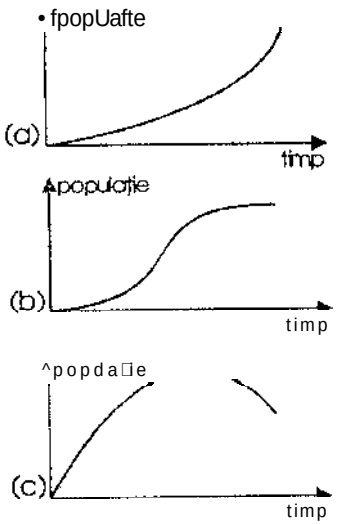

Fig. 1. Curbe ale difuziunii

ciclice la nivel intercategorial (de exemplu, adoptarea unei mode sau a unui mesaj în categoria superioară este urmată de adoptarea în manieră logistică în categoriile următoare concomitent cu apariţia d. unei alte mode în categoria iniţială etc.); *b.* modele *probabiliste* de d. a inovaţiilor în care se consideră rezistenţa la schimbare şi probabilităţile contactelor dintre persoane sau unităţi sociale în funcţie de aria geografică de răspîndire a unei inovaţii, respectiv de distanţa dintre centrul de d. a inovaţiei şi unităţile receptoare; c. modele *comparativeîn* care receptivitatea faţă de un bun (social, economic, informaţional etc.) şi mai ales succesul ia acesta depind de gradul său de disponibilitate şi de posibilităţile de acces la el al persoanelor interesate. De exemplu: creşterea cererii individuale de educaţie superioară poate fi considerată ca un proces de d. a prestigiului

și importanței sociale a învățămîntului superior. Numărul locurilor disponibile este încă limitat, ceea ce conduce la accentuarea concurenței interindividuale și la modificarea ritmului și ariei de d. Analiza proceselor de d. a pus în evidență nu numai intervenția unor factori care potențează receptivitatea, ci și rezistență sau chiar opoziție. Acestia pot fi de tip: personal (credințe, obiceiuri, stereotipuri), interpersonal (rețele de relații care funcționează astfel încît împiedică apariția efectelor de d.) sau social (sistemul normativ valoric al unei comunități tradiționale, structura socială ierarhizată). Considerarea unor astfel de factori a dus la deplasarea accentului de pe ritmul d. pe procesul d. Sînt astfel avute în vedere: etapele d. (explorare, evaluare, transmitere, asimilare, integrare, încetare), ciclitatea d., funcționarea mecanismelor sociale ale d. într-o comunitate (acțiuni individuale și sociale, relații, structura instituțională și socială), dinamica necesităților individuale de receptare, asimilare și explorare ale consecințelor practice ale unei informații, atitudini, comportament sau inovații. Analiza proceselor de d. s-a dezvoltat și în relație cu schimbarea socială indusă de inovații sau de mesajele transmise prin mass-media. *V. acultura ie, asimilare, comunicare, inova ie, schimbare socială.* L.V.

DILEMA PRIZONIERULUI caz paradigmatic din teoria jocurilor, larg utilizat în analiza unor fenomene sociale cum ar fi cooperarea, conflictul, competiția. Se propune următoarea situație: doi prizonieri sînt anchetați în legătură cu o crimă pe care au comis-o împreună, însă anchetatorii nu au suficiente dovezi și cea mai bună dovadă ar fi oferită chiar de mărturia lor. în condițiile în care ei sînt anchetați separat și nu pot comunica, anchetatorul le propune declararea vinovăției sau nevinovăției ținînd cont de următoarele reguli: dacă ambii mărturisesc, vor primi o pedeapsă moderată; dacă ambii neagă, vor primi o pedeapsă mică; dacă unul recunoaște, iar celălalt nu, cel care a negat va primi o pedeapsă foarte mare, iar cel care a mărturisit, o pedeapsă minimă. Situația în care se află fiecare dintre ei este dilematică întrucît, în absența informațiilor despre opțiunea celuilalt, nu poate exista temei pentru o alegere rațională. Cazul este tipic pentru un joc de sumă nenulă. D.p., ca orice model din teoria jocurilor, poate ilustra situații din lumea reală, chiar în condițiile unei corespondențe relative. Ea a fost astfel utilizată în cercetările privind încrederea, strategiile competiției și conflictului, ale formării coaliațiilor, în procedeele conflictuale etc. *V. cooperare, conflict, dilemă socială.* A.B,

DILEMĂ SOCIALĂ situație în care se pot afla membrii unei comunități atunci cînd alegerea unei strategii de acțiune trebuie să se refacă în condițiile existenței unui conflict explicit sau implicit între principiul maximizării intereselor personale și cel al maximizării bunăstării colective. D.s. apare în condițiile de existență a unor resurse comunitare limitate. Utilizînd din acestea mai mult decît ceilalți, îți poți maximiza profitul personal, dar un asemenea comportament, reprodus după același principiu de către ceilalți membrii ai comunității, va.conduce la epuizarea resursei și deci la rezultate negative pentru toți. Poți pierde însă și în situația în care tu îți autolimitezi utilizarea resurselor, în timp ce alții nu fac acest lucru. O formă particulară în care apare d.s. este legată de *realizarea bunurilor publice,* Problema constă în a contribui sau nu la crearea unui bun public. în acest caz, teama celui chemat să contribuie este că el va cheltui din resursele proprii, dar de beneficiat de bunul public vor putea beneficia și cei care nu au contribuit. Soluția individuală cea mai bună pare a fi aceea de a nu cheltui resursele proprii deoarece oricum s-ar beneficia de bunul public realizat de ceilalți. Dar și această strategie, multiplicată la scară comunitară, va conduce pentru întreaga comunitate la rezultate negative, bunul public nemaiavînd cum să apară. D.s. pot fi rezolvate prin întărirea valorilor spiritului comunitar, prin instituționalizarea unor strategii de cooperare sau prin dezvoltarea unor sisteme de control al utilizării resurselor. *V. cooperare, control social, dilema prizonierului.* A.B.

DINAMICA GRUPULUI disciplină sociologică ce reunește ansamblul cercetărilor privitoare lagrupurile mici. întrucît accentul se pune pe analiza proceselor care au loc în interiorul grupurilor, termenul de d.g. este utilizat totodată pentru a desemna ansamblul proceselor de grup. Termenul a fost pus în circulație de Kurt Lewin *(Resolving Social Conflicts: Selected papers on group dynamics,* 1948; *Field Theory in Social Science,* 1951), care a consacrat un nou mod de abordare a fenomenelor sociale, analizîndu-le din perspectiva "situațiilor de grup". Abordarea lui K Lewin își are originea în psihologia gestaltistă, domeniu în care a dezvoltat a-a numita "teorie a cîmpului". Acesta, în esență, încearcă să explice comportamentul uman pornind de la două categorii de factori — personali și de mediu, ansamblul acestora formînd "spațiul de viață" al unui individ. Atunci cînd individul se află într-o situație de grup, cele mai importante elemente ale "spațiului de viață" sînt trăsăturile grupului, membrii acestuia și situația. Potrivit metodologiei gestaltiste, analiza trebuie să pornească întotdeauna de la întreg și nu de la părțile sale constitutive, deci de la grup și nu de la indivizi, obiectivul principal fiind tocmai analiza proceselor de grup. Perspectiva este una "dinamică" deoarece aceste procese sînt interpretate ca interacțiuni ale unor forțe (totalitatea factorilor care definesc spațiul de viață), ce produc o rezultantă, care este tocmai comportamentul. Din acest motiv, d.g. la Lewin reprezintă o analiză a modului în care procesele de grup influențează comportamentele membrilor grupului și nu o analiză a grupului ca atare. • D.g. este astăzi privită în primul rînd ca disciplină sociologică, ce reunește un corpus foarte larg de teorii privitoare la grupul mic. Dorwin Cartwright și Alvin Zander *(Group dynamics: Research and Theory,* 1968) definesc d.g. ca un domeniu de cercetare dedicat cunoașterii avansate a naturii grupurilor, a legilor de dezvoltare, precum și a interacțiunii lor cu indivizii, cu alte grupuri, ca și cu instituțiile sociale. Ca disciplină, d.g. își revendică cercetări de dinaintea studiilor efectuate de K. Lewin deoarece analiza grupurilor mici începuse cu cîteva decenii mai înainte. G. Simmel este socotit adesea un precursor al acestui gen de cercetări, ca și F.H. Allport sau J. L. Moreno, în timp ce unii, cum ar fi E. Mayo sau M. Sherif, sînt integrați direct în istoria d.g. • în analiza proceselor de grup există, în d.g., mai multe teorii complementare sau alternative care utilizează paradigme explicative distincte. Ca exemplu, formarea grupului, unul din procesele de bază, este analizată și interpretată cu ajutorul mai multor tipuri de teorii, cum ar fi cele freudiste (care consideră că grupurile se formează deoarece ele permit satisfacerea anumitor nevoi), de tip sociobiologic (formarea grupului are o bază instinctuală, fundamental fiind "Instinctul de turmă"), sau diferite teorii sociologice cum ar fi teoriile comparației sociale dezvoltate de L. Festinger și S. Schachter (care explică formarea grupurilor prin nevoia de informații, care pot fi obținute doar din compararea cu ceilalți), sau cu ajutorul diferitelor teorii ale schimbului social (in care formarea grupului este interpretată prin prisma raportului costuri/recompense, pe care fiecare membru îl ia în calcul și hotărăște dacă să se afilieze sau nu). • D.g. se concentrează însă și pe analiza al-

tor procese □i probleme existente la nivelul grupului. Conflictul, ca □i alte forme ale tensiunii în grup, constituie un obiectiv major al cercetărilor din d.g. Un alt capitol important este legat de analiza normelor □i a dinamicii acestora, unde sint de remarcat studiile de pionierat ale lui Muzafer Sherif, T. M. New□ comb □i S. E, Asch. Ra□iunile adeseori aplicative ale cercetărilor din d.g. fac ca analiza performan□elor activitä□ilor desfä□urate în grup să ocupe un rol prioritar. S□au studiat astfel modalitä□ile în care structurarea sarcinilor influen□ează performan□ele grupului ca □i rolul re□elelor de comunicare, al rela□iilor de autoritate, de atractivitate □i al altor tipuri de rela□i existente în grup, asupra eficien□ei activitä□ilor acestuia. S□au dezvoltat totodată, în baza acestor cercetări, numeroase tehnici de îmbunätä□ire a performan□elor activitä□ilor desfä□urate în grup (brainstorming, tehnica Delphi, tehnica grupului nominal, sinectica etc). Cercetările privind liderul, conducerea □i puterea în grupuri constituie un alt capitol important al d.g. Putem include aici studiile privind tipologia □i emergen□a liderilor, eficien□a acestora, tehnicile □i strategiile de formare a liderilor, problematica coali□iilor, a mijloacelor de exercitare a puterii, a obedien□ei etc. în cadrul d.g. mai sînt studiate totodată probleme cum ar fi, teritorialitatea în □i a grupului, devian□a □i conformitatea, depersonalizarea, conflictul între grupuri etc. • Investi□iile deosebite făcute in cercetarea grupului mic, în special în SUA, s□au datorat, în primul rînd, func□iei aplicative □i terapeutice pe care o au studiile din d.g. Domeniile prioritare în care cercetările din d.g. s□au consacrat sînt: sociologia industrială □i a organiza□iilor, unde primele cercetări s□au desfä□urat în perioada interbelică (E. Mayo, J. Moreno) □i au vizat analiza grupurilor de muncitori din organiza□ile economice; în pedagogie, unde semnalăm, în aceea□i perioadă, studiile lui K. Lewin, R. Lippit □i R. White; în justi□ie, unde d.g. s□a ocupat de analiza juriilor; în sport, ca □i în orice alt domeniu în care activitä□ile se desfä□oară în grupuri. O aten□ie deosebită a fost acordată grupurilor decizionale de tip politic, economic sau militar. • D.g. nu este însă o disciplină foarte sistematizată □i de aceea există numeroase controverse asupra ei. Ea se prezintă ca un corpus de teorii, studii □i cercetări ce au un puternic caracter eterogen, căruia lucrările de sinteză, culegerile de studii □i manualele caută să ă dea o aparen□ă de omogenitate □i sistematizare. în unele situa□ii însă, teoreticienii îngloba□ în aceste lucrări nu se consideră reprezentan□ai d.g., iar mul□dintre autorii de referin□ă utilizează accepiuni sau nuan□ări proprii pentru conceptele de bază ale d.g. *V. comunicare, conducere, grup social, educa ie, lider, organiza ie, normă, putere, re ea, T. Grup.* **A.B.**

DISCIPLINA MUNCII respectarea de către membrii unei organiza□i a normelor care reglementează activitä□ile □i rela□ile de produc□ie precum □i raporturile sociale inter□ individuale □i de conducere. Normele instituite vizează realizarea eficientă a obiectivelor organiza□iei. După modalitä□ile de realizare, putem distinge o d.m. liber consimä□ită, realizată prin convingere, participare, avînd un nivel ridicat de eficien□ă economico□ socială (cazul conducerii democratice, în special a celei participative) □i o d.m. impusă prin constrîngere, proprie conducerii de tip autoritar, □i care, cel mai adesea, nu poate asigura o eficien□ă pe termen lung. Un rol important în realizarea d.m. îl are coeziunea si orientarea grupului spre performan□ă. *V. conformism, institu ie, motiva ie, norme, organiza ie, stil de conducere.* I.F.

DISCRIMINARE tratare inegală a indivizilor sau grupurilor în raport cu unele trăsături categorice cum ar fi apartenen□a etnică, rasială, religioasă sau de clasă. în mod obi□nuit, termenul este folosit pentru a descrie ac□iunea unei majorită□i dominante în raport cu o minoritate dominată □i implică un prejudiciu adus unei persoane sau unui grup. Organiza□ia Na□iunilor Unite include în d. "orice conduită bazată pe distinc□ia operată în raport ou anumite categorii naturale □i sociale □i care nu este legată de capacitä□ile □i meritele individuale sau de comportamentul concret al unei persoane." D. este favorizată de următoarele situa□i: etnocentrismul, cunoa□terea insuficientă a celorlal□i, generalizarea propriei experien□e de via□ă (e□miterea de judecä□i privind un întreg grup pornind de la experien□a avută cu un singur membru sau cu pu□ini membri ai acestui grup), selectarea stereotipurilor concordante cu credin□ele □i impresiile anterioare □i dezvoltarea de prejudecä□i privind persoanele cu care se intră în competi□ie. Tratamentul inegal al unor persoane care în mod esen□ial sînt egale se practică în toate societä□ile. Aprecierea acestui tratament drept d. se face în raport cu normele □i valorile sociale dominante în societate. Mi□cările egalitariste, de origine religioasă sau utopică, care au urmărit eliminarea completă a d., au înregistrat un succes par□ial. De remarcat că în toate societä□ile democratice, din punct de vedere formal legal, este interzisă orice formă de d. în raport cu sexul, rasa, apartenen□a etnică □i religioasă. Aceasta nu înseamnă că în ac□iu□ nea socială concretă prevederile constitu□ionale sînt în întregime respectate. D. este practicată nu numai de indivizi ci □i de către institu□i: companii, □coli, spitale, organiza□i guvernamentale. în acest caz se manifestă o d. institu□ională. *V. etnocentrism, minoritate socială, prejudecată, prejudiciu, stereotipuri.* **I.Mlh.**

DISTAN□Ä SOCIALĂ diferen□ă percepută □i evaluată între persoane sau grupuri prin raportare la un criteriu (o caracteristică a personalitä□i sau a grupului, poziä□a în ierarhie, un mod de comportare etc). Prima scală de măsurare a d.s. a fost elaborată de E. S. Bogardus în 1925. Considerînd că atitudinile evaluative pozitive sau negative ale unei persoane fa□ă de un grup sînt indicii ale d.s., Bogardus a formulat întrebări privitoare la atitudinile personale fa□ă de diferite na□ionalitä□i. Fiecare întrebare viza un tip sau o categorie de d.s. De exemplu, se chestiona în ce măsură o persoană ar admite să stabilească rela□i de căsătorie cu cineva care apar□ine altei na□ionalitä□i, să fie vecini, să lucreze în comun etc. Respingerea unor astfel de posibilitä□i Indică existen□a unei d.s. între evaluator □i grupul de referin□ă. Ulterior au fost dezvoltate □i alte scale, inclusiv tehnici mai complicate de măsurare (diferen□iatorul semantic, metodologia Q etc). Modul de distribuire a d.s. dintre membrii aceluia□i grup are influen□ă asupra coeziunii □i asupra rezultatelor activitä□ii, raportul fiind de tipul propor□ionalitä□i inverse. *V. atitudine, dife ren iator semantic, discriminare.* L.V.

DISTRIBU□IA VENITURILOR felul în care totalitatea veniturilor dintr□o economie este împărtită între gospodăriile existente ale popula□iei. Alături de avere (proprietate), *ve niturile* constituie cealaltă sursă posibilă de procurare a mijloacelor de trai; pot proveni din activitate, dar □i din proprietate, avînd o multitudine de forme posibile: salariu, premiu, indemniza□ie, transfer, profit, dividend, dobîndă, pensie, avînd în comun caracterul de rezultat "la zi" al unor opera□i (ceea ce î□ "revine", după ce ai dat □i tu ceva). Cum prin specificul său lexical, termenul *"distribu ie"* semnifică atît modul în care decurge un proces de împär□ire, cît □i rezultatul respectivului proces, sintagma de fa□ă obligă □i la o dublă perspectivă, a. Din perspectiva statică, de moment, d.v. pe gospodării ia forma distri□

bu ei familiilor sau gospodăriilor dinîr o ară, pe ni te intervale de venituri prestabilite. Practica statistică operează cu venituri anuale sau medii lunare i tehnici specifice de cercetare a acestora. O caracteristică perenă a tabelului astfel ob inut în orice economie este că o propor ie ridicată de gospodării se situează în intervalele (grupele, clasele) de venituri mici, iar propor ii tot mai mici se situează în intervalele superioare de venit. Dincolo de forma primară a datelor (pi% din familii intră în grupa 1 de venit, p2% în grupa 2 a.m.d. i, eventual: familiile din grupa 1 de venit însumează — sau dispun împreună de — qi% din veniturile totale, cele din grupa 2 — q2% etc), se procedează la prelucrări apte de a furniza parametrii pentru *curba Lorenz,* într o nouă coloană (după gruparea în 5 — pot fi i 4, sau 10 clase egale numeric a familiilor ordonate crescător în func ie de venit), se precizează că familiile din prima cincime (20%) de în împreună n% din totalul veniturilor popula ei, cele din a doua cincime (alte 20%) — r2%, apoi r3, *u,* rs% (totalurile lui pi i n fiind, firesc, de 100%); în sfîr it se procedează la cumularea în trepte a procentajelor, coloana familiilor prezentîndu se, drept urmare, în succesiunea (20%, 40%; 60%; 80%; 100%), iar coloana veniturilor cumulate în succesiunea (n; ri+r2; n+r2+r3; ri+r2+r3+r4; ri+r2+r3+r4+r5 — adică 100%). împerecherea acestor ultime serii de valori — procentajele cumulate — oferă coordonatele pentru curba Lorenz, într un grafic cu familiile pe abscisă, veniturile pe ordonată i prima bisectoare (linia de 45° marcînd ipotetica egalitate absolută în distribu ie (primele 20% din familii de în împreună 20% din venituri; primele 40% din familii de în 40% din venituri etc); curba, care porne te din origine i se încheie în punctul de coordonate (100%; 100%) sau (1; 1), situată fiind între abscisă i prima bisectoare, determină împreună cu aceasta din urmă o zonă a cărei arie exprimă gradul de concentrare, respectiv de inegalitate în distribu ia veniturilor; cu cît curba e mai lipită" de bisectoare, cu atît e mai pronun ată egalitatea în distribu ie i mai mică concentrarea; cu cît e mai lipită de axa Ox i de verticala ridicată în punctul de abscisă 1, cu atît mai mult se manifestă concentrarea, inegalitatea; dublul valorii acelei arii — denumit *coeficient Gini*— reflectă i el, într o formă agregată, măsura concentrării i, implicit, a inegalităii de venituri.

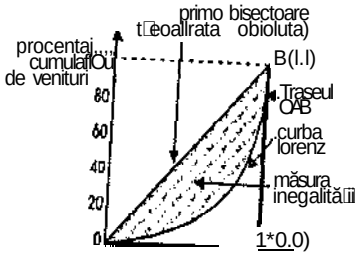

procentaj cumulat de familii

a) distribu ie caracterizată prin concentrare i inegalitate pronun ată

traseul OAB=linia de maximă concentrare, de inegalitate extremă.

măsura inegalităii, a concentrării => dublul zonei ha urate = coeficientul Gini

Coeficientului Gini îi corespunde o arie situată între curba Lorenz i simetrica ei în raport cu prima bisectoare (ultima expresie grafică a func iei reciproce cu *x* i *y* inversate).

b. Din perspectivă dinamică, a desfă urării unui anume proces de distribuire, pe anumite faze i cu anumite procedee, sintagma abor

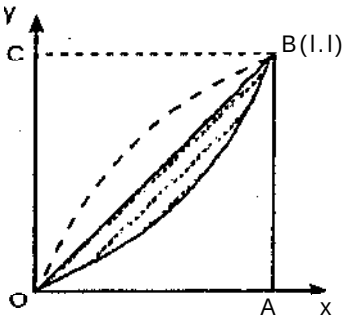

b) distribu ie caracterizată prin egalitate pronun ată, concentrare — l deci inegalitate redusă

dată are în vedere: o anumită "distribu ie ini ială", un set de "politici de venituri", ca i o "redistribu ie de venituri". • Libera competi ie de pia ă nu garantează că veniturile (i mijloacele de trai) ajung spontan la cei care le merită mai mult sau care au mal multă nevoie de ele. Mai degrabă, *distribu ia ini ială a veniturilor i* consumul într o economie de pia ă — marcate de inegalitate i care pot părea arbitrare — reflectă înzestrările ini iale cu talente, bogăii, ca i cu o multitudine de factori discriminan i precum sănătate, capacitate de efort, muncă, instruire. Dacă to ace ti factori ar fi "la pornire" egal repartiza i între indivizi, o pia ă liberă în contextul "laissez faire", ar putea conduce la o cvasi egalitate de venituri i de proprietate. • Prin *politici de venituri* se în elege un evantai de forme de control din partea guvernului (statului) asupra rela iei venituri inflaie, ce pot include îngheări de salarii, limitări ale cre terilor de pre , de rente, dividende a. D.v. nu apare a fi pentru acestea un obiectiv direct, ci un efect secundar. • *Redistribu ia veniturilor* reprezintă un demers al statului, de atenuare a unor discrepan e de stare materială, pe baza unor programe de *transferuri* (plă ifăcute cuiva ce nu oferă nici un serviciu în contrapartidă: hrană, ajutor medical, presta ii de securitate socială) sau prin impozite redistributive (se percepe o sumă propor ional mai mare de la persoane cu venituri mari, i mai pu in sau de loc de la săraci). El poate deveni efectiv doar în prezen a unei valori semnificative de venit excedentar în societate, disponibil a fi redirijat spre categorii defavorizate de popula ie. "Stabilirea de programe ce afectează distribu ia veniturilor" este enumerată de Paul Samuelson printre *func iile guvernului* într o economie modernă, alături de: (a) stabilirea cadrului legal pentru economia de pia ă; (b) determinarea unei politici de stabilizare macroeconomică i (c) afectarea alocării de resurse spre a îmbunătăi eficien a economică. *V. egalitate, echitate, inegalitate, sărăcie.* EP.

DIVIZIUNEA MUNCII diferen ierea si s^garaxeaactivita ilerSociala^auLmunqii pe SCtaaiS SpecJaiizate, în condi ile, existen ei unei_cpoidojiliide.SarG»rvL La...unoxJDier ac unjjsau rela i <^e_chjmbjte bur uri i servigii. D.m. se realizează pe două axe—economică i socială — care, de i complementare, conduc la distinc ia dintre d. economică a m. si d. socială a m. D. economică a m. constă în segarareaac vltăilor de subzJs ej3ă_so^aJ£pejM ojre^LA_cn Uncii din_cadruLacestora.pe operai specializate. Urmînd o astfel de separare se ajunge în plan social la delimitarea de categorii recunoscute social i specializate func ional în forma ocupa iilor i a unităilor productive. Diferen ierea ocupa ională, ca indicator al d.m., este func ie de numărul ocupa iilor i de repartizarea persoanelor dintr o popula ie pe aceste categorii. Totodată, diferen ierea ocupa ională se asociază cu tehnici instrumentale i tehnologii func ionale specifice care facilitează i specializează procesul de muncă,

duc la creşterea productivităţii muncii prin economisirea timpului de muncă şi la solicitarea anumitor abilităţi executive de competenţă şi performanţă din partea agentului uman. într-o economie industrială se distinge astfel între trei sectoare: *primar,* (agricultură, minerit, pescuit etc); *secundar* (prelucrarea materiilor prime, Industria manufacturieră); *ter iar* (servicii manageriale, educaţionale, medicale etc). •#• Complexitatea tehnologică şi d. economică a m. sînt interdependente. Pe de o parte, creşterea complexităţii tehnologice este determinată de gradul de diferenţiere a d.m. Pe de altă parte, adîncirea d.m. este generată de dezvoltarea tehnică şi tehnologică, in societatea actuală, interdependenţa tinde să ia forma dependenţei unilaterale a d.m. faţă de tehnologie, în sensul că logica dezvoltării tehnologice delimitează şi fixează, segmentează şi standardizează operaţiile de muncă circumscrise unei ocupaţii şi poziţiile ocupaţiilor în cadrul d.m. Taylorismul sau fordismul sînt concretizări ale acestei fragmentări. O astfel de tendinţă are unele consecinţe nefaste în plan social şi uman, mai ales în privinţa activităţilor desfăşurate de agentul uman, care ajung să fie stereotipe şi simple sau standardizate şi repetitive, făcînd din om o anexă a maşinii. Chiar dacă s-a ajuns la o coordonare a principiilor de eficienţă economică a muncii şi de producere a tehnologiilor adecvate acestora, încă n-au fost înlăturate, ba uneori au fost accentuate, sursele de înstrăinare umană în procesul strict specializat de practicare a unor ocupaţii productive, într-un sens mai general, d. socială a m. o presupune şi o include pe cea economică. Mai restrîns, d. socială a m. se referă numai la diferenţierea persoanelor pe seturi omogene de operaţii de muncă. Atunci cînd în analiza sociologică se consideră ca dată o anumită d. economică a m., se urmăreşte să se identifice: factori care concură la ocuparea poziţiilor ocupaţionale da către anumite categorii de persoane, mecanismele mobilităţii ocupaţionale intra sau intergeneraţionale, efectele socio-umane ale identificării unei persoane cu o anumită poziţie din d.m. sau ale angajării într-un proces de mobilitate în interiorul d.m. într-o altă ipostază, analiza sociologică se concentrează asupra mecanismelor înseşi ale evoluţiei d.m. Altfel spus, nu o mai consideră ca dată ci ca pe un proces a cărui dinamică trebuie descrisă, explicată şi prezisă. D.m., bazată pe diferenţiere, ordonare, clasificare şi ierarhizare, apare ca un proces autogenerator ce tinde către o detaliere din ce în ce mai accentuată, a cărei progresivitate implică atît renunţarea la unele poziţii, cît şi apariţia altora prin subdiviziune sau ca urmare a dezvoltării de noi tehnologii care solicită alte ocupaţii. în plan economic această tendinţă progresivă este legată de creşterea productivităţii muncii. în plan social *B.* Durkheim *(De la division du travail social,* 1893) opune perspectivei utilitariste-economiste ce iniţiate de A. Smith şi celei strict evoluţioniste a lui H. Spencer o viziune socio-logică. Chiar dacă d.m. presupune o specializare a sarcinilor şi o creştere a productivităţii muncii, ea este un fapt de organizare socială sau de solidaritate oare presupune coordonarea sarcinilor specializate pentru realizarea complementarităţii necesare funcţionării armonioase (organice) a societăţii. Accentuarea specializării şi coordonării sarcinilor de muncă divizată a fost realizată de F. W. Taylor *(Snop management,* 1911) şi de practicienii organizării ştiinţifice a muncii în vederea atingerii unor parametri superiori de creştere a productivităţii muncii. * D.m. este atît orizontală (separarea diferitelor sarcini specializate pe domenii şi în acelaşi domeniu), cît şi verticală. în acest ultim sens, d.m. instituie o ierarhie a agenţilor procesului productiv, separînd conducerea de execuţie. O astfel de separare are şi unele

implicaţii problematice: care sînt adevăraţii producători, cei care execută, cei care concep, decid sau controlează, sau şi unii şi ceilalţi? cum se constituie raporturile dintre conducere şi execuţie, conducere şi patron sau dintre conducători în condiţiile unor forme definite de proprietate este posibilă autoconducerea? şi dacă da, ce efecte are autoconduoerea asupra diviziunii ierarhice menţionate? Este clar că raporturile dintre conducere şi execuţie se schimbă atît ca urmare a unor factori ce ţin de organizarea generală a sistemului social, cît şi datorită tendinţelor ce apar în evoluţia d. dintre m. fizică si cea intelectuală. în condiţiile contemporane tot mai multe sarcini de muncă fizică solicită un grad înalt de competenţă intelectuală şi capacităţi specifice de operare cu informaţia, astfel că în unele cazuri se diminuează iar în altele chiar se estompează decalajul dintre munca fizică şi cea intelectuală, în acest sens, apar forme noi de organizare a m. şi a grupurilor de m.: cercuri de calitate (al căror obiectiv este dublu: producţie şi analiză pentru creşterea calităţii), grupuri de producţie (centrate pe muncă şi concepţie). Totodată, se dezvoltă democraţia industrială. *V. democra ie industrială, ocupa ie, profesie, stratificare socială.* L.V.

DIVOR modalitate prescrisă social şi legal de disoluţie a căsătoriei. D. nu este un simplu eveniment ci un proces adesea traumatizant ce cuprinde mai multe etape: a. *Disolu ia i eroziunea.* Primul indicator al disoluţiei căsătoriei este manifestarea insatisfacţiei faţă de convieţuirea în cuplu. în mod obişnuit, primele semne de insatisfacţie provin de la soţie. Motivele de insatisfacţie invocate de soţi sînt.aproximativ aceleaşi: infidelitate, agresivitate verbală, conflicte valorice. Femeile invocă mai frecvent agresivitatea fizică şi alcoolismul soţilor, iar bărbaţii invocă mai frecvent insatisfacţia sexuală şi lipsa de afectivitate. Cuplurile cu o durată mai lungă de existenţă şi persoanele cu nivel mai ridicat de instrucţie invocă mai frecvent difi-cultăţile de comunicare şi absenţa camaraderiei. în prima fază, partenerul îşi trăieşte solitar propria insatisfacţie sau discută cu prieteni apropiaţi sau rude. în faza a doua, partenerii îşi exprimă insatisfacţia şi se confruntă, iar în faza a treia ajung la concluzia că relaţia lor este neviabilă, *b. Separarea premergătoare* d. Nu toate separările conduc la disoluţia căsătoriei, dar majoritatea disoluţiilor sînt premerse de separare. Practicarea separării este în funcţie şi de aspecte independente de relaţiile dintre parteneri: nivelul veniturilor, posibilitatea de a găsi o locuinţă, regimul juridic al proprietăţii familiale, c. *Disolu ia legală.* Căsătoria este un contract legal între cuplu şi stat; disoluţia căsătoriei nu se poate face din punct de vedere legal fără participarea statului. Decizia de d. este luată de către o curte sesizată prin petiţie de unul dintre soţi. Cererea de d. este înaintată mai frecvent de femei decît de bărbaţi. Acest fapt are o explicaţie de ordin istoric şi juridic. Mult timp, reglementarea legală a disoluţiei căsătoriei s-a făcut potrivit principiului d. sancţiune, în urma stabilirii culpei unuia sau ambilor soţi. în conformitate cu normele "cavalereşti" ale aşteptărilor sociale, soţul lăsa soţiei dreptul de a prezenta plingerea şi accepta să i se atribuie vina disoluţiei căsătoriei. După abandonarea principiului d. sancţiune, a crescut ponderea bărbaţilor care solicită desfacerea căsătoriei, *d. Acomodarea în perioada de după* d. După disoluţia căsătoriei, foştii parteneri trebuie să se adapteze unui nou stil de viaţă: viaţa într-o nouă locuinţă şi o nouă vecinătate, schimbarea eventuală a locului de muncă, stabilirea de noi relaţii şi prieteni, refacerea în urma stresului provocat de d., acomodarea la un nivel de trai mai scăzut (mai ales în cazul femeilor), îngrijirea de unul singur a copiilor încredinţaţi, pregăti-

rea pentru o eventuală recăsătorire. • *Principalele probleme care* intervin în cazul d. sînt: stressul emoțional, încredințarea și îngrijirea copiilor, divizarea proprietății, încredințarea copiilor în urma disoluției legale a căsătoriei s-a făcut în mod tradițional mamei, fncepînd ou anii 1960-1970, în majoritatea societăților europene sau de cultură europeană, s-au intensificat presiunile din. partea bărbaților pentru a se modifica prevederile legale discriminatorii. în această acțiune, bărbații au fost sprijiniți de organizațiile feministe care au considerat practicile legale tradiționale ca forme ale sexismului instituționalizat. Numărul tăților cărora li s-au încredințat copiii a crescut în majoritatea societăților. A crescut, de asemenea, numărul cazurilor în care copiii au fost încredințați ambilor părinți. Cercetările de psihosociologie arată că deși această variantă este preferată de un număr tot mai mare de cupluri care divorțează, efectele asupra copiilor pot fi deseori negative. Majoritatea reglementărilor privind d. stabilesc obligația ambilor părinți de a contribui la îngrijirea copiilor. De regulă, acest lucru se realizează prin plata unei pensii alimentare (în majoritatea țărilor europene, aceasta reprezintă circa 30% din veniturile părintelui obligat să o plătească). Refuzul de a contribui la acoperirea cheltuielilor pentru îngrijirea copiilor se pedepsește de lege. Majoritatea căsătoriilor se bazează pe comunitatea de bunuri. în timpul d., legea decide asupra împărțirii bunurilor; locuința revine, de regulă, părintelui căruia i s-au încredințat copiii. • D. este un proces complex ce comportă mai multe aspecte (Paul Bohannan, *Divorce and After,* 1970): d. *emo ional* (manifestarea divergențelor dintre parteneri; deteriorarea raporturilor afective); d. *legal* (pronunțarea de către o curte de justiție a disoluției căsătoriei); d. *economic* (divizarea proprietății între parteneri, separarea bunurilor casnice, stabilirea obligațiilor de plată a pensiei alimentare); d. *părintesc* (încredințarea copiilor minori unui părinte, stabilirea drepturilor celuilalt părinte asupra copiilor minori); d. *comunitar* (divizarea comunității de prieteni și izolarea de comunitatea de rudenie a fostului soț); d, *psihic* (dobîndirea autonomiei psihice față de fostul partener de căsătorie). • în țările europene sau de cultură europeană, d. este reglementat de trei tipuri de legislații: d. *sanc iune* prevede că disoluția căsătoriei nu se poate face decît în urma constatării culpei unuia dintre soți; d. *faliment* apare cînd legăturile dintre soți sînt puternic afectate, încît cei doi sînt conștienți (deși nu în egală măsură) că uniunea lor nu mai poate continua; d. *remediu* disoluția unei căsătorii complet compromise pentru a permite partenerilor să se recăsătorească. • în anii 1950-1970, rata d. a crescut în toate țările europene și în America de Nord. După 1970, rata d. s-a stabilizat sau a scăzut datorită extinderii coabitării consensuale. în același timp, a crescut rata recăsătoririlor și toleranța socială față de persoanele care divorțează. în ce privește recăsătoririle, există o puternică homogamie între prima și a două căsătorie: categoria profesională a primului soț influențează alegerea celui de-al doilea soț. Rata divorțurilor afectează într-o mică măsură rata natalității. Din punct de vedere societal și individual, d. este un fenomen ambivalent: el rezolvă o serie de dificultăți (înlăturarea conflictelor și tensiunilor familiale, atenuează traumatizarea copiilor ca urmare a disputelor dintre părinți) dar creează și altele noi (stress psihic, dificultăți economice). Aspectele negative se plaseaze, în principal, la nivelul copiilor minori. *V. căsătorie, familie.* I.Mih.

DIVORȚIALITATE fenomen demografic ce exprimă intensitatea divorțurilor într-o populație sau in anumite subdiviziuni ale ei.

Indicele cel mai cunoscut este rara *brută* de d., ce se obține împărțind numărul divorțurilor dintr-un an la populația medie și înmulțind rezultatul cu 1000. Fără a avea o valoare expresivă deosebită, dat fiind faptul că raportarea se face la o populație mult mai mare decît cea expusă riscului la divorț, indicatorul este totuși utilizat datorită simplității sale. Tot ca indice global de d. se mai folosește raportul dintre numărul divorțurilor și cel al căsătoriilor efectuate în cursul unui an. D. este un fenomen dependent de o serie de factori sociali, între care nu trebuie în nici un caz omisă legislația referitoare la divorț, foarte variabilă de la țară la țară. Tendința actuală de sporire a d., mai ales în țările occidentale, este dificil de explicat satisfăcător (și mai ales este greu să se prevadă amploarea pe care o va lua); ea este pusă, cel mai adesea, pe seama unor factori ca: urbanizarea, modificări în funcțiile familiei, creșterea gradului de emancipare a femeii, scăderea influenței religiei și a altor elemente legate de tradiție, schimbări în atitudinea oamenilor față de căsătorie, creșterea duratei căsătoriei ca urmare a sporirii speranței de viață etc. *V. căsătorie, divor .* T.R.

DOCUMENTE SOCIALE (lat. *docu mentum),* texte, imagini grafice sau obiecte care furnizează informații despre faptele, fenomenele și procesele sociale din trecut sau prezent. D.s. sînt "urme" directe sau indirecte ale faptelor sociale (Ch. Seignobos, *La Methode historique applique aux sciences sociales,* 1901). Pornind de la aceste "urme", sociologul încearcă să reconstituie în plan teoretic viața socială, relațiile interumane, procesele sociale. Actele oficiale, ziarele și revistele, cărțile și foile volante tipărite, afișele, fotografiile, benzile imprimate, casetele video, însemnările zilnice, jurnalele personale, scrisorile, biografiile și autobiografiile, dar și uneltele de muncă tradiționale sau moderne, produsele muncii, bunurile de consum, ca și creația artistică (pictura, sculptura, arhitectura etc.) reprezintă d.s., importante surse de informații în sociologie. S-au propus multiple criterii de clasificare a d.s.: natura lor, conținutul, gradul de încredere în ele, autenticitatea, destinația lor, vechimea, accesibilitatea ș.a. Reținem patru criterii pentru clasificarea d.s.: natura, conținutul, destinatarul și emitentul d.s. După natura lor, d.s. pot fi scrise (texte) sau nescrise (obiecte, imagini, simboluri). Conținutul informațional poate fi exprimat în cifre (d.s. cifrice) sau în limbajul natural (d.s. necifrice). D.s. pot avea ca destinatar o singură persoană (d.s. personale) sau întreaga comunitate (d.s. publice). în fine, d.s. emise de guvern sau de autoritățile de stat sînt d.s. oficiale; celelalte d.s. sînt neoficiale. Folosind aceste patru criterii intercorelate rezultă următoarea schemă de clasificare a d.s. *V. analiza con inutului, biografie socială.* S.C.

DOGMATISM 1. Orientare cognitivă caracterizată prin considerarea presupozițiilor fundamentale pe care se constituie ca fiind mai presus de orice critică, fie pentru că sînt luate ca adevărate în mod absolut, de la sine evidente, fie pentru că provin de la o autoritate superioară, mai presus de orice îndoială. Inițial, se pare că in grecește termenul se referea la deciziile politice luate de un for și care, în această calitate, deveneau obligatorii. Ulterior a fost extins în filozofie pentru a caracteriza școlile filozofice antice care prezentau adesea caracterul unor secte religioase, conferind doctrinelor lor în raport cu adepții aceeași autoritate imperativă ca și decretele politice în raport cu cetățenii unui stat. D. poate fi găsit în forma cea mai clară în sistemele de gîndire religioasă care se fundează pe un set de adevăruri considerate a fi absolut, mai presus de orice critici (dogme), datorită însăși originii lor (revelația). Orientări

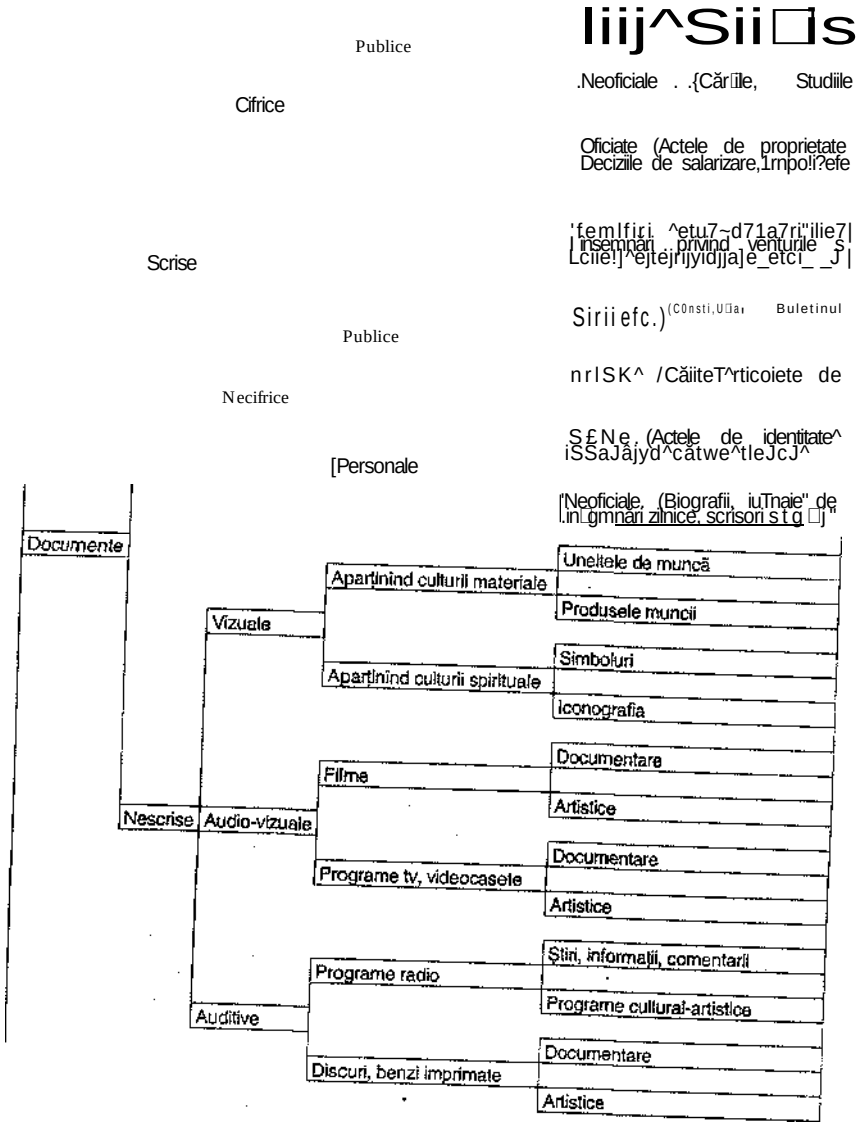

Schema de clasificare a documentelor sociale

dogmatice pot fi găsite, în forme mai mult sau mai puţin accentuate, în filozofie şi chiar în ştiinţe: considerarea ca indiscutabile a presupoziţiilor fundamentale, respingerea de principiu a teoriilor concurente, lipsa de deschidere la experienţă, în marxism, d. se referă la practica filozofică specifică în mod special anilor '30-'60, caracterizată prin considerarea tezelor elaborate de clasici ca fiind adevăruri intangibile care urmează a fi aplicate la situaţiile concrete. O asemenea orientare s-a dovedit a exprima în fapt o atitudine ideologică particulară — justificarea ideologică a regimului comunist. R. Descartes, prin faimosul său *principiu al îndoielii* (nimic nu trebuie luat ca dat în mod absolut; totul trebuie supus îndoielii metodologice, examenului critic al raţiunii) a pus bazele atitudinii critice, nedogmatice, în filozofia şi ştiinţa modernă în care orientarea spre dezvoltare este în permanenţă însoţită de disponibilitatea reconsiderării propriilor fundamente în lumina noilor acumulări. 2. în psihologie, H. Rockeach *(The Open and Closed Mind,* 1960) introduce termenul de d. pentru a desemna un tip de personalitate caracterizat prin rigiditate, acceptare necritică a autorităţii, respingere a opiniilor contrare, considerarea întregului univers în alb/negru. Conceptul de personalitate dogmatică propus de Rockeach reprezintă o generalizare a conceptului de personalitate autoritară introdus de F. Adorno. Scalele de măsurare a d. sînt destul de frecvent utilizate pentru a măsura gradul de închidere/deschidere cognitivă. D., ca şi autoritarismul, reprezintă o strategie defensivă, "o reţea cognitivă de apărare împotriva anxietăţii" (Rockeach). D. apare în acest context ca un mod patologic de a face faţă dificultăţilor. *V. autoritate, ideologie, personalitate.* E.Z.

DRAMATURGIE SOCIALĂ variantă a sociologiei fenomenologice, elaborată de sociologul american *Erwin Goffman* (1922-1982), care s-a bucurat de audienţă în sociologia şi cultura americană în anii '70. Centrală în d.s. este "prezentarea dramaturgică a realităţii sociale", pe care Goffman o consideră ca fiind însă doar una dintre cele cinci perspective de abordare a vieţii sociale, celelalte patru fiind: perspectiva tehnică, politică, structurală şi cea culturală. în prezentarea dramaturgică, acţiunile sociale sînt definite ca Interacţiuni umane pe "scena vieţii sociale", aceasta din urmă fiind constituită dintr-un ansamblu de obiecte, simboluri şi împrejurări care-i sînt date individului, dar cărora el le dă din nou viaţă interpretînd diferitele roluri, de asemenea prescrise, ale "dramei sociale" *(The Presentation of Self in Everyday Life,* 1959). Interpretarea este posibilă datorită "prezentării sociale a actorului", în primul rînd datorită "frontului său personal", prin care acela-i rol social capătă multiple semnificaţii subiective. în măsura în care actorul stăpîneşte bine mijloacele scenei, el poate transforma aparenţele jocului său în realitate socială. Pentru a avea succes, actorul trebuie să evite însă contradicţiile între ceea ce vrea el să spună că este şi ceea ce percepe că este, "citind" în ochii celorlalţi. Aceasta înseamnă că obţinerea acordului social, (care este totdeauna doar un "acord de lucru") este vitală pentru jocul actorului. Procedeele obţinerii sau ale refacerii "acordului de lucru" sînt analizate cu deosebită fineţe de Goffman, folosindu-se de materiale etnografice, memorii informale ale diferiţilor oameni (mai ales biografii şi autobiografii), înregistrări bazate pe observaţia directă, alte tipuri de documente subiective. *V. agent social, interac iune, interac ionism simbolic, sociologie fenomenologică.* I.U.

DREPT (SOCIOLOGIA D. SAU JURIDICĂ) ansamblul normelor şi regulilor cu caracter obligatoriu, legiferate de puterea de stat, în

virtutea cărora este impusă ordinea socială şi asigurată legitimitatea relaţiilor şi acţiunilor umane. Importanţa d. ca fenomen social rezidă attt n rolul său ca instituţie fundamentală a societăţii care facilitează predicii bilitatea şi controlul normativ al comportamentelor, prin impunerea unui sistem de drepturi şi obligaţii permanente, cit şi n caracterul legilor de a re prezenta modele ideale de conduită, constituite in reguli obligatorii, cu caracter e tatic. Caracterul etatic evidenţiază principala diferenţă care există ntre legea juridică şi cutumă: n timp ce prima este emisă n virtutea autorităţii statale, cea de a doua este consacrată de constanţa tradiţiei. • Ca ramură a sociologiei, cristalizată n perioada postbelică, s.j. (s.d.) şi propune să studieze relaţiile reciproce stabilite ntre structurile sociale şi suprastructura Juridică, evalu nd rolul legislaţiei ca important factor de menţinere sau schimbare socială. Diferind după concepţiile diferiţilor autori, cele mai importante obiective ale s.j. s nt următoarele: a. analiza rolului normei juridice n ansamblul celorlalte norme sociale, din punct de vedere al genezei şi funcţionalităţii sale, al condiţiilor şi limitelor de aplicare, al tehnicilor de exerciţiu; *b.* analiza mecanismelor de constituire a legilor şi raportul lor cu mecanismele diferitelor instituţii sociale; c. evaluarea principalelor reglementări juridice specifice diverselor tipuri de comportament social (de natură politică, economică, etică, religioasă, familială ş.a.); *d.* studiul raportului şi diferenţelor ntre cutumă ("obiceiul păm ntului"), legislaţie (legea emisă de autorităţi) şi jurisprudenţă (interpretarea legii n practica judiciară); e. evaluarea rolului grupurilor profesionale care activează n domeniul d. (legiuitori, judecători, administratori, consilieri juridici, avocaţi, experţi etc); *f.* analiza relaţiilor care se stabilesc ntre reglementările juridice şi schimbările sociale sau economice, conduita populaţiei n raport cu diverse reglementări juridice etc. Determinată de orientarea pozitivistă n domeniul d. (E. Ehrlich, F. Jerusalem, J. Kraff, in Germania şi E. Durkheim, G. Fauconnet, n Franţa), care se opune normativismului şi formalismului juridic (H. Kelsen), s.j. este orientată n direcţia cercetării rolului "faptelor" şi "stărilor" juridice (a "dreptului viu") n viaţa socială, ca produse ale tradiţiilor, obiceiurilor şi mentalităţilor colective. Pentru E. Durkheim, de exemplu, ca principal simbol de solidaritate socială, d. se distinge de moralitate prin instituţionalizarea constrţngerii, caracterul organizat al sancţiunilor şi prin manifestarea sa ca formă de "conştiinţă colectivă" a grupurilor sociale. n acest sens, sociologia (ştiinţă a realităţii sociale) se distinge de d. (ştiinţă normativă) prin faptul că nu şi propune prescrierea de norme sau analiza valabilităţii lor, ci evaluarea funcţionalităţii lor pentru viaţa colectivităţii, a rolului lor in schimbarea socială. Obiectivele s.j. pot fi sintetizate n trei mari grupuri de probleme care formează obiectul ei principal de studiu şi care vizează: a. analiza istorică a modului de constituire a d.; *b.* evaluarea comparativă a sistemelor şi regulilor de d., a formelor de organizare juridică, a tehnicilor şi instituţiilor sale; c. cercetarea modului de exerciţiu şi a eficacităţii regulilor juridice. Studiul acestor probleme prezintă diferenţe n funcţie de diverse curente, doctrine, şcoli sau de concepţiile autorilor, motiv pentru care domeniul s.j. nu reprezintă ncă un peri metru ştiinţific cu caracter unitar şi cu obiective unanim stabilite şi recunoscute, f n Franţa, de pildă, s.j. s a axat, cu precădere, pe studiul genezei instituţiilor şi regulilor juridice, n Germania s a prezentat sub forma doctrinei "dreptului viu", n S.U.A. sub forma jurisprudenţei sociologice etc. De aceea, nu se poate nţelege cu adevărat rolul s.j. dec t n raporturile ei cu principalele concepţii filosofice n materie de d., care au contribuit la cristalizarea principalelor ei noţiuni, principii sau teorii: *a.* concepţia d. natural, care accentuează realitatea universală şi imuabilă a d., fondat pe baza unor principii morale apriorice; *b.* pozitivismul juridic, care subliniază rolul legii pozitive şi interzice orice judecată de valoare n legătură cu fundamentele şi scopurile d.; c. şcoala istorică de d., care susţine ideea diversităţii sistemelor juridice şi a originii cutumiere a regulei de d.; d. concepţia sociologică marxistă, care subliniază raportul ntre structurile economice şi suprastructura juridică, ntre stat, clase sociale şi d. etc. Aceste concepţii, reprezent nd premisele fundamentale ale s.j., au conturat, in acelaşi timp, principalele ei perspective interpretativa, genetica şi sistematice asupra d. ca fenomen social, care evidenţiază căile şi modalităţile prin care valorile şi idealurile colective s nt incorporate n norme juridice şi estimează utilitatea şi raţionalitatea acestora pentru ordinea socială. Aceste interpretări şi propun să analizeze mecanismele sociale care dau naştere şi fac să funcţioneze regulile de d., fără a le justifica existenţa sau obligativitatea n raport cu o valoare "supremă". Prin aceasta, s.j. se deosebeşte de filosofia juridică, care ncearcă să deducă ideile şi categoriile juridice din principii cu caracter doctrinar. n prezent, s.j. se orientează, cu prioritate, spre studiul pluralist al reglementărilor juridice (difuziunea, funcţionalitatea si eficacitatea lor la nivelul diferitelor grupuri şi conduite sociale), al reacţiei contextului social la modificarea regulei de d., al rolului instituţiilor, mecanismelor şi grupurilor cu caracter juridic, al relaţiei ntre cutumă, lege şi opinia publică, al raporturilor ntre obligaţii, sancţiune, contract şi responsabilitate, ai importanţei dreptului internaţional etc. *V. devian ă, morală, ordine socială.* S.R.

DREPT CUTUMIAR ansamblul obiceiurilor cu caracter juridic, transmise prin tradiţie, şi care reglementau viaţa economică, socială a comunităţilor. D.c. are o origine străveche şi s a dezvoltat şi n condiţiile societăţii feudale. Nu dispunea de texte legale scrise, nu avea un caracter sistematic şi specializai. Mai ales n comunităţile rurale, el se conserva la nivelul conştiinţei colective, al "oamenilor buni şi bă r ni". Pentru memorizarea acestuia se recurgea la procedee mnemotehnice, oare constau n verificare sau exprimare prin proverbe şi zicători. De aici decurge că acesta avea un pronunţat caracter folcloric. D.c. era prezent n cazurile de hotărnicie, n d. de moştenire, nstrăinare, n relaţiile individului cu obştea, n sancţionarea delictelor; stipula obligaţiile cu caracter colectiv etc. n ţara noastră, ncep nd cu secolul al XVII lea, mai ales datorită formulării de "pravile" de către Matei Basarab şi Vasile Lupu, sub influenţă bizantină, d. ncepe să se fixeze n scris, dar a existat o perioadă destul de lungă n care d scris şi cel c. au funcţionat oarecum n paralel. ntre alte denumiri date d.c. reţinem: d. obişnuielnic; d. consuetudinar; obiceiul păm ntului. La noi, E. Ehrlich, G. Popovici, H.H. Stahl, R. Vulcănescu şi alţii au făcut cercetări asupra d.c. românesc. *V. drept, feudalism, ob te, sat devălma , tradi ie.* **I.F.**

DREPTURILE OMULUI drepturi ce revin fiinţelor umane n virtutea singurului fapt că s nt fiinţe umane. Expresii apropiate ca nţeles s nt de exemplu "d. publice" nt lnite n Franţa sau "d. civile" folosite n SUA. Aceste expresii privesc nsă n primul r nd drepturile tradiţionale civile şi politice n timp ce d.o. acoperă de asemenea drepturile economice, sociale şi politice. Expresia d.o. este specifică g ndirii secolului XX. n epoca modernă d.o. au fost cunoscute mai ales sub numele de "drepturi naturale". După unii cercetători conceptul de drept a apărut n Europa n secolul XII iar o teorie nchegată a d. naturale s a constituit de abia la sf rşitul secolului XIV. Ea a fost dezvoltată n secolul XVII n primul r nd

în lucrările lui Hugo Grotius, Thomas Hobbes și John Locke. D. naturale au fost afirmate în diverse documente ca: "American Declaration of Independence" (1770) sau Trench Declaration on the Rights of Man" (1789), declarații ce au stat la baza teoriilor asupra d.o. din secolul nostru. Prima încercare de constituire a unor organisme internaționale axate pe d.o. a avut loc după primul război mondial cînd au fost create: "The Leaque of the Nations", "The Permanent Court of International Justice" și "The International Labor Organisation" (ILO) cu precizarea că în Convenția Ligii Națiunilor expresia d.o. nu apare explicit. La începutul celui de al doilea război mondial dreptul internațional cuprindea o serie de reglementări, instituții și mecanisme care protejau d. individuale ale oamenilor. Liga Națiunilor a dezvoltat mecanisme pentru protecția minorităților rasiale, religioase și lingvistice, a prizonierilor de război, a muncitorilor din industrie etc, dar în teoria dreptului internațional individul a rămas fără drepturi. El nu avea persoană juridică, singurele subiecte de drept internațional fiind considerate statele. Expresia d.o. a fost foarte rar întîlnită înainte de sfîrșitul celui de al doilea război mondial cînd ea apare atît în "Dumbarton Oaks Proposals" cît și in "The Charter of the United Nations". Al doilea război mondial — prin violarea d. și libertăților fundamentale ale omului — a pregătit opinia publică pentru transformările radicale în domeniul d.o. începute odată cu Conferința de la San Francisco. Sistemul orizontal ce privea numai relațiile între state a fost înlocuit cu sistemul vertical vizînd direct individul uman. Cea mai curentă distincție se face între d. civile și politice (ex: d. la viață, d. la libertate, d. la proprietate, d. la naționalitate etc), pe de o parte, și d. economice, sociale și culturale (ex: d. la educație, d. la muncă, d. la odihnă, d. la un standard de viață adecvat sănătății, d. de autor) pe de altă parte. D. din prima categorie, cunoscute și sub numele de d. negative, au fost promovate mai ales de concepțiile liberale, realizarea lor presupunînd limitarea intervenției statelor. Dimpotrivă, d, din a doua categorie, cunoscute sub numele de d. pozitive, îș au originea în concepțiile comunitariene, pentru realizarea lor fiind necesară intervenția activă a statului. Distincția este nu doar ideologică ci și politică, avind în vedere că d. pozitive au fost impuse în Declarația Universală a Drepturilor Omului de către fosta URSS. Fiind prin natura lor diferite și necesitînd mecanisme de implementare diferite ele au făcut obiectul a două documente distincte: The International Covenant on Civil and Political Rights (cu propriul mecanism de impunere — "The Commission on Human Rights") și "The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights". O altă distincție este cea dintre d. individuale (ex: d. la, proprietate, d. la educație, d. la muncă, d. la căsătorie, d. la vot, d. de a circula liber în propria țară etc.) și d. colective (ex: d. ale familiilor, d. ale sindicatelor, d. ale statelor, d. minorităților, independența rețelelor de radio și televiziune, etc). Unele d. (ex: d. de exprimare religioasă) pot fi exercitate atît în mod individual cît și împreună cu alții. în ciuda popularității largi dobîndite de ideea de d.o., ea este departe de a fi universal acceptată. Astfel, concepțiile utilitariste au argumentat că d.o. diferă de d. legale prin aceea că au o componentă axiologică și nu una factuală. Cele conservatoare au argumentat că d.o. sînt idealuri nerealizabile în realitate. în sfîrșit, pozițiile relativiste au arătat că înțelegerea d.o. ca avînd un caracter universal exprimă un imperialism cultural european care se vrea impus și altor culturi ce nu împărtășesc aceeași concepție despre viață și despre drepturi în societate. Temelia reglementării juridice internaționale cu privire la d.o. este constituită de "International Bill of Human Rights" care cuprinde: "The Universal Declaration of Human Rights" (1948); "The

International Covenant on Economic, Social and Cultura! Rights", "The International Covenant on Civil and Political Rights" (1966) și "The Opțional Protocol" (1966). Ca *instrumente generale* de introducere a d.o. (ce vizează o arie largă de d.o.) mai pot fi amintite "Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale" (1950), "Convenția Americană a Drepturilor Omului" (1969) sau "Carta Africană privind Drepturile Oamenilor" (1981). *Instrumente speciale* de implementare sînt cele ce cuprind numai anumite categorii de d. ale omului, ca de exemplu d. la autodeterminare, libertatea informației, d. politice ale femeilor etc. Se pot distinge, de asemenea, instrumente elaborate de *organisme cu voca ie globală* (United Nations, ILO, UNESCO) și cele provenind de la instituții și structuri regionale (Consiliul Europei, Organizația Statelor Americii, sau la alt nivel, Liga Statelor Arabe sau Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa). Altă distincție privește instrumentele cu baza legală (tratate) și alte instrumente — declarații de principiu, coduri etice, linii directoare — care nu necesită ratificare dar reprezintă reglementări de fond în domeniul d.o. Există variații de la țară la țară în respectarea d. atît în prevederile legislative privitoare la d.o. cît și în ceea ce privește respectarea lor efectivă, în cercetările sociologice au fost elaborate instrumente de măsurare a modalităților și a gradului de respectare în termeni legali și sociali efectivi ai d.o. ca de exemplu I.L.U. — Indicatorul Libertății Umane *(Human Deve lopment Report,* 1991) și Humana (Ch. Humana, *World Guide to Human Rights,* 1986). Prin aplicarea lor în investigarea modului de respectare a d.o. în diferite țări ale lumii s au obținut clasificări mondiale ale țărilor în funcție de modul și de gradul de respectare a d.o. *V. drept, individualizare, personalitate.* L.G.

DROG 1. Materie primă de origine vegetală, animală sau minerală care servește la prepararea anumitor medicamente. 2. Narcotic, stupefiant, substanță care inhibă centrii nervoși, provocînd o stare de inerție psihică și fizică. • Din cele mai vechi timpuri, oamenii au utilizat plante, rădăcini, frunze, scoarțe de copaci pentru alinarea durerii și controlul diferitelor boli. în afara proprietăților curative, unele substanțe produc în același timp senzații de euforie, stări de bună dispoziție și putere; administrarea lor fără supraveghere medicală duce în timp la *dependen ă și abuz.* Prin aceasta, substanța, inițial medicament, îș pierde treptat acțiunea sa benefică, simultan cu apariția nevoi de prize din ce în ce mai frecvente și cu instalarea stări de toxicomanie. • Cele mai cunoscute d. sînt: a. de origine vegetală, cocaina (extrasă din coca), marihuana (din frunze de canabis), hașișul (din inflorescențe și rădini de canabis), morfina și codeina (din mac); *b.* proveniți din compuși chimici de sinteză, de tipul alcaloizilor (heroina); c. alte substanțe neutilizate în terapeutică, de tipul halucinogenelor. • Utilizarea terapeutică a stupefiantelor face obiectul reglementărilor legale privind prescrierea de către medici, ca și regimuri stricte de păstrare și distribuire numai de către farmacii autorizate. • Cea de a doua jumătate a secolului al XXlea a cunoscut o extindere tot mai mare a utilizării ilegale a d. în aproape toate părțile lumi. Abuzul de d. are un impact deosebit asupra celui afectat, asupra familiei sale, a comunității și societății în general. Astfel, utilizarea ilegală a d. este strîns legată de creșterea ratei criminalității, a ratei accidentelor rutiere și de muncă, de problemele de sănătate (afectarea sistemelor nervos, circulator, respirator, de reproducere etc). Producerea, distribuirea și consumul ilicit de d., avînd cifre ale afacerilor de ordinul miliardelor, contribuie la instalarea corupției și chiar la destabilizarea guvernelor; acest trafic im

plică nu numai încălcarea legilor □ convenţiilor, ci □ multe activităţi cu caracter penal, evaziuni fiscale, transferuri ilegale de fonduri, violări ale legislaţiei privind importul □ exportul, crime, terorism. Narcoticele sînt adesea folosite ca monedă în achiziţionarea de arme, iar reţelele de traficanţi ajung să deţină puterea □ controlul asupra unor regiuni ale lumii. • Categoria cea mai vulnerabilă, expusă riscului consumului de d. este tineretul, aflat în procesul căutări identităţii de sine □ a independenţei. Printre motivele recurgeri la d. se regăsesc: presiunile anturajului; curioziţatea; ignoranţa privind efectele nocive; alienarea produsă de schimbarea structurilor sociale, care deteriorează modelele de suport pentru individ; căutarea unui refugiu; urbanizarea □ omajul. De cele mai multe ori se dezvoltă subculîuri ale d., în care acesta apare ca simbol al sofisticării □ emancipării. • Narcoticele sînt periculoase, avînd serioase consecinţe fizice □ psihice pentru cel care abuzează de ele; cînd se recurge la o administrare combinată a lor, sau cu alte substanţe (cum ar fi alcoolul), consecinţele se agravează enorm. • Lupta împotriva abuzului de d. se desfăşoară la nivelul local, naţional, regional □ internaţional, fiind orientată în mai multe direcţii de acţiune: a. prevenirea, prin educaţie □ prin conştientizarea aspectelor negative ce ţin de consumul de d., prin prezentarea riscurilor, modalităţilor de intervenţie □ tratament, de sprijin acordat pentru a renunţa la ele; b. controlul ofertei. întrucît ofertele depăşesc nivelele cererii, traficanţii sînt într-o constantă căutare de noi consumatori □ noi pieţe; c. suprimarea traficului ilicit, care are o natură complexă, implicînd o gamă largă de d. din diferite surse, în toată lumea; *d.* tratamentul □ reabilitarea celor care abuzează de d., care manifestă stiluri de viaţă deviante. Diferitele modalităţi de tratament includ abordările culturale, reintegrarea socială, stabilirea de suport pentru indivizi □ familii, care să prevină recidiva. Tratamentul este orientat spre depăşirea problemelor fizice ale abuzului de d. □ furnizarea de consiliere psiho-socială care să sprijine indivizi să trăiască fără d. • Serviciile de tratament sînt integrate în sistemele de îngrijire a sănătăţii. Un rol vital în promovarea prevenţiei, în consolidarea mecanismelor de control al d. în cadrul colectivităţii îl au organizaţiile non-guvernamentale, cuprinzînd părinţi, lideri religioşi □ politici, specialişti, oameni de afaceri □ alte categorii care sînt cele mai apropiate de actualii □ potenţialii consumatori de d. Programele de prevenire □ tratament sînt eficiente cînd se bazează pe acţiunea concertată a tuturor agenţilor □ organizaţiilor interesate. • Dată fiind amploarea fenomenului consumului ilegal de d., acesta constituie obiectul unor convenţii □ programe globale de acţiune adoptate de Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite. *V. abuz, asistenţă socială, compensare, servicii sociale.* **LM.**

ECHILIBRU SOCIAL termen împrumutat din mecanică □ folosit cu sensuri diferite în variate sisteme sociologice. în primele sisteme mecaniciste (sau ale "fizicii sociale") — A. Comte, H.C. Carey, H. Spencer — prin e.s. se înţelege starea unui sistem social supus influenţei unor forţe diferit orientate, dar egale. V. Pareto defineşte e.s. prin analogie cu teoria solidelor elastice ca tendinţa sistemului social de a reveni la starea iniţială după încetarea acţiunii unei forţe perturbatoare *{ Trattato di sociologia generale,* 1916). P. Sorokin *(Social and Cultural Dynamics,* 1937-1941) înregistrează patru sensuri ale e.s.: a. stare de repaus a unui sistem social; fa. faza de maxim în evoluţia unui fenomen social înainte de a începe declinul (în curbele economice "platoul superior"); c. proprietatea adaptativă a sistemului social de a satisface nevoile individuale în cadrul unei ordini sociale date, fără a apela la modificări esenţiale; *d.* tendinţa sistemului de a reveni la starea iniţială după încetarea acţiunii perturbatoare. P. Sorokin distinge între e. *static* □ e. *dinamic,* distincţie preluată □ de T. Parsons care pune conceptul de e.s. în centrul teoriei sale, considerînd însă e.s. static drept o abstracţie teoretică, fără echivalent real. *(The Social System,* 1951). Pentru T. Parsons e.s. are două sensuri: a. starea normală a sistemului social, ca rezultat al interacţiunii elementelor sale; *b.* tendinţa de evoluţie a sistemului social în ciuda influenţelor externe. G. C. Homans defineşte e.s. drept capacitatea unui sistem social de a compensa modificările unei componente prin schimbări ale altor componente, în aşa fel încît starea sistemului să nu se schimbe *(The Human Group,* 1951). *V. homeostazie, sistem social, statică/dinamică socială.* A.T.

ECHITATE tratare egală nedîscriminatorie □ nesubiectivă a celorlalţi, prin aplicarea normelor □ regulilor existente. E. se referă deci la o egalitate în faţa drepturilor □ datoriilor, a normelor. în acest sens, promovarea după performanţe este echitabilă. □ i de asemenea considerarea obiectivă a meritelor. V. *egalitate, inegalitate, meritocra ie.* C.Z.

ECLECTISM SOCIOLOGIC (gr. *ek egein,* "a alege"), îmbinarea relativ mecanică a unor idei, concepţii, puncte de vedere eterogene, uneori opuse, fără grija consecventei, acordîndu-se aceeaşi importanţă tuturor aspectelor unui fenomen, sistem, proces etc, fără a se face distincţie între aspectele dominante □ cele nedominante, determi-

nante/determinate, importante/neimportante, principale/secundare, necesare/contingente. E.s. poate apare fie ca o metodologie sociologică (empirismul reduce teoria sociologică la construcția teoretică a propozițiilor verificabile empiric), fie ca o abordare sociologică specifică, fie ca un procedeu de cunoaștere legitim în sociologie deoarece toate științele, inclusiv fizica, considerată adesea știință prototip sau exemplară, sînt eclectice în măsura în care combină enunțuri elaborate în cadrul unor teorii diferite sau chiar opuse. Cînd este considerat ca o abordare sociologică specifică, adică proprie doar sociologiei, se pleacă de la ideea că aceasta este știință multiparadigmatică, adică are mai multe paradigme care se bucură de audiență, chiar dacă în măsuri destul de diferite. în consecință, fiecare paradigmă presupune un punct de vedere legitim în cunoașterea societății, chiar dacă sociologia nu a reușit și nici nu poate reuși să realizeze cumulativitatea cunoașterii sale după modelul științelor naturii. O formulă apropiată de această accepțiune a e.s. a susținut, în sociologia românească, *Petre Andrei* (1891-1940). El a definit e.s. ca un principiu metodologic care cere utilizarea unui complex de metode pentru investigarea științifică a societății: inductive și deductive, cauzal-explicative și subiectiv-comprehensive, statistice și psihologice, experimentale și nonexperimentale etc. E. metodologic este necesar, după P. Andrei, deoarece societatea are atît un aspect material, cît și unul spiritual, unul obiectiv și altul subiectiv, fără ca vreunul dintre aceste aspecte să poată fi considerat determinant, mai important, principal etc. De asemenea, e. este legitim deoarece realitatea socială este un ansamblu do raporturi "animate" spiritual de individ și concretizate sau socializate de instituțiile sociale. Nu trebuie însă să confundăm e.s. și integralismul sociologic, în concepția lui Petre Andrei, fiindcă acesta din urmă nu este doar un principiu metodologic al investigației sociologice științifice, doar "o metodă caracteristică a sociologiei", ci o viziune anume despre sociologie ca știință. Elementele acestei viziuni sînt următoarele: sociologia este o știință integralistă deoarece societatea nu poate fi explicată științific fofosindu-se de o schemă explicativă reducționistă; dimpotrivă, sociologia "studiază orice instituție și orice fenomen privindu-le prin prisma totului social, prin raportarea lui la viața socială în integralitatea sa"; această raportare nu poate fi realizată decît în măsura în care fiecărui element i se acordă o importanță metodologică egală, ceea ce face ca e.s. să fie o consecință metodologică necesară a integralismului sociologic *{Sociologie generală,* 1936). *V. complementaritate, metodologia cercetării sociologice.* I.U.

ECOLOGIE (gr. *oikos,* "casă", "gospodărie") 1. Știința biologică de sinteză întemeiată de E. Haeckel *(Genera ie Morpho logie der Organismen,* 1866) și care studiază interacțiunile dintre organisme și mediul ambiant. După Claude Fischler, e. a cunoscut în dezvoltarea sa două etape principale. în etapa inițială, e. concepea mediul ca pe o singură variabilă unidimensională, ca pe ceva omogen, departe de viziunea sistematică care consideră biosfera ca pe un ansamblu de interdependențe și de complementarități. E. face un pas decisiv înainte atunci cînd descoperă, contrar viziunii inițiale, că ființa vie nu se limitează să evolueze în mediul natural, trăgîndu-și pur și simplu alimentația din el, că mediul nu acționează pur și simplu asupra ființelor vii prin presiune selectivă, lăsînd să supraviețuiască și să se reproducă pe cei mai apți, că relația ecosistemică este o relație integrativă între două sisteme deschise, în care fiecare este parte a celuilalt, constituind împreună un întreg. Din perspectiva e. contemporane, lumea vie este organizată în

sisteme de comunități de specii, care funcționează ca un întreg în procesul de transformare a energiei și substanței din natură. Ea studiază atît efectele acțiunii organismelor asupra mediului, precum și efectele mediului, supus transformării, asupra acestora. E. operează cu concepte ca: *bioceneză* — comunități de plante și animale aflate într-un anumit habitat; *ecosistem* — ansamblu de interrelații dintre toate componentele de natură geografică și cele de natură biologică; *biosferă*— învelișul organic al planetei etc. Dezvoltarea și actualitatea e. sînt legate atît de progresul cunoașterii biologice, cît, mai ales, de posibilitățile pe care le oferă în acțiunea de prevenire și reducere a deteriorării mediului ambiant, în evitarea pericolelor ce amenință însăși existența speciei umane. 2. E. umană studiază, în sens larg, interacțiunile dintre specia umană și mediul ambiant (el însuși transformat, modificat de activitățile umane). Ea acordă o importanță deosebită studierii efectelor cu caracter distructiv ale activităților social-umane asupra mediului înconjurător și a căilor de "ameliorare" sau înlăturare a lor. Pentru realizarea acestor obiective e. utilizează cunoștințele oferite de biologie, chimie, fizică, medicină, meteorologie, antropologie, inginerie, psihologie, sociologie etc. în vederea soluționării problemelor generate de "criza ecologică", e. utilizează cercetarea interdisciplinară. După curn relevă un mare număr de autori, "problemele" ecologice cuprind cel puțin patru aspecte și anume: a. aspectul *tehnologic,* legat de pericolul epuizării unor resurse naturale (necesitatea realizării unor tehnologii nepoluante, cu un consum redus de materii prime: găsirea unor înlocuitori pentru sursele energetice și materiile prime în curs de epuizare etc); *b. preintlmpinarea dezechilibrelor naturale, realizarea unui "echilibru biofizic"* (înlăturarea poluării, preîntîmpinarea dispariției unor specii animale și vegetale, evitarea "accidentelor" nucleare, modul de depozitare și neutralizare a reziduurilor radioactive, stoparea întinderii deserturilor etc); c. *elaborarea unei politici ecologice* și a unui cadru *juridic* și *institu ional* în vederea realizării acestui obiectiv (rezolvarea și preîntîmpinarea "crizelor" e.; d. formarea unei *con tiinfee.,* prin activități educative, culturale, în care un rol important revine învățămîntului și mass-mediei. Din această perspectivă, toate acțiunile sociale, tehnologice, politice, culturale etc. trebuie să încorporeze o nouă dimensiune, cea a e. Toate aceste acțiuni trebuie să urmărească, pe lîngă realizarea eficientă a scopurilor lor specifice, și preîntîmpinarea dezechilibrelor excesive, periculoase, ale mediului înconjurător. Din unghiul de vedere ai e., stabilirea eficienței acțiunilor umane îndreptate spre transformarea mediului ambiant implică asigurarea regenerării ciclurilor fundamentale ale naturii. Mediul natural devine, astfel, nu numai cadrul care furnizează mijloacele și "materiile" satisfacerii trebuințelor speciale, ci și un scop, în sensul conservării sale, al asigurării regenerării ciclurilor sale fundamentale. în organizarea, din această perspectivă, a activităților sociale, e. beneficiază de ideile și modul de abordare specific teoriei generale a sistemelor. Abordarea sistematică a impus ca unul din conceptele centrale ale e. pe cel de *ecosistem* (sistem ecologic). Două tipuri fundamentale de sisteme, aflate în interacțiune, sînt considerate: cele naturale (fizice și biologice) și cele sociale. Sistemele sociale trebuie să funcționeze în concordanță cu legile de structură și evoluție ale mediului ambiant, privit ca totalitate. Caracteristic ecosistemelor este faptul că ele acționează spontan, mai mult sau mai puțin automat, tinzînd, în permanență, spre reducerea dezechilibrelor interne, prin procese de autoreglare. Specific pentru sistemele sociale este faptul că ele sînt îndreptate spre realizarea unor scopuri și de

aceea componentele umane ale sistemului e□ cosocial pot influenţa în bine sau în rău funcţiile de menţinere a formei de adaptare □ de integrare a sistemului compus. Important este ca activităţile umane să nu provoace dezechilibre, care să treacă dincolo de anumite limite, care să facă imposibilă reproducerea, regenerarea ciclurilor fundamentale naturale. Urmărirea doar a obţinerii unor efecte utile, nemijlocite prin activităţile umane □i neluarea în seamă a efectelor îndepărtate care, cumulate, pot avea un caracter destructiv, trebuie considerate în cercetarea din e. în modul de gîndire "mecanicist", relaţia om□natură este gîndită prin prisma unor modele cauzale liniare, în care natura este considerată ca un obiect pasiv □ exploatabil fără limite. Se pierde din vedere □ "retroacţiunea naturii". în acest sens, K. W. Deutsch (1974) preciza că metoda cea mai bună de studiere a unui ansamblu de efecte directe □ indirecte ale acţiunilor □ deciziilor umane, care vizează mediul natural, este aceea legată de teoria *sistemelor interdependente.* O astfel de interpretare respinge orice abordare mecanică, simplist□deterministă, acordînd atenţie *transformărilor structurale ale sistemului* (ecosistemului). Această metodă evidenţiază aspectele contradictorii □ antagoniste ale multor procese dinamice, natura lor dialectică. De aceea, studiul trebuie conceput în termeni de probabilitate sau de influenţă reciprocă între elementele determinate dintr□un sistem sau a secvenţelor de evenimente cu alte secvenţe de evenimente □i care se comportă aleatoriu. Este vorba de o clasă caracteristică de combinaţii, care poate fi descrisă matematic în termeni proprii proceselor stohastice □i modelelor de mers aleatoriu. E. ocupă un loc central în cadrul preocupărilor □ activităţilor societăţilor contemporane, ideile sale constituind componente importante ale programelor partidelor, în special a celor ecologice. • E. *urbană* studiază modul de *adaptarea* colectivităţilor umane la mediul ambiant. Astfel, în cadrul sociologiei urbane perspectiva e. se referă, în sens general, la procesele □i formele de adaptare a populaţiei din comunităţile urbane la mediul în care trăiesc. încercînd o sinteză a diferitelor abordări moderne în e. urbană, se poate caracteriza comunitatea urbană ca un ecosistem care cuprinde interrelaţiile dintre patru variabile principale: populaţia, mediul, tehnologia □i organizarea socială, toate patru formînd a□a numitul "complex ecologic". După R. E. Park, e. *urbană* urmăreşte să "i□ zoleze factorii geografici □i demografici □i să descrie, pe această bază, constelaţiile tipice de persoane □i instituţii înserate în spaţiul urban" *(The City,* 1925). în perioada 1920□1930, sociologii de la Universitatea din Chicago (R. E. Park, W. E. Burgess, R. Mckenzie, L Wirth □a.) au privit comunităţile umane ca reprezentînd cazuri speciale de adaptare la mediul aflat într□o continuă schimbare, în mod special, ei au căutat să construiască un model, care să surprindă structura ecologică a oraşului mare precum □i procesele e. care conduc la aceste structurări. *Modelul cercurilor concentrice* a fost elaborat de W. E. Burgess, ţinînd seama de condiţiile oraşului Chicago. Autorul consideră că se pot stabili o serie de zone concentrice, fiecare zonă caracterizîndu□se printr□un mod particular de utilizare a terenului, prin anumiţi oameni □i stiluri de viaţă distincte. După 1930, alţi sociologi au examinat procesele creşterii urbane □i au propus modele noi sau modificate. Astfel, Homer Hoyt (1939) a elaborat modelul sectorial, după care oraşul mare este constituit din sectoare, nu din cercuri concentrice, iar Harris □i Ullman (1945) au construit *modelul nucleelor multiple,* după care un oraş□ mare nu are un singur centru, ci mai multe, fiecare avînd trăsături specifice. Dinamica structurilor din spaţiul urban este determinată de o serie de procese e. cum ar fi: *invazia,*

cînd o nouă populaţie sau activităţi specifice încalcă aria ocupată de o altă populaţie; *simbioza,* cînd populaţii nelegate prin relaţii de rudenie sau etnice supravieţuiesc în aceeaşi zonă; *segregaţia* — separarea unor populaţii în teritoriu, fiecare din ele avînd trăsături □i activităţi distincte. Spre exemplu, o serie de grupuri culturale sau naţionalităţi preferă să trăiască separat (închise) unele de altele; *succesiunea,* cînd o populaţie sau un tip de activităţi înlocuiesc o altă populaţie sau tip de activităţi dintr□o anumită zonă. în ultimii ani, e. urbană s□a dezvoltat sub forma e. sociologice umane. în majoritatea studiilor sociologice de e. umană, relaţiile dintre populaţie □i mediu sînt mediate de organizarea socială. *V. sociologie urbană, dezvoltare urbană, urbanism, oraş.* **I.F.**

ECONOMETRIE aplicarea de tehnici matematice □i statistice la probleme economice, respectiv, corpusul de cunoştinţe astfel rezultate. Prin ea se verifică ipoteze □i se dezvoltă teorii economice, iar pe baza achiziţiilor cognitive furnizate se poate proceda la întocmirea de planuri □i implementarea de politici economice. Operează cu noţiunile de variabilă, parametru, corelaţie, regresie, au□ tocorelaţie, multicolinearitate, modelare, model, inferenţă statistică. Studiile econome□ trice demarează prin formularea unui model matematic. Apoi, folosind cele mai bune date disponibile, estimează prin metode statistice parametrii modelului. în fine, apelează la metode de inferenţă statistică spre a hotărî dacă ipotezele ce au stat la baza modelului vor fi reţinute sau respinse. Paralel cu aplicarea empirică a metodelor econometrice pentru testări □i predicţii în sfera economiei reale (e. *aplicată),* s□a constituit □i dezvoltat o teorie statistică □i matematică preocupată în principal de dificultăţile specifice (de felul muîticolinearităţii) întîmpinate în utilizarea metodelor statistice în sfera teoriei □i informaţie! economice *(teorie e.).* în acest sens, domeniului e. i se suprapun întrucîtva sintagmele analiză economică □i statistică economică. *V. curba veniturilor, elasticitate, statistică i sociologie.* E.P.

ECONOMISM 1. Tip de discurs (descriere, explicaţie) folosit în diferite domenii ale ştiinţelor sociale □i în critica literară care priveşte din perspectivă economică fenomenele □i relaţiile analizate, considerînd că determinaţiile principale ale acestora se găsesc în sfera economică. O analiză de tipul e. a evoluţiei genului epic într□o cultură se referă la producerea, difuzarea □i consumul de romane ca la un ciclu economic de piaţă, bazat exclusiv pe relaţia de cerere□ofertă. O analiză de tipul e. a migraţiei rural□urbane presupune că în mediul rural acţionează un model colectiv de calcul economic al costurilor □i beneficiilor migraţiei, model care influenţează motivele □i modul de schimbare a mediului social de reşedinţă. 2. Tip de reducţie a unei teorii asupra fenomenelor sociale, culturale, psihologice etc. la elementele care pot fi validate cu concepte □i proceduri folosite în economia politică. Un exemplu este reducerea comportamentului economic al familiei rurale la elemente ce pot fi măsurate econometric. 3. Doctrină □i curent de idei în politologi©, sociologie, antropologie care foloseşte reducţia e. Uneori denumită □i e. vulgar. *V. cultură, determinism social.* A.T.

ECONOMIA BUNĂSTĂRII (WEL□ FARE ECONOMICS), analiză normativă a sistemelor economice, prin prisma a ceea ce este "greşit" sau "corectă" (bun) în funcţionarea economiei. Contrar aparenţelor, e.b. nu are nimic în comun cu *sistemul bunăstării* ("welfare system"), care furnizează venit oamenilor săraci. Direcţiile de preocupare ale acestei subdiviziuni a teoriei economice sînt: a. definirea eficienţei economice; *b.* evalua□

rea eficien□ei economice a diferitelor sisteme de alocare a resurselor; c. analiza condi□ilor în care se poate afirma că politicile economice au ameliorat bunăstarea socială ("social welfare"). Primele două categorii de probleme sînt abordate prin definirea condi□ilor necesare spre a ob□ine o eficien□ă economică maximă □, apoi, examinarea gradului în care sistemele în func□iune, precum cel de pre□uri, îndeplinesc aceste condi□i. Ultimul grup de probleme impune definirea unor criterii de testare aplicabile unor schimbări propuse spre a hotărî dacă acestea (schimbările) comportă sau nu ameliorări ale bunăstării (analiza cost□beneficiu, principiul compensa□iei, îmbunătă□irea de tip Pareto). în concluzie, e.b. caută cel mai bun mod de organizare a activitä□ii economice, cea mai bună distribu□ie a veniturilor □i cel mai bun sistem de impozitare, pentru ca, pe cale de consecin□ă, bunăstarea să devină (ori să rămînă) o stare de fapt în societate. *V. analiză cost/beneficiu, asisten ă socială, curba veniturilor, inegalitate.* E.P.

ECONOMIE DE PIA□Ă redare prescurtată a sintagmei *"economie de pia ă liberă".* Conceptul de pia□ă este fundamental pentru toate economiile epocii contemporane, ca □i pentru cele din întreaga perioadă istorică de cînd a avut loc *denaturalizarea consumului,* procedîndu□se la o produc□ie destinată schimbului de mărfuri □i nu (numai) consumului direct □i imediat; desigur, pe alocuri, "tronsoane" de consum natural s□au mai men□inut □i persistă; în agricultură, o parte dintre produse este consumată în mod firesc de însu□i producătorul lor *(autoconsum), iară* a trece prin filiera schimbului. în schimb, nu toate economiile pot fi caracterizate a fi de pia□ă *liberă,* ceea ce trimite la un anume mecanism de alocare a resurselor, opus în general sistemului de *economie planificată i centralizată.* • # *Pia a liberă* este o pia□ă în care for□ele cererii □i ofertei sînt lăsate să ope□ reze nestingherite de vreo interven□ie guvernamentală; de re□inut că pentru sfera e□ conomică atributul "liberă" nu implică o conota□ie de "virtuoasă" sau "superioară" □i nici capacitatea de a surmonta toate obstacolele din economia reală. • La modul practic, alocarea resurselor pe o pia□ă liberă are loc prin mi□carea liberă a pre□urilor în func□ie de cerere □i ofertă, mecanism desemnat prin sintagma *sistem de pre uri{cu* completarea, din nou subîn□eleasă, "libere"): în cazul cînd cumpărătorii vor să cumpere mai mult decît doresc vînzătorii să vîndă, pre□urile vor cre□te; odată cu cre□terea pre□urilor, cumpărătorii vor fi obliga□i să mic□oreze cantitä□ile pe care vor să le cumpere, iar vînzătorii vor dori să mărească totalul cantitä□ilor scoase la vînzare, pînă cînd, la atingerea unui anumit pre□, cantitä□ile solicitate □i cele oferite vor fi egale, iar deciziile separate ale celor două pär□i vor coincide. în mod asemănător, dacă vînzătorii vor la un moment dat să vîndă mai mult decît sînt pregäti□i cumpărătorii să cumpere, pre□urile vor scădea, determi□ nîndu□i pe vînzători să mic□oreze cantitä□ile oferite □i pe cumpărători să dorească a cumpăra mai mult, pînă ce cantitä□ile din nou se egalizează sau deciziile pär□ilor ajung să coincidă. Dacă toate bunurile, serviciile □i factorii de produc□ie dintr□o economie se vînd pe o asemenea pia□ă, înseamnă că mi□carea pre□urilor poate fi considerată drept reglator general al deciziilor din partea oricăror cumpărători sau vînzători; din afară, "alinierea" pare una spontană, operată de o "mînă nevăzută". □i este evident că deciziile luate de o parte □i de alta echivalează cu redimen□ sionări □i reorientări de resurse băne□ti □i materiale, adică cu "realocări" ce vor determina, la scară macro, o nouă structură de activitate (sau pe ramuri □i subramuri). • Libertatea de mi□care, in sensul celor de mai sus, este deci esen□ială pentru a caracteriza o pia□ă drept liberă. Ansamblul criteriilor de caracterizare a pie□ei □i care determină rela□ile de competi□ie dintre ofertan□i este desemnat prin expresia *structura pie ei.* Cf. G. Bannock et al., *Penguin Dictionary of Econo mics,* 1972, cele mai importante aspecte de analiză ar fi: a. distribu□ia firmelor după mărimea lor; *b.* distribu□ia cumpărătorilor după anvergura lor; c. existen□a eventualelor bariere în calea pătrunderii de noi cumpărători □i vînzători; *d.* gradul de diferen□iere a produselor; e. gradul de integrare pe verticală. Ar mal putea prezenta importan□ă: intensitatea consumului de capital în produc□ie; stabilitatea cererii pentru un produs pe pia□ă □i distribu□ia în teritoriu a cumpărătorilor □i vînzătorilor. • Prin prisma conceptului de pia□ă liberă, situa□ia ideală ce ar putea□o releva o analiză de structură a pie□i — după criteriile anterior e□ numerate — este cea de *competi ie perfectă.* Caracteristici: a. există un mare număr de cumpărători: *b.* există un mare număr de vînzători; c. cantitatea de bunuri cumpărate de orice client □i vîndută de orice ofertant e atît de mică în raport cu oferta totală încît schimburile operate la aceste cantitä□i nu a□ fectează practic pre□ul pie□ei; *d.* unitä□ile de produs vîndute de diferi□i vînzători sînt identice, adică produsul în speä□ este omogen; e. există o informare perfectă, în sensul că to□i cumpărătorii □i to□i vînzătorii sînt complet informa□i despre pre□urile cerute □i oferite în fiecare parte a pie□ei; *f.* există o perfectă libertate de intrare pe pia□ă, adică noii cumpărători sînt în măsură să pătrundă □i să□i vîndă marfa în acelea□i condi□i ca □i cei deja existen□i; *g.* absen□a oricăror fric□uni economice, legate inclusiv de costurile de transport dintr□o zonă într□alta a pie□ei. Consecin□ele unei asemenea stări de lucruri ar fi: capacitate de atenuare rapidă prin pre□a discrepan□elor dintre cerere □i ofertă; atingerea unui punct de echilibru la un singur pre□, pe termen lung, profiturile întreprinzătorilor vor fi doar cele a□ ferente unei competi□ii normale. Orice îndepărtare de la caracteristicile de mai sus introduce parametri de *competi ie imperfectă.* (Exemple: un singur ofertant pe pia□ă = monopol; un număr restrîns de ofertan□i = oligopol; situa□ia cu un singur solicitant = mo□ nopsonism; existen□a unor bariere de pătrundere pe pia□ă; eterogenitate sortimentală ia un tip de produs etc. în anii din urmă aplicabilitatea unui model al competi□iei perfecte este pusă tot mai mult la îndoială, recunoscîndu□se în schimb valen□ele teoretice. Opusul său, modelul dirijismului total, al planificării centralizate este la rîndul lui contestat pentru disfunc□ionalitä□ile ce□i sînt specifice. în fa□a complexitä□i economiei reale, caracterizarea ei drept e.p. (liberă) apare a□adar mai de grabă ca o problemă de gra□ dualitate decît ca una de polaritate. *V. competi ie, cooperare, externalită i.* E.P.

ECONOMIE SUBTERANĂ Dacă sintagme precum *pia a neagră* sau *pia a cenu ie* ("black market", "grey market") se leagă exclusiv de sfera schimbului de bunuri □i servicii (de utilitä□i, cu un termen generic), indicînd aici fie practicile ilegale □i ascunse, fie — respectiv — tranzac□ile neoficiale □i nesupuse controlului autorität□ilor, e.s. ambi□ionează să depă□ească sfera strictă a operä□iilor de pia□ă □i să desemneze orice activitate economică (deci aducătoare de venituri) ascunsă □i necuprinsă în raportări □i eviden□e oficiale. Include, pe de o parte, activitä□i altfel permise de lege, dar necomunicate oficialität□ilor cu atribu□i în impozitare (schimb de bunuri sau servicii reciproce între prieteni), iar pe de altă parte, activitä□i ilegale (precum furt, trafic de stupefiante, de arme, prostitu□ie □i jocuri de noroc, în măsura în care acestea din urmă nu sînt reglementate prin acte normative). Motivul necuprinderii în eviden□e nu □ine numai de caracterul lor ascuns, subteran (în sens, bine□în□eles, figurat); chiar dacă ele sînt

cunoscute □, eventual, pot ti cuantificate, considerente de moralitate socială împiedică sistemul naţional de conturi să alăture, unor valori ce presupun efecte benefice asupra o□ mului □ a societăţii (recunoscute deci ca "bunuri" în sens larg, ca lucruri bune), pe cele pe care prin consens societatea le respinge, ca rele, pentru efectele lor considerate în general malefice. Natura acestor efecte explică de fapt □i motivul pentru care legea le interzice. Drept urmare, alături de accepţiunile a. activitate economică ce contravine legislaţiei în vigoare, cu tentă infracţională mai mult sau mai puţin pronunţată; *b.* parte neevidenţiată prin statistici oficiale □ necontrolată de către societate (a producţiei, consumului, schimbului □ repartiţiei de resurse materiale, mijloace băneşti □ diferite bunuri), s□a impus — printr□un fel de consens social — □ accepţiunea: c. forme de activitate destinate să genereze □ să satisfacă nevoi distructive, ce cultivă în om o serie de apucături □ trăsături rele. Avînd în vedere că practicile □ tranzacţiile din această sferă comportă, în general, bani lichizi (spre deosebire de economia — să□i spunem — "transparentă" în care operează plăţi □ încasări pe bază de documente, virament, cec), sporul de lichidităţi în circulaţie e considerat a fi simptom (□i, con□ comitent, premisă) de "boom" al e.s. Supravieţuirea unor categorii de oameni lipsiţi, la prima vedere, de mijloace elementare de trai poate fi un alt indiciu în acest sens. Alte indicii sînt depistabile pe un tronson sau altul ale consumului: vînzarea într□o perioadă dată a unor cantităţi de zahăr inexplicabil de mari în raport cu nevoile consumului alimentar curent poate semnala practica "subterană" a folosirii lul pentru producerea de alcool cu mijloace artizanale □a.m.d. Puse cap la cap, reperele de acest fel pot constitui o bază pentru a estima ponderea e.s. în totalul activităţii economice (în jur de 10% în Occident sau mai mult, pînă spre 30% în Italia, de pildă, sau spre 50% în ţări est□europene în tranziţie spre economia de piaţă). Se înţelege că orice asemenea estimare este atacabilă, măcar pentru faptul că limitele legalităţii se dovedesc adesea extrem de labile, iar întreprinzătorii "din umbră", "la negru" sau "pe blat" (cum li se mai spune agenţilor e.s.) excelează în depistarea □ utilizarea în folosul lor a zonelor de indeter□ minare din textele de lege: cu cît cadrul juridic e mal lax, cu cît controlul aplicării legilor e mai relativ, cu atît cîmpul lor de acţiune este mai larg. Practica economiilor est□europene de la începutul anilor '90 reflectă existenţa cvasige□ nerală a unui asemenea laxism normativ, la care se adaugă — condiţie favorizantă suplimentară — îngreunarea accesului la locuri de muncă legal reglementate: □omerii sînt împinşi masiv spre economia subterană. De□ □omajul în ţările ex□socialiste este un fenomen nou, practicile subterane sînt vechi: nota lor de specific în aceste zone este de a fi fost localizate nu doar în sectorul particular (atît cît a fost el tolerat de ideologia oficială), ci □i — ba chiar, în primul rînd — în economia de stat, cu care s□a aflat într□o paradoxală □ indispen□ sabilă împletire; faptul era menit a aduce foloase unor lideri (aspect de corupţie) dar □i (prin tertipuri neortodoxe mai jos □i raportări false = *economie fictivă)* a salva aparenţele unui sistem supercentralizat □ incapabil de a funcţiona eficient. în virtutea ideologiei socialiste de tip sovietic (nelimitată însă la fosta U.R.S.S.), erau privite ca manifestări nespecifice sistemului, dăunătoare — □i, de aceea, constrînse ori cel mult tolerate. Orice activitate pe cont propriu, sectorul privat în ansamblul său, orice manifestare amintind de *economia de pia ă,* ba chiar economia de piaţă în ansamblul ei erau interzise, lată explicaţia pentru care, în acea arie geografică □ politică, reprezentările despre e.s. o asociau practic cu sectorul privat □ economia de piaţă. în ţări ca Polonia, Ungaria sau fosta Iugoslavie, unde primul serviciu la stat a

coexistat mai dinvreme cu al doilea loc de muncă, fie la stat, fie la particulari, această sferă compozită a celui de□al doilea loc de muncă, denumită (de Jânos Kornai) *economie secundară* a fost, ea, asociată imaginii de e.s. sau numai partea neorganizată □ nereglementată legal a sectorului privat denumită *sector particular informai.* Adăugind la acestea amintita piaţă neagră sau cenuşie, avem tot atîtea sfere pe care conceptul de e.s. le intersectează ori □ le înglobează, fără a ie□ prin asta, el însuşi, dintr□o zonă de penumbră ştiinţifică. Manifestarea cea mai gravă — □ categoric condamnabilă — a e.s., indiferent de sistemul politic în care se produce, este însuşirea privată a rezultatelor unei activităţi □ proprietăţi colective (la limită — de stat); aceasta este, de altfel, □ cea mai lesnicioasă □ avantajoasă pentru agentul în cauză. Altfel, nimic nu□i anulează calitatea că, de□ "subterană" (inavuabilă, intolerabilă), ea este totu□ o "economie", formă de a dobîndi mijloace de trai. □i, spre a□i justifica o asemenea pretenţioasă titulatură, merită menţionată existenţa în slujba e.s., a unor structuri proprii, a unei ideologii specifice □ a unor principii (nescrise) de etică □ drept, a unui sistem propriu de securitate, ba chiar — la nevoie — a unui lobby parlamentar. Toate la un loc sînt menite a□i întreţine deja incontestabilul potenţial de atracţie □ vitalitate. V. *anomie, corup ie, devian ă, economie de pia ă, protec ie socială.* E.P.

ECUMENISM mişcare de unificare religioasă, de refacere a unităţii credinţei în acela□ Dumnezeu. Consiliul Ecumenic al Bisericilor, constituit în anul 1948, consideră e. ca o asociere fraternă a bisericilor care cred în Isus Cristos ca Dumnezeu □ Salvator, conform Evangheliilor, □ care se străduiesc să răspundă împreună vocaţiei lor comune de glorificare a Dumnezeului unic, Tată, Fiul □ Sfîntul Duh. E. respectă libertatea de gîndire □ acţiune; toate ideologiile sînt admise cu excepţia relativismului doctrinal □ a sincretismului religios. Mişcarea ecumenică se preocupă de constituirea unor consilii ale bisericilor la nivel local, regional, naţional □ mondial. • Apariţia □ dezvoltarea e. este explicată prin mai mulţi factori. în primul rînd, diminuarea diferenţierilor etnice □ sociale a condus la formarea unei societăţi mai omogene, în care deosebirile religioase □i au pierdut din importanţă. în al doilea rînd, s□au extins preocupările diferitelor comunităţi religioase pentru acţiuni comune realizate la nivel mondial, ceea ce le□a determinat să insiste mai mult pe aspectele care le unesc decît pe ceea ce le separă. E. este acceptat de religiile liberale □ respins de religiile fundamentaliste. Efectele sale sînt maxime la nivelul grupărilor protestante, mai reduse la nivelul unităţii protestanţilor □ catolicilor, relativ modesta, la nivelul unităţii catolicilor, protestanţilor □i ortodocşilor □ nesemnificative la nivelul unităţii creştinilor □ necreştinilor. • E. a fost lansat în Europa de Vest □ S.U.A., □ s□a extins rapid în Africa, America de Sud □ Asia. La fel ca în cazul O.N.U., ţările fondatoare au devenit minoritare în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor. Extinderea geografică a e. la ţările Lumii a Treia a condus la multiplicarea criticilor împotriva ţărilor dezvoltate □i bisericilor din aceste ţări, fapt ce este apreciat drept contrar vocaţiei ecumeniste. Realizarea obiectivelor de unificare religioasă mondială poate produce astfel efecte perverse. în prezent, obiectivele principale ale e. sînt realizarea unităţii dintre creştini □i evrei, dintre creştini □i musulmani □ chiar dintre creştini □ atei. Manifestarea puternică a fundamentalismului islamic la sfîrşitul anilor 1980 □ începutul anilor 1990 reprezintă un obstacol serios în realizarea obiectivelor e. *V. biserică, religie.* **I.Mih.**

EDUCA□IE (Sociologia e.), ansamblu de acţiuni sociale de transmitere a culturii, de ge□

nerars, organizare □i conducere a învă□ării individuale sau colective. în func□ie de gradul de organizare, se distinge între e. formală, non□ formaiă □i informată. E. formală se realizează prin ac□iuni de predare □i instruire proiectate □i realizate de personal specializat pentru conducerea învă□ării pe baza unor obiective prestabilite în institu□ii □colare ierarhic structurate, după criterii de vîrstă □i performan□ale, in cadrul unui sistem de învă□ămînt (sau □colar). E. *informată* este procesul permanent de asimilare voluntară □i involuntară de atitudini, valori, modele de comportare sau cuno□tin□e vehiculate în rela□ile □i interac□iunile sociale din mediul personal de via□ă, din familie, Joc, muncă, bibliotecă, mass□media, stradă etc. Aria de extindere a e. informate în timp □i spa□iu depinde de receptivitatea individuală □i presiunea socială, incluzînd socializarea, acultura□ia, propaganda □i alte ac□iuni sociale cu efecte educative care au □i func□ii de modelare a con□tiin□ei. E. *nonformală* se realizează prin ac□iuni educative, filiere de instruire □i re□ele de învă□are organizate în afara sistemului do învă□ămînt ca răspuns la cerin□ele sociale □i nevoile individuale de permanentizare a învă□ării. De□i se pot identifica anteceden□i istorici, e. nonformală s□a dezvoltat rapid începînd cu a doua jumătate a acestui secol □i este acum în expansiune, incluzînd institu□ii educative destinate mai ales tinerilor □i adulilor (universită□i deschise sau populare, colegii comunitare, case de educa□ie, cultură sau crea□ie etc). Acestea sînt uneori complementare cu institu□ile □colare, pentru ca alteori să ofere solu□ii alternative de formare profesională sau general□culturală sub semnul exigen□elor e. permanente. Sînt mai pu□in structurate organizatoric decît institu□ile □colare, pe care uneori le iau ca model, mai flexibile în planificarea timpului, centrate pe realizarea unor scopuri imediate de informare sau chiar de dobîndire a unor calificări. Grani□ele dintre institu□ile □i ac□iunile sociale specifice celor trei tipuri de e. nu sînt stricte, existînd de fapt un continuum dinspre formal spre nonformal □i informai. împreună circumscriu sistemul educa□ional al unei societă□i na□ionale, în cadrul căruia cel mai reprezentativ este sistemul de învă□ămînt. • Abordarea sociologică a sistemului educa□ional a condus la consacrarea unei discipline specializate în forma *sociologiei* e. De□ există o tradi□ie ini□iată de neokantieni (cum ar fi Paul Natorp) în forma pedagogiei sociale sau sociologice □i mai ales de Emile Dur□ kheim (care a scris o lucrare specială de sociologia e. □i a desfă□urat analize sociologice ale sistemului francez de învă□ămînt) sau de □coala sociologică de la Bucure□ti condusă de Dimitrie Gu□ti, s.e. era, la jumătatea acestui secol, o ramură încă subdezvoltată a sociologiei, atrăgînd prea pu□in interesul sociologilor, începînd însă cu sfîr□itul deceniului al □aselea □i mai ales în următoarele, analiza sociologică a e. se intensifică □i se diversifică, dobîndе□te statut de legitimitate academică prin instituirea de cursuri □i catedre universitare, apar culegeri colective de studii □i manuale, astfel că în prezent se consideră a fi una din ramurile dezvoltate ale sociologiei. Domeniile de interes prioritar ale analizei sînt următoarele: raporturile dintre sistemul de învă□ămînt ca sistem al profesionalizării for□ei de muncă □i procesele de mobilitate □i stratificare socială; factorii care influen□ează cererea individuală de e. □i capacitatea structurală □i func□ională a sistemului de învă□ămînt de a o întîmpina; contribu□ia e. la dobîndirea personală a unui anumit status social□econo□ mic; rolul e. în distribuirea inegalită□ilor sau în realizarea oportunită□ilor sociale □i profesionale; implicarea e. în procesele de reproduc□ie socială □i culturală; identificarea □i caracterizarea raporturilor dintre structura socială, codurile transmisiei culturale □i formale con□tiin□ei individuale □i sociale; modul de interven□ie a factorilor sociali □i a structurii

sociale în selec□ia □i transmiterea cunoa□terii educa□ionale (sau a con□inutului învă□ămîntu□ lui); caracterizarea etnografică a actelor □i semnifica□ilor sociale vehiculate în interac□iunile sau rela□ile □colare; modele □i practici de □colarizare □i acultura□ie; raporturi între învă□ămînt □i alte componente ale sistemului social. Diversitatea domeniilor de interes nu se asociază însă cu un consens al anali□tilor asupra unei abordări unitare. • în consecin□ă, se pot distinge în mod succesiv abordări teoretice particulare ce tind uneori spre convergen□ă iar alteori spre contestări reciproce, exact ca □i în sociologie, condu□ cînd astfel la o permanentă formulare de probleme □i mai pu□in la oferirea de răspunsuri cu implica□ii practice notabile. Intervine aici □i contextul social particular, cu dilemele □i contradic□ile care îi sînt specifice, intr□o epocă sau alta □i într□un spa□iu social□na□ional sau altul. Dincolo de diversitate, pot ti distinse cîteva axe polarizate de structurare a abordării în func□ie de centrarea acestora pe: generarea □i reproducerea ordinii sociale sau conflictul □i contradic□ia dintre categorii (clase) sociale; în□elegerea practicilor vie□ii cotidiene □i a principiilor care le reglementează sau definirea tehnicilor, metodelor □i procedeelor de măsurare □i prelucrare a datelor empirice de tip cantitativ; specificarea sistemelor, structurilor □i a rela□ilor structurale intra □i intersistemice sau caracterizarea modului de construc□ie a realită□ii social□edu□ cative prin rela□ile □i interac□iunile care vehiculează simboluri □i semnifica□ii; orientare macrocosmică sau microcosmică. Abordările tind să se situeze pe o pozi□ie sau alta a uneia sau mai multor axe, de□ aspira□ia s.e. este de a ajunge la o tipologie a sistemelor educa□ionale în rela□ie cu structura socială, □ină cont de tendin□ele schimbării sociale □i de dinamica dezvoltării e. (M. Archer, 1981). Finalitatea sa principală este de a identifica □i caracteriza practici modelatoare pe baza explicării mecanismelor de structurare a con□tiin□ei individuale □i sociale. Unitatea de bază a analizei este rela□ia dintre genera□ii a□a cum aceasta se exprimă prin institu□ii, con□inuturi □i interac□iuni de produc□ie, transmitere □i reproduc□ie culturală. Acestea se realizează în contexte specifice, prin moduri vizibile sau invizibile, în condi□i de distribuire a puterii □i realizare a controlului social care sînt particulare unei societă□i date □i integrale. Să considerăm progresiv diverse orientări teoretice consacrate în sociologia e. după deceniul al □aselea. • La cumpăna dintre anii cincizeci □i □aizeci a fost dominantă paradigma func□ionatismului structuralist ini□iată de T. Parsons, care a publicat □i un studiu de adaptare a teoriei sale generale la domeniul e., în special al clasei □colare. Scopul analizei, spune T. Parsons, implică o dublă problemă: "prima se referă la modul cum func□ionează clasa pentru a face pe elevi să interiorizeze atît angajările cît □i capacită□ile necesare realizării cu succes a viitoarelor roluri de adult, iar a doua la modul în care ea func□ionează pentru a aloca aceste resurse umane în structura de roluri a societă□ii de adulți". □coala apare atît ca agen□ie socializatoare, cît □i de alocare a for□ei de muncă pe pozi□ii ocupa□ionale ce solicită anumite calificări. Pornind de aici, s□ au realizat multiple cercetări ale socializării □i ale mecanismelor prin care □coala satisface cerin□ele social□economice de for□ă de muncă. Totu□i, în timp ce socializarea a devenit obiect de studiu □i al psihologiei sociale a e, s.e. a consacrat a□a□numitul func□iona□ lism tehnologic, specializat în analiza modului în care □colile califică for□a de muncă solicitată de cre□terea economică în condi□i de promovare a progresului tehnic (cf. A. H. Hal□ sey, J. Floud, CA. Anderson, eds., *Education, economy and society. A reader in the sociology of education,* 1961). Se intensifică preocuparea de definire a structurii organi□ za□ionale a □colii prin analogie cu alte

organizaţii sociale şi se aplică principii analitice din teoria generală a sistemelor iniţiată de L. von Bertalanffy. Şcoala apare ca o organizaţie integrată n sistemul de nvăţământ care este, de fapt, un subsistem al sistemului social global, ati ndu se n relaţie cu alte subsisteme şi n special cu economia. Problema principală rezidă in identificarea relaţiilor de tipul intrări ieşiri intermediate de şcoală, privită ca instituţie a prelucrării umane. Numai că tocmai procesul de prelucrare era ignorat n numele caracterizării relaţiilor care i s nt exterioare, ntruc t acestea s nt ilustrative pentru modul n care şcoala şi ndeplineşte funcţia de alocare a persoanelor calificate pe diferite poziţii din diviziunea economică a muncii. Deşi funcţionalismul a contribuit la caracterizarea relaţiilor dintre nvăţăm nt şi societate, s a dovedit a fi limitat prin accentul pus pe consecinţe şi nu pe cauze, pe descriere şi nu pe explicaţie, ignor nd n mare parte relaţiile sociale din interiorul şcolii, sursele de conflict şi nu numai de construcţie a consensului social. Intrarea n umbră a abordărilor funcţionaliste coincide, la sf rşitul deceniului al şaptelea, cu o proliferare deosebită a direcţiilor de cercetare din s.e. Ca urmare a dezvoltării metodologiilor de cercetare empirică, n special a tehnicilor de culegere, prelucrare şi interpretare a datelor cantitative, se afirmă n această perioadă şi mai t rziu aşa numiia orientare a "aritmeticii politico sociale". Scopul său este dublu: pe de o parte, descrierea şi documentarea unei stări a sistemului de nvăţăm nt n condiţiile specifice unei societăţi date, pe de altă parte, formularea unor direcţii de schimbare sau reformare socială şi şcolară. O atenţie deosebită este acordată distribuţiei oportunităţilor şcolare şi sociale (L. Coleman, R. Boudon, A. H. Halsey), surselor şi formelor de manifestare a inegalităţilor (C. Jencks), intervenţiei şcolii n mobilitatea socială şi mai ales ocupaţională (P. M. Blau, O. D. Duncan), factorilor care concură la dob ndirea şi ocuparea unei poziţii sociale. Cercetările se bazează pe o vastă documentare empirică şi pe aplicarea unor tehnici sofisticate de analiză statistică a datelor, n special a regresiei multiple, a variaţiei şi covar aţiei şi a analizei "path" de identificare şi caracterizare a cauzelor sociale. Concluzia generală a acestor analize este că, deşi şcolaritatea este un factor fundamental al mobilităţii sociale, ntruc t facilitează şi/ sau legitimează dob ndirea unei poziţii sociale şi ocupaţionale, ea nu poate compensa sau anula distribuţia inegală a şanselor şi oportunităţilor şcolare şi sociale din societăţile bazate pe principii ierarhice ale organizării sociale, şi mai degrabă le reproduce. E. intervine ca un factor reproducător ntre statutul de origine şi cel de destinaţie, iar structura socială existentă reglementează toate raporturile ce se stabilesc ntre e, şi celelalte componente ale societăţii. Orientarea "aritmeticii politico sociale" a condus la acumularea unei vaste cantităţi de date concrete, la perfecţionarea metodologiei de cercetare şi la elaborarea unor modele teoretice ale relaţiilor dintre sistemul şcolar şi stratificarea, respectiv mobilitatea socială, cu accent pe modalităţile de distribuire a inegalităţilor şcolare şi sociale şi pe formularea unor principii de reformare a e. şi societăţii. n prelungirea acestei orientări s au dezvoltat alte două direcţii: una pun nd accentul pe reformularea metodologiei de cercetare, iar cealaltă pe nţelegerea e. ca factor al reproducţiei sociale şi culturale. Prima direcţie a fost iniţiată (M.F.D. Young, edit., *Knowledgeandcontrol. New directions for the sociology oieducation*, 1971) cu scopul de a consacra o "nouă" s.e., n care accentul să se pună pe dezvăluirea aspectelor indivizibile ale organizării sociale şi ale proceselor de transmitere ale conţinuturilor e. precum şi pe analiza modului de construcţie a identităţilor personale ale elevilor n şcoală. n plan metodologic se

promovează tehnicile specifice abordărilor fenomenologice, etnografice, simbolic interacţioniste ale sociologiei interpretative. Situaţia socială este referinţa analitică principală, const nd n Interacţiuni ale factorilor sociali care vehiculează simboluri şi semnificaţii. Elevii s nt priviţi ca persoane care creează, preiau şi evaluează semnificaţii n raporturile vieţii şcolare sau extraşcolare cotidiene, asimilează, transmit sau reproduc diverse procedee interpretative prin care şi construiesc propriul sine şi conferă sens lumii din afară. Problema acestor cercetări este de a reconstrui metodele folosite de subiecţi pentru a defini situaţiile sociale şi de a formula generalizări despre structurile interpretative generate de acestea. A.V. Cicourel şi alţii (*Language use and school performance*, 1974) au studiat lecţii, testări şi alte situaţii şcolare tocmai pentru a identifica procedeele cognitive de generare şi asimilare ale interacţiunilor şi ale semnificaţiilor investite de actorii sociali n diverse situaţii. n ciuda unor critici metodologice ndreptăţite ale cuantomaniei şi ale analizelor statistice, contribuţia acestei direcţii la dezvoltarea s.e. a fost modestă, reduc ndu se la repetarea unor idei banale, evidente. Orientarea exclusivă spre analizele microsociale de tip situaţional a eliminat relevarea aspectelor induse de organizarea macrostructurală a e. n contrast cu această direcţie, teoriile reproducţiei s au orientat către domeniul macrosocial al e. şi au mbinat fundamentarea teoretică şi analiza empirică. Ele fie că s nt marxiste (L. Althusser), fie că preiau unele idei şi principii din teoriile clasice ale iui Max Weber sau E. Durkheim (B. Bernstein, P. Bourdieu, S. Bowles şi H. Gintis) pentru a elabora o teorie sociologică generală a e. Analiz nd ideologia şi aparatele ideologice de stat, L. Althusser (*Ideologie et appareils idâologiques d'Etat: sur la reproduction des conditions de la production*, 1970) consideră că n societatea capitalistă "reproducţia forţei de muncă cere nu numai o reproducţie a calificării acesteia, dar, n acelaşi timp, o reproducţie a supunerii sale faţă de regulile ordinii stabilite...". Sistemul de nvăţăm nt este, n societăţile moderne, aparatul ideologic de stat dominant ntruc t "preia copiii din toate clasele sociale de la grădiniţă, şi ncă de atunci, prin noile ca şi prin vechile metode, le insufla, timp de ani, şi tocmai in anii n care copilul este cel mai "vulnerabil",... un "mod de a face" travestit n ideologia dominantă... sau pur şi simplu ideologia dominantă". n felul acesta s nt reproduse raporturile de producţie ale formaţiunii capitaliste, dar ntr un mod disimulat de ideologia dominantă. O direcţie productivă de cercetare este propusă de P. Bourdieu şi J.C. Passeron (*La reproduction. Elements pour une theorie du systeme d'enseignement*, 1970) şi de către B.B. Bernstein (*Studii de sociologia educa iei*, 1978) spre"dezvoltarea unei teorii a reproducţiei culturale şl de către S. Bowles şi H. Gintis pentru elaborarea unei teorii a reproducţiei sociale Pentru P. Bourdieu, acţiunea pedagogică "este n mod obiectiv o violenţă simbolică ca Impunere, printr o putere arbitrară, a unui arbitrar cultural". Sistemul de nvăţăm nt asigura condiţiile instituţionale ale exercitării muncii pedagogice de transmitere a capitalului cultural dominant şi de reproducere a unui habitus omogen şi stabil la un număr c t mai mare posibil de destinatari legitimi, ascunz nd dependenţa sa faţă de raporturile de putere şi relaţiile dintre clasele dominante şi cele dominate. Productivitatea muncii pedagogice se măsoară prin gradul n care asigură formaţia acelui habitus care corespunde capitalului cultural dominant şi care are menirea de a menţine, produce şi reproduce poziţia dominantă a acesteia, respectiv a structurii de clasă şi a raporturilor de putere care l fundamentează. Pentru P. Bourdieu, s.e. este ştiinţa care studiază raportul dintre repro

ducția culturală și cea socială prin identificarea și analiza condițiilor în care sistemul de e. reproduce structura relațiilor de putere și a relațiilor simbolice dintre clasele sociale. La baza oricărei reproduceri se află producerea acelor agenți care au asimilat exhaustiv și durabil habitusul capitalului cultural dominant, devenind astfel capabil să genereze practici simbolice și sociale perfect adaptate la structurile existente. în teoria sa, B. Bernstein, spre deosebire de Bourdieu, se concentrează asupra principiilor și mecanismelor transmiterii de simboluri cu ajutorul limbajului pentru asigurarea condițiilor reproducerii culturale. Structura de clasă se asociază cu coduri diferențiate — elaborate sau restrînse — de comunicare, finalizîndu-se în structuri și modele mentale, în forme specifice ale conștiinței individuale, care stau la baza anumitor identități de clasă. Modurile de transmitere a valorilor culturale conduc la formarea unei tipologii a conștiințelor individuale încadrate în structura de clasă pe care o reproduc. S. Bowles și H. Gintis *(Schooling in capitalist America: educa ional reform and the contradiction of economic life.* 1976) fundamentează teoria reproducției sociale pe un principiu al corespondenței existente între relațiile sociale de producție și relațiile sociale ale e. Modul de producție capitalist produce nu numai mărfuri, ci și acei oameni calificați care îi perpetuează existența. Atitudinile, normele și modelele de comportare promovate de școală și asimilate de elevi nu numai că sînt similare cu cele ale viitorului loc de muncă, ci se structurează în moduri de prezentare a sinelui, în concepții despre sine și în identități sociale de clasă care creează condițiile unei adecvate și eficiente integrări în muncă. Teoriile reproducerii sociale și culturale au extins în mod considerabil cîmpul teoretic al s.e. Ele operează totuși cu un concept de subiect pasiv, receptor, ceea ce l-a îndreptățit pe H. A. Giroux *(Ideology, culture and the process of schooling,* 1981) să dezvolte o perspectivă teoretică în care corelează mecanismele reproducției sociale cu relațiile antagoniste, ideologice și culturale, existente în școală și care angajează elevii în producerea de practici și semnificații divergente care împiedică realizarea integrală și uniformă a reproducției (J. «arabei, A. H. Hasley, *Power and ideology in education,* 1977). Totodată s-a propus o întoarcere la paradigma teoretică a funcționalismului structural și o îmbinare a diferitelor orientări teoretice pentru a se ajunge la o analiză mai aprofundată a problemelor e., eliberată de presupoziții ideologice (M. Archer, 1981). în s.e. s-au considerat raporturile dintre e., economie, structură socială și cultură și au fost analizate relații sociale din cadrul e., dar stăruie încă lipsa de legătură dintre modelele macrostructurale și cele microstructuraie și tendința concurențială a diferitelor abordări propuse. *V. acultura ie, habitus, inegalitate, mobilitate socială, socializare, stratificare socială.* **LV.**

EFECTE DE AGREGARE efecte sociale ce apar ca rezultat al combinării unor mulțimi individuale și a căror producere nu este urmărită de către agenții respectivi. De exemplu, din cauza faptului că, în societățile moderne, diploma școlara constituie un instrument principal, prin intermediul căruia oamenii pot accede la statusuri sociale mai înalte, cererea de diplome devine tot mai intensă, sistemul școlar amplificîndu-se spectaculos. Unul dintre rezultatele acestui fenomen este devalorizarea diplomelor, devalorizare care se propagă de la nivelurile inferioare (gimnaziu, liceu) spre cele superioare. Astfel se face că, pentru dobîndirea unui același statut social, cu timpul este necesară o diplomă mai înaltă, deci un cost, individual și colectiv, mai ridicat. E.a., deși sînt, evident, un caz particular de *efecte secundare,* nu trebuie totuși confundate cu acestea. Efecte secundare, adică efecte neurmărite, pot rezulta din orice acțiune socială sau chiar din acțiuni asupra mediului natural; e.a. sau de compunere sînt efecte secundare produse atunci cînd, într-un cîmp social, prin întîlnirea acțiunilor unui număr de agenți individuali, apare o rezultantă ce nu se prefigurează direct din acțiunea fiecărui individ. După producerea lor, e.a. se pot dovedi pozitive pentru unii sau toți actorii ori negative. în acest din urmă caz, e.a. se mai numesc și *efecte perverse,* expresia pusă în circulație de sociologul francez R. Boudon. Efectul din exemplul mai sus menționat se poate încadra în categoria celor perverse; în schimb, din aceeași acțiune colectivă rezultă și efecte benefice pentru societate; o populație mai cultivată, o forță de muncă mai calificată etc. *V. ac iune colectivă, ac iune socială.* T.R.

percepem pe ceilalți ca "totalitate", nu prin juxtapunerea trăsăturilor de personalitate (modelul aditiv). într-un anumit context, unele trăsături de personalitate sînt centrale, altele periferice. Trăsăturile centrale influențează puternic imaginea globală ce ne-o formăm despre ceilalți (modelul totalității). *V. chestionar, efectul de pozi ie, interviu, pozi ie socială.* S.C. .

EFECTUL LISTEI modificarea răspunsurilor la chestionar sau interviu în funcție de lista variantelor de răspuns prezentată spre alegere persoanelor anchetate. E.l. afost studiat de Georges Menahem (1992), care într-o anchetă privind tulburările de sănătate și dificultățile din copilărie, realizată în Franța, a găsit că rezultatele anchetelor sociologice prin chestionare cu liste de răspunsuri la alegere depind de exaustivitatea listei, de claritatea sau ambiguitatea variantelor de răspuns, de ordonarea răspunsurilor în cadrul listei. *V. chestionar, efectul halo, efectul de pozi ie, interviu.* **S.C.**

EFECT DE OPERATOR (DE INTERVIU), ansamblul erorilor generate de persoana care aplică interviuri sau chestionare în anchetele sociologice. în 1947, National Opinion Research Center (S.U.A.) a inițiat studiul sistematic al erorilor în cercetările bazate pe interviu ca modalitate de colectare a datelor. Rezultatele cercetărilor privind e.o. au fost prezentate de Herbert H. Hyman în lucrarea *Interviewing in Social Research* (ed. I, 1954). in funcție de tema anchetei sociologice, sexul operatorilor de interviu poate induce distorsiunea răspunsurilor, mai ales cînd sîn; puse în discuție relațiile interetnice. D. Robinson și S. Rhode au găsit o diferență de 19% în repartizarea răspunsurilor cînd, în probleme naționale, operatorii făceau parte dir populația majoritară sau minoritară. Danie Katz a studiat influența statusului social în ca

drul rela□iei operator de interviu — persoană anchetată. în general, se poate spune că sexul, virsta, statusul social al operatorilor de interviu influen□ează răspunsurile celor ancheta□i, generînd e.o.. De asemenea, modul de a fi, de a se comporta al operatorului de interviu ac□ionează asupra persoanei care răspunde. Donald A. Gordon (1967) remarca faptul că un sentiment de antagonism fa□ă de operatorul de interviu spore□te numărul răspunsurilor "nu □tiu". Dimpotrivă, un sentiment de inferioritate, în orice privin□ă, fa□ă de operatorul de interviu va diminua frecven□a răspunsurilor "nu □tiu", intervievatul fiind tentat să facă presupuneri acolo unde informa□ia îi este lacunară. *V. chestionar, interviu, operator de interviu, sondaj de opinie, status social.* S.C.

EFECT DE POZI□IE modificarea răspunsurilor la chestionar □i interviu în func□ie de "locul" în care este plasată întrebarea (către începutul, sfîr□itul sau la jumătatea ghi□dului de interviu sau a formularului de anchetă). E.p. reprezintă, în design□ul de ansamblu al chestionarului sau interviului, ceea ce semnifică efectul halo în microplan. E.p. trebuie avut în vedere mai ales în cazul ches□tionarelor omnibus, cînd succesiunea temelor poate influen□a răspunsurile. De asemenea, date fiind oboseala □i reducerea interesului persoanelor intervievate, plasarea unor întrebări în finalul chestionarului poate conduce la recoltarea unor informa□ii cantitativ □i calitativ diferite de cele ob□inute prin întrebările situate la începutul sau în zona mediană a acestuia. La interpretarea datelor trebuie luat în considerare □i e.p. *V. anchetă sociologică, chestionar, efectul halo, interviu, sondaj de opinie.* S.C.

EFECT R1NGELMANN specificat la începutul secolului de sociologul german Rin□gelmann: există o rela□ie inversă între numărul indivizilor participan□i la o activitate □i cantitatea (sau calitatea) efortului depus de fiecare în parte. De exemplu, dacă opt indivizi trag de o sfoară, ei nu vor trage de opt ori mai tare decît un singur individ, ci doar de aproximativ patru ori, deoarece efortul fiecăruia dintre ei este aproximativ jumătate din cel pe care l□ar depune dacă ar trage singur. Cauzele e.R. pot fi atît pierderea coordonării activităţilor desfă□urate în grup, cît □i pierderea interesului de a participa la o sarcină comună. în această ultimă perspectivă, Bibb Latane a re□formulat e.R. ca *efect al pierderii de vreme.* într□o activitate desfă□urată în grup, efortul colectiv cre□te o dată cu cre□terea numărului de membri, în timp ce efortul individual scade. Explica□ia este dată de faptul că în astfel de situa□ii, indivizii consideră că î□ pierd vremea, efortul lor neputînd fi recunoscut □i apreciat ca atare. Slaba eficien□ă a activităţilor desfă□urate în comun, în condi□ii de nediferen□iere a sarcinilor, poate fi interpretată ca o formă de manifestare a e.R.. Acesta poate fi însă atenuat sau anulat în cazul în care indivizii sînt puternic motiva□i pentru respectiva activitate, sau în situa□ia în care spiritul comunitar este mai puternic decît cel individual. Din acest motiv, e.R. nu este universal, ci depinde de tipul de organizare socială □i de modelele culturale. *V. ac iune colectivă, eficien ă, grup.* **A.B.**

EFICACITATE măsura în care o activitate satisface o necesitate, realizează un obiectiv, îndepline□te o func□ie. E. învă□ămîn□tului reprezintă gradul în care el reu□e□te să transmită cuno□in□ele necesare elevilor, să îi formeze; e. controlului social este măsura în care această activitate reu□e□te să elimine comportamentele deviante. E. unei activităţi poate fi *pozitivă {realizează* într□o oarecare măsură func□ia de referin□ă), *nulă* (nu are nici o influen□ă asupra realizării acesteia; o activitate de propagandă nu convinge pe nimeni, de exemplu) sau *negativă* (are efecte contrare celor a□teptate, agravează probleme pe care ar trebui să o rezolve; o măsură menită să ridice motiva□ia performan□ei poate avea ca efect scăderea ei). *V. efecte de agregare, eficien ă.* C.Z.

EFICIEN□A măsură a rezultatelor unei activităţi raportate la eforturile făcute, a. în fizică, e. reprezintă randamentul utilizării energiei, outputul energetic în raport cu inpu□tul; energia utilizată efectiv în raport cu cea consumată, *b.* O variantă a acestei definiţii o găsim în economie: e. *economică* reprezintă raportul dintre cî□tigul economic □i cheltuieli; a fi eficient economic înseamnă a cî□tiga mult, cu cheltuieli cît mai reduse. E. economică ia forma rentabilităţii. Un asemenea sens este mai dificil de utilizat în sociologie, deoarece cel mai adesea, spre deosebire de fizică □i e□conomie, inputul □i outputul au unităţi de măsură diferite, c. în sociologie □i în limbajul comun, e. înseamnă maximizarea rezultatelor, cu minimizarea costurilor. în consecin□ă, ea poate fi definită ca raport între *eficacitate* (gradul de realizare a obiectivului stabilit, a func□iei) □i cost (cheltuieli de resurse □i efectele negative ale respectivei activităţi). Eteeaai» j n | I m b a j U | c o m u n, a fi **e.** *Costuri* ' înseamnă a face un lucru cît mai bine, cu costuri cît mai reduse. Se pare că acest sens, care raportează beneficiile unei activităţi la "pierderile" totale (cheltuieli de resurse □i e□fecte negative), este cel de perspectivă în sociologie. Această defini□ie stă la baza *metodelor de analiză cost/beneficiu si cost/eficacitate.* Datorită angajării tot mai active a sociologiei în perfec□ionarea activităţilor sociale, conceptele de e., eficacitate, costuri tind să ocupe un loc tot mai important. Alegerea între alternative nu poate avea loc decît pe baza unor complexe analize de e. socială. Măsurările cantitative ale e., eficacităţii □i costurilor variatelor activităţi sociale, sînt doar la începutul lor. Ele se vor dezvolta probabil rapid. Se face uneori distinc□ia între e. *socială* (e. stabilită în raport cu un sistem social oarecare) □i e. *umană* (e. stabilită în raport cu oamenii lua□i ca indivizi). în această din urmă ipoteză, e. se referă la modul în care o activitate sau alta afectează calitatea vie□ii □i cu ce costuri. V. *calitatea vie ii, cost/beneficiu, eficacitate, cost social.* C Z.

EGALITATE stare socială caracterizată prin faptul că to□i membrii colectivităţii sînt trata□i la fel atît din punctul de vedere al obliga□iilor, cît □i al drepturilor □i, în mod special, prin accesul egal la resursele colective. E. reprezintă mai mult o valoare difuză, o aspira□ie constituită în contextul unei societă□i caracterizate mai degrabă prin inegalitate, ca reac□ie adesea insuficient cristalizată □i utopică. Con□inutul ei variază substan□ial de la un context social la altul. în calitate de aspira□ie, ea apare cel mai adesea nu sub forma unei teorii articulate a unei societă□i absolut egale, ci ca presiune spre "mai multă egalitate", spre eliminarea unor inegalităţi considerate a fi inacceptabile moral, politic □i ideologic. Se pot desprinde două sensuri majore ale e., concepută ca stare a unei colectivităţi: *a.* E. într□un sens absolut: to□i membrii colectivităţii au datorii □i drepturi egale (echitate); au acces egal la resursele colectivităţii (distribu□ie egală a bunurilor), *b.* E. într□un sens restrîns: echitate (e. din punctul de vedere al drepturilor □i datoriilor) □i distribu□ia după merit, la care se adaugă e. □anselor. Din acest punct de vedere se pot desprinde mai multe componente ale e. în diferitele sfere ale vie□ii sociale, a. E. în fa□a legii (echitate): lipsa de discriminare de orice fel (după origine socială, poziţie socială, rasă, na□ionalitate, credin□ă religioasă, sex). *b.* E. din punctul de vedere al drepturilor, □i in mod special, a drepturilorfundamenîale: muncă, □colaritate, asisten□ă medicală, locuin□ă etc. c. E. din punctul de vedere al asigurării unor con□

dii de viaţă elementare, decente în raport cu nivelul de dezvoltare al respectivei societăţi. *d.* E. politică: dreptul fiecărui membru al colectivităţii de a avea o influenţă egală cu a celorlalţi asupra modului în care societatea este condusă ("un om, un vot"), dreptul de a alege şi de a fi ales. • Din punct de vedere economic {distribuţia bunurilor, a resurselor existente), e. apare în societatea actuală sub o diversitate mai largă de accepţii. Se pot desprinde următoarele variante distincte: *a.* E. absolută: toţi oamenii primesc aceeaşi cantitate de bunuri. O asemenea aspiraţie poate fi găsită mai mult cu titlu de excepţie. Ea implică o contradicţie internă: oamenii sînt, datorită condiţiilor lor de viaţă, a structurii lor biologice cît şi a stilurilor de viaţă pe care le au adoptat, inegali, prezintă o largă varietate de necesităţi. în aceste condiţii, o distribuţie egaiă ar însemna în fapt inegalitate. O asemenea e. absolută apare ca aspiraţie (şi uneori ca orientare politică practică) în condiţii oarecum excepţionale (revoluţii, războaie), caracterizate prin limitarea severă a resurselor, cînd necesităţile de supravieţuire sînt acoperite ele însele cu dificultate. Marxismul conţine o teorie proprie a e. E. absolută în condiţii de raritate a bunurilor ("comunismul în sărăcie") este respinsă. O asemenea egalitate pare a fi, pe de o parte, o sursă de inegalităţi şi inechităţi, iar pe de altă parte, contraproductivă. O adevărată e., considera Marx, este posibil doar în condiţii de *abundenţă:* atunci cînd, datorită productivităţii muncii, este posibilă producerea bunurilor la nivelul necesităţilor, depăşindu-se astfel faza de *raritate* (bunuri mai puţine decît necesităţi). In condiţii de abundenţă, fiecare va primi nu o cantitate egală de bunuri, ci toate bunurile care îi sînt necesare; fiecare îşi satisface integral necesităţile sale, oricare ar fi acestea, într-o variantă mai slabă, idealul e. în ceea ce priveşte consumul apare şi in societăţile actuale, sub forma limitării diferenţelor între venituri, a eliminării diferenţelor excesive. Aceasta se face, pe de o parte, prin fixarea unui venit minim, care să asigure un nivel decent de trai, iar pe de altă parte, prin impozite progresive pe venituri care au ca scop să micşoreze diferenţele dintre veniturile maxime şi cele minime. Multe cercetări sociologice au ca obiect investigarea diferenţelor efective de venituri în cadrul unei colectivităţi, sau a concepţiilor colectivităţilor, grupurilor sociale asupra gradului de e./inegalitate acceptabil, echitabil, moral, cît şi a factorilor care fac ca în anumite condiţii colectivitatea să fie orientată spre reducerea diferenţelor de venituri sau dimpotrivă, spre mărirea lor. Aspiraţia de e. reprezintă în acest caz nu opţiunea pentru o stare de e. absolută, ci mai degrabă promovarea necesităţii reducerii diferenţelor considerate a fi excesive, într-o societate care prezintă inegalităţi accentuate. Un alt tip de cercetări sociologice se referă la efectele multiple ale e./inegalităţii asupra motivaţiei performanţelor, a coeziunii sociale, a calităţii vieţii, cît şi o serie de efecte comportamentale ca alienare, criminalitate, sinucideri, *b.* O altă variantă a e. economice, mai slabă, constă în aplicarea aici a principiilor echităţii: distribuţia resurselor *după merit.* Inegalitatea este în aceste condiţii menţinută: munci inegale vor fi asociate cu venituri diferite. E. aici se referă, pe de o parte, la caracterul echitabil al distribuţiei — fiecare primeşte în funcţie de contribuţia sa —, iar pe de altă parte, prin excluderea pe cît cu putinţă a altor surse de venit considerate a fi ilicite şi imorale. • Diferenţierea veniturilor în funcţie de muncă are două posibile justificări: *a.* Stimulent al performanţei cantitative, calitative, cît şi a activităţilor de importanţă vitală pentru întreaga colectivitate; *b.* reflectare a diferenţelor, inegalităţilor de necesităţi, de nivele de aspiraţie existente în cadrul societăţii. Aspiraţiile, necesităţile nu sînt egale. Ele diferă în mod obiectiv, se pare că în primul

rînd în funcţie de tipul de muncă, de profesie. Profesiile cu un grad ridicat de calificare, de complexitate, generează un mod de viaţă complementar caracterizat în mod obiectiv de cerinţe mai ridicate. în aceste condiţii, venituri egale la necesităţi inegale creează nu e., ci dimpotrivă, inegalitate reală. E. *anselor* reprezintă o opţiune caracteristică societăţilor moderne. în condiţiile unei societăţi oare acceptă inegalitatea în funcţie de poziţia social-profesională, devine crucială asigurarea unor şanse egale de acces tuturor membrilor societăţii la aceste poziţii în funcţie doar de capacităţile şi eforturile lor individuale. Datorită caracterului puternic reproductiv al inegalităţii din societatea actuală, e. şanselor reprezintă nu o realitate, ci mai mult un obiectiv de atins. *V. curba veniturilor, inegalitate, mobilitate, stratificare socială.* C.Z.

EGO 1. Aspect al personalităţii care integrează diferitele manifestări ale acesteia într-o structură ce tinde spre coerenţă şi care conferă semnificaţii specifice propriei experienţe de viaţă. Uneori este considerat ca sinonim cu şinele, alteori ca diferit, fiind pus în. relaţie mai ales cu stilul personal de viaţă (A. Adier, R. P. Weathersby). în ultimul timp se acordă atenţie specificării stadiilor de dezvoltare a e. de-a lungul ciclului de viaţă sub influenţa accelerării schimbărilor sociale (J. Loevinger, R. J. Havighurst, M. F. Lowen-tal, B. L. Neugarten, W. G. Perry, D. J. Levinson). De exemplu, Loevinger consideră că un pas major în dezvoltarea e. este tranziţia de la stadiul auto-protector al copilăriei la seria de stadii în care se afirmă o conştiinţă de sine tot mai pronunţată ce se identifică treptat cu reguli sociale particulare, cu comunitatea de apartenenţă şi cu societatea ca întreg. Stadiile în dezvoltarea e. sînt privite în funcţie de vîrstă şi experienţă socială atît global (impulsiv, auto-protector, conformist, conştiincios-conformist, conştiincios, individualist, autonom, integrat), cît şi particularizate pe diferite faţete ale construcţiei e. (caracter, stil interpersonal, stil cognitiv, preocupări conştiente de auto-reprezentare şi integrare). Fiecare stadiu succesiv reprezintă o reorganizare substanţială a modurilor individuale de înţelegere şi reacţie faţă de situaţii, persoane şi idei, o schimbare majoră în modul de a gîndi şi de a se raporta la sine, la alţii, la autoritate, morală, cunoaştere, la tot ceea ce conferă sens vieţii. Totodată, stadiile reflectă forme distincte de semnificare şi valorizare ale evenimentelor sociale, stiluri specifice de asimilare şi instituire de relaţii sociale. 2. în concepţia lui Ş. Freud, e. este o componentă structurală a personalităţii, alături de *id* \ *super ego,* avînd menirea de a impune impulsurilor originale în *id)* animate de principiul plăcerii o organizare adaptivă la cerinţele mediului social (principiul realităţii). Este parţial conştient şi parţial inconştient, cenzurează pulsiunile din *id* şi răspunde cerinţelor din *id,* lumea externă şi *super ego* (conştiinţă). *V. personalitate, sine.* L.V.

EKISTIKA ştiinţa despre aşezarea umană, studiu unificat al aşezărilor umane. Iniţiată de arhitectul grec Constantin A. Doxiadis *(Ekistics. An Introduction to the Science of Human Settlements,* 1968). în elaborarea e., termenul de *a ezare umană* se consideră că subsumează tipologic toate categoriile posibile de aşezări. în studiul oricărei aşezări, se impune luarea în considerare a următoarelor *elemente ekistice,* cu subdiviziunile corespunzătoare: a. *natura:* resurse geologice, resurse topografice (forme, peisaje), resurse privind solul, resurse privind apa, viaţa plantelor (agricultura), viaţa animalelor, recreerea şi protecţia naturii; *b. omul:* necesităţi biologice (apă, aer etc), senzaţii şi percepţii (cele cinci simţuri), necesităţi emoţionale (relaţii umane, siguranţă, frumuseţe), valori morale; c.

societatea: compoziția și densitatea populației, stratificarea socială (relații sociale), viața culturală (tradiții); dezvoltarea economică, dezvoltarea industrială, învățămînt, sănătate (prosperitate), legislație și administrație; *d. structuri (clădiri adăposturi):* locuințe, servicii de folos obștesc (școli, spitale etc), centre comerciale, piețe; spații pentru agrement (teatre, muzee, stadioane etc), echipamente industriale, centre legate de transport, *e. re ele (sisteme):* instalații de utilitate publică (apă, energie, canalizări), sisteme de transport (pe apă, rutier, feroviar, aerian), sisteme de telecomunicații (telefon, radio T.V. etc), schema fizică (metode de folosire a terenului). "Singurul mod de înțelegere exactă a așezărilor omenești — precizează C. A. Doxiadis — este privirea, analiza separată a diferitelor aspecte, iar apoi studierea legăturilor dintre ele, ca părți ale unui tot unitar". E., prin urmare, nu se limitează numai la descrierea fiecărui element ekistic, ci vizează și combinările dintre ele. Teoretic, sînt posibile 26 de relații de "tip ekistic". C. Doxiadis extinde noțiunea de așezare umană la întreg spațiul folosit de om. E. recunoaște o natură unică a așezării umane, aceea de a folosi spațiul terestru pentru variatele activități individuale și sociale. Clasificarea așezărilor se face după un repertoriu de criterii de la "celula" de locuit și pînă la "eucumenopolis". Astfel, orașul se deosebește de sat prin *intensitatea* așezării și a locuirii, sau după gradul de combinare dintre elementele e. (P. Caravia, *Ekistica — o me tateorie urbană,* 1972). E. presupune, prin însăși natura demersului ei, *interdisciplinari tatea: "ekistica* constituie o bază comună și un teren firesc de convergență a numeroase direcții de cercetare, care pînă nu de mult erau urmărite mai mult sau mai puțin izolat unele de celelalte. Arhitectura, planificarea orașelor, studiul comunicațiilor, economia, sociologia, psihologia, medicina, biologia — toate sînt implicate, și fie că sînt studiate separat sau asociate unele cu celelalte, este necesar să le studiem în dimensiunea timp pentru ca studiul să fie realist" (A. Toynbee, Cities on lne move, 1970). *V. monografie sociologică, urbanism, zonă (cercetarea zonei).* **I.F.**

ELASTICITATE răspuns relativ al unei variabile la o mică schimbare procentuală a alteia. *(Reuter's Glossary of International E conomic and Financial Terms,* Heineman, London, 1982) sau gradul în care o variabilă este răspunzătoare de (explică) modificarea alteia (Bannock, G. et al., *The Penguin Dic tionary of Bconomics,* Penguin Book, 1972). Ca tehnică de calcul, se raportează variația procentuală a valorii ce suportă schimbarea la variația procentuală a celei care o provoacă (împărțind două procentaje, rezultă un număr pur, fără o unitate de măsură specifică). Interpretarea este că "la creșterea cu 1% a lui x, y crește, de pildă, cu 1,5% sau cu 0,8%, ori scade cu aceste valori", altfel spus, e. lui y față de x este, respectiv, de 1,5; 0,8; -1,5; -0,8. Dacă x și y evoluează în același sens (ambele cresc, sau ambele scad), e. e pozitivă, iar dacă ele evoluează în sensuri opuse (creșterea uneia atrage scăderea celeilalte, și invers) e. este negativă; valorile foarte apropiate de zero denotă o situație de rigiditate (e. redusă), iar dacă sînt depărtate de zero, fie pozitive, fie negative, se manifestă o e. ridicată (expresie a unei influențe puternice a unei valori asupra celeilalte). Dacă diferențele relative ce se raportează sînt mici și finite (notate, de regulă, cu

$$\frac{Oy}{yi\ sauyz\ sau} = * \frac{}{(/i + yz)} \text{ si}$$

xisaux2sau^+x&
2

procedeul de calcul este al e. pe *un arc* (sau pe un interval); dacă se operează cu diferențe relative infinitesimale (notate, de regulă, cu • ^ și —), raportarea lor echivalează cu calculul diferențial (derivate într-un punct), iar procedeul este al e. *într un punct.* Odată determinată e. pe baza unor serii cronologice de date, ea poate fi folosită spre a face predicții. Printre aplicațiile de largă utilizare figurează: *elasticitatea cererii de mărfuri In func ie de pre , a ofertei în func ie de pre , a cererii in func ie de venit, elasticitatea încruci ată a cererii { măsură* a influenței schimbării de preț la un produs asupra cererii pentru un alt produs), *elasticitatea de substitu ie* (măsură a ușurinței cu care putem substitui un input/produs cu un altul fără a afecta output-ul/utilitatea). *V. econometrie.* **E.P.**

ELECTORAT ansamblul populației care întrunește condițiile legale pentru exercitarea dreptului de vot în alegeri. Delimitarea precisă a celor ce au drept de vot a suferit multe modificări în ceea ce privește limita de vîrstă, de avere, accesul femeilor sau al negrilor la vot etc. • Conceptual, noțiunea de e. a apărut și s-a dezvoltat în strînsă legătură cu cea de *alegeri i* înainte de cea de reprezentare. Istoria alegerilor se întinde doar pe cîteva secole și numai din secolul XVIII a crescut simțitor interesul guvernelor și al e. pentru alegeri. Alegerile și odată cu ele e. au devenit obiect de studiu în ultimele decenii. Considerate ca evenimente istorice, efectul lor constă de multe ori în aducerea în prim plan a unor persoane și energii noi și mai puțin a unor noi direcții. • Termenul de *alegeri electorale* desemnează forma procedurală legală prin care întreaga populație sau doar o parte a ei desemnează prin vot anumite persoane/partide ce urmează să facă parte din organismele reprezentative. Alegerile electorale se deosebesc de alte metode de selecție cum ar fi cele prin numire sau tragere la sorți. în secolul XX majoritatea guvernelor, chiar cele ale unor regimuri totalitare, au apelat la e. pentru obținerea legitimității prin diferite forme de alegeri. Mai mult de o treime din națiunile lumii contemporane beneficiază de alegeri competitive. Alegerile libere și corecte sînt o precondiție esențială pentru un guvern democratic. Ele presupun un cadru administrativ eficient în care să fie satisfăcute condițiile formale de corectitudine, de păstrare a confidențialității votului și de existență reală a posibilității de alegere pentru cetățean. Ele necesită de asemenea o *campanie electorală* (eforturile unui candidat/partid de a cîștiga voturi în perioada preelectorală liberă în care să existe efectiv libertatea cuvîntului, a organizării, dreptul efectiv la campanie). în ultimele decenii costul tot mai ridicat al campaniei electorale a determinat intervenția statului care de multe ori a impus restricții cu privire la sumele de bani pe care un candidat/partid are dreptul să le investească în campania electorală și la modul în care are dreptul să o facă. Tehnica modernă a transformat fundamental campaniile electorale din țările dezvoltate. Ele debutează de obicei cu prezentarea *programului electoral* (platformă, program de acțiune) în cadrul unei conferințe de presă. *Alegerile generale* sînt considerate piatra de temelie a democrației. • *Procedurile de votare* diferă de la o țară la alta, echipamentele moderne fiind din ce in ce mai utilizate în procesul strîngerii și numărării voturilor. Acordarea dreptului universal de a vota lărgește sfera e. dar nu garantează și exercitarea lui efectivă (cazuri de boală, de părăsire a domiciliului sau nefigurarea pe listele electorale). în majoritatea țărilor se practică *votul secret* (folosit pentru prima oară în 1856 în Australia de Sud) care necesită printre altele existența unor observatori care să garanteze corectitudinea votului. • Cercetări realizate în țări cu tradiție democratică au permis înțelegerea și explicarea relației

dintre informare și comportamentul electoral. Astfel s-a putut măsura prin sondaje *volatilitatea electorală* ce se referă la fluctuațiile opțiunilor alegătorilor individuali, dar mai ales ale e. în ansamblu între două alegeri. Ca surse ce influențează volatilitatea e. pot fi amintite mass-media (în special televiziunea), mediul social și educațional, presiunile normative ale grupului de referință, votul anterior etc. Țări ca Australia, Norvegia, Suedia sînt considerate ca avînd o volatilitate electorală scăzută, fiind sisteme stabile, în timp ce în țări ca Italia, se observă o volatilitate mai mare. Creșterea recentă a volatilității e. se datorează multitudinii schimbărilor sociale ale ultimilor ani, trecerii de la valorile materialiste la cele postmaterialiste, noile politici mondiale etc. • *Alegerile postdictatoriale* sînt primele alegeri ce survin după o perioadă variabilă de suprimare de facto a alegerilor democratice. Amploarea totalitarismului, schimbările din structura socială a populației, durata perioadei de interzicere a scrutinului democratic reprezintă factori esențiali în determinarea caracteristicilor alegerilor postdictatoriale (proliferarea partidelor politice, atracția pentru soluțiile moderate etc). • *Geografia electorală* include studiul a 3 componente legate de alegeri: geografia votării — studiul intențiilor și opțiunilor electorale, geografia reprezentării — studiul transformării voturilor în reprezentări (locuri într-un organism ales), geografia rezultatelor— studii ce pornesc de la premiza că politicile guvernamentale au impact spațial diferit. în analiza unui sistem electoral, ca mod de atribuire de poziții oficiale unor candidați/partide în organismele reprezentative și de transpunere a voturilor în locuri, pot fi luate în considerare 3 dimensiuni: formula electorală (metoda pluralității, a majorității, sau a proporționalității), mărimea circumscripției electorale, măsura în care votul alegătorilor poate influența în mod real alegerea unui candidat. Formula pluralității, folosită în Anglia, India și SUA, împreună cu cea a majorității practicată în țări ca Australia și Franța, sînt considerate mai puțin funcționabile în sistemele multipartinice. Metoda proporționalității încearcă evitarea conflictului dintre reprezentarea teritorială și cea pe partide. Prima țară care a adoptat această metodă a fost Belgia în 1899. Astăzi majoritatea democrațiilor lumii (toate democrațiile europene cu excepția Angliei și Franței) folosesc sistemul proporționalității. Reprezentarea proporțională nu e doar o metodă ci un termen generic pentru o gamă largă de metode ce au drept scop reprezentarea celor votați în proporție cu numărul lor. Nici un sistem de reprezentare proporțională nu atinge proporția perfectă, favorizînd uneori partidele mai mari (metoda d'HONDT). Ca o consecință, majoritățile parlamentare sînt de cele mai multe ori majorități "manufacturate", indiferent de metoda folosită. în democrațiile reprezentative, principiul regulii majorității este larg răspîndit. Reprezentarea proporțională se realizează fie cu ajutorul listelor unice de partid în care fiecare vot pentru un candidat individual e automat considerat vot pentru un partid, fie fără liste unice în care votul poate fi transferat doar în funcție de instrucțiunile alegătorului pentru a-și maximiza propria opțiune. El se folosește doar în Anglia și în țări ce au făcut parte sau sînt în Commonwealth (experimental a fost folosit și în Danemarca). în ceea ce privește recrutarea politică, se consideră că reprezentarea proporțională favorizează reprezentarea femeilor sau a minorităților. Sistemul electoral exercită influențe mai mari în: perioadele de schimbări sociale majore, cînd sistemul partinic se află în proces de formare sau dizolvare sau cînd întreaga formă de organizare socială e refăcută (Germania 1949: Franța 1958; România 1990). Interacțiunile dintre sistemele electorale, sistemele de partid și procesele de schimbări sociale sînt reciproce și complexe. • Stabilitatea unei societăți intră în preocupările fundamentale ale sociologiei iar stabilitatea anumitor structuri Instituționale sau a anumitor regimuri politice este de interes major pentru sociologia politică. • *Sociologia i psihologia* electorală, cu vechi tradiții în occident, a dezvoltat în timp teorii și metode tot mai rafinate de cercetare empirică a comportamentelor politice și electorale. în România după 1989 cîteva organisme nou create (cum ar fi IRSOP, IMAS etc) au preluat sarcina efectuării unor analize sociologice după modelul celor din SUA și țările Europei occidentale (sondaje, prognoze, statistici, etc.) asupra e. și a alegerilor. *V. cetă enie, chestionar, democra ie, drepturile omului, politică, putere, regim politic.* L.G.

ELITA (lat. *eligere,* "a alege") 1. Ceea ce este apreciat într-o activitate ca fiind mai bun, obiecte sau indivizi ale căror performanțe sînt considerate ca fiind superioare mediei clasei sau grupului din care fac parte. 2. Grupuri sociale care au monopolizat, într-un fel sau altul, autoritatea și puterea, exercitîndu-le pe acestea din urmă printr-o formă sau alta de dominație (economică, socială, politică, culturală, ideologică etc). Monopolizarea puterii și autorității a fost explicată ca o consecință a calităților sau însușirilor intrinsece ale membrilor., a poziției sociale moștenite a conjuncturilor favorabile, a acțiunii sau presiunii unor factori externi. Gaetano Mosca a demonstrat însă că acest monopol este rezultatul unui tip și al unei fotme specifice de organizare a e. ca grup social, anume, al unei organizări care transformă un grup social într-o e. guvernantă sau clasă *politică,* adică într-o *minoritate organizată* care acționează coordonat și triumfă totdeauna asupra unei majorități dezorganizate, care nu are nici o voință, nici impuls, nici acțiune comună, deoarece îi lipsește o schemă de acțiune și organizare, numită de Mosca *formulă politică* (*Teorica dei governi e governo parlamentare,* 1888). Vilfredo Pareto a arătat, la rîndul său, că o clasă politică sau o e. guvernantă își exercită totdeauna numai indirect dominația asupra majorității dezorganizate sau masei. In fapt, e. guvernantă domină e. guvernată, iar luptele și conflictele sociale și politice nu se desfășoară între e. și mase, ci numai între e. Din acest punct de vedere, Pareto consideră că istoria poate fi explicată prin schimbarea a două feluri de e., denumite de el metaforic e. "lei" și e. "vulpi". Primele sînt formate din indivizi bogați în reziduuri de clasa a II-a, impunîndu-se prin autoritatea morală rezultată din înclinația lor spre folosirea mijloacelor radicale (în primul rînd a forței) pentru instaurarea ordinii în societate și eliminarea corupției, anarhiei, speculei, fraudei, "combinațiilor" în general, prin care ajung de obicei la putere e. "vulpi". Deoarece mijloacele specifice folosite pentru dobîndirea autorității erodează e. care a cucerit puterea, ea este înlocuită cu o altă e., care manifestă înclinații contrare, proces denumit de Pareto *circula ia* e. (*Trattato di sociologia generale,* 1916). 3. Termen central al concepțiilor și ideologiilor social-politice *elitiste,* caracterizate prin: *a.* considerarea societății ca fiind divizată în e. și mase, primele cu rol și funcții active în viața politică și socială, celelalte amorfe, dezorganizate, supuse și dependente (deoarece nu au și nu pot avea inițiativă socială și politică) față de e.; *b,* considerarea regimurilor democratice ca fiind, într-un fel sau altul, incompatibile cu împărțirea societății în e. și mase; c. demonstrarea faptului că orinduirea socialistă este logic și istoric "imposibilă", socialismul fiind doar una dintre formele istorice de societate care rezultă din procesul circulației e.; *d.* antiegalitarismul manifest, însoțit uneori de rasism, antisemitism, misticism și promovarea iraționalismului ca model de conduită și conducere politică; e. promovarea atitudinilor, concepțiilor și a convingerilor con-

servatoare, uneori reacționare, inclusiv (în unele cazuri) a utilizării forței ca mijloc de guvernare și de impunere a autorității e. în fața maselor, *d.* Concept principal în concepțiile sociologice elitare, care explică structura socială a unor societăți contemporane pornind de la constituirea e. politice reprezentative pentru anumite clase ale acestor societăți. Concepțiile elitare susțin că e. sînt grupuri sociale care nu pot fi înțelese decît prin raportarea lor la clasele pe care le slujesc, chiar dacă nu fac parte efectiv din aceste clase. De pildă, sociologul american *C. W. Mills* (1919-1962) analizează e. puterii în S.U.A., care este formată prin reunirea și socializarea relativ comună a elementelor conducătoare din diferitele domenii ale vieții publice americane (industrie, armată, stat), în condițiile în care evoluția capitalismului a dus la atomizarea societății, la dislocarea vechilor raporturi dintre clasele sociale, precum și la monopolizarea puterii de către un grup restrîns de indivizi. *(The Power Elite,* 1956). *V. circula ia elitelor, mobilitate socială, stratificare socială.* **I.U.**

ELITISM perspectivă de analiză a istoriei și vieții politice care, în versiunea sa sistematică, susține ideea că societățile sînt întotdeauna dominate de o minoritate, o *elită* care ia deciziile majore și care concentrează puterea în mîinile sale (cf. *Dictionnaire de la pensee politique,* Hatier, 1989). Termenul este folosit și într-un sens peiorativ, pentru a denunța o politică suspectată că favorizează o minoritate, excluzînd majoritatea populației de la procesul decizional. în gîndirea politică, e. are o semnificație mai tehnică datorată lucrărilor sociologilor italieni Gaetano Mosca și Vilfredo Pareto. Termenul central al acestei concepții este *elita politică,* dezvoltat în ultima vreme prin cel de *clasă politică.* La origine, acest termen îi desemna pe cei aleși, pe cei mai buni. și acum este utilizat în acest sens în discursurile politice cînd se urmărește susținerea unei politici de promovare a celor mai buni sau mai competenți. Cei mai mulți teoreticieni ai e. susțin că elitele, prin talia lor restrînsă și prin capacitățile speciale dobîndite, permit membrilor lor să acționeze împreună conștient și coeziv. Ei comunică ușor, se mobilizează repede pentru a alege o politică sau a lua o inițiativă. Necesitatea stimulării și promovării elitelor este susținută și de tendința tot mai pronunțată de specializare a anumitor activități politice, de creșterea complexității unei guvernări actuale. Acestui curent i se opun atît marxismul, cît și pluralismul, din motive, evident, diferite. Pentru marxiști, elitiștii nu pot explica baza dominației unei elite, care nu pot fi decît raporturile economice între clase. Pluraliștii estimează că societățile moderne, dezvoltate și liberale, sînt caracterizate prin multiplicarea intereselor și prin competiția pentru putere și influențare. O mică elită unită reușește rareori să impună un consens social. Din această perspectivă, subestimarea de către eliști a multiplicității centrelor de decizie în societățile liberale provine din metodologia lor inadecvată de studiere a fenomenelor de putere. Teoria elitistă a fost revitalizată prin lucrările lui Field și Higley. Aceștia consideră că știința politică supraevaluează ponderea forțelor sociale în procesul decizional, inclusiv în regimurile democratice, și supraestimează gradul de autonomie al elitelor, în determinarea cursului unei politici. Influența acestei teorii în științele politice este considerabilă. Studiul influențelor elitelor a fost integrat în curentul dominant în analiza politică prin cercetarea modalităților de recrutare și promovare a miniștrilor sau responsabililor de partid. Studiile de acest tip pun accentul pe originea socială a liderilor, pe formele de recrutare și pe rolul persoanelor care influențează această recrutare. Chiar și sistemele politice pot fi categorisite după criterii ca: unitatea sau

dezbinarea elitelor, legăturile dintre mase și elite, rolul grupurilor intermediare, relațiile dintre centru și periferie. Analiza elitelor este esențială în studiul sistemelor comuniste, al guvernării militare sau autocrațiilor. *V. circula ia elitelor, elită, masă, oligarhie.* N.L.

EM1C / ETIC perspective complementare în abordarea unui sistem sociocultural, ori a unui element din componența sa. Etnicul se definește prin abordarea sistemului din lăuntrul acestuia, în timp ce eticul se definește prin abordarea aceluiași sistem din exterior. Aici termenul "etic" are cu totul altă origine și semnificație decît omonimul său din domeniul moralei. Distincția e./e. se datorează lingvistului american Kenneth Pike *(Language in Relation to* a *Unified Theory of the Structure of Human Behavior,* 1954) și se întemeiază pe deosebirea între fonemică și fonetică. Fonemica se ocupă de aspectele idiomatice ale sunetelor unei limbi, aspecte controlabile numai de autohtoni, pe cînd fonetica se ocupă de sunetele lingvistice în general, indiferent de limbă. Orice limbă conține sunete apropiate ca pronunție, a căror rostire greșită poate genera sintagme inoportune — fie absurde, fie nostime. Asemenea sunete sînt, în limbile cu scriere latină: b/p, c/g, d/t, f/v etc. Un străin care vorbește românește dar nu știa însușit foarte bine fonemica limbii române, este expus erorii de a rosti, de pildă: "drac", "paie", "fată", în loc de "drag", "baie", "vată" (sau invers), cu efectele corespunzătoare, invite prin infiltrarea acestor confuzii în construcția unor enunțuri. Alte asemenea confuzii pot apărea — referindu-ne tot la limba română — și prin schimbarea accentului, ignorarea sedilei în cazul literelor "a" și "ș" etc. Pike a desprins din termenii "fonemic" și "fonetic" desinențele ("-emic" / "-etic") și le-a conferit independență. Astfel, de la studiul comportamentului verbal, distincția a fost extinsă la comportamentul non-verbal, la cultură în general. Distincția *eje.* se aplică la clasificarea plantelor, animalelor, uneltelor, la terminologia de rudenie, la comportamentul mental. Cercetătorul, spre exemplu, poate releva efectul curativ pe care îl are o anumită plantă într-o anumită maladie, dar aspectul emic al problemei îi pretinde să nu ignore nici credința bolnavului în descîntecul ce însoțește tratamentul. Distincția e./e. are implicații filosofice importante, emicismul ca mișcare antropologică modernă intrînd In rezonanță cu studiul valorilor, cu relativismul cultural, cu decentrarea (înțeleasă nu numai psihologic, dar și epistemologic), cu problema particularului și universalului în cultură. *V. obiectivitate, relativism cultural, valoare.* **Gh.G.**

EMPATIE fenomen de apropiere cognitivă și afectivă față de un subiect concret (persoană, situație, obiect estetic) mergînd pînă la identificare și substituire de rol. Inițiate și dezvoltate de către Theodore Lipps, primele studii despre e. reflectă un stadiu de dezvoltare a psihologiei relațiilor sociale. E. era privită ca o formă de cunoaștere rezultată din relațiile interpersonale, constînd în imitația interiorizată a stărilor și comportamentelor unei alte persoane mergînd pînă la identificare cu acea persoană. După anii '40, conceptul se îmbogățește prin cercetare experimentală. J. P. Guilford *(Per sonality,* 1959) notează că e. este o abilitate de a prevedea comportamentul altor persoane pe baza cunoașterii dispozițiilor psihologice (percepții, gînduri, sentimente, atitudini), în teoria relațiilor interpersonale din cadrul grupurilor, G. W. Allport *(Personality: A Psychological Interpretation,* 1937) definește e. drept imaginația substituitivă, prin care o persoană își asumă percepțiile, judecățile și afectele altei persoane într-o situație determinată dintr-un șir de situații. E. este un concept central în studiile de psihologie a creației ar-

tistice, în special a crea□iei actorice□ti, unde performan□a de transpunere în rol denotă o abilitate empatică a actorului. Stă la baza metodei comprehensive. *V. comprehensiune, sociometrie.* **I.A.P.**

ENCULTURA□IE procesul de internali□zare de către individul uman a normelor □i valorilor grupului (comunităţii, societăţii) in care se na□te □i trăie□te. Unii autori (Alan R. Beals, George □i Louise Spindler) preferă expresiile "transmitere culturală" sau "dobîndire a culturii". Mai importantă (prin □ansele de generalizare) este preferin□a pentru conceptul de "socializare", preferin□ă manifestată de so□cioiogi. E. reprezintă corespondentul antropologic al conceptului de "socializare". E. are incidenţe de rang esen□ial cu educa□ia □i cu tradi□ia. Procesul de e. are loc deopotrivă în familie, în comunitate, în □coală, prin ritualuri □i prin activităţi instituţionalizate. Durata □i caracteristicile procesului sînt determinate de stadiiie de via□ă ale individului. Internalizarea setului fundamental de valori se petrece în copilărie □i în adolescen□ă, cînd puiului de om i se transmit primele învă□ături despre felul cum trebuie să se poarte cu părinţii, cu tovarăşii de Joacă, de asemenea cu ansamblul de rude, cu membrii tribului ori ai satului. Treptat, el ajunge să se deprindă cu valorile morale, estetice □i religioase ale grupului din care face parte. Un ioc important îl de□ine formarea deprinderilor privind muncile specifice. Toate aceste preocupări, din partea sa □i a generaţiei care□i îndrumă, tind să□i pregătească pentru diferite roluri ce le va de□ine ulterior ca membru matur □i activ al sistemului social. S□ ar părea că odată cu ie□irea din adolescen□ă, cu dobîndirea statutului profesional □i civil (de cetă□ean) formarea individului se încheie. în realitate însă, societatea e un sistem în care nevoile fundamentale rămîn în general constante, dar în care mijloacele de satisfacere a lor se schimbă, se perfec□ionează. Procesul racordării din mers a individului la imperativele mereu noi ale vie□ii sociale se exprimă în ceea ce pedagogii au numit "educa□ia permanentă". O sinteză asupra conceptului de e. a realizat Nobuo Shirnahara în articolul *Encul turation, A Reconsideration* (1970). *V. educa ie, genera ie, socializare, tradi ie.* Gh.G.

ENDOGÂMIE căsătorie realizată în interiorul unui grup familial sau local. Acest tip de reglementare a căsătoriei este caracteristic societă□ilor □i comunităţilor tradi□ionale. Alegerea partenerului este supusă controlului părinţilor □i grupului de rudenie care pretind să cunoască familia cu care se prevede stabilirea unei alianţe. în raport cu sistemul de comunica□ii de care dispune o comunitate, universul endogamic poate fi mai restrins sau mai larg. Pentru comunităţile □ărăne□ti tradi□ionale, universul endogamic se reduce la satul de re□edin□ă □i la satele învecinate. Pentru comunităţile urbane universul endogamic este foarte larg. Pentru a arăta că o populaţie se căsătore□te într□o arie geografică delimitată, demografii utilizează termenul de "izolat". *V. căsătorie, exogamie, familie, rudenie.* **I.Mih.**

ENDOGEN (gr. *endo,* "înăuntru" + *genos,* "origine"), ceea ce se află, î□i are orginea în interiorul unui element sau sistem. Termenul se folose□te cu precădere în geologie, biologie □i medicină, in corela□ie cu pandantui lui, exogen, pentru â distinge între factorii ce □in de interior □i cei ce □in de exterior sau pentru a releva ponderea fiecărui tip de factori. Mai nou, e. se utilizează □i în disciplinele socio□umane, în acela□ în□eles, de explica□ie prin factori interni. Comportamentul mai complex □i de mai lungă durată al indivizilor □i grupurilor umane se explică în general prin împletirea de factori (cauze) interni cu cei externi. Migra□ile, de pildă, — atît cele istorice,

ale unor întregi popoare, cît □i cele regionale, sau de la sat la ora□—pot fi mai bine în□elese numai dacă avem în vedere factorii de atrac□ie din exterior □i cei de împingere din interior (modelul pull□push). *V. exogen.* ***PA.***

E□ANTIONARE tehnică statistico□me□todologică aplicabilă în cercetarea socială în vederea selectării dintr□o populaţie de entităţi (persoane, organizaţii etc.) a unei părţi (e□antion) ce va fi analizată pentru a facilita elaborarea de inferenţe despre întreaga populaţie. Presupozi□ia fundamentală a e. este că analiza unei părţi (e□antion) din populaţia de referin□ă conduce la rezultate similare cu acelea ob□inute prin investigarea întregii populaţii, dacă sînt respectate anumite condiţii statistice □i teoretice. E□antionul trebuie să o□fere o imagine cît mai precisă a populaţiei de referin□ă, să fie ob□inut prin aplicarea unor tehnici probabiliste (legea numerelor mari, teorema limitei centrale), să fie reprezentativ în termeni statistici □i cu privire la problema teoretică analizată, să fie economicos în raport cu resursele (financiare, de timp, de personal) disponibile. E. presupune mai întîi ca în funcţie de problema cercetată să se precizeze *popula ia de referin ă.* Aceasta este un număr finit de elemente sau unităţi primare □i este delimitabilă în termeni de: con□inut (specificarea elementelor componente), încadrare (căror unităţi organizatorice apar□in elementele), extensie (aria de răspîndire), timp (momentul sau perioada considerării). De exemplu, într□o analiză a caracteristicilor intelectualităţii tehnice actuale din □ara noastră, populaţia de referin□ă ar include toţi inginerii din institute de cercetare, unităţi productive □i de servicii existente în România în anul 1993. Dacă apar dificultă□i în circumscrierea populaţiei de *referin ă,* este necesar să se definească populaţia *investigată* în mod mai precis. Populaţia investigată □i populaţia de referin□ă ar trebui să coincidă, dar aceasta nu se întîmpiă întotdeauna din cauza dificultă□ilor ce pot apare în circumscrierea ultimei. înainte de a trece la selectarea e□antionului, elementele populaţiei investigate sînt asamblate într□un cadru al e. De regulă, acesta ia forma unei liste de elemente ordonate în funcţie de unul sau mai multe criterii. Ordonarea cea mal frecventă este de tipul stratificării, după criterii sociale, demografice, geografice sau organiza□ionale, pentru a asigura o selecţie cît mai adecvată în e□antion □i o analiză cît mai riguroasă atît a elementelor separate cît □i a combinării lor în straturi. • în funcţie de tehnica de selecţie a elementelor populaţiei în e□antion, se distinge între e. probabilistă □i e. neprobabilistă. în e. probabilistă fiecare element al populaţiei este selectat în mod independent de celelalte, toate avînd aceea□ probabilitate de selecţie, diferită de zero. E. neprobabilistă presupune utilizarea informa□ilor oferite de cercetări prealabile sau de experţi pentru a ghida selec□ia de e□antioane tipice sau reprezentative pentru o problemă teoretică sau factuală. De data aceasta nu se pot realiza scopuri specifice estimării □i testării ipotezelor, întrucît nu sînt satisfăcute condiţiile selecţiei probabiliste, în schimb, se facilitează culegerea unor date privitoare la rela□ile dintre entităţi sociale sau la constituirea de grupări □i organizări formale sau informale, conduce la formularea de ge□neralizări empirice sau teoretice cu ajutorul unor procedee specifice (analiza contextuală, analiza de re□ea □i cea a perechilor). • Di□feritele modele de e. se asociază cu metode specifice de culegere a datelor. î n acest sens, se pot distinge trei tipuri de combina□ii: *a.* experimentele presupun manipularea anumitor variabile independente □i controlul sau randomizarea tuturor variabilelor exterioare; totodată, randomizarea se referă □i la selec□ia sau alocarea probabilistă a subiecţilor pe grupuri □i a grupurilor într□o ordine anume, putînd fi

circumscrisă, din acest punct de vedere, domeniului e.; *b.* anchetele □ sondajele de opinie se bazează pe aplicarea modelelor de e. probabilistă; c. investigaţiile sociale — termen utilizat pentru a individualiza abordările bazate pe e. neprobabilistă, dispunînd de un nivel scăzut al validităţii interne □ externe, fără a fi însă lipsite de importanţă pentru progresul teoretic al cercetării sociologice. • E. probabilistă a cunoscut cea mai puternică dezvoltare tehnică □ stă la baza aplicării diferitelor tipuri de anchete sociologice. Se realizează în diferite variante. Cea mai simplă este e. *simplă aleatoare (esa)* aplicabilă în anchetele de opinie, în analize exploratorii sau în cele care îţi propun identificarea unor factori cu incidenţă asupra constituirii unor fenomene sau procese sociale. După delimitarea populaţiei investigate □ a cadrului de e., se formulează decizia privind dimensiunea *n* a e□antionului, avînd în vedere gradul de eterogenitate a populaţiei □ opţiunea pentru un anumit nivel de încredere în estimarea parametrilor. Cu cît nivelul aşteptat de precizie a estimaţiei este mai mare, cu atît limita confidenţei este mai coborîtă □ dimensiunea e□antionului creşte. Pentru o populaţie nediferenţiată pe subclase sau straturi, dimensiunea optimă a unui esa este de circa 400 de elemente pentru un nivel de confidenţă de 95%. Cînd populaţia este diferenţiată pe subclase iar e□antionul se aşteaptă să le reprezinte, pentru precizarea dimensiunii optime a e□antionului se consideră subclasa sau stratul cu cele mai puţine elemente, se menţionează cîte elemente vor fi selectate din aceasta □ apoi se selectează în mod proporţional elementele din celelalte subclase. Dimensiunea e□antionului total creşte proporţional cu numărul subclaselor. Această tendinţă poate fi, totuşi, evitată fie prin aplicarea altei tehnici de e, fie prin eliminarea unor subclase sau prin fixarea arbitrară a dimensiunii subclasei minime în jur de 100.

Pe baza cunoaşterii dimensiunii n a e□antionului □ Wa populaţiei se calculează fracţia de e□antionare (f = n / N). Aceasta indică distanţa cantitativă dintre două elemente succesiv selecţionate de pe lista populaţiei. în funcţie de aceasta sau utilizînd un tabel de numere aleatoare, se procedează la selecţia aleatoare a elementelor din populaţia listată. în *esa* fiecare element este considerat prin el însuşi, independent de celelalte □ cu probabilităţi de selecţie echivalentă cu a oricărui alt element. Aceasta înseamnă că entităţile sociale sînt atomizate iar în interpretarea rezultatelor cercetării nu pot fi formulate inferenţe despre relaţii sau structuri sociale, ci numai despre indicatori sau variabile. • O altă variantă a e. probabiliste este e. *sistematică* (es), aplicabilă atunci cînd: elementele se succed în mod natural în spaţiul sau timpul social, dispunem de o listare prealabilă a populaţiei □ am formulat decizia privind dimensiunea e□antionului. Etapele de parcurs sînt următoarele: se calculează intervalul de e. (*v= N/n)* care este inversul fracţiei de e., opţîndu□se pentru numărul întreg cel mai apropiat de rezultatul fracţiei; se alege primul număr aleator (din tabelul cu numere aleatoare) a cărui mărime se situează in intervalul definit de *v,* acesta reprezentînd începutul aleator al selecţiei; în continuare, se aleg acele elemente care au numărul egal cu suma începutului aleator □ a intervalului de e., oprindu□ne cînd am atins dimensiunea prestabilită a e□antionului. De regulă, *es se* aplică atunci cînd dimensiunea e□antionului este mică iar elementele populaţiei sînt unităţi sociale de tipul instituţiilor, grupurilor sau organizaţiilor. Atenţie deosebită trebuie acordată satisfacerii cerinţei de maximizare a variaţiei caracteristicilor studiate, evitîndu□se efectele de linearitate sau periodicitate induse de dispunerea naturală a elementelor. Dacă nu dispunem de posibilităţi de întîmpinare a acestei cerinţe, este preferabil să

utilizăm e. *grupărilor (eg)* sau e. *stratificată,* (esf), în varianta mono sau multistadială. Aplicarea acestor tehnici se bazează pe faptul că elementele primare ale populaţiei pot fi rejSarţizate pe grupări sau zone geografice sau pe straturi sociale delimitate în funcţie de un criteriu. Dacă aceasta este situaţia, atunci trebuie mai întîi să delimităm grupările, zonele sau straturile □ apoi să selectăm din fiecare elementele primare prin procedeul *esa.* Desigur că ne putem concentra atenţia numai asupra grupărilor sau straturilor (în varianta monostadială) sau asupra primelor □ asupra elementelor incluse în ele (varianta multistadială). *Est* conduce la o mai mare precizie a e. □ la aprofundarea studiului diferitelor straturi. Fracţia de e. poate să fie aceeaşi pentru toate straturile (est proporţională cu dimensiunea populaţiei fiecărui strat) sau diferită de la un strat la altul (esf disproporţionată). în ultimul caz, probabilitatea includerii unui element în e□antion este specificată de fracţia de e. asociată fiecărui strat. Cerinţa principală a stratificării este ca elementele dintr□un strat să fie omogene în raport cu criteriul utilizat, iar diferenţele dintre straturi să fie maximizate. în termeni statistici, aceasta înseamnă a minimiza varianta în cadrul straturilor □ a maximiza varianta dintre straturi, ceea ce conduce la reduceri ale erorii standard. Stratificarea se poate realiza în procesul e. înainte de culegerea datelor sau în faza de prelucrare a datelor pe un *esa.* Preferabilă este prima alternativă, în esf multistadială se disting rînd pe rînd noi unităţi primare de e. repartizate pe straturi, iar în fiecare nou stadiu se aplică o tehnică sau alta de selecţie (simplă aleatoare, sistematică, cu probabilităţi proporţionale mărimii etc). Numărul stadiilor depinde de mărimea populaţiei investigate, de numărul variabilelor□criteriu propuse de problema cercetării. *Eg* presupune mai întîi identificarea grupărilor □/sau zonelor geografice după un criteriu. Acesta se poate referi la constituirea lor naturală (din diverse zone geografice se au în vedere unităţile productive sau culturale sau sociale) sau la o constituire generală de cercetare (de exemplu, diferenţierea zonelor sau unităţilor în funcţie de nivelul dezvoltării). La rîndul lor, zonele □ unităţile pot fi din nou divizate după un alt criteriu de stratificare (de exemplu, unităţile productive sînt diferenţiate după mărime, modernitatea tehnologiei, eficienţa economică etc). într□un al treilea stadiu, se poate proceda la e. echipelor de muncitori (considerate ca grupări) sau a muncitorilor diferenţiaţi după nivelul calificării. Echipele sau muncitorii vor fi unităţile investigate. *Eg* este deci multistadială □ stratificată, dispune de un grad înalt de flexibilitate, este adaptabilă la o varietate de probleme, facilitează analiza relaţiilor dintre elementele repartizate pe diferite grupări sau straturi, valorifică avantajele esa. în acelaşi timp, este complicată tehnic, solicită la maximum experienţa, priceperea □ imaginaţia analistului. • Opţiunea pentru un tip sau altul de e. trebuie să se bazeze pe specificul □ implicaţiile problemei studiaterpe considerarea caracteristicilor populaţiei de referinţă □ pa criterii de eficienţă practică □ a estimării parametrilor. Totodată, trebuie să se urmărească reducerea erorilor de e., adică & diferenţelor dintre estimatorii obţinuţi din analiza unui e□antion □ parametrii populaţiei. Uneori, chiar dacă un e□antion a fost bine selectat iniţial, pot apare nonrăspunsuri care reduc dimensiunea e□antionului □ măresc erorile de e. Această tendinţă poate fi contracarată prin adăugarea de noi elemente în e□antion sau prin completarea nonrăspunsurilor de către analist pe baza comparării anumitor caracteristici importante ale elementelor care au răspuns cu cele ale celor care nu au răspuns □ prin opţiunea pentru o tendinţă similară probabilă de răspuns care înlocuieşte nonrăspunsurile. într□un e□antion bine selectat abaterea estimatorului de la va□

loarea parametrului este mică sau tinde către zero pe măsură ce creşte dimensiunea eşantionului. Eroarea medie de e. este de obicei descrisă în termenii variaţiei. *V. predic ie, probabilitate, statistică i sociologie, testarea ipotezelor.* LV.

ETICHETARE SOCIALĂ teoria sociologică care explică devianţa ca o consecinţă a definirii ei sociale, conform teoremei lui W. I. Thomas, după care o situaţie este reală prin consecinţele definirii ei ca reală. Teoria e.s. presupune, deci, că o acţiune umană este deviantă nu atît datorită caracteristicilor ei intrinseci, ci ca urmare a *reac iei sociale* pe care ea o trezeşte. Această reacţie se produce în funcţie de stratificarea socială şi culturală a unei societăţi, de sistemul normelor şi valorilor ei dominante, dar şi de interacţiunea dintre autorii acţiunii sociale şi cei care, prin poziţia şi interesele lor sociale, reacţionează la această acţiune. Odată etichetată ca fiind deviantă, o acţiune devine realmente deviantă, deoarece consecinţele sale slnt generate de etichetarea însăşi, şi nu de acţiune ca atare. De aceea, două acţiuni pot avea aceleaşi consecinţe ca atare, dar dacă una dintre ele este etichetată ca fiind deviantă, ea este deviantă prin consecinţele etichetării ei. Sociologul american H. S. Becker, care a întemeiat teoria e.s., a arătat concret cum un act definit sau etichetat ca infracţiune determină producerea unei infracţiuni deoarece individul are totdeauna tendinţa de a-şi însuşi consecinţele definirii acţiunii sale de către ceilalţi şi de a se comporta ca atare *(Outsiders,* 1963). De fapt, primul care a arătat că actul deviant ("crima") este un produs social realizat prin e.s., a fost sociologul francez *Paul Fauconnet* (1874–1938). Raţionamentul lui este următorul: o "crimă" este o acţiune umană căreia i se poate asocia responsabilitate; cum responsabilitatea constă în aptitudinea unui individ sau unui grup de a fi obiect al sancţiunii aplicate de către grupul social înglobant (societatea), rezultă că responsabilitatea este o relaţie socială, nu o aptitudine individuală; relaţia socială în care este concretizată responsabilitatea este rezultat al unei definiţii sociale sau al unei e., în termenii teoriei e.s.; de aceea, "cauza" unei "crime" nu trebuie căutată în mecanismul producerii ei ca atare, ci în mecanismul producerii ei sociale; la rîndul ei, pedeapsa nu este îndreptată atît asupra criminalului, cît împotriva crimei, al cărei *substitut social* este criminalul *(La Responsabilite,* 1920). Este evident că teoria e.s. presupune instituţionalizarea completă a reacţiilor sociale şi transparenţa deplină a normativităţii sociale. în realitate, funcţionarea normelor angajează, alături de mecanismele insiituţionalizării, mecanismele sociale ale proceselor de negociere ale conflictelor şi luptelor sociale, faţă de care teoria e.s. este nerelevantă. *V. deviantă, dramaturgie socială, etnometodologie, interac ionism, responsabilitate.* I.U.

ETNIC 1. *Grup etnic,* grup cu tradiţii culturale comune şi care are sentimentul identităţii ca subgrup în cadrul societăţii înglobante. Membrii unui g.e. diferă de ceilalţi membri ai societăţii prin anumite trăsături culturale specifice; limbă, religie, obiceiuri, îmbrăcăminte, comportamente. Esenţial însă este sentimentul identităţii şi autoperceperea lor ca fiind diferiţi de alţi membri ai societăţii. Unii sociologi consideră sentimentele e. ca o extensie a sentimentelor de rudenie. în uzajul politic contemporan, termenul de g.e. este frecvent utilizat pentru a descrie o minoritate cvasinaţională care trăieşte în cadrul unui stat şi care nu a atins statutul de naţiune. G.e. se diferenţiază de naţiune prin mai multe caracteristici; în mod obişnuit au dimensiuni mici; se bazează în mod mult mai evident pe o moştenire comună; sînt mult mai persistente în istoria umană în timp ce naţiunile sînt circumscrise în timp şi spaţiu. G.e. sînt esenţial exclusive şi ascriptive, calitatea de membru al acestor grupuri se dobîndeşte numai dacă Indivizii au anumite trăsături înăscute. Naţiunea este mai inclusivă şi este definită cultural sau politic. G.e. pot fi concentrate într-un anumit teritoriu (în care sînt majoritare din punct de vedere demografic) dar pot fi şi dispersate într-un' teritoriu foarte larg. De exemplu, comunităţi evreieşti sau familii de evrei se găsesc în majoritatea ţărilor lumii. Indiferent de gradul de concentrare sau de dispersie teritorială, evreii se manifestă şi sînt percepuţi peste tot ca un g.e. in Europa multe ţări cuprind diverse g.e.: Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (englezi, scoţieni, irlandezi), Elveţia (francezi, germani, italieni), România (români, unguri, germani, romi), 2. *Etnicitate,* starea de a fi etnic sau de a aparţine unul g.e. Prezervarea e. se poate realiza prin separatism sau prin pluralism cultural (formă de acomodare socială în care g.e. îşi păstrează tradiţiile şi trăsăturile culturale distinctive şi cooperează în mod paşnic şi relativ egal în viaţa politică, economică şi socială). Separatismul promovat de multe mişcări de independenţă etnică a eşuat în majoritatea cazurilor, în timp ce pluralismul cultural s-a dovedit a fi mult mai eficient. în unele societăţi, unele ideologii elaborate din perspectiva majorităţii dominante consideră pluralismul cultural doar ca o fază tranzitorie, scopul final fiind integrarea. în perspectiva integrării se pune accent pe egalitatea indivizilor, pe eliminarea preferinţelor etnice, pe unificarea comportamentelor şi, în final, pe distrugerea identităţii etnice. Politica de integrare a g.e. acţionează prin eliminarea barierelor formale şi a discriminărilor, evaluarea şi tratarea persoanelor în raport cu meritele individuale şi absenţa eforturilor oficiale de a prezerva identitatea etnică. Scopul final este o societate integrată în care membrii tuturor grupurilor etnice participă la viaţa socială în raport ou talentele şi interesele lor. Separatismul şi pluralismul cultural se concentrează asupra grupurilor, în timp ce integraţionismul se concentrează asupra indivizilor. 3. *Identificare etnică,* recunoaşterea apartenenţei la un g.e. manifestă în relaţiile cu ceilalţi şi în percepţia de sine. 4. *Transpozi ie etnică,* schimbul de persoane între două culturi etnice în oare fiecare este asimilată în cultura de origine a celeilalte. *V. asimilare, integrare socială, minoritate socială, na iune, na ionalism.* I.Mih.

ETNOCENTRISM emiterea de judecăţi de valoare asupra altor grupuri prin raportare la valorile şi normele propriului grup. în mod obişnuit, e. se manifestă ca asumare a superorităţii propriei culturi şi apreciere a altor culturi ca bune sau rele, înalte sau minore, drepte sau greşite, în măsura în care se aseamănă sau se diferenţiază de cultura proprie. E. operează cu expresii ca "popor ales", "naţiune binecuvîntată", "rasă superioară", "adevărata credinţă", "străini perfizi", "necredincioşi", "popoare înapoiate", "barbari", "sălbatici". Majoritatea grupurilor din cadrul unei societăţi adoptă atitudini e. Th. Caplow a pus în evidenţă că numărul persoanelor care supraestimează grupul din care fac parte este de opt ori mal mare decît numărul persoanelor care îşi subestimează propriul grup. E. este o reacţie umană universală întîlnită în toate societăţile şi în toate grupurile. Dar nu toţi oamenii sînt la fel de e. Diferenţele individuale au fost explicate prin variabilitatea modelelor de personalitate. în acest mod a procedat T.W. Adorno *(The Authoritarian Personality,* 1950) care afirmă că persoanele e. provin din cele mai puţin educate, mai izolate social şi mai dogmatice din punct de vedere religios. în concepţia sa, e. se defineşte ca o loialitate intensă şi necritică faţă de propriul grup etnic sau naţional asociată cu

desconsiderarea altor grupuri etnice sau naționale. Cercetările ulterioare nu au permis constatarea unei corelații evidente între tipurile de personalitate și trăsăturile socioculturale ale indivizilor și nivelul e. lor. V. Reynolds *et al.* {*The Sociobiology of Ethocentrism,* 1987) resping ideea că e., egoismul și rasismul ar fi "imperative genetice" ale naturii umane. Chiar dacă există o anumită componentă biologică aceasta nu este activată decît în anumite contexte societate și politice și este reprimată în altele. Analizele politologice afirmă că e. este o consecință a faptului că politica este o activitate de grup. Socializarea politică, care începe încă din familie, produce o imagine discretă și distorsionată a celorlalți. Atitudinile astfel socializate pot fi manipulate de elitele politice în propriile lor scopuri. • E. are efecte contrare asupra indivizilor, grupurilor și societăților. Grupurile e. par să supraviețuiască mai bine decît cele tolerante; primele favorizează sacrificiile și martirajul. E. întărește naționalismul și patriotismul și protejează identitatea etnică, în același timp, e. alimentează rasismul, descurajează schimbarea și blochează împrumuturile culturale. în anumite condiții, el promovează stabilitatea culturală; în alte condiții el poate conduce la colapsul unei culturi și la stingerea unui grup. Intensitatea atitudinilor e. variază de la formele pașnice la cele megalomanice și beligerante. Atitudinile e. pot să treacă de la o generație la alta prin intermediul socializării. Cea mai mare parte a transmisiei se face în mod informai, dar anumite elemente sînt infiltrate și în sistemul educațional sau sînt vehiculate prin mijloacele de comunicare în masă. K. Booth *(Strategy and Ethnocentrism,* 1979) sugerează trei aplicații frecvente ale termenului de e. Prima ar fi o formă prescurtată de a desemna tendința universală a oamenilor de a percepe pe alții în raport cu propriul lor grup. A doua se referă la o metodologie falsificată, iar a treia se referă la "cantonarea" culturală (persoanele și grupurile sînt atît de ancorate în e. lor încît sînt incapabile să intre în empatie cu altele și să vadă lumea și din perspectiva altora). Efectele negative ale e. pot fi reduse prin intensificare comunicării și interacțiunii dintre grupuri, *V. etnic, na iune, na ionalism, xenocentrism.* I.Mih.

ETNOGRAFIE (gr. *ethnos,* "popor" + *graphein,* "a descrie"), termen coexistent cu acela de "etnologie", în unele țări din Europa e. fiind întrebuințat chiar cu precădere (ce! puțin pînă în prezent). în limba germană și în zonele ei de influență, au apărut în devălmășie, alături de e. și etnologie, termenii *Volkskunde* și *Volkerkunde,* ambii datînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Sa venit însă cu observația (Han F. vermeulen, 1992) că primul se aplică la studiul unui singur popor, iar al doilea la studiul mai multor popoare sau al tuturora. Se înțelege, adadar, că *Volkerkunde* ar avea o mai mare deschidere comparativă, apropiindu-se de etnologie și de antropologie, în timp ce *Volkskunde* s-ar afla mai aproape de e. în viziune contemporană, e. reprezintă prima treaptă a antropologiei culturale — anume, treapta empirică, de recoltare a datelor concrete și de ilustrare a enunțurilor cu pretenție de generalitate. în opinia lui C. Levi-Strauss *(Anthropoiogie structurale,* 1958), "etnografia, etnologia și antropologia nu reprezintă trei discipline sau trei concepții diferite despre aceleași studii. Ele sînt, de fapt, trei etape sau trei momente ale aceleiași cercetări", iar preferința pentru unul sau altul din acești termeni exprimă atenția precumpănitoare pentru respectivul tip de cercetare. *V. antropologie culturală, etnologie.* **Gh.G.**

ETNOLOGIE (gr. *ethnos,* "popor"+ *logos,* "cuvînt", "vorbire"), știință ce constă în studiul formării și distribuirii popoarelor sau tipurilor etnice și al caracteristicilor lor fizice și culturale. Pe treapta ei expozitivă, e. poate integra și valorifica unele date ale antropologiei fizice, anume acelea care prezintă tipul fizic — subrasial, constituțional, somatic — al populațiilor descrise. Problematica ei principală se axează însă pe studiul originii, răspîndirii în spațiu (difuziune) și transmiterii in timp (tradiție) a artefactelor, credințelor și obiceiurilor din culturile populare. în antropologia socială clasică din Marea Britanie, e. era considerată o disciplină de tip istoric, urmare a faptului că operează cu metoda istorică, metodă prin care existența unui aspect particular într-o societate particulară este explicată ca rezultat al unei succesiuni particulare de evenimente (A. R. Radcliffe-Brown). în Europa continentală, pînă la mijlocul secolului în curs, denumirea e. a ținut locul aceleia de antropologie culturală. Chiar și astăzi, unii socotesc cele două denumiri ca fiind interschimbabile, după cum alții consideră la fel, între ei, termenii denominativi e. și etnografie. Aceste echivalențe terminologice nu-și află o justificare deplină, dar ele au creat adevărate tradiții naționale de limbaj și de cercetare, de aceea lipsa unui consens terminologic general e greu de depășit. V. *antropologie culturală, etnografie.* **Gh.G.**

ETNOMETODOLOGIE orientare în sociologia contemporană, care vizează studierea metodelor, a strategiilor subiective (împărtășite) pe baza cărora membrii colectivităților umane acționează și interacționează în desfășurarea (producerea și reproducerea) contextelor și activităților cotidiene. E. s-a desprins din curentul mai larg al interacționalismului simbolic, a avut ca sursă nemijlocită de inspirație *etno tiin a* (direcție — clar conturată în deceniul al șaptelea al secolului nostru — în antropologia culturală), care se ocupă de modalitățile și conținuturile ideatice prin care grupurile etnice descriu și interpretează realitatea înconjurătoare, viața lor socio-culturală în general. Avînd ca exemplu cercetările clasice de etnobotanică, etnomuzicologie, de relații și denumiri de rudenie, reprezentanții etno tiinei au ca program epistemic — utilizînd în principal o metodă de împrumut din lingvistică, *analiza componen ială* — descoperirea metodelor de organizare a materialului cognitiv la nivelul diverselor colectivități culturale. Descrierile și teoriile etnologului (antropologului) nu vizează acum numai datele, faptele ce privesc grupul, ci și descrierile și "teoriiie" grupului referitoare la acele fapte și date. Etno tiința este deci "știința" grupurilor etnice, spre deosebire de etnologie, care este știința despre grupurile etnice. Accentul este pus în e. pe aspectele' de psihologie socială, pe reconstrucția metodelor prin care omul în activitatea sa zilnică descrie, explică și interpretează propria sa lume,"subliniindu-se caracterul dinamic al acestor construcții. E., fiind fundată în particular pe fenomenologie (în special SchOtz), este mult mai profund interesată în dezvăluirea sensurilor, semnificațiilor de bază pe care le profesează actorul uman în viața cotidiană. Urmărind asemenea scopuri, conceptele utilizate și datele obținute sînt mai nuanțate, dar și mai puțin controlabile. Datele sînt mai vagi deoarece intră în joc nu atît fundalul metafizic în sine (fenomenologic), cît faptul că se vizează o realitate variată și fluidă. H. Garfinkel, părintele e., îi dă acesteia, printre altele, definiția: "Eu folosesc termenul "etnometodologie" pentru a mă referi la investigarea proprietăților raționale ale expresiilor indexicale și ale altor acțiuni practice ca realizări contingente și în continuă devenire sau practici competent (abil) organizate ale vieții de zi cu zi" *(Studies in Ethnolomethodology,* 1967). Limbajul e. — în speță, cel al lui Garfinkel — este ezoteric, uneori metaforic, alambicat și relativ greu de pătruns. Evident este că e. ex-

plorează deliberat palierul simbolic în versiunile lui subiective, neinteresîndu-se de datul obiectiv ca atare. Conceptele cheie ale orientării e. ţi, în parte, ale interacţionismului simbolic în general, sînt: supoziţiile luate ca de la sine înţelese, codurile interacţiunii, expresiile indexicale, tipificarea, reflexivitatea, intersubiectivitatea şi procesualitatea (realitatea în devenire). Condensat, tabloul comportamental uman preconizat de etnometolologi s-ar prezenta astfel: oameni acţionează interdependent (interacţionează) pe baza unei strategii ce implică un sistem de coduri de acţiune bazat pe cîteva "axiome" de conduită, născute, cristalizate şi sedimentate în practica rutinieră. Ele sînt, în cele mai multe cazuri, netransparente pentru actorii acţiunii, dar permanent profesate, luate ca subînţelese printr-un acord tacit. Respectivele supoziţii, împreună cu regulile mai de detaliu (coduri) nu sînt însă nişte principii abstracte, imuabile, ci au o valoare indexicalâ, adică se adecvează contextului (partenerii interacţiunii ţin seamă atent de biografia, statutul, cunoştinţele, scopurile, intenţiile reciproce). Expresiile indexicale verbale şi nonverbale, deţin potenţial infinite, funcţionează totuşi în mod obişnuit ca nişte clase limitate de răspunsuri, ca "tipificări", potrivit persoanelor tipice şi situaţiilor standard. în dinamica practicii de zi cu zi subiecţii umani confruntă mereu sistemul axiomatic şi codajul cu evenimente care îl confirmă sau care ies din model. Parametrii situaţiilor rămînînd în limite normale, oamenii, în general, ajustează prin raţionalizări temeiul evenimentelor ce nu se înscriu de la început în supoziţiile şi codurile existente, forţîndu-le să se subordoneze coerenţei de ansamblu. La nivelul cunoaşterii comune operează deci reflexivitatea, ceea ce ar reprezenta corespondentul empiric al raţionalităţii ştiinţifice. Reflexivitatea vizează strategiile cognitive angajate în practicile curente, inclusiv prezumţia că pentru aceleaşi date indivizi diferiţi acordă aceleaşi înţelesuri (principiul intersubiectivităţii). Important este de reţinut că pentru etnometodologi realitatea fundamentală este tocmai cea rezultată din desfăşurarea supoziţiilor, codurilor şi reflexivităţii. Realul este construit mereu de actorii sociali în procesul interacţiunii la nivel simbolic. Miza etnometodologică pe emergenţa realului (social) din situaţii interacţionale particulare, sublinierea rolului contextului determinat şi în acelaşi timp construit de subiecţi, nu înseamnă negarea existenţei structurilor stabile. Garfinkel vorbeşte de invarianta şi independenţa structurilor (faţă de cohortele specifice de subiecţi), dar el arată totodată că structurile nu au o existenţă apriori, ci fiinţează şi subzistă în măsura în care sînt create şi recunoscute de oameni în derularea activităţilor practice. Există, aşadar, o gramatică generativă a cotidianului, care este totdeauna locală. E. deplasează structurile în microsocial şi în primul rînd pe planul subiectivităţii. Ea năzuieşte la descrierea şi explicarea unor microculturi şi instituţii concrete. Metodologia e. constă în a provoca situaţii care scot indivizi din fluxul normal, rutinier, al vieţii. Studenţii, de exemplu, au fost solicitaţi să se poarte cu părinţii lor, acasă, ca şi cum ar fi fost oaspeţi. în felul acesta, supoziţiile acordului tacit din relaţia părinţi-copii au fost determinate să iasă la lumină. Tot pentru a evidenţia "luatul de la sine înţeles", s-a recurs la intervievarea intensivă pe teme ce presupun consensul microsocial sau intersubiectiv: "de ce salutăţi?", "ce înţelegi cînd spui că eşti obosit?" etc. Răspunsurile subiecţilor la condiţiile sau întrebările provocatoare sînt înregistrate pe peliculă, pe benzi de magnetofon, sau în scris, obţinîndu-se astfel un "document etnometodologic", care va fi analizat şi interpretat într-o manieră cît mai comprehensivă. Unii cercetători pretind chiar că acela care abordează etnometodologic realitatea să fie în stare să poată reproduce

scene din fragmentul de viaţă studiat, jucînd, rînd pe rînd, rolul agenţilor acţionali. Pretenţiile unor reprezentanţi ai e. de a o echivala unei sociologii propriu-zise sînt evident, abuzive, pentru că ea nu ia în considerare factorii economici şi politici, structurile sociale obiective, lipsindu-i perspectiva macrosocială şi istorică. De asemenea sînt problematice: gradul de universalitate al mecanismelor descrise de e., adică în ce măsură sînt ele afectate de etnocentrism, iar din punct de vedere metodologic, este de relevat insuficienţa validităţii procedeelor puse în joc. Este vorba de faptul că, în acord cu normele de cercetare statuate în această orientare, se ajunge la indecibilitatea de principiu în legătură cu validitatea şi autenticitatea enunţurilor, şi anume: în concepţia e., subiecţii îşi citesc reciproc codurile, valorile, normele, intenţiile din *documentele* produse de ei în timpul interacţiunii (replici verbale, gesturi, secvenţe de conduită şi altele) prin reflexivitate. Reflexivitatea generată şi condiţionată de situaţia interacţională determină, la rîndul ei, desfăşurarea interacţiunii; întrucît e. pretinde că utilizează şi ea documentarea şi reflexivitatea de acelaşi tip ca agentul cotidian, înseamnă că această documentare (reflexivitate) este în funcţie de interacţiunea specifică dintre subiect şi cercetător. Se ajunge astfel la o documentare despre documentare, sau la o reflexivitate a reflexivităţii, potenţial la o regresie la infinit. Dincolo de unele exagerări fenomenalist-subiectiviste, prin sondarea concretă şi rafinată a cîmpului conştiinţei comune, în organizarea şi funcţionarea ei vie, în practica cotidiană, prin sublinierea de multe ori cu argumente statistice a importanţei perspectivei actorilor, a opticii "de interior" în înţelegerea fenomenelor sociale şi psiho-sociale, e. a reprezentat şi reprezintă o direcţie fertilă. *V. etichetare socială, intemc ionism simbolic, sociologie fenomenologică,* I.P.

ETOLOGIE 1. în concepţia lui J. S. Mill, "ştiinţa care determină tipul de caracter produs în conformitate cu legile psihologice generale, de către un anumit set de circumstanţe, fizice şi morale" *(A System of Logic, Racionative and Inductive,* 1856). E. se află, deci, la baza oricărei ştiinţe a societăţii, a economiei, moralei, pedagogiei, inclusiv a sociologiei. Legile de coprezenţă şi de succesiune pe care este chemată să le studieze aceasta din urmă pot fi, prin urmare, reduse la legile generale ale comportamentului, studiate de e., dar pentru a fi într-adevăr ştiinţă, sociologia trebuie să-şi construiască propria metodă inductivă, adaptînd metodele din ştiinţele naturii la studiul obiectelor sociale 2. în domeniul ştiinţelor biologice, e. este definită drept studiu al comportamentelor animalelor în mediul lor natural de viaţă. Ea a fost fundamentată în al treilea deceniu al secolului nostru de către naturaliştii O. Heinroth, C. O. Whitman şi J. Huxley, fiecare evidenţiind un aspect sau altul al comportamentului animai instinctiv, pe care l-au explicat ca o consecinţă a adaptării filogenetice a speciei. E. animală analizează raportul dintre ceea ce este moştenit şi ceea ce este învăţat în comportamentul animal, formele de comunicare, de organizare ierarhică, de manifestare a instinctelor de teamă, dragoste, solidaritate, solitudine, abandon etc, precum şi structurile comportamentelor de semnalizare socială, denumite de J. Huxley "ritualuri". Se poate spune că prin lucrările lui N. Tinbergen, K. von Frisch şi K. Lorenz (pentru care autorii au primit, în 1973, Premiul Nobel), e. animală a fost refundamentată, mizîndu-se în special pe explicarea agresivităţii, emoţiilor, teritorialităţii şi dominaţiei în lumea animală, adică pe aspectele *sociale* ale comportamentelor animale. în acest fel, mai ales datorită lucrărilor lui K. Lorenz, s-a ajuns la considerarea comportamentelor animale şi umane ca două tipuri *omoloage* prin mecanismele lor genetice şi

s□a propus o nouă accep□iune a e. 3. E. *umană* este definită fie ca o ramură sau un capitol al e., care studiază biologia comportamentului uman, fie ca o □tiin□ă de sine stătătoare, ca o formă interindisciplinară a cunoa□terii comportamentului. în primul caz, e. *umană* studiază unele regularită□i ale comportamentelor umane care, avînd asemănări vizibile cu manifestări comportamentale ale animalelor, sînt explicate prin ac□iunea mecanismelor biologice ale selec□iei adaptative. Ca □tiin□ă de sine stătătoare, e. *umană* î□ propune să studieze măsura în care comportamentul omului este programat prin adaptarea filogenetică. Recurgînd la mijloacele de cercetare ale biologiei, e. *umană* se bazează pe observarea comportamentelor în situa□ile naturale ale vie□i □ pe modul de abordare comparativ, încercînd să sintetizeze datele morfologiei, ecologiei, fiziologiei □ biologiei evolu□ionare cu cele ale antropologiei sociale, psihologiei □, desigur, ale sociologiei. în acest fel, se încearcă revizuirea unor paradigme sociologice consacrate (în mod deosebit a sociologismului), cu scopul de a preciza cît din natura umană este mo□tenit □ cît este dobîndit, pentru a putea stabili limite mai precise de validitate atît pentru enun□urile biologice, cît mai ales pentru cele sociologice. în ambele ipostaze ale sale, e. *umană* promovează o formă mai avansată sau doar incipientă de reduc□ionism biologic. De regulă, se confundă cauza □ func□ia comportamentelor sociale, se neglijează rolul organizării sociale în determinarea comportamentelor umane, se reduce simbolul (social) la mecanismul natural al ac□iunii □ se acordă / pu□ină aten□ie analizei semnifica□iei sociale specifice a comportamentelor umane. Cînd aceste manifestări ale reduc□ionismului biologic capătă întîietatea în argumentarea etologică, e. *umană* se transformă în *etologism.* Acesta reprezintă mai degrabă o formă de vulgarizare a □tiin□ei, apărută ca urmare a extrapolării, de regulă lipsită de fundamente □tiin□ifice, în studierea societă□ii a rezultatelor ob□inute în cercetarea comportamentelor ani□male. Responsabili pentru asemenea extrapolări sînt atît unii oameni de □tiin□ă, biologi □ sociologi sau antropologi care sus□in legitimitatea e. *umane* ca □tiin□ă (K. Lorenz, I. Eibl□Eibesfeldt, L. Tiger, R. Fox, D. Freeman, P. van den Berghe), cît mai ales unii publici□ti ca D. Morris □ R. Ardrey, care au vulgarizat lucrările lui Lorenz invocîndu□le ca explica□ii suficiente ale unor importante aspecte ale vie□ii sociale, de la ritualuri de întîmpinare □ pînă ia organizarea □ func□ionarea partidelor politice. Manifestînd tendin□e categorice de etnocentrism (Morris reduce societă□ile existente la tipul occidental european, folosind drept criterii ale "succesului/supravie□uirii" unei activită□i, pe cele consacrate în această societate) □ doar mascate de xenofobie □ rasism, etologismul reiterează prejudecata evolu□ionismului unilinear, după care ceva este explicat doar în măsura în care se ajunge la explicarea rădăcinilor, a originilor sale. *V. altruism, convergen ă, elite, etnocentrism, societate.* I.U.

EUGENIE (SOCIALĂ) concept ce exprimă ac□iuni directe de ameliorare a exemplarelor rasei umane. Avîndu□□i originea□în teoria evolu□iei speciilor (Darwin, 1859), e. este expusă în plan teoretic de către F. Galton □ K. Pearson (la sfîr□itul sec. 19 □ începutul sec. 20), drept "studiu al factorilor ce pot ameliora calită□ile rasiale ale genera□ilor viitoare, atît fizic cît □ mental". Studiul caracteristicilor indivizilor umani, al devia□ilor de la "normal", al legilor natalită□i □ al unui set de principii ce urmau să dirijeze căsătoriile □ reproducerea speciei erau subiectele predilecte pentru promotorii e. Sub expresia de selec□ie a indivizilor valoro□i din punct de vedere rasial, e. a fost încorporată de către ideologia nazistă. Aceasta a promovat ideea

de inegalitate a raselor umane, sus□inînd legitimitatea morală a unor tehnici de reglementare a actelor de reproducere a indivizilor de rase "inferioare". Totodată, se sus□inea necesitatea anihilării indivizilor cu calită□i indezirabile sau cu tare □ promovarea exemplarelor ce ar putea asigura urma□lor o bună ereditate. în problema controlului eredită□i, s□a dezvoltat în ultimul timp ingineria genetică, legitimată din punct de vedere □tiin□ific, dar nelipsită de controverse morale. *V. demografie, ideologie, natalitate, nazism, rasism.* I.A.P.

EVALUARE 1. Determinare cu aproxima□ie (sinonim cu *estimare)* a unei anumite cantită□i. în acest sens, evaluarea poate reprezenta o anticipare a opera□iei de măsurare propriu□zisă sau o poate înlocui, atunci cînd nu este posibilă o măsurare suficient de exactă. 2. Determinarea de către o colectivitate a valorii unor evenimente, fenomene, procese sociale, prin raportarea stării de fapt la un set de criterii (standarde) cu rol de etalon □ acordarea de calificative în func□ie de gradul de concordan□ă cu acestea. în acest sens, e. se deosebe□te de *măsurare;* dacă aceasta din urmă se referă la determinarea caracteristicilor obiectului investigat, e. relevă calitatea acestuia, semnifica□ia lui pentru factorii sociali. Una este, de ex., să exprimi coeziunea unui grup (prin frecven□a interac□iunilor □ intensitatea lor) □ altceva să e. calitatea acesteia. Calificativele rezultate în procesul de e. în cel de□al doilea sens (foarte bine, bine, satisfăcător, nesatisfăcător) se distribuie pe un continuum de intensită□i (scale), alcătuind spa□ii lineare ordonate de la o extremă a fa□ vorabilită□ii la o alta a nefavorabilită□ii. 3. Exprimarea în unită□i valorice (bani, utilită□i sociale, beneficii) a valorii unor bunuri, ac□iuni, solu□ii etc. Prin aceasta se încearcă să se aducă la un numitor comun semnifica□ile valorice ale unui fenomen oarecare. în acest sens, e. este implicată în analizele de eficacitate, eficien□ă, cost/beneficiu. V. *cost/beneficiu, eficacitate, eficien ă, măsurare în sociologie.* I.M.

EVALUAREA POSTULUI DE MUNCA tehnică aplicată în planificarea for□ei de muncă pentru compararea p.m. □ aprecierea diferen□iată a valorii contribu□iei lor la realizarea performan□elor organiza□iei. **E.p.m.** are un rol fundamental în politicile de men□inere în organiza□ii a diferitelor persoane □ în alocarea diferen□iată a salariilor, promovărilor sau a altor beneficii. **E.p.m.** poate aplica metode analitice sau neanalitice. Metodele analitice se centrează pe fiecare p.m. □ identifică factori generatei de performan□ă prin e. cuno□tin□elor, responsabilită□ii, efortului (fizic/mental), condi□iilor de muncă □ a abilită□ilor profesionale. Metodele neanalitice ordonează ierarhic toate p.m. □ nu diferen□iază factorii tipici generatori de performan□ă, ci doar evaluează rezultatele globale ale muncii. *V. analiza postului de muncă, ocupa ie, planificarea for ei de muncă.* M.V.

EVENIMENT (lat. *evenio,* "a ie□ la lumină", "a se întîmpla") 1. în teoria probabilită□ilor, e. elementar este echivalent cu "rezultat posibil" al unui experiment aleator (experiment ale cărui rezultate nu pot fi prevăzute cu exactitate). 2. Moment cu semnifica□ie deosebită într□o serie de întîmplări sau ac□iuni sociale. în analiza e. se urmăresc: a. Frecven□a e. de un anumit fel într□o perioadă □ într□o popula□ie, strat social, zonă teritorială. Astfel se disting e. unice, ireparabile, □ e. reparabile, statistice. De exemplu: frecven□a e. "căsătorie" = nup□ialitate etc. *b.* Portanta, efectul, aria de influen□ă a e. Astfel se disting e. na□ionale, individuale, istprice□universale. După G. Bouthoul (ies *structures sociologiques,* I, 1968), e. pot fi: a. e. func□ionale — e. care fac

parte din funcțiile periodice ale unor procese, corespunzătoare stărilor de echilibru funcțional (congresele periodice ale unui partid politic, alegerile pentru parlament etc); o. e. *istorice*— e. care anunță procese parțial sau integral ireversibile (declanșarea unui război); c. e. *semnificative sociologic,* unice în felul lor în istorie, dar fără datare — invenții, structuri sociale noi etc. • In analiza e. trebuie separate: structura cauzală care produce necesitatea unui e. de cauzalitatea iș rnediată sau conjuncturală care transformă — aleator — necesitatea în realitate. O tensiune socială generată de oprimarea prelungită se poate transforma în revoltă, revoluție sau război civil pornind de la o cauză minoră și adesea în condiții de ilogicitate aparentă. 3. "Istoria evenimențială" (P. Lacombe) este istoriografia care reproduce numai e. principale ale unei epoci (încoronări, abdicări, tratate etc). *coala Analelor* V\ opune "istoriei evenimențiale" istoriografia structurilor și a duratelor lungi (istorice), medii (sociologice) și scurte (individuale). *V. istorie sociale, probabilitate.* **A.T.**

EVOLUȚIE proces de schimbare a unui sistem, guvernat de legi obiective, și caracterizat prin trecerea de la stadii inferioare la stadii superioare. Spre deosebire de conceptul de *progres social* care definește "inferiorul/superiorul" în termeni de criterii valorice, referitoare la condiția umană (progres înseamnă e. spre "mai bine"), conceptul de e. socială introduce criterii *obiective i* de natură *socială.* Următoarele criterii au fost invocate pentru a determina sensul e. H. Spencer, un avocat activ și extrem de influent în cea de a doua jumătate a secolului XIX al ideii de e., atît în filozofie, cît și în științele sociale, inclusiv în sociologie, a propus drept criteriu *gradul de complexitate* al unui sistem, gradul de diferențiere structurală și de specializare funcțională: e. reprezintă "o schimbare de la o omogenitate indefinită și incoerentă la o heterogenitate definită și coerentă, prin continui diferențieri și integrări". După o perioadă de violent antievoluționism în sociologia și antropologia culturală occidentale, evoluționismul revine în anii '50 în atenție. Sînt propuse două tipuri distincte de criterii, în primul rînd, reluînd criteriul complexității propus de Spencer, se constituie o orientare evoluționistă în sociologia occidentală reprezentată de Talcott Parsons, Ml. Levy, Eisenstadt. în antropologie sînt propuse diferite instrumente de măsurare a gradului de complexitate: *Indexul de Dezvoltare Socială* (R. Naroll), *Indexul de acumulare culturală* (R.L. Carneiro și S.F. Tobias). R.M. Marsh propune un indice de *diferen iere societală* care se referă ia numărul de "unități structural distincte și funcțional specializate" existente într-o societate. Un exemplu de asemenea unități sînt rolurile sociale distincte. Un alt criteriu propus pentru a determina gradul de Inferioritate/superioritate în e. societăților umane este *tehnologia i eficien a sa.* Leslie Whiîe, în anii '40, formulează a-a numita "lege fundamentală a e.": "Ceilalți factori rămînînd constanți, cultura se dezvoltă în măsura în care cantitatea de energie produsă pe cap de locuitor pe an crește sau în măsura în care eficiența mijloacelor de utilizare a energiei crește". Diferitelor niveluri de dezvoltare a tehnologiei le corespund tipuri de culturi, de societăți distincte. Pe aceeași linie merg și M. D. Sahlins și E. R. Service, "e. reprezintă tendința ca unele sisteme adaptate să fie înlocuite de alte sisteme adaptate, ultimele fiind însă din punct de vedere termodinamic mai mari și mai eficiente decît primele". D. Bell utilizează drept criterii ale e. societății umane productivitatea muncii și structura subsistemului economic derivată din aceasta. Astfel, în funcție de sectorul în care se produce cea mai rnare parte a produsului social și care angajează cea mai mare parte a forței de muncă, se pot

distinge trei mari tipuri de societăți strict succesive: societăți preindustriale (sectorul primar — agricultura — este dominant), societăți industriale (predomină sectorul secundar, industria) și societăți postindustriale (predomină sectorul terțiar, serviciile). • în teoria marxistă variabila fundamentală care condiționează gradul de dezvoltare al societății o reprezintă forțele de producție, tehnologie în ultimă instanță: nivelul de dezvoltare al forțelor de producție nu este responsabil numai de gradul de complexitate al societății, dar și de tipul organizării ei: forțele de producție determină un anumit mod de organizare socială a producției (relațiile de producție) și prin intermediul acestora un anumit tip de organizare a societății. • Conceptul de e. a tins în sociologia occidentală să înlocuiască pe cel de progres social din mai multe rațiuni: a. aura de științificitate cu care el a venit din biologie; *b.* promisiunea unor criterii obiectiv-descriptive de stabilire a gradului de e., mai puțin susceptibile de controversele filozofico-ideologice generate de criteriile progresului social, cît și de relativismul valoric ca o dificultate majoră a acestuia; c. reacție ideologică împotriva presupoziției că societatea umană merge inevitabil spre mai bine. • Sînt cîteva probleme pe care ideea de e. le ridică în momentul de față. în primul rînd, problema *predictibilității* principiale a e. Există unele teorii care consideră că principial e. nu este predictibilă. în forme modificate, această problemă reapare în legătură cu viitorul și cu posibilitatea de prognoză a lui. în al doilea rînd, problema unilinearității/multilinearității. Presupoziția unilinearității constă în considerarea e. ca fiind caracterizată de parcurgerea unor stadii mari absolut obligatorii și, cel puțin pe ansamblu, inevitabile. Presupoziția multilinearității constă, dimpotrivă, în afirmarea existenței unor căi multiple, paralele și alternative pe care diferitele comunități sociale, în funcție de o serie de condiții particulare, inclusiv propriile opțiuni, pot merge. E. nu constă deci într-o succesiune strictă de stadii clar definite și obligatorii, ci mai mult se prezintă ca un arbore puternic ramificat, cu "răscruci" și căi alternative posibile, dintre care unele pot rămîne doar posibilități abstracte. *V. modernitate, post modernitate, progres, schimbare socială.* C.Z.

EXISTENȚĂ SOCIALĂ concept utilizat în sociologia marxistă în cuplul e.s./conștiință socială. Respingînd abordarea idealistă a vieții sociale care consideră ideile, concepțiile membrilor colectivității drept factorul determinant al organizării sociale, sociologia marxistă argumentează că în fapt e.s. ca totalitate a componentelor geografice, biologice, dar în mod special tehnologice, inclusiv organizarea socială a producției, determină conștiința socială. Conștiința socială nu este decît existența devenită conștientă. V. *con tiin ă, marxism in sociologie.* **E.Z.**

EXOD fenomen migratoriu de mare amploare ce exprimă părăsirea în masă a unei arii teritoriale de către o populație. în sociologie, se utilizează, mai cu seamă, noțiunea de e. *rural,* pentru a desemna migrația intensă de la sat la oraș, fenomen întîlnit în toate societățile în perioada de industrializare. Interesul deosebit acordat de către cercetările sociologice concrete problemelor legate de e. rora/este datorat, în principal, implicațiilor profunde pe care acest fenomen le are asupra structurilor socio-demografice rurale (scăderea și îmbătrînirea accentuată a populației, feminizarea și îmbătrînirea forței de muncă din agricultură etc.) și, în general, asupra întregii game de aspecte ale vieții în comunitățile sătești afectate de el. De asemenea, sînt studiate și problemele legate de integrarea noilor sosiți în viața urbană, modificările intervenite în universul lor cultural și

moral, în obiceiuri, mentalităţi etc. *V. migra ie.* **T, R.**

EXOGAMIE căsătorie realizată în afara unul grup familial sau local. Este forma cea mai răspîndită de căsătorie în societăţile contemporane în care, din punct de vedere teoretic, o persoană îşi poate alege partenerul din orice zonă geografică. Dezvoltarea mijloacelor de comunicaţii şi intensificarea mobilităţii au condus la extinderea ariilor de alegere a partenerului şi scăderea ponderii căsătoriilor endogame. Cu toate acestea, cercetările de sociologia familiei au pus în evidenţă că proximitatea geografică continuă să acţioneze ca un factor important în căsătorire. Universul exogamic (zona geografică extralocală din care membrii unei comunităţi îşi aleg partenerii de căsătorie) este dependent de mărimea comunităţii, intensitatea raporturilor economice şi culturale ale comunităţii cu lumea exterioară, intensitatea mobilităţii geografice şi profesionale, nivelul de compatibilitate dintre normele şi valorile locale şi cele specifice altor comunităţi, nivelul de compatibilitate dintre modelele familiale locale şi cele extralocale. *V. căsătorie, endogamie, familie, hemogamie, rudenie.* I.Mih.

EXOGEN (gr. *exo,* "în afară" + *genos,* "origine"), ceea ce se află (originează) în exteriorul unui element sau sistem. în simetrie cu endogen, termenul s-a extins de la ştiinţele naturii şi în descrierea, explicarea şi Interpretarea socio-umanului, cu deosebire atunci cînd e vorba de a localiza factori explicativi în interior sau exterior. Distincţia dintre interior (endogen) şi exterior (exogen) este, desigur, relativă şi ea funcţionează numai prin fixarea cadrului de referinţă. Trebuie remarcat că binoamele conceptuale "interior-exterior" (sau "intern-extern") şi "endogen-exogen" sînt în general echivalente semantic în disciplinele socioumane. *V. endogen.* P.I.

EXPECTANŢĂ (lat. *expectare,* "a privi înainte, a aştepta"), stare de aşteptare sau de anticipare caracterizată prin estimarea de către o persoană a anumitor rezultate ale activităţii sociale, ale interacţiunilor sociale, ale propriei conduite sau ale comportamentelor altora semnificativi faţă de sine. De regulă, e. vizează gradul de succese sau insuccese şi valoarea consecinţelor atribuite acestora de către o persoană angajată în activitate sau în interacţiuni sociale. Cu cît probabilitatea subiectivă a succesului este mai mare cu atît o persoană investeşte un efort mai intens pentru atingerea acestuia. Totodată, succesul trebuie anticipat ca avînd consecinţe personale pozitive. Probabilitatea succesului şi orientarea pozitivă a consecinţelor sînt rezultate ale proceselor de evaluare şi autoevaluare şi se află în raporturi multiplicative, una anulînd-o sau întărind-o pe cealaltă, în acest sens, e. are funcţii motivatorii. E. poate fi specifică uneia sau mai multor sarcini; se poate referi la o stare de fapt sau la evaluarea capacităţii unei persoane; poate fi îndelung stabilă sau tranzitorie. Nivelul e. depinde de sistemul de valori şi experienţa anterioară ale unei persoane, de practicile şi criteriile de evaluare şi autoevaluare, de caracteristicile mediului social şi natural în care este integrată o persoană. *V. motiva ie.* M.V.

EXPERIMENT SOCIOLOGIC (lat. *experimentum),* metoda de cercetare a cS'laţiilor cauzat din mijjaptele, fenomenele şi procesele sociale, care constă în mâgmarea acţiunii variabilelor independjn£asupjra_variajoilelor dependente, în condiţiile în care acţiunea altorlicTorThespecificaţii în ipoteză, esteţiMităţSUiconţrol. în e.s. cercetătorul îşi propune să provoace producerea fenomenelor sociale cu scopul de a le înregistra dinamica şi de a le explica prin identificarea relaţiilor cauză — efect. Ca observaţie provocată, în e.s. se urmăreşte cajacţojflejrteripri,

în afara celor manipulaţi de cercetător, să rămîn6^5sianjj>să nu influenţeze situaţia experirnenlăTC Controlul situaţiei experimentale constituie nota definitorie a acestei metode de cunoaştere. Pentru a-şi îndeplini funcţia cognitivă, e.s. trebuie să se fondeze pe teorie. în afara teoriei, e.s. rămîne o activitate sterilă. în orice e.s. se întîlnesc patru tipuri de variabile:j3xplanatorii, variabile exterioa re_coji-xojaje, variabile exterioare necontra]aJe_rarejn-roduc erori sistematice, variabjle_ej^ejJo.affiJie^or*olaţe care generează erori aleatoare cej-_e comgensează reciproc. Variabilele explanatorii se compun din variabile independente, reprezentînd factorii introduşi în e.s. de către cercetător, şi variabile dependente care iau valori diferite ca urmare alnfluenţei asupra lor a variabilelor independente. Ansamblul persoanelor asupra cărora se exercită influenta variabilelor independente poartă numele de *grup experi mepial.* Pentru compararea efectelor introducerii variabilelor independente se utilizează unul sau mai multe *grupe de con rc ,* asupra cărora nu acţionează variabilele independente. MomentuLexpejimeiaîal se referă la măsuraieajfflriabilelor dependente, de regulă, înatatasidupăJnteducerea variabilelor indapandante. *Situa ia experimentală* cuprinde ansamblul persoanelor, obiectelor şi condiţiilor concrete în care se desfăşoară e.s. Există mai multe tipuri de e.s.jjnaţurai, în care situaţia experimentală este însăşi viaţa socială, şi artificial, în care situaţia experimentală este creată de cercetător (J. St. Mill). De asemenea, se face distincţie între e.ş proiectat, în care situaţia experimentală este planificată de cercetător şi e.s. ex *post fado,* în care situaţia experimentală oferită de schimbările din viaţa socială serveşte ca material de analiză raţiona^ă^Jeciăţurilor dintre variabile (F.S. Chapin). După criteriuUernpoţral, e.s. se împarte în: succj3sjw_ţ_ţmultane (E. Sydenstricker). Alte tipologii ale e.s. utilizează criterii complexe. E. Greenwood (1945) a propus luarea în considerare a unui număr de patru tipuri de e.s.: proiectat simultan, proiectat succesiv, ex post facto cauzăţefect şi ex post facto efectţcauză. Cel mai adesea se face, însă, distincţie între e.s. de laborator şi e.s. de teren. E.s. de laborator, desfăşurat într-o situaţie socială artificială, permite izolarea variabilelor explanatorii şi un bun control al situaţiei experimentale. în e.s. de laborator pot fi proiectate experimente cruciale (lat. *experimentum cruci),* hotărîtoare pentru testarea ipotezelor. E.s. de teren sa desfăşoară în situaţii sociale reale. în raport cu posibilitatea cercetătorului de a manipula variabilele, e.s. de teren pot fi: pasive, ctnd alţi factori decît cercetătorul determină introducerea variabilelor independente, şi active, în care cercetătorul are posibilitatea de a introduce variabilele independente în situaţia experimentală naturală (M. Duverger). Specificul e.s. rezultă din: complexitatea obiectului de studiu, complexitatea relaţiilor cauzale şi datorită influenţei situaţiei experimentale asupra comportamentului subiecţilor incluşi în cercetare. Subiecţii din e.s. au caracteristici socio-dembgrafice specifice. Generalizarea rezultatelor e.s. nu este, deci, permisă decît în limitele procedeelor de alcătuire a grupelor experimentale şi de control şi numai la populaţia din care au fost selecţionaţi subiecţii de e.s.. Aceasta este problema validităţii externe a e.s.. Validitatea internă a e.s. constituie şi ea, de asemenea, o problemă generată de complexitatea obiectului de studiu. Problema validităţii Interne a e.s. este primordială pentru că în ştiinţele socioumane variabila independentă reprezintă foarte adesea o combinaţie de stimuli, cercetătorul trebuind să purifice variabila independentă pentru a stabili cu exactitate dacă între *x* (variabila independentă) şi *y* (variabila dependentă) există într-adevăr o legătură cauzală. în acest scop sînt proiectate e. *placebo.* Dat fiind faptul

tul că în situațiile e. subiecții reacționează atît la variabilele independente, cît și la comenzile implicite, pe care le intuiesc, se recomandă utilizarea anchetei post-experiment și a experimentului simulat pentru a se afla ce comenzi implicite au fost percepute (Martin T. Orne, 1969). La nivelul socialului, cauzalitatea nu este epuizată prin identificarea unui singur factor; totdeauna avem de a face cu un set complex de fenomene în care condițiile contribuitorii în prezența celor contingente și alternative determină probabilistic apariția fenomenelor, modificarea variabilei dependente (Achim Mihu, 1973). De aici decurge necesitatea proiectării e.s. cu mai multe variabile independente. Schema logică a acestor e.s. se bazează pe canonul diferenței, formulat de J. St. Mill, (1806-1873) în lucrarea *A System of Logic* (1843), iar prelucrarea rezultatelor din e.s. multivariate presupune utilizarea analizei de variantă. în e.s., situația experimentală poate ea însăși să intervină ca o variabilă independentă. Pentru a măsura influența situației experimentale asupra variabilei dependente se recomandă proiectarea unor experimente cu două și cu trei grupe de control. Realizat în conformitate cu principiile metodologice deontologice, e.s. constituie o metodă principală de cercetare a relațiilor cauzale în sociologie. *V. cauzalitate socială, variantă.* S.C.

EXTENSIUNE UNIVERSITARĂ asociație inițiată și condusă de V.I. Bărbat (1879-1931), avînd ca obiectiv transpunerea în viață a principiilor sociologiei culturii elaborate de el și anume: raționalizarea societății, înlăturarea anarhiei sociale prin răspîndirea culturii și primenirea elitelor. Inițiativa sa, deși de inspirație occidentală, a fost adaptată la condițiile sociale din Transilvania. Timp de 6 ani cît a funcționat asociația (1924-1930), s-au ținut 1050 conferințe în 52 orașe din Transilvania și s-au editat numeroase publicații de popularizare a științei, toate acestea întind perfecționarea vieții economico-spirituale a poporului, sporirea toleranței și înțelegerii între oameni (Extensiunea universitară, 1926). *V. istoria sociologiei, sociologie.* M.L.

EXTERNALITĂȚI termen utilizat spre a desemna (A.C. Pigou, P. Samuelson, W. Nordhaus) una din principalele manifestări de nereușită ale pieței ca mecanism, la prima vedere atotcuprinzător și atoatereglator în economie: efecte colaterale din partea producției sau a consumului, pe care piața nu și le mai "intemalizează", nu le mai ia în mod spontan în primire spre a le amenda prin mijlocirea prețului. Exemple: • Externalități generate de consum: a. Cetățeanul A, dorind protecție de priviri indiscrete, își construiește un gard înalt în jurul casei, ce împiedică razele soarelui să ajungă la ferestrele cetățeanului B. *b.* Șoferul ce virează în unghi drept pe o stradă cu trafic motorizat intens și numai două benzi de circulație, produce aglomerare de mașini. • Externalități generate în sfera producției: *c.* Firma X își evacuează deșeurile într-un rîu, sporind astfel costurile de producție ale firmei Y situată în aval. d. Firma Z înființează o școală de programatori, ceea ce sporește disponibilul de asemenea specialiști pentru firma W (cu care nu are nici o relație). • Externalități mixte, provenite din producție și resimțite în consum (sau viceversa): e. Zborurile de noapte ale unor avioane cu reacție, zgomotoase, perturbă somnul rezidenților în vecinătatea aeroportului, afectîndu-le apoi rezultatele în muncă. *f.* De o invenție, răsplătită derizoriu la lansare, beneficiază ulterior mase largi de consumatori (producători). Deci creez cuiva un prejudiciu și nu sînt sancționat sau împiedicat de a o face, facilitez cuiva un beneficiu și nu sînt recompensat (în ambele cazuri "celălalt" îmi este indiferent, elementul interacțional lipsește, dar efectul există rău sau bun). în cazul e. în consum, nivelul de consumare a unui anumit bun sau serviciu are un efect direct (nu indirect, prin preț) asupra bunăstării unui alt consumator; în cazul e. în producție, activitățile productive ale unei firme afectează în mod direct activitățile productive ale altei firme. Fie că în de producție, fie că în de consum, e. au ca esență faptul că beneficiile sau costurile lor nu se reflectă în prețurile pieței, iar consumatorul sau producătorul care le generează nu se simt obligați să le ia în considerare. De aici ideea (veche) de a îi obliga să o facă atunci cînd îș iau deciziile: mijlocul tradițional recomandat a fost impunerea de taxe asupra activităților generatoare de pierderi de bunăstare ori sporuri de costuri, precum și acordarea de subvenții activităților apte de a spori bunăstarea ori de a scădea costurile de producție; în cazul altor e. (vecinătatea cu un abator, cu un aeroport) ținta măsurii luate este recomandabil a fi cel prejudiciat: i se plătește o compensație directă, ori este degrevat parțial de o obligație. în practică, cel mai adesea e. ori este interzisă (fumatul în anumite compartimente de tren), ori e ignorată total (poluarea, îndeosebi), cazurile de corectare a ei odată produsă fiind rare. (după aprecierea lui Bannock, G. et al. *The Penguin Dictionary of Economics,* Penguin Books, 1972). V. *economie de pia ă, utilitate.* E.P.

EXTERNALiZAREA FUNCȚIILOR LOCUINȚEI transferul unei activități repetitive din locuință în dotările social-culturale. Acest transfer poate fi total sau, cel mai adesea, parțial. Semipreparareа hranei în unități de servicii pentru populație, îngrijirea și educarea copiilor preșcolari în creșe și grădinițe, tratarea bolnavilor în unități de spitalizare etc. sînt exemple de e.f.l. Principalii factori care contribuie la e.f.l. sînt: dezvoltarea rețelei de servicii pentru populație, reducerea funcției productive a gospodăriilorfamiliale, creșterea participării femeilor la viața social-economică etc. Procesul de e.f.l. este opus ca sens celui de *internalizare a func iilor locuin ei.* în acest ultim caz se produce o deplasare a activităților de locuire de la dotări spre locuință. în perioadele de criză economică și de dezorganizare socială (dar nu numai pe parcursul lor) se manifestă tendințe de restrîngere a vieții și serviciilor publice și, corespunzător, de internalizare a unor funcțiuni ale locuinței. Tendințele majore de lungă durată sînt cele de specializare funcțională a spațiului și amenajărilor pentru locuire (locuință principală, locuință secundară, dotări social-culturale, spații de agrement etc), și de creștere a interdependenței dintre aceste spații. E.f.l. și internalizarea lor sînt cele două componente majore ale restructurării raportului funcțional dintre locuință și prelungirile ei. *V. locuire, urbanism.* **D.S.**

EXURBAȚIE proces complex de revărsare a populației, a cadrului construit și a noilor structuri urbane dincolo de vechiul perimetru al unui oraș. *V. conurba ie, inurba ie, urbanizare.* I.F.

r

FACTOR DE SINTEZĂ termen creat de Nicolae lorga, pentru a desemna acel element capabil să *"coaguleze influen ele,* să le reţină şi să le consolideze" într-o populaţie în decursul unei epoci istorice date. F.s. este o unitate culturală de substrat (o structură profundă) şi acţionează ca un factor modelator al unor epoci istorice întregi. Ideea juridică romană, de pildă, a avut un rol hotărîtor în fixarea direcţiei către constituirea popoarelor modeme şi deci a înjghebării formaţiunilor statale ale Europei. Analizînd cauza pentru care francezii s-au constituit mai repede ca naţiune, N. lorga o află în faptul că tocmai această arie a intrat cel mai *direct i* mai profund sub acţiunea factorului modelator al noii epoci istorice — evul mediu. N. lorga distinge între f.s. şi forma în care trăieşte acesta şi de care se slujeşte ca *vehicul* temporar. Astfel "factorul de sinteză romană" *(ordo romana)* s-a folosit de *Imperiu,* ca vehicul şi *cadru* de manifestare, dar şi de "provincia ecleziastică" în Galia postromană. Vehiculul serveşte pentru generalizarea (expansiunea) unei "unităţi culturale" denumită f.s.. Imperiul roman a fost doar vehiculul unei *unită i mai profunde* pe care a ajutat-o să se *impună* într-o anumită expresie istorică şi apoi să se generalizeze. F.s. este asimilat de către lorga unei "unităţi culturale" de substrat. Referindu-se la "provincia ecleziastică" din Galia postromană el arată că acea provincie a fost cadru/în care "trăia icoana Galiei de odinioară". în aria răsăriteană, lorga identifică această unitate de substrat în "Romaniile populare orientale", cele care au pulsat, de-a lungul istoriei, în manifestările populaţiilor care au trăit în aria vechei Tracii şi a vechei Hirii, ca cel mai puternic f.s. istorică. Harta vechii Dacii fusese conservată în cadrul RomaniBor populare, iar voevodatele şi primele întemeieri statale n-au fost, la rîndul lor, decît tot expresia acelei "icoane de odinioară" a vechilor Romanii populare. Referindu-se la cazul Galiei, lorga arată că francii care locuiau pe malurile Rinului nu alcătuiseră un stat aică, a cărui istorie s-o avem şi astăzi, tocmai pentru că "pe aceste locuri ei nu găsiseră nici o organizare politică romană, *ca să se modeleze după ea".* Pînă la botezul catolic şi lui Ludovic-Clovis, pînă atunci rege al francilor, Galia era o "provincie de pradă", iar "funcţiile legitime ale dispărutei Rome* nu trecuseră "pe seama francilor". De îndată însă ce biserica a reuşit să treacă pe umerii lui Clovis Weea romană şi icoana Galiei de odinioară, de atunci s-a petrecut şi o formidabilă schimbare. Acel rege nu se mai raportează la acel teritoriu ca la

unul ce putea sluji "între□nerii tovară□lor săi înarma□i; în fa□a lui se a□eazǎ o hartǎ, pe care trebuie s□ o umple întreagǎ. Este harta provinciei romane devenitǎ una dintre provinciile cre□tinǎtǎ□i occidentale. în afara ambi□iei sale personale, a poftelor sale de rǎzboinic, francul trebuie sǎ înlǎture burgunzi □ vizigo□i, stabili□i de cîtǎva vreme pe teritoriul acestei provincii, □ s□ o completeze sub ordinele □ spre profitul bisericii catolice, al cǎrui apǎrǎtor era, *advocatus,* cum se va spune mai tîrziu". (cf. N. lorga, *Locul românilor în istoria universalǎ,* 1987). F.s. a remodelat însǎ □ personalitatea regelui franc, preschimbîndu□ în "advocatus", apǎrǎtor al uneia dintre provinciile cre□tinǎtǎ□i occidentale. La rîndul ei, "ideea juridicǎ romanǎ" va supravie□ui, în Rǎsǎrit, în formula Romaniilor populare (orientale), de unde va rǎzbate în procesul de întemeiere statalǎ al voevozilor, care vor a□eza astfel un tip de ordine, tot apuseanǎ (romanǎ, de fapt), chiar la grani□a viitorului Bizan□*otoman* devenind astfel limesul noii ordini europene □ zidul ei de apǎrare. Intre timp, ungurii primiserǎ, de sus în jos, ideea catolicǎ □ astfel se constituiserǎ ei ca stat cu func□ie de *magister militiae* în aria Europei Orientale. Astfel s□a creat paradoxul acestei zone de a concentra, în acela□ spa□iu geopolitic, un stat ofensiv (pe suportul agentului maghiar) prin care catolicismul nǎzuie sǎ□□ extindǎ puterea □ influen□ele în aria aceasta rǎsǎriteanǎ □ un stat defensiv, de apǎrare a ordinii europene, în fa□a puhoiului rǎsǎritean. A□a se face cǎ statul român s□a aflat, de la întemeiere, între presiunea de la spate a *statului de expansiune* occidentalǎ □ din fa□ǎ a imperiului otoman, aflat □ el în expansiune, dar în direc□ie contrarǎ. Statele române□ti s□au constituit □ au supravie□uit în chip miraculos într□o zonǎ imposibilǎ, de în□tîlnire a expansiunii diverselor puteri apusene cu expansiunea imperiilor rǎsǎritene. Timp de o mie de ani, stabilitatea românească a reu□it sǎ se men□inǎ în condi□ile presiunii acestui cle□te geo□politic oferind cea mai neobi□nuitǎ dovadǎ a puterii de conservare a unei unitǎ□i etno□culturale de substrat prin care se afirma cel mai vechi f.s. europeanǎ din aceastǎ regiune a Europei. F.s. este un *tipar de* via□ǎ relativ stabil □ oarecum definitiv pe care□ îmbrǎ□□eazǎ o popula□ie datǎ □□ "purificǎ prin întrebuin□are". în genere, imensa voin□ǎ a unei popula□i pentru a supravie□ui □ deci pentru a genera "ceva fix □ definitiv" va trebui "sǎ□□ impunǎ *propriul tip,* format în toatǎ regula □, ca sǎ zicem a□a, purificat prin întrebuin□are". Acest tip devine f.s., ac□ioneazǎ ca factor modelator □ dǎ con□inutul □ desemnarea unei epoci, pe care o vom denumi după numele sǎu. Astfel epoca de ac□iune □ generalizare a "sintezei romane" în Dacia este denumitǎ "epoca romanizǎrii Daciei". *V. magister militiae, civiliza ie, sincronism, substrat.* I.B.

FAMILIE (SOCIOLOGIA FAMILIEI)

1 *Jnsensjarg.* g^^^odalaLcǎnjimembasînt lega□i prin raporturi de vîrstǎ, cǎsǎtorie sau acto g□iune □ câreTrUesc î 01 pre u n ǎ „c.o o □ perea zǎ.sub raport, econom ic □ au .grijǎ de copii (Murdock, 1949). 2. *în.sensjr& r[n$: gnjp_sgcialJMn)MJ^iot^WJ^Pl" ^Miloi ^i* copiii acestuia. • Fiecare_s.Ocleia.te are un *armmWslsîei^amJial,* adicǎ un_§j5îgm_de JSStemenjara^j^Jijlw^ meiJejdeLvîrstǎ maturǎ □Ldintxe_a.Cfi□to □ copii. Sistemele familiale pot fi foarte diferite de la o societate la alta, dar ele existǎ peste tot. Sistemele familiale se_djferentjazǎ între ele^dupǎgradul de cuprindere a grupulujja□ miiiaI, forma.dg_tran.□_rnj.tere_a.mc□je,nirii, mo^uJ_de_s□bjjlreja reziden□e^noilor cupluri,, modul de exercitare a autorità□i în cadrul f. în raport cu gradul de cuprindere, t,,se poate Ijmitaja so□, so□ie □ copiii lor minori (f. *nu~y cleară)* sau poate cuprinde un număr mare de ruălftfe sînge (f. *extinsă).* în prezent, în ma□joritatea societǎ□ilor din lume, forma cea mai rǎspînditǎ dej^□s□e_cea nucleară. Fiecare in□ dividJIjîca.|iarie..d.ijrrdo5af. *nucleare:* f. Pǎj3n!iQ£&ǎL□ajjf. de origine, în care el de□ine rolul de copil, □ij. pe~cire*□□o constituie prin proRriacǎsǎtorie sauf._d£grS□ea"□e; în care el are rolul de so□sau^so□ie. Antropologii (George Peter Murdock, *Social Structures,* 1949) au argumentat multǎ vreme cǎ f. nucleară este universalǎ. Ea permite realizarea ajfixDJu55□□todamentale pentru, via□a socialǎ umanǎ: sexualǎ,^.econornioǎ, reprQd.uctiyǎ.□.educa□ional. Fǎrǎ realizarea primei □ a celei de a treia func□ii, societatea □^rj□nge, fǎrǎ a doua_via□ǎ ar înceta^îâTfaîǎ" a patra cultura_s^ar_sfîr□i. Imensa utilitate socialǎ af. nucfeare□i conferǎ universalitate. Cercetǎrile sociologice □ antropologice mai recente manifestǎ re□neri fa□ǎ de ideea universalità□i f. nucleare sau avansează chiar teorii contrare. Sînt invocate exemplele unor societǎ□i tradi□ionale care nu au cunoscut aceastǎ formǎ de organizare familialǎ sau exemplele unor forme de convie□uire de tip comunitar. Contraargumentele la teoria lui Murdock nu sînt totu□ suficient de consistente pentru a respinge ideea universalità□i f. nucleare sau, cel pu□in, a considerǎrii ei ca forma,ceA.majjǎ□^îndit_ǎjeyja□ǎ familialǎ. • Transmi□ereajrrio_□Jgnjrjjjjne,Uam (proprietate, nume, status) se poate face în trei forme: *.patrilinearipe* linia tatǎlui), *matrilinear*(pe linia mamei) *Ibilinear* (liniile paternǎ □ maternǎ au acela□ rol). în majoritatea societǎ□ilor europene sau de culturǎ europeanǎ, transmiterea se face în sistemul .bjlinear^(de□ numelFdeTâTfllTie'selrǎrîimfte, în majoritatea cazurilor, pa. linie Ra□e mǎ). • Stabilirea reziden□ei unui nou cuplu familial se face în mod diferen□at de la o societate la alta. în sistemuJLfia□floca'. noul suplu J□jslabUe□te re□edin□a în f. sau în cojTiuni□a□ea^injcare a provenit so□ul. în sistemul.mafr/foca/, noul cuplu î□ stabile□te re□edin□a în f. sau în localitatea din care a provenit so□a. în societǎ□ile industrializate, majoritatea cuplurilor se conformeazǎ sistemului *neolocal,*Jixarea re□edin□ei j□e.face Tn afara f. sau comunitǎ□ilor din care provin so□i. în raport cu modul de exercitare a autorità□i în cadrul f., sistemele familiale.pot.*jLpatriarhale,.....matriarhaleS&u egalitare.* în sistemuîjMfr/ar/3j)autoritaîea în cadru|.,f,. es,ta,de□inutǎ de bǎrbatuLceJj□ai în vîrstǎ (f. extinsǎ) sau de so□(f. nucleară). în sistemul *matriarhal,* autoritatea este de□inutǎ de femeiacea maUn.Mrstǎ sau de so□ie. E□xisten□a matriarhatului este un fapt foarte disputat în cercetarea antropologicǎ. Majoritatea cercetǎtorilor sînt totu□ de acord cǎ matriarhatul este un sistem familial relativ rar. în societǎ□ile europene sau de culturǎ europeanǎ este foarte rǎspîndit sistemul *egalitar,* puterea □ autoritatea fiind relativ egal distribuite între so□□ so□ie. • îh'secolul al XIX□lea □ în prima parte a secolului al XX□lea în societǎ□ile europene sau de culturǎ europeanǎ s□a generalizat sistemul f, *nucleare* în care so□ul era principala sursǎ de venituri ale f. □ exercita cea mai mare parte a autorità□i, so□a era ocupatǎ in principal în gqspodǎrie.□ depindea din punct de vedere economic□de so□, copiii minori erau îngriji□i în interiorul f., vîrsta.parte□nerilor la cǎsǎtorie era relativ scǎzutǎ, numǎrul de cqpji,eraj□ej.ativ .mare □ asigura înlocuirea genera□ilor □ cre□terea demograficǎ, rata,djyx>r.□urilorera scǎzutǎ. Acest tip de f. s□a impus ca un modei noTmitiv unic, iar tot ce nu se încadra în acest model era considerat devian□ǎ (maternitatea solitară, divor□ul, concubinajul). începînd cu anii JJ370,*1,nupJeat:ǎJmci.iiLojTalǎ*^ înregistrat un re9I§s_I§£li 'n multe societǎ□i ea nu mai reprezintǎ decît 7□1_0% din totalul grupurilor famliiale! O'cǎuzǎ principalǎ a acestui declin o reprezintǎ^cre□terea ponderii femeilor ocupate în activitǎ□i *per^nerÂen£SSâ*'f. Acest fenomen, caracteristic tuturor societǎ□ilor dezvoltate sau în curs de dezvoltare, este

foarte controversat. Ca aspecte pozitive se enunţă: crg□ereaJndependgnte^econsrnJoe ajemeilor □ prin aceasta cre□terea posi□ DIIiîMPXdejg^liza£e^jDoz]JiiJar.i)e.puteraşi BiîaiMSi[L£ââc.ul 't□ cjs□îareajjQSihiiitătăîtor femaiiflLd£j8Lavea.pj;ârigrâ-SQcială, □ pro□ fesionalăjproprie □, prin aceasta, cre□terea graduJ^de^aJj□f.ac□g.psitl.o.:SOcială a femeilor,; cre□terea ayy□ei_na,□o.nale prin intermediul activităţi extrafamiliale a femeilor. Ca aspecte negative se enunţă: djminuarea fync□ilorj., sărăcirea vie□i de f., diminuarea îngruiriL,QQpiilorJn__termgni.de afec□iune, supraveghere, îmbogăţire cognitivă. Ocuparea femeilor* în activităţi extrafamiliale poate conduce la supraîncărcarea lor cu muncă: pe lîngă activitatea profesională ele trebuie să realizeze o bună parte din activităţile ce le exercitau în mod tradi□onal.JDobîndirea independen□ei economicejpqate conduceTa coQfJsIfiJJaxolunJn. cadruW. O situa□ie extremă o prezintă f. în care urmărirea unor cariere profesionale de către so□i poate să conducăla separarea so□ilor (în^condi□ile în care □otii nujpot găJ[Î£jc|easMqcali□ate lo□ cu.ri.„de_ muncă jcajj□isă, .jcaxsjsp.undă a□tepJăriloMor). Se constituie astfel f, *jrni grantă:* sotiUocuiesc□miocalităti diferite si se yizi□ează_periodic. Această formă de f. este maiiăspîndităîrtS.LLA. (peste 700 000 fam iii în 1989) □ în unele ţări din Europa Occidentală. Coj2Sj£[n□eJe^;u^£iiJşj□□ej_[or în ac□ tiyi□ăjj□x□rafamiliale nu sînt unilineare. Ele dgpjrjd, atîtde fas□oritaterni.f. (raporturile dintre so□i, diviziunea rolurilor în cadrul f., gradul de satisfac□ie al femeii în activităţile extrafamiliale), cît □ d^ja^g£ijjirt§inj.□. (gradul de extjndere_a serviciilor sociale pentru f., calitatea □acestQi.□eryicii). *• F. este nu numai o unitate socio□afectivă ci □ un grup în care au loc tensiuni □ conflicte. Prin£ipale| e.şa/sejde *teasmLsLsuiiJligte* sînt: gelozia_şj.indegşebi gjggrjTra□□fflilîg (aceasta poate conduce la pierderea totală a încrederii în partener □ la distrugerea comunicării maritale); diferen□ele în modelele de utilizare a banilor (banii pot să reprezinte □ o sursă a puterii, dragostei, statusului social □ un mijloc de dominare familială); difexenje,„.CU..piiYsJâ.fflPdJJ..LctS□îe,rii copiilor: dlşjyjş£a£{ia_j>ejtuală; diferen□ele_de concep□ie privind diviz| une.a_roluti| or; dife□ren□ele~3'e"cinceptie privindlQiuXraporturilor dejjudenie. Alte surse principale de tensiuni □ conflicte sînt violen□a □ alcoolismul. Violen□a familială se manifestă ca un abuz fizic la care este supus un membru al f. de către un alt membru. Cele mai *IjJxven siQSOS.&e* violen□ă sînt cea manifestată_de uji □oHm□ polriva celuilalt □ cea manifestată de.un părinte împotriva copiilor. Vigj,entarea_copiilor (inclusiv sexuală) se explică prin factori psihologici □ sociali. Părini□ care î□ violentează copiii au fo.at.ai,în□J.□iJ?bje^i^uno□^bjjzurijn cofiiilitalor; nu□şi_£o□con□ola comportamentele □_au,te.adin□a_de.a□prQiecta. asuprit copjijor propriile lor.frustrări. Violen□a se răspînde□te de la un membru la altul al f. □ de la o genera□ie la alta. Satisfacerea maritală depmd^e in mare măsură de,jcapajjîîâ3jră" partenerilor de a comunica □ a□□ ajusta reciproc modalităţile de realizare a rolurilor maritale. Cuplurile care nu□□ pot solu□iona singure problemele, pot apeja Ja speciali□ti (co,n□yie.riJamiliaH) care ajută partenerii să înve□e să□□ definească problemele □ □ă| den□ tifice ceea ce îi. împiedică, să le rezolve. Consilieratul familial are ca obiective ameliorarea camilQicălii| n□rafa_miliale, men□inerea integrităţii f., cre□terea capacităţii partenerilor de rezolvare a problemelor □ facilitarea manifestării individualităţii. în situa□iile în care partenerii apreciază că tensiunile □ conflictele sînt insurmontabile, cuplul familial se dizolvă prin abandon sau prin divor□ • Cercetările de sociologia f. au pus în evidenţă o serie de *similari ă lînjlinamica* f. în societăţile ..con.ternp9ra.0e: scăderea,rate! căsătoriilor sancjiona□ejggaj (îndeosebi Danemarca □ în ţările scandinavice; România prezintă una dintre cele mai înalte rate ale căsătoriilor legale în Europa),^cj^te!SâJ/JIg!eiJ□edii la că□ăjojie; cr£şi©r□ea.i3.teLdiyQ4uxilor şi recăsă□oriilor; cre□□ieAkUDă&tătLrflleglii a f. □ cre□terea_contr[bu□teMejTieHqr la_această bunăstare; cre□terea ponde.rji.J,emeilor ca^orj□e_Qare,de□fă□p.arăp_acjivi□a□e.per□ manenţă extrafamilială; cre□terea.calităţii îngrijirii copiilor (prin contribu□ia părinţilor □ a serviciilor sociale specializate); redistribuirea mai egalitaj^jutexLL□Lsutorităţi□UÎto'soîi; cre□area^j.onderiLcuplurilor în care unul sau ambii parteneri au rela□i sexuale.exlsQnari□ tale □ cre□terea toleran□ei sociala,fa□ă de 'ace□□ejiQmportamente; cre□terea ponderii cuplurilor care folosesc mijloace contraceptive; scăderea ratei natalităţii □ a numărului mediujje„copii pe f.; cre□terea ponderii na□terij pQn jaf a r a că□ătd.rjYqr ie'gale; amînarea fertilităţii cuplului pînă la demararea carierei profesionale. O tendin□ă generală în majoritatea cuplurilor familiale din ţările dezvoltate sau în curs de dezvoltare constă □ în^schlmbarea *diviziunii rolurilor* în cadrul!,, de□ schimbările sînf consTcTerate astăzi ca fiind mai pu□in dramatice decît se credea în ani 70.| 0pljInIe^â?îfâT| sînt un set' de.atitudini si_comportame.nie_c.ar,e„□e a□teaptă de la so□(so□ie) în cadrul rela□ilor măritate. Ele sînt determina□e_cultural □ pre□ zintădiferen□e marijdeja o □ocieJ□a□e,,la.alta,. Principalele roluri□sînt îngrijirea gospodăriei, aprovizionarea, pa£tenariaUj| _sexuai, îngrijirea şi socializarea copiilor, organizarea timpului liber, men□inerea rela□iilor de rudenie, func□ionarea ca prieten terapeut □ acordarea de_sp_rijin. Rolurile sînt definite □ reajustate în permanenţă prin comunicarea dintre parteneri. Comportamen□u[dejen§iv poate inhiba comunicarea □ definirea rolurilor. Ca principale teriHln□eTriichlmbarea diviziunii rolurilor, se constată o redistribuire cu tendinje^gaji□are_a_activita□ii_menajere, preluarea de către so□a unor activităţi□ce erau înjTiod tradi□onal.reaiizate de.către so□e, diminuarea contribu□iei copiilor la.jeajjzarea unor activităţi cnenajere, schimbarea normelor sociale cu privire la diviziunea rolurilor în cadrul f. Schimbările sînt mai pu□in evidente la nivelul menjinerH rela□ilor de rudenie. De□ a crescut mult ponderea f. de tip neolo□ cal, gopin căsători□ continuă □ă aibă un rol important în îngrijirea părinţilor vîrstnici. Chiar în societăţile cu sisteme complexe de asigurări sociale □ de sănătate (S.U.A., ţări din Europa de Vest □ de Nord) pe□te 80% din cheltuielile de îngrijire a părinţilor bolnavi sînt suportate de către copii. Se vorbe□te în acest caz de "generaţiile sandwich" care trebuie să suporte în acela□ timp cheltuielile tot mai mari pentru îngrijirea propriilor copii minori □ cheltuielile pentru îngrijirea părinţilor suferinzi. • F., a□a cum este în□eleasă în mod obi□nuit, nu cuprinde întreaga popula□ie a unei societăţi, începînd cu anii 1970 au început să se ex□ tindă\mode/e *alternative de via i.* Dintre acestea, mai răspîndite sînt.ce//ibafu/, *coabitarea consensuală, căsătoriile JărăMopii i menajele monoparen aje.* Cu o extindere relativ scăzută sînt cuplurile de.homosexuali □ asociaţiile familiale de tip comunitar. *Qelibatul,* este un stil de via□ă întîlnit de□a lungul istoriilor tuturor societăţilor. în societăţile tradi□onale el era <u>însă un</u> <u>mod de via□ă m</u>arginal, cu o frecven□ă relativ scăzută. *Cejib& ul* a început să se^xtin^ăjapjo^ugg4570j în unele societăţi (Europa de Vest, S.U.A.),pgudgrea_□a s□a jubilat în decurs dejgo de ani.. El este, tot mai frecvent, rezultatul unei op□iuni individuale decît rezultatul unor constrîngeri extraindividuale *Celibatulnu* este un fenomen omogen; elJr^jJdeMLPjej^oane_care riujn□ tr^njeJ_a□j| j.exuaLe_peimanjaDte, cît □ per□pane_care au,,.r.ela□Lsexuale regulatecu alte per□papecejibja□are. în al doilea caz, este mai curînd vorba despre cupluri în care partenerii locuiesc în menaje separate. Tole□

ran□âSOffl§iăiatăiJeac^□ilj!e_via□ă£cres□ ou,tJla_LSAtâ_□ocJe□ăiile, în unele □ări constituindu□se adevărate subculturi ale celibatarilor. CeAfeafttfeste unul dintre factorii care determină scăderea natalităţii, fapt pentru care, în majoritatea societăţilor, este desaitajat.pcin.politicile.demografica □ sociale] taxe pe celibat, impozite mai mari piătite de celibatari, restricţii în obţinerea de credite pentru locuinţe sau în atribuirea de locuinţe din fondurile publice sau chiar restricţii în urmarea unor cariere profesionale). *Coabitarea^ consensuală* este o formă de cuplu familial

lc'rTOtcIiapeisoanejJa^e^japiisintrecare□au _eAi§□ă_reJaliLdfi□CăMLorie. Din punct de *vede r^JulT S JiW cuplul consensual i\u_se* deMebe□ejinuJ□*detjnscieară.* El realizează majoritatea funcţiilor pe care le realizează o f. nucleară obi□nuită □ se confruntă cu aceleaţi probleme cu care se confruntă cuplurile căsătorite. *Coabitarea consensuală* nu are aceeaţi semnificaţie în toate situaţiile. în unele cazuri, ea_ejJejdoa| .p_□top,lăgoabitare pnej□iaxi□ală^etapă_prernergătoare căsătoriei. Această alternativă prezintă o mare atractivitate pentru generaţiile tinere din societăţile europene sau de cultură europeană. Ea este considerată ca o,_p_o^bjlj| ajejje_a cre□ej.ai!^eJe_Q^_aJe^eje_aj£nui partener poirMt. în alte cazuri, *coabitarea consensuală* este un stil o^yJaj| j:e_zuJlal_dirUr□o

nivel statistic, se constată o corelaţie puternică între creşterea numărului cuplurilor consensuale □ creşereaBUjiiaJtiluliffIPîOrîlbr fără copii. în modiradiţional, f. aveau copii, fn□ trucît □ raţiunea socialăj□existenţei f. era, principial, procrearea,.EkJSrâ.copJ>rau puţin frecvgnts □, în mod obi□nuit, erau fie obiectul compătimirii comunitare (cînd nu puteau să aibă copii), fie al dezaprobării (cînd nu doreau să aibă copii). în a doua jumătate a secolului al ^Qye^jiumăxulJ^M^g£Ă_aJnceD_ut să crească rapid. în unele cazuri, este vorba de amînarea fertilităţii sau de infertilîate, în altele esTil?o7D^2l53ilEiSMfInI5ăxifiAnu.avfia c©pu.Arflajmj□n□ejeJnvocate de cupluri pentru a nu avea copii sînî aproximativ aceleaţi în toate societăţile: nepricepefea□de□aJ□păiinţi, dorinţă de a P3Cjic5_U□^J[iid^vj.aJăcajB_ojeră maijmij□ăjibertate, sggnjajiejtate.jntjmitate □Ltimp.Jibar„.comparativ cu..stiJM□dla_via□ă,al f. cu copii. Motiva□ia principală constă în dorinţa de a urma o anumiiăjarieră profesională, prezenţa copiilor fiind apreciată drept un obstacol în realizarea acestui obiectiv. Ponderea cea mai ridicată a f. *fără copii* este în□MIUajiupluriiej^ me^ă_c_£âCl§lă_prjo,f.esiQn,ată□ La sfîr□tul anilor 1980 □ începutul anilor 1990, cercetările au pus în evidenţă manifestările unui nou tradi□ionalism familial, de revalorizare socială a copiilor. Acest nou tradi□ionalism se manifestă mai ales în □ările foarte dezvoltate din punct de vedere economic. în aniij.960□ 1980, a crescut rapid ponderea *menajelor monoparentale.* Majoritatea acestor menaje sînt Formate din mamă □ copiii eLffltnori. *Menajele monoparentale* sînt în cea mai m£rej3ar□e_ngzuJMuLdTOriuM.□ într□o mai mică măsură_^Mgj:jgjuJiM□sotijj□ui sau al na□terilor în afara căsătoriei. Nivelul mediu de via□ă al *menajelor monoparentale* este mai scăzut decît al f. nucleare complete, iargradul d^a^ac□ie_a[£ărinJilor singuri privind_yja□ă fam ilială. e□e jnaLxedus decît.aLcuptutiior. *Menajele monoparentale* doat^u tată de□in o rjpj□dexejalMv_^căzutăJrilQtaluLixienajelor monoparentale (circa 10% în Europa de Vest □ S.U.A.). Dificultăţile cu care se confruntă menajelej□Kjnojgre^

în cazul f. nucl□îrejiornplete. Organizarea vieţii familiale *Morrne comunitare* este foarte veche. O revigorare a comunelor s□a produs în anii tS§0jI§ZSi.cînd În □ările dezvoltate din punct de vedere economic au apărutJiiii. de comune. Durate deviată a comunelor este relativ scuiJju,majoritatea lorlfeTirlfmîhdiFse

c□ugă_cî□iva ani de existenţă. Comunele sînt foarte diferite între ele. UneJ.§_□ÎEL3[e] 'P anarhist, au pjjtine_reg_uli formale sau nu au asemenea reguli, se orientează după o con□ cepîfeTflosofică vagă, sTnXdeschliejîîoilor sosj□RrSuSEăzaiinanciafă□stabă. Altele sînt riguraS□Struciurale, acc^pJi^Qai.rjiambr.LdQar, dupliUierdfiQare^trJctă, au codMjlojma□iye stricte □ *o^ojjen ^J^o ^c^jemią,* au o bază economică_rJU□□Inică.asigu:ată.de un sistej]XjlejDiKpinderip_roprii. • *Sociologia* f., ramură specializată a sociologiei care studiază, f.ca^o jtructură^din^mJcă,,d.efLaităJn raporturile sale cu mediul social global. *Primele preocupări tiin ilice* de studiere a f. se regăsesc în£ran□a.^i,Anglia la stir□tul se□ coluluj aJXVJjJJea. Prin lucrările lui Rene Villerme, Auguste Comte □ Frederic Le Play s.f. dobînde□te un statut distinct în cadrul sociologiei. Contribu□iile lui A. Comte sînt esen□ial teoretic□speculative, fără nici o fundamentare pe analize empirice. Dimpotrivă, LeP]ay s□a sprijinit în principal pe anchete extensive □ pe monografii de f. *{Les ouvriers europeens,* 1855; *L'Organisation de la famille suivantle vraimodele signale par l'histoire de toutes les races et de tous les temps,* 1871). Tehnicile sale de studiu s□au bucurat de o largă apreciere □ s□au răspîndit rapid în Europa □ pe alte continente. Pe baza analizelor monografice, I>a£JayjiistiiigeireLliRuri dej.: a.jja□riarhală (to□fiii se căsătoresc □ se stabilesc în gospodăria paternă);^Jns□abilă (copiii părăsesc f. parentală imediat ce devin independenţi); c. tulpină (în care un singur copil rămîne cu părin□i, se căsătore□te □ coabitează cu părfnîl'□ proprii săi copii). Preocupările lui Le Play au foit'continuate de numeroase generaţii de cercetători, el fiind fondatorul uneia dintre cele mai longevive □coli sociologice. O contribu□ie interesantă, mai ales din punct de vedere metodologic, la dezvoltarea s.f. este adusă de Etnil.g..Durk□ heim {cursul *Introducere fn sociologia familiei* □ lucrarea *La familie conjugale).* Analizele sale vizează îndeosebi formele arhaice de f., în care el pretinde că se originează toate formele moderne. S.f. dezvoltată de Durkheim a exercitat o influenţă indirectă asupra antropologiei sociale engleze □ a sociologiei americane. Badclilfa□ilrown.□LTalcott Par□ sons se corisideră continuatpjjjjraditiei durkheimiste. Claude Levy□Strauss este continuatorul lui Durkheim mai ales din punct de vedere al metodei. • în anii 1920JJ340, s.f. □e dezvoltă cu precădere în Sta□eje Unite ale Arnerjcii sub forma unor atiafeesfrucfura/□ *func ionale* care consideră f. drept un sistem de pozi□i □pcjale □ de joluriJegate. prin procese func□ionale de celelalte institu□j..so□ cîa'leTF'.'"est'e"tratată ca o construc□ie ideologică, ca o abstrac□ie reificată, ceea ce implică o absenţă totală a varia□iei modelelor familiale. Problematica principală se reduce laj^orturile^Jn^^rgaojzgr^Jarr□JIală □ schimbarea □ocjală, care la rîndul ei este asimilată cu procesele de industrializare □ urbanizare. Eforturile teoretice ale acestor lucrări se fundamentează pe abstrac□i empirice □ pe absenţa dimensiunii istorice. De la această caracterizare generală, fac excep□ie lucrările □colii de la Chicago, îndeosebi *The Polish Peasant in Europe and America* (Thomas □ Znaniecki, 1918□1929) □ *The Negro Family in the United States* (Frazier, 1933),□DupĂMitoJj£a□razt!QLcaoitKiial, cercetarea de s.f. din S.U.A. îşi diversifică domeniile de analiză □ demersurile metodologice. Se conturează trei *direc ii principale* qtesfud/u: *a.* o orientare structurală.interesată de raporturile dintre f. □ societate; *b.* o orientare compjpjjamenjajj^j^ntrată^ pe in^rac□iunile.,diri.cadt.u| J.; c. o orientare & tuatjoratâpj^ej^ujoajăjdejactta date. După 1960, dimensiunea istorică este tot mai frecvent integrată în analizele de s.f. Neil Smelser *(Social Change in the Industrial Revolution,* 1959) □ William Goode *{World*

Revolu ionând Family Patterns, 1963) îi fundamentează analizele pe un bogat material istoric și etnologic. CexaeJărlJsc^mejiTgorane sejxej^.cy,.pffică dexe.^g^j:p^iejTOlejo ^8jJgJUxăw»4U&.caUîăiăgeun uri. • Istoria s.f. pune în evidență o permanentă *schimbare a principalelor teme de analiză* și a principalelor răspunsuri date cu privire la situația f. La mijlocul secolului al XIX-lea este frecvent răspîndită ideea crizei f. în Franța, aceasta este imputată individualismului revoluționar care își găsise expresia cea mai evidentă în Codul Civil. Temele critice principale vizează slăbirea autorității paterne, slăbirea spiritului de obediență, ingerința statului în viața f. O temă frecventă este condiția morală precară a f., căreia i se propun remedii filantropice, moraliste sau ideologice (Engels). Tema crizei morale a f. este amplificată la începutul secolului al XX-lea, în condițiile extinderii pericolului bolilor venerice. în perioada dintre cele două războaie mondiale ideile asupra f. se înscriu în principal într-un context demografic malthusian. Se multiplică discursurile pro-nataliste și se promovează ideologia f. numeroase. în același timp, sub influența psihanalizei, apar numeroase analize care pun accentul pe pericolul intern care pîndește f., rezultat din presiunea intolerabilă a interdicțiilor familiale. Aceste teme au îmbrăcat o formă radicală în lucrările feministe sau inspirate din ideologia feministă. După al doilea război mondial, se afirmă tot mai frecvent tema statului providență care ar trebui să preia tot mai mult din funcțiile tradiționale ale f.: educarea copiilor, îngrijirea bolnavilor și persoanelor vîrstnice. Aceste afirmații provoacă rapid reacțiile integriștilor; preluarea funcțiilor f. de către stat golește f. de sensul principal al existenței ei. începînd cu anii 1970, tema crizei *f.* este reluată în contextul dinamicii alarmante a noilor structuri familiale: răspîndirea cuplurilor consensuale, extinderea celibatului, diminuarea descendenței finale, reducerea duratei medii a căsătoriilor. în aceste contexte, se recunoaște tot mai frecvent necesitatea unor politici ale f, și intervenția celorlalte instituții sociale in funcționarea ei. • Ca și în celelalte domenii ale cercetării sociologice, și în s,f. se confruntă trei *perspective sociologice majore: a. F^ŷ^ec ivaJunc ionaM ă* care pune accent pe piBprletății8..strupluj3^]£eJunc^ile sişterrjejjgr Ja.m|l]aJ[8] La fel ca celelalte instituții sociale, f. trebuie să realizeze anumite funcții. în ciuda marii diversități de tipuri de f., funcțiile acesteia pot fi reduse la următoarele tipuri: 1. reproducere (producerea unui număr suficient de copii pentru a asigura imortalitatea unei comunități sau a unei societăți); 2. socnajiza/ea_copijlor (transmiterea modelelor culturale dominante în societate către copii); 3. îngrijire, proiecție și sprijin emoțional (îngrijirea și protecția copiilor7~E17t7înilor și persoanelor bolnave, dragoste, securitate, sentiment de bunăstare); 4. ,cgnferjrea_unui status (prin intermediul relațiilor de rudenie și a aiîoTrelații de grup); 5.,regleme_nță_rea com- P°Jlâm^±ulyi„sâXAiaL *t> P^cspS£îiY[a] conflictualistă* concepe f. ca un sistem de regTemenfari confiictuale permanente. K. Marx și F. Engels prezintă f. ca o unitate socială ce reproduce la scară redusă conflictele interclasiale. Sigmund Freud și Georg Simmel au tratat f. tot dintr-o perspectivă conflictualistă. Randall Collins (1975) consideră că în raporturile de f., soțul se comportă ca un proprietar, ca un gangster, în timp ce femeia este o victimă permanentă. Căsătoria este un mijloc de apropiere sexuală. Jetse Sprey (1979) consideră conflictul ca o parte a tuturor sistemelor și interacțiunilor, inclusiv sistemele familiale și interacțiunile maritale. în concepția sa, membrii f. se confruntă ou două solicitări confiictuale: soții concurează între ei pentru autonomie, autoritate și privilegii și, în același timp, cooperează pentru a putea supraviețui, c r^iBp^(^jr7jfejg£fiefl/stă.afirmăcăf^este^ o e.DiitaJte dinat»leă4f>.eafe oamenli4 mo^e3ăjoj inu^jeJaî«Je_§LcQflstrutesc o existență de grup (Peter L. Berger, Hansf ried Kellner, Sheldon Stryker, Anne Statham). Din punctul de vedere al interacționismului simbolic, cSsatoxia.irjirjjjcă J bdeărea de noi def i n iij Jl)PJLdiiuă,B,ej^c^jie_cj,Lbip^xafi.i distincte și separatejsă pM ă jjojxj Ja_j_ă construiască p,§u^b.Jjjrne^_cuByui. Soții îș restructurează definițiile despre ei în ș, despre viața lor cotidiană, despre experiența lor trecută și despre viitor. Raporturile cu rudele, prietenii și colegii sînt redefinite în consens cu așteptările partenerului. Apar noi concepții asupra realității, astfel că fiecare își modelează acțiunile în raport cu celălalt. Ca rezultat, cuplul construiește o biografie comună, cu o memorie coordonată în comun. Nașterea copiilor impune o nouă remodelare a relațiilor dintre parteneri. *V. abuz, căsătorie, coabitare consensuală,* divor,educa ie, en dogamie, feminism, hemogamie, homosexualitate, matrilocal, matrilinear, mono gamie, monoparental, neolocal, patrilinear, patrilocal, poliandrie, poliginie, sex (rela ii sexuale), socializare.* I. Mih.

FANARIOTISM termen larg utilizat, mai ales în publicistica sociologică interbelică, pentru a desemna regimuri care practică un sistem de "drepturi delegate", cedate de către o "centrală" a puterii unui strat de beneficiari recrutați pe baze loialiste și inuși astfel într-o puternică dependență de favorul "centrului". Fanarioții au căpătat numele după denumirea cartierului în care locuiau în Constantinopol: Fanar. Ei erau "delegații" sultanului astfel că esența regimului fanariot a fost aceea a unei "suprastructuri delegate", reprezentînd, în aria locală, voința și forța unei autorități centrale situată în altă parte. Domniile fanariote fac parte dintr-un curent al "acaparării grecești" care a ocupat scena balcanică timp de aproape 150 de ani (foarte intens fiind în secolul al XVIII-lea, denumit și "secolul fanariot"), în tot secolul al XVII-lea și al XVIII-lea asistăm în aria balcanică, la un amplu proces de mișcare demografică în cuprinsul căruia s-a desfășurat ceea ce sociologul și istoricul Al. Val. Georgescu a denumit "acapararea grecească": o "dramatică diaspora grecească", o migrație care cuprinde: "marile familii postbizantine, individualități grecizate de origine română, albaneză, levantină, o masă amestecată de elemente greco-bizantine". Această "masă amestecată" a fost suportul demografic, social și politico-juridic, al regimurilor fanariote. Esența f. este, deci, în primul rînd, *regimul prebendial.* A doua trăsătură a f. constă în crearea unui strat larg, constituit prin recrutare loialistă, puternic dependent de "favorul centrului". A treia caracteristică a f. constă în practicarea unui regim degradat și în confuzia *func iilor cu beneficiile* și a *pozi iei publice cu privilegiul* personal. în fine, a patra caracteristică a f. constă în totala desconsiderare a obligațiilor publice și a oricărei preocupări de raționalizare a muncii, a proprietății și a pieții. în locul preocupării pentru producție și pentru cum trebuie produs, se manifestă preocuparea pentru speculație (cu titluri, funcții, cu moneda, cu puterea), pentru cît se poate obține fără muncă, prin *specula ie* ori prin *acaparare.* Esența f., a-adar, este *rela ia speculativă* sau *acaparatoare. O* altă caracteristică a f. este *re eaua clientelară.* Structura socială îmbracă forma unei rețele de grupuri clientelare, legate de "efi" paternalități și guvernate de legea recrutării și selecției loialistice. Nefiind interesat de producție, f. intră în clasa regimurilor parazitare, care consumă mult fără a produce nimic în compensație, nici o "înlesnire de civilizație". Din punct de vedere *politic,* esența f. este suprastructura delegată, aflată ori dispusă să se

ează în slujba unui "centru" de putere regională sau mondială (un imperiu, o metropolă). Din punct de vedere *cultural,* f. se află în admirația modelelor străine și în disprețul modelelor locale. El este, deci, cosmopolitic și suburbial, imitînd necreativ cultura metropolei și instaurind astfel o stare suburbială în cultură, o "suburbie culturală", (cf. I. Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească,* 1984, p. 62-63 și de asemenea: Al. Val. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile române tipină la mijlocul secolului al XVIII lea,* 1980). O altă caracteristică a f. constă în orientarea extrovertită, bine ilustrată de predispoziția de a depozita rezervele acumulate în afară. Consulul Franței la București, E. Gaudin (1795-96) remarcă acest profil al fanariților: "Sub gospodarii greci, majoritatea *funcțiilor publice,* și anume cele mai bănoase, erau *acordate grecilor, rude sau clienți* (cliens) ai acestor principi. Acești slujbași greci, *departe de a și întrebuința veniturile în țară,* ca slujbași pămînteni, nu se ocupau decît cu *acumularea și depozitarea lor ca rezervă,* pentru *a le duce cu ei,* în momentul cînd domnia simbiotică a stăpînului lor avea să înceteze. Astfel, la întoarcerea în Fanar ei puteau să profite de aceste bogății foarte mari, care mai înainte le fuseseră străine, și să le etaleze" (s.n.) (cf. E. Gaudin, *Du soulevement desnations chretiennes dans la Turquie europeenne,* Paris, 1822, p. 53-54, 57). F. se asociază cu venalitatea administrației, lipsa simțului dreptății, arbitrarul, lipsa unei loialități mai adînci către țară, iresponsabilitatea în administrarea treburilor publice, setea de putere, intriga, cinismul, eristica, rangofilia, carierismul, speculativismul. Toate acestea sînt trăsături pe care E. Filipe Zallony, medic al unor principi fanarioți, le-a atașat profilului psiho-moral al fanariților. "Fanarioții, precizează el, au făcut din intrigă sufletul guvernului otoman. Intriga nu a găsit servitori mai fideli și mai devotați decît pe fanarioți (...) Dacă s-a întîmplat ca ei să părăsească steagul turcilor, al stăpînilor lor, niciodată n-au făcut-o împinși de iubire pentru națiunea grecească, ci numai de interesul lor propriu (...); dacă românii au dreptul să se plîngă contra hospodarilor fanarioți, tot atîta dreptate au și grecii de a se plînge în contra dragomanilor de la Consîantinopole, în contra acestor fanarioți, care îi dau titlu de principi și trăiesc numai în trîndăvie" (cf. Marc-Philippe Zallony, *Essai sur les Fanariots,* Marseilie, 1824, tradus în românește de P. Bals, *Despre fanarioți,* 1909). F. este un fenomen care însoțește în mod fatal procesele de dezintegrare a imperiilor și de descentralizare a unor sisteme puternic centralizate. *V. prebendă/prebendalism, selecție socială negativă, compensația muncii.* I.B.

FAPT SOCIAL datul ontologic ultim pe care Emile Durkheim îl ia drept temelie în încercarea sa de a edifica sociologia ca disciplină științifică de sine stătătoare. în spiritul autarhist al epocii, Durkheim considera că f.s. alcătuiesc obiectul exclusiv al sociologiei, de neîmpărțit cu alte discipline. El dedică chiar primul capitol al lucrării sale de referință, *Les regles de la methode sociotogique* (1895; ed. rom. 1924 și 1974), întrebării: "Ce este un fapt social?" Răspuns-definiție: Este f.s. orice mod de a acționa, declarat sau nu, în stare să exercite asupra individului o constrîngere exterioară; sau în plus, care este general pe întreg cuprinsul unei societăți date, avînd totuși o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale. Explicit, f.s. este exterior individului în sensul că nu e nici de natură "organică" (biologică), nici individual (ceea ce l-ar plasa în perimetrul psihologiei), la fel de important pentru f.s. este caracterul său coercitiv. Constrîngerea constă în necesitatea ca individul să se conformeze convențiilor și normelor sociale. Rîsul cu care e întîmpinat cineva, sau distanța la care e ținut, dacă nu se îmbracă după obiceiul locului, sînt expresii ale constrîngerii. De asemenea, mai spune Durkheim, nimeni anume nu mă obligă să vorbesc franțuzește cu compatrioții mei, ori să folosesc moneda legală în țara mea, dar nu am încotro. în aceeași manieră îți fac simțită prezența faptele din domeniul dreptului, moralei, educației, precum și cele ce se manifestă prin curentele de opinie. în această înțelegere, se precizează, constrîngerea nu suprimă libertatea individuală, întrucît forța coercitivă a f.s. acționează precum aerul: individul nu o simte decît atunci cînd el se mișcă împotriva ei, adică atunci cînd încalcă normele sociale. O altă caracteristică a f.s. este generalitatea, însă aceasta doar însoțește celelalte caracteristici, fiindcă există și fapte umane generale (a mînca, a dormi) care nu sînt sociale. Deci un f.s. are generalitate, dar nu pentru aceasta este ei social, ci pentru că e supraindividual și coercitiv. Inspirat de Durkheim, dar îndepărtîndu-se de el, Marcel Mauss a lansat conceptul.de "f.s. total". Prilejul i l-a oferit analiza întreprinsă de el însuși asupra darului ca formă de schimb în societățile arhaice *(Essai sur le don,* 1925). Toate aceste fenomene — scrie Mauss, referindu-se la haloul indus de schimbul de daruri — sînt în același timp juridice, economice, religioase și chiar estetice, morfologice etc. Ele angajează, deci, întregul sistem social, sau, în orice caz, tot spectrul categoriilor de instituții. în comparație cu Durkheim, Mauss se arată mai captat de generalitatea f.s. decît de exterioritatea lui în raport cu individul, pe care, altminteri, o recunoaște. Generalitatea de astă dată are o semnificație mai curînd funcțională decît statistică. Aceasta îi permite lui Mauss să inculce în noul concept, acela de "f.s. total", un principiu euristic: f.s. nu e real decît integrat în sistem și deci nu poate fi studiat decît în raport cu sistemul. Acesta e chiar unul din postulatele funcționalismului. *V. coercție, dar, sistem social, sociologie.* Gh.G.

FASCISM ideologie politică specifică secolului XX, care a stat la baza mai multor partide și mișcări politice din Europa. în perioada interbelică f. a ajuns ideologia oficială a mai multor state, avînd un rol important în declanșarea celui de al doilea război mondial. Termenul provine de la cuvîntul latin *fascia (o* legătură de nuiele în jurul securii purtată de lictori), care a fost utilizată ca emblemă a radicalismului în Revoluția Franceză și tot în această manieră este adoptat de Benito Mussolini și de către primul partid fascist, înființat de el în Italia la 23 martie 1919. Pentru Mussolini, această emblemă invoca atît gloria fostului Imperiu Roman cît și ideea, fundamentală pentru f., a luptătorilor de elită care au sarcina de a apăra magistraturile statului (lictorii în Roma). • La nivel European, distingem cel puțin cîteva caracteristici definitorii ale f.: a. naționalismul rasist extremist legat de expansiunea teritorială; b. intoleranță în general față de orice alte partide sau mișcări politice și în special față de comuniști; c. existența unor partide de masă centrate în jurul unui lider puternic; d. încercarea de a monopoliza toate sferele vieții sociale; e. glorificarea militarismului și cultul pentru virtuțile masculine; *f.* orientarea generală către clasa de mijloc. Desigur, au existat numeroase nuanțări ale acestor caracteristici ta nivelul fiecărui stat sau partid f. De exemplu rasismul, în forma antisemitismului, a fost coordonata fundamentală a f. german, în timp ce în alte state sau pentru alte partide a constituit o problemă secundară. • Comunismul și f. au fost principalele ideologii de masă ale acestui secol. Unii autori au încercat să explice asemănările dintre ele, pornind de la ideea că f. a apărut ca o dizidentă față de marxism. Paul Johnson *(A Historyofthe Modern World,* 1983) prezintă șase puncte de

legătură între f. (cu referire la cel italian) □ comunism (cu referire la modelul sovietic leninist): a. ambele ideologii se bazează pe partide puternic centralizate, înalt ierarhizate □ superdisciplinate; *b.* ambele se opun burgheziei parlamentare □ reformismului; c. proletariatul este pentru ambele incapabil să se organizeze singur; *d.* din acest motiv sînt necesari revoluționari de profesie; e. conștiința maselor nu poate fi ridicată decît de o astfel de elită revoluționară; *f.* singurul arbitru în plan politic este lupta de clasă organizată în forme violente. De□ ideea de dizidentă pare u□or forțată, ea are acoperire parțială în istoria î. dat fiind faptul că mulți dintre liderii săi, inclusiv Mussolini, au fost inițial simpatizanți ai mișcărilor socialiste, chiar marxiste. Ruptura între f. □ mișcările de stînga s□a făcut după primul război mondial, în contexte diferite □i pe fondul falimentului unor idei de bază ale mișcărilor de stînga de la începutul secolului, cum ar fi internaționalismul □ lupta împotriva războiului. Mai mult, în special pentru f. germani, comuniștii vor deveni principalii dușmani. • Primul stat fascist a fost Italia, unde in urma Marșului asupra Romei (16 oct. 1922), Benito Mussolini ajunge la putere. El lansează ideea statului fascist corporatist, care se vrea o democrație autoritară, centralizată □i organizată pe baze naționale. Fasciștii au vrut să guverneze Italia a□a cum a fost guvernat vechiul Imperiu Roman, adică precis, corect, just, onest □i mai ales eficient. • F. nu a reprezentat însă doar o simplă ideologie, ci □i un fenomen social major al acestui secol. El a avut milioane de aderenți □i simpatizanți, în special tineri, foarte mulți studenți, care au crezut sincer în aceste idei; a fascinat, mai mult sau mai puțin, intelectuali de marcă cum ar fi: Benedetto Croce, Jean Cocteau, Luigi Pirandello, Giovani Gentile, T.S. Eliot, Charles Maurras, Luis□Ferdinand Celine, Oswald Spengler, Martin Heidegger. • Istoria, ca □i în cazul comunismului mai tîrziu, a fost singura capabilă să demonstreze caracterul distructiv al f. Acesta a condus în final la declan□area celui de ai doilea război mondial, al cărui sfîr□it a însemnat □i prăbu□irea sistemelor fasciste din Europa. Ideologia f. caracterizează □i astăzi unele mi□cări sau partide politice, pentru care se utilizează de regulă denumirea de *neofascism.* Acesta diferă fundamental de f., deoarece pe de o parte îi lipse□te caracterul de masă, adică atributul definitoriu fără de care f. nu ar fi putut juca rolul pe care l□a avut în perioada interbelică, iar pe de altă parte, cauzele care au dus la apari□ia f. nu mai ac□ionează astăzi, cel pu□in în aceea□i manieră. Dintre aceste cauze amintim: dezastrul economic de după primul război mondial, existen□a unui climat general de nemulțumire pentru popula□ia unor □ări care s□au considerat în□elate în urma tratatului de pace de la Versailles, lipsa unei experiențe parlamentare democratice autentice în statele□na□iuni recent unificate (Italia □i Germania), crizele economice □i sociale generate de procesul de modernizare □i de industrializare. Nu trebuie neglijat faptul că Italia □i Germania fascistă au sprijinit direct mi□cările □i partidele f. din întreaga Europă. *V. ideologie, genocid, national socialism, rasism, război.* A.B.

FEMINISM (TEORII FEMINISTE, STUDII PRIVIND FEMEILE) mi□care protestatară susținută de femei □i avînd ca obiective principale: *a.* atacul legal împotriva tuturor formelor de discriminare sexuală (discriminare în selec□ia profesională, în posibilitățile de carieră profesională, în admiterea în învățămîntul superior, în stabilirea drepturilor salariate, în ocuparea unor funcții publice); o. atacul împotriva socializării tradiționale în funcție de sex (eliminarea stereotipurilor privind rolurile de sex conform cărora bărbatul este mai competent □i mai competitiv decît femeia, eliminarea procedurilor tradiționale de

educare diferen□iată a băieților □i fetelor, eliminarea vocabularului sexist); c. atacul împotriva practicilor sexismului instituționalizat (accesul femeilor la cariere manageriale, desfiin□area organizațiilor, cluburilor □i asociațiilor rezervate doar bărbaților). în societățile vestice, mi□cările feministe au o vechime de peste 300 ani. Ele s□au manifestat inițial prin publicarea unor lucrări în care se protesta împotriva considerării femeilor ca o categorie subordonată, ca o "minoritate". Ulterior, formele de protest s□au diversificat, un rol deosebit revenind aspectelor politice. în prezent, f. are extinderea cea mai mare în S.U.A. Principala fundamentare ideologică a f. contemporan a fost făcută de Betty Friedan *(The Feminine Mystique,* 1963). în anii 1950□ 1980, mi□cările feministe au insistat pe egalitatea formală a bărbaților □i femeilor. în anii 1980, preocupările dominante ale acestor mi□cări au fost elaborarea unei politici naționale de îngrijire a copiilor, legalizarea avorturilor, ameliorarea statutului economic al femeilor □i asigurarea protec□iei mamelor care sînt angajate □i într□o activitate profesională (îngrijire prenatală, ajutoare de maternitate, asigurarea locului de muncă pe perioada natalității □i a îngrijirii copiilor mici), în prezent, î. este preocupat de calitatea vieții femeilor, copiilor □i familiilor. • TEORIILE FEMINISTE sînt strîns legate □i originate în mi□cările feministe. Mult timp ele au fost ignorate sau marginalizate, chiar □i atunci cînd erau formulate de către bărbați. T.f. î□i propun să ofere răspunsuri la două întrebări principale: ce se poate spune despre situa□ia femeii □i de ce situa□ia femeii este cea care este. La prima întrebare s□au dat trei răspunsuri: femeia este diferită de bărbat; ea nu este egală cu bărbatul; ea apar□ine unui grup opresat iar opresorii sînt bărbați sau un sistem social patriarhal construit de bărbați. Teoriile care susțin că femeia este diferită de bărbat apelează la trei categorii de argumente: condi□ionările biosociale diferite, socializarea instituțională diferen□iată □i interrela□ionarea psihosocială diferen□iată. Teoriile care insistă pe inegalitatea dintre bărbați □i femei operează fie cu argumente ale f. *liberal* (inegalitatea provine din structurile inegale de □anse), fie ale f. *marxist* (inegalitatea dintre sexe este o parte a unui sistem clasial complex în care femeia este exploatată). Teoriile referitoare la opresarea femeii operează cu argumente *psihanalitice* (bărbatul are o nevoie înnăscută de a subjuga femeia pentru a□i putea realiza obiectivele psihosociale), cu argumente *radicale* (rădăcinile opresiunii sînt în sistemul patriarhal în care bărbatul a dovedit mai multă abilitate în folosirea for□ei pentru a subjuga pe alții) sau cu argumente *socialiste* (sînt folosiți termenii de patriarhat capitalist □i dominare pentru a descrie un sistem complex de oprimare bazat pe organizarea produc□iei, a claselor, vîrstelor, etnicității □i preferin□elor sexuale). T.f. recente pretind că oferă o bază pentru *revizuirea concep iilor sociologice standard* în □ase aspecte: a. Formularea teoriilor sociologice trebuie să se întemeieze pe o sociologie a cunoa□terii care să recunoască dependen□a cunoa□terii de contextele sociale, par□ialitatea oricărei cunoa□teri □i afectarea cunoa□terii de către putere; *b.* Structurile macrosociale se *bazează* pe procese controlate de dominatori care ac□ionează pentru realizarea intereselor lor. Activitatea subordonaților este invizibilă, subestimată sau ocultată de ideologii sociale. Femeia ocupă o poziție subordonată atît prin pozi□ia sa de clasă cît □i prin faptul că execută în principal munci invizibile (activități menajere, îngrijirea copiilor, servicii emo□ionale □i sexuale) sau cu un prestigiu scăzut; c. Procesele microsociale din societate fac reale □i vizibile structurile de subordonare □i nerecunoa□terea sau distorsiunea muncii subordonaților. Astfel, contribu□ia femeilor la produc□ia socială este

neglijată prin desconsiderarea importanței activității menajere și a îngrijirii copiilor; *d.* Aceste condiții induc în subiectivitatea femeii o permanentă "linie de demarcație" în care ea trebuie să navigheze. Această linie separă ideologia patriarhală și conștiința dobîndită de femei din reflecția asupra rolului lor în producția socială la nivel macro și microsociai. Femeile adoptă răspunsuri diferite la această linie de demarcație: represiune, obedienă, rebeliune, proteste în cadrul unor organizații micro și macrosociale care urmăresc reformarea sistemului; e. Ceea ce se afirmă despre femei este valabil pentru toți indivizii aflați în situații de subordonare; *f.* Vocabularul științelor sociale este elaborat din perspectiva bărbatului dominator. Este necesar să se creeze noi concepte care să nu mal explice lumea în termeni de subordonare, dezavantaje și membri invizibili. • După 1980, s-a conturat un domeniu nou de analiză științifică multidisclinară a situației femeilor în societățile contemporane, desemnat în mod obișnuit cu expresia STUDII PRIVIND FEMEILE (WOMEN STUDIES). Aceste preocupări, deși continuă să se manifeste în principal dintr-o perspectivă feministă, au o încărcătură ideologică mai redusă și se caracterizează printr-un efort de obiectivitate, de desprindere de considerațiile radicale ale f. tradițional. Ele au pătruns în programele academice ale multor universități prestigioase din lume. Majoritatea cercetătorilor din acest domeniu sînt femei, dar a crescut și numărul cercetătorilor bărbați preocupați de constituirea unei "sociologii a femeii". *V. căsătorie, familie, sex (rela ii dintre sexe).* I.Mih.

FENOMEN SOCIAL 1. Relație, proces, mod de organizare, suficient de conturate pentru a fi susceptibile de descriere și explicare științifică. De ex. o reglementare juridică, proporția criminalității sau sinuciderilor într-o colectivitate, moda, o credință religioasă, o normă sau o valoare morală. 2. Sinonim cu fapt *sociologic,* ceea ce este înregistrat la nivelul experienței, cu mijloacele naturale sau special constituite ale observatorului, exprimînd în consecință caracteristici "observabile", concrete, individuale, "fenomenale", de la care știința trebuie să pornească pentru a identifica caracteristicile generale, esențiale, necesare, legice. *V. fapt social, interac iune, rela ie socială.* S.W.

FERTILITATE fenomen demografic exprimînd intensitatea nașterilor în cadrul unei populații, luindu-se în considerare numai subpopulația care participă efectiv la producerea nașterilor (puplurile sau femeile în vîrstă de procreare). Cel mai simplu indice de f. este *rata* de f. *generală,* dată de formula:

unde numărătorul fracției înseamnă numărul de născuți vii, în decursul unui an, iar numitorul populația feminină între 15 și 49 ani. Un asemenea indice poate fi calculat pentru orice interval de vîrstă, inclusiv un an, luînd la numărător doar numărul copiilor născuți de femeile de vîrstă respectivă, rezultînd astfel *rate specifice* de f. însumînd ratele specifice de f. dintr-un an și împărțind totalul la 1000, se obține *indicele sintetic* de f., care arată numărul mediu de copii ce i-ar putea naște o femeie care, în absența mortalității, ar parcurge intervalul de vîrstă 15-49 ani, fiind afectată, la fiecare vîrstă, de aceea-și intensitate a f. ce se manifestă în momentul studiat la vîrstele respective. în populațiile actuale, indicele sintetic de f. acoperă o gamă largă de valori, mergînd de la mai puțin de 2 copii, în țările europene cu f. cea mai scăzută, la peste 6 copil în cele cu f. mare. Indicele sintetic înmulțit cu proporția fetelor la nașterea dă *indicele brut de reproducere a popula iei (R),* adică numărul mediu de fete născute de o femeie. Toți acești indici sînt *de moment,* adică redau *t.* populației într-un an calendaristic sau în cîțiva ani consecutivi; o serie de indici similari descriu f. atunci cînd se urmărește istoria unei generații, F. este fenomenul demografic căruia i se acordă cea mai mare importanță, datorită faptului că vizează elementul cel mai dinamic al mișcării populației (nașterile) și pentru că, prin complexitatea sa, ridică probleme deosebit de dificile de descriere și, mai ales, de explicație. Scăderea f. populației țărilor dezvoltate, diferențele de f. între populații aflate la nivele similare de dezvoltare economică, întîrzierea scăderii f. in multe țări în curs de dezvoltare, previziunea pe termen mediu și lung a tendințelor de evoluție a f. etc. sînt încă probleme deschise a căror soluționare reclamă abordări interdisciplinare. Referitor la prima problemă menționată, pentru explicarea căreia s-au depus cele mai mari eforturi, se poate aprecia că procesul de scădere a f. este rezultatul acțiunii conjugate a mai multor factori, care pot fi grupați astfel: factori macrosociali care au făcut ca o descendență numeroasă să nu mai fie necesară și profitabilă nici pentru familie, nici pentru societate; conștientizarea faptului că familiile pot să-și controleze f.; îndepărtarea treptată a opreliștilor (religioase, morale, juridice etc.) aflate în fața acestui control; perfecționarea mijloacelor practice de prevenire a nașterilor, a căror eficiență permite astăzi, în principiu, un control aproape complet al f. *V. demografie, familie, popula ie.* T.R.

FEUDALISM sistem de organizare socială, economică și politică, dominant în Europa occidentală între secolele IX-XV. Termenul este însă foarte controversat, neexistînd o unitate de păreri asupra conținutului său, ca și asupra ariei de răspîndire și a perioadei istorice în care acest tip de societate a existat. în general, se consideră că f. îi este caracteristic un tip de societate agrară, care funcționează în baza unei economii naturale închise și a unui sistem special de dominație asupra pămîntului și a locuitorilor lui (în special țăranii, dar uneori și orășenii). Aservirea țăranilor, specifică f., se bazează pe un drept limitat al țăranilor de proprietate asupra mijloacelor de subzistență, ca și pe un sistem complex de obligații ale acestora față de proprietarul pămîntului, concretizate, de regulă, în prestarea unor zile de muncă și în plata unor impozite și dări în produse sau/și bani. • Termenul provine de la cuvîntul *feudă* care reprezenta 0 suprafață de pămînt pe care, printr-o investitură specială, un vasal o primea de la un senior în schimbul unor servicii. • Cea mai importantă instituție a f. este cea a vasalității care definește structura clasei nobiliare (seniori, vasali) și totodată profilul întregii societăți feudale. Relația senior-vasal nu trebuie înțeleasă într-un tipar modern (după modelul arendei), ca o suprafață de pămînt primită pe o perioadă determinată în folosință, în schimbul cedării unei părți din veniturile realizate. Ea este o relație socială mult mai complexă în care aspectele economice au devenit prioritare doar spre sfîrșitul evului mediu. Astfel, sistemul obligațiilor este reciproc, deoarece nu numai vasalul este dator să presteze anumite servicii către senior, ci și acesta este obligat să îi ajute vasalii, într-un fel este chiar responsabil pentru ei, relația fiind mai mult o "alianță" (nesimetrică) decît o simplă relație de subordonare. Funcțiile principale ale acestei instituții sociale au fost în primul rînd militare (sprijinul reciproc între senior și vasal avea, în primul rînd, un caracter militar). Totodată, relația de vasalitate permitea menținerea unității societății feudale, dat fiind că, cel puțin în prima parte a evului mediu cînd investitură fiefului (ceremonia care marca apariția relației de vasalitate) avea un caracter determinat, seniorii își mențineau prerogativele senioriale asupra unor segmente foarte largi din terito-

riu. Acest lucru era valabil □ pentru rege, cel mal mare dintre seniori □ inițial singurul care nu era vasal (deși relația de vasalitate a apărut uneori □ între suveranii unor state), Ideea fărîmițării societății feudale, apărută mai mult printr□o raportare oarecum artificială la statul modern, nu este decît expresia deplinei autonomii a seniorului în cadrul propriei feude unde era singura autoritate militară □ judecătorească, dar întotdeauna prin respectarea obligațiilor ce decurgeau din relația de vasalitate. Drepturile seniorului pe domeniul feudei nu erau discreționare, ele fiind precis reglementate de normele specifice instituției vasalității. • Relația de vasalitate era mult mai complicată, diferențîndu□se foarte mult de la o societate la alta, dar □ în aceeași societate de□a lungul secolelor. în principiu, orice nobil (cu excepția regelui) era în același timp □ senior □ vasal sau numai vasal. • Alte instituții care au jucat un rol deosebit în f. sînt: cavaleria, instituție cu caracter militar ai cărei membri erau nobili, în general neproprietari de feude (feuda se transmitea din tată în fiu dar era, teoretic, indivizibilă, □ din acest motiv puteau exista □ nobili fără feude) □ biserica al cărei personal — clerul, ocupa un loc distinct în societatea feudală, iar uneori ea era chiar proprietară de pămînt, intrînd în sistemul relațiilor f. • Există foarte multe probleme pe care le ridică analiza societății f. în primul rînd, instituția vasalității a îmbrăcat forme diferite în timp □ a avut trăsături specifice în fiecare țară occidentală. Perioada în care a existat societatea f. nu este aceea□ în concepția tuturor specialiștilor, unii extinzînd□o la nivelul întregului ev mediu (sec VII — XVI I), alții susținînd că acest tip de relații nu au existat în realitate decît o perioadă de trei sau patru secole. Celelalte trăsături amintite mai devreme pot fi □ ele privite ca problematice. Economia nu este exclusiv naturală □ nici închisă, în tot evul mediu existînd oproducție destinată schimbului ca □ o destul de dinamică circulație a banilor. Cea mai specială situație o oferă *ora ul medieval* care, de□ este marcat de instituțiile i, a dezvoltat o structură specifică, contrastantă adesea cu restul societății, atît politic, fiind germenele democratismului modern, cit □ economic (noile relații sociale, specifice capitalismului, au apărut inițial în orașe). • Ideea exploatării țăranilor trebuia să fie □ ea nuanțată. Dealtfel este greu să concepem că o societate poate funcționa optim, aproape o mie de ani, pe baza exploatării muncii. Ideea societății tripartite, alcătuită din trei categorii distincte, nobilii, clerul □ țăranii (de fapt restul societății sau cei ce muncesc), între care există relații foarte strînse □ un anume echilibru, fiecare avînd funcții specifice, la fel de vitale pentru existența societății, este în concepția lui Jac□ques Le Goff *(Pour un autre Moyen Age,* 1978, tr. rom. 1986) mult mai apropiată de realitate. Țăranii nici nu sînt practic diferențați de feudă, apartinînd acesteia, fiind "legați" de ea în schimbul dreptului de a lucra pămîntul □ al protecției oferite de nobili. Perspectiva asupririi ține mai mult de o tipologie a exploatării lansată de marxism în secolul trecut (dar □ de iluminism). Dealtfel, marxismul a transformat f. într□un stadiu obligatoriu al trecerii la capitalism □ mulți istoriografi, nu neapărat marxiști, s□au simțit datori să□ caute în propriile societăți • Se consideră adesea că termenul f. se poate aplica oriunde există relații social politice □ economice, asemănătoare cu cele din Europa occidentală medievală (pentru alte țări din Europa, din Orient □ mai ales Japonia). Riscul unei asemenea abordări este acela că o accepțiune atît de largă poate transforma termenul într□un sinonim pentru epoca medievală. El este totuși utilizat în analiza altor societăți, în special ca un instrument teoretic cu ajutorul căruia, prin comparare cu societatea occidentală se pot studia instituțiile □ evoluția altor tipuri de societăți. A.B. • Putem identifica astfel un f.

oriental asiatic, cu caracteristici care derivă din prelungirea "modului de producție asiatic", fiind aplicabil unei zone întinse a umanității (societatea chineză, societatea indiano□ musulmană, Califatul arab, Imperiul Marilor Selgiuchizi, Sultanatul Mameluc, Imperiul Otoman, Imperiul Mongol etc.) □ avînd ca trăsături: preponderența proprietății de stat asupra pămîntului, lipsa proprietății de tip domenial, existența posesiunii condiționate în stadiul de beneficiu (posesiune netransmisibilă □ neereditară) □ nu de feudă (cu caracter succesoral); renta f. este o cotă□parte din renta centralizată de stat; absența unei aristocrații ereditare de neam □ de funcții, a unei ierarhii feudo□vasalice □ a imunității administrative □ juridice a "feudalilor". în ceea ce privește statutul țărănimii, aceasta era liberă din punct de vedere juridic, fiind subordonată direct statului, ai cărui dregători percepeau dările □ exercitau dreptul de judecată, spre deosebire de Apus, unde existența spîn□ zurătorii în fața castelului simboliza dreptul de judecată al seniorului asupra țăranilor de pe domeniu. Statul nu concedează aici pămîntul "feudalilor" săi, ci doar venituri dintr□o anumită zonă (acestea fiind răspîndite în mai multe părți ale teritoriului pentru a nu permite "feudalului" să dobîndească o bază materială stabilă, care să□ permită să se opună puterii centrale; ca urmare, nu există o legătură stabilă □ trainică între deținătorul direct al "feudei" □ cultivatorii săi). Referitor la statutul orașului, se poate observa că în timp ce în Occident acesta, în general, era subordonat unui senior de care căuta să se emancipeze (de aici, lupta comunală), în Orient orașele sînt subordonate direct puterii centrale ai căror reprezentanți sînt □ dregătorii statului (M. Maxim, *Particularită ile "feudalismului" orien tal asiatic,* 1993). Primatul orașului asupra satului este o altă caracteristică a societăților orientale, lucru explicat de Max Weber prin aceea că "economia s□a dezvoltat suficient □ cu o îndestulătoare circulație a banilor pentru a furniza principalul surplus necesar pentru dări, în comparație cu Occidentul evului mediu timpuriu, pe cit se pare mai puțin dezvoltat" (M. Weber, *Religion of India).* Orașele capitală, ca Instrument □ simbol al autorității centrale atotputernice, capătă o dezvoltare hipertroflcă (în comparație cu Occidentul unde exista o dezvoltare relativ proporționată a capitalelor în raport cu orașele de "provincie" sau nici nu exista această distincție ca în cazul statelor de fărâmițare feudală din Germania □ Italia). Ca sistem de guvernare, în lumea oriental□asiatică era specifică guvernarea despotică, ce nu admitea instituții reprezentative de tipul parlamentului englez, stărilor generale franceze, Reichstagului german, Seimului polonez, Cortesurilor spaniole etc. □ bloca, în genere, inițiativa particulară, menținînd un control strict, printr□o rețea întinsă de agenți, asupra mișcării averilor, actelor □ indivizilor. Drept rezultat, societățile orientale s□au caracterizat printr□o extrem de riguroasă evidență demofiscală, ceea ce a dat naștere unui enorm aparat birocratic. în plus, religiile orientale, prin caracterul lor fatalist, au frînat spiritul întreprinzător al individului. Toate acestea au întîrziat apariția □ dezvoltarea relațiilor capitaliste în lumea oriental□asiatică. F. occidental este considerat a fi un f. patrimonial (statul apărea în ipostaza de patrimoniu al suveranului) □ personal (întrucît relațiile personale suzeran□vasal, senior□țăran erau definitorii pentru acest tip de societate), în timp ce f. ori□ental□asiatic este considerat un f. de stat (avînd în vedere preeminența proprietății statului asupra pămîntului □ asupra celorlalte forme de proprietate) □ prebendial (de la *pre benda* — compensarea prin slujbă, nu prin pămînt, a serviciilor aduse suveranului). • Avînd ca punct de plecare elementele preponderent romane, Imperiul Bizantin reprezintă o *sinteză specifică,* în care se inter□

ferează caracteristici aie f. orientalo□asiatic cu cele ale f. occidental. Statul era, ca □ în Orientul asiatic, puternic centralizat, iar împăra□i *(basileii)* guvernau in maniera faraonilor sau a regilor Asiriei. Pămîntul apar□inea statului, deci împăratului, pentru care avea o valoare pur fiscală. Milioanele de locuitori ai provinciilor aveau obliga□ii fiscale, erau "tributarii" Constantinopolului. în guvernare, împăratul era ajutat de o suită de înal□ dregători □ militari, care formau o aristocra□ie. Dacă în primele secole ale imperiului dominau sistemul "colonatului", marea proprietate □ chiar munca sclavilor, în secolul al VII□lea acestea intră în declin în favoarea micii proprietă□i ță□ărăne□ti libere. Astfel, înfiin□area *themelora* dus la sporirea numărului, de ță□rani liberi *(stratio ii),* care primeau loturi de pămînt în schimbul efectuării serviciului militar. Dar, începînd cu a doua jumătate a secolului al XI□ lea, mica proprietate decade în favoarea marilor proprietari. Aristocra□ia a devenit foarte puternică, între□inînd armate pe cheltuiala sa. Cre□terea din ce în ce mai mare a datoriilor fa□ă de "fisc" a impus ca o mare parte a ță□ărănimii să devină dependentă de marii proprietari. Marea proprietate funciară a absorbit bunurile ță□ranilor □ militarilor □ a făcut din micii proprietari servii lor. Cu toate acestea, mai întîlnim ță□rani liberi □ în secolul al XVI□ea, cînd Bizan□ul se prăbu□e□te sub loviturile otomanilor. • Un caz de tranzi□ie de la f. occidental la cel oriental □ aflat, mai ales, sub semnul Bizan□ului, îl reprezintă f. mol□ domuntean. Clasa feudalilor exploata ță□ărănimea aservită (rumâni, vecini) prin prele□ varea rentei în produse, muncă, bani. Totodată, în □ara Românească □ Moldova întîlnim în propor□ie de masă sate devălma□e libere, de mo□neni sau răze□. Singurul suzeran era *domnul,* iar boierii nu se bucurau de acest drept; ei nu puteau fi concuren□ ai puterii statului. De asemenea, nu întîlnim nici "imunitatea" specifică f. apusean. înainte de toate, el este un *"dominus",* stăpin în adevăratul sens al cuvîntului peste via□a □ averile *tuturor* supu□ilor, inclusiv ale boierilor. Nimic nu putea sta in fa□ă voin□ei domne□ti, nici chiar în perioada suzeranită□ii otomane. Puterea domnească nu este limitată de nici un organism de guvernare, de tipul Parlamentului englez. Dovadă a acestei autorită□i domne□ti supreme *(dominium eminens)* o constituie "darea calului", percepută la tranzac□ile funciare de către domn în calitatea sa de stăpîn absolut al pămîntuiui ță□ării. Oaltă dovadă a acestei puteri o constituie □ baterea de monedă, la care nu s□a încumetat vreodată nici un boier. Totodată, domnul nume□te pe □eful bisericii ortodoxe (mitropolitul) □ este conducătorul suprem al oastei. Ora□ele, ca forme de comunită□i autonome, depindeau □ ele de domnie, institu□ia "domniei" a reprezentat o continuare a puterii imperiale bizantine. Dregătoriile boiere□ti nu erau ereditare, iar latifundiile domne□ti, boiere□ti sau ecleziastice au fost de fapt "o adunătură întîmplătoare de sate împrăștiate pe întreg teritoriul ță□ării" (H.H. Stahl, *Controversa de istorie socială românească,* 1969). în □ara Românească □ Moldova întîlnim următoarele tipuri de sate aservite: sate boiere□ti, sate sub stăpînire ecleziastică □ chiar sate domne□ti. Nu rare sînt cazurile satelor par□ial aservite. în Transilvania, peste structurile autohtone române□ti s□a suprapus, în urma cuceririi acesteia de către regatul maghiar, o structură feudală de import, dar care nu a reu□it, în timp, să elimine cu totul structurile f. anterioare, cum este cazul institu□iei voievodatului □ "ță□ărilor" române□ti. în perspectiva evolu□iei istorice, f. apusean□european a tost cel care, mai ales prin structurile sale urbane □ prin sistemul de guvernare, a favorizat apari□ia □ dezvoltarea capitalismului. *V. birocra ie, capitalism, orinduire tributală, prebendă, sat devălma , stat.* I.F.

FILIA□IE raportul de descendenă dintre un copil □ părinii săi. Se disting două forme: a. f. naturală poate fi maternă □, respectiv paternă. în func□ie de forma legală sau ilegitimă a familiei, f, poate fi rezultată din căsătorie sau din afara ei. în practica judiciară, recunoa□terea f. materne se face prin: declara□ie la serviciul de stare civilă, înscris autentic, testament, iar recunoa□terea f. paterne se stabile□te prin prezumția de paternitate, potrivit căreia soțul mamei este tatăl copilului, *b.* F. juridică desemnează primirea unui copil in familie cu obliga□ile □ drepturile copiilor naturali. V. *familie.* M.Vn.

FILOSOFIE SOCIALĂ disciplină filosofică care are ca obiect societatea. Adesea este utilizat □ termenul de f. a *istoriei* care se concentrează asupra sensului istoriei, a dinamicii societă□ii umane. Sociologia a fost precedată de f.s. □ s□a constituit ca reac□ie fa□ă de aceasta. Există mai multe diferen□e între f.s. □ sociologie. Diferen□a cea mai larg acceptată este de *metodă.* Dacă sociologia a încercat să dezvolte o metodă de tip □tiin□ific, fundată pe culegerea sistematică □ controlată a faptelor, pe construirea unor teorii cît mai opera□ionale cu putin□ă, supuse unui proces multiplu □ continuu de testare, f.s. utilizează o metodă de prelucrare logic□ deductivă a materialului oferit mai mult de intui□ie □ experien□a comună; este ceea ce mul□i desemnează prin termenul de *metodă speculativă.* Specula□ia este o metodă ra□ională adaptată pentru a trata probleme de complexitate ridicată, în condi□ile unei cunoa□teri încă rudimentare. Cum se exprima D.D. Ro□ea, f. utilizează în mod curent *extrapolări* □ *interpolări.* Din acest motiv, metoda speculativă poate oferi aproximări ale adevărului, într□o modalitate însă imposibil de testat. Din diferen□a de metodă decurge □ o diferen□ă de perspectivă. în general, sociologia, datorită metodei sale de tip □tiin□ific, a fost tentată să se orienteze spre explorarea unor probleme mai delimitate sau, chiar atunci cînd a abordat probleme complexe, le□a redus la aspectele lor mai simple, analizabile cu instrumentele de care dispune. F.s., datorită metodei sale speculative, s□a simț□it mai în lar□ gul ei tocmai în abordarea frontală a problemelor complexe ale societă□ii □ omului, dar într□o manieră mai aproximativă, fără date sistematice □ lipsită de posibilită□i de testare a enun□urilor sale. Din acest motiv, constituirea sociologiei nu a dus, după cum s□a crezut ini□ial (pozi□ia pozitivistă este tipică aici), la eliminarea ca inutilă a f.s. • în prezent se pare că există o complementaritate specifică între sociologie □ f.s., aceasta din urmă răspunzînd la nevoie omului □ a colectivită□ii de a aproxima răspunsuri la problemele lor complexe, imposibil de abordat încă cu metode riguroase de tip □tiin□ific. Sociologia umanistă □ critică sau psihologia umanistă sînt abordări tipice care utilizează masiv o metodologie speculativă. Din acest piinct de vedere, diferen□a dintre sociologie □ f.s. este adesea de grad □ provizorie, depin□ zînd de nivelul de dezvoltare a metodelor de cunoa□tere. Există, de asemenea, o tendin□ă tot mai pronun□ată de influen□ă reciprocă □ chiar de fuziune. Dacă ini□ial metodologia de tip speculativ a f.s. reprezenta un pericol pentru cristalizarea spiritului □tiin□ific al sociologiei (lucru valabil pentru toate □tiin□ele, ilustrat de avertismentul lui Newton "fizică, fere□te□te de metafizică"), la ora actuală sociologia tinde să utilizeze elemente ale metodologiei speculative, în abordarea problemelor extrem de complexe. O asemenea asimilare a metodologiei speculative are loc însă într□un mod specific: pe de o parte, se încearcă să se sporească caracterul riguros, sistematic al acestei metodologii (o specula□ie educată), încorporînd cuno□tin□ele pe care cunoa□terea □tiin□ifică le□a produs, pe de altă parte, prin sporirea spiritului critic, asu□

marea deschisă a caracterului provizoriu □ fragil, orientarea spre lărgirea capacităţii de verificare. Totodată, f.s. asimilează inevitabil tot mai multe rezultate obţinute de ştiinţă (ea nu se mai dezvoltă exclusiv pe baza intuiţiilor cunoaşterii comune, ci □ în prelungirea datelor ştiinţei), căutînd totodată să□i disciplineze metoda de gîndire, sub influenţa metodei ştiinţei. •• Pînă nu demult, era destul de curentă □ o altă distincţie între sociologie □ f.s., exprimată cu claritate de Max Weber. Acesta pornea de la diferenţa dintre *scop* □ *mijloc,* dintre judecăţile de valoare □ cele de existenţă. Scopurile sînt formulări pe care actorii sociali le fac pornind de la sistemele lor de valori. Ele nu sînt obiecte legitime ale analizei ştiinţifice, ci doar ale filosof iei. Sociologia trebuie să le ia ca *date,* analizînd doar coerenţa lor internă. Mijloacele de realizare a acestor obiective reprezintă sfera legitimă a analizei sociologice. O asemenea diferenţă este, în opinia celor mai mulţi sociologi actuali, artificială. Opţiunile valorice □ scopurile individuale □ colective devin tot mai muit obiect legitim al analizei ştiinţifice. Datorită orientării sale spre probleme globale, cruciale, ale omului □ societăţii, f.s. se împleteşte cu ideologia, oferindu□i acesteia un fundament raţional. *V. ideologie, metodologia cercetării sociologice, sociologie.* E.Z.

FLUCTUA□IE tip de mobilitate a forţei de muncă, constînd în trecerea unei persoane de la o unitate economică la alta. în condiţiile existenţei unei pieţe a forţei de muncă, în baza legii cererii □ ofertei, f. poate «voluntară (iniţiată de persoana în cauză) sau impusă (iniţiată de unitate, inclusiv prin calea □omajului). F. este o mişcare individuală sau de grup, spontană, interunităţi (uneori se referă □ la mişcările de la un loc de muncă la altul în interiorul aceleiaşi unităţi economice, numită f. internă). • Analiza f. are în vedere două stadii — unul potenţial (latent) □ altul real (manifest). F. *potenţială* apare prin constituirea dorinţei unei persoane de a părăsi locul de muncă in scopul încadrării într□o altă unitate economică. Dorinţa de plecare poate avea intensităţi variabile, se poate manifesta pe perioade diferite de timp □ se poate transforma sau nu în f. manifestă. Ea este □ un indicator al moralului □ integrării în muncă. F. *reală se* produce atunci cînd persoana în cauză părăseşte locul de muncă, pentru a se încadra într□o altă unitate. Sociologia analizează amploarea, ritmul □ formele de manifestare ale f., caracteristicile celor care sînt cuprinşi în acest proces, cauzele, costurile, posibilităţile de control ale f. Factorii determinanţi ai f. forţei de muncă sînt foarte diverşi. Ei se regăsesc la nivel *macrosocial* (nivelul de dezvoltare al zonelor ţării, modificările acestui nivel), *local* (raportul dintre necesarul de forţă de muncă □ resursele existente), în *unităţile* economice (profil, condiţii de muncă, dinamica, stilul de organizare □ conducere, nivelul veniturilor), în plan *individual* (aşteptări □ aspiraţii ale personalului, atitudinea forţei de muncă, sistemul de valori promovat, unele caracteristici profesionale etc.) Migraţia externă se asociază adesea cu f., obţinerea unui loc de muncă fiind o cauză a migraţiei într□o altă ţară. Consecinţele f. se diferenţiază atît ca semnificaţie cît □ în funcţie de nivelul de structurare socială la care se situează acestea. De□ este o mişcare spontană, f. nu este în totalitatea sa un proces negativ. Ea contribuie la satisfacerea, fie □ parţial, a necesităţilor unor unităţi economice, uneori cu personal competent, alteori însă cu forţă de muncă mai puţin aptă să desfăşoare o activitate corespunzătoare, implicînd eforturi suplimentare de calificare □ integrare în muncă. De asemenea, prin f. unele persoane îşi rezolvă o serie de probleme de ordin personal, familial sau profesional. Aşa se explică □ faptul că tinerii sînt în mai mare măsură implicaţi în f. Datorită costurilor relativ ridicate ale f., se pune problema controlului □ limitării ei la valori cît mai mici posibil, fără a afecta dreptul fiecărei persoane de a□i căuta un loc de muncă potrivit pregătirii □ aspiraţiilor sale. Problema f. se pune cu adevărat pentru situaţiile în care: nu i se poate asocia o motivaţie corespunzătoare, devenind chiar o obişnuinţă pentru unele persoane; existenţa unor carenţe ale mediului de muncă, generatoare de f.; are efecte negative pentru individ □/sau pentru unitatea economică cu care încetează raporturile de muncă; la rîndul său nici unitatea economică nouă nu poate beneficia în mod corespunzător de pe urma încadrării efectuate, datorită modului defectuos în care decurge integrarea. Toate acestea ridică foarte mult nivelul costurilor individuale □ sociale ale f., ceea ce justifică pe deplin luarea unor măsuri de limitare. în calculul costurilor f. se includ zilele de muncă nelucrate; costul operaţiilor administrative implicate de întocmirea formelor de încetare a contractului de muncă, respectiv de încadrare în noua unitate; pierderile datorate nerealizării pe o anumită perioadă a sarcinilor ce revin celui în cauză, atît din punct de vedere cantitativ cît □ calitativ; eventualele cheltuieli cu pregătirea profesională etc. Există □ situaţii cînd întreprinderea veche înregistrează pierderi, iar cea nouă înregistrează beneficii. Uneori acest aspect este convenabil din punct de vedere social. în scopul prevenirii f., se pot introduce anumite penalităţi în ceea ce priveşte salariul, sporul de vechime etc. Conform legislaţiei, încă în vigoare, sînt considerate f. desfacerea contractului de muncă la cererea celui încadrat sau din vina acestuia (motive disciplinare), spre a o deosebi de alte modalităţi de încetare a contractului de muncă, cum ar fi detaşarea, transferul în interesul serviciului sau la cerere, urmate de încadrarea la o altă unitate. Cu toate acestea, din punct de vedere practic, transferul la cerere sau în interesul serviciului pot fi □ sînt asimilabile. în perioada tranziţiei la economia de piaţă, f. se manifestă nu numai prin trecerea de la o întreprindere la alta, dar □ de la un sector economic la altul, respectiv între sectorul de stat (public) □ cel particular. De asemenea, sporeşte în mod considerabil f. impusă, asociată cu □omajul. V. *migraţie, mobilitate socială, motilitate.* **I.M.**

FLUXURI *(socio demografice),* noţiune care se utilizează pentru a sugera mişcarea orientată a unui grup de persoane de la o poziţie — socială sau geografică — la alta. în cadrul studiilor de mobilitate socială, se vorbeşte de f. de *mobilitate* pentru a desemna trecerile indivizilor de la o poziţie socială de origine la una de destinaţie. în cele de mobilitate teritorială (migraţie), f. indică mişcările spaţiale efectuate de mase de persoane de la o arie geografică de plecare la una de sosire (de exemplu, f. *de migraţie* interjudeţene), în sociologia educaţiei, se întrebuinţează expresia de f. *colare* pentru a desemna ansamblul indivizilor care intră sau care ies din sistemul şcolar sau trec de la o treaptă a acestuia la alta. în demografie, termenul are întrebuinţări multiple. într□un sens foarte general, f. reprezintă orice masă de evenimente demografice, generînd schimbări, treceri dintr□o stare în alta, în opoziţie cu stocurile, care reflectă aspectul inerţial, static, de dat structural al unei populaţii. în sens mai restrîns, termenul se aplică intrărilor □ ieşirilor, atunci cînd populaţia e privită ca sistem. *V. educaţie, mobilitate socială, motilitate.* T.R.

FORMAL sistem de organizare bazat pe prescrierea oficială a obiectivelor □ regulilor de funcţionare, pe stabilirea precisă a sarcinilor, privilegiilor □ obligaţiilor. Termenul este folosit pentru a desemna faptul că există un sistem de reguli sau pentru a arăta că acţiunile unui grup se conformează unui asemenea sistem. • INFORMAL, organizare

bazată pe relaţii interpersonale, fără reglementări prescrise. Organizarea I. poate completa organizarea f. (soluţionarea unor probleme ignorate de reglementările f., "umanizarea" relaţiilor in cadrul marilor organizaţii, asigurarea solidarităţii de grup) sau poate să o submineze (dezvoltarea unor reţele paralele de realizare a obiectivelor, dobîndirea de privilegii nelegale, formarea de raporturi clientelare). Studiile de sociologia organizaţiilor şi grupurilor indică faptul că organizarea i. are, în mod obişnuit, efecte bivalente şi că ea se manifestă în toate tipurile de organizaţii şi în toate contextele societate, *V. birocra ie, climat psihosocial, educa ie, grup social, organiza ie.* **I.Mih.**

FORMALIZARE ÎN SOCIOLOGIE **1.** *In sens larg,* strategie de cercetare a fenomenelor sociale bazată pe utilizarea de tehnici matematice (statistice, probabiliste, algebrice sau din teoria jocurilor, teoria simulării, a grafelor etc.) pentru prelucrarea şi interpretarea datelor empirice. Cele mai extinse sînt aplicaţiile statistice în prelucrarea şi analiza datelor recoltate cu instrumentele de măsurare sociologică. Uneori, prin extensie, se diluează sensul propriu al f. pentru a se suprapune cu cel al prelucrării matematice a datelor. 2. *în sens restrîns,* f. constă în aplicarea unor metode de analiză socială bazată pe utilizarea de limbaje simbolice (logice sau matematice) şi de operaţii cu simbolurile introduse, făcînd abstracţie în mod progresiv de conţinutul de referinţă sau de domeniul de semnificaţie al simbolurilor respective. Relaţiile dintre simboluri şi semnificaţii în f. se constituie la trei niveluri: *a.* Introducerea unor structuri sintactice (semne şi operaţii cu semnele) în cadrul domeniului semantic al unei teorii. De exemplu, după formularea unei teorii despre competiţia în grup, folosim simboluri şi operaţii din teoria matematică a jocurilor pentru a aproxima evoluţia în timp a relaţiilor, a competitorilor şi a distribuţiei performanţelor, între domeniul sintactic şi cel semantic există o permanentă comunicare, astfel încît semnificaţiile avansate de teorie sînt reinterpreîate în funcţie de rezultatele operării sintactice iar "calculul" sintactic este verificat de explicaţiile şi predicţiile avansate de teoria supusă f.; *b.* Operarea predominantă în planul limbajului simbolic păstrînd numai parţial raporturi cu domeniul semantic. Numai unele concepte vor fi deschise reinterpretării sau numai unele simboluri — în funcţie de necesităţi, vor avea raportare directă la semnificaţiile teoretice.De exemplu, se poate defini structura formală a acţiunii colective de elaborare a deciziilor într-o organizaţie şi păstrăm parţial legătura cu un caz empiric particular (luarea deciziilor privitoare la corelarea indicatorilor producţiei); c. Operarea strictă în planul limbajului, abstracţie făcînd de orice conţinut particular. Aplicaţiile f. în s. gravitează mai ales în zona definită de primul nivel. Există, totuşi, o progresivitate a f. care este dependentă de metodele utilizate. *Metoda limbajelor simbolice* (logice sau matematice) este utilizată pentru precizarea problemei analizate sau pentru prezentarea într-o formă simbolică a unei teorii validate. Prin această metodă nu se aduce neapărat un plus de cunoaştere, ci un plus de precizie sau claritate datorită univocităţii relaţiei dintre semn şi semnificaţie. K.C. Land (1970) a procedat la f. teoriei lui E. Durkheim despre cauzele diviziunii muncii în societate. Astfel, Durkheim a considerat că ritmul de schimbare a densităţii *D(t)* morale sau dinamice dintr-o societate depinde de nivelul existent al densităţii morale şi de nivelul diviziunii L(t) într-o perioadă de timp *t.* Ecuaţia următoare exprimă aceste relaţii într-o formă derivativă şi funcţională:

$$\hat{f}^{1} = f[D(f),L(t)]$$

Funcţia creşte odată cu accentuarea diviziunii şi descreşte odată cu creşterea produsă în densitatea morală. *Metoda axiomatică* este una de construcţie teoretică şi nu de simplă exprimare a unei teorii formulate verbal. H.M. Blalock (1964) a aplicat această metodă în formularea de teorii sintetice formalizabile cu ajutorul modelului statistic al ecuaţiilor structurale. Fiecărui postulat formulat verbal pe baza generalizărilor empirice deja testate îi corespunde o ecuaţie structurală care include coeficienţi de determinare cauzală (analiza *path* sau de dependenţă). Testarea statistică a ecuaţiilor coincide cu testarea empirică a postulatelor şi deci a teoriei deductive sintetice. Deşi în plan statistic operăm cu simboluri, rezultatele calculului dobîndesc sens numai prin raportarea lor la postulatele verbalizate ale teoriei. *Metodele algoritmice* au ca scop construirea de algoritmi, înţeleşi ca ansambluri coerente de operaţii desfăşurate conform condiţiilor formulate într-o mulţime finită de reguli. Identificînd un tip de probleme, se definesc structural relaţiile dintre componentele constante şi se face abstracţie de conţinutul efectiv al fiecărei probleme. Aplicaţiile cele mai extinse se întîlnesc în sociologia organizării şi conducerii cu privire la strategiile de decizie. în relaţie cu metodele algoritmice au fost dezvoltate simulări şi modele mai ales de tip stochastic şi bazate pe teoria jocurilor (T.J. Farars, 1969). *Metodele grafice* iau două forme: a. elaborarea de scheme bazate pe identificarea fenomenelor care se influenţează sau interacţionează şi pe includerea lor într-un sistem de relaţii reprezentate prin vectori de relaţie; *b.* utilizarea teoriei matematice a grafurilor pentru a caracteriza reţelele de interacţiune şi ponderile fiecărei relaţii în reţea. Prima se finalizează în diagrame sau în imagini formal-grafice, pe cînd a doua presupune şi utilizarea unui simbolism matematic adecvat. Aplicaţiile metodelor de f. în s. sînt deocamdată destul de restrînse. Cel mai adesea, ele sînt folosite ca instrumente de construcţie teoretică paralele cu cele tradiţionale (verbale), prezentîndu-se ca alternative echivalente şi nu ca modalităţi efective de dezvoltare a cunoaşterii sociologice. *V. cauzalitate, simulare, statistică i sociologie.* M.V.

FORMAŢIUNE SOCIALĂ concept al sociologiei marxiste care desemnează tipurile fundamentale ale organizării sociale (tipuri de societăţi). Conform teoriei lui Marx, modul de producţie reprezintă factorul în ultimă instanţă determinant al profilului unei societăţi. Organizarea politică şi juridică, structura de clasă, sistemul moral, ideologia sînt determinate de modul de producţie, ca unitate a forţelor şi relaţiilor de producţie. Ideea fundamentală a lui Marx este că societatea formează un sistem în care fiecare element component este determinat de şi determină la rîndul său pe toate celelalte, dar, în ultimă instanţă factorul economic este responsabil de întregul profil al organizării sociale. La un anumit nivel şi caracter al forţelor de producţie (factorul dinamic şi determinant) se constituie un anumit tip de organizare socială a producţiei (relaţiile de producţie, baza economică a societăţii) care la rîndul său determină o anumită structură de clasă, un anumit profil al sistemului instituţional suprastructural şi al ideologiei. Fiecare f.s. prezintă legile sale structurale, teoria sociologică trebuind în primul rînd să pună în evidenţă logica specifică a fiecărei f.s. în parte. De aici, un principiu metodologic fundamental al sociologiei marxiste: înţelegerea unui sistem al societăţii (a oricărui fenomen social particular) nu poate să fie realizată decît prin încadrarea lui în sistemul societăţii globale, într-un tip de f.s. Mai multe f.s. sînt formulate în studiile marxiste: f.s. primitivă, sclavagistă, tributală, feudală, capitalistă, socialistă.

Evolu□ia societă□ii constă în trecerea de la un tip de f.s. la altul, prin restructurări profunde ale întregii vie□i sociale (revolu□ii). Mecanismul schimbării unei f.s. cu o alta este: dezvoltarea tor□elor de produc□ie impune schimbarea rela□iilor de produc□ie, iar acestea produc schimbări în întreaga suprastructură. *V. evolu ie, marxism, societate.* **E.Z.**

FORME SOCIALE 1. in sociologia ' marxistă sînt configura□ii ale diferitelor componente ale societă□ii în func□ie de structura de ansamblu a acesteia. Din acest punct de vedere, activitatea economică (produc□ia, reparti□ia, schimbul) îmbracă diferite f.s. specifice, corespunzătoare diferitelor structuri ale societă□ilor. De asemenea, modul □i stilul de via□ă al oamenilor, educa□ia □i cultura lor corespund unor institu□ii sau f. de organizare care pot fi interpretate ca f.s. în care sînt integrate con□inuturile variate ale activită□ilor umane. Studierea acestor f.s. permite identificarea tipurilor culturale specifice diferitelor grupări umane, civiliza□iilor □i epocilor istorice. F.s. reprezintă tipuri de organizare a societă□ilor globale. Ele sînt denumite de Marx, printr□un concept aflat în strînsă legătură cu cel de forma□iune socială, adică prin conceptul de f. istorice. Al□i sociologi preferă studiul f.s. cu ajutorul unor tipologii dihotomice: comunitate/societate, societate tradi□ională/modernă, societă□i egali□tare/inegalitare, cooperative/concuren□iale etc. 2, Concept central al sociologiei formaliste, elaborată de *G. Simmel* (1858□1918) □i dezvoltată de *L. von Wiese* (1876□1968) sub denumirea de *rela ionism* (Beziehungslehre). Simmel define□te sociologia ca o geometrie a f.s. Acestea sînt generale (imita□ia, competi□ia, ierarhia,.cooperarea, alian□a) sau *sociale* (stat, biserică, partid), în care se manifestă activitatea umană *(Soziologie,* 1908). Deoarece activitatea umană este totdeauna motivată de interese, de pasiuni sau de simpla dorin□ă de putere □i întrucît omul ac□ionează în cadrul unor interac□iuni care au o natură psihică, motivele ac□iunii □i interac□iunile psihice dintre indivizi formează *con inutul* activită□ii umane. Ele sînt însă obiect de studiu al psihologiei sociale. Pe de altă parte, interac□iunile □i motivele activită□ii se manifestă totdeauna în cadrul unor configura□ii (generale sau sociale), care fac obiectul de studiu al *sociologiei.* Aceasta separă (însă numai în scopuri metodologice) f. □i con□inutul activită□ii. F.s. nu sînt totu□i, în concep□ia lui Simmel, doar o parte sau o componentă a societă□ii, ci *societatea* ca atare, ceea ce face dificilă considerarea sociologiei formaliste ca o □tiin□ă a societă□ii, cum pretinde Simmel, □i validează critica sociologiei formaliste ca o concep□ie care separă f. de con□inuturile activită□ii sociale. în ciuda separării artificiale a f. □i con□inuturilor activită□ilor sociale, sociologia formalistă a eviden□iat o serie de caracteristici generate de unele f.s. de genul familiei, grupurilor mici □i mijlocii, organiza□iilor etc. De exemplu, se poate dovedi experimental că modificarea numărului membrilor unui grup determină modificarea *structurii* lui, independent de con□inutul activită□ii grupului, ceea ce a □i făcut ca sociologia formalistă a lui Simmel să fie dezvoltată astăzi mai ales în direc□ia cercetării conflictelor sociale, competi□iei, alian□elor, negocierilor etc. Pornind de la sociologia formalistă a lui Simmel, rela□ionismul lui L. von Wiese *(System der allgemeinen Soziologie,* 1924□1929) a redus f.s. la rela□ile sociale considerate ca simple legături interu□mane prin a căror compunere □i recompunere se produce structura societă□ii □i prin analiza cărora se construie□te o teorie a *rela iilor* □i a *complexelor.* Primele cuprind asocierea simplă (bazată pe instinct, sentiment sau interese), *cooperarea* (generată de diviziunea muncii) □i *opozi ia* (separare □i diferen□iere). *Complexele sociale* sînt rela□ii sociale relativ stabilizate, caracterizate printr□o anumită regularitate. Ele se deosebesc după durată, organizarea □i consisten□a lor, von Wiese in□dentificînd "masa", "grupul" □i "colectivul abstract" (statul, biserica). Nu numai rela□ile propriu□zise, ci □i complexele sînt integrate însă în f.s. mai largi, denumite de L. von Wiese *procese sociale,* care constituie cadrul de manifestare, de mi□care □i transformare a rela□iilor □i complexelor sociale. 3. în sens re□strîns, f.s. sînt simple modalită□i de rela□ionare, asociere a indivizilor intr□un grup social, G. Gurvitch (1894□1965) identificîndu□le cu f. sociabilită□ii □i considerîndu□le cele mai simple date ale microsociologiei. în func□ie de mărimea sentimentului apartenen□ei comune, a atrac□iei reciproce a indivizilor □i a presiunii exercitate de "întreg" (grup) asupra membrilor săi, Gurvitch distinge următoarele f.s. sau f. ale sociabilită□ii: *a. masa* (apartenen□ă □i atrac□ie reciprocă cu valori minime □i presiune maximă); *b. comunitatea* (toate cele trei variabile au valori medii); c. *comuniunea* (apartenen□a □i atrac□ia sînt maxime, presiunea este minimă). Opozi□ia par□ială a indivizilor cuprinde □i ea trei f.s.: reconcilierea, îndepărtarea □i asocierea mixtă *(La vocation actuelle de la sociologie,* 1957). *V. forma iune socială, grup social, interac iune, rela ie socială.* I.U.

FRUSTRARE (lat. *frustarri,* "a amăgi, a în□ela"), stare afectivă negativă generată de apari□ia nea□teptată a unui obstacol real sau imaginar în calea satisfacerii unei trebuin□e, atingerii unui scop sau îndeplinirii unei dorin□e. F. determină modificări neuro□vege□tative (accelerarea pulsului, hipertensiune arterială, hiperglicemie etc.) □i psihice (scăderea sensibilită□ii perceptive, regresie mintală, rigiditate comportamentală □a.). F. poate fi primară (cînd lipse□te obiectul satisfacerii trebuin□ei) □i secundară (cînd apare un obstacol ce blochează comportamentul orientat spre obiectul dorit). La adul□i, f. provoacă reac□ii normale sau patologice în func□ie de intensitatea motiva□iei, structura personalită□ii, toleran□a la f., modul de socializare □i modelele socio□culturale. F. se poate manifesta într□o formă mascată. Conform ipotezei frustrare□agresivitate, propusă în 1939 de RE. Miller, J. Dollard □i L.W. Dood de la Universitatea Yale din S.U.A., la originea comportamentelor agresive s□ar afla starea de f. F. duce la agresivitate mai ales cînd obstacolul este atribuit unei persoane considerată ostilă, cînd cultura sau subcul□tura în care a fost socializat respectivul individ impune un răspuns agresiv, cînd situa□ia concretă are o puternică for□ă de incita□ie (T. Bogdan, 1983). Ipoteza frustrare□submisivi□tate□religiozitate, propusă □i verificată în cercetările de sociologia religiei explică religiozitatea prin inciden□a factorilor de f. asupra personalită□ii de tip submisiv. V. *agresivitate, motiva ie, socializare.* S.C.

FUNC□IE (ANALIZA FUNC□IONALĂ) 1. în matematică: dependen□ă a unei variabile de altă (alte) variabilă: *x=f(y),* adică valoarea lui *x* depinde, este în func□ie de valoarea lui y. Acest sens este utilizat în mod special în cercetările empirice, exprimînd starea de dependen□ă a unei variabile de alte variabile. Teoretic, o asemenea dependen□ă poate exprima o rela□ie cauzală *("y* este cauza lui *") sau, în cadrul analizei de sistem, dependen□a unui element de starea celorlalte elemente *(x,* ca element al sistemului, este f. de starea celorlalte elemente ale sistemului), pornind de la presupozi□ia fundamentală că un sistem reprezintă o totalitate de elemente interdependente astfel încît modificarea unui element produce schimbări determinate în toate celelalte. 2. în □tiin□ele care analizează sisteme finaliste (cu autoorganizare sau sisteme deschise), f. reprezintă contribu□ia pe care un element o aduce la satisfacerea unei

cerin□e a sistemului din oare face parte, contribu□ia ia men□inerea □i dezvoltarea acestuia, în legătură cu aceste sisteme s□a cristalizat o paradigmă a a.f. fundată pe următorul postulat: un sistem se autoorganizează în raport cu finalităţile sale; elementele din care este compus sînt constituite, selectate, men□inute □i modificate în raport cu cerin□ele derivate din finalităţile generale ale sistemului, mai precis în raport cu f. pe care o îndeplinesc în cadrul sistemului. O asemenea a.f. o găsim, nu în□ tîmplător, în biologie. Unii critici au învinuit a.f. de "organicism", adică de transfer nejustificat al unui model din biologie în sociologie. în fapt, de□ dezvoltarea biologiei a influen□at func□ionalismul sociologic, conceptul de f. în sociologie s□a dezvoltat prelucrînd o schemă func□ionalistă mai generală, formulată în cunoa□terea comună □i în filozofia socială □ inspirată mai mult de particularităţile activităţii umane, individuale □i colective decît din cele ale organismului biologic. A.f. este caracterizată printr□o perspectivă nolistă, acordînd, în grade diferite, preeminen□ă sistemului în raport cu elementele sale. Un element este explicat prin f. pe care o îndepline□te. De exemplu, riturile de trecere, pe care antropologii le□au identificat în toate societăţile, sînt explicate prin f. lor do a facilita trecerea indivizilor de la un statut social la altul (de la adolescen□ă la maturitate, de ex.).Preeminen□a sistemului asupra elementului rezidă în faptul că sistemul în mod activ constituie elementele sale, sau, cînd acestea sînt deja constituite, le men□ine, dacă sînt func□ionale, le elimină dacă nu sînt func□ionale, sau le modifică în a□a fel încît să îndeplinească f. utile. • Se pot desprinde două tipuri de a.f. în raport cu tipul de sistem avut în vedere: a.f. *globallstă* — societatea este luată ca sistem finalist, la ea reportîndu□se fiecare fenomen social □ a.f. *particularistă*—este considerat ca unitate de analiză orice sistem social particular de interes pentru cercetător □i care prezintă o orientare finalistă suficient de pregnantă, ca de ex. o organiza□ie sau un colectiv de muncă. A.f. *globalistă* este asociată cu ceea ce de regulă în sociologie a fost desemnat prin *func ionalism* sau *structural func ionalism.* E. Durkheim este considerat de mul□i ca punînd bazele perspectivei func□ionaliste. Multe analize întreprinse de el, de exemplu analiza religiei, se concentrează asupra eviden□ierii f. diferitelor elemente pentru asigurarea solidarităţii sociale.în mod sistematic, această perspectivă a fost însă dezvoltată de antropologia socială britanică. Bronislav Mali□ nowski porne□te de la definirea culturii ca un instrument de satisfacere a nevoilor umane. Fiecare element al culturii are f. de a satisface o nevoie umană *elementară* (biosomatică) sau *derivată* (nevoile sistemelor sociale). Analiza propusă porne□te, în consecin□ă, de la o listă a nevoilor □i caută să identifice instrumentele culturale care le satisfac. A.R. Radcliffe□Brown abandonează teoria nevoilor, accentuînd societatea, iar nu individual, ca unitate de referin□ă. F. este definită, in consecin□ă, ca acea contribu□ie adusă de un element la men□inerea, prezervarea societăţii, a ordinii sociale. în sociologie, Talcott Parsons promovează, sub denumirea de *structural func ionalism* un model influent în anii '50 □i '60 de a.f. Punctul de pornire al oricărei ana□ize în concep□ia acestuia trebuie să fie sistemul social, cu cerin□ele sale func□ionale. El formulează patru tipuri universale de cerin□e func□ionale a căror satisfacere este indispensabilă func□ionării oricărui sistem social (precondiţii func□ionale): *realizarea scopului,* adaptarea, men□inerea modelului valoric □i *integrarea.* în raport cu aceste cerin□e func□ionale fundamentale, se pot desprinde analitic subsistemele oricărui sistem social, definite prin orientarea spre satisfacerea acestora. *(The Social System,* 1951). Marion J. Levy a încercat să ofere o listă sistematică a cerin□elor pe care orice tip

de societate le include pentru o bună func□ionare *{The Structure of Society,* 1952). A.f. globalistă, centrîndu□se asupra societăţii ca un sistem orientat finalist, implică cîteva postulate fundamentale. *Postulatul func iona lismului universal,* nu există fenomen social care să nu aibă o f. (pozitivă) în cadrul societăţii din care face parte. Argumentul este că dacă un fenomen nu îndepline□te o f. pozitivă, sistemul din care face parte nu îl va mai men□ine în existen□ă, îl va elimina sau îi va modifica în a□a fel încît el să îndeplinească o f. pozitivă. Complementar acestui postulat, se exclude principial posibilitatea "supravie□uirilor", a fenomenelor sociale care de□ □a□au pierdut f. se men□in în virtutea iner□iei. în asemenea cazuri, sistemul nu mai are nici un motiv de a le men□ine, fie le elimină, fie le modifică, dîndu□e o f. actuală. Acest model de a.f. a fost criticat pe cîteva temeiuri importante. în primul rînd, postularea faptului că societatea reprezintă un sistem finalist nu este corectă. Societatea tinde să devină un sistem finalist, dar la un moment, ea poate fi doar par□ial un asemenea sistem, în mare măsură fiind un suprasistem, un sistem de interac□iune/interdependen□ă în limbajul lui R. Boudon. De aici □i fragilitatea presupozi□iei holiste că logica sistemului social global domină întreaga dinamică socială, deter□ minînd absolut elementele componente. Presupozi□ia integrării absolute a societăţii este, în consecin□ă □ ea nereatistă. Societăţile prezintă grade variabile de integrare, în calitate de rezultat al activităţii unor sisteme mai particulare din care este compusă □ al efectelor interac□iunii acestora, societatea prezintă un anumit grad de incoeren□ă structurală, cu elemente care pot fi disfunc□ionale pentru finalităţile sale. • A.f. *particularistă* la a cărei formulare R.K. Merton a adus o contribu□ie importantă prin introducerea paradigmei sale a a.f. *{Social Theory and Social Structure,* 1957). Această perspectivă elimină criticile implicate de a.f. *globalistă.* Drept cadru de referin□ă nu mai este luată societatea, ci un sistem social oarecare caracterizat printr□o orientare finalistă. Prin aceasta, logica sistemului nu mai este absolută. Elementele sale nu mai sînt modelate exclusiv de sistemul cărora apar□in sau pe care le afectează, ci □i de alte sisteme cu care sistemul în cauză se învecinează. Postulatul func□ionalismului universal nu mai este obligatoriu: un element poate să nu aibă o f. pozitivă pentru sistemul în cauză, el fiind generat de alte sisteme. Elementul este, din acest motiv, relativ independent de sistem. La rîndul său, sistemul nu poate modifica, decît între anumite limite, un element oarecare, consecin□a fiind acceptarea ca inevitabilă a unui grad incomplet de integrare. Această perspectivă deschide posibilitatea analizei rela□iei dintre diferitele sisteme care se învecinează, interferînd □i modificîndu□se reciproc, în afara rela□iilor de strictă supra□□ subordonare pe care a.f. *globalistă* le acceptă. în fine, dacă celălalt model ducea inevitabil ta o orientare conservatoare, inte□ gralistă, care avea dificultăţi în a explica dinamica sistemelor, a.f *particularistă* poate să scoată în eviden□ă tensiunile, contradic□iile, schimbarea. Paradigma a.f. include cîteva concepte fundamentale: *sistem, element, cerin ă func ională, alternativă func ională, func ie, context structural, posibil ac ionai, alternative func ionale. Sistemul* la care a.f. se raportează poate fi orice sistem mai complex sau mai simplu, orientat finalist □i care exercită o presiune asupra tuturor fenomenelor care îi afectează func□ionarea: societate globală, întreprindere, familie, grup, persoană. *Cerin a func ională* reprezintă .o condi□ie necesară pentru func□ionarea respectivului sistem: cerin□a de integrare, de eliminare a devian□ei, de control, de sporire a resurselor etc. Sinonimă cu *necesitatea.* Cerin□a func□ională

implică o orientare activă a respectivului sistem spre promovarea ei; declan ează o presiune asupra comportamentului participanilor, asupra elementelor existente pentru a răspunde adecvat la aceasta. Cerina funcională poate stimula constituirea unui comportament, poate presa pentru excluderea altuia sau, In fine, pentru modificarea lui în a a fel încît să fie adecvat ei. *Elementul func ional* reprezintă orice comportament, proces, normă, valoare, sistem social care are semnifica ii funcionale, consecine pentru satisfacerea respectivei cerine. Elementul poate apar ine respectivului sistem sau poate fi element al altuia, dar, afectînd sistemul luat în considerare, va fi influen at de respectiva cerină funcională. în măsura în care organizarea muncii este influen ată de cerinele vieii de familie, acele aspecte ale sale semnificative pentru familie, vor fi totodată elemente care trebuie raportate la sistemul familiei. în a. f. particularistă elementele nu sînt constituite neapărat de sistemul respectiv, ci pot avea o origine independentă. Ele însă afectează respectiva cerină funcională i aceasta încearcă să exercite o influen ă modelatoare asupra lor. Geneza unui element nu poate fi deci explicată neapărat în contextul sistemului Juat în considerare. *Alternativele func ionale* (substitutele funcionale) se referă la faptul că o cerină funcională poate fi satisfăcută nu numai de un singur element, ci de o clasă de elemente, alternative funcional, care se pot substitui reciproc. *Func ie (consecin e func ionale):* un element poate avea o consecină funcională pozitivă *(eufunc ie),* dacă satisface respectiva cerină funcională, o consecină funcională negativă *(disfunc ie)* dacă împiedică satisfacerea ei sau, în fine, poate să fie *neutru func ional,* nu afectează nici pozitiv, nici negativ respectiva cerină. Un element poate avea nu numai o singură consecină funcională, ci mai multe — un *fascicol de consecin e func ionale,* asupra aceleia cerine funcionale sau asupra unui sistem sau asupra mai multor sisteme. A.f. trebuie, în consecină, să evidenieze mulimea consecinelor funcionale asupra variatelor cerine funcionale. Se poate distinge între: f. *finale,* sau *constitutive*—acele f. pentru care elementul a fost constituit i este menintut — i f. /afera/esau *secundare* * efectele secundare ale unui element asupra variatelor cerine funcionale ale respectivului sistem sau asupra altor sisteme. *Contextul structural* — fiecare element se constituie într un *spa iu func ional* determinat, adică este afectat de o mulime de cerine funcionale, atît a acelora din sistemul din care face parte, cit i a altor sisteme învecinate. Faptul că orice element se înscrie în cadrul unui sistem, fiind afectat de o mulime de alte elemente cu care se învecinează i cu care intră în interaciune, este de natură a modifica sensibil. Conceptul de *context structural* se referă tocmai la acest cadru concret în care fiecare element funcionează. *Posibilul ac ionai* se referă la totalitatea condiiilor în care un sistem oarecare îi constituie elementele sale: capaciti umane individuale de aciune, capaciti umane colective de aciune (mobilizare colectivă, cooperare), instrumente materiale i social instituionale de aciune, cunotine. Toate aceste posibiliti, care există obiectiv la un moment dat, oferă posibilul în care un sistem îi "inventează" elementele sale funcionale. în a.f. există doi factori determinani care trebuie luai în considerare în explicarea funcională a unui fenomen oarecare: a. *spa iul func ional* complex în care acesta se constituie (cerinele funcional constituitive, cit i cele "laterale", contextul structural) i *b. posibilul ac ionai.* Modificări fie în spaiul funcional, fie în posibilul acionai sînt de natură a genera schimbări în elementele sistemului. A.f. deschide posibilitatea analizelor de eficienă. Din mulimea alternativelor funcionale care satisfac o cerină funcională, unele îndeplinesc respectiva cerină mai eficient, altele mai puin eficient. Alegerea între alternativele funcionale se face, în consecină, i după criteriul eficienei. A.f. este un instrument important a! sociologiei constructive, aplicative, fiind esenial în proiectarea de sisteme sociale i în soluionarea problemelor sociale. *V. alternativă, control social, eficacitate, eficien ă, holism, sistem, structură.* C.Z.

FUNC IE DE CONSUM ca orice *func ie,* este formalizarea matematică a relaiei dintre două sau mai multe variabile, dintre care una (sau mai multe) independentă^) i una dependentă. Variabila dependentă, rezultanta urmărită este *consumul,* nu în accepiunea lui cotidiană de proces fizic de utilizare efectivă a unui bun sau serviciu, ci în aceea de cheltuială totală (a individului, dar, mai frecvent — pe ansamblul economiei) pentru bunurile i serviciile folosite într o perioadă dată (de regulă, scurtă, i în general un an); în mod convenional, pentru nivelul macro se adaugă cheltuielile de apărare. Cheltuiala în cauză va include, a adar, nu numai bunurile i serviciile zise "de consum", ci i pe acelea zise "de investii" (materii prime, materiale a, necesare procesului de producie); acestei grupări ii corespund sintagmele de *consum final* i *consum intermediar,* sau în alitermeni — de *consum neproductiv* i *consum productiv* (sectoarele economiei constituite din ansamblul activitilor i circuitelor parcurse de produsele în cauză pînă ia utilizator sînt, respectiv, *comer ul i aprovizionarea tehnico materială,* ce alcătuiesc împreună sfera *circula iei mărfurilor).* Variabila independentă, de care depinde în principal consumul, este *venitul,* reprezentat, în cazul individului, de venitul disponibil (suma discreionară), iar ia nivel macro — de produsul nacional brut. în general, deci, f.c. este o schemă ce pune în relaie consumul total cu nivelul venitului, sau cheltuielile totale de consum din economie cu venitul totalitii consumatorilor. A fost definită pentru prima dată de J.M. Keynes (care, în cadrul modelului determinării prin venituri, a formulat conceptul de "multiplicator"); în esenă, Keynes susine că, pe măsură ce venitul crete, va crete i consumul, dar (exceptînd cazul ărilor foarte sărace) sporul de consum va fi mai mic decit sporul de venit, dată fiind depunerea unei pări tot mai importante din venitul suplimentar. Demersul teoretic ulterior a insistat asupra unor aspecte variate, mai importante fiind: • măsurarea i cuantificarea efectelor generate în consum de variaia veniturilor — context în oare sa constatat că pe termen mai lung (de pildă cinci ani) intensitatea legăturii cauzale este mai pronunată decit pe termen scurt, cînd pot interveni i factori de conjunctură; • identificarea celorlali factori (pe lîngă venit) pe seama cărora se poate explica diferena de variaie a consumului (accesibilitatea i costul creditului de consum, valoarea avuiei/bogăiei de care dispune consumatorul a.), deci a altor variabile independente susceptibile de a intra în compunerea f.c; • sesizarea unor aspecte de evoluie a structurii consumului la creterea veniturilor (Engel a.), ce au stat la baza formulării unor legiti ce întregesc teoria referitoare la *comportamentul consumatorului. V. analiză marginală, propensiune marginală spre consum/depunere.* E.P.

FUNDAMENTALISM credina că Biblia sau Coranul sînt absolut infailibile, deoarece reprezintă cuvîntul domnului. Termenul derivă de la o serie de scrieri, *The Fundamentals,* publicate în SUA în 1909, prin care se încearcă o prezentare "neinterpretată", fidelă, a Bibliei. Prin extensie, f. este raportabil la orice doctrină care se

menţine strict în limitele unei concepţii iniţiale, privită ca singura adevărată, chiar dacă unele prescripţii se dovedesc eronate sau învechite (exemplu:!, islamic), F. trebuie înţeles nu numai prin considerarea domeniului de referinţă (religioasă, ideologică etc), dar şi prin consecinţele în plan social corespunzătoare, unele din eie chiar violente. *V. ideologie, manipulare,* persuasiune, religie. **A.T.**

GEMEINSCHAFT/GESELLSCHAFT concepte dezvoltate de sociologul german Ferdinand Tonnies pentru a desemna trecerea de la comunitate ia societate. Gemeinschaft este un tip ideal de sistem în care majoritatea relaţiilor sînl personale şi/sau tradiţionale, bazate pe rudenie, inioramale, sentimentale şi generale. **Gesellschaft** este un tip ideal de sistem social în care relaţiile dintre oameni sînt impersonale, utilitare, specializate şi definite prin acorduri scrise (bazate pe contract). Primul termen este deseori ilustrat prin comunităţile rurale, iar ce! de al doilea prin marile aglomeraţii urbane. *V. ctimunitate, grup social, ora* . **I.Mih.**

GENEALOGIE (gr. *genea,* "rasă", "neam" şi *"logos",* "discurs"). 1. *în sens general,* g. este o afirmaţie, scrisă sau orală, referitoare la înaintaşi, strămoşi unei persoane, la descendenţa acesteia. 2. *în antropologia culturală şi în sociologie,* g. constituie o componentă a sistemelor de rudenie. Sînt relaţii g. acele relaţii în care indivizii sînt definiţi social ca aparţinînd aceleiaşi categorii sau grup social, deoarece se consideră înrudiţi, legaţi între ei prin consanguitate sau/şi prin alianţe de mariaj. Colectivităţi g. sînt familia extinsă, spiţa de neam, *ginta* (clanul), *tribul,* confederaţia de triburi. Relaţiile g. constituie unul dintre principiile generale de orientare a acţiunii sociale şi de organizare socială, ca şi relaţiile teritoriale sau relaţiile *etnice,* cu care interferează deseori. Astfel considerate, relaţiile g. nu implică totdeauna relaţii de rudenie reale ci sînt mai degrabă un criteriu de clasificare şi organizare a unor relaţii sociale complexe (economice, teritoriale, ceremoniale, militare etc.) după modelul relaţiilor de rudenie. Relaţiile g. reglementează unele relaţii biologice, cum este cazul reglementării schimbului de parteneri între grupuri exogene, sau relaţiile de descendenţă. Unele relaţii g. sînt însă fictive, simbolice, interpretări mentale date unor situaţii de cooperare sau/şi conflicte sociale între indivizi sau grupuri neînrudiţi efectiv între ei, dar care interacţionează "ca şi cum" ar fi înrudiţi, presupunînd că descind din strămoşi comuni. în sociologia românească, H. H. Stahl a analizat fenomenul "genealogizării finale a comunităţilor săteşti devălmaşe" arătînd cum, în anumite situaţii istorice concrete, membrii obştiilor săteşti au recurs la elaborarea unor "spiţe de neam" (satele "umblătoare pe bătrîni") deseori fictive, ca soluţie de rezolvare a conflictelor legate de accesul la pămîntul arabil, la păduri, fîneţe

□a., deci principalul mijloc de produc□ie al comunitä□ilor agrare. Extinderea modelului rela□ilor g. la o popula□ie numeroasă stă la baza formării diferitelor categorii □ grupuri *etnice,* ai căror membrii împărtă□esc credin□a că sînt asemănători deoarece descind din strămo□i comuni, apar□inînd deci unui acela□ "neam" extins. 3. *Metoda genealogică,* cons□tînd in reconstruirea rela□ilor de rudenie în succesiunea genera□ilor, este des utilizată în analiza proceselor istorice, demografice, politice. *V. devălmă ie, etnic, familie, gintă.* **G.N.**

GENERA□IE 1. *in antropologie,* g. con□ine descenden□i acelora□ părin□i, situa□i pe aceea□ treaptă a descenden□ei. 2. *In sens istoric,* o g. este acea perioadă de timp dintre na□terea unor membrii ai societä□i □ na□terea descenden□ilor lor direc□i. 3. *In sociologie,* o g. con□ine to□i acei indivizi născu□i în aproximativ aceea□ perioadă de timp, indiferent dacă sînt lega□i sau nu prin legături de rudenie. Apartenen□a la o g. poate fi fixată printr□o înregistrare genealogică sau nu. Antropologii consideră con□tiin□a genealogiei ca avînd func□i multiple, de exemplu: întărirea pozi□iei ascenden□ilor fa□ă de descenden□i, liant al solidarită□i sociale □ for□ă de conservare a tradi□iei. în unele societä□i rela□ile dintre g. sînt reduse la schema rela□ilor dintre rude (cei din genera□ia părin□ilor fiind considera□i, în raporturile sociale directe, ca ni□te mătu□ sau unchi). Pentru istorici □ sociologi, termenul g. pare a□i unifica semnifica□ile originar distincte, desemnînd atît comportamentul acelei g. prin condi□ile particulare ale perioadei de timp a vie□i lor (de ex. genera□ia revolu□iei, genera□ia anilor de război, cît □ durata de timp, convenită la circa 30 de ani, dintre na□terea descenden□ilor, perioadă ce desparte segmentele de via□ă ale contemporanilor. Schimbările valorice, de op□iuni □ aspira□i, atitudini □ comportamente de la o g. la alta se pot asocia cu *conflicte între* g., care pot fi latente sau manifeste. Demografia istorică utilizează termenul g. (sau pe acela de "cohorte de vîrstă") atunci cînd precizează segmentele de timp în analiza statisticilor popula□iei pe termen lung. Aceia□ metodă mai este practicată în studiile longitudinale □ de mobilitate socială intergenera□ională. *V. cohortă, cultură, descenden ă, genealogie.* **I.A.P.**

GENOCID 1. Distrugerea deliberată □ sistematică a unei întregi comunită□i, ori a unui grup etnic, rasial sau cultural, dintr□un anumit teritoriu. Exemple clasice de g. sînt considerate: omorîrea nativilor americani de către coloni□tii europeni între secolele XVI□XIX: exterminarea triburilor africane de către europeni în secolul XIX; omorîrea de către nazi□ti a mai multor milioane de evrei, ru□, □igani, între 1939□1945; exterminarea unui milion de armeni de către turci în 1930 etc. G. este de regulă rodul unei politici de exterminare; cei care recurg la el au întotdeauna o Justificare, considerînd popula□ia respectivă fie inferioară, fie periculoasă din punct de ve□dere fizic, moral, religios, politic sau economic. Din acest motiv, g. nu poate fi rezultatul unui conflict militar decît dacă în confruntarea colectivită□ilor respective cel pu□in una □i-a propus în mod deliberat exterminarea alteia. Astfel, eliminarea unor triburi sau popoare în antichitate, în urma unor războaie, nu poate fi considerată g. Dacă am considera pe o scală a toleran□ei rela□ile posibile între două comunită□i, atunci g. reprezintă modeîul de maximă intoleran□ă, după care avem în ordine modelele mai tolerante: expulzarea, sclavia, segrega□ia, asimilarea for□ată. 2. *în justi ie,* g. reprezintă un atentat împotriva unei colectivită□i în scopul distrugerii acesteia. La Nurnberg, au fost condamna□i o parte a liderilor nazi□ti, după al doilea război mondial pentru g. Această accep□iune este mai largă, fiind vorba de orice

tip de colectivitate. Pe de altă parte, cei acuza□i de g. sînt indivizi, membrii sau lideri ai unor organiza□i, □ nu alte comunită□i umane.□ *V. asimilare, fascism, nazism, segrega ie, sclavie.* A.B.

GEOGRAFIE POLITICĂ disciplină ivită ca ramură a geografiei — slujindu□se a□adar de mijloacele acesteia — , dar îndeplinind o finalitate evident politică. întemeietor al g.p. este socotit Friedrich Ratzel (1844□1904), care prin *Anthropogeographie, oder GrundzQge derAnwendung der Erdkunde auf die Geschichte,* ea însă□ o carte fundamentală, prefigura *Politische Geographie* (1897). Nu a fost nevoie să se for□eze drumul gindirii spre a se ajunge de la g. la p.; geografia se ocupă de cele patru înveli□uri ale planetei noastre: atmosfera, hidrosfera, litosfera □ biosfera. în cadrul biosferei, specia umană de□ne un loc aparte, fiind elementul cel mai dinamic al întregii planete. Or, la scară planetară, via□a umană se organizează in forme statale, la constituirea cărora teritoriul (cu grani□ele, vecinătă□ile, clima, relieful □ bogă□ile naturale) intră drept o componentă indispensabilă. G.p. studiază tocmai condi□iile geografice ale constituirii, dezvoltării □ activită□i statelor. Ratzel considera statul drept un veritabil "organism". El intra astfel in rezonan□ă cu evolu□ionismul din biologie, declan□at de Darwin, dar □ cu lilosofia vie□i" (în 1883, adică la o diferen□ă de timp neglijabilă fa□ă de apari□ia *Antropogeografiei* lui Ratzel, Wilhelm Dilthey publica *Introducere în tiin ele spiritului,* iar Friedrich Nietzsche prima parte din *A a grăit a Zarathustra).\n* deplin acord cu accep□iunea biologică asupra organismului, Ratzel concepea statul ca o formă de via□ă, care se na□te, cre□te □ poate chiar să piară. Această evolu□ie ar fi determinată de împrejurările geografice, dar □ de competi□ia dintre state pentru dobîndirea de privilegii asupra mediului natural. Inspirat de aceste teze, juristul □ politologul suedez Ru□dolf Kjellen va aduce în scenă geopolitica *(Der Staatals Lebensform,* 1917 □ *Grundriss zu einem System der Politik,* 1920). în viziunea lui Kjellân, geopolitica era prima din cele cinci dimensiuni ale statului, alături de ecopo□iitică, demopolitică, sociopolitică □i cratopolitică, fiecare avînd în vedere, respectiv: economia, poporul ca înfă□i□are □ fire, structura socială □ forma de guvernare. După primul război mondial, geopolitica a cunoscut o nefericită înflorire în Germania, unde, prin Karl Haushofer □ prin al□i geografi aduna□i în jurul său □ al publica□iei *Zeitschrift fur Geopolitik,* ajunge "con□tiin□a geografică a statului", menită să justifice avînturile expansioniste, ale nazismului. Conceptele supralicitate ale momentului derivă în cea mai mare parte din conceptul de "spa□iu": "spa□iu vital" *(Lebens raum),* "sim□ul spa□iului" *(Ftaumsinn),* "nevoia de spa□iu". *{Raumnotj,* "popor fără spa□iu" *(Volk ohne Raum).* □coala germană a compromis în asemenea măsură domeniul geopoliticii, încît a făcut din el zona ulcerată a □tiin□ei geografice. După 1945, numele însu□i de "geopolitică" intră în eclipsă; specialiti□ii, con□tien□i că domeniul acesta de studiu î□ are justificarea lui ra□ională, se întorc la denumirea for□ată de Ratzel — g.p. — □ la argumenta□ia (subtilă, dar fastidioasă în fond) că g.p. □ geopolitica sînt discipline diferite. Categoriile de "mijloc" □ "scop" sint lămuritoare în această privin□ă; în Statele Unite, spre exemplificare, g.p. este considerată o □tiin□ă socială □, ca.atare, ea trebuie să se confrunte cu "schimbările globale", fie că e vorba de revolu□ile populare din Europa de est, de războiul din Golf, de conflictele civile din statele africane, sau de restructurările politico□economice din localită□ile occidentale (John O'Loughlin). Localizarea pe glob a centrelor de putere, dinamica echilibrului de for□e în perioada războiului rece □ în cea imediat post□comunistă, valoarea strategică a anumi□

tor zone geografice sau forme de reiief, modele spa□ale ale conflictelor interna□ionale — iată (alte) probleme mai vechi □ mai noi in jurul cărora s□au constituit veritabile □coli na□ionale de g.p., mai ales în Anglia (H.J, Mackinder, R. Muir) □ în S.U.A. (A.T. Mahan, R. Hartshome, J. O'Loughlin); în Fran□a (J. Ancei, A. Demangeon) g.p. s□a conturat ca reac□ie la geopolitica germană; un examen critic al geopoliticii drept condi□ie a continuării preocupărilor în domeniu s□a întreprins chiar în Germania (mai recent, în anii '80: M. Fahl□ busch, Mechtild Rossler, dar mai ales Klaus Kost: *Die Einflusse der Geopolitik aut For schung und Theorie der Politischen Geographie von ihren Anfăngen bis 1945/ Influen ele geopoliticii asupra cercetării i teoriei în domeniul geografiei politice de la începuturile eipînă în 1945 1988).* în România, studii de geopolitică — marcate de un spirit defensiv □ constructiv — a scris în perioada interbelică îndeosebi S. Mehedin□i *(România în marginea continentului — o problemă de geopolitică românească i europeană, Ce este Transilvania?, Dunărintj i dunăreni*— unde vorbe□te de o solidaritate a statelor dunărene, care să pregătească pe cea a "Statelor□Unite din Europa adevărată"). Cu o deschidere a geopoliticii spre sociologie se încheie studiul teoretic *O tiin ă nouă — geopolitica,* de Ion Conea, în *Sociologie Românească,* 1937, După 1945, preocupările de g.p. din □ara noastră au fost reduse la tăcere, ele nefiind reluate nici în prezent, de□ împrejurările istorice o cer, iar cele geografice ar favoriza originalitatea. *V. centru / periferie (mondialism), determinism social, geografie socială, mediu, politică.* **Gh.G.**

GEOGRAFIE SOCIALĂ disciplină constituită la interferen□a dintre geografie □ sociologie, avînd ca obiect de studiu "peisajul socio□geografic", rezultat al interac□iunii dintre societate □ mediul geografic. Mediul geografic condi□ionează formarea □ structurarea a□ezărilor, activită□ilor □ a modurilor de viață ale colectivită□ilor, el însu□ fiind modificat, transformat de activită□ile .umane, în special de cele economice. Printre cei din□i care au utilizat denumirea de g.s. men□ionăm: Ed□ mond Demolins *{Les grandes routes des peuples. Essai de geographie sociale — Comment la route cree le type social);* Ca□ mille Vallaux *Geographie sociale: La mer* (1908) □ *Geographie sociale: Le sol et l'Etat* (1911) etc. La E. Durkheim g.s. împreună cu demografia formează "morfologia socială" *V. morfologie socială.* I.F.

GERONTOCRA□IE 1. *Gen.* Conducere de către bătrîni. 2. *Pol.* Sistem de conducere în care principalele func□ii sînt de□inute de către persoane vîrstnice. G. a fost larg practicată în Uniunea Sovietică în perioada stalinistă □ brejnevistă □ în majoritatea fostelor □ări socialiste. Ea se manifestă îndeosebi în □ările în care constitu□ia □ statutele institu□iilor nu prevăd limitarea în timp a exercitării de către o persoană a unei func□ii de conducere. G. reprezintă o limitare a democra□iei □ generează sau accentuează conflictele dintre genera□ii. *V. conducere, stiluri de conducere.* **I.Mih.**

GINTA (lat. *gens,* "persoane unite prin na□tere sau descenden□ă"), pornind de la func□ile g. în organizarea Romei antice, în □tiin□ele sociale denume□te unitatea socială formată din descenden□ii unui strămo□ comun, real sau mitic. în sens restrîns, g. reune□te numai pe descenden□ii pe linie mas□ culină (descende□ă patrilineară). Antropologul L.H. Morgan a introdus termenul de "clan" pentru a denumi grupurile formate prin descenden□a matrilineară. în unele lucrări termenii de g. □ clan sînt folosi□ cu acela□ în□eles, de grupuri de descenden□ă unilineară (de ex. patri□clan sau multi□cian).

Alteori g. □ clanul denumesc □ grupurile în care descenden□a este bilaterală, socotită deopotrivă după linia tatălui □ cea a mamei. Pentru mai multă precizie, în antropologia culturală anglo□saxonă se folose□te □ termenul de "s/i>"pentru a denumi grupurile formate prin doscenden□ă unilineară, g. □ clanul denumind comunită□ile *genealogice* mai cuprinzătoare decît familia extinsă sau "neamul", dar mai restrînse decît *tribul.* Ope□ rînd cu sensul restrîns al termenului, se poate spune că membrii aceleia□ familii apar□in unor g. diferite. Această clasificare genealogică atrage după sine diferen□eri privind terminologia de rudenie, regulile de alegere a partenerului de mariaj (g. sînt de cele mai multe ori exogame), transmiterea patrimoniu□ , lui material sau spiritual (o rămă□ă a dreptului g. o constituie, în societă□ile moderne, transmiterea numelui de familie după tată). G. reglementează în societă□ile arhaice numeroase rela□ii sociale după modelul rela□ilor de familie, îndeosebi după regulile de descenden□ă. G. poate avea în societă□ile arhaice ("primitive") totem □ teritoriu propriu, marcînd astfel mai puternic "grani□a" fa□ă de alte grupuri sociale cu care tnterac□ionează. Prin extensie de sens g. denume□te totalitatea comunită□ilor □ formelor sociale organizate după principiul genealogic. Astfel, în teoria materialismului istoric "societatea gentilică" sau "orînduirea gentilică" denume□te organizarea proprie comunei primitive. *V. comunitate, descenden i, familie, genealogie, rudenie, totem, trib.* G.N.

GÎNDIRISMUL curent de idei în teoria culturii, filosofie, antropologie, estetică, poli□ tologie, sociologie, promovat îndeosebi în revistele "Gîndirea" (1921□1944), "Sfarmă□ Piatră" (1935□1942) □ ziarul "Calendarul" (1932□1933), de Nichifor Crainic (1889□1972) □ colaboratorii: N. Ro□u, V. Băncilă, Em. Va□ silescu, V. Horia, R. Dragnea, P. P. Ionescu etc. în plan sociologic pot fi identificate cîteva concepte □ idei relevante, a. *"Pseudomorfo za"* spiritualită□ii române□ti, avînd sensul de încorsetare a vie□ii specifice a poporului în forme străine, înfăptuită de reprezentan□ii "ti□ tanismului ateist" prin aplicarea formulelor unei culturi avansate, ajunse în faza pozitivismului □tiin□ific, în "mediul nostru de tinere□e primitivă", al cărui grai propriu era religia (N. Crainic, *Puncte cardinale în haos,* 1936). *b. "Ortodoxia",* definită ca o alternativă teoretică □ ideologică la pozitivismul □ materialismul de proveniencă occidentală, împline□te func□ia unui nou ideal istoric pentru genera□ia tran□eelor din războiul întregirii neamului, umplînd golul de ideal lăsat de împlinirea dezideratului unionist. Ortodoxia constituie esen□a sufletului românesc, conferind "temelii de reazim, de statornicie, continuitate", "punctul cardinal" în lupta cu curentele "năvălitoare de peste hotare", pentru salvarea energiilor □ării "deznodate din solidaritatea etnică" □ risipite în nisipurile mi□cătoare ale democra□iei, individualismului contraetualist, parlamentarismului (N. Crainic, *Ortodoxie i etnocra ie,* 1940). • Dimensiunile constitutive ale ortodoxiei sînt etnicismul cultural □ tradi□ionalismul autohton, c. *Etnicismul cultural* implică, în viziunea g., ideea etnicului ca factor generator determinant al culturii (filia□a de idei cu romantismul sec. XIX), în□eles ca "sînge □ suflet". N. Crainic a împărtă□it concep□ia lui O. Spengler privind dispari□ia culturii în societă□ile evoluate □ instaurarea "crizei ci□ vilizatorice*. Cultura, în optica g., este "tehnica vie□ii suflete□ti" a unui neam, care îi conferă individualitate, exprimînd creativitate, dezinteresare, gratuitate, spre deosebire de civiliza□ie, care presupune scopuri practice, domina□ie, uniformizare. Solu□ia crizei institu□iilor generate de reformele moderne este revenirea la stadiul "cultural" al existen□ei poporului român, "reîncre□tinînd" via□a acestuia prin înlăturarea sciziunii dintre sufletul □ăranu□

lui atașat ortodoxiei și sufletul păturii conducătoare, influențate de ideile "individualismului democratic" promovate de revoluția franceză, *d. Tradi ionalismul autohton* al g. exprimă o direcție de evoluție social-istorică organică de natură spirituală, esențială, în centrul căreia este credința religioasă ortodoxă. Purtătorul social al tradiției ortodoxe este țăranul, al cărui "sentiment de solidaritate", cristalizat în datini, poartă pecetea ortodoxiei în spiritul românesc. "Sentimentul solidarist" al țăranilor este o alternativă la individualismul democratic al vremurilor modeme, e. *Solidarismul na ional* înlocuiește, în optica g., viziunea structurii sociale de clasă, a stratificării orizontale de clase suprapuse, cu *concep ia corporatistă etnocratică,* bazată pe o stratificare "verticală" a societății ca o totalitate de funcții organice ale vieții colective. Corporatismul etnocratic exprimă ideea de "societate creștină organizată în stat" bazată pe: economia dirijată pe principiul proprietății individuale, principiul proporționalității numerice (după criteriul etnic), proclamarea spiritualismului creștin ca principiu de stat. Structura corporativă a organizării proprietății individuale relevă încadrarea inițiativei individuale în sistemul corporatist, "corporațiile profesionale" sau "categoriile de muncă" îndeplinind funcțiile vitale ale organismului social. Scopul corporatismului etnocratic este restabilirea vechilor legături duhovnicești din epoca voievodală și reașezarea societății pe "propriile ei tradiții". *V. corporatism, etnic, poporanism, sămănătorism, sincronism.* M.L

GROUPTHINK (engl. "gîndire de grup"), proces de grup caracterizat printr-o tendință puternică de căutare a acordului între membrii, avînd efecte negative asupra eficienței deciziilor luate în grup. Termenul a fost introdus în vocabularul sociologic de Irving L. Janis (*Victims of groupthink,* 1972). Termenul este greu traductibil deoarece a fost construit după modelul în care George Orwell, în romanul său 1984 a construit termeni ca *doublethink* sau *crimethink,* G, nu se referă, deci, la gîndirea grupului, ci la un proces de deteriorare a eficienței mentale, a judecăților morale și a analizei realității datorită presiunii pe care grupurile înalt coezive o exercită asupra membrilor lor. Lucrarea amintită constituie un studiu de caz al acțiunii militare de la Bay of Pigs (Cuba) din 17 aprilie 1961, în care administrația Kennedy a suferit un eșec total în încercarea de a răsturna de la putere pe Fidel Castro cu ajutorul a 1400 de exilați cubanezi, pregătiți de CIA și sprijiniți de armata americană. Janis a încercat să explice insuccesul acțiunii din Cuba prin greșelile decizionale ale grupului de experți (conduși, chiar de J. Kennedy) care au planificat și condus operațiunile. Ei au fost victime ale g. datorită preocupărilor excesive pentru căutarea acordului între ei, prin tendința de a se autocenzura, ca și prin aceea de a anihila atitudinile critice. G. mai este însoțit și de alte efecte cum ar fi: iluzia invulnerabilității, supraîncrederea, credința în justețea cauzei, minimalizarea adversarului, tendință exagerată de asumare a riscului etc. I. Janis a mai analizat activitatea unor grupuri de decizie și în alte crize politice în care administrația americană a fost implicată. Astfel, în 19 crize majore de după al doilea război mondial, liderii americani, după I. Janis *(Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes,* 1982), au fost victime ale g. în 37% din cazuri. G. poate să apară în oiice grup decizional, deci nu numai în viața politică, ci și în industrie, marketing, organizații publice etc. Cercetările asupra g. au conturat mai multe tehnici de prevenire a apariției acestui proces de grup. Dintre acestea amintim: cunoașterea fenomenului g. de către membrii grupului, promovarea atitudinii critice, imparțialitate totală a liderului,

introducerea unui "avocat al răului", munca în echipe separate, consultarea unor experți din afara grupului, promovarea celei de a doua șanse prin revederea soluției finale. *V. decizie, dinamica grupului, grup social.* A.B.

GRUP SOCIAL ansamblu de persoane caracterizat de o anumită structură și cu o cultură specifică rezultate din relațiile și procesele psihosociale dezvoltate în cadrul său. Ca atare, este ireductibil la simpla însumare sau juxtapunere a indivizilor. Prin natura sa, societatea umană are o organizare grupală. Un individ aparține unuia sau mai multor g.s. Studiul sociologic sistematic al g. se poate spune că a fost mai întîi dezvoltat de școala de la Chicago (W.I. Thomas, R.E. Park, H. Mead), care considera g. ca faptul social primar. Ulterior, odată cu analiza organizațiilor, în special a celor industriale, s-a extins și studiul g. de muncă. în psihologia socială, sub conducerea lui K. Lewin, a fost dezvoltată ideea *dinamicii* g. pentru a înțelege procesele de interacțiune și "regulile jocului de roluri" sociale (preluarea, învățarea și practicarea de roluri) sau pentru a studia modul în care g. se constituie ca un mediu de acțiune prin definirea așteptărilor, performanțelor și nivelurilor de satisfacție ale membrilor săi. Literatura sociologică și cea psihologică despre g. s-a dezvoltat într-un mod complementar, astfel că se poate vorbi mai degrabă de psihosociologia g. • Există mai multe criterii de clasificare a g. C.H. Cooley *(Social organization,* 1909) a distins între g. primare și g. secundare cu referire mai ales la tipurile de relații dintre indivizi (personale, afective, formale, contractuale), continuînd într-un fel distincția mai veche făcută de F. Tânnies între *Gemeinschaft* și *Geseilschaft* sau de alți teoreticieni între g. *mici* și g. *mari.* Un alt criteriu de diferențiere a g.s. este reprezentat de tipul de normativitate implicată în organizarea lor, distingîndu-se între g. formale, nonformale și informate. G. *formale* sînt instituționalizate, funcționează în conformitate cu norme statuate în regulamente sau legi juridice și aparțin, de regulă, unor organizații. G. *nonformale se* constituie pentru rezolvarea unei anume sarcini sau sînt centrate pe realizarea unor obiective imediate (comitete, comisii etc), după care se dizolvă, sînt mai flexibile și mai puțin normativizate. G. *informate* se constituie fie ca subgrupuri în cadrul celor formale, fie în afara unor cadre instituționalizate pentru realizarea unor scopuri specifice (g. de prieteni, de adolescenți sau pensionari, de petrecere a timpului liber etc). în prima ipostază, g. informate răspund unor nevoi de exprimare mai liberă sau mai puțin constrîngătoare, mai ales cînd impunerea normelor oficializate este de tip Imperativ și nerecompensatoare. Orientarea predominantă a analizei psihologice este către g. mici. Referirile analitice la g. mari se fac în antropologie, în lucrările clasice de psihologia colectivităților (W. Wundt, M. Lazarus, H. Steinthal, G. Le Bon etc), în sociologia clasică a comunităților (F. T6nnies, G. Simme! etc.) și mai ales în concepția marxistă. Dintre g. mari au fost studiate poporul, națiunea, masele populare și mai ales clasele sociale. • G. *mic* este un ansamblu de persoane între care se stabilesc relații interindlviduale directe și statornice în cadrul unor activități similare ce conduc la realizarea scopurilor relativ comune. Caracteristica fundamentală a g. mic este că în cadrul său se dezvoltă relații interpersonale directe, interacțiuni de tipul "față în față", pe baza unor norme și a activării unor modele proprii de comportare. G. mici se disting între ele prin scopuri, activități și relații, putînd vorbi de: g. de muncă, g. școlare, g. de creativitate, g. politice etc. Orice g. mic se caracterizează printr-o structură, un mod de funcționare și prin generarea anumitor efecte_și rezultate. • *Structura* g. *mic* rezultă din asamblarea anumitor *componente*

(indivizi, relaţii interpersonale, norme şi valori, scopuri, motivaţii şi activităţi) implicate n dezvoltarea de procese (stratificare, conducere, comunicare, competiţie/cooperare, distribuţie a trăirilor afective individuale şi in terindividuale). n sens mai restr ns, structura g, se relevă prin tipurile de relaţii directe şi relativ stabile dintre membrii săi. Varietatea şi densitatea relaţiilor interindividuale depind de numărul şi nsuşirile persoanelor implicate şi conduc la consacrarea anumitor proprietăţi ale g. mici (mărime, coeziune, consens şi conformitate, autonomie, permeabilitate, flexibilitate, stabilitate etc). Numărul persoanelor care compun g. mic variază ntre minimum 2 (sau 3, după unii autori) şi maximum 40 de membri. Limita maximă nu este ntotdeauna precizată, dar implicit sau explicit se admite că dincolo de valoarea menţionată este afectat caracterul direct al relaţiilor. Mărimea g. mic este o variabilă independentă, n sensul că influenţează aşteptările şi orientările membrilor g., respectiv relaţiile şi procesele din g. Pe de o parte, cu c t g. este mai mare cu at t creşte şi numărul relaţiilor posibile. Diversificarea relaţiilor posibile este nsoţită de diminuarea durabilităţii interacţiunilor şi a intensităţii comunicării directe şi de creşterea probabilităţii de apariţie a unor subgrupuri şi a unei reţele informate. Pe de altă parte, cu c t creşte mărimea g. cu at t se multiplică resursele sale datorită sporirii contribuţiilor individuale la rezolvarea problemelor g. Fiecare individ aduce cu sine n g. cunoştinţe, experienţe, interese, aspiraţii, nsuşiri de personalitate (temperamentale, caracteriale, aptitudinale) şi se caracterizează printr un status şi un set de roluri sociale. Unii membri tind să se orienteze cu predominanţă către normele, valorile şi modelele de comportare ale g. de apartenenţă, iar alţii către cele care s nt specifice altui g. luat ca referinţă. Creşterea numărului de membri care şi aleg ca referinţă un alt g. dec t cel de apartenenţă diminuează coeziunea, consensul şi conformismul acestuia. Totuşi, prin nsăşi apartenenţa sa la g., individul este supus influenţelor, normelor şi modelelor de comportare care s nt specifice acestuia. n acest sens, fiecare membru trece n g. prin stadii progresive de integrare, de la cel de acomodare interpersonală p nă la acela de conformare şi de manifestare a unei competenţe interpersonale care oferă posibilităţi de utilizare a experienţei de relaţionare şi interacţiune, de transpunere n rolul altuia şl de asumare a unor roluri alternative n diverse contexte grupale sau sociale. Deşi una şi aceeaşi persoană poate să aparţină concomitent mai multor g., intensitatea participării la viaţa acestora nu este deloc uniformă, depin z nd at t de Interesele şi opţiunile individuale, c t şi de climatul sociomorai şi cultural al diferitelor g. Aceasta ne conduce la relevarea coeziunii, consensului şi conformităţii dintr un g. Coeziunea unui g. este o "rezultantă a tuturor forţelor care acţionează asupra membrilor pentru a i determina să răm nă n g," (L. Festinger). Ea poate fi relevată printr un set de indicatori referitori la: atracţia interpersonală dintre membri, evaluarea g. ca ntreg, gradul de identificare a membrilor cu g., dorinţa expresă de a răm ne n g. (D. Cartwright). Totodată, coeziunea este str ns legată de consens şi conformitate. n timp ce consensul rezultă din similitudinea tacită sau conştientă a atitudinilor şi opţiunilor personale, conformitatea se manifestă prin comportamente de supunere, acceptare şi urmare a prescripţiilor normative. Orice g. dispune de mecanisme de promovare a conformismului individual fie prin sancţiuni negative, fie prin recompensări (S. Schachter, R. M. Emerson). Presiunea g. spre atingerea conformităţii membrilor săi poate avea efecte pozitive, n sensul că vine n nt mpinarea trebuinţelor de afiliere, afecţiune, securitate sau recunoaştere so

cială şi face posibilă acţiunea g., dar şi negative, n direcţia uniformizării, a ngustării perspectivelor şi diminuării creativităţii, a accentuării supunerii necondiţionate (R. Lippitt). Conformismul este generat nu numai de g., ci şi de nevoia individuală de autoritate, care apare n condiţii de lipsă a unor criterii de opţiune, de intoleranţă faţă de incertitudine sau ambiguitate, ti.e neangajare n abordarea dificultăţilor sau n căutarea de informaţii (J. Jaokson, A. Rappaport). Coeziunea, consensul şi conformitatea variază şi n relaţia cu alte proprietăţi ale g., cum ar fi: autonomia (centrarea pe sine, evoluţia independentă a g.), permeabilitatea (măsura n care admite sau nu cooptarea de noi membri), flexibilitatea (gradul de informalitate şi de libertate n g.), intimitatea (gradul de apropiere reciprocă a membrilor g.), participarea (investiţia de timp, acţiuni şi efort n activităţile g.) etc. Modul de constituire a fiecărei proprietăţi şi corelarea lor conferă g. un anumit specific ireductibil, de tot integrat sau de entitate distinctă. R. B. Cattell (1948) foloseşte termenul de *sintalitate* pentru a individualiza sau a caracteriza "personalitatea" unui g. ca ntreg. Sintalitatea este, pe de o parte, influenţată de caracteristicile membrilor g. (inteligenţă, atitudini, nsuşiri individuale de personalitate) şi de structura g , iar pe de altă parte dispune de o dinamică proprie. Această dinamică se relevă prin schimbările ce apar n suma intereselor membrilor sau n energia totală disponibilă n g., respectiv n sinergia g., şi prin interacţiunile dintre g. şi subgrupuri sau dintre diverse g. Sinergia este utilizată de membrii g. at t pentru menţinerea coeziunii, c t şi pentru atingerea scopurilor propuse. Trăsăturile de sintalitate a g. şi cele ale personalităţilor individuale tind spre congruenţă pentru a asigura stabilitatea g. • Structura unui g. se relevă nu numai prin elementele componente sau prin proprietăţile care i s nt specifice, ci şi prin procesele de g. Acestea vizează orientările, funcţiile şi distribuţia relaţiilor interindividuale din g. şi iau forma stratificării, conducerii, comunicării, competiţiei/cooperării şi repartiţiei trăirilor afective. *Stratificarea* constă n diferenţierea membrilor unui g. după anumite criterii. Ea poate fi verticală atunci c nd membrii g. ocupă statusuri. inegale, repartizate pe straturi, n termeni de putere, privilegii, obligaţii sau roluri sociale. Există şi o diferenţiere orizontală atunci c nd membrii g. s nt specializaţi n executarea anumitor roluri sau funcţii care nu implică vreo inegalitate. Stratificarea ierarhică influenţează negativ coeziunea, pe c nd cea orizontală potenţează reciprocitatea dependenţelor. Stratificarea verticală accentuează preocuparea de respectare a normelor şi de exercitare a presiunilor spre conformism pentru a mpiedica efectele de degradare produse de tensiunile inegalităţii de status. n acest caz este probabil ca g. să dispună de o organizare formală, instituţională, conformă cu normele existente, şi de una informală, ascunsă, depărtată de normativitatea statutară. Cu c t distanţa dintre organizarea formală şi cea informală este mai mare cu at t creşte probabilitatea scăderii coeziunii g. (M.G. King, W.H. Groffen). *Conducerea* este procesul de organizare şi de exercitare a influenţei persoanei cu poziţie de *lider asupra* celorlalţi membri ai g., n vederea realizării sarcinilor şi armonizării relaţiilor. *Liderul* poate fi formal investit cu această poziţie, poate fi ales de g. sau identificat prin aplicarea unui test sociometric. Există o varietate a stilurilor de conducere a g. Clasificarea acestora se face după diverse criterii, cum ar fi: instituirea autorităţii (democratic, autoritar şi *laissez talre)* (Lewin, Lippitt şi White), orientarea dominantă (centrarea pe sarcină sau pe relaţiile umane) (Katz şi Kohn), raportarea la norme n mod directiv şi nondirectiv (Rogers, Show, Btum), considerarea afectivităţii (distanţat, bazat pe control şi dirijare, sau permisiv, bazat pe apropiere psihologică

—•*: Fiedler). Procesul de conducere este uneori considerat sinonim cu cel de *influen are* (Tannenbaum, Weschler, Massarik) întfucît conducerea ar implica în mod necesar orientarea opţiunilor şi acţiunilor membrilor g. în direcţia dorită. *Comunicarea* este unul din cele mai studiate procese de g., atît datorită frecvenţei relaţiilor şi interacţiunilor ce îi sînt specifice, cît şi din cauza implicării sale în realizarea celorlalte procese de g. Relaţiile de comunicare pot fi verbale (intermediate de limbajul natural) sau nonverbaie (mimică, gesturi, etc); pot dispune de un grad înalt de centralitate (întreaga reţea este dirijată de o persoană ce deţine o poziţie de filtrare a tuturor mesajelor şi orientare a relaţiilor) sau de lateralitate (încurajarea comunicărilor interpersonale directe, nefiltrate şi necentrate). Ordonarea relaţiilor de comunicare în reţele poate să ia diferite forme (A. Bavelas): lineare, în cerc, fragmentate, reciproce etc. Eficienţa comunicativă a unei reţele depinde de flexibilitatea şi de adaptarea la sarcina de îndeplinit, precum şi de comunalitatea codurilor de structurare a informaţiei (H. Leavitt). Studiul comunicării în g. s-a concentrat nu numai asupra reţelelor şi formelor de codificare a informaţiei, ci şi asupra modalităţilor de constituire a sensului unui enunţ prin negocieri interpersonale sau asupra condiţiilor de decodificare şi recodificare a semnificaţiilor vehiculate (H. Mead, H. Garfinkel, B. Bernstein). *Competi ia i cooperarea* sînt procese de g. studiate mai ales în relaţie cu eficienţa sau productivitatea g, concomitent cu relevarea efectelor lor sociale. Astfel, s-a constatat că în timp ce competiţia sporeşte eficienţa productivă a g., ea este şi o sursă de frustrare, anxietate sau de conflicte nevrotice (K. Horney). Cooperarea, bazată pe coordonarea eforturilor individuale pentru atingerea unui scop comun şi pe reciprocitatea interacţiunilor, măreşte satisfacerea globală la nivel de g., dar are şi efecte de uniformizare şi, deci, de scădere relativă a satisfacţiei individuale (P. Kropotki, W.C. Aller, M. Crowford). Studiul cooperării s-a extins mult în ultima vreme, mai ales în vederea clasificării unor mecanisme ale creativităţii în g. şi ale coordonării acţiunilor individuale pentru realizarea de bunuri colective (J. Coleman). Se acordă atenţie şi modalităţilor de promovare a competiţiei sau cooperării în funcţie de specificul sarcinilor şi atingerea randamentelor maxime. Distribuţia stărilor afective individuale şi colective în g. a început să fie analizată ca un proces distinct sub impulsul dezvoltării sociometriei (J.L Moreno), care s-a preocupat de efectele reciprocităţii şi unilateralităţii preferinţelor, neutralităţii sau indiferentelor afective. • în afara structurii, am menţionat alte două dimensiuni inerente g.m. Una se referă la funcţionarea acestuia, constînd în adecvarea proceselor de g. pentru realizarea, prin activităţi specifice, a scopurilor propuse. Ea intervine ca o variabilă intermediară între structura şi rezultatele sau productivitatea g. Pînă în prezent nu au fost formulaţi şi analizaţi indicatori specifici ai funcţionării g. Caracteristicile ei sînt inferate, adică individualizarea proprietăţilor, proceselor şi rezultatelor în vederea specificării profilului unui g. este un indiciu al funcţionării. O altă dimensiune a g. este reprezentată de rezultate, repartizate pe trei arii distincte. Eficienţa sau productivitatea (nivelul rezolvării sarcinilor în raport cu obiectivele propuse), dinamica g. ca întreg şi efectele asupra membrilor. Eficienţa g. este relevată de o analiză pragmatică în care se pune în evidenţă modul în care funcţionarea proceselor de g. conduce la obţinerea în activitate a unor performanţe, in acelaşi timp, trebuie avute în vedere şi acele efecte psihosociale care se constituie ca bază pentru evoluţia g. K. Lewin a iniţiat în acest sens direcţia de analiză centrată pe dinamica g., integrată in ceea ce el a numit "teoria cîmpului"

(Field theory in social science, 1951). Conform acestei teorii, g. funcţionează într-un "cîmp social" şi îşi constituie o dinamică a sa ca urmare a forţelor interne şi externe de diferite orientări şi intensităţi. Prin contrabalansarea diverselor forţe poate rezulta un echilibru social cvasistaţionar. Dinamica g. constă în trecerea succesivă a acestuia (iocomoţia g.) prin stări cvasistaţionare care se constituie în timp şi sînt orientate către realizarea ţelurilor sau obiectivelor propuse. Dinamica este o caracteristică a g. ca întreg care rezultă atît din procesele interne, cît şi din interferenţa cu mediul social mai larg. Ea este o condiţie a eficienţei g., dar şi un produs al structurării sale sociale. De aceea rezultatele g. nu pot fi considerate doar prin raportare la criterii de eficienţă pragmatică, ci şi în funcţie de criterii psihosociale. • Structura, funcţionarea şi rezultatele, ca dimensiuni ale g., se află în raporturi reciproce de influenţare. Astfel, o anumită structurare a elementelor constitutive şi a proceselor de g. generează un mod distinct de funcţionare a g. care, la rîndul său, determină tipurile de interacţiuni şi relaţii, de integrare şi consens, de stratificare sau distribuire a raporturilor interindividuale dintre elementele structurii g. Structura şi modul său de funcţionare influenţează rezultatele g., iar acestea, retroactiv, determină schimbări în structură şi funcţionare. Deci există o astfel de constituire a raporturilor de determinare reciprocă, structura şi funcţionarea constituie cadrele de desfăşurare a activităţilor specializate ale g. iar aceste cadre sînt influenţate, înainte de toate, de către membrii şi interacţiunile sau relaţiile lor. Variaţiile din g. pot fi înţelese prin caracteristicile individuale şi relaţionale ale membrilor şi apoi prin specificarea proceselor de g. *V. coeziune, competi ie, comunicare, conformism, conducere, cooperare, consens, dinamica grupului, formal, educa ie, inegalitate, stratificare socială.* M.V.

GULERE ALBE / ALBASTRE (engl. *white/ blue coilar workef),* concepte cu largă circulaţie în sociologia contemporană (în spe•cj afarjfljp Tiixoj^ prin care se face distincţie între ocjjea^ijejnaiutale^usele^^ în sistemele de stratificare caracteristice societăţilor avansate din punct de vedere industrial există diferenţeri semnificative între cele două grupuri de ocupaţii, nu numai din punct de vedere al veniturilor, ci şi sub aspectul preţjgLuJujjgujî^^ de şaţusjjjosibilităţi de promovare şi cariere, securitate economică, condiţii de lucru, independenţă în muncă şi libertate de mişcare, asigurări sociale şi pensii, durata concediilor etc). G. albastre dese.mne^zljmmcjJoiiJ manualLoecaiificaţi, sejjnica| ific;aLLxalifioaţi_ (muncitori agricoli, muncitori în fabrici, mine, construcţii etc). Ei constituie nucleul "istoric" al clasei muncitoare. Pentru cei mai mulţi sociologi, G. albe reprezintă noua_cj£să_de mi il°£jQ.12£MlUlsJnflU5triale,aMaQsate. Ea înglobează o categorie largă şi eterogenă ds ocupaţii iehnjce, fyrtc| ioiiiî:esîLadrnniniţtrative, terţiare etc, caracterizate prin munci nonţrninuâîe şi printr-o Sîialiiifiâl JIlJâină destul de accentuată: la nivelurile inferioare vînzători, dactilografe, desenatori, contabili etc, la cele medii tehnicieni, maiştri, supravegil§tori_ şa., iar la nivelurile superioare toate categoriile de profesii considerate liberale (medici, profesori, avocaţi, arhitecţi, precum şi manageri de diferite ranguri). Sociologul american C.W. Mills, cel care a consacrat termenul {*White Coilar. The American Middle Classes,* 1951), aminteşte printra^icţorlî'macrosociali care^auţimpiilskaiaj emergenţa acestor categori(masjficarea_şi birocratizarea societăţii, precum şi_a^zvoJter£a_s£CiDXuJiJi şi tejliar, care a făcut ca un număr din ce în ce mai mare de oameni să nu mai lucreze direct cu obiecte, ci cu oameni sau/şi simboluri. în acest fel s-a produs o mutaţie decisivă de la "îndemînarea în raport cu lucrurile" la ceea ce

constituie specificul noilor clase de mijloc salariate: ''în^mînargaJrx.xelapaxtLoam8twe. în celebra sa lucrare, Mills descrie profilul social-psihologic al acestor categorii, poziția și destinul lor politic: "Oameni g. albe au pătruns pe tăcute în societatea modernă. Orice istorie ar fi avut, ea a fost una fără evenimente; orice interese comune au, ele nu pot duce la o unitate de grup; orice viitor ar avea, acesta nu va fi realizat de ei în-și. în măsura în care au o aspirație, ea se referă la planurile medii, într-o vreme cînd acestea nu mai sînt accesibile, și de aceea se referă la un plan iluzoriu, într-o societate imaginară. în interior sînt divizați, fragmentați; în exterior depind de forțe mai mari... Totuși,.către aceste g. albe treibuJejaă-aaJndrfiptărn atei-iajjacjry^ernsă descoperim caracteri5tJca._e^i£tenței_social9 în^SBCQlyj al XX-lea... Ele păstrează în modul cel mai revoltător multe din temele psihologice caracteristice epocii noastre și, într-un fel sau altul, orice teorie generală cu privire la direcția principală a evoluției sociale trebuie să țină seama de ele. Pentru că, mai mult decît alții, ele sînt o qpjJă formație de actori întru-

în genere, există un consens printre sociologi asupra faptului că, deși au în comun cu clasele muncitoare condiția de lucrători salariați, educația, aspirațiile, caracterul muncii prestate de g. albe și anumite privilegii asociate statusului social și apropie mai mult de clasele dominante. Dacă există o relativă omogenitate a acestor categorii, ea rezidă nu atît in interese economice comune, cît în stajig^j^ejeja^ajiojiajej^ nivelul de trai, stilurile de viață, formele de consum și chiar% idealu}i!ejjiora]£şiiamiîfele_etc. *V. birocra ie, capitalism, clasă socială, categorie socio profesională, stratificare socială.* CA.

H

HABITUDINE 1. H. *comportamentală:* model de comportare însușit ca atare sau format în procesul de socializare ca urmare a repetării frecvente. Se prezintă sub forma de automatisme (de exemplu: salutul, formulele de adresare sau răspuns, prezentarea sinelui în situații stereotipe) ce facilitează integrarea, interacțiunea și relaționarea socială. Este sinonimă cu obișnuința, considerată și ca "a doua natură a omului". 2. H. *mentală:* acțiune sau grup de acțiuni sau operații mentale automatizate prin repetare care facilitează realizarea unor performanțe intelectuale. De regulă, ia forma unor algoritmi cu care operează inteligența în rezolvarea de probleme. Funcția dominantă a h. m. este facilitatoare, eliberînd conștiința de controlul unor acte stereotipe In vederea rezolvării unor probleme mai complexe. Uneori h. poate avea și efecte negative, în special atunci cînd este invocată în situații inadecvate, care solicită o reacție neautomatizată. *V. integrare socială, inteligen ă, socializare.* **M.V.**

HÂBITUS (lat. *habitus,* "condiție, caracter") 1. Mod personal sau generic de a fi, de a gîndi, a acționa sau reacționa în conformitate cu valorile, normele sau principiile reprezentative sau dominante într-o cultură sau într-un sistem social. Produs al culturalizării sau socializării, în special al educației școlare, h. asigură atît integrarea socială, cît și reproducerea principiilor și valorilor dominante. 2. Concept central în teoria reproducției culturale și în cercetările de sociologia culturii și de etnologie dezvoltate de sociologul francez contemporan Pierre Bourdieu. în concepția sa, h. este o formație durabilă, transpozabită și exhausivă produsă prin interiorizarea principiilor unui arbitrar cultural, adică a unui ansamblu de cunoștințe și valori selectate de clasa dominantă, în conformitate cu propriile interese, din capitalul cultural al unei societăți și activat de munca pedagogică. H. se manifestă prin scheme de percepție, de gîndire, de apreciere și de acțiune, parțial sau integral identice la toți membrii unei clase sau categorii sociale, contribuind astfel la producția și reproducția integrării intelectuale și a integrării morale a acesteia. Identitatea extinsă a h. este o realizare, dar și o aspirație, în măsura în care exprimă gradul de realizare culturală sau de competență socială legitimă prin care un grup sau o clasă recunosc omul realizat. *V. cultură, educa ie, socializare.* L.V.

HANDICAP 1. Dezavantaj pe care îl are o anumită persoană, ca urmare a unei infirmităţi (deficienţe) ori a unei incapacităţi. 2. Criteriu de apartenenţă la o categorie (handicapaţi nevăzători, auditivi, moîori, psihici etc), reglementat prin măsuri medicale, psihologice, legislative şi administrative particulare, cu un anumit dispozitiv instituţional. 3. Avantaj pe care îl capătă concurenţii mai slabi într-o competiţie pentru a avea şanse egale. • Etimologia termenului este britanică, ţinînd de domeniul sportiv, desemnînd la început reducerea voită a capacităţii unui concurent într-o întrecere, pentru a spori şansele adversarului şi suspansul. • Categoria persoanelor handicapate constituie o populaţie ţintă pentru măsuri specifice de protecţie socială. • Concepţia tradiţională privind persoanele handicapate viza ca notă specifică a noţiunii posibilităţile inferioare ale acestora de a acţiona comparativ cu cele ale populaţiei "normale". în Spiritul acestei concepţii, imaginea persoanelor handicapate tindea a fi dominată de aspectele legate de "neputinţă* (absenţă a puterii economice, profesionale, sociale, intelectuale, relaţionale, civice, afective etc), declanşînduse anumite mecanisme de stigmatizare. Criticile acestei concepţii tradiţionale vizează arbitrariul delimitării frontierei dintre normalitate şi anormalitate, a Căutarea unei definiţii a h. care să fie în acelaşi timp riguroasă şi nonstigmatizantă a constituit obiectul preocupărilor unui mare număr de cercetători. Dintre aceştia, P. Wood a formulat propuneri de reconceptualizare, acceptate ulterior prin consens de Organizaţia Mondială a Sănătăţii, înlocuind noţiunea de h., insuficient delimitat, prin trei termeni: a. *infirmitatea* sau *deficien a,* cuprinzind orice pierdere, anomalie ori dereglare a unei structuri sau a unei funcţii anatomice, fiziologice ori psihologice, descriind perturbări la nivelul organismului (deficite ale membrelor, organelor sau altor structuri sau funcţii); *b. incapacitatea,* înglobînd orice restricţie, diminuare, lipsă ori pierdere (rezultînd dintr-o deficienţă) a capacităţii de a efectua o activitate în condiţiile considerate ca normale pentru o fiinţă umană; c. h., definit ca dezavantajul unei anumite persoane, ca urmare a unei deficienţe sau incapacităţi, care limitează sau împiedică satisfacerea totală ori parţială a sarcinilor considerate ca normale pentru ea (funcţie de sex, vîrstă, factori sociali şi culturali). H. descrie rolul social al persoanei cu deficienţă sau incapacitate care o plasează ca dezavantajată comparativ cu alte persoane; dezavantajele apar şi se manifestă în interacţiunea persoanei cu mediul social şi cultural. • în evaluarea *h.* se utilizează procentaje ale diminuării capacităţii fizice sau psihice, ori ale celei de cîştig; ele devin operaţionale în aprecierea situaţiilor sociale şi economice ale persoanelor dezavantajate. • H., atît ca obstacol în realizarea personală, ca incapacitate determinată, cit şi ca excludere din limitele şi practicile sociale, nu este numai efectul deficienţei individuale obiective, ci, în aceeaşi măsură, efectul raporturilor sociale şi al formelor de organizare handicapantă. El apare astfel ca un fapt social; în definirea sa se apelează tot mai mult la criterii sociale, abandonîndu-se modelul relativ simplist în care se compara o stare cu ceea ce se aprecia drept normal. • în ultima perioadă, au apărut politici de respingere a etichetajului, considerindu-se că terminologia h. (fizic, senzorial, psihic etc.) este peiorativă, punînd accentul pe incapacităţi şi nu pe posibilităţile restante. • Datele referitoare la numărul persoanelor h. şi la procentajul lor în populaţia totală provin din mai multe surse: recensăminte generale, recensăminte speciale, anchete epidemiologice, sisteme de înregistrare şi raportare administrativă. Fiabilitatea acestora este redusă datorită definiţiilor, modurilor de înregistrare, variaţiilor sociale şi culturale care le fac puţin comparabile. Procentajele din populaţia totală variază între 0,2% şi 20%. Organizaţia Mondială a Sănătăţii, ca şi o serie de ţări operează cu evaluarea generală de 10% din populaţia totală. • întrucît h. este o funcţie a relaţiei dintre persoanele cu h. ori incapacităţi şi mediul lor, apărînd atunci cînd acestea se confruntă cu bariere culturale, fizice sau sociale care le împiedică accesul la diferitele sisteme ale societăţii disponibile altor cetăţeni, se resimte nevoia unor prevederi speciale de politică şi protecţie socială. • Problematica persoanelor h. constituie obiectul preocupărilor unor organisme internaţionale; astfel, Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite a adoptat un Program Mondial de Acţiune pentru deceniul 1982-1992, în care sînt prevăzute trei obiective principale: prevenţia, reabilitarea şi egalizarea şanselor. • Situaţia persoanelor handicapate solicită intervenţia colectivităţii, iniţierea de măsuri legislative şi de acţiune socială specifică, conectate cu alte dispozitive ale politicii sociale (locuri de muncă, servicii sociale, securitate socială etc). • Obiectivul general al acţiunii sociale în favoarea persoanelor h. vizează tendinţa spre normalizare, spre realizarea gradului de autonomie cit mai ridicat posibil, preferîndu-se amenajarea cadrului normal de viaţă, fără de crearea de instituţii speciale. *V. asisten ă socială, devian â, etichetare, normă, stigmat, politici sociale, protec ie socială.* **L.M.**

HARETISM concepţie privind înfăptuirea reformei societăţii româneşti, elaborată de omul de ştiinţă şi omul politic *Spiru Haret* şi concretizată, în primul deceniu al secolului nostru, într-un curent socio-cultural relativ dezvoltat în România. S. Haret considera că orice măsură politică reformatoare nu se va dovedi eficientă în societatea modernă atîta timp cît de binefacerile ei nu se vor bucura toate straturile societăţii (ceea ce reprezintă idealul "civilizaţiei integrale") şi cît timp la realizarea ei practică nu vor participa efectiv toate clasele şi categoriile sociale. Pentru ca această participare să fie reală, reforma socială trebuie pregătită printr-un amplu program cultural, educaţional, social şi economic, de care trebuia să beneficieze, date fiind condiţiile istorice specifice ale României din această perioadă, în primul rînd *ărănimea.* Rolul promotor în realizarea acestui program nu îl vor avea însă, în primul rînd, oamenii politici, ci şcoala concepută ca instituţie educaţională în sens larg, şi *învă ătorii.* Aceştia trebuie să elimine politicianismul rural şi să se angajeze, împreună cu sătenii, în transformări *economice* (exploatarea ştiinţifică a pămîntului, încurajarea industriei casnice şi a micii industrii, înfiinţarea unor instituţii de credit, a cooperativelor etc), *sociale* (asociere, cooperare), *culturale* (biblioteci, cămine culturale) şi *educa ionale* (instrucţie generală şi profesională), care să aducă ţărănimea română in situaţia de a se putea în sfîrşit angaja în acţiunea socială reformatoare ca o forţă socială autonomă principală. Ideea dominantă a h. "este de a face ca la realizarea reformei, factorul principal să fie ţărănimea însăşi, pe care o considera ca un corp activ, inteligent şi conştient, în loc de a o trata ca pe un corp inert, pentru care numai statui trebuie să facă tot." *(Chestia socială,* 190S). *V. gindi rism, poporanism, sămănătorism.* I.U.

HINTERLAND 1. Ţările dependente de metropolă, coloniile. 2. Zona de aprovizionare a unui oraş cu produse agricole, mai ales perisabile (legume, zarzavat, lapte, flori etc), cu forţă de muncă şi locuri de agrement. Totodată, este şi zona în care oraşul îşi exercită influenţa nemijlocită. După distanţa şi intensitatea legăturilor putem distinge: h. *imediat,* care cuprinde localităţile aflate în centura periurbană, în care aprovizionarea orăşenilor se

face zilnic, iar relaţiile cu oraşul sînt deosebit de intense; h. *mediu*— cuprinde zona de aprovizionare apropiată, relaţiile cu oraşul avînd o intensitate medie; h. *depărtat* — cuprinde localităţile implicate într-o aprovizionare mai redusă a oraşului, iar relaţiile cu el au o intensitate mai scăzută. *V. rural, urban.* I.F.

HOLISM presupoziţie teoretico-metodologică conform căreia sistemul are preeminenţă absolută asupra părţilor. Sistemul are o logică absolută şi un caracter determinant în raport cu părţile sale. El constituie elementele sale în acord cu propria sa logică, le orientează, reglează, le schimbă. Se presupune, în consecinţă, existenţa unui grad ridicat de integrare a sistemelor. De regulă societatea globală este considerată ca sistem de referinţă, ea modelîndu-şi, în spiritul logicii sale, toate elementele componente. Metodologic, h. implică necesitatea de a se porni de la sistem şi de la logica acestuia, e. Jementele putîndu-şi găsi o explicaţie integrală într-o asemenea perspectivă. Consecinţă: şi individul uman, în calitate de element component fundamental al oricărui sistem social, trebuie considerat ca fiind integral modelat de cerinţele respectivului sistem. Moral şi politic h. duce la subordonarea completă a individului unei logici sociale globale, alienante. H. tinde să fie asociat cu o viziune conservatoare, accentuînd necesitatea integrării cît mai complete a sistemelor. Opţiuni mai mult sau mai puţin explicit h. le găsim în structural-funcţionaiism. • In opoziţie cu h. *individualismul metodologic* afirmă o preeminenţă absolută a individului în raport cu sistemele sociale din care face parte. Individul uman este singurul sistem orientat efectiv şi complet de finalităţi proprii. Societatea reprezintă doar *rezultanta ac iunilor* umane, ea neavînd o logică autonomă şi determinantă în raport cu membrii săi. J.S. Mill a fost unul dintre cei mai activi promotori ai individualismului metodologic. în sociologia actuală, acesta este reprezentat de exemplu de G.C. Homans care consideră că propoziţiile generale ale sociologiei vor trebui să fie, ca formulare, individualiste, iar nu holiste; sociologia trebuie să pornească de la legile generale pe care ie oferă psihologia şi să deducă din acestea proprietăţile interacţiunii dintre indivizi. Un punct de vedere amplu elaborat în această perspectivă îl oferă R. Boudon: logica societăţii trebuie să fie privită ca derivînd şi fiind subordonată logicii acţiunii individuale: fenomenele sociale reprezintă mai mult *efecte de agregare* ale acţiunilor indivizilor umani. • Critica care poate fi adusă atît h. cît şi *individualismului metodologic* se referă la caracterul lor exclusivist. Societatea ar trebui considerată a reprezenta un sistem complex ierarhizat, cu logici distincte, relativ autonome la toate nivelele sale de organizare; şi individul uman, dar şi diferitele sisteme sociale pe care acesta le constituie, inclusiv societatea globală, au orientările lor finaliste proprii, cu tendinţe de dezvoltare a unor logici autonome, în acelaşi timp interferînd şi determinîndu-se reciproc. *V. metodologia cercetării sociologice, sistem, sociologie.* **C.Z.**

HOMEOSTAZIE(gr. *homeo,* "asemănător", *statis,* "imobilitate") — concept introdus de biologul W.B. Cannon *(The Wisdom of the Body,* 1992) pentru a desemna proprietatea sistemelor de a-şi menţine structura, procesele şi reacţiile în anumite limite, indiferent de schimbarea condiţiilor externe, în cibernetică a fost preluat ca proprietate a sistemelor deschise de a-şi menţine parametrii esenţiali — în interacţiunea lor cu mediul — la nivele care nu ameninţă existenţa sistemului. H. este posibilă datorită retroacţiunii (feed-back) care stabilizează sistemul în funcţie de mediu. W. Buckley *(Sociology and Modern Systems Theory,* 1967) consideră că sistemele sociale sînt evolutive datorită h. *V. echilibru, sistem social.* A.T.

HOMOGAMIE căsătorie între persoane cu aceeaşi condiţie socială. Ea poate fi de ordin geografic (endogamie), cultural şi social, în societăţile tradiţionale, regula h. este strict observată, căsătoriile heterogame (între parteneri cu caracteristici social-culturale diferite) fiind o excepţie. Ca tendinţă generală, în toate societăţile europene sau de cultură europeană, s-a constatat în a doua Jumătate a secolului al XX-lea o diminuare a ponderii căsătoriilor homogame şi o creştere a ponderii căsătoriilor heterogame. Această nouă tendinţă nu a anulat principiul h.; majoritatea căsătoriilor continuă să se stabilească între persoane care locuiesc în aceeaşi regiune şi între persoane care provin din acelaşi mediu social sau aparţin aceleiaşi categorii socio-profesionale. Cercetările de sociologia familiei au pus în evidenţă o mai mare stabilitate a căsătoriilor homogame comparativ cu cele heterogame. *V. căsătorie, familie, endogamie, divor . I. Mih.*

HOMOSEXUALITATE preferinţă sexuală a unei persoane pentru un partener de acelaşi sex. H. poate fi practicată în forme exclusive sau în alternanţă cu heiero-sexualitatea. in mod obişnuit, ea este respinsă sau puţin tolerată la nivel social. în perioada de după 1970, h. a început să se practice în mod deschis în multe ţări care anterior o reprimaseră, îndeosebi în ţările dezvoltate din punct de vedere economic. Au început să se constituie cupluri de homosexuali care, deşi marginalizate, sînt totuşi tolerate (situaţie întîlnită în unele ţări din Europa Occidentală. S.U.A. şi Canada). Cercetările efectuate de Institutul Kinsey de Cercetări Sexuale contrazic unele dintre afirmaţiile comune cu privire la h. Adulţii homosexuali nu se deosebesc de adulţii heterosexuali în ce priveşte starea de sănătate, sentimentul de fericire sau de nefericire. Homosexualii care nu-şi regretă orientarea lor sexuală şi care au o viaţă sexuală regulată şi o activitate normală nu sînt mai stresaţi din punct de vedere psihologic decît sînt persoanele heterosexuaie. Efectele negative ale h. se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opţiunea lor sexuală şi care nu au o activitate socială normală. Cuplurile homosexuale sînt mai restrictive în cazul femeilor (obligaţii de fidelitate) şi mai permisive în cazul bărbaţilor. Diviziunea rolurilor în cuplurile homosexuale de femei se face în mod obişnuit pe principiul separaţiei dintre partenera "soţ" şi partenera "soţie", în timp ce în cuplurile homosexuale de bărbaţi se face în raport cu calificările şi preferinţele partenerilor, in societăţile de religie creştină, h. este puternic respinsă de instituţiile religioase. Noul catehism catolic (1992) continuă să o considere printre păcatele principale. Sub acest aspect, acţiunea bisericii este concordantă cu modelele comportamentale sexuale socializate de celelalte instituţii sociale. Extinderea h. are consecinţe societate negative: conduce la scăderea natalităţii şi la diminuarea capacităţii de reproducere a unei societăţi; provoacă dezorientare normativă şi valorică, confuzii de roluri şi conflicte dintre instituţiile sociale. *V. familie, căsătorie, rudenie, sex (rela ii sexuale). I.MIh.*

IDEALIZARE 1. *"in sens larg,* proces cognitiv asociat abstractizării, const nd tn eliminarea unor nsuşiri accidentale sau feno menale şi n evidenţierea exclusivă a caracteristicilor esenţiale, generale sau reprezentative ale unui obiect. 2. *n sens re strfns,* procedeu logic de reprezentare teoretică a unor obiecte sau procese n forma ccnstructelor sau tipurilor ideale, detaşate de proprietăţi empirice neesenţiale şi av nd caracter referenţial, n anumite condiţii precis delimitate, pentru domeniul real din care au fost abstrase şi pe care l semnifică. Aplicat pe scară largă n ştiinţele naturii pentru a construi obiecte ideale (de exemplu: gaz ideal, unitate de măsură ideală, soluţie ideală etc), procedeul t. tinde să fie extins si n ştiinţele sociale, n special n economie ("piaţă economică ideală") şi n sociologie ("tipuri ideale" după Max Weber), pentru a elabora con structe analitice sau legi ce au atributul de ideal numai n sens strict epistemic (nu evalu ativ). In cazul din urmă accentul este pus nu pe construcţia de obiecte ideale, ci pe condiţiile de funcţionare "ideală" ale unui proces sau fenomen cu scopul de a distinge regularităţi specifice şi obiectiv posibile. *V. ccnstruct, tip ideal.* M.V.

IDEOLOGIE concept introdus n g ndlrea modernă de Marx şi Engels pentru a desemna "conştiinţa reală" a unei colectivităţi, modul n care aceasta devine conştientă de ea nsăşi, de condiţiile sale de existenţă şi de direcţiile n care trebuie să şi desfăşoare activitatea. I. prezintă două mari caracteristici: a. Ests o formă prin care se manifestă interesele grupurilor sociale, ale colectivităţilor. O funcţie esenţială a i. este de a cristaliza, sub formă de concepţie şi program de acţiune, interesele obiective ale grupurilor şi claselor sociale. n acest context, i. se defineşte n marxism drept o cunoaştere care are un caracter de clasă, in opoziţie cu o cunoaştere care ar fi principial obiectivă, independentă de interesele actorilor sociali. Toate formele conştiinţei sociale, cu excepţia, n mare, a ştiinţei, (conştiinţa politică, juridică, morală religioasă şi chiar cea filozofică şi artistică), manifest nd ntr o măsură mai mare sau mai mică un caracter de clasă, au un caracter ideologic n teoria marxistă; *b.* Este un mod pseştiinţitic, "natural" prin care colectivitatea, clasele şi grupurile sociale devin conştiente de ele nsele, n opoziţie cu ştiinţa care reprezintă o conştiinţă constituită teoretic, cu mijloace specifice, sistematice, orientată explicativ. n acest sens "ştiinţa" societăţii, se deosebeşte

structural de "conştiinţa" de sine a colectivităţii. Antropologul social francez, Claude Levi-Strauss avertiza în acest context pe specialist să nu se lase mistificat de indigen, Cu alte cuvinte, să nu confunde explicaţia pe care membrii unei colectivităţi o dau vieţii lor sociale, cu explicaţia pe care el, ca om de ştiinţă, trebuie să o dea. Cu mult înainte de a deveni conştient de sine, la nivelul unei cunoaşteri ştiinţifice, omul a devenit conştient de el însuşi prin intermediul i. Marx şi Engels adesea caracterizează i. ca o "conştiinţă falsă", neadecvată, posibil chiar mistificată. "Ideologia este un proces pe care aşa-numitul cugetător îl împlineşte, ceea ce i drept, în chip conştient, dar fals conştient. Adevăratele forţe motrice care îl pun în mişcare îi rămîn necunoscute, altfel n-ar fi un proces ideologic. Prin urmare, el îşi închipuie forţe motrice false, aparente." (F. Engels, *Scrisoare către Mehring,* 1893). Caracterul neadecvat al i. în calitatea sa de cunoaştere, are două surse distincte: a. Orientarea sa de interese. Exprimînd interesele claselor şi grupurilor sociale aflate în competiţie, i. nu numai că va exprima interesele particulare ale acestora, dar va căuta şi să le justifice, să influenţeze (manipuleze) restul colectivităţii, *b.* Caracterul său de conştiinţă de sine "neştiinţifică". Procesul prin care colectivitatea îşi construieşte cadrele vieţii sale sociale este un proces relativ spontan. Conştiinţa ulterioară a acestui proces va prezenta în mod inevitabil un caracter cel puţin parţial inadecvat. Conştiinţa comună de sine este principial parţială şi neadecvată. Conştiinţa de sine a colectivităţii va fi probabil diferită de ştiinţa propriu-zisă, dar în măsura în care beneficiază de rezultatele acesteia va putea spori în adecvare. "Imaginaţia sociologică" propusă de W. Mills reprezintă o asemenea conştiinţă de sine a colectivităţii care este însuşit sociologia ca mod de gîndire. *V. con tiin ă, imagina ie socio/ogică, marxism.* E.Z.

IERARHIE 1. în general, sistem de priorităţi, clasificare a unor obiecte în raport cu importanţa acordată lor, cu preferinţele. în conştiinţa comună, ideea de i. este asociată cu o dispunere spaţială pe verticală: elementul "de deasupra" este preferat celor "de dedesubt". 2. I. *socială* — ierarhizarea persoanelor din punct de vedere al prestigiului, autorităţii, influenţei, puterii etc. Aici, imaginea dispunerii pe verticală se completează cu cea a unei piramide: spre vîrf, numărul de persoane este tot mai mic, spre bază, el creşte. I. *socială este* o componentă centrală a ideologiei şi teoriei stratificării sociale. 3.1. *în organiza ii* (i. *organiza ională)* — sistem de conducere de tip "piramidal", caracterizat prin: a. diviziune a procesului decizional în funcţie de gradul de globalitate al deciziilor: ia vîrful i. sînt luate deciziile globale, generale asupra activităţii organizaţiei; acestea sînt transmise ca ordine la nivelele ierarhice inferioare, fiecare nivel i. avînd responsabilitatea unor decizii mai particulare — realizarea unor componente ale deciziilor generale (subobiective); *b.* relaţii de autoritate de subordonare şi supraordonare, putere, control şi sancţiune a nivelelor ierarhice inferioare de către cele superioare, întreprinderea clasică oferă un exemplu tipic de i.: în vîrful i. directorul întreprinderii care ia deciziile generale cu privire la orientarea întregii activităţi; acestea sînt defalcate în decizii mai particulare şi trimise nivelului ierarhic inferior — inginer şef, economist şef etc. Inginerul şef ia decizii în privinţa organizării producerii produselor decise la nivelul conducerii întreprinderii şi transmite sarcini particulare şefilor de secţie care organizează şi conduc activitatea în cadrul secţiilor lor. şi aşa pînă la baza I, unde se află cei care îndeplinesc funcţii exclusiv de execuţie. • I. *organiza ională* pare să aibă mai multe funcţii: a. Instrument de soluţionare a problemelor cu un grad extrem de ridicat de complexitate. Problemele foarte complexe ale producerii unui produs, de exemplu, pentru care nici o persoană din întreprindere nu are competenţă şi nu deţine informaţiile necesare, sînt descompuse în subprobleme (producţie, marketing, cercetare etc); acestea, la rîndul lor, sînt descompuse în sub-subprobleme (producerea produsului este descompusă în producerea diferitelor subansambluri, pe secţii, ateliere, formaţii de lucru şi posturi de lucru). Fiecare membru al organizaţiei rezolvă o problemă particulară, relativ simplă, care permite un grad ridicat de profesionalism şi utilizarea unei expertize ridicate; problemele particulare şi soluţiile lor sînt asamblate apoi şi coordonate în aşa fel încît rezultă o activitate complexă unitară pe care nici o persoană nu ar putea să o imagineze. *b.* Instrument de coordonare a activităţii complexe, înalt divizate. Coordonarea activităţilor se face prin intermediul integrării activităţilor individuale prin instanţe ierarhice succesive. c. Structură organizată şi eficientă de comunicaţie. Pentru a fi eficientă, comunicaţia în organizaţii trebuie să fie înalt controlată şi economicoasă: trebuie să se stabilească cu precizie ce fe/de informaţie este trimisă şi *cui.* I. reprezintă un sistem standardizat de comunicare a informaţiilor, de cumulare treptată şi prelucrare a informaţiilor, în aşa fel încît fiecare să deţină informaţia de care are nevoie, în forma în care are nevoie, d. Un sistem de motivare a performanţei. I. reprezintă un complex sistem de control şi de motivare a performanţei, o componentă importantă a funcţiei fiecărui nivel ierarhic fiind motivarea performanţele nivelelor ierarhice din subordine, dispunînd pentru aceasta de un sistem de sancţiuni (stimulente şi pedepse). • Cercetările sociologice au scos în evidenţă faptul că, pe lîngă funcţiile sale, I. prezintă o serie de consecinţe structurale negative, a. birocraţia reprezintă o tendinţă patologică structurală a î.; *b.* rigiditate, dificultate de adaptare flexibilă la situaţiile variabile şi în mod special la un mediu aflat in rapidă schimbare; c. orientare spre scăderea performanţelor la nivelul minimului definit; *d.* responsabilitate globală scăzută, tendinţe endemice spre departamentalizare şi spre "spirit de corp"; mecanisme defensive puternice, *e.* stimularea unei excesive competiţii interpersonale pentru obţinerea/menţinerea poziţiilor în i.; *f.* diferenţieri structurale în nivelul şi tipul de motivaţie a performanţei: spre vîrful i. motivaţia tinde să crească, fiind predominant de tip intrinsec, spre baza i., motivaţia tinde să scadă, predominînd tipurile de motivaţii extrinseci; *g.* diferenţieri structurale în acelaşi sens din punct de vedere al gradului de responsabilitate, de satisfacţie în muncă: spre vîrful i. satisfacţia muncii creşte, spre bază, tinde să scadă; *h.* alienarea creşte spre baza i., scăzînd spre vîrf; i. se pare că reprezintă o sursă importantă de alienare; /. i. reprezintă în societatea actuală o importantă, dacă nu chiar cea mai importantă sursă a stratificării, inegalităţii sociale. Ea generează diferenţe sociale marcate de-a lungul ei: diferenţe de tip de muncă, de calificare, de prestigiu social şi autoritate, de putere şi influenţă, de acces la resursele economice şi sociale ale colectivităţii. • Datorită acestor efecte negative, în ultimele decenii se încearcă să se găsească soluţii fie alternative la organizarea ierarhică, fie de minimizare a efectelor ei negative. Aceste încercări au loc pe următoarele direcţii: a. Democratizarea i. Faţă de i, *autoritară* a! cărui caz tipic îl găsim în societatea capitalistă clasică, caracterizată prin stiluri autoritare de conducere la toate nivelele i. şi deci prin relaţii stricte de subordonare şi supraordonare, i. *democratică* se realizează prin două strategii distincte: *democratizarea la bază*—stilurile de conducere de la toate nivelele i. adoptă practici democratice, fiecare membru al organizaţiei

participînd la procesul de conducere la nivelul grupului său, la locul său de muncă (o democra□ie locală □ limitată) — de ex. proiectul lui R. Likert al unei organiza□ii bazate pe grupuri de muncă par□ial suprapuse; *democra ia la vtrt*—participarea mernbrilorîntreprinderii, în diferite forme □ modalită□i, la conducerea de ansamblu a întreprinderii. Studiile sociologice au pus în evidenă faptul că democratizarea i. reprezintă o modalitate importantă de reducere substan□ială a efectelor negative asociate cu i. autoritară, *b.* Promovarea unor forme de organizare flexibilă, centrate pe adaptare inovativă la situa□ie, "modele organice" care mic□orează rigiditatea organizării i. a importan□ei reglementărilor, normelor generale, a diferen□ierii stricte de atribu□ii, în favoarea unui proces de conducere □ organizare centrat puternic pe realizarea creativă a obîestivelor, men□inînd totodată principiul organizării ierarhice (T. Burns, J. W. Lorsch □ P. R. Lawrence). Modelele organice implică importante elemente de democratizare a i. c. Descentralizare, atît pe func□i, cît □ pe obiective, fără a elimina conducerea unitară; promovarea grupurilor de muncă autonome, *d.* Promovarea unor forme de conducere alternative în raport cu i., ca de exemplu, modalită□ile de conducere de tip re□ea care accentuează comunicarea coordonarea □ participarea democratică la conducere. *V. birocra ie, conducere, control social, decizie, democra ie industrială, diviziunea muncii, stil de conducere.* C.Z.

IMAGINA□IE SOCIOLOGICĂ concept introdus în sociologie de C. Wright Mills □*The sociological imagination,* 1959) pentru a se referi la capacitatea individuală de a în□elege isteria socială, biografia personală □ rela□ile dintre ele în cadrul unei societă□i date. Are o dimensiune personală relevată prin con□tiin□a sinelui □ a devenirii, una socială racordată la "aspecte publice ale structurii sociale" □ una istorică vizînd devenirea în timp a societă□ii. Aspectele reflexive se asociază cu cele proiective, interpretative □ creative, facilitînd corelarea informa□iei despre sine □ despre al□i, despre istorie □ societate pentru "a în□elege scena istorică mai cuprinzătoare în termenii semnifica□iei sale pentru via□a interioară □ devenirea exterioară a unei varietă□i de indivizi". Corelarea istoriei sociale cu biografia individuală este realizată de i.s. pe baza în□elegerii structurii unei societă□i, a locului acesteia în istorie, a mecanismelor schimbării □ conservării sociale, concomitent cu analiza experien□elor vie□ii individuale, a semnifica□ilor cu care se confruntă universul interior □ exterior de via□ă. I.s. ar tinde să devină numitorul comun al vie□ii culturale din comunită□ile actuale, întrucît este centrată pe om □ pe devenirea sa în istorie □ societate, focalizînd toate preocupările care concură la realizarea unui umanism al demnită□ii □ ra□ionalită□ii. *V. inteligen ă, schimbare socială, sine.* M.V.

IMITA□IE încercare de a reproduce, con□tient sau incon□tient, comportamente observate la alte persoane, precum □ rezultatele acestei încercări, încununată sau nu de succes. în afară de G. Tarde, care a făcu! din I. con□inutul unei legi sociale universale, "legea repeti□iei" *(Les lois de i'imitation,* 1890, *La logique sociale,* 1894, *L'opposition uni verselie,* 1896), printre cei mai importan□i teoreticieni care au abordat această problemă pot fi aminti□i J. M. Saldwin, G. H, Mead, G. W. Allport. I. a constituit (alături de sugestie) unul din conceptele prin care psihologia socială a marcat trecerea de la accentul pus pe instinct la rolul învă□ării □ culturii ca surse ale comportamentului uman. Ulterior au fost puse în circula□ie concepte mai cuprinzătoare □ mai bogate în con□inut: internalizare, socializare, acultura□ie. Di□tuzarea inter□individuală □ preluarea comportamentelor constituie o secven□ă comună tuturor acestor procese, dar termenul de I. sugerează desfă□urarea lor într□o manieră mai degrabă mecanică, ceea ce fără îndoială că ocultează natura reală, mult mai complexă, a proceselor psiho□sociale implicate în difuzarea/ preluarea modelelor comportamentale. Prin urmare, i. se referă la un proces comportamental relativ simplu ca procedură □ semnifica□ie sociologică, dar a cărui importan□ă apare de îndată ce este privit ca una dintre componentele de bază ale proceselor complexe prin care individul dobîndeîte apartenen□ă socială. De cele mai multe ori I. are la bază un nucleu motiva□ional: admira□ia, nevoia de identificare, dorin□a de a ob□ine beneficii sau recompense etc, situa□ii în care putem vorbi fie de i. emo□ională, fie de **i.** ra□ională. *V. acultura ie, difuziune, învă are socială, socializare.* CA.

IMPACT sumă a efectelor □ consecin□elor provocate de un fenomen social asupra mediului ecologic □ social. Efectele pot fi manifeste sau latente, directe sau indirecte, inten□ionate sau neinten□ionate, imediate sau pe termen lung, controlabile sau nu. Studii de i. s□au făcut în mod special cu privire la introducerea diferitelor tehnologii. în ultimul timp a devenit tot mai evident că punerea în aplicare a unor rezultate ale cercetării în □tiin□ă □ tehnologie conduce, în afara realizării obiectivelor propuse, □ la o serie de consecin□e secundare sau indirecte, adesea neinten□ionate, care pot prejudicia func□ionarea altor sectoare ale societă□ii. Analiza globală a sumei acestor efecte, ce subliniază atît i. pozitiv cît □ cel negativ, s□a institu□ionalizat în diferite ări ale lumii sub de□numirea de *studii de* i. Presupozi□ile ce fundamentează această categorie de cercetări sînt următoarele; *a.* în societă□ile complexe ale lumii de azi, dezvoltările □tiin□ei □ tehnologiei nu mai pot fi abordate unilateral ci trebuie privite sistemic, în raport cu toate sistemele de activitate afectate; *b.* analiza costurilor □ beneficiilor introducerii acestor dezvoltări trebuie extinsă asupra întregii societă□i □inînd cont □ de costurile contracarării efectelor nea□teptate, neinten□ionate sau negative; c. tehnologiile din domenii noi se cer investigate înaintea introducerii □ generalizării lor întrucît nu există precedente de cunoa□tere iar efectele lor nu pot fi tratate pe bază de similaritate cu ale altor tehnologii; *d.* organizarea implementării □ controlului tehnologiilor devine, deci, o componentă de cea mai mare importan□ă pentru societate în ansamblul ei; e. însă□ politica □tiin□ei □ a dezvoltării tehnologice trebuie orientată în sensul evaluării □ selectării obiectivelor pentru ca societatea să beneficieze cît mai deplin de rezultatele respective fără ă'fi nevoie de ajustări □ corective aduse efectelor dis□func□ionale. Studiile de i. sînt înrudite cu cercetările previzionale □ prospective, cu prognoza tehnologică, economică □ socială, cu studiile tehnico□economice, cu cercetările de politică a □tiin□ei, însă nu se identifică în mod specific cu niciunul din aceste demersuri. Specificul lor constă în evaluarea originii, naturii □ caracterului efectelor analizate □ în identificarea □ promovarea de măsuri pentru canalizarea dezvoltărilor din □tiin□ă □ tehnologie în vederea ob□inerii de efecte pozitive □ benefice pentru toate componentele sistemului social. Este posibil ca studiile de i. să se extindă rapid la analiza tuturor schimbărilor sociale, politice, culturale. *V. industrializare, predic ie, prognoză.* I.A.P.

INCERTITUDINE stare de nepredictibili□tate a evenimentelor, a rezultatelor ac□iunii umane; dificultate a procesului de decizie de a identifica solu□ia cea mai bună la problemă. în raport cu sursele sale, i. este de două tipuri: a. i. *ontologică* —provenită din limitele obiec□

tive ale predictibilităţii proceselor şi fenome-
' nelor, din intervenţia factorilor întîmplători, accidentali — nedeterminarea parţială a proceselor şi fenomenelor şi *b.* i. *cognitivă* provenită din incompletitudinea şi fragilitatea cunoştinţelor noastre; ea decurge atît din lipsa unor cunoştinţe şi informaţii relevante, cît şi din caracterul fragil, primitiv al unor cunoştinţe şi informaţii de care dispunem. în viaţa socială, în condiţiile competiţiei dintre actori, există o sursă suplimentară de i.: fiecare participant va încerca să facă intenţiile şi strategiile sale cît mai puţin predictibile, ca un instrument al concurenţei şi conflictului. în mod special, i. este o dimensiune fundamentală a procesului de decizie, multe modele ale deciziei raţionale fiind formulate în funcţie de strategiile de a trata i. încă o distincţie importantă: i. *obiectivă* reprezintă raportul dintre cantitatea şi calitatea cunoştinţelor de care un subiect dispune in mod efectiv şi cantitatea şi calitatea cunoştinţelor care ieşar fi necesare pentru soluţionarea unei probleme oarecare; i. *subiectivă* reprezintă percepţia gradului de certitudine/i. pe care subiectul o are; asumarea subiectivă a i. sale. Studiile din ultimul timp au pus în evidenţă faptul că i. *subiectivă* nu reprezintă neapărat o reflectare corectă a i. *obiective.* în anumite condiţii, un nivel ridicat de i. *obiectivă* poate fi asociat cu un niyel ridicat de certitudine subiectivă. De ex. studiile asupra *supraconfiden ei* şi a factorilor care o determină. • I. reprezintă o temă tot mai importantă în cercetările actuale. în primul rînd, studiile de psihologie şi sociologie cognitivă au scos în evidenţă faptul că subiecţii umani, individuali şi colectivi, dezvoltă strategii de raţionare distincte la diferite nivele de certitudine/i. în al doilea rînd, evidenţierea efectelor i. asupra comportamentului individual şi colectiv. Aceasta are o serie de consecinţe funcţionale — amînarea deciziei, motivarea dezvoltării de activităţi de cunoaştere —, dar şi efecte disfuncţionale — blocarea procesului de decizie şi amînarea lui indefinită (indecizia), oscilaţia între alternative şi faze ale procesului de decizie, anxietate, scăderea coeziunii sociale, scăderea motivaţiei performanţei, dificultăţi de realizare a consensului (i. generează dissens, consensul devenind problematic). în legătură cu i. şi cu necesitatea resimţită de reducere a excesului paralizant al i. sînt investigate în ultimul timp o serie de mecanisme artificiale de absorbţie a i. care generează strategii defensive, posibil patologice, de reacţie la situaţii de i. accentuată şi persistentă. *V. competi ii, conflict, consens, decizie.* C.Z.

INCREMENTALISM procedură de schimbare a unui sistem nu prin adoptarea unor modificări structurale globale, ci prin perfecţionări parţiale. Rezolvarea unor probleme particulare se speră a duce treptat la modificări majore de structură. D. Braybrooke şi C. E. Undblom (1963), pornind de la o serie de observaţii ale lui Hayek şi Popper, au căutat să argumenteze că ajustarea limitată şi graduală a unui sistem este preferabilă schimbărilor globale şi planificate. în mod special, i. este recomandat ca strategie a activităţii politice. La nivelul unei cunoaşteri limitate, recurgerea la soluţii globale poate duce la consecinţe imprevizibile, chiar la catastrofe, în timp ce modificările limitate sînt mult mai controlabile. Totodată însă, este posibil ca efectele cumulate ale ajustărilor graduale să împingă sistemul în timp pe o cale indezirabilă. De asemenea, i. prezintă riscul unei orientări conservatoare, oferind perfecţionări în cadrul aceluiaşi principiu structural, neducînd în mod necesar la schimbări de structură. 1, reprezintă o aplicare a *principiului ra ionalităţ ii limitate* formulat de H.A. Simon: cînd o problemă prezintă un grad de complexitate mult mai ridicat decît capacităţile decidentului, ea poate fi descompusă în probleme mai simple şi acestea în probleme

şi mai simple pînă cînd ele devin soluţionabile; cumularea soluţiilor subproblemelor şi subsubproblemelor duce la soluţionarea problemei globale. în fapt, dinamica sistemelor sociale în cursul istoriei poate fi descrisă corect de principiu i. Aceasta nu înseamnă că el reprezintă singura strategie eficace, în toate condiţiile. O abordare poate deveni eficace peste un anumit nivel de cunoaştere a dinamicii sistemului. *V. decizie, dezvoltare, incertitudine, schimbare socială.* C.Z.

INDICATOR SOCIAL instrument de măsurare a caracteristicilor specifice faptelor, fenomenelor sau proceselor sociale, scopul i.s. este de a facilita descrierea, evaluarea şi anticipjşreajunctionării unui sistem social sau a unei componente a acestuia. Ei satisfac nevoiade a cunoaşte starea prezentă şi ev£luţiajrecjjţi, precum şi de a dirija în mod sistematic şi conştient dezvoltările viitoare. IlusirailMăÎQ, acest sens este utilizarea încă din antichitate^ iTdemograficTJoentru ca sub influenţa şcolii de gîndire din secolul al XVIIlea cunoscută sub numele de "aritmetică politică", şi mai ales odată cu dezvoltarea statisticii şi a preocupărilor moderne de introducere a raţionalităţii în analiza economică, să fie extinşi şi intens utilizaţi i. econoinicjjn deceniul al şapielga. din actualul secol a început să se manifeste o veritabilă "mişcare_ajs.'; (R.A. Bauer, *Social indicators,* 1966; B.M. Gross, *Social systems account ing,* 1972), avînd drept scop elaborarea şi utili7argajte_l. inclusi în asa_numlta *contabilitate, socială.* Aprecierea generală era că i. economici şi contabilitatea economica s-au preocupat mai ales de cantitatea, nu şi de calitatea produselor muncii, de înregistrarea aspectelor economice sau productive, nu şi a celor noneconomice. I.s. şi contabilitatea socială urmau să faciliteze .înţelegerea fiînr.tinnăriLginbalP! a sistemelor sociale, să pună în evidenţă atît B&ttaimanţete cantitaţiye, cît şi efectele secundare ale acestora, să coreleze scopurile, valorile şi performanţele unui sistem social pentru descriere, evaluare şi planificare socială. Sociologia a fost disciplina care şi-a asumat responsabilitatea formulării, fundamentării şi utillzărml.s. • Este necesar să distingem între i.s. şiV *sociologici.* Ultimii reprezintă opejationalizărijale conceptelor (variabilelor) sociologice, întreprinse pentru nevoile cercetării empirice, fiind deci raportabili la termenii de dimensiune, variabilă şi coeficient statistic.,J.s. sîjjj măsurători instituţionalizate (sau proiecte, propuneri de asemenea măsurători) utiljzaţe de colectivitate pentru a caracteriza atît starea cît şi dinamica socială ale unui sistem. Conducerea societăţii şi urmărirea continuă în timp a variatelor procese sociale sau a efectelor social-umane ale diverselor decizii sau fenomene sociale nu se pot realiza decît pe baza unor măsurători sistematice ale principalelor caracteristici ale sistemului social, deci pe baza i.s. Distincţia dintre i.s, şi i. *sociologici* este totuşi relativă, întrucît unii i. sociologici pot fi asimilaţi şi instituţionalizaţi ca i.s. • Se disting mai multe categorii de i.s.: absoluţi sau relativi, unidimensionali sau multidimensionali, de stare sau de evaiu"a*re, obiectivi sau subiectivi etc. De regulă, sînt utilizaţi nu i.s. *absolu i* (număr total de televizoare, de titluri de cărţi publicate, de brevete, inovaţii etc), ci Ls. *relativ/* (număr de televizoare, de paturi de spital, doctori, titluri de cărţi etc. raportat la o unitate de populaţie — 100, 1.000, 10.000 de locuitori). în structura unui i. relativ (sau de proporţie) sînt incluse două componente: una se referă la variaţia unei caracteristici, iar cealaltă presupune raportarea la o valoare standard de referinţă (de regulă, constituită la nivelul populaţiei). Ca atare, 1. relativ rezultă fie prin divizare (numărul de telefoane la o mie de persoane), fie prin calculul mediei aritmetice (venitul

mediu pe persoană, cheltuieli medii pentru procurarea de bunuri culturale, performanța medie a unui grup de persoane etc), astfel că valoarea sa nu depinde de dimensiunea contextului în care s-a făcut măsurarea. Se mai face distincție între i. *unidimensionali* sau "simpli", care iau în considerare jjjyogujrâca□ raciejjsiică,xieJMJ!ăobsei3ffIbi!ă (venituri pe cap de locuitor, consumul alimentar, suprafața medie locuibilă sau număr de camere pe persoane), □.i. *miilticiimsDSianali* sau\ "complec□", sintetici, caresejccjTsii□uifi^irin? ^poWrt) asjamblacea unui număr fieT□nidimaasiQBalM j□ pentru a măsura o variabilă malcomplexă (nivel de trai, calitatea vieții, gradul de democratizare a unei societăți etc). Pentru a măsura, de exemplu, intensitatea comunicării interpersonale într-o comunitate este necesar să se ia în considerare i. mai simpli cum ar fi: numărul de posturi telefonice la mia de locuitori, frecvența întîlnirilor, discuțiilor sau a altor schimburi de mesaje etc. Există **i.** de *stare* □ i. *de evaluare.* I. *de stare* exprimă e□ xisîența sau gradul de variație a unei caracteristici oarecare: venitul real pe cap de locuitor, cantitatea de radioactivitate din mediu sau nivelul oxidului de carbon, numărul de săli de spectacol sau paturi de spital. Prin el însu□ i. de stare nu ne indică dacă respectiva stare este bună sau rea, dezirabilă sau nu. Acest aspect îl oferă i. de evaluare. Ace□tia raportează starea existentă la un *criteriu de valoare* (necesitățile umane sau ale diferitelor sisteme sociale), fapt care indică atitudinea față de respectiva stare. Nivelul radioactivității mediului nu spune nimic prin el însu□, ci doar raportarea la nivelul maxim admis pentru o viață normală ne indică dacă este prea ridicat sau nu. Fluctuația forței de muncă este un fenomen normal, între anumite limite, chiar necesar. Peste o limită ea devine un fenomen negativ. 1. de evaluare are deci o structură complexă, cuprinzînd un i. *de stare* □ un *criteriu de valoare* la care primul se raportează pentru a indica atitudinea pe care trebuie să o avem față de starea respectivă. Din punctul de vedere al metodologiei de măsurare, i. pot fi obiectivi sau subiectivi. I. *obiectivi sln* aceia care se fundează pe identificarea unei stări sau a mărimii ei cu instrumente de măsură elaborate □ aplicate de omul de știință (observator științific) într-o manieră controlată (grile de observare □ estimare, teste etc.) sau se referă la mărimi direct observabile a căror înregistrare nu distorsionată subiectiv (numărul de teatre, tirajul total al cărților, numărul posturilor de radioreceptoare, numărul de spectacole etc). I. *subiectivi* sînt aceia care se bazează pe înregistrările făcute de subiecții naturali (observator natural) cu ajutorul instrumentelor comune de observare. Cu alte cuvinte, ace□ti i. au ca referințe percepțiile actorilor sociali cu privire la un gen sau altul de fenomene. De exemplu, una este frecvența crimelor a□a cum este ea înregistrată de către instituțiile specializate □ alta percepția membrilor unei colectivități asupra stării de criminalitate. Chestionarul □ interviul reprezintă, de cele mai multe ori, sursa de i. subiectivi, fundați pe percepția membrilor colectivității: cît de frecvent sînte□ consultat în problemele conducerii colectivului dvs. de muncă (sau a întreprinderii)/ cît de des a□ fost la cinematograf în ultimul an? etc. I. de stare □ cei de evaluare pot fi astfel obiectivi (mijloace sistematice de înregistrare a stării, raportarea acesteia la criterii de valoare fixate cu mijloace □tiințifice) sau subiectivi (percepția pe care oamenii o au despre starea diferitelor fenomene social□umane sau despre valoarea acestora). I. *de satisfac ie* reprezintă o clasă specială, des utilizată, de i.s. Ei pot fi considera□ atît I. *subiectivi de stare* (percepția de către actorii reali a stării lor de satisfacție/ insatisfacție), cît □ i. *subiectivi de evaluare* (evaluare făcută de actorii reali, cu criteriile lor obi□nuite de valoare, a di□ feritelor condiții de viață). • în stadiul actual sînt folosite două tipuri mari de procedee pentru construcția i.s.: a. *proceduri empirice:* analiza factorială, scalarea Guttman sau analiza grupărilor ierarhice *(clusters)* sînt utilizate pentru a determina măsura în care diferitele date concrete pot fi asamblate într-un i, abstract; *b. proceduri teoretice,* care constau în opera□ionalizarea conceptelor teoretice, atenția concentrîndu-se asupra identificării unităților semnificative din spațiul logico-semantic asociat respectivului concept. Problema metodologică principală a construcției i.s. prin ambele proceduri rezidă în combinarea variabilelor subsumate aceluia□ i. Soluționarea acestei probleme se face prin aplicarea unui model aditiv, multiplicativ sau algoritmic. Modelul aditiv constă în însumarea valorilor ponderate ale variabilelor selectate:

$$I = a_1V_1 + a_2V_2 + ... + a_nV_n$$

(unde: I = indicatorul unității de referință; V_i = variabile care reprezintă un aspect al unității analizate; a_i = ponderea variabilei considerate; n = numărul variabilelor combinate). Ponderile ai ale variabilelor reflectă importanța diferențiată a acestora în condițiile în care scorurile sînt standardizate sau au deviații standard egale. Modelul aditiv se bazează de fapt pe tehnica analizei regresiei multiple. în modelul multiplicativ se operează cu acela□ tip de ecuație, cu excepția fundamentală că însumarea este înlocuită de multiplicare pentru a maximiza variația totală a scorurilor □ a potența semnificația interpretativă a rezultatelor. Modelul algoritmic constă în aplicarea unor formule statistico□ matematice specifice pentru construirea i. Există □ dificultăți importante în construirea □ utilizarea i.s.: a. tendința de multiplicare a i. reciproc substituibili în plan semantic, dar diferiți prin procedeul de construcție conduce la interpretări neuniforme sau la comparații nejustificabile. Pentru a se evita această situație, este necesar ca orice comparație a două sisteme sau unități sociale □ orice generalizare interpretativă să se bazeze pe i. realmente echivalenți □ substituibili; *b.* agregarea I. mai simpli sau par□ali în i. mai complec□ sau globali nu numai că nu este o operație simplă, dar se poate dovedi a fi, în anumite condiții, imposibilă din punct de vedere matematic. G, Păun (1977) a formulat în acest sens o "teoremă a imposibilității agregării i.". V. *clasificare multicriterială, măsurare, opera ionalizare, sistem social, statistică i sociologie.* L.V.

INDIVIDUALIZARE proces de construcție, afirmare □ consacrare a identității personale □ a con□tiinței acestei identități în diverse contexte sociale □ în ontogeneză, în funcție de aria de manifestare, se distinge între i. în societate □ i. în ontogeneză. Condiția istorică fundamentală a i. în societate s-a dovedit a fi diviziunea muncii, care a generat treptat posibilitatea profesionalizării specializate □ a dobîndirii unei identități executive. Dincolo de această condiție, este însă necesar să se dezvolte o con□tiință a unicității □ distincției individuale □ un stil de viață care să afirme individualitatea ireductibilă a fiecărei persoane ce tinde să se consacre ca personalitate. I. în ontogeneză este progresivă □ stadială □ constă mai ales în dezvoltarea eu□ lui □ a inteligenței. Intr-un prim stadiu se produce abstragerea personală din lumea indistinctă a lucrurilor înconjurătoare. Se trece apoi prin stadiul egocentric (1,5/2 — 7/8 ani) ca expresie a incon□tienței propriei subiectivități individuale □ a nediferențierii între *ego* □ *alter.* Intervine, în sfîr□it, decentrarea individuală, prin diferențiere, reciprocitate □ cooperare în condiții de multiplicare a relațiilor sociale, ceea ce conduce la consacrarea propriei individualități (Jean Piaget). *V. con- tiin ă, diviziunea muncii, inteligen ă, liberalism, personalitate, sine.* M.V.

INDUSTRIALIZARE proces de dezvoltare puternică a industriei într□o societate predominant agrară. Industrializarea unei □ări (zone) are loc atunci cîn'd sporurile de popula□ie activă din agricultură se reduc, astfel încît nu mai pot mări ponderea acestei ramuri în totalul celor activi (I. Blaga). Dezvol□tarea industrială nu se încheie odată cu finalizarea industrializării. Noi procese apar în prim plan, legate de modernizare, miniaturizare, informatizare, automatizare etc, în contextul revolu□iei □tiin□ifico□tehnice. România a intrat în faza industrializării la sfîr□itul secolului al XIX□lea (în urma □ărilor din centrul, nordul □i vestul Europei), realizînd progrese în prima jumătate a secolului XX. Totu□i la nivelul anului 1950, propor□ia popula□iei ocupate în industrie nu depă□ea 12 procente din totalul celor activi, agriculturii re□venindu□i 74%. Spre deosebire de industrializarea capitalistă orientată după principiile economiei de pia□ă, industrializarea realizată în societă□ile socialiste ("industrializarea socialistă") a fost orientată ideologic, cu accent pe industria grea □i neglijarea produc□iei bunurilor de consum. Rezultatul a constat într□o hiperdezvoltare industrială extensivă □i dezechilibrată, cu slab randament economic. în deceniul al nouălea popula□ia ocupată în industria românească a devenit cea mai numeroasă — 38%, fa□ă de 28% în agricultură □i 34% în celelalte sectoare. In continuare, după depă□irea perioadei de regres a dezvoltării economice, se va produce, prin restructurare, o sporire a numărului popula□iei'ocupate în sferarsenâciilor, pe seama reducerii numărului popula□iei ocupate în celelalte două sectoare — industrie □i agricultură — supuse □i ele unor transformări de substan□ă în procesul trecerii la economia de pia□ă, cu o eventuală sporire temporară a ponderii popula□iei ocupate în agricultură. V. *diviziunea muncii, industrie, stratificare socio profesională.* I.M.

INDUSTRIE (SOCIOLOGIE INDUSTRIALĂ) ramură economică, sferă a diviziunii sociale a muncii, în cadrul căreia activitatea productivă se referă la extragerea obiectului muncii din natură □i la prelucrarea materiilor prime, agricole □i de altă origine, în vederea ob□inerii de mijloace de produc□ie □i de bunuri de consum. De regulă i. este asociată cu utilizarea unei tehnologii de tip ma□inist. • în compara□ie cu alte activită□economice, i. împreună cu construc□ile alcătuiesc sectorul secundar (agricultura fiind sector primar, iar serviciile sectorul ter□iar) al economiei. I. se distinge ca sector al activită□ii economice, pe de o parte de agricultură, care are ca obiect de activitate pămîntul, iar pe de altă parte de servicii, care pun la dispozi□ia colectivită□ii produsele industriei □i agriculturii (comer□, transport), oferă condi□iile activită□ii industriale (serviciile financiare, □tiin□ifice) sau produc bunuri non□materiale (educa□ie, asisten□ă sanitară, cultură etc). în prezent se tinde spre o altă clasificare, de a se indica prin sectorul ter□iar doar serviciile industriale (tehnico□materiale), fa□ă de celelalte care alcătuiesc sectorul cuaternar, învă□ămînt, cultură, □tiin□ă, sănătate. Istoric, i. s□a născut din mica produc□ie artizanală, caracterizată prin munca individuală sau la nivelul familiei □i utilizarea unor instrumente simple, prema□□niste. Secolul al XVIII□lea a marcat o schimbare dramatică în istoria omenirii, ca urmare a introducerii ma□inismului în economia unor □ări europene în urma unor inven□ii tehnice remarcabile. Anglia a constituit modelul exemplar al Revolu□iei industriale (1760□1860), prin crearea □i punerea în func□iune de rrta□ini tot mai perfec□ionate, dezvoltarea de noi procese tehnologice. Acest fapt a avut ca efect progrese economice rapide, cu o puternică cre□tere a productivită□ii muncii □i a produc□iei, cu importante implica□ii de ordin sociaj □i cultural, s□a constituit o civiliza□ie in□dustrial□urbană. • Dată fiind importan□a activită□ii industriale, a rolului I. în societatea modernă, cunoa□terea sociologică a acestui domeniu a constituit □i constituie o preocupare de prim ordin. *Sociologia industrială* (a i., a întreprinderii) este una din cele mai dezvoltate ramuri (specializări), cu încercări explicite de teoretizare a obiectului său începînd cu anul 1951 (D.C. Miller, W.H. Form, *Industrial Sociolog^.* Problematica dezvoltării industriale, studiul efectelor sociale ale industrializării, al modului de organizare □i conducere a activită□ii, a specificului muncii industriale au fost □i anterior obiect de cercetare pentru sociologie, alături de alte discipline — tehnice □i sociale. • Mo□mente importante ale fundamentării □i construirii s.i. au fost numeroase; vom aminti aici doar experimentele din industria americană din anii 1930 ale lui Elton Mayo □i reinterpretarea rezultatelor acestora, din deceniul cinci, prin care s□a pus în eviden□ă rolul rela□iilor sociale în activitatea industrială. • în România prima lucrare dedicată obiectului noii discipline apare în anul 1974, autor Traian Herseni — "Sociologie industrială", iar primul manual destinat pregătirii studen□ilor apare în 1975 — autori S. Chelcea □i A. Ni□colau "Elemente de sociologie industrială*. • Există o multitudine de teme legate de i. care fac obiectul analizei sociologice, a. Complexul de factori □tiin□ifici, economici, social□culturali responsabili de declan□area procesului de industrializare în Europa secolelor XVI□XVII □i de men□inerea dinamismului său în societatea actuală. Necesitatea □i căile industrializării în condi□iile unui grad ridicat de industrializare în alte □ări a reprezentat, de exemplu, pentru sociologia română, atit antebelică, cit □i postbelică, o temă importantă de reflec□ie. Ea este actuală pentru □ările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, *b. Efectele sociale* ale industrializării. Angajarea sociologiei în procesul de dezvoltare social□economică din □ara noastră a făcut ca teme cum ar fi *integrarea industrială,* atît a popula□iei rurale, cît □i a tineretului, dezvoltarea profesională, fluctua□ia, navetismui, impactul social al industrializării □i urbanizării să reprezinte teme majore ale sociologiei române□ti chiar de la începutul relansării sale de după război, c. *Fazele procesului de industrializare* \ efectele lor. în literatura sociologică s□a acordat o aten□ie specială celor două mari revolu□ii tehnologice: *revolu ia industrială si revolu ia tehnico tiin ifică.* Presupozi□ia majoră a acestor studii a fost că cele două stadii relativ distincte ale procesului de dezvoltare industrială au efecte structurale specifice asupra organizării întregii societă□i, atît a organizării muncii, a conducerii întreprinderilor □i economiei na□ionale, cît □i asupra celorlalte sfere ale vie□ii sociale, a sistemului politic, familiei, timpului liber, orientării întregii societă□i. Ca o prelungire a acestor preocupări, au fost investigate pe larg consecin□ele social□umane ale diferitelor inova□ii tehnologice care afectează major întreaga organizare a sistemului productiv: *automatizarea, informatizarea, microelectronica, d.* Natura □i influen□a factorului tehnologic. Asupra *dinamicii tehnologiei* Există discu□ii foarte ascu□ite. Unii speciali□ti sînt încina□i să considere tehnologia ca avind o logică proprie a evolu□iei sale, ea reprezentînd în consecin□ă un parametru independent al dezvoltării sociale. Punctul de vedere opus argumentează că tehnologia ppate fi considerată a fi mai degrabă un posibil de inven□ie, direc□iile efective ale dezvoltării fiind determinate de structurile sociale. Cercetările istorice au pus astfel în eviden□ă faptul că sistemul actual de organizare a muncii nu î□i are originea în imperative tehnico□economice abstracte, ci poate fi în□eles doar dacă se ia în considerare structura socială a produc□iei, rela□ile dintre diferitele grupuri sociale în procesul produc□iei, în mod special salaria□i □i patronat. în

acest sens, un anumit mod de organizare a muncii, cristalizat la sfîrșitul secolului trecut și care este încă dominant, poate fi cel puțin parțial explicat ca un instrument al sporirii controlului patronatului asupra muncitorilor. Studiile actuale de *evaluare a tehnologiilor* (sau *studii de impact)* dezvoltă o perspectivă complementară. Atunci cînd este proiectată și adoptată o nouă tehnologie, trebuie să fie considerate nu numai performanțele ei tehnico-economice, ci totodată multiplele consecințe directe și indirecte ecologice, sociale, culturale, umane. Studiile de impact reprezintă un pas esențial spre proiectarea unor tehnologii cu un grad ridicat de adecvare social-umană: logica proceselor sociale și umane tinde să subordoneze logica tehnologică. în anii 70 s-a cristalizat un nou concept, asociat cu o nouă filozofie și o nouă practică tehnologică: *tehnologii adecvate.* în opoziție cu considerarea tehnologiei ca un dat universal, fără culoare socială, culturală și ecologică, putînd fi transferată neproblematic dintr-un context social în altul, noua abordare argumentează că tehnologiile sînt constituite într-un context ecologic, tehnic-economic și social-cuitural concret și că transferul lor în alt context ar putea să nu fie eficace. De aici, o nouă idee: tehnologiile trebuie de la început proiectate în a-a fel încît să fie adecvate contextului concret în care urmează a fi utilizate. Tot mai mult, tehnologia tinde să apară nu ca un factor autonom, cu o logică proprie, ci ca un instrument important al dezvoltării social-economice, înglobînd în ea valorile sociale și umane, logica întregii organizări sociale, e. *Munca,* a-a cum este ea determinată de un complex de factori, tehnologici, sociali și economici, reprezintă una dintre temele centrale ale sociologiei i. începînd cu dinamica profesiilor ca rezultat al dezvoltării tehnologice, și sfîrșind cu efectele complexe ale organizării muncii asupra celui care o îndeplinește, *f.* în fine, s.i. este de regulă asociată cu analiza întreprinderii ca sistem social, a organizației în general, a organizației industriale în mod special. Cel mai adesea, atunci cînd se vorbește despre s.i. se are în vedere sociologia întreprinderii, mai larg, sociologia organizațiilor, *g.* Alte probleme ca: condițiile și consecințele mobilității profesionale; ocuparea și șomajul; stabilitatea, respectiv instabilitatea forței de muncă (fluctuația); integrarea socio-profesională; calitatea vieții de muncă; fenomenul navetismului industrial; orientarea și pregătirea profesională; recrutarea și selecția cadrelor; participarea la muncă; atitudini, motivații, comportamente, randament, satisfacții, creativitate tehnico-științifică; organizarea și conducerea activității productive; participarea la luarea deciziilor; relațiile formale și informale, *V. birocra ie, fluctua ie, impact, industrializare, mobilitate socială, muncă, organiza ie.* **C.Z. și I.M.**

INEGALITATE SOCIALĂ noțiune ce evidențiază deosebirile între pozițiile ocupate de indivizi sau grupuri sociale pe o scară ierarhică, atașată unei caracteristici (variabile) sociale. I.s. poate fi privită ca un aspect particular de *diferen iere socială,* specificul său constînd în aceea că presupune o comparație între elemente ierarhizabile. Expresia de i.s. se folosește, cu precădere, atunci cînd pozițiile pe scală se pot interpreta în termeni apreciativi de tipul favorabil/nefavorabil, dezirabil/nondizerabil etc, deci cînd există posibilitatea unei aprecieri valorizante social-mente instituită. Caracteristicile indivizilor umani, in raport cu care este posibil să se vorbească despre i., sînt extrem de numeroase și diverse ca natură. De regulă, se face distincția între ierarhiile *naturale* și cele *sociale.* Primele rezultă pe baza unor factori înnăscuți, conducînd deci la i. de natură fizică, psihică etc; celelalte sînt instituite și consacrate de către societate, prin instituții,

norme (morale și juridice), valori etc. Doar în raport cu acestea din urmă se poate vorbi de i.s., numai că distincția dintre cele două categorii de I. nu este atît de netă cum poate părea la prima vedere; o serie de ierarhii și i. "naturale" sînt, cel puțin parțial, determinate de factori sociali. • Problematica i.s. este una clasică pentru sociologie, ea găsindu-și un loc de tratare privilegiat în sociologia stratificării și mobilității sociale, în sociologia educației, a culturii, a modului de trai etc. Teoretizările referitoare la apariția, existența, amploarea și rolul i.s. sînt și ele foarte variate, mergînd de la poziția care accentuează rolul lor destabilizator, generator de transformări sociale (legată mai ales de tradiția marxistă, care pune pe prim plan i. — generatoare de conflicte — între clasele antagoniste) și pînă la cea care atribuie i.s. un rol stabilizator, considerîndu-le necesare pentru funcționarea oricărui sistem social (legată, în special, de tradiția funcționalistă). O serie de aspecte privind i.s. au fost și sînt amplu dezbătute și în literatura filozofică, etică, politică etc, motiv pentru care abordarea lor de către sociologie este îngreunată de transferul de idei și metode din aceste discipline. Pentru tratarea lor științifică sînt deci necesare multe precauțiuni, dintre care, desigur, cea mai elementară este aceea a definirii exacte și operaționalizării factorului de ierarhizare, urmată de stabilirea indicilor de măsurare a i.s.. .• în general, o i.s. poate fi exprimată fie în termeni calitativi, fie cantitativi. în primul caz, caracteristica ce servește drept criteriu de comparație este evaluată pe o scală ordinală, ceea ce face ca însăși exprimarea existenței sau gradului de i. să se facă sub formă calitativă, în al doilea, evaluarea i.s. se poate realiza prin diferențe de valori (pentru scalele de intervale) sau prin raportarea celor două valori una la alta (pentru scalele de rapoarte). Deseori se pune problema construcției unui indice care să măsoare nivelul global de i. ce caracterizează o populație, în ansamblul său, în raport cu un factor de ierarhizare. Cel mai simplu procedeu, în acest caz, constă în a compara valoarea minimă în populație cu cea maximă sau, dacă se consideră că acestea nu sînt suficient de expresive, valoarea medie a primilor 10% dintre indivizii repartizați în ordine pe scală cu valoarea medie a ultimilor 10% dintre ei. în via-a socială, factorii generatori de i. sînt, de regulă, legați unul de altul sau legați de alți factori sociali de structură. Din acest motiv, interesul sociologului se îndreaptă nu atît spre descrierea și măsurarea unor i. în sine, ci spre descifrarea raporturilor dintre asemenea factori. Mai exact, dacă X este un factor ierarhizam și A un factor pe baza căruia o populație se clasifică în *m* grupuri: Ai, As, ..., Am problema care se pune este aceea de a estima nivelul de i. între clasele lui A, *în raport* cufactoruîX. De exemplu, dacă Ai sînt grupuri socio-profesionaie, ne putem întreba în ce măsură există, între ele, o i. în raport cu retribuția (factorul X). Metodologic, problema se poate rezolva fie transformînd variabila X de a-a manieră încît să ia o singură valoare la nivelul unui grup A, (de exemplu, procentul indivizilor cu retribuție sub sau peste un prag), fie luînd în considerare valorile indivizilor mijlocii din grupurile comparate. Este limpede că dacă și caracteristica A este una ierarhizantă, atunci este foarte probabil ca între A și X să se găsească o corelație statistică, ceea ce ilustrează legătura dintre cele două tipuri de i. Se poate ușor înțelege că, în vreme ce i. dintre indivizi trezesc mai puțin interesul sociologului, cele dintre grupuri — și mai ales cele care apar în sistemele de dublă sau multiplă clasificare — sînt mult mai relevante pentru preocupările lui. Un exemplu clasic de astfel de i.s., asiduu studiate de sociologia educației, este cel al i. de *anse în fa a colii.* Aici factorul care generează elementele de comparat este, de regulă, "originea socială" a copiilor, adică un

sistem de categorii sociale ierarhizate: Ai<A2<...<A_m, iar cel de I., "nivelul □colar" atins de indivizi: Xi<X2<...<Xn. Se spune că există o i. de □anse între două categorfi oarecare (Ai, Aj), în raport cu un nivel □colar Xk, atunci cînd propor□iile copiilor proveni□i din cele două clase care ating nivelul Xk sînt diferite. Evident că cea mai expresivă i. de acest tip este cea dintre categoriile extreme, Ai □ Am, vizavi de nivelul □colar maxim, X_n. *V. conflict, etichetare, educa ie, egalitate, ierarhie, mobilitate socială, prestigiu, stratificare socială.* **T.R.**

INFLA□IE cre□tere persistentă a nivelului general al pre□urilor însoită de o scădere relativă a puterii de cumpărare. Termenul e folosit uneori spre a desemna o rată excesivă a unei asemenea mi□cări (cf. *Reuter's Glos sary of International Economic and Financial Terms,* 1982). Este percepută fie ca o stare, fie ca un proces, atribuită fie exclusiv domeniului financiar, fie economiei reale □i între□inută sau combătută prin mijloace combinate ale acestor filiere. Cauza aparentă este surplusul de bani pe piață în raport cu nevoile sferei cir□ cula□iei; cea economică — acoperirea incompletă în bunuri □i servicii a masei monetare existentă în circula□ie, la un anumit nivel al pre□urilor existente. La cauzele exclusiv autohtone se poate adăuga, ca un "canal" extern, deteriorarea cursului valutar de schimb □i implicita aliniere "în sus" a pre□urilor interne la cele interna□ionale. Intensitatea manifestării i. variază: de la forma latentă (ascunsă) — de *presiune infla ionistă* — în care pre□urile sînt □inute sub control for□at (tipică îndeosebi fostelor economii socialiste centralizate din □ările europene), la forma manifestă, în care jocul liber al pre□urilor a□ tinge ritmuri accelerate (I. *galopantă)* □i conduce la niveluri aberante *(hiperinfla ie).* îi corespunde un raport dispropor□ionat supraunitar cerere/ofertă în sfera bunurilor (□ serviciilor) de consum sau de investi□ii (în cazul acestora din urmă concretizîndu□se în încărcarea costurilor de produc□ie), drept care, In absen□a capacită□ii de redresare reală a produc□iei □i, deci, a ofertei, arsenalul de *politici antiinfla ioniste* recurge □i la o temperare (prin dobînzi, fiscalitate) a cererii globale. 1. accelerată, însoită de stagnare, descre□tere sau diminuare a ritmului de cre□tere economică, reprezintă starea desemnată prin termenul *stagfla ie.* Opus i., procesul de încetinire a scumpirilor sau de scădere a pre□urilor (asociat cu o restrîngere a masei monetare □i a creditului, □i însoit de un declin în produc□ie □i o sporire a □omajului) este desemnat prin termenul *defla ie.* Metoda sau instrumentul de stabilire a cre□terii efective în produc□ia de bunuri □i servicii, prin eliminarea păr□ii de cre□tere datorate sporurilor de pre□, poartă denumirea de *deflatorulprodusului na ional brut,* iar diferen□a propriu□zisă între PNB real □i cel nominal este denumită simplu *deflator,* el măsoară rata generală a i. într□o economie □i se exprimă procentual. Departe de a rămîne apanajul speciali□tilor în finan□e, perceperea □i în□elegerea i. au devenit — cel pu□in pentru societă□ile în tranzi□ie spre economia de piață — aproape un "bun comun", iar termenul în sine a intrat cu autoritate în fondul principal de cuvinte. *V. curba veniturilor, economie de pia ă, economie subterană, inegalitate, sărăcie.* E.P.

INFLUEN□Ă SOCIALĂ ac□iune exercitată de o entitate socială (persoană, grup etc.) orientată spre modificarea op□iunilor □i manifestărilor alteia. I.s. este asociată cu domeniul rela□iilor de putere □i control social, de care se deosebe□te întrucît nu apelează la constrîngere. Se exercită în forma persuasiunii, manipulării, îndoctrinării sau inculcării, asociindu□se cu procesele de socializare, învă□are socială sau comunicare. în acest sens, R. Boudon □i F. Bourricaud (1982) apreciau că I.s. "poate fi considerată ca o formă foarte specifică a puterii, a cărei resursă principală este *persuasiunea".* • Se pot distinge diferite tipuri de i.s. în func□ie de inten□ionalitatea ce le este specifică, se distinge între i.s. întîmplătoare □i cele programate, în timp ce primele se realizează în procesul interac□iunii sociale, ducînd la schimbarea reciprocă de atitudini sau comportamente de către persoanele implicate, celelalte presupun ini□ierea de ac□iuni de organizare □i dirijare ale învă□ării pentru atingerea unor obiective prestabilite. în func□ie de entită□ile implicate, i.s. se poate realiza între grup □i individ, între grupuri sau între indivizi. în primul caz, i.s. este asociată cu procese de grup care vizează conformitatea, conducerea, stratificarea, climatul de grup etc. De exemplu, persoana care de□ine pozi□ia de *lider* dirijează grupul către realizarea scopurilor activită□ii sau grupul exercită i. pentru conformarea membrilor săi. I. dintre grupuri pot lua forma asimilării, schimbului reciproc etc. I. interpersonală se realizează incidental sau sistematic (pedagogic) □i poate lua forma simetriei interac□ionale sau a asimetriei emi□ător/receptor. Clasificările dihotomice men□ionate pot fi privite din perspectiva interferen□ei lor pentru a caracteriza multidimensional o i.s. Astfel, o i.s. poate fi interpersonală, implicită □i accidentală sau se referă la rela□ia asimetrică dintre un individ □i un grup derulată pe o durată mai lungă de timp. • I.s. include patru componente (E.P. Hollander): sursa, mesajul, receptorul □i contextul de realizare. *Sursa* poate fi reprezentată de o persoană sau un grup □i se poate releva într□o interac□iune directă sau intermediată de un canal de transmitere (radio, TV etc). *Mesajul* constă în comportamente sau ac□iuni verbale □i non□ verbale cu un anume con□inut. *Receptorul* este destinatarul sau persoana care asimilează mesajul i. în func□ie de propriile motiva□ii, a□teptări, percep□ii □i de pozi□ia pe care o ocupă în structura socială. Rela□ia dintre sursă □i mesaj se realizează într□un *context* determinat, individualizat de structura socială □i normativă prevalentă. Efectele i.s. sînt profund dependente de context, întrucît acesta stimulează sau blochează receptivitatea □i creează condi□ii de acceptare, întărire □i manifestare a schimburilor eventual produse. Totodată, în evaluarea receptivită□ii □i efectelor i.s. trebuie avut în vedere □i gradul de dependen□ă a individului fa□ă de context, care variază cu vîrsta (fiind maximă în copilărie □i diminuîndu□se treptat pentru a afirma selectivitatea individuală fa□ă de i.) □i cu specificul contextului (în special cu modul de distribuire a puterii □i controlului social), în general, orice rela□ie de I. se exercită într□un context ambiguu datorită insuficien□ei informa□ilor despre elementele alcătuitoare □i despre intensitatea sau efectele receptării. I.s. poate fi însă considerată ca unul din mecanismele de reducere a ambiguită□ii prin interven□ia a două serii de factori. Pe de o parte, ini□iatorul i. deliberate se presupune a de□ine un grad acceptabil de competen□ă □i informa□ie, fiind animat de inten□ii care sînt apreciate de către receptor ca bine orientate. Pe de altă parte, rela□ia de influen□are se bazează pe un consens tacit al entită□ilor implicate asupra valorilor împărtă□ite □i a! efectelor probabil produse. Dacă ini□iatorul I. este perceput dintr□o perspectivă negativă, ca manipulator sau chiar du□man, atunci receptarea încetează, i. nu se poate produce. Considerarea acestor factori nu plasează i.s. în categoria fenomenelor ce dispun de o logică strictă, ci în cea a proceselor multiplu dependente. *V. comunicare, control social, grup social, manipulare, persuasiune, socializare.* **M.V.**

INFORMA□IE 1. *în sociologie,* cuno□ tin□e, fapte, semnifica□ii, date rezultate din

investigarea realității, din analiza unor documente sociale sau din studiul unor cercetări dejafinalizate. I. sociale se particularizează în funcție de contextul analizei și de specificul realității investigate. De aceea au un grad redus de cumulativitate. Cercetarea socială are, între altele, și obiectivul da a identifica și analiza acele tehnici și metode prin care să decontextualizeze i. particulare și să identifice semnificații mai generale. De asemenea, sociologia se preocupă de analiza impactului social al ritmurilor și direcțiilor de dezvoltare a i. socialmente elaborate, precum și de caracterizarea efectelor sociale ale noilor tehnologii informaționale și de comunicare (calculatoare, sisteme audio-video etc). în condițiile în care tot mai mulți analiști apreciază că epocii actuale îi este caracteristică trecerea de la "societatea industrială" la a-a zisa "societate informațională" (A. Toffler, J. Naisbitt, M. Drăgănescu), procesele de producere, transmitere și utilizare a i. sînt tot mai intens studiate. între domeniile de analiză menționăm: mecanismele și relațiile sociale implicate în producerea de cunoaștere, noile tehnici și modalități de comunicare a i., efectele individuale și sociale ale ritmului exponențial de acumulare a noilor cunoștințe, schimbările produse în structura ocupațională de noile tehnologii informaționale etc. 2. *In teoria matematica a informa iei,* măsură cantitativă a incertitudinii cognitive sau a gradului de nedeterminare a rezultatului unui eveniment ce urmează să se producă. Bitul este o unitate logaritmică în baza 2 de măsură a i. Entropia caracterizează gradul de dezorganizare sau de diversitate a unui sistem și este funcție negativă de probabilitatea evenimentelor:

(W= ~ 2 > lo 9A')

I. are o funcție negentropică și este analizată pentru a pune în evidență atît diversitatea statistică a unui obiect, cît și specificitatea sa. 3. *In tehnologia comunica iei,* semnalul (cum ar fi formarea unei cifre dintr-un număr de telefon) înregistrat de mecanismul de intrare (input) al unui sistem de comunicare sau ai unei mașini de calcul. Se referă și la structura semnificațiilor unui mesaj. *V,* atitudine, comunicare, dezinformare, inteligență, metodologia cercetării sociologice, *opinie.* **M.V.**

iNGINERIE SOCIALĂ concept introdus de inginerul francez Emile Cheysson în anul 1880 pentru a desemna o ramură a sociologiei aplicative, ce urmărește prevenirea și aplanarea conflictelor industriale, a tensiunilor și fricțiunilor generate de ierarhia și diviziunea muncii. Actualmente termenul este folosit ca sinonim cu cel de sociotehnică, referindu-se, în mod special, la dezvoltarea unor metode și tehnici sociologice necesare diagnosticării și soluționării unor probleme sociale critice, de realizare a unor stări sociale dezirabile. Dezvoltarea i.s. este susținută de unii sociologi, urmînd modelul tehnologiei în expansiune și contestată de alții. *V. pozitivism sociologic, sociologie.* I.F.

INOVAȚIE 1. Idee, me odăjaujroduse

ale.activMiLcreatoareJndivic^iala£aii£pje£-tiveJn acest sens sînt menționate i. tiinifice, tehnice, organizatorice etc. Sociologia se interesează, în această privință, de identificarea și analiza factorilor sociali care facilitează sau blochează producerea și difuzarea I. Astfel de factori se referă la caracteristici ale organizării sociale (rigidă sau flexibilă, receptivă la nou sau închistată în formulele consacrate etc), la tipurile de reații sociale manifestate în producție, comunicare sau conducere și la măsura în care acestea stimulează sau inhibă creativitatea, la atitudinile dominante într-o societate față de inovatori și față de produsele noi. Analiza factorilor sociali și psihologici care influențează creativitatea sau producerea de i. a condus la

elaborarea (A!. Osborn, W. Gordon, H. Simon etc.) unor metode de stimulare a activităților creative colective sau de grup (brainstorming, sinectică etc). 2. SxJwito£^o^us^n^Rjn siaîgmjtehnic, economic, social, cultural etc.) ca ujTOajrgjjjntroducerii unor noi descoperiri, în funcție de gradul de intenționalitate a schimbării, se distinge între i. *gon ană* și cea *planificată.* Societățile moderne și mai ales cele contemporane au instituit o veritabilă infrastructură organizatorică de planificare și conducere a i., urmărind inițierea, fundamentarea, adoptarea, difuzarea, implementarea și instituționalizarea schimbării în diverse sisteme atît pentru depășirea unor obstacole din calea dezvoltării, cît și pentru creșterea performanțelor calitative și cantitative. în timp ce producerea i. depinde de gradul de manifestare și finalizare a creativității individuale și de grup, implementarea este influențată de: caracteristicile intrinseci ale i. (claritate, complexitate, calitate tehnică); receptivitatea sistemelor sociale față de schimbare (climat atitudinal, resurse materiale, opțiuni ale conducerii), factori personali (setul valoric personal de receptare, pregătire profesională și psihosocială etc). Astfel de factori interacționează în mod dinamic, în funcție de timp și de organizarea sistemului social receptor, în raport cu domeniul în care se realizează, se distinge între i. *structurale,* uneori numite jgfo/ne,,(centrate pe schimbarea structurii unui sistem, a modului său de organizare, de exemplu: inovarea organizării producției, a structurii întreprinderilor, a sistemului de învățămînt etc.) și i *Juac ionaJa(caie* sînt predominant tehnice și vizează înnoirea practicilor productive, executive din interiorul unui sistem). • Studiul difuziunii și implementării i. a devenit un domeniu autonom al cercetării sociale încă din deceniul al șaptelea al acestui secol (E. Katz, 1963; E.M. Rogers, 1969), concentrîndu-se asupra acceptării în timp a unei i. de către indivizi, grupuri sau alte unități sociale, în condiții de existență a anumitor canale de comunicare, structuri sociale și valori culturale. Au fost propuse atît modele calitative, cît și matematice (D.J. Bartholomew, 1967; L. Brown, 1968; J. Felgman, S. Stiver Lie, 1974) și s-au distins curbele difuziunii cumulative (care reprezintă proporțiile unităților care adoptă o i. în fiecare perioadă de timp) de ritmurile de difuziune (care redau pe intervale de timp raporturile dintre noile unități ce adoptă, i. și duratele intervalelor de timp). Astfel de curbe au o funcție predominant descriptivă, dar ele pot fi asociate și cu specificarea de factori micro sau macrosociali care intervin în procesul de răspîndire și aplicare a i., fie pentru a-l accelera, fie pentru a-l încetini sau bloca. în afara caracteristicilor specifice i. propriu-zise, sînt invocați factori culturali (modele relaționale și de comportament, tradiții etc), psihosociali (atitudini, interacțiuni, rețele de comunicare și conducere etc.) sau sociali (structură socială, reații de putere și control social etc). Spre deosebire de societățile tradiționale, cele moderne se caracterizează printr-o instituționalizare a i., adică prin extinderea activităților sistematice de căutare, producere, aplicare și difuzare, în ritmuri cît mai rapide, ale I. în.toate sectoarele sistemului social, *V. descoperire, schimbare socială.* L.V.

INSECURITATE stare emoțională resimțită la nivel individual, de grup sau social, ce se traduce în conștientizarea unei amenințări potențiale sau actuale și ruperea echilibrului afectiv ce caracterizează tonusul vieții relațiilor sociale. Termenul este adesea o referință la circumstanțele vieții externe ca, de exemplu I. economică (financiară). Din punct de vedere psihologic, I. poate fi unidimensională sau multidimensională, funcție de natura și amploarea amenințării sau amenințărilor la adresa securității psihice individuale. A.H. Maslow (1942) vorbește

despre sindromul de i. ce desemnează totalitatea simptomelor particulare asociate in cazuri de i. cronică, cum ar fi sentimente de respingere, de izolare, de vinovăţie, de inutilitate, pierderea ncrederii n sine, ş.a. I. psihologică este un ecran difuz pe care se proiectează, după teoria psihanalitică, condiţia nevrotică. I. este adesea efectul unei situaţii de competiţie accentuată. I. este considerată de unii autori ca fiind o componentă importantă a vieţii sociale. E. Fromm *(The Fear of Freedom,* 1942) susţine că diferenţa ntre securitate şi i. serveşte drept criteriu de discriminare ntre grupurile cu structură democratică şi cele cu structură autoritară. n acest context se modelează personalitatea autoritară care şi găseşte securitatea individuală n condiţii de severă conformitate. Pe aceste baze s a studiat şi apariţia dictaturii politice, posibilă prin canalizarea adaptării grupurilor la condiţii de stress şi i. către valori unice, conformitate şi solidaritate cu Idealuri ce dispun de mare ncărcătură emoţională. *V. motiva ie, necesitate, sărăcie.* **I.AP.**

INSTITUŢIE (lat. *institutio.^mjn jujere,* "aj idica", "ajnţgrusia", .^a_aşeza"; institutio, "aşezăm nt", " ntemeiere", " nfiinţare", dar şi "obicei", "regulă de purtare".Jldepttaciew"). 1. "Institutiones" era i tluhdaUfejyjjs^piJSUiţiLromani tratatelorjoj^lgmejitare de drept. Prin "instituire", un popor,_.a.eolaclivJiate.soeiaJă

indjvjduale spontane, egoiste, agresive, la "siarea_s.0£iajăl, la organizaţii create de o autoritate exterioară intereselor individuale, dar recunoscută ca necesară pentru satisfacerea acestor interese, pentru menţinerea unei colectivităţi sociale durabile. n limbajul comun, cuv ntul Lpăstrează sensul iniţial Juridic, deş,ejmnjndjHganizaţiile^aie_au_sJaIiJt, re^ii!ljlaJmicJlpjwe_sţabilite prin regu a rasnte şJZsaiUegi, av MLxaluLsauiunpţia sodalăJe..a.sâtisfaca.anLimite neyQLcQlec

ţive. Exemplul tipic de i. n acest sens este statui cu org_ani2aţille 6ate admtrrtetratlve, politice, militare etc. 2. *iaspcJalogie,* i. denumeşte jr£g^JjJe_d^Jniljjej3îaie_,şi^xintrol soclaLale comportamaoteiot iadividiiale, modelele specifice şi stabilejiejDrganizaxişi desfăşurare a jnterac^unjI^djnjreJodiYJzLşL grupuri sociale orientate spre satisfacerea unor nevoi de bază, valori şi interese cu importanţa esenţială, strategică, pentru menţinerea colectivităţilor sociale. n accepţia dată de Durkheim şi şcoala sa, i. s nt moduri de a acţiona, de jyşjmtjjrtjlejyj ndjjare, ca orice "fapt social", au o acjjuiie_epn *sty^g^^J^^p &JS^b'iiiiiiw,* venită din exteriorul acestuia, au o existenţă proprie, independentădejrwnJfe^ţărilejn^vSuale şi care s nt distinctive pentru un grup dat, fiind relativ acceptate de totLmembrii acestuia. Comportamentele individuale instituţionalizate s nt, n această interpretare, sancţionate n mod explicit şi eficient de către o autoritate special desemnată de colectivitate n acest scop. Exemplul ilustrativ pentru sensul sociologic al termenului d^TŢjl oferă familia şi rudenia care, prin regJejŢiejŢţăn]eJC£]mp]icite săTTelfplicite (formalizate, codificate) in finEoţeăzăA^LsarjiMe^ză^comportamentele sexuaJej^e^rocreerej^sociajizarej copiilor; comportemertej3e_achiziţie, folosire şi transmitere a unor bunuri economice, de producţie şi consum; CQmpodâmej3 eJegale_de rituri, ceremonii şi credinţe religioase; n unele contexte specifice familia şi rudenia influenţezi comportamentele şi relaţiile politice. Alte tipuri de . sociale', corespunzătoare nevoilor şi intereselor esenţiale ale colectivităţilor sociale, s nt i. *ecana BiSB+ i* erlur^v.e^politi 6e4. sultti rala_ş_a_lJS(S.ciale4Înţ_prezenţe, n forme diferite, n toate societăţile, ele reprezintă un element definitoriu al sociabilităţii, unJiinjyer sal"..aLcomportaman.tuiuLjuman. De aceea, după unii autori, "ştiinţa societăţiLeste^ştilnţa

insţţuJlQf (P. Fauconnet şi M. Mauss, *Sociologie* n *La Grande Encyclopedie* de H. Lamirault, 1900). Datorită diversităţii lor,!. pot fi clasificate şi după alte criterii: a.dup.ă.gtad.ul de "cristalizare" sau de reglementare formală a normelor de comportament individual şi/sau colectiv; obişnuinţe , obiceiuri, legi; *b.* după modul de punere n aplicare şi de saneţiona re: i. formale şi l.jnicxmale; i.jirimare (dob ndite de indivizi prin socializare) şi i. secundare.(pe care indivizii, la r ndui lor, ie crează) etc. Din exemplul de mai sus privind familia şi rudenia reiese şi faptul că principiile de organizare a i. de un anumit fel interferează cu activităţile, grupurile sociale şi rolurile sociale care s nt reglementate de către principiile de organizare a altor i., ce ţin de alte sfere ale vieţii sociale instituţionalizate. Aceasta datoriţă_caracterului de "fenomerj SociaLtoM' propriu fiecăreii. sociale. Totuşi, fiecare ijjantXQls^zJjjnjjmmit domeniu al vieţii sociale instituţionalizate şi n acest scop dispune de resurse specifice (potenţialul biologic al sexelor, n cazul familiei; munca, mărfurile, capitalul, n cazul i. economice; ş.a.m.d.). I. distincte au principii requlative distincte (valori, norme, sancţiuni); n cadrul lor se formează giuauii sociaie şi roluri specializate £şjxţiu_Iadaplinixea funcţiilor specifice i.; I. dispun de mijloace materiale sj instalaţii tehnice adecvate realizării funcţiilor, lor. Din reunirea acestor elemente constitutive (valori, norme, sancţiuni; roluri şi grupuri sociale specializate; mijloace materiale şi tehnice etc.) rezultă)S^inBâ7easoc ă^al. Putem introduce astfel distincţia dintre organizare socială, prezentă n forme diferite n orice activitate instituţionalizată, şi *organiza ie,* care constituie un caz particular, distinct de activitate instituţionalizată (caracterizată prin obiective specifice, deliberat stabilite, pentru realizarea căroia s nt stabilite stalusuri şi roluri specializate, a căror interacţiune este reglementată prin coduri de reguli raţional ntocmite după criterii tehnice, orientate spre eficacitate maximă). Organizaţiile constituie una dintre componentele numeroase ale I. De ex. şcoala este o organizaţie care face parte din i. educativă, mai complexă. Statul reuneşte un sistem de organizaţii n cadrul instituţiei politice (care include şi elemente instituţionale neorganizate). *V. cultură, normă, organiza ie, sociabilitate.* **G.N.**

INSTITUŢIE TOTALĂ orice instituţie socială in care membrii s nt obligaţi să trăiască o perioadă mare de timp n izolare faţă de restul societăţii, ntr un mod diferit de viaţa lor obişnuită. ntr o i.t. se poate intra involuntar (fără dorinţă individuală expresă), ca de exemplu n nchisori, orfelinate, armată, sau mai mult sau mai puţin voluntar, cum este cazul sanatoriilor, azilelor, m năstirilor, sau al vapoarelor care efectuează călătorii de lungă durată. Orice i.t. dezvoltă un sistem normativ propriu care se impune indivizilor relativ uşor datorită imposibilităţii acestora de a o părăsi. Din acest motiv, i.t. tind să uniformizeze indivizii, anul ndu le statusurile pe care le au la intrare şi recunosc nd doar pe cele nou atribuite. S nt utilizate, n acest sens, uniformele, anumite coduri lingvistice, prohibiţia utilizării numelor proprii fie prin utilizarea numerelor, fie a unor particularităţi de uniformizare alăturate numelui (sergent, maică, pacient etc), fie prin rebotezarea indivizilor. I.t. ncearcă să controleze toate aspectele vieţii membrilor lor, inclusiv pe cele asupra cărora, n mod normal, numai ei au posibilitatea de control. n acest sens, i.t. pot reglementa foarte strict formulele de adresare, de salut ca şi alte comportamente pe care membrii trebuie să le aibă n anumite situaţii, in i.t. care pun un accent deosebit pe controlul social (nchisori, armată, orfelinate, m năstiri) mai pot fi utilizate şi alte procedee de uniformizare şi de conştientizare a poziţiei

în cadrul lor, în special prin activităţi cu un caracter ritualic şi adesea degradant, cum ar fi dezbrăcarea totală sau parţială în grup sau/şi în prezenţa altora, în vederea unor activităţi altfel normale (exerciţii de gimnastică, consultaţii medicale în grup, băi colective etc). în orice tip de i.t. membrii exercită însă presiuni puternice asupra sistemului normativ, neputîndu-se astfel anula total statusurile preexistente şi nici preîntîmpina apariţia unor grupuri primare care să mărească rezistenţa indivizilor faţă de cerinţele i.t. *V. control social, institu ie, manipulare, organiza ie, spălarea creierului.* **A.B.**

INTEGRALISM SOCIOLOGIC reconstrucţie teoretică a realităţii sociale înfăptuită de Petre Andrei (1891-1940) prin verificarea istorică şi sociologică a teoriilor sociologice importante ale vremii (organicismul, psihologismul, intelectualismul sociologic, teoria bazei moral-afective a societăţii, voluntarismul sociologic, sociologismul, marxismul), pe care le utilizează ca indicatori sociali ai propriei construcţii teoretice. I.s. are cîteva note definitorii: a. viziunea funcţionalistă asupra societăţii, înţeleasă ca un tot funcţional în vederea unor scopuri comune, ca un produs al spiritului; *b.* ideea, de factură antisubstanţialistă, a relaţiilor interindividuale "obiectivate şi concretizate în instituţiuni" ca formulă de explicare a mecanismului formării şi evoluţiei vieţii sociale; c. unitatea voinţelor convergente şi divergente, care se cristalizează în instituţii (Wundt) pentru a fi durabilă şi a nu fi ghidată doar de teama sancţiunilor, mai are nevoie de consimţirea celor ce ascultă, adică de coordonare şi cooperare socială. *V.* eclectism sociologic, istoria sociologiei, sociologia românească, sociologie. M.L.

INTEGRARE SOCIALĂ procesualitatea interacţiunilor dintre individ sau grup şi mediul social specific sau integral, prin intermediul căreia se realizează un echilibru funcţional al părţilor. Integratul poate fi o persoană cît şi un grup de persoane, o categorie socială, o organizaţie, o comunitate teritorială, un subsistem social etc. Se vorbeşte astfel de o i. profesională, socio-profesională, urbană, rurală, culturală, educaţională etc. Dacă elementele care se integrează sînt subsisteme ale sistemului social global, i. este *societală.* I. reprezintă o relaţie, o interacţiune dinamică între sistemul care se integrează şi sistemul care integrează. în cursul acestui proces, atît în sistemul care se integrează cît şi în ce! ce integrează au loc mutaţii. în funcţie de caracterul activ al primului şi de capacitatea de răspuns a mediului care integrează, se disting mai multe faze ale procesului: acomodarea, adaptarea, participarea şi integrarea propriu-zisă care, de multe ori, poate fi o sinteză diferită în comparaţie cu componentele iniţiale. De ex. procesul de i. a unei persoane într-o organizaţie economică presupune o fază de acomodare al cărei conţinut este dat de informarea reciprocă asupra obiectivelor şi caracteristicilor, activarea modelelor integrative care să-i permită celui venit învăţarea rolului ce decurge din poziţia pe care o ocupă în sistemul în care se integrează. în faza de adaptare, relaţiile multiple care se stabilesc fac ca sistemul care se integrează (deţi cu o identitate separată) să capete cunoştinţele şi deprinderile necesare rezolvării situaţiilor impuse de mediu şi să răspundă pozitiv cerinţelor acestuia. Asumarea rolurilor şi promovarea iniţiativelor personale marchează faza participării. Ultima fază presupune transformarea integrantului în element funcţional, în subsistem integrat al organizaţiei respective. Se pot astfel desprinde două tipuri limită: *a.* i. prin asimilare a culturii sistemului în care se integrează; b. i. prin schimbare reciprocă — două unităţi se transformă prin interacţiune în vederea unei acţiuni optimizante, Necesitatea cunoaşterii

condiţiilprcarefavorizeazăcreştereasau descreşterea i.s., a consecinţelor unui nivel înalt sau coborît de I. precum şi necesitatea măsurării au determinat abordări mai analitice ale conceptului. în analiza unui grup social se constată că cela mal simple unităţi ar putea fi: normele sociale, pe de o parte, persoanele şi comportamentul lor pe de altă parte, în cadrul grupului apar trei posibilităţi de I.: între norme, între norme şi comportamente, între persoane. Acestea sînt elementele care dimensionează i.s. ca i. culturală, normativă, comunicaţională şi funcţională (W. Landecker: *Types of Integration and their Mesurernent,* 1951). Cînd normele şi valorile unei culturi sînt consistente între ele, se poate vorbi de o i. *culturală.* Ea variază de la concordanţa perfectă la nonconcordanţa între valorile unei culturi (de ex. cînd o cultură pretinde tuturor grupurilor şi categoriilor să practice în acelaşi timp o conduită altruistă şi una competitivă). Corespondenţa dintre norme şi comportamente, adică măsura în care valorile grupului devin norme efective pentru membrii, reprezintă *{.normativă.* Spaţiul ei de variaţie este definit, pe de o parte de acordul înalt între valori şi comportamente, iar pe de altă parte, de frecvenţa mare a violării normelor. Schimbul interpersonal de semnificaţii constituie dimensiunea *comunicativă* a i.s. Ea poate varia de la libera circulaţie a comunicării la nivelul grupului la dominanţa barierelor puse comunicării. I. în raport cu schimbul de servicii se numeşte i. *func ională.* Ea variază de la interdependenţă extremă la autonomie individuală înaltă. Fiecare din aceste dimensiuni ridică probleme specifice de măsurare, dar numai prin considerarea acestora se poate ajunge la construirea unui indice complex al i.s. *V. acomodare, adaptare, asimilare, grup social, interac iune, învă are socială, participare.* **S.M.**

INTELIGENŢĂ concept fundamental al psihologiei, ce poate fi întîlnit tot mai frecvent şi în alte ştiinţe sociale, umaniste şi chiar tehnologice. 1. Capacitate de adaptare la acele schimbări din mediul ambiant pentru care instinctul şi deprinderea se dovedesc inoperante. în acest sens, nu numai omul ci şi unele animale superioare ar manifesta comportamente inteligente caracterizate prin explorări tatonante (încercări şi erori) de identificare a unui curs adecvat (adaptiv) al acţiunii. 2. Aptitudinea de a învăţa din experienţă şi de a reacţiona în mod adecvat la schimbările din mediu prin identificarea de relaţii şi formularea de predicţii asupra cursului optim al acţiunii. învăţarea şi aplicarea prin transfer a noilor achiziţii în contexte similare sînt caracteristici inerente i. Se manifestă ca o structură de operaţii mentale implicate în rezolvarea de probleme şi obţinerea de performanţe. Locul central în sistemul I. este ocupat de elementele operatorii ale percepţiei şi mai ales ale gîndirii, memoriei şi imaginaţiei, organizate în structuri combinatorice şi implicate în colectarea şi prelucrarea informaţiei pentru rezolvarea de probleme. Tradiţia psihometrică, preocupată de măsurarea diferenţelor dintre performanţele individuale cu ajutorul testelor de diagnoză a nivelurilor dezvoltării mentale, a consacrat un sens zis operaţional şi pragmatic: "i. este ceea ce testele de i. măsoară". în această tradiţie au fost construite şi aplicate numeroase teste de i. destinate măsurării diferenţiale a coeficientului de i. (Q.I.). în studiul i. şi în elaborarea testelor de i. atenţia se concentrează asupra: a. modului de manifestare singulară şi în corelaţie a proceselor operatorii de achiziţionare şi prelucrare ale informaţiei în vederea rezolvării de probleme; *b.* stadiilor şi ciclurilor de dezvoltare ontogenetică a i. şi a factorilor care intervin; c. diferenţierii individuale a dezvoltării şi performanţelor i., respectiv a factorilor care

concură la cre□terea performan□elor de tip rezolutiv □ mal ales creativ. O extindere rapidă a cercetărilor se realizează în domeniul recent creat al i. *artificiale.* Dezvoltată la confluen□a cercetărilor din informatică, neurofiziologie, epistemologie □ psihologie cognitivă, I. artificială se preocupă de elaborarea unor sisteme informatizate de operare cu informa□ia □tiin□ifică in vederea rezolvării de probleme practice □ teoretice cu ajutorul calculatorului. Ilustrative în acest sens sînt *sistemele expert,* adică programe informatice de stocare, prelucrare □ producere de informa□ie □tiin□ifică pentru analiza, diagnosticarea □ solu□ionarea de probleme □ chiar pentru prognozarea evolu□iei probabile a unui proces. • în cercetarea sociologică, i. prezintă interes din mai multe perspective, a. Ca variabilă independentă, i. este inclusă în modele de analiză a proceselor de stratificare, selec□ie □ mobilitate socio□profesională □ ocupa□ională, în special în cele de tip recur□siv □ determinist. Diferite teste de i. sînt utilizate ca instrumente de măsurare diferen□ială a Q.I. (ai părin□ilor □/sau descenden□ilor) care apar apoi ca predictori (nesingulari) ai ocupa□iei sau pozi□iei socio□profesionale tranzitorii sau finale, *b.* Analiza contribu□iei factorilor din mediul social la dezvoltarea I. Factorii analiza□i sînt de ordin etnic, rasial, cultural, familial, □colar etc. Pînă în prezent nu s□a ajuns la o concluzie clară □ general acceptată asupra contribu□iei diferen□iale a factorilor genetici □ a celor sociali la dezvoltarea i., atît datorită insuficien□ei informa□ilor □tiin□ifice, cît □ a ac□iunii unor presupozi□ii ideologice, *c.* O aten□ie crescîndă tinde să se acorde modului de stocare, prelucrare □ aplicare a informa□iei sociale de către persoane sau grupuri în practica rela□ilor □ interac□iunilor sociale efective, atît pentru construc□ia cît □ pentru afirmarea propriilor identită□i. Se studiază astfel i. *socială* ca forma□iune distinctă, prin con□inut □ operativitate, a i. *V. mobilitate socială, personalitate, sine, stratificare socială. L.V.*

INTERAC□IONiSM orientare în sociologia nord□amerlcană, ini□iată la Universitatea din Chicago (de unde □ denumirea alternativă de "□coala de la Chicago") de către W.I.Thomas(1863□1947),R.E.Park (1864□1944) □ G.H. Mead (1863□1931). Se disting două faze istorice în dezvoltarea i. Prima este cuprinsă cu aproxima□ie în intervalul 1910□1950 □ se dezvoltă sub influen□a dominantă a lucrărilor iui W.I. Thomas *(The Polish peasant in Europe and America,* 1918□1920, scrisă împreună cu Fl. Znaniecki) □ R.E. Park *(Theimigrantpress andits control,* 1922; *On social control and collective beha vior,* 1967, ed. R. Turner). A doua fază se afirmă în perioada de după începutul deceniului al □aptelea, cind începe să se exercite mai puternic □ influen□a lui G.H. Mead *(Mind, seif and soclety,* 1934). H. Blumer introduce denumirea de i. simbolic *(Symbolic interac tionism. Perspective and method,* 1969) folosită adeseori în perioada mai recentă pentru a caracteriza întreaga orientare a i. Cele două faze nu indică în mod necesar o continuitate în dezvoltarea I. ca orientare unitară, între ele existînd diferen□ieri de accentuare a unor idei. Cea mal pregnantă diferen□ă este propusă de H. Blumer, care reia psihologia socială a lui Mead, dar □ unele principii formulate de Thomas □ Park pentru a prezenta i. ca i. simbolic. Oricum, ramifica□ile □ abordările tipice pentru i. î□ au rădăcinile în opera fondatorilor. • Depărtîndu□se de behavioris□mul psihologic □ de freudism, Thomas porne□te de la premisa că orice activitate umană este socială întrucît se realizează într□o situa□ie. Analiza situa□iei pune în evidență atît condi□ile obiective ale activită□i, reprezentate de op□iunile □ valorile economice, intelectuale, religioase sau de altă natură, cît □ atitudinile individuale fa□ă de aceste valori,

modelate de trecutul □ prezentul social. Individul "define□te situa□a" printr□un proces de alegere a unei variante dintr□un evantai al posibilită□ilor disponibile. Ca urmare "o situa□ie socială este reală prin consecin□ele definirii ei ca fiind reală". Acest enun□ este cunoscut în sociologie ca *"teorema lui Thomas",* fiind aplicat în explicarea unor multiple manifestări sociale. Ritmurile dezvoltării sociale variază în func□ie de condi□ile sociale □ de diferen□ele temperamentale dintre oameni. Sociologul trebuie să considere mai întîi măsura în care condi□ile sociale modelează dezvoltarea grupurilor. Atunci cind acestea se dovedesc insuficiente sau inoperante trebuie să fie considerată contribu□ia factorilor biopsihologici. La baza schimbării se află conflictele dintre grupuri, datorate ordonării lor ierarhice. Motivul □ forma conflictului sînt constituite istoric. Dacă în istoria timpurie predomina for□a □ con□strîngerea, ulterior au intervenit alte variabile, în special emanciparea economică □ educa□ia, care au facilitat instituirea cooperării voluntare bazată pe interac□iune. De aici importan□a ce trebuie să se acorde în sociologie studiului interac□iunii. Park a adoptat, ca □ Thomas, o perspectivă evolu□ionistă asupra societă□i, dar cu un optimism mai tem□perat. Preocupîndu□se de probleme ale ecologiei urbane, scopul său era de a identifica modalită□i de încorporare a ra□ionalită□i □ progresului în via□a socială în general □ în urbanizare în special. La baza schimbării se află conflictul dintre grupuri, rezolvabil prin intensificarea comunicării. Aceasta spore□te con□tientizarea intereselor □ a diverselor strategii, facilitează generarea unei comunită□i a discursului □ conduce la consens □ progres. Sociologia este menită să analizeze atît condi□ile obiective ale dezvoltării (societatea ca întreg □ organizările ei institu□ionale), cît □ psihologia socială a participării individuale □ de grup, în special atitudinile sau modurile de reac□ie ale indivizilor fa□ă de condi□ile trecute □ prezente. Studiile de caz □ biografiile oferă posibilită□i de înregistrare a acestor reac□i atitudinaie modelate de via□a socială □ obiceiurile trecute. Totodată, individul este animat de "patru dorin□e" sau nevoi (de răspuns, securitate, recunoa□tere □ experien□ă nouă) a căror satisfacere condi□ionează integrarea sa în fluxul schimbării. Problema principală este cea a construirii unei ordini morale în condi□i de diversitate etnică, atitudinală, lingvistică □ de obiceiuri ale indivizilor. Studiul "comportamentului colectiv" este eminamente un studiu psihosocial care pune în evidență nu numai diversitatea, ci □ posibilită□ile de generare a consensului. Pentru Thomas □ Park psihologia socială este parte integrantă a sociologiei. Insistînd asupra studiului nevoilor sociale, al interac□iunii □ comunicării, se speră în determinarea mecanismelor de construc□ie a consensului □ promovare a schimbării sociale. Integrarea lui Mead, care□ prin concep□ie psiholog social, în i. sociologic s□a dovedit fireasca □ necesară. • în teoria sa, Mead a acordat aten□ie prioritară construc□iei □ dezvoltării sinelui individual în societate. Institu□ile sociale sînt posibile "numai în măsura în care fiecare individ integrat în ele ...poate prelua atitudinile generale ale tuturor celorlal□ indivizi... □ î□ poate direc□iona în mod corespunzător propriul comportament". Unitatea sinelui individual este conferită de comunitate sau de grup social, care î□ apar .sub formă de "altul generalizat". Experien□a din grup este interiorizată □ totodată construită. Grupul oferă posibilitatea comunicării sinelui cu ei însu□ □ cu ceilal□ prin vehicularea de simboluri semnificative care constituie "universul logic al discursului" sau "sistemul de simboluri universal semnificative". Acest univers apar□ine grupurilor □ este construit în situa□i □ interac□iuni. Pentru Mead, simbolul mediază în□elegerea □ comu□

nicarea dintre indivizi în cadrul interac□unilor reciproce. Interac□unea este un proces în care fiecare persoană este capabilă să se pună în locul alteia, într□o manieră imaginară, prin substituirea sau preluarea de roluri, prin presupuneri □ anticipări empatice sau intuitive, care reglează reciprocitatea poziţiilor. Interac□unea apare astfel ca un ansamblu de strategii prin care □nele □ altul se acomodează reciproc □ realizează o bază comună de simboluri. în acest sens interac□unea este simbolică, iar i. simbolic a evidenţiat aspectele cognitive ale *simbolismului social,* caracterizat □ de £. Durkheim, M. fvîauss, C. Levi-Sirauss sau P. Bourdieu. Ac□unea socială rezultă din schimburile de simboluri în cadrul interac□unilor, luînd forma obiceiurilor, ritualurilor, regulilor, în general a instituţiilor. în dezvoltarea sinelui se disting două stadii: cel de "persoană" □ cel de "personalitate". Primul este spontan □ profund individual, relevîndu□se prin răspunsurile organismului ia cerinţele mediului (format din lucruri □ ceilalţi indivizi). Celălalt presupune construcţia □ cunoţterea atitudinilor celorlalţi ("altul generalizat"), un fel de socializare sau acomodare cu simbolurile generalizate. Indivizii reu□esc în grade diferite să□i instituie propriul sine □ să adopte roluri adecvate din perspectivele "altuia generalizat", ceea ce duce la diferenţierea ordinii sociale într□o structură politică verticală sau într□una socio□ profesională orizontală. Reglementarea ordinii sociale este realizată de atitudinile sociale organizate sau de reacţile comune ce. iau forma instituţiilor. • în general, concepţia psihosocială a lui Mead are multe puncte comune cu cea a lui Thomas □ Park. Totu□, în perioada de activitate la Universitatea din Chicago influenţa sa a fost restrînsă □ chiar neglijabilă. Abia în cea de□a doua fază de dezvoltare a i. a fost intensificată influenţa lui Mead, mai ales ca urmare a reconstrucţiei propuse de H. Blumer (1969). Accentul este pus pe interac□une □ pe semnificaţile □ simbolurile vehiculate în cadrul acesteia. Spre deosebire de interac□unea nonsimbolică (Mead o numea "conversaţia gesturilor"), cea simbolică implică actorii sociali, semnificaţile pe care ei le vehiculează despre lucruri □ ceilalţi indivizi, interpretările pe care le dau acestora □ negocierile în care sînt antrenaţi în situaţile sociale. Investigarea interac□ionist□simbolică a realităţii sociale admite trei premise: a. oamenii se raportează la lumea socială pe baza semnificaţiilor pe care aceasta le are pentru ei; *b.* semnificaţile se constituie □ se dezvoltă în procesul interac□unii sociale; c. interpretările date semnificaţiilor variază în condiţile interac□ionale ale situaţiilor concrete în care oamenii sînt implicaţi. Urmînd consecvent aceste premise se ajunge la: confundarea perspectivei psihologice de analiză a realităţii sociale cu cea sociologică (T.R. Vaugban, L.T. Reynolds, 1970); oscilaţia între un idealism subiectiv (lumea socială depinde de modul în care este percepută) □ un realism naiv (natura realităţii exterioare urmează a fi descoperită); o concepţie solipsistă datorită ignorării reciprocităţii perspectivelor □ a accentuării introspecţiei analitice (C. McPhail, C. Rexroat, 1979); exagerarea analizelor microscopice interac□ionale în defavoarea celor macrostructurale (A. Gouldner, 1973). Con□tienţi de asemenea critici, unii interac□oniţti au încercat să combine i. cu: teoria sistemelor (O. Klapp, 1972; T. Shibutani, 1968), antropologia culturală (E. Goffman, 1959, 1972), etnometodologia (N. Denzin, 1972). în ciuda reveniri1or, asocierilor sau contradicţiilor care au grevat asupra !., tradiţia cercetărilor din interiorul său s□a dovedit destul de viguroasă, abordînd o prob□ lematică sociologică diversă □ extinsă: structura ocupaţională (E. Freidson, M. Dal□ ton, F. Davis, H. Becker, R. Bucher, A. Strauss); structura instituţiilor □ configuraţia interac□unilor sociale (E. Goffman, G. Stone,

R. Turber, M. Janowitz, H. Blumer, E. Hughes, H. Becker); comportamentul colectiv (T. Shibutani, J. Gusfield, E. Quarantelli); sociologia □tiinţei (S. Marcson); sociologie urbană (A. Rose, F. Davis, A. Strauss); de□ vianţa (H. Becker, A. Lindesmith) etc. Dintr□o perspectivă contemporană, B.M. Fisher □ A.L. Strauss (1978) consideră că i. i□ar fi specifice cinci arii problematice: progresul sau evoluţia socială, schimbarea în instituţii □ controlul social, participarea bazată pe consens, limitările impuse de conflicte sau dezacorduri sociale, distribuţia puterii □ echitatea, rolul intelectualilor în dezvoltarea socială. Ele ar circumscrie atît tradiţia analitică a K, cît □ perspectivele, eventualele limitări □ necesarele deschideri spre contemporaneitatea socială. *V. ac iune socială, biografie, comunicare, conflict, consens, ecologie, etnometodologie, institu ie, interac iune socială, simbol, sine.* L.V.

INTERAC□IUNE SOCIALĂ ac□iune recj.p_rpcă sau iszyJ□HiăjLCujîlăr!! (interferenţei) acjiu n i I or .iniţate□de□ftejsoan e. grupuri £a^^!âo□|yj^ăj]^pjirjucate□se in□ f Iujjilejz J..coji.d.i□Ulâ□dfianatulfisiaifi□□ pej1oj]Tiaj□ele„oJ?jirujţe. I.s. estejnjerfigr□ son^!f_SâHiE!!eZ9IHLa'^' siîHati£!lâJ^' ^e durată yariabilă □ rezultă din influenţele reciproce ale agenţilor implicaţi. în funcţie de modurile de influenţare reciprocă, se disting trei forme d$X□~.i cooperare, opaziţie □,aco□ modare. Cooperarea se produce aju.n_c[£Înd interesele"şi orientările ac□unilor individuale sînt similare sliTcomune, pe cînd opozjtjajţe constituie în condiţi de_djferenţiere □[diyer□ genţă. Cooperarea are o dimensiune gratificatoare (cînd o persoană o solicită pe alta să□i ofere răspunsuri încurajatoare pentru propria ac□une, sporindu□i securitatea emoţională) □Lunainstrumentală (atunci cînd realizarea unui scop solicită efortul concertat al unor ac□uni iniţate de doi sau mai mulţi agenţi). Opoziţia poate lua forma competiţiei (numai un partener îţi realizează maximal scopurile) sau a conflictului (în condiţii de orientare divergentă ireconciliabilă a intereselor, scopurilor sau opţiunilor părţilor). Acomo□ datea□fiste□ţs.. caj2_rezulţă__djj5..jiioâificarea sju_aJ_ysţar□AacJii^njk2Mn_.ye£lereaţcFeşterii gradului lor de compatibilitate. Aici intervine un prQCjîsiîejTej^iej^jnXe^ plicită sau explicita menit, □ă..reducă divergenţele de orientare □ să sporească gradujjte cuplare a ac□unilor, individuale. în general, i.s j□rej□ujo^nejjjT^nsens tacit sau e^CliSilâLS£ÎSîI!^.?oc?'^i as y.PI a regulilor care reglementează raporturile inîerperso□ nale sau intergruj□ale. I.s^jelaţiv stabile sau repetate în situaţii diferite circumscriu o relaţie socială. în a*celFse"ns~ relaţia socială'pqate oferi <u>temet.de</u> anticipare a i.s. *V. ac iune socială, competi ie, confJTSCcooperare, grup social, influen ă socială, rela ie socială,* L.V.

INTERES expresie activă a necesităţilor unui sistem (individ, grup social, instituţie, colectivitate), finalitate care orientează comportamentul. Categorie centrală a sociologiei marxiste. Aceasta consideră că fiecare poziţie în organizarea socială este asociată cu i. *obiective* specifice, care tind să devină: con□tiente, luînd forma obiectivelor, scopurilor, aspiraţiilor, idealurilor. Conceptul de i. face legătura între poziţia într□un mod de organizare socială, condiţiile existenţiale □ orientarea comportamentului respectivului sistem. I. obiective pot fi deduse din organizarea socială. De exemplu, în teoria marxistă, analiza intereselor burgheziei □ ale proletariatului: din poziţia celor două clase în societatea capitalistă, se pot deduce i. lorfun□ damentale; burghezia: maximizarea profitului, menţinerea sistemului capitalist; proletariatul: obţinerea unor condiţii de venit, de muncă □ de viaţă acceptabile, sporirea drepturilor politice □ sindicale, asigurarea locului

de muncă. Relațiile dintre i. cît și dinamica acestora depind de organizarea socială, in societatea actuală, datorită complexității modului de organizare, există în mod normal o pluralitate de I. ale indivizilor, grupurilor, instituțiilor. Opțiunea democratică constă în căutarea unor mijloace noncoercitive de promovare a acestor pluralități de i.: înțelegere, acceptare, adaptare reciprocă, căutarea de soluții care să maximizeze convergența, negociere. Una dintre problemele clasice ale eticii și sociologiei o reprezintă relația dintre i. personale și i. sociale. *V. clasă socială, motiva ie, proprietate.* C.Z,

INTERIORIZARE 1. Tendință a vieții psihice de îngustare a sferei relațiilor cu mediul social și accentuare a autoanalizei, a trăirilor interne, sprijinite de dinamica propriului "eu". Această tendință este centrală tipului introvert de personalitate. în condiții anormale poate conduce, prin deteriorări ale psihismului (nevroze sau psihoze), la desprinderea, pînă la ruptură, de mediul social. 2. Proces al învățării prin care omul dobîndește cunoștințe, norme și valori sociale și sistematizează cognitiv experiențe. Pentru psihologia cunoașterii, I. este procesul fundamental prin care se constituie operațiile de bază ale gîndirii și sistemul general de cunoștințe. 1. contribuie la formarea structurilor sociale ale personalității umane. în mod particular I. constă în însușirea unor finalități, obiective, valori. De exemplu, i. de către o persoană a obiectivelor organizației în care lucrează. *V. asimilare, învă are socială, personalitate, sine.* **I.A.P.**

INTERVIU (engl. *interview,* "întrevedere, întîlnire"), tehnică de obținere prin întrebări și răspunsuri a informațiilor verbale de la indivizi și grupări umane in vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor socioumane. I. se bazează pe comunicarea verbală și presupune întrebări și răspunsuri, ca și chestionarul. Spre deosebire însă de chestionar, unde întrebările și răspunsurile sînt de regulă scrise, I. Implică totdeauna obținerea unor informații verbale. Convorbirea reprezintă elementul fundamental în tehnica I., în timp ce întrevederea nu constituie decît o condiție care facilitează transmiterea indirecțională a informațiilor: de la persoana intervievată spre operatorul de i. în cercetările socioumane, se recomandă utilizarea i. cînd se studiază comportamente greu de observat, pentru că se desfășoară în locuri private, în studiul credințelor, opiniilor și atitudinilor (Margaret Stacey, 1970). Ancheta prin interviu a devenit metoda cea mai frecvent utilizată în cercetarea sociologică (Theodore Caplow, 1970). Utilizarea i. în cercetarea sociologică are mai multe scopuri: *a.* de explorare, de identificare a variabilelor și a relațiilor dintre ele; *b.* ca principală tehnică de recoltare a informațiilor; c. de recoltare a unor informații complementare obținute cu ajutorul altor metode și tehnici (Fred N. Kerlinger, 1973). Avantajele și dezavantajele utilizării i. în cercetările sociologice au fost sintetizate de Kenneth D. Bailey *(Methods of Social Research,* 1982). Ca avantaje sînt enumerate: a. flexibilitatea, posibilitatea de a obține răspunsuri specifice la fiecare întrebare; *b.* rata mai ridicată a răspunsurilor, asigurată de faptul că pot oferi informații și persoanele care nu știu să scrie și să citească, precum și cele care se simt mai protejate cînd vorbesc decît cînd scriu; c. observarea comportamentelor nonverbale, fapt ce sporește cantitatea și calitatea informațiilor; *d.* asigurarea standardizării condițiilor de răspuns, lucru imposibil de realizat, de exemplu, în cazul chestionarelor poștale; e. asigurarea controlului asupra succesiunii întrebărilor, fapt ce are consecințe pozitive asupra acurateței răspunsurilor; /.spontaneitatea răspunsurilor, știut fiind că primele reacții exprimă

afectivitatea subiecților mal fidel decît cele realizate sub control normativ; g. asigurarea unor răspunsuri personale, fără intervenția altora; *h.* asigurarea răspunsului la toate întrebările și, prin aceasta, sporirea volumului informațiilor; /. precizarea datei și locului convorbirii, tapt ce asigură comparabilitatea informațiilor; /. studierea unor probleme mai complexe prin utilizarea unor formulare, chestionare sau ghiduri de i. mai amănunțite, cu mai multe întrebări, de o mai mare subtilitate. Dezavantajele utilizării i. sînt ordonate de Kenneth D, Bailey astfel: a. costul ridicat: *b.* timpullndelungat; c. erorile datorate operatorilor de i.; *d.* imposibilitatea subiecților de a consulta diferite documente scrise în vederea formulării unor răspunsuri precise; e. inconveniente legate de faptul că li se cere subiecților să răspundă indiferent de dispoziția psihică, de starea de oboseală etc; *f.* neasigurarea anonimatului: *g.* lipsa de standardizare in formularea întrebărilor; *h.* dificultăți privind accesul la cei incluși în eșantion. Atît avantajele cît și dezavantajele i. sînt relative și trebuie să fie evaluate prin raportare la celelalte metode și tehnici de cercetare și, mai ales, în funcție de diferitele procedee și tipuri de i. • Criterii de clasificare a interviurilor sînt numeroase (conținutul comunicării, calitatea informațiilor obținute, gradul de libertate a cercetătorului în abordarea diferitelor teme și formularea întrebărilor și în respectarea succesiunii lor, repetabilitatea convorbirilor, numărul persoanelor participante, statusul sociodemografic al acestora, modalitatea de comunicare, funcția îndeplinită în cadrul procesului de investigare), dînd naștere multiplelor tipuri de i. Din punctul de vedere al conținutului comunicării se face distincție între I. de opinie și i. documentar (R. Duverger, 1961). în funcție de calitatea informațiilor, se disting 1. extensive de i. intensive. Trecerea gradată de la deplina libertate a cercetătorului de a inova pînă la eliminarea oricărei libertăți de inovare în alegerea temelor și succesiunea întrebărilor a dat naștere mai multor tipuri de i., prezentate de Madeleine Qrawitz *(Methodes des sci ences sociales,* 1972). I. clinic reprezintă forma extremă a i. nondirectiv. 1. clinic a fost propus ca tehnică de intervenție psihoterapeuiică de psihologul american Cari Rogers (1902-1987). Metoda nondirectivă pe care o propune în *Cliont centred Psychothe rapy* (1952) presupune comunicarea autentică bazată pe încredere și înțelegere între pacient și terapeut. Este o relație de ajutorare în vederea dezvoltării și maturizării persoanei, pentru o mai bună înțelegere a experienței proprii și pentru sporirea capacității de confruntare cu viața. I. clinic nu se utilizează numai în scop terapeutic, ci și pentru psihodiagnoză, pentru acțiunile da orientare profesională și de asistență socială. I. în profunzime, ca și 1. cu răspunsuri libere se utilizează atît în psihoterapie, cît și în cercetarea socioumană. Spre deosebire de i. clinic, i. în profunzime, centrat tot pe persoana intervievată, vizează doar un singur aspect al personalității, nu persoana în întregul ei. La fel stau lucrurile și în cazul i. cu răspunsuri libere, i. centrat (ghidat sau focalizat) ca procedeu de cercetare în științele socioumane, a fost prezentat pentru prima dată de sociologul american Robert K. Merton, în 1956. Este un i. semistructurat, în sensul că abordează teme și ipoteze dinainte stabilite, dar întrebările și succesiunea lor nu sînt prestabilite. Acest tip de i. impune centrarea convorbirii pe o experiență comună tuturor subiecților. Cercetătorul elaborează un ghid de i. în care sînt fixate problemele ce vor fi abordate în convorbirea focalizată pe experiența subiectivă a implicării persoanelor intervievate în situația analizată. I. cu întrebări deschise și I. cu întrebări închise fac parte din categoria I. structurate. Astfel de i. sînt larg utilizate în cercetările sociologice. **I.** pot fi

unice □ repetate, ca de exemplu în anchetele panel. Cel mai adesea, i. se derulează ca o comunicare între două persoane: operatorul de i. □ persoana care răspunde. Acesta este tipul de i, personal. în cercetările sociologice se poate apela □ la i. de grup, care are exigen□e specifice în vederea elaborării prin interac□iunea grupului a unui răspuns colectiv la problemele puse în discu□ie. I. pot fi făcute cu adul□i, cu tineri sau copii. Pot fi intervievate personalită□ile vie□ii politice, □tiin□ifice □ culturale. De fiecare dată diferen□ele dintre statusurile *socio profesionale* ale cercetătorului comparativ cu persoana intervievată ridică probleme în ordinea acceptării, desfă□urării □ valorificării i. Problematica intervievării copiilor a fost explorată de Leon Yarrow, în 1960.1. cu copii î□ găsesc aplicabilitatea în studiul unor teme precum: socializarea, formarea prejudecă□ilor, rela□ile copii□pări□i, rela□ile între grupurile pre□colare □ □colare etc. I. se clasifică □ după modalitatea de comunicare a informa□ilor, fiind luate în discu□ie i. face□to□ face (directe, personale) □ i. telefonice. Unii cercetători (W.R. Klecka, A.J. Tuchfarber, 1978) consideră că în deceniul al VIII□lea al secolului nostru s□a produs o minirevolu□ie în cercetarea sociologică din S.U.A.: "copilul vitreg" al anchetelor sociologice, i., a devenit "copilul favorit" al acestora. Această schimbare s□a produs datorită faptului că în prezent aproximativ 98% din popula□ia americană are acces la un post telefonic, precum □ datorită punerii la punct a unui sistem de e□antionare adecvat — Random□digit dialing (RDD). în cele mai multe □ări, între care □ România, dotarea limitată cu posturi telefonice a popula□iei nu permite efectuarea încă a unor anchete telefonice reprezentative la nivel na□ional. în fine, i. pot fi clasificate — a□a cum preciza Fred N. Kerlingerîn *FoundationsofBehavioral Research* (1973) — □ după func□ia pe care o au în cadrul cercetării, identificîndu□se trei tipuri: I. explorativ, i. de cercetare (propriu□ zis) □ i. de verificare. *V. anchetă sociologică, chestionar, efectul de operator, operator de interviu, panel, random digit dialing,* S.C.

INURBA□IE cre□tere urbană care se realizează prin concentrarea popula□iei □ a noilor structuri urbane în vechiul perimetru administrativ al unui ora□ I. □ exurba□ia pot fi considerate ca procese complementare în dezvoltarea urbană; *V. conurba ie, exurba ie, urbanizare,* I.F.

IPOTEZA RELATIVITĂ□II LINGVISTICE a fost formulată de Benjamin Lee Whorf *(Language, Thought and Reality,* 1956) după care limba condi□ionează modul în care vedem, concepem □ interpretăm lumea, constituind un fel de "prismă" prin care privim, ceea ce ar avea drept consecin□ă că există tot atîtea moduri de a vedea lumea cîte limbi e□ xistă. Această idee o găsisem formulată, mult mai înainte, la E. Sapir (1929), care spunea că limba constituie un factor activ în formarea tabloului nostru asupra lumii, care se deosebe□te după sistemul de limbă folosit. B.L. Whorf formulează, în legătură cu această ipoteză, *principiul relativitä ii,* după care oamenii percep realitatea oarecum în func□ie de categoriile de gîndire pe care le impune limba: "Acest fapt are o importan□ă deosebită pentru □tiin□a contemporană, deoarece din el rezultă că nimeni nu este liber să interpreteze natura absolut independent □ cu to□i sîntem lega□i de anumite moduri de interpretare, chiar atunci cînd ne credem cu desăvîr□ire liberi *I.J.* A□adar, ne lovim de un nou principiu de relativitate care spune că fenomenele fizice similare permit crearea unui tablou similar al universului numai cu condi□ia asemănării sau, cel pu□in, a corela□ tivitä□ii sistemelor lingvistice". Al doilea principiu este cel al *necesită ii obiective a sistemului limbii,* după care modul de gîndire

□ de percepere a realitä□ii, impus de sistemul limbii, nu depinde de con□tiin□a individului: "în esen□ă, gîndlrea este extrem de enigmatică, iar cercetarea limbii poate să o lumineze mai bine decît alte cercetării care se pot întreprinde în legătură cu procesul de gîndire. Această cercetare arată că gîndirea individuală este supusă legilor indestructibile ale structurilor de care el nu devine con□tient. Aceste structuri sînt inaccesibile percep□iei, care sistematizează confuz limba maternă, ceea ce se poate vedea destul de clar dacă vom compara, fără idei preconcepute, deosebirile dintre limbi, mai ales dacă ele apar□in unor familii diferite. Omul gînde□te într□o anumită limbă: engleză, sanscrită, chineză, dar fiecare limbă este un vast sistem de structuri, diferite una de alta, în care, prin cultură, au fost stabilite □ ordonate forme □ categorii, cu ajutorul cărora, oamenii nu numai comunică, ci □ analizează natura, observă □ omit diverse tipuri de conexiuni □ fenomene, dirijează în□elegerea □ ridică edificiul con□tiin□ei individuale". După B.L. Whorf, societä□ile nu sînt realitä□i tăcute, iar limitele limbajului sînt □ limitele lumii noastre. Dacă se admite că i.r.l. con□ine un "sîmbure" de adevăr, mul□i speciali□ti o consideră ca o exagerare. Limba nu este numai o pură conven□ie. Ea reflectă distinc□ile de care o comunitate are nevoie în via□a cotidiană. Cînd o colectivitate are nevoie de noi no□iuni, ea le creeză, inclusiv pentru a face deosebirile necesare pentru o mai mare precizie. V. *comunicare, cultură, sociolingvistică.* I.F.

ISTORIA SOCIOLOGIEI termen impus pentru a desemna realitatea unui "timp interior" al teoriilor sociologice, în spe□ă al s. ca □tiin□ă cu o dinamică proprie care□i dezvăluie prin aceasta o *dimensiune istorică* incontestabilă. Tocmai această dimensiune istorică a □tiin□ei despre societate reclamă □ face posibilă existen□a unei discipline □tiin□ifice de sine stătătoare, cu metode □ categorii specifice. I.s. nu trebuie confundată cu sociologia s., demers care dă seama cu precădere despre "timpul exterior" al dinamicii s., despre cadrele sociale ale unei asemenea □tiin□e. Tot astfel, i.s. nu trebuie confundată nici cu cercetarea for□elor interioare ale i.s. ca i. intelectuală: percep□ii, iluminări, descoperiri. Studiul acestora reclamă metode specifice □ riscul cel mai mare al unui atare demers pentru i.s. este alunecarea în *biografie,* adică reduc□ia i. intelectuale la biografia intelectuală. O asemenea reduc□ie implică "tratarea ideilor ca derivate aie individualitä□i □ nu ca structuri ale sensului, ca perspective sau moduri de structurare a în□elesului, ceea ce sînt de fapt ideile în Istoria civiliza□iei" (R.A. Nisbet, *The Sociological Tra dition,* 1973). Putem admite, într□o primă accep□ie, că *i.s,* este studiul istoric al ideilor sociologice al vie□ii acestora în timp. Nisbet compară ideile cu institu□ile. Ca □ acestea, ideile au "rela□i interdependente □ continuitä□". Ideile sînt "realitä□i ale gîndirii", iar, din punct de vedere morfologic, sînt "unitä□ile elementare ale teoriilor", "for□e" capabile să le imprime unitate □ să ajute creatorul de teorie să depă□ească, să "sară" peste "golurile empirice" ale □tiin□ei. I.s. cercetează, de asemenea, □ transformarea sociologiei ca *voca ie* într□o *profesiede* utilitate practică. I.s. poate fi utilizată □ ca metodă de construc□ie a teoriei sociologice a□a cum o dovede□te demersul mai tuturor sociologilor, cum o arată întreprinderea celebră a sociologului american T. Parsons, care a considerat teoriile lui Durkheim, Weber, Pareto, Marx, ca *"fapte sociologice" d'm* care se pot extrage categoriile, no□iunile sociologice de bază ale investiga□iei empirice a *faptelor sociale.* în mod similar procedase Pareto, pentru a constitui conceptul său fundamental de "ac□iune non□logică". Pornind de la imperativul integrării cuno□tin□elor sociologice, i.s. descoperă

dimensiunea "mult/paradigmatică" a acestei ştiinţe, care, alături de cea istorică, este cea mai semnificativă (dimensiunea explicativă şi cea profetică sînt puternic dependente de primele două). I.s. studiază, aşadar, şi acest proces de "integrare" a paradigmelor de "selecţie" sau înlocuire a unei paradigme cu alta (G. Ritzer, *Towardan integraiedsociological paradigm,* London, 1981), Ion Ungureanu, cel care a Ilustrat în mod strălucit această ştiinţă la Universitatea Bucureşti, atribuie caracterului multiparadigmatic al sociologiei o semnificaţie decisivă in i.s. ("Deoarece sociologia este o ştiinţă multiparadigmatică — mai multe paradigme competiţionează pentru a oîţtiga hegemonia — există cel mult paradigme sociologice *dominante,* nu şi o paradigmă universală în sociologie": *Paradigme ale cunoa terii societă ii,* 1990). Paradigmele, ca modele folosite pentru "verificarea validităţii enunţurilor empirice corespunzătoare relaţiilor prescrise teoretic" (ibidem), reprezintă, deci, o dimensiune esenţială a i.s.. Din acest punct de vedere, dinamismul istoric al sociologiei se desfăşoară la două etaje: acela al *paradigmelor* şi cei al *teoriilor* sociologice (între ele funcţionînd o relaţie de relativă interşanjabilitate). I.s. este aşadaro ştiinţă care ţine seama nu numai de caracterul *cumulativ* al sociologiei ci şi de caracterul ei competitiv, adică de "confruntările" ei. Paradigma este, în această nouă înţelegere, "totalitate a formelor teoretice şi empirice pe care leţa îmbrăcat, în evoluţia sa, un enunţsociologic fundamental" (Ibidem). într-un anume sens, i.s. este cheia oricărui act mental în sociologie. Lectura unui concept sociologic este obligatoriu lectura "devenirilor" sale, deci una de I.s. • Care este unitatea de analiză a i.s.: teoria, ideea socială, sistemul, curentul, şcoala, ideologiile, epoca, mişcarea etc? *Teoria* nu poate fi, căci este un cadru mult prea restrîns, la nivelul ei nu putem zări mişcarea ideilor care o compun, care au concurat la geneza ei. *coala* nu poate fi întrucît pare a fi mai degrabă produsul secund în raport cu teoria şi creatorul acesteia. şcoala este produsul unificării unei teorii cu un fapt de prestigiu. şcoala apare ca o consacrare a valorii teoriei şi a prestigiului creatorului ei. şcoala, deci, nu poate explica geneza teoriei (a celei prime, cel puţin). *Curentul* nici atît, fiindcă un curent cuprinde fapte sufleteşti, axiologice, intelectuale, diverse şi nu poate explica selecţia acelor fapte şi factori care vor concura la ţesătura teoriei. Mai apoi, într-un curent apar teorii diverse uneori chiar competitive. Cazul teoriei lui Durkheim şi al lui Drăghicescu, Madgearu şi Stere, A.C. Popovici şi Iorga. Trebuie să găsim acel element care reprezintă şi un cadru de structurare şi variaţie a tradiţiei sociologice, dar şi sita (selectorul) care cerne tradiţia, ideile, păstrînd ceea ce va concura la elaborarea unei teorii. Acest cadru de memorare şi de selecţie trebuie să fie şi intern şi extern teoriei: îl putem identifica în corpul teoriei cu acel element careşo transcende fixîndu-i direcţiile de mişcare (cum tot el îi fixează şi termenul de înlocuire: ciclul unei teorii). Există deci o rată de viaţă a teoriilor. Prin urmare, acest element care fixează cadrul de memorare, de selecţie a ideilor teoretice precum şi durata unei teorii date, este cel care serveşte pentru a face i.s., ca teorie a mişcării organice şi deci a vieţii teoriilor. Acel element nu poate fi altul decît acela în care se exprimă "atitudinea creatoare" pe care o ia omul în faţa existenţei *sociale.* Or, atitudinile noastre creatoare se descarcă în *idei,* activează sau reactivează o idee sau aita. ideea apare deci ca "organ" al unei nevoi creatoare (L. Blaga). Există posibilitatea de a varia funcţiunea unei idei fără aţi schimba *con inutul,* astfel că i.s. este deopotrivă istoria ideilor sociologice, dar şi teoria variaţiei "regimurilor funcţionale" ale ideilor sociologice. Putem să urmărim adeseori

transformări teoretice radicale în sociologie prin simpla schimbare a funcţiunii unei idei. Ideea de comunitate la Sf. Augustin are o funcţie religioasă, la A. Comte are o funcţiune morală şi intelectuală, la Durkheim o funcţiune metodologică şi afectivă, la M. Weber o funcţiune morală şi chiar economică (ceea ce nţavea la Durkheim). Putem urmări, la acest nivel, transformările teoretice ale sociologiei şi deduce, astfel, care este lucrul cel mai important pentru sociolog în epoca lui. *lată dar că din originea unei idei nu putem deduce func iunea ei, iar.din func iunea ei nu putem* deduce originea ei. Această descoperire a lui Blaga e atît de revoluţionară încît ne apără de aţa numitul caracter de clasă al unei teorii, cu care neţa obişnuit marxismul. Pentru Marx, teoriile au o bază de clasă şi o funcţie de clasă. Am reţinut însă că aceeaşi idee poate servi funcţiuni multiple şi adeseori contradictorii, astfel încît e greu săţi plasăm rădăcinile în atitudinile unei clase ori săţi închidem funcţiunile în orizontul de interese şi de nevoi al clasei respective. Chiar cu privire la originea unei idei se pot spune lucruri iconoclaste, căci aceeaşi idee se poate naşte de mai multe ori. Ideea despre "maya" (ideea că lumea simţită e iluzie), arată Blaga, sţa născut de două ori: odată în India antică şi a doua oară în idealismul european. Cît priveşte mecanismul dinamicii ideilor, adică al variaţiunii funcţionale, este de reţinut sugestia "permutaţiei funcţionale" conform căreia o idee poate împrumuta funcţiunea altei idei. Ideea A cu funcţiunea a poate împrumuta funcţiunea *b* de la ideea B. Conţinutul de la care sţa împrumutat funcţia îşi poate păstra şi el mai departe funcţia, dar se poate săţi piardă orice funcţiune intrînd, ca orice product fără valoare, în cripta istoriei. Ne confruntăm aici cu o problemă tulburătoare: "ciclul de viaţă" al unei teorii. Cît priveşte variaţia prin permutaţie funcţională, i.s. ne arată exempls nenumărate. De exemplu, ideea de contract are o funcţiune la Spencer şi o cu totul alta la Durkheim, La Spencer, ca sila contractualităţi, contractul este chiar temelia ordinii sociale, de unde conceptul de "solidaritate contractuală". La Durkheim, dimpotrivă, contractul este un fel de suprarelaţie, o suprastructură, o expresie exterioară a unei solidarităţi mai adînci. Contractul este deci numai "aparatul" juridic al relaţiei sociale. Ne dăm seama că Spencer a împrumutat pentru contract funcţiunea pe careşo are comunitatea şi astfel comunitatea la el nu mai are un rol sociologic. Cît îl priveşte pe Marx, acesta a transferat ideea de comunitate şi deci funcţiile el asupra ideii de clasă proletariană, astfel că un concept de lungă carieră teoretică — cel ae comunitate — esta aruncat de marxişti în cripta istoriei şi înlocuit definitiv cu cel de proletariat. Aici îşi va avea, mai apoi, rădăcinile realismul socialist, care va cere literaturii şi ştiinţei să trateze totul din punctul de vedere al acţiunii proletare. Această ficţiune care vrea să preia funcţiunile unei perfecţiuni pe pămînt devenea astfsl o măsură morală şi metafizică pentru orice act omenesc. De aici apariţia unei oaste de ideocraţi, o specie de teologocraţi fără Dumnezeu. Cea deţa doua lege sub care stă dinamica funcţională a unei idei teoretice (a oricărei idei) este legea heşterogeniei, conform căreia: *"o idee care îndepline te o func iune poate îndeplini, mai mult sau mai pu in, orice altă func iune spirituală, adică nenumărate"*(p. 276). înţelegem că o idee poate împrumuta funcţiuni de la o altă idee, cu care nţare nici o legătură cauzală. Avem, iată, întemeiere pentru ideaa caracterului multiparadigmatic al sociologiei: faptul că, în aceeaşi teorie, şi cu atît mai mult, în aceeaşi epocă, pot coexista funcţiuni ale unei idei între care nu există nici o legătură cauzală. Altminteri spus, ideea A poate adopta funcţiunile ideilor B, C, D deşi între A, B, C, D nu există nici o legătură cauzală. De exemplu, ideea durkheimistă de "solidaritate

organică" împrumută funcțiunea ideii spenceriene de solidaritate contractuală, a celei comteene de "spirit pozitiv", a celei a lui TSnnies de "societate", fără a o pierde pe cea tradițională a ideii de comunitate. Ideea contractualistă, idee pozitivistă, ideea organioistă etc. se regăsesc, adadar, prin funcțiunile lor, în cadrul ideei durkheimiste de ordine. Ceea ce a preluat de la aceștia, Durkheim, a fost funcțiunea ideilor, nu ideile însele. Ideea de ordine sau de comunitate pierde la Durkheim înțelesul contractualist, individualist, liberal etc. și preia un înțeles organicist, colectivist, conservator etc. Pînă la ce prag se petrece această variație funcțională? Cînd, altfel spus, își incheie o idee cariera, într-un ciclu funcțional anumit? Cînd, tot Blaga ne spune, și-a atins eficiența, finalitatea maximă. Blaga precizează: *"spiritul omenesc tinde să dea unei idei funcțiunea pentru care ideea are finalitatea cea mai mare, sau, cum am mai zis, valoarea maximă",* (p. 278). în scopul acesta spiritul recurge la mecanismul mutațiunii funcționale. De exemplu, ideea de comunitate are la Sf. Augustin o funcție religioasă, la Comte una intelectuală, la Durkheim una morală, la Marx, una politică, dar și una subiacent religioasă. Cu toate acestea, nu putem fi satisfăcuți doar cu una dintre teoriile acestea izvodite grație mutațiilor funcționale ale aceleiași idei. E de observat, fără îndoială, că "mutațiunile funcționale tind spre o valoare maximă" (ibid.), dar trebuie se sesizăm totodată că acest maxim este el însuși variabil astfel încît el nu poate fi niciodată definitiv și, ori de cîte ori este atins, "ideea este expusă unui salt funcțional, adică unei mutații funcționale". în felul acesta, dinamica ideilor ne oferă mai degrabă spectacolul unui spațiu polifuncțional aflat într-o mișcare de expansiune — contracție, atît în timp, de la o epocă la alta, cît și în spațiu, de la o societate la alta. Sîntem, deci, în măsură să distingem între idee și sistem și deci între i.s. ca istorie a ideilor sociologice și i.s. ca istorie a sistemelor și a ciclilor create în jurul sistemelor. Teoreticieni precum Bentham și Mills alcătuiesc împreună sistemul utilitarist, Marx și Proudhon sistemul socialist, Marx, Engels, Lenin, sistemul marxist, Hegel, Schelling etc, sistemul idealist etc. *V. metodologia cercetării sociologice, sociologie, sociologia românească,* I.B.

IZOLARE SOCIALA separare parțială sau totală a indivizilor sau grupurilor sociale, unul de altul, în termenii comunicării, interacțiunii cooperative, implicării sociale reciproce.^ I.s. se poate referi la individ, grup sau colectivitate. I.s. a individului provine din restrîngerea coniacielor sociale cu membrii grupului sau din respingerea acestuia de către grup. în acest caz i.s. reprezintă un efect al individului de a stabili și întreține relații și comunicare cu ceilalți. Un grup este izolat dacă evită sau restrînge la minimum contactele sociale și culturale cu celelalte grupuri, dacă anumite condiții nu facilitează astfel de contacte sau, în fine, dacă celelalte grupuri îl marginalizează. K. Davis *(Human Society,* 1949) relevă că o formă de I.s. este distanța socială a membrilor unui grup (anonimitate, lipsă de mobilitate spațială, prietenii puține, lipsă de interes pentru activitățile de grup). Această formă a i.s. devine normativă în unele momente ale evoluției societăților cel puțin tot atît de frecvent ca și opusul ei, apropierea socială. Antropologul R. Redfield notează ca o particularitate a unei faze a societăților tradiționale starea lor de societăți izolate, întreținînd foarte puține contacte cu membrii altor societăți. în științele politice termenul este prezent sub forma de "izolaționism". Acesta se aplică pentru a defini acea politică fundată pe credința că interesele unei națiuni sînt cel mai bine servite de evitarea contactelor strînse cu alte națiuni. *V. autarhie, distanță socială, marginalitate.* I.A.P.

IZOLAT UMAN populație umană perpetuîndu-și existența ca un sistem izolat, relativ închis. Principalele criterii de izolare sînt de ordin geografic, etnic, religios; ele pot fi întărite prin reguli juridice cuîumiare, ca în cazul obștei românești (dreptul de preempțiune al comunității față de individ, preferința pentru endogamie etc), luînd astfel ființă un veritabil sistem de izolare. Noțiunea de i.u. a fost introdusă în 1928 de geneticianul suedez S. Wahlund. Din punct de vedere genetic, i.u. se definește drept populația în interiorul căreia un individ își poate găsi partenerul de căsătorie. Pe baza corelației dintre mărimea unei populații și a familiilor, pe de o parte, și frecvența gradelor de rudenie în interiorul grupului, pe de altă parte, tot un suedez, G. Dahlberg, a avut intuiția că se poate calcula dimensiunea unui i.u. după numărul de căsătorii între verii buni. I.u. îndeplinește pentru antropologie funcția unui laborator de teren, unde, cu ajutorul metodei genealogice, se poate urmări pe mai multe generații modul de transmitere a trăsăturilor somatice (dacă ne gîndim la antropologia fizică) și modul de integrare și funcționare a trăsăturilor culturale (dacă ne gîndim la antropologia culturală). Tema este însă propice unor abordări multiple, metodic coordonate (Andre Cheventre et Derek F. Roberts, eds.: *Pluridisciplinary Approach of Human Isolates,* 1990). Importante studii și cercetări asupra i.u. s-au întreprins în Franța (Jean Sutter și Leon Tabah), în Italia (L. L. Cavalli-Sforza), în Suedia (G. H. Alstrâm). în spațiul românesc, ca sisteme relativ închise apar în descrierile lui H. H. Stahl vechile obști țărănești; izolatele etnice germane din Munții Banatului au fost cercetate din punct de vedere genetic și demografic de Horst Schmidt; izolate zonale bine conturate sînt formațiunile antropo-geografice intracarpatice numite "țări" (monografiate în lucrări mai ample sau mai restrînse de Ion Conea, N. Dunăre, Ion Chelcea ș.a.). Un fenomen caracteristic pentru evoluția așezărilor umane în perioada contemporană este "spargerea" i.u. (Jean Sutter, art. *Demographie, gânătique, etimologie,* 1968). Fenomenul se poate chiar măsura, fiind pus în evidență de dispariția căsătoriilor consanguine și de scăderea endogamiei corelativ cu creșterea exogamiei. Spargerea i.u. se datorează perfecționării mijloacelor de transport și a drumurilor, factorul general și complex fiind iradierea exercitată de civilizația industrială asupra comunităților și zonelor rurale. *V. familie, genealogie, izolare socială, obște, populație, țară.* **Gh.G.**

IMBĂTRÎN1RE DEMOGRAFICĂ proces ce constă în creterea ponderii persoanelor virstnice (de la 60 sau 65 de ani în sus) în cadrul unei populaii. Este vorba de un proces ce se manifestă, la ora actuală, în multe ări ale lumii, cu deosebire în cele dezvoltate, în principiu, trei cauze principale directe pot genera i întreine un asemenea proces: a. reducerea fertilitii populaiei, *b. o* emigraie masivă, care, în general, afectează populaia de vîrstă fertilă i c. reducerea mortalitii la vîrstele înaintate. Al doilea dintre factorii menionai acionează, mai cu seamă, la nivelul subpopulaiilor naionale — de pildă, în .mediul rural — i numai în situaii excepionale are efecte vizibile la scara unei ări. Analize foarte fine au demonstrat că î.d. din ările dezvoltate nu poate fi pusă, în mod semnificativ, nici pe seama creterii duratei medii a vieii, devreme ce aceasta, cel puin pînă recent, sa realizat prin reducerea mortalitii la toate vîrstele, ba chiar într o primă fază, precumpănitor la vîrstele cele mai tinere. Prin urmare, factorul fundamental în provocarea i amplificarea î.d. îl constituie scăderea fertilitii populaiei. Din acest motiv, există o legătură puternică între gradul de î.d. al unei populaii i nivelul fertilitii în perioadele anterioare i în prezent. Rezultă astfel o varietate mare de situaii pe plan mondial, determinată de momentele foarte diferite la care a început să scadă fertilitatea într o ară sau alta. Astfel, proporia populaiei de peste 60 de ani i peste variază între 3 4%, în ările cu fertilitatea cea mai ridicată, i 23 24%, in cele în care procesul de î.d. este cel mai avansat. în 1990, această grupă de vlrstă reprezenta 15,7% din populaia României, în timp ce cu 50 de ani în urmă ponderea ei era de două ori mai mică. î.d. progresivă a avut i are repercusiuni importante asupra vieii economice, politice i sociale, pe o arie importantă a planetei, de unde i interesul pentru o asemenea problematică, care a dus chiar la crearea unei discipline speciale, intitulată gerontologie socială. *V. fertilitate, migra ie, mortalitate.* **T.R.**

ÎMBOGĂIREA MUNCII *(Principiul muncii îmbogă ite),* proiectare a posturilor de muncă, la nivel individual sau de grup, astfel încît să se ofere activii complexe, variate, satisfăcătoare, calificate, cu un grad ridicat de creativitate i responsabilitate. Opus *principiului muncii simplificate* formulat de managementul tiinific clasic, conform căruia mun

cile simple, repetitive, u□or de învă□at sînt mai eficiente decît muncile complexe. O asemenea abordare a dus la posturi de muncă slab calificate, nesolicitante, monotone, generatoare de insatisfac□ie □i alienare. Aplicarea exemplară a principiului muncii simplificate este linia de asamblaj. Prin anii '60, ca o alternativă, s□a formulat p.m.î. care consideră că performan□a ridicată nu este ob□inută neapărat prin simplificarea muncii; prin î.m. se pot ob□ine performan□e cel pu□in tot atît de ridicate. Simplificarea muncii, s□a demonstrat, este asociată cu reac□ii negative: lipsă de integrare, alienare, frustrare, recurs la mijloace compensative (alcool, droguri), risc mai ridicat de boli somatice □i psihice, fluctua□ie, absenteism. Contextul in care s□a formulat p.m.î.: in anii '60 s□a produs o dezvoltare economică rapidă înso□ită de o cre□tere spectaculoasă a nivelului de trai, fapt care a dus la o adevărată "revolu□ie a aspira□iilor"; în aceste condi□ii, a crescut decalajul între nivelul calită□ii vie□ii în sferele exterioare muncii □i nivelul calită□ii vie□ii în muncă; în consecin□ă, muncile oferite de sistemul industrial croit pe principiul simplificării muncii au devenit tot mai pu□in acceptabile; să adăugăm □i nivelul ridicat al folosirii for□ei de muncă în acea perioadă. în contrast cu p.m. *simplificate* care se bazează pe modelul uman al lui *homo economicus (Teoria xa* lui McGregor), p.m.î. se fundează pe un model uman diferit: omul este o fiin□ă activă, orientată spre cre□tere, dezvoltare, interesată în actualizarea capacită□ilor sale, care î□ găse□te o sursă importantă de satisfac□ie în activită□i productive complexe, interesante, orientată spre asumarea de responsabilită□i *(Teoria* Va iui McGregor). î.m. se realizează ac□ionîndu□se în două direc□ii distincte: pe *orizontală*— lărgirea muncii pînă la o' arie naturală de produc□ie, un produs integral sau un subansamblu distinct; munca descompusă simplificată este recompusă în activită□i complexe, avînd un sens relativ autonom; sînt introduse în muncă atît opera□ii pregătitoare pentru procesul de produc□ie propriu□zis, cît □i opera□ii posterioare, de finisaj, control; pe *verticală:* o serie de func□ii de conducere, anterior realizate de către diferite nivele ierarhice, sînt înglobate în muncă: control, planificare, coordonare. în contextul aplicării acestui principiu s□au constituit *grupurile autonome de muncă* cărora li se deleagă autoritatea de a se autoorganiza într□o manieră flexibilă, primind responsabilitatea producerii unor produse integrate sau a unor subansambluri. Efectele scontate: cre□terea motiva□iei performan□ei, a responsabilită□ii, a satisfac□iei muncii, a calificării profesionale, mic□orarea unor reac□ii negative in muncă, cre□terea flexibilită□ii □i a creativită□ii, comprimarea ierarhiei □i mic□orarea activită□ilor birocratice, eliminarea multor timpi mor□i □i a unor munci neproductive. î.m. reprezintă o cale importantă de cre□tere a calită□ii umane a muncii, de umanizare a muncii. *V. alienare, analiza postului de muncă, calitatea vie ii, diviziunea muncii.* C.Z.

IMPOPORARE termen derivat din *popor* de către G. Bari□iu (1812□1893) pentru a exprima procesul de înfăptuire a idealului său de "societate democratică na□ională". î. se deosebe□te de parlamentarismul burghez (care poate fi tiran) □i semnifică ridicarea condi□iilor de via□ă □i a nivelului cultural al poporului (agricultorilor) de către "statul omenos" (statul subordonat normelor umanitare, progresului). Mijloacele de î, sînt considerate: eliminarea privilegiilor, împroprietărirea □i emanciparea □ăranilor, eliminarea "iobăgîei noi" □i a administra□iei bugetivore, cultivarea limbii □i literaturii na□ionale, dezvoltarea opiniei publice ca indicator al modernită□ii, formarea clasei de mijloc □i a intelectualită□ii, industrializarea societă□ii române□ti. *V. na iune, popor, sociologie*

românească. M.L.

ÎNDOCTRINARE proces de dirijare □i controlare a asimilării principiilor fundamentale ale unei ideologii. Se aplică tehnici de condi□ionare, de prelucrare □i asociere cognitivă, de programare algoritmică sau euristică etc, precum □i modalită□i de control □i autocontrol. O variantă extremă a î. este a□a numita "spălare a creierului". Aceasta este o î. for□ată bazată de manipulare sau persuasiune. Implică anularea sau renun□area la alte convingeri care nu sînt concordante cu cele ale doctrinei de referin□ă □i sus□inerea principiilor unei doctrine ca singurele adevărate □i eficiente, indiferent de context. V. *control social, ideologie, învă are socială, manipulare, persuasiune, spălarea creierului.* M.V.

ÎNVĂ□ARE SOCIALĂ proces de asimilare a experien□ei sociale manifestat prin schimbări în conduită. Experien□a este obiectul î., poate fi individuală sau colectivă, constă în cuno□tin□e, reguli, norme, valori etc. □i facilitează fie adaptarea unui sistem la noi contexte, fie anticiparea unor probleme cu in□ciden□ă directă asupra constituirii □i func□ionării sistemului. Schimbările produse de î. sînt relativ stabile, corespund diferitelor con□inuturi ale experien□ei □i nu pot fi explicate prin al□factori în afara î. Subiec□ii t.s. pot fi indivizii, grupurile, organiza□ile □i chiar societă□i integrale. Atunci cînd grupurile, organiza□ile □i mai ales societă□ile sînt considerate ca subiect al î., procesul este individualizat prin conceptul de *învă are so cietală* (J.W. Botkin; M. Eimandjra, M. Mali□a, *Orizontul fără limite al învă ării. Lichidarea decalajului uman,* 1981). Aceasta nu constă pur □i simplu în difuziunea noilor descoperiri, teorii, idei sau solu□ii în rîndurile oamenilor pentru a f! asimilate □i, pe această bază, pentru a facilita adaptarea individuală la noile cerin□e □i contexte, ci trebuie mai ales privită ca o î. inovatoare bazată pe anticipare □i participare, pe asumarea responsabilită□ii individuale □i colective de a influen□a □i, în unele cazuri, de a determina viitorul, pe implicarea tuturor în identificarea, în□elegerea □i reformularea problemelor sociale. De□i termenul de î. so□cietală este contestat din perspectiva cercetărilor tradi□ionale, în special psihologice despre î., este posibil ca el să apară ca obiect de studiu mai ales în rela□ie cu analiza strategiilor □i proceselor de dezvoltare societală. Deocamdată, fundamentele teoretice ale î. societale se află într□un stadiu incipient. • Mai extinse □i cu o tradi□ie oarecum consacrate sînt cercetările focalizate pe î.s. practicată de indivizi. Urmîndu□i pe G. Tarde *(Les le/s de l'imitation,* 1895), la începutul deceniului al cincilea, N.E. Miller □i J. Dollarc *(Social learning and imitation,* 1 941) formulează prima teorie a î.s. □i consacră termenul prin accep□iunea sa specifică de î. a experien□ei concentrate în norme, valori □i roluri sociale, în atitudini □i modele de comportare morală, culturală, politică sau profesională realizate sau practicate în contexte microsociale (interac□iuni □i rela□ii interpersonale) sau macrosociale (de la grupuri mici la comunită□i sociale). Prin îmbinarea unor principii ale teoriei comportamentale clasice □i ale psihanalizei, cei doi autori urmăresc să explice modul în care se învă□ă prin imita□ie comportamente manifestate în rela□ii interpersonale. Contextul î.s. este reprezentat de rela□ia stabilită între observator (imitator) □i model (conduita altei persoane semnificative) Con□inutul î.s. este circumscris de comportamentele asociate rolului jucat de model. Observatorul este animat de impulsuri primare □i secundare, primele fiind de regulă transmise genetic □i avînd o natură fiziologică (foame, sete, frică, durere etc), pe cînd celălalte sînt generate ca "sublimări" ale nevoilor primare. Pentru a explica î.s. prin imita□ie, se consideră că orice

persoană dispune de tendin□a sau impulsul de a imita, care are func□ii motivatorii de asimilare. Atunci cînd comportamentul unei persoane (model) intră în cîmpul de observa□ie al altei persoane (observator) ca semnal sau ca indiciu declan□ator al unui răspuns adecvat, intră în ac□iune impulsul de imita□ie. Pentru a reduce energia impulsului se imită comportamentul observat. Tocmai producerea comportamentului imitat are efecte de întărire sau de recompensare prin reducerea energiei impulsului de imitare, con□ducînd astfel la î. de comportamente. O extindere a teoriei lui Miliar □ Dollard realizează Albert Bandura *(Social learning theory,* 1971) care, de pe pozi□ie socio□bahavioristă, dezvoltă o teorie a f.s. bazată pe imita□ie (teoria contiguită□ii mediată de stimul). Problema centrală a teoriei este de explica modul de î. a comportamentelor în situa□ii microsociale (interac□iuni sau rela□ii interpersonale). Patru tipuri de procese se consideră a fi implicate. Mai întîi intervin procesele de *aten ionare* prin care observatorul identifică anumite comportamente ale modelului în vederea î. în al doilea rînd, intervin procesele de *stocare.* Comportamentele observate sînt codificate sub forma reprezentărilor senzoriale sau verbale. în timpul observării apar secven□e de imagini senzoriale integrate prin contiguitate simplă. Ulterior acestea vor ghida imita□ia. Verbalizarea sau codificarea simbolică a comportamentelor se poate dovedi □ mai eficientă in ghidarea imita□iei datorită caracterului lor sintetic□evocator. în, baza reprezentărilor stocate este posibilă interven□ia proceselor de *reproducere psihomotorie* a comportamentelor, urmînd a fi *întărite* acelea care sînt recompensatorii □ eliminate cele sanc□ionate negativ. întărirea poate fi efectivă sau doar anticipativă la nivelul confruntării cognitive (verbale sau imagistice), ajungînd să aibă efecte motivatorii pentru manifestarea sau stoparea unul comportament. Semnificativă în teoria lui A. Bandura este invocarea acelor mecanisme cognitive care intervin în controlul □ întărirea, anticiparea □ evaluarea, producerea □ modificarea comportamentelor învă□ate. Prin aceasta apare posibilitatea convergen□ei teoriilor î.s. cu teoriile cognitive ale f.s. □ se deschid noi căi de solu□ionare a unor probleme practice cu ajutorul principiilor formulate de teoriile î. Deocamdată, cercetarea se află în stadiul elaborării de teorii separate atît în domeniul cognitiv, cît □ în cel al î.s. Pentru ultimul domeniu mai pot fi considerate: teoria lui G.C. Homans despre î. conduitei sociale elementare prin schimbul reciproc de recompense □ pedepse în cadrul interac□iunilor, teoria iui J.W. Thibaut □ H.H. Kelley despre contribu□ia rezultatelor interac□iunii în procesul de î. sau cea elaborată de J.S. Adams □ A.K. Romney privind interven□ia autorită□ii □ controlului social în î. Toate teoriile existente despre î.s. sînt orientate microsocial la nivelul interac□iunilor diadice sau triadice, uneori considerate □ în contextul grupurilor sociale (G.C. Homans). Obiectivul lor este de a explica modul de î. a comportamentelor sociale. Cadrul existent poate fi extins prin considerarea analizelor consacrate formării □ schimbării atitudinilor, socializării, Influen□ei □ controlului social, comunicării persuasive, de□t acestea nu sînt decît indirect relevante pentru domeniul î.s. Chiar dacă uneori se consideră că teoriile despre î.s. ar oferi un cadru de convergen□ă a cercetărilor atît de diverse despre î. în general (E.R. Hilgard, G.H. Bower, 1975), deocamdată progresele teoretice □ aplica□iile practice ale analizelor î.s. nu sînt pe măsura celor din domeniul î. cognitive. *V. atitudine, difuziune, imita ie, influen ă socială, interac iune socială, schimbare socială, socializare.* **L.V.**

JUVENTOLOGIE domeniu de cercetare care are ca obiect de studiu tineretul. De□ analiza □tiin□ifică a tineretului are propriile tradi□ii istorice, acestea au fost consacrate în □tiin□e sociale cu preocupări dominante specifice (psihologie, sociologie, antropologie, pedagogie, □tiin□e politice etc). în virtutea acestor tradi□ii, s□a ajuns la perspective teoretice diferen□ate □ prea pu□in convergente, împărtă□ind puncte de vedere paternaliste □ uneori distan□ate de valorile □ op□iunile reale ale tinerilor. Consacrată terminologic la începutul deceniului al optulea (F. Mahler, *Introducere în juventologie,* 1983), j. î□i propune să depă□ească fragmentarismul abordărilor clasice prin op□iunea pentru o paradigmă teoretică unificatoare □ holistă, centrată pe tineret, în ipostaza sa de categorie socială, demografică □ antropologică, □ pe tinere□e, ca tip distinct de condi□ie umană. Deocamdată, j. nu este o disciplină teoretică în sens clasic, ci mai degrabă un nucleu de cercetări, orientate interdisciplinar spre problematica tineretului în societă□ile contemporane. *V. ego, industrializare, inteligen ă, paternalism, socializare.* L.V.

LAISSEZ-FAIRE (fr., *"lăsa i să se facă[1])* 1. Teorie economică liberală care susține necesitatea neintervenției statului sau a altor instanțe de control în economie, presupunînd că forțele "naturale" ale pieții libere vor acționa întotdeauna într-un sens în ultimă analiză pozitiv pentru societate. 2. în sociologia organizării și conducerii, formulă perifrastică pentru a desemna tipul conducerii permisive, neautoritare, dar nu democratice. Uneori l.f. este înțeles ca absența conducerii autoritare, fără însă a se identifica cu anarhia, respectiv cu absența oricărei conduceri. V. *stil de conducere.* **A.T.**

LEGEA LUI ENGEL evidențiază legătura dintre compoziția consumului și nivelul veniturilor și se enunță astfel: cu cît venitul este mai mare cu atît partea consacrată cheltuielilor alimentare scade. *V. Curba Veniturilor.* **I.F.**

LEGEA PARALELISMULUI SOCIOLOGIC componentă esențială a sistemului sociologiei monografice elaborată de D. Guști (1880-1955); conceptualizează natura raporturilor dintre părțile totului social (cadre, manifestări, voința socială): a. părțile totului se dezvoltă concomitent, nu succesiv; *b.* raporturile părților sînt de interdependență, nu de subordonare. Există, după Guști, un paralelism înlăuntrul cadrelor (cosmologic, biologic, psihologic și istoric), un paralelism înlăuntrul manifestărilor (economice, spirituale, juridice și politice) și un paraielismintre ansamblul manifestărilor și ansamblul cadrelor, între aceste categorii sînt multiple corespondențe, corelații, interdependențe, întrucît "tipul social din care fac parte diferitele manifestări nu se realizează contradictoriu"; de aceea cu anumite forme economice apar anumite forme spirituale, și invers. "Cauzația o deține întregul care îți armonizează părțile, adaptîndu-le una la alta". Variațiile concomitentă a părților indică, de cele mai multe ori, o determinare comună. L.p.s. exprimă această autonomie parțială și dezvoltarea concomitentă (paralelă) a manifestărilor sociale. Paralelism înseamnă că toate categoriile (constitutive, regulative, cadrele, voința) nu formează raporturi de subordonare logică și nici nu pot fi reduse unele la altele, adică "nu formează, între ele, înlănțuiri cauzale, ci numai condiții reciproce existențiale; ele nu pot fi înțelese decît în unitatea lor structurală ca totalități *sui generis"* (D. Guști, *Sociologia monografică, tiin ă a realită ii sociale,* 1934, Tr. Herseni, *Teoria monografiei sociologice,* 1934). Consecința nemijlocită a

aplicării **l.p.s.** este egala îndreptă ire a "păr ilor" în proiectele de cercetare monografică, adică imposibilitatea ierarhizării lor după criterii de importanţă (idee împărtă ită îndeosebi de D. Gu ti, *M.* Vulcănescu, Tr. Herseni). Unii membrii ai colii (H. H. Stahl) au oferit o Interpretare modificată a l.p.s., care din lege devine un mijloc tehnic de investigare pe teren, avînd funcţia unui "registru inventar" de întrebări la care cercetătorul are de dat răspuns *(Tehnica monografiei sociologice,* 1934). *V. monografie, sociologie română.* **M.L.**

LEGEA LUI PARKINSON formulată de analistul englez C. Northcote Parkinson (1957) pentru a pune în evidenţă unele practici păgubitoare în funcţionarea organizaţiilor birocratice, în special administrative, aftaie în expansiune. Considerată ţ ca o iege a creşterii birocratice endemice, I.P. stipulează că "volumul (cantitatea) muncii creşte astfel încît să ocupe integral timpul alocat pentru realizarea obiectivului fixat"; în consecinţă, nu există (sau există într o foarte mică măsură) o relaţie de proporţionaiitaîe între activitatea (cantitatea de muncă) ce trebuie realizată într o organizaţie ţ mărimea personalului (administrativ) angajat să o îndeplinească. Creşterea, diminuarea sau chiar dispariţia unui volum de muncă administrativă nu afectează în mod direct ţ semnificativ numărul personalului birocratic, ci intervin alţ doi factori care caracterizează tendinţa de expansiune birocratică: *a. multiplicarea subordona ilor (orice* funcţionar va acţiona pentru a creşte numărul persoanelor subordonate ţ nu a celor concurente); *b. multiplicarea activită ilor* (generarea artificială de sarcini inutile, distribuite ierarhic, pentru a ine ocupate cît mai multe persoane ţ a pune în evidenţă funcţia de control a superiorilor în ierarhie). în consecinţă, ierarhizarea birocratică ţ promovarea în ierarhie se asociază cu creşterea de personal administrativ urmînd regulile expansiunii birocratice, fără a avea vreo legătură cu cantitatea muncii sau a activităţilor ce trebuie finalizate, Urmînd această logică, creşterea procentuală de personal într un departament de administraţie publică poate fi calculată aplicînd formula:

$$f$$

unde: xeste numărul de personal nou solicitat anual; /ceste numărul de personal ce aşteaptă promovarea prin angajarea de noi subordonaţi; p reprezintă diferenţa dintre vîrsta angajării ţ cea a pensionării; *m* este numărul de ore/persoană necesare pentru a rezolva problemele administrative din departament; neste numărul de unităţi efectiv administrate; *y* reprezintă personalul iniţial total. Aplicînd această formulă în contexte ţ perioade diferite, Parkinson a constatat că personalul birocratic creşte anual cu o proporţie cuprinsă între 5,17% ţ 6,56%, indiferent de orice variaţie a cantităţii de muncă ce trebuie realizată. *V. birocra ie, organiza ie, ra ionalitate. MM.*

LEGI SOCIOLOGICE propoziţii sau enunţuri fundamentale ţ general universale ale sociologiei. Un enunţ este l.s. dacă satisface următoarele condiţii: *a.* este *fundamental* sau "important", atît în sensul că exprimă relaţii, tendinţe, mecanisme definitorii pentru structura ţ funcţionarea sistemului social, cît ţ în sensul că este acceptat cel puţin de majoritatea cercetătorilor din domeniul sociologiei, l.s. fiind l. *ale tiin ei,* iar acestea presupun totdeauna acordul comunităţii ştiinţifice disciplinare; *b.* este *fundamentat,* atît din punct de vedere teoretic, adică este integrat într o structură explicativă determinată, cît ţ din punct de vedere *empiric,* adică este formulat în limbajul observabilităţii empirice, de preferinţă cantitativă; c. are o *generalitate strictă,* adică conţine un cuantificator general de forma "pentru fiecare X avem Y", sau măcar o generalitate universală sau nelimitată, care presupune că prezenţa obiectelor despre care se vorbeşte în enunţul respectiv nu este limitată la o anumită arie geografică sau la un moment determinat, cu alte cuvinte, generalitatea să fie deschisă pentru întreaga clasă de obiecte la care se referă enunţul; *d. are,* ca urmare a generalităţii sale universale, capacitate *predictivă,* adică poate garanta producerea cu necesitate a unui eveniment dacă sînt prezente condiţiile necesare pentru producerea acestuia, aşa cum sînt ele precizate în l.; e. este *specific,* adică presupune relaţii stabilite între termeni omogeni, de acelaşi ordin sau din acelaşi domeniu; de ex., nu pot fi considerate l.s. enunţurile care încearcă să stabilească simple relaţii analogice între organismul biologic ţ cel social, între un sistem fizic ţ unul social sau cele care reduc cauzalitatea socială la acţiunea unor factori biologici, geografici etc, exteriori ţ de alt ordin faţă de sistemul social; totodată, condiţia specificităţii l.s. presupune că cercetarea acestora se va face totdeauna pornindu se de la observarea ansamblului social spre analiza părţilor lui, acestea din urmă fiind definite numai în termenii celui din tîi; cu alte cuvinte, faptele sociale vor fi totdeauna definite ca fapte sociale totale sau colective, în conformitate cu principiul integralismului sociologic, unanim admis în sociologie. • Premisa ontologică a formulării l.s. o reprezintă obiectivitatea determinismului social, respectiv existenţa unei relaţii necesare, stabile, repetabile, esenţiale ţ generale care se stabileşte între laturile interne ale aceluiaşi obiect sau fenomen social, între obiecte ţ fenomene diferite sau între stările succesive ale unui proces social. Existenţa acestora îi conferă realităţii sociale caracterul ei *legic,* iar l.s. sînt aproximări obţinute prin cunoaşterea ştiinţifică a I. sociale. Ele sînt aproximări în dublu sens: pe de o parte, l.s. reflectă sau exprimă numai anumite aspecte ale I. sociale, ţ anume aspectele relevante pentru obiectul, obiectivele ţ natura cunoaşterii sociologice, ca tip determinat al cunoaşterii ştiinţifice, relativ delimitat de alte tipuri de cunoaştere ştiinţifică a realităţii sociale; pe de altă parte, l.s. sînt formulări aproximative ale I. sociale în sensul că ele sînt permanent supuse unui proces de perfecţionare, care constă în precizarea treptată a formulărilor iniţiale, în diferenţierea ţ nuanţarea acestora, fără a se ajunge, însă, cel puţin în principiu, la o exprimare strict exactă a I. sociale printr o I. sau un complex de l.s. Deţ această caracteristică nu este proprie doar l.s., ci tuturor I. ştiinţei, ea are o importanţă mai mare în domeniul sociologiei, deoarece I. sociale se manifestă totdeauna prin intermediul acţiunii subiective a oamenilor, iar obiectele sociale au, de regulă, caracteristicile unei *mul imi.* Pornind de la aceste caracteristici, unii sociologi consideră că l.s. sînt doar I. *medii,* adică I. de formă statistic probabilistă sau I. statistice (A. Mihu, *A.B.C. ulinvestiga ieisociologice,* 1973). L.s. nu pot fi însă reduse la I. statistice, fiindcă o parte mare a lor nu este formulată cu ajutorul unor procedee sau formule statistice, ca ţ datorită faptului că l.s. nu pot fi infirmate sau validate prin simpla lor verificare empirică. De ex., I. scăderii tendenţiale a ratei profiturilor, formulată de Marx, nu poate fi infirmată prin simpla ei verificare empirică, fără raportare la structura enunţului teoretic în care a fost ea formulată. în sfîrşit, l.s. nu pot fi reduse la aşa numitele I. *tenden iale,* limitate la constatarea existenţei unei tendinţe în mişcarea sau evoluţia unui fenomen social ţ care renunţă să mai precizeze generalitatea ţ intensitatea tendinţei respective ţ mai ales să indice mecanismele cauzale sau funcţionale care susţin această tendinţă. Uneori se neagă pur ţ simplu posibilitatea formulării unor l.s.,

apreciindu-se că enunțurile sociologice se pot ridica cel mult la gradul de generalitate al regularităților statistice sau al generalizărilor empirice. în realitate, dacă sociologia este o știință, ea nu-și poate justifica științificitatea decît elaborînd explicații științifice, iar acestea presupun totdeauna formularea unor l. • Desigur, prin numărul și valoarea științifică, l.s. au adesea un statut mai incert decît celelalte l. ale științei, dar aceasta nu înseamnă că sociologia nu este sau nu ar trebui să-și propună să devină o știință *nomologică* (care elaborează explicații bazate pe formularea l.), ori că l.s. ar putea fi reduse la cele statistice și tendențiale. Dimpotrivă, clasificarea l.s. arată varietatea acestora, ele fiind, după G. Bouthoul *(Trăite de sociologie,* 1959), de cel puțin patru tipuri: a. *istorice,* care indică succesiunea necesară a evenimentelor sociale istorice și cuprind, la rîndul lor, l. *cauzalită ii predeterminate* (de ex., "bunăstarea și bogăția provoacă decadența statelor"), l. *ciclice* (aristocrație, democrație, tiranie) și *profe iile,* adică prefigurarea prin anticipare a unei evoluții istorice viitoare sau încercarea de a integra într-o explicație unitară evenimentele petrecute (de ex., l. celor trei stadii, formulată de A. Comte); *b. cauzale, cate* indică legătura generală dintre două fenomene *A* și 0, stabilind însă și care dintre aceste două fenomene este cauza și care efectul (de ex., creșterea volumului populației amplasate pe un anumit teritoriu determină o creștere a densității sociale pe teritoriul respectiv, ceea ce este cauza adîncirii diviziunii muncii sociale); c. *de corela ie,* care au forma "peste tot unde constatăm fenomenul *A* va exista în mod necesar și fenomenul 8" (în comunitățile urbane controlul social este impersonal, în timp ce în comunitățile rurale el este personalizat); σ', ale *varia iilor concomitente,* care constau, sub forma lor cea mai simplă, în a spune că fenomenul *B* se mărește sau se micșorează în proporție directă sau inversă cu fenomenul *A* (cu cît crește volumul unui grup social, cu atît scade securitatea afectivă a membrilor săi; cu cît este mai mare gradul de raționalizare a unei activități sociale, cu atît mai mare este eficiența ei). Dacă vom lua în considerare dimensiunea temporală a fenomenelor sociale, puîem distinge două clase de l.s.: a. *sincronice* sau structurale, care formulează raporturile necesare de simultaneitate, interdependență și solidaritate între fenomene, instituții sau între elementele ori aspectele acestora; *b. diacronice* sau genetice, care stabilesc un raport de succesiune între două fenomene sau instituții sociale, ori între două forme sau aspecte ale aceluiași fenomen sau ale aceleiași instituții sociale. în sfîrșit, deoarece se consideră că dintre structurile explicative ale gîndirii sociologice, cele mai importante sînt cele cauzale și funcționale, l.s. mal sînt clasificate în l. *cauzale, func ionale* și *mixte.* • Indiferent de tipul din care fac parte, l.s. se caracterizează prin faptul că sînt rareori valabile în orice condiții de timp și ioc adică sînt l. care au un *caracter istoric,* în consecință, pentru a putea discuta validitatea lor științifică trebuiesc cunoscute și precizate totdeauna condițiile de timp și loc în care sînt valabile. Aceasta nu înseamnă însă că l.s. sînt cel mult "enunțuri" asemănătoare l. *(law like statements),* ci doar că ele nu sînt niciodată l. absolut generale, rămînînd mereu mai degrabă l. parțiale. Caracterul lor parțial cunoaște însă variate grade, unele l.s. putînd fi dezvoltate prin precizarea continuă a condițiilor de loc și timp ale aplicării lor sau a structurilor teoretice în care sînt ele integrate. Schimbarea condițiilor sau a structurilor poate modifica profund enunțul inițial al l., poate conduce chiar la înlocuirea acesteia cu o altă l., dar, de regulă, face posibilă formularea unor l. subordonate celei inițiale, în sensul că exprimă aceleași relații ca și l. inițială, dar precizează foarte restrictiv condițiile de spațiu și timp ale valabilității

acesteia. în acest caz, putem vorbi de *legită i sociologice.* De exemplu, integrarea socială mai rapidă a indivizilor într-o colectivitate socială omogenă decît într-una eterogenă este un enunț ce poate fi socotit o legitate în raport cu o l.s. care stabilește că integrarea socială determină înlocuirea antagonismelor cu un sistem de diferențieri sociale într-o colectivitate. Legitățile sociologice au, deci, altă semnificație decît conceptul de *legitate,* care desemnează caracterul legic al realității sociale, însușirea obiectelor, fenomenelor și proceselor sociale de a se desfășura în conformitate cu anumite /. *V. cauzalitate, determinism social, metodologia cercetării sociologice, sociologie.* I.U.

LEGITIMITATE caracter de conformitate a puterii (a sursei, naturii și organizării sale) cu ceea ce se crede preferabil sau corespunzător unor norme juridice, morale sau unor tradiții consacrate. Max Weber distinge trei tipuri de l.: a. *ra ională* — bazată pe convingerea că procedurile prin care regulile sînt fixate sînt legale și pe credința în dreptul celor care au autoritatea să modifice procedurile sau să le fixeze, cu condiția ca ei să urmeze o procedură clar stabilită. Astfel, o lege este legitimă dacă a fost votată în condiții corecte de către reprezentanți corect aleși; *b. tradi ională* — bazată pe credința că ceea ce este stabilit prin tradiție, din vremuri imemoriale, este sacru în sine și suficient pentru a se justifica; c. *charismatică* — întemeiată pe credința în calitățile excepționale ale unui individ. • în situații în care într-o societate domină un anumit tip de l. se vorbește despre consens pentru a desemna acordul quasigeneral al membrilor societății cu privire la sursa și natura regimului politic considerat legitim, în caz contrar, apar conflicte de l. cînd se opun la un moment dat două credințe contrare privind principiile generale ale organizării puterii. L. nu implică neapărat o judecată morală. Este posibil ca ceea ce este considerat legitim la un moment dat într-o societate să fie împotriva unor norme morale universale. L. este o stare la care se ajunge printr-un proces de legitimare care intervine atunci cînd creatorii unei anumite reguli instituționale au cedat locul la urmași care nu mai au în minte rațiunile care i-au ghidat pe creatori. Ceea ce este legitim este în permanență păstrat în această stare prin practici societale și prin activitatea unor experți în legitimare. P.L. Berger și T. Luckmann (*The SocialConstruction ofReality,* 1979) disting patru niveluri de legitimare: *a. prin limbaj* (nivel preteoretic pe care se bazează și celelalte niveluri); *b. prin propozi ii teoretice rudimentare* (proverbe, maxime); c. *prin teorii explicite* (prin acestea un sector instituțional este legitimat drept corp particular de cunoștințe. La acest nivel intervin experții în legitimare, un rol esențial revenind intelectualilor. Dreptul este exemplul prin excelență al acestui nivel de legitimare); d. *prin universuri simbolice* (la acest nivel se găsesc legitimările ultime ale oricărei ordini, sociale. Universurile simbolice se bazează pe valorile centrale ale unei societăți, servesc drept matrice oricărei semnificații istorice, unesc sferele experienței și justifică imperativele de ordin social. Din această categorie fac parte știința, "viziunea asupra lumii", "cauza", națiunea, "misiunea istorică"). L. poate fi construită, doar invocată, tot așa cum poate fi contestată de către grupuri adverse. Procesul de legitimare nu-și atinge întotdeauna obiectivele sau nu se impune tuturor membrilor unei societăți. De aici decurge existența în cadrul fiecărei societăți a unuinumărde indivizi marginali sau de viași care contestă l. dominantă. Aceste situații apar cînd procesele de socializare prezintă mari disfuncționalități, în perioadele de schimbare sau în momentele revoluționare cînd l. este contestată, în perioadele de manifestare a unor procese anomice

(dezorganizarea unor instituţii sociale, absenţa unor criterii riguroase de apreciere valorică, fluctuaţia normelor morale, toleranţă faţă de norme şi comportamente supuse anterior reprimării formale şi informale, accentuarea tensiunilor, divergenţelor de interese şi a insatisfacţiei rezultată din nesatisfacerea intereselor). L. are un rol esenţial In asigurarea ordinei şi coeziunii sociale. *V. anomie, charismă, legi sociologice, putere, socializare.* I.Mih.

LIBERALISM 1. Atitudine generală de respect şi toleranţă a independenţei altuia. 2, Doctrină care a apărut la sfîrşitul secolului al XVIIIlea în Franţa şi în Anglia în climatul general al "filosofiei luminilor". Se distinge în mod obişnuit între f. politic, şi I. economic. L. politic susţine un regim politic bazat pe parlamentarism, pe pluralitatea partidelor politice, pe concepţia unui stat arbitru, pe libertatea cetăţeanului care se exprimă în mod esenţial prin vot. L. *politic* susţine că cel mai sigur mijloc de a apăra libertatea şi drepturile indivizilor este de a restrînge intervenţia statului la domeniul legilor vizînd menţinerea păcii, garantarea libertăţilor şi a justiţiei. Prin justiţie, /. înţelege refuzul următoarelor practici: favoritismul şi inegalitatea îri faţa legii; impunerea unor legi care nu urmăresc binele întregii populaţii; taxarea cetăţenilor fără ca ei să fie reprezentaţi; delegarea puterii fără sprijin popular, în concepţia liberală, puterea corupe, iar puterea absolută corupe în mod absolut. Din acest motiv, puterea guvernului trebuie limitată pentru a se evita dictatura. Forma adecvată de organizare a statului este considerată guvernarea parlamentară. Egalitatea indivizilor este considerată mai curînd ca o egalitate a şanselor decît a condiţiilor. Aceasta semnifică că trebuie să se dea tuturor aceleaşi şanse de plecare. întrucît capacităţile fiinţelor umane nu sînt aceleaşi, egalitatea şanselor se poate manifesta printr-o mare inegalitate a condiţiilor. Din acest motiv, I. acceptă crearea unui "nivel minim" sub care nici o persoană nu trebuie să coboare. Acest "nivel minim" poate lua forma programelor de asistenţă socială sau a salariului minim garantat. L. *politic* face distincţia între stat şi societate, recunoaşte necesitatea statului dar apără primatul societăţii. Datorită marii sale complexităţi, societatea nu poate fi organizată şi condusă după un plan prestabilit întrucît s-ar ajunge la constrîngeri nejustificate pentru indivizi şi la slăbirea randamentului aparatului economic. în plan politic, I. este adeptul reformismului, a unor schimbări parţiale şi progresive. • L. *economic* susţine o economie de piaţă care să funcţioneze pe baza mecanismului cererii şi ofertei, singurul capabil să creeze bogăţie pentru ansamblul societăţii. Este acceptată o anumită inegalitate în repartizarea bogăţiilor şi veniturilor, întrucît numai persoanele solvabile se pot bucura de bunurile produse. Este preferabil însă să se împartă inegal bogăţia decît să se împartă în mod egal sărăcia. în activitatea economică, I. pune accent mai curînd pe producţie decît pe consum. Repartiţia inegală a veniturilor este acceptată în măsura în care conduce la o creştere a producţiei; se refuză nivelarea veniturilor dacă aceasta duce la o sărăcire colectivă. L. *clasic,* fundamentat de Adam Smith *(The Wealth of Nations,* 1776), s-a divizat la sfîrşitul secolului al XIXlea în I. modern şi în conservatism. L. *modern* recunoaşte un drept de intervenţie mai mare al statului în vederea protejării indivizilor împotriva funcţionării incorecte a sistemului economic, dreptul lucrătorilor de a se organiza in sindicate, dreptul la asigurarea de şomaj şi de sănătate, dreptul de ameliorare a şanselor educaţionale pentru toţi. După 1980, I. s-a transformat în mai multe aspecte, conturîndu-se o concepţie *neo liberală.* Neo-I. s-a afirmat mai întîi în S.U.A. ca o reacţie la guvernarea conservatoare. Egalitatea umană continuă să fie un element esenţial al doctrinei, dar modalităţile de realizare a ei s-au schimbat, îndeosebi prin considerarea guvernului ca mijloc de asigurare a ameliorării condiţiilor de viaţă. De asemenea, pornindu-se de la aprecierea că unii indivizi au folosit controlul proprietăţii pentru a obţine avantaje incorecte, **neo-I.** şi-a redus insistenţa pe dreptul individului de a acumula proprietate ignorînd bunăstarea societăţii ca întreg. La nivel politic, I. este mult mai divizat decît conservatismul şi grupările de stînga. Varietatea soluţiilor propuse de grupările I. este mai mare decît în cazul altor grupări politice. în România (1993) acţionează numeroase grupări politice de orientare I., neo-I. sau pretins I.: doctrinele lor sînt, în majoritatea cazurilor, o combinaţie de elemente I., neo-I., social-democrate, conservatoriste şi chiar socialiste. Ca şi în cazul altor ţări, I. politic din România este foarte divizat. V. *conservatism, comunism.* **I.Mih.**

LIBERTATE posibilitate a unui sistem (persoană, grup, organizaţie, colectivitate) de a realiza finalităţile sale. Pentru sistemele social-umane, caracterizate printr-o logică proprie, cristalizată în finalităţi specifice, posibilitatea de a realiza aceste finalităţi reprezintă o cerinţă funcţională fundamentală. Cu cît un sistem social prezintă o autonomie funcţională mai ridicată, dinamica sa fiind orientată de finalităţi proprii, cu atît I. va constitui pentru el o cerinţă mai accentuată, luînd forma idealului, aspiraţiei, revendicării. # L. are două nivele: a. Un nivel negativ - eliberarea de factori perturbatori care împiedică realizarea finalităţilor proprii. Funcţionarea autonomă a unui sistem poate fi stînjenită fie de dominaţia unui alt sistem (constrîngere), care îi limitează posibilităţile de acţiune impunîndu-i o orientare care nu îi este proprie, fie de procese perturbatoare induse din afară, limitări ale propriei funcţionări (boală, accidente, criminalitate, insecuritate, criză economică, războaie etc). în acest sens, *eliberarea* apare ca o aspiraţie pe care o găsim frecvent cristalizată fie la nivel individual, fie colectiv, *b.* Un nivel pozitiv — posibilitatea instrumentală de a realiza finalităţile proprii. Eliminarea constrîngerii, minimizarea proceselor perturbatoare induse din exterior reprezintă doar o condiţie a funcţionării autonome; existenţa unor posibilităţi de realizare efectivă a acestor finalităţi reprezintă a doua condiţie, implicînd existenţa cunoştinţelor, tehnicilor necesare. <* Relaţia dintre'!, şi necesitate (determinare, lege) reprezintă o temă crucială a determinismului social. Ea a fost formulată adesea ca o dilemă: ori comportamentul este liber şi atunci nu poate fi vorba în nici un sens despre un determinism, ori comportamentul uman este determinat de cauze, este regizat de legi obiective şi atunci'!., împreună cu consecinţa ei morală, responsabilitatea, este o simplă iluzie. în reflecţia etică găsim dezvoltată în mod frecvent prima ipoteză: I. absolută care exclude determinismul. Kant consideră, de exemplu, că omul este liber în mod absolut, atît negativ, cît şi pozitiv. Negativ, în sensul că el se poate sustrage oricărei determinări empirice sau constrîngeri exterioare; el poate să nu facă ceea ce nu doreşte. Pozitiv, el poate să acţioneze în conformitate cu legea morală, cu imperativul categoric; nimic nu-l împiedică pe om să acţioneze în sensul cerinţelor morale. Ideea I. absolute a omului apare într-o modalitate dramatizată în filozofia existenţialistă. Comportamentul nu este determinat de nici un factor exterior, nici din trecut şi nici din situaţia prezentă. Mai mult, nu există nici o lege morală, dată de o instanţă exterioară (dumnezeu) sau da una interioară (raţiunea): "individul este în situaţia sa singur şi lipsit de

scuze" (J. P. Sartre). O poziție complet opusă o găsim formulată, de această dată, în prelungirea științelor umane, de către psihologul american B.F. Skinner *(Beyond freedom and dignity,* 1971). Posibilitatea psihologiei ca știință a comportamentului se fundează pe presupoziția unui determinism strict. A explica și a prevedea comportamentul nu este posibil decît dacă acesta este strict determinat, I. însemnînd indeterminare. Cu alte cuvinte, presupoziția I. stă într-o relație de excluziune cu posibilitatea științei. în tradiția gîndirii dialectice a fost formulată o soluție alternativă la problema relației I./necesitate: "I. este necesitatea înțeleasă". Cu alte cuvinte, presupoziția I. nu exclude determinismul, ci ea reprezintă o modalitate specific umană de promovare a propriului determinism. Definirea I. ca posibilitate de a realiza propriile finalități exprimă tocmai o asemenea perspectivă. L. este posibilitatea, efortul unui sistem de a-și promova propriul determinism, determinismul interior, a-ța cum acesta este cristalizat sub formă de finalități. Comportamentul individual și colectiv este supus unui determinism multiplu, atît exterior, nespecific, cît și interior, specific. L. reprezintă deci o structură comportamentală care face posibilă sustragerea de sub presiunea determinărilor exterioare și promovarea determinismului interior. Din acest motiv, I. este legată de capacitatea de a mobiliza energiile interioare (voință, capacitate de mobilizare socială) pentru a promova finalitățile proprii. L. este vital legată de cunoașterea necesității interioare, proprii (pentru a o promova) și a necesității exterioare (pentru a o putea contracara, controla). • în sociologia actuală, tema I. este legată în mod special de modificările profunde ale relației dintre individ și colectivitate, de tranziția de la formele tradiționale ale autorității la democrație și participare. *V. constrîngere, democra ie, determinism social, func ie, participare, responsabilitate.* **E.Z.**

LIDER (engl. *leader,* "conducător"), persoană care exercită puterea sau o mare influență în cadrul unor grupuri sociale de diverse mărimi (societăți, națiuni, comunități, organizații, grupuri mici etc.) Atributul definitoriu al I» este exercitarea funcției de conducere, luarea deciziilor. în sociologie se face distincție între I. *formal,* persoana desemnată cu funcția de conducere pe cale instituțională (I. instituțional) și I. *informai,* respectiv persoana care exercită cea mai mare influență în cadrul grupului (I. neoficial). în sens sociometric, I. este persoana cu cel mai mare număr de preferințe exprimate de membrii grupului (I. *sociometric).* în foarte multe situații, realizarea de performanțe ridicate și a unui climat generator de satisfacție presupune ca I. formal să coincidă cu I. informai. *V. autoritate, grup social, sociometrie, stil de conducere.* I.F.

LOCUINȚĂ formă de adăpost uman ocupat de un microgrup (format de obicei din persoane înrudite între ele) sau de o persoană și utilizat pentru satisfacerea unui complex de nevoi de menținere și dezvoltare a vieții biologice, psihologice și sociale. Principalele nevoi de locuire a căror satisfacere este condiționată de I. sînt cele de refacere a capacității de muncă, menținere și dezvoltare a stării de sănătate, creștere, educație și îngrijire a copiilor, menținerea coeziunii familiei și a integrării sociale (în grupuri de vecinătate, de interes și de prietenie), consum și producție culturală la nivel de individ și de familie. Cercetarea sociologică a I. analizează în principal calitatea socială a I., modurile de locuire, piața de I. și mobilitatea locativă, rolul I. în ansamblul proceselor de reproducție social-economică. Sociologia locuirii consideră I. ca un sistem definit prin structuri, fenomene și procese specifice, avînd atît componente arhitectural-constructive cît și sociale. în seria structurilor sociale

asociate I. cele mai importante sînt cele de ocupare și utilizare a I., relațiile intrafamiliale și de vecinătate, relațiile de proprietate asupra I. și organizațiile de administrare a fondului locativ. Fenomenele sociale asupra cărora I. are o influență sînt mobilitatea locativă, morbiditatea, consumul cultural, în primul rînd, și, în mai mică măsură, nupțialitatea și divorțialitatea, natalitatea etc. Procesele sociale majore asociate cu dinamica fondului locativ sînt de tipul *externalizare versus internalizare* a funcțiunilor ei, creșterea sau reducerea densității de locuire. *V. extemalizarea func iilor locuin ei, locuire.* D.S.

LOCUIRE ansamblul activităților de refacere și dezvoltare a capacității de muncă și a relațiilor sociale, condiționate de caracteristici ale cadrului construit sau amenajat dintr-un teritoriu dat. Cunoașterea și evaluarea I. se face în principal prin analiza condițiilor, calității și modului de I. la nivelul unor unități de I. (locuință, clădire de locuit, vecinătate, ansamblu de locuit, cartier, localitate etc). Condițiile de cadru construit ale I. sînt analizate în special de către urbanism. Sociologia analizează I. din perspectiva utilizatorilor cadrului construit pentru I., urmărind identificarea, explicarea și prognozarea cerințelor, problemelor și modurilor de I. specifice diferitelor grupuri sociale. *Modurile* de I. sînt ordonări specifice, relativ recurente, ale comportamentelor umane în funcție de constrîngerile și oportunitățile specifice mediului de I., resurselor disponibile pentru accesul la diferite condiții sau servicii și de orientările valorice ale agenților de I. Prin mod de I. se desemnează nu atît o sferă distinctă a modului de viață cit mai ales o perspectivă specifică asupra acestuia, caracterizată prin interes pentru cunoașterea dependenței dintre diferitele ordonări ale componentelor vieții oamenilor și mediului lor de locuire. *Calitatea* 1. desemnează gradul de satisfacere a cerințelor de 1. prin condițiile de I. disponibile. Estimarea calității sociale a I. se face fie direct prin măsurarea unor efecte ale condițiilor de I. (stare de sănătate, satisfacție de I., mobilitate locativă, calitatea relațiilor de vecinătate, consum de timp condiționat de calitatea cadrului construit și a serviciilor sociale, intensitatea unor fenomene demografice etc.) fie indirect prin indicatori ai unor condiții ale confortului de I. (densitate de I., consumul de timp pentru procurare de bunuri și servicii etc). Cercetarea sociologică a I. tinde să se constituie într-o ramură specifică a sociologiei — *sociologia* I. Nucleul ei îl constituie sociologia locuinței dar îi sînt subsumate și o serie de alte probleme precum cele referitoare la calitatea dotărilor social-culturale și a serviciilor pentru populație, calitatea relațiilor de vecinătate, condiționarea socială și arhitectural-constructivă a consumului de timp, a comportamentelor deviante, a fenomenelor demografice etc. *V. locuin ă, mediu construit.* D.S.

LOCURI CENTRALE localități urbane cu poziție centrală în cadrul unei regiuni. în teoria l.c. elaborată de Walter Chrisîaller (1933), centralitatea este definită în termeni economici în legătură cu raportul dintre centrul orășenesc și mediul rural înconjurător. Funcția dominantă a centrului este de a asigura servicii pentru localitățile din regiune. Funcțiile sau activitățile de l.c. sînt acele servicii sau activități urbane a căror eficiență este dependentă și de centralitatea orașului în care acestea sînt localizate. Cu cît orașul este mai mare sub aspectul numărului de locuitori, cu atît numărul de funcții de l.c. tinde să fie mai mare. Aria reală de difuziune a unui serviciu este dată de zona periferică cea mai mică la nivelul căreia este asigurat numărul de consumatori necesar pentru serviciul respectiv, în mod convențional, limita unei astfel

de arii este situată la jumătatea distanței dintre două unități competitive care asigură același serviciu și sînt situate in centre apropiate. Aria ideală de difuziune este circumscrisă de distanța maximă pe care un cumpărător consimte să o parcurgă pentru cumpărarea unui bun sau serviciu din centrul urban al regiunii. In condițiile în care cele două arii (reală și ideală) sînt egale, o structură teritorială de piețe de tip hexagonal se conturează în jurul l.c. în concordanță cu structura de piețe, localitățile urbane tind să se repartizeze în teritoriu in formă hexagonală (cu centre urbane de același rang funcțional repartizate în vîrfurile hexagonului și cu un centru urban de un rang superior lor în centrul hexagonului). Teoria l.c. explică modelele de localizare a serviciilor, adoptînd însă o serie de ipoteze simplificatoare: omogenitatea regiunii sub aspectul resurselor solului, densității și modelelor de consum ale populației, sistemului de transporturi etc; persoane cu comportament economic rațional și cunoaștere perfectă a oportunităților din zonă; firme cară iau decizii optime de localizare etc. Teoria l.c. propusă de Christaller completează pe cele elaborate de von Thunen asupra localizării tr.treprinderilor agricole (1826) și de Alfred Weber asupra localizării industriilor (1929) și este, la rîndul ei, dezvoltată de către August L6sch (1940). Teoria l.c. s-a verificat în special pentru cazul regiunilor agricole, cu dezvoltare industrială redusă, cu situații apropiate de cele specificate prin ipotezele simplificatoare ale teoriei. In practica de sistematizare, teoria l.c. a inspirat modeie de dezvoltare a unor rețele urbane echilibrate. în analiza sociologică regională, modelul teoretic al l.c. poate fi folosit pentru înțelegerea interacțiunii sociale rural-urban la nivelul unor sisteme de așezări umane. *V. difuziune, urbanism, urbanizare.* D.S.

M

MACROECONOMIE Ca obiect de studiu — este un nivel al economiei, iar ca teorie — o parte a teoriei economice, sau a economiei. Se constată desemnarea prin același termen a ceea ce se analizează și a ceea ce se spune despre obiectul analizei — *economie,* adică (studiul privind) ansamblul activităților ce implică producția și schimbul de bunuri; într-o definire mai cuprinzătoare (Paul Samuelson, William Nordhaus, *Economics),* economia este studierea felului în care societățile aleg destinația resurselor productive limitate și cu mai multe posibilități de utilizare, spre a produce mărfuri diferite și a le distribui în rîndul unor grupuri diferite. Spre deosebire de *microeconomie,* preocupată de comportarea anumitor firme, persoane sau piețe, m. este analiza preocupată de comportarea economiei ca întreg, în ceea ce privește producția, venitul, nivelul de prețuri și de șomaj. Drept urmare, ea operează cu *indicatori macroeconomici* precum venit național, economii (economisiri) globale, cheltuieli totale de consum, investiții totale, nivel agregat de ocupare a forței de muncă, cantitate de bani în circulație, nivel mediu de prețuri, sold al balanței de plăți. Demersul teoretic urmărește: a. să explice factorii ce determină o anumită mărime și un anumit ritm de evoluție ale indicatorilor agregați amintiți; *b.* să definească și să analizeze, pe cit posibil în profunzime, relația dintre aceste valori agregate; *c.* să determine condițiile în care sistemul se află în stare de echilibru static sau dinamic și caracteristicile acestor stări; *d.* să facă predicții despre consecințele unor schimbări în anumite valori-cheie. Demersul practic, bazat pe convingerea că nivelul performanței economice poate fi influențat, se prezintă sub forma de *politică macroeconomică,* ce-și are instrumente și obiective general consacrate; *instrumente;* politica fiscală, politica monetară, politica relațiilor externe, politicile de venituri; *obiective;* un nivel tot mai înalt al producției; un nivel ridicat de ocupare și scăzut de șomaj, asigurînd locuri de muncă bune cu plată înaltă celor ce vor să muncească; un nivel de prețuri stabil sau caracterizat printr-o creștere ușoară, cu prețuri și salarii determinate de piețe libere; relații economice externe marcate de o rată stabilă de schimb și de exporturi în măsură să echilibreze mai mult sau mai puțin importurile. Din perspectivă atît teoretică cît și practică, se consideră că m. modernă datează în mare măsură de ia publicarea, în anul 1936, a lucrării lui John Maynard Keynes *The General Theory of Employmeni, Intersst and Money.*

într□o formulare de o concentrare extremă *(Reuter's Glossary of International Economic and Financial Terms,* 1982) *economia keynasiană* este un corpus de gîndire economică a lui Keynes □ a continuatorilor săi, bazat pe analiza cauză□efect a variaţiilor de cheltuieli □ venituri agregate, □ care, opus concepţiei că piaţa liberă este ultim reglator, consideră că performanţa economică poate fi îmbunătăţită prin intervenţie guvernamentală. *V. curba veniturilor, economie de pia ă.* E.P.

MACROSOCIOLOGIE sociologia societăţilor globale; tip de sistem teoretic — în general cu ramificaţii istorice □ comparative — care încearcă să stabilească dinamica □ proprietăţile marilor unităţi sociale (naţiuni, comunităţi, culturi, societăţi globale etc). Adoptarea m. (sau holistică) are ca principiu ideea că marile structuri sociale sînt supuse legilor istorice, că aceste legi le sînt proprii □ că evoluţia lor nu poate fi înţeleasă numai prin analiza elementelor componente. Sociologia a debutat ca m., extinzîndu□i apoi discursul □ spre nivele mai puţin globale ale vieţii sociale, în secolul al XIX□lea există mai multe sisteme m. între care: sistemul de clasificare a societăţilor globale în funcţie de fazele □tiinţelor, elaborat de A. Comte (faza teologică, metafizică □ pozitivă); sistemul de clasificare a societăţii occidentale în funcţie de gradul de autonomie a comunităţilor locale faţă de stat □ societatea globală (A. de Toc□queville); sistemul de clasificare a societăţilor globale în funcţie de modul de producţie dominant, elaborat de K. Marx (societăţi primitive, asiatice, antice, feudale □ capitaliste) — cu specificarea că în opera lui K. Marx se găseşte □ o explicaţie a modului de trecere de la o formă globală a societăţii la alta, datorită mecanismelor vieţii productive; împărţirea oricărei societăţi în societate civilă □ stat ca elemente componente ale unui ansamblu dinamic □ evolutiv etc. *M.* □□a pierdut din prestigiu odată cu explozia sociologiei empirice în perioada interbelică, dar după 1970 se înregistrează un interes sporit faţă de studiile asupra societăţilor globale. Astfel D. Bell clasifică evoluţia societăţilor globale în societate preindustrială, industrială □ postin□dustrială în funcţie de ponderea sectoarelor economice în producţia totală a societăţii, indiferent de sistemul organizării producţiei □ repartiţiei. Evoluţia societăţilor globale a fost comparată cu: *a. ciclu! vital* organic — naştere, dezvoltare, declin; *b. ciclul expansionist*— naştere, răspîndire, dominaţie, înlocuire; c. *ciclul revolu ionar*— naştere, dezvoltare, declin, înlocuire prin violenţă. G. Gurvitch *(Vocation actuelle de la sociologie,* 1950) enunţă cîteva axiome ale m.: societăţile globale sînt ansambluri care determină aspectul specific al componentelor; au o unitate structurală □ o formă de evoluţie specifică; sînt stratificate □ reprezintă mai mult decît suma părţilor, deci trebuie analizate cu mijloace specifice, adaptate glo□balităţii sau "totalităţii" lor. în general se distinge între m. (studiul marilor societăţi la scară istorică □ comparativă) □ *abordarea* m. a unui anumit fenomen social (încadrarea fenomenului studiat în ansamblul social din care face parte). Astfel, abordarea *macro* a unui anumit tip de organizaţie sau comunitate (sat, oraş) se referă la rolul □ funcţiile elementului respectiv în cadrul societăţii globale. *V. legi sociologice, metodologia cercetării sociologice, sociologie.* A.T.

MANIPULARE acţiune de a determina un actor social (persoană, grup, colectivitate) să gîndească □ să acţioneze într□un mod compatibil cu interesele iniţiatorului, iar nu cu interesele sale, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune care distorsionează intenţionat adevărul, lăsînd însă impresia libertăţii de gîndire □ decizie. Spre deosebire de influenţa de tipul convingerii raţionale, prin m. nu se urmăreşte înţelegerea mai corectă □ mai profundă a situaţiei, ci inculcarea unei înţelegeri convenabile, recurgîndu□se la inducerea în eroare cu argumente falsificate, cît □ la apelul la palierele emoţionale non□raţio□nale. Intenţiile reale ale celui care transmite mesajul rămîn insesizabile primitorului acestuia. Din punct de vedere politic, m. reprezintă o formă de impunere a intereselor unei clase, grup, colectivităţi, nu prin mijloacele co□erciţiei, puterii, ci prin cele ideologice, prin inducere în eroare. Din acest motiv, recurgerea la m. în situaţiile de divergenţă de interese devine tot mai frecventă în societatea actuală, m. reprezentînd un instrument mai puternic decît utilizarea forţei. H. Mar□cuse este autorul unei ample analize a m., considerată a fi un instrument esenţial al "societăţii industriale de masă". El evidenţiază formele particulare pe care m. le ia în diferitele sfere ale vieţii sociale, începînd cu m. *politică* □ sfîrşind cu cea *economică* orientată spre stimularea artificială a supraconsumului □ a consumului compensatoriu. *V. ideologie, influen ă, îndoctrinare, persuasiune.* A.T.

MARGINALISM 1. Teorie economică conform căreia valoarea unul bun este măsurată prin utilitatea ultimei unităţi disponibile. M. a fost dezvoltat de trei □coli diferite (austriacă, elveţiană □ americană) la sfîrşitul secolului al XIX□lea. Ideea fundamentală a m. este că fiecare agent economic individual are o scară raţională de nevoi după care se călăuzeşte în acţiunile sale. în condiţiile concurenţei perfecte, *utilitatea* este măsura subiectivă a raportului dintre disponibilităţi □ eficienţă. Paradoxul m. este că utilităţile totale ale produselor sînt egale, dar utilităţile *finale* nu (sau: satisfacerea oricărei nevoi este o necesitate, dar satisfacţia obţinută prin satisfacerea diferitelor nevoi este variabilă). Utilitatea finală a fost numită "gradul final de utilitate" (S. Jevons, *Theoryof Politica! Bconomy,* 1871), "utilitate marginală" (J.B. Clark, *Philosophy of Value,* 1881), "intensitatea ultimei necesităţi exprimate" (L. Walras, *Economie politique pure,* 1878), "dezirabilitate" (Ch. Gide, *Histoire des doc trines âconomiques,* 1909), iar V. Pareto a numit□o "ofelimitate". *Costul marginal* este costul ultimei piese produse într□o serie. De pildă, dacă costul total al producţiei pentru 3.000 de piese este 12.000 lei, iar pentru 4.000 de piese este 15.000 lei, costul marginal al celei de□a patra mii este de (15.000 □12.000)/1.000 = 3 lei/bucată, în vreme ce costul mediu al pieselor este 15.000: 4.000 = 3,75 lei, iar costul marginal al primelor trei mii de piese este 12.000 :3 000 = 4 lei. *Întreprinderea marginală* este întreprinderea cea mai puţin favorizată, dar a cărei producţie este necesară satisfacerii cererii. Dacă se restrînge cererea, întreprinderile marginale sînt primele oare dispar. 2. în sociologie m. are o influenţă din ce în ce mai mare, în vreme ce în economia politică ea este în scădere. Aplicarea teoriei m. în sociologie se bazează pe "concurenţa" dintre resursele limitate ale individului □ necesităţile în continuă creştere. în sociologie m. se aplică în două cazuri. în evaluarea □ prognoza necesităţilor colective într□un context dat se ţine seamă că necesităţile individuale cresc mai repede decît capacitatea individuală de a le satisface. în aceste condiţii individul este obligat să facă o selecţie a necesităţilor □ o planificare a satisfacerii lor. Deci necesităţile nu se satisfac numai în funcţie de costul lor, ci □ de utilitatea lor marginală, respectiv de raportul dintre satisfacţie □ resursele necesare satisfacerii necesităţii respective. Al doilea caz al aplicării m. se întîlneşte în sociologia propagandei □ comunicaţiilor de masă. Capacitatea de per□suasiune a mesajului mass□media nu depinde numai de conţinutul său, ci □ de persuasiunea mesajului marginal (cel mai prost transmis după standardele publicului). Dacă

sînt trei posturi TV □i se transmite acela□i mesaj, în forme ciilerite, selec□ie individuală elimină mesajele cele mai prost transmise (cele mai pu□in satisfăcătoare estetic, distractiv, informativ ete.) indiferent de con□inutul ideatic al mesajelor. *V. analiză marginală, comunicare, mass media, sociologie economică.* **A.T.**

MARGINALITATE poziție socială periferică, de izoîare a indivizilor sau grupurilor, cu acces drastic limitat la resursele economice, politice, educa□ionale □i comunica□ionale ale colectivită□ii. De regulă, m. se manifestă prin absen□a unui minim de condi□ii sociale de via□ă — condi□ii economice, reziden□iale, ocupa□ionale, de educa□ie □i instruc□ie; printr□un deficit de posibilită□i de afirmare □i de participare la via□a colectivită□ii. Sursa m. nu trebuie căutată în raritatea resurselor, ci într□un anumit mod de organizare socială caracterizat prin accesul accentuat inegal la resurse, prin discriminarea unor persoane sau grupuri sociale. M. are ca efect izolarea socială, alienarea, inadaptarea, ne□integrarea socială, dezorganizarea familiei; ca o reac□ie de compensare, ea se caracterizează prin reac□ii ostile fa□ă de normele □i valorile societă□ii globale, agresivitate □i violen□ă, comportamente deviante. Grupurile marginale sînt de regulă compuse din săraci, □omeri, minorită□i etnice puternic discriminate, handicapa□i, bolnavi psihic, delincven□i, persoane inadaptate. Situa□ia de m. con□ine prin ea însă□ un cerc vicios: persoanele □i grupurile marginale, fiind lipsite de resurse minime economice, politice, educa□ionale, făcînd obiectul unei discriminări constante, sînt lipsite de □ansele reale de a depă□i starea de m. Persoanele □i grupurile m. tind, în consecin□ă, să accentueze izolarea □i m., dezvoltînd norme, valori, comportamente □i moduri de via□ă diferite de cele ale colectivită□ii din care fac parte, fapt care fixează □i mai mult piasarea ior la periferia societă□ii, "stigmatizîndu□i", obligîndu□i să abandoneze o "identitate normală", alegînd pe cea de "de□viant". Un caz particular de m. este starea de dezorientare □i ambivalen□ă în care se găse□te un individ sau grup plasat în altă so□cietate decît cea de origine (cazul emigran□ilor sau imigran□ilor rurali) □i care au de făcut fa□ă unor situa□ii sociale inedite pentru care nu există defini□ii □i instrumente culturale adecvate. Plasat într□un nou mediu social, cu norme, valori, exigen□e, stiluri de via□ă diferite de cele ale mediului de origine, individul se confruntă cu dificultatea asimilării adecvate a acestora, ceea ce are drept consecin□ă absen□a integrării sale în societate, neacceptarea sa cu drepturi depline la resursele □i valorile societă□ii. Pentru a sintetiza trăsăturile unui asemenea individ aflat în "marginea" societă□ii, R. Park a introdus, în 1928, în sociologie, no□iunea de "individ marginal", dezvoltată de E. Stonequist în 1937. Din punct de vedere individual, m. corespunde unui conflict intrapsihic rezultat din frustrarea resimți□ă ca urmare a contradic□iei existente între procesul de socializare primară □i cel de resorcializare, între zestrea culturală deja asimilată □i cea care caracterizează sistemul cultural□normativ al noii. colectivită□i în care încearcă să se integreze o persoană. *V. compensare, integrare socială, izolare socială, sărăcie.* S.R.

MARXISM (SOCIOLOGIA MARXISTĂ) Contribu□ia teoretică a lui Karl Marx (1818□1883) se înscrie într□o pluralitate de sfere, începînd cu filozofia, continuînd cu sociologia, economia politică □i sfîr□ind cu elaborarea unei ideologii care a stat, de mai bine de un secol, la baza mi□cării comuniste. Diferitele componente ale gîndirii marxiste au cunoscut evolu□ii istorice distincte. Ipostaza m. ca sociologie a fost mult timp trecută cu vederea, diminuată, atît de către marxi□ti, cît □i de către nemarxi□ti, în legătură cu ea e□xistînd încă multe confuzii. Nu este întîmplător faptul că un cunoscut sociolog ca Tom Botto□more îi punea o întrebare de genul: "M. trebuie să fie considerat ca o teorie sociologică printre altele sau un corp unic de gîndire, o lume intelectuală complet proprie, care constituie o alternativă radicală a sociologiei ca mijloc de a în□elege □i orienta ac□iunea umană în societate?" *(Marxism and Sociology,* 1978). • încă din anii '20 s□a constituit în m. ideea că acesta trebuie considerat a fi mai degrabă o "filozofie critică" care exprimă punctul de vedere asupra lumii al proletariatului revolu□ionar, "con□iin□a de clasă corectă a proletariatului", decît o □iin□ă pozitivă a societă□ii (G. Lukacs, *Istorie i con□iin□ă de clasă,* 1923). □coala de la Frankfurt, activă □i în prezent, sus□ine în esen□ă o pozi□ie similară: m. este o "filozofie critică" opusă "pozitivismului sociologic". Nu este întîmplător faptul că în perioada stali□nistă sociologia era etichetată în principiu ca fiind o "□iin□ă burgheză". □i de pe pozi□ii adverse m., găsim adesea formulat un punct de vedere similar, m. nu este o teorie □iin□ifică, ci o "ideologie" care nu are nimic în comun cu sociologia ca □iin□ă a societă□ii. O asemenea pozi□ie pare însă să fi pierdut teren în ultimele decenii. Majoritatea sociologilor actuali consideră m. ca reprezentînd una dintre marile elaborări sociologice, o teorie de referin□ă a sociologiei actuale. • De□ nu a elaborat lucrări teoretice sistematice în perimetrul sociologiei, K. Marx a adus contribu□ii importante la constituirea acestei discipline, în mod special, contribu□ia sociologică a lui Marx se consideră că se înscrie în următoarele domenii: acordarea fenomenelor sociale a unui statut ontologic autonom, cu propria lui logică, obiect legitim al unei analize □iin□ifice specializate; articularea unei teorii a organizării □i dinamicii societă□ilor, o rnacrosociologie; teoria alienării; elaborarea unor puncte de vedere distincte, imposibil de evitat în disputele actuale din analiza sociologică a principalelor sfere ale vie□ii sociale: politică, drept, morală, artă, religie, □iin□ă, filozofie, schimbare socială, revolu□ie, familie, na□iune, natura umană. • Strategia explicativă propusă de Marx poate fi găsită în mod special în *Ideologia germană* (1845). Un prim element al acestei strategii se referă la rolul con□iin□ei (abordarea "materialistă" a societă□ii). în explicarea fenomenelor sociale trebuia sâ pornim nu de la con□iin□a actorilor (Individuali □i colectivi), ci, dimpotrivă, trebuie să explicăm con□iin□a acestora prin condi□iile lor de via□ă. Trebuie să se pornească de la "observa□ia empirică a indivizilor umani a□a cum sînt *în realitate,* adică a□a cum ac□ionează, cum produc bunurile materiale, deci a□a cum se comportă în cadrul anumitor premise □i condi□ii materiale independente de bunul lor plac"; fenomenele sociale trebuie explicate nu prin con□iin□a oamenilor, ci prin condi□iile materiale, obiective, de producere a lor, prin alte fenomene sociale, cum se va exprima E. Durkheim cu 50 de ani mai tîrziu. "Nu con□iin□a determină existen□a, ci existen□a socială a oamenilor determină con□iin□a lor socială". Ideile trebuie explicate ele însele ca produse ale modului real de via□ă al actorilor. "Chiar □i plăsmuirile nebuloase ale creierului oamenilor sînt sublimări ale procesului lor de via□ă material, care se poate constata pe cale empirică, □i este legat de premise materiale". Prin această strategie, Marx operează o ruptură cu filozofia socială speculativă □i promovează dezvoltarea unei □iin□e pozitive a vie□ii sociale. Semnifica□ia fenomenelor sociale nu trebuie căutată în con□iin□a actorilor lor, ci în ele însele; este o semnifica□ie obiectivă, practică, rezultantă a interdependen□elor obiective. Cel de al doilea component al strategiei explicative marxiste se referă la descifrarea acestei interdependen□e obiective. Societatea for□

mează un sistem Tn care fiecare element, subsistem (economic, politic, juridic, moral, religios etc.) interacționează activ cu toate celelalte. Economicul reprezintă însă factorul determinant în ultimă instanță. Argumentarea rolului determinant al economicului reprezintă caracteristica distinctă a sociologiei m. Modul de organizare socială a activității productive *(modul de produc ie)* este responsabil de profilul general al organizării sociale, de tipul de societate globală *(forma iunea socială). (Prefa ă la contribu ii la critica economiei politice*— 1859). De aici și o metodă specifică de analiză a tuturor celorlalte fenomene sociale, pe care o găsim actualmente desemnată ca "metoda reducției structurale": toate fenomenele sociale trebuie să fie analizate pornind de la structura economică a societății respective care, într-o măsură mai directă sau mai indirectă, este responsabilă de profilul său general. Subsistemele vieții sociale (politicul, dreptul, morala, religia) nu au o evoluție absolut autonomă, ci profilul lor structural este dat de configurația organizării economice a societății respective. Acest principiu explicativ este formulat în teza că *baza economică* determină în ultimă instanță *suprastructura.* Economicul este determinant într-un dublu sens. în primul rînd, în calitatea sa de furnizor general de bunuri, de resurse pentru toate celelalte subsisteme, activități sociale. Chiar timpul Jjber. este în funcție de nivelul produc. tivității muncii. Din acest punct de vedere, gradul general de dezvoltare a societății este în funcție de gradul de dezvoltare a activității productive. în al doilea rînd, modul de organizare socială a producției determină, în ultimă instanță, organizarea întregii societăți, în acest sens, Marx a formulat două ipoteze fundamentale: *a.* Nivelul și caracterul *for elor de produc ie* determină tipul *rela iilor de produc ie.* Forțele de producție, tehnologia în primul rînd, capacitățile productive de care o colectivitate dispune la un moment dat, nu reprezintă un element neutru social, ci unul activ. Ele determină un anumit mod de organizare a producției (relații de producție). Acest lucru era exprimat metaforic de către Marx astfel: morii de apă îi corespund relații de producție feudale, în timp ce războiului de țesut, relații de producție burgheze ("legea" *concordan ei tipului rela iilor de produc ie cu nivelul i caracterul for elor de produc ie), b.* Organizarea socială a producției (relațiile de producție sau baza economică) determină, în ultimă instanță, toate celelalte sfere ale vieții sociale, suprastructura (sistemul politic, juridic, morala, religia, etc), inclusiv profilul general al societății (formațiunea socială). Din această teoria a organizării societății decurge, o perspectivă asupra mecanismelor schimbării sociale. Presiunea necesităților colectivității generează un proces continuu de dezvoltare a forțelor de producție. La un anumit nivel al dezvoltării lor, acestea generează un anumit tip de relații de producție și, prin acestea, un anumit tip de organizare a societății globale. Dezvoltarea în continuare duce la un moment dat la o contradicție între noul nivel și caracter al forțelor de producție și vechile relații de producție, contradicție care reprezintă sursa structurală a schimbării sociale: cristalizarea unor noi relații de producție și modificări corespunzătoare în întreaga organizare a societății. Acest proces de schimbare socială structurală este desemnat prin conceptul de *revolu ie socială.* Găsim de asemenea în lucrările lui Marx o serie de puncte de vedere distincte care au influențat profund gîndirea secolului XX: teoria asupra economiei capitaliste și a implicațiilor ei sociale *(Capitalul* 1864-1876), o teorie a societății preindustriale bazate pe "modul de producție asiatic". *(Bazele criticii economiei politice,* 1857-1858) stratificarea socială și structura de clasă a societății, inclusiv teoria luptei de clasă, a sistemului politic ca arenă a luptei de clasă pentru controlul puterii politice și al revoluției sociale, conceptul de *ideologie,* unul dintre cele mai interesante concepte ale sociologiei capitaliste și postcapitaliste; formularea unei prognoze asupra dinamicii societății actuale (teoria societății socialiste și comuniste); sociologia artei, religiei, filozofiei, moralei, dreptului, familiei, națiunii; o influentă teorie a naturii umane și a alienării în care își găsesc sursa multe din criticile umaniste ale societății actuale *(Manuscrise economico filozofice,* 1844). Teoria socială a lui Marx a fost preluată și dezvoltată în direcții specifice de V.I. Lenin, G.V. Plehanov, A. Gramasci etc. Faptul că unii din urmașii lui Marx au fost implicați în practica regimurilor socialiste și a pus amprenta asupra orientării gîndirii lor și asupra contextelor științifice și ideologice ale receptării operei lui Marx. • M. a propus o teorie sociologică, dar și o practică socio-politică în forma luptei de clasă și a proletariatului, o ideologie, dar și o utopie pe care istoria a sancționat-o drastic în țările Europei de Răsărit. Anti-m. este astăzi o opțiune tot mai generalizată. V. bază și suprastructură, comunism, formațiune socială. **C.Z.**

MASA ceea ce este opus elitei, ca parte *pasivă* și ca bază de recrutare a elitei, ca ansamblu de "publicuri" (la Etzioni). întreaga sociologie a elitei împărtășește teza că elita este făuritoare a istoriei, iar m. suportă actul guvernării, manipularea și violența elitei. Adepții clasici ai acestei poziții sînt V. Pareto, G. Mosca, R. Michels. Ideea subiacentă, implicit împărtășită de toți adepții acestei teorii, este aceea că, indiferent de modul în care s-a obținut *puterea,* ea este trecută în sarcina unei "elite guvernante". Elita la A. Etzioni (*The Active Society,* 1971, p. 113) este purtătoarea "conștiinței *active"* a societății în raport cu "publicurile" (masa). M. (publicurile) devine "activă" dacă elita îi oferă "contexte" pentru interpretarea și folosirea informației societate. Prin urmare m. la Etzioni este ansamblul "publicurilor" constituite în raport cu tipurile "contextelor" propuse de către elite în vederea folosirii (interpretării) informației societate. într-un cadru distinct de abordare apare chestiunea la Ortega y Gasset în teoria sa despre "revolta maselor". "Sufletul mediocru, știindu-se mediocru, are îndrăzneala, spune Ortega, de a afirma drepturile mediocrității și de a le impune pretutindeni" *(La Revolte des Masses,* Paris, 1937). La Ortega y Gasset, deci, avem o definiție culturologică a *elitei* (ca fiind opusă "mediocrității m."), dar și o definiție sociologică a m, ca fiind acea "parte mediocră *revoltată". Mediocritatea* și numărul devin suportul unei reacții de mare amploare: "revolta m.". Ed. Shills este cel care înalță conceptul la o carieră sociologică spectaculoasă în teoria sa despre geneza "societății de m.": "pentru prima dată în istorie *mari agregate de fiin e umane,* care trăiesc pe un teritoriu foarte *întins,* au putut să intre într-o societate relativ liberă fără a fi constrînș". A doua trăsătură a "societății de m." este faptul că, pentru prima dată, in cadrul ei, "centrul" societății (instituțiile și *valorile de* legitimare) este direct și strîns legat de "periferia" socială, adică de m. propriu-zisă. Fără a-și pierde identitatea, "centrul" social este direct legat de "periferia" socială (socotită în societățile tradiționale o *popula ie* marginală și marginalizată). în fine, a treia caracteristică a societății de m. este atașarea *individuluila. întregul soc\a* (nu la un "segment" al acestuia) și dezvoltarea unui sentiment de "afinitate" cu semenii. Cea de-a patra caracteristică a societății de m. este expansiunea și deci difuziunea "culturii primare" (jocurile, spectacolele sportive, adică activității cu un *con inut simbolic* redus) asupra întregii societăți (chiar dacă "stratificarea culturală" a acesteia menține "cultura superioară" sau "centrală", "cultura

mediocră", reproductivă, neoriginală □ "cultura primară", săracă în con□inuturi simbolice □i bogată în con□inuturi hedoniste. Cre□terea "culturii mediocre" □i "brute" în cadrul societă□ii, *ata area individului la întreg i agregarea unui mare număr de indivizi in mari ansambluri fără interven ia constrîngerii* sînt principalele trăsături ale "societă□ii de m." Societatea de m. este, a□adar, societatea al cărei regulator principal este m. Desigur că nu putem încheia această caracterologie a conceptului fără a pomeni contribu□ia sociologilor marxi□ti, în spe□ă, a marxismului clasic. în toate teoriile elitiste ale m. s□a operat cu teza distinc□iei dintre o "minoritate" organizată □i ra□ionalizatoare □i o "majoritate" dezorganizată din care se compune m. în viziunea marxistă, m. se *organizează* progresiv pe măsură ce trece de !a o compozi□ie de clasă difuză la o compozi□ie de clasă structurată, con□ientă de sine □i organizată (partide, organizaţii, institu□ii). Dacă în teoria elitelor distinc□ia dintre elită □i m. pornea de la o ierarhie bazată pe *merite* □i *succes,* în teoria marxistă a m. se porne□te de la ideea unei ierarhii bazate pe *bunuri* (mijloace de produc□ie, în primul rînd). La Marx m. au un rol hotărîtor în istorie, nu elitele. Istoria omenirii este o istorie de clasă în care rolul hotărîtor a revenit m. nu elitelor, iar personalităţilor le revine un rol în măsura în care se situează pe poziţia m. Conceptul marxist de m. este, cum vedem, un "elaborat sociologic" adecvat epocii industrialismului clasic □i produc□iilor de m., care căuta "corective" la problema conflictelor într□o *revolu ie democratică* □i într□una socială (de socializare a mijloacelor de produc□ie). Cum istoria merge, spune Marx, spre socializarea progresivă a *muncii* (axul afirmării m. în istorie) dar □i spre concentrarea puterii □i a mijloacelor de produc□ie (a proprietă□i, în primul rînd), urmează că m. deposedate vor avea rolul decisiv în "rezolvarea" acestei con□ tradic□ii, prin "revolu□ie proletară" (a m. proletarizate). Marx a edificat astfel o utopie eshatologică proletariană, conform căreia "m. proletară" este eliberatoarea întregii omeniri. Acest "eshaton proletar" al viziunii mesianice a lui Marx □terge deosebirile dintre neamuri □i comunităţi, îneacă religiile într□un singur cult, acela al proletarului, □i astfel izvode□te modelul unei societă□i total masificate, omogenizate, fără religii □i fără neamuri, în care stăpîne□te egalitarismul total □i, probabil, mediocritatea atotcuprinzătoare. *V. elita puterii, gulerele albe, sociologie radicală, elită, circula ia elitelor.* I.B.

MASS□MEDIA (SOCIOLOGIA MASS□ MEDIA) (lat. *massa* "o cantitate mare de entităţi□agregate"; *medium,* pi. *media,* mijloc de transmitere a ceva), termen consacrat mai întîi în limba engleză referitor la mijloacele de comunicare în masă; seturi de tehnici □i metode de transmitere, de către furnizori centralizaţi, a unor mesaje unei audien□e largi, eterogene □i dispersate geografic. într□o perspectivă institu□ională, m.m. sînt considerate institu□ii sociale, atît culturale cît □i economice. • Primul astfel de mijloc de comunicare în ordine istorică este tiparul mobil, apărut la mijlocul secolului al XV□lea. Se consideră însă că de m.m. putem vorbi abia de la mijlocul secolului al XIX□lea, adică din momentul în care m.m. au avut o audienţă suficient de largă □i eterogenă. Ziarele □i cărţile publicate înaintea acestei perioade se adresau exclusiv unor elite. în deceniul ai patrulea al secolului trecut, prin apari□ia fenomenului "penny press" (ieftinirea presei), audienţa s□a mărit în mod deosebit, dar mai ales □□a schimbat structura, devenind o audienţă de masă. Ieftinirea presei, inclusiv a cărţilor, este principala cauză a acestui fenomen, dar trebuie să luăm în calcul, în acela□ timp, □i schimbarea de orientare, publicaţiile adresîndu□se de acum încolo, în primul rînd, oamenilor obi□nuiţi. • Dezvoltarea cea mai

semnificativă s□a produs însă, în acest secol, prin apari□ia m.m. electronice. Prima jumătate de secol a fost marcată de apari□ia cinematografului □i a radiodifuziunii iar a doua de extinderea la nivel de masă a televiziunii (descoperită încă din deceniul al treilea). Aceste trei tipuri de m.m. vor determina, datorită impactului lor uria□ asupra societă□i, □i începutul cercetărilor asupra m.m. Interesul pentru studierea m.m. nu a fost determinat atît de mărimea audien□ei noilor m,, este adevărat mult mai mare decît a celor din secolul trecut, cît mai ales datorită influen□ei lor indiscutabile asupra vie□ii sociale. Este semnificativ astfel faptul că nici o forma□une politică, mi□care socială sau culturală nu mai poate cî□tiga astăzi aderan□a unor segmente largi de popula□ie fără a utiliza m.m., la fel cum func□ionarea economiilor moderne nu mai poate fi concepută în afara orientării consumului prin m.m. sau cum generarea □i difuzarea culturii în societate în general nu se mai face independent de acest tip de institu□ii culturale. Este demn de remarcat □i faptul că radio□ul □i televiziunea sînt singurele mijloace care pot capta aten□ia na□ională. • *Sociologia* m.m., domeniu de cercetare în sociologie care urmăre□te să analizeze modul în care m.m. func□ionează în societate, precum □i efectele sociale ale comunicării prin intermediul acestor mijloace. în istoria cercetărilor s□au conturat două perspective complementare. Una pune accentul pe comunicare, cealaltă pe mijloace. Prima pleacă de la distinc□ia între mai multe tipuri de comunicare, de cele mai multe ori trei: comunicare intrapersonală (internă sau de nivel individual), comunicare interpersonală (între indivizi) □i comunicare de masă (de nivel social). Aceasta din urmă se referă la comunicarea realizată prin intermediul unor mijloace, adresîndu□se unei audien□e largi □i de regulă eterogene. Comunicarea de masă presupune comunicatori profesioni□ti, specializa□i în transmiterea mesajelor prin intermediul diferitelor m. ca □i un sistem de control al comunicării, dat fiind că aceasta se realizează prin intermediul unor institu□ii care func□ionează în baza unor norme. Cea mai cunoscută schemă de analiză a comunicării de masă este cea propusă de Harold D. Lasswell *{The structura and Function of Comunication in Society,* 1948). Ea stabile□te cinci direcţii de analiză în func□ie de cinci întrebări privitoare la procesul comunica□ional: a. Cine?; *b.* Ce spune?; c. Pe ce canal?: *d.* Cui?; e. Cu ce efect? Lui *a* îi corespunde analiza controlului □i vizează studiile asupra "condi□onării" mesajelor, ca □i asupra sistemului normativ al institu□iei furnizoare de informa□ii. Lui bîl corespunde analiza con□inutului care vizează "descrierea obiectivă, sistematică □i cantitativă a con□inutului manifest al comunica□iilor, avînd ca scop interpretarea acestora" (8. Serelson); cse referă la studiul m. însă□i, centrîndu□se pe probleme ce se referă la eficien□a □i raporturile dintre diferite tipuri de m., evolu□ia m., caracteristicile comuca□ionale ale fiecărei m. în parte, factori de bruiaj eto. Primul care a pus accentul prioritar pe acest gen de cercetări a fost M. McLuhan *{Gutenberg Galaxy,* 1962,tr. rom. 1975). întrebările d□ ese referă la analiza audien□ei □i a efectelor Induse de m.m. Primul gen de analiză este vital unei bune func□ionări a m., mai ales din ra□uni economice. Analiza efectelor este însă cea care a suscitat cel mai mult interesul speciali□tilor □i totodată a generat □i cele mai multe controverse în legătură cu consecin□ele produse de comunicarea mediatizată asupra societă□i. • în a doua perspectivă se pune accentul pe mijloace □i nu pe comunicare, dat fiind că elementul central al oricărui proces de comunicare de masă îl reprezintă m.m. De□ sînt privite în primul rînd ca institu□ii culturale, în unele cercetări sînt considerate □i ca institu□ii economice, întrucît ele contribuie în

proporie însemnată la crearea P.N.B. i au un rol bine definit în privina orientării consumului. Totodată nu trebuie neglijat nici faptul că cerinele economice aie funcionării m. afectează funciile sociale ale acestora. De exemplu, presiunea publicitii asupra conînutului programelor poate eroda caracterul democratic al m., în special în cazul televiziunii, deoarece anumite categorii aie populiei, cum ar fi cei foarte săraci sau bătrînii, riscă să nu mai fie servite de către m.m. datorită faptului că ele nu sînt interesante pentru agenii economici care finanează prin publicitate, direct sau indirect, programele. Alături de perspectiva instituională în s.m.m. mai întîlnim i una organizaională care tratează m.m. din perspectiva teoriei organizaiilor. • în ultimele decenii s au conturat i elaborat mai multe tipuri de abordări, teorii i probleme privitoare la m.m. Există însă doua paradigme generale, care sînt practic prezente în toate cercetările. Prima poate fi numită "m. *puternică'* i considera că m.m. au efecte, în general negative, deosebit de puternice, intervenind activ asupra structurilor i mecanismelor vieii sociale, ele fiind active în raport cu individul sau societatea, iar structurile sociale relativ pasive la influenele m. A doua paradigmă *"m. s!abă"consideră* că influena m.m. în societate este relativ mică, că ele sînt subordonate i nu supraordonate societii, că nu determină opiunile i comportamentele indivizilor ci se orientează după acestea, în fine, rolul lor nu numai că nu este negativ, dar poate să fie chiar terapeutic în anumite circumstane. Un exemplu tipic de problemă abordată din perspectiva celor două paradigme este problema violenei. în primul caz se consideră că violena este promovată prin m.m., că ea afectează negativ socializarea copilului, care poate vedea pînă la 14.000 de mori violente la TV, numai în copilărie, i deci în general putem spune că m.m. contribuie la creterea numărului comportamentelor deviante, în special a delincventei, sub toate formele ei. în a doua perspectivă se consideră că m.m. nu manipulează individul, ci că acesta utilizează a a cum dorete m.m. Violena este cerută, căci altfel nu ar fi prezentă in programe, ea există în m.m. pentru că există în societate. Cei care urmăresc acest tip de programe sînt predispui la violenă i nu devin eventual delincveni datorită televiziunii (sau cinematografului). Mai mult, violena prezentată prin m.m. poate avea chiar o funcie terapeutică, în aceeai manieră ne putem raporta i la alte probleme cum ar fi socializarea sexuală timpurie a copiilor, promovarea unor inegaliti între sexe (ca exemplu, rolurile predominant casnice ale femeilor), inactivismul promovat de m,, ca i problema roiului pe care ele îl joacă, în general, în societate m.m. fiind considerate fie o putere în stat, fie un subsistem subordonat celorlalte puteri. • Cele două paradigme s au conturat în istoria cercetărilor, în perioade diferite, pornind de la probleme deosebite. în perioada interbelică s a conturat prima paradigmă, care a corespuns într o oarecare măsură ocului produs la început de noile m., dar i contextului social care a generat fenomene de masă, considerate de multe ori i ca efecte aie utilizării m.m. Astfel, propaganda nazistă la radio ca i propaganda de război în perioada 1939 1945 dusă de către ambele tabere la radio ca i prin jurnalele de front filmate au evut efecte sociale majore. Mobilizarea ca i formarea unei anumite atitudini la scară naională au fost deziderate, în general, eficient îndeplinite de către m.m. în perioada interbelică. Puterea m.m. a fost probată chiar i în privina efectelor lor negative. Cel mai cunoscut exemplu este emisiunea radiofonică "Războiul lumilor", realizată în 1938 de Orson Wells care a creat o panică naională fără precedent în SUA. A doua paradigmă s a conturat după al doilea război mondial,

cînd noile cercetări au arătat că influena m.m. în societate este mult mai mică decît s a considerat inial. i în favoarea acestei paradigme au existat numeroase argumente dintre care amintim slaba eficienă a propagandei anticomuniste desfăurată prin m. în anii '50 în SUA, cînd cercetările au arătat că programele nu au reuit să convingă populaia de pericolul comunist i nici măcar să popularizeze personaliti politice care s au afirmat în această mi care, dar i cazurile destul de numeroase ale victoriilor electorale ale unor personaliti sau forie politice împotriva cărora au militat majoritatea m. au constituit argumente puternice în acest sens. Cele mai semnificative cercetări care au probat activismui recepiei programelor m.m. au fost cele realizate în deceniul al cincilea de Lazarfeld, Berelson i Gaudet, privitoare la comportamentul de vot, în baza cărora Lazarfeld i Katz *(Personal influence,* **1**955) au formulat legea comunicării în două trepte care demonstrează influena semnificativă a liderului de opinie în receptarea programelor difuzate prin m.m., lider care filtrează, prelucrează i chiar reinterpretează mesajele furnizate de m. în anii 70, prin dezvoltarea foarte puternică a sistemelor private de televiziune, prin diversificarea acestora (cablu, satelit etc), ca i prin apariia industriei video, rolul televiziunii în via a socială a fost din nou resimit foarte puternic, ceea ce a dus la o revigorare în' planul cercetărilor m., a paradigmei *"m. puternică',* de i nu în termenii interbelici. Cele două perspective sînt, desigur, complementare i nu pot fi studiate independent de evoluia societii. • **S.m m.** s a focalizat i asupra altor probleme semnificative în plan politic, socioeconomic sau cultural. S au studiat astfel efectele, în general negative, produse de m.m. asupra organizării viei politice, cum ar fi susinerea propagandei politice după modelul "star system", grija deosebită a politicienilor pentru aspectele exterioare, vizibile, dar lipsite de importană, "cultul" general pentru imagine, fie a politicianului, fie a partidului, a unei organizaii, sau a întregii societi, "cult" care face să fie neglijate, de regulă, tocmai problemele sociale majore. în această direcie, unii cercetători consideră că m.m. joacă astăzi rolul de *"agendă a realiti ii",* ele dictînd ordinea priorii problemelor sociale, prin interesul pe care îl arată faă de acestea. Se poate astfel deturna sensul real al evenimentelor, moartea unui star rock să fie prezentată ca un eveniment social major în timp ce un conflict militar sau descoperirea unui medicament să fie prezentate ca mai puin, sau deloc, importante. în general, m.m. are tendina de a propune utopii i idealuri intangibile, de a crea fali eroi, negtijîndui astfel pe cei adevărai. • Studii importante s au realizat i asupra proceselor de tratare a informaiei difuzată prin m. Ele au arătat că m.m. propun o imagine a realiti care este serios diferită de ceea ce există în realitate (chiar în cazul transmisiilor directe TV). Cel mai important factor care afectează imaginea realiti difuzată de m. este *principiul conflictului,* în funcie de care este reconstruită imaginea difuzată prin m., lumea prezentată fiind cu mult mai conflictuală decît cea reală. Prelucrarea imaginii se produce însă i în funcie de cerinele economice, ideologice i culturale ale diverselor organizaii m. care sînt întotdeauna componente ale unor subsisteme sociale. • Un fenomen de maxim interes îl reprezintă *mediatizarea evenimentelor sociale.* El constă în faptul că imaginea pe care o avem despre evenimentele sociale semnificative, trecute sau prezente, provine astăzi, aproape exclusiv, de la diferitele m. (televiziunea jucînd rolul central în acest proces). El ridică însă i numeroase probleme, iscînd totodată controverse foarte aprinse. Mai întîl, datorită faptului că există o "condionare" ideologică în prezentarea •

evenimentului, chiar ă într-o transmisie directă televizată, prin ceea ce se alege, prin cadrele utilizate, prin momentul ales pentru transmisie, prin comentariu etc. Astfel de critici, de exemplu, au fost aduse recent posturilor de televiziune TV5 din Franţa şi CNN din SUA pentru propaganda voalată făcută în transmisiile, (premiere mondiale), ale Revoluţiei din România (1989) (preluată şi difuzată în Europa de la TVR) şi ale Războiului din Golf (1991). Pe de altă parte, transmisiile directe ale unor asemenea evenimente tind să fie organizate după principiul spectacolului şi chiar evenimentul în sine să fie structurat după acelaşi model, deoarece agenţii sociali nu pot face abstracţie de prezenţa m.m. • Un capitol distinct al cercetărilor din s.m.m. se referă la modul în care cultura este difuzată sau/şi generată prin m.m,, la influenţele funcţionării m.m. asupra diferitelor componente ale culturii, la rolul lor în raport cu cultura populară, cu cea de masă sau de consum, sau cu cea "savantă". In acest punct **s.m.m.** se întîlneşte cu alte discipline sociologice cum ar fi sociologia culturii, sociologia artei, sociologia economică etc. *V. audien ă, comunicare, presă, propagandă, public, publicitate, cultură.* A.B.

MATRILINEAR transmisie a rudeniei numai prin femei. în acest sistem, fiica rămîne împreună cu mama sa şi cu fratele său. Ea îşi păstrează clanul, numele şi bunurile pe care le transmite copiilor ei. Fratele este considerat drept tată al copiilor care vor avea acelaşi nume ca mama şi unchiul lor. încă din secolul trecut, în antropologie există o dispută cu privire la evoluţia sistemelor familiale. Teoria care a dominat multă vreme afirmă că a avut loc o trecere de la un sistem originar de filiaţie indistinctă spre un sistem matrilinear care a devenit mai tîrziu patrilinear. Această teorie evoluţionistă nu a fost confirmată cu date certe. *V. căsătorie, familie, patrilinear.* I.Mih.

MATRILOCAL reşedinţă a noilor soţi împreună sau in apropierea părinţilor soţiei. în comunităţile tradiţionale, regula m. era aplicată într-un număr relativ redus de cazuri, îndeosebi în situaţiile în care soţia era singura moştenitoare a părinţilor ei sau avea un statut economic mai ridicat decît al soţului. în aceste situaţii, se organiza un ritual special de acceptare a soţului în grupul familiei şi în comunitatea soţiei care putea să prevadă şi preluarea de către soţa numelui de familie al soţiei. în prezent, căsătoria m. are in principal o motivaţie economică (deţinerea unei locuinţe de către soţie, deţinerea de către soţa unui loc de muncă în localitatea de reşedinţă a soţiei) sau de asistenţă familială (preluarea parţială de către părinţii soţiei a îngrijirii copiilor atunci cînd ambii soţi desfăşoară activităţi permanente extrafamiliale). *V. căsătorie, endogamie, familie, neolocal, patrilocal, rudenie.* **I.Mih.**

MĂSURARE SOCIALĂ stabilire a unei ordini de mărime (frecvenţă, intensitate etc.) prin atribuire de valori, în acord cu proprietăţile obiectului social studiat. M.s. se dovedeşte a fi principalul element de sudură între nivelul teoretic şi cel empiric al cunoaşterii. Ea este precedată şi pregătită de analiza conceptuală, dar mai ales de operaţionalizare şi cuantificare. Unii specialişti consideră ultimele două operaţii ca părţi ale m. Rezultatul operaţionalizării şi cuantificării îl constituie indicatorii de cercetare direct observabili şi măsurabili. Aceşti indicatori, transpuşi în instrumente de cercetare — chestionare, ghiduri de convorbire, fişe de observaţie, scheme experimentale sau de analiză a conţinutului, scale, teste etc. — permit efectuarea propriu-zisă a măsurătorilor (operaţie empirică). La rîndul său, m. prescrie modalităţile da prelucrare şi de calcule statistico-matematice admise în manipularea informaţiilor recoltate, în vederea analizei şi

interpretării lor. • Elementele componente ale m.s. sînt: *obiectulde* măsurat, *etalonul*de măsură şi *regulile de atribuire a valorilor.* Obiectul de măsurat este alcătuit dintr-o mare diversitate de fapte, fenomene şi procese sociale, începînd cu cele de natură macro-socială care privesc societatea globală şi sfîrşind cu cele de natură microsocială referitoare la acţiuni, comportamente, relaţii individuale şi de grup. încă în 1928 L.L. Thurstone *{The Measurement of Vatues)* atrăgea atenţia asupra faptului că în m.s. nu trebuie să intervină postulate ale măsurătorilor fizice, întrucît ea nu se ocupă cu fenomene de această natură. Pentru a se surprinde întreaga gamă de manifestări ale fenomenelor şi proceselor sociale, trebuie avute în vedere atît determinările numerice, prin atribuirea de valori cantitative (accepţiunea restrînsă am,), cît şi cele nenumerice, cum ar fi ordinea, redată prin numerale, şi chiar clasificările, redate prin nume sau simboluri. *Etalonul de măsură* reprezintă o mărime definită, cu care urmează a fi comparate aspectele cantitative (mărimile variabile) ce caracterizează fenomenele şi procesele sociale în vederea determinării valorii lor. Distingem două tipuri de etaloane: *etalonul natural,* în care se defineşte o mărime naturală de măsură, cu semnificaţie de unitate, şi *etalonul conceptual,* alcătuit dintr-un set de criterii, standarde ce definesc o mărime relativă, o unitate convenţională de măsură. Etalonul natural are o semnificaţie empirică reală, de aceeaşi natură cu aceea a obiectului măsurat, sau este definit pa baza unor relaţii intermediare, valorile atribuite sînt numere (întregi, raţionale, reale). Spre deosebire de alte domenii, în sociologie se operează cu un număr relativ restrîns de etaloane naturale. Cel mai adesea sociologul operează cu etaloane conceptuale. Ele au o semnificaţie relativă. Sînt elaborări teoretice mai mult sau mai puţin riguroase, fără a fi univoc determinate, dar corespund cel mai bine naturii fenomenelor , sociale. Etaloanele se definesc în cadru! operaţiei de cuantificare. Semnificaţia lor poate rezulta din practica social-istorică, poate fi introdusă pe cale normativă, pe baza unor calcule statistice (valori medii, abatere standard etc.) sau printr-o operaţie specifică de evaluare. De fiecare dată apare însă necesitatea validării modelului adoptat. • *Regulile de atribuire a valorilor* (numere, numerale sau simboluri) urmează îndeaproape natura obiectului studiat şi caracteristicile etalonului utilizat în m. Acest fapt conduce la anumite *niveluri de măsură.* în literatura de specialitate sînt formulate patru niveluri de măsură: nom/na/(categorial), *ordinal (care* indică ordinea), *de interval* (redă intensitatea) şi de *propor ii* (de raport). Cele patru niveluri de măsură sînt redate în ordinea complexităţii, proprietăţile nivelurilor inferioare fiind cuprinse în cele ale nivelurilor superioare; primele două alcătuiesc m. nenumerică (prin simboluri-nume şi numerale), celelalte două sînt specifice m. numerice. Anumitor caracteristici cantitative ale fenomenelor sociale le este propriu numai un anumit nivel de măsură (uneori denumit şi de tip scală, sau precizie a m.). *Nivelul nominal* este alcătuit dintr-un set de categorii. Atribuirea valorilor se face pe baza relaţiei de egalitate/neegalitate. Această relaţie este simetrică (A=B, atunci şi B=A) şi tranzitivă (A=B, B=C atunci A=C). Valorile atribuita sînt simboluri, ele reprezintă simple nume investite cu funcţia de clasificare. Da aceea sîntfoarte diverse, respectînd însă cerinţele unei corecte clasificări (exhaustivitate — toate eiementeie să fie clasificate, şi exclusivitate — un element să fie repartizat la o singură categorie) şi aplicînd criterii semnificative. Cu aceste valori de scală se pot efectua orice transformări care respectă clasificările. în schimb, manipularea statistico-matematică este limitată la frecvenţe absolute şi relative, modul dis-

tribuției, coeficienții de contingență (de asociere). *Nivelul'ordinal*'corespunde situațiilor în care proprietățile se pot ierarhiza. Valorile atribuite reflectă relația de ordine "mai mare", "mai mic", indicîncfuțse rangul pozițiilor ocupate pe o scală, fără a se putea preciza diferențele dintre ele. Relația de ordine este asimetrică (A>B, atunci B<A, deci B * A) și tranzitivă (A>B și B>C, atunci A>C). în multe situații nu este satisfăcută însă relația de tranzivitate, de aceea se recomandă utilizarea nivelului ordonat și cel perfect ordonat (C.H. Coombs). Marea majoritate a fenomenelor sociale permit doar un nivel ordinal de m. Metoda comparativă se bazează pe un astfel de nivel de măsură. Transformările permise ale valorilor de scale cuprind toate operațiile matematice: scădere, adunare, împărțire sau înmulțire cu o constantă, deoarece ele conservă relația de ordine. La manipularea informațiilor, pe lingă operațiile specifice nivelului nominal, se adaugă calculul medianei distribuției, diferenței interquartile, coeficienților de corelație a rangurilor. Nivelul de interval (cardinal) corespunde situațiilor în care obiectul măsurat poate fi descris cantitativ (cuantificat) prin valori numerice. Pentru aceasta se definește un etalon de măsură cu semnificația de unitate. Se obțin astfel valori egal distanțate pe o scală de intensitate a pozițiilor exprimate, fără însă a dispune de un punct natural de pornire în atribuirea valorilor, adoptîndțse unul relativ (valoarea cea mai mică întîlnită, de exemplu). *Nivelul de interval* (sau de distanță) are în plus o serie de constrîngeri, cum ar fi aceea că transformările permise cu valorile atribuite sînt limitate la adunarea sau scăderea unei constante (transformări liniare), pentru a se păstra relația originară. De această dată se cunoaște nu numai poziția pe scală, dar și cu cît diferă ea de alte poziții. Existînd o unitate de măsură, informația recoltată permite un evantai mult mal mare de operații și calcule, cum ar fi media distribuției și toată statistica dependentă de aceasta — abaterea medie, coeficienții de corelație, de regresie etc. în cercetarea socială, nivelul de interval este doar aproximat prin intermediul diferitelor tehnici de scalare a intensității opiniilor, atitudinilor, comportamentelor, fără a se dispune totuși de un model matematic care să ateste în mod riguros egalitatea distanțelor dintre punctele scalei, bazîndțse mai mult pe caracteristici presupuse ale procesului discriminatoriu (scala de ierarhizare tip Likert, scala intervalelor aparent egale — L. L. Thurstone), *Nivelul de propor ii prezintă* cele mai multe restricții (ordine, distanță și origine naturală) și de aceea este dificil de atins în cercetarea socială. Atribuirea valorilor se bazează pe existența unei unități de măsură și a unui punct natural de pornire ceea ce conduce la valori cantitative în sensul strict al termenului. Acest nivel de măsură este utilizat de către sociolog doar în acțiunea de numărare a entităților (cînd folosește deci etaloane naturale). Identificarea unui eventual punct zero (în afara relației "absență" / "prezență") nu se dovedește a fi un punct de pornire în atribuirea valorilor, ci mai degrabă punctul (neutru) de separare a sensurilor, a pozițiilor favorabile (pozitive) de cele nefavorabile (negative). Sociologul "operează" însă și cu o serie de fenomene care au proprietățile unei scale de proporții, fie acestea de natură temporală (vîrstă, vechime etc), economică (venit, productivitate) sau chiar fizică (lungime, masă, volum etc). Singura transformare admisă, pentru conservarea proporției, este multiplicarea, respectiv dividerea cu o constantă. Pentru prelucrarea și analiza informației se poate apela la întregul aparat statistico-matematic disponibil. De reținut că problematica transformărilor și calculelor legate de nivelurile de măsură devine relevantă doar pentru măsurarea reprezentativă (R.M. Dawes, *Fundamentate ofAttitude Measurement,* 1972), cînd observațiile empirice servesc la elaborarea instrumentului de măsurare, iar acesta, odată obținut, permite efectuarea unor alte observații empirice. • Dacă nu se reușește stabilirea unei astfel de relații reciproce dintre valorile atribuite și relațiile empirice, avem de a face cu o măsurare index. Aici valorile atribuite "suportă" orice transformare, dar ea nu are o semnificație empirică, ci una abstractă. Analiza modelelor de m. poate fi efectuată și din alte perspective, cum ar fi aceea a dimensiunilor (aspectelor) avute în vedere, distingîndțse între modelele dimensionale și cele nedimensionale. Primul grup cuprinde m. unidimensională (specifică tehnicilor de scalare). Aceasta ia în considerare o singură caracteristică a obiectului studiat. • M. *multidimensională* vizează determinarea structurii complexe a fenomenelor și proceselor (deși extrem de necesară, această m. este încă puțin dezvoltată), iar relațiile dintre elemente se pot exprima prin modele de distanță sau prin modele spațiale, apelîndțse în acest scop la calculul matriceal, analiză factorială etc. *Modelele nedimensionale* sînt în fapt cele mai răspîndite. Prin ele nu se specifică dimensionalitatea, neputîndțse deci testa ipoteze privind structura. Evaluarea măsurătorilor se referă în principal la determinarea *validită ii* și a *fidelită ii* instrumentelor de lucru. Există mai multe tipuri de validitate. *Validitatea de con inut (internă)* exprimă gradul în care indicatorii măsoară ceea ce se presupune că măsoară. Atestarea se realizează prin analiza omogenității (consistenței interne) a setului de indicatori, prin utilizarea modelelor cauzale sau prin comparația m. cu datele obținute de la un grup martor, fiecare metodă furnizînd rezultate care pot reflecta doar parțial gradul de validitate. O cerință esențială constă în cercetarea validității numai pentru un set de indicatori considerați relevanți pentru domeniul cercetat și nu pentru o colecție mai mult sau mai puțin întîmplătoare. *Validitatea predictivă (externă)* se referă la gradul în care m. efectuate se asociază cu anumiți factori exteriori, caracteristici sociale, profesionale, de performanță, și la prognozarea evoluției viitoare a fenomenelor cercetate. Validitatea de construct este dată de ponderea varianței comune a variabilei măsurate (Vo.o.) și a factorilor explicativi, raportată la totalul variantei variabilei respective Vt = $\sum_{vi}$ • *Fidelitatea* exprimă gradul de încredere și de stabilitate ale m. efectuate: *!=• ??,* $\sum_{vi}$ unde V este varianta adevărata și Vi—varianta totala observata. In cazurile concrete de cercetare valorile observate sînt o combinare de date reale (adevărate) și de erori: $X_o = X_a + X_e$, ceea ce îndreptățește efortul de a elimina erorile. Utilizînd numai datele de.observație, *f=SZ I* unde Vt este varianta totală observată (reală + erori), iar V_e reprezintă erorile. Gradul de stabilitate m. se cercetează prin mai multe modele: fidelitatea test-retest (a măsurătorilor repetate), procedeul formulelor paralele (două instrumente de cercetare cu valoare egală) și înjumătățirea instrumentelor de cercetare. *V. scalare, statistică i sociologie.* **I.M.**

MECANICĂ SOCIALĂ 1. Ramură a sociologiei "abstracte" (A. Portuondo y Barcelo) sau "pure" (L.F. Ward) care analizează societatea considerînd elementele și grupurile sociale ca puncte și sisteme materiale supuse unor forțe (sociale) a căror interacțiune determină *echilibrul* și *mi cările sociale,* acestea din urmă fiind studiate prin analogie cu legile, metodele și principiile mecanicii raționale. Reprezentanții m.s. (L. Winiarski, A. Lotka, A. Groppali, V. Pareto, S. Haret etc.) consideră societatea ca un sistem analog oricărui alt sistem material, supus legilor mecanicii raționale și compus din

totalitatea indivizilor, oare nu se pot sustrage legilor mecanice (în special legilor atracției și respingerii corpurilor, legii gravitației); forțele sociale rezultate din acțiunile și reacțiunile lor au un conținut preponderent *psihic* (forțe psihice). Conceptele m.s. pot fi elaborate prin analogie cu ale m. raționale: altruism și egoism versus atracție și respingere; asociație versus compunerea forțelor; cooperare/multiplicare de forțe; război/comprimarea forțelor; organism social/echilibru de forțe etc. Sînt însă extrem de rare forțele sociale care pot fi analizate prin analogie pură cu forțele mecanice, ceea ce a și restrîns validitatea enunțurilor m.s. la cîteva propoziții sau modele sociodemografice. 2. în concepția matematicianului și sociologului *Spiru Haret* (1851–1912), m.s. este "știința care va studia mișcările sociale". Ea este doar o aplicare a m. în sociologie, deoarece termenul m. sugerează doar "analogia între prefacerile societății omenești și schimbările de pozițiune ale corpurilor materiale" *(Mecanica socială,* 1910). în această accepțiune, care este relativ distinctă de accepțiunea m.s. la sociologii mecaniciști în general, Haret distinge ms. de sociologia *mecanică, care* "tratează știința sociologiei după metoda mecanică". Scopul m.s. constă, din acest punct de vedere, doar în aplicarea metodei *tiin ifice* la cercetarea problemelor sociale. Distincțiile și delimitările propuse de Haret au avut menirea de a elimina unele accente ale *mecanicismului* concepției sale sociologice, care este mai degrabă matematfcș mecanicistă. Mecanicismul, ca tip de reducționism aplicat în cercetarea fenomenelor sociale, rămîne totuși dominant și în concepția sa despre m.s. *V. pozitivism, sociologie.* I.U.

MEDICINĂ SOCIALĂ (IGIENĂ SOCIALĂ) ramură a științelor medicale care are ca principal obiect de studiu optimizarea metodicii acțiunilor sanogenetice cu caracter profilactic de masă, analiza condiționării și implicației socioeconomice a stării de sănătate a colectivităților umane, precum și evaluarea necesităților de ocrotire a sănătății, în scopul elaborării unor măsuri de îmbunătățire a rețelei sanitare. Reunind multiple preocupări convergente cu cele ale *sociologiei medianei* (igiena socială, organizarea sau administrația sanitară, epidemiologia și profilaxia bolilor transmisibile, determinarea și optimizarea stării de sănătate a populației etc), m.s. constituie un domeniu de activitate specializat, cu metode și tehnici proprii de cercetare. Caracteristica ei principală constă in depășirea punctului de vedere tradițional al medicinei curative exercitată asupra indivizilor izolați și concentrarea, cu precădere, asupra ameliorării mediului ambiant și identificării de noi resurse pentru protejarea sănătății colectivităților sociale. în acest sens, apariția m.s. coincide cu momentul în care progresele microbiologiei, igienei și medicinei populației au făcut posibilă o analiză complexă a sanogenezei și patogenezei populației în cadrul căreia factorii sociali apar a fi la fel de importanți ca și cei de natură fizică, chimică sau biologică. Preocupări incipiente în acest domeniu datează din secolul trecut, odată cu pătrunderea în vocabularul medical a unor termeni noi cum ar fi: boală socială, patologie socială, mediu social, terapie socială, care au contribuit la multiplicarea acțiunilor revendicative și a mișcărilor de reformă vizînd îmbunătățirea politicii sanitare. în țara noastră, medici ilustri, cum au fost C. Caracas, C. Istrate, I. Felix, St. Stîncă, V. Babeș, I. Cantacuzino, G. Banu etc, au adus însemnate contribuții în evidențierea importanței "mediului social ca factor patologic". în prezent, inițierea unor vaste investigații epiderniologice (analiza factorilor ce determină frecvența și distribuția bolilor în categorii specifice de populație) și a unor cercetări de amploare în scopul evaluării costului asistenței sanitare și a consumului medical reprezintă principalul obiectiv al acestei discipline atît de înrudită cu sociologia medicinei. Spre deosebire de aceasta, m.s. se apleacă însă cu precădere asupra studiului statistic, prin intermediul fixării unor indicatori care îți propun atît evidențierea procesualității morbidității, cît și asigurarea unui control cît mai eficace asupra ei. *V. politică socială, sociologie clinică, sociologia medicinii.* S.R.

MEDIU CONSTRUIT totalitatea construcțiilor și amenajărilor create de om pentru satisfacerea necesităților sale de producție și de locuire. Pentru fiecare dintre secvențele majore ale procesului de reproducție economică — producție, circulație, repartiție și consum — sînt realizate structuri construite specifice (clădiri industriale, agricole, administrative și de locuit, dotări social-culturale, infrastructură pentru transporturi etc). La acestea se adaugă clădirile de locuit și amenajările social-culturale. Funcționalitatea socială a acestora este cercetată de *sociologia* m.c. Obiectivul practic al acestei ramuri a sociologiei este de a contribui la realizarea unor construcții cu funcționalitate socială și economică optimă, la dezvoltarea unor structuri administrative și culturale care să permită utilizarea obiectelor construite cît mai eficient din punct de vedere social și uman; explicarea și prognoza interacțiunilor complexe dintre om și mediul său construit. Conceptele cheie cu care operează sociologia m.c. sînt fie specifice—mod de locuire, cerințe și nevoi de locuire, mobilitate locativă, funcțiuni ale locuinței, calitatea și confortul de locuire, adaptabilitatea locuinței, vecinătate, satisfacție de locuire, eficiență socială a utilizării obiectivelor construite etc, — fie mai generale — integrare socială, ciclu de viață familială, satisfacție și integrare în muncă etc. Dintre multiplele caracteristici ale obiectelor construite, sociologia m.c. reține în special pe cele cu influență directă asupra confortului și modului de utilizare a spațiului, mărimea obiectelor construite (suprafață, număr subunități, volum), partiu și mod de dimensionare a spațiilor funcționale, mod de echipare, mobilare și decorare, amplasare în raport cu alte obiecte construite, cu mediul natural și cu mediul social în care funcționează, microclimat interior, mod de grupare în teritoriu a obiectelor cu funcțiuni identice, complementare sau divergente.Principalele efecte ale m.c. sînt urmărite la nivelul stărilor fiziologice, psihologice, sociale și demografice, stări de oboseală, satisfacție, sănătate, coeziune familială, relații de vecinătate, mobilitate locativă, migrație, nupțialitate, divorțialitate, morbiditate, reușită și eșec, devianță etc.) și al activităților (de producție, de utilizare a timpului, de creștere și îngrijire a copiilor, de transformare a m.c. de către utilizatori etc). Principalele variabile de control în analiza efectelor sociale ale m.c. sînt asociate cu caracteristici sociale ale utilizatorilor, calitatea serviciilor sociale, asigurarea obiectelor construite cu energia necesară funcționării lor, cu structurile organizaționale și normative care reglementează accesul la anumite obiecte construite și modul de utilizare a acestora. Date fiind natura și complexitatea relațiilor pe care le studiază, sociologia m.c. îți desfășoară propriul demers de cercetare în context interdisciplinar, în colaborare cu urbanismul, arhitectura, medicina socială, demografia și economia. V. *locuire, morfologie socială.* D.S.

MEGALOPOLIS (gr. megos, "mare", *polis,* "oraș") ansamblu urban gigant, rezultat al unor conurbații multiple și complexe, luînd forma unui oraș "continuu", care s-a format atunci cînd interstițiile rurale dintre ariile metropolitane au fost înghițite de creșterea urbană. Geograful Jean Gottman a utilizat termenul de m. pentru a desemna ansamblul

urbanizat care se întinde în partea de nord□ est a S.U.A., pe coasta Oceanului Atlantic *(Megalopolis or the Urbanisation ofttie North eastern Seabord,* 1957, M., 1961), Acest m. se întinde de□a lungul a 600 de mile, trecînd pe teritoriul a 10 state, 117 districte, cuprin□ zînd 32 ora□e cu peste 500.000 locuitori □ concentrînd aproape o cincime din popula□ia Statelor Unite. M. s□au format sau sînt în plin proces de dezvoltare □ in alte □ări, ca de e□ xemplu în Japonia, în jurul golfului Osaka, sau gruparea de a□ezări din sud□estul Braziliei. M. reprezintă "stadiul de gigantism al conur□ ba□ilor" (J. Beaujeu□Garnier □ G. Chabot, *Geografia urbană,* 1971). *V. conurba ie.* I.F.

MERITOCRA□IE termen larg vehiculat prin deceniile □ase□apte în limbajele filosofic, sociologic □ jurnalistic, desemnînd situa□ia în care pozi□ile sociale □ recompensele asociate acestora (venit, putere, "" prestigiu, privilegii etc.) nu sînt mo□tenite, ci dobîndite de Indivizi în func□ie de calită□ile □ meritele lor personale. Discu□ile în legătură cu m. se înscriu în problematica mai largă a inegalită□i sociale, privită ca inegalitate a □anselor de ascensiune socială □ ca perpetuare, într□o formă sau alta, a influen□ei originii sociale (inegale) a indivizilor asupra statusurilor dobîndite în cursul vie□ii lor. M. este considerată un simptom al democratizării, permeabilită□i □ egalizării □anselor de ascensiune socială. La un moment dat, cre□terea continuă a indicilor de mobilitate socială, aparenta slăbire a mecanismelor de prescriere în favoarea celor de dobîndire a statusului social □ condi□ionarea tot mai accentuată a nivelului acestuia de către nivelul de instruc□ie au creat iluzia că societă□ile industriale avansate ar intra într□o "eră a m." (M. Young, *The Rise of Meritocracy,* 1961). Pentru sociologi, m, descrie un sistem social (ideal) care ar avea proprietatea ca influen□a originii sociale asupra statusului să se transmită în întregime prin intermediul educa□iei (□ nu pe alte căi: mo□tenire, privilegiu, cooptare etc). G. Carlsson a denumit acest tip de sistem social "societate fără efecte Tntîrziate" *(Social Mobi iity andClass Structure,* 1958), iarR. Boudon "societate meritocratică" *(L'inegalite des chances,* 1973). O asemenea abordare permite aplicarea unui tratament statistic pe baza unei defini□ii formalizate: un sistem social pe care se definesc trei caracteristici — origine, nivel □colar, status — este meritocratic dacă □ numai dacă probabilitatea ca un individ ce se găse□te la un nivel □colar Sj să atingă un status Ck este independentă de pozi□ia de origine Ci. Pe de alte parte, pot fi efectuate compara□ii măsurabile între situa□ile reale □ cea ideală. Asemenea compara□ii au demonstrat că societă□ile dezvoltate nu pot fi asimilate modelului meritocratic, ele plasîndu□se la distan□e mai mari sau mai mici fa□ă de acest model. *V. egalitate, inegalitate, mobilitate socială.* CA.

METODE DE FLEXIBILIZARE A MUNCII aplicate în politicile de angajare a personalului □ de distribuire a sarcinilor productive pentru a facilita adaptarea organiza□iilor la fluctua□ile crescînde ale pie□ei tot mai competitive. în locul unei cre□teri continue a numărului de personal angajat pe termen nelimitat, se optează pentru constituirea unui nucleu constant de personal cu angajare permanentă în jurul căruia se recrutează alt personal, fie pe bază temporară fie ou program redus, în func□ie de varia□ile cererilor pie□ei pentru produsele organiza□iei. Totodată, membrii personalului cu angajare permanentă trebuie să dispună de abilită□i profesionale polivalente pentru a trece cu u□urin□ă de ia un tip la altul de activitate. Principalele m.f.m. sînt următoarele: a. timp suplimentar de muncă efectuat de personalul angajat permanent, peste timpul zilnic sau săptămînal standard, □ plătit mai bine; *b.* munca în "schimburi" prin împăr□irea ciclului de 24 de ore în perioade compacte □ organizarea de "schimburi" sau blocuri de personal (de exemplu: 3 schimburi x 18 ore, 2 schimburi x 8 ore, 2 schimburi x 12 ore); c. program flexibil care permite personalului să varieze intervalele orelor de muncă între anumi□ parametri predefini□; d. negocierea numărului anual de ore în locul celui săptămînal standardizat cu aloca□ii salariate corespunzătoare, csea ce facilitează varia□ia timpului de muncă în func□ie de solicitări; e. utilizarea de subcontractan□i, adică încheierea de subcontracte cu alte firme în locul angajării de personal suplimentar; *f.* angajarea de personal suplimentar prin contracte pe termen scurt (angajare temporară săptămînală, lunară, pe 3 luni etc); *g.* angajare cu program redus (un număr săptămînal sau zilnic de ore) pe o bază permanentă; *h.* complementaritatea slujbei constă în angajarea a două persoane pentru a realiza sarcini relativ similare, salariul acordîndu□se în func□ie de timpul de muncă; /. munca la domiciliu permite angajatului să îndeplinească acasă sarcinile alocate conform unor parametri prestabili□ (se aplică tot mai mult datorită disponibilită□ii terminalelor computerelor sau a altul echipament al firmei pentru folosin□ă la domiciliu). M.f.m. facilitează distribuirea sarcinilor de muncă într□un alt mod fără a duce la o scădere semnificativă a □omajului. Ele avantajează organiza□ile □ patronatul □ o anumită categorie a personalului (cu calificare înaltă □ polivalentă), pentru al□i generînd o insecuritate mărită. *V. îmbogă irea muncii, legea lui Parkinson, orientare colară i profesională.* M.V.

METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIOLOGICE analiză a metodelor □ teJffIMPXJJPJigateJri reallzarea.□ Analizarea cercetării sociale. Are un caracter predominant normativ. Pe baza reflec□iei asupra experien□elor trecute de cercetare, formulează strategii de Investigare, indică atît eventuale dificultă□i □ neajunsuri, cît □ căi de ob□inere a unor rezultate valide din punct de vedere □tiin□ific. M.c. este astfel expresia cpn□iin□eLcxiJIce^autoreflexJve..□LOQhstiuc□ tiveauneLdisclpline, Uneori m.c. este considerată ca ramură a f ilosofiei □tiin□ei, dez□ voltîndu□se în rela□ie cu epistemologia. în această ipostază se admite că s□ar constitui o m^pBn^ja/ăsJe.iăretsccipuri4fanscerid.pe celeale oricărei discipline pentru a se ocupa de problemele comune întregii cercetări □tiin□ifice. Acesteia i□ar fi asociate m. *particulare* specializate disciplinar. Comunicarea permanentă dintre m. generală □ m. particulare ar ac□iona ca un factor de convergen□e a strategiilor de cercetare □ ca o cale de accen□ tuare a caracterului unitar □ global al cunoa□terii □tiin□ifice. Deocamdată, însă, nu este constituită o m. generală a cercetării □tiin□ifice, analizele concentrîndu□se la nivelul m. particulare de genul m.c.s. • Clasele de elemente componente ale m.c.s. sînt: a. *enun urile teoretice* fundarngDlale□admise ca referin□e pentru structura paradigmatică a unei teorii □ convertite în prjnjjjpjjj□e□o□ dolpgice de orientare a abordării realită□ii sociale; *b.* metodele □ tehnicile de *culegere* a datelor empirice (observa□ia, experimentul, ancheta etc); c. tehnicile □ procedeele de *pceluccaisM* datelor □ informa□ilor empirice, de ordonare, sistematizare □ corelare a acestora pentru fundamentarea deciziilor privitoare la semnifica□ile lor teoretice; ol£□O□ cedeele de *analjgăjnterpretare si construc ie sauj&ssgngrycilsJsaaatlcăjiB'baza* datelor empirice în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explica□ii □ predic□ii teoretice. Aceste elemente ale m.c.s. nu sînt, totu□, unitar □ universal constituite, ci manifestă diferen□eri importante. Principala sursă de varia□ie este reprezentată de concep□ia teoretică luată ca referin□ă. întrucît în sociologie nu există încă

o "paradigmă" unică, ci structuri teoretica alternative care uneori sint concurente iar alteori complementare, fiecare teorie sociologică majoră a tins să derive și să formuleze propria m. De exemplu: E. Durkheim a formulat "regulile metodei sociologice" adecvate concepției sale despre societate; Max Weber a construit o metodologie de studiere a fenomenelor sociale in concordanță cu propria "sociologie interpretativă"; etnometodologia a dezvoltat metode "etnografice" de analiză a comunicării și a semnificațiilor investite de actorii sociali în acțiunile lor etc. S-a ajuns astfel ca deosebirile principiale dintre abordări să fie mai pregnante decît asemănările și din această perspectiyăîncă_nu sjejioate vorbi da.ojn. unică a c.s. In funcție de modul teoretic general aplicat în vederea explicării vieții sociale, se distinge între practica metodologică "obiectivă" și cea "interpretativă". Prima urmărește să promoveze acea m. care este apropiată de modelul științelor naturii; faptele sau fenomenele sociale sînt explicate prin alte fapte sociale; cunoașterea socială trebuie să ajungă să iaJojTTja_exp_licațiilor și pradiațiilor, ^^pjsjcjenej^zÂ^or&n^iace deta-atejeftvantualalnJmpllia-IMttilnrjnB pentru a asigura "obiectivitatea" discursului social. De unitară la nivelul celor mai generale principii, practica metodologică "obiectivă" a evoluat de la *opera ionalism* (după deceniul al patrulea al secolului nostru) la *empirism* (în a doua jumătate a acestui secol), pentru ca ulterior să se consacre sub forma *analizei structurale, analizei func ionale* sau a *analizei sistemice.* Practica metodologică "interpretativă" a fost formulată in nuce de filosofia socială neokantiană, dezvoltată de "sociologia interpretativă" a lui Max Weber și continuată în cadrul *interac ionismului simbolic, sociologiei fenomenologice i etnornetodologice.* în aceste abordări se pune accentul pe specificul subiectiv ireductibil al faptelor sociale, ceea ce implică necesitatea concentrării analizelor asupra /6ei3îiclă-Ilt2!3nvestJl^

Ă95i§iLJ/î.iQ-JSS!iyS!!&?LS» [illegible] sociale, în condițiile diviziunii abordărilor metodologice, analistul social se confruntă, în realizarea și finalizarea unei cercetări, cu mai multe deschideri opționale atit la nivelul postulării sau construcției teoretice, cît și la cel al elaborării proiectului unei investigații. Deschiderile opționale îi apar într-o formă polarizată: pozitivare sau interpretare a datelor; individualism sau holism metodologic; obiectivitate sau implicare ideologică; filosofie sau știință socială. Aceste opțiuni sînt uneori considerate nu ca polare, ci complementare. • în m.c.s. au fost dezvoltate ca metode principale de culegere a datelor empirice: *ancheta socială, analiza documentelor sociale, observa ia* și *experimentul.* Fiecărei metode îi corespunde un set diversificat de tehnici aplicative, adică de operații integrate într-un mod particular de identificare, colectare și prelucrare a datelor empirice. Diversitatea opțiunilor teoretico-metodologice se relevă și la nivelul definirii normelor și tehnicilor aplicative circumscrise uneia și aceleiași metode. Astfel, în fenomenologie și etnometodologie s-a manifestat preferință pentru aplicarea și dezvoltarea tehnicilor de observare participativă, pe cînd în practicile metodologice "obiective" s-au extins tehnicile de elaborare a anchetelor sociale. De este posibil și adeseori s-a înfăptuit transferul de tehnici de cercetare dintr-un mod de abordare în altul, trebuie avut în vedere că nu se realizează doar un simplu transfer tehnic, ci și modificarea presupozițiilor teoretice care le-au generat. Lipsa de control sistematic al efectelor tacite sau implicite generate de nemodificarea presupozițiilor teoretice riscă să genereze distorsiuni la nivelul analizei datelor empirice. Tehnica de investigare trebuie deci modificată sau adaptată contextului

teoretic. Cunoașterea științifică și cunoașterea condițiilor și practicilor de producere a ei sînt aspecte corelate ale unuia și aceluiași proces de dezvoltare a sociologiei. Ignorarea acestei necesare complementarități se manifestă uneori prin transformarea m.c.s. într-o orientare eminamente critică și normativă, care formulează acele principii ideale de producere și reproducere ale cunoașterii sociologice pe care nimeni nu le poate aplica în mod consecvent, dar orictnd pot fi invocate în ipostaza de standarde sau instanțe critice. Astfel concepută, m.c.s. prezintă riscul generării unor efecte inhibitoare, cînd menirea ei este tocmai aceea de a stimula imaginația cercetătoare creatoare. Rolurile de teoretician, cercetător și metodolog sînt coextensive profesiei de sociolog, tot a-a cum sociologia ca știință include în însăși construcția ei atît teoria și practica cercetării empirice, cît și teoria producerii acestei teorii. *V. sociologie.* L.V.

MIGRAȚIE fenomen ce constă în deplasarea unor mulțimi de persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului și/sau de încadrarea într-o formă de activitate în zona de sosire. Dacă privim fenomenul raportîndu-ne la o populație dată — perspectivă adoptată, în principal, de demografie — atunci, adică în raport cu această populație, se poate vorbi de două forme de migrație: *imigra ie* (ansamblul intrărilor) și *emigra ie* (ansamblul ieșirilor). în fapt orice act migratoriu este, în același timp, o migrație și o emigrație. Sociologia studiază m. dintr-o perspectivă mai largă, interesîndu-se de indivizi în ambele ipostaze simultan; de asemenea, atenția ei se îndreaptă precumpănitor asupra acelor mișcări teritoriale în care sînt antrenate mase mari de oameni, ce se constituie în *fluxuri de* m. în fine, interesul manifestat de sociolog pentru acest fenomen are la bază faptul că, în cea mai mare parte a cazurilor, o mobilitate teritorială este însoțită de sau generează o mobilitate socială, adică schimbarea statutului social al persoanelor migrante, • Cu referire la un teritoriu național, se face distincția între m. *internă,* atunci cînd deplasarea se face în interiorul țării respective, și m. *externă* sau *interna ională.* După un alt criteriu, se vorbește de m. *temporară,* cînd deplasarea se efectuează pentru o perioadă determinată de timp, după care individul imigrant se întoarce la locul de origine (unde, de regulă, își păstrează locuința și familia), și m. *definitivă,* cînd migrantul nu se mai întoarce. Este desigur dificilă caracterizarea unui act migratoriu ca fiind temporar sau definitiv, în momentul producerii lui. De aceea, de regulă, e necesară o reconstituire a migrațiilor, după o perioadă de timp dincolo de care acestea pot fi considerate ca definitive. în cazul m. interne, se distinge, prin amploarea sa, m. rural-urbană, fenomen caracteristic tuturor societăților aflate în faza de industrializare. Actualmente, în țările dezvoltate, se remarcă și un flux invers: dinspre urban spre rural. Indiferent de amploarea lui, acesta nu poate fi considerat ca fiind simetric celuilalt decît dintr-un punct de vedere pur formal, spațial. El are o cu totul altă cauzalitate și antrenează alte categorii de populație. în vreme ce, în primul caz, m. spre urban a fost determinată precumpănitor de oferta superioară (cantitativ și calitativ) de locuri de muncă la oraș, în cel de-al doilea, în m. sînt antrenați fie pensionarii, fie persoane active care, menținînd locul de muncă la oraș, se retrag cu locuința spre periferiile acestuia sau în localități "dormitor", de unde accesul spre metropolă este facilitat de dezvoltarea rețelei de comunicații. Deci, dacă m. rural-urbană a fost însoțită de un transfer de forță de muncă din agricultură spre industrie, cea urban-rurală nu antrenează nici o schimbare semnificativă a structurii ocupaționale. Fenomenul acesta

din urmă se produce în condi□ile ridicării standardului de via□ă a oamenilor, ale modernizării habitatului rural din micile ora□e, ale dezvoltării mijloacelor de transport, individual □i colectiv. Astfel, citadinii pot evada din marile aglomerări urbane, fie la încheierea vie□ii active, fie în timpul acesteia, pe durata zilei sau săptămînii cînd nu lucrează. M. internă□ională din zilele noastre se realizează sub cîteva forme mai importante: m. for□ei de muncă, m. membrilor familiilor lucrătorilor anterior emigra□i, m. for□ată de calamită□i naturale, de persecu□ii politice sau religioase, de războaie etc. Dacă, în ceea ce prive□te m. internă, nu intervin decît arareori opreli□ti de ordin juridic, m. internă□ională este, într□o măsură importantă, determinată de politicile materializate în reglementări specifice în raport cu emigra□ia □i, mai ales, cu imigra□ia. Determinarea nu este însă totală căci, alături de m. *legală*—cea realizată prin respectarea normelor respective — se înregistrează □i o m. *clandestină,* ale cărei dimensiuni sînt adesea greu de evaluat. Fenomenul de m. la scară planetară nu este unul nou, specific societă□ilor moderne sau contemporane, aser□iune care se poate argumenta amintind doar migra□iile de popoare din Evul Mediu sau comer□ul cu sclavi. • *M.* concentrează în jurul său un set foarte larg de fenomene sociale, motiv pentru care ea constituie obiect de studiu pentru mai multe discipline, precum demografia, geografia popula□iei, economia, □tiin□ele juridice, sociologia □i altele. Cercetătorii din aceste domenii au încercat să elaboreze scheme □i teorii *explicative* ale fenomenului, multe din acestea fiind inspirate de teoriile fizice asupra mi□cării corpurilor. Astfel, încă în secolul trecut, Ravenstem propune un model "gravita□ional", ameliorat de către continuatorii'săi; o altă schemă, tot de inspira□ie fizică, este modelul "pull□push", adică al factorilor de atrac□ie □i respingere. Ceea ce caracterizează încercările actuale de explicare a m. este faptul că fenomenele macrosociale — factorii "determinan□i" ai m. nu mai sini considera□i ca ni□te for□e fizice care ac□ionează asupra unor atomi iner□i — persoanele umane —, ci ca ni□te elemente structurale, de care indivizii umani, în calitate de actori con□tienți □i ra□ionali, □in seama atunci cînd iau în considerare posibilitatea de a migra. Cu alte cuvinte, m. — ca fenomen — este imaginată ca fiind rezultatul unei multitudini de ac□iuni individuale, ale agenților ra□ionali, care evaluează costurile, beneficiile □i riscurile (nu numai în termeni economici) implicate de un asemenea act, elemente care derivă, desigur, din caracteristicile sistemului. Cercetările recente scot în evidență □i importan□a *informa iei* (cantitatea, acurate□ea, costul ei etc), ca element ce intervine în deciziile luate de către indivizi. • O a doua componentă majoră a studiilor teoretice □i empirice privind m. o constituie problematica *efectelor* sau consec/nfe/crei.Trei direcții de investigare s□au conturat aici: efectele m. asupra popula□iei de origine, asupra popula□iei de destina□ie □i asupra migranților în□□. Fără a intra în detaliile acestor studii, să men□ionăm cîteva probleme abordate. De e□xemplu, o m. ce antrenează un număr mare de persoane, în general de vîrstă tînără, poate provoca, în popula□ia de origine, un deficit de for□ă de muncă □i deci o slăbire a activită□ilor, o scădere a natalității, o îmbătrînire demografică □i alte fenomene negative. Dacă zona respectivă era ini□ial suprapopulată, m. poate, dimpotrivă, prin slăbirea presiunii demografice, să amelioreze situa□ia celor răma□i, mai cu seamă dacă migranții trimit celor răma□i acasă bunuri materiale □i bani. Situa□ia popula□iei din aria de primire poate fi □i ea influen□ată în ambele sensuri. In perioade de cre□tere economică, imigranții contribuie la completarea necesarului for□ei de muncă; în schimb, în epoci de recesiune, participă la îngro□area rîndurilor □omerilor, f 1□ind cei mai expu□i la concediere, □i determină un consum suplimentar de resurse. Popula□ia locală poate reac□iona — uneori violent — la prezen□a imigranților, contribuind la schimbarea măsurilor legislative referitoare la m. Un alt aspect deosebit de intens cercetat este integrarea migranților în comunită□ile de primire. în cazul m. Interne, accentul cade îndeosebi pe problema adaptării ruralilor la via□a urbană □i la munca industrială. în cazul celei externe, o aten□ie deosebită s□a acordat, printre altele, contactelor între două popula□ii ale căror culturi sînt mult diferite, fapt ce ridică probleme deosebite de integrare. • Fire□te, cauzalitatea, formele de manifestare □i efectele m. variază extrem de mult, în timp □i spa□iu, fiind dependente de o serie de circumstan□e istorice, economice, politice, culturale etc, ceea ce îngreunează sau face chiar imposibilă elaborarea unei teorii generale sau a unor modele cu aplicabilitate universală în de□scrierea □i explicarea fenomenului. *V. aculturape, fluxuri, locuire, mobilitate socială, motilitate.* T.R.

MINIM DEMOGRAFIC (sin. cu "minim de popula□ie"), no□iune introdusă de demograful italian Livio Livi (*Tratatto di demografia,* 2 voi. 1940□1941 □art. *Conssiderations theori que etpratiques sur le concept de "minimum de population",* 1949), pentru a desemna efectivul necesar □i suficient ce asigură unui grup uman perpetuarea biologică în regim genetic normal (= fără urmări patologice). Livi a dimensionat m.d. la limita de 500 indivizi (formula ar fi deci: m.d. > 500). Orice izolat uman aflat sub ori ia această limită este sortit dispari□iei. Jean Sutter □i Leon Tabah (art. tes *notions d'isolat et de population minimum,* 1951) consideră cele două no□iuni — izolat uman □i m.d.—ca fiind inseparabile. *V. izolat uman, măsurare socială, popula ie.* ***Gh.G.***

MINORITĂ□I SOCIALE grupuri rasiale, religioase, etnice, politice, mai mici ca număr □i diferite de colectivită□ile mai largi în care sînt cuprinse □i care le controlează. Unii autori (L. Wirth) consideră că tratamentul d/s□ *criminatoriu* este o condi□ie necesară pentru ca un grup social să fie considerat o m.s. Astfel, femeile reprezintă deseori mai mult decît jumătate din popula□ia unor țări, totu□i ele formează o m.s. atunci cînd nu beneficiază de drepturi egale în domeniul ocupa□iilor, al drepturilor politice etc. în unele teorii sociale, m.s. sînt considerate drept categorii sociale "reziduale", rezultat al procedurilor de constituire a "majorității" în societă□ile democratice ("tirania majorității" la Tocqueville). M.s. ar fi, într□o astfel de interpretare, rezultatul unei "con□tiin□e negative" (E.K. Francis), e□e cuprinzînd cetă□enii care nu□i pot promova interesele legitime deoarece sînt bloca□i de superioritatea numerică a majorității dominante. Sînt analizate în contextul *stratificării sociale* □i al dinamicii societă□ilor globale. Ele sînt grupuri sociale care diferă într□un anumit fel în raport cu normele □i valorile sociale dominante, sînt subordonate în privin□a distribuirii puterii sociale (avu□ie, statut social, putere politică), rareori formînd mai mult de jumătate din popula□ia societății în care se află. Analiza sociologică a m.s. nu se referă in primul rînd la trăsăturile intrinseci distinctive ale acestora (particularități somatice, trăsături etnice, credin□e religioase etc), ci identifică grupurile sociale în termenii pozi□iei lor în structura socială. Este posibil astfel studiul comparativ al m.s. atît în cadrul aceleia□i societăți, cît □i între societă□i diferite. în cercetarea sociologică s□a acordat mai multă aten□ie m. *etnosociale.* Analiza problemelor sociale generate de situa□ia minorită□ilor *na ionale* în anumite societă□i □i perioade istorice (de ex. Imperiul austro□ungar în a doua jumătate a sec. XIX □i primele decenii ale sec. XX; S.U.A., de la sfîr□itul secolului trecut pînă în prezent) a dus

la acumularea unui bogat material documentar □ teoretic pe baza căruia s□a ajuns la formularea unor teorii sociologice de mai largă circula□ie, privind rela□ile dintre m.s. □ majoritatea socială. Deoarece m.s. sînt rezultat al proceselor de stratificare socială, rela□ile acestora cu majoritatea socială dominantă implică atît procese de formare □ reproducere ale inegalităţilor □ ale distanţelor sociale (izolare, segregare socială, margi□ nalizare, *discriminare)* cit □ de men□inere a altora, ca expresie a combinării stratificării so□ ciale cu pluralismul cultural propriu societăţilor cu grad înalt de diversificare socială □ culturală. *V. distan ă socială, etnic, inegalitate, grup, marginalitate, na ionalitate, na iune, stratificare socială.* G.N.

MI□CĂRI SOCIALE ac□iuni sociale provocate de grupuri mari de oameni care se manifestă deliberat □ împreună, orientîndu□se după acelea□ valori □ ideologii □ folosind acelea□ metode, în vederea realizării unor scopuri comune sau similare. M.s. sînt procese sociale ample care conduc la crearea unor noi valori, noi forme de rela□i sociale, noi institu□i sau a unor noi societăţi. Ele pot să promoveze anumite schimbări sau pot să se opună schimbărilor produse de anumite for□e sociale. • *Factorii determina i* ai m.s. sînt: *a. obiectivi* perimarea istorică a unor forme de organizare socială, agravarea dis□ parităţilor sociale □ a deosebirilor de interese, blocarea structurală care împiedică anumite categorii sociale să□i satisfacă interesele, dezorganizarea socială datorată unor condi□i interne sau externe, crizele economice, politice sau culturale, deteriorarea condi□ilor de via□ă; *b. subiectivi:* nemul□umirile sociale care apar din privarea relativă □ din perceperea in□ justi□ei, accentuarea sentimentelor de frustrare, confuzie, neline□te, nesiguran□ă, difuzarea □ acceptarea unor noi valori sociale, contactele sociale dintre grupuri de indivizi nemul□umi□, apari□ia unor ideologii care justifică □ direc□ionează m.s., apari□ia unor persoane sau grupuri care urmăresc în mod deliberat schimbarea socială. • M.s. se *clasifică: a.* în func□ie de sensul lor: m. care urmăresc producerea unei schimbări □ m. de rezisten□ă; *b.* în func□ie de profunzimea schimbărilor urmărite: m. protestatare, m. reformatoare □ m. revolu□ionare; c. în func□ie de posibilităţile de realizare a obiectivelor urmărite: m. cu obiective realizabile □ m. utopice. Aceste trei criterii de clasificare se pot combina între ele permi□ind o caracterizare mai completă a tipurilor. M. protestatare, reformatoare □ revolu□ionare urmăresc producerea unei schimbări □ au obiective realizabile. M. utopice urmăresc □ ele producerea unor schimbări, dar au obiective nerealizabile. M. de rezisten□ă se opun ia schimbări □ au obiective realizabile. în raport cu influen□a exercitată asupra dinamicii sociale, aceste tipuri pot fi ordonate astfel: m. *utopice,* m. ofe *rezisten ă,* m. *protestatare,* m. *reformatoare* □ m. *revolu ionare.* M. *utopice* propun un contramodel ideal la organizarea socială existentă. Unele modele utopice sînt crea□ia unor intelectuali ce reunesc în jurul lor un mic număr de indivizi care încearcă să transpună în realitate idealurile utopice. M. *utopice* au avut o răspîndire mai mare în secolele XVIII □ XIX. în a doua jumătate a secolului al XX□lea, ele s□au manifestat sub forma grupărilor de hippies, a unor comune □ a unor secte religioase. M. *utopice* nu reu□esc să se impună ca modele de realizare a unei întregi societăţi; ele e□uează atît datorită contradic□ilor interne, inconsisten□ei modelelor propuse, impractibilităţii idealurilor lor, cît □ datorită conflictelor puternice cu majoritatea valorilor □ normelor societăţii existente. M. *de rezisten ă* se opun schimbărilor sau încearcă să elimine schimbările intervenite. Ele pot lua forme diverse: *de rezisten ă* la introducerea unor schimbări sau fa□ă de o schimbare deja introdusă; de *rezisten ă* fa□ă de o schimbare care este în consens cu dezvoltarea socială sau fa□ă de o schimbare care conduce la regres social sau la dezorganizare socială. M. *protestatare* exprimă o pozi□ie, o atitudine, un refuz fa□ă de ceea ce este acceptat sau in□ stitu□ionalizat într□o societate. Ele pot fi întîlnite în multe domenii: moral, filosofic, religios, politic. M. *protestatare* apar în jurul unor personalităţi marcante. Ele constau în declararea formală □ publică a opozi□iei, ostilităţii, refuzului în raport cu o anumită stare de lucruri □ ac□ionează după un sistem propriu de valori, dar care nu este impus celorlalţi. Aceste m.s. nu urmăresc programatic reforme importante, nici revoluţii. Prin ele nu este afectat sistemul politic dintr□o societate. Ele ac□ionează asupra conduitelor, valorilor, ideologiilor □ asupra rela□ilor dintre individ □ colectivitate. M. *reformatoare* apar pe o stare de nemul□umire fa□ă de situa□ia existentă □ se manifestă atunci cînd grupurile care se găsesc în această situa□ie pot ac□ iona fără a suporta consecin□ele represiunii, cînd au posibilitatea să se exprime □ să se manifeste liber □ cînd ac□iunea lor nu vizează aspectele esen□iale ale sistemului politic existent. M. *reformatoare* urmăresc realizarea schimbărilor dorite pe cale legislativă sau prin schimbări în sistemul institu□ional. Din această categorie fac parte m. de reformă a justi□ei, feministe, ecologiste, antinucleare, cele vizînd liberarizarea rela□ilor sexuale. M. *reformatoare* trec prin mai multe etape: apari□ia stării de nemul□umire; con□ tientizarea situa□iei □ discutarea ei; apari□ia unor grupuri formale cu scop, în care se discută rezolvarea problemelor; formularea ideologiei □ institu□ionalizarea ei; folosirea organismelor create pentru rezolvarea situa□ilor definite în etapele anterioare; birocratizarea □, posibil, închistarea m. M. *revolu ionare* sînt schimbări radicale ale sistemului social. Ele sînt determinate de adîncirea contradic□ilor structurale □ func□ionale din cadrul întregii societăţi. M. *revolu ionare* î□ propun schimbarea ordinii existente □, în consecin□ă, sînt supuse represiunii din partea for□elor care apără această ordine. Ele sînt orientate de ideologii clar formulate □ sînt puternic in□ stitu□ionallzate (organiza□i, partide, publica□i, statute). în cadrul lor, un rol importan□i de□ine revolu□ia politică. Ele sînt, în acela□ timp, distructive □ constructive: distrug vechile rela□i sociale, vechiul aparat de stat, înlătură anumite valori □ norme sociale □ instituie noi sisteme de valori □ conduite, noi tipuri de rela□i sociale, noi forme de organizare socială, noi institu□i sociale. Revolu□ia este un proces de schimbare de lungă durată, ritmul □ Intensitatea schimbărilor fiind diferite de la un subsistem social la altul. *V. frustrare, inova ie, revolu ie, schimbare socială, utopie.* **I.Mih.**

MOBILITATE SOCIALĂ fenomen ce se constituie prin agregarea mi□cărilor Indivizilor sau familiilor între diversele pozi□i aie unui spa□iu social, conceput'ca un sistem de categorii sociale, ierarhice sau neierarhice, delimitate pe baza unui criteriu, simplu sau complex. Uneori defini□ia se restrînge prin postularea caracterului ierarhic al clasificării, concepîndu□se deci m.s. ca o mi□care în cadrul unui sistem de stratificare. Alteori, defini□ia se lărge□te prin luarea în considerare □ a mi□cărilor spa□iale *(mobilitatea teritorială)* □/sau a schimbării locului de muncă (mobilitatea sau *fluctua ia for ei de muncă).* O trecere în revista a studiilor — teoretice sau empirice — de m.s. arată că acestea pot fi situate, aproape întotdeauna, din punct de vedere al criteriului folosit, în una din următoarele trei categorii: a. Cele care utilizează un criteriu de *stratificare* propriu□zis, deci cele care urmăresc mi□carea între straturi strict ierarhizate. Este ceea ce s□ar putea numi tradi□ia americană, dată fiind predominan□a

acestei modalităţi de a concepe m.s. în cadrul cercetărilor din S.U.A, O asemenea ierarhizare este rezultatul folosirii, în calitate de criteriu, a statutului (statusului) social, constituit fie exclusiv pe baza prestigiului, fie pe baza unui complex de variabile, care mai poate implica şi alte elemente, *b.* Cele care utilizează drept criteriu de clasificare exclusiv *ocupa ia* indivizilor, ceea ce conduce la constituirea unui spaţiu social format dintr-un număr oarecare de categorii socio-profesionale. Aceasta s-ar putea numi tradiţia nemarxistă vest-europeană. în adevăr, nu este greu de observat că sociologii din ţările Europei de Vest uzează mai rar noţiunea de status, iar atunci cînd o fac au tendinţa de a reduce această noţiune la cea de ocupaţie, considerînd că între ele există o corelaţie suficient de strînsă pentru a putea identifica, într-o primă aproximaţie, mobilitatea profesională cu m.s. Chiar dacă există o asemenea corelaţie, diferenţa faţă de poziţia precedentă este cît se poate de importantă, cel puţin din două puncte de vadere. Mai întîi, poziţiile în spaţiul social astfel construit pot fi delimitate pe baza unor criterii obiective iar clasificările pot fi — şi sînt — utilizate şi în alte tipuri de investigaţii inclusiv în cele care furnizează date pentru contabilitatea socială, în al doilea rînd, o astfel de clasificare nu realizează — decît prin eventuale artificii exterioare — o structură ierarhică. într-adevăr, criteriul ocupaţional nu presupune *în sine* ideea ierarhizării, aceasta apărînd numai din asocierea scalei de ocupaţii cu cea de venit, putere, instrucţie etc. Din punct de vedere al analizei formale a m.s., sistemul de poziţii neierarhizate reprezintă un handicap serios în tratarea datelor, fapt pentru care sociologii europeni se străduiesc uneori să ierarhizeze ocupaţiile, prin asocierile menţionate, c. Cele care utilizează drept criteriu *clasele sociale* şi păturile sau categoriile care fiinţează în orice societate alături de clase. Este, evident, cazul cercetătorilor marxişti sau apropiaţi de tradiţia marxistă. în ciuda unei anumite superiorităţi, atît în privinţa obiectivităţii şi consistenţei criteriilor de clasificare, cît şi în cea a posibilităţilor de înţelegere şi interpretare a fenomenelor implicate în procesele mobilitare, această poziţie are dezavantajul că nu realizează decupaje fine şi, prin urmare, chiar dacă evidenţiază unele tendinţe majore în m.s., nu poate da seamă de o serie de aspecte particulare, la rîndul lor de mare importanţă în societăţile actuale. în legătură cu terminologia folosită în studiile de m.s. se cer cîteva precizări. Se face uneori distincţia între mobilitatea *orizontală* şi cea *verticală. O* atare distincţie este posibilă numai în unele situaţii particulare. De pildă, se vorbeşte de mobilitate orizontală, atunci cînd sistemul poziţiilor sociale nu este decît parţial ierarhizat, deci există poziţii de acelaşi nivel între care au loc mişcări de persoane; sau cînd straturile cuprind mai multe poziţii fiecare şi mişcarea are loc de la una la alta fără ieşirea din interiorul stratului; sau cînd are loc o mişcare teritorială ori o schimbare a locului de muncă, fără modificarea statutului profesional etc. în opoziţie, mobilitatea verticală este mişcarea de la un strat la altul. La rîndul său, aceasta poate fi *ascendentă* sau *descendentă,* primul caz corespunzînd, evident, urcării pe treptele ierarhiei sociale iar al doilea, coborîrii. M.s. mai poate fi caracterizată şi printr-o serie de termeni specifici, în legătură cu criteriul de clasificare utilizat. S-a amintit mai sus de mobilitatea ocupaţională; în mod similar, se mai vorbeşte de una instrucţională sau educaţională, de mobilitate pe scara puterii, a veniturilor etc. O distincţie fundamentală care se face în toate studiile de m.s. este cea între mobilitatea *intragenera ională* şi cea *intergenera ională.* Evenimentul mobilitarîl constituie, în primul caz, schimbarea poziţiei unui individ, pe scala aleasă, între două momente ale vieţii sale; în

al doilea, este vorba de diferenţa între poziţia unui individ, la un moment dat, şi cea a familiei sale de origine, aceasta din urmă fiind caracterizată, cel mal adesea, de poziţia tatălui. • Problema m.s. în toată amploarea şi importanţa sa a fost relevată mai întîi de către P. Sorokin, în clasica sa lucrare *Social Mobility,* apărută în 1927, însă cercetări empirice ample şi sistematice asupra acestui fenomen s-au efectuat abia în perioada postbelică. Cea mai bogată producţie de lucrări sociologice, pe tema m.s. a constituit unul dintre centrele majore de preocupări din cîmpul sociologiei, începînd cu mijlocul deceniului al optulea, interesul a mal scăzut şi frecvenţa studiilor de m.s. s-a mai redus şi ea. în perioada fecundă amintită, contribuţii importante la cercetarea m.s. şi-au adus: americanii P. Baiu, O.D. Duncan, R. Bendix, S.M. Lipset, N. Rogoff, C. Jencks, englezul D. Glass, francezii D. Bertaux, R. Boudon, elveţianul R.Girod, germanii K.U.Mayer şi W. Muler, suedezii G. Carlson şi CA. Anderson, danezul K. Svalastoga, italianul V. Capecchi şi mulţi alţi. în ţara noastră, literatura teoretico-metodologică referitoare la m.s. este destul de bogată, fiind reprezentată de studii elaborate — începînd cu a doua jumătate a deceniului şapte — de către: I. Aluaş, H. Cazacu, V. Constantinescu, O. Hoffman, 1. Mărginean, T. Rotariu, A. Roth etc. în schimb, cercetările empirice sînt foarte puţine, singurele studii mai consistente de această factură fiind cele ale colectivului Centrului de cercetări sociologice din Bucureşti. Chiar dacă, pe plan mondial, interesul pentru problemele de m.s. pare astăzi mai redus decît în urmă cu 2-3 decenii, fenomenul constituie încă — şi va mai constitui — o zonă problematică de primă importanţă pentru sociologie, nu numai pentru că ea este printre puţinele arii în care legimitatea sociologiei nu este contestată de nici o altă disciplină, ci pentru că realmente aspectele legate de acest fenomen sînt de mare interes şi importanţă pentru societăţile moderne. • După cum se ştie, în societăţile precapitaliste, poziţia socială a unui individ era, în Imensa majoritate a cazurilor, prescrisă prin naşterea sa într-o familie de nobil, sclav sau iobag etc, mişcările sociale de la o generaţie la alta sau în cursul aceleiaşi generaţii fiind puţine şi de mică amploare. Această situaţie s-a menţinut secole şi milenii, fiind reflectată şi sancţionată prin legile şi cutumele care consfinţeau separarea societăţii în clase, stări sau caste. Victoria revoluţiilor burgheze a dus, paste tot, la înlăturarea acestor bariere juridice, iar dezvoltarea forţelor de producţie şi schimbările în structura socială generate de aceasta au., deschis posibilitatea realizării unor ample modificări de poziţie socială, fie în cursul vieţii active a indivizilor, fie în raport cu familia de origine. Reprezentanţii unor curente ideologice, mai ales din S.U.A., n-au întîrziat să facă apologia multiplelor posibilităţi ce se deschid indivizilor de a avansa pe scara socială. Pe de altă parte însă, era vizibil pentru oricine că şansele de a ajunge în vîrful unei, ierarhii sociale se menţineau extrem de inegale pentru indivizii proveniţi din straturi sociale diferite. Este probabil prea simplistă afirmaţia că atenţia acordată de către sociologie m.s. a fost rezultatul direct al acestor confruntări ideologice, însă este limpede faptul că nu se poate face abstracţie de contextul cultural general în care s-au dezvoltat studiile de m.s. Oricum, una dintre primele sarcini ale acestora a constat în evaluarea nivelului, intensităţii m.s., deci în determinarea gradului de "permeabilitate" a structurilor diverselor societăţi şi în testarea ipotezei, larg acceptate, că aceasta se află în continuă creştere. Astfel, s-au încercat, mai întîi, comparaţii internaţionale, considerîndu-se că în ţările mai avansate economic şi în cele în care barierele feudale au căzut mai devreme, sau n-au existat deloc, nivelul m.s. ar trebui se fie mai ridicat;

apoi, a devenit posibil să se facă studii comparative, în timp, referitor la o aceea□ țară □ deci să se verifice direct ipoteza creșterii m.s. Nici unele, nici altele nu au putut oferi argumente decisive pentru confirmarea respectivei ipoteze, ceea ce, de fapt, demonstrează persistența unor inegalități de șanse sociale însemnate în țările capitaliste dezvoltate. Un alt tip de studii îl constituie cele care s au preocupat de structura fenomenului de m.s. S a încercat evidențierea intensității schimburilor între diversele categorii sociale, direcțiile de mobilitate pentru indivizii plecați dintr o categorie sau, invers, aria de recrutare a celor intrați într o categorie. Acest din urmă gen de cercetări a vizat, în special, straturile din vîrful piramidei sociale — recrutarea "elitelor" — el avînd, de fapt, o tradiție mai veche decît cea a m.s. O a treia clasă de studii o reprezintă cea în care m.s. apare ca factor dependent de alte fenomene, încercînd-se astfel evaluarea influenței unor factori asupra m.s. în acest sens, o atenție privilegiată a fost acordată aprecierii rolului școlii în m.s. în fine, un al patrulea tip de probleme, cu o pondere totuși ceva mai mică decît celelalte, vizează efectele m.s. asupra altor factori — fenomene □ procese sociale. Indiferent de chestiunile concrete abordate, cei care s au ocupat de m.s. au plecat — cu mici excepții de la postulat valorizant că starea de "mai multă" mobilitate este preferabilă celei de "mai multă" imobilitate, dat fiind că Imobilitatea socială înseamnă inegalitate de șanse sociale adică o auîoreproducere a structurilor, deci a inegalităților sociale. Or, dacă existența unor inegalități este mai ușor de "teoretizat" — prin invocarea unor factori naturali sau a unor necesități de funcționare a sistemului — existența inegalităților de șanse, adică autoreproducerea inegalităților sociale, are mult mai puțini adepți întru justificare. • Amploarea cercetărilor concrete de m.s., cît □ unele rezultate neașteptate ale acestora, au dus la o serie de investigații □ contribuții pe plan metodologic. Elementul central în analiza m.s. îl constituie tabelul de mobilitate, care, după cum se observă, cuprinde frecvențele indivizilor plasați simultan într o categorie de pornire (origine) □ în una de destinație. De regulă, tabelul se întocmește în felul următor.

Tabelul de mobilitate							
Categorii de origine	Categorii de destinaie						Total
	C,	Ca		Ci		Cn	
| Ci	kn	ku		k„		km	k i
c_2	tei	k22	...	k2|		k?„	te.
Ci	k«	te		k,.		kin	ki.
$c_{„}$	kn1	kn2		Knj		knn	k„.
Total	k.i	$k_{,2}$		kI		kn	N

Se anchetează un eșantion reprezentativ din populație, de mărime N, la un moment dat, indivizii fiind clasificați în *n* categorii sociale, în funcție de situația lor în momentul anchetei sau în alt moment al vieții lor (categoriile de destinație); în aceiași timp, el se grupează □ în raport cu originea, deci cu punctul de pornire. Aceasta poate fi poziția tatălui, în cazul m. intergeneraționale, sau o poziție proprie, anterioară celei considerată de destinație, în cazul m. intrageneraționale. Oricum, important este că întotdeauna tabelul de mobilitate este pătratic, indivizii de pe diagonala principală—frecvențele ki 1, k.22,..., knn□— formînd categoria celor *imobili,* iar ceilalți categoria mobililor. Dacă se introduce o relație de ordine între categorii, adică Ci<C2<...<C_n, ceea ce înseamnă că Ci este categoria cea mai Joasă iar.Cn cea mai înaltă, frecvențele de deasupra diagonalei vor reda intensitatea fluxurilor de m. *ascendentă* (categoria de destinație fiind superioară celei de origine), iar cele de sub diagonală intensitatea fluxurilor m. *descendentă.* De obicei, frecvențele din tabel sînt comparate cu oserie de frecvențe standard, pentru a se evalua nivelul de m. (imobilitate). Asemenea

frecvențe standard sînt cele din tabelul de m. "perfectă", adică din tabelul care s ar obține dacă mișcarea de la o categorie la alta s ar face întîmplător. Formula acestor frecvențe întîmplătoare, mij, este următoarea mij =ki. kj. / N. Raporîînd, căsuță de căsuță, frecvențele empirice kij la cele calculate m□, se obțin niște coeficienți, dintre care unii sînt supraunitari □ alții subunitari. în toate studiile efectuate s au găsit valori supraunitare pentru căsuțele diagonale, ceea ce înseamnă că în orice societate există un anumit grad de imobilitate. Un alt caz limită ce se poate imagina este cel de imobilitate maximă. Se ajunge aici, dacă se încearcă maximizarea frecvențelor diagonale, care devin astfel: Mij = min (ki., k.i), deci plasînd pe diagonală cea mai mică dintre frecvențele marginale corespunzătoare căsuței în cauză. Se observă că dacă cele două structuri marginale sînt diferite — ceea ce se întîmplă întotdeauna — suma frecvențelor maxime de pe diagonală (£%) nu poate epuiza volumul eșantionului, *N.* Deci rămîne un număr de indivizi ce trebuie distribuiți în mod obligatoriu in celelalte căsuțe ale tabelului, adică în cele ale mobililor. Volumul lor formează ceea ce se numește m. *stnicturală* sau forfafă.. Dacă se scade aceasta din m. totală, rămîne a a numita m, *netă* sau *liberă.* Interesul sociologilor s a concentrat în bună măsură asupra acestui din urmă fel de m. dat fiind faptul că ea reflectă "libera circulație" a indivizilor între pozițiile sociale, mișcările ascendente trebuind să fie aici compensate de cele descendente; ea arată ceea ce este ascuns în spatele marilor fluxuri de migrație generate de schimbările structurale, nivelul ei ilustrînd efectiv măsura reducerii inegalităților de șanse sociale. O precizare importantă se impune în legătură cu cele două □ruri de frecvențe marginale ale tabelului de m. intergenerațională. Chiar dacă eșantionul anchetat este reprezentativ, deci linia totalutilor kI, ks, ..., k_n reflectă structura socială în momentul anchetei, coloana totalurilor nu reprezintă nici structura socială exactă a tailor □ cu atît mai puțin o structură socială la un moment anterior. Prin urmare, tabelul de m. nu redă transformarea unei structuri sociale în alta, ci doar asociază două poziții ce caracterizează numai persoanele analizate. *V. egalitate, fluctua ie, inegalitate, migra ie, stratificare socială.* T.R.

MOD DE VIAȚĂ organizarea vieții membrilor unui grup social, colectivități; ceea ce fac indivizii, modul în care se desfășoară viața lor în condițiile sociale date. Conceptul sociologic de m.v. se referă la viața oamenilor ca un *fapt social care* trebuie descris sistematic, explicat □ prezis. îl găsim utilizat în două perspective metodologice distincte: a. O perspectivă accentuat descriptivă — totalitatea caracteristicilor m.v. al unei persoane, grup social, colectivitate. De ex. modul de viață al românilor în general, sau al muncitorilor români, mai particular, în anul 1993. Există încercări de a se elabora un sistem de indicatori ai m.v. care să asigure o descriere sistematică cu posibilități de comparare: modul de petrecere a timpului liber, consumul cultural, relații de familie, viața de muncă etc. *b.* O perspectivă explicativ□predictivă — pornindu-se de la un factor (condiție) presupus a fi determinant, se încearcă a se determina influența acestuia asupra m.v. De ex. analiza m.v. țărănesc, muncitoresc, studențesc, are în vedere influența acestor condiții (de țăran, muncitor, student) asupra m.v. în asemenea analize se face abstracție de celelalte aspecte ale m.v. al respectivelor persoane, care nu sînt influențate de factorul respectiv. Un ex. este celebra analiză a lul L. Wirth a **m.v.** *urban (The Urbanism as a WayofLife,* 1938). Astfel, caracteristicile vieții urbane au asupra vieții indivizilor consecințe ca: segmentarea relațiilor umane, rezervă, indiferență, orientare utilitaristă a relațiilor interpersonale,

contacte impersonale, superficiale, tranzitorii ă, ca efect global, singurătatea, izolarea orăeanului. Tematica m.v. are o importanță deosebită în analiza sociologică, contracarînd tendința de a trata persoana umană ca un simplu produs al organizării sociale. M.v. se referă la un ansamblu de fenomene care, deși puternic determinate de condițiile sociale, sînt ireductibile la acestea, fiind determinate totodată și de logica vieții individului uman. El poate face conexiunea între persoana umană și sistemele sociale. Un loc special îl are m.v. în cadrul tematicii *calității vieții.* Aceasta reprezintă o evaluare nu numai a condițiilor de viață, dar și a ceea ce fac oamenii, a m. lor de v. *V. calitatea vieții, holism, stil de viață.* C.Z.

MODA (lat. *modus,* "manieră"), ansamblu de comportamente și opinii colective care, într-o cultură dată, arată preferința temporară pentru anumite practici expresive ale vieții sociale (vestimentație, coafură, alimentație, lectură etc.) M. este expresia simbolică a statusului social și parte a unei culturi. în lucrările de sociologie mai vechi, m. era tratată ca o formă de reglare, ca un mecanism al schimbării sociale, ca o expresie a stratificării sociale. Gabriel de Tarde (1843–1904) în lucrarea "Legile imitației" *(Les Lois de l'imitation,* 1890) vedea m. ca o formă a imitației, a imitației contemporanilor, spre deosebire de cutume care semnifică imitarea predecesorilor. Herbert Spencer (1820–1903) și Georg Simmel (1858–1918) au subliniat funcția dublă a m.: tendința de uniformizare și tendința de diferențiere. Semnele distinctive adoptate de clasele sociale superioare sînt preluate de clasele sociale de la baza societății. Pentru a se diferența, clasele superioare sînt constrînse să inventeze noi semne de demarcație. Astfel m. este un fenomen social dinamic, dar nu efemer, un capriciu iraațional și arbitrar. J. C. Fluger (1939) a încercat să sintetizeze cele două funcții ale m., acceptîndu-se în prezent că m. reprezintă o Instituție socială ce realizează un echilibru între tendința oamenilor de conformare, acceptare, supunere și tendința de anticonformare, nonacceptare, independență. Nonacceptarea m. reprezintă un fenomen de contraimitație, ducînd la snobism (termen lansat de W. M. Tchacheray desemnînd pretenția de originalitate a unor categorii de indivizi care resping m., considerînd-o în esența ei vulgară). Deși analiza m. corespunde unei probleme centrale a sociologiei, cea a relației dintre Individ și societate, studiile teoretice semnificative în acest domeniu sînt puțin numeroase, predominînd anchetele psihosociologice vizînd "gustul colectiv", preferințele momentane ale diferitelor grupuri umane sau categorii sociale. R. Barthes a sesizat paradoxul m., tendința de a asigura echilibrul între conformare și independență comportamentală *{ Sisteme de la mode,* 1967). Același fenomen a fost studiat și de Rene Konig *(Sociologie de la mode,* 1969). Modificarea m. vestimentare feminine a fost studiată de antropologul american Alfred Louis Kroeber (1876–1960) care, analizînd stampele din perioada 1787–1936, a identificat un sistem fundamental al vestimentației și variațiile care se produc în interiorul sistemului, adică m. Vestimentația occidentală, extrem orientală sau tropicală reprezintă — după A. L Kroeber — sistemele fundamentale, în cadrul cărora se evidențiază tipurile permanente și tipurile aberante. *(Antropology,* 1923).îmbrăcămintea largă, drapajul vag constituie elemente ale tipului permanent al antichității, în timp ce ajustarea pe corp reprezintă nota definitorie a tipului permanent al vestimentației Occidentului modern. Variațiile de ansamblu în vestimentația feminină apar ciclic la un interval de o jumătate de secol (cf. A.L. Kroeber), dar detaliile" m. se schimbă relativ rapid. Philippe

Besnard și Guy Desplanques au realizat în 1986 un studiu statistic al datelor din Franța pe o perioadă de un secoi, punînd în evidență modelele de difuziune ale m., precizînd localizarea geografică și inserția socială a "gustului colectiv", care cunoaște o dinamică proprie în funcție de factorii istorici și socioculturali. *V. cultură, imita ie, status social.* **S.C.**

MODEL (lat. *modus,* "măsură"), reprezentare fizică, logică sau matematică a structurii unui obiect, fenomen sau proces. în acest caz, termenul de structură se referă la parametrii, componentele și forma specifică ale obiectului respectiv. Construirea m. poate avea drept scop explicarea, descoperirea sau reprezentarea. M. poate fi construit pe două căi: prin *izomorfism*—în cazul în care fiecare component al obiectului real are un corespondent identificabil, strict similar cu un component al m., sau prin *bomomorfism*—în cazul în care m. este o reprezentare simplificată a obiectului real. Etapele construirii m. sînt următoarele: a. identificarea variabilelor — componente, parametri sau constante — care caracterizează obiectul real; *b.* specificarea relațiilor fizice, logice sau matematice dintre variabilele identificate; c. definirea restricțiilor de formă, funcționare sau structură ale m. în comparație cu funcționarea obiectului în condiții reale; *d.* experimentarea și testarea funcționării m. în condiții determinate; e. reformularea acelor parametri ai m. care s-au dovedit eronați în comparație cu obiectul real. în științele sociale m. sînt iconice, simbolice, logice, statistico-matematice. M. logice sînt secvențe prepoziționale care descriu structura și funcționarea unui obiect real, generînd o reprezentare relativ invariantă ă acestuia. în acest caz m. se apropie de *tipul ideal,* termen weberian care numește o clasă particulară a m. logice homomorfe. în majoritatea cazurilor întîlnite în științele sociale, m. logice și matematice sînt homomorfe, neexisînd posibilitatea practică de a descrie verbal sau prin ecuații toate caracteristicile obiectelor, fenomenelor sau proceselor sociale reale. Exemple de m. logice în sociologie: structura comparativă a "gîndirii sălbatice" și "gîndirii moderne" elaborată de Cl. Levi-Strauss; structura economică a lumii ca antagonism și cooperare între centru și periferie; sistemul de propoziții axiomatice referitoare la structura organizațiilor moderne. M. cantitative sau statistico-matematice sînt sisteme de ecuații care descriu structura și funcționarea unor fenomene sociale. Exemple: m. populației stabile din demografie; m. gravitațional al relațiilor dintre așezările unei zone; m. multifactorial al structurii opiniilor. După scopul lor, m. sînt *normative* sau *descriptiv explicative.* M. normative stabilesc praguri sau valori apriorice pentru parametrii obiectului și sînt folosite apoi pentru măsurarea situațiilor empirice. Exemplu: planurile de producție. M. descriptiv-explicative se construiesc prin generalizarea unei serii de situații empirice. Exemplu: structurile organizațiilor de producție în funcție de tipul de conducere. în sociologie primele m. au fost logice, globale și teoretice (neexperimentale): m. organiciste, biologiste, mecaniciste, psihologiste. După primul război mondial s-a trecut la construirea unor m. simple descriptiv-explicative, folosind relațiile dintre două-trei variabile. în prezent se construiesc m. cantitative statistico-matematice cu mai multe sute de variabile.O clasă specială de m. în științele sociale sînt m. s/srem/eecare cuprind trei categorii: a. m. structuraliste — care pun accentul pe integritatea (autostabilizarea) sistemului; b. m. cibernetice — care reproduc integritatea (autostabilizarea) și autocorectarea (homeostazia-feed-back) sistemului; c. m. sistemice complete — care reproduc integritatea, autocorectarea, autoorganizarea și ierarhia sistemelor reale. (T. J. Fararo,

Mathematical Sociology, 1973), Problema principală a construirii m. în sociologie este cea a fidelităţii, respectiv a corespondenţei dintre m. □i obiectul real. Sa constatat că m. utilizate în sociologie sint cu aît mai fidele cu cît se măreţte numărul variabilelor care intră în componenţa lor, pînă la o limită determinată empiric. *V, formalizarea in sociologie, idealizare, simulare, tip ideal.* A.T.

MODEL GRAVITA□IONAL model folosit pentru predicţia intensităţii comunicării dintre două localităţi sau zone în funcţie de caracteristici ale localităţilor sau zonelor puse în relaţie □i de distanţa dintre acestea. Prin analogie cu legea newtoniană a gravitaţiei se consideră că intensitatea fluxului de comunicare dintre localităţile / □y'(/ ij) poate fi estimată prin:

unde Pi □i Pj sînt caracteristici ale importanţei localităţilor în zonă (număr populaţie, număr unităţi comerciale etc), *D* — distanţa dintre ele, *A* — constantă iar *x, y z*— parametrii ai modelului. în sociologie □i în demografie sînt utilizate în special m.g. ale migraţiei. în analiza migraţiei cu ajutorul m.g. sa constatat că distanţa este un factor cu atît mai important cu cît aria de origine a fluxului este mai mică □i mai izolată □i cu cît fluxul este mai nou, declanţat de mai puţin timp. Distanţa poate fi înlocuită în astfel de modele cu alţi factori care influenţează migraţia între localităţile de origine □i de destinaţie. Samuel Stouffer (1940) operează un gen de sociolo□gizare a m.g.. El consideră că fluxul de migraţie dintre / □i; este direct proporţional cu totalul emigrărilor din localitatea / (= *for e de respingere)* □i cu *totalul imigrărilor in localitatea j* (= forţe de atracţie) dar invers proporţional cu numărul de locuri de muncă libere în localităţile dintre / □i/ □i cu totalul "mi□granţilor competitivi" care sosesc în *j* din alte localităţi decît *î.* M.g. este criticat, între altele, pentru circularitatea sa dată de faptul că fluxul care trebuie estimat este inclus în seria pre□dictorilor, ca parte din emigraţia de la origine □i din imigraţia de la destinaţie. M.g. folosite pentru predicţia migraţiei (precum cele de tip Zipf, Kant, Pareto, Hägerstrand, Stouffer etc.) dezvoltă ipoteze conţinute în legile migraţiei formulate de Ravenstein (1885,1889). *V. migra ie, mobilitate socială.* D.S.

MODERNITATE 1. în sens general, caracteristica de a fi *modern,* respectiv ceea ce în prezent este diferit sau chiar opus preceptelor, normelor sau practicilor tradiţionale, referindu□se la produse ale culturii, instituţii, forme de organizare socială, moduri de comportare. Promovarea sistematică a principiilor m. □i obiectivarea acestora în produse corespunzătoare circumscriu *modernismul.* 2. în sens istoric, m. se identifică în *epoca postmedievală,* care începe să se manifeste în Europa cam din secolul al XVII□lea. Semnele m. se extind treptat, marcînd o discontinuitate istorică, în raport cu perioada medievală. în secolul XX, instituţiile reprezentative ale m. se extind în toată lumea. • Sensurile menţionate sînt profund complementare, m. ca epocă rezultînd din extinderea cu ritmuri □i forme diverse a caracteristicilor m. în timp ce în culturile tradiţionale aprecierea trecutului □i valorizarea simbolurilor se realizau întrucît conţineau □i perpetuau experienţa generaţiilor anterioare, în epoca m. cunoaţterea nou produsă oferă baza iniţierii de noi instituţii □i forme de organizare socială. Ruptura de tradiţii na fost totu□i niciunde □i nicicînd totală □i abruptă. în condiţii social□istorice concrete, amalgamarea m. cu tradiţia a fost regula □i nu excepţia, de aceea uneori se contestă existenţa unei perioada a m., iar alteori se solicită reîntoarceri sociale la tradiţiile istorice părăsite. M. are însă ca proprietate fundamentală *reflexivitatea (A..* Giddens, *Modernity and self identity,* 1991), care nu se limitează la reinterpretarea □i clarificarea tradiţiilor, ci caută să instituie mereu noi instituţii □i practici sociale pe baza noilor informaţii □i cunoştinţe. Altfel spus, m. se constituie pe baza cunoaţterii raţional elaborate □i evaluate. Reflecţia cognitivă □i raţionalitatea institutivă sînt fundamentele m. Principalele dimensiuni sociologice ale m. se consideră a fi următoarele: a. industrialismul — care a consacrat relaţiile sociale specifice utilizării extinse a maşinilor în procesul de producţie; *b.* dezvoltarea modului capitalist de viaţă bazat pe producţia de mărfuri, implicînd piaţa competitivă □i transformarea forţei de muncă în marfă; *c.* constituirea statelor naţionale ca entităţi so□cio□politice cu un teritoriu delimitat □i capacităţi de monitorizare a activităţilor integrate □i orientate de scopuri cît mai unitare □i globale; d. raţionalizarea activităţilor prin organizări birocratice (Max Weber) □i extensii instituţionale permanente; e. separarea timpului de spaţiu în vederea realizării de noi combinaţii funcţionale, mult mai libere □i mai imaginative, pentru a fi puse în serviciul unor activităţi novatoare □i pentru a fi facilitată desprinderea de practici □i obiceiuri locale, autarhice. Principala caracteristică actuală a m. este globalizarea sau mondializarea, în sensul apariţiei unei conştiinţe planetare □i a unor interdependenţe universalizate. M. este permanent orientată către viitor □i conectează individualitatea la mecanismele unui globalism în expansiune. în acest sens, se consideră că în prezent ne aflăm într□o perioadă a post□m. sau în stadiul de m. superioară. Studiul sociologic al m. este relevant pentru: analiza unor continuităţi □i/ sau discontinuităţi istorice, compararea instituţiilor sau culturilor, elaborarea unor proiecţii ale devenirii individuale, comunitare sau globale. Din perspectiva secolului XXI, problema m. este considerată ca fundamentală pentru sociologie. *V. birocra ie, cultură, na iune, post modernitate, ra ionalitate, tradi ie.* L.V.

MODERNIZARE termen insuficient standardizat, folosit cu sensuri foarte diferite în lucrările sociologice. 1. Ansamblul schimbărilor □i transformărilor care au avut loc la nivelul unui sistem sau subsistem social, prin care se realizează o racordare a caracteristicilor structurale □i funcţionale ale acestuia la nivelul atins de alt sistem sau subsistem social a cărui stare este apreciată ca dezirabilă; modalitate de schimbare a subsistemelor mai puţin evoluate, cu posibilităţi reduse de auto□dinamism □i care se restructurează sub impactul unor subsisteme mai evoluate. 2. Termen sinonim cu cel de dezvoltare. 3. Mijloc de realizare a dezvoltării. 4. Vîrf, punct culminant al dezvoltării. Procesele de m. au mai multe aspecte: m. tehnico□economică (introducerea de noi mijloace de muncă, noi tehnologii); m. structurii □i utilizării forţei de muncă (creţterea nivelului de □colarizare al populaţiei active, apariţia unor noi profesii, creţterea ponderii lucrătorilor cu o pregătire medie □i superioară); m. diviziunii sociale a muncii (creţterea diferenţierii ocupaţionale □i a specializării rolurilor); m. formelor de organizare □i de conducere la nivel micro□□i macrosociai; m. politice (diviziunea puterii între grupuri sociale tot mai largi, democratizarea formelor de organizare □i de conducere la nivelul instituţiilor □i comunităţilor teritoriale). Din diverse combinări ale acestor forme rezultă un proces general de m. a societăţii care cuprinde un ansamblu de transformări cantitative □i calitative care au loc la toate nivelurile □i în toate componentele siste□mului social. *V. dezvoltare, modernitate, schimbare socială.* I.Mih.

MONOGAMIE căsătorie a unui so□cu o singură soţie. Este forma cu frecvenţa cea mai mare in toate societăţile. Creţtinismul o consideră o formă naturală □i binecuvlntată de Dumnezeu, interzicînd celelalte forme de căsătorie. Societăţile europene sau de cul□

tură europeană sînt exclusiv monogame; codurile civile recunosc doar această formă de uniune maritală. M. modernă se bazează pe drepturile sexuale exclusive ale soților, pe rezidența comună și pe independența economică a cuplului în raport cu familiile de origine ale soților și în raport cu rudele. Ca urmare a creșterii ponderii cuplurilor în care unul sau ambii parteneri întrețin relații sexuale extraconjugale și ca urmare a creșterii toleranței sociale față de aceste comportamente, regula drepturilor sexuale exclusive ale soților nu mai reprezintă un criteriu suficient de discriminator în definirea m. La fel, rezidența comună este un criteriu care nu se mai aplică într-un număr relativ mare de cazuri. Aspectul definitoriu principal rămîne cel de drept (reglementarea faptului că o căsătorie nu se poate încheia în același timp decît între două persoane de sex opus). *V. bigamie, căsătorie, familie, poliandrie, poliginie.* **I.Mih.**

MONOGRAFIE SOCIOLOGICĂ metodă de studiere multilaterală și intensivă a unor unități sociale (sat, oraș, cartier, instituție, regiuni) practicata și de școala sociologică de sub conducerea lui Dimitrie Guști: "Monografia ca atare nu este o descoperire românească, dar sînt nenumărate feluri de a întreprinde monografii. Concepția sau sistemul de sociologie care le stă la bază hotărăște de aproape și felul lor de a fi. Unii se mulțumesc numai cu studiul familiei, dînd precădere, de pildă, bugetului; alții se mulțumesc cu studiul statistic, alții cu descrierea relațiilor sociale ș.a.m.d. Noi am încercat de la început cercetarea sociologică a tuturor aspectelor (deci a totalului) și nu numai descriptiv, ci și explicativ, a unei forme fundamentale de viață socială, cum este la noisatui". (D. Guști, *Sociologie Românească,* 1936). D. Guști concepea sociologia ca pe o *sinteză concretă i creatoare a tiin elor sociale particulare, care* nu putea lua naștere decît în cadrul unor cercetări operate în forma *"echipelorinterdisciplinare",* formă căreia acesta îi va da numele de m.s., afirmînd că "sociologia va fi monografică, ori nu va fi". Rostul adînc al m.s. era de a institui o modalitate de studiere pozitivist-științifică a vieții sociale, prin mijlocirea tuturor științelor sociale particulare, finzînd toate ia o sinteză sociologică (H.H. Sîahl, 1990). în concepția lui D. Guști, viața socială nu poate fi cunoscută decît prin *manifestările* (activitățile) ei concrete, care sînt economice, spirituale (cu caracter constituitiv) și prin cefe moral-juridice și politico-administrative (cu caracter reglementativ). Dar viața socială nu poate fi înțeleasă decît dacă luăm în considerare și *cadrele* care o susțin și o condiționează: cosmologic (geografic), biologic, psihologic și istoric. între toate aceste cadre și manifestări există o interacțiune, o interdependență și toate au aceeași însemnătate în descrierea și înțelegerea vieții sociale. Fiecare dintre ele au fost studiate de specialiști (geografi, economiști, medici, demografi, psihologi, istorici, juriști, etnografi, folcloriști, politologi etc.) constituiți în echipe interdisciplinare, în sensul că "diverși cercetători, specializați în anumite probleme, trebuiau să formeze o singură colectivitate de muncă, atacînd simultan aceeași problemă, controlîndu-și necontenit punctele de vedere, rezultatele și opiniile, procedînd deci, încă din faza analizei conceptuale a problemei și a uneltelor de lucru, la pregătirea sintezei finale" (H.H. Stahl, 1972). în legătură cu *cadrul cosmologic* al unui sat (unități sociale), se studia: solul și bogățiile subsolului, hidrosfera, biosfera, rețele de drumuri etc. Geografii întocmeau hărțile vetrei satului, ale terenurilor agricole, horticole, silvicole, izlazului și pășunilor, hărțile apelor, drumurilor, podurilor, iazurilor, rețelelor de irigație, ale construcțiilor umane, încadrau satul în hotarele sale și în hărțile regiunii și ale țării. în legătură cu *cadrul biologic se* studia

populația (număr, sex, vîrstă, repartiția teritorială, natalitatea, nupțialitatea, mortalitatea, migrațiile etc). Demografii întocmeau tabele statistice, calculau raporturile dintre sexe și vîrste, natalitatea, mortalitatea, iar pe baza lor, întocmeau diferite grafice (diagrame, histograme, cartograme ș.a.) și făceau calcule previzionale. Antropologii executau operații de antropometrie sau biometrie, urmăreau să stabilească grupele sanguine, să determine linia ereditară a unor boli sau deficiențe fizice sau mentale. *Igieni tii* determinau igiena corporală, igiena locuinței, igiena comunală, igiena școlară, bolile contagioase; *medicii* stabileau starea de sănătate a populației, modul cum erau depistate și tratate bolile, cum se tăceau tratamentele (la domiciliu, la dispensar, prin spitalizare etc). Referitor la *cadrul psihologic,* specialiștii în psihologie măsurau fenomene specifice precum: inteligența, emotivitatea, memoria, trăsăturile de personalitate, aptitudinile, atitudinile etc. în legătură cu *cadrul istoric,* se studiau, in afară de memoria colectivă (prin interviuri, genealogii, biografii), diferite arhive (particulare sau publice), documente istorice în scopul reconstituirii trecutului satului, nu numai în ansamblu, ci și pentru fiecare activitate socială în parte: trecutul economic, juridic, politic, administrativ, cultural etc. *Manifestările economice* ocupau și ele un loc important în cercetare. Se urmărea modul în care oamenii din satul respectiv îți produceau sau îți procurau cele necesare vieții materiale, cum se foloseau de ele, standardul de viață material. Odată cu recensămîntul populației, efectuat casă de casă, prin care se înregistrau principalele date demografice, se completa și o *foaie economică* specială, în care se treceau ocupația fiecărei persoane, averea mobilă și imobilă a familiei: locuința, numărul încăperilor, sistemul de încălzire și iluminare, mobilierul, dependințele (grajduri, cotețe, hambare, curți, grădinițe, grădini), terenuri agricole, fîneațe, uneltele agricole și vitele de muncă (bovine, cabaline, bufaline), alte animale și păsări de casă. Se evaluau, pe această bază, valoarea totală a averii pe gospodărie și, tot estimativ, producția medie anuală și veniturile obținute. Se fixau apoi, pe baza acestor materiale documentare, diferite eșantioane reprezentative pentru a studia amănunțit: producția medie la hectar (în natură și în bani), rentabilitatea creșterii animalelor domestice, situația industriei casnice și nevoile satisfăcute pe această cale, vînzăriie și cumpărăturile timp de un an (pe articole: ce se vinde, ce se cumpără, în ce proporții), bugetele de familie (veniturile și cheltuielile anuale, calculate în natură și în bani). în același mod se proceda cu celelalte întreprinderi: mori, ateliere meșteșugărești, cooperative de desfacere, bănci populare, administrarea pădurilor, utilizarea izlazurilor etc. Se înregistrau cu exactitate toți cei care foloseau munca străină în agricultură sau în celelalte întreprinderi, ca și cei care munceau la alții (cu ziua, sezonieri, anual) în sat sau în alte părți, parțial sau tot timpul, împreună cu avantajele sau dezavantajele economice ce decurgeau de aici. Se făceau studii speciale despre sărăcie și bogăție. Agrotehnicienii, zootehnicienii etc. din echipă studiau inventarul de muncă, modul cum era lucrat pămîntul și erau îngrijite vitele, ca și posibilitățile de ameliorare în funcție de resursele locale și de sprijinul posibil din afară ș.a. De asemenea, se studiau din punct de vedere economic biserica, școlile, dispensarele comunale etc. *Manifestările spirituale* erau studiate mai ales de etnografi, folcloriști și lingviști. Ei studiau concepțiile despre lume și viață, cunoștințele de agrotehnică, botanică, istorie, astronomie, artele decorative (țesături, podoabe de corp, ustensile de bucătărie, porți sculptate, troițe, zugrăveli etc); folclorul coregrafic, literar și muzical, riturile și ceremoniile, unele cu puternic caracter magico-religios și mitologic,

în care un loc important îl ocupau "riturile de trecere" etc. Studiul religiei se referea la tot complexul religios sătesc: biserică, preot, cîntăreţi, credincioşi, credinţe şi concepţii religioase, practici şi manifestări de acest gen etc. în localităţile cu mai multe religii sau confesiuni, se studiau şi raporturile (de coexistenţă paşnică sau de conflict) dintre ele. Tot în cadrul activităţilor spirituale se studia limba şi particularităţile dialectale, regionale sau locale, ca şi diferitele întrebuinţări sociale ale acesteia. Se acorda o atenţie deosebită *ac iunilor instructiv educative,* aşa cum se petreceau ele efectiv în familie, comunitate, şcoală, cămin cultural, bibliotecă sătească pentru toate vîrstele, dar mai ales pentru generaţiile tinere etc. La *manifestările etico ju ridice,* specialiştii cercetau toate normele şi regulile morale şi legale, care reglementau comportamentele oamenilor, unii în raport cu alţii, ca şi cele faţă de propria persoană, faţă de familie, rude, consăteni, faţă de treburile obşteşti, faţă de proprietate, Instituţii, tradiţii. Se studiau, în acelaşi timp, devierile eventuale şi sancţiunile sociale care urmau, sau diferitele acţiuni de prevenire, supraveghere, constrîngere, reeducare. în acest cadru s-au urmărit, mai ales pe baza arhivelor judiciare (de la judecătorii, tribunale) şi gradul de procesivitate civilă, urmările şi condamnările penale etc. De asemenea, s-a acordat o atenţie deosebită aspectelor normative şi a celor axiologice ale moralei, a existenţei unor decalaje între norme şi reguli, ca şi gradul de toleranţă a satului, a opiniei de masă, faţă de ele. *Manifestările politico administrative* se refereau la politica şi administraţia internă a satului (partide şi grupări locale, conflictele şi luptele dintre ele, participarea oamenilor la treburile comunale, modul în care se face administraţia locală, opinia şi atitudinile sătenilor faţă de ea etc.) cît şi politica şi administraţia la nivel naţional sau statal (raporturile cu partidele politice, cu alte organizaţii şi mişcări sociale, cu diferitele nivele organizatorice şi ierarhice ale statului şi ale societăţii. Tot aici se înregistrau luptele dintre tendinţele conservatoare şi cele înnoitoare în diferite domenii ale vieţii sociale (Tr. Herseni, *Sociologie,* Bucureşti, 1982). Eforturile cercetătorilor din cadrul acestor echipe interdisciplinare mergeau în direcţia realizării "sintezei sociologice", adică a reconstituirii satului ca întreg şi a funcţiilor pe care le au componentele sale, lucru numai în parte realizat. Scopul final al cercetărilor monografice îl reprezenta constituirea *Sociologiei Na ionii.*

• Prima campanie a m.s. a avut loc în 1925, în satul Goicea Mare (Dolj), iau urmat cele din Ruşeţu Brăila (1926), Nerej Vrancea (1927), Fundu Moldovei (1928), Drăguşeni Făgăraş (1929), Runcu (1930), Cornova Orhei (1931) şa. Campanii cu caracter monografic s-au realizat în 626 de sate, oraşe şi regiuni. Pînă în anul 1938, cercetările monografice efectuate de membrii acestei şcoli s-au concentrat în mod preponderent asupra satului privit ca o unitate socială "în sine". începînd cu acel an, se constată în planul de activitate al şcolii, conturarea unei noi etape, mai ales datorită strădaniilor lui A. Golopenţia, H. H. Stahl şi Tr. Herseni, care, convingîndu-se de neputinţa monograiierii simultane a celor peste 15.000 de sate din ţară, în scopul întemeierii *tiin ei Naturii,* au izbutit să orienteze cercetarea spre noi tipuri de m. ca cele sumare şi cele cu caracter *regional,* preponderent centrate pe "probleme". Această etapă, rămasă în mare parte în stadiu de proiect din cauza vicisitudinilor vremii, reprezintă o adevărată fază de "experimentare" a unor noi metode şi tehnici de cercetare multi şi interdisciplinară. în acest sens au fost elaborate metode ca: *Tipologia satelor i monografierea satelor reprezentative pentru fiecare tip (60 de sate române ti cercetate de echipele studen e ti în vara anului 1938),* anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu, 4 voi., 1941-1943; *Studiul intensiv (monografie multilaterală) al unui sat "pilot" i monografierea sumară a celorlalte sate din regiune* (H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une region archaîque,* 3 voi., 1939); *Monografierea sumară a satelor dintr o zonă* (A. Golopenţia, M. Pop, *Dîmbovnicul, o plasă în jude ul Arge ,* în *Sociologie românească,* 1942). *V. ekistică, istoria sociologiei, sociologie românească.* I.F.

MONOPÂRENTÂL cu un singur părinte; menaj parafamilial format dintr-un singur părinte şi copiii minori. Menajele m. pot să apară prin: creşterea copiilor în afara căsătoriei (fetele mamei); în urma divorţului sau abandonului familial de către un părinte; prin decesul unui părinte. Cercetările privind aceste menaje oferă rezultate contradictorii în multe aspecte. Ca aspecte comune, se susţine că menajele m. se confruntă cu dificultăţi economice şi socializatoare mai mari decît familiile complete; copiii din menajele m. au o rată mai ridicată a morbidităţii, rezultate şcolare mai modeste, mai puţine realizări economice de lungă durată, prezintă o rată mai ridicată a comportamentelor deviante, iar familiile pe care le întemeiază au o stabilitate mai mică decît în cazul copiilor crescuţi cu ambii părinţi. în cerceterile mai recente aceste concluzii sînt nuanţate, considerîndu-se că situaţia copiilor cu un singur părinte depinde foarte mult de atitudinea acestuia faţă de copil şi faţă de viaţă şi de modul de funcţionare a reţelelor de suport (rudenie, instituţii de sprijin familial). Consecinţele negative sînt diferenţiate în raport cu sexul copiilor: băieţii din menajele m. prezintă o rată mai mare a comportamentelor deviante comparativ cu fetele, în schimb căsătoriile acestora au o stabilitate mai redusă decît a băieţilor. Toate cercetările sînt convergente în a susţine că dificultăţile menajelor m. sînt determinate de situaţia economică a părintelui: cu cît este mai accentuată starea de sărăcie, cu atît sînt mai numeroase şi mai intense consecinţele negative. *V. devian ă, divor , familie.* I.Pih.

MORALĂ (SOCIOLOGIA M.) ansamblu de norme de reglementare a comportamentului, fundate pe valorile de *bine/rău, moral/Imoral, cinste, corectitudine, sinceritate, responsabilitate,* larg împărtăşite în cadrul unei colectivităţi, caracterizate printr-un grad ridicat de interiorizare şi impuse atît de către propria conştiinţă (conştiinţa m.), cît şi de presiunea atitudinilor celorlalţi (opinia publică), în m. sînt incluse şi concepţii despre ceea ce este moral/imoral, bine, rău. *Moralitatea* se referă la gradul în care normele m. sînt respectate de către o persoană, grup, colectivitate. *Moravurile* reprezintă un concept cu o tentă mai generală, el referindu-se la m. ca ansamblu de norme şi valori recunoscute şi impuse de către societate, la moralitate, ca grad de respectare a acestor norme în cadrul unei colectivităţi, cît şi la o serie de practici, moduri de comportare specifice respectivei comunităţi şi care sînt mat mult sau mai puţin formulate explicit ca norme m., adesea ele fiind chiar opuse normelor şi valorilor formal şi general acceptate, dar sînt larg practicate. Pentru o asemenea din urmă situaţie putem da ca exemplu "bacşişul", "corupţia". M. are trei funcţii distincte: a. Exprimă sub formă de norme de comportare condiţiile de funcţionare ale diferitelor sisteme sociale; din acest punct de vedere, m. reprezintă exprimarea în limbajul comportamentului individual a cerinţelor organizării sociale, *b.* Exprimă sub formă de norme de comportare condiţiile necesare funcţionării şi dezvoltării personalităţii umane: sînt multe norme şi valori m. care nu exprimă o exigenţă socială, ci una umană orientînd relaţiile interpersonale în aşa fel încît ele să constituie un mediu favorabil pentru persoana umană. c. Formulează proiecte de organizare a vieţii, strategii de acţiune umană care să ducă la îm-

plinire, *realizare* umană, la fericire, în această ipostază m. apare ca *în elepciune de via ă.* • *M.* reprezintă un sistem stratificat de norme i valori: există o m. generală care reglementează comportamentele i relaiile dintre oameni în toate sferele de viaă, după cum i sisteme de valori i norme care reglementează diferitele sfere ale vieii: m. muncii, m. familiei, m. politică. Pe îngă acestea există i sisteme m. care reglementează activiile profesionale specificate, desemnate de regulă prin termenul de *deontologie:* m. medicală, a omului de tiină, a profesorului. • Sociologia m. reprezintă o preocupare sistematică de analiză a m. ca fenomen social. Putem desprinde următoarele mari teme de preocupare a sociologiei m.: a. Sistemele m. ca produse ale diferitelor tipuri de societii (ex. m. renunări, ca un produs tipic al unei sociei stagnante, cu resurse limitate, caracterizată prin prezena unor puternici factori adveri pentru viaa umană) sau a diferitelor grupuri i clase sociale (morala burgheză, de ex.). *b.* Factorii sociali responsabili de gradul de respectare a normelor m. (starea de moralitate), c. Cercetări asupra dinamicii valorilor, normelor m., inclusiv ale comportamentului, ale moravurilor; de ex. evoluia m. relaiilor dintre sexe, a familiei etc. *V. corup ie, normă, valori.* C.Z.

MORFOLOGIE (gr. *morphe,* "formă" + *logos* "studiu"). 1. *M,* socială, totalitatea structurilor demografice, construite i de mediu natural care condiionează desfăurarea vieii sociale i/sau încorporează consecinele acesteia. în concepia lui E. Durkheim *(Les Regles de la methode sociologique,* 1895) faptele de m. socială sînt "substratul vieii sociale", moduri de a fi, cristalizări ale unor moduri de aciune. Numărul populaiei, structurile de vîrstă i sex, locuinele, drumurile, amenajările teritoriale sînt fapte de m. socială. Acestora el le opune fenomenele de "fiziologie socială", care sînt moduri de a face, tipuri de activii (educaionale, lingvistice, religioase etc). Faptele de m. socială sînt, în concepia lui Durkheim, componenta esenială a "mediului social intern", alături de structurile de tip normativ (dreptul, moravurile etc). Principatele proprietii prin care mediul social intern influenează procesele sociale sînt volumul societii (numărul uniilor sociale), "densitatea dinamică" (ansamblul relaiilor morale) i "densitatea materială" (locuitori pe unitate de suprafaă, dezvoltarea mijloacelor de comunicaie i transmisie), Gurvitch consideră "suprafaa morfologică i ecologică" drept palierul cel mai vizibil al realiii sociale. Structurile de m, socială sînt constituite prin acumulări succesive ale efectelor unor evenimente recurente de acela tip (nateri i decese pentru structura de vîrstă, construcii i demolări de locuine pentru fondul locativ etc.) i prin procese de schimbare cu caracter nerepetitiv. Sînt caracterizate prin grad ridicat de inerie i de complexitate. în sens restrîns, în sociologia urbană, structurile de m. sînt reduse ia cele de cadru construit i amenajat, iar distribuia populaiei pe categorii sociale i demografice este considerată ca structură sociologică (H. Lefevre, *La Revolution Ur baine,* 1970). 2. M. culturală, teorie care concepe culturile organicist, ca entii închise, evoluînd după modelul biologic de la natere la moarte. Sentimentul spaiului este considerat esenial în cadrul unei culturi. Pornind de la acest sentiment, sînt deosebite diferite tipuri de culturi: hamită i etiopă (Leo Frobenius), antică, occidentală, arabă, egipteană, chineză, rusească (Oswald Spengler) etc. c. Metoda m., metodă de cunoatere orientată spre identificarea formelor dominante sau secundare, primate sau derivate, opusă (în filosofia culturii) mesodei fenomenologice care urmărete identificarea intenionalii, a esenelor deosebite da fenomene. *V. mediu construit.* D.S. .

MORTALITATE fenomen demografic care exprimă, în esenă, intensitatea deceselor în ansamblul unei populaii sau în anumite straturi ale acesteia. Cel mai cunoscut indicator global de m. este rata *brută de* m., ce se obine raportînd numărul decedaiilor dintr-un an la populaia medie i înmulind cu 1000. Intervalul de variaie al indicelui este, la ora de faă, incadrabil aproximativ între 6 i 20%=, dar în trecut rata de mortalitate atingea curent valori de 35 45%o, chiar în timpuri normale i valori i mai mari în perioade de epidemie, război sau alte calamiii. Rata brută de m. nu este utilizabilă în comparaii atunci cînd valorile sale sînt apropiate, deoarece acestea sînt puternic afectate de structura pe vîrste a populaiei. Se calculează rate specifice de m. (pe vîrste), iar cu ajutorul acestora se poate ajunge la valori standardizate ale ratei de m. sau se poate construi instrumentul fundamental de analiză a m.: tabela de m. Cu ajutorul tabelei de m. se obine i cei mai bun indice sintetic al **m.:** *speran a de via ă la na tere* (sau *durata medie a vie ii).* Aceasta arată numărul mediu de ani pe care îi are de trăit o persoană născută în anul de referină i care ar fi afectată la fiecare vîrstă de m. ce caracterizează vîrstă respectivă în populaia dată, la momentul analizei. Actualmente, speranţa de viaţă la naţtere variază între 40 i 75 de ani, iar în cete mai vechi perioade ale omenirii, se apreciază că valoarea respectivă nu a depăit 20 de ani. Un alt indice foarte expresiv al m. este *rata* m. *infantile,* obinut prin raportarea decedaiilor de vîrstă sub un an la născuii vii din anul respectiv, în rile cele mai avansate valoarea indicelui este sub 10%>, în timp ce în unele ări din lumea a treia el depăete 100%=; în populaiile premoderne, el atingea frecvent valori de 200 250%° chiar în condiii obinuite. De i m. este fenomenul demografic cel mai legat da latura biologică a fiinei umane, ea este puternic influenată de factorii sociali; la rîndul său, tendina de scădere a m. în populaiile moderne a avut consecine notabile asupra multor laturi ale vieii sociale. *V. natalitate.* T. R.

MOIERIME clasă socială formată din marii proprietari funciari i care folosea munca ăranilor fie direct, fie indirect (prin intermediul arendailor). în preajma anului 1907 existau în România 4.171 de proprietari mari, însumînd 3.787.192 hectare, iar 1.001.302 ărani stăpîneau 3.319.695 ha, acestora din urmă revenindue în medie cea. 3 ha. După reforma agrară din 1921, m. deinea aproximativ o treime din suprafaa agricolă a ării. M. a fost desfiinată în tara noastră prin reforma agrară din anul 1945. *V. feudalism, ărănime.* I.F.

MOTILITATE capacitate individual constituită de angajare i realizare a micării în spaiul social. Este o condiie a mobiliii sociale, relevînd înclinaia personală spre micare sau stabilizare. De regulă, caracterizarea m. se face cu referire la locul de natere, relevîndu-se intensitatea trăirilor afective de ataament personal faă de acesta. Unui nivel scăzut al ataamentului afectiv faă de locul de natere îi corespunde un nivel ridicat de m. M. este influenată de locul de natere atît direct, prin creterea probabiliii de stabilizare în acest loc ca adult, cît i indirect, prin limitările sau avantajele asociate mediului social, cultural sau geografic de provenienă. Ataamentul psihologic faă de locul de natere precum i restriciile culturale i economice locale diminuează nivelul m. i, pe un plan mai larg, extensia mobiliii sociale. Din contră, accentuarea m. se asociază cu angajarea în procese de migrare care conduc la creterea distanei geografice faă de locul de natere i la accentuarea distanei sociale faă de statusul parental de origine prin eliberarea de

obligaţii sau influenţele locale şi prospectarea unor noi oportunităţi sociale şi ocupaţlonale. *V. distan ă socială, migra ie, mobilitate socială*. M.V.

MOTIVAŢIE ansamblu de factori sau imbolduri care declanşează, energizează, menţin (sau ntrerup) şi direcţionează acţiunile sau comportamentele unei persoane. Diferenţele n abordarea teoretică a m. şi au originea n concepţia despre om şi mediul său, n accentul pus pe importanţa relativă a factorilor biologici (cum ar fi dispoziţiile bioereditare), a factorilor intrinseci (interese, aspiraţii, aşteptări e c.) sau a celor extrinseci (punitivi sau recompensatori), precum şi pe interacţiunea lor. Teoriile despre m. tind să se bazeze pe presupoziţia că viaţa individuală este animată de două categorii de forţe opuse care interacţionează şi motivează acţiunile sau comportamentele. Una grupează forţele generatoare de echilibru (homeostazle, stabilitate, consistenţă, balansare), iar cealaltă forţele care provoacă schimbarea şi dezechilibrul (incertitudine, incongruenţă, inconsistenţă). Multe teorii tind să se concentreze asupra ultimei categorii de forţe, pe care le consideră nnăscute (S. Freud, R.R. White), de natură fiziologică (D.E. Berlyne, R. P.rlbram) sau dob ndite (H.A. Murray). Mediul poate provoca o stare de incertitudine, de dezechilibru sau indispoziţie personală, ce nu poate fi tolerată ntruc t ar produce tulburări accentuate. Omul ar deveni astfel motivat să acţioneze pentru restabilirea echilibrului sau nlăturarea tensiunii interne. Varietatea forţelor motivatorii este foarte mare: nevoi sau trebuinţe, atracţii, interese, convingeri, aspiraţii, intenţii, tendinţe, scopuri, idealuri etc. • Nevoile sau trebuinţele s nt stări interne de necesitate care se manifestă prin apariţia unui dezechilibru n sistemul organic sau de personalitate ce se cere nlăturat prin iniţierea de acţiuni adecvate. Nevoile s nt fiziologice, psihologice, sociale, culturale etc. A. Maslow Ie a ordonat ierarhic n cinci clase (nevoi fiziologice, de securitate fizică şi socială, de dragoste şi apartenenţă, de recunoaştere şi afirmare socială, de au oactualizare, de realizare şi afirmare liberă şi independentă a sinelui) şi a demonstrat că numai după ce au fost satisfăcute nevoile dintr o clasă inferioară intră n acţiune mecanismele declanşatoare ale nevoilor din clasa ierarhic superioară. Dinamica manifestării nevoilor se caracterizează prin variaţii personale, dar mai ales depinde de contextul specific mediului social, economic şi cultural care instituie anu mite praguri "legitime" de satisfacere a nevoilor. De asemenea, intervin relaţiile dintre nevoi şi dintre persoane, put ndu se identifica stări de involuţie reciprocă sau de coevoluţie (C. Mamali) a acţiunilor sau pragurilor de satisfacere a nevoilor persoanelor aflate n relaţie.Cercetările n domeniul calităţii vieţii şi de analiză a sistemelor sociale actuale au urmărit să catalogheze, n funcţie de nivelul şi perspectivele dezvoltării sociale şi n vederea unei repartizări cit mai echitabile a bunurilor şi oportunităţilor sociale, aria de cuprindere a nevoilor de bază sau fundamentale, repartizate pe sectoare şi care interferează n mod hotăr tor cu realizarea unei vieţi individuale şi sociale normale şi demne. Principalele sectoare ar fi: alimentaţia, locuinţele, educaţia, cultura, serviciile şi bunurile de consum, mediul socio politio al relaţiilor, participării şi realizării personale. Chiar dacă pot fi adăugate şi alte sectoare, problema nu este de a fi exhaustiv n vederea specificării cantitative a nevoilor fundamentale, ci de a stabili criteriile pe baza cărora se stabileşte legitimitatea nevoilor ntr o societate. • n aria m. s nt incluse pe lngă nevoi sau trebuinţe şi alte motive (aspiraţii, atitudini, aşteptări, interese, scopuri, orientări etc). Acestea s nt specifice at t pentru fiecare

tip de activitate, disting ndu se ntre m. muncii, a nvăţării, a creaţiei etc, c t şi pentru fiecare persoană. Cea mai importantă caracteristică a motivelor este intensitatea, rezultată din combinarea forţelor pozitive şi negative, interne şi externe. Pentru a o pune n evidenţă, se consideră că orice motiv are trei dimensiuni corelate: *valen a* (valorizarea afectivă pozitivă, negativă sau neutrală a nsuşirilor unei acţiuni sau relaţii), *expectan a* (anticiparea succesului sau insuccesului acţiunii şi a consecinţelor asociate) şi *instru mentalitatea* (interinfluenţarea rezultatelor). Atunci clnd cele rel dimensiuni s nt pozitiv orientate, convergente şi intense, motivul nsuşi are o puternică forţă de declanşare şi energizare a activităţii personale. Totuşi, activităţile complexe de muncă sau interacţiune socială rareori s nt declanşate şi ntreţinute energetic de un singur motiv, ci de o constelaţie de motive diverse care se combină şi se schimbă n timp, n funcţie de: starea subiectivă personală, natura solicitărilor exterioare, intervenţia unei conştiinţe reflexive şi selective care instituie ea nsăşi aşa zisele rnetamotive (derivate dintr o constelaţie de motive deja cunoscută şi testată practic n activitate). Diversitatea motivelor poate fi cuprinsă ntr o tipologie elaborată n funcţie de raporturile lor cu activitatea. Se distinge astfel ntre: m. *intrinsecă* (interioară), care izvorăşte din natura activităţii nsăşi, privită ca scop, valoare şi cadru de realizare personală, şi m. *extrinsecă* (exterioară), care ia forma unei tensiuni subiective generate de factori din afara activităţii şi se manifestă prin trăiri emoţionale negative (aversiune faţă de sancţiuni, critică sau penalizări, teamă de eşec, de pierdere a prestigiului etc.) sau pozitive (dob ndirea de beneficii sau utilităţi cum ar fi premii, promovare, influenţă, prestigiu etc). M. intrinsecă este mai rezistentă n timp şi la factori cu acţiune contrară, şi creează propria bază generativă, are o puternică forţă de declanşare şi menţinere a activităţii, duce la performanţe mai mari. M. extrinsecă acţionează pe termen scurt şi solicită o permanentă mprospătare pentru a compensa efectele de autoerodare. M. intrinsecă şi cea extrinsecă nu se exclud, ci se completează reciproc. • M. nu este sinonimă cu *motivarea*, n loc de a realiza o asociaţie simplă şi directă ntre motive şi acţiuni, sociologia se interesează de procesul continuu de motivare n care intervin diferite condiţii sociale care facilitează cristalizarea şi acţiunea motivelor. Aceste condiţii s nt, pe de o parte, generale, referindu se fie la nivelul dezvoltării personale, la concepţia despre sine sau la nivelul şi orientarea autoevaluării, fie la contextul social n care este integrată o persoană, la cadrul structural n care se desfăşoară activitatea vizată sau la cultura relaţiilor şi conştinţa valorilor dominante ntr o comunitate sau ntr un grup. Pe de altă parte, condiţiile s nt specifice şi situaţionale, referindu se la solicitările şi finalităţile concrete ale unei activităţi sau acţiuni. Aceste condiţii intervin in diferite etape ale motivării, ntărind sau di minu nd intensitatea m., oper nd o selecţie şi o consacrare a anumitor motive. Deşi m. se constituie Individual, ea este contextualizată cultural şi cristalizată social. Rolul m. nu este numai acela de a declanşa, ntreţine şi stimula participarea la o activitate, ci şi de a conduce la anumite performanţe. Relaţia dintre cantitatea şi calitatea performanţelor şi intensitatea m. nu este direct proporţională. Creşterea intensităţii m. (supramotivarea) conduce la accentuarea anxietăţii şi ia o ngustare a c mpului cognitiv (centrarea exclusivă pe elementele legate de realizarea scopului). Submotivarea diminuează angajarea n activitate şi reduce nivelul performanţelor. ntre supramotivare şi sub motivare se situează *optimul motivaponal*. Acesta este specific fiecărei activităţi şi personal constituit. Intensitatea m. se află n

raport invers propor□ional cu gradul de dificultate a sarcinilor (R. Yerkes, J. Dodson). în provocarea □i men□inerea optimului mo□ tiva□ional, trebuie avute în vedere nu numai intensitatea m., ci □i tipurile de motive □i rela□ile dintre ele pe traiectul motivării. Sociologia se interesează de m. nu numai pentru a în□elege cauzele interne ale comportamentelor sau ac□iunilor, ci □i pentru a analiza participarea □i angajarea socială, a explica diferen□erea performan□elor unor colectivităţi sociale, a specifica modul în care intervin diferite condi□i sociale în procesul de motivare personală sau colectivă. *V. consisten a sinelui, echilibru, eficien ă, homeostazie, necesitate.* M.V.

MUL□IME grupare temporară de indivizi, afla□i în apropiere fizică, fie din întîmplare fie deliberat, în virtutea unui obiectiv sau interes comun. Existen□a unor interese, motive, obiective similare, care reclamă prezen□a unor indivizi în acela□ loc □i în acela□ moment, nu constituie însă condi□i suficiente pentru crearea unor legături, interrela□i, a unei structuri. Sociologic, no□iunea de m. acoperă o varietate de forme de grupare, caracterizate prin nediferen□eri, lipsă de coeziune □i organizare, reac□ie emo□ională ia situa□ile în care este implicată. Aceste caracteristici disting m. de orice colectivitate cu un anumit grad de organizare □i de grupul social care posedă o organizare internă definită de institu□ii, modele de ac□iune □i mecanisme de control. Lipsa acestor elemente face ca, odată satisfăcute sau schimbate condi□ile care au condus la constituirea m., aceasta să se dizolve. Ilustrativ este cazul m. întîmplătoare, caracterizată printr□un grad redus de interac□iune emo□ională □i organizatorică. Existen□a ei este realmente momentană. Indivizii care compun această m. au în vedere un interes pasager. Ex. m. indivizilor care sta□ionează în a□teptarea autobuzului sau în fa□a casei de bilete a unui teatru sau care prive□te opera□ia de transla□ie a unei clădiri. M. al cărei comportament este direc□ional prin medierea unor a□teptări reglementate de modele tradi□ionale sau contractuale este o m. conven□ională. Ex. m, care nu are un obiectiv clar definit, dar care ajunge la un comportament colectiv ca urmare a stimulării mutuale a efectelor, este o m. expresivă. Ex. m. în situa□ie de dans, jale, bucurie. Gama de reac□i ce caracterizează m. se întinde de la extaz la agresivitate de□ structivă, incluzînd surescitarea, angoasa, panica. în func□ie de eficien□a controlului social □i de tensiunile create de situa□iile disfunc□ionale sau anomice, m. se comportă pasiv sau activ. M. activă este un instrument de rezolvare imediată a presiunii situa□ionale transferată în emo□ie colectivă. Activizarea este favorizată □i de o serie de caracteristici, nevoia de conformitate, emotivitate, proximitate, anonimat, număr. în sociologie □i psihologie socială, no□iunea de m. capătă consisten□ă teoretică odată cu lucrările lui G. Tarde *(Les loisdel'imitation,* 1890; *L'opinion etla foule,* 1901) □i de G. Le Bon *(Psycho/ogie des foules,* 1895). Sociologia m. studiază condi□ionările sociale □i culturale ale comportamentului m.; rela□ia dintre frecven□a □i amplitudinea reac□ilor m. □i tipul de organizare politică, economică, socială; factorii □i pîrghiile de trecere de la o grupare nediferen□ată □i cu o ac□iune, de cele mai multe ori stihinică, la o colectivitate structurată; ac□iunea mecanismelor sociale de difuziune □i manipulare □i dominan□a unui profil psihosocial într□o formă determinată de organizare socială. *V. ac iune colectivă, comportament colectiv, grup social.* S.M.

MUNCĂ (SOCIOLOGIA M.) 1. Sens general, în filozofie, m. este activitatea de producere a bunurilor materiale □i spirituale. 2. Sens restrîns, în societă□ile moderne, m.

reprezintă activitatea de producere de bunuri □i servicii recunoscute social □i care reprezintă o sursă de venit pentru cel care o prestează. S.m. prezintă următoarele teme de interes major: a. *motiva ia* rrt. □i modalităţi de cre□tere a performan□elor în m, *b. Semnifica ia umană a m.* (ce reprezintă m. pentru om ca activitate). Existe o largă literatură, începînd cu Warx □i sfîr□ind cu A. Maslow care, pornind de la complexele necesităţi ale omului, caută să pună în evidenţă semnifica□ia umană a m. în acest context, omul fiind o fiin□ă activă, orientată spre autorealizare personală □i socială, m. reprezintă potenţial o importantă sferă a realizării umane. în ea, omul î□i dezvoltă □i confirmă capacităţile sale fizice □i intelectuale (m. ca joc creativ al omului cu natura), cît □i realizarea sa ca fiin□ă socială (activitate orientată spre colectivitate). O largă literatură empirică a explorat m. în calitate de sursă de satisfac□ie/insatisfac□ie. Există numeroase instrumente de măsurare a caracteristicilor intrinseci ale m. semnificative pentru om: condi□i fizice, grad de oboseală, periculozitate, repetitivitate, varietate/monotonie, calificare cerută, inventivitate solicitată, autonomie □i responsabilitate prilejuită. Aceste instrumente de măsură pot fi bazate fie pe observa□ia speciali□tilor, fie pe estimarea, făcută de fiecare persoană, a caracteristicilor propriului post de m. Sînt explorate întrebări ca: este nevoia de muncă complexă, creativă, responsabilă, variată, o nevoie universală? care sînt factorii care fac ca această nevoie să varieze? care sînt efectele tipului de m. asupra stării de sănătate fizică □i mentală a omului, asupra gradului său de satisfac□ie/insatisfac□ie, a dezvoltării personalităţii, □i a comportamentului în celelalte sfera ale vie□ii (familia, de exemplu)? în ce măsură m. este o sferă a dezvoltării personalităţii, dar □i sursă de posibile manifestări patologice în această privin□ă. Există astfel o serie de studii asupra m. ca modalitate de compensare pentru dificultă□ile din alte sfere ale vie□ii, cu efecte negative de lung termen chiar □i asupra performan□elor în m. Este ceea ce în literatura anglo□saxonă este desemnat prin termenul de "workoholic" — m. ca un tip de drog. Ca o generalizare a acestor studii a apărut în ultimul timp problematica *calită ii umane a* m. sau a *calită ii vie ii de* m. ca o sferă a calităţii vie□ii. Revolu□ia aspira□ilor din anii '60 a produs un interes major pentru cre□terea calităţii umane a m., sub toate aspectele, atît din punct de vedere fizic□ elementare, cît □i al con□inutului său. în ultimele decenii s□au realizat investiga□i largi, în diferite □ări, inclusiv în România, asupra calităţii umane a m., utilizînd în mod special indicatori de tipul: satisfac□ia cu m., calitatea percepută a m., alienarea. Interesul pentru efectele complexe ale *stresului* din ultimul timp a generat o mul□ime de studii asupra surselor de stres din sfera m. □i a efectelor sale asupra omului. în fine, tot în acest context, există studii complexe asupra *omajului:* efectele sale asupra personalităţii umane, a stilului de via□ă, asupra vie□ii de familie, a participării social□politice. 3. *Dinamica tipurilor de* m. sub impactul diferi□ilor factori tehnologici, social□politici □i umani. Efectul evolu□iei tehnologice asupra m. reprezintă unul dintre cele mai dezvoltate domenii de investigare, atît empirică, cît □i proiectivă. în primul rînd, studii asupra efectelor marilor modificări în tehnologia actuală — automatizare, informatizare, microelectronică, computerizare — asupra tipurilor de m.: generează ele m. mai înalt calificate, mai complexe, mai interesante sau nu? crează ele □omaj? afectează pozitiv sau negativ veniturile, □i prin acestea, calitatea vie□ii? Una dintre ideile care s□au conturat cu claritate în ultimul timp în această privin□ă se referă la estimarea că efectele directe ale tehnologiei asupra organizării m. par a fi fost exagerate. Aceste efecte par a fi mediate de factori sociali, culturali □i orga□

nizaţionali. Prima jumătate a secolului 20, ou rădăcini puternice n ultimele decenii ale secolului trecut, a fost dominată de organizarea m. pe *principiulm. simplificate,* a cărei formulare teoretică se datorează lui F.W. Taylor *(Principles of Scientifics Management,* 1912). Conform acestui principiu, o m. simplă este principial mai eficientă decit o m. complexă. M. complexă a fost in consecinţă divizată, descompusă n m. mai simple: (un post de m. cuprinde adesea c teva operaţii simple uşor de nvăţat şi distribuite ntre mai mulţi muncitori). Acest principiu stă la baza liniei de asamblaj. Rezultatul acestui principiu a fost descalificarea accentuată a forţei de m. M. devine frustrantă, plicticoasă, datorită monotoniei şi repetitivităţii, a pierderii imaginii de ansamblu. Mult timp a dominat punctul de vedere că acest principiu de organizare a m. reprezintă singura opţiune posibilă n stadiul maşinist de evoluţie a tehnologiei. O serie de studii istorice au demonstrat nsă faptul că introducerea la sf rşitui secolului trecut a simplificării m. nu a reprezentat n primul r nd un mijloc de creştere a eficienţei, ci mai degrabă o cale de a creşte controlul asupra salariaţilor. Mişcările muncitoreşti din acea perioadă erau puternice şi datorită faptului că muncitorii nalţi calificaţi, de care depindea ntreaga producţie, reprezentau o fracţiune importantă a clasei muncitoare. Reorganizarea producţiei prin diminuarea sensibilă a ponderii muncitorilor nalt calificaţi şi nlocuirea lor cu o masă de muncitori slab calificaţi sau semicalificaţi a avut ca efect imediat scăderea puterii social politice a clasei muncitoare. Practicile manageriale s nt un alt factor care influenţează organizarea m. şi tipurile de posturi de m. Unele studii comparative ntre ntreprinderile conduse de manageri americani şi cele conduse de manageri japonezi sugerează existenţa unor diferenţe şi n modul de organizare a m. şi a tipurilor de posturi de m. n condiţiile aceleiaşi tehnologii. Sistemul de valori al comunităţii (aspiraţiile, exigenţele colectivităţii) par să fie şi ele un factor foarte important. Revoluţia aspiraţiilor din anii '60, creşterea intoleranţei faţă de m. simplificate şi necalificate, a generat un complex program de *mbogă ire* am. Principiul m. mbogăţite la nivelul actual al tehnologiei sugerează că este posibilă o organizare alternativă a m., cel puţin tot at t de eficientă ca cea bazată pe principiul m. simplificate, caracterizată prin reconstituirea unor m. complexe, nalt calificate, care oferă oportunităţi ridicate de iniţiativă, creativitate, autonomie şi responsabilitate. Pe această linie este previzibilă creşterea interesului pentru "proiectarea" unor posturi de m. n acord nu numai cu cerinţele procesului tehnologic, dar şi cu exigenţele omului, n contextul unei societăţi dezvoltate economic şi social cul tural. 4. *Sociologia profesiilor* analizează profesiile ca rezultat al unui complex de factori tehnologici şi sociai cultural , dinamica acestora, sistemul de valori şi poziţia socială cu care s nt asociate. *V. analiza postului de muncă, industrie, mbogă irea muncii, organiza ie, profesie.* C.Z.

N

NATALITATE fenomen demografic ce exprimă, in esenţă, intensitatea naşterilor n cadrul unei populaţii privită n ansamblul său. Cel mai adesea, n, este exprimată cantitativ cu ajutorul unui indice numit rata brută de n., notat cu n şi calculat ou formula:

$$o = \frac{N}{P} \times 1000$$

unde N este numărul născuţilor vii, ntr o anumită perioadă (de regulă, un an), iar P — populaţia medie n perioada respectivă. Valorile ratei au un interval mare de variaţie — practic, intre 10‰ şi 60‰ —, reflectind comportamentul populaţiei n privinţa naşterilor. Tendinţa generală observată este aceea a scăderii n., proces amorsat n ţările dezvoltate n a doua jumătate a secolului trecut, iar n ţările n curs de dezvoltare abia n zilele noastre, ceea ce face ca actualmente să e xiste o enormă diversitate, pe plan mondial, n privinţa n. N. şi indicii ataşaţi ei exprimă comportamentul populaţiei n raport cu naşterile ntr un mod superficial, fapt pentru care n demografie atenţia principală este ndreptată — c nd e vorba de naşteri — asupra *fertilită ii* şi indicatorilor ataşaţi acesteia. V. *fertilitate.* **T.R.**

NAŢIONALISM complex de idei şi sentimente orientate spre afirmarea de sine a unei naţiuni sau grupări etnice. Axioma n. constă n faptul că omenirea subzistă prin entităţi mal mult sau mai puţin discrete numite "etnii" (n stadiul de mplinire politică: "naţiuni"), de rase, v rste istorice şi dimensiuni diferite, dar, din punct de vedere moral, cu drepturi egale n faţa istoriei. Unii autori exclud din n. sentimentele, dar e ndoielnic că se poate reduce o asemenea mişcare socială la statutul de pură ideologie. Tensiunile şi conflictele in teretnice exprimă, dincolo de cauze, tocmai supra ncărcarea afectivă a grupurilor uma';a aflate n dispută, ceea ce generează un dezechilibru ntre raţiune şi afectivitate şi obnubilează calea soluţiilor adecvate. Spectrul de aspiraţii al n. include o mare varietate de motive, unele cu efecte faste, altele cu efecte nefaste: idealul de fraternitate, suveranitate n faţa altor naţiuni (de regulă mai mari şi mai puternice), afirmarea identităţii specifice, căutarea "rădăcinilor", nevoia de vatră, continuitatea n timp, conştiinţă misionară n istorie, puritate etnică, făurirea "omului nou", "civilizarea" altor popoare etc. Tocmai de aceea, este dificil de realizat o tipologie a mişcărilor naţionaliste; unele preced starea de independenţă şi o r vnesc, altele i succed,

unele au un □el secesionist, altele revendică doar drepturi civile, încă altele au un caracter expansionist. Mai Importante însă decît tipologia se arată a fi evaluările. Prin sine însu□i, n. nu cade sub incidenţa eticii — el nu este nici bun nici rău înainte de a se preciza concret'despre ce mi□care sau manifestare na□ionalistă este vorba. Pangermanismul □i panslavismul, de pildă, se înscriu în rîndul mi□cărilor na□ionaliste, dar tot sub imboldul n. se petrec □i desprinderile din conglomeratele imperiale; n. face imperiile □i tot el le desface. N. a însoţit rasismul, fascismul, comunismul, sau mi□cările mesianice, dar el a însoţit a□jderea formarea statelor na□ionale moderne (cu Franţa □i Anglia drept modele), destrămarea unor imperii contemporane (ce păreau la un moment dat a sfida timpul), sau planetarizarea istoriei (proces consfinţit prin înfiinţarea Ligii Na□iunilor, apoi a Organizaţiei Na□iunilor Unite). Contrar evidenţei istorice, factori extra□ştiinţifici (unii politicieni □i jurnaliţti în primul rînd) au □esut pe seama n. o imagine eminamente patologică, pentru care însă există termeni deja fixaţi, precum "□ovinism", sau "xenofobie". La răspîndirea acestei imagini a contribuit în ultima vreme □i declan□area unor violente conflicte interei□nice, pe fondul destrămării unor state multina□ionale (Uniunea Sovietică, Iugoslavia). Cauzele tensiunilor respective trebuie căutate îndeosebi în strategiile imperiale sau federale, care, prevalîndu□se de mobilitatea societăţii moderne, au încercat să eterogenizeze în chip for□at mari colectivităţi umane □i să traseze graniţe geopolitice arbitrare între diverse grupuri etnice. Alte tensiuni se cer evaluate în funcţie de contextul social□ istoric în care survin. Altminteri, n. poate însufleţi □i proiecte constructive, precum acea obsedantă convingere nutrită □i pusă în act de elita intelectualităţii româneţti interbelice, cum că după întregirea politică de la 1918 toate na□iunile Pămîntului a□teptau să vadă ce vrem să fim □i ce loc vrem să ocupăm în cadrul istoriei universale. Asocierea cu alte ideologii nu poate servi ca test adecvat de validare sau invalidare a n.; un astfel de test pot în schimb alcătui principiile democraţiei. La el răspundea Nicolae Iorga *(Doctrina na ionalistă,* 1922), în numele unui "n. democratic": "cu oameni neliberi nu se întemeiază o ţară, cu oameni neliberi nu se apără o ţară □i cu oameni neliberi nu progresează o ţară". Afirmînd acestea, istoricul român avea în vedere □i minorităţile etnice. Prin *Declara ia drepturilor omului i ale cetă eanului,* Revoluţia Franceză venise ca o promisiune de regenerare a societăţii, între altele □i prin a□ezarea acesteia pe baze deopotrivă na□ionale □i democratice. Astăzi, statul na□ional, consacrat de Revoluţia Franceză □i organizat de□atunci după principiile unei democraţii moderne în continuă perfec□ionare, este confruntat cu solicitările minorităţilor etnice. S□a observat că, paradoxal, cu cît un regim e mai democratic, cu atît revendicările minorităţilor devin mai intense □i cu atît mai serios ele tre□buie luate în seamă de puterea care guvernează (Anthony D. Smith: *Na ionalism in the Twentieth Century,* 1979). Altfel spus, în regim de normală funcţionare, democraţia generează n., iar n. generează democraţie. • Concepţiile despre natura □i destinul n.sînt marcate, în chip firesc, de concepţiile despre *na iune.* S□au conturat în această privinţă două poziţii diferite. Pe de o parte, viziunea a□a□zisă "modernistă", cu antropologul britanic Ernest GeHner ca reprezentant principal *{Nations and Na ionalism,* 1983), înfăţi□ează na□iunea drept un produs al epocii moderne, generat de capitalism, birocraţie □i utilitarism. Conform acestei opinii, cultivată □i de marxism, na□iunea nu este coextensivă esenţei umane, iar dacă astăzi ea colorează via□a istorică a întregii planete, faptul se datorează capacităţii n. de a răspunde unor situaţii □i probleme ale contemporaneităţii. în această

alternativă, na□iunea □i n. au apărut la sfîr□itul sec. al XVIII□lea, persistenţa lor fiind pusă sub semnul întrebării odată cu integrarea vieţii sociale în cadre transna□ionale □i chiar la scară planetară. Pe de altă parte, s□a cristalizat □i opinia că legăturile de limbă, religie, etnicitate □i teritoriu slnt primordiale, de o vechime ur□ cînd pînă în neolitic, □i că, deci, comunităţile etnice sînt entităţi naturale □i sedii perene ale experienţei umane. Principalele probleme referitoare la na□iune se regăsesc astfel în problematica etnicităţii. între etnie □i na□iune există o continuitate, diferenţiată, desigur, de etapele istorice parcurse. Această viziune s□a numit "primordialistă" □i are drept principal purtător de cuvînt pe Anthony D. Smith, profesor la "London School of Economics and Political Science" *{Theories of Na ionalism,* 1971; *Na ionalism in the Twentieth Century,* 1979; *The Ethnic Origins of Nations,* 1986). Primordialiţtii recunosc tendinţa de estompare a n. prin amploarea crescîndă a organizaţiilor transna□ionale în industrie, comerţ, finanţe, comunicaţii, sau în planul alianţelor politice □i militare, dar ei relevă în acela□timp o tendinţă paralelă de adinei re în idiomatic, mai ales în crea□ia culturală (literatură, artă, muzică), dependentă de limbă □i de sufletul etnic. N. se profilează, astfel, deopotrivă ca un "stil de imagina□ie politică" □i un "stil de produc□ie culturală" (Jonathan Spencer), cu mari disponibilităţi adaptative la situaţii istorice din cele mai diverse □i, prin urmare, cu un viitor deschis. Cum încercările de generală condamnare a lui n□au făcut decît să□i reactiveze în forme nocive, mai curînd recomandabilă e încercarea de a□i cî□tiga de partea ra□iunii. *V. democra ie, etnic, fascism, ideologie, na ionalitate, na iune, rasism.* Gh.G.□

NA□IONALITATE 1. Concept politic derivat din conceptul de *na iune.* în unele accepţii, n. □i na□iunea sînt concepte identice, denumind comunităţile □i grupurile etnice care î□i exprimă □i î□i manifestă con□tiinţa comună printr□o voinţă politică orientată spre dezvoltarea identităţii □i solidarităţii de interese a membrilor lor, prin mijloace politice □i legal□juridice corespunzătoare acestor interese. Con□tiinţa de n. este afirmată □i promovată prin cultivarea simbolurilor solidarităţii colective: strămo□i comuni, teritoriu, limbă, religie, literatură □i alte produc□iuni culturale, asociaţii □i organizaţii proprii. N. care reu□e□te, prin lupte politice, să î□i formeze state proprii, se constituie ca na□iuni, state na□ionale, autodeterminate □i recunoscute ca suverane de către alte state în virtutea "principiului n." N. denume□te, în acest caz, dimensiunea sau componenta etnică a na□iunii □i a statului na□ional (V. Goldi□, *Despre problema na ionalită ilor).* 2. în unele lucrări de politologie □i sociologie, n. este echivalentă cu termenul de *"minoritate na ională"* sau "minoritate etnică", desemnînd acea grupare etnic omogenă care este parte a unei alte na□iuni organizată statal (Gali Erno, *Dimensiunile convie uirii, Studii despre na iune i na ionalitate,* 1978). Unii autori definesc n. ca "na□iune imperfectă"; ea desemnează acele colectivităţi etnice care n□au ajuns la stadiul formării unui stat na□ional propriu, în cadrul unor state na□ionale multi□ etnice, n. pot participa la exercitarea puterii politice în termeni egali cu alte n. □i pot beneficia de o anumită autodeterminare relativă în unele unităţi administrativ□teritoriale identificate cu grupul etnic respectiv sau de autonomie culturală în aspecte privind conservarea limbii, a instruirii în limba proprie, a crea□iei culturale etc. Spre deosebire de n., termenul de "minoritate na□ională" ar desemna rela□iile de inegalitate politică, de subordonare a unor grupuri etnice în raport cu etnia majoritară care controlează instituţiile de stat. "Minorităţile na□ionale", ca termen, ar implica deci prezenţa relaţiilor de *discriminare*

□ ar exprima rezultatul "unei con□tiin□e negative" (E.K. Francis, *Interetnic Relations. An Essayin Sociologica! Theory,* 1976). 3. într□un sens mai re□trins, n. denume□te calitatea unui individ de a face parte dintr□o na□iune or□ ganizată în stat na□ional, drepturile □i obliga□ile, reglementate juridic, decurgînd din această rela□ie de apartenen□ă. Spre deosebire de "cetă□enie", care desemnează raporturile dintre individ □i stat (fără referire la n. acestora), n. îmbină anumite norme juridice cu criterii vizînd caracterul social al personalită□ii unui individ, trăsături de personalitate □i comportament care decurg din

• identitatea de grup, colectivă, a acestuia. N. se dobîndе□te prin na□tere (copilul are n. părinţilor săi) sau se acordă printr□o procedură juridică specială, numită uneori "naturalizare", stabilită de fiecare stat. Prin reglementarea juridică a n. posesorii acesteia (indivizi, dar □i unele organiza□ii comerciale, de servicii) sinf pu□i în rela□ie cu procedurile diferite ale dreptului interna□ional. Un actor social cu importan□ă crescîndă în via□a economică □i socială interna□ională contemporană îl reprezintă organiza□ile "multina□ionale", organiza□ii economice care î□ desfă□oară activitatea pe teritoriu! □i cu resursele mai multor state na□ionale. Precizarea raporturilor dintre aceste organiza□ii □i institu□ile statelor na□ionale suscită numeroase controverse jvrldice, politice, economice, care, din punct de vedere sociologic, prezintă interes pentru identificarea □i clarificarea teoretică a în□elesurilor noi ale n. în lumea contemporană. V. *etnic, minoritate socială, na ionalism, natjune.* G.N,

NA□IUNE grupare relativ numeroasă de persoane, delimitată teritorial □i politic, ai cărei membri manifestă loialitate fa□ă de acelea□ institu□ii □i au sentimentul că apar□in aceleia□ comunită□i. în mod obi□nuit, n. se define□te prin marmulte caracteristici cum ar fi teritorialitatea, popula□ia, independen□a □i guvernarea. *Teritoriul* este un element esen□ial în definirea n., orice n. trăind într□o zonă geografică specifică. Există □i n. fără teritoriu, dar acestea formează o excep□ie (de exemplu, evreii □i□au pierdut teritoriul în urmă cu două mii de ani, dar au păstrat un puternic sentiment al apartenen□ei la aceea□ n., încît au putut să□i refacă în 1948 statul modern al Israelului). Apărarea teritoriului este sinonimă cu apărarea identită□i na□ionale. încălcarea teritorialită□i conduce la războaie. Unele dintre n. actuale au un teritoriu rezultat din anexarea prin război a teritoriilor ocupate de alte n. în unele cazuri, este foarte greu de decis cui apar□ine un teritoriu; istoria poate fi un sprijin, dar nu întotdeauna (în cazul disputei istorice dintre palestinieni □i evrei se constată că nici unii nu au fost primii ocupan□i ai unui teritoriu neocupat anterior); limba □i etnici□ tatea sînt de multe ori de o slabă utilitate pentru a decide cărui stat ar apar□ine de drept un teritoriu (majoritatea alsacienilor sînt sau au fost germani după limbă, cultură □i nume de familie; majoritatea vorbesc însă perfect franceza □i se consideră francezi. Este greu de spus dacă Alsacia ar trebui să apar□ină de drept Fran□ei sau Germaniei). Orice n. fiin□ează printr□o *popula ie* care trăie□te într□un teritoriu. Această popula□ie are un sentiment al identită□i □i coeziunii □, în mod obi□nuit, vorbe□te aceea□ limbă. Dar nu întotdeauna este astfel; în Elve□ia, Belgia, Rusia sînt vorbite mai multe limbi. Statele cu popula□ii diverse din punct de vedere lingvistic □i cultural sau în care identită□ile sociaie □i economice sînt clar conturate □i consacrate istoric prin diferen□iere sînt numite *state multina ionale.* Aceste state sînt confruntate, în multe cazuri, cu mi□cări separatiste, de afirmare a unor n. *independente.* O n. se caracterizează de asemenea prin *independen ă,* adică prin capacitatea de a se autoguverna ca entitate suverană. în rela□ile

interna□ionale acest fapt face obiectul unei recunoa□teri diplomatice din partea altor □ări □i în special a marilor puteri. O n. poate fi independentă de drept dar nu □i de fapt. Fostele □ări socialiste din Europa Centrală □i de Est erau suverane □i independente din punct de vedere al dreptului interna□ional; în realitate, ele erau în multe aspecte dependente de Uni□ unea Sovietică. N. independente se autoguvernează, au un *guvern propriu.* în anumite circumstan□e, unele guverne func□ionează extrateritorial (guvernele în exil). Existen□a unui guvern nu înseamnă că acesta ac□ionează în mod suveran în toate situa□iile: există guverne□marionetă sau aservite unor puteri străine. • în definirea n. este dificil de stabilit o listă de trăsături carac□ teristice obligatorii □i necesare în toate situa□ile. Realitatea este foarte diversă □i se pretează pu□in la generalizări rigide. Aceasta □i pentru că n. sînt într□un permanent proces de construc□ie □i de reconstruc□ie. • Multe analize sociologice sînt convergente în a sus□ine că o n. parcurge în construc□ia ei cinci stagii: a. *identitatea:* capacitatea unui grup de a gîndi despre sine ca apar□inînd unei n. Acest lucru nu se realizează întotdeauna u□or: există cetă□eni francezi care se autoidentifică ca fiind bretoni sau corsicani, cetă□eni englezi care se prezintă ca sco□ieni, englezi sau irlandezi, *b. legitimitatea; c. penetrarea* (capacitatea unei n. de a cuprinde toată popula□ia; respectarea de întreaga popula□ie a guvernului na□ional. Dacă anumite zone se manifestă dezobedient, înseamnă că există probleme de penetrare); d. *participarea* (reprezentarea tuturor categoriilor de popula□ie la activitatea de guvernare; categoriile nereprezentaîe se pot manifesta dezobedient □i neloial); e. *distribuirea* (distribuirea avu□iei na□ionale între toate categoriile de popula□ie; neglijarea unor zone sau categorii de popula□ie provoacă crize sociale □i instabilitate politică). Toate n. sînt confruntate cu crize în una sau în mai multe dintre cele cinci dimensiuni. Situa□ia cea mai dramatică o prezintă unele □ări din Lumea a Treia care se confruntă concomitent cu crize de legitimare, identitate, penetrare, participare □i distribuire. Chiar unele state europene se confruntă cu asemenea crize (Belgia, Spania, fosta Cehoslovacie). In fosta lugoslavie, crizele au atins puncte atît de acute încît au provocat destrămarea statului □i au declan□at războaie între n. care s□au declarat independente. • în rela□iile interna□ionale se operează cu termenul de STAT NA□IONAL pentru a desemna entită□ile politice dominante ale lumii contemporane. S.N. este un fenomen relativ recent, care s□a dezvoltat în Europa în secolele XV1□XIX, după colapsul Sfîntului Imperiu Roman □i odată cu emergen□a statelor centralizate care au dobîndit o autoritate exclusivă □i monopolistă într□un teritoriu definit. în secolul al XX□lea, acest proces a devenit universal, încît s.n. a ajuns să fie considerat unitatea politică "ideală" sau "normală". în a două jumătate a secolului al XX□lea se dezvoltă organiza□ile politice suprana□ionaie. *V. etnic, legitimitate, na ionalism, minorită i sociale, na ionalitate, popor, stat.* **I.MIh.**

NAVETISM tip de mi□care teritorială a popula□iei, constînd în deplasarea de la domi□ ciliu la locul de muncă aflat într□o altă localitate. De regulă, frecven□a pendulării între domiciliu □i locul de muncă este zilnică, dar naveta se poate desfă□ura □i mai rar. în acest ultim caz, navetistul are □i o locuin□ă provizorie în localitatea în care este situată unitatea în care□i desfă□oară activitatea. Spre deosebire de migra□ie, care impiică schimbarea domiciliului (definitiv sau temporar), naveta are loc în condi□iile men□inerii vechiului domiciliu. N. s□a dezvoltat mai ales în legătură cu apari□ia marilor obiective economice, care au atras for□a de muncă din

localitățile învecinate sau situate la mari distanțe, atît pentru construcția obiectivelor respective cît și pentru activitatea productivă ulterioară. Dezvoltarea mijloacelor rapide de transport a permis mărirea considerabilă a distanțelor de navetă. Sociologia studiază n. ca fenomen social cu implicații deosebite, condițiile în care se desfășoară acestea, problematica integrării sociale, profesionale, comunitare și culturale, comportamente specifice etc. în România circa o treime din forța de muncă este cuprinsă în fenomenul de n. în funcție de tipul localităților se disting mai multe categorii de n.: sat-oraș, sat-sat, oraș-sat, oraș-oraș. Se constituie și o anumită specializare în ceea ce privește caracteristicile forței de muncă. Astfel pe traseul sat-oraș se angajează în cea mai mare măsură muncitori locuitori ai satelor ce sînt încadrați în unități economice (industriale, de construcții etc.) din orașe. Așa cum este de așteptat, pe traseul sat-sat, se înscriu agricultori, iar pe celelalte trasee apar cu precădere intelectuali, cadre tehnice, profesori, cadre sanitare eto. Prima categorie de n. deține ponderea în ansamblul fenomenului. Pe lîngă aspectele pozitive, privind asigurarea cu forța de muncă necesară desfășurării activității în unitățile economice, menținerea gospodăriei personale de către navetiții din rural și participarea la unele munci agricole, reducerea presiunii în ceea ce privește solicitările de locuințe în orașe etc, n. comportă și unele aspecte negative. Datorită timpului însemnat consumat cu deplasarea, apare starea de oboseală, unii navetiști manifestă un interes mai scăzut pentru pregătirea și perfecționarea profesională, participă în mai mică măsură la activitățile culturale. Navetiștii proveniți din mediul rural acceptă condiții mai dificile de muncă, execută lucrări ce necesită un efort fizic mai mare etc. Un loc aparte, prin consecințele sale, îl deține n. oraș-sat, în care sînt angrenați intelectuali, prin aceea că ei nu contribuie suficient la dezvoltarea localității în care lucrează, satul nebeneficiind de servicii pe care aceștia le-ar putea aduce în planul vieții spirituale. Optimizarea navetei presupune eliminarea pe cît posibil a încrucișării traseelor (deplasări echivalente dar de sens contrar, ele apar mai ales pe traseele sat-sat și oraș-oraș), determinarea distanțelor convenabile, în funcție de mijloacele de transport utilizate pentru a scurta cît mai mult timpul de deplasare, prin constituirea de izocrone (arii de navetă în interiorul cărora deplasarea reclamă același interval de timp) convenabile. Totodată, se pune și problema eliminării n. pentru situațiile în care nu se justifică, crearea condițiilor optime pentru stabilirea în localitățile rurale a intelectualilor navetiști, ca și stabilizarea unei părți a forței de muncă în localitățile de domiciliu, *V. migra ie, mobilitate socială, motilitate.* I.M.

NAZISM (NAȚIONAL SOCIALISM) doctrină și mișcare politică de tip fascist asociată cu partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani, înființat de Adolf Hitler în aprilie 1920 și care s-a aflat la conducerea Germaniei între ianuarie 1933 și mai 1945. Cele mai multe idei ale n.s. își au originea în gîndirea socială a secolului XIX, cînd s-au impus, mai ales în cultura germană, ideile voluntarismului, ale elitismului capabil să "ilumineze" masele, ca și teoriile privitoare la rolul personalităților charismatice în istorie. Pentru Germania, secolul al XIX-lea este secolul mișcărilor naționale ce au condus prin trei războaie la unificarea, dar și la transformarea Germaniei într-o putere europeană. Cultul pentru valorile naționale ca și pentru militarism va rămîne fundamental și în secolul următor, caracterizînd politica n.s. Romantismul german a jucat și el un rol deosebit în cadrul ideologiei n.s. ca și în politica liderilor germani. Thomas Mann în eseul *Brother Hitler* (1939) l-a comparat chiar pe liderul german cu arhetipul artistului romantic. • Deși au fost valorificate în ideologia n.s. și idei ale lui Frlederich Nietzsche, Oswald Spengler sau Max Weber, cei mai importanți ideologi ai n.s. rămîn filosoful Cari Schmitt, un teoretician al ordinii și al supremației statului, și istoricul Arîhur Moetlervan den Bruck, care a introdus ideea celui de al treilea "Retori" (imperiu), primulfiind Imperiul Romano-German, al doilea cel creat de Bismarck, iar în vremea sa Germania se afla în pragul formării celui de al treilea imperiu. Prin aceste trei imperii, în concepția lui van den Bruck, Germania a creat și va definitiva procesul de constituire a Europei moderne. • N.s. a avut două coordonate de bază: egalitarismul și antisemitismul. Prima caracteristică este dată de orientarea socialistă inițială a partidului condus de Hitler (înainte de 1920 fiind un partid muncitoresc) și pe care s-a bazat totodată caracterul de masă al n.s. Antisemitismul, pe de altă parte, nu este o creație a n.s., fiind des întîlnit la începutul secolului ca și în secolul XIX în Europa. N.s. a transformat însă antisemitismul într-un principiu ideologic, după unii autori, printr-o dizidentă față de marxism, înlocuind clasa socială cu rasa și păstrînd ideea că o categorie mare de indivizi este responsabilă în exclusivitate de toate disfuncționalitățile și problemele societății. La Marx era vorba de o anumită clasă socială (burghezia pentru epoca respectivă), iar la n.s. o anumită rasă (evreii). • Un accent deosebit a fost pus în ideologia n.s. pe organizarea eficientă a societății, în primul rînd a sferei politice, ca și pe mobilizarea maselor pentru îndeplinirea scopurilor și idealurilor n.s. A. Hitler a avut o contribuție deosebită în acest sens, revoiuționînd metodele de propagandă, înțelegînd printre primii rolul deosebit al amplificării, al utilizării mijloacelor de comunicare în masă, ca și al altor tehnici de eficientizare a propagandei de masă. Exemplul propagandei, despre care Hitler scrisese în *Mein Kampfcă* este în stare să te facă să pierzi sau să cîștigi un război, este ilustrativ, dacă ne gîndim la utilizarea radioului și a jurnalelor de front sau la transformarea in "spectacole de sunet și lumină" a mitingurilor și a altor manifestații ale naziștilor. • Ca și în cazul altor mișcări fasciste, n.s. a dispărut din viața politică a Europei odată cu sfîrșitul celui de al doilea război mondial. Mișcările politice ulterioare, apropiate ideologic de n.s., sînt considerate a fi neonaziste. *V. fascism, genocid, ideologie, rasism, război.* A.B.

NECESITATE (sinonim cu *nevoie, trebuin ă),* cerință impusă de funcționarea unui sistem (individ, grup, organizație, colectivitate). în modelul funcțional, necesitatea apare sub denumirea tehnică de "cerință funcțională" — ceea ce este necesar pentru funcționarea sistemului respectiv; la T. Parsons — "precondiție funcțională". Sînt n. biologice și n. social-umane. N. sociale sînt de două tipuri: a. n. (umane) ale membrilor colectivității, recunoscute social, însumate la nivelul colectivității și promovate prin activități colective: n. de consum, de timp liber, de dezvoltare umană, de locuință etc. și b. n. ale sistemelor sociale, exprimînd condițiile funcționării acestora: n. de tehnologie, de materii prime, de piețe de desfacere, de disciplină socială, de motivare a performanțelor, de integrare, de soluționare a conflictelor. Din punct de vedere sociologic, n. *sociale* ridică cîteva probleme distincte: a. *Con tientizarea* n., atît la nivel individual, cît și la nivel social. Pentru a putea fi satisfăcută prin acțiune, trebuie să fie conștientizată într-o formă sau alta. Există mai multe grade și forme de conștientizare a n,: *1.* Conștientizare vagă, nespecifică, luînd forma mai mult a unei neliniști, insatisfacții, a sentimentului că "ceva lipsește", "ceva trebuie făcut", fără însă a se ști "de ce este nevoie" și nici "ce trebuie făcut". *2.* Conștientizare prin instrument.

De cele mai multe ori, con□tientizarea unei n. are loc indirect, pe baza experien□ei pozitive a unei solu□i, instrument care s□a cristalizat fn mod spontan □ care a fost întărit în virtutea consecin□elor sale pozitive, prin intermediul unui mecanism spontan□cibernetic: am nevoie de mîncare, de somn, de plimbare, să citesc o carte etc. fără a □ti prea clar ce n. satisfac aceste activităţi. O asemenea formă de con□tientizare este posterioară selectării unei activităţi de satisfacere a respectivei n., neputînd duce la evaluarea instrumentelor de satisfacere a n. cu atît mai pu□in la investigarea posibilităţilor alternative de satisfacere a acestora. *3.* Con□tientizarea n. ca atare. Ea presupune în□elegerea organizării respectivului sistem. N. reprezintă o stare dinamică greu sesizabilă a sistemelor, definirea ei neputînd avea loc decît pe baza unui model teoretic al sistemelor în cauză (personalităţi, grupuri sociale, organizaţii, societăţi), *b.* Recunoa□terea socială a n. în vederea promovării lor. Dacă con□tientizarea presupune comunicare □ analiză ideologică □/sau □tiin□ifică, recunoa□terea socială a n. ca n. de satisfăcut implică mecanisme de propagandă, influen□ă/convingere, negociere, c. Formularea n. ca obiective □ identificarea strategiilor de ac□iune în vederea realizării lor. *d.* Feed□backul asupra gradului de satisfacere a n. în vederea corectării activităţii sociale, e. Varia□ia n. sociale, în cazul sistemelor sociale, schimbarea organizării acestora reprezintă o sursă a varia□iei n. Fiecare mod de organizare are propriile sale cerin□e pentru o func□ionare eficientă. Există □ o serie de tipuri foarte generale de n. sau cerin□e func□ionale care sînt caracteristice pentru orice sistem social: men□inerea unui minim de integrare a păr□ilor, motivarea membrilor săi pentru a ob□ine performan□e satisfăcătoare, rezolvarea conflictelor interne, control asupra mediului etc. Există o dublă sursă de varia□ie a n. umane: *1.* poziţia indivizilor într□un sistem social este de natură a induce acestora n. specifice: de ex. poziţia de capitalist induce n. maximizării profitului; poziţia de om de □tiin□ă implică n. de informare, de comunicare, de ob□inere a condiţiilor necesare cercetării □tiin□ifice; sau n. de consum ostentativ din teoria lui Veblen pentru categoriile elitare; *2.* persoana umană, fiind un sistem deschis, este caracterizată nu de un set fix de n., ci de unul dinamic, în evolu□ie, în acest context, Marx este autorul unei teorii asupra rela□iei dintre n. □i produc□ie: necesităţile orientează produc□ia bunurilor necesare; la rîndul său, oferind noi bunuri, produc□ia modifică n. umane, dezvoltîndu□e, creînd noi n. în legătură cu modelarea n. individuale de către produc□ie există în literatură, mai mult filozofică decît sociologică, o teorie distinctă asupra posibilităţii ca, în anumite condiţii, produc□ia să manipuleze n. de consum în raport cu propria sa logică, creînd n. artificiale sau chiar false în opozi□ie cu n. *autentic umane.* Acest punct de vedere îl găsim în critica "consumerismului", dar cu dezvoltări importante în analizele actuale. în ceea ce prive□te evolu□ia n. umane, teoria lui A. Maslow asupra personalităţii oferă o perspectivă. Satisfacerea n. din clasele inferioare ale ierarhiei n, (de subzisten□ă, de securitate, de dragoste □ apartenen□ă, de prestigiu □ statut social) este de natură a debloca afirmarea n. superioare de autoactualizare, pe care el le nume□te *metanevol.* N. pot fi *latente/manifeste.* O n. se actualizează atunci cînd o condi□ie necesară func□ionării sistemului respectiv devine problematică: dacă am informaţii suficiente, nevoia de informaţii este latentă, nu este manifestă. Un alt caz: în teoria lui A. Maslow, atunci cînd n. fundamentale, mai importante în ierarhia n. nu sînt satisfăcute (n. de subzisten□ă sau securitate), n. superioare, de pildă cele de autoactualizare, vor fi latente. O n. manifestă se caracterizează prin faptul că

ac□ionează asupra sistemului orientînd eforturile acestuia spre realizarea sa. în fine, atunci cînd condi□iile satisfacerii sale nu sînt prezente, o n. poate tinde să treacă în laten□ă, devenind manifestă de îndată ce apar condi□iile favorabile satisfacerii sale. N. pot varia □i din punctul de vedere al gradului. De regulă, se utilizează conceptul de nivel de aspira□i pentru a desemna o asemenea varia□ie, în contextul preocupărilor pentru lichidarea subdezvoltării s□a conturat în anii '60 — 70 conceptul de n. *umane fundamentale,* care definesc o via□ă deplină decentă □i demnă. în proiectul condus de J. Galtung asupra stilurilor alternative de via□ă, n. fundamentale sînt definite la nivelul unor stiluri de via□ă alternative în raport cu stilul de via□ă consumerist generat de societatea de consum. *V. func ie, motiva ie.* C.Z.

NEGOCIERE 1. *h sociologie,* proces in□ terac□ional care Implică două sau mai multe entităţi sociale (persoane, grupuri, instituţii, organizaţii, comunităţi), cu interese neomogene ca intensitate □ orientare, în schimburi reciproce de informaţii, schimburi reglementate de reguli implicite □/sau explicite, avînd menirea de a conduce la stabilirea unui acord, la transferul unor bunuri echivalente sau, în general, la adoptarea unei solu□ii reciproc acceptabile pentru o problemă care le afectează interesele. Procesul de n. este de regulă opus utilizării for□ei, violen□ei sau constringerii pentru impunerea de norme, solu□ii sau puncte de vedere prestabilite. în cadrul său se pot distinge trei faze: a. con□tientizarea de către actori a problemei, a situa□iei în care sînt implica□i □ a intereselor lor neomogene, adeseori divergente □ competitive; *b.* implicarea în schimburi de informaţii orientate de scopul comun □ reglementate de anumite reguli (implicite sau explicite); c. specificarea solu□iei reciproc acceptabile. Forma generală pe care o ia procesul de n. este comunicarea. Conceptul de n. a fost consacrat în sociologie mai ales de orientarea interac□ionismului simbolic pentru a caracteriza tranzac□iile inter□ individuale prin care se ata□ează obiectelor sau evenimentelor sociale semnifica□ii sau caracteristici simbolice. Atunci cînd simbolurile sau semnifica□iile pe care le vehiculează membrii unui grup în interac□iunile lor sînt definite consensual, grupul dispune de stabilitate, iar ac□iunile individuale sînt convergente. Dacă simbolurile sînt vag definite sau semnifica□iile nu sînt convergente, datorită apari□iei unor noi informaţii sau a schimbării perspectivei de interpretare, atunci se instituie în grup procese de n. simbolică pentru generarea consensului. N. se produce între persoane individuale □i pentru compatibilizarea modurilor diverse de instituire a sinelui. De data aceasta n. simbolică se finalizează în reguli care reglementează interac□iunile. O extensie interesantă □i productivă a analizei n. interindividuale a fost realizată în teoriile schimbului reciproc (J.W. Thibaut, H.H. Kelley, *The social psychology of groups,* 1959; G.C. Homans, *Social b&havior: its ele mentary foims,* 1961), care explică diversele comportamente sociale in termenii recompenselor □i ai costurilor generate de interac□iuni. Angajarea în rela□i □ con□inuturile interac□iunilor ar implica procese de n. sau de schimburi reciproce, explicabile cu ajutorul conceptelor de rezultat, recompensă, cost, profit, nivel de comparare. Pentru a se elucida mecanismul n. s□a făcut apel □ la teoria matematică a jocurilor (A. Rapaport, *Two person game theory,* 1966; M. Olson, *The logic ofcollective action,* 1965). Din această perspectivă au fost analizate n. implicate în deciziile colective (cînd o colectivitate trebuie să aleagă dintre două sau mai multe alternative, de□ membrii săi au preferin□e diferite) □ în realizarea cooperării sau competi□iei bazate pe distribu□i de interese neomogene. 2. *"in rela iile interna ionale,* n. este mijlocul de

abordare a unui conflict de interese, ce apare între două sau mai multe ări, în cadrul unor convorbiri pa□nice menite să ducă la o ameliorare sau la o solu□ionare reciproc acceptabilă a diferendului. N. se deosebesc de formele juridice sau arbitrare de solu□ionare a conflictelor □i se realizează prin întîlniri, media□ii, conferin□e, concilieri, discu□ii etc. (M. Mali□a, *Teoria i practica negocierilor,* 1972). 3. N, contractelor colective de muncă încheiate între patroni □i reprezentan□ii muncitorilor ia forma "n. *colectiva"* în□eleasă ca metodă de rezolvare a conflictelor care implică două păr□i cu interese diferite fa□ă de rezultatele n., dar care decid împreună asupra procedeelor de analiză, condi□iilor de angajare în muncă □i nivelului de salarizare pe o perioadă determinată de timp. *V. competi ie, comunicare, conflict, consens, cooperare, grup social, interac iune, in terac ionism simbolic, simbol, sine.* M.V.

NEOIOBĂGIE concept central al teoriei sociologice elaborate de Constantin Dobro□geanu□Gherea, privind particularită□ile evolu□iei social□economice a ărilor "înapoiate" intrate în "orbita" sistemului capitalist mondial. Această teorie a fost expusă, în principal, în cartea sa *Neoiobăgia* (1910), pe baza analizei situa□iei României din a doua jumătate a secolului al XIX□lea pînă la răscoala ăranilor din 1907, acordînd o aten□ie specială sistemului agrar. Prin conceptul de n. autorul relevă existen□a unei incompatibilită□i între institu□iile politice, juridico□sociale, împrumutate din Occident, □i rela□ile economice autohtone. Suprastructura poli□tico□sooială, starea de drept, reprezenta numai o *formă ce* nu corespundea *fondului* economic, constituit de rela□ile de produc□ie iobăgiste, rezultate din modul cum a fost aplicată reforma agrară din 1864, precum □i din legisla□ile anterioare, în special cele referitoare la *tocmelile agricole.* Acestea au impus ăranilor cu pămînt pu□in sau de proastă calitate, să intre în dependen□a marilor proprietari spre a lucra □i mo□ile acestora, pentru a produce cît mai multe cereale destinate exportului. De asemenea, mai to□i ăranii aveau nevoie de bani pentru biruri, pentru răscumpărarea clăcii □i pentru alte necesită□i. Marii proprietari □i arenda□ii dădeau bani în .schimbul învoielilor agricole. Ca urmare s□au restabilit vechile rela□ii iobăgiste (feudale), cu următoarele consecin□e: a. fixarea locuitorului pe pămîntul proprietarului (semn distinctiv al iobăgiei, servajului); o. munca silită; *c.* rela□ile de produc□ie □i exploatare aveau loc în forma obliga□iilor naturale. Transformările liberalo□burgheze ale ărilor "rămase în urmă" sînt rezultatul intrării acestora în "orbita" ărilor capitaliste dezvoltate: "ele se mi□că în orbita acestor ări □i întreaga lor via□ă, dezvoltare □i mi□care socială e determinată de epoca istorică în care trăim, epoca burghezo□capitalistă. □i această determina□iune a vie□ii □i mi□cării sociale a ărilor înapoiate prin cele înaintate le este însă□ condi□ia necesară de via□ă." *(Neoiobăgia,* 1910). Aceste schimbări sînt determinate de faptul că Occidentul capitalist, în puternica lui expansiune, avea nevoie de pie□e de desfacere a mărfurilor sale □i, totodată, de produse agricole pentru necesarul intern. Ca urmare, ările slab dezvoltate trimit Occidentului cereale, materii prime □i primesc în schimb mărfuri industriale □i modele culturale. Intrarea ărilor subdezvoltate în aceste rela□ii cu ările capitaliste a determinat o trans□formare socială a lor, care cerea institu□ii liberalo□burgheze, dar are ca efect □i constituirea sistemului neoiobăgist în agricultură. Gherea afirmă că în aceste ări, ororile barbare ale servitutii se completează cu ororile civilizate ale supramuncii. El numea "societă□i globale" acele ări în care capitalismul a luat na□tere □i "societă□i locale" pe acelea în care de abia pătrundea capitalismul. în sistemul social al neoiobăgiei, rela□ile de dijmă □i corvezi continuau să supravie□uiască în sinul unui stat liberal burghez. Există deci o violentă contradic□ie între baza feudală a societă□ii □i formele suprastructurii burgheze. *V. capitalism, centru periferie, feudalism.* I.F.

NEOLOCAL caracteristică a unui cuplu familial care î□i stabile□te domiciliul în alte localită□i decît cele în care locuiesc familiile de origine ale so□ilor. In societă□ile în care au avut loc procese rapide de urbanizare □i mi□cări migratorii puternice, foarte multe familii rurale □i majoritatea familiilor urbane au un caracter n. Căsătoriile n. conduc ia o slăbire a legăturilor de rudenie □i pot genera probleme de adaptare a cuplurilor la noile re□edin□e. Amplasarea masivă a unor cupluri n. în unele comunită□i poate provoca □ocuri culturale între popula□ia locală □i cea n. în situa□ile în care amplasările n. depă□esc capacitatea de asimilare a comunită□ii locale, au loc procese de schimbare a modelelor culturale sau se declan□ează chiar procese anomice. Problemele cu care se confruntă familiile n. sînt în raport □i cu gradul de permisivitate sau de xenofobie al comunită□ii în care se fixează re□edin□a. în comunită□ile xenofobe, familiile n. sînt marglnalizate spa□ial □i social. Cercetările comparative de sociologia familiei au pus în eviden□ă că legăturile dintre familiile n. □i familiile de origine ale so□ilor sînt mai puternice în ările în care procesele de mobilitate sînt mai recente □i în cazul primei genera□ii care adoptă un comportament n. *V. căsătorie, endogamie, exogamie, matrilocal, patrilocal.* I.Mih.

NEOSINCRONISM o nouă perspectivă asupra fenomenelor de sincronizare, ce□i propune să □ină seama de toate tipurile de raporturi temporale care există între culturi □i societă□i diferite: □i de cele de katacronie *(kata,* "în urmă", cronos, "timp"), □i de cele de protocronie (anticipări), □i de cele de metacronle *(meta,* "dincolo de"), nu numai de cele care provoacă egalizări (nivelări) de ritmuri □i niveluri temporale (syncronie). Pozi□ia n. este, fa□ă de sincronismul lovinescian, ceea ce este neoevolu□ionismul fa□ă de evolu□ionismul clasic, adică o reconstruc□ie a teoriei pentru a salva ideea generală. în sensul acesta, în noua perspectivă, teoria sincronizării nu mai este asimilată teoriilor *dezvoltării,* ci teoriilor *schimbării.* Faptul sincronizării poate induce □i procese de dezvoltare, dar, totodată, poate declan□a ample procese de *subdezvoltare,* adică denivelări temporale (Katacronii), ceea ce se abate de la sensul lovinescian conform căruia sincronizarea aduce o dezvoltare nivelatoare a tuturor popoarelor. în acest sens, sincronizarea se dovede□te a fi un *factor de schimbare,* în nici un caz o *cauză unică a dezvoltării* O altă schimbare pe care o aduce n. în raport cu paradigma sincronismului lovinescian se referă la modul în care a fost conceput sistemul Europei. Pentru E. Lovinescu, Europa este un sistem monolit. Salvarea epistemologică a modelului analitic ai sincronizării cere renun□area la teza sistemului european monolitic. Europa reprezintă, în viziunea teoriei n., un sistem □i o civiliza□ie relativ unitare, dar acest sistem se arată alcătuit din "centre" □i "periferii", cînd este interpretat *economic,* □i dintr□un pluralism al "centrelor, cînd este interpretat ca sistem cultural. N., ca perspectivă, cere să se facă distinc□ie între stratul *sincronizării economice* \ stratul *sincronizării culturale.* Economic, sincronismul a generat mult mai mult □i mai frecvent "periferiaiism" (împingere în urmă: katacronii) decît "înaintare în civiliza□ie" (care nu este absentă, e adevărat). E. Lovinescu a luat în considerare numai acele *fapte* care au confirmat teza înaintării în civiliza□ie pe măsura sincronizării cu Apusul, ignorînd însă *faptele periferializării* economice (katacronismul), care i□ar fi infirmat teza. O teorie validă a sincronizării

trebuie să ină seama de ambele *procese,* dintre care unul este cu semn pozitiv, dar altul este cu semn negativ. Difuziunea tehnologiilor, în viziunea sincronismului clasic, este un factor de dezvoltare. N. demonstrează însă că, în anumite condii, transferul tehnologiilor poate aciona ca un "factor de subdezvoltare". Absorbia "decalajelor vechi", mijlocită de această "difuziune tehnologică", este reală (pe un atare fenomen se bazează teza sincronistă), dar acestea lasă locul altora noi, mai adînci. La acest aspect al decalajelor a reacionat teoria costurilor aferente, iar critica adusă, de pe poziiile acestei teorii, lui Zeletin, pe un asemenea fenomen se întemeiază. Cultural, Europa seamănă mai curînd cu "universul" leibnizian decît cu sistemul lui Lovinescu. Culturile naionale au ceva din realitatea monadelor leibniziene. Fiecare monadă are în ea tot universul i infinitudinea, dar universul este totui, un plurarism de monade, nu una singură. Teza lui Lovinescu, a unei *lumi omogene,* cu un singur *centru,* trebuie părăsită, spre a salva *hipo teza* sociologică a sincronizărilor. *Politic* vorbind, modelul de sistem european al lui Lovinescu, îi arată aceeai slăbiciune. Analizele de sociologie diplomatică arată că efectul de cîmp sociometric de termină o tendinţă de înelegere a "celor mari" pe seama "celor mici", aa încît sincronizarea nu lucrează întotdeauna în favoarea tuturor i oricum nu *nivelator,* adică printro favorizare *egală* a tuturor societăilor. în fine, n. arată că sincronizarea nu aduce, decît extrem de rar, modele de rezolvare, ci, mai ales, noi *cadre de punere a problemelor.* Ca atare, fiecare societate trebuie să se mobilizeze, prin ea însăi, întru căutarea soluiilor. Sincronizarea nu absolvă popoarele de căutarea creatoare a soluiilor, ci creează doar *cadrul* unei *noi originalităţi istorice în* cîmpul de afirmare creatoare a acestor popoare. Sincronizarea nu aduce nici literatura *na ională,* nici filosofia, nici tiinele *na ionale,* nici instituiile *na ionale.* Ele trebuie create, întrun ritm accelerat, în laboratorul culturilor naionale, profitînduse de noul cadru istoric procurat graie sincronizării. Sincronizarea pregătete terenul, aadar, în mod necesar, pentru *pro tocronii,* pentru noi modele de inserie temporală în istorie, dintre care unele vor fi selectate istoric i vor deveni "cap de serie" în noile serii istorice ale epocii moderne. Alte societăi însă vor "naviga" multă vreme sub linia timpului, întro katacronie primejdioasă. Acestea sînt adevăratele suburbii culturale ale istoriei. Cultural vorbind, societăile sînt confruntate cu fenomenul "suburbiei culturale" europene (cf. G. Ibrăileanu), un fenomen al *imita ieiiac* ile de modele create în altă parte. Acest fenomen a fost cercetat de C. Rădulescu Motru, care la numit "pseudocultură" i la legat de "mimetismul cultural". Aadar, sincronizarea *masivă, adică* prin imitaie *integrală,* proprie legii lovinesciene a sincronismului, nu poate duce decît la fenomenul suburbiei culturale i de aceea atît soluia cît i teza lovinesciană trebuie reinterpretate. întrucît nici o cultură nu imită integral i masiv o altă cultură, teza *imita iei integrale* trebuie înlocuită cu teza protocroniilor, a katacroniilor i a sincroniilor culturale. în felul acesta teoria protocronismului îi află locui său firesc în analiza comparativă a culturilor i în cercetarea fenomenelor de circulaie culturală. Cu aceste precizări, perspectiva n. izbutete să reinterpreteze esena *rela iei de interdependen ă.* Aceasta nu are semnificaie *sintagmatică* (de simplă *aliniere* a unei culturi la alta, de imitaie a unui model întro arie de difuziune), ci una paradigmatică: opera creată întro cultură dobîndete o valoare euristică, de paradigmă sau model de rezolvare i nicidecum de soluie gata creată i integral transpozabilă în cadrul altei culturi. în actul sincronizării circulă *modele de rezolvare,* nu *solu ii,* i astfel poate fi înţeleasă posibilitatea

protocroniilor, inclusiv în ariile "periferiei economice" a marilor metropole. N. oferă o schimbare de optică asupra "periferiei". De vreme ce tocmai "periferiile" sînt confruntate în modul *cel mai critic* cu problemele mondializate (prezente atît în metropole, cît i în periferii) înseamnă că tocmai ele sînt candidate la găsirea unor soluii cu *valoarea paradigmatică* cea mai mare. Deci, sincronizarea planetară a creat cadrul istoric al protocronismelor multiple, difereniale. Numai aa se poate înţelege una dintre tezele teoriei neoevoluioniste actuale, i anume teza "întreruperii filogenetice" a liniei progresului i a deplasării "centrelor evoluionare" spre "periferiile" vechilor civilizaii. N. găsete, astfel, cadru de unificare a teoriei difuzioniste cu teoria neoevoluionistă i oferă o soluie pentru depărirea conjuncturii de "ceartă" cronicizată între cele două paradigme "evoluionistă i difuzionistă". N. pune capăt unei tensiuni epistemologice pentru a lăsa locul altora (cf. Ilie Bădescu, Timp i cultură. Trei teme de antropologie istorică, 1988). *V. difuziune, evolu ie, modernitate, centru perif erie, sincronism.* I.B.

NIHILISM orientarea metafizică, literară sau culturală fundată pe principiul negării tradiiilor, conveniilor sau dezvoltărilor existente în vederea înlocuirii lor cu acelea care se vor a fi expresii "autentice" ale forelor esenţiale i primare ale fiinei umane. în acest sens, premise ale n. pot fi identificate în unele doctrine religioase (în creştinism — noiunea de "ultimele zile"), pentru ca o fundamentare metafizică să elaboreze Friedrich Nietzsche la sfîritul secolului al XIXlea, cînd începe să apară i o literatură circumscrisă ideologiei n, (I.S. Turgheniev, Joseph Conrad). Pentru Nietzsche n. este consecina evoluiei raionalismului, în special a celui tehnologic, luînd ipostaza de extremă a modernităii, de expresie a voinei conştiente de sine a omului de a distruge trecutul pentru a controla viitorul prin manifestarea impulsurilor primare, atavice, eliberate de constrîngerile conveniilor raionaliste. în literatură, n. apare ca produs final al impulsurilor culturale orientate spre distrugerea conveniilor civilizatorii. Urmărind să evidenieze unele surse, posibilităi sau tendine ale dezintegrării unei societăi, n. nietzcheian avansează un punct de vedere apocaliptic cu tentă iraionalistă despre schimbarea socială. *V. conformism, modernitate, schimbare socială.* L.V.

NIVEL DE TRAI (sinonim "standard de viaţă"), grad de satisfacere a necesităilor umane, specific unei colectivităi, grup social, localităi sau persoane. N.t. este un concept care a variat sensibil ca extensie în raport cu contextul teoretic în care a fost utilizat, Funcia sa teoretică a fost, de la început, aceea de a oferi o măsură asupra condiiilor de viaţă ale persoanei umane. Se pot distinge, în acest context, trei sensuri diferite ca extensie. 1. Un sens strict economic care indică eficiena umană a activităii economice — cantitatea de bunuri i servicii economice de care o persoană, grup, colectivitate dispune. N.t. poate fi aici măsurat fie în unităi monetare — veniturile reale disponibile pe cap de locuitor, fie în termeni naturali — consumul de diferite bunuri i servicii: cantitatea de calorii consumate, numărul de autoturisme, televizoare, radiouri etc. Bugetul familiei reprezintă un instrument important al determinării n.t,, al structurii consumului i nivelului său. Dacă se iau în considerare veniturile, se poate realiza un indicator global al n.t; dacă se consideră însă tipurile de bunuri i servicii consumate, varietatea lor calitativă face deocamdată imposibilă constituirea unui indicator unic, global. întrucît în societăile actuale există i cheltuieli sociale importante care se adaugă consumului din venituri individuale, este nevoie, pentru a determina **n.t.**

și de considerarea acestora, respectiv cheltuielile sociale pe cap de locuitor, bunurile și serviciile obținute gratuit de către membrii colectivității. O limită esențială a acestui sens este că o mulțime de bunuri nu pot fi luate in considerare pentru că nu iau o formă economică. Este căzui consumului spiritual (cultură, învățămînt, etc.) de ex.. De aici necesitatea unei prime extensii. 2. N.t. definit ca grad de satisfacere a necesităților materiale și spirituale, prin consumul de bunuri și servicii economice și noneconomice. Avantajul ei este că lărgește sfera luată în considerare: număr de spectacole vizionate, cărți citite, discuri difuzate, posibilități de petrecere a timpului liber, număr de paturi de spital și doctori la mia de locuitori, nivel școlar etc. Acest sens nu mai poate fi măsurat în termeni monetari pentru că unele din aceste bunuri și servicii nu au, cel puțin parțial, un caracter economic. Dificultatea acestei definiri este că nu mai poate fi determinat cu claritate efectul activității economice asupra vieții membrilor colectivității, fiind necesar un indicator care să reflecte direct eficiența umană a activității economice. în fine, nici acest sens nu ia în considerare o serie de condiții care afectează pozitiv sau negativ satisfacerea necesităților umane și care nu iau forma bunurilor și serviciilor: calitatea mediului natural, relațiile interpersonale, relațiile sociale, estetica mediului ambiant etc. 3. Un sens extins: gradul de satisfacere a tuturor necesităților umane, atît prin bunuri și servicii (economice sau noneconomice), cît și prin calitatea variatelor componente ale vieții. în acest sens, n.t. coincide cu conceptul mai recent de *calitate a vie ii.* Sînt specialiști care consideră n.t. drept o măsură a calității vieții, nivel al acesteia. Alții consideră că un asemenea artificiu terminologic nu este necesar: odată cu constituirea conceptului de calitate a vieții și a indicatorilor asociați acestuia, conceptul de n.t. nu mai are sens să fie utilizat într-o modalitate extinsă, ei putînd fi utilizat doar în sensul său strict economic — cantitate de bunuri și servicii puse la dispoziția colectivității de activitatea economică, gradul de satisfacere a nevoilor globale fiind indicat de indicatorii calității vieții. N. *minim* de t. se referă ia n.t. considerat în cadrul unei societăți ca fiind limita inferioară a unei vieți decente. El este deci definit relativ la gradul de dezvoltare al unei colectivități, la particularitățile acesteia. *V. calitatea vie ii, sărăcie.* C.Z.

NONCONFORMISM atitudine și comportament de opunere sau de negare din partea unor indivizi sau grupuri a opiniilor, normelor sau valorilor dominante în grupurile sau societățile de apartenență. Se manifestă prin elaborarea unor norme și valori alternative, deci diferite, și prin conformarea comportamentală riguroasă față de acestea, transformîndu-se astfel în conformism. N. este de înțeles prin referire la anumite norme și valori. Ceea ce dintr-o perspectivă apare ca n., dintr-o alta este conformism pur. De regulă, instituționalizarea n. duce la conformism. *V. anomie, conformism, devian ă, delincvență, nihilism.* i.F.

NORMÂLITÂTE 1. Stare a unui sistem de conformitate cu un sistem de valori și norme pe care el însuși sau un subiect evaluator din exterior le-a formulat; opus *anormalită ii,* devianței. 2. Stare a unui sistem de conformitate cu o serie de parametrii funcționali considerați a fi normali, dezirabili, funcționare satisfăcătoare; opus *patologiei, ineficientei.* Cu referire la viața socială, conceptul de n. a fost inițial definit, așa cum și originea termenului o sugerează, prin raportare la *normele celui care evaluează* **n.** O asemenea înțelegere apare in sociologie a fi tot mai nesatisfăcătoare. Pe de o parte, ea vizează un nivel relativ superficial al analizei — conformitatea cu normele unei colectivități

sau ale unui subiect evaluator. Pe de altă parte, ea nu este suficient de discriminantă, ridicînd o serie de dificultăți teoretice și metodologice. Cele două sensuri ale conceptului nu coincid decît în mod parțial. în unele cazuri conformarea la norme (conformism și rigiditate) apare ca un fapt patologic. Sînt de asemenea situații în care un sistem normal nu este posibil efectiv, sau dacă este posibil, el conține o mulțime de procese disfuncționale induse de activitatea de impunere a normelor, încît poate fi taxat mai mult ca patologic. Din acest motiv, în ultimul timp conceptul de n. este utilizat In științele sociale mai mult în sensul de funcționare normală, satisfăcătoare. Pornind de la definirea n. din psihiatrie, există tendința de a înțelege în general n. unui sistem social sau uman în următorii termeni: competență în a face față problemelor, atitudine realistă față de sine și față de mediu, capacitate de creștere și dezvoltare continuă, orientare flexibilă, creativă spre înțelegerea și soluționarea situațiilor concrete, în loc de a se recurge la scheme de înțelegere rigide, fixate în stadiile anterioare de dezvoltare. N. nu înseamnă o stare de lipsă de probleme și dificultăți, ci abordarea realistă, eficace, flexibilă și creativă a acestora. V. *anomie, normă.* C.Z.

NORMĂ model, regulă, prescripție care reglează comportamentul indivizilor, grupurilor, organizațiilor, colectivităților. N. sînt de tipuri diferite: *interdic ii* (tipuri de comportamente care sînt interzise, practicarea lor antrenînd diferite pedepse), *recomandări* (comportamente considerate a fi dezirabile, a căror realizare este recompensată, indicații ale performanței minime acceptate ca de exemplu n. de muncă,), *moduri* de a face un lucru — n. tehnice, modele de comportament în diferite situații. *Activitatea normativă* — activitate de elaborarea a n. și de impunere a lor. Sancțiunile comportamentului sînt de două tipuri: a. *Pedepse* (sancțiuni negative) — administrate fie de propria conștiință (păreri de rău, mustrare de conștiință, remușcare, regret), fie de alții — mustrări, reprobare, retragerea suportului uman, întreruperea comunicării și cooperării, marginalizare, amenințare sau acțiune agresivă violentă; pot fi aplicate de instituții și organisme (amenzi, retrogradări, sancțiuni administrative; sancțiunile juridice reprezintă un caz tipic); £>. *Recompense* — laude, aprecieri, prestigiu, renume, stimă, considerare, atitudine suportivă, cooperare, recompense materiale de diferite feluri, promovare etc. Componentă principală a activității normative, este analizată în una din cele mai bune lucrări de sociologie publicată după război, *Sociologia succesului de M.* Ralea și T Hersini. • N. au funcții variate, a. Exprimă și promovează cerințe funcționale ale unui sistem anume: "corectitudinea" reprezintă o cerință a relațiilor interpersonale; "disciplina și îndeplinirea sarcinilor" este o cerință esențială a sistemelor organizaționale. în acest sens fiecare sistem social-uman tinde să-și formuleze setul său de n. și valori care să-i promoveze cerințele sale funcționale; acest set de n. și valori specific unei activități, unui sistem este desemnat prin termenul de *sistem valorico normativ.* și activitatea individuală își elaborează propriile n.: pentru a realiza o carte, trebuie să mă documentez, să merg la bibliotecă, să renunț la o serie de activități care mi-ar împrăștia efortul, fa. Expresie acțională a cunoștințelor acumulate. Multe norme au un caracter tehnic, nu obligatoriu. Dacă vrei să obții rezultatul x, este nevoie să respecți n. a, *b, c,* aceste n. fiind expresia, sub formă de recomandări, a unei cunoașteri anterioare. Din acest punct de vedere, n. este o modalitate simplă de învățare și de transmitere a cunoștințelor utile acțiunii, c. Mod simplificat de decizie, de rezolvare a unor probleme cu o ridicată

complexitate. In această ipostază, n. reprezintă o rețetă generală de soluționare a unei clase de probleme. N. organizaționale sînt de acest tip. Membrii organizației nu trebuie să analizeze situațiile concrete, să se întrebe ce consecințe va avea un mod sau altul de soluționare a respectivelor probleme, ci doar să identifice tipul de problemă și să aplice soluția standard care corespunde acesteia, *d.* Modalitate simplă de exercitare a controlului. Dacă ar fi să controlezi modul în care fiecare rezolvă o situație particulară sau se comportă în fiecare caz în parte, evaluarea comportamentului ar fi cel mai adesea imposibilă, fiind o problemă deschisă, supusă controverselor și incertitudinilor. Elaborarea de n. de soluționare a unei clase de probleme face controlul relativ simplu: s-a aplicat corect sau nu respectiva n.? în acest sens, ca soluție la modul subiectiv, fluctuant, dominat adesea de interese personale de acțiune în organizații, au fost promovate n. *generale* și *impersonale* a căror funcție este tocmai împiedicarea subiectivismului și arbitrariului. e. Crearea consensului și reducerea incertitudinii. Activitatea colectivă are nevoie de fixarea unor cadre comune (definirea obiectivelor, a situației de acțiune, a mijloacelor de adoptat). în condiții de incertitudine, stabilirea acestor cadre cognitiv-decizionale ale activității devin înalt problematice, mai ales sub aspectul consensului. Incertitudinea generează dissens, diversitate cognitivă. în aceste condiții, elaborarea de n. sociale asigură un cadru cognitiv-acțional comun; reprezintă baza consensului. La nivel individual, n. este de natură a absorbi incertitudinea, înlocuind procesul incert de analiză cognitivă a situației și de formulare a unei soluții, prin procesul mai simplu și mai cert de aplicare a n. Studiile lui S. E. Achs și M. Sherif au scos în evidență faptul că grupurile sociale tind în mod spontan să genereze n. a căror funcție nu este neapărat a promova o cerință mai generală, ci a crea un cadru colectiv de gîndire și acțiune, bază a consensului. • Ca parte a activității normative, *normarea* este activitatea de elaborare de n., de a crea un cadru normativ al unei activități/sistem. Unele dintre cele mai importante studii sociologice în acest domeniu se referă la respectarea n.: *conformism/nonconformism devian ă/activită i/sistem.* Dacă la nivelul grupurilor s-au făcut studii sistematice asupra factorilor care generează comportamentul conformist sau neconformist, cît și asupra relațiilor dintre grup și deviant, la nivelul colectivității asemenea studii sînt mult mai rare. Există în această privință două puncte de vedere. Punctul de vedere etic, ilustrat poate cel mai clar de I. Kant, consideră că n. pot fi respectate și nerespectarea lor reprezintă un act cu o explicație strict individuală, frizînd mai mult patologicul moral. în termenii sistemului, problema respectării n. se pune sub forma *normalită ii* acestuia. în consecință, Kant considera că este posibilă o societate complet normală, morală. Această poziție decurge din teoria sa asupra libertății: libertatea are două sensuri, un sens *negativ*— omul poate să se sustragă oricărui determinism exterior — și un sens *pozitiv*—omul poate să promoveze întotdeauna, în orice condiții, comportamentul cerut de n. Punctul de vedere sociologic consideră comportamentul anormal nu ca ceva de blamat, ci ca un fapt de explicat. Studiile actuale de sociologie a n. au scos în evidență o serie de *limite* și de *consecin e negative secundare* ale activității normative: *1.* Caracterul contradictoriu al sistemelor valorico-normative. O stare absolut normală (conformitate absolută cu normele) poate exista doar atunci cînd sistemul de n. este coerent, non-contradictoriu. în fapt, datorită complexității organizării sociale, subsistemele care compun societatea globală prezintă adesea cerințe normative contradictorii, punînd pe individ în situația de a fi

adesea deviant în raport cu o n. sau alta. 2. N. promovează o serie de cerințe reale ale sistemelor social-umane, dar nu toate cerințele care presează asupra comportamentului uman individual și colectiv îșI găsesc sau pot să-I găsească o expresie normativă. Din acest motiv, spațiul funcțional în care comportamentul se constituie este mai complex decît sistemul valorico-normativ care operează la un moment dat. Comportamentul neconform cu n. este un produs al acestor cerințe, necesități, presiuni care nu au fost exprimate într-o modalitate normativă. Dacă considerăm aceste două argumente, putem înțelege de ce un sistem real rareori este normal în sensul conformității complete cu normele existente. Mai mult, există argumente că un sistem norma! ar putea fi chiar disfuncțional, patologic într-un sens mai profund, diferit deci de optimul funcțional. *3.* Activitatea normativă, utilizînd în mod sistematic sancțiunile, generează inevitabil comportamente defensive. Acestea, pe de o parte, limitează eficacitatea activității normative însă-I, iar pe de altă parte, generează procese disfuncționale, dezorganizatoare, inclusiv tensiuni și conflicte sociale și interpersonale între instanțele care aplică și sancționează n. și colectivitatea căreia acestea îi sînt aplicate 4. N. stabilesc standarde minime de comportament și prin aceasta generează o tendință de regres a performanței la aceste standarde. 5. Tind să substituie comportamentele orientate de procese cognitive complexe, centrate pe soluționarea situațiilor concrete, cu o activitate cognitivă mai simplă, fundată pe identificarea unor clase generale de situații și aplicarea quasi-mecanică a soluțiilor normate. Responsabilitatea pentru consecințele efective ale comportamentului, pentru calitatea soluțiilor adoptate este înlocuită cu responsabilitatea respectării n. în utilizarea excesivă a n. se originează o serie de patologii specifice: rigiditate, îngustime a cîmpului cognitiv și moral, plafonare sistematică a activităților cognitive. Starea de anomie reprezintă o stare de criză a unui sistem valorico-normativ. *V. anomie, consens, organiza ie, normalitate.* **C.Z.**

NOUA DREAPTĂ termen vehiculat mai ales de presă pentru a desemna un grup de gînditori Care în anii 1970-1980 criticau ideile și metodele soeial-democrației în țările occidentale sau tipul de socialism din estul Europei. Ideologia promovată de ei s-ar putea situa între liberaliști și conservatori, împrumutînd din ambele pentru a construi un amestec de ideologie și mitologie de natură să conducă la revitalizarea spirituală a Occidentului. Interesul pasager pentru o asemenea opțiune s-a datorat mai mult spectaculozității decît originalității ideilor prepuse. Acestea, puțin biologizante, în bună măsură xenofobe sau antisemite, cu înclinații spre extrema dreaptă, au avut, totuși, rolul lor în spulberarea mitului că "idei inteligente se nasc numai la stînga", și în reactualizarea unor teme ale liberalismului clasic. *V. noua stingă,* **N. L.**

NOUA STINGĂ termen generic pentru a desemna un grup de gînditori radicali care au încercat între anii 50 și 70 să revitalizeze gîndirea socialistă. N.s., legată de mișcările studențești din 1968, critica atît socialismul de tip sovietic cît și partidele comuniste din Europa occidentală. Mai degrabă o mișcare universitară, n.s. a repus în discuție ideea inevitabilității prăbușirii capitalismului a-a cum era împărtășită de marxismul ortodox. Prin impactul său în mediile intelectuale, n.s. a reușit să modifice demersul socialist, impunîndu-I teme referitoare la viața personală (în special problema sexuală), la schimbarea culturală sau la valoarea progresului material. V. *comunism, marxism, noua dreaptă, social democra ie.* N.L.

NUP□fALITATE fenomen demografic ce exprimă, în esenţă, intensitatea căsătoriilor dintr□o populaţie sau în diferite subdiviziuni ale ei. Indicele cel mal simplu care îndeplineţte această funcţie este rata *brută* de n., obţinut prin raportarea numărului de căsătorii încheiate într□un an la populaţia medie din anul respectiv. în populaţiile în care instituţia căsătoriei monogame este generalizată, rata de n. variază aproximativ între 6□ 13%>, valori mai mici sau mai mari decît aceste limite apărînd în circumstanţe istorice excepţionale. Indicele este însă prea puţin expresiv pentru măsurarea intensităţii n., aţa încît în demografie au fost elaborate instrumente de analiză mult mai rafinate. Un interes deosebit se acordă studiului primelor căsătorii (rt. celibatarilor), care, fiind evenimente nerepetabile, pot fi descrise cu ajutorul *tabelei den. H.* este un fenomen foarte complex, fiind influenţată de o multitudine de aspecte ale vieţii sociale, din care cauză studierea ei presupune colaborarea demografilor cu specialiţti din alte discipline, în speţă cu cei ce lucrează în domeniul sociologiei familiei. *V. familie.* T.R.

O

OBEDIENŢĂ modificare a comportamentului prin care un individ răspunde prin supunere la un ordin venit de la o autoritate legitimă. în sens larg, supunere faţă de autoritate. Experienţele de socio□psihologie au pus în evidenţă că, marea majoritate a oamenilor nu rezistă la dispoziţiile venite de la o autoritate chiar atunci cînd apreciază că aceasta nu are dreptate. O. se opune spiritului critic care se manifestă prin punerea permanentă sub semnul întrebării a ordinelor venite de la o autoritate. Aceste două metode comportamentale se transmit, în principal, prin socializare. Societăţile totalitare se bazează pe o. socializată prin intermediul tuturor instituţiilor sociale. Pe baza experimentelor realizate, S. Milgram explică *o.* prin mai mulţi factori: a. *condi iile de socializare:* interiorizarea supunerii (în primii 20 de viaţă, individul învaţă să se supună); sintonizare (intrat într□o ierarhie, individul pierde o parte din autonomia sa □i execută dispoziţiile date de autoritate; el atribuie întreaga răspundere a actelor sale autorităţii, considerîndu□se doar un instrument al acesteia. Autoritatea devine sursă de recunoţtinţă □i judecător moral al in□ dividului); *b. factori de schimbare:* legitimitatea autorităţii (gradul de o. este direct proporţional cu nivelul de legitimitate recunoscut autorităţii); proximitatea autorităţii (cu cît un individ este mai aproape de autoritatea de la care primeţte dispoziţii, cu atît gradul de o. este mai mare); c. *slăbiciunea rezisten ei umane* (majoritatea oamenilor se supun orbeţte la ordinele care le primesc □i doar o minoritate opune rezistenţă. • O. are consecinţe la nivelul individului obedient, la nivelul autorităţii □i al grupului. La nivel individual, un individ are mai multe □anse de a da un răspuns corect dacă se supune unei autorităţi dotată cu experienţă decît dacă ar acţiona conform înclinaţiilor sale. Un subordonat care se supune are mai multe □anse de a fi recompensat, în timp ce cel care nu se supune se expune la pedepse, la pierderea libertăţilor □i a privilegiilor sau chiar a vieţii. Un individ acţionează mai corect atunci cînd nu se supune unei autorităţi lipsite de experienţă. Din punctul de vedere al autorităţii, o. creţte eficienţa activităţii subordonaţilor, face să crească puterea autorităţii dar, în acela□ timp, face responsabilă autoritatea de toate actele subordonaţilor, inclusiv de acţiunile incorecte ale acestora. Din punctul de vedere ai grupului, o. poate ajuta grupul să□i atingă obiectivele atunci cînd subordonaţii execută acţiuni corecte □i poate împiedica atingerea obiectivelor atunci cînd subordonaţii

acionează incorect sau sînt incapabili de a distinge între ordinele adecvate și neadecvate. Este dificil de a face o afirmație categorică dacă o. este bună sau rea în sine. O asemenea apreciere implică judecăți de valoare oare sînt dependente de contextele în care sînt formulate. Consecințele pozitive și negative ale o. sînt funcție de situație: tipul autorității și competența acesteia, capacitatea subordonaților de a acționa corect, natura activităților, obiectivelor grupului. *V. conformism, devian ă, legitimitate, lider.* I.Mih.

OBIECTIVITATE ideal al cunoașterii științifice de a realiza descrierea și explicația fenomenelor independent de opțiunile valorice și de particularitățile subiectului cunoscător (Max Weber o numește *neutralitate etică* sau *axiologică).* Distorsiuni subiective ale înregistrării și explicării realității apar în cazul oricărei cunoașteri, inclusiv în cazul științelor naturii. Ele se datorează rolului activ al subiectului în cunoaștere, faptul că el utilizează structuri și instrumente proprii de captare a informațiilor despre realitate, care îi pot pune amprenta asupra imaginii rezultate a lumii. Din acest motiv, în toate formele de cunoaștere idealul obiectivității funcționează, în cazul sociologiei, al științelor sociale și umane în general, distorsionarea subiectivă ce poate interveni în procesul cunoașterii se datorează la încă două situații suplimentare, a. Multe dintre datele pe care sociologia le utilizează nu reprezintă înregistrări făcute direct de către cercetător, cu instrumente special construite, ci percepții ale membrilor colectivității studiate asupra realității lor sociale ("observatori naturali"): date rezultate din interviuri, chestionare. în acest caz, cercetătorul poate fi indus în eroare de distorsiunile subiective ale percepției membrilor colectivității studiate, *b.* Presiunea structurii de interese și a sistemului de valori al colectivității, al clasei, grupului social din care cercetătorul face parte și care tinde să confere cunoașterii sale un caracter ideologic. O, reprezintă un proces, un ideal de care cunoașterea se apropie tendențial. Sociologia face eforturi sistematice de a identifica variatele surse de distorsiune subiectivă și ideologică, încercînd să dezvolte controale interne, proceduri de contracarare a acestora care să asigure un caracter cît mai obiectiv cunoașterii. *V. ideologie, metodologia cercetării sociologice.* C.Z.

OBSERVARE PARTICIPATIVĂ metodă ce pretinde cercetătorului integrarea temporară în grupul uman cercetat. în sociologie e cunoscută și sub numele de "coparticipare" (ceea ce este un pleonasm). O.p. e însă o metodă definitorie pentru antropologia culturală. Ea a fost impusă de profilarea antropologiei pe studiul "altor culturi", Descinzînd într-o cultură străină, de obicei exotică, antropologii au simțit nevoia decodificării ei din interior. Prima cerință sau treaptă a o.p. este învățarea limbii vernaculare, i.e. a limbii autohtonilor studiați. Orice cultură are un fond de idiomuri, exprimabile lingvistic. Teiul metodei este detectarea acestui fond idiomatic, dar însușirea limbii este necesară și pentru realizarea comunicării directe între cercetător și autohtoni. într-o etapă înaintată a o.p., antropologul trebuie să-și asume pe cît posibil un "rol" în sistemul social al grupului. El trebuie să participe la munci, la ritualuri, la întruniri, la conversații; și trebuie, desigur, să locuiască la o familie din cadrul grupului. Numai a-a el reușește să vadă lumea cu ochii celor studiați. O altă cerință a o.p..este ședderea îndelungată în mijlocul grupului, perioada minimă fiind de un an. Explicația constă în caracterul ciclic al culturii, presupunîndu-se, în consecință, că în răstimp de un an observatorul poate participa la principalele evenimente din ciclul anual și din ciclul vieții. Cerințelor de mai sus, care sînt de ordin

obiectiv, li se adaugă încă una, de ordin subiectiv: o.p. nu poate fi aplicată decît de cercetători cu personalitate adaptabilă. în universitățile în care antropologia culturală constituie obiect de învățămlnt cu program consistent de predare, o parte din acest program este rezervată în chip special pentru testarea în teren a resurselor de adaptare ale studenților la cerințele obiective ale o.p. Nu trebuie să se înțeleagă de aici că cercetarea antropologică de teren se reduce la observarea prin participare. Această metodă este completată de anchete, pe baza unor chestionare liber structurate. O.p. însă oferă avantajul de a se evita starea de artificialitate ce s-ar putea ivi în teren, între cercetător și lumea pe care el o cercetează, în cazul folosirii unor instrumente de impact cum este chestionarul sociologic. Istoricește, o.p. a fost aplicată mai întîi (dar fără vreo intenție metodologică) de Henry Schoolcraft, un administrator care a petrecut optsprezece ani (1822-1840) în mijlocul amerindienilor Chippewa, redactînd mai multe rapoarte asupra modului lor de viață (date arheologice, istorie, limbă, credințe, mituri, artă). Spontan sau la scară restrînsă vor mai fi aplicate și alții, dar metoda a fost teoretizată de antropologul britanic (de origine poloneză) Bronislaw Malinowski, după ce el însuși o aplicase în clasicele lui cercetări din Polinezia, la populația Trobriand (B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific,* 1922). *V. antropologie culturală, cultură, metodologia cercetării sociologice, observa ie, teren.* **Gh.G.**

OBSERVAȚIE (ca metodă de investigare), perceperea sistematică ajțiudinilor, comportemenSIer și interă^yijlorf§cioxiJor sociali, în momentul manifestării lor, conform unuTplan dinainte elaborat și cu ajutorul unor tehnici specifice de înregistrare. Posibilitățile de utilizare a o. se diferențiază în funcție de obiecțyLofe§SryJ"i tahaica_.de înregistrare aplicată și^joziJjajDbservatorului. C^biectÎJh». se precizează pe baza scopului teoretic urmărit, referindu-se ia manifestări_psihosociale ale persoanelor, timpul de producere și locul sau contextul social al acestora. Atenția se orientează către diferJleleJaleifi ale acțiuniJorj\Jn-eracljunjlcjL&OfiiaJe: fâgm) (schimburi de mesaje, deplasări în spațiul social, caracteristici fizice ca indicii ale unor stări subiective),idjiraș-afîreparti-ia în timpul subiectiv si obiectiv), fr,-ave.nla_d.e„ajiajjș6 și repetare, intensitatea, succesiunea. Observatorul poate adopta trei roluri alternative în funcție de gradul de implicare în universul observat: a. pairticiBanJJmpJJeai..emflțorial și comp.Qrjajnen^jn^iș-uaîJi^spiale, înregistrînd postfestum date și informații; *b.* cercetător exterior^sitjjaș-yioj^-jpcjale, culegînd informații cu ajutorul unei tehnici speciale; c. particjpajit^cerc^^^^ în situații sociale și dispunînd de posibilități de producere și înregistrare de informații. Tehnicile de o. sînt circumscrise de procedeele și instrumentele de înregistrare a datelor. Practica de investigare a consacrat trei posibilități: a. înregistrarea datelor în procesyj_o.; *b.* folo-jre^jinor_aparate de înregistrare audio, video__jau_audio^jdeo; c. înregistrarea postfestum a informațiilor. Din combinarea vaVianFeîoT"de1foluri adoptate de analistul social cu posibilitățile de înregistrare a datelor rezultă trei tipuri de o.^-tnj.cturată, nedistorsionantă și participativă. Aplicarea lor sefâci avînd în vedere: specificul domeniului investigat, disponibilitatea tehnicilor de o., gradul de pregătire metodologică a observatorului, problema și modelul teoretico-poîetic al investigației. • în *o^s nm urată* observatorul adoptâWolul_de_sgrsslător^ și utilizează următoarele tehnici de înregistrare a datelor: fetele de control, scalele de evaluare, sistemele de coJJl|c^teș-a4oletag|kioilQr și descrierea narativă. Specifice o. structurate sînt

mai ales, sistemele de codificare, care pot fi elaborate pentru aplica□fplrticulare sau pentru o aplicare repetată în situa□i similare. Scopul lor este de a aduna informa□i privitoare la con□inutul, frecven□a, orientarea □ tipologiaJntexa£□unilor, respectiv a atitudinilor □ comportamentelor asociate rela□ilor interpersonale □ manifestate în grupurile de muncă □ de conducere, în general in orice grup în care se constituie o re□ea de comunicare interactivă. într□o astfel de re□ea se manifestă «J^^rtarnente îngvTsfice (schimburi de mesaje vocale, ritmicitatea rostirii, stilul vorbirii, gestică, expresii faciale, dispunere spa□ială etc). Problema tehnică a o. constă atît în surprinderea diversită□i, cît □ a eventualelor clase de comportamente similare. Rezolvarea acestei probleme se face prin definirea de categorii care subsumează tipuri de caracteristici similare. Precizarea categoriilor este dependentă de ipoteza cercetării. Alteori, în elaborarea unor tehnici cu aplicabilitate mai extinsă, categoriile se definesc pe baza unei teorii de referin□ă A□a a procedat R.F. Bales *(Interaction process analysis,* 1950) pentru a construi un sistem de categorii pentru analiza interac□iunilor psihosociale. Mai întîi a distins între două tipuri de ac□iuni opuse: pojy□yj□^□jiegative, solicitatoare (întrebări, cereri) s[_reactive (răspunsuri a□teptate sau primite □ emise). Apoi a precizat categoriile care includ comportamente similare □ le□a repartizat pe tipuri de ac□iuni: solidaritate, descărcare, aprobare (ac□iuni pozitive), sugestie, opinie, informa□ie (solicitare sau răspuns), dezaprobare, cre□terea tensiunii, agresivitate (ac□iuni negative). Pentru înregistrarea comportamentelor comunicative ale persoanelor implicate într□un grup de dezbatere sau discu□ie eondus de un lider, putem considera următoarele categorii: a. privitoare la lider, oferă informa□i, formulează orientări, critică □ î□ justifică autoritatea, formulează întrebări, acceptă sau utilizează informa□ile participan□ilor, apreciază □ încurajează, acceptă reac□i afective; *b.* privitoare la participan□i oferă informa□i, răspund la întrebări, ini□ază o nouă direc□ie, formulează întrebări, dau expresie unor trăiri afective, critică □ dezaprobă; c. lini□te sau stare confuză. Principalele probleme ale definirii categoriilor de o. □ ale operării cu ele se referă la numărui de cate□ gorit| nclu^Jattun.^,□emjfe₁cadi,tic.a.re □ i la modul de a(ocare_a comportamentelor_con□ crete pe categorlj. fn abordarea "moleculară" se formulează un număr cît mai mar&de cate□ gojiipjen□ua reduce ponderea inferen□elor de alocare categorială a comportamentelor concrete, în felul acesta, cresc precizia □ fidelitatea sistemului de codificare, însă scade validitatea sa întrucît diversitatea unită□ilor este foarte mare iar posibilită□ile de integrare conceptuală mai reduse. în abordarea "molară", restrîngam,număaii.dexate□ gorii, operăm cu clase mai cuprinzătoare de incluziune a comportamentelor concrete □ ata□ăm sistemului de codificare o notă explicativă în care se indică: regulile de coresponden□ă semantică dintre manifestările psiho□sociale □ categorii, ilustrări ale regulilor □ modul de codificare sau notare a o. De data aceasta, cre□te validitatea sistemului de codificare în raport cu conceptul de referin□ă, dar există riscul scăderii fidelită□i atunci cînd observatorii nu respectă prescrip□i din nota explicativă sau dau interpretări diferite caracteristicilor observate. Eliminarea acestui.ultim risc se poate realiza prin formarea □ exer□ sarea_prealabilă a observatorului. Xeiinica dS□cj1erii_riarirtv5 constă în înregistrarea scrisă a tuturor detaliilor manifestate ale evenimentelor care corespund obiectului □ scopului o. Se aplică în studiile de caz centrate pe grupuri sau alte componente ale organiza□ilor. De exemplu, în analiza stilurilor de^onducere observatorul se ghidează după ipoteza □ interesele investiga□iei pentru a

nota enun□uri□ale□Conducătoriloxcu privire la organizarea □yirjja| ea muncii, la acordarea de recompense sau pedepse în raport cu a□teptările privind performan□ele, la consisten□a aplicării regulilor □ procedeelor de interac□iune etc. Informa□ile sînt culese avînd în vedere episoade sau perioade de timp în cele mai mici detalii □ făjăj□icJjDjnîeipieJare saajudecată de valoare. Avantajul descrierilor constă în culegerea unei mari cantită□i de informa□ie detaliată, pe cînd dezavantajul este legat de necesitatea simplificării □ integrării calitative a acesteia pentru a facilita formularea de generalizări. Totodată, trebuie avute în vedere efectele generate de prezen□a observatorului în contextul o., considerate ca reactive □ distorsionante. Pentru a ie înlătura se aplică o, nedistoisionaoteL□ cea garticj£§t.jxi,, • O. *nedistorsionantă* constă în utilizarea de aparate tehnice pentru înregistrarea fenomenelor sociale în desfă□urarea lor naturală. Agă□atele tehnice sînt ascunse, observatorul este eliminat din scenele sociale □ astfel sînt evitate □ efectele reactive sistematice sau de conformare a subiec□ilor la normele dezirabilită□i sociale. Se aplică nu numai pe situa□i sociale naturale, ci □jje laborator (mai ales în jocurile de simulare). înregistrarea este precedată de o <e| ăn□ionăr^a situaWJlQXSficjaJe □i a perioadelor de timp □ este urmată de codificare prin aplicarea tehnicii analizei con□inutului. • O. ^*participativă* presupune impJicaifia_observa□ toruluijn j□cjfvj□ăjjle sociale aJe_a_ctorjlor propriu□zi□ pentru a în□elege mecanjsxaele lor cons□itutive □ a le_j5jjRujie_a,riali7fij teoretice ulterioare. S□au conturat două variante de aplicare, în func□ie de modul de înregistrare a datelor. Prima constă în implicarea observatorului în situa□i □ evenimente sociale pînă la identi| icarea_cu_actorii □ în notarea pQsj□festum a o. S□a aplicat în studiul grupurilor de muncă □ al devian□ei. Se urmăresc cu precădere ierarhii □ comunicări, tipuri de interac□iuni □ distribu□i spa□ale □ temporale ale acestora, activită□i □ performan□e, moduri de gratificare a performan□elor □ de instituire a normelor pentru construirea integrării □ conformării, stagnării □ evolu□iei probabile. într□o a doua variantă, observatorul adoptă în grup atît rolul de participant, cît □ pe cel de cercetător, putînd astfel utiliza □ alte metode de investigare (interviuri informate, chestionare, teste, analiza documentelor sociale etc). în această ipostază, o.p. este considerată ca analiză calitativă sau etnografică, întrucît nu aplică sisteme precodificate de înregistrare a mesajelor empirice, ci pur si simplu este preocupată de culegerea datelor concrete pentru scopuri de□ scriptive, de redare cît mal completă a situa□ilor sociale în desfă□urarea lor naturală. *V. analiza con inutului, etnometodologie. experiment, observare participativă, scalare, simulare.* LV.

OB□TE formă de organizare socială a vechilor sate române□ti. Uneori termenul se întrebuin□ează cu referire la satul însu□, sau, încă mai particular, la popula□ia satului. Baza o. ca formă de organizare socială o constituie stăpînirea □ folosirea în comun a patrimoniului funciar al satului (terenuri arabile, pă□uni, păduri). în Transilvania, o. de pă□une □ pădure se numea "composesorat". Din punct de vedere juridic, composesoratele au fost prezentate de losif Jivan (1936, 1940). O clasificare a lor — în genealogice □ negene□ alogice — pe baza unei cercetări în □ara Oltului a realizat Vasile V. Caramelea (1943, 1945). Despre o. din perspectiva istoriei a scris P.P. Panaitescu *(Ob tea ărănească din ara Românească i Moldova,* 1964). Cea mai complexă cercetare asupra o., îmbinînd tehnicile sociologice de teren □ documentarea în arhivă cu metoda arheologiei sociale, a întreprins□o Henri H. Stahl *(Contribu ii la studiul satelor devălma e române ti,* 3 voi.,

1958□1965). în cadrul o., fiecare ins avea dreptul nelimitat de a des□eleni dintr□o pădure atîta parte oîtă î□ dorea □ putea să lucreze
• Tmpreunăcu familia lui; odată luat în stăpînire, locul era al său □ putea fi transmis ca mo□tenire urma□lor. Avînd în vedere că popula□ia unui sat era alcătuită din doar cîteva "cete de neam" (uneori din una singură), proprietă□ile formau un singur "trup de mo□ie", a cărui structură oglindea structura de rudenie a satului. Membrii unei cete de neam se socoteau scoborîtori dintr□un "mo□" sau "bătrîn", considerat întemeietor al satului. Dreptul de stăpînire in perimetrul o. (calitatea de membru al o., în fapt) nu era recunoscut(ă) decit dacă insul al cărui drept era pus la îndoială făcea prin arborele genealogic dovada că descindea dintr□unul din întemeietorii satului. O. avea în frunte sfatul bătrînilor, institu□ie consemnată sub denumirea "oamenii buni" sau "oamenii buni □ bătrîni". Sfatul bătrînilor rezolva disputele economice, intervenea în certurile de familie, veghea la respectarea bunei cuviin□e, func□iona drept consiliu parohial, într□un cuvint asigura controlul social în interiorul comunită□ii. Sub aspect juridic, o. dispunea de un cod nescris al dreptului cutu□miar ("obiceiul pămintului"). Una din regulile acestui cod era dreptul de preemp□iune sau *protimisis* ("înainte cumpărare") al comunită□ii asupra individului: individul nu avea voie să vîndă din pămîntul său unui străin, care ar fi încercat să pătrundă astfel în comunitate; dacă totu□ faptul se întîmpla, o. restituia cumpărătorului pre□ul plătit □ dejuca planul de intruziune Scopul acestei reguli era acela de a limita fărîmi□area drepturilor de proprietate. O. func□iona astfel, ca un sistem relativ închis, la această caracteristică a sa contribuiau □ alte reguli: privilegiul masculinită□ii (transmiterea drepturilor pe linie bărbătească) □ căsătoria în interiorul grupului (endogamia). O. nu a rezistat totu□ presiunii la care a fost supusă din partea marii proprietă□ feudale. La mijlocul sec. al XIX□lea dispărea o. din □ara Vrancei, o confedera□ie de tip arhaic, supravie□uire unică la acea dată în Europa (H. H. Stahl). Existen□a acestei confedera□ii arată că o. va fi subzistat nu doar la scara comunită□ii săte□ti, ci □i în uniuni de ob□ti, adevărate forma□iuni politice pro□statale, promergătoare statelor feudale române□ti. în sec. XX, o. va fi supravie□uit numai sporadic; în zilele noastre, la □lrnea (Bran) — caz excep□ional — , s□a putut descoperi □i descrie (Qh. Geană, 1969) o o. pastorală, func□ionînd după canoanele genului: teritoriu stăpînit în devălmă□ie, drepturile distribuite pe cote□ păr□i (aici ideale), domeniul de proprietate măsurat în ocale □i dramuri, expresia "fra□i de munte" ca formulă de adresare între ob□teni □a. *V. arhaic, arheologie socială, devălmă- ie, drept cutumiar, genealogie, rudenie, sat devălma* . Gh.G.

OCUPA□IE tip de activitate socială aducătoare de venit, desfă□urată de către o persoană într□una din ramurile economiei. O. se referă la producerea de bunuri materiale □i spirituale, la efectuarea unor presta□ii de servicii recunoscute □i recompensate în cadrul societă□ii, ceea ce î□ asigură individului sursele de existen□ă. Nu sînt incluse aici activită□ile parazitare (furt, specule etc.) aducătoare de venit care sînt practicate nu în folosul ci în detrimentul societă□ii □i de asemenea nici activită□ile casnice în folos personal, cele de tip hobby, de timp liber, cu caracter recreativ. Una □i aceea□ persoană poate practica mai multe o. în literatura sociologică se acordă un interes sporit analizei situa□iilor persoanelor cu status ocupa□ional dublu, cum ar fi acela de muncitor□agricuitor. Treptat, în decursul istoriei, pe baza diviziunii sociale a muncii, s□a constituit o structură complexă de o., trecîndu□se de la activită□ile primare, practic nediferen□iate, prin care se asigura existen□a personală, la o muncă specializată. Pe

măsura adîncirii diviziunii muncii s□a realizat o cre□tere tot mai substan□ială a eficien□ei acesteia, ceea ce a condus la progresul mai rapid al societă□ii, dar □i la sporirea considerabilă a interdependen□elor între producători, adică lao structură ocupa□ională complexă. în epoca contemporană, o. cunosc o dinamică deosebită, ca □i un proces de profesionalizare, necesitînd o pregătire prealabilă. în cadrul ultimului recensămînt general al popula□iei (1992), o. persoanelor a fost înregistrată în func□ie de tipul de activitate (categorie socio□ocupa□ională) — muncitori, agricultori, func□ionari, speciali□ti □i cadre de conducere, pe 47 de categorii □i 338 de grupe de o. *V. categorie socio profesională, diviziunea muncii, muncă, profesie.* I.M.

OLIGARHIE conducerea unei organiza□ii a unei comunită□i sau a societă□ii ca întreg de către un grup mic de persoane. Robert Michels *{Political Parties,* 1967, prima pub. 1911) a formulat *legea de fier a o,,* conform căreia cu cit o organiza□ie devine mai mare □i mai birocratizată cu atît cre□te □i gradul de concentrare a puterii în mîinile unui număr redus de persoane. în societă□ile moderne apare o tensiune crescîndă între extensia birocra□iei □i dezvoltarea democra□iei. Ultima solicită participarea directă la luarea deciziilor a unui număr tot mai mare de persoane, ceea ce nu□i posibil decît prin extinderea controlului birocratic în organiza□ile politice (de exemplu, în partide) □i prin concentrarea puterii de către un grup mic de conducători. Conducerea oligarhică devine o consecin□ă inevitabilă, logică, a naturii birocratice specifice organiza□ilor mari.Dezvoltarea o. □i manifestarea legii de fier a o. trebuie puse în rela□ie cu distribuirea puterii □i a controlului social (M. Crozier, 1964; R. Pahl, J. Winkler, 1974) în organiza□ile birocratice □i în diferite societă□i sau culturi (W. Ouchi, 1981). V. *birocra ie, democra ie, control social, organizare, putere politică. MM.*

OMOGENIZARE proces social de eliminare a unor diferen□e structurale ale unor comunită□i, grupuri, straturi, activită□i sau practici sociale. O. constă în principal în; a. difuziunea □i adoptarea în masă a unor comportamente (o. vestimenta□iei în lumea contemporană); *b.* apari□ia unor determinan□i care unifică sau standardizează statusurile sau rolurile sociale (salarizarea ca formă de recompensă a unui anumit tip de muncă în societă□ile industriale creează unele consecin□e generale, indiferent de alte circumstan□e), Societă□ile industriale contemporane sînt percepute ca societă□i în care procesele de o. sînt foarte accentuate (o. educa□ională, culturală, simbolică, institu□ională etc). în general, însă, într□o societate procesele de o. nu exclud anumite procese de diferen□iere, respectiv în cadrul unor structuri oara «ind spre o. apar uneori tendin□e accentuate de diversificare. Diversificarea se poate realiza prin: a. men□inerea sau resuscitarea tradi□iei; *b.* opozi□ia simplă fa□ă de procesele de o.; c. crearea unor tipuri noi, neomogene. Rela□ia o.—diversificare este una dintre cele mal dinamice in lumea contemporană. V. *difuziune, stratificare socială.* A.T

ONTOLOGIE REGIONALĂ prima cercetare sistematică, de amploare, de sociologie fenomenologică din sociologia românească, elaborată de Traian Herseni în teza de doctorat: *Realitatea Socială. Încercare de ontologie regională,* I.S.R., 1935.0.r. are o dublă finalitate: una generală, de a funda ontologic sociologia ca disciplină prin analiza existen□ală a realită□i sociale (numai după ce existen□a societă□i e *dovedită* □i numai *dacă e dovedită* se poate constitui sociologia) □i una particulară, urmărind dovedirea ontologică a valabilită□ii teoriei gustiene a categoriilor constituitive, regula□ tive, cadrelor vie□ii sociale □i voin□ei sociale. Premisele o.r. sînt: conceptul lui Husserl de

"ontologie regională", definit ca expresie a "despărţămintelor existenţiale" ale realităţii (natură, spirit, societate) care fundează teoriile ştiinţelor particulare; " ntorsătura existenţială a filosofiei fenomenologice" nfăptuită de Heidegger, după care regiunile existenţiale nu se deosebesc numai ca esenţă ci şi ca existenţă; soluţia teoretice adoptată de Simmel, Th. Litt de ocolire a apriorismului kantian n sociologie (unitatea societăţii purcede de la elementele ei componente, indivizii, care s nt sintetic activi, spre deosebire de unitatea naturii care purcede de la raţiunea cunoscătoare). Problema de dovedit a o.r. este *societatea ca existen ă.* Metoda este *aporetică,* semnific nd căutarea logicii, a vieţii proprii a problematicii. Prima condiţie indispensabilă a o.r. este stabilirea datelor imediate ale trăirii n societate, din care decurg toate trăsăturile caracteristice ale societăţii ca existenţă. T. H. identifică 5 categorii de date imediate ale trăirii n societate: convieţuire umană, acţiune şl faptă, spirit obiectiv, fiinţă colectivă. Convieţuirea umană constituie datu fundamental al trăirii n socie , tate; ea semnifică a te găsi *mpreună,* cuprins ' cu alţii ntr o unitate de raporturi funcţionale, ntr o comunitate, *nu alături,* precum cartofii ntr un sac. Existenţa convieţuirii este de natură *polară,* legătura dintre indivizi şi societate fiind *esen ială,* ca feţe ale aceleaşi realităţi, dar feţe bine distincte, nu absorbite una n cealaltă. După convieţuire, a doua caracteristică a vieţii sociale este *ac iunea.* Convieţuirea este viaţă, manifestare. Pentru că trăim mpreună, implicit activăm mpreună, primordială răm ne convieţuirea. Rezultatul acţiunii este *fapta,* adică scopul realizat, momentul static. T. H. defineşte *social* orice fenomen care poartă vreo relaţie existenţială cu societatea n nţeles de convieţuire umană şi numai n măsura relaţiei pe care o poartă (de pildă relaţii de *mprumut, cumpărare, producere, comunicare* etc). Fapta unui individ trăieşte n afara individului după ce a fost exteriorizată, put nd fi adoptată de ceilalţi; numai existenţa celorlalţi dă un sens şi o viaţă neat rnată faptelor indivizilor; numai grupul dă obiectivitate spiritului omenesc, produc nd *spiritul* obiectiv (o lege desprinsă de legiuitori există dincolo de creatorii ei). Tocmai fiindcă s nt *mai mul i mpreună,* fără să fie o simplă sumă, fapta poate trăi desprinsă de fiecare n parte, poate c ştiga obiectivitate, ceea ce nu s ar putea nt mpla cu fiecare n parte. Societatea există nu ca o nouă fiinţă, supra individuală ci ca o nouă structură, un nou plan de existenţă al omului; planul existenţei creatoare de cultură. Datele realităţii odată stabilite urmează a doua condiţie a o.r. şi anume prelucrarea sistematică a acestor date ale trăirii imediate n societate prin coordonarea unitară a "rezultatelor dovedite şi verificate ce de amănuntul". Analiza existenţială a vieţii sociale se opreşte la *forma* care unifică indivizii şi i face societate, interesul primordial căz nd pe *socialul pur,* adică pe obiectivarea spiritului. Socialul pur este socialul n esenţă, obiectivitate. n vreme ce subiectivul este şi psihologic şi sociologic, iar absolutul este şi sociologic şi axiologic, *obiectivitatea spirituală* nu există n afară de societate, ea este o funcţiune structurală, un *mod* de existenţă şi nu o existenţă propriu zisă. Societatea este o totalitate structurată, un plan, un mod de a fi, a cărei existenţă i vine de la om care trăieşte acest plan, se modelează n acest mod. T.H. defineşte obiectivitatea ca proprietatea unui fapt spiritual de a putea fi comunicat oricărui spirit n genere, comunicabilitatea spirituală. Omul intră n societate numai cu viaţa lui spirituală bazată pe *sim irea eului,* corelativ al *sim irii de noi,* structură definită *individ.* Individul este o parte a societăţii, deoarece este o funcţiune parţială — *eul,* dintr o structură totală pe care o constituie grupul, *noi.* Actualiz ndu se prin trăirea şi contactul cu ceilalţi omul se descoperă din

ce n ce pe sine n decursul evoluţiei şi se realizează n chip obiectiv, drumul omenirii nfăptuindu se de la subiectivitatea existenţei sale individuale la obiectivitatea existenţei sale sociale. In final omul e ceea ce a fost la nceput n virtualităţile sale, dar acum apare actualizat pe deplin. Semnificaţia ideală a vieţii, analizată pe plan ontologic, relevă trei moduri de a fi ale spiritului: subiectiv, absolut, obiectiv. Acestea reprezintă planuri de existenţă de esenţă diferită, nu constituie aspecte ale aceleiaşi realităţi ca la Hegel. Spiritul obiectiv constituie fapta spiritului subiectiv mbogăţit prin ceea ce a fost găsit n spiritul absolut pe care l găseşte de a gata (adevărul, dreptatea, frumosul). T.H. precizează că deşi spiritul obiectiv este nfăptuirea spiritului subiectiv, totuşi canoanele activităţii nu i aparţin, societatea av nd *semnifica ie ideală.* Raporturile dintre realitate şi ideal pot fi formulate n optica analizei existenţiale n următorii termeni: normativitatea nu se găseşte n ideal ci n realitatea nsăşi (omul nu poate fi constr ns din afară să fie bun, drept, societatea put nd controla doar faptele, nu cugetul); idealul trebuie să fie n concordanţă cu posibilităţile de devenire ale realităţii. Analiza existenţei ontologice a omului i a permis, n final, autorului să cristalizeze sistemul "aprioriismului existenţial" care confirmă "aprioriismul sociologic" al lui D. Guşti. A rezultat că primul dat al trăirii n societate — convieţuirea omenească — ne situează pe un plan structural — funcţionai. Convieţuirea cuprinde un *principiu* de convieţuire, un plan de construcţie după care se or nduiesc părţile pentru a convieţui. Existenţa societăţii reclamă un adaos peste vieţuire si acest adaos este tocmai *structura:* "ordinea vieţii mpreună", planul de or nduire a vieţii n comun, "un sistem unitar de raporturi", o totalitate de tipare n care se varsă viaţa pentru a putea să existe mpreună cu alte vieţi. "Societatea ncepe cu structura, iar structura este chiar principiul şi posibilitatea convieţuirii". Concluzia lui T. H. este că realitatea socială, ntruc t se structurează, schimbă prin acest fapt modul de a fi al materialului uman; n structură lucrurile există altfel dec t n atarS ds ea: realitatea "se funcţionalizează", lucrurile depind unul de altul, se determină reciproc ca existenţă. *V. monografie, sociologie fenomenologică.* **M.L.**

OPERATOR DE INTERVIU persoană calificată pentru intervievarea persoanelor n anchetele sociologice şi sondajele de opinie publică. n cercetările sociologice, o.l. au sarcina de a găsi persoanele cuprinse n eşantion, de a obţine acordul acestora pentru intervievare, de a pune ntrebări conform ghidului de interviu sau chestionarului şi de a nregistra răspunsurile (C. A. Moser, 1953). ndeplinirea cu succes a acestor acţiuni presupune recrutarea ca o.i. a acelor persoane care nu au caracteristici psihomorale şi fizice . contraindicate (deficienţe intelectuale sau morale, handicap fizic) şi care acceptă să desfăşoare această activitate corect, ştiind că ea solicită, efort fizic şi psihic şi că este slab remunerată. O.i. se recrutează adesea din r ndul funcţionarilor ieşiţi la pensie, al casnicelor cu nivel de instrucţie şi de trai mediu, al persoanelor in căutarea unor activităţi temporare aducătoare de venituri suplimentare (de exemplu, studenţi). Un bun o.l. trebuie să aibă un fizic plăcut, o mare capacitate de adaptare socială, să fie sănătos, onest, conştiincios, să fie obişnuit cu munca sistematică, să aibă o inteligenţă suplă, un nivel de cultură generală relativ ridicat şi interes puternic pentru cunoaşterea şi rezolvarea problemelor sociale şi de viaţă ale oamenilor. Formarea profesională a o.i. poate fi realizată fie prin experienţa participării la mai multe anchete sociologice (la care se fac instructaje speciale), fie prin forme instituţionalizate (cursuri speciale de scurtă

durată sau ou o durată de 6□12 luni). Oricît de atent ar fi selec□ona□i □ oricît de sistematic ar fi forma□i, o.l. rămîn o poten□ală sursă de eroare în anchetele sociologice, inducînd a□a numitul "efect de o.p.". Dată fiind această situa□e, se impune controlul activitä□i o.i. atît prin verificarea protocoalelor de interviu □ a chestionarelor completate cit □ prin contra□ anchete sau trimiterea de scrisori de verificare la adresele la care se presupune că s□au făcut interviurile. *V. anchetă sociologică, chestionar, efectul de operator de interviu, interviu.* **S.C.**

OPINIE enun□care dă expresie op□unii cognitive □ afective a unei persoane, grup social sau colectivitate pentru un anumit punct de vedere cu privire ia un fapt sau eveniment, o rela□e sau interac□iune socială etc. O. este considerată uneori ca simplă manifestare (verbalizare) a unei atitudini latente. De aceea, poate fi utilizată pentru diagnosticarea unei predispozi□i atitudinale. In func□e de aria mai extinsă sau mai restrînsă de referinţă, o. poate fi generală sau specifică. Cu cit domeniul de referinţă este mai cuprinzător, cu atît o. unei persoane este mai generală □ mai convergentă cu alte o. Divergen□a o. tinde să se accentueze atunci cînd aria de referinţă este mal restrînsă, cuno□tin□ele disponibile sînt insuficiente cantitativ sau calitativ, iar interesele personale sînt diverse. O. se bazează pe propria experien□ă, pe o cunoa□tere incompletă a domeniului de referinţă, este motivată afectiv □ dă expresie unor anumite interese personale sau colective. Diversitatea o. dintr□o comunitate depinde de experien□ele de viaţă, specificul obiectului de referinţă, distribu□a intereselor individuale □ colective, dar □ de gradul de libertate a exprimării lor, acesta fiind influen□at de modul de distribuire a puterii □ de realizare a controlului social. *V. atitudine, control social, opinie publică.* M.V.

OPINIE PUBLICĂ ansamblu.decuno□□ „tjp□□j. convingeri □ trăiri afectivejnanifasîate cu o intensitate relativ mare de membrii unui grup sau ăi unei comunitä□i fa□ă de un anumit domeniu de importan□ă socială majoră. rlQj□najie manifestare □ imensitatea orientării depind degradul dei cristalizare a o. individuale □ colective, dejotensitateajnci□ tiva□ilor asociate, de disponibilitatea can^leTCTJilc^ynjcare^□au de iQ.leianta.ao□ cială fa□ă de posibilitä□ile de exprimare a o.. J'Exprîm'âtlJât.p. poate Ti"verBâlă (scrisă □/sau orală),jcpnică (afi□e, manifeste etc.) □ nonverbală_£gesturi specifice, demonstra□i etc'.')7Nu.se poate.vorhi,dfi.Q.p.Jagi5erai ci numai cu referinţă la un domeniu de,con□inut ª□H!]§A^care constituie obiectul său. Se pot identifica manifestări □ orientări ale o.p, fa□ă de: programe, personalitä□i sau partide politice, dezarmarea nucleară, privatizarea întreprinderilor, poluarea fonică.sau/□ 'chirhlcă~ă"jJh;sLlocalitä□i, consumul unui produs alimentar nou eta^Qbre^ro^pvjoate |ua forme foarte diverse, .cons□ndjD: probleme, ini□ative, idei, fapte sau eyenjna□3ie_□ocia!e, *economicej^pgWjcej^ci^ uja^eic.* de strictă actualitate □ în raport cu care se manifestă activ sau sînt implicate profund interesele oamejiijor. De regulă, dis□ribu□LajnLecg□eipr este relativ neorpagenă, motiv pentru care e□ xistă controverse sau diverge□e de o. în raport cu acela□ obiect. în condi□i de preexistentă a acordului general □ extins, ca în cazul unei legi, al unei valori sau al unui model tradi□ional de comportare, nu se poate vorbi de o.p., în□ trucît consensul deja există. Cu cit obiectul OJJ. este mai bine circumscris □ fomiulatjn .teim.en.LmaLgenerali, cu atît.cre□te posibilitatea. con□ensului_□J_□cad§LâffiUyjsm_uJ_o..p. Obiectul o.p. trebuie să fie real, actual, con□ creL□Lsă aibă implica□i, deosebite în planul realizărjijn□ereselor personale sau colective pentru a spori activismul □ intensitatea manifestărilor de o.p. Popula□aLSlecăfeiJa□erese sînt afectate de obiectul saj£^mejiiu),.de_, c o n ^ ^ î S ^ ^ ^ ^ ^ f e S v a r i a □ i i l e domeniilor de con□inut se asociază cu varia□i ale publicului, pentru că fiecaxe.domeniu al o.pjjsiarjsjDUjbJjcjJisău. O rjejjoană poâîasi ajjmJinăj^oTOomit^ să nu facă parte din nici unul. O persoană face RajJ^dijipjjWte□fficrand^o. sajgtej□jejrtivă, adică se caracterizează prin: orientare specifică, intensitate mar□a JrăirHocafactiva, □ mi□ta.n□□rjn.pjntmjjalizacea.unul obiectiv. O. este p. îrj_n)âsy,faîn.care,se□aiunge la cu□ PJM5§_sau^ag£egar.ea,QB.ecită«lot,sau,o. efective ale unui număr suficient de mare de persoane. O.p. nu este suma o. individuale □ nici o entitate supraindividuală, ci rezultă din *activizarea* atitudinilor □ intereselor, a cuno□tin□elor □ convingerilor în rela□ile inter□ personale în cadrul publicului. Agj«gjsrea_o. indjyjduale se realizează pînă la urmă astfel încj□jre_valează fie orientările convergente, fie cele divergente fa□ă de aceea□TpîoBiemă. De exemplu, ini□ativa de construc□e aTuhUi bun colectiv este prezentată ca răspunzînd unei necesitä□i importante a membrilor unei comunitä□i. Popula□a (sau publicul) nu este omogenă în aprecierea acestei necesitä□i, unii considerind că alta ar trebui să fie prioritatea, al□i manifestă orientări convergente cu ini□ativa. O. diferite circumscriu aria □ orientările specifice ale publicului interesat de problemă, apărînd o.p. în timp, ea se caracterizează prlntr□o anumită dinamică.^.p. poate să aibă anumite jprientări în,s.tadiul ini□ial □ altele în perioade succesive de timp, fiind, de regulă.jiesjul.djjjuctyan□ă. Totodată, o.p. poate fiJnjfluen|a□ăr'1ormată sau schimbată prin crferire^.de.Woimafee_ie.e□ä□e□ djiec□ionâ□e spre_or.ie.niarea_dpritä □ prin miM□ipUcarea^._cajialjeJorjje__g^zJm3,§.,a informa□ei. Mai Intîi se produc schimbări ale atitudinilor, respectiv ale bazei cognitive □ ale trăirilor afective, □ apoi se influen□ează comportamentele sau ac□iunile efective. Pentru a produce schimbări consonante cu orientarea dorită, este necesară cunoa□terea o.p. • Cel mai frecvent instrument de jnye,□□igare a o.p. este *'sondajul de* op/7ife.y\cesta este o variantă a metodei anchetei. Principalele etape ale elaborării □ finalizării unui sondaj de o. sînt următoarele: specificarea domeniului de coo□inut.sau.aoMeS□,MlUi O.p..; precizarea publicului, respectiv a popula□ei de referinţă: aplicarea tehnicilor d□e□antjqnare.în vederea desemnării persoanelor investigate; elaborarea întrebărilor sau enun□urilor incluse îr\ chestionar; pilotarea chestionarului în vederea precizării validitä□i □ fidelitä□i sale; culegerea_datelor din e□antion; prelucrarea datelor în vederea formulării estima□jlor. Probleme specifice apar la nivelul e□antionării □ al elaborării întrebărilor. Un sondaj de opinie conduce la rezultate cu atît mai utile cu cît estima□ile sale sînt mai corecte □ corespund necesitä□ilor beneficiarilor. Pentru aceasta este necesar ca fi□&Q□pnarea. să_se rejaUzeze cît mai riguros din punct de vedere … tehnic. Orjen□a□sluăsg ~· ditUîbe,□□ionar poate să fie influen□ată de maduL.de.tormuîare□propriu□zisă a întrebărilor. Pentru cre□terea validitä□i □ fidelitä□i chestionarului, următoarele condi□i de formulare,a.întrebănlor se cer respectate utilizarea de cuvinte simple, obi□nuite sau frecvent utilizate; evitarea ambiguitä□i prin specificarea clară.aobiectului întrebării, înlăturarea expresiilor vagi □ solicitarea experien□ei sau o. persoanei investigate; evita/ea tenden□ □SZ.itâ□LÎD□□eb|ni. generată de contextul în care este plasată în formularul de chestionar □ de ordinea cuvintelor de un anumit tip, (de exemplu: solicitarea mai întîi a acordului □ apoi a dezacordului, adăugarea de informa□i prealabile care orientează în mod disimulat răspunsul etc); neincl_ud_gieâ»taUsb3·ıl or prezumtive (care presupun că o persoană de□ine"o"opinie sau manifestă un comportament). îo□j5bJrj]e_^_&oj□daj^de_o. sînt

aproape exclusij/JÎQCjjigeJcu variante prestabilite de răspuns din care subiectul alege). Acest procedeu impune formularea exhaustivă a variantelor de răspuns. Culegerea datelor concrete se poate face prin poștă, telefon sau prin interviu. Și în acest caz trebuie respectate reguli specifice; mai ales cînd se aplică procedeul intervievării, care crează o situație de interacțiune socială ce influențează orientarea răspunsurilor. Prelucrarea datelor_oj)t[nute prin sondajul de o. este sta□

IntatesgiaJbflaaiiciarJIor, puUndy.§,e„li'ni!îaJ.a rapatfimieJJBCYenie. absolute □relatiys sau e^iQolS.teanalize.xDyitjyMaJe. De asemenea, analiza poate să fie doar descriptivă sau să conducă la explicații și predicții, poate avea în vedere date transversale (obținute la un moment dat) sau longitudinale (prin studii panel, de cohorte, de tendințe eîc). î(^s| Lrd[uTjj.f)fi prezintă interes atît cunoașterea.,or,ienJărilor specifice unu],jn,urflii,rn5.ment, cît și_a fluc□ tîatjij£i^§i^uKîîfltsJaci?9nJHrataJA...tirnp....-, Importanța sondajelor de o. a cunoscut o creștere progresivă atît ca frecvență de realizare, cît și,,prin□varietatea domeniilor de interfi,S:aplicativ□(electoral, promovarea unor inovații, radio□TV, "consumul" cultural, marketing, demografie, publicitate, modă etc). Ilu□rMv^J3gn□rujceas| ăJejjdinșă,sM^ îenșa_,ujTQxirjstitulii tradiționale de□investiga» a o.p. în multe țări (Institutul american de o.p. — Galiup, Tnstîfutul francez de o.p. — IFOP, Institutul de demoscopie din Germania, Institutul britanic de o.p., iar în România — IRSOP, IMÂS etc.) □ire□terea,acurateței tehnice.de fundamentare a estimațiilor. Luarea și aplicareajdeciziilor în mTJlteTnstEții carej?mmoiieazș,politicibazale_pe4Lde□ P^n*f'te^£J££y.Ş£iâ»!DÎSSS?lor oamenilor sjn^p£ecedj| g.şjjejin.ajjzg_ale o.p.. *V. ătfă dine, chestionar, democra ie, electorat, opinie, persuasiune.* M.V.

OPTIM PARETIAN formulă matematică propusă de economistul și sociologul italian V. Pareto, pentru stabilirea nivelurilor echilibrului unui sistem social prin determinarea punctelor în care există un maximum de *ofe limitate* pentru fiecare individ. □tiind că: ofeiimitatea este satisfacția pe care o dă unui individ consumul sau posesia unei cantități dintr□un bun economic, cantitate adăugată uneia consumate sau deținute deja de un individ; notînd ofelimitățile mărfii *A* cu Oia, $2a,... pentru indivizii 1, 2, ..., iar variațiile ofelimități totale ale fiecărui individ cu a*1,. B<tZ,..., se poate scrie că:

dU=0=———*d®t+*———d0>2 + (

unde *U* = maximum de ofelimitate pentru o colectivitate, în economia politică, iar *d* = variațiile care se produc în funcție de drumul pe care se ajunge la punctul de echilibru. Această ecuație nu poate fi rezolvată, respectiv nu se poate asigura maximum de ofelimitate pentru toți indivizii într□un punct de echilibru al sistemului social, decît dacă o parte din ofelimitățile totale α<Φ1, ac>t>2 este pozitivă și cealaltă parte negativă *(Manual d'Economie Politique,* 1906). Cu alte cuvinte, o.p. presupune mai multe niveluri, dar Pareto postulează că trecerea de la un nivel ia aitul al o. se face numai dacă se mențin constante raporturile dintre ofelimitățile maxime ale indivizilor. Aceasta înseamnă că o societate poate atinge un o. corespunzător unor ofe□ limități individuale mai mari dacă ea îți sporește venitul net obținut prin creșterea producției. Pornind de aici unii economiști marxiști (\.*V.* Sukhotin, A.N. Efimov) au crezut să realizarea o.p. este posibilă numai în condițiile economiei socialiste. în realitate, Pareto a arătat că o.p. presupune că rata sub□ sîituirii a două sau mai multe mărfuri sau factori de producție să rămînă neschimbată, ceea ce nu este posibil decît dacă toate

unitățile economice îș maximizează profiturile (toate adoptă, deci, cele mai ieftine metode de producție), dacă fiecare agent economic este liber să□i stabilească strategia de acțiune și toți adoptă un comportament economic rațional, dacă se menține un echilibru relativ al cererilor și ofertelor pe piața liberă, iar toți agenții economici cunosc perfect nivelurile acestui echilibru, și dacă, în sfîrșit, sînt eliminate toate "externalitățile economice" (orice intervenție a factorilor noneconomici în derularea activității economice). Este evident că aceste condiții nu sînt integral satisfăcute de nici un sistem economic real. Mai mult decît atît, conform definirii și condițiilor o.p., schimbarea raporturilor dintre ofelimitățile indivizilor dintr□o societate constituie o alternare a o.p. Din această cauză, Pareto consideră că numai un anumit tip de economie capitalistă, adică o economie care se bazează integral pe liberul schimb și promovează raționalitatea strict economică a agentului social, poate satisface condițiile o.p. *V. analiză marginală, margina lism.* I.U.

ORAȘ formă de comunitate umană caracterizată prin: a. volum demografic relativ mare; *b.* organizare socială *bazată,* pe diviziune ocupațională și specializare a serviciilor; *c.* reglementare instituțională, formală, a relațiilor sociale; *d.* importanța scăzută a relațiilor de rudenie; e. relații de intercunoaștere redusă (anonimat urban); /. comportamente eterogene; *g.* cultură eterogenă, cît mai diversificată. Dincolo de acestea, o. prezintă trăsături specifice în diferite societăți și regiuni, în funcție de procesele economice și social□culturale care le□au însoțit istoria. Comunitățile urbane sînt analizate în antiteză cu cele rurale. în societățile preindustriale și chiar în fazele de început ale dezvoltării industriei, diferențele între tipurile de comunități teritoriale erau puternice. în societățile moderne, în țările puternic dezvoltate, aceste diferențe se estompează, distincția sat□o. reducîndu□se tot mai mult la criterii ocupațio□ nale. Apropierea celor două tipuri de comunități este facilitată de procesele de mobilitate socială, modernizare, comunicare. V. *modernizare, rural, urban, urbanizare.* M.Vn.

ORBITARE Legea *orbitării* țărilor înapoiate în zona de influență a țărilor capitaliste dezvoltate a fost formulată de CD. Gherea (1855□1920) în lucrările: *Neoiobăgia* (1920) și *Asupra socialismului în țările înapoiate* (1911). Autorul identifică două particularități esențiale ale evoluției țărilor înapoiate în perimetrul celor avansate: *a.* timpul în care se face evoluția țărilor înapoiate este mult mai scurt decît al celor înaintate; *b.* caracterul fundamental schimbat al acestei evoluții: în țările înapoiate, semicapitalisîe, contrar evoluției țărilor avansate, substratul economic se dezvoltă "în urmă" și sub influența noilor forme politice și juridico□sociale. Autorului acestei legități i s□a imputat (L. Pătrășcanu) că a ignorat rolul factorului intern în evoluția societății românești spre capitalism, îndeosebi al elementelor precapitaliste: atotputernicia capitalului comercial și cămătărescu la oraș, regimul iobag la sate, (L. Pătrășcanu anteda□ tînd cu cinci decenii momentul începuturilor capitalismului în societatea românească). *V. neoiobâgie, sincronism.* MX.

ORDINE SOCIALĂ 1. Într□o manieră generală și destul de vagă, o.s. desemnează ansamblul instituțiilor — și al relațiilor stabile dintre acestea — existent într□o societate dată. Asupra naturii o.s. există concepții diferite între, care cel puțin două sînt dominante în sociologia contemporană. Prima dintre ele se întemeiază pe "postulatul integrationist" care presupune că societățile sînt sisteme integrate funcțional, ținute în echilibru datorită unor mecanisme regulatoare cu acțiune re□

curentă. Este unul din principiile fundamentale ale sociologiei funcționaliste. Pentru T. Parsons, de pildă, o.s. se întemeiază pe un sistem congruent de norme sociale generale și unanim acceptabile într-o anumită societate, în această perspectivă o.s. capătă un sens oarecum restrictiv, ea fiind generată exclusiv de acele modele de acțiune și interacțiune umană care sînt inspirate de aceste norme, întrunesc un consens social și deci sînt socialmente funcționale. Fenomenele disfuncționale sînt interpretate ca simptome ale proceselor de "dezorganizare" socială. Cea de a doua concepție propune o "imagine coercitivă", în care o.s. se bazează pe constrîngere și forță. Din această cauză ea tinde constant spre propria depășire ca urmare a acțiunii unor forțe interne, din a căror confruntare rezultă un proces neîntrerupt de schimbare. Conform teoriei marxiste — cea mai radicală dintre concepțiile conflictualiste — în societățile structurate pe baze de clasă, o.s. întruchipează sistemul instituțional istoricește constituit prin care se asigură dominația economică, politică, ideologică, culturală etc. a unor clase de către altele. 2. In limbajul curent, o.s. semnifică desfășurarea normală a vieții sociale, cu alte cuvinte lipsa "dezordinii" (tulburări, manifestații, mișcări sociale revendicative sau contestatare etc). *V. control social, devian ă, normă.* CA.

ORGANIGRAMĂ reprezentare grafică a relațiilor oficiale (formale) care se referă la modul de organizare prevăzut în statutele de funcționare și în regulamentele de ordine interioară ale organizațiilor. O. cuprinde relațiile ierarhice, funcționale și de cooperare dintre compartimentele și persoanele participante la realizarea activității specifice organizației respective. Elaborarea o. se pune mai ales odată cu constituirea marilor unități economice și reprezintă o preocupare de prim ordin în cadrul studiilor referitoare la organizarea și conducerea acestora. Sociologia privește problematica o. din perspectiva faptului că orice organizație, fie ea de natură economică, culturală, politică etc, este înainte de toate o colectivitate umană specific structurată, participanții avînd diferite statusuri și roluri de îndeplinit în cadrul activităților ce se desfășoară. Rolul o. este acela de a prescrie toate legăturile necesare bunei desfășurări a activității comune și de a indica sarcinile și responsabilitățile fiecărui participant și compartiment. Elaborarea o. unei anumite organizații presupune determinarea obiectivelor specifice, a dotărilor materiale și a resurselor umane, optimizarea relațiilor ierarhice, funcționale și de cooperare în desfășurarea propriei activități. Optimizarea o. constă în determinarea acelei structuri care facilitează în cea mai mare măsură realizarea obiectivelor, deci eficacitatea sa în condițiile existente. *V. analiza postului de muncă, birocra ie, eficacitate, organiza ie.* I.M.

ORGANIZAȚIE (SOCIOLOGIA O.) grupuri de oameni care îți organizează și coordonează activitatea în vederea realizării unor finalități relativ clar formulate ca obiective, întreprinderile economice, partidele politice, școlile, instituțiile de cercetare, armata, spitalele sînt exemple de o. Secolul XX este, printre altele, secolul dezvoltării rapide a o. Prin ele însele o. prezintă o orientare structurală spre realizarea cit mai eficientă a finalităților lor, caracteristică pe care o găsim în mod special în cazul întreprinderilor economice. Acest fapt a conferit cercetătorilor de sociologie a o. mai mult o orientare aplicativă, constructivă. Găsim mai puține studii descriptiv-explicative și mai multe centrate pe întrebarea: cum ar trebui organizate o. pentru a se obține creșterea performanțelor lor? Deși foarte diferite între ele din punctul de vedere al tipului de finalități urmărite și, în consecință, al procesului "tehnologic" utilizat, o. prezintă foarte multe aspecte comune din punctul de vedere al formei lor sociale. Din acest motiv, s-a constituit o sociologie a o. care tratează aspectele comune tuturor o. O. industriale reprezintă însă pe de o parte cazul cel mai investigat. Din acest motiv există o mare suprapunere între sociologia industrială și *sociologia* o. în fapt, se poate chiar considera că *sociologia* o. reprezintă o încercare de extindere pentru cazul oricărei o. a rezultatelor obținute din analiza întreprinderilor. • Se pot distinge două mari domenii problematice ale *sociologiei* o.: analiza o. ca sistem social și relația dintre o. și societatea globală din care aceasta face parte. Datorită presiunilor spre perfecționare a performanței o., în situația unui mediu relativ stabil structurat, atenția a căzut firește pe analiza modalităților de organizare a o. De abia în ultimii ani interesul pentru analiza relațiilor dintre societatea globală și o. a crescut, conturîndu-se tot mai clar necesitatea unor modificări macrostructurale ale modalităților de orientare, coordonare și stimulare a performanțelor o. • O. *ca sistem social.* Putem identifica două abordări distincte, dar complementare, care îți concentrează atenția asupra celor două aspecte ale o.: a. structurile organizaționale — respectiv modalitățile specifice ale organizării activităților membrilor o. în a-a fel încît să se realizeze performanțe cît mai ridicate și *b.* o. ca sisteme social-umane, compuse din indivizi, cu motivațiile lor, care intră în relații interpersonale, formînd grupuri sociale, in analiza structurilor organizaționale putem desprinde mai multe faze. în primele decenii ale secolului XX s-a dezvoltat *managementul tiin ific clasic* (Frederick Taylor, Henri Fayol, LutherGulick, Lyndall Urwick) al cărui principal obiectiv a fost identificarea principiilor unei organizări eficiente, raționale a o. Problemele examinate erau de tipul: diviziunea muncii și a responsabilităților, organizarea ierarhică a conducerii activității, modalitățile de realizare a controlului etc. Paralel cu această mișcare, în sociologie de această dată, se conturează influenta teorie a *birocra iei a* lui Max Weber *(Wirtschaft und Gesellschaft,* 1921). în fapt intenția lui Weber, similară cu cea a întemeietorilor managementului științific clasic, era de a răspunde la întrebarea: care sînt caracteristicile unei organizări raționale care să asigure realizarea scopurilor propuse? Soluțiile identificate, fiind o generalizare a practicilor în curs de cristalizare, erau și ele în mare măsură similare: formularea de reguli generale și impersonale, disciplină strictă în aplicarea regulilor și procedurilor, sistem ierarhic de diferențiere a autorității, cu competențe strict delimitate, carieră în care promovarea se bazează pe vechime și merit, salariu fix, diferențiat în raport cu poziția în o. Weber utiliza pentru a desemna acest mod rațional de organizare considerat de el a fi unica posibilitate de atingere efectivă a obiectivelor, termenul de *birocra ie.* încă de la sfîrșitul anilor '30 a început să devină tot mai clar faptul căf orma de organizare propusă atît de managementul științific clasic, cît și de Weber este departe de a fi rațională și eficientă a-a cum s-a crezut. Au fost puse în evidență consecințe secundare negative ale modelelor propuse, faptul că tendințele patologice desemnate în mod curent prin termenul de birocrație reprezintă caracteristicile structural inevitabile, incluse în principiile fundamentale de organizare. Să notăm de exemplu influenta analiză a lui R. Merton *{Bureaucratic Structure and Personality,* 1940) care argumenta că cerința de a impune reguli generale și impersonale generează inevitabil rituaiisrn, orientare defensivă, rigiditate, dificultăți în a răspunde adaptat cerințelor publicului. Reluînd punctul de vedere cristalizat la începutul anilor '30 de către Elton Mayo, Her-

bert A. Simon promovează o cu totul altă imagine a o., fundată pe de o parte pe considerarea proceselor sociale și psihologice care au loc în cadrul o., iar pe de altă parte pe *principiul ra ionalită ii limitate,* contribuție majoră pe care el a adusO la înțelegerea raționalității sistemelor sociale complexe *(Administrative Behavior,* 1947). Despărțirea de birocrație ca ideal de organizare rațională este definitivată de influenta lucrare a lui Mieriei Crozier *(Le Phenomâne bureaucra tique,* 1964) care argumentează că birocrația, idealizată de managementul științific clasic, reprezintă mai degrabă o modalitate defensivă de organizare ca răspuns la un mediu extrem de complex. Birocrația este după sociologul francez, "o o. care nu-și poate corecta comportamentul învățînd din erorile sale". Desigur, critica nu este suficientă. Din anii '60 încep să apară proiecte alternative de organizare. Tom Burns și G.M. Stalker *(The Management of Innovation,* 1961) introduc două modele distincte de organizare: *modelul mecanicist,* aproximativ modelul promovat de managementul științific clasic și de Weber, și *modelul organic,* caracterizat printr-o organizare mai flexibilă, care se definește și se redefinește rapid în funcție de problemele de soluționat și de solicitări, care evită structurile rigide, fundate pe norme și reguli fixe, flexibilizează relațiile ierarhice scurtcircuitîndu-le atunci cînd este nevoie. Ideea este dezvoltată într-o influentă lucrare a lui P.R. Lawrence și J.W. Lorsch *(Organization and Enviroment,* 1967), în care se argumentează că în funcție de diferențele de mediu, atît o. cît și departamentele care le compun pe acestea trebuie să adopte structuri organizaționale diferite. Căutarea unor structuri organizaționale flexibile, care să stimuleze inovativitatea și totodată obținerea de înalte performanțe reprezintă o temă centrală a sociologiei actuale a o. • Paralel cu căutarea unor structuri organizaționale adecvate, *sociologia o.* și-a concentrat atenția asupra o. ca sistem social-uman. Studiile întreprinse la începutul anilor '30 la uzinele din Hawthorne sub conducerea lui Elton Mayo *(The Human Probleme of an Industrial Civilization,* 1933) au scos în evidență încă o limită importantă a modelelor clasice de organizare: ele se fundau pe o imagine simplificată asupra omului (homo oeconomicus), utilizînd doar motivatori extrinseci (recompense și pedepse); în plus, ele ignorau complexele procese psihosociale care au loc în interiorul o. Noi teme intră în analiză. Atitudinea față de muncă, față de întreprindere sînt motivatori cel puțin la fel de puternici ca cei materiali. Grupul de muncă are un rol extrem de important și, în mod special, stilul de conducere. Mișcarea "relațiilor umane" a pus problema creării unui climat uman pozitiv, suportiv, condiție esențială a unei întreprinderi cu performanțe ridicate. Studiile de psihologie socială a grupurilor, inițiate în mod special de Kurt Lewin în anii '40-'50, au oferit un mediu favorabil de dezvoltare a unei asemenea abordări. Ceea ce se caută este promovarea unui nou mod de organizare social-umană a o., fundată pe principiile științelor sociale și umane care să ofere o motivare ridicată și o orientare activă, creativă. După război, orientarea relațiilor umane va fi amplificată și cunoscută mai ales sub denumirea "utilizare a resurselor umane ale întreprinderii" reprezentată de Rensis Likert *(New Patterns of Management,* 1961 și *The Human Organization,* 1967) sau Chris Argyris *(Personality and Organization,* **1**957). în acest context se cristalizează ideea Dezvoltării Organizației (OD) ca proces controlat, orientat de specialiști, de transformare a o. existente într-un nou tip de o. fundat pe principiile științelor social-umane, care să utilizeze eficace resursele umane. Deși proiectul constituirii unui nou tip social-uman de o. a rămas o aspirație întrucîtva utopică, această orientare a contribuit major la schimbarea organizațiilor. în locul ierarhiei autoritare, fie ea și rațională, fundată pe norme și reguli generale, sînt promovate forme democratice de conducere. Dacă inițial conducerea democratică era considerată mai mult ca participare la "locul de muncă", o creștere a controlului fiecărui membru al o. asupra deciziilor care îi afectează activitatea, cît și asupra o. în ansamblul său (A. Tannenbaum.ed., *Control in Organizations,* 1968), în ultimul timp se promovează o participare în diferite forme a membrilor o. la conducere (democrația industrială). A devenit însă clar că, în ultimii ani, problema fundamentală este aceea a proprietății. în ultimii ani putem găsi diferite forme de participare a salariaților la proprietate, mergîndu-se pînă la întreprinderi aflate integral în proprietatea salariaților. în procesul tranziției la economia de piață întreprinderea românească se confruntă cu un complex proces nu numai tehnic-economic, ci totodată și social: privatizarea. în fine, în ultimul deceniu preocupările sociologiei o. au tins să-și lărgească sfera preocupărilor spre mecanismele macrosociale ale orientării și reglării activității o., a celor industriale în mod special. Se pun probleme noi: cum să fie motivată performanța o. în ansamblul lor? Ce mecanisme macrosociale să fie utilizate pentru orientarea activității o.? *V. birocra ie, democra ie industrială, industrie, muncă.* **C.Z.**

ORIENTARE ȘCOLARĂ ȘI PROFESIONALĂ activitate individuală și socială de planificare a stadiilor și fundamentare a deciziilor care conduc o persoană la frecventarea unui tip de instituție școlară și la angajarea în practicarea unei profesii. Din perspectiva succesiunii temporale, o.s. anticipează și pregătește angajarea în profesie, întrucît ciclurile școlare terminale sînt organizate astfel încît conduc și la o formație p. certificată de diplome. Succesiunea este însă inversată atunci cînd avem în vedere că opțiunea p. este cea care determină decizia de frecventare a unei instituții școlare, ultima apărînd în ipostaza de condiție de realizare a celei dintîi. în practică nu se poate însă vorbi de universalizarea unei succesiuni anume, întrucît există multiple variații generate de factori individuali și sociali. Acești factori se referă la: dezvoltarea vocațională individuală, dinamica social-economică a profesiilor și organizarea filierelor de școlarizare. O.s.p. îți instituie o cale unitară și lineară a desfășurării atunci cînd există convergență între cele trei instanțe. Adeseori apar însă decataje între ele, conducînd la incompatibilități între dotarea individuală, pe de o parte, și filiera școlară de profesionalizare, tipul de profesie practicată sau cererile sociale de calificări, pe de altă parte. Evitarea acestor incompatibilități presupune identificarea și analiza modului de acțiune a factorilor implicați, pentru ca pe această bază să se fundamenteze activitatea de **o.s.p.** Dezvoltarea vocațională este parte componentă a dezvoltării psihice individuale și se constituie ca produs al interacțiunii dintre sine și mediul de muncă. Are un caracter progresiv și se află în relație cu stadiile da viață. Tinde să atingă stadiul de maturizare în ani adolescenței, dar nu îți încetează evoluția după aceasta, apărînd noi stadii cum ar fi cel al explorării (20-30 ani), al realizării (30-50 ani), al stabilizării (50-65 ani) și apoi al evaluării (după vîrsta de 65 de ani) (B.L Neugarten, 1976). Interacțiunea dintre sine și mediu este analizată prin invocarea conceptelor de sarcini ale dezvoltării, roluri sociale și comportamente de întîmpinare (D.H. Blocher, R.S. Rapoza, 1981). Sarcinile dezvoltării și comportamentele de întîmpinare acționează ca solicitări față de sine în fiecare ciclu de viață, determinînd individul să acționeze astfel încît să răspundă cerințelor mediului social și să fie pregătit pentru trecerea într-un stadiu nou superior de

dezvoltare. Cercetarea a pus în evidență planificarea superficială a o.s.p. a adolescenților atît în opțiunea pentru o profesie, cît și în cea pentru o filieră de învățămînt secundar și superior. J.L. Bodden si L.E. James (1976) apreciază pe baza unor date experimentale că sarcina cognitivă de a face o alegere vocațională realistă și individualizată depășește nivelul de dezvoltare cognitivă a adolescenților. Opțiunea vocațională este puternic influențată de așteptările familiei și de informațiile obținute în interacțiunile cu alți semnificativi (covîrstnici, prieteni, rude, cunoștințe întîmplătoare). în general, procesul de dezvoltare vocațională în școala secundară și în facultate nu este dependent de condițiile anterioare ci de experiența trăită în perioadele respective. Ca atare, o.s.p. se confruntă în această perioadă cu stări de indecizie și cu absența unor planuri stabile și temeinic cristalizate. Aceste stări sînt de apreciat ca normale și cu efecte benefice, pentru că produc asimilarea de valori, interese și scopuri de lungă durată care elimină ambiguitatea planurilor sau indecizia și accelerează dezvoltarea vocațională. Totodată, aceasta presupune că o.s.p. trebuie să ofere: a. sprijin în dezvoltarea conștiinței de sine și autoevaluării; *b.* informații diverse despre avantajele unei opțiuni; c. oportunitățile de stabilire a unor relații semnificative cu alte persoane angajate în domeniu și cu diverse situații de muncă și de roluri sociale. 0.s.p. este centrată pe dezvoltarea vocațională, dar nu în mod separat de mediul social, relațional, de muncă și învățare care contribuie la dezvoltarea personală integrală. O atenție specială ar trebui acordată informațiilor despre lumea muncii și a profesiilor ei mai ales despre continuitatea dezvoltării vocaționale în condițiile de schimbare a profesiilor și a conținutului muncii, care solicită noi decizii în alte cicluri de viață. Statisticile din țările dezvoltate industrial pun în evidență faptul că în cursul vieții o persoană este probabil să-și schimbe profesia de circa trei ori iar ocupația de cel puțin șapte ori (J. Shipton, E.H. Steltenpohl, 1981). Alegerea profesiei și ocupației și pregătirea care contribuie la dezvoltarea vocațională solicită ca atît o.s.p., cît și planificarea devenirii personale să se desfășoare în permanență de-a lungul întregii vieți. De aici și organizarea unor rețele de **o.s.p.** și selecție profesională care sînt afiliate unităților productive și instituțiilor școlare. Planificarea dezvoltării vocaționaie este un proces individual, modelat de mediul școlar, social și de muncă, care include perioada de anticipare și pe cea de implementare (V. Harren, 1976). Acestor perioade le corespund stadii progresive de dezvoltare, respectiv: explorarea alternativelor școlare și profesionale, cristalizarea unor grupuri de alternative asociate cu judecăți de valoare, alegerea și specificarea potențialului de acțiune (pentru perioada de anticipare) și angajarea, precizarea și efectuarea alegerii (pentru implementare). Alți autori adoptă o perspectivă decizională în care se identifică "tipuri de strategii" sau modalități specifice prin care este organizată informația despre sine și despre opțiunile vocaționaie (D.A. Jepsen, 1974) și se deosebesc persoanele active de cele pasive, care doar se conformează deschiderilor de pe piața forței de muncă sau a profesiilor. în ultimul timp, s-a optat pentru un model etapizat de planificare a **o.s.p.** și a dezvoltării vocaționaie individuale (S. Waiworth, J. Goodman, 1975, 1981). Etapele considerate sînt următoarele: a. definirea sarcinii sau conștientizarea situației de decizie sub acțiunea unor factori extrinseci (presiunea familiei, cerințe instituționale, vîrsta) sau intrinseci (cristalizarea unor aspirații cognitive și profesionale, nevoia de independență, etc); *b.* culegerea de informații despre sine (aptitudini și abilități, interese, valori, preferințe pentru stiluri de viață) și despre

lumea exterioară cu referire specială la oportunitățile și p. Pentru primul tip de informații au fost elaborate teste, chestionare, liste de control și alte instrumente de diagnosticare psihologică. Pentru al doilea tip, cunoașterea prezentului social și a tendințelor evolutive trebuie centrată pe lumea muncii și a profesiilor în relație cu organizarea filierelor școlare, folosindu-se profesiograme, experiența directă și studiu! independent etc; c. stabilirea unei ierarhii a propriilor valori în funcție de informația disponibilă; d. formularea deciziei, respectiv opțiunea și acțiunea pentru o fielieră și p. presupun alegerea unei alternative și acțiunea de realizare a ei pe baza ierarhiei valorice stabilite și a probabilității subiective a rezultatelor și riscurilor ce îi sînt asociate. Eficiența o.s.p. este maximă în perioadele de tranziție, care corespund acelor stadii de viață clnd trebuie făcute opțiuni privitoare la propria devenire. Ele apar fie ca urmare a evoluției personale, fie datorită schimbărilor din mediul școlar, profesional sau social. Lipsa unui sistem instituțional de **o.s.p.** are efecte negative în planul dezvoltării armonioase a unei persoane și în valorificarea socială optimă a talentelor. Selecția profesională este o funcție îndeplinită în unitățile productive de un departament specializat în condiții de existență a mai multor candidați pentru aceeași poziție. Scopul este acela de a alege persoana care dispune de calificările și posibilitățile de adaptare cele mai adecvate locului de muncă. Pentru aceasta au fost elaborate baterii de teste și alte probe psiho-sociale de analiză și predicție a compatibilității dintre profilul personal și cerințele profesionale ale postului de muncă. *V. analiza postului de muncă, fluxuri, ocupa ie, personalitate, profesie, sine.* L.V.

ORÎNDU1RE TR1BUTALĂ concept de sorginte marxistă, elaborat cu scopul de a evidenția că trăsăturile "modului de producție asiatic" se întîlnesc nu numai în India, ci și în alte societăți oriental-asiatice, în alte zone ale lumii, precum America precolumbiană sau în unele spații europene care nu au cunoscut existența sclavagismului. în cadrul o.t. un grup nomad sau o aristocrație "funcțională" internă impune prin forță comunităților agrare să îi predea bunuri în cantități și la termene fixe (tributul) și să presteze o serie de munci gratuite. Grupurile nomade sau aristocrația "funcțională" se afle într-o situație "parazitară", deoarece nu participă la procesele de producție. De pildă, "plusprodusele obținute de un sat devălmaș pot fi confiscate de un grup de nomazi cuceritori, cele două fenomene, de o parte "modul de producere" și de alta "modul de exploatare", fiind perfect distincte, exploatarea tributală fiind caracterizată tocmai prin faptul că exploatatorul e parazitar, nefăcînd parte din modul de producere, ci folosind pur și simplu forța" (H.H. Stahl, *Probleme confuze fn istoria socială a României,* 1992). Astfel de relații de exploatare au fost impuse populației autohtone protoromâneți și românești, din spațiul danubiano-carpato-porttic, de diferitele populații nomade, precum goții, hunii, gepizii, avarii, slavii, pecenegii, cumanii etc. în formele mai dezvoltate ale o.t. întîlnim, pe de o' parte, comunitățile agrare care dețineau mijloacele de producție și produceau plusprodusul, pe de alta un *despot* și o *aristocra ie administrativă* și *militară,* care mai ales prin intermediul *statului,* printr-o riguroasă organizare demofiscală, îș insușesc plusprodusul sub formă de tribut. "Deci ceea ce se exploatează în formațiunile tributale sînt comunitățile sătești, într-un sistem de dublă proprietate, una abstractă, dar reală, aparținînd uniunii tribale sau statului (mai mult prin caracterul de stăpînire decît de proprietate) și aita concretă, a comunităților producătoare" (H.H. Stahl, *Teorii i ipoteze privind orînduirea tributală,* 1980). Pe lîngă predarea tributului, membrii comunităților

agrare erau obligați să participe la executarea unor lucrări publice (să asigure buna funcționare a sistemelor hidraulice sau a drumurilor, a fortificațiilor etc), la realizarea unor edificii care urmăreau să proslăvească despotul sau divinitatea (ca în Mesopotamia, Egipt, "imperiile" incaș e sau Maya etc). în vederea însușirii tributului se constituie o pătură socială de *perceptori,* funcționari și militari totodată, atît în interiorul comunităților, cît și deasupra acestora, în jurul autorității centrale, care recurg și la măsuri de constrîngere violentă. Această categorie absoarbe și ea o parte a plusprodusului. Adesea, clasa "suprapusă" este formată din războinici, veniți mai ales din stepă, bine pregătiți militar, care apoi se sedentarizează în centre urbane. Ea este organizată ierarhic-militar, acordînd șefului suprem drepturi nelimitate. O dată cu apariția organizării statale, șeful suprem continuă să dețină aceleași drepturi de viață și de moarte nu numai în raport cu membrii clasei sale, ci, cu atît mai mult, și asupra celor învinși. El guvernează *despotic,* fiind considerat o personalitate "charismatică", încărcată cu atributele divinității. Ca atare, el este și șeful suprem al castel sacerdotale, O dată creat un astfel de sistem social, grupul cuceritor, aflat la putere, poate să fie înlocuit cu un alt grup războinic, care utilizează în continuare sistemul gata creat de predecesorii săi. Această substituire a unei clase "suprapuse" cu o alta era destul de frecventă (India și chiar in China). Populații nomade au format imperii organizate statal, continuînd să păstreze relațiile de tribut în regiunile cucerite. Este și cazul tătarilor care au reușit să cucerească China, impunînd acolo propriul lor împărat (Marele Han) și înlocuind clasa conducătoare. Hoarda de Aur se întindea în Asia și în Europa pînă la Carpați. în ultimul caz, Tn-tîlnim și situații în care cei cuceriți se aflau în diverse faze de formare a propriului lor stat, cum este cazul formelor de organizare cne-ziale și voievodale românești, iar relațiile de exploatare a lor erau tributale. în anumite circumstanțe istorice, din o.t. apare un feudalism cu trăsături specifice. *V. feudalism, forma iune socială, pătură superpusă, pre bendă.* I.F.

P

PANEL (engl. *panel,* "listă a jurați lor, a medicilor de la asigurările sociale, a persoanelor înscrise pentru consultație la un medic"), tip de cercetare longitudinală, care constă din investigarea repetată a aceloraș persoane, măsurîndu-se cel puțin în două momente evoluția acelora și variabile (opiniile, atitudinile, valorile, cunoștințele, interesele, comportamentele etc). Cercetarea p. a fost utilizată inițial în studiul comportamentului electoral. In prezent, cercetarea p. are o sferă foarte largă: studiul opiniei publice, al eficienței propagandei, mass media, marketing, bugetele de familie ș.a.m.d. Metodologia cercetării p. a fost prezentată pentru prima dată în 1938 de Paul F. Lazarsfeld și Marjorie Fiske. Scopul cercetărilor p. este acela de a evidenția schimbarea, dinamica fenomenelor și proceselor sociale. Pentru aceasta, în tabelele cu dublă intrare se calculează "indicele de schimbare t", ca raport între schimbarea înregistrată și schimbarea maximă posibilă, "indicele de schimbare T", pe baza calculării probabilității de trecere de la o opinie sau situație la alta, și "indicele de asociere", care evaluează stabilitatea, în cercetările p. fixarea intervalului la care se repetă măsurarea prezintă o mare importanță: un interval prea mic sau unul prea mare, în cazul fenomenelor ciclice, pot masca evoluția, lăsînd impresia menținerii la același nivel a variabilei măsurate. Cercetarea p. presupune utilizarea a așa-numitelor eșantioane fixe. Acceptarea de a face parte dintr-un eșantion care să fie investigat în repetate rînduri este mai redusă decît în cazul anchetelor unice: aproximativ 20 la sută din persoanele solicitate refuză de la început să facă parte dintr-un eșantion p. Pe parcurs, doar jumătate din cei oare au acceptat inițial continuă să rămină în eșantionul de cercetare. Mortalitatea eșantionului fix se datorează și unor factori obiectivi: schimbarea domiciliului, dispariția fizică, îmbolnăvirile etc. Se pune, deci, cu acuitate problema reprezentativității, întrucit persoanele care continuă să facă parte din eșantionul de cercetare au, foarte probabil, alte caracteristici psiho-morale și socio-profesionale decît persoanele care au încetat să mai colaboreze în cercetare p. în plus, intervine și problema condiționării eșantionului fix, persoanele intervievate în repetate rînduri în legătură ou aceeași temă tind să conștientizeze mai profund problemele puse în discuție, nemaifiind reprezentative pentru restul populației. Pentru eliminarea eventualelor distorsiuni se impune limitarea perioadei de participare în

e□antioanele fixe, înlocuirea periodică a unei păr□i din e□antion, precum □i compararea rezultatelor cercetărilor p. cu rezultatele ob□inute tn anchetele unice. *V. anchetă sociologică, cohortă, e antionare.* S.C.

PANICA (gr. *panikos,* "panică"), reac□ie comportamentală individuală, de grup sau colectivă generată de ivirea bruscă a unui pericol deosebit de amenin□ător. A□a cum în mitologia greacă Pan, făptură jumătate om, jumătate □ap, îngrozea nimfele, provocînd p., în situa□iile limită (calamită□i naturale sau sociale) apar comportamente dezadaptative, ira□ionale. Frica îngrozitoare, teama dispropor□ionată, □ocul traumatic determină în situa□i de p. modificarea rela□iilor interperso□nale, indivizii nemaifiind orienta□i spre grup, ci spre salvarea propriei vie□i. în producerea p. trebuie făcută distinc□ie între factorii favori□zan□i (starea de epuizare fizică □i psihică, penuria informa□iilor oficiale, multiplicarea zvonurilor alarmiste) □i factorii declan□atori ai p. (apari□ia □i perceperea pericolului). Pe baza cercetărilor sociologice □i psihologice de teren a situa□iilor create de seismele devastatoare, de erup□iile vulcanice catastrofale sau de inunda□iile □i incendiile de mari proporţii, s□a realizat un scenariu al comportamentelor Tn situa□i limită (M. Vorwerg, 1987), distingîndu□se cinci faze: frica elementară ce paralizează comportamentul, conduita de fugă (de părăsire precipitată a locului sinistrului), reactivarea rela□iilor de colaborare pentru depă□irea situa□iei amenin□ătoare, participarea propriu□zisă la ac□iunile comune de reorganizare a vie□ii sociale □i, în fine, după înlăturarea pericolului imediat, apari□ia posibilă a unor crize psihice de scurtă sau de o mai lungă durată, caracterizate prin sindromul de repeti□ie □i sindromul de dependen□ă infantilă. *V. comportament colectiv, zvon.* **S.C.**

PARADIGMĂ 1. Un set de concepte, propozi□ii, metode de investiga□ie, cu un pronun□at caracter normativ, dezvoltat pentru a ghida cercetarea într□un anumit domeniu specificat. în acest sens, s□a consacrat celebra p. a analizei func□ionale propusă de R.K. Marton (Social Theory and Social Structure, 1957), 2. Totalitatea realizărilor dintr□un domeniu disciplinar, larg acceptate de comunitatea □tiin□ifică respectivă, care oferă modelul problemelor de cercetare □i a solu□ilor explorate. Acest sens lansat de Thoman Kuhn (The Structure of ScientificRevolutions, 1962) a devenit de atunci foarte influent, el descriind structurile fundamentale ale practicii de la un moment dat din □tiin□ele mature (aflate în faza paradigmatică), în contrast cu □tiin□ele aflate încă în curs de maturizare (în faza preparadigmatică). *V. teorie.* C.Z.

PARTICIPARE implicare (subiectivă, prin atitudini, aspira□ii, cuno□tin□e, convingeri, anticipări, angajări) □i de integrare (obiectivă, prin ac□iuni □i interac□iuni) într□un sistem de rela□ii sociale. P. este o valoare, în măsura în care satisface nevoia umană de implicare □i integrare, asigură securitatea afectivă □i de apartenen□ă □i un mod de a fi sau de identificare cu acel univers de via□ă care conferă sens □i orientare existen□ei individuale □i sociale. Sărăcia p., exprimată prin indeferen□tism, anomie, alienare sau apatie, este un simptom al lipsei de sens, al atomizării □i izolării sociale, ca □i indiciul stării de nereali□zare a nevoii de recunoa□tere □i apartenen□ă. Se pot distinge mai multe forme de p. în func□ie de gradul transparen□ei sociale, p. poate fi "vizibilă" (manifestă) sau "invizibilă" (latentă). P. "vizibilă" se relevă printr□o re□ea de ac□iuni, interac□iuni □i rela□ii sociale. Ei îi sînt specifice mecanisme de eviden□iere a ac□tivismului social, asociate cu diverse simboluri, ritualuri, demonstra□ii etc. Uneori aceste mecanisme pun în lumină anumite

comportamente □i le ascund pe altele. De exemplu, sînt eviden□iate ritualuri sau forme de fast ale p. □i sînt ascunse căile de mobilizare sau de activare, eventualele conflicte sau neîn□elegeri între participan□i. P. "invizibilă" sau latentă se caracterizează prin lipsa de eviden□iere a comportării sau a activismu□lui pe scena vie□ii sociale □i rezidă în inten□ii □i dispozi□ii, analize □i reflecţii, comparări □i diferen□eri ini□iate □i practicate cel mai adesea individual. Se relevă mai ales în plan ideatic □i atitudinal. Eventualele ac□iuni □i interac□iuni făcute vizibile sînt izolate □i au doar rolul de tatonare sau confruntare a unor idei □i atitudini. P. vizibilă poate fi expresia unei con□tiin□e a angajării □i integrării, dar poate fi generată □i de însu□i modul în care este organizată □i func□ionează structura de rela□ii sociale căreia îi apar□ine un individ. Dacă există coincidenţă intre orientarea (scopurile, interesele, motiva□iile) persoanelor □i deschiderile sau oportunită□ile oferite de structura socială, sau dacă o structură socială este astfel organizată încît func□ionarea ei normală se bazează pe p. fiecărui individ, atunci p. vizibilă □i cea invizibilă coincid, iar p. tinde către o intensitate maximă. Dacă, din contră, nu există o astfel de coincidenţă, în sensul că structurii sociale îi este specifică o diviziune verticală accentuată a muncii □i un nivel înalt de Ierarhizare a poziţiilor sociale, dacă finalită□ile activită□ilor sociale sînt definite □i impuse în mod rigid de un microgrup tehnocratic sau elitist, este foarte probabil ca p. să scadă în intensitate, să apară fenomene de neparticipare, de marginalizare socială □i de apatie. Comportamentele participative vizibile pot fi generate □i prin constrîngeri sau mobilizare for□ată. în acest caz, p. vizibilă nu se mai bazează pe scopuri □i interese individuale □i pe convergen□a socială a acestora, ci pe necesitatea de realizare a unor scopuri induse for□at sau prin manipulare. Este o p. aparentă. în principiu, nu se poate vorbi decît despre p. socială a indivizilor într□un grup mai mare sau mai mic confruntat cu o problemă sau o sarcină anume, studiindu□se astfel p. politică, în produc□ie, socială, culturală etc. O aten□ie teoretică deosebită a fost acordată p. la elaborarea □i aplicarea deciziilor colective în cadrul formelor democratice de conducere, în acest sens, au fost specifica□i factorii individuali □i sociali care stimulează sau diminuează p. unui număr'cît mai mare de persoane la conducerea sistemelor sociale, la afirmarea democra□iei participative □i a au□toconducerii. *V. ac iune colectivă, democra ie industrială, marginafitate.* M.V.

PARTID POLITIC organiza□ie al cănii obiectiv final este cucerirea sau influen□area puterii guvernamentale, în vederea promovării Intereselor politice, economice, ideologice, culturale etc. ale unor grupuri, clase sau fraţiuni de clasă, comunită□i locale, etnice, religioase. P.p. este o institu□ie specifică sistemului politic modern, structurată în forme apropiate de cele actuale în a doua jumătate a secolului al XIX□lea. Afirmarea p.p. este asociată cu extinderea democra□iei □i cu cre□terea interesului maselor pentru via□a politică (sufragiul universal, sistemele parlamentare etc.) • Există mai multe căi de apari□ie a p.p. Ele pot lua na□tere în jurul unei personalită□i marcante sau sînt fondate cu o□cazia unui eveniment istoric crucial (de pildă, independen□a fostelor colonii). Cel mai adesea p.p. se constituie pentru a încarna o ideologie (socialism, comunism, fascism, na□ionalism etc.) Dacă societatea politică nu răspunde dinamicii sensibilită□ilor politice ale popula□iei, societatea civilă poate genera mi□cări sociale purtătoare de noi valori. A□a cum indică unele evolu□ii relativ recente, din aceste mi□cări se pot desprinde p.p. noi (vezi evolu□ia mi□cărilor ecologiste din Europa occidentală □i a mi□cărilor civice din Europa de est). De asemenea, trebuie semnalată, ten□

dinăaparieiunor p. de reprezentare strict regională, care sînt prezente îndeosebi în competiiile electorale i în structurile de putere locale. • în cele mai timpurii referinee asupra p.p. (E. Burke, Th. Jefferson a.), acesta apare ca o organizaie care urmărete realizarea unor interese naionale generale. Tocqueville este printre primii la care întîlnim o abordare mai difereniată i chiar schiă unei tipologii a p.p. *(De la democra ie en Ameri que,* 1835). El distinge între marile p. dedicate unor nobile idei revoluionare, care "răscolesc" societatea în epocile de profunde schimbări sociale, i micile p. care nu fac decît să "agite" societatea prin intrigi i manaiuni egoiste în perioadele de relativă stagnare. Pentru M. Weber, funcia principală a p.p. este de a menine puterea în cadrul unui grup de tip corporatist, astfel încît conducătorii acestuia să poată distribui avantaje materiale sau simbolice membrilor activi ai grupului *(Wirtshaft und Gesellshalt,* 1920). Primul studiu sociologic modem asupra p.p., în special asupra structurilor interne de putere, aparine lui R. Michels *(ZurSoziologie der Parteiwesens în der modernen Domokratie,* 1911). Plecînd de la studiul socialdemocraiei germane, sociologul italian arăta cum în interiorul unui p.p. a cărui vocaie democratică este tradiională, prin forăa lucrurilor se constituie treptat o pătură dominantă de politicieni profesioniti, preocupată de menienerea propriilor poziii i rezistenă la schimbare. în aceasta constă, pe scurt, cunoscuta "lege de fier a oligarhiei" formulată de Michels. O tipologie clasică a p.p. a fost pusă în circulaie de M. Duverger (Les partis politiques, 1958). in esenă, distinciia pe care o face sociologul francez intre "p. de masă" i "p. de cadre" tinde să acopere p. cu deschidere spre largi categorii sociale pe de o parte, i p. burgheze pe de altă parte, din punctul de vedere al recrutării, structurilor organizatorice interne, ideologiei, strategiei de cucerire a puterii, disciplinei i gradului de participare a aderenilor la viaă de p. • O serie de cercetători au fost preocupai de funciile p. in cadrul sistemului politic. Este în genere admis că p.p. au un rol esenial de mediere între societatea civilă i stat, între categorii de interese, precum i în rezolvarea conflictelor dintre acestea. Sînt menionate trei stadii în exercitarea acestor funcii, fiecare presupunînd strategii i mijloace politice distincte: influenarea puterii, cucerirea puterii i exercitarea puterii. R. K. Merton adăuga "funcia de propulsare socială" — pentru indivizii cărora le sînt refuzate o serie de cariere sociale "respectabile" datorită originii etnice sau apartenenei la clasele inferioare— i "funcia de tribun", prin care anumite p. excluse de la putere încearcă să ofere un sentiment de protecie categoriilor celor mai defavorizate. Rolul p. aflate la guvernare este extrem de important, întrucît ele definesc politicile statului respectiv. De asemenea, funciile p. de opoziie sînt bine definite: *a.* ele trebuie să facă permanent cunoscute punctele de vedere ale minoritărilor; *b.* ele trebuie să oblige guvernul săi explice intenii le i aciunile; *c.* ele trebuie să dovedească faptul că pot exista politici alternative la orice iniiativă a guvernului. • Sociologia p.p. include o serie de probleme conexe: obiectivele i ideologiile politice ale diferitelor p., baza socială a p. i modalitile în care este mobilizat acest suport, distribuirea puterii în structurile organizaionale ale p. Un domeniu important în teoria politică a reprezentării privete faptul că p. au nevoie să cîtige voturi în afara propriilor aderenti. Această necesitate electorală le poate constrînge la modificarea obiectivelor i la redefinirea politicilor pe care le promovează în diferite conjuncturi. Plecînd de la argumentele lui Michels privind inevitabilitatea oligarhiei în p.p. i de la consecinele acestui fenomen — posibilitatea manipulării membrilor de rînd i a "trădării" filozofiei politice a p.

— analizele sociologice au acordat o atenie sporită corelării acestor "devieri" cu dinamica obiectivelor p. i a recrutării membrilor acestora, în acela timp, ideile lui Michels au stimulat studierea elitelor din cadrul p.p. sub aspectele recrutării, funcionării i dinamicii acestora, precum i din punctul de vedere al culturii lor politice i al sistemelor de valori împărtăite. Cercetările sugerează că, de regulă, liderii p.p. apar în acelora medii, au interese i valori generale comune. Cu toate acestea, tendinele oligarhice nu se instalează în mod automat. între membrii elitei unui p. pot apărea diferene de opiuni politice, valorice i filozofice. Acestea decompactează puterea elitei conducătoare, o slăbesc i reduc riscul unui clivaj ireductibil între lideri i membrii de rînd, în măsură în care primii trebuie să apeleze la p. pentru a cîtiga suport în sprijinul uneia sau alteia dintre opiuni. Pe de altă parte, se constată o anumită rezistenă — manifestată uneori permanent, alteori periodic — din partea membrilor în a ceda întreaga putere politică elitei de la vîrful p. Indiferent însă de gradul de actualizare al tendinelor oligarhice, p.p. sînt obligate săi conserve aderena membrilor pentru a putea funciona ca organizaii electorale eficiente, ceea ce face ca elitele să nu poată ignora total obiectivele declarate ale p. i convingerile membrilor săi. Evident, acest lucru nu este valabil pentru societile în care puterea se află concentrată în mîinile unui singur partid, precum în sistemele totalitare de tip fascist sau comunist, în care nu există alegeri libere. • Politologii care au studiat fenomenul p.p. par să fie de acord că pluralismul democratic cunoaete un număr limitat de variante. Mai precis au fost identificate doar patru sisteme care se dovedesc stabile i viabile democratic: *bipartitismul pur* (Anglia, SUA), *sistemul cu două partide i jumătate* (Germania), *mul i partitismul cu un partid dominant* (Japonia, Mexic) i *muitipartitismul pur* (rile scandinave). Teoretic pot fi imaginate i alte tipuri de sisteme, dar sa constatat în mod practic că acestea patru sînt configuraii de echilibru, care funcionează pe perioade lungi i asigură o relativă stabilitate. • O situaie specială întîlnim în rile în curs de dezvoltare. Unii autori consideră că sistemul monopartid poate avea un rol determinant în formarea identitii naionale i in accelerarea dezvoltării economice. Altă dihotomie clasică este aceea dintre societile de tip sovietic, în care monopolul politic i economic al partidului-stat anulează posibilitatea oricărui proces electoral democratic, i societile pluraliste occidentale, unde p.p. se află într-o competie liberă pentru cîtigarea suportului electoral. • în sistemele politice occidentale a fost semnalată o tendină de polarizare a p. în funcie de ideologiile de stînga sau de dreapta, de i tipul de sistem electoral în funciune influenează atît numărul i ponderea diferitelor p. în viaa politică, cît i regruparea lor în vederea menienerii balanei politice: reprezentarea proporională tinde să menină în poziia de competitori principali mai multe p.p. care sînt nevoite să intre în coaliii de guvernare, în timp ce sistemele neproporionale favorizează, de regulă, competiia dintre două partide principale. Există concepia, mai cu seamă printre teoreticienii de orientare marxistă, că tipologia dreapta-stînga reflectă diviziunile de clase din societile capitaliste. Cele mai importante contraargumente faă de această teză sînt următoarele: a. p.p. sînt adesea aliane între o varietate de grupuri distincte, fiecare dintre ele avînd multe interese specifice; *b.* experiena arată că aceste aliane sînt instabile, ceea ce duce la desprinderea periodică a unor grupuri care se plasează, aproape întotdeauna, pe o poziie de centru între orientările de dreapta i cele de stînga; c. p.p. au o relativă autonomie faă de baza lor de clasă, ceea ce face să apară

diferenţe Intre "politica de partid" şi "politica de guvernare", respectiv ntre suportul de clasă al unui p. şi capacitatea acestuia de a satisface aspiraţiile bazei sale sociale n exerciţiul guvernării. Nu degeaba s a spus, despre unele partide, că " ncep guvernarea n st nga şi o termină la dreapta". Aceste devieri explică, In parte, de ce p.p. şi pierd suportul electoral uneori foarte repede după ce au ajuns la guvernare. *V. clasă, democra ie, e lectorat, fascism, oligarhie, nazism, putere, regim politic, stat.* CA.

PATERNALISM (iat. *paterfamilias:* "capul marii familii"), concepţie după care relaţiile dintre patron sau directorul unei ntreprinderi şi subordonaţi trebuie să aibă un caracter uman, constituindu se după modelul relaţiei dintre părinte şi ceilalţi membri ai familiei, n special cu copiii. P. poate fi şi doar o dimensiune a stilului de conducere cultivat de un şef n raport cu membri din subordine. Şeful consideră că, n vederea realizării performanţei, trebuie să se intereseze de problemele cu care se confruntă membrii grupului de muncă, să i ajute la soluţionarea lor. Astfel, şeful apare ca un părinte binevoitor, care, dacă este ascultat, poate să i recompenseze n diferite moduri (prime, promovare etc). n cazul BV, relaţia dintre şef şi subordonaţi este analogă relaţiei de dependenţă şi inegalitate dintre copii şi părinţi. V. *solidarism, stil de conducere.* **I.F.**

PATRILINEAR transmisie a rudeniei numai prin tată. n acest sistem familial soţia locuieşte mpreună cu soţul ei; copiii răm n mpreună cu tatăl lor care Ie transmite bunurile şi numele. Acest sistem are o variantă patrilocală (copiii stau cu tatăl lor, iar acesta şi are reşedinţa mpreună cu părinţii lui sau n apropierea acestora) şi o variantă matrilocală (copiii stau cu tatăl lor, iar acesta şi are reşedinţa mpreună cu părinţii soţiei sau n apropierea acestora). n colectivităţile tradiţionale din România, sistemul familial cu răsp ndirea cea mal mare era cel p. şi patri local. n societăţile contemporane, importanţa reglementării p. s a redus, transmisia rudeniei oper nd at t pe cale paternă c t şi maternă. Regula p. continuă nsă să fie mai importantă dec t cea matrilineară (aspect reglementat şi n codurile civile). *V. căsătorie, familie, matrilinear, matrilocal, patrilocal, rudenie.* I. Mih.

PATRILOCAL reşedinţă a noilor soţi mpreună sau n apropierea părinţilor soţului, n colectivităţile tradiţionale acesta era sistemul cel mai răsp ndit de căsătorie. Acesta decurgea şi din regulile de transmitere a moştenirii bunurilor, rudeniei şi numelui. Băieţii moşteneau păm ntul, iar băiatul cel mai mic moştenea şi casa părintească. Amplasarea locuinţelor fiilor căsătoriţi se făcea pe păm nturile părinţilor acestora, deci n comunitatea sau n apropierea comunităţii n care aceştia şi aveau reşedinţa. n prezent, reglementarea p. şi a diminuat aria de cuprin dere, cresc nd ponderea căsătoriilor matrilocale şi, ndeosebi, a celor neolocale. Familiile p. continuă nsă să fie mai numeroase dec t cele matrilocale. *V. căsătorie, familie, matrilocal, neolocal.* I. Mih.

PĂTURĂ SUPERPUSĂ termen propus de.M. Eminescu pentru a desemna acele păturI guvernante care se folosesc de "prisosul" muncii sociale pentru consum propriu şi pentru cheltuielile guvernării fără a oferi nimic n compensaţie. Pentru a reda sugestiv condiţia p.s., el foloseşte adeseori metafora "hotelului" n care membrii p.s. duc o viaţă de vacanţă, rupţi total de lumea nconjurătoare cu necazurile şi problemele ei reale. "Hotelul patrioţilor de meserie" este metafora supremei nstrăinări a p.s. Efectul cel mai greu al consumului şi cheltuielilor p.s. constă n dimi

nuarea "sumei de puteri" mobilizate de o societate (S) n "ciclurile muncii". Această sumă (S) este "egală, zice poetul, cu valoarea re producţiunii lucrătorului (r), plus un prisos" (p). Acest prisos, "perceput de organizaţia socială, contribuie a scade pe r". Toţi aceşti "termeni" se leagă ntre ei form nd o "ecuaţiune socială" S = r+ p. Dacă "p e cheltuit n mod im productiv" omul va fi "nefericit". Dacă acest "prisos" va fi tradus n *" nlesniri de civiliza ie"* aduse muncii, atunci ceea ce se consumă se află *compensat* prin re nnoirea sporită a puterii de muncă a societăţii. Cu fiecare ciclu de creştere a civilizaţiei se reface ecuaţia socială şi deci echilibrul n societate. C nd, dimpotrivă, acest prisos este consumat de pătura guvernantă fără nici o compensaţie, exprimată ntr un efort creator, rezultă un *minus,* un deficit, cu care se diminuează "suma de putere" (de muncă) a unei societăţi. Aşadar, o elită poate spori civilizaţia unei societăţi şi atunci ea nsăşi devine "clasă pozitivă" (clasă care sporeşte avuţia şi civilizaţia unui popor). C nd, dimpotrivă, şi va nsuşi "prisosul" spre a l consuma fără nici o compensaţie, societatea intră n declin. Raportul unei păturI guvernante la " ntreg" (societate) poate fi pozitiv şi atunci acea pătură are regim de "clasă pozitivă", sau negativ şi atunci ea are un regim de p.s. n toată perioada celor trei ani (1880 1883) n care Eminescu a ntreprins o elaborare progresiv ntregitoare a teoriei p.s., a folosit o serie de "surse" sau "izvoare" teoretice, cu scopul de a şi crea vad pentru o nouă nţelegere a fenomenului românesc, ntre acestea trebuie menţionate teoriile despre "natura statului", a lui J.S. Mill, despre poziţia şi rostul "intermediarilor" n cadrul mecanismului social (elaborată pe deplin de Mill), teoria protecţionistă a Iul List şi Roscher, teoria iui Adam Smith, Leroy Beaulieu despre muncă şi buget, teoriile lui D. Ricardo, B.Ch.P. Dunoyer, P. Verri şi E. de Sismondi, a lui Carey despre comerţ, teoriile lui Galiani şi Lavater (folosită pentru portretele oamenilor politici de la noi) şi nu n ultimul r nd, teoria "corelaţiunii creşterii şi descreşterii" şl a "selecţiei" a lui Darwin, ca să nu mai pomenim orizontul teoriilor filosofice şi antropologice n al căror sol erau plantate sus pomenitele teo rii. Prin teoria balanţei comerciale, el examinează semnificaţia sociologică a uneia dintre corelaţiile constant urmărite n analizele sale şi anume aceea dintre *muncă* şi *consum.* n interpretarea balanţei comerciale el face legături directe nu cu mersul unei economii, precum economistul, ci cu o "colectivitate politică". "Pentru noi era ceva in vederat, că, dacă un individ ce consumă mai mult dec t produce se ruinează, o colectivitate de indivizi cată să se ruineze asemenea, făc nd acelaşi lucru. Cauzele acestei ruine s nt, n prima linie, cheltuielile improductive ale statului. Armata, diverse diurne şi lefuri disproporţionate cu munca şi nţelegerea oamenilor ntrebuinţaţi, crearea unei clase de *proletari ai condeiului* cari direct sau indirect trăiesc din buget şi o sumă de felurite cheltuieli aduc o disproporţie din ce n ce mai mare ntre ceea ce poporul produce şi ceea ce *plebea patrio ilor consumă"* (Cf. Opere, voi. XI, p. 387). "Sub domnia roşie iese, din păm nt din iarbă verde, o foarte numeroasă clasă de paraziţi improductivi cu trebuinţe enorme, cari toate se satisfac direct sau indirect din punga contribuabilului ori din altă avere a statului" (Ibidem). Eminescu vine n atingere cu teoria suprastructurii n cadrul unei polemici binecunoscute, cu doi dintre marxiştii români ai mişcării socialiste din România, fraţii Nădejde. Polemica aceasta este o norocoasă ocazie pentru cercetătorul teoriilor lui Eminescu, ntruc t, prin mijlocirea ei, poate urmări, fără silnicii de interpretări, punctele n care se nt lnesc cele două teorii ca şi cele prin care se delimitează teoria eminesciană a p.s. de teoria marxistă a suprastructurii. n focul polemicii cu fraţii Nădejde, Eminescu

respinge ideea celor doi "marxişti" români după care *"organizarea* bazată pe capital" (deci un tip de suprastructură) ar fi "cauza mizeriei". Capitalul şi organizarea bazată pe el generează exploatare, dar nu — mizerie, sub forma unei game ntregi de procese ale degradării (declasare socială, degenerare etnică), sprijinite toate pe decăderea economică. In Apus, organizarea bazată pe capital, adică suprastructura capitalistă (burghezia), n a antrenat decăderea economică, ci dimpotrivă, progresul economic, şi atunci, precizează Eminescu, trebuie căutată adevărata cauză a declinului economic. Cauza mizeriei nu trebuie căutată n capital, ci n raportul dintre dezvoltarea economică a unei ţări şi tipul organizaţiilor şi legilor ei. "La noi, susţine E minescu, mizeria e produsă n mod artificial prin introducerea unei organizaţii şi a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare e conomică a ţării, *organiza ie* care *costă "prea scump i nu produce nimic"* (subl. ns.). ntru c t capacitatea medie de producţie nu creştea (căci p.s. nu acţiona spre maximizarea muncii sociale, ncălc nd legea compensaţiei muncii), era firesc ca deficitul provocat prin creşterea artificială a consumului şi a cheltuielilor (necerute de mişcarea organică a societăţii) să fie plătit prin comprimarea mijloacelor de existenţă ale ţărănimii. Aceasta aduce după sine o degradare a fondului biologic al societăţii (şi deci a bazei etnice, căci ţărănimea era principala purtătoare a fondului etnic). Fenomenul p.s. se manifestă ori de c te ori o "elită" introduce un tip de organizare socială fără legătură cu structura socială organică ("naturală") a unei societăţi, scumpind astfel enorm cheltuielile neproductive cerute de ntreţinerea clasei de postulanţi şi de ambiţioşi de r nd, care şi obţin veniturile din funcţii şi beneficii de toate soiurile. n viziunea lui Eminescu, p.s. nu este o permanenţă, o fatalitate istorică pentru o societate. Apăsarea ei slăbeşte organismul societăţii, l anemiază, antren nd o suită de fenomene istorice negative — o adevărată serie istorică negativă, din care societatea nu va ieşi dec t odată cu ncetarea fenomenului de p.s.: fie prin nlăturare (calea revoluţionară), fie prin transformarea ei din "clasă dirigentă" neproductivă, n elita organică şi creativă (care şi compensează consumul şi cheltuielile printr un efort ndreptat către maximizarea capacităţilor de producţie ale societăţii) sau prin *nlocuirea* vechii păturii cu alta mai capabilă păstr nd neatinsă organizarea socială politică (suprastructura). Această ultimă cale reprezintă "circulaţia suprastructurală a p.s.". P.s. *din analizele lui Eminescu este generată nu de un mod de produc ie* ci de un *mod de exploatare* a resurselor (munca şi materiile prime) din "periferia" sistemului. Format la concepţia determinismului evoluţionist — organic al epocii sale, Eminescu va fi fost "tulburat' să constate un "fenomen aberant": menţinerea unei stări sociale necerute de către organismul social economic. Dacă legile interne ale evoluţiei organice normale a societăţii româneşti nu cereau şi deci nu impuneau fenomenul p.s., atunci cum se explică faptul că un atare fenomen se produce totuşi, devenind predominant şi contribuind la declinul economic şi la degradarea etnică a societăţii? Ajuns n acest punct Eminescu a lărgit enorm c mpul analizei, at t istoriceşte c t şi geograficeşte, cercet nd legile genezei şi menţinerii p.s. ntr un cadru mai larg: de dizolvare a imperiilor şi de constituire a noilor "periferii istorice". ntr un atare cadru, a ajuns la concluzia că, n anumite arii, istoria nu merge pe linia unei evoluţii normale, fireşti ("naturale", cerute, adică, de structurile interne şi de legile generale ale evoluţiei societăţii omeneşti, adică ale trecerii de la "barbarie" spre "civilizaţie"), prelu nd dimpotrivă caracterul unei linii suburblale. Stranii disparităţi şi sistematice abateri faţă de legile evoluţiei se str ng ntr un mănunchi de factori ai răului istoric. Eminescu scoate aceste fapte

aberante de sub statutul neobişnuitului, croind concepte şi teorii pe baza cărora ajunge la depistarea legilor care guvernează suburbializarea Istoriei, "periferializarea" societăţilor n cadrul unei civilizaţii date. Ei nclină spre ideea că ori de c te ori se ntrunesc condiţiile suburbialităţii istorice, se produce, n mod necesar, abaterea societăţii de pe calea evolutivă instituindu se linia declinului, a declasării sociale şi a degenerării etnice. Conceptul care sintetizează cauzele acestei abateri este tocmai cel de p.s. V. *compensa ia muncii, selec ie socială negativă, elită, suprastructură, circula ia elitelor. I. B.*

PERSONALITATE expresia socio cul turală a individualităţii umane. n limbajul comun, p. e sinonimul individualităţii puternice, impunătoare prin creaţie sau prin autoritatea de lider. De acest sens s au contaminat filosofia istoriei (rolul p. versus rolul mulţimilor n istorie) şi sociologia (teoria elitelor). Principalele contribuţii la dezvoltarea acestui concept Ie a adus nsă, cel puţin ntr o primă etapă, psihologia. P. a fost definită drept "organizarea dinamică n cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină g ndirea şi comportamentul său caracteristic" (Gordon W. Allport), sau "agregatul organizat de procese şi stări psihice aparţinind individului" (Ralph Linton), sau, ncă, "ceea ce permite prezicerea modului de a acţiona al unei persoane ntr o situaţie dată" (Raymond B.Cattell). S au detectat nsă peste o sută de definiţii ale p. Multitudinea definiţiilor e nsoţită de lipsa de consens şi n privinţa clasificării teoriilor: Calvin S. Hali şi Gardner Lindzey *(Theories of Personality,* 1957, ed. rev. 1970) descoperă treisprezece categorii de teorii, Duane Schultz *(Theories of Personality,* 1976,3rd ed. 1986) se opreşte la opt categorii; dublul spectru de diversificare a modurilor de abordare vorbeşte de la sine despre complexitatea fenomenului. Termenul p. vine din lat. *persona,* "mască", acest din urmă cuv nt referindu se n chip expres la măştile purtate de actori n teatrul antic. Elevaţia conceptuală a p. s a produs odată cu progresele nregistrate de psihologia ştiinţifică n anii '20 şi '30 ai secolului al XX lea. P. a păstrat din sensul termenului originar referinţa la aspectele exterioare şi vizibile cu care cineva se nfăţişează n public. Importanţa aspectelor exterioare n fasonarea conceptului se datorează contribuţiei aduse de behaviorism (Burrhus F. Skinner ş.a., pe urmele lui John B. Watson) la consacrarea psihologiei p. ca domeniu de cercetare n cadrul psihologiei generale. Conceptul de p. e nsă mult mai vast; el reprezintă o constelaţie de caracteristici, ntre care cele aparente alcătuiesc doar o parte. Determinarea acestor caracteristici ultime ale individualităţii umane (onestitate, supuşenie, agresivitate, conformism etc.) a preocupat intens pe psihologi. Desemnarea drept "trăsături" (engl. *traits* — G.W. Allport, R.B. Catteli), i.e. unităţi elementare n structura p., evocă eforturile similare depuse n analizele de morfologie culturală ("trăsătura", de pildă, apare drept componenta ultimă a culturii la Clark Wissier). Numărul acestor trăsături e de ordinul miilor, fiecare individ ntrunind relativ puţine din ele şi ncă n dozaje variabile. De aici calitatea de unicat pe care o serie de teoreticieni au accentuat o n contul p. Accentuarea unicităţii n teoriile despre p. generează nsă o dificilă problemă epistemologică: dacă p. este unică, atunci ea nu poate fi studiată dec t cu metodele idiografice ale artei sau istoriei, răm n nd deci inaccesibilă (sau, oricum, inadecvată) psihologiei n măsura n care aceasta aspiră la statutul de disciplină generalizatoare, no motetică. Allport, cel care a aplicat psihologiei grila neokantiană nomotetic/ idiografic, a găsit că soluţia cea mai bună constă n a accepta poziţia intermediară (duplicitară) a psihologiei (G.W. Allport: *Pattern and Grovsth In Perso*

nality, 1961, ed. rom.: *Structura i dezvoltarea personalitică ii,* 1991). Dilema îi adăposteşte propria soluţie: p. este un fenomen universal, dar se manifestă în forme individuale. Aceea idee se află încorporată în afirmaţia lui Clyde Kluckhohn şi Henry A. Murray (Personality în Nature, Society and Culture, 1953) că orice om este în anumite privinţe: a. asemănător cu toţi ceilalţi oameni, ii. asemănător cu unii oameni şi c. asemănător cu nici un alt om. O astfel de înţelegere deschide calea extinderii conceptului de p. de la entităţile individuale la entităţile colective şi, implicit, calea abordării p. nu numai din perspectiva psihologiei generale, dar şi din aceea a altor discipline, îndeosebi din perspectiva psihologiei sociale şi a antropologiei culturale. Deosebirea e, într-adevăr, consemnabilă: în vreme ce psihologia generală fixează cadrele cele mai largi de manifestare a p. — trăsături (precum cele deja menţionate), niveluri (conştient, subconştient), compartimente (afeotivitate, cogniţie, voinţă) etc. —, psihologia socială analizează aceste manifestări în cadre sociale concrete (asociaţii, clase, instituţii, comunităţi, etnii). Ea defineşte p. ca rezultat al interacţiunilor sociale (între indivizii înşi, între indivizi şi instituţii), in acest caz, p. apare ca o aglutinare de roluri şi aplicări de statute proprii unui sistem social. Antropologia culturală a introdus în această viziune o conceptualizare nouă, derivată din cultură, care este conceptul său central. Antropologia vede în p. purtătorul ultim al culturii, un purtător marcat la rîndul său de sensurile, normele şi valorile (altfel spus, de întregul conţinut al) culturii în care el se naşte şi pe care o internalizează prin enculturaţie încă din leagăn. Un domeniu foarte important al antropologiei culturale s-a conturat ca obiect special tocmai interrelaţia personalitate-cultură (Ralph Linton: *The Cultural Background of Personality,* 1945, ed. rom.: *Fundamentul cultural al personalitică ii,* 1968; John J. Honigmann: *Culture and Personality,* 1954; Idem: *Personality in Culture,* 1967; Anthony F.C. Wallace; *Culture and Personality,* 1961, ed, rev. 1970; etc). La început, acest domeniu a fost desemnat cu o sintagmă descriptivă: "cultură şi personalitate"; ulterior i s-a spus direct "antropologie psihologică" (Francis L.K. Hsu, ed.: *PsychologicalAnthropology,* 1961). Există un raport de inducţie reciprocă între cele două concepte, motivat de faptul că amîndouă se nutresc din aceeaşi substanţă: comportamentul uman; acesta reprezintă materialul primar, atît pentru analiza culturii, cît şi pentru analiza p. De aceea, inducţia dintre ele poate trece uşor în reciprocă reducţie; A.F.C. Wallace *(op. cit.)* a făcut această demonstraţie în mod peremtoriu; el a plecat de la cea mai frecvent utilizată definiţie a culturii, enunţată de E.B. Tylor: "Cultura este acel complex ansamblu ce cuprinde datele cunoaşterii, arta, principiile morale, dreptul, obiceiul şi oricare alte iscusinţe şi deprinderi dobîndite de om ca membru al societăţii"; ca următor pas, înlocuind în această definiţie "cultura" cu "p." şi "om" cu "individ" se obţine o deplin acceptabilă definiţie a p. Consubstanţialitatea între p. şi cultură face posibilă descrierea unei categorii de fenomene în termenii celeilalte şi, avînd în vedere calchierea curentă dintre hotarele culturii şi hotarele societăţii, explică extinderea conceptului de p. de la entităţile individuale la entităţile colective (comunităţi, etnii, naţiuni). Această extindere se concretizează în cîteva concepte derivate: "p. de bază", "p. modală", "caracter naţional*, introdus de Abram Kardiner (ed. by: *Individual and His Society,* 1939), conceptul p. de bază (engl. *basic personality structure)* valorifică similitudinea de trăsături psihice, caracterologice şi comportamentale, împărtăşite de membrii aceluiaşi grup uman ca urmare a experienţei comune de viaţă (v. şi Mikel Dufrenne: la *personnalitâ de base. Un concept sociologique,* 1953). P. de bază

începe să se formeze în fragedă copilărie prin acţiunea "instituţiilor primare" ale societăţii (concept psihanalitic vizînd hrănirea, organizarea familială, obiceiurile de îngrijire a copiilor). Acestea produc o constelaţie de trăsături afective, cognitive, mentale, ce alcătuiesc tocmai p. de bază. Fiecare grup uman îşi configurează propria lui p. de bază. La soara naţiunii, p. de bază îmbracă forma "caracterului naţional". Trăsătura centrală statistic susţinută, i.e. cu frecvenţa majoritară de distribuire într-o populaţie dată, a fost numită "p. modală" (Cora DuBois: *The* Peop/e *of Alor,* 1944). P. de bază îşi află sublimarea în "instituţiile secundare": artă, folclor, mitologie, religie. Astfel, investigarea acestor domenii cU instrumente şi în scopuri de cunoaştere duce, programat sau nu, la dezvăluirea p. grupului respectiv, a profilului său spiritual, eventual a caracterului naţional. V. *antropologie culturală, caracter na ional, cultură, encultura ie, institu ie, rol, sine, psihologie socială.* Gh.G.

PERSUASIUNE activitate de influenţare a atitudinilor şi comportamentelor unor persoane în vederea producerii acelor schimbări oare sînt concordante cu scopurile sau interesele agenţiei iniţiatoare (persoane, grupuri, instituţie sau organizaţie politică, socială, culturală, comercială etc). P. se realizează în condiţiile în care se ţine cont de caracteristicile de receptivitate şi reactivitate ale persoanelor influenţate. Este o activitate de convingere bazată pe o astfel de organizare a influenţelor încît să ducă la adoptarea personală a schimbării aşteptate, fiind opusul impunerii sau forţării unei opţiuni. Efectele p. sînt dependente atît de factorii personali, cît şi de cei referitori la modul de organizare a influenţelor. Factorii personali sînt sintetizaţi în ceea ce se numeşte *persuabilitate,* adică acea tendinţă individuală de a fi receptiv la influenţe şi de a accepta schimbări în atitudini şi comportamente. Persuabilitatea, spre deosebire de *sugestibilitate,* implică din partea individului conştiinţa acceptării şi interiorizării mesajelor transmise în scopul influenţării. Ea nu este uniform distribuită, ci variază de la o persoană la alta. Această variaţie se explică prin modul de structurare a sinelui sau a unor capacităţi şi însuşiri personale. Într-o primă aproximare, s-a considerat că persuabilitatea şi nivelul inteligenţei sînt invers proporţionale. C. Hovland, I. Janis şi H. Kelley au formulat însă ipoteza că persoanele cu o inteligenţă superioară vor fi mai puternic influenţate de acea p. care sa bazează pe o argumentare logică demonstrativă şi mult mai puţin receptive faţă de p. care activează generalităţi şi exemple (relevante. Persoanele cu o inteligenţă mai scăzute sînt mai receptive faţă de mesaje insistente şi intens colorate, care au efecte de creştere a anxietăţii. Referitor la concepţia despre sine: cu cît aceasta este mai bine structurată şi implică o evaluare pozitivă şi intensă a sinelui, cu atît persuabilitatea este mai redusă. W. McG uire a considerat însă că dacă în p. se distinge între receptarea unui mesaj şi schimbarea în conduită, atunci se poate spune că persoanele cu o concepţie structurată şi pozitivă despre sine tind spre extensia receptării şi reducerea schimbării. Atunci cînd mesajul p. ameninţă structura concepţiei despre sine, probabilitatea respingerii influenţei este maximă în cazul persoanelor oare se autoevaluează pozitiv şi scade odată cu diminuarea autoevaluării (A.R. Cohen). Unele corelaţii semnificative se stabilesc între tendinţa spre agresivitate, autoritarism, centrarea pe sine, imaginaţie, pe de o parte, şi persuabilitate, pe de alta (P. Secord, C. Backman). De regulă, persuabilitatea este mai mare atunci cînd există concordanţă între mesajele nou transmise şi cele deja stocate. Rezistenţa personală la schimbarea indusă de p. se manifestă prin: accentuarea selectivităţii mesajelor, dezvoltarea unor me-

oanisme de apărare sau de conservare a convingerilor anterioare, evitarea stărilor de tensiune, de anxietate sau amenin□are generate de noile mesaje, păstrarea stării existente de echilibru cognitiv □ afectiv. Factorii referitori la modul de organizare a influen□elor stnt cel mai adesea centra□ pe procesul de comunicare, respectiv pe aceie rela□i dintre sursă, mesaj, canal de transmitere, receptare □ context social care o fac să fie persuasivă, întrucît p, se realizează în procesul de comunicare interpersonală □ socială, efectele ei sînt determinate de organizarea comunicării. V. *atitudine, comunicare, inteligen ă, influen ă, îndoctrinare, media, propagandă, sine.* M.V.

PIA□A MUNCII una din principalele componente ale economiei de pia□ alături de pia□a bunurilor □ pia□a capitalului, referitoare — în spe□ — la for□a de muncă. *For a de muncă se* referă, în percep□ia cotidiană, la capacitatea unui om de a munci. în în□elesul economic, ea reprezintă una din componentele for□elor de produc□ie (alături de mijloacele de produc□ie) sau resursele umane ale procesului de produc□ie (care mai angrenează resurse materiale); îi corespunde salariul, ca element component în structura cheltuielilor (costurilor) de produc□ie sau pre□al for□ei de muncă. în practica statisticii economice, f.m. desemnează numărul popula□iei apte de muncă, peste o anumită vîrstă (legat reglementată), care munce□te sau caută de lucru; în acest sens, *oferta de for ă de muncă* este disponibilul total de lucrători sau, în formă transformată □ mai generală, de ore□om (de muncă) într□o economie, iar *cererea de for ă de muncă* însumează locurile efective (ocupate) □ poten□iale (neocupate) din economia respectivă. P., în general, într□o formulare pragmatică, este cadrul de interac□une a cumpărătorilor cu vînzătorii, prin care se stabilesc pre□urile □ cantită□ile oricărei mărfi. într□o redare mai larg economică, este mecanismul (sistemul) de confruntare a cererii cu oferta prin mijlocirea pre□urilor □ tarifelor, □ de stabilire pe această cale a propor□iilor dintr□o economie. Unele p. comportă o strictă localizare fizică (în spa□iu), altele î□ derulează rela□ile prin mijloace de comunica□i la distan□ă (telefon □c.l.) sau prelucrare pe calculator (prima variantă a generat □ accep□iunea cotidiană a termenului p., de celelalte se leagă no□iunea de bursă) aceasta după obiectul tranzac□iilor: bunuri (stocuri) □ servicii de consum, mărfuri cu destina□ie productivă, capital, hîrtii de valoare sau, ca în cazul ce ne interesează aici, for□ă de muncă. Fa□ă de cele 4 sfere ale economiei sau faze ale reproduc□iei sociale delimitate de teoria clasică — produc□ie, reparti□ie, schimb, consum — p. este, într□o interpretare mai restrictivă, asociată cu schimbul, iar într□una mai largă — cu întregul sistem economic ("e□ conomie de p."), în raport cu care apare ca o "mînă nevăzută" ce reglează ansamblul rela□ilor economice. Acea p. pe care se negociază □ se stabilesc salariile □ condi□iile de angajare în muncă constituie pia□a for□ei de muncă sau p.m. Operează cu categorii precum: resurse de muncă, popula□ie activă, popula□ie ocupată, □omeri, grad de ocupare. O bună func□ionare a economiei, inclusiv a p.m., presupune utilizarea cit mai deplină a o□ fertei de for□ă de muncă (□ limitarea □omajului); o utilizare integrală (la parametrii normali de intensitate □ durată a timpului de muncă) corespunde unui produs na□ional brut *(PNB) poten ial;* fa□ă de *PNB efectiv* — rezultat al unui anumit nivel real de utilizare a for□ei de muncă, există un decalaj ("gross na□ional product gap") de regulă pozitiv (semnificînd subutilizarea poten□ialului de muncă); un decalaj negativ caracterizează o "economie supraîncălzită". *V. economie de pia ă, orientare colară i profesională, profesie.* E.P.

PLANIFICARE procesul de elaborare □ urmărire a realizării unui plan. în acest caz, *planul* este un ansamblu de indicatori corela□ care reprezintă obiectivele activită□i respective într□un interval viitor de timp □ mijloacele necesare înfăptuirii lor. Spre deosebire de *proiectare, p.* include măsuri □ mijloace de urmărire a realizării planului. P. se clasifică după: a. domeniul de activitate (p. economică, socială, urbană, a cercetării □tiin□ifice etc); b. nivelul la care func□ionează (p. sectorială, da ramură, na□ională, zonală, locală etc); c. perioada la care se referă (p. pe termen scurt, mediu, lung); d. caracterul (orientativ, obligatoriu). 1. P. econom/că are următoarele etape: a. delimitarea func□iei□ obiectiv sau a criteriului optimizant al activită□i economice; *b.* evaluarea multilaterală a resurselor; c. determinarea sistemului de ecua□i între valorile de întrebuin□are finale □ resurse; *d.* elaborarea unui algoritm de aplicare a p. Lucrările necesare p. sînt în general următoarele: a. elaborarea prognozelor normative în mai multe variante (macroeconomice, pe ramuri, pe probleme de sinteză, în profil teritorial); *b.* elaborarea planurilor executorii (cincinale, anuale, trimestriale); c. desemnarea competen□elor de aplicare a planurilor □ măsuri de verificare. 2. P. *socială* este un ansamblu de ac□iuni orientate spre realizarea unei ac□iuni sociale sau spre rezolvarea unor tensiuni sociale, a unor situa□i critice din prezent sau în perspectivă. P. socială se aplică unor situa□i ca: reducerea delincventei urbane prin ac□iuni concrete □ planificate asupra zonelor cu incidenţa sporită a devian□ei (Chicago, 1955); cre□terea gradului de integrare rasială în □colile elementare americane (Alabama, 1969); organizarea serviciilor publice □ private pentru vîrsta a treia etc. 3. P. urbană este ansamblul măsurilor de dezvoltare controlată a regimului construc□iilor □ investi□iilor în ora□e. Primele încercări de p. urbană datează din antichitate, dar numai la sfîr□itul secolului al XIX□lea, odată cu apari□ia primelor probleme ale circula□iei motorizate □ supraaglomerării urbane, au început să fie e□ laborate liniile esen□iale ale acestei activită□i, în prezent, p. urbană este rezultatul unui efort interdisciplinar, care antrenează arhitec□i, sociologi, economi□ti, constructori, medici □ reprezentan□i ai puterii administrative locale. *V. analiza cost/beneficiu, decizie, eficientă, indicator social, predicpe, prognoză.* A.T.

PLANIFICARE FAMILIALĂ utilizarea metodelor de control al na□terilor pentru programarea sarcinilor în acord cu interesele părin□ilor □ copiilor. Serviciile pe care le circumscrie p.f. vizează difuzarea de informa□i privind metodele de control al na□terilor, furnizarea de contraceptive, testarea sarcinilor, consilierea în caz de infertilitate, sprijinul pentru cuplurile care doresc copii să îi poată avea, educa□ia sexuală, avortul □ consilierea în caz de avort, sprijinul în pregătirea cuplurilor pentru rolurile de părin□i. • Ideea p.f. a apărut în prima jumătate a secolului al XIX□ lea în □ările mai dezvoltate (Fran□a □ Marea Britanie, apoi Statele Unite ale Americii); de atunci, dezbaterile continuă, pozi□ile pro□□ contra avînd numero□i adep□i, la nivelul indivizilor, grupurilor, colectivită□ilor □ puterilor publice. • Pînă la sfîr□itul secolului al XVIII□ lea tehnicile de control al popula□iei cunoscute din cele mai vechi timpuri erau avortul □ coitus interruptus; de asemenea, unele metode mecanice □ chimice se transmiteau prin tradi□ie, în cadrul familiilor, de la o genera□ie la alta. Se remarca lipsa cuno□ tin□elor sistematice privind sistemul reproductiv uman, în condi□ile unor restric□i culturale care delimitau sexualitatea ca subiect "tabu". • A□ titudinile fa□ă de popula□ie □ conjracep□ie la începutul revolu□iei industriale erau reprezentate de preceptul biblic: "Fi□i fecunzi, înmul□i□i-vă □ umple□i pămîntul". Doar în cazuri speciale oamenii încercau în mod

con□tient să limiteze cre□terea popula□iei sau să respingă mărimea familiilor. în mod natural, între popula□ie □ resurse se stabilea o anumită stare de echilibru. • Progresele tehnologice în domeniul produc□iei de alimente □ al igienei publice, înregistrate începînd cu sfîr□itul secolului al XVIII□lea, au redus rata mortalită□ii infantile, rezultînd o cre□tere rapidă a popula□iei. Au apărut concentrările urbane, cre□terile acestora în mărime □ densitate, care au fost însoțite de schimbări ale modurilor □ stilurilor de viață. Sporul demografic rapid a generai o anumită teamă față de excesul de popula□ie, care se presupunea că ar putea depă□ resursele planetei. Au devenit tot mai evidente consecin□ele sarcinilor numeroase asupra femeilor, copiilor □ calită□ii vie□ii familiilor, în special în aglomera□ile urbane afectate de sărăcie. Obiectivele controlului popula□iei au ajuns a fi discutate în lucrările de economie politică. • P.f. s□a afirmat ca o veritabilă mi□care socială care a schimbat radical societatea, impunînd noi valori, cuno□tin□e □ ac□iuni. Obiectivul ei imediat era să facă disponibilă contracep□ia pentru to□i indivizii. După cel de□al doilea război mondial, s□a conturat ca o parte a programului de rezolvare a problemelor majore recunoscute de societate. Astfel, au apărut programele de p.f., cu sprijinul direct sau indirect al guvernelor. Principalele argumente care pledează în prezent în favoarea p.f. □n de: *a.* avantajele privind sănătatea. Fertilitatea neregulată, ne□ planiflcată are efecte adverse asupra sănătă□ii □ bunăstării familiilor □ colectivită□ilor, în special asupra femeilor □ copiilor. Sarcinile nedorite pot agrava unele condi□ii cronice preexistente, conducînd chiar □ la de□ cesul mamei. O natalitate ridicată se asociază, de regulă, cu o mortalitate infantilă ridicată. P.f. dispune de poten□ialul de a preveni o mare parte a deceselor mamelor □ copiilor; *b.* avantajele economice □ sociale, prin asigurarea coresponden□ei între resurse □i popula□ie. O cre□tere demografică rapidă complică eforturile de îmbunătă□ire a bunăstării economice □i sociale; p.f. face posibilă participarea femeilor la viață economică □i socială, c. drepturile fundamentale ale o□ mului. Prin accesul la serviciile de p.f., cuplurile □i indivizii devin capabili să decidă liber □ responsabil numărul copiilor □i intervalul dintre na□terile acestora. Pentru ca femeile să poată beneficia de dreptul la sănătate, să aibă □anse de a beneficia de e□ ducă□ie, formare profesională □ încadrare în muncă, ele trebuie să fie capabile să□i controleze propria fertilitate. • Scopul programelor de p.f. este acela de a pune.la dispozi□ia cuplurilor informa□ii, mijloace contraceptive □ servicii medicale corespunzătoare. Principalele componente ale unui program de p.f. vizează: cunoa□terea condi□iilor, definirea obiectivelor; evaluarea cerin□elor de personal (medical □ para□medi□ cal); evaluarea nevoilor □ cerin□elor popula□iei; organizarea □i prestarea activită□ilor, a serviciilor în teritoriu; supravegherea; cercetarea □i evaluarea; informarea. <^ Cercetările bio□medicale au permis perfec□ionarea tehnicilor contraceptive: metodele de p.f. naturală (a ritmului, a mucusului cervical, a temperaturii □i slmpto□termală), barierele mecanice (prezervativul, diafragma, calota cervicală), barierele chimice (spermicide, burete contraceptiv), pilula, contraceptivele injectabile, implantele hormonale, dispozitivele intrauterine, sterilizarea masculină (vasectomia), sterilizarea feminină. Fiecare metodă prezintă o eficienă (rata e□ecurilor), riscuri pentru sănătate □i avantaje pentru sănătate, asociate cu altă utilitate decît evitarea sarcinii. • în prezent, peste 100 □ări din lume au programe na□ionale de p.f., pentru realizarea cărora sînt antrenate resurse importante. Totodată, există numeroase organiza□i non□guvernamentale care activează în acest domeniu. *V. asisten ă socială, demografie, familie, natalitate, politici sociale.* L.M.

PLANIFICAREA FOR□EI DE MUNCĂ strategie de recrutare, alocare, utilizare, perfec□ionare □ re□inere a resurselor umane într□o întreprindere (organiza□ie). în varianta cea mai simplă, **p.f.m.** vizează identificarea cererii unei organiza□i de resurse umane de muncă □i specificarea mijloacelor de asigurarea unei oferte convergente cu cererea. Această rela□ie se constituie în func□ie de: dinamica cererii sociale față de bunurile sau serviciile organiza□iei; oferta socială de calificare profesională; orizontul de timp (termen scurt, mediu □i lung). **P.f.m.** trebuie să asigure: a. recrutarea de personal cu calificare adecvată □ în număr suficient; *b.* men□inerea personalului în organiza□i în condi□ii de competitivitate salarială □i de satisfac□i; c. utilizarea optimă a personalului; d. perfec□ionarea continuă a calificărilor; e. specificarea practicilor de dezangajare a personalului. P.f.m. începe cu analiza obiectivelor organiza□iei, în special ale celor referitoare la marketing □i produc□ie, dar se constituie într□o activitate strategică permanentă influen□ată de: intensitatea competi□iei pe pia□ă, politicile sociale, dinamica salarizării, schimbările demografice □i tehnologice, filierele de □colarizare □i profesionalizare etc. *V. analiza postului de muncă, evaluarea postului de muncă, metode de flexibilizare a muncii, ocupa ie, pia a muncii.* M.V.

PLASAMENT FAMILIAL formă de ocrotire a minorilor ai căror părin□i sînt deceda□i, necunoscu□i sau în orice altă situa□ie care duce ia instituirea tutelei, dacă nu au bani sau alte mijloace materiale proprii □i nu există persoane care au fost obligate sau care să poată fi obligate să□i între□ină. Cu încuviin□area părin□ilor sau a tutorelui, ace□ti copii pot fi da□i în p.f. unei familii care consimte la aceasta □i care prezintă condi□ile morale, materiale □i sanitare necesare. Familia sau persoana care prime□te un minor în p.f. îi asigură acestuia între□inerea, precum □i celelalte condi□ii necesare cre□terii □i educa□iei sale, potrivit celor hotărîte de părin□i sau tutore. Totodată, în cazul în care minorii au părin□i deceda□i, necunoscu□i, cînd starea sănătă□ii □i dezvoltarea lor fizică, morală □i intelectuală sînt primejduite, se poate proceda la *incre din area* tor unei familii sau persoane, cu consimă□mîntul acesteia (formă de ocrotire care nu necesită încuviin□area părin□ilor sau tutorelui). • în mod deosebit în a doua jumătate a secolului al XX□lea, numeroase studii au atestat importan□a familiei □i rela□iei părin□i□copii în dezvoltarea copilului. în □ările anglofone s□a dezvoltat sistemul "foster care", menit să înlocuiască sau să suplimenteze rela□ile "părin□i□copii" în situa□ile în care, în mod evident, copiii nu sînt îngriji□i sau nu pot fi îngriji□i în mod adecvat. Sistemul apare ca o alternativă a îngrijirii copiilor în institu□ii, despre care cercetările au demonstrat că are efecte negative serioase asupra dezvoltării copilului, datorită separării lui de familie. Cazurile în care se recurge la această formă de ocrotire sînt: copii neglija□i sau expu□i abuzurilor din partea părin□ilor; incapacitatea familiilor de a face față problemelor cu care se confruntă; părin□i cu deficien□e fizice □i psihice etc. în fapt, este o încercare de a crea un mediu mai pozitiv atît pentru copil, cît □i pentru reabilitarea familiei. Numeroase cercetări, ca □i activitatea practică au conturat diferite modalită□i de sprijin al p.f.: proceduri de selectare □i formare a părin□ilor substituitivi; angajarea autorită□ii publice □i a organiza□ilor non□guvernamentale; reduceri de impozite pentru cei care se oferă a primi copii în p.f.; antrenarea părin□ilor naturali în planificarea □i realizarea activită□ilor. Toate acestea implică o activitate sus□inută din partea serviciilor sociale specializate, angajate în urmărirea □i asigurarea condi□ilor de ocrotire a copilului. *V. adop ie, abuz, asisten ă socială, securitate socială, servicii sociale.* L.M.

PLURALISM cuvîntul este utilizat în mai multe sensuri, două dintre ele fiind mai importante pentru sociologie: p. cultural ¤i p. politic. P. *politic* a apărut sub influen¤a lui John Neville Figgis ¤i, mai tîrziu, a lui Harold Truman ¤i Edward Shils. To¤i ace¤ti autori au evidenţiat rolul important pe care grupurile îl joacă în via¤a politică. în accep¤iunea actuală prin p. *politic* se în¤elege existen¤a ¤i ac¤iunea în pian politica mai multor organiza¤ii (partide, asocia¤ii) care mobilizează cetă¤enii în apărarea intereselor lor specifice. P. *politic* poate duce la eternizarea luptei pentru putere, în condi¤iile în care coexistă ideologii dihotomice, sau la modera¤ie ¤i compromis în societă¤ile moderne, în, care fiecare individ este implicat în mai multe organiza¤ii ¤i asocia¤ii. "Prins într¤o re¤ea de afilieri multiple, individul realizează treptat că unele dintre aceste interese pot intra în conflict ¤i astfel îi moderează cerin¤ele" (Mattei Dogan ¤i Dominique Pelassy, *Cum să comparăm na iunile. Sociologia politică comparativă,* 1993). Pe această bază, prin compromisuri succesive, se realizează stabilitatea politică, fără a afecta fundamental o sferă sau alta a intereselor sociale. P. *politic* nu se confundă deci cu pluripartitismul; în sensul său modern implică, pe îngă existen¤a mai multor partide politice, afilierea multiplă a fiecărui individ la organiza¤ii ¤i asocia¤ii de natură diferită. P. *cultural* a apărut din studiul unor societă¤i divizate din punct de vedere etnic, rasial, religios ¤i ideologic ¤i presupune coexisten¤a mai multor tipuri de cultură politică într¤o societate considerată. A¤a cum afirma Crawford Young, "elementele semnificative ale p. cultural caracterizează marea majoritate a statelor na¤ionale; o entitate politică omogenă reprezintă mai degrabă *un caz* deviant decît unul normal" *(Culturalpluralism in the Third World,* 1979). într¤adevăr, din cercetările din sociologie comparativă rezultă că nu există nici măcar o ¤ară din cinci în care întreaga populaţie să vorbească aceea¤i limbă ¤i nici patru din cinci marcate de prezen¤a mai multor comunită¤i verticale, con¤tiente de propria identitate. P. *cultural se* identifică cel mai adesea pe baza criteriului etnicită¤ii, dar cercetările sociologice recurg la acest termen ¤i cînd este vorba de subculturile generaţionale sau rasiale. La nivelul structurilor ¤i proceselor politice ¤i dincolo de imensa varietate a situa¤iilor, p. *cultural* poate favoriza fenomene specifice ca patronajul sau clientelismul politic, fac¤ionalismul sau administra¤ia personalizată, datorită influen¤ei pe care unii iideri minoritari pot să o aibă asupra comunită¤ii de apartenen¤ă. Aceste fenomene pot rezulta ¤i din preeminen¤a loialităţilor "comunale" sau locale asupra unor reia¤ii cetă¤ene¤ti mai omogene. V. democra¤ie, partid politic, politică. N.L.

POLEMOLOGIA ¤f SOCIOLOGIA PACH (gr., *polemos,* "război", *logos,* "¤tiin¤ă"), ramură a sociologiei care studiază cauzele ¤i consecin¤ele sociale ale războiului ¤i păcii în calitatea lor de fapte sociale, de proprietă¤i ale sistemelor sociale. în concep¤ia lui G. Bouthoul, creatorul termenului, p. este cercetarea ¤tiin¤ifică a războaielor ca fenomene sociale, a formelor, cauzelor, efectelor, mobilurilor, for¤elor motrice ¤i func¤iilor lor. *(Trăite de Sociologie. Les Guerres. Elements depo lemologie,* 1951). Studiul războiului, din această perspectivă, este o premiză pentru definirea condi¤iilor păcii, ca posibilitate a cărei determinare nu se reduce doar la absen¤a violen¤ei armate, cît la absen¤a violen¤ei în general, atît a celei directe cît ¤i a celei structurale. în perspectiva lui G. Bouthoul, p. depă¤e¤te tradi¤ionala "¤tiin¤ă a războiului* care definea numai arta ¤i tehnica, derularea strategică ¤i tactică. Abordările războiului ca fapt social, ca mijloc pentru atingerea unor obiective sociale ¤i politice sînt conturate în gîndirea unor înainta¤i. K. von Clausewitz *(Despre război,* 1832¤1834) consideră războiul ca un mijloc pentru continuarea unei politici. Politica nu este o variabilă independentă, ea mediază afirmarea intereselor conflictuale. D. Gu¤ti *(Sociologia războiului,* 1915) preciza că războiul ca realitate socială "este produsul simultan al unor nenumărate for¤e materiale, morale, intelectuale ¤i economice... este mai mult decît numai o simplă chestiune de strategie, aprovizionări ¤i armament, căci el rezumă o întreagă epocă istorică: toată ¤tiin¤a, toată economia, toată cultura, toată tehnica unui timp se oglindesc într¤insut!" P. contemporană îi centrează interesul pe stabilirea corela¤iilor între nivelul dezvoltării socio¤economice, structurile politicului, structurile militare, caracteristicile aparatului statal ¤i ale procesului decizional, for¤a opiniei publice ¤i a liderilor politici, elemente de psihologie socială ¤i individuală, conjuncturi. *V. război.* S.M,

POLIANDRIE căsătorie a doi sau mai mul¤i bărba¤i cu o singură so¤ie. Formă pu¤in răspîndită, cercetările antropologice rezumîndu¤se la citarea doar a două societă¤i poliandre (Nayar ¤i Toda din India) ¤i a unor grupuri din Nepal. Pahari din Nepal practică o p. fraternă: o femeie se căsătore¤te cu fratele cel mai vîrstnic, iar fra¤ii mai mici pot avea rela¤ii sexuale cu ea. Ea consideră to¤i fra¤ii ca fiindu¤i so¤i ¤i nici unul nu poate revendica drepturi exclusive asupra ei. Copiii recunosc to¤i fra¤ii ca fiindu¤ie ta¤i ¤i mo¤tenesc în comun proprietatea deja comună a ta¤ilor lor. Dacă familia se divizează, copiii sînt împăr¤i¤i între fra¤i ta¤i, prin tragere la sor¤i, sau în func¤ie de rangul na¤terii, sau cum decide mama. Etnologii ¤i antropologii consideră p. drept un mijloc de a suprima partajul dintre fra¤i, de a restrînge numărul mo¤tenitorilor ¤i de a suprima certurile ivite cu ocazia partajului sau un mijloc de a suplini absen¤a bărba¤ilor (în societă¤ile în care bărba¤ii petrec o bună parte din via¤ă în grupuri militare izolate de femei sau participă la lungi procese de transhumantă). *V. căsătorie, lamilia, mono gamie, poliginie.* I.Mih.

POLI DE CRE¤TERE 1. Sector sau ramură (activitate, unitate) economică pentru care sînt specifice ritmuri rapide de cre¤tere, stimulative ¤i pentru alte ramuri (activită¤i, unită¤i) economice cu care interac¤ionează (Fr. Perroux, 1955). 2. în urbanism p. de c. sau, în sens ¤i mai larg, cei de dezvoltare, sînt localită¤i sau arii avînd un poten¤ial ridicat de influen¤are a cre¤terii sau dezvoltării din restul localităţilor apar¤inînd aceleia¤i zone social¤e¤conomice. Volumul ¤i natura Investi¤iilor care urmează a fi realizate în p. de c. constituie principalul factor de sporire a poten¤ialului de cre¤tere al unită¤ii teritoriale respective. Influen¤a p. de c. se realizează prin procese de polarizare (de convergen¤ă) al căror obiect îi pot constitui activităţile economice sau cul¤turale, deplasările de popula¤ie etc. V. *centru/periferie, urbanism.* D.S.

POLIGiNIEcăsătorirea unui bărbat cu două sau mai multe so¤ii. Această formă de căsătorie este considerată foarte atractivă, dar este practicată numai în unele societă¤i. în ¤ările de religie cre¤tină este condamnată de Biserică, fiind considerată o formă de păgi¤nism. Islamul permite căsătoria cu maximum patru femei. P. este considerată, de către cei care o practică, o formă de prestigiu ¤i de profit, dar numai bărba¤ii boga¤i îi permit căsătoriile multiple, întrucît este necesar să se achite un pre¤al logodnicei. Din acest motiv, chiar în societă¤ile în care p. se bucură de un prestigiu ridicat, un număr mare de familii, îndeosebi din categoriile sărace, sînt monogame. *V. căsătorie, familie, monogamie, poliandrie.* I.Mih.

POLITICĂ procesul prin care un grup uman, ou opinii □ interese inițial diferite, ajunge la decizii □ opțiuni colective care se impun întregului grup □ simbolizează o p. a acestuia în ansamblu. La nivel social global, statui este exponentul unei p. comune a întregii comunități pe care o reprezintă. Numai că atunci cînd vorbim despre p. unui stat, vorbim despre p. acestuia in raport cu alte state, ca expresie a afirmării suveranității sale. într□o societate pluralistă, în plan intern, nu putem vorbi numai despre p. statului, ci □ despre p. attor entități□politice: partide, grupuri, organizații sociale sau profesionale. în interiorul unei astfel de societăți avem, deci, de a face cu o multitudine de s; numai în statele totalitare putem constata un caracter monolitic al p. interne, care ajunge astfel să "interzică" p. Această noțiune implică deliberarea, opțiunea, diferențierea atitudinilor, lupta sau consensul. Putem vorbi, astfel, despre o suspendare a exercițiului politic în regimurile totalitare, chiar dacă acestea clamează participarea sau adeziunea. P. presupune diversitatea opiniilor, chiar dacă acestea diferă doar în ce privește mijloacele □ nu obiectivele vizate. Cînd oamenii sînt spontan de acord privind modalitățile unei acțiuni sau, □ mai mult, ajung la unanimitate în procesul decizional, fără însă a fi constrînș, atunci nu mai au nevoie de p.. Grupurile de prieteni sau comunitățile științifice pot constitui ilustrarea acestui ideal de consens apolitic. Dar □ acestea se integrează în raporturi mai ample cu alte grupuri ori cu societatea în ansamblu □, prin forța împrejurărilor, intră sub incidența p.. *Apolitismul* este astfel o noțiune relativă. Se poate considera că există grupuri nonpolitice sau apolitice într□o societate dată, dar acest caracter este propriu vieții lor interne □ nu implicării lor în raporturi mai largi care implică alte grupuri, cu alte opțiuni. P. are implicații asupra modalității în care se elaborează ori se adoptă o decizie. Ceea ce comportă trei caracteristici principale: persuasiunea (rațională), negocierea □ un mecanism de realizare efectivă a deciziei (execuție). P. exclude rezolvarea conflictelor prin forță, p. încetează atunci cînd intervin armele sau forța. Există, deci, similitudini între artă □ p., nu numai în pianul spiritual, ci □ în cel al acțiunii. P. se asociază cu exercițiul puterii, care singurul poate asigura realizarea deciziilor. Chiar dacă este de neconceput fără o autoritate intrinsecă, p. este inseparabilă de putere, puterea politică fiind tocmai mariajul dintre structurile deliberative ale unei societăți □ birocrația statală. Acest aspect coercitiv este deplîns de ideologiile liberale, anarhiste sau marxiste, care evocă o viitoare dispariție a p. în filosofia politică se face, începînd din anii '60, o distincție între politic (ansamblul relațiilor sociale necesare care ar constitui esența p.) □ p. (modalitățile de a transforma necesarul în posibil sau chiar în imperativ). O asemenea distincție poate fi fertilă atît pentru cercetarea problematicii implicate de geneza p., cît □ pentru a recupera un anumit teren al dezbaterii în jurul conceptului din zona strictă a ideologiilor. Anumite extensii ale termenului pot fi exagerate, cum este sloganul lansat de literatura feministă: "ceea ce este personal este politic". Deși intenția a fost de a atrage atenția forurilor politice asupra unor probleme privind condiția femeii, acest slogan amintește de totalitarismul politic al partidului comunist care considera că totul privește partidul, inclusiv viața privată a membrilor săi. Fenomenul de *politizare* este real în societățile actuale: tot mai multe probleme, care nu aveau altădată relevanța politică, intră, astăzi, sub incidența acesteia, dar întotdeauna este o măsură □ aceasta pare să fie importanța reală a unei probleme, altădată cu implicații doar grupale sau individuale, pentru supraviețuirea unui grup sau unei comunități umane, în ansamblu. *V. conflict, ideologie, negociere, persuasiune, regim politic, stat.* N.L.

POLITICĂ FISCALĂ principal instrument de management macroeconomic — alături de politica monetară, politicile de venituri □ politica relațiilor economice externe — constînd în stabilirea de niveluri de impozitare □ de cheltuieli în scop de a influența performanța macroeconomică. Cheltuielile guvernamentale pentru bunuri □ servicii (cumpărări de tancuri □ cisterne, construcții de drumuri □ diguri, salarii pentru judecători □ ofițerii de armată etc.) determină, prin nivelul la care sînt dimensionate, proporția între sectorul public □ cel privat. în plus, cheltuielile guvernamentale afectează nivelul general al cheltuielilor □, implicit, nivelul PNB. Impozitarea, cealaltă jumătate a p.f., joacă la rîndul ei un dublu rol: pe de o parte, impozitul reduce (□, indirect, redistribuie) veniturile disponibile ale populației, scăzînd cheltuielile sale de consum, cererea globală □ PNB efectiv; pe de altă parte, impozitele alimentează cu resurse financiare bugetul statului în vederea realizării principalelor lui funcții □ implicit ajută la formarea prețurilor cu care se confruntă pe piață indivizii □ firmele, influențînduțle astfel imboldurile (motivația) □ comportamentul ca agenți economici. *V. macroeconomie, politică socială.* E.P.

POLITICĂ SOCIALĂ tn sensul cel mai general, prin p.s. se au în vedere atitudinile, programele □ acțiunile îndreptate spre rezolvarea diferitelor probleme sociale. P.s. cuprinde deopotrivă implicarea autorităților publice, acțiunile organizațiilor nonguvernamentale □ale persoanelor Individuale, reunind sectoarele public, privat □ voluntar. Uneori există tendința de a limita p.s. la ceea ce întreprind autoritățile publice. Pe de altă parte, se atrage atenția asupra faptului că, fiind vorba de o politică publică, p.s. include atit ceea ce fac autoritățile, cît □ ceea ce nu fac (fie ce se abțin, fie că ignoră) într□un anumit domeniu al vieții sociale. • P.s. se definește în cadrul principiilor, valorilor □ tradițiilor ce guvernează relațiile sociale dintre indivizi, grupuri, comunități □ instituții cu referire la distribuția resurselor □ nivelul bunăstării populației. • O altă strategie de definire a p.s. constă în enumerarea domeniilor în atenție, cum ar li securitatea (protecția) socială cu cele două componente de bază — asigurările □ asistența; serviciile sociale publice □ personale; sănătatea; educația; locuința; delincventa; staîusul social, participarea □ distribuția puterii, mediul înconjurător, securitatea personală etc. în fapt, se oscilează între o accepție restrlnsă, potrivit căreia p.s. privește numai instituțiile bunăstării sociale □ o enumerare, care se vrea a fi exhuasiivă, a problemelor sociale de interes. • Combinind cele două strategii de definiție a p.s. vom avea ca primă delimitare instituțiile oficiale aie bunăstării sociale, mai exact sistemul securității (protecției) sociale promovat de autoritatea publică, iar pe de altă parte asistăm la încercări de a reuni în cadrul p.s. factori □ acțiuni diverse din sfera socialului. Dealtfel, delimitarea strictă a p.s□ în raport cu alte politici publice (economice, de exemplu) este dificilă, dacă avem în vedere multiplele Interferențe □ intercondiționări (cel mai adesea mijloacele de realizare a unei p.s. sînt de natură economică). Diferite modele de p.s. se asociază cu anumite concepții, pu□ tîndu□se distinge trei mari orientări, respectiv dreapta, stînga □ centrul politic. • Orientările de dreapta se sprijină pe laissez□faire, punînd accent pe maximizarea bunăstării ca efect al libertății. Distribuția veniturilor, a educației, a serviciilor medicale □ sociale depinde de sistemul productiv □ puterea individuală de negociere în relațiile de piață. Statul intervine, pentru a□i proteja pe cei slabi □ a□i înfrîna pe cei puternici, doar atunci cînd nivelul de trai se situează sub minimul de subzistență sau este amenințată societatea. Potrivit concepțiilor de dreapta nu există o

bază morală pentru sacrificarea distribuției ce rezultă din mecanismul pieții. Poziția unui individ pe piață reflectă productivitatea lui, p.s. este coercitivă. Distribuția bunăstării nu se poate realiza din perspectiva morală, deoarece aceasta ar fi neproductivă și afectează drepturile și libertățile individuale. Or, o bună societate trebuie să fie productivă și liberă. Prin urmare, de pe poziții de dreapta se va argumenta necesitatea dimensionării la minim a cheltuielilor sociale, reducerea importanței sectorului public, inclusiv în domeniul social, impozite mici și neprogresive. 4> La rîndul lor, orientările de stînga accentuează valorile egalității și drepturile tuturor cetățenilor de a lua parte la activitățile politice, economice și sociale, ceea ce nu este posibil pentru cineva aflat în stare de sărăcie. în acord cu aceste orientări, statul este răspunzător pentru organizarea relațiilor sociale, economice și politice pentru a-i permite fiecăruia să acceadă la un nivel de trai în acord cu demnitatea umană. P.s. cuprinzătoare nu este atît un element de generozitate cit unul al bunei funcționări a sistemului social, factor de menținere a păcii sociale și cadrul activității economice. Acea zisa orientare de stînga reunește modele diferite de p.s., uneori aflate în opoziție, dacă avem în vedere concepțiile socialiste (comuniste), social-democratice sau creștin sociale, • Cît privește orientările de centru, ele acordă importanță atît libertății individuale, cît și pieței ca mijloc de distribuție socială. Responsabilitatea guvernului (a statului) trece însă dincolo de a asigura doar nivelul de subzistență. Se are în vedere asigurarea unui minim social de trai, care să permită implicarea activă a individului în societate. • De-a lungul timpului s-a înregistrat o evoluție a p.s.: de la inițiativele caritabile izolate la programe sociale complexe. Sursele care au alimentat dezvoltarea politicilor și programelor sociale sînt de natură umanitară și pragmatică în încercarea de rezolvare a problemelor existente și a asigura pacea în societate. Democrațiile occidentale au ajuns să aloce resurse importante pentru bunăstarea socială, aproape indiferent de partidele care s-au succedat la putere. Factorii de acțiune în favoarea p.s. ample au fost și sînt sindicatele, partidele și statul, iar acțiunile sînt stimulate de competiția electorală, de existența sectorului public (de stat) și realizarea prin intermediul instituțiilor publice și administrative. Din punct de vedere istoric, se înregistrează o evoluție a p.s. de la modelul individualismului represiv, la modelul individualismului liberal și apoi la modelul universalist al statului bunăstării sociale, susținut de sindicate, social democrație, social creștinism, liberalismul moderat, alte forțe sociale și politice. • Modelul individualismului represiv a fost caracteristic începuturilor industrialismului reluat într-o anumită măsură de noua dreaptă. Modelul respectiv se bazează pe libertatea de acțiune a individului, dar și pe responsabilitatea lui pentru e-ec. Sărăcia este considerată deopotrivă un păcat și un act delincvent ce trebuie pedepsit (Ilustrarea modelului individualismului represiv este Legea săracilor din Marea Britanie, din 1834, cu Casele de muncă). • Modelul individualismului liberal crează primele elemente ale statului bunăstării sociale. Sistemul de piață este considerat calea morală și justă de obținere a prosperității, dar apar și victime ale jocului pieții, ceea ce face necesară asigurarea de risc (accidente, somaj, boală, pensii). • Modelul universalist are în vedere o viziune largă asupra nevoilor umane, care sînt gîndite la nivelul prosperității. Statul este răspunzător de bunăstarea cetățenilor săi, ceea ce impune o politică amplă de redistribuție a veniturilor, Anii '80 au înregistrat o critică puternică la adresa modelului universalist, al statului bunăstării, reproșîndu-se lipsa de performanță, eficiența scăzută a programelor sociale, risipa de resurse, abuzul de protecție și beneficierea de ajutoare nemeritate, critici făcute de pe pozițiile liberalismului conservator, promotor al unui model rezidual de p.s., potrivit căruia cheltuielile sociale trebuie menținute la un nivel scăzut pentru a încuraja efortul individual. Introducerea sectorului privat în domeniul serviciilor sociale asociată cu atenția sporită față de eficiența programelor constituie direcții importante de reformă a p.s.. Dealtfel, distincția dintre modelele rezidual și universalist se face în ultimă instanță prin ponderea cheltuielilor sociale în PIB. Pentru modelul rezidual valoarea relativă a cheltuielilor se situează în jur de 20%, iar pentru modelul universalist se depășește 30%. în ultimele decenii Marea Britanie a trecut de la modelul universalist ia cel rezidual, în timp ce Italia a parcurs traseul de la modelul rezidual la cel universalist, promovat de marea majoritate a țărilor occidentale. Uneori se face afirmația, nu lipsită de realism, potrivit căreia p.s. specifică modelului universalist s-a vrut și a reușit să fie o alternativă reformistă la modelul comunist de "rezolvare" a problemelor sociale. • Nu trebuie pierdut din vedere faptul că modelul universalist de p.s. a fost adoptat în perioade de criză (a-a a fost cazul modelului suedez al anilor '30, al celui britanic din timpul războiului (1942), sau al celui German, cu economia socială de piață din anii '50), dar ulterior s-a generalizat din intenția de a asigura o calitate a vieții înaltă pentru întreaga populație, ca efect al dezvoltării economice la care au ajuns țările occidentale. Pentru țările foste socialiste, aflate în tranziție la economia de piață, se pune problema adoptării unui model de p.s. în acord cu noile caracteristici ale societății, în care se înlocuiește proprietatea de stat cu proprietatea privată. V. *asisten ă socială, protec ie socială, securitate sociala, sărăcie.* I.M.

POPOR termenul și-a cîștigat o poziție în circuitul cult grație, mai ales, celebrei lucrări a lui Jules Michelet, Le *Peuple,* tipărită în 1846, una dintre cărțile fundamentale ale pașoptiștilor europeni. Pentru pașoptiști, p. este o persoană colectivă. Termenul va dobîndi o semnificație strategică în gîndirea pașoptistă a secolului al XIX-lea. "Originalitatea lumii moderne, scrie Michelet *(Histoire de la Revolution),* stă în aceea că, deși participă și mărește *solidaritatea intre* p., întărește în același timp *specificul fiecărui* p. precizîndu-*na ionalitatea.* Pînă într-acolo încît fiecare dintre ele să ajungă o *unitate* desăvîrșită, să apară drept o *persoană,* un *suflet aparte* (...) Persoana e un lucru sfînt. Pe măsură ce o națiune capătă caracteristicile unei persoane și devine suflet, inviolabilitatea sa crește în aceeași proporție, crima de a viola *persona-litatea na ională* devine cea mai mare dintre crime". Aplicînd principiile sociologiei pure, F. Tonnies subînțelege prin termenul de p., nivelul maxim de realizare a "voinței organice". Ținînd seama de faptul că "voința organică" este expresia "unității vieții", înseamnă că p. este chiar cadrul maximal de exprimare a acestei "unități". Viața p. se bazează pe "concordie", pe "cutume" (obiceiuri) și pe *"con tiin a religioasă".* Cadrele sale sînt *via a familială,* saru/și *burgul.* Odată cu trecerea la modernitate, apar noi cadre ale sociabilității umane: *via a marelui ora , via a na ională* și *via a cosmopolită.* Sinteza acestora este "societatea*. P. cu tradițiile și con tiin a lui religioasă trece în umbra *na iunii* și a *vie ii cosmopolite* cu manifestațiile lor politice și cu explozia cunoștințelor. Prin urmare, Tonnies distinge între două tipuri: *omul comunitar* și omul *societal.* Unul se dezvoltă maximal în cadrul vieții familiale, tradiționale și religioase ap. celălalt în cadrul convențional, politic (sau statal) și intelectual al națiunilor și al Republicii Savante, cosmopolite. "Omul comunitar" are caracter pașnic, familial, con tiin a religioasă, sentimentele lui sînt modelate de obicei. Viața lui se desfășoară în familie, în sat sau

în burg. Subiectul socia! al acestor cadre de viață colectivă este p., ființa socială □ Biserica. Acestea sînt cointensive. La rîndul său, "omul societal" este, caracterial, un om convențional (dominat □ ghidat de convenție), sentimentele sale sînt modelate de politică (afectiv, deci, este un om politic), starea lui mentală este dominată de cunoștințe. Viața lui se desfășoară în marele oraș, în cadrul națiunii □ în mediul cosmopolit al circulației informațiilor □ opiniilor (cf. F. Tonnies, "Gemeinschaft und Geseleshaft"). Pentru Durkheim, p. reprezintă comunitatea ai cărei membrii împărtășesc aceleași tradiții □ aceleași viziuni despre "geneza lumii, a societății □ a principalelor practici sociale*. Aceste tradiții pot funcționa sub *formă difuză,* într□un corp de cultură orală, conservat prin memoria colectivă nescrisă, sau sub forma unor texte care alcătuiesc împreună cartea sacră a unui p, O asemenea carte, bunăoară, cuprinde toate "scrierile istorice" ale *Vechiului Testament,* care expun istoria p. evreu de la facerea lumii □ pînă după captivitatea babilonică (Pentateuhul, adică cele cinci cărți ale lui Moise.Iisus Navi, Judecătorul, Rut, Samuel, Regii, Cronicile, Ezra, Neemia, Ester□ Macabei). Atacul la tradițiile orale sau scrise reprezintă, în ambele cazuri, atacuri contra sufletului unui p. Deci p. desemnează comunitatea de reguli □ de sentimente, comunitatea ofenselor resimțite, comunitatea reprezentărilor, a experiențelor sociale □ profesionale (un fel de "comunitate tehnică" etc). Odată cu despărțirea practicilor culturale de practicile producției s□a ivit □ posibilitatea scindării comunității p. Apar două circuite ale culturii, — populară □ savantă — astfel că o "elită" se poate separa de comunitatea tradițiilor. Există, din acest punct de vedere, două tipuri de elite în lume: una care□ și desfășoară activitatea în cadrul comunității culturale a propriului p. (elitele "organice") □ elitele care se îndepărtează de acest corp comunitar, ba chiar contestă comunitatea tradițiilor pînă la disprețuirea p. însuși ca *fiin ă etnică.* Nici un intelectual *evreu,* bunăoară, nu se întoarce contra *Pentateuhului,* adică împotriva comunității spirituale a p. evreu. Nici un intelectual rus nu se ridică împotriva comunității tradițiilor □ folclorului rusesc, adică împotriva p. rus. P. reprezintă, în accepția lui Durkheim, "stările puternice □ definite ale conștiinței colective". Prin această conștiință comună, omul ia act de sine ca putere morală, ca instanță prin care se desăvîrșește opera divină în lume. Subiectul acestei conștiințe comune este ceea ce putem desemna cu termenul de p. El se manifestă în conștiința individuală ca fenomen de conștiință comună □ deci ca o comunitate ideală, suprapersonală, de natură cvasireligioasă. Chiar dacă este latentă ea are caracter real. Ea este *reală* (manifestă), în măsura în care indivizii participă la aceleași mituri, aceleași viziuni, aceleași sentimente, aceleași reprezentări. Prin această conștiință se definește sentimentul apartenenței etnice. Este posibilă obturarea funcționării acestei "comunități ideale" în conștiința individuală. Consecința acestei obturări este o gravă criză a identității etnoculturale □ deci a sentimentului apartenenței, criză care se manifestă prin simptomatologiile deculîurative modeme (de la nevrozele "sinelității* la stările paranoide □ anarhice). Decuparea celor care participă la un cerc de sentimente, reprezentări □ credințe comune constituie p., care este, deci, partea comună din conștiințele □ simțirea noastră, suma similitudinilor noastre, acele stări prin care se exprimă comunitatea noastră ideală de sentimente, reprezentări □ credințe. P. preschimbă indivizii fără legături între ei în *semeni.* Durkheim constată acest fenomen în analizele istorice ale subiectului dreptului penal, consemnînd că la cei vechi subiectul acestui drept □ deci al conștiinței comune (justițiare) este p. El asimilează acest subiect unui tip social generic, pe care,

din perspectiva teoriei solidarității sociale, îl putem asimila "solidarității mecanice" sau prin *asemănare.* în viziunea lui Durkheim nu trebuie să spunem că un "act ofensează conștiința comună pentru că este criminal, ci că este criminal pentru că ofensează conștiința comună". (E. Durkheim, De *ia divi sion du travailsocial,* p. 48). Desigur că relația între *pedeapsă* □ "crimă" de ofensare a "sentimentului colectiv" nu este atît de clară □ directă pe cit o presupune Durkheim. Adeseori ofensele aduse acestor sentimente rămîn nepedepsite. V. *caracter na ional, comunitate, cultură, na iune, specific na ional.* I.B.

POPORANISM curentpolitico□ideologic □ literar influent în societatea românească în perioada 1893□1914 datorită activității lui C. Stere □ G. Ibrăileanu. Sociologia p. îș are sursele în activitatea teoretică □ ideologică (îndeosebi polemice cu socialiștii) a lui C. Stere (1865□1936). Denumirea p. are rațiuni polemice, exprimînd ideea de "program pentru popor* □ nu "popor pentru program" (ca în cazul socialismului românesc). Principalele idei care caracterizează sociologia p. sînt următoarele: a. societatea este în esență ei "o cooperațiune". Noțiunea de cooperație este considerată de Stere ca un principiu fundamental al sociologiei, semnificînd acea "putere a maselor", acel prisos de putere nereductibilă care hotărăște "izbînda" societății în lupta pentru existență, pentru progres; *b.* statul național este cadrul de integrare socială reală întrucît are bază socială largă; c. în țările agricole, țărănimea (chestiunea agrară) este "singura problemă proprie" ce se impune a fi rezolvată de societate conform cu tendințele sociale ale țărănimii, cu interesele ei □ în sensul evoluției proprii a producției agricole; *d.* ridicarea condițiilor de viață ale țărănimii, care constituie majoritatea covîrșitoare a națiunii □ care însumează toată forța ei vitală, presupune, în optica p., dezvoltarea gospodăriilor țărănești familiale cu ajutorul unei puternice mișcări cooperatiste, dezvoltarea meseriilor □ industriilor mici, extinderea condiționată a industriei mari (în măsura în care nu aduce prejudicii pentru viața economică); e. legitimitatea unui partid politic □ a unui program politic in societatea românească este dată de idealul independenței naționale. Aici rezidă deosebirea esențială, după Stere, între p. (care□ integrează scopurile în cadrul vieții naționale, pentru poporul român) □ socialism (care are idealuri internaționale); f. identificarea unor mecanisme sociale ale deteriorării relațiilor sociale, cum sînt procesele de înstrăinare, care se dezvoltă în cadrul civilizației Urbane capitaliste, pricinuite de fenomenele reificării esenței umane, stereotipiei muncii parcelare: "omul□ciocan", "omul□roată", "omui□spadă", "omul□condei", "omul□carte". Țăranul se apropie cel mai mult de idealul omului armonios, el "muncește, simte, cugetă". P. a formulat teoria ocolirii fazei capitaliste, a căii specifice de dezvoltare a societății românești. *V. românism, sămănătorism, sincronism, ărănism.* M.L

POPULISM (în I. rusă *narodnichestvo),* termen care a fost utilizat inițial pentru a desemna mișcarea intelectualilor din Rusia anilor 1850□1880 împotriva țarismului. Intelectuali precum A.I. Herzen (1812□1870), N.G. Cernîșevski (1828□1889) □a., respingînd ideile liberalismului occidental, au încercat să se opună despotismului țarist, elogiind tradițiile □ "sufletul" poporului rus (ale țăranilor) pentru cultivarea căreia au militat prin scrierile lor. K. Marx □ mai apoi V.I. Lenin au criticat p. (narodnicismul), reproșînd acestei ideologii faptul că vede în țărănime □ în intelectualitate singurele forțe "sociale capabile să instaureze socialismul prin dezvoltarea obștii țărănești. în prezent, prin analogie, p. desemnează mișcările □ doctri□

nele care fac apei într□o manieră exclusivă, nediferen□iată □i aproape mistică !a "popor" sau la "masele populare". Ideologia p., sub diferite forme, este răspîndită în unele din fostele colonii □i — adăugăm noi — în unele din □ările foste comuniste. *V. ideologie, poporanism.* **S.C.**

PORNOGRAFIE literatură, fotografii, picturi, filme etc. avînd caracter obscen, indecent, imoral □i inten□ia de a provoca excita□ia sexuală. Subiectele abordate în materialele pornografice vizează, de regulă, organele sexuale, actul sexual, perversiunile sexuale. • Existen□a p. datează de citeva secole, apari□ia ei fiind legată de tratarea sexualităţii ca subiect tabu. Produc□ia pornografică a cunoscut o largă răspîndire în special în cea de□a doua jumătate a secolului al XX□lea, de□i consecin□ele ei asupra moravurilor au fost frecvent semnalate de către speciali□ti (medici, psihologi, sociologi). Numeroase state au adoptat diferite măsuri, inclusiv juridice, încercînd să interzică sau să restrîngă la maximum produc□ia pornografică. • Etichetarea ca p. a diferitelor materiale este dependentă de sistemele de norme □i valori. Există unele □ări asiatice (India, Japonia □a.) sau africane unde înfă□i□area unor scene sexuale nu este considerată un fapt obscen. Ceea ce în alte păr□i ar fi tratat ca p. în astfel de □ări reprezintă un element important al vie□ii sociale, culturale □i religioase. Adresîndu□se în special tineretului, p. îi poate influen□a atitudinile □i comportamentele, mai ales în lipsa unei educa□ii sexuale adecvate, încă tratată cu rezerve, făcînd loc atît prejudecăţilor □i tabuurilor, cît □i răspîndirii p. Impactul negativ al p. poate fi contracarat printr□o furnizare corectă a informa□iilor despre sexualitate, ca dimensiune normală a vie□ii umane. *V. prostitu ie, tabu.* **L.M.**

POSIBIL AC□IONAL concept utilizat în mod special în analiza func□ională □i care desemnează totalitatea condi□iilor fizice, u□mane □i sociale în care actorii sociali î□i construiesc solu□iile la problemele lor. P.a. este compus din: *a.* posibilităţi uman□individuale de ac□iune — capacităţile fizice, psihice □i cognitive ale persoanelor umane; *b.* posibilităţile social□colective de ac□iune — capacitatea de mobilizare a resurselor colective, de coordo□nare a grupurilor □i comunităţilor; c. instrumentele materiale □i social□institu□ionale de ac□iune — tehnologie, institu□ii sociale, tradi□ii, organiza□ii sociale; *d.* cuno□tin□ele relevante la respectiva ac□iune. Sistemele so□cial□umane î□i construiesc elementele lor func□ionale în cadrul unui p.a., dar care poate fi determinat în mod obiectiv. P.a.. reprezintă universul real al inven□iei umane. Alternativele între care decidentul are de ales sînt poten□ial incluse în p.a.. *V. func ie.* **C.Z.**

POST□MODERNITATE termen considerat uneori ca sinonim cu *post modernism* sau *societatepost industrială,* iar alteori, □i probabil cu mai multă acurate□e, ca referindu□se la stadiul cel mai înalt de dezvoltare a modernităţii, caracterizat prin afirmarea lipsei de certitudine a cunoa□terii (relativism sau de□constructivism cognitiv); discreditarea principiilor evolu□ioniste aplicate în interpretarea istoriei □i înlocuirea lor cu ideea că istoria este non□teleologică, astfel că nici un tip de "progres" nu poate fi sus□inut (permanentizarea schimbării, "sfîr□itul istoriei", "pluralitatea istoriilor"); instituirea unei noi ordini sociale □i politice în care vechile doctrine □i/sau ideologii au devenit desuete, iar altele noi {cum ar fi ecologismul) se cuplează cu mi□cări social□politice adecvate, posibil generatoare de noi alternative de organizare (multiplicarea auto□rităţilor, erodarea puterii, mobilitatea super□extinsă în timp □i spa□iu). în timp ce p. este raportabilă la modernitate, ca temă emi□namente sociologică, *post modernismul* se referă la stiluri □i produse creatoare din literatură, pictură, sculptură sau arhitectură, în general din artă, avînd caracteristici □i un nou mod de reflec□ie estetico□filosofică (J.F. Lyo□tard, *The Post Modern Condition,* 1985; J. Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity,* 1987). Unele din trăsăturile propuse pentru caracterizarea p. sînt convergente cu cele ale nihilismului, invocîndu□se în acest sens filosofia lui F. Nietzsche. Totu□, în timp ce ideile lui Nietzsche sînt relevante mai ales cu privire la principiile promovate de iluminism, p. poate fi considerată ca meta□reflec□ie asupra reflexivităţii inerente modernităţii. în consecin□ă, se poate sus□ine că p. nu este o fază ulterioară modernităţii ci faza de radicalizare autoreflexivă a acesteia (A. Giddens, *The Consequences of Modernity,* 1990). Ar rezulta astfel o epocă de tranzi□ie socială dominată de procesul de globalizare (planeta noastră a devenit, cum spune Mc. Luhan, un "sat global") □i de căutarea, uneori afirmarea tran□antă, a unor noi forme de organizare □i conducere, noi institu□ii □i moduri/stiluri de via□ă. P. este termenul care identifică această perioadă de tranzi□ie socială globală. *V. mi cări sociale, modernitate, nihilism, schimbare socială.* L.V.

POZITIVISM SOCIOLOGICI./n *sens restrîns,* termenul de p. se aplică lucrărilor celor care s□au autointitulat pozitivi□ti sau au acceptat o astfel de etichetare. Din această perspectivă se disting două stadii distincte. Un prim stadiu a fost instituit în domeniul filo□sofiei sociale de către A. Comte, care a lansat termenul de *"filosofie pozitivă"odală* cu cel de sociologie în prima jumătate a secolului al XIX□lea *{Cours de philosophie positive,* 1830□1842). Cel de ai doilea stadiu corespunde dezvoltării "p. *logic"* sau a neopozitivismului în deceniul al treilea din secolul XX de către reprezentan□ii Cercului de la Viena (M. Schlick, H. Carnap, O. Neurath, Ph. Frank, H. Reichen□bach etc). Dintre membrii Cercului de la Viena cel care s□a preocupat mai mult de aplicarea logicii pozitiviste în domeniul sociologiei a fost O. Neurath *(Sociology. and phisicalism,* 1959; *Foundations of the social science,* 1944). Influen□a sa directă asupra dezvoltării sociologiei ca atare a fost însă foarte redusă (A. Giddens, 1978). Mai degrabă se poate spune că p. logic a impulsionat dezvoltarea metodologică în domeniul sociologiei prin lucrări ale unor filosofai □tiin□ei (E. Nagel, C. G. Hempel) □i mai ales prin fundamentarea unor noi practici de cercetare (P. F. Lazarsfeld, M. Rosenberg, *The language of social research,* 1955; H.L. Zet□terberg, *On theory and verification in sociology,* 1954). 2. *In sens larg,* termenul de p.s. este aplicat în mod difuz pentru a caracteriza acele lucrări care într□un fel sau altui adoptă presupozi□iile □i principiile de abordare consacrate de p. filosofic.în general, sînt admise ca presupozi□ii filosofice de bază: *a.* asertarea fundamentului experien□ial al oricărei cunoa□teri, ceea ce corespunde "regu□lei fenomenalismului" din filosofia neopozitivistă; *b.* considerarea judecăţilor de valoare □i normative ca lipsite de con□inut sau consistenţă empirică □i deci incapabile de a fi validate prin testarea experien□ială, ceea ce solicită eliminarea lor din discursul □tiin□ific □i op□iunea pentru o construc□ie teoretică neutrală valoric, în virtutea admiterii acestor presupozi□ii, s□a tins către accentuarea importan□ei faptelor ca date primare ce trebuie culese în mod independent de orice teorie. S□a ajuns astfel la o orientare empiristă de culegere necritică de fapte, care nu duc la vreo teorie, □i la implica□ia ideologică a feti□izării realităţii existente. Ca principii ale abordării pozitiviste au fost consacrate următoarele: a. Metodologia cercetării din □tiin□ele naturii poate fi adaptată □i utilizată în sociologie. Fenomenele sociale sau cele incluse în aria subiectivităţii umane

sînt considerate ca "obiecte" ce pot fi analizate în mod similar cu investigarea obiectelor naturale. Sociologul adoptă poziția de observator al realității sociale, *b.* Produsul sau rezultatul final al investigației sociologice poate fi formula! în termeni similari celor din științele naturii, adică sub formă de legi sau de generalizări legice, iar cercetătorul social se consideră a fi un analist obiectiv, detașat, neimplicaî în realitatea investigată, *c.* Sociologia este o disciplină "tehnică", incluzind acea cunoaștere care are o formă eminamente sau predominant "instrumentală" și nu implică logic nici o valoare. în consonanță cu aceste principii s-au consacrat diverse "atitudini" pozitiviste care se orientează spre: "dezfilosofarea" discursului sociologic, aplicarea unor tehnici de testare a ipotezelor pentru consacrarea cunoașterii obiective și valide, formularea de generalizări empirice sau teoretice ce au sau pot avea statut de "legi", elaborarea de modele logico-matematice ale fenomenelor sociale sau dezvoltarea de practici formalizabile, opțiunea pentru neutralitatea axiologică a discursului sociologic, accentuarea caracterului instrumental al cunoașterii sociale pe calea elaborării și afirmării unei veritabile "inginerii sociale". Rareori și poate nicicînd presupozițiile filosofice, principiile abordării și orientările atitudinale nu sînt în mod integral identificabile în una și aceeași lucrare sociologică. Mai frecvente în sociologie sînt *atitudinile pozitiviste,* care se caracterizează prin aderarea la un principiu sau altul și ignorarea sau contestarea celorlalte. De exemplu, un sociolog poate opta pentru susținerea caracterului instrumental al cunoașterii sociale, fără ca aceasta să implice în mod necesar aderarea la principiul neutralității axiologice. Două consecințe importante rezultă de aici. Prima este că teorii sau practici metodologice care se prezintă ca diferite dintr-un punct de vedere ajung să fie convergente sau identice din altul. Mai mult, în aceleași demers de cercetare pot fi adoptate și practicate principii pozitiviste și nepozitiviste. A doua consecință este că termenul de p.s. a ajuns să aibă un grad înalt de ambiguitate semantică, astfel că aplicarea sa în caracterizarea unei analize sociale nu poate fi altfel decît eluzivă. Așa se face că în perioada ultimelor două decenii atributul de "pozitivist" a fost invocat in sociologie aproape exclusiv în contexte critice cu scopul de a blama o abordare sau a contesta rezultatele unei analize, astfel că nici un sociolog nu și-l revendică astăzi. *V. empirism, metodologia cercetării sociologice.* LV.

PREBENDĂ/ PREBENDALISM "prebendă: dreptul unui slujitor domnesc (slujbași) de a fi recompensat de la stat, pămînturile bisericii sau alte venituri publice", spune H. Gertz în glosarul alcătuit pentru lucrarea lui Max Weber *(The religion of China).* Weber îi denumește pe acești beneficiari, "prebendiari", iar sistemul politic bazat pe un "personal de prebendiari, prebendalism". Sociologul german folosește acest termen în teoria sa despre imperii, cînd analizează cele două forme de dezintegrare ale unui imperiu: "feudalizarea, ca în Europa apuseană și *prebendaiizarea ca în China".* "Puterea și venitul au fost distribuite într-un caz lorzilor proprietari, autonomi, legați de o zărănime dată, iar în celălalt caz, unui strat imperial larg, semi-universaiist în recrutare, deliberat menținut în afara legăturilor cu aria locală și, astfel, dependent de favorul centrului". Consecințele, sistemului prebendial duc într-o direcție distinctă atît de cea feudală cît și de cea capitalistă. Tot secolul al XVIII-lea românesc, denumit secolul fanariot, a stat sub regim prebendial. Instalarea regimului fanariot s-a bazat pe un sistem prebendial de care domnul fanariot se putea servi pentru a-și recompensa elementele loiale, locale, dar mai ales pe cele aduse cu el din Fanar — Constantinopol, odată cu înscăunarea. Dregătorul fanariot primea "venitul domnesc" sau p. din partea domnului fanariot. P. capătă fie forma donării unei părți din drepturile fiscale, fie forme directe. Sistemul prebendial a fost adoptat, între altele, și pentru că îngăduia conservarea unei păturii mari de pseudoboieri în condițiile unei puternice centralizări de tip monarhic-fanariot. Un atare sistem se bazează pe "proprietatea (sau posesiunea) drepturilor fiscale". Drepturile fiscale prezentau o mare mobilitate: puteau fi *donate* și *retrase* oricînd (sens prebendial al viitoarei a-și rendă-ți), ceea ce n-ar fi permis drepturile patrimoniale. Autoritatea prebendială, în sistemul prebendial, poate dispune de titluri după voință, utilizîndu-le ca p. pentru recompensarea elementelor loiale. Aceasta este esența arbitrariului fanariot, o formă degradată de regim paternalist. Regimul prebendial poate fi deci resuscitat ori de cîte ori se manifestă dependențele clientelare ale unei păturii față de autoritatea centrală (fie că este monarh, fie că este prezedinte, chestiunea e lipsită de deosebire). Acest regim a servit, în principatele române, în secolul al XVIII-lea, la transformarea "statului boieresc" într-un "stat fiscal-centralizat", ceea ce reprezintă, în viziunea lui Max Weber, tiparul "capitalismului oriental" (indiferent la raționalizarea muncii și a pieței). De aceași sistem s-a folosit statul comunist în expansiunea sa postbelică. Sistemul prebendial dintotdeauna a relativizat patrimoniul pînă la a-l face un simplu *titlu vandabil* (practica "negoțului cu titlurile" era un proces obișnuit) și trădează un total dezinteres față de raționalizarea proprietății, a muncii ori a pieței. Drepturile patrimoniale devin, în acest caz, o pîrghie de acces la drepturile fiscale. Ceea ce contează este, deci, nu cît se *produce* (ori cum se produce), ci *cît* se *ob ine* (sau acaparează) în sistemul "dărilor" sau prin speculații cu titlurile, cu puterea, cu monedele etc. Aceasta arată că regimul prebendial poate avea și orientare capitalistă nu doar "feudală". O altă caracteristică a regimului prebendial este că întreține un mod tradițional de utilizare a veniturilor, adică unul orientat spre *conservarea puterii,* nu spre *cre terea economică,* așa cum se întîmplă în economia capitalistă. Aproape toate veniturile domnești, în epoca fanariotă, erau folosite spre înduplecarea sultanului și a dregătorilor otomani sau erau scoase din țară spre a fi depuse în bănci străine de unde puteau fi utilizate de către domn cînd acesta era scos din domnie, în favoarea altuia. Aceasta arată de ce regimul fanariot a preferat un sistem prebendial, subminîndu-l pe cel boieresc-patrimonial, care nu i-ar fi îngăduit să dispună de enormele venituri extorcate de la localnici. P., deci, este, din punct de vedere juridic, un *drept delegat* de către o *autoritate centrală* unei *păturii loialiste* spre folosință, care este menținută astfel într-o dependență foarte puternică față de "centru". Acest "drept delegat" poate îmbrăca formă permanentă sau temporară (acordat în schimbul obligației serviciului către autoritatea centrală, care, iarăși, poate fi permanentă sau temporară). Conținutul acestui "drept delegat" poate fi un patrimoniu, un titlu, o funcție, poate avea natură fiscală (arendarea unor servicii fiscale centralizate) după cum poate fi un avantaj relativ, (de poziție, de putere), un privilegiu, o activitate comercială, o "autonomie administrativă", instituțională, locală, regională etc. Toate acestea reprezintă suportul unei relații de loialitate și a arbitrariului autorității centrale care poate retrage, după cum voiește, aceste drepturi date în "folosință". Regimul prebendial poate fi utilizat oricînd (în orice epocă); el se bazează pe crearea unui *sistem de beneficii,* acordate și retrase de către o autoritate centrală în funcție de loialitatea "beneficiarilor", care devin astfel "prebendiali". Esența relației prebendiale este raportul dintre "o centrală" (a unei puteri date) și un "strat" de persoane ori o rețea de grupuri

(inclusiv etnice) recrutate pe baze loialiste. Uneori un stat întreg se poate afla într□o relaţie prebendială cu o mare metropolă (un imperiu sau un alt stat); în schimbul serviciilor □i loialităţii statului faţă de respectiva metropolă el poate fi recompensat (în sistem prebendial) cu anumite avantaje, beneficii □i privilegii. *V. fanariotism, feudalism, societate de status.* I.B.

PRECIPITAREA ETAPELOR fenomen general al evoluţiei economice, politice, culturale a ţărilor rămase în urmă, semnificînd comprimarea fazelor de dezvoltare istorică □i reducerea lor la "intervale surprinzător de scurte", de ordinul deceniilor, faţă de "desfăşurarea pe scara secolelor" a evoluţiei ţărilor capitaliste avansate (Mihail Manoiles□ cu, *Rostul i destinul burgheziei române ti,* 1942). în mai puţin de un secol (1829□1918) evoluţia României a "ars" trei etape ale capitalismului, a trecut de la sistemul legislativ constînd din "vagi pravile □i din obiceiul pămîntului la Constituţia lui Carol I, care reprezenta ultimul cuvînt al concepţiei individualiste □i burgheze", recapitulînd "în grabă" istoria civilizaţiei occidentale (M. Ma□ noilescu, *Op. cit.).* Procesul p.e. se caracterizează, în viziunea lui Manoilescu (1891 □1950) atît prin comprimarea fazelor de evoluţie, printr□un fel de sinteză istorică "en raccourci", cît □i printr□un decalaj. Aplicînd creator, la condiţiile dezvoltării societăţii româneşti, teoria evoluţionară uniformă, cu stadii fixe □i similare ale evoluţiei oricărei, societăţi care trece de la o economie agrariană la una capitalistă industrială, □tefan Zeletin (1882□ 1934) a formulat ideea generală a scurtării etapelor revoluţiei burgheze în cazul "burgheziilor întîrziate". P.e. îmbracă două secvenţe: a. o scurtare a duratei generale a revoluţiei burgheze române, care a străbătut în mai puţin de nouă decenii calea pe care burgheziile apusene au străbătut□o timp de cinci, □apte veacuri; *b.* este în natura burgheziilor întîrziate, arăta Zeletin, □i acesta este □i cazul României, de a sări peste "faze liberale" □i a trece direct de la "mercantilism" la "imperialism" *(Burghezia română. Originea i roiul ei istoric,* 1925). *V. poporanism, românism, sincronism. U.* L.

PREDIC□IE 1. *în sens larg,* anticipare a producerii unui eveniment sau fenomen, a unei interacţiuni, acţiuni sau relaţii, pe baza cunoaşterii disponibile. De aici rezultă sinonimia p. cu prevederea sau prezicerea. Alături de descriere □i explicaţie, p. este o funcţie principală a teoriei ştiinţifice. Enunţurile teoretice universale sau cu valoare nomologică au cea mai puternică forţă de p. în sociologie, p. este esenţialmente probabilistă. 2. *în cercetarea socială,* tip de analiză sociologică prin care se urmăreşte să se specifice trăsăturile unui eveniment social (relaţie, interacţiune, performanţă, comportament individual sau de grup etc.) pe baza informaţiei existente □i relevante despre alte evenimente cu care este asociat. Exemple: cunoaşterea aptitudinilor unei persoane facilitează elaborarea de p. despre performanţele dintr□o activitate; testele de inteligenţă prezic capacitatea trecută, prezentă □i viitoare de a învăţa □i a rezolva probleme; apartenenţa la o organizaţie politică prezice atitudinile faţă de un eveniment politic; poziţia individuală într□o ierarhie socială prezice gradul de conformism social etc. în fiecare relaţie de acest gen apar două variabile. Prima concentrează informaţia utilizată pentru a face p. □i este numită pre□ dictor, iar a doua este considerată variabilă criteriu (sau dependentă). Tipul cel mai simplu de p. implică un predictor □i un criteriu. Incertitudinea p. sociologice este cu atît mai mare cu cît relaţia dintre predictor □i criteriu este mai puţin intensă □i cu cît numărul pre□ dictorilor este mai mic. Analiza statistică multivariată oferă posibilităţi instrumentale de specificare a predictorilor multipli, cu ponderi diferita, pentru una sau mai multe variabiie□ criîeriu (dependente), în condiţii de stabilire □i cunoaştere ale nivelului incertitudinii. Totodată, incertitudinea p. este influenţată invers proporţional de acurateţea □i *precizia estima ieiparametrilor populaţiei* pe baza informaţiilor culese din investigarea unui eşantion. Elaborarea de predicţii multiple □i cu un grad redus de incertitudine este unul din scopurile fundamentale ale cercetării sociologice. *V. incertitudine, probabilitate, statistică i sociologie.* LV.

PREFERIN□A o orientare afectivă de tip selectiv faţă de unele persoane, obiecte sau situaţii. P. implică motive determinate, sprijinite afectiv, uneori atitudini exprimate în termeni polarizaţi (atracţie□respingere) rapor□ tabile la anumite valori. în relaţiile sociale, p. joacă un rol important. Grupurile în care relaţiile interpersonale sînt bazate pe p. reciproce sînt capabile de performanţe superioare. Dat fiind că p. în relaţiile sociale este susţinută de compatibilitate afectivă □i de tendinţe de similitudine atitudinală, cunoaşterea p. este indispensabilă în organizarea □i conducerea colectivităţilor de proporţii redu- se. Plecînd de la această constatare, J.L. Moreno (1934) a pus la punct o tehnică de investigare □i evaluare a p. socio□relaţionale (sociometria). Astfel s□a observat că în grupuri există substructuri preferenţiale bazate pe p. reciproce între membri. Cu cît un grup are mai puţine astfel de substructuri cu atît membrii săi sînt mai motivaţi în direcţia acelora□ obiective. Studiul gradului de fragmentare a grupurilor poate oferi sugestii utile pentru îmbunătăţirea relaţiilor interne, a căilor de creştere a performanţelor. P. faţă de diverse obiecte sociale se exprimă mai ales prin atitudini. V. *atitudine, sociometrie.* I.A.P.

PREJUDECATĂ judecată care nu are o justificare raţională □i care, de obicei, este e□ ronată; opinie în general peiorativă, mai mult sau mai puţin implicită, fără verificare sau control critic. P. se constituie la nivelul simţului comun □i apare la un individ sau la un grup cu privire la altul. P. sînt asimilate în procesul de socializare, de însuşire a normelor, valorilor, modelelor de gîndire □i de comportament proprii grupurilor. în *Novum Organonum,* Francis Bacon numeşte p. *idoli,* cu efecte negative asupra dezvoltării cunoaşterii. Constituirea p. este favorizată de izolarea grupurilor □i a persoanelor □i, în mod special, de situaţiile de conflict sau concurenţă. Ele exprimă adesea "perspectiva" distinctă a grupurilor aflate în aceste situaţii. P. reprezintă o sursă importantă a conflictelor dintre grupurile etnice, rasiale, religioase. Spre exemplu, ostilităţile dintre albii □i negrii din S.U.A. "Fiindcă nu înţeleg funcţionarea predicţiei creatoare, numeroşi americani de bună credinţă perpetuează (adesea împotriva voinţei lor) prejudecăţile etnice □i rasiale. Ei văd în aceste credinţe nu prejudecăţi sau idei preconcepute, ci rezultate sigure ale propriei lor experienţe. Faptele înseşi le□ar interzice orice altă concluzie" (R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure,* 1949). Studiile lui Th. Adorno asupra persoanei autoritare *(The Au toritarian Personality,* 1950) au stabilit o relaţie strînsă între tipul de personalitate □i p. Mai largi decît stereotipurile, pe care le includ, p. se înrudesc mai mult cu atitudinile, cu studiul cărora tind să se confunde. V. *atitudine, etichetare, opinie, rela ii interpersonale, socializare.* **I. F.**

PREJUDICIU 1. *In sens larg,* orice atitudine, faţă de o persoană, care nu este justificată de fapte. în această accepţiune, p. poate avea atît un sens negativ cît □i unul pozitiv. De exemplu, poţi respecta în mod deosebit o persoană fără să o cunoşti, doar

pe considerentul că are o anumită profesiune sau o anumită vîrstă. 2. *In sens restrîns,* p. presupune o raportare negativă la un anumit individ, doar pe baza simplei apartenențe a acestuia la un grup etnic, rasial sau cultural, căruia îi atribuim anumite caracteristici imaginare (stereotipuri). P. se distinge de *discriminare,* care reprezintă un "tratament" incorect aplicat unei persoane sau unui grup în baza unui p. sau a unor stereotipuri. în mod normal, discriminarea este o consecință a existenței unui p. R.K. Merton propune insă o imagine mai complexă a raportului p.—discriminare, construind o tipologie care cuprinde toate variantele posibile ale acestor combinații. Avem astfel patru tipuri de indivizi: *bigotul adevărat,* cel care prejudiciază și discriminează, *bigotul precaut,* care prejudiciază dar nu discriminează, *liberalul slab,* care nu prejudiciază dar discriminează pentru că îi este frică să se împotrivească colectivității și *liberalul puternic* care nici nu prejudiciază și nici nu discriminează. *V. discriminare, distanță socială, relație interpersonală, stereotip, stigmat.* **A. B.**

PRESA 1. *În sens larg,* desemnează orice suport social ce constituie un mijloc de difuzare periodică a informațiilor și opiniilor. 2. *în sens restrîns,* termenul se referă la ansamblul publicațiilor periodice. în această accepțiune, nu includem în cadrul p. mijloacele de transmitere a informațiilor care nu utilizează tiparul și deci nu putem vorbi de p. *audio vizuală.* Acest ultim termen a fost monetizat relativ recent printr-o schimbare de perspectivă asupra p., accentul mutîndu-se de pe sensul originar al cuvîntului (inițial p. desemna ceea ce era produs cu presa de tipărit), pe funcțiile sociale ale p., pornindu-se de la ideea că orice mijloc care preia informațiile și opiniile de la cetățeni (sau de la instituții) și le face publice trebuie inclus în cadrul p. • Publicații cu un caracter periodic, ca mijloace de transmitere a unor informații, au apărut cu mult înaintea tiparului. în Imperiul Roman (în vremea lui Cezar) existau celebrele "Acta diurna", care pot fi considerate ca fiind cei mai îndepărtați strămoși ai cotidianelor de astăzi. De p., propriu-zis, nu putem vorbi decît după apariția tiparului și în special începînd cu secolul XVI. Pînă la mijlocul secolului XIX, p. se adresa unui public foarte restrîns, în special din sfera economică și politică, fiind totodată un fenomen exclusiv urban. După această dată, prin apariția fenomenului "penny press" (ieftinirea p.) aceasta a căpătat un caracter de masă și din acest motiv ea mai este privită astăzi și ca o componentă a mass-mediei, alături de radio, televiziune, cinematograf, afișe. în această perspectivă, în sociologia mass-mediei, sînt studiate prioritar raporturile p. cu celelalte mijloace de comunicare în masă și în special efectele produse asupra ei de către radio și televiziune. Jean Cazeneuve *(Sociologie de la radio tălâvision,* 1965) consideră astfel că p., pierzînd monopolul informațiilor (datorită radioului și televiziunii) a trebuit să se adapteze prin promovarea unor analize de detaliu, prin documentare suplimentară, prin apelul la specialiști, prin superspecializare, ca și prin tendința de a promova în mod deosebit anchetele. • Publicațiile pot fi clasificate utilizînd mai multe criterii. în funcție de periodicitate, putem avea: *a.* publicații care apar la intervale fixe; zilnic, în una sau două ediții (cotidianele), săptămînal (hebdomadare), bilunar, lunar, trimestrial, semestrial, anual; *b.* publicații periodice care nu sînt editate la intervale fixe. în funcție de conținut distingem publicații de informație, opinie, de senzație, ilustrate, de inimă, de modă, recreative etc. în funcție de editor, avem publicații independente, guvernamentale, de partid sau ale unor organizații. în funcție de tiraj, distingem între publicațiile cu tiraje mari (în general peste 100 000 de exemplare) și cele cu tiraje mici destinate fie unor elite, fie unor categorii

profesionale ori minorități culturale, etnice etc. în funcție de destinatar, publicațiile se pot adresa publicului larg, femeilor, tinerilor, copiilor, unor diverse categorii de specialiști etc. în funcție de sistemul de difuzare, distingem între p. internațională, cea națională și cea locală, în fine, mai putem clasifica p. în două categorii mari: publicații care sînt cumpărate de cititori și publicații gratuite. • în virtutea faptului că marea majoritate a publicațiilor sînt produse spre a fi vîndute, ele pot fi privite și ca mărfuri. Din acest motiv ele trebuie să placă, să fie utile, să atragă potențialii cumpărători. în societățile bazate pe o economie de piață, acestea sînt principalele cauze ale *tratamentului informației,* care se referă la totalitatea procedeelor prin care se filtrează sau/și prelucrează informațiile brute, în funcție de gradul de interes pentru cititori, corespondența cu nevoile acestora, cu gradul de accesibilitate etc. în sistemele totalitare "condiționarea" informației se face prioritar din motive politice. Acestea sînt prezente și în societățile democratice, dar au un caracter secundar, fiind generate mai mult de o strategie editorială. • O sintagmă cu semnificații speciale în care apare termenul p. este *libertatea* p. care se referă la dreptul cetățenilor de a înființa publicații (sau de a publica) fără nici un fel de restricții. Juridic, problema l.p. a apărut pentru prima dată în forma unui amendament la Constituția americană (1791), care interzicea Congresului elaborarea oricărui gen de lege care ar putea încălca libertatea cuvîntului și a p. în țările foste comuniste, în urma schimbărilor politice de la sfîrșitul anilor '80, l.p. a fost printre primele drepturi cîștigate și poate cel mai important. Au apărut însă și unele aspecte negative, datorită absenței unei infrastructuri specifice unei p. moderne, lipsei profesionîștilor, datorită unui nivel deontologic adesea precar ca și lipsei de experiență a publicului, neobișnuit cu alt stil de p. în mare parte aceste aspecte au potențat o problemă mai veche legată de utilitatea sau inutilitatea unei *legi a* p. (care există de altfel în unele state). în mod normal, într-o societate democratică, caracterul unei asemenea legi nu poate fi decît redundant, deoarece într-o formă restrictivă ea nu poate interzice nimic altceva decît ceea ce este deja interzis prin alte legi. în formă pozitivă ea nu poate decît garanta libertatea p. După al doilea război mondial, au apărut, în special în SUA, mai multe teorii privitoare la *responsabilitatea* p., fundamentate de principiul că orice libertate presupune și obligații, ele concretizîndu-se adesea în adevărate campanii politice. Instituțiile juridice americane au respins promovarea unor asemenea legi pe motivul că în primul amendament la Constituția SUA nu se vorbește de responsabilitate, ci doar de libertatea p., orice lege a responsabilității p. erodînd din principiu libertatea acesteia. (Unda J. Busby, *Mass Communication in a New Age,* 1988). • Indiferent de sistemul politic, p. a constituit întotdeauna un important instrument ideologic ca și un mijloc strategic de promovare a dezinformării. *V. audienă, comunicare, dezinformare, mass media, zvon.* **A.B.**

PRESTIGIU (lat. *prestigiae* "practicile iluzorii ale unui magician"), caracteristică variabilă de tip evaluativ și cultural a pozițiilor (statusurilor) sociale distribuită neuniform și ierarhic în structura socială pe straturi sau categorii sociale. P. poate fi *atribuit* social prin simpla moștenire a unor tradiții și prin ocuparea unor poziții (statusuri) sociale sau poate fi *dobîndit* personal prin realizarea cu succes a unor activități cu rezonanță socială. De fiecare dată p. este constituit social ca rezultat al unui proces de evaluare cognitivă și afectivă de către comunitate a contribuției aduse de o persoană sau un grup la realizarea unei activități. P. este astfel fie o recompensă simbolică investită de comunitate, adăugind un

plus de putere sau o nouă dimensiune statusului individual, fie o sancționare a incapacității de finalizare a unei activități sau a ocupării unei poziții marginale în comunitate. P. variază de-a lungul unui continuum de la inferior la superior sau/și de la pozitiv la negativ, recunoașterea sa putînd fi generalizată în întreaga comunitate sau restrînsă la un grup de cunoscători. P. are o dinamică în timp, solicitînd o permanentă reconfirmare, care, cînd nu se produce, are efecte de erodare. Valorile diferențiate se asociază cu diverse ierarhii ale p., iar schimbările din sistemul de valori generează variații ale p. Factorul care produce cea mai obișnuită ierarhie a p. individual și social este ocupația, astfel că există o coincidență remarcabilă între structura ocupațională a unei comunități și distribuția culturală a p. pe grupuri și persoane. *V. cultură, ierarhie, ocupa ie, structură socială, stratificare socială.* **M.V.**

PRETESTARE etapă a cercetării sociologice concrete constînd în verificarea (testarea) calității instrumentelor de cercetare elaborate pentru culegerea informațiilor: chestionare, planuri de convorbire, ghiduri de interviu, fișe de observație etc, în vederea definitivării lor. P. se realizează înaintea efectuării cercetării propriu-zise. Ea poate fi prezentată și ca o subetapă a unei etape mai generale de elaborare a instrumentelor de lucru (elaborare inițiată, testare, definitivare), sau ca o subetapă a cercetării pilot, care la rîndul ei este concepută ca o repetiție în mic ' a cercetării ce urmează să se desfășoare. Cerințele p. impun ca ea să se efectueze la categoria de populație ce alcătuiește universul cercetării, în condițiile similare celor ce vor caracteriza studiul propriu-zis, și pe un număr suficient de mare de cazuri. P. furnizează informații în legătură ou faptul dacă instrumentele de cercetare cuprind elemente relevante, dacă itemii sînt clar formulați și adecvat înțeleși de către populație, dacă succesiunea lor în cadrul instrumentului este optimă etc. *V. anchetă sociologică, chestionar, interviu, observa ie.* I.M.

PRIVILEGIU 1, *in Roma antică, privile gium* desemna un drept sau o lege excepțională care se referea la un singur individ. 2. *In dreptul feudal,* p. erau drepturi acordate unor grupuri prin care acestea erau scutite de unele obligații, primeau însemne onorifice sau compensații. P. feudale se acordau prin origine (nobili), funcții (intendenți regali, judecători) sau apartenență (corporații, bresle). 3. *în sociologia contemporană,* p. desemnează: a. favorizarea unor persoane sau grupuri sociale în raport cu o regulă generală (exemplu: originea socială favorizează succesul școlar); *b. o* situație socială de excepție, de preeminență sau chiar de dominație în raport cu alte situații sociale (exemplu: funcțiile înalte se bucură de p. puterii. Pentru Max Weber p. înseamnă situația de monopol asupra unei poziții sociale). *V. e tichetare socială, prestigiu.* A.T.

PROBABILITATE 1. *Sens apriori.* Dacă vom considera rezultatele unui experiment sau ale unei anchete sociale (scorurile la un test sau răspunsurile la întrebări) ca evenimente și vom caracteriza fiecare eveniment prin succes (f = producerea lui în direcția care ne interesează) sau prin eșec (e = rezultate care nu se conformează așteptărilor), atunci p. (P) a producerii evenimentului A în direcția care ne interesează este: .

Aceasta înseamnă că atunci cînd rezultatele producerii evenimentului sînt la fel de probabile (au aceeași șansă de a se produce), sînt reciproc independente și apar de un număr de ori

ce tinde către infinit, raportul dintre numărul rezultatelor favorabile și numărul total al rezultatelor tinde către p. ca o limită. Acest procedeu de calculare a p. este aprioric in sensul că p. este dată sau că putem determina p. unor evenimente înainte de a efectua investigația empirică. El este aplicat în teoria matematică a p., care măsoară șansele unor rezultate posibile.în situații incerte. Domeniul cel mai răspîndit de aplicare a acestui sens în sociologie este legat de operarea cu modelele statistice ale eșantionării, ale testării ipotezelor și ale elaborării inferențelor statistice. P. distribuției datelor pe un parametru este dată și nu ne rămîne decît să o confruntăm cu p. rezultată din investigații. Totodată, o considerabilă extensie cunoaște elaborarea de modele probabiliste ale fenomenelor și proceselor sociale pe baza tehnicilor și presupozițiilor specifice teoriei matematice a p. 2. Sens aposteriori. Acesta este de tip empiric, considerîndu-se că într-o serie de observații (teste, chestionare, experimente) p. este exprimată prin raportul dintre numărul de apariții ale unui eveniment și numărul de încercări. P. este considerată empiric prin aplicarea unor probe de măsurare, prin înregistrarea numărului de ori In care se produce un tip de evenimente și apoi prin calcularea raportului dintre numărul de apariții și numărul de încercări pentru a specifica p. de producere a tipului respectiv de eveniment. Se obțin astfel frecvențe relative care facilitează interpretarea p. bazîndu-se pe satisfacerea presupoziției că a fost examinat un număr suficient de mare de cazuri. In general, se consideră că sensul aprioric al p. este constitutiv sau fundamental, pe cînd cel aposterioric este operațional. Complementaritatea lor este necesară pentru dezvoltarea de aplicații ale teoriei p. în sociologie. 3. în sociologie, ca și în alte științe sociale, considerarea evenimentelor ca pe deplin independente este simplificatoare. Cel mai adesea evenimentele sînt mai mult sau mai puțin interdependente. Totodată, cunoștințele prealabile despre un eveniment sau pur și simplu producerea unui eveniment influențează p. producerii unui alt eveniment sau a aceluiași eveniment în instanțe ulterioare. Aceste două constatări ne conduc la considerarea p. condiționale. Dacă dispunem de cunoașterea p. evenimentului B, respectiv P(B), atunci p. condițională a evenimentului A este:

$$p(A/B) = \frac{}{P(B)} «$$

adică p. lui A dat fiind B este egală cu raportul dintre produsul p. lui A și a iui B și p. lui B. Datorită cunoașterii prealabile a lui B s-a schimbat numitorul fracției inițiale de calculare a p. Atunci cînd sînt date p. condiționale și necondiționale sau cînd p. psihologice sau subiective au înlocuit frecventele relative, se poate aplica teorema lui Bayes sintetizată în ecuația:

unde: Hk = ipoteza care specifică o anumită valoare a unui parametru al populației; D = date rezultate din investigarea eșantionului; P(Hk | D) = p. ca ipoteza Hk să fie adevărată considerînd datele din eșantion. Conform teoremei lui Bayes, această p. rezultă din fracția în care numărătorul este produsul a două p.: prima P (D \ Hk) este p. datelor D condiționate de ipoteza Hk care specifică o anumită valoare a parametrului considerat; a doua P(Hk) este p. necondițională a ipotezei Hk, numită și p. anterioară, adică statuată înainte de eșantionare. Considerînd un set k de ipoteze, p. asociate fiecărei ipoteze specifică o distribuție a valorilor parametrului numită distribuție anterioară, întrucît este stabilită de analist înainte de colectarea datelor.

Ea se mai numeşte şi p. subiectivă. Numitorul fracţiei reprezintă p. necondiţională a datelor culese şi acţionează ce o constantă normalizatoare a p. de la numărător. Pe baza teoremei lui Bayes, informaţia prezentă în datele culese este combinată cu informaţia anterioară despre parametrul studiat pentru a obţine p. posterioare P(hVD). Distribuţia p. posterioare se obţine prin actualizarea distribuţiei p. anterioare cu ajutorul datelor obţinute prin investigarea eşantionului. P. bayesiene stau la baza elaborării unei alte tehnici statistice de testare a ipotezelor şi de elaborare a inferenţelor despre parametrii populaţiei. în statistica clasică valoarea parametrului este necunoscută şi fixă. în statistica bayesiană p. este interpretată ca o măsură a incertitudinii unei persoane despre producerea unui eveniment sau despre obţinerea anumitor date, astfel că investigatorul poate formula enunţuri probabile despre valoarea unui parametru. De exemplu, pe baza cunoaşterii anterioare se poate spune cu o p. de 0,95 că un parametru va avea o valoare numerică situată între A şi B. Aceasta înseamnă că se atribuie o p. subiectivă (condiţională) valorilor necunoscute ale parametrului. Mai departe, aceasta va fi confruntată cu p. rezultate din datele investigaţiei. • Rezultatele finale ale statisticii bayesiene şi clasice nu diferă. Modul de gîndire este însă deosebit. Dacă p. măsoară incertitudinea şi cineva este incert despre valoarea reală a parametrului, atunci trebuie operat cu un model bayesian. Dacă p. este măsurată cu frecvente relative iar valoarea parametrului este fixă, în sensul că enunţurile p. se referă la rezultatele eşantionului, atunci trebuie operat cu modelul statistic clasic. Chiar dacă deocamdată aplicaţiile p. bayesiene sînt restrînse în sociologie, posibilităţile de extensie sînt multiple şi fructuoase. *V. e antionare, statistică i sociologie, testarea ipotezelor.* L.V.

PROBLEMA SOCIALĂ caracteristică, situaţie apărută în dinamica unui sistem social, care afectează negativ funcţionarea sa şi necesită intervenţia pentru corectarea (modificarea) eliminarea sa. Unul dintre subiectele clasice ale sociologiei. La originea multor lucrări de sociologie ale secolului al XIXlea stau p.s. tipice epocii respective: sărăcie, criminalitate, creşterea demografică, revolte muncitoreşti, morbiditatea infantilă etc. Totuşi, la un moment dat, p.s. păreau a fi abandonate ca temă de cercetare, deoarece apăruse tendinţa de a şi considera pe sociologi preocupaţi numai de p.s., ca adversari ai "establishmenfului. (L. Horowitz, *Professing Sociology, Studies in the Life Cycle of Social Sciences,* 1972). Definirea p.s. depinde de un număr mare de condiţii teoretice şi metodologice. Astfel, R.K. Merton defineşte p.s. ca o discrepanţă semnificativă între normele sociale şi realitatea socială de fapt (R.K. Merton, R.A. Nisbet, *Contemporary Social Problems,* 1961). Alţi autori separă p.s. pozitive de p.s. negative. Acestea din urmă sînt disfuncţii ale sistemelor sociale. P.s. pozitive reprezintă stări, caracteristici dezirabile pentru a căror realizare sistemul face un efort, rezultatul fiind perfecţionarea, dezvoltarea. Ex. de p.s. pozitive: industrializarea unei regiuni, informatizarea învăţămîntului, dezvoltarea şi modernizarea culturală şa. • Există mai multe tipuri de cauze ale p.s. a. Ele derivă în principal din procesele de dezorganizare socială, criză, schimbare sau dezvoltare; *b.* p.s. care derivă din devianţa personală, fiind generate de proporţia "normală" de indivizi devianţi prezentă într-o anumite societate; c. p.s. sînt procese, situaţii, structuri sociale pentru care nu există în societate mijloace eficiente de control sau care depăşesc aceste mijloace (de exemplu, o rată a omuciderilor de 1/100.000 anual este considerată controlabilă şi inevitabilă, dar o rată de 1/1.000 anual este o p.s. (H.A. Hornstein, B. Bunker,

Social Intervention, 1971); d. p.s. apar ca urmare a existenţei valorilor conflictuale în societăţile contemporane, valori imanente şi în ultimă instanţă dezirabile, şi care, în anumite condiţii, obţin adeziunea unor mase mari de oameni creindu-se astfel o p.s., prima fază a unui eventual conflict social direct (R. Dynes. A. Clark, S. Dinitz, I. Ishino, *Social Problems, Dissensus and Deviation in an Industrial Society,* 1964). Printre p.s. clasice se enumera: criminalitatea, devianţa juvenilă, tulburările psihice de masă, drogurile, sinuciderile, prostituţia, creşterea demografică excesivă, tensiuni interetnice, dezorganizarea familiei, conflicte de muncă, p.s. generate de prezenţa armatei şi poliţiei în viaţa cotidiană, dezorganizarea comunitară, traficul urban, criza de locuinţe şi alte p. metropolitane, dezastrele naturale sau economice.! n ultimele două decenii, s-au adăugat alte p.s.: poluarea, SIDA, marile migraţii internaţionale, inegalitatea economică şi socială între marile regiuni ale globului, alimentaţia, energia şi formele noi de violenţă (civilă, organizată, terorismul). Nu toate p.s. sînt şi p. sociologice. Odată conştientizată şi transmisă spre cercetare sociologilor, deci transformată în p. sociologică, o p.s. ridică trei grupuri mari de dificultăţi: a. cauzele apariţiei şi răspîndirii p.s.; *b.* anvergura p.s. şi costurile sociale (totale şi sectoriale) provocate de prezenţa sa; c. costurile şi duratele preliminate pentru rezolvarea p.s. în cazul p.s. "tradiţionale" (sărăcia, alcoolismul, drogurile etc.) există un sistem instituţional de prevenire, combatere, control şi măsurare a nivelelor şi costurilor sociale respective. în rezolvarea p.s., în societăţile contemporane, se apelează din ce în ce mai frecvent la acţiuni combinate — instituţionale şi particulare, preventive şi/sau punitive. Astfel, în cazul unui dezastru natural (inundaţie, cutremur) se dezvoltă un sistem instituţional şi unul informai ds ajutoare a persoanelor afectate, adeseori cu participare internaţională. Din punct de vedere genetic p.s. pot fi: a. *lunc ionale* — p.s. care apar în virtutea funcţionării evolutive a unui sistem social: industrializarea generează exod care produce supraaglomerare urbană, ceea ce duce la o p.s. a locuinţelor; *b, structurale* — p.s. care apar ca urmare a declinului unei structuri, forme, configuraţii sociale determinate: declinul modelului familial de fertilitate înaltă (cu mulţi copii) este ireversibil, dar scăderea populaţiei poate fi contracarată prin scăderea mortalităţii sau prin creşterea imigraţiei; c. *accidentale* — p.s. care apar ca urmare a unor dezastre economice (şomajul în perioadele de criză) sau naturale (epidemiile, foametea, poluarea etc). în evoluţia unei p.s. se pot pune în evidenţă următoarele faze: a. faza de incubaţie; *b.* faza de conştientizare; c. faza de conflict şi încercare de soluţionare; *d.* declinul p.s. respective. Cele mai multe fenomene care la un moment dat devin p.s. nu dispar (declinul fertilităţii poate fi amînat, dar nu oprit; criminalitatea poate fi redusă, dar nu eliminată etc), ci se transformă — în anumite condiţii — în probleme controlate. *V. criminalitate, delincventă, patologie socială. A.T.*

PRODUS INTERN BRUT-PIB-în abrevierea românească sau GDP în cea engleză ("gross domestic product") constituie o măsură a fluxului total de bunuri produse şi servicii prestate într-o economie de-a lungul unei perioade determinate de timp, de regulă un an, într-un proces (de fapt, o multitudine) demarat prin *intrări (input* uri = bunuri şi servicii folosite în producţie), încheiat prin *ie iri (output ur\)* şi comportînd uneori utilizarea de *produse intermediare* (= care în intervalul de timp ales trec prin mai multe cicluri de producţie, destinate fiind mai degrabă unui consum intermediar, adică spre a obţine alte produse, decît spre a trece direct în consumul final ca atare). P1B reprezintă o agregare a rezultatelor finale ale angrenării diferiţilor *lac*

tori de produc ie. (După Marshall, factori de producţie sînt lucrurile de care e nevoie spre a face o marfă. în terminologia modernă, referirea la ei se face prin amintitul "input" care, în mare, include: pămîntul, munca şi capitalul (este însă în general recunoscut că gruparea nu e inatacabilă, dată fiind posibilitatea subclasificării fiecărui input în mai multe componente). • De reţinut că produsele ce fac obiectul consumului intermediar nu se adună (se cuprind numai bunurile folosite pentru consumul final al populaţiei sau bunurile de investiţii). şi aceasta pentru că valorile bunurilor intermediare sînt deja cuprinse implicit în preţurile bunurilor finale. • Calificativul *"brut"* semnalează faptul că nu s-a făcut "curăţarea" datelor de cheltuielile pe bunuri destinate înlocuirii unor părţi (uzate sau depăşite) ale bazei tehnico-materiale; prin scăderea cheltuielilor de înlocuire s-ar obţine *produs intern net* ("net domestic product"; NDP). • Calificativul *"intern"* semnalizează faptul că nu s-a cuprins venitul rezultat din investiţii efectuate şi proprietăţi deţinute de autohtoni în afara graniţelor, şi nu s-a scăzut venitul creat în ţară, dar ce revine unor străini aflaţi în afară; prin aplicarea acestor două operaţii asupra PIB se obţine *produsul na ional brut'in* abreviere românească — PNB, iar în cea englezească — GNP ("gross naţional product"). • Aspectele trecute în revistă conturează *con inutul teoretic* al PIB sau PNB. O valoare bănească asociată acestor conţinuturi ne plasează pe terenul *PIB ului real* sau al *PNB ului real.* • O altă problemă majoră de conţinut al acestor *indicatori macroeconomici* este cuprinderea sau nu a subsidiilor şi impozitelor indirecte. *Impozitele indirecte* (aplicate asupra cheltuielilor sau "pe cumpărări") ca şi cele *directe* (aplicate asupra veniturilor sau averii) constituie forme de prelevare la dispoziţia statului (guvernului, bugetului) a unor sume; sumele sînt destinate, intre altele, a contribui ia redistribuirea veniturilor prin *transferuri* (plăţi fără contrapartidă făcute către persoane aflate în nevoie) sau la restructuarea producţiei prin acoperirea parţială a costurilor în unele sectoare aflate în dificultate (practica acordării de *subsidii* sau *subven ii,* opusă practicii de impozitare). Dacă interesează costurile elective ale producţiei, fără subvenţiile care — în mod artificial — le uşurează şi fără impozitele care — în final — le încarcă, se va opera cu indicatori ce reflectă costul factorilor de producţie sau *"la pre de cost".* Dacă, dimpotrivă, nu se procedează la eliminarea din calcul a subvenţiilor (prin adăugare) şi a impozitelor indirecte (prin scădere), indicatorii apar "la preţul pieţei". In sensul acestor precizări, se operează cu *PIB i PNB la pre ulpie ii* sau cu *PIB i PNB la pre de cost,* acestea din urmă "curăţate" fiind de efectul impozitelor indirecte şi eventualelor subvenţii (PIB/PNBp. piaţă minus impozite indirecte plus subvenţii = PIB/PNBp.cost). • Operaţia de "curăţare" a PIB sau PNB, reale, de efectele inflaţiei în anul respectiv transformă valoarea iniţială — *PIB nominal* sau *PNB nominal*— într-una ce reflectă rezultatul procesului productiv pur, propriu-zis: *PIB (sau PNB) real efectiv,* diferenţa eliminată se cheamă *deflator.* • în practica şi teoria economiilor (ex)socialiste, agregarea indicatorilor macroeconomici prezentaţi aici cuprinde doar acea subdiviziune a producţiei considerată a reprezenta "munca productivă" (lăsînd la o parte rezultatele "muncii neproductive" — în linii mari, serviciile), cu sau fără scăderea cheltuielilor materiale, conducînd, respectiv, la concepte de *"venit na ional"* i *"produs social total",* care nu intră ca atare în sistemul internaţional de indicatori (ai O.N.U., UNESCO şi altor organisme; acestea operează cu PIB şi PNB). *V. economie de pia ă, macroeconomie, politică fiscală. E.P.*

PROFESIE tip de activitate socială ce se exercită pe baza unei pregătiri profesionale, a unei calificări. P. desemnează complexul de cunoştinţe teoretice şi deprinderi practice dobîndite de către o persoană prin pregătire şi se exprimă prin meseria sau/şi specialitatea însuşite. Constituirea p. a avut loc în cadrul procesului amplu şi de durată de profesionalizare a muncii. Pentru o perioadă considerabilă din istoria omenirii s-a menţinut o distincţie netă între activităţile intelectuale şi cele fizice (manuale). Doar primului grup i s-a aplicat denumirea de profesie — ca ocupaţie ce necesită înalte cunoştinţe de specialitate, în prezent, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, a creşterii complexităţii muncii şi a cerinţelor impuse de revoluţia ştiinţifico-tehnică, profesionalizarea muncii a devenit generală. Cvasitotalitatea ocupaţiilor solicită şi se exercită pe baza unei calificări, ceea ce conferă individului anumite drepturi dar şi asumarea unor responsabilităţi specifice muncii ce o desfăşoară. Conţinutul p., cerinţele practicării acestora, beneficiile rezultate sînt expuse în aşa numitele *profe siograme.* în economia românească peste 95% din activităţile de muncă necesită o calificare (fac excepţie numai activităţile de manipulare a produselor, încărcare, descărcare, transport manual). Recensămîntul populaţiei din anul 1992 a înregistrat profesia persoanelor luîndu-se în considerare 4 nivele de pregătire, cu formele lor specifice, în cazul a 45 categorii şi 359 grupe de profesii: muncitori, — calificaţi prin licee de specialitate, şcoli medii tehnice, şcoli profesionale, ucenicie, cursuri, practică la locul de muncă; maiştri; absolvenţi de şcoli postliceale; absolvenţi ai învăţămîntului superior. Ca urmare a sporirii complexităţii muncii în condiţiile revoluţiei ştiinţifico-tehnice, se asistă la solicitări tot mai mari în domeniul pregătirii forţei de muncă, trecerea de la situaţia în care predominau formele de calificare realizate de către unităţile productive (ucenicie, practică la locul de muncă), la situaţia în care predomină sau devin exclusive formele de calificare în cadrul sistemului de învăţămînt, cu o creştere a numărului anilor de studiu. în ultimele decenii a sporit proporţia muncitorilor pregătiţi prin forme de calificare în cadrul învăţămîntului liceal şi profesional. • Diversele analize şi calcule demonstrează contribuţia deosebită a calificării profesionale, a învăţămîntului la creşterea productivităţii muncii (se înregistrează o creştere de cîteva procente a productivităţii muncii pentru fiecare an de pregătire). • Deţi orientată în raport cu cerinţele pentru etapa viitoare, calificarea realizată în tinereţe nu încheie procesul formării profesionale. Cea de a doua componentă a acestui proces o constituie perfecţionarea, destinată să faciliteze individului adaptarea la schimbările din domeniu! său tis activitate. Se estimează la 15 ani intervalul de schimbare a conţinutului unei profesii. Perfecţionarea profesională se realizează prin studiul individual, reciclare, policalificare şi recalificare. • Perspectiva sociologică asupra profesiilor se corelează cu aceea a altor ştiinţe preocupate de acest domeniu: economie, ergonomie, psihologie, pedagogie. în ceea ce o priveşte, sociologia este interesată de studiul caracteristicilor sociale ale p. şi ocupaţiilor, de analiza influenţei activităţii de muncă, în raport cu alte sfere de preocupări ale oamenilor, asupra personalităţii şi conştiinţei lor; sînt cercetate aspecte referitoare la constituirea aspiraţiilor, idealurilor şi intereselor profesionale; orientarea, recrutarea şi selecţia profesională; cerinţele, conţinutul şi eficienţa pregătirii; dinamica ocupaţiilor şi profesiilor; caracteristicile mobilităţii profesionale; implicaţiile sociale ale schimbărilor din conţinutul muncii şi al profesiilor. *V. educa\ie, fluxuri, mobilitate socială, ocupa ie, prestigiu.* I.M.

PROFE□II CARE SE AUTOREALI□ZEAZA estimări, predic□il care ajung să se realizeze în principal datorită faptului că au fost emise; idei care se caracterizează prin aceea că, prevăzînd o anume situa□ie, determină sau contribuie substan□ial la însă□i crearea acesteia. Expresia p.c.s.a. □ "teoria" ce o acompaniază este legată de numele lui R.K. Merton *(The Seif Fulfilling Prophecy,* 1959). El oferă ca exemplu cazul unui zvon fantezist (fără bază reală) despre iminen□a falimentului unei bănci, zvon care, impingînd pe majoritatea depunătorilor să□i retragă banii, duce realmente la falimentul băncii. Sociologul american interpretează prin prisma *p.c.s.a.* □i fenomene mai complexe, ca de ex. rela□ile interetnice din S.U.A.: albii î□i percep pe negri "pe bază de fapte" ca neinstrui□i, ui□tînd sau neglijînd că ei sînt astfel tocmai datorită unor prejudecă□i □i practici ale albilor, profesării unei anticipa□i autorealizante. Practica cotidiană ca □i studii experimentale riguroase arată cît de mult contează în proce□sele socializante □i educa□ionale incorporarea în imaginea de sine a copiilor □i tinerilor a unor aprecieri, estimări din partea celorlal□i (îndeosebi a persoanelor semnificative), care devin for□e motiva□ionale ce orientează eforturile indivizilor spre realizarea în fapt a acestor aprecieri □ estimări. S□a constatat, de pildă, că dacă unor elevi mediocri ca performan□e □colare li s□a comunicat de către persoanele percepute cu un înalt prestigiu (cercetători psihologi) că au ob□inut cele mai bune rezultate din clasă la testele de inteligen□ă — testele nu fuseseră de fapt corectate —, ei □i□au îmbunătă□it sensibil situa□ia la învă□ătură. Termenul de "profe□ie" din expresia p.c.s.a. nu are, deci, nici o conota□ie ne□tiin□ifică — el poate fi înlocuit, de altfel, cu cel de "predic□ie"; o anume idee, estimare, previziune, se (auto) împline□te, accentuînd realizarea unei posibilită□i, dintr□un poten□ial mai vast, numai în anumite condi□ii si eventual pe un termen scurt. Rezultă că nu orice fel de bancă va da faliment datorită unui zvon nefondat — sau în tot cazul dacă uneia i s□a intîmplat a□a celelalte vor lua măsuri de protec□ie —, sau nu orice copil va putea ajunge la orice performan□e estimate □i comunicate lui de cei din jur. *V. etichetare socială, inter ac ionism, zvon.* P.I.

PROFILAXIE SOCIALĂ ansamblu de măsuri □i procedee psihopedagogice, psihosociale, psihiatrice, juridice, medicale etc. capabile să prevină, să combată sau să împiedice apari□ia simptomelor de inadaptare sau de alienare a altor patologii sociale. Pornind de la cunoa□terea □i analiza cauzelor multiple ale integrării deficitare în via□a socială, ale socializării inadecvate, ale rela□ilor umane nesatisfăcătoare sau disfunc□ionale etc. p. î□i propune să descopere □i să fundamenteze strategii eficiente de prevenire a ac□iunilor nocive ale mediului social. P. este în acela□i timp o atitudine, un punct de vedere, o stare de spirit, dar □i un demers sistematic □i metodic de factură interdisciplinară ce polarizează eforturile convergente a numero□i speciali□ti: sociologi, pedagogi, psihologi, juri□ti, medici etc. Scopurile □i problematica sa sînt sensibil asemănătoare cu cele ale igienei mentale. Deosebirea dintre cele două domenii ale practicii sociale rezidă în spa□iul mai larg de cuprindere □i în arsenalul metodologic mai diversificat al p. în timp ce igiena mentală are în vedere protec□ia împotriva psihozelor, nevrozelor □i a altor forme de alienare patologică, p., alături de acest obiectiv, vizează □i prevenirea sau combaterea comportamentelor socialmente indizerabile, a interac□iunilor morbide dintre indivizi sau dintre indivizi □i mediul lor social. P. urmăre□te trei obiective distincte: a. reducerea inciden□ei inadaptării sociale prin intermediul măsurilor educative la nivelul individului □i colectivită□ii; *b.* reducerea frecven□ei inadaptării sociale gra□ie depistării precoce a subiec□ilor cu risc de e□ec adapiiv□ integrativ □i interven□iei recuperatorii prompte, prin mijloacele psihoterapiei, socio□terapiei sau metodelor de reeducare; c. reducerea consecin□elor inadaptării sociale prin limitarea deteriorărilor comportamentale □i atitudinale ale subiec□ilor handicapa□i cu ajutorul unui complex de măsuri psihologice, sociale □i medicale de natură să asigure rein□serîa lor intr□o colectivitate activă. V. *asisten ă socială, handicap, medicină socială, devian ă.* **T.D.**

PROGNOZĂ SOCIALĂ evaluare bazată pe determinarea □tiin□ifică a probabilită□ii evolu□iei cantitative □i calitative a unor procese, domenii de activitate, sfere ale vie□ii într□un anumit interval de timp apar□inînd viitorului. Spre deosebire de p. economice sau tehnologice (sectoriale), p.s. este orientată spre problemele complexe ale socialului. Sistemul integrat care este societatea posadă structuri cu un înalt grad de organizare: □tiin□ifico□tehnice, economice, politice, educa□ionale, culturala □a. Evolu□ia în timp a acestora pune probleme speciale studiului dezvoltării lor. în mod curent, analiza prin p.s. se centrează pe anumite variabile considerate "dependente" (precum: populaţia, institu□ile, migra□ia teritorială, structurile profesionale, mobilitatea socială etc.) a căror evolu□ie □i varia□ie depind de alte variabile considerate "independente" (sistemul economic, deciziile politice strategice, diviziunea muncii, evolu□ia situa□iei interna□ionale etc). Ac□iunea acestora din urmă asupra primelor se studiază prin diferite metode, investigîndu□se starea lor în funcţie de obiectivele evolu□iei □i dezvoltării sistemului social respectiv. Elementele definitorii ale p.s. sînt următoarele: a. orizontul de timp pentru care se elaborează previziunea (scurt — 5 ani, mediu 6 pînă la 15 ani, lung — peste 15 ani); £>. gradul de elaborare □tiin□ifică a aparatului cercetării (în afară de metodologia specifică nivelului de complexitate a analizei, de regulă interdisciplinară, sistemică □i înalt formalizată, se impune asocierea diverselor stări viitoare posibile cu anumite valori utilitare □i cu determinări volitive, decizionale, care asigură orientarea viitorului în sensul dorit); c, caracterul orientării previziunii (ea putînd fi: normativă — orientată spre obiective clare; explorativă —• analizînd tendin□ele posibile în viitor plecînd de la starea prezentă a proceselor avute în vedere; morfologică — cercetînd sistemele viitoare plecînd de la analiza păr□ilor lor componente; sintetică — investigînd viitorul dinspre întreg spre subsistemele sale); d. *domeniul analizei* (aici sînt posibile prognoze micro sau macroscopice, fie centrate pe sfere sau sectoare de activitate — de exemplu, învă□ămînt sau evolu□ia populaţiei, fie localizate asupra întregului sistem social). • Metodele utilizate în cadrul p.s. nu sînt, în sine, specifice doar subiectelor pur sociale. Ele sînt folosite □i în p. economică sau tehnologică. Rezultatele aplicării lor, însă, depind în mare măsură de informa□ile introduse, care trebuie să surprindă natura socială a elementelor realită□i. Metodele specifice p.s. sînt imposibil de raportat la o tipologie oarecare, ele se clasifică doar în funcţie de caracterul orientării □i natura p. Sînt acreditate în prezent □ase mari grupuri de metode, op□iunea pentru unele sau altele fiind la dispozi□ia cercetătorului în funcţie de obiectivele sale, a. *Metode de extrapolare* — prin care se urmăre□te identificarea stărilor de conservare sau varia□ie ale condi□ilor ce au imprimat o anumită formă de evolu□ie a unui fenomen sau proces. Supozi□ia de bază a acestei familii de metode este că acelea□i condi□i generează acelea□i efecte. Aplicarea metodelor necesită serii dinamice de date privind evolu□ia procesului studiat pe termen cît mai îndelungat. Pe această bază apare trecerea de la postdic□ie (caracterizarea evolu□iei

fenomenelor trecute) la predicție (caracterizarea stărilor viitoare). Extrapolarea se aplică în forme diferite. în *extrapolarea prin serii dinamice* se calculează tendința centrală a valorilor seriei de date, variațiile (ciclice) în jurul tendinței, variațiile întîmplătoare și ponderea lor față de variațiile sistematice. Acest tip de extrapolare constă în calculul tendințelor viitoare, a variațiilor ciclice și a ponderii elementelor întîmplătoare. *Extrapolarea fenomenologică* pornește de la evidențierea caracteristicilor globale ale fenomenului (considerate ca independente între ele) și procedează la asamblarea lor pe baza unor ipoteze și legături asociative. Rezultatele acestei metode arată forma evoluției fenomenelor sau proceselor în funcție de dinamica particulară a caracteristicilor asociate (de exemplu: variație de tip exponențial sau logistic, monoton crescătoare sau liniară). Prin *extrapolarea vectorială* se studiază dinamica sistemelor formate din mai multe factori aflați în interdependență. Se identifică parametrii semnificativi prin evoluția sistemului, nivelul și conținutul interacțiunilor dintre factori. Previziunea stărilor viitoare devine posibilă prin corelarea reciprocă a parametrilor definitorii și simularea diferitelor variante de evoluție a sistemului. *Extrapolarea cu ajutorul curbei Măsurătoare* surprinde rezultantele unor procese complexe formate din mai multe elemente/evenimente care intervin succesiv în evoluția de ansamblu a proceselor și le modifică semnificativ, *b. Metodele morfologice* au ca idee centrală descompunerea unei probleme de rezolvat (în cazul în speță: o evoluție viitoare) în elemente componente și reasamblarea lor pe baza unor criterii determinate. Treptele de parcurs în cadrul unei asemenea metode sînt: se stabilește natura și enunțul problemei de analizat; se enunță totalitatea factorilor și parametrilor de care depinde analiza evoluției viitoare a conținutului fenomenului sau procesului analizat; se descompun factorii și parametrii în elemente și valori ireductibile și independente, alcătuindu-se un tabel conținînd toate elementele și valorile identificate; se construiesc apoi lanțuri de legături între diferitele elemente și parametri, fiecare lanț în parte constituind o posibilă evoluție a rezolvării problemei. Tabloul astfel conturat devine o cutie morfologică cu *n* dimensiuni (n = numărul parametrilor distincți). Soluțiile obținute sînt fie posibile, fie contradictorii și imposibile, după cum se apreciază în funcție de natura problemei și de natura relațiilor interne dintre parametrii analizați, *c. Metoda scenariilor* constă în analiza evoluției unui sistem complex, plecînd de la tendințele și condiționările prezente ale sistemului ca și de la suma acțiunilor mediului extern al acestuia. Prima etapă a construcției unui scenariu constă în conturarea morfologiei sistemului (prin cunoașterea limitelor și condiționărilor interne, ca și a influențelor mediului extern). Orice scenariu pornește, evident, de la starea actală a sistemului (t_0) și în fixează pentru analiză un moment anume de timp (t_n). Pentru investigarea transformărilor în această perioadă se poate opta pentru unul dintre mai multe tipuri de scenarii (normative, explorative, tendențiale, contrastate etc.) De asemenea, este de dorit să se enunțe unele judecăți privind dezirabilitatea stării actuale a sistemului ca și opțiunea valorică aleasă pentru a defini evoluția către t_n. în faza următoare se definesc variabilele (endogene și exogene) care influențează dinamica sistemului analizat. în al treilea moment se elaborează premisele modelului analizei pe baza ipotezelor prin care se pot defini căile ce fac posibilă atingerea unor stări sau a altora. Aceste stări viitoare ale sistemului sînt determinate de judecăți de valoare privind dezirabilitatea stărilor și de unele principii normative față de care se poate subordona evoluția viitoare a sistemului. Etapa a patra constă în elaborarea modelului propriu-zis al evoluției în timp a sistemului. în construcția modelului apar unele restricții ce țin de validitatea formală a relațiilor dintre componente, recursivitatea acestora, evitarea erorilor diferitelor aproximări (prin trenduri fenomenologice sau prin extrapolări, de exemplu). Ultima etapă conține activitatea de redactare a scenariului, după tipul ales în prealabil și pe perioada de timp concepută inițial, *d. Metoda arborilor de pertinen ă* — identifică, plecînd de la un obiectiv fixat, strategii de atingere a acestuia, mijloace și dificultățile acțiunilor selectate. Utilizînd tehnici din teoria graf urilor, se construiesc arborescente ce leagă diverse aspecte definitorii ale sistemului al cărui obiectiv (obiective) se analizează. Arborele are o rădăcină identificată cu obiectivul urmărit, de aici pleacă mai multe ramificații menite să furnizeze opțiuni raționale de ordonare, organizare și ierarhizare a informațiilor privind stările sistemului analizat. Arborii de pertinență orizontali evidențiază ierarhiile obiectivelor (intermediare față de obiectivul final), mijloacelor și resurselor necesare de alocat pentru finalitatea dorită. Arborii verticali pun în evidență resurse, mijloace, activități și acțiuni caracteristice subetapelor definite prin arborii orizontali. O dată constituiți arborii, se alocă fiecărui subetaj și fiecărui etaj aparte cifre de merit, cifre de pertinență, factori de pondere, coeficienți de importanță. Astfel de scoruri și note fac să apară mai clare semnificațiile fiecărui element sau set de acțiuni obiective în cadrul opțiunilor strategice identificate. De regulă, arborii de pertinență se utilizează consecutiv cu elaborarea de scenarii, prin care s-au conturat obiective ca și modele de relație dintre mijloace și resurse obiective. Pentru atribuirea notelor și valorilor de pertinență sînt necesari experți în domeniile respective, e. *Metoda construc iei strategiilor* prev/z/ona/e urmează, în linii mari, același demers ca în cazul metodei arborilor de pertinență ou o singură mare deosebire: dacă în cazul arborilor soluția problemei ca și caracterul drumului către ea sînt strict deterministe, strategiile previzionale sau *arborii de decizie* au un caracter probabilist, în fiecare punct al acestor arbori se alocă șanse și probabilități pentru fiecare variantă posibilă precum: costuri-beneficii, timp, valori ș.a. De-a lungul arborilor de decizie pot avea loc reîntoarceri la nivele inițiale, ca și scurtcircuitarea unor nivele de complexitate intermediară, trecerea prin toate nivelele nefiind obligatorie. și pentru această metodă, în vederea alocării probabilităților asociabile alternativelor decizionale, sînt necesari experți, f. *Metodele euristice de stimulare a crea i vită ii exper ilor* i cercerăfor/forsîntdeomare varietate, incluzînd tehnici ce solicită imaginația și puterea de anticipație a experților în felurite probleme asociate evoluțiilor în discuție, ca și a cercetătorilor înproblemele viitorului. De exemplu, brainstormingul ca și alte tehnici de creativitate se sprijină pe ședințe repetate de grup (5-12 persoane) pentru producerea ideilor. Grupurile de discuție a ideilor sînt conduse de un moderator care, cunoscînd bine problema în discuție, îi stimulează și îi determină pe participanți să cerceteze toate ideile legate de tematica în discuție, de găsirea unor soluții și căi noi pentru abordarea unor domenii incerte. O altă modalitate este cea a diseoării unor probleme generale în teme particulare, studiindu-se apoi, pe etape, soluțiile practice. O tehnică consacrată și larg utilizată este ancheta prin metoda Delphi. Prin ea se urmărește a obține părerea unor experți asupra apariției și desfășurării unor evenimente viitoare sau a schimbărilor în unele domenii precise. Grupul de experți este investigat pe baza unui chestionar, în cîteva runde succesive (3 pînă la 6). în prima rundă se lansează un se! de întrebări legate de subiectul investigației ca, de exemplu, listarea unor evenimente posibile într-un

cîrnp dat. Lista poate fi ante□elaborată de către echipa de investiga□ie sau lăsată pentru a fi elaborată de exper□i. Răspunsurile sînt apoi prelucrate în func□ie de opiniile acestora, de frecven□a □i intensitatea lor. în a doua rundă, se prezintă exper□ilor lista prelucrată a evenimentelor □i se cere alocarea sau estimarea probabilită□ii (sau datei) apari□iei lor precum □i importan□a (ierarhizarea acestora). Răspunsurile exper□ilor se analizează □i se prelucrează din nou, calculîndu□se valorile centrale (probabilită□ile cele mai comune □i importan□a fiecărui eveniment probabil) □i apoi lista respectivă este adusă, din nou, la cuno□tin□a participan□ilor a căror opinie s□a situat departe de medie sau de consensul general, dacă el a survenit, sînt ruga□i să□i fundamenteze (argumenteze) □i, eventual, revizuiască părerile pentru a ob□ine acel consens dorit. Participan□ii pot primi informa□ii suplimentare dacă resimt această nevoie. De asemenea, ei pot cunoa□te, dacă doresc, cît de diferită este opinia lor fa□ă de a celorlal□i. După acest demers se prelucrează din nou răspunsurile □i acestea se aduc la cuno□tin□a exper□ilor participan□i. în a patra rundă (ultima în cazul anchetei în care stabilirea consensului necesită un interval minim de timp), dacă opiniile sînt convergente, răspunsurile se sintetizează în raport cu schema ini□ială □i se raportează la tematica studiată. Raportul este de asemenea făcut cunoscut participan□ilor a căror expertiză a fost utilizată în cercetarea subiectului urmărit. O altă tehnică de investigare a apari□iei unor evenimente viitoare, înrudită cu ancheta de tip Delphi, este metoda impactului încruci□at. Evenimentele propuse analizei sînt de data aceasta interdependente între ele. Datele de intrare ale anchetei sînt e□ venimentele asociate cu probabilită□ile corespunzătoare de apari□ie ale fiecăruia, precum □i cu probabilitateajca unui (fiecare pe rînd) din,evenimente să influen□eze producerea celorlalte. Datele de ie□ire sînt constituite din probabilită□ile finale ale evenimentelor corelate. Pentru ob□inerea unor astfel de valori sînt necesare atîtea runde de anchetă cît să se stabilească consensul între exper□i participan□i la ea. Cu cît lista de evenimente este mai mare cu atît cre□te □i utilitatea alcătuirii unor scenarii care să nuan□eze interac□iunea □i consecin□ele evenimentelor respective. V. *planificare, predic ie, probabilitate, viitorolo gie.* **I.A.P.**

PROGRES SOCIAL evolu□ie necesară a omenirii spre mai bine. Conceptul de p.s. se fundează pe două presupozi□ii fundamentale: a. dinamica în timp a omenirii este guvernată de legi obiective, dincolo de inten□iile □i chiar op□iunile particulare ale oamenilor care trăiesc într□o societate la un moment dat □i *b.* această evolu□ie necesară este spre "mai bine": societatea tinde să ofere condi□ii tot mai bune pentru via□a umană. Este o viziune optimistă asupra sensului istoriei. Ideea a fost elaborată sistematic în secolele XVII□XVIII, fiind deosebit de influentă în epocă. Ideea de p. a fost legată ini□ial de o nouă viziune evolutivă a ra□iunii (cunoa□terii) □i tehnologiei. Experien□a dezvoltării □tiin□elor naturii a înlocuit viziunea statică asupra ra□iunii, specifică filozofiei antice, cu o viziune istorică evolu□ionistă, cumulativistă: cunoa□terea reprezintă un proces de cre□tere, de dezvoltare continuă în timp de la necunoscut la cunoscut. Revolu□ia industrială, pe de altă parte, generată □i între□inută de dezvoltarea rapidă a capitalismului, oferă un alt mode! al unui proces de dezvoltare rapidă în timp: tehnologia. Evoluen□a dezvoltării cunoa□terii □tiin□ifice □i a utilizării ei în activită□ile productive, ca tehnologie, au oferit modelele intuitive pentru elaborarea ideii de p. Sub impulsul cunoa□terii □i tehnologiei, societatea era considerată a se afla ea însă□i într□un proces continuu de dezvoltare, tinzînd spre o stare tot mai bună pentru condi□ia umană. Să observăm deci că

p., spre deosebire de evolu□ie este definit prin criterii valorice, referitoare la condi□ia umană: "mai bine pentru om", Sociologia încă de la început a manifestat o atitudine negativă fa□ă de conceptul de progres, refuzîndu□i statutul □tiin□ific □i considerîndu□l un concept tipic filozofic sau ideologic. De regulă, el a fost înlocuit cu cel de evolu□ie. Următoarele critici au fost formulate la adresa p.s. în calitate de concept □tiin□ific, a. Referitor la criterii s□au adus două critici. 1) p.s. se fundează pe judecă□i de valuare □i, conform viziunii pozitiviste, judecă□ile de valoare principial nu pot face obiectul □tiin□ei, fiind expresia unor op□iuni subiective, a unor credin□e care nu au statut de fapte legitime pentru o analiză □tiin□ifică. 2) Relativismul cultural — estimările pe care oamenii le fac asupra a ceea ce este bine □i rău nu numai că sînt pur subiective, dar □i înalt variabile; ele diferă de la colectivitate la colectivitate, de la o epocă la alta. întrucît nu există ni□te standarde universale ale binelui, devine imposibil a judeca dacă o societate sau o etapă istorică este "mai bună" decît o alta. Aceste tipuri de critici încep să fie tot mai mult abandonate. în primul rînd, opozi□ia netă între judecă□ile de existen□ă □i cele de valoare tinde să fie depă□ită, valorile devenind tot mai mult obiectiv legitim al analizei □tiin□ifice. în al doilea rînd, se produce o tendin□ă de redefi□ nire a criteriului: în locul "mai binelui" vag □i interpretabil subiectiv □i cultural destul de diferit, se dezvoltă tot mai mult criterii obiective ale gradului de dezvoltare, din punctul de vedere al omului. Tematica calită□ii vie□ii, cu sistemul de indicatori care sînt în proces de cristalizare, promite o determinare opera□ională □i obiectivă a "mai binelui" uman. Calitatea vie□ii poate deveni un criteriu opera□ional, obiectiv al progresului social, *b.* Referitor la for□ele care asigură progresul, la mecanismul acestuia. Progresul ar fi real dacă dinamica societă□ii ar fi regizată de proiectele elaborate con□tient. Or nu acesta este cazul. Direc□ia evolu□iei istorice a fost pînă acum diferită de obiectivele, aspira□ile colectivită□ii. O asemenea obiec□ie este □i ea eliminată de dezvoltarea teoriei sociologice: societatea merge spre "mai bine", nu regizată de inten□ii □i proiecte con□tient constituite ci de presiunea necesită□ilor reale ale colectivită□ii. Pentru acceptarea p.s. nu este deci nevoie neapărat de presupozi□ia dezvoltării con□tiente a societă□ii. *V. calitatea vie ii, evolu ie, interac ionism, posi modernitate.* C.Z.

PROHIBI□IA INCESTULUI (engl. *incest taboo),* interdic□ia rela□ilor sexuale □i a căsătoriei între indivizi marca□i de un foarte apropiat grad de rudenie (tată□fiică, mamă□ fiu, frate□soră). P.i. este o regulă universală, ea ac□ionînd în toate societă□ile umane, chiar □i în cele mai arhaice, făcînd deci parte din fondul primar de norme culturale care au consfin□it antropogeneza. S□au semnalat, e drept, cîteva societă□i (Inca, Hawaii, Egipt) în care a operat regula căsătoriei între frate □i soră, dar această regulă se restrîngea numai la familiile regale. Motiva□ia era de ordin religios: faraonul, de pildă, fiind considerat de origine divină, nu se cădea a se căsători cu o muritoare de rînd. Acestea sînt însă excep□ile care întăresc regula, fiindcă incestul era interzis □i, eventual, foarte aspru sanc□ionat în restul popula□iei, toleran□a restrînsă □i par□ială a incestului func□ionînd ca un privilegiu în plus acordat aristocra□iei dinastice. Universalitatea p.i. a provocat imagina□ia explicativă a speciali□tilor în □tiin□ele comportamentale. S□au sintetizat (Carol M. Ember and Melvin Ember: *Cultural Anthropology,* 1981) cinci explica□ii posibile: a. teoria familiarită□ii (Edward Westermarck): convie□uirea încă din copilărie împiedică atrac□ia sexuală reciprocă □i instaurează treptat între membrii aceleia□ familii indiferen□a sexuală; *b.* teoria psihoanalitică (S. Freud): oroarea de incest survine ca o reac□ie de apărare la interdic□ia manifestării în

familie a impulsului sexual, care, reprimat, nu dispare, ci se refugiază în subconștient; c. teoria dezagregării familiei (B. Malinowski): competiția sexuală intrafamilială, dacă ar fi admisă, ar crea o asemenea tensiune, încît ar duce la destrămarea familiei și, de aici, la disfuncționalitatea sistemului social; *d.* teoria cooperării (Edward B. Tylor, Leslie A. White), complementară teoriei dezagregării: pentru a realiza bunăstarea, membrii unui grup uman — în cazul de față membrii grupului familial — trebuie să elimine dintre ei suspiciunea și ostilitatea și să coopereze, p.i., îndeplinind tocmai această funcție; e. teoria efectelor patologice: geneticienii au constatat că reproducerea prin încrucișarea indivizilor înrudiți (engl. *inbreeding),* are efecte patologice asupra descendenților. Dincolo de orice teorie asupra faptului în sine, rămîne de elucidat cum au ajuns primii oameni să conștientizeze necesitatea p.i. și să o includă în fondul de norme explicite. *V. antropogeneză, cultură, familie.* Gh.G.

PROIECTAREA POSTULUI DE MUNCĂ tehnică de definire a p.m. incluse în rețeaua și ierarhia de personal ale unei organizații cu scopul de a preciza structura tehnico-organizatorică a muncii și profilul ocupațional al persoanelor care realizează munca. Au fost consacrate mai multe abordări ale p.p.m.: *a. managementul științific:* omul este subordonat mașinilor și metodelor, executînd sarcinile în mod ritmic conform cerințelor fluxului de producție; *b. sistemul socio-tehnic:* adaptarea p.m. pentru a satisface atît nevoile tehnice cît și pe cele umane; c. *îmbogățirea muncii:* activarea permanentă și conștientă de noi motive și surse de satisfacții în muncă; *d. grupuri autonome de muncă:* echipe de lucru care dețin responsabilitatea planificării, controlului și execuției muncii; e.: *calitatea vieții de muncă:* accentuarea integralității muncii, a activităților complementare variate pentru a activa noi surse de motivație a muncii. Eficiența acestor abordări variază în funcție de contextul organizațional și social-global, precum și de tipul de muncă, persoană sau grup. *V. motivație, muncă, ocupație, planificarea forței de muncă.* M.V.

PROMOVARE acțiune dirijată instituțional prin care se realizează trecerea unor indivizi sau categorii sociale de la o condiție socioprofesională la alta superioară, de la un anumit statut la un altul mai ridicat (sau considerat ca atare). P. presupune existența unor criterii, exigențe — mergînd de la unele foarte difuze — în virtutea cărora ea se efectuează. Așteptările legate de p. sînt un vector motivațional foarte important în viața indivizilor și colectivităților umane. Sociologia îi aduce contribuția la elaborarea unor criterii în selecția indivizilor pentru p. în diferite sectoare de activitate. Ea studiază mecanismele și efectele p., ca fenomen major în viața socială de ansamblu. *V. motivație.* P.I.

PROPAGANDĂ activitate sistematică de transmitere, promovare sau răspîndire a unor doctrine, teze sau idei de pe pozițiile unei anumite grupări sociale și ideologii, în scopul influențării, schimbării, formării unor concepții, atitudini, opinii, convingeri sau comportamente. P. se realizează astfel încît să conducă la realizarea scopurilor și intereselor grupului pe care îl servește, neexistînd o p. neutrală valoric sau obiectivă. Cel mai adesea, p. se constituie ca un subsistem al sistemului politic al unui partid, al unui grup social sau al unui regim de guvernare și urmărește realizarea unor scopuri de manipulare. Există însă și forme de p. (economică, tehnică, medicală, sportivă, culturală etc.) diferențiate după conținut și prin raportare la profilul grupării sociale care o inițiază, urmărind realizarea unor scopuri persuasive.

Cînd se constituie ca sistem, p. dispune de: a. o structură instituțională specializată; *b.* o ideologie și o tablă de valori aflate în corespondență cu interesele și obiectivele grupării sociale pe care o reprezintă; c. mijloace și metode de transmitere a mesajelor. Structura instituțională include aparatul de conducere ierarhică, precum și centre de organizare, studiu, proiectare și difuziune ale mesajelor. Ideologia, tabla de valori, ca și interesele și obiectivele sînt luate ca referință pentru programarea și realizarea p. în sociologia p. o atenție deosebită este acordată mijloacelor și metodelor de transmitere. în acest sens au fost consacrate mai multe metode de p. Una constă într-o astfel de organizare a mesajelor încît să provoace trăiri și adeziuni afective, mai ales de tip emoțional. Mai întîi se indică consecințele negative ale unei opțiuni personale provocate de o agenție anume (afectare a intereselor, amenințare a poziției individuale, împiedicarea realizării unor obiective personale importante etc.) pentru a declanșa reacția afectivă negativă față de aceasta și apoi se prezintă o alternativă diferită care ar avea numai efecte pozitive. Accentul nu este pus pe argumentarea logică sau prezentarea de fapte relevante, ci pe acele informații care au o profundă rezonanță afectivă. "P. faptelor" (R. K, Merton, P. Lazarsfeld) este centrată pe transmiterea de fapte cît mai concrete, saturate de amănunte relevante pentru persoanele ale căror opțiuni ar urma să fie modificate. Accentul nu este pus pe fapte generale, ci pe cele personalizate și care dispun de potențialitatea descoperirii unei surprize de către receptor. îndemnurile directe, lozincile, apelurile zgomotoase la urmarea unei căi sînt înlocuite de o astfel de selecție și prezentare a faptelor care provoacă opțiunea personală pentru acea cale prezentată ca cea mai bună dintre cele posibile. în felul acesta se lasă impresia autonomiei personale în luarea deciziei. P. bazată pe comunicarea persuasivă presupune aplicarea regulilor retorice de organizare a discursului, mai ales prin utilizarea unor cuvinte saturate emoțional și care se bazează pe persuabilitatea membrilor audienței. O distincție importantă se face între p. tactică (proiectată pe termen scurt pentru obținerea unor efecte imediate) și p. strategică (pe termen lung, destinată formării sau modificării valorilor, atitudinilor de bază și concepțiilor proprii indivizilor și societății). *V. atitudine, comunicare, difuziune, ideologie, influență socială, manipulare, mass media, persuasiune.* **M.V.**

PROSTITUȚIE procurarea de către o femeie a mijloacelor de existență prin întreținere de relații sexuale cu mai mulți bărbați. Prin extensie, se constituie ca fenomen social. P. a existat în toate țările civilizate, din cele mai vechi timpuri, și a fost întotdeauna subiect de reglementare prin obiceiuri sau lege, punînd probleme grave pentru moralitatea, sănătatea și ordinea publică. La origini, p. apare a fi legată de venerația religioasă organizată pe lîngă temple, fiind nu numai tolerată, ci și încurajată. La babilonieni, fenicieni și indieni, fetele ofereau virginitatea lor drept omagiu zeilor. în plus, în Babilon prostituatele erau organizate în grupuri conduse de o preoteasă. La evrei p. în sine nu era interzisă, ci încredințată doar femeilor străine. în Egipt,ații erau cei care trăiau exclusiv din vînzarea farmecelor fiicelor lor, iar la perși au fost înființate primele bordeluri. • Necesitatea reglementării p. rezidă în impactul pe care aceasta îl are asupra moralității și sănătății publice; primele reglementări datează din timpul lui Solon, în Grecia antică, stabilind amplasarea caselor speciale în anumite cartiere și monopolul de stat asupra lor. Prostituatele erau obligate la portul unei îmbrăcăminți distincte, fiindu-le interzisă participarea la serviciile religioase. Pe lîngă acestea existau curtezanele cultivate și frecventate de notabi-

lităţi. La romani, au apărut şi mai multe reglementări: pe lîngă îmbrăcămintea distinctivă, exista un sistem de înregistrare a prostituatelor la poliţie, plasarea lor sub un control social strict. Creştinismul a adoptat o atitudine mai caritabilă faţă de prostituate. în Evul Mediu, activitatea prostituatelor a continuat să (ie reglementată, fiindu-le rezervate doar anumite străzi sau cartiere. în epoca modernă s-au aplicat două sisteme faţă de p.: *a,* sistemul de reglementare care o consideră ca pe un rău necesar şi inevitabil; *b.* sistemul abolicionist, care pretinde suprimarea p. Opţiunea pentru una sau alta dintre poziţii apare controversată. • Cercetările au relevat cele mai importante motive extrinseci care determină o femeie să practice p. în timpurile moderne: a. dificultăţile în găsirea unui loc de muncă; *b.* condiţiile proaste de muncă, insuficient plătită; c. tratamentul agresiv al fetelor acasă; *d.* promiscuitatea şi modul de viaţă indecent specifice aglomeraţiilor afectate de sărăcie; e. agregarea unor mari mase de oameni în comunităţi şi unităţi de producţie, unde există un control social redus privind moralitatea tinerilor; *f.* exemplul de lux, autoindulgenţă oferit de clasele bogate; *g.* pornografia şi distracţiile care aduc atingeri bunelor moravuri. • P. pune probleme dificile în caz de represiune şi pînă acum nici o măsură nu a putut duce la eradicarea ei. Mişcările feministe abordează problematica p. în termenii egalităţii între sexe. în fapt, p. este larg răspîndită, iar elementele ei au fost tratate într-o convenţie internaţională adoptată de O.N.U. în 1949, a cărei rezoluţie cerea, în afară de măsuri represive şi sanitare, o reformă profundă a moralităţii. *V. abuz, pornografie.* L.M.

PROTECŢIE SOCIALĂ ansamblu de politici, măsuri, instituţii, organisme care asigură sprijinul persoanelor şi grupurilor aflate în dificultate şi care nu pot să realizeze prin efort propriu condiţii normale, minime de viaţă. Prin sistemul de p.s. se caută posibilităţile de redistribuire a resurselor materiale şi umane ale colectivităţii către acele persoane şi grupuri aflate în dificultate în vederea eliminării decalajelor mari dintre aceştia şi populaţia majoritară. P.s. are ca obiectiv nu crearea unei stări cronice de dependenţă a celor în nevoie, ci reintegrarea lor în viaţa normală prin stimularea forţelor active, a creşterii capacităţilor lor de a face faţă acestor probleme, a scăderii perioadelor de criză prin mobilizarea eforturilor proprii. în sens general, p.s. reprezintă un set de măsuri orientat spre asigurarea unui anumit nivel de bunăstare şi securitate socială pentru întreaga populaţie şi în mod special pentru anumite grupuri sociale. De asemenea, p.s. poate să aibă în vedere satisfacerea unor nevoi colective care nu se pot realiza corespunzător prin efort propriu prin intermediul pieţei libere (ex. sprijinirea sistemului de educaţie şi învăţămînt pentru toţi, promovarea culturii, asigurarea unui grad corespunzător de sănătate publică, protecţia mediului etc.) • P.s. poate să fie plasată la niveluri distincte; a. la nivelul întregii colectivităţi (ex. protejarea veniturilor populaţiei de inflaţie, asigurarea unui nivel minim de consum, unor venituri minime pe familie, protejarea populaţiei în cazuri de calamităţi naturale sau sociale, protecţia faţă de criminalitate, violenţe, conflicte etnice, îmbolnăviri în masă, protecţia la locul de muncă, protecţia drepturilor asupra proprietăţii, protecţia împotriva corupţiei, alienării politice, împotriva drogurilor şi abuzurilor, etc): *b.* la nivelul diferitelor categorii (copii, vîrstnici, handicapaţi, şomeri etc); c. la nivel personal (rezolvarea unor probleme personale legate de starea individului la un moment dat.) Sistemul economic, fundat pe piaţa liberă, nu e capabil prin el însuşi să asigure un venit satisfăcător pentru toată populaţia, avînd în vedere toate riscurile care apar sau pot să apară în ciclul vieţii. Eşecul pieţei libere de a asigura resurse economice

corespunzătoare pentru întreaga colectivitate a făcut necesar ca în toate ţările dezvoltate să apară un sistem de p.s. care să asigure sprijinul şi ocrotirea indivizilor în toate situaţiile în care ei nu mai dispun de resurse materiale şi nu mai sînt capabili să-şi obţină prin eforturi proprii mijloacele necesare unui trai decent, normal. Aceste situaţii pot fi foarte diferite. Ele se referă la bătrîneţe, boală, accident, handicap, şomaj, moartea membrilor activi economici din familie etc. Pentru a asigura o p.s. în toate aceste situaţii de risc pentru persoane sau grupuri în nevoie, sînt utilizate în principal două tipuri (modalităţi) de sprijin: a. sistemul asigurărilor sociale şi *b.* sistemul asistenţei sociale. Fondurile asigurărilor sociale se obţin prin contribuţii sistematice ale populaţiei active care se întorc apoi la cei care au contribuit, dar acum sînt în nevoie, în funcţie de contribuţia lor, sub formă de pensii, ajutor de şomaj, ajutor de boală şi îngrijire medicală etc. în cazul asigurărilor sociale, prestaţia este în funcţie de contribuţie. 5. Sistemul asistenţei sociale funcţionează pe baza unui alt principiu. Din fonduri bugetare de stat sau din fonduri obţinute voluntar de la indivizi sau de la comunitate sînt sprijinite acele persoane, grupuri în dificultate, defavorizate, vulnerabile în funcţie de necesităţile lor. în acest caz, prestaţia se face în funcţie de nevoie, nu de vreo contribuţie personală anterioară, bazîndu-se pe principiul solidarităţii, în cadrul acestui sistem de asistenţă socială cei în nevoie sînt ajutaţi să aibă un mod de viaţă decent, să se încadreze social, să-şi recupereze capacitatea de funcţionare normală în urma unui ajutor financiar, material, social. Ajutorul aici are în vedere o perioadă limitată de timp pînă cînd persoanele cu nevoi speciale îşi găsesc resurse materiale, psihologice, sociale de a putea să-şi desfăşoare o viaţă normală, autosuficientă. Sfera sistemului p.s. este mai largă decît cea a asistenţei sociale. • Un instrument important al politicii de p.s. îl reprezintă sistemul securităţii sociale. Aceasta, prin intermediul unor instituţii şi activităţi, asigură un larg program de ajutor pentru cei bătrîni, bolnavi, cu disabilităţi, şomeri, văduve, copii abandonaţi care nu beneficiază de un venit corespunzător. Resursele financiare ale acestui program de sprijin vin din contribuţiile celor angajaţi, activi, fonduri ale asigurării de stat precum şi din sistemul de taxe şi fonduri speciale, în ultimul timp, tot mai frecvent este utilizat în acest cadru termenul de "reţea de securitate, (siguranţă) socială" (safety net) ca un component de bază al securităţii sociale. Acest termen se referă la un set de măsuri publice şi private orientate spre asigurarea unui nivel minim decent de trai pentru toţi membrii şi colectivităţii, împiedicîndu-se astfel instalarea sărăciei. în această reţea de securitate socială sînt incluse măsuri speciale ce vizează politici sociale active ca: salarii minime, pensii minime, ajutor de şomaj corespunzător, asigurarea unui venit minim pe familie, beneficii minime pentru familii cu mulţi copii, alocaţii pentru copii, ajutor pentru handicapaţi care să le permită un nivel minim decent de viaţă, capabile să situeze aceste persoane, grupuri defavorizate sociai şi uman deasupra pragului de sărăcie, oficial stabilit. La acestea se mai adaugă ajutorul financiar înalt focalizat pe persoane, bazat pe testarea mijloacelor de trai ale familiilor cu venituri scăzute, care se plasează sub pragul sărăciei oficial stabilit, în ciuda beneficiilor obţinute prin sistemele mai generale ("means tested benefits"). Calificarea pentru un asemenea sprijin se bazează pe analiza veniturilor familiei. Aceste beneficii pot fi monetare (în bani) sau în natură (bunuri şi servicii) • După revoluţia din decembrie 1989, în România s-a fixat ca un obiectiv major al reformei socio-economice a perioadei de tranziţie şi realizarea unei reforme globale a sistemului de p.s. Problemele p.s. în prezent în România sînt gestionate în principal

de cîteva ministere, comisii, instituţii locale şi naţionale, organizaţii: Ministerul muncii şi protecţiei sociale, Ministerul sănătăţii, Ministerul învăţămîntului, Secretariatul de stat pentru handicapaţi, Comisia naţională pentru adopţii, Ministerul justiţiei etc. în acest context, apare cerinţa elaborării unei concepţii generale care să stea la baza dezvoltării sistemului de p.s. pe termen scurt şi termen lung, de fixare a unor măsuri şi strategii coerente care să aibă în vedere: un program legislativ de perspectivă; un program de dezvoltare a sistemului administrativ; stabilirea unor priorităţi în sfera p.s.; analiza tuturor resurselor economice oferite în protecţia diferitelor grupuri; copii, vîrstnici, handicapaţi, şomeri, săraci etc; trecerea de la măsuri pasive la măsuri active; evaluarea periodică a programelor de p.s. *V. asistenţă socială, politică socială.* E.Z.

PROTOCRONISM termen creat de Edgar Papu pentru a desemna anticipările culturale şi condiţia oricărei culturi de a crea în chip autonom, nu numai de a imita (recepta) alte culturi. "Atît imitaţia, principiul sincronismului, cît şi anticipaţia, notă a protocronismului pot exista împreună într-o cultură. Fenomenul sincronismului este valabil la noi dar a fost considerat a fi singurul. Pe lîngă el mai există şi celălalt fenomen al protocronismului de care mă ocup în cartea mea" (Edgar Papu, *Din clasicii noştri,* 1967). Sincronismul şi p. sînt două feţe ale aceleiaşi culturi, ele coexistînd în orice cultură. Pentru concepţiile deterministe (cum ar fi marxismul, de pildă), ideea protocroniilor este greu acceptabilă, căci presupune o anume *indeterminare* (autonomie) a culturilor. P. nu respinge ideea interdependenţei culturilor (ideea sincronismului cultural) doar că o completează cu ideea protocroniilor culturale. P. susţine că unele evenimente posedă caracteristici structurale *noi şi* anticipatoare. Acestea sînt protocroniile *(proto*= înainte, *cronos* = timp). împreună cu ele se cuvin menţionate şi alte tipuri sau specii de diferenţeri temporale ale culturii; sincroniile culturale, *(syn* = împreună, *cronos*= timp), catacroniile *(cată* = în urmă, *cronos* = timp), pancroniile (A. Marino), anticronii (S. Marcus), etc. Sincroniile se exprimă sub forma raporturilor temporale nivelatoare (dintre culturi). Protocroniile se manifestă sub forma fenomenelor de anticipare iar catacroniile delimitează fenomene (raporturi temporale) de întîrziere (decalaje culturale). Un cercetător al culturii va sesiza că există epoci în care predomină sincroniile, epoci in care domină protocroniile şi epoci în care predomină catacroniile. De exemplu, în ultimii 40 de ani, în tot Răsăritul Europei au predominat mai multe subtipuri de catacronii. între acestea, proletcultul a fost o catacronie generalizată. El a împins în urmă sud-estul european. Secolul al XVIII-lea românesc este al catacronismului fanariot. Este important să identificăm subiipurile de protocronii sau de catacronii culturale în sine, căci, prin morfologia lor, ele induc fie stagnări, rămîneri în urmă, sau în cazul protocroniilor, accelerări, înaintări semnificative. De pildă, proletcultul va induce întotdeauna într-o cultură procese stagnante. Tot astfel fanariotismul. Tiparul fanariot nu a apărut din vreo influenţă spaţială, ci pur şi simplu prin diferenţiere temporală. El s-a desprins din tiparul bizantin ca o formulă degradată a acestuia. Este un post-bizantinism foarte tîrziu, fără legături cu specificul "local" şi total rupt de noul imperativ al istoriei. în schimb *Byzance apres Byzance are* caracterul unei protocronii sud-est europene. Este una dintre cele dintîi renaşteri bizantine şi se instalează în seria mare a renaşterii răsăritene, care cuprinde resurecţii ale Bizanţului spiritual. Edgar Papu a descoperit protocronii în arii culturale diverse. Astfel, cercetînd aria plastică a renaşterii germane identifică un

expresionism înaintea expresionismului modern, iar în aria portugheză, un baroc portughez înaintea barocului spaniol. Mircea Eliade face constatarea că evreii au fost *primul* popor antic care a valorizat religios timpul istoric. Această protocronie este cea mai teribilă invenţie a culturii ebraice din care a ieşit teofania ebraică, valorificată de către culturile Europei prin creştinism ("Evreii au fost primii care au descoperit semnificaţia istoriei ca epifanie a lui Dumnezeu şi această concepţie fu reluată şi amplificată de creştinism", *Lemythe de l'eternel retour...,* 1969). Solomon Marcus descoperă protocronii româneşti senzaţionale în cartea sa *Din gindirea matematică românească,* 1975. Gabriel Sudan are o prioritate de 50 de ani în ceea ce priveşte descoperirea funcţiei recursive neprimitiv recursivă şi totuşi aceasta este peste tot în lume atribuită lui Akerman. Exemplele pot continua. • Vechiul comparatism care ignora protocroniile luase în considerare mai ales elemente comune şi eventual acele diferenţieri culturale datorate influenţelor spaţiale sau "locale" şi ignorase oarecum diversităţile sau noutăţile procurate prin diferenţieri *temporale* sau "epocale" (N. Petrescu). în felul acesta s-a produs o diviziune, care s-a adîncit pînă la conflict, între două paradigme: difuzionistă şi evoluţionistă. P. îşi propune să şteargă această diviziune (sau cel puţin caracterul ei conflictual) şi să recupereze o "rămînere în urmă" (catacronie) în teoria comparativă a culturilor, datorată cultivării unilaterale a paradigmei difuzioniste şi deci a raporturilor de sincronizare, Edgar Papu încadrează în clasa protocroniilor *anticipările* capabile să genereze diferenţieri "epocale", să imprime timpului caracteristici structurale noi, ba chiar să statornicească *configura ii temporale* durabile ("epoci"). Acelaşi interval de timp (măsurat în ani, decenii, secole etc.) poate comprima temporalităţi prefigurative (protocronii), dar şi temporalităţi des-figurative (catacronii) ori con-figurative sau nivelatoare (sincronii). *Protocroniile sint acele evenimente purtătoare de caracteristici structurale noi, capabile să modeleze configura ia viitoare a unei epoci, adică să prefigureze epoca.* Edgar Papu a dovedit că o cultură, cum este cea românească, este sediul unor "protocronii europene". Atît a fost de puternică prejudecata occidentalo-centristă, oare în mintea intelectualilor români legase orice inovaţie şi deci anticipare de aria Occidentală, încît ideea sa a fost imediat respinsă. • Principala sursă a rezistenţei la ideea de p. este una de natură paradigmatică, în măsura în care p. presupune renunţarea la ideea determinismului integral şi integrator al culturii, admiţînd chiar că există în orice cultură energii autonome oare se pot sustrage determinărilor, preluînd iniţiativa schimbării (inovaţiei) pe cont propriu. P. a trebuit să lupte contra unei mari comodităţi gnoseologice, fiind nevoit să frîngă inerţii care ţin de structurile profunde ale mentalităţii moderne. Concepţia protocronistă a profesorului Edgar Papu a fost prima delimitare serioasă de paradigma determinismului materialist în cadrul culturilor răsăritene aflate sub imperialismul dominator al acestei paradigme. • în măsura în care p. caută cu tot dinadinsul locul inovaţiei, îl găseşte la nivelul "forţelor spirituale interne" ale unei culturi şi astfel afirmă rolul inovator al tradiţiei. în felul acesta, p. descoperă realizări culturale cu valoare de anticipaţie acolo unde sincronismul nu ştia, nu putea şti că există, în *fondul intern* al unei culturi. P. nu exclude posibilităţile ca răspunsul unei culturi la probleme universale să vină, prin imitaţie, de la alte culturi, cum susţine sincronismul. Neexcluzînd această posibilitate, p. îşi propune să analizeze acele cazuri în care răspunsul se naşte în interiorul culturii "locale", "în zona unui *specific* de gîndire şi simţire din care emană iniţiativele protocronice" (Paul Ânghel). Reafirmînd paralelismul

culturilor, p. respinge etnocentrismu! cultural, credin□a că există o cultură universală fa□ă de care toate celelalte sint culturi particulare, comprehensibile prin raportare la ea. • Stabilind preceden□a, anticipările (Edgar Papu aduce dovezi că Dimitrie Cantemir prin inorogul său este un anticipator al psihologiei romantice, tot astfel cum Stolnicul Cantacuzi□no □i Cantemir au anticipat ideea de "corsi e ricorsi", — ideea cre□terii □i descre□terii imperiilor —, cu care va lucra un G. Vico), p. stabile□te importan□a ideii de paradigmă sau de "familie de spirite" pe care o folose□te corelativ cu ideea de *serie cronologică,* de precedenţă (anticipa□ie). în sensul acesta ideea de "familie de spirite" permite să determinăm un indice de preponderenţă axiologică a unui motiv, a unei viziuni, a unor atitudini, a unor determinante stilistice etc. (cum ar fi de pildă tema □i portretul iui *hombre secreto* a lui B. Gracian, pe care, cum dovede□te prof. E. Papu, l□au anticipat *învă ăturile lui Neagoe Basarab).* însă atît preponderen□a axiologică cît □i anticiparea pot fi stabilite doar dacă includem cele două figuri □i opere în aceea□ "familie de spirite". Metoda p. ne cere deci să stabilim întîi, prin grupare paradigmatică (nu pur □i simplu sintagmatică), operele □i figurile care fac parte din aceea□ "familie de spirite" □i de experien□e creatoare. Gruparea paradigmatică permite *clasificarea* unor opere neclasificabile ca întreguri, dar ierarhizabile în raport cu una sau mai multe dimensiuni comune, în felul acesta, opere *incomparabile ca,* întreg devin comparabile ca "indici de concentrare axiologică" a unei trăsături, teme, motiv etc. După stabilirea "familiei de spirite", a unor "paradigme culturale" deci, se poate trece la stabilirea *anticipării, a priorită ilor.* Prin urmare, p. nu este o metodă de cercetare a originalităţii, ci una de cercetare comparativă cu scopul determinării anticipărilor, adică a diferen□erilor culturale datorate factorului temporal □i nicidecum vreunei influen□e spa□iale venite dinspre alte culturi. • P. stabile□te în orice cultură *două filoane* sau surse de diferen□iere: spa□iale □i temporale (epocale), datorate deci factorilor de spa□iu (gradul de extensie a circula□iei culturale, bunăoară) □i factorilor de timp (intensitatea actului de crea□ie în acest caz, nu mai poate fi atribuit circula□iei, ci unui *moment anume,* care, prin particularităţile lui inclusiv psihologice, face posibilă inova□ia). în plus, p. sus□ine că orice cultură este sediul celor două tipuri de diferen□eri, astfel că toate culturile sînt socotite a fi □i *creatoare* nu numai *importatoare.* • P. reclamă o foarte bună cunoa□tere a geografiei culturale înlăuntrul căreia se pot determina pro□tocroniile. Pe de altă parte, studierea proto□croniilor este singura caie care permite cercetarea împingerilor înapoi sau a catacro□niilor. Numai după ce am stabilit protocroniile putem cerceta ce s□a întîmplat cu ele în timp, dacă împrejurările au fost favorabile ori ba, dacă au permis ori au împiedicat difuzarea lor. Cazul culturii române este unul din cele mai neobi□nuite în Europa, fiindcă sînt cel pu□in cîteva intervale de anticipări epocale ale culturii române în context european □i, totu□i, ceea ce a urmat a împiedicat valorizarea acestor inova□ii pe plan mai general, european. Epoca voievodală, cu acel "Byzance apres Bizance" (descoperit de Nicolae lorga) este un caz strălucit de protocronie. Intervalul dintre domniile lui Mihai Viteazul □i D. Cantemir este un al doilea moment de concentrare protocronică retezat de interregnul fanariot. Putem consemna apoi intervalul 1870□1940, urmat de un alt dezastru catacronic, chiar intervalul 1964□1974, cu prelungiri pînă prin 1984, este un interval de scurtă rena□tere pe cale de a fi contestat chiar în zilele noastre. Ideea protocroniilor, izvodită de E. Papu în acest interval, este un argument protocronie al culturii române postbelice. • Epocile pro□tocronice (diferen□eri "epocale") pot fi urmate de mari dezlăn□uiri de for□e catacronice care

măsoară nu numai rezisten□a la inova□ie, dar □i ceva mai mult. Catacronismul este un "indice de refrac□ie" culturală a ceea ce M. Eliade numise "Teroarea istoriei". Pe cît de benefic lucrează timpul în cadrul "protocroniilor", pe atît de malefic lucrează el în cadrul catacroniilor, adică a acelor perioade de nefericită dezlăn□uire a for□elor catacronismului capabile prin ele însele să împingă o cultură □i o societate înapoi cu perioade mai mari sau mai mici. *V. sincronism, substrat, neosincronism, analiza comparativă.* I.B.

PROVOCARE/RĂSPUNS cuplu terminologic inventat de A. Toynbee pentru a desemna paradigma cre□terii □i declinului unei civiliza□ii. Rela□ia p./r. reprezintă forma pe care o îmbracă influen□a mediului asupra unei civiliza□ii. Societă□ile se grupează în aceea□ specie dacă sînt supuse acelora□ «for□e» fiind confruntate cu o succesiune de probleme p. la care trebuie să "răspundă" într□un fel sau altul. "Unele e□uează, pe cînd altele reu□esc să afle o solu□ie □i la rîndul lor, unele solu□ii sînt imperfecte □i banale în raport ou problemele implicate, pe cînd altele sînt originale □i fertile în posibilităţi de progres ulterior". (A. Toynbee, *A studyofHistory,* 1962). Compararea comportamentelor particulare ale diverselor "societă□i" individuale, desprinderea similitudinilor, ne îngăduie să delimităm societatea mai largă în care ele se încadrează. în raport cu această societate mai largă, solu□ile succesive, adevărate "serii de evenimente", sînt opera unor "minorităţi creatoare" care prin chiar fertilitatea previzi□unilor lor exercită o "for□ă imitativă" ("mimesis") asupra celorlalţi din interiorul societă□ii ca □i asupra "proletariatelor externe". De calitatea r. depinde supravie□uirea sau declinul unei civiliza□ii în întregul ei. Rela□ie p./r. este, deci, principalul mecanism care asigură supravie□uirea unei civiliza□ii. Dacă cel de□al doilea termen al rela□iei se blochează, civiliza□ia intră în criză. O civiliza□ie care e□uează în mod repetat In rezolvarea noilor solicitări ale mediului se află în situa□ia de a prelua acela□i model de răspuns la solicitări mereu diferite □i astfel intră într□un proces de dezintegrare. Societatea cade pradă "discordiilor". "Minoritatea creatoare", nemaijucîndu□i rolul de elită capabilă să răspundă *creator* la solicitările mediului p., se transformă într□o "minoritate dominantă", care□i va asigura pozi□ia prin for□a "statului universal". A□a, bunăoară, dezintegrarea civiliza□iei elene a cunoscut, după un "timp al discordiilor", emergen□a "statului universal" al Imperiului Roman. Sciziunile în raport cu "minoritatea dominantă" dau na□tere "proletariatului intern" (care se opune minorităţii dominante), proletariat din care, prin emergen□ă, se va na□te "biserica universală". La rîndul său, "proletariatul extern" eliberat de "mimesis"□ul sttrnit altădată de fosta "minoritate creatoare", va reac□iona la acela□ "timp al discordiilor" prin *"Barbarian Wolkerwarderung" {mlgratla* popoarelor războinice barbare). Aceste două "institu□ii" slujesc istoricului ca "semne" — indicatori (tokens) pentru a cerceta înrudirea (afilierea) dintre "vechea" □i "noua" societate (ce se va fi ivit dintre ruinele vechii civiliza□ii, dispărute între timp). Termenul toynbee□an a făcut carieră în poiitologie în strînsă legătură cu teoria elitelor. îl vom regăsi, de asemenea, în lucrările lui J.J.S. Schreiber *(Sfidarea mondială,* 1982) într□o formulă terminologică nouă: "sfidare", care nu este altceva decît p. la care trebuie să răspundă creator o civiliza□ie pentru a supravie□ui. în accep□iunea lui Schreiber, problemele pe care istoria le ridică în fa□a omului, prin caracterul lor dificil, capătă semnifica□ia unei "sfidări" aruncate omului. *V. cultură, civiliza ie, circula ia elitelor.* I.B.

PSIHANALIZĂ Pentru gîndirea socială modernă, p. este, în egală măsură, o teorie a structurii □i dezvoltării personalităţii umane □

o metodă de psihoterapie elaborată pentru tratamentul nevrozelor. Este cunoscută □ sub denumirea de "psihologie abisală". Momentul de na□tere a p. se consideră anul 1895 cînd Sigmund Freud □ Joseph Breuer publică, la Viena, *Studii asupra isteriei.* Teza centrală a acestei lucrări sus□ine că isteria este rezultatul reprimării con□tiente a energiei unui proces mental înso□it de procese afective intense, energie convertită □ exprimată ulterior într□un moment nedeterminat, prin manifestări corporale stridente. Recuperarea în cazul acestor maladii se făcea, la vremea respectivă, sub hipnoză □ consta în eliberarea afectelor reprimate □ canalizarea lor pe o cale normală, con□tientă. întrucît metoda hipnozei, ca principală cale a terapiei, s□a dovedit a fi limitată, Freud propune înlocuirea ei cu libera asociere de idei ca posibilitate de sondare a etajului necon□tient al psihicului. Prin aceasta se descoperă roiul de rezervor al incon□tientului în cazul proceselor psihice inhibate sau reprimate □ se pune în circuitul medical termenul de p. ca metodă particulară de tratament a dezordinilor psihice. *1. Ca teorie a structurii i dezvoltării personalită ii,* p. consideră că via□a mentală poate fi abordată din trei puncte de vedere distincte: dinamic, e□conomic □ topografic. Dinamica psihismului uman derivă din jocul unor for□e pe care S. Freud le identifică cu instinctele. Procesele mentale se sprijină pe.proeminen□a, inhibi□a sau combinarea for□elor instinctuale. Instinctele au o natură organică, se caracterizează prin persisten□ă, mare for□ă energetică □ sînt reprezentate mental de imagini cu încărcătură afectivă (cathexis). Două grupe de instincte sînt considerate ca fundamentale: ceie de conservare ale eu□lui □ cele orientate către rela□ile cu obiectele externe, inclusiv sociale. De notat că instinctele sociale sînt reduse de către p. la combina□i, în măsuri diferite, între instinctele individuale. La baza formării instinctelor sociale se află perechea de instincte ce apar□în naturii profunde, biologice a omului: instinctul "eros" al hedonismului sexual □ instinctul "thanatos" al distrugerii □ disolu□iei constitu□iei vitaie. Manifestările instinctuale ale "eresului", primind expresii prin jocul celorlalte instincte, au fost sintetizate de Freud prin termenul "libido".Rezonan□a mentală a instinctelor, avînd încărcături afective diferite, depinde de configura□ia cathexis□ului creat, deci de energia ce înso□e□te fiecare expresie a manifestărilor instinctuale. Menirea psihicului este de a □ine sub control cantitatea excita□iei căreia îi este subiect. Modalitatea de control se află în sfera principiului "plăcere□ suferin□ă", suferin□a fiind determinată de cre□terea excita□iei nervoase, plăcerea de re□ducerea ei. Principiul plăcerii suferă modificări prin intermediul dezvoltării individuale, fiind dominat în timp de principiul realită□ii prin care aparatul mental învă□ă să□i amine plăcerea satisfacerii instinctelor □ să tolereze, temporar, suferin□a insatisfacerii lor. Ca topografie, Freud prive□te sistemul psihic drept un complex dominat de două influen□e: instinctele primare □ lumea externă. Acestea sînt cele două straturi fundamentale între care se formează, în cursul existen□ei, eul individual. Astfel văzută, configura□ia psihică se relevă în următorul mod: "sine"□le este rezervorul instinctelor □ impulsurilor instinctuale, segmentul primar ontogenetic a! omului; deasupra sa se clăde□te "eul", un strat superficial al sinelui, modificat permanent sub influen□a lumii externe; "supraeul" este expresia concentrată a interdic□iilor sociale □ re□etarul inhibi□iei impulsurilor nedezirabile. Rela□ile dintre aceste trei straturi sînt constituentele vie□ii psihice, iar conflictele dintre rolurile □ manifestările lor constituie baza tulburărilor nevrotice. Pentru "sine" con□tiin□a nu există, manifestările sale fiind pe de□a întregul incon□tiente. Con□tiin□a este func□ia stratului "eu", responsabil prin intermediul supraeului de percep□ia lumii externe. 2. Ca metodă de

psihoterapie, p. □□a propus tratarea dezordinilor nevrotice. Teoria p. a nevrozelor este centrată pe trei concepte fundamentale, a. *Reprimarea (refularea)*—opera□ie a vie□ii psihice ce exercită func□ii de cenzurare a expresiilor instinctuale. Acestea au tendin□a de a rămîne incon□tiente, eforturilor psihanalistului de a le readuce în sfera con□tiin□ei opunîndu□□se o rezisten□ă considerabilă. Impulsurile reprimate prin cenzura con□tientă constituie o for□ă psihică puternică, amenin□ătoare. Ruperea echilibrului între for□a cu care trebuie □inută în incon□tient tendin□a reprimată □ energia cu care aceasta tinde să apară în via□a psihică este generatoarea nevrozelor, o. Instinctele sexuale — constituie categoria cea mai reprimată, din motive sociale □ culturale. Teoria p. infirmă credin□a după care via□a socială începe o dată cu pubertatea. Ea probează existen□a unor stadii ale sexualită□ii încă din perioada infantilă timpurie. Constituirea □ fixarea libidoului are loc treptat, printr□un mecanism complicat, □ orice reprimare în orice stadiu al evolu□iei lui conduce la formarea unor reac□ii incon□tiente, poten□atoare ulterior de nevroze. în acest domeniu, notează Freud, cenzura poate gre□i cel mai u□or, fixarea infantilă a libidoului de□terminînd forma nevrozei de mai tîrziu. Exemplul notoriu în acest context este *complexul lui Oedip.* Acest complex con□ine conflictul dintre ata□amentul erotic fa□ă de părintele de sex opus □ ambivalen□a (culturală) a preferin□elor afective fa□ă de ambii. Complexul lui Oedip este rezultatul nere□zolvării acestui conflict □ al sentimentului (ce apare la maturitate) că rezolvarea sa este imposibilă. Exacerbarea consecin□elor neputin□ei de rezolvare, întărită □ de sanc□iunile sociale, reprezintă sursa cea mai importantă a nevrozelor. Pe de altă parte, constată Freud, reac□ile împotriva cerin□elor instinctuale ale acestui complex sînt sursa cea mai pre□ioasă a evolu□iei umane □ cea mai importantă achizi□ie din punct de vedere social a speciei. în procesul de depă□ire a complexului respectiv î□ are originea instan□a cenzurii sociale care este "supraeul". c. *Transferul* — particularitate definitorie a tulburărilor nevrotice, constînd în practica pacien□ilor de a "revărsa" asupra terapeu□ilor o încărcătură mare □ ambivalen□ă (atît negativă, pînă la ostilitate, cît □ pozitivă) de afecte. Stările emo□ionale respective nu î□ au originea in rela□ile pacient□analist, ci sînt derivate din conflicte nerezolvate cu părin□i (la vremea tinere□ii). Transferul este considerat de Freud ca o probă a gradului de dependen□ă □ ima□turitate a bolnavului. în planul p., transferul este o stare negativă pe care terapia trebuie să o elimine pentru a reda pacientului capacitatea de depă□ire a rezistentei sale interne. Prin extensie, înlăturarea transferului este o reeducare, o corec□ie a educa□iei primare. • între *Interpretarea viselor*(1907), *Psihopatologia vie ii cotidiene* (1913) □ *Trei eseuri asupra psihanalizei* (1927), Freud □□a dezvoltat atît aparatul conceptual al teoriei sale, cît □ aparatul practic terapeutic.Influen□a teoriilor sale asupra lumii medicale, cît □ asupra diverselor cercuri profesionale a fost enormă. încă do la început, însă, datorită unor concepte controversate în teorie, au apărut unele dizidente fa□ă de modul în care Froud în□elesese să abordeze biologia instinctuală în psihologia umană. F. Adler, de exemplu, acordă mai mare importan□ă instinctului ca putere, specific genului uman, decît instinctului sexual, definitoriu regnului animal; sau C.G. Jung care acordă prioritate "incon□tientului colectiv", structurat de arhetipuri, asupra incon□tientului individual. însă nici una din aceste divergen□e timpurii nu modifică esen□al aparatul de bază al concep□iei p. P. a influen□at în mare măsură evolu□ia psihologiei, filosofiei, sociologiei, antropologiei. Dezvoltările contemporane ale p. au adus în cimpul teoriilor □tiin□ifice □ ai cercetărilor con□

orele teme noi precum: rolul anxietății (frica fără obiect) și al măsurilor de apărare utilizate de individul uman in luptă cu instinctele, studiul psihologic al patologiei organice, importanța relativă a copilăriei, adolescenței și pubertății în geneza nevrozelor, originea "genetică" sau "culturală" a tulburărilor mentale, studiul influențelor inconștientului asupra activităților creative și a relațiilor sociale. O serie de teoreticieni ai p. au contribuit la translarea procedurilor specifice acesteia dinspre psihicul individual spre mediul său cultural. Spre exemplu: K. Horney lansează ideea că fiecare tip de societate (cultură) conduce la tipul său specific de matrice a nevrozelor (evidențe în acest sens fuseseră furnizate de antropologul B. Malinowski care a arătat că societăților primitive din Melanesia le este străin complexul lui Oedip); J.L. Moreno, prin punerea la punct a unei tehnici numite "psihodramă", deplasează analiza și tratamentul afecțiunilor psihice de pe canapeaua tradițională a analistului pe o scenă socială, pacientul fiind motivat să interpreteze, sub observație, roluri sociale a căror definiție o resimte. După cel de al doilea război mondial, p. și teoriile ei s-au extins considerabil asupra explicării profilului și vieții societăților în ansamblu. Erich Fromm, Th. Adorno și H. Marcuse au elaborat teorii de esență psihanalitică pentru a investiga principalele simptome ale civilizației contemporane. H. Marcuse scrie *{Eros and Civilization,* 1965) că societățile trebuie să se reîntoarcă la om nu prin satisfacerea plăcerilor, ci a nevoilor lui reale. A-a numita "societate de consum", ca formă contemporană de alienare, nu îl eliberează pe om ci, după cum crede autorul, îl constrînge să-și reprime toate nevoile ca și mijloacele de a și le satisface. P. s-a dezvoltat în ultimele trei decenii ca tehnică de consiliere a celor ale căror încercări de identificare cu principalii agenți de cenzură (profesori, părinți, preoți etc.) au eșuat. în Europa un nou curent în p. este dezvoltat de francezul J. Lacan. Acesta, sub influența structuralismului, îți concentrează atenția asupra faptului că inconștientul este o structură și că problema funcționării "sănătoase" a lui pentru psihic este cea a limbajului. Metoda sa constă în adecvarea celor două limbaje diferite: a conștientului și a inconștientului. Criticîndu-l pe Freud pentru opacitate, Lacan îl acuză că nu a sesizat evidența după care cenzura psihică nu aparține individului ci, prin intermediul instituțiilor și simbolurilor sociale (instituționalizate sau nu), societății. Lacan reconsideră *(Ecrits III,* 1976) tezele lui Jung în privința inconștientului colectiv și a structurii sale prin arhetipuri. Disocierea de Freud se adîncește cînd se distinge între "nevoi" și "trebuințe". După el, obiectul dezirabil nu valorează nimic în sine, el este schimbător în funcție de dorință, subliniindu-se că aceasta este capcana "societății de consum" în umbra căreia trăiesc majoritatea indivizilor. Oamenii trăiesc mai curînd în lumea nevoilor decît în cea a trebuințelor, iar metoda de succes în rezolvarea problemelor contemporane este a face să fie identificate nevoile cu trebuințele. *V. ego, inteligen ă, personalitate, psihodramă, sine, sociometrie, sociodrarnă. I.A.P.*

PSIHIATRIE SOCIALĂ *(Sociopsihia trie),* disciplină medicală cu caracter clinico-terapeutic, care adoptă o perspectivă socială (nu, în mod obligatoriu, sociologică) în studierea bolilor psihice, respingînd punctul de vedere biologic (organic) și propunînd ca referință etiologică relația dintre psihopatologia umană și factorii sociali. Fundamentarea ei a fost posibilă în condițiile în care, alături de categoriile nosologice tradiționale (debilități mentale, nevroze, psihopatii etc), psihiatria a fost nevoită să ia in considerare o serie de tulburări specifice, aflate la granița între normal și patologic (sindrome de tip *border line,* adică intermediare). Dintre acestea se pot

menționa: deficiențele de adaptare comportamentală, organizările mixte ale personalității (de pildă, cea situată între nevrotic și psihotic), comportamentele marginale sau deviante etc, care îți au, de cele mai multe ori, originea în structurile deficitare ale mediului social, constituind o tulburare "a relației persoanei cu lumea". Se consideră, în acest sens, că răspîndirea masivă a bolilor psihice în societatea contemporană (spre deosebire de secolul trecut cînd predominau bolile infecțioase) este un efect, mai mult sau mai puțin direct, ai consecințelor nocive generate de multiplele schimbări cu caracter adaptiv datorate proceselor de modernizare ale societăților contemporane (industrializare, urbanizare, migrație etc). Pentru acest motiv, psihiatria nu se mai poate limita la maniera tradițională de definire a bolii psihice ca "absență a normalității", ci trebuie să ia în considerare întreg contextul vieții sociale care provoacă sau facilitează degradarea personalității, îndreptîndu-și atenția spre "patologia socială", p.s. este In măsură să ofere următoa«3îa criterii de evaluare a sănătății pstfee: 3. gradul în care comportamentul social a'i UTVM «divid reu-e-te să ofere un răspuns semnificativ unei situații date; *b.* coerența logică a viziunii despre lume și înțelegerea legităților exterioare; c. gradul de autonomie și independență personală; *d.* capacitatea de a elabora decizii și soluționa probleme; e. aptitudinea de a face față dificultăților și evenimentelor personale, familiale și sociale; I. tendința de auto-actualizare și autorealizare a personalității etc. !n raport cu aceste criterii, p.s. consideră că nu există nici o dimensiune ideală (sau integrală) a normalității, după cum nu poate exista nici o structură ideală de personalitate sau un tip ideal de societate, in fapt, realizarea plenară a personalității reprezintă un proiect amenințat permanent de eșec, manifestîndu-se ca aspirație și nu ca fapt împlinit. în general, abstracție făcînd de teoriile și metodologia folosită, obiectivele p.s. apar similare, în cea mai mare parte, cu cele ale sociologiei bolilor psihice (sociologiei psihiatrice), ramură recentă a sociologiei, care are ca obiect principal de studiu "sociogeneza" acestor boli (R. Bastide, 1965) și analiza acelor factori socio-culturali ce au o legătură, mai mult sau mai puțin directă, cu "etiologia și tratamentul medical, cu efectele, profilaxia și controlul social, cu importanța socială a tulburărilor comportamentale, afective și spirituale" (H. W. Dunham, 1976). Spre deosebire însă de psihiatru, angajat pe linia tradițională a cercetărilor clinice a cazurilor individuale, sociologul consideră cazul clinic d^spt o consecință a unui comportament socsaf care încalcă norma ie-ind din repertoriul roSuriior prescrise, in concepția lui T. Parsons (1957), de pildă, boala psihică este privită ca devianță, ca incapacitate funcțională de a învăța sau accepta modelele normative, ca tip de comportament problematic care provoacă tulburări echilibrului sistemului social. Repii-cînd acestei concepții, care pune accentul pe identificarea normalității cu conformitatea, continuatorii lui Parsons au subliniat că orice societate oferă o marje pentru manifestarea creativității individuale, motiv pentru care un comportament deviant poate reprezenta o alternativă la ordinea prescrisă sau chiar o formă de protest, mai mult sau mai puțin activ, contra rînduielilor sociale existente. Concepția conform căreia patologia socială este în cea mai mare parte responsabilă de apariția patologiei mentale, susținută de noile curente ale sociologiei fenomenologice și interpretative (etnometodologie, interacționism simbolic etc) au adus în centrul atenției problema caracterului totalitar și represiv al instituției psihiatrice (E. Goffman, 1961) care, prin "stigmatizarea" (etichetarea) bolnavului, creează și întreține ea însăși mecanismele

devianței psihice. Această concepție a generat o vastă mișcare de conștiință în rîndul psihiatrilor, facilitînd excesele "orientării antipsihiatrice" care, denunțînd mecanismele de control social exercitate asupra bolnavului psihic, ajunge să considere boala psihică drept "normalitate". Indiferent de obiectivele specifice urmărite și de denumirile sub care este cunoscută (p.s., sociopsihiatrie, etnopsihiatrie, psihiatrie transculturală, sociologie psihiatrică etc), direcția socială din psihiatria contemporană încearcă să articuleze modelul "medicalist" al bolii cu determinanții ei sociali, considerînd că suportul etiologic al bolilor psihice trebuie căutat, cu prioritate, în contextele sociale și culturale, în mediul de viață al indivizilor. *V. control social, devian ă (sociologia d.), etichetare, sociologia mediei, (sociologia sănătă ii).* S.R.

PSIHODRAMA una din cele mai populare tehnici de cercetare, diagnostic și psihoterapie ale sociometriei, de certă inspirație psihanalitică, urmărind exteriorizarea conflictelor ascunse ale subiectului prin intermediul jocului dramatic. în concepția autorului ei, L.J. Moreno, manifestarea liberă a sentimentelor și atitudinilor conduce ia deblocarea spontaneității și, In același timp, la mărirea conștientizării de sine grație feedbackului reglator ce se produce în mod inevitabil pe parcursul improvizației scenice. Tehnica presupune interpretarea de către subiect a propriului rol sau a unui alt rol apropiat de preocupările sale, în prezența unei asistențe formată din persoane cu dificultăți asemănătoare și avînd drept parteneri fie persoane din mediul său social fie terapeuți (egoauxiliari). Jocul dramatic este "regizat" de un specialist psihodrarnaturg care schițează scenariul, împarte rolurile și stimulează emergența spontaneității la protagoniști. De regulă improvizația scenică se încheie cu o discuție de analiză a jocului ce urmărește surprinderea "beneficiilor" psihologice ale fiecărui participant. P. este utilizată deopotrivă în tratamentul nevroticilor, ca instrument de formare și dezvoltare psihologică, ca metodă de psihodiagnostic și ca mijloc de selecție profesională. V. *dinamica grupului, psihiatrie socială, psihanaliză, sociometrie, socio dramă. T.D.*

PSIHOLOGIE SOCIALĂ (PSIHOSOCIOLOGIE), domeniu interdisciplinar de cunoaștere științifică a interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane. P.s. studiază *cum* se desfășoară și *cu ce rezultate* se finalizează interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, cum influențează comportamentul unei persoane conduita altei persoane sau acțiunea grupului; cum modifică prezența altora propria activitate; care sînt mecanismele psihice ale relațiilor interpersonale și intergrupale; ce rezultă în plan spiritual din traiul laolaltă al oamenilor, din acțiunea lor comună; ce efecte au asupra personalității comportamentele, din trecut ale altora; cum influențează interacțiunea comportamentală prezentă conduita viitoare a oamenilor și grupurilor umane, P.s. studiază, de asemenea, stările și procesele psihice colective, situația de grup, personalitatea sub raportul condiționării socioculturale. Floyd H. Allport (n. 1890), care a condus primul program de doctorat in p.s. (la Universitatea Syracusa, S.U.A.) și care a publicat prima lucrare de p.s. bazată pe date experimentale (Social Psychoiogy, 1924), consideră că p.s. are ca obiect: "studiul relațiilor reale sau imaginare dintre persoane într un confext social dat, în măsura în care aceste relații afectează persoanele implicate în situațiile respective" *{apud,* Gustave Nicolas Fischer, *Les Concepts Fondamentaux de ia Psycho logie Sociale,* 1987, p. 1 3). Din definiția propusă de Floyd H. Allport, "apreciat, pe drept, ca fondator al psihologiei sociale ca

disciplină științifică" *(International Encyclope dia of* ***the*** *Social Science,* voi. I, D.avid L. Silles, ed., 1968, p,. 271), rezultă că p.s. se centrează pe *rela iile interpersonale,* punînd accentul pe *contextul social*—aspect devenit astăzi *fundamental prin preocuparea de studiere a reprezentărilor sociale.* Alte definiții mai recente subliniază faptul că p.s. studiază sistematic *interac iunile umane* și *fundamentele psihologice* ale acestora. (K.J. Gergen, M.M. Gergen, *Social Psychoiogy,* 1981). Ca domeniu interdisciplinar, p.s. integrează contribuțiile teoretice și metodologice nu numai ale psihologiei și sociologiei, ci și ale'altor științe despre om, natură și societate (antropologie fizică, antropologie socială și culturală, demografie, drept, economie, ecologie, etologie, etnografie, istorie, folclor, geografie umană, lingvistică, pedagogie, politologie ș.a.), oferind totodată spre reflecție celorlalte științe socioumane rezultatele cercetărilor din propriul domeniu, concepte, teorii și metode de investigare. P.s. este în prezent unul din cele mai dinamice domenii ale științelor socioumane, reunind pe plan mondial eforturile unui mare număr de specialiști, grupați în asociații științifice naționale și internaționale și editînd reviste de specialitate (de exemplu: British Journal of Sociai Psychoiogy, European Journal of Social Psychoiogy, Human Relations, Journal of Applied Social Psychoiogy, Journal of Personality and Social Psychoiogy, Journal of Experimental Social Psychoiogy, Social Behavior, Social Psychoiogy Quarterly). Ca disciplină academică, p.s. s a structurat într un corp de cunoștințe teoretico metodologice (p.s. generală) și mai multe subdomenii de specialitate (p.s. de ramură: psihosociologia organizațiilor, clinică, industrială, judiciară, a religiei, a opiniei publice și comunicației în masă etc). • P.s. are o îndelungată preistorie, dar o relativ scurtă istorie. Deși reflecțiile psihosocioiogice nu lipsesc din scrierile gînditorilor și filozofilor din cele mai vechi timpuri, constituirea p.s. ca domeniu de cunoaștere datează din cea de a doua Jumătate a sec. al XIXlea. Pentru autorii francezi,, fondatorii p.s. ar fi Gabriel Tarde (1843 1904) cu atît de controversatele sale legi ale imitației *{Les Lois de l'imitation,* 1890) și Gustave le Bon (1841 1931) cu preocupările sale de studiere a psihologiei mulțimilor *(Psychologie des Foules,* 1895). Autorii germani consideră că apariția p.s. a fost pregătită de activitatea etnologilor Theodor Waitz (1821 1864) și Adolf Bastian (1826 1905), care au studiat mentalitatea și specificul diferitelor popoare, și desăvîrșită de Wilhelrn M. Wundt (1832 1920), care a publicat zece volume de psihologia popoarelor (Volkerpsychologie, 1900 1920), vastă lucrare de istorie comparată a culturii, în care sînt analizate limba, arta, miturile, religia, obiceiurile, normele juridice etc. în vederea cunoașterii "sufletului poporului". în literatura anglo saxonă de specialitate se susține cel mai adesea că, deși p.s. are origini îndepărtate, ea a fost lansată în 1908 prin publicarea lucrărilor Social Psychoiogy. An Outline and Source Book de E.A. Ross și In tro'duction to Social Psychoiogy de W. McDougall. Psihologul englez W. McDougall (1871 1938) și sociologul american Edward A. Ross (1866 1951) sînt primii care au publicat lucrări cu titlul de p.s. Anterior, în 1897, termenul de p.s. fusese utilizat de Jamas Mark Baldwin ca subtitlu al studiului Social and Ethical Interpretation în Mental Deve lopment. în constituirea și afirmarea p.s. ca disciplină științifică relativ autonomă, un rol important l a jucat aplicarea experimentului în acest domeniu. Primul studiu de p.s. experimentală a fost realizat de Norman Tripiett și publicat in American Journal of Psychoiogy (nr. 9, 1897). De a lungul evoluției ei, în p.s, s au conturat numeroase orientări teoretice: behavioristă, biologistă, cognitivlstă. cuitura lIstă, dinamică, topologică, gestaltistă,

marxistă, pragmatist funcționalistă, psihanalitică, simbolică, sociometrică, structuralistă *(Dic ionar de psihologie socială,* Bucureți, 1981). De asemenea s au propus numeroase ipoteze explicative și teorii: neobehavioristă (N.E. Miller, J.C. Dollard), sociobehavioristă (A. Bandura), a conduitei sociale elementare (G.C. Homans), a rezultatelor interacțiunii (J.W.Thibault, H.H. Kelley), a interacțiunii bazată pe autoritate (J.J. Adams, A.K. Rommey), a echilibrului (F. Heider), a simetriei (Th. Newcomb), a disonanței cognitive (L. Festinger), a congruenței cognitive (CE, Osgood, P.N. Tannenbaum), psihanalistă a funcționării grupului (W.R. Bion), a dezvoltării grupului (W.G. Bennis, N.A. Shepard), tridimensională a conduitei interpersonale (C.W. Schultz), psihanalitică a atitudinilor sociale (I. Sarnoff), a comparării sociale (L, Festinger), a realizării de grup (R.N. Ștogdill), a rolului social (R. Linton), a grupului de referință (R.K. Merton), a schimbării atitudinale (C. Hovland), a reactanței (J.W. Brehnn), a complianței (H. Kelrnan), a minorităților active (S. Moscovici), a inoculării (W.J. McGuire), a tratării centrale și periferice a informațiilor (R.E. Petty, J.T. Caoioppo), a implicării (S. Chaiken) ș a. (P. Golu, *Orientări i tendin e în psihologia socială contemporană,* Bucureți, 1988). Regrupînd diversele teorii, Gustave Nicolas Fischer (1987) apreciază că în prezent principalele orientări în p.s. sînt: behaviorismul, cognitivismul, fenomenologia și interacționismul simbolic. • In ara noastră p.s. a avut o evoluție contradictorie, cu momente de sincronizare europeană și nordamericană, dar și cu perioade de declin, de ideologizare forțată. Rămîne, totuși, remarcabil efortul p.s. românesc de a se racorda la specificul național, de a studia realitățile concrete, implicîndu se în rezolvarea problemelor sociale, contribuind la progresul cultural științific și economico social al României, analizînd fenomenele psihosociale din timpul regimului totalitar și emergența personalității democratice în noul context social, în faza premergătoare afirmării p.s. ca știință (sec. XVI XIX), cărțile de comportare, cronicile, însemnările de călătorie și scrierile lui Dimitrie Cantemir oferă reflecții psihosociologice originale (A. Neculau, *Începuturile unei viziuni psihosociale asupra manifestărilor u manela vechii cărturari români,* 1984). Cărțile de comportare *[Carte românească de învă ătură,* 1646; *Îndreptarea legii,* 1652; *O glinda arătată omului în elept,* 1807; *Omu de lume,* 1819; *Adunare de pilde,* 1826 ș a.), în mod deosebit *Învă ăturile lui Neagoe Basa rab către Hui său Theodosie* (Sec. al XVI lea), care constituie un adevărat "manual de psihologie normativă pentru cei chemați să conducă pe alții" (T. Herseni, 1963), cuprinde numeroase teme de p.s. A a cum remarcau T. Herseni și N. Radu (1962), "psihologia românească originală nu a început cu psihologia individuală, ci cu cea socială". Aportul cronicarilor (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce) la dezvoltarea p.s. românești nu este deloc neglijabil: în cronici sînt realizate portrete psihosociologice ale domnitorilor, tipologii de personalitate, sînt discutate raporturile dintre caracteristicile înnăscute și cele dobîndite, dintre norma socială și acțiune ș a.m.d. însemnările de călătorie *(Descrierea Chinei,* de Nicolae Milescu, 1677; *Peregrinul Transilvan,* de I. Codru Drăguș eanu, 1833 1844) prilejuiesc observații și analize psihosociologice comparative, însoțindu se în direcția elaborării unor modele de învățare socială. în fine, *Descrierea Moldovei* (1714) de Dimitrie Cantemir, ca și celelalte scrieri ale marelui domnitor și învățat moldovean, marchează o contribuție însemnată ia cristalizarea reflecției psihosociologice în ara noastră. La sfîrșitul sec. al XIX lea și începutul sec. ai XX lea se poate vorbi de etapa primelor fundamente teoretice ale p.s. românești. în această perioadă, istoricul A. D. Xenopol descrie caracteristicile psihice ale românilor *(Histoire des Roumains de la Dacie Trajane,* 1896) asemănător orientării de studiere de psihologie a popoarelor ilustrată de W. Wundt. în 1848, C. Dimitrescu Iași (1849 1923) publică mai multe studii ale p.s., reunite postum în volumul *Studii de psihologie socială* (1923). Nicolae Vaschide (1874 1907) a tipărit la Paris studiul *Psihologia socială. Legile psihologice ale imita iei* (1900), în care se raportează critic la concepția lui G. Tarde (studiul a fost tradus și publicat un an mai tîrziu și în *Noua Revistă Română,* nr. 35 36). P.s. românească îi datorează lui Dumitru Drăghicescu (1875 1945) programul primului curs universitar de p.s. Lecția de deschidere a fost ținută ia 12 nov. 1905 ia Universitatea din Bucureți. D. Drăghicescu a publicat în 1907 *Le probleme de la conscience. Etude psychosociologique* și *Din psihologia poporului roman.* Tot in această primă etapă de dezvoltare a p.s. românești se înscrie și activitatea lui C. Rădulescu Motru (1868 1957), care și a continuat opera de a lungul mai multor faze de evoluție a psihologiei în ara noastră. Opera vastă a lui C. Rădulescu Motru cuprinde și lucrări de p.s. precum: "Cultura română și politicianismul" (1904), "Sufletul neamului nostru" (1940), "Psihologia industriașului" (1911), "Psihologia ciocoismului" (1911). Concepția despre necesitatea ca psihologia să studieze "omul în societate" și a expus o încă din anul 1898 în lucrarea "Problemele psihologiei". Cea de a doua etapă în dezvoltarea p.s. în România, perioada interbelică, se caracterizează, după cum apreciază Ana Tucicov Bogdan, prin: a. cercetarea sistematică a fenomenelor psihologice autohtone; *b.* adecvarea metodelor și tehnicilor de cercetare la specificul fenomenelor psihosociale; c. apariția primelor lucrări ale p.s. propriu zise, dintre care menționăm: *Inteligen a socială i psihologia conducătorului,* de Gr. Popa (1935), *Psihologia reclamei,* de D. Tudoran (1935), *Opinia publică,* de C. Sudeș eanu (1935), *Adaptarea socială,* de Fl. Ștefănescu Goangă, Al. Roșea, S. Cupcea (1938), *Contribu ii la psihologia onestită ii,* da Z. Barbu (1940), *Psihologia atitudinibr* sociale, *cu privire specială la români,* de A. Chircev (1941), *Conducerea la copii,* de G.M'. Marica (1942), *Elevul conducător,* de L. Bologa (1943). în perioada interbelică p.s. academică înregistrează un deosebit avînt. La Universitatea din Bucureți, C. Rădulescu Motru predă o suită de teme de p.s. în cadrul cursului de psihologie generală. Acest curs, publicat în 1923, cuprindea atît teme de psihologie individuală, cît'și teme de psihologie colectivă, cu subdiviziuni de: p.s., psihologie etnică și psihologie de clasă. La Universitatea din Iași, Minai Ralea (1896 1964) predă în anii 1923 1938 un "Curs de psihologie socială" conținînd următoarele teme mari: structura socială'a fenomenelor psihice umane, influența grupului asupra individului, psihologia interindividuală sau inîerpsihologia, influența individului asupra grupului social, patologia vieții sociale. Aportul lui Minai Ralea la dezvoltarea p.s. in România se caracterizează, după cel cle al doilea război mondial, prin publicarea, împreună cu Traian Herseni, a lucrării "Introducere în psihologia socială" (1966). La Universitatea din Cluj, Fl. Ștefănescu Goangă (1881 1958) a predat cursul de "Psihologie socială", tratînd teme precum: obiectul p.s., ereditatea socială, grupele sociale primare și secundare, mulțimea și opinia publică, socializarea, cooperarea ș a. După încheierea celui de al doilea război mondial și pînă la reforma învățămîntului din 1948 sînt continuate preocupările de p.s.: Mihai Ralea expune în 1944/1945 la Facultatea de litere și filosofie (Universitatea Bucureți) un "Curs de psihologie" și publică lucrarea "Explicarea omului" (1946). în 1947/48, Al.

Ro□ea predă la Universitatea din Cluj un "Curs de psihologie socială experimentală" tratînd, între altele, temele: metodele p.s., influen□a grupului asupra activităţilor mintale, motiva□ia socială, atitudinile, prejudecăţile, conducerea, rolul mediului social în formarea personalităţii. Perioada 1948□1965 reprezintă faza de declin a p.s. române□ti, cînd psiboso□ ciologiei, ca □i sociologiei, nu i se mai recunoa□te statutul de □tiin□ă. După această perioadă asistăm la relansarea cercetărilor de p.s. concretă, la publicarea unor lucrări de sinteză în domeniu, a unor monografii □i manuale universitare. P.s. a fost reintrodusă în sistemul învă□ămîntului superior □i la Institutul de psihologie al Academiei Române a fost înfiin□ată o sec□ie de p.s. Relativa izolare de comunitatea interna□ională a psihosociologi□ lor, ideologizarea for□ată, desfiin□area abuzivă a Institutului de Psihologie (1982), reducerea numărului de speciali□ti au creeat un decalaj între p.s. din România □i cea din □ările dezvoltate. Schimbările sociale după decembrie 1989 au generat speran□a reducerii acestui decalaj □i sincronizării cu evolu□ia p.s. pe plan mondial. *V. antropologie culturală, antropologie socială, demografie, ecologie, etnologie, politologie, psihiatrie socială, sociologie.* **S.C.**

PSIHOLOGIE UMANISTĂ curent în psihologie constituit în anii '50 în S.U.A. □i apoi răspîndit rapidîn anii '60 □i '70în Europa, cu puternice influen□e în sociologie, psihologie socială, antropologie socială □i culturală. Dintre personalităţile care au contribuit la conturarea noii orientări se pot cita: Abraham H. Maslow, Cari R. Rogers, Clark E. Moustakas, G. Murphy, Henry Muray, Charlotte Buhler, James F.T. Bugental, Rollo May, Anthony J. Sutich, John Cohen, Aibert Weilek, Kurt Goldstein. După anii '50 apar o serie de lucrări fundamentale care vor influen□a întreaga mi□care: A. Maslow — *Motivation and Personality,* 1954, *Toward a Psychology of Being,* 1962, *Becoming,* 1955; Ch. Buhler— *Values in Psychotherapy,* 1962; CI. Moustakas — *The Seif,* 1956; Cari Rogers — *Client Centred Therapy,* 1951. în 1961 apare o revistă specializată *Journal of Hurnanistic Psychology,* iar în 1962 se constituie *Asocia ia americană pentru psihologie umanistă,* care se transformă mai îîrziu într□o organiza□ie interna□ională. ^ P.u. s□a constituit ca o reac□ie de profundă insatisfac□ie în mod special fa□ă de psihologia tradi□ională, dar □i fa□ă de □tiin□ele sooial□umane în general. Psihologia tradi□ională, conform criticii p.u., nu ia în considerare complexitatea psihicului uman □i problemele vitale pentru om în calitatea sa de fiin□ă superioară, cum sînt fericirea, idealul, sensul vie□ii, afirmarea umană, dezvoltarea umană, alienare, autenticitate umană, cooperare eto. □tiin□ele sociale, la rîndul lor, au reprezentat o încercare de explicare *în sine* a fenomenelor sociale, făcînd abstrac□ie de semnifica□ia lor pentru om. Datorită inexisten□ei unei cunoa□teri sistematice a acestei problematici, crucială pentru fiin□a umană, □tiin□a nu a putut oferi instrumentele necesare împlinirii □i solu□ionării lor. • *Critica freudis _ mului.* De□i a avut meritul de a reprezenta prima abordare calitativă a psihicului uman, dezvoitînd tehnici de terapie psihologică, iar nu biochimică, freudismul a dezvoltat o imagine deformată a fiin□ei umane. în primul rînd, accentuînd în mod corect apartenen□a omului la regnul animal, importan□a corpului □i a nevoilor biologice, el a redus complexitatea fiin□ei umane la biologic, punînd în centrul existen□ei umane instinctul sexual. în a! doilea rînd, freudismul a privit omul ca o fiin□ă fundamenta! bolnavă, accentuînd activitatea de tratament ai patologiilor umane, l□au fost complet străine preocupările de dezvoltare umană propriu□zisă. El a avut însă meritul de a fi dezvoltat un tip de terapie fundată pe ideea de reconstruc□ie a normalităţii psihice, unde pacientul este cel care joacă un rol activ. Psihanalistul furnizează doar oportunităţi pentru autocunoa□terea de sine □i, pe această bază, a regîndirii propriei vie□i psihice. • *Critica behaviorismului.* Obsedat de interpretarea comportamentului uman ca un răspuns strict determinat la un stimul, beha□ viorismul □i□a concentrat aten□ia în mod exclusiv asupra comportamentului "obiectiv", subiectivitatea umană fiind considerată a fi un epifenomen, o umbră de tip platonic a realităţii comportamentale, fiind deci lipsită de autono□• mie ontologică, Ca urmare a atitudinii programatic antisubiective, personalitatea umană este privită dintr□o perspectivă ato□ mistă □i reduc□ionist□mecanicistă. P.u. a respins imaginea omului ma□nă. Existen□a umană nu poate fi integral determinată de factori exteriori, ea nu este un sistem pasiv, lipsit de inten□ionalitate □i ini□iativă ci, dimpotrivă, unul activ, cu o semnificantă libertate de a se autodefini, autodezvolta, autodepă□i, ca personalitate distinctă □i responsabilă de cursul vie□ii sale. • *Surse filosofice.* Accentuînd rolul subiectivităţii în în□elegerea fiin□ei u□ mane, p.u. a încercat să valorifice o serie de orientări filozofice în care subiectivitatea era pusă ca obiect primar al analizei: *fenomenologia* □i *existen ialismul.* Fenomenolo□ gia oferea un program de analiză sistematică a con□tiin□ei ca realitate independentă. La rîndul său, existen□ialismul, respingînd abordarea *abstractă, universalistă* □i excesiv de *ra ionalistă* a filozofiei clasice, accentua necesitatea considerării un/c/'făffVfiin□ei umane □i necesitatea în□elegerii acesteia în *situa ia concretă.* • O influen□ă însemnată în cristalizarea p.u. a avut□o *dinamica grupului* (Kurt Lewin). Grupul social reprezintă mediul fundamental de existen□ă a omului, prin care acesia se cunoa□te □i se define□te. Există o logică a grupului social cu patologii □i poten□ialităţi specifice. Mai ales la nivelul terapiei, metodele de grup au fost masiv preluate. Dinamica grupului deschide perspectiva în□elegerii unor componente superioare ale personalităţii umane □i mai ales a locului pe care□i ocupă "rela□ia cu celălalt". • Modelul uman propus de p.u. prezintă următoarele caracteristici: persoana umană este privită ca o *totalitate;* ea reprezintă un sistem deschis orientat spre cre□tere, autodezvoltare; omui este atU comportamentul său elementar de natură biologică, cit □i comportamentul superior, specific uman, ireductibil la biologic. Analiza trebuie să se deplaseze de la partea anormală, bolnavă, a omului, la cea sănătoasă; terapia proceselor patologice trebuie completată cu promovarea for□elor pozitive, orientate spre cre□tere umană. Unicitatea existen□ei umane: omul nu trebuie considerat ca un caz particular al unei realităţi generice, ci ca o fiin□ă unică ce trebuie în□eleasă în ea însă□i. Psihologia este în mod necesar o □tiin□ă nomotetică, dar fiecare persoană reprezintă o combina□ie unică de elemente □i legi generale, imposibil de redus la o schemă generală. P.u. este centrată pe imperativul "aici □i acum". Omul "î <;u ii este înlocuit astfel cu "omul in situ ' *• <□j problemele lui multiple de zi cu zi, o*□ gajă "aici □i acum". Individul reprezii r însu□i un întreg armonios, care treb j în unicitatea sa. Omul este o vaioai ir prin simpla sa existen□ă; respectai •□ t i demnitatea umană este un principiu fundamentai: respectul necondi□ionat pentru sine □i pentru orice altă fiin□ă umană în caiitat°a sa de existen□ă singulară, unică □i ireductibilă, Persoana umană trebuie considerată a fi liberă □i în consecin□ă deplin responsabilă pentru propria sa via□ă: sarcina specialistului este, în consecin□ă, nu de a□1 orienta pe om în direc□ia unui model uman anume, ci de a□i oieri posibilitatea aufodezvoltării, în direc□ia pe care singur, in mod liber □i responsabil, o alege; *spontaneitatea,* ca formă fundamentală a *creativităţii,* este modul de constituire a

persoanei umane unice; *terapia non directivă* propusă de C, Rogers este o consecință logică a acestui principiu. Terapeutul trebuie să fie un "consilier", "reflector" al gîndirii subiective care nu îi impune propriile sale scheme de gîndire și simțire. Maturitatea reprezintă o precondiție esențială a libertății și realizării de sine: persoanele mature devin conștiente de ele însele, capabile să reflecteze asupra experienței lor de viață, mai stabile, cu un accentuat simț al identității de sine; maturitatea oferă fundamentul autonomiei: persoana matură nu mai este dirijată de motive inconștiente, de conflictele copilăriei sau de variate stereotipuri, este mai independentă de influențele exterioare și deci mai capabilă de autodezvoltare liberă și conștientă; *sinceritatea* și *umorul* sînt condiții ale creșterii autentice: eliberarea de orice prejudecată și iluzie, cruzime chiar față de orice schemă impusă de propria experiență sau de către alții, umorul ca expresie a detașării de sine și de situațiile vieții, ca modalitate a unui relativism constructiv uman. Persoanele mature sînt mai "alocenîrice", mai orientate spre ceilalți, capabile să și înțeleagă, să dezvolte sentimente de simpatie, dragoste, cooperare, sinceritate și deschidere în raport cu ei; sinceritatea și deschiderea în relațiile interpersonale pot să funcționeze ca un stimulent al dezvoltării umane doar în condițiile unei atitudini reciproce, fundamental pozitive în contextul unei morale bazate pe imperativul codezvoltării; ca o normă de bază ce guvernează relațiile cu ceilalți este *principiul reciprocității;* competența interpersonală reprezintă o condiție esențială a codezvoltării; doar dezvoltarea unei *societăți eupsihice* (Maslow) poate oferi cadrul efectivei dezvoltări umane. Terapia trebuie să fie orientată nu numai spre vindecare, ci și spre creștere umană: terapeutul trebuie să sprijine persoana umană pentru a și "construi" propria viață, relațiile lui cu ceilalți. P.u. propune nu numai o teorie a omului, ci și o nouă filosofie a vieții de zi cu zi, un "weltanschaung". • P.u. propune înlocuirea ideii de "boală mentală" cu cea de "problemă umană". Prin aceasta se elimină obsesia psihologiei clasice pentru dereglările psihologice și care de fapt paralizează atitudinea activă, constructivă, a pacientului față de el însuși. Definind boala mentală ca o patologie a vieții umane în ansamblul ei, iar nu ca o dereglare de origine strict biofizioiogică, individuală, p.u. pune bazele unor noi modele terapeutice. Ceea ce este caracteristic, în mod special, acestor metode este lipsa unei opoziții între terapie și dezvoltare umană. Terapia apare mai degrabă ca un element component al creșterii umane, ea însăși pufîndu-se realiza eficient doar în contextul mai general al afirmării autentice, de sine. O primă consecință o reprezintă democratizarea relației dintre terapeut și pacient (Karen Horney). Cari Rogers a pus această idee la baza unui sistem terapeutic de mare influență, semnificativ intitulat "terapie centrată pe client". Este promovată o terapie de tip empatic. Acest gen de terapie trebuie să transcendă modul cognitiv-analitic, fondîndu-se pe capacitatea umană de a și apropia și înțelege pe celălalt. "Terapia umanistă" nu acordă o importanță prea mare trecutului pacientului ca sursă de autolămurire a sa. Chiar dacă rădăcinile proceselor psihice actuale se găsesc în evenimentele din trecut, acestea, pentru afirșe active, trebuie să fie elemente constituente ale experienței prezente. De aceea, accentul este pus nu ca în psihologia freudistă pe explorarea trecutului, ci pe construcția prezentului "aici și acum". # Un merit important al p.u. constă în descoperirea posibilităților terapeutice ale grupului în vindecarea și creșterea individului uman. Cari Rogers afirma că descoperirea tehnologiei de grup este echivalentă ca importanță cu descoperirea energiei nucleare. în momentul actual sînt utilizate variate forme de terapie de

grup ca: *T Grupul* (grupul de învățare — "Training group"), *grupul de Intilnire* ("Eri-counter — Group"), *grupul de formare i educare a senzitivității* ("Sensitivity Group"), *grupul centrat tematic* ("Theme-Centred-Group", sau "Tavistock-Group", dezvoltat în Anglia), *grupul de confruntare* ("Confrontation — Group"). • Un punct esențial al programului propus de p.u. îl constituie umanizarea educației. Următoarele direcții sînt avute în vedere: a. accentul pus pe latura formativă iar nu pe însușirea mecanică, *b.* accent pe autodezvoltare prin cunoaștere și asimilare, iar nu pe instruire din exterior; reactualizarea îndemnului socratic "cunoaște-te pe tine însuți"; se subliniază nu numai motivația interioară a învățării, ci și implicarea activă în programarea procesului de învățare; c. accent pe creativitate, pe spirit critic împotriva tiparelor rigide și a impunerii autorității în educație; *d.* umanizarea tuturor disciplinelor prin reintegrarea lor ca elemente componente ale unei viziuni umane, prin evidențierea semnificațiilor lor pentru om prin epurarea tuturor formelor opresive din procesul de educare; e. accentuareia"motivației interne, crearea unor condiții prin care învățarea să se transforme dintr-o activitate , obligatorie într-o muncă cu satisfacții majore pentru individ. Se depășește astfel polaritatea dintre învățare și joc, datorie și plăcere. ^ P.u. a avut influențe importante în toate disciplinele sociale, oferind un model uman de referință. în mod special putem cita puternica influență în diferitele programe de reformă umană și socială a organizațiilor (R. Lickert, Mac Gregor, Cris Argyris). în mod special *teoria ierarhiei nevoilor a* lui Abraham Maslow este deosebit de influentă în abordarea motivației performanței și promovarea diferitelor programe de *umanizare a muncii.* • Studiile apărute în perimetrul p.u., din punct de vedere metodologic, prezintă adesea o caracteristică mai degrabă speculativ-filosofică. Deși există o experiență clinică bogată, acumulată în orientările p.u., datorită lipsei unor instrumente sistematice de descriere obiectivă și unanim acceptată a faptelor la care se referă, teoriile formulate aici sînt mai degrabă impresionante intuitiv decît verificabile. Mijloace "mai tari" de culegere a faptelor și de verificare a teoriilor lipsesc într-o mare măsură. Din această cauză, p.u. ocupă un loc special în mișcarea științifică contemporană. Ea este privită de către unii teoreticieni, care au dezvoltat o amplă metodologie de tipul celei din științele naturii, cu multă suspiciune. V. *îmbogă irea muncii, motiva ie.* E.Z

PSIHOTERAPIE termen utilizat pentru prima dată în 1872 de Daniel Hack Tuke în lucrarea *Remarques sur l'influence de l'espht surle corps* pentru a desemna "magnetismul animal", sugestia și hipnoza. Prima definiție a p. apare însă în 1889 la von Eeden într-o formulare ce-și păstrează și astăzi actualitatea: "orice metodă care utilizează mijloace psihologice pentru a combate boala prin intermediul funcțiilor psihice". în pofida acestor evocăiUardive, p. are o (pre)istorie milenară ale cărei rădăcini se regăsesc în practicile arhaice de intervenție asupra suferinței fizice și sufletești: magia, șamanismul, ritualurile, medicina sacerdotală, etc. Abia la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu introducerea hipnozei și procedurilor sugestive (Charchot la Salpetriere, Bernheim la Nancy) și a "tratamentului moral" (Pinel ia Bicetre, Beii la Halle) în clinica psihiatrică, p. devine o metodă de bază în tratamentul tulburărilor psihotice și nevrotice. Sub influența lui Pierre Janet și mai ales a lui Freud, după 1900 p. a cunoscut o dezvoltare înfloritoare. Astăzi sub această denumire sînt reunite metode și proceduri foarte diverse de intervenție psihică asupra psihismului, bazate pe recunoașterea originii psihice sau psihosociale a nebuniei sau a altor manifestări psihice deviate de la axa nor-

malităţii. Dintre numeroasele accepţiuni ale termenului reţinem: a. ansamblu de metode de tratament ale tulburărilor psiho□comporta□ mentale □i adaptative, utilizînd mijloace elaborate în scopul exercitării unei influenţe favorabile, sistematice □i metodice asupra unui individ sau a unui grup. Este accepţiunea "tradiţională" a termenului, conform căreia p. este concepută prin analogie cu modelul clasic al consultaţiei medicale al cărei ţel este "vindecarea", înlăturarea "durerii", ameliorarea "suferinţei"; *b.* aspect majorai relaţiei medic□bolnav, vizînd calitatea actului medical, prescripţiile terapeutice, modalităţile de comunicare etc. ce conferă sau nu eficacitatea demersului terapeutic. Se vorbeţte în acest sens de boli iatrogene sau induse prin atitudinile alarmiste, de suspiciune, neîncredere, abandon ale medicului faţă de bolnav; c. terapie pentru "normali". Este accepţiunea cea mai recentă a termenului în cadrul căreia p. este înţeleasă ca instrument de dezvoltare a personalităţii în direcţia maturităţii, competenţei □ autorealizării. Obiectivele operaţionale sînt, în acest caz, mărirea insightului, mărirea auto□acceptării, strategii mai eficiente pentru înlrîngerea dificultăţilor, amplificarea forţei eului, consolidare generală. Protagoniţii actului terapeutic, în această ultimă accepţiune, nu mai sînt "medicul" □i "pacientul", ci specialistul psihoterapeut □i "subiectul". în centrul oricărei p., indiferent de variantele sale particulare (hipnoză, persuasiune, susţinere, explorare, raţionalizare etc), se află comunicarea interumană, trăită în relaţia duală sau în grup, prin intermediul căreia se realizează influenţarea subiectului în raport cu intenţia terapeutică a metodei (suprimarea, modificarea, sau atenuarea simptomelor psihopatologice, învăţarea unor noi "patternuri" adaptive, înflorirea personalităţii etc). Există la ora actuală un număr imens de forme □i variante de p., estimat la peste 200 (J.O, Porchaska, J.K., Narcoss, 1983), Diversitatea □i eterogenitatea orientărilor p. contemporane nu este întîmplătoare. Ea este rezultatul multituclinii.de scopuri, mijloace, concepţii teoretice, niveluri de adresabilitate, formule organizatorice. De aceea □i sistematizările actuale ale p. sînt departe de a fi atotcuprinzătoare, fiecare factor de diversitate puţînd constitui un criteriu independent de diferenţiere □i clasificare. De regulă, se face distincţie între: a. p. individuală □i p. colectivă. Aceasta din urmă, spre deosebire de prima, care se desfă□oară în cadrul unei relaţii de tipul "face to face", îţi propune să va□ lorifice acţiunea factorilor sociali □i psihosociali în procesualitatea formării □i dezvoltării persoanei umane. Metodele, tehnicile, variantele p. de grup sînt numeroase, majoritatea dintre ele fiind rezultatul adaptării terapeuticii individuale la formatul de grup. *b.* Se mai disting p. raţionale, dinamice □i p. comportamentale. Criteriul avut în vedere, în acest caz, este pîrghia instrumentală (tehnica, procedeul, "trucul") utilizată de psihoterapeut pentru a acţiona la nivelul proceselor conştiente (p. raţionale) sau inconştiente (p. dinamice) sau pentru a antrena formarea unor noi strategii comportamentale (p. comportamentale), în categoria p. raţionale sînt incluse: "anamneză personală" a lui Jung, p. non□dlrectivă a lui C. Rogers, p, prin consiliere (counselling), p. de direcţie, p. existenţialiste, □i metodele mai noi, p. raţio□ nal□emotivă (Albert Ellis), p. realităţii (William Galsser). Dintre p. dinamice menţionăm: psihanaliza clasică □i variantele sale moderne (simplificările□Stekal; amplificările□M. Klein, Lacom; modificările□ Sulliman, Horney etc), hipnoza, sugestia în stare de veghe (P. Janet, Charchot, Bernheim), analiza tranzacţională (Eric Berne), p. prin strigăt primai (Arthur Jo□ nan). P. comportamentale sînt reprezentate prin: p. de desensibilizare, p, de aversiune, metodele de relaxare (antrenamentul autogen□ Schultz; relaxarea musculară progresivă□

Jacobson), biofeedback□ul (Kamija), p. comportamentală, bazată pe principiile reflexologiei (Pavlov) □i ale condiţionării operante (Skinner) □i pe teoriile învăţării, c. Se distinge □i între p. directive, in cadrul cărora practicianul este principalul agent al schimbării'subiectului (sugestia, hipnoza, terapiile de reeducare □i susţinere, p. raţional□embtivă, p. realităţii, psihanaliza □i variantele sale, p. comportamentale, etc.) □i p. non□directive care plasează responsabilitatea procesului terapeutic la subiect, rolul psihoterapeutului fiind de facilitator, de "catalizator" al schimbării acestuia (p. non directivă, p. existenţialistă, gestalt□terâpia (Fr. Perls), analiza tranzacţională, grupul de întîlnire, etc). d. Distincţie între p, de restructurare, care se adresează "nevoilor" de deficit ale subiectului, fiind utilizate în tratamentul nevrozelor, sociopatiilor □i al unora dintre tulburările psihotice, □i p. de dezvoltare orientate spre "motivaţiile de creţtere", care sînt utilizate din ce în ce mai frecvent în sfera normalităţii psihice ca mijloc de ridicare a calităţii umane a vieţii. *V. psihologia umanistă, socioterapie.* T.D.

PUBLÎC ' (lat. *publicus,* derivat de la forma străveche *populus,* "popor"), in opoziţie cu "privat", desemnează în ideologia liberalismului occidental al sec. al XVIIţea "domeniul de stat", spre deosebire de "spaţiul privat", libertatea de conştiinţă □i credinţă asigurată în cadrul societăţii civile. Distincţia între *spa iul* p. □ *spa iul privat* nu este simplă: există spaţiu p. al societăţii politice □i spaţiu privat al societăţii civile (familie, proprietate privată, piaţă etc), precum □i spaţiu privat al subiectivităţii individuale (Dictionnaire de la sociologie, sub red. lui R. Boudon, P.h. Besnard, M. Cherkaouir, B□P. Lecuyer, 1989, p. 160). în sociologia opiniei publice □i a comunicaţiei în masă, prin p. se înţelege "un aspect funcţional, o activitate de moment a oamenilor care trăiesc laolaltă" (M. Ralea, T. Herseni, Sociologia succesului, 1962, p. 339), Fiecare opsriie are p. ei, adică un grup de persoane afectate de o problemă socială, faţă de care adoptă o poziţie pro sau contra, exprimată cu diferite grade de intensitate (Bernard Hennessy, *Public Opirjon ,* 1981, p. 5). Dacă iniţial termenul de p. desemna poporul (avînd ca echivalentîn limba româna termenul "lume"), în timp s□au diferenţiat p. *locale* (determinate spaţial) □i p. *mondial* (întreaga omenire), p. *participant* (la acţiune) □i p. *receptor* (al unei informaţii)! După Georţges Gurvitch (1894□1965), p., ca grup uman, format din indivizi aflaţi la distanţă unii de alţii, se caracterizează prin atitudini □i opinii comune □i prin continuitatea ideilor □i valorilor sociale. *(La Vocation actuelle de la sociologie,* 1950, p. 135). A□a cum sublinia □i I. Drăgan *(Opinia publică, comunicarea de masă i propaganda,* Bucureţti, 1980, p, 82), structura p. este derivată din structura socială, se caracterizează printr□o accentuată mobilitate □i printr□o durată în timp relativ limitată. *V. audien ă, opinie publică.* S.C.

PUBLICITATE (lat.*publicare/c*lfr.*publi cite,* "răspîndire în public"), ansamblu de tehnici de comunicare în masă cu scopul de a informa publicul despre calităţile unor produse sau servicii □i de a□l influenţa în sensul achiziţionării acestor produse (bunuri materiale □i spirituale) □i al acceptării respectivelor servicii (din sfera economică, de timp liber, din domeniul ocrotirii sănătăţii, turismului □a.m.d.). Deţi p., ca fenomen social, a apărut în societăţile preindustriale, abia odată cu dezvoltarea economiei capitaliste, cu dispariţia contactului direct dintre producător □i cumpărător, se poate vorbi de p. în sensul actual al termenului. P. este indispensabilă în orice sistem economic Ea este dezirabilă numai în condiţiile în care; atrage aten□ia asupra calităţilor reale ale produselor □i Stsiviciilor,

produsele □ serviciile, direct sau indirect, sînt socialmente necesare; ajută la reglarea producției (T. Sauvet, *Dictionnaire economique et social,* 1975, p. 377). începînd cu Charles Fourier, o serie de filosofi, sociologi □ economiști, precum Herbert Marcuse, Vance Packard, John K, Galbraith, W.H. Whyte, Ludwig von Bertalanffy, Kurt Schilling, Aldous Huxley, Erich Fromm □a. au criticat efectele p., mai ales generarea unor false trebuințe □ manipularea comportamentului maselor (Heimut Schoeck, *Kleines Soziologisches Worterbuch,* 1969, p. 357). Analiza sociologică a p. are în vedere scopul acestei acțiuni de influențare a opiniilor, atitudinilor □ comportamentelor de achiziționare de mărfuri □ de recurgere la anumite servicii. A□a□numita "formulă AIDA" (atenție, interes, dorință, achiziție) rezumă problematica psihosociologică a p. (Ernst F. Salcher, *Psychologische Marktforschung,* 197g, p. 233). Tehnicile de p. se bazează pe producerea unui □oc psihic, în care sînt utilizate reclame comerciale fluorescente mobile, afișe în culori percutante, slogane comerciale (formule concise, u□or de memorat, menite să decian□eze comportamentul de achiziție). Adesea, pentru incitarea la cumpărarea anumitor bunuri, în acțiunile p. se face apel la pulsiunile □ dorințele necon□tientizate ale oamenilor, ajungîndu□se ia ceea ce ziaristul □ sociologul american Vance Packard denunța într□o lucrare publicată in 1957 ca "persuasiune clandestină". !n acest sens, s□a dezbătut aprins □ se discută □ în prezent despre manipularea prin "pub in□ visible" (condiționare subliminală). Semnalul de alarmă a fost tras în urma unui experiment desfă□urat la New Jersey (SUA) în 1956: în timpul rulării filmului *Picnics au* proiectat imagini ultrarapide (1/3000 de secundă) con□inînd sloganul "Consumați Coca□cola", Fără a con□tientiza percepția mesajului, spectatorii, după terminarea spectacolului de cinema, s□au îndreptat într□un mare număr spre barul din apropiere unde au consumat cu precădere Coca□cola, de□ aveau la dispoziție la acela□ pre□□ alte băuturi răcoritoare. Experimentul a durat □ase săptămîni □ vînzarea de Coca□cola a înregistrat creșteri substanțiale. Alte experimente de condiționare subliminală făcute în SUA, Marea Britanie sau Franța în cadrul emisiunilor radio sau tv. au condus la rezultate contradictorii. Oficial, utilizarea condiționării subliminale în p. a fost interzisă, ceea ce nu înseamnă că s□a eliminat efectiv posibilitatea de a se practica această modaJjtate de manipulare a consumatorilor (N. F. Dixon, *Subliminalperception: the nature of a controversy,* 1971). în p. dispunem de trei modalități: cuvinte, imagini, numere (Jacques Durând, 1962). Făcînd bilanțul cercetărilor privind utilizarea numerelor în p., psihosociologul francez David Victoroff aprecia că în acest domeniu "numărul constituie un element la fel de important ca □ imaginea" *(La publicite et le nombre,* în *Revue Frangaise de Sociologie,* nr.l. 1978, p. 157). Studierea limbajului p., alegerea argumentelor pentru p., investigarea sociologică empirică a canalului p., ca □ studiul efectelor sociale ale p. constituie principalele direcții de cercetare sociologică a p. *V. comunicare, influen ă socială, public.* S.C.

PUTERE 1. Capacitatea cuiva de a□□i impune voința în cadrul unei relații sociale, în ciuda oricărei rezistențe întîmpinate □ indiferent de factorii care determină această capacitate (M. Weber, *Wirîschaft und Ges sellschalf,* 1920). P. este o dimensiune a anumitor relații de interdependență socială, ceea ce face din ea un concept relațional. Nu se poate afirma despre o persoană sau un grup că "are p," fără a se specifica în relație cu cine □ ce anume îi conferă acest atribut. P. este mai degrabă un proces decît o entitate sau o structură fixă. • Definiția weberiană nu se referă in mod deliberat la resursele care pot face posibil exercițiul p. în ultimă instanță, orice conferă unei persoane sau unui grup un anumit control asupra a ceea ce alții au nevoie □ doresc poate fi considerat ca o resursă de p. Cercetările sociologice au avut în vedere diferite asemenea resurse: capitalul, venitul, prestigiul conferit de status, cunoa□terea, îndemînările deosebite □ rare, virtuțile magice, charisma □a. Ceea ce funcționează socialmente ca o resursă de p. depinde de tipul de societate: de pildă, în societățile arhaice controlul ritualurilor magice poate constitui o sursă de p., în timp ce capitalul are o importanță preponderentă în societățile capitaliste moderne. Distincția lui Weber între *clase, grupuri de status* □ *partide* se referă la tipuri diferite de grupuri sociale, particularizate prin controlul anumitor resurse de p.: cele economice în cazul claselor, prestigiul în cazul grupurilor de status □ accesul la aparatul politico□administrativ în cazul partidelor. Distribuția diferitelor resurse de p. tinde să fie organizată □ instituționalizată în structuri de dominație relativ stabile pentru fiecare tip de societate. Un element important în acest proces de instituționalizare îl constituie apariția fenomenului *legitimită ii.* Problematica legitimității, care va deveni centrală în conceptualizarea weberiană a p., a fost sesizată încă de J. J. Rousseau: "Cel care stăpînește nu este niciodată destul de puternic pentru a rămîne mereu stăpîn dacă nu transformă forța în drept □ supunerea în datorie" *{Du contrat social,* 1762). P. acceptată ca legitimă de către cei asupra cărora este exercitată devine *autoritate.* Weber distinge trei tipuri ideale de autoritate: a. *charismatică,* întemeiată pe "sanctitatea, eroismul sau caracterul exemplar al unei persoane □ pe modelul normativ revelat sau impus de această persoană"; *b. tradi ională,* avînd la bază "credința înrădăcinată în supremația tradițiilor imemoriale □ în acele persoane cărora aceste tradiții le conferă legitimitate"; c. *ra ional legâlă,* bazată pe "credința în legalitatea reglementărilor impuse □ în dreptul celor plasați în poziții de autoritate prin asemenea reguli de a emite ordine". Birocrația încarnează în mod exemplar tipul de autoritate ra□ional□legală, iar ceea ce Weber denume□te patriarhalism, patrimonialism □ feudalism au fost sisteme sociale in care a funcționat predominant autoritatea tradiției. Charisma este o forță revoluționară care a generat mi□cări sociale de□a lungul istoriei, dar care degenerează în mod inevitabil prin "rutinizare" de îndată ce dispare liderul charîsmatîc. • Gîndirea modernă a fost capativată de p. politică, forma cea mai spectaculoasă □, în acela□ timp, omniprezentă a p., precum □ de cadrul în care aceasta se manifestă în societățile moderne: statui. Fa□ă de p. politică, sociologia □□a manifestat interesul în cîteva direcții principale. în primul rînd, ea a considerat statul o instituție politică la fel ca oricare alta, iar instituțiile politice le□a integrat, ca o categorie distinctă, instituțiilor sociale în general. în al doilea rînd, sociologia a acordat o atenție particulară aspectelor in□ formale, funcțiilor latente □ disfuncțiilor instituțiilor prin care se exercită p, politică. Ceea ce a atras după sine nu numai preocuparea pentru relațiile dintre instituțiile politice □ celelalte tipuri de instituții, dar □ o mare deschidere în raport cu aspectele legate de bazele sociale ale p. în al treilea rînd, sociologia actuală tinde să confere o accepțiune foarte largă termenului de "politic". Din ce în ce mai mult se consideră că universului politic îi aparțin, fără deosebire, toate fenomenele care implică relații de p., autoritate, conducere etc. în această perspectivă, p. apare ca o relație socială foarte generală, ale cărei mecanisme sînt, dacă nu identice, cel puțin asemănătoare în cadrul unor instituții atît de diferite precum statul, organizația economică, partidul politic, sindicatul, biserica sau familia. • în linii generale, două orientări fun□

PUTERE

damentale au marcat atît sociologia politică, cît ¤i politologia în legătură cu bazele ¤i funcţionarea p.: consensualismul ¤i conflictualismu!. Există ¤i o a treia tradiţie, deloc neglijabilă, care a subliniat coexistenţa consensului ¤i a conflictului în manifestările p. Pentru Tocqueville, exercitarea p. într¤un sistem democratic implică un echilibru între forţele conflictului ¤i cele ale consensului (De *la democra ie en Amerique,* 1835). Mai recent, un sociolog de talia lui S.M. Lipset adopta o poziţie similară, considerînd că democraţia este un mecanism destinat adoptării deciziilor la nivel societal cu minimum de forţă ¤i maximum de consens, în condiţiile existenţei unor grupuri cu interese conflictuale *(Political Sociology,* în R. K. Merton et al., eds., *Sociology today,* 1959). • Teoriile consensului au pus accent pe faptul că p. politică este cea care permite coordonarea activităţilor de interes general, asigurarea ordinii ¤i a continuităţii sociale. Exercitarea p. reprezintă un instrument esenţial prin care oricare comunitate îşi gestionează supravieţuirea. Sociologia marcată de această orientare a fost interesată de funcţionarea p. (condiţii, forme, tipologii etc.) ¤i mai puţin de mecanismele erodării ¤i transformării sale. Concepţiile confliotualiste au scos în evidenţă caracterul eminamente coercitiv al p. politice, impunerea sa de către grupurile dominante asupra celor dominate în scopul realizării propriilor interese. Ceea ce pare să caracterizeze această orientare este "conceptul de sumă nulă" (T. Parsons) sau teza "caracterului limitat" al p. (R.S. Lynd): într¤o societate dată există o cantitate limitată de p., astfel că orice extindere a p. unui grup se face în detrimentul altuia. Pe această linie, teoria marxistă clasică a subliniat funcţia principală de dominaţie de clasă a instituţiilor politice — statul în primul rînd — caracterul lor istoric, precum ¤i fundamentele economice ale distribuirii p. în socieiate. Reducţionlsmul economic marxist a fost ulterior nuanţat ¤i oarecum relaxat. A. Gramsci a analizat rolul instituţiilor culturale în impunerea "hegemoniei" clasei conducătoare. Acestea contribuie, prin mijloacele lor specifice, la obţinerea consensului maselor, ceea ce duce le coborîrea pragului de coerciţie directă necesară pentru menţinerea dominaţiei. în aceea¤ ordine de idei, L. Althusser a argumentat teza funcţionării "aparatelor ideologice ale statului" în sensul inculcării "respectului indivizilor faţă de diviziunea tehnico¤socială a muncii", prin intermediul căreia este reprodusă structura de dominaţie existentă în societate. Th. Adorno a remarcat "totala reificare" a conştiinţei sociale, cu efecte dezastruoase asupra formării unei gîndiri critice independente. • Constatîndfenomenul extinderii birocraţiei în societăţile industrializate, C.W. Mills a preluat ideea weberiană a legăturii dintre birocratizarea ¤i profesionalizarea aparatului politico¤administrativ, criîicînd efectele nefaste ale acestei tendinţe: clivajul crescînd dintre instituţii ¤i public, opacizarea legăturilor dintre conducători ¤i conduşi, deteriorarea democraţiei ¤i formarea unei "elite a p." Acest corc restrîns al vîrfurilor decizionale din sectoarele politice, economice ¤i militare hotărăşte destinul unei întregi societăţi *(The Power Elite,* 1951). <> Evoluţia sociologiei contemporane, îndeosebi studiile de sociologia organizaţională, au adus în prim pian problematica p. în sens larg (conducere, autoritate etc.) ¤i în contexte diferite de acela al instituţiilor politice propriu¤zise. Pentru foarte mulţi sociologi a devenit evidont faptul că însuşi procesul funcţional al cooperării dintre grupurile angrenate în marile organizaţii industriale generează conflicte de autoritate, fricţiuni, alienare. în acest sens, P. Druker a analizat motivele pentru care managementul nu poate coiibtitui o conducere deplin legitimă, deopotrivă în interiorul organizaţiei ¤ lâ nivel societal (77?e *New Society,* 1950). R. Dahrendorf considera că separarea proprietăţii legale asupra mijloacelor de producţie de controlul direct al acestora crează noi raporturi de p. ¤i noi tipuri de autoritate în societăţile capitaliste avansate (vezi ¤i A. Berle, G. Means, *The Modem Corporation and the Private Property,* 1933; J. Burnham, *The Managerial Revolution,* 1941; J.R. Galbraith, *The New Industrial State,* 1967). Sociologul german merge însă mai departe, susţinind că structura de autoritate a societăţii globale ¤i a subansamblelor sale (organizaţii, instituţii eto.) constituie, in prezent, elementul structural al formării claselor ¤i a conflictului de clasă *(Soziale Klassen und Klasskonflict in der Industriegesellshaft,* 1957), • 2. P. *economică:* posibilităţile de acţiune ¤ rezistenţa de care dispune o persoană, un grup sau o organizaţie (bancară, industrială etc.) în promovarea propriilor interese, ¤ care îşi au originea în avere, rezerve financiare, pachete de acţiuni, dimensiunile activităţii desfăşurate, poziţia de monopol etc. • 3. P. *militară:* capacitatea de acţiune armată a unui stat, asigurată de potenţialul său militar (soldaţi, cadre, armament, logistică). • 4. P. *de cumpărare:* capacitatea unei populaţii de aşi procura bunuri ¤ servicii, determinată de raportul dintre venituri ¤ preţuri. Dificultăţile de a ţine seama de stilurile de viaţă ¤ de evoluţia lor face ca estimarea acesteia să nu fie valabilă decît pentru grupuri omogene ¤ pe perioade scurte de timp. # 5. *Separarea puterilor,* principiu formulat de Montesquieu *(TEsprit des Lois,* 1748) ¤ aflat la originea doctrinelor constituţionale liberale, care prescriu independenţa p. legislative (parlament), executive (guvern) ¤i judecătoreşti, concomitent cu asigurarea unor mecanisme de echilibrare a lor. *V. autoritate, birocra ie, control social, clasă, democra ie, elite, partid politic, regim politic.* CA.

RANDOM□DIGIT DIALING procedeu de e□antionare In anchetele prin interviu telefonic, elaborat de R.M. Groves □i R.L. Kahn *(Surveys by Telephone,* 1978). Procedeul constă din e□antionarea numerelor de telefon, urmtnd apoi selectarea persoanelor care au acces la respectivele posturi telefonice în vederea intervievării lor, Sînt stabilite mai întîi zonele geografice pe baza stratificării lor după anumite criterii în func□ie de tema anchetei. Fiecare zonă are un anumit prefix telefonic. Se face apoi selec□ia aleatoare a numerelor de telefon □i a persoanelor pe baza tabelelor de selec□ie elaborate de Leslie Kish (1949). *V. e antionare, interviu.* S.C.

RANDOM1ZARE tehnică aplicată în experimente constind în selec□ia □i alocarea aleatoare a subiec□ilor în grupuri de experimentare, a grupurilor într□o ordine specifică □i a variabilelor într□o schemă controlabilă. Scopul aplicării este ca subiec□ii □i variabilele implicate să aibă probabilită□i egale de selec□ie sau alocare în procesul de observare sau experimentare. Conceptul a fost introdus în statistică de Ronald Fisher *(The design of experiments,* 1951) pe baza teoriei probabilită□ii, întrucît experimentarea presupune controlul tuturor factorilor care influen□ează rezultatul final, r. oferă posibilitatea operării în condi□ii de probabilitate prin reducerea stărilor de incertitudine □i eliminarea efectelor sistematice ale unor factori "exteriori". Această posibilitate se referă atît la subiec□i cît □i la variabilele independente. Cînd grupurile sînt natural constituite, pentru a fi implicate în experimentare trebuie verificată echivalen□a lor pe variabilele independente. în cazul constituirii ad□hoc a grupurilor, se utilizează procedee aleatoare sau probabiliste de selec□ie a subiec□ilor în grupuri. Procedeul este similar cu cel aplicat în e□antionarea simplă aleatoare. Mai întîi se listează popula□ia *de* referin□ă, men□inîndu□se caracteristicile fiecărui subiect pe variabilele independente ale cercetării. Apoi se selec□ionează subiec□ii cu ajutorul unui tabel de numere aleatoare. Există două procedee. Unul constă în selectarea directă a subiec□ilor în grupuri, după care se verifică "echivalen□a" grupurilor pe variabilele independente. Aceasta înseamnă a compara frecven□a a□teptată (calculată pe baza datelor despre popula□ie) cu frecven□a ob□inută după selec□ia aleatoare. Dacă acestea coincid sau sînt foarte apropiate, grupurile sînt "echivalente" □i reprezentative pentru popula□ia de referin□ă. Cînd lucrăm cu două grupuri, stabilim la întîmplare care este con□

siderat ca experimental □ care de control. Dacă sînt mai mult de două grupuri, se folosesc tabele cu permutări aleatoare pentru repartizarea lor pe categorii ale variabilelor independente, rezultînd modele experimentale constituite exclusiv după criterii probabiliste. Al doilea procedeu de selectare a subiecților constă mai întîi în obținerea unui eșantion simplu aleator, după care se trece la alocarea aleatoare a fiecărei persoane pe grupuri sau "blocuri" experimentale. în felul acesta, r. maximizează varianta dintre grupuri □ o minimizează pe cea din interiorul fiecărui grup, controlînd efectele induse de factori extraexperimentali. *V. experiment, e antionare, statistică i sociologie.* L.V.

RAPORT DE CERCETARE text elaborat în urma □ pe baza prelucrării, analizei □ interpretării informațiilor recoltate în cercetările sociologice concrete, avînd ca scop prezentarea sistematică a rezultatelor obținute. R.c. se particularizează în funcție de destinatar, care poate fi: comunitatea științifică, organizații sau instituții sociale, publicul larg. • R.c. destinat comunității științifice cuprinde o tratare aprofundată a aspectelor teoretice □ metodologice ale cercetării efectuate, sînt expuse pe larg obiectivele □ ipotezele de lucru, concepția asupra domeniului studiat, schema operațională □ gradul de reprezentativitate, modalitățile de culegere □ prelucrare a informațiilor, rezultate la care s-a ajuns, semnificațiile acestora, se fac corelații cu alte cercetări similare, se analizează confirmarea sau infirmarea ipotezelor proprii, ale rezultatelor obținute anterior în studierea aceleiași probleme, sînt relevate eventualele erori de cercetare, direcții noi de studiu pentru viitor etc. în această calitate, r.c. poate servi □ la elaborarea ulterioară a unor articole, studii □ lucrări de sinteză. Spre deosebire de r.c, acestea din urmă sînt adesea selective, în ceea ce privește problematica abordată, îți propun să construiască o teorie explicativă mai generală, luînd, de regulă, în considerare rezultatele mai multor cercetări. • R.c. redactat pentru un beneficiar care a comandat lucrarea va conține mai puține elemente de ordin metodologic. în schimb, se concentrează asupra aspectelor practice, susceptibile de a fi avute în vedere pentru perfecționarea activității în domeniul studiat, în care scop sînt propuse anumite soluții la problemele evidențiate. • R.c. destinat publicului larg, se concentrează asupra expunerii principalelor rezultate, constituindu-se o teorie explicativă aptă să contribuie la orientarea cititorului □ eventual să-l ajute în activitatea pe care o desfășoară. *V. chestionar, interviu.* I.M.

RASA concept de origine engleză al cărui sens originar se referea la o întrecere sau la un concurs de viteză (sens păstrat □ astăzi în limba engleză); într-o accepțiune particulară se utiliza pentru apa care curgea rapid printr-un canal îngust. Pornind de aici, sub influența franceză, în epoca modernă, termenul va fi utilizat pentru a denumi o mulțime de indivizi care se trag dintr-un izvor comun, deci au o descendență comună în linie directă. • **1.7/7** *biologie,* termenul este utilizat pentru prima dată, într-un sens științific, r. fiind considerată o subdiviziune a speciei. Există trei categorii de factori în funcție de care pot fi definite r.: a. *geografici*— se are în vedere zona geografică (ex. elefant african); *b. ecologici,* prin raportarea la natura ecosistemului în care trăiesc exemplarele unei specii (ex. porumbel de scorbură); c. *morfologici,* diferențierile dintre subdiviziunile unei specii se fac din perspectiva particularităților morfologice (ex. barză neagră). Acești factori sînt interdependenți □ sînt considerați împreună în definirea r. 2.7/7 *biologia umană* se consideră că există o singură specie, Homo Sapiens, apărută cu

cel puțin 30G.000 de ani în urmă, avînd astăzi trei r. principale (sau subspecii); caucaziană, mongoloidă □ negroidă. Unii autori identifică □ alte r. principale (ex. amerindiană). în trecut însă au existat multe altele. R. principale pot fi descompuse la rîndul lorîn subrase (sau pur □ simplu r.). 3. *In sociologie,* termenul a căpătat o accepțiune prioritar socială, în special în secolul XIX, sub influența evoluționismuiui. Conținutul social □ termenului este dat de definirea grupurilor r. prioritar în baza unor caracteristici culturale □ doar secundar din considerente biologice. Criteriile "biologice" de identificare a r. sînt întotdeauna vizibile □ relevante cultural într-o anumită comunitate, de regulă însă sînt foarte puțin semnificative biologic. De exemplu, culoarea pielii, un criteriu de identificare a r. aproape unanim acceptat, nu este o caracteristică morfologică majoră, în raport cu altele care, de□ sînt definitorii, nu sînt luate în calcul, în definirea socială a r. De altfel, variabilitatea acestei caracteristici (culoarea pielii) în interiorul unei r. este atît de mare încît ea devine foarte puțin operantă. Se consideră că diferențele dintre r. au o bază genetică, in sensul unei tendințe de variabiiltate pentru un anumit grup de gene. Diferențierile genetice dintre r. nu se traduc obligatoriu în caracteristici "vizibile" □ sînt uneori contrare opiniilor tradiționale. De exemplu, din punct de vedere genetic r. caucaziană este mai apropiată de cea negroidă decît de cea mongoloidă. ^ Dimensiunea socială a r. este întărită □ de utilizarea *stereotipurilor "m* definirea acestora (de exemplu negrii sînt considerați lenei, hipersexuali, murdari, buni cîntăreți, buni atleți, asiaticii înțelepți, obedienți, loiali). Stereotipurile joacă un rol deosebit in raportarea la r., ele fiind valorificate adeseori ideologic, r. devenind astfel, pentru unii autori, un concept ideologic, ajungîndu-se astfel la *rasism. &* în ultimele decenii lucrările dedicate problematicii r. au devenit mai rare deoarece mulți specialiști consideră problematică utilizarea termenului, iar alții pun la îndoială chiar existența r., preferind să utilizeze alți termeni, cum ar fi de exemplu cal de *etnie.* Un posibil argument este dat de faptul că variabilitatea genetică dintre r. este comparabilă (uneori chiar mai mică) cu cea existentă în interiorul acestora. Pe de altă parte, nu există r. pure □ nici limite precise de demarcație între ele. Clasificarea r. este dificilă □ datorită faptului că nu există un singur criteriu de clasificare ci o multitudine de criterii relativ autonome (ex. o anumită configurație a feței poate fi asociată cu mai multe tipuri de culoare a pielii). Ierarhizarea r., o preocupare majoră în secolul trecut □ în prima parte a acestuia, este □ ea privită astăzi cu mult scepticism. Argumentul principal, diferențele între coeficienții de inteligență ai diferitelor r., poate fi relativ ușor atacat deoarece instrumentele sînt construite în funcție de valorile □ normele unei anumite culturi □ au fidelitate □ validitate scăzută a□ tunci cînd sînt utilizate în afara acesteia. Nu trebuie exagerată nici tendința de a uniformiza r. Diferențierea dintre ele este firească datorită necesităților de adaptare la condiții, în primul rînd ecologice dar □ socio□culturale, distincte. *V. etnic, fascism, nazism, rasism.* A.B.

RASISM proces de discriminare, ca □ credințele □ ideologiile conform cărora rasele omenești pot fi clasificate de la inferior la superior, în baza caracteristicilor biologice fundamental diferite cu care ele sînt înzestrate. Conceptul central, rasa, are însă o dimensiune socială □ nu biologică, deoarece caracteristicile prin care sînt identificate rasele nu sînt, de regulă, relevante din punct de vedere biologic (de exemplu, culoarea pielii, este biologic puțin importantă in definirea raselor fără de multe alte caracteristici anatomice, care, nefiind atît de vizibile, nu sînt luate în calcul). • Ca doctrină, r. este

creaţia exclusivă a epocii moderne. în antichitate, religia era unicul criteriu de discriminare, cei care aveau o altă religie erau priviţi nediferenţiat. Creştinismul a continuat aceeaşi tradiţie, un bun creştin putînd fi oricine primea botezul sfînt. Ideea creştinării lumii, fundamentală pentru această religie, nu s-ârfi putut împăca în nici un fel cu. DupăRobert A. Nisbet *(Prejudices,* 1982) r. îşi are originea în reformă şi în iluminism. Reforma a spart unitatea creştinismului şi a distrus ideea genezei unice, legînd totodată grupul religios de etnie. Iluminismul a adus ideea evoluţiei şi implicit a dezvoltării inegale a etniilor şi a raselor. Desigur, o contribuţie însemnată la constituirea r. au avut-o şi descoperirile şi contactele cu alte tipuri de societăţi umane (considerate primitive) în secolul XVIII şi mai ales XIX. • R. are însă şi explicaţii economice, justificînd anumite practici politice cum ar fi exploatarea colonială, agresiunea împotriva altor naţiuni, oprimarea unor grupuri minoritare, sclavia (modernă). Presupoziţiile de bază ale r. după Michael Banton *{The Idea of Race,* 1977) sînt : a. variaţiile comportamentale şi de obiceiuri între indivizii ce aparţin unor culturi diferite pot fi explicate ca expresii ale unor tipuri biologice diferite; *b.* in baza acestor caracteristici se consideră superioritatea europenilor, în particular a arienilor, faţă de orice alte categorii; *c.* contradicţiile între naţiuni sau indivizi au la bază caracteristici biologice înnăscute. Robert Miles (Racism, 1989) consideră că r. trebuie înţeles numai ca "ideologie" care se bazează pe un proces de categorizare în care fiecare clasă este definită de asociaţia unor caracteristici biologice (genetice) şi a unora sociale, de regulă negative, ce permit ierarhizarea grupurilor şi aplicarea unor tratamente diferenţiate. • O formă de bază a r. în secolul trecut oa şi în prima parte a acestuia a constituit-o *antisemitismul.* El s-a legat, în cultura germană mai ales, de concepţiile şi teoriile despre sufletul neamului, suflet care se află într-o strînsă relaţie cu teritoriul în care se află neamul. De aici s-a născut ideea spaţiului vital ca şi aceea potrivit căreia evreii sînt un neam ce şi-a pierdut sufletul deoarece ei nu mai au un teritoriu propriu. Antisemitismul va deveni o mişcare politică reală doar în secolul XX, mai ales în perioada conducerii naziste, în secolul XIX el fiind mai mult o mişcare culturală sau a-a cum spune P. Johnson *(A History ol the Modern World,* 1983) o formă a romantismului. Dintre autorii reprezentativi menţionăm pe: Wilhelm Heinrich Riehl, Theodor Fritsch, Eugen Diederichs, Houston Stewart Chamberlain. Naţional-Socialismul va transforma antisemitismul într-o componentă de bază a ideologiei naziste, care va conduce la crime abominabile împotriva evreilor, dar şi a altor grupuri etnice, în special în timpul celui de al doilea război mondial. Antisemitismul a existat şi în afara spaţiului german, în special în Franţa, unde, după afacerea "Dreyfus", s-au impus tot mai mult *teoriile conspira iei.* După Charles Maurras, conspiraţia venea atît din partea evreilor, cît şi a protestanţilor, a francmasonilor, dar şi a ateilor sau străinilor. ^ Procesele de discriminare îndreptate împotriva negrilor constituie o altă formă importantă a r., pe care o regăsim în epoca modernă, în special în istoria S.U.A. In acest caz nu s-a ajuns niciodată la genocid, descriminarea a îmbrăcat formele mai slabe ale sclaviei (pînă la mijlocul secolului trecut) şi ale segregării (inclusiv in prezent). Politica de discriminare a negrilor a fost menţinută oficial în S.U.A. în cea mai mare parte a acestui secol în baza principiului "separaţi dar egali" (din 1896 pînă în anii '60). Neoficial, politica segregaţionistă se menţine în diverse instituţii şi în prezent. Nu trebuie neglijat insă faptul că negrii, ca şi alte grupuri rasiale sau etnice, promovează anumite forme de segregare voluntară datorită, în special, conştiinţei unei identităţi proprii. • R. este prezent şi astăzi ca politică de discriminare în multe state din

Africa, unde imediat după obţinerea independenţei s-a practicat la nivel guvernamental o politică r. faţă de europeni sau arabi, în sens larg, putem vorbi însă de r. sau de elemente de ideologie r. in politica majorităţii statelor din Orientul Apropiat, a-a cum putem vorbi şi de un r. antiasiatic, de unul intertribal (în Africa), sau, după unii autori, chiar de unul antiamerican. *V. fascism, genocid, na ional socialism, rasă, război, sclavie, segregare.*
A.B.

RĂZBOI tip de interacţiune socială intre două sau mai multe comunităţi, desfăşurat în forma unui conflict violent, de regulă armat, şi în baza unor norme strict determinate. R. este practic un fenomen universal. Elementele sale definitorii cunosc însă o mare variabilitate în funcţie de modelul cultural şi epoca istorică la care ne raportăm. • Diversitatea formelor ca şi a concepţiilor despre r. nu poate fi înţeleasă fără o analiză a normelor care îl reglementează. Acestea, de regulă, nu au un caracter universal şi din acest motiv normele pe care le considerăm adesea ca fiind definitorii pentru r. nu aparţin de fapt decît celui modern. Astfel, norma distrugerii fizice a adversarului sau aceea potrivit căreia ţintele legitime sînt atît grupurile militare cit şi cele nemilitare (populaţie civilă) caracterizează în principal epoca modernă, care a promovat r. total şi a transformat astfel dreptul de a participa la război într-o obligaţie a tuturor cetăţenilor care sint mobilizaţi fie pentru luptă, fie pentru muncă. în alte societăţi însă, cei ce pot participa la *r.* au un statut special, acesta constituindu-se mai degrabă într-un privilegiu şi nu într-o obligaţie, iar numărul tor putînd fi foarte mic, comparativ cu populaţia totală. Din acest motiv, înaintea epocii moderne, r. au avut dimensiuni mult mai mici (uneori chiar cîteva sute de participanţi), iar caracterul lor distructiv a fost adeseori insignifiant. De exemplu, în r. medievale din Europa Occidentală nu au murit mai mult de doi la sută din beligeranţi, faţă de patruzeci la ' sută în primul r. mondial. Un alt aspect important este acela că baza predominant economică a r. modern nu este nici ea o caracteristică universală, în Istorie existînd multe tipuri de cauze generatoare de r., printre care cele religioase trebuiesc menţionate în primul rind (cruciadele oferă un exemplu relevant). • Există multe alte norme care reglementează r., care stabilesc în fiecare societate cine are dreptul de a purta arme, de a lupta, cine eventual este obligat să participe la r., cînd se desfăşoară lupta, între ce ore, în ce zile, pentru cit timp, cu ce mijloace legitime, dar şi norme, privind desfăşurarea propriu-zisă, care stabilesc cine şi cum trebuie se atace, obiectivele legitime, modul de încetare a luptei etc. • în analiza roiului pe care r. îl joacă în diverse tipuri de societăţi este util să folosim un indicator care să ne ilustreze proporţia specialiştilor în r. (militarii) într-o societate dată. Un astfel de indicator este *raportul militari civili* care este un raport intre numărul militarilor şi populaţia totală. Cu cît acest raport este mai mare, cu atît mai mult vorbim de caracterul militar al respectivei societăţi (între militari se includ, de regulă, şi formaţiunile paramilitare). • Astăzi, atitudinea faţă de r, este în generai negativă, dar nu a fost aceeaşi de-a lungul istoriei. Gîndirea iluminismului a fost de fapt cea care a pus pentru prima dată r. într-o lumină nefavorabilă, considerind că acesta constituie o piedică majoră în calea progresului. Această raportare negativă a fost accentuată şi mai mult în acest secol, datorită experienţei celor două r. mondiale şi îndeosebi atrocităţilor comise în ultimul. Cu toate că a fost desconsiderat în epoca modernă, r. este în mare parte creatorul acesteia. Statele naţionale moderne au apărut şi şi-au stabilit graniţele pe cîmpul de luptă. R. ca şi pregătirea sau ameninţarea cu r. au jucat însă un rol vital de-

a lungul întregii istorii a umanităţii, Robert A. NIsbet *(Prejudices,* 1982) consideră că funcţiile *r.* au fost în istorie predominant pozitive. Astfel, r. satisface nevoia de comunicare, asigurînd realizarea interacţiunii între culturi şi prin aceasta progresul social. în cea mai mare parte a istoriei el a constituit cea mai importantă formă de interacţiune culturală, stimulînd dezvoltarea tehnicii, a ştiinţei şi a economiei, erodind totodată caracterul conservator specific oricărei societăţi izolate. Din antichitate şi pînă în prezent cele mai multe creaţii tehnice şi ştiinţifice au avut, cel puţin iniţial, un caracter militar, incepind cu cele mai simple sisteme mecanice şi ajungînd pînă la maşina de cusut (utilizată iniţial pentru confecţionarea de uniforme militare), telegraf, telefon, radio, dar şi la industria de televiziune, de calculatoare sau cea nucleară. Standardizarea ca şi producţia de serie se leagă iniţial tot de producţia de armament. R. contribuie la dezvoltarea economiei, facilitînd afacerile şi in general dezvoltarea economică. Pentru Nisbet democraţia este, totodată, copilul r. (primele reforme democratice in Atena nu sînt altceva decît reforme militare). Garnizoana a fost deci prima şcoală a democraţiei, atît în societăţile vechi, de tipul celor care sînt numite *democra ii militare,* cit şi în cele modeme, unde democraţia s-a impus, cel mai adesea, prin r. Prima formă de egalitarism este cea existentă între militarii ce luptă sub acelaşi steag. Desigur, astăzi, caracterul de masă ca şi potenţialul superdistructiv al r. depreciază multe din funcţiile benefice pe care r. le-a avut, indiscutabil, în istorie. Pe de altă parte, r. nu rnai reprezintă o forma fundamentală de comunicare interculturală. •#• Problematica r. este şi mai complicată dacă luăm in calcul întreaga diversitate de forme de beligerantă întilnite astăzi. Pe de o parte, există r. *civil* care este un conflict armat intre grupuri politice organizate, care urmăresc să cîştige capacitatea de control politic al statului. Cel mai cunoscut exemplu este r.c. din Spania (1936–1939). în practică, uneori, el este greu de distins faţă de *lovitura de* ster care implică mai puţini participanţi, în general militari de profesie, şi se reduce la o singură acţiune militară, sau faţă de *revolu ie,* care are un caracter violent, dar mai puţin unul militar. Această distincţie este puţin operantă dacă ţinem cont de faptul că unele revoluţii au fost r.c. (Revoluţia engleză, 1642–1649), iar unele r.c. sau chiar r. au fost considerate, prin consecinţele lor, revoluţii (r. de independenţă şi cel de secesiune din SUA, fiind considerate adesea, prima şi a doua revoluţie americană). Alte forme de beligerantă specifice epocii moderne sînt r. fora/şi r. *rece.* Primul este o formă modernă de beligerantă în care întreaga populaţie poate fi subiect al mobilizării (ca soldaţi sau ca muncitori), dar şi ţintă legitimă în r., cîmpul de luptă fiind extins la nivelul întregului teritoriu al statelor beligerante, putindu-se utiliza, totodată, orice alt teritoriu neutru. R. *rece* este un conflict deschis între două superputeri în absenţa unor acţiuni militare reciproce, directe, între ele. R.r. dintre SUA şi URSS, după unii autori între cele două lagăre: comunist şi capitalist, desfăşurat între 1945–1955 (1985 sau 1989 după alţi autori) este cel mai reprezentativ exemplu. • Cu toate aspectele uneori pozitive ale r., astăzi, datorită capacităţilor militare uriaşe şi caracterului global şi super-distructiv al r.t„ o posibilă conflagraţie mondială ar pune în pericol întreaga civilizaţie umană şi, din această cauză, eforturile depuse pentru menţinerea păcii constituie principala coordonată a politicii internaţionale a majorităţii statelor. *V. conflict, polemologie, politică, revolu ie, stat.* A.B.

RECENSĂMÎNT înregistrare statistică exhaustivă a populaţiei (a locuinţelor, a animalelor ele.) efectuată de către autoritatea de stat. Practicat din cele mai vechi timpuri, la

început sub formă de numărare a populaţiei în scopuri militare sau/şi financiare, r., în accepţiunea actuală, se organizează din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru România se reţine anul 1838, ca debut al r. moderne. De atunci au mai avut loc alte zece r. ale populaţiei, cel mai recent fiind cel din 7 ianuarie 1992. (Pentru constituirea seriilor de date statistice sînt semnificative r. din 1931, 1956,1966, 1977,1992). # De-a lungul timpului s-a perfecţionat continuu metodologia de realizare a r. Un moment important l-a constituit Congresul internaţional de statistică din anul 1872, cind s-au elaborat primele norme internaţionale de efectuare a r. general al populaţiei. în acest secol, r. li s-a imprimat un caracter sistematic, multe ţări avînd înregistrări la fiecare 10 ani, culegîndu-se date în legătură cu principalele caracteristici demografice, reziden-ţiale, profesionale, sociale şi culturale ale populaţiei. Efectuarea unui r. generai al populaţiei implică o amplă mobilizare de forţe umane şi materiale. • R. se organizează de către o instituţie specializată (comisie) desemnată de autoritatea statală. Realizarea r. presupune elaborarea instrumentelor de înregistrare (a chestionarelor), multiplicarea lor într-un număr corespunzător, instruirea persoanelor participante în calitate de organizatori şi re-cenzori, informarea populaţiei în legătură cu acţiunea intreprinsă. Culegerea informaţiilor are loc prin deplasarea recenzorului la domiciliul fiecărei persoane în vederea completării, pe bază de declaraţie, a chestionarului. Prin dezvoltarea tehnicii moderne de calcul sporeşte rapiditatea în prelucrarea informaţiei. Pentru asigurarea clarităţii înregistrărilor, se defineşte *momentul critic* al r., în iegătură cu care se fac toate operaţiile, tară a se lua in consideraţie modificările intervenite între acest moment şi cei a! completării chestionarului (in anul 1992 a fost ora 0 din 7 ianuarie). •#• Datele de r. sen/esc informării şi adoptării unor decizii în procesul conducerii sociala. Pentru sociolog, datele cuprinse in publicaţiile ce conţin rezultatele r. sînt esenţiale în înţelegerea unor procese macro-sociale, pe care, cu mijloacele individuale de cercetare, nu le poate procura. Totodată, datele de r. servesc sociologului pentru a-şi fundamenta propria activitate de cercetare, adesea propunîndu-şi să aprofundeze — pe calea studiului intensiv — unele aspecte relevate de r. • R. general al populaţiei din anul 1992 a cuprins un număr mare de indicatori, cum ar fi: locul naşterii persoanei recenzate, anul stabilirii în localitate (dacă s-a schimbat domiciliul), sexul, data naşterii, starea civilă, numărul copiilor născuţi vii şi numărul copiilor născuţi în viaţă — pentru femeile în vîrstă de peste 15 ani, naţionalitatea, limba maternă, felul şcolii absolvite, profesia, sursa principală de existenţă, sectorul social-economic al locului de muncă, ocupaţia, categoria socială. • Analiza comparativă a datelor de re-censămînt permite urmărirea în dinamică a fenomenelor pentru care există informaţii şi adoptarea unor eventuale măsuri de corecţie, dacă evoluţia într-un domeniu sau altul nu este cea convenabilă. Prin sistemul de culegere curentă şi stocare a unor informaţii, unele date de *r.* sînt aduse ia zi, astfel că pentru anumite aspecte se dispune de o documentare adecvată în orice moment. Cu toate acestea, r. general al populaţiei îşi păstrează în continuare importanţa. Pe lîngă înregistrările generale, se organizează şi r. parţiale, limitate la o anumită zonă, localitate, unitate social-economică, sau la o anumită categorie de populaţie. Asemenea înregistrări sînt întreprinse şi de către sociolog, ca etapă preliminară într-o cercetare sau pentru procurarea informaţiei necesare constituirii e-antioanelor reprezentative ale studiilor intensive. Conform rezultatelor recensămîntului din 1992, populaţia totală a României era de 22.760.449 persoane, constituite în

7.317.563 gospodării. Din totalul populației: 49,1% sînt bărbați, iar 50,9% sint femei; 54,4% locuiesc în urban, iar 45,6% locuiesc în rural; 89,4% sînt români, 7,1% sint maghiari, 1,8% sînt romi (se apreciază a fi o subestimare însemnată datorită nedeclarării de către unii romi (țigani) a naționalității lor), 0,5% sînt germani, 0,3% sînt ucraineni; 0,2% sînt ruș□lipoveni; cîte 0,1% reprezintă turcii, sîrbii, tătarii, slovacii, iar sub 0,1% au înregistrat fiecare din următoarele naționalități: bulgari, evrei, croați, cehi, polonezi, greci, armeni; 86,8% sînt ortodocși, 5% sînt romano□ catolici, 3,5% sînt reformați, cîte 1% sînt gre□ co□catolici, respectiv penticostali, 0,5% sînt baptiști, cîte 0,3% sînt adventiști, respectiv, uniterieni, 0,2% reprezintă fiecare din aderenții cultelor: musulman, creștin după e□ vanghelie, evanghelic de confesiune augustină, iar cîte 0,1% sînt creștini de rit vechi, ortodocși de stil vechi, presbiterieni, 0,2% s□au declarat atei. *V. anchetă sociologică, analiză secundară, chestionar.* I.M.

REGIM POLITIC modul concret în care funcționează un sistem politic considerat, adică structurarea în acțiunea politică pro□ priu□zisă a relațiilor dintre guvernanți și guvernați; implică forma de guvernare, statuarea rolurilor actorilor politici și tipul de răspuns al masei de guvernați. între r.p. și sistemul politic nu există o relație univocă — este posibilă schimbarea r.p. fără a afecta sistemul în ansamblu (vezi Franța in 1958). în același timp, istoria recentă ne□a dovedit posibilitatea schimbării sistemului politic, r., fie și provizoriu, rămînînd în cea mai mare măsură același, cum s□a întîmpiat în țările foste comuniste. • # în istorie, s□a succedat o multitudine de r.p.; chiar și in zilele noastre, analiștii descoperă sau propun o largă diferențiere a acestora. Prima tipologie a r.p., foarte importantă prin influența exercitată, a fost realizată de Aristotel. El a folosit drept criteriu de diferențiere numărul celor care exercită puterea. Primul r.p. propus de Stagirit este *regalitatea,* în care unul singur posedă puterea și care, datorită acestei personalizări, e□uează în tiranie. Al doilea este *aristocra ia:* mai mulți posedă puterea și, prin acest fapt, constituie o oligarhie, devenind asupritorii celorlalți. Al treilea este caracterizat prin posedarea și exercitarea puterii de către o multitudine, constituind astfel o *democra ie.* Acesta din urmă ar fi r.p. ideal, dar realitatea îl dezvăluie ca cel mai rău. Tipologia cea mai uzuală astăzi împarte r.p. în trei categorii: *democra iile pluraliste,* caracterizate prin stratificare socială accentuată, pluralism politic și o societate civilă activă; *autoritarismul,* care izolează societatea civilă și exercită în mod autoritar puterea; *totalitarismul,* însem□ nînd desființarea societății civile și exercitarea unei puternice presiuni politice pentru înregimentarea maselor. O asemenea tipologie este însă imprecisă și, de aceea, ne□ sătisfăcătoare pentru o analiză nuanțată și cuprinzătoare a r.p. Din această cauză mulți sociologi propun tipologii mai sofisticate de natură să ducă la rafinarea cercetării. Unii chiar visează o taxonomie care, aidoma unui tabel al lui Mendeleev, să poată cuprinde sistematic toate r.p. trecute, prezente sau viitoare. Evoluția r.p. cunoaște, astăzi, un fapt inedit — tranziția din țările excomuniste din Europa centrală și de est. Obiectivul acestei tranziții îl constituie conversiunea sistemului politic la valorile democrației pluraliste. *V. criză, putere.* N.L.

REGRESIE metodă statistică folosită pentru a estima sau prognoza schimbările dintr□o variabilă în funcție de schimbările din altă variabilă sau dinfr□un set de alte variabile. Variabila ale cărei valori se estimează prin analiza de r. este denumită *dependentă* sau endogenă, iar cea în funcție de care se face estimarea este denumită *independentă* sau

exogenă. Dacă notăm pe prima cu y iar pe cea de□a doua cu x, atunci relația lor, în măsura în care este una de tip liniar, poate fi exprimată prin ecuația y' = a + /r *x,* denumită ecuație de r. Prin y'se desemnează valoarea a□teptată a lui *y* în funcție de *x.* Elementul cel mai important al acestei ecuații este *b,* coeficientul de r. a variabilei y asupra variabilei *x* sau r. lui y în funcție de x. Prin el se exprimă regula de corespondență dintre schimbările în *x* și cele în y. Valoarea sa indică numărul de unități cu care se schimbă (crește sau descrește) în medie variabila dependentă pentru o schimbare cu o unitate a variabilei independente, a este denumit termen liber al r. și este folosit mai mult ca element de calcul cu sens matematic, decit ca instrument pentru interpretarea relației dintre variabile, a și b poartă numele de parametrii ai ecuației de r. Spre deosebire de x și ycare iau valori diferite și sînt observabile, parametrii au caracter constant pentru o aceia□ populație și sînt neobservabili, determinîndu□se pe bază de calcul. Legătura dintre două variabile *x* și *y* este liniară dacă efectul în y al schimbării iui x cu o unitate dată este acela□, indiferent de nivelul la care se produce schimbarea in această ultimă variabilă. Norul de puncte care corespunde, în reprezentare grafică, distribuțiilor unităților de analiză, în funcție de cele două variabile considerate ca axe rectangulare, tinde să se ordoneze în jurul unei drepte dacă relația este de tip liniar. Aceasta poartă numele de dreaptă de r. și are ca expresie matematică ecuația de r. Trasarea ei în funcție de parametrii ecuației de r. se face astfel încît suma pătratelor distanțelor de la unitățile de analiză la dreapta de r. este minimă. Dacă relația dintre x și y nu este liniară, atunci în iocul r. liniare se folosește r. neliniară. Prin transformarea variabilelor (prin logaritmare, inversare etc.) o relație neliniară poate fi convertită în una liniară, analizabilă prin r. liniară. Dacă, spre exemplu, considerăm relația dintre divorțialitate în urban (măsurată prin numărul divorțurilor la 1000 locuitori) și imigrarea cumulată din rural în urban (locuitori din urban născuți în rural, la 1000 locuitori) la nivelul județelor țării (în 1977), atunci relația sintetică dintre cele două variabile este exprimată prin ecuația da r.: di□ vorțialitatea = 0,16 + 0,19 • imigrarea. Deci, pentru o creștere cu o unitate a ratei de imigrare se realizează în medie, o creștere a ratei de divorțialitate cu 0,19 unități. Trecerea de la o grupă de județe cu rata de imigrare în oraș□e de 10%» la grupa celor cu rata respectivă de 11%, spre exemplu, este de a□teptat să fie însoțită de o creștere a ratei de divorțialitate cu 0,19. Prin intermediul coeficientului respectiv se obține, în plan general, o estimare a efectului pe care mobilitatea socio□teritorială o are asupra integrării familiei in comunitățile de la locul de sosire a mi□ granțior. Coeficientul menționat trebuie interpretat în sensul că migrația și to□factorii socio□culturali care îi sînt asociați tind să aibă asupra divorțialității un impact estimat ca sens și intensitate prin vaioarea sa. Dacă sensul coeficientului de r. este negativ, rezultă că pentru creșterea cu o unitate pe variabila independentă se realizează, în medie, o reducere cu *b* unități la nivelul variabilei dependente. Nu există limite fixe între care variază coeficientul de r. Pe baza ecuației de r. se calculează valorile estimate y'ale variabilei dependente. (Pentru estimare poate fi folosită o singură variabilă independentă sau un set de astfel de variabile. în primul caz se lucrează cu r. simplă, iar in al doilea caz cu r. multiplă.) Diferențele între seria de valori observate ale variabilei dependente și cele estimate în baza ecuației de r. sînt denumite valori reziduale. Cu cît acestea sînt mai mici, cu atît modelul de r. este mai adecvat datelor la care se aplică. Pentru un județ în care imigrarea a fost de 11%» valoarea estimată a divorțialității, folosind ecuația de r., este de

2,25%°. Dacă nivelul observat al divor□aiiiă□i în acela□ jude□a fost de 2%o, atunci diferen□a 2 □2,25 = 0,25 indică valoarea reziduală în cazul respectiv. Varia□ia totală a variabilei dependente este dată de suma pătratelor diferen□elor dintre valorile respectivei variabile □i media seriei. Această varia□ie poate fi descompusă în *varia ie explicată* (calculată ca sumă a pătratelor diferen□elor dintre valorile estimate ale variabilei dependente □ media acesteia) □i *varia ia neexplicată* (calculată ca sumă a pătratelor valorilor reziduale). Varia□ia explicată este un element folosit pentru a determina cît de adecvat este modelul r. pentru datele la care se aplică. Această func□ie o îndepline□te *coeficientul de determi na ie* calculat ca raport între varia□ia explicată □i varia□ia totală. Valoarea sa este cuprinsă între 0 □i 1. Cu cît această valoare este mai mare cu atît variabila independentă aleasă explică mai mult din varia□ia totală a variabilei dependente. Termenul "explică" are, în context statistic, sensul de "asociat cu", "dă seamă de*. Dacă r. este simplă, coeficientul corespunzător poartă numele de coeficient de determina□ie simplă, □i se notează cu r^2. Cu cît ponderea din varia□ia variabilei dependente explicată de variabila independentă este mai mare, cu atît r^2 are o valoare mai apropiată de 1. Extrăgînd radicalul din coeficientul de determina□ie se ob□ine *coeficientul de corela ie* simpiă (Bravais□Pearson). Intervalul în limitele căruia variază acest coeficient este de ia —1 la+1. Semnul (+) indică o rela□ie de directă proporţionalitate între variabilele puse în rela□ie. Cre□terea unuia din ele este însoţită de cre□terea celeilalte. Semnul (□) indică, dimpotrivă, o varia□ie invers proporţională, cre□terea unei variabile este însoţită de descre□terea celeilalte. Cu cît valoarea coeficientului este mai apropiată de ± 1 cu atît asocierea dintre cele două variabile este mai intensă. în schimb, apropierea sa de 0 semnifică existen□a unui raport de independen□ă între variabile — schimbările lor nu sînt covariants. în exemplul aies, coeficientul de corela□ie dintre migra□ie □i divor□ialitate este de 0,58 iar cel de determina□ie de 0,582 = 0,34. Rezultă câ aproximativ o treime (= 0,34 x 100) din varia□ia totală a variabilei divor□ialitate este explicată prin varia□ia migra□iei. Restul de (1 □0,34) x100 = 66% este explicat de alte variabile independente. Analiza fiind la nivel de total ora□e pe jude□e, interpretarea trebuie făcută luind în considera□ie varia□ia teritorială a divor□alităţii □i nu pe cea individuală. Dacă unitatea de analiză nu mai este jude□ul ci individul (caracterizat prin statusul matrimonial □i prin cel rezidenţial) a□ tunci se va modifica □i valoarea corela□iei □i respectiv a determina□iei simple. Migra□ia rural□ urban explică 34% din varia□ia interjude□eană a divor□alităţii. Varia□ia interindividuală a comportamentului de divor□este explicată în baza unui modal de analiză diferit. în cazul r. multiple, ecua□ia de r. are forma:

$y^1 = a + £>1x1 + baX2 + \ldots + biXi + \ldots + brUn,$

unde y — valoarea a□teptată a variabilei dependente, *xi*— variabila independentă /, iar bi coeficientul de r. par□ială a lul *y* asupra lui xt Valoarea coeficientului de r, par□ială *h* indică numărul de unităţi cu care se modifică yprin schimbarea variabilei independente xi cu o unitate, în condi□ile □inerii sub control a valorii celorlalte variabile independente. Modelul de r. multiplă permite efectuarea unui experiment mental, estimînd ce s□ar întîmpla cu varia□ia variabilei *y* dacă asupra ei ar ac□ona numai varia□ia variabilei *x* iar celelalte variabile independente ar avea acee□ valoare la nivelul tuturor unităţilor de analiză. Exemplu: pentru a estima nivelul natalităţii (NAT) (copiii născu□ivii la 1000 locuitori) într□un ora□ mare (cu peste 100.000 de locuitori) din România, folosim ca preclictori rata imigrării în ora□(IM), număr de televizoare la 1000 locuitori (TV), localizarea ora□ului în Transilvania, Banat sau Cri□ana□Maramure□(TRANS) □i localiza□ rea ora□ului în Moldova (MOLD). (Datele sînt la nivelul anului 1985, pentru 21 ora□e). Ultimele două variabile sînt scalate cu 1 pentru cazul apartenen□ei ora□ului la respectiva zonă □i cu 0 pentru neapartenen□ă. Ora□ul la□, spre exemplu, va primi nota 1 pentru variabila MOLD □i 0 pentru variabila TRANS. în schimb, la Cluj vom acorda nota 0 pentru MOLD □i 1 pentru TRANS. Astfeîde variabile dihotomice notate cu 0 □i 1 poartă numele de variabile fictive (dummy variables). Ipoteza care stă la baza acestui model este că natalitatea variază atît în func□ie de structura de vîrstă a popula□iei (semnificată în acest caz prin IM) cît □i de structuri culturale moderne (TV) sau tradi□ionale, asociate cu regiunea istorică de apartenen□ă (TRANS □i MOLD). Ecua□ia de r. multiplă corespunzătoare acestui model este:

NAT = 15,24 + 0,33 IM + 1,08 MOLD □ 1,10 TRANS —0,01 TV

Cre□terea cu o unitate pe scala ratei de imigrare exprimate în promile este însoţită în medie da o cre□tere a ratei de natalitate cu 0,33 unităţi în condi□ile □inerii sub control a celorlalte variabile independente. Cre□terea cu o unitate pe scala indicatorului TV implică o reducere medie a ratei de natalitate de 0,01. Trecerea de la ora□e din afara Moldovei la ora□e moldovene□ti tinde să fie însoţită, în medie, de o cre□tere a ratei de natalitate cu 1,08. în schimb, prin deplasarea analizei de la ora□e extracarpatice la ora□e intracarpatice se înregistrează, în medie, o reducere a NAT cu 1,10 unităţi (Estimările făcute sînt valabile în ipoteza respectării condi□iei ceteris pari□ bus). într□un model de r. în care se folosesc variabile fictive există totdeauna o categorie de unităţi de analiză de referinţă. Acestea sînt cele pentru care se înregistrează valoarea 0 pentru toate variabilele fictive incluse în ecua□ie. în exemplul dat, această situa□ie revine ora□elor notate cu 0 pentru MOLD □i pentru TRANS, respectiv celor localizate în Muntenia, Oltenia sau Dobrogea. Termenul liber al r, (a) este valoarea a□teptată pentru y în Ipoteza că toate variabilele independente ar avea valoarea 0. Corespunzător, termenul a într□un model de r. cu variabile fictive indică valoarea a□teptată a variabilei dependente în cazul unităţilor din categoria de referinţă. Deci, valoarea a□teptată a NAT, în ipoteza valorii 0 pentru IM □i TV, este de 15,24%,, pentru ora□ele mari din Muntenia, Oltenia □i Dobrogea, de 16,32%<. pentru cele din Moldova □i de 14,14%« pentru cele din Transilvania, Banat □i Cri□ana□Maramure□ Coeficientul de determina□ie multiplă, notat cu R^2, exprimă, în mod analog cu cel de determina□ie simplă, cît la sută din varia□ia variabilei dependente este explicată de preclictori. Prin extragerea radi□ calului din R^2 se ob□ine coeficientul de corela□ie multiplă, notat cu *R*. Acesta mai poate fi calculat □i interpretat □i ca valoare a corela□iei simple dintre seria valorilor observate ale variabilei y □i seria valorilor estimate prin modelul de r. al aceleia□ variabile. Corela□ia multiplă poate fi calculată □i pornind de la coeficien□i de corela□ie simplă (rij). Pentru cazul a două variabile independente notate cu / □i/ □i o variabilă dependentă *k,* corela□ia multiplă dintre *k* □i /,;' poate fi exprimată prin:

1□4

Dacă dorim să măsurăm corela□ia dintre variabilele k □i i □inînd sub control influen□a pe care o altă variabilă ar putea să o aibă asupra lor, se poate calcula *coeficientul corela iei par iale.* în func□ie de numărul de variabile □inute sub control, acesta poate fi de ordinul 1, 2, 3 etc. (Corela□ia simplă de 2 variabile este denumită □i corela□ie de ordinul zero, în sensul că nu implică nici o variabilă □inută sub control). Corela□ia par□ială de ordinul unu dintre variabilele / □i /, □inînd sub control pe *k,* se notează rp, în mod similar, indicii variabilelor de control în corela□i par□iale de ordinul 2, 3

□a.m.d. se notează ca □ indicele/, respectiv după punctul care marchează cele două variabile corelate. Pentru cazul corelației parțiale de ordinul unu,

$$m \square fjk \bullet r_{*}$$

ry.kpoate fi interpretată □ ca medie ponderată a corelațiilor r,j calculate pentru fiecare din grupele de unități care au aceeași valoare *k.* Pătratul coeficientului de corelație parțială este echivalent cu *coeficientul de cieter mina ie par ială.* Acesta indică ponderea din variația variabilei dependente explicată de o variabilă independentă dată în condițiile controlării influenței celorlalte variabile independente din model. Suma coeficienților de destinație parțială din aceeași ecuație de r. este egală cu valoarea coeficientului de determinație multiplă. în r. natalității, cei patru predictori explică împreună 88% din variația acesteia. Prin extragerea radicalului din Ft^2 se obține coeficientul de corelație multiplă *R= !ofiB* =0,94. Coeficienții de deterrninație parțială, în același exemplu, au valorile 0,60 pentru IM, 0,14 pentru TV, 0,08 pentru MOLD □ 0,06 pentru TRANS. Sosirile în localități au deci rolul hotărîtor în explicarea variației între orașe a ratei de natalitate. Atît pentru coeficienții de r. cît □ pentru cei de corelație se determină semnificația lor statistică. în baza testelor de semnificație (îsau *F)* se acceptă sau se resping, cu o probabilitate de eroare aleasă, ipoteza că valoarea coeficienților respectivi este egală cu 0 (ipoteză de nul) în populația din care a fost selectat eșantionul. Valoarea critică a coeficientului de corelație simplă (pragul deasupra căruia acesta se consideră a fi semnificativ diferit de 0) se determină cu ajutorul formulei:

unde *N*— volumul eșantionului, iar *t*— este dată în tabela cu valori ale variabilei t (Student), pentru o probabilitate care se alege egală cu 0,05 sau mai mică decît 0,05. în cazul unui eșantion de peste 120 unități □ pentru probabilitatea de eroare de 0,05, test bilateral, t=1,96, iar valoarea coeficientului de corelație este:

$$\frac{1,96}{}$$

Dacă valoarea calculată a coeficientului de corelație .pentru un astfel de eșantion este egală sau mai mare decît 0,18, atunci se respinge ipoteza de nul □ se acceptă alternativa ei care, susține că respectivul coeficient este semnificativ diferit de 0. Pentru testarea semnificației coeficientului de regresie simplă poate fi folosit testul *F* calculat ca raport între variația explicată □ variația neexplicată împărțită la numărul de unități analizate minus 2. Dacă F calculat este mai mare decît F teoretic (identificabil în tabelele speciale pentru o probabilitate dată □ pentru 1 □ *N* □2 grade de libertate, unde *N*—număr unități de analiză) atunci se respinge ipoteza de nul. Valorile coeficienților de corelație sau de regresie calculate pentru un eșantion dat aproximează pe cele din populația de selecție dar nu sînt identice cu acestea decît în mod accidental. Pentru a estima mărimea lor la nivelul acestei populații se calculează intervale de încredere care dau, cu probabilități de eroare determinate, limitele între care se înscriu valorile lor. Coeficienții de corelație □ de r. sînt prezentați de obicei însoțiți de nivelul lor de semnificație (probabilitatea cu care se respinge sau se acceptă ipoteza de nul). în cazul coeficienților de r. parțială este indicată □ precizarea erorii standard sau a valorii testului (corespunzător lor. Pentru ca parametrii ecuației de r. calculați pe baza unui eșantion să estimeze nedistorsionat parametrii din populația de bază, datele pe care se aplică

modele de r..trebuie să satisfacă o serie de condiții: liniaritatea dintre variabile; caracterul normal al repartiției unităților de analiză în funcție de valorile variabilelor folosite (normalitatea repartiției di — sau. multidimensionale), egalitatea dispersiilor variabilei dependente pentru combinații date de valori ale variabilelor independente (postulatul homoscedasticității), independența valorilor reziduale între ele, absența erorilor de măsurare a variabilelor, specificarea corectă a modelului de r. □ absența coliniarității sau a multicoliniarității între variabilele independente. Toate aceste condiții nu pot fi respectate decît într-o situație ideală. Cea mai frecventă este situația de nerespectare a lor. în general se apreciază că metoda analizei de r. este suficient de "robustă", în sensul de capabilă să lucreze □ atunci cind unele dintre condițiile ei de aplicare nu sînt respectate. Consecințele cele mai grave le are nerespectarea condițiilor de specificare corectă □ nonmulticoliniaritate. *Specificarea corectă* implică: includerea în ecuația de regresie a tuturor variabilelor independente relevante din punct de vedere teoretic pentru predicția sau explicarea variabilei dependente; neinciuderea unor variabile independente nerelevante; alegerea formei funcționale corecte a ecuației de r. (model liniar dacă relația este liniară □ neliniar în cazul nelinia□ rității). *Coliniaritatea* se înregistrează în situațiile în care două dintre variabilele independente sînt foarte puternic corelate între ele iar corelația lor medie cu variabila dependentă este de asemenea de nivel ridicat. Wulticoliniaritatea semnifică un pattern de in□ tercorelare de același tip între mai mult de două variabile independente. Există teste pentru identificarea multicoliniarității (Haitovsky, Farrar □ Glauber). Eficacitatea lor este, însă, controversată. în seria condițiilor de aplicare a r. obișnuite bazate pe metoda celor mai mici pătrate trebuie incluse □ cele referitoare la modelul de măsurare a variabilelor. Variabila dependentă trebuie să fie una cantitativă, de tip politomic, în cazul variabilelor dependente calitative, de tip dihotomic, se folosește r, logistică. Atît pentru analiza de r. cît □ pentru cea de corelație este util să fie identificate unitățile "aberante" din punct de vedere statistic (cele care au pe o variabilă dată, valoarea normalizată cu transformarea ir, mai mare de ± 3,16) □ cele pentru care valorile reziduale (normalizate cu același test *z)* sînt foarte mari. Excluderea valorilor aberante duce îa reducerea coeficientului de corelație dacă abaterile față de medie au același sens față de medie pentru ambele variabile corelate. Dacă sensul lor este diferit atunci prin eliminarea unităților respective se obține o mărire a coeficientului de corelație. Prin eliminarea unităților cu valori reziduale mari în analiza de r. se obține o sporire a valorii coeficientului de corelație. Valorile coeficienților de r. sînt, de asemenea, modificate prin excluderea unităților cu valori aberante sau cu reziduuri mari. Dacă analiza se face pentru întreaga populație □ nu pe un eșantion, atunci este indicată calcularea coeficienților de r. □ de corelație atît cu valorile aberante cît □ fără ele. în analiza de tip explicativ se urmărește □ determinarea importanței variabilelor independente în raport cu o variabilă dependentă dată. Coeficienții de r. parțială sînt adecvați unui astfel de scop numai atunci cînd toate variabilele independente sînt exprimate în aceiași unitate de măsură. Dacă variabilele respective sînt măsurate în unități diferite (ani, procente, lei etc.) atunci este mai indicată folosirea *coeficien ilor beta* denumiți □ coeficienți de regresie standardizați. Aceștia se obțin prin înmulțirea coeficienților de r. (simplă sau parțială) cu raportul dintre abaterea standard a variabilei independente □ abaterea standard a celei dependente. Corespunzător, prin coeficientul beta, se determină cu cîte abateri

standard se modifică variabila dependentă pentru schimbarea cu o abatere standard a variabilei independente de referință, în condițiile înerii sub control a celorlalte variabile independente. *Coeficienii de elasticitate* sînt o altă modalitate de sporire a gradului de comparabilitate a coeficienților de r.. Ei se obțin prin înmulțirea coeficienților de r. parțială cu raportul dintre media variabilei independente și media variabilei dependente. Un astfel de coeficient măsoară cu cîte procente esta de ateptat să se modifice, în medie, variabila dependentă pentru o modificare cu un procent a variabilei independente de referință, în condițiile înerii sub control a celorlalte variabile independente. în general, este mai indicată folosirea coeficienților de r. nestandardizați decît a celor de elasticitate și beta pentru a face comparații ale acelora relații în eantioane diferite. Coeficienții beta și cei de elasticitate sînt mai indicați atunci cînd se urmărete descrierea relațiilor dintr un eantion dat. Ei sînt utilizați în special pentru a compara importanța unor variabile independente, măsurate cu unități diferite, în raport cu o variabilă dependentă dată, în cadrul aceluia eantion. Dacă variabilele independente diferă mai mult din punct de vedere al dispersiilor decît al mediilor lor, atunci este de preferat folosirea coeficienților de elasticitate. în situația în care mediile sînt mai diferite decît dispersiile, este recomandabilă utilizarea coeficienților beta. în exemplul r. natalității asupra imigrării și a unor indicatori semnificativi din punct de vedere cultural, fiecăreia din variabilele independente îi corespund următorii coeficienți:

	r. parțială nestandarcSzată	beta	elasticitate	determinare parțială
! IM	0,33	0,69	0,29	0,60
TV	0,01	0,21	0,27	0,14
1 TRANS	1,10	0,18	r 0,o3	0,06
| MOLD	1,08	0,15	0,02	0,08

Atît coeficienții beta, cit și cei de elasticitate și de determinare parțială indică aceeași ierarhie de importanță a variabilelor. Influența maximă asupra natalității în oraele mari o exercită structurile pe vîrstă asociate cu imigrarea în localitate. Orientările valorice moderne asociate cu mijloacele de comunicare de masă contribuie la reducerea fertilității, cu o intensitate mai mică decît cea a migrației. Orientările valorice de tip tradițional asociate cu regiunea istorică de apartenență a oraului au cea mai redusă influență asupra natalității. Localizarea oraului în arcul intracarpatic favorizează reducerea fertilității. Amplasarea sa în Moldova contribuie, dimpotrivă, la creterea valorilor acestui indicator. Pentru analiza intensității legăturii dintre două seturi de variabile cu valori determinate pentru același set de date se folosete *corela ia canonică.* Aceasta poate fi considerată ca o extensie a corelației multiple și a celei simple. Care este, spre exemplu, intensitatea relației dintre gradul de urbanizare și migrație la nivelul țării? Dacă măsurarea lor se face prin cîte un indicator (pondere a populației urbane și rata de imigrare), atunci răspunsul poate fi dat prin calcularea corelației simple. Dacă urbanizarea se măsoară nu numai prin ponderea de populație urbană ci și prin mărimea medie a oraului din județ, atunci intensitatea relației respective poate fi măsurată prin coeficientul de corelație multiplă, în cazul în care migrația este caracterizată atît prin rata de imigrare cît și prin cea de emigrare, relația ei cu urbanizarea (estimată tot prin doi indicatori) nu mai poate fi măsurată decît prin corelația canonică. Pentru determinarea acesteia, fiecare din cele două seturi de variabile este transformat în cîte o variabilă canonică. Variabilele canonice au forma unor funcții liniare. Ele se calculează ca sumă de produse între variabilele inițiale ale setului de date de referință și ponderile specifice astfel alese încît corelația dintre

două variabile canonice'ă fie maximă. După ce se determină primul coeficient de corelație canonică pentru prima pereche de variabile canonice, se construiete pe același set de date o a doua pereche de variabile canonice cu coeficienți diferiți de ponderare față de cei din prima pereche. Corespunzător se calculează următorul coeficient de corelație canonică, de mărime rnult inferioară primului. Operația continuă derivînd astfel de coeficienți pînă la un prag de semnificație ales. Numărul maxim de coeficienți de corelație canonică pentru aceleași date este egal cu numărul minim de variabile pe care le conține unul din cele două seturi de variabile puse în relație. Semnificația fiecărei perechi de variabile canonice poate fi înțeleasă într un mod similar cu cel practicat pentru interpretarea factorilor în analiza factorială. Ponderile specifice unei variabile canonice pot fi însă afectate considerabil de efectul de multicoliniaritate întîlnit și în cazul analizei de r.. Din acest motiv, este preferabil ca interpretarea variabilelor canonice să fie făcută în funcție de ceea ce se cheamă *coeficien i de structură* (egali cu corelațiile simple dintre variabila canonică și fiecare din variabilele inițiale). Analiza da corelație canonică este aplicată încă pe scară redusă în științele sociale. Acest fapt se datorete atît familiarizării reduse a utilizatorilor potențiali cu calculul matriceal implicat în realizarea ei, cît și regulilor de interpretare (relativ slab structurate) care îi sînt asociate. Extinderea calculului automat și perfecționarea analizei de corelație canonică vor contribui probabil la extinderea ariei de aplicare a acestei metode în științele sociale. Noțiuni derivate precum cea de corelație canonică parțială (Cooley și Lohnes) sugerează mari posibilități de aplicare a metodei. *V. analiză factorială, clasificare multicriterială, e antionare, statistică i sociologie, testarea ipotezelor statistice.* D.S.

RELATIVISM CULTURAL principiu teoretic cu finalitate practică, impus de antropologia culturală modernă în interpretarea culturilor lumii și a relațiilor dintre ele. Conform r.c, valorile unei culturi trebuie judecate în contextul și funcționalitatea lor imanentă, iar nu după criteriile altei culturi. Unui european de pildă, îi poate apărea drept bizar sentimentul de venerație pe care îl au hinduși față de vacă, animal considerat sacru în India și protejat prin Interdicția de a fi tăiat pentru hrană. Pe de altă parte, la fel de bizar a putut părea' unui vizitator a! civilizației de tip european obiceiul nostru de a introduce zilnic în gură un smoc de păr sub formă de periuță și a ne freca dinții cu acest instrument. Alta e xemple pot atinge zona cea mai sensibilă a codului moral. Ceea ce într un loc e socotit o nelegiuire, în alt loc reprezintă un obicei (B. Malinowski, *Crime and Custom in Savage Society,* 1926). Spre exemplu, în unele societăți arhaice se practică în mod curent, ca un obicei, abandonarea bătrînilor în locuri pustii, fapt incompatibil, în societățile de tip european, cu morala creștină. O examinare latentă a împrejurărilor în care se desfășoară acest act relevă însă posibilitățile extrem de reduse de procurare a mijloacelor de subzistență în societățile care îl practică. Principiul r.c. respinge etnocentrismul, adică punerea apriorică a obiceiurilor diferite de ale vorbitorului (ego) sub etichete ca "bine" sau "rău", "civilizat" sau "înapoiat" etc. întîi de toate trebuie cercetat de ce oamenii obișnuiesc să se comporte a a și nu altfel. Percepțiile și judecățile culturale sînt dependente (funcții) de un anumit sistem cultural, care este dat și sub formă de tradiție. R.c. promovează ca norme necesare în relațiile dintre culturi comprehensiunea și toleranța. R.c. nu trebuie deci confundat cu scepticismul ori nihilismul. Criteriul relativității nu înseamnă, într adevăr, relativitatea oricărui criteriu. în orice sistem de moralitate există un număr limitat de valori

universale, cum ar fi. no□iunile de "adevăr", "frumos", "bine". Criteriile după care se stabile□te ce intră în con□inutul acestor valori nu sînt absolute, ci variază de la o cultură la alta. Totu□, comunicarea între două sau mai multe culturi este posibilă datorită: *a.* fondului de valori universale; £>: fondului de valori care, fără a fi universale, sînt par□ial împărtă□ite în comun; □ *c.* posibilităţii de comprehensiune □ de explicare a valorilor care alcătuiesc partea de diferen□iere a culturilor respective. R.c. nu împiedică, ci, dimpotrivă, înlesne□te comunicarea între culturi. *V. antropologie culturală, emic/etic, etnocentrism, valori.* Gh.G.

RELA□II INTERPERSONALE tip de rela□ii sociale caracterizate prin faptul că sînt stabilite între persoane (nu grupuri, institu□ii, colectivităţi) □ sînt regizate într□o măsură semnificativă de logica necesităţilor umane individuale. Multe necesităţi individuale sînt satisfăcute în rela□ile dintre persoane: suport psihologic, dragoste, stimă, reducere a incertitudinii □ anxietăţii, afiliere, securitate, statut, prestigiu. Omul este o fiinţă socială □ în sensul că "are nevoie de celălalt om". Dinamica acestor necesităţi orientează □ teglează rela□ile dintre persoane. Sînt rela□i constituite în primul rînd pentru satisfacerea necesităţilor de sociabilitate: rela□ile de prietenie, "distrac□ia" în comun, rela□ile de dragoste. □i în rela□ile sociale (rela□ile de muncă, politice) componenta interpersonală este puternică. Logica r.i. se poate suprapune sau interfera cu logica rela□iei sociale, distorsionînd□o pe aceasta sau facilitînd□o. • R.i. s□au dovedit a fi importante atît din punctul de vedere al individului uman (psihologic), cît □ al func□ionării societăţii (sociologic). *Psihologic:* nor□ malîtatea psihologică □ dezvoltarea umană nu reprezintă o stare strict individuală, ci se realizează în contextul r.i. Acestea pot fi un mediu patogen (inhibiţii, dependenţă, manipulare, exploatare □ utilizare a celuilalt, agresivitate, închidere, neîncredere, ostilitate □ concurenţă, într□un cuvînt alienare interpersonală) sau dimpotrivă un mediu □uportiv pentru manifestarea, sănătoasă a,personalităţii umane, pentru dezvoltarea umană (suport psihologic, stimulare, deschidere, sinceritate, feedback pozitiv). Un mediu inter□ personal pozitiv, □uportiv, bazat pe acceptare reciprocă, stimă, sinceritate, feed□back pozitiv reprezintă o condi□ie esen□ială a dezvoltării personale. Pentru aceasta este necesar, pe de o parte, să se promoveze un nou tip de r.i., bazate pe noi valori, iar pe de altă parte o organizare socială care să elimine ostilitatea □ dominarea. Din acest punct de vedere, antropologul american Ruth Benedict introduce conceptul de societate *sinergică: o* societate care asigură condi□ile sociale □ institu□ionale ce fac posibilă fuzionarea "egoismului" □ "altruismului"; atunci cînd o persoană urmăre□te satisfac□ii personale, automat ajută pe ceilalţi, iar cînd ac□ionează altruist ob□ine totodată recompense □ satisfac□ii pentru sine însu□. Din perspectiva r.i. s□a formulat una dintre ceie mai interesante critici ale alienării, dezumanizării produse de anumite tipuri" de organizare socială. în opozi□ie s□a cristalizat proiectul unei societăţi astfel organizate încît să permită dezvoltarea egală, democratică a tuturor membrilor săi, denumit de A. Maslow societate *eupsihică.* Social: organizarea sistemelor sociale care nu □ine seama de necesităţile umane complexe, recurgînd ia metode de coerci□ie, nu poate atinge nivele ridicate de eficienţă. Func□ionarea normală □ eficientă a societăţii nu poate avea loc (□ în acest sens s□au acumulat argumente importante), decît în condi□ile în care oferă un mediu social □uportiv, pozitiv pentru membrii săi. încă din anii '30, cercetările conduse de Elton Mayo au dus la elaborarea teoriei "rela□ilor umane" *(The Human Problems of Industrial Civilization,* 1933), cu mare impact asupra organizării întreprinderilor. Teza cen□

trală a "rela□ilor umane" este'că necesităţile complexe ale oamenilor (stimă, respect, mediu uman □uportiv, pozitiv, starea de satisfac□ie) reprezintă o importantă sursă motiva□ională a performan□ei. Umanizarea rela□ilor de muncă este o cale de a ob□ine performan□e ridicate.'De aici s□a dezvoltat o întreagă orientare în sociologia organiza□ □ională fundată pe ideea utilizării "resurselor umane ale întreprinderii". O organiza□ie eficientă, creativă, flexibilă se fundează pe r.i. deschise, stimulative, în care fiecare membru participă activ, dezvoltîndu□i □ afirmîndu□i propriile capacităţi (Rensis Likert, *New Pat terns of Management,* 1961). Ignorarea individului uman reprezinte o sursă importantă de perturbări □ ineficientă. în lucrările sale, Chris Argyris *{Interpersonal Compe tence and Organizational Effectiveness,* 1962 □ *Integrating the Individual and Organization,* 1964) propune un nou tip de organiza□ie care să asigure maximizarea satisfacerii necesităţilor sociale ale personalităţii umane ca sursă a eficien□ei organiza□iei, bazat pe competen□a interpersonală. • Reconstituirea r.i. după o logică umană pozitivă reprezintă obiectul diferitelor tehnici de grup dezvoltate în ultimele decenii, dintre care cele mai cunoscute sînt *T Grupul \ Grupul de intîlnire.* Cari Rogers, întemeietorul acestuia din urmă, aprecia că descoperirile teoretice □ tehnice legate de utilizarea grupului sînt echivalente ca importanţă cu descoperirea energiei nucleare. Toate formele de învă□are de grup se centrează pe principiul că r.i. pot să reprezinte frîne sau dimpotrivă facilitatori ai dezvoltării personale, cooperării □ colaborării. Unele tehnici de învă□are în grup (T□Grupul) încearcă să sporească capacitatea de în□elegere de sine □ a celorlalţi, a proceselor interpersonale, de grup, pentru a mări capacitatea ac□iunii sociale; alte tehnici (Grupul de întîlnire) sînt orientate mai mult spre dezvoltarea personalităţii, prin eliminarea inhibiţilor sociale, prin crearea unor r j . reciproc supor□ tive. Psihologia umanistă a adus contribu□i importante la reconsiderarea ni. □ sociale din perspectiva necesităţilor umane. • R.i. au intrat în aten□ie □ datorită unei dileme organizatorice a societăţii actuale. în problema interferen□ei celor două logici, a activităţilor sociale, colective, □ a r.i. purtătoare ale logicii individului uman, se înfruntă două strategii distincte: a. Promovarea unor rela□i sociale depersonalizate ("strategie mecanicistă"). Pentru a exclude subiectivismul, promovarea intereselor personale, comportamentul uman în contextul diferitelor activităţi sociale trebuie să fie supus unor norme riguroase, generale □ impersonale, care să□ reglementeze strict din perspectiva logicii sistemului social. Rela□ile sociale devin strict func□ionale, impersonale, rezultat al îndeplinirii stricte □ exclusive a cerin□elor rolurilor sociale. Această strategie a fost criticată din două puncte de vedere distincte: 1. Consecin□e umane distructive. Persoana umană este putverizată într□o mul□me de roluri ce exprimă o logică exterioară, propria sa logică rămînînd cronic subdezvoltată. Este o strategie frustrantă pentru indivizi pentru că blochează autodezvoltarea □ satisfacerea necesităţilor umane în rela□ile sociale. Are deci un efect dezumanizant. 2, Consecin□e sociale negative: Subdezvoltarea personală, frustrarea necesităţilor umane de ordin social generează inevitabil rigiditate, dificultăţi în comunicare □ cooperare; frustrarea necesităţilor umane are consecin□e dezorganizatoare, perturbatoare pentru activităţile sociale propriu□zise. *b.* Promovarea unei strategii expresive sau "organice": găsirea unor modalităţi de îmbinare armonioasă a logicii sociale cu logica Umană, în cadrul unor rela□i care să promoveze eficient atît finalităţile sociale, cît □ ceie personale. Activităţile sociale, umanizate, în care omul î□ exprimă □ actualizează capacităţile saie,

personalitatea sa de ansamblu, sîntrte fapt înalt eficiente □ i din punct de vedere social. Doar o societate umanizată este o societate care func□ionează eficace. *V. dinamica grupului, grup social, interac iune, comunicare, psihologie umanistă.* E.Z.

RELA□IE SOCiÂLĂ(!at. *relatio,* "ducere repetată"), legătură, conexiune, raport între unitățI sociale, indiferent de structura acestora. în ordine istorică, E. de Roberty (1843□1915) este primul sociolog care a pus la baza teoriei sale ideea că fenomenele sociale sau supraorganice sînt manifestarea interac□iunii intercerebrale, a□a cum fenomenele organice sînt rezultatul interac□iunii inter □i intracelulare, iar fenomenele fizico□chimice sînt produsul interac□iunii inter □i intramolecu□ lare. (ta *Sociologie,* 1876). Din această axiomă, numită de E. de Roberty, *ipoteza biosocială,* se deduce că r. reciproce între "mentalul" individual generează forme sociale (de gîndire, reprezentare □ ac□iune) care devin independente de indivizii propriu□ zi□. De aceea E. de Roberty sus□ine că fenomenele sociale nu pot fi explicate prin cauze psihologice ci, exact invers, psihologia individuală are determinan□i principali în sfera biosocială. Este premisa de la care va pleca □ S. Freud — influen□at de *neopoziti vismul* lui E. de Roberty: în analiza psihopatologiei lumii contemporane. Continuatori ai lui E. de Roberty: A. Espinas, E. Durkheim □ i D. Drăghicescu *(Du role de l'individu dans le determinisme social,* 1906). Acesta din urmă stabile□te o corela□ie teoretică directă între intensitatea r. intermentale □i facultatea de inovare a unei societă□i (sau: densitatea comunicării stimulează creativitatea). Ch.H. Cooley continuă linia Roberty, plecînd însă de la premise diferite în analiza r.s. din grupurile primare □ i secundare. Astfel Ch.H. Cooley nume□te r. primare rela□ii care implică personalitatea integrală a persoanei (r. mamă□ copil, so□□so□e, □a.m.d.) □ i r. *secundare cele* care sînt strict limitate la un exerci□iu social par□ial (r. vînzător□cumpărător etc.) (Ch.H. Cooley, *Human Nature and the Social Order,* 1902). Relevarea importan□ei interac□iunii pentru constituirea fenomenelor sociale a generat o lărgire □ i o specializare a conceptului de r.s. Ca majoritatea conceptelor sociologice r.s. are o semnifica□ie paradigmatică, respectiv defini□ia conceptului depinde de modelul teoretic în care este formulată, în studiul r.s., □coala formală germană este cea care a imprimat notele definitorii acestui concept. G. Simmel (1858□1918) este principalul ini□iator al acestei □coli de sociologie rela□ională *(Beziehungs Soziologie).* Simmel consideră că există un număr de r.s. care trebuie studiate în forma lor, indiferent de contextul social□istoric in care apar, iar aceste r.s. (domina□ie, subordonare, rudenie, comunicare etc.) constituie nucleul domeniului de studiu al sociologiei (Sociologie, 1908). Pe aceea□ linie, F. Tonnies consideră că există două tipuri principale de forme sociale — comunitatea □ i societatea — născute din aglutinarea a două forme fundamentale de r.s., similare cu r.s. de solidaritate mecanică □ i solidaritate organică propuse mai tîrziu de E. Durkheim. Principalul teoretician al □colii formale este Leopold von Wiese, care dezvoltă sistematic concep□ia lui G. Simmel. L. von Wiese clasifică r.s. în: a. r. *interindividu a/e□ b.* r. între *grupuri.* R. interindividuale sînt: a. îndreptate spre *altul* (contact, apropiere, adaptare, combinare □ i uniune); *b.* r. în compara□ie cu altul (concuren□ă, opozi□ie □ i conflict); c. r. mixte, în parte de orientare spre, în parte de distan□are de altul. R. între grupuri sînt de fapt procese sociale constituite, supraindividuale, care nu pot fi reduse la r. interindividuale. Acestea au mai multe forme: a. procese de diferen□iere (mobilitatea socială, domina□ia, stratificarea, selec□ia, individualizarea); *b.* procese de integrare (unifor□ mizarea, stabilizarea, socializarea); c. procese de destruc□ie socială (exploatarea, favoritismul, corup□ia, radicalizarea etc); *d.* procesele de modificare □ i construc□ie (in□ stitu□ionalizarea, profesionalizarea etc). Fiecare din aceste grupe se împarte în mai multe subgrupe care conduc împreună ia un tablou puprinzînd circa 650 de tipuri de r.s, (L. von Wiese, *Allgemeine Soziologie,* 1924). în perioada interbelică, □coala formală a pierdut din importan□ă, datorită in primul rind caracterului său prea abstract. O parte din ideile acestei □coli au fost preluate în psihologia grupurilor mici (r. *face to face)* □ în analiza sociologică structurală. După 1960, studiul r.s. la nivel interindividual a fost resuscitat prin curentul intarac□ionismului simbolic, dar de data aceasta hu ca formă a generării de social, ci ca modalitate de trăire socială. V. *agent social, dinamica grupului, interac iune, grup social, re ea.* A.T.

RELIGIE (SOCIOLOGIA R.),Jip„de_c_om□ pQrtaroer4,uman..(credin□e□r.itualuri}jeferitor la fiin□e, for□e, puteri supranaturale. în sociologia fenomenul religios este abordat din□r□p perspectivă specifică;Tslujnticăiaaoj□p_e□enJa sp^qlogiei_□ă^e_pronun□e asupra valorii intrinseci a unei^redin□ereligipase^sau a alteia □jiicijîX□_ea.atare. Ea analizează r. ca feno□ ms□L□ociaL!nJAterac{iLinea..sa multiplă cu celejai□ejenomene sociale, semnifica□ia SOT□ cialâar. *Func iile religiei.* Ca orice fenomen social □ i r. poate fi explicată printr□o serie de func□ii pe care le îndepline□te într□un context social determinat. Mai multe asemenea func□ii au fost invocate. *Func ia cognitivă.* încă din antichitate r. a fost explica;l~că~o încercare de explicare a lumii, in condi□ile lipsei unei cunoa□teri □tiin□ifice. Ca modalitate de cunoa□tere, specific r. este forma sa preteoretică, mitologică. Ea are o marcată *orientare antropomorfică,* prciectind caracteristicile existen□ei umane, prima existen□ă la care cunoa□terea umană a avut acces, pentru , explicarea tuturor celorlalte domenii ale exis□; □, tentei umane. în această perspectivă, antropologul social englez E.B. Tylor *(Primitive Cultura,* 1871) oferă o primă teorie sistematică, fundată pe o mare cantitate de date. Caracteristic r., consideră Tylor, este ideea de suflet care a apărut din încercarea' omului primitiv de a explica o serie de experien□e ca aceea a viselor, transei □ i mor□i *Func ia'ac ionată* R. reprezintă o formă de extensie a capacită□ii umane hmitate de ac□iune" James Frazer *(The Golden Bough,* 1911□1915) argumentează că omul primitiv a încercat să abordeze lumea, în"completarea tehnicilor sale curente, prin *magiejcomplex* de tehnici prin care omul încearcă sâ realizezi scopurile sate prin controlul for□elor supranaturale) R. a apărut clnd ornulajiescopent că magia este ineficace în" loc săjnceroe să controleze for□ele supranaturale prin descîntece, formule, ritualuri, omul încearcă să îndupleca, săsoJicite ajutorul fe^ejw supranaturale, subordonîndu□se aoes□ tora□ *Func ia de reducere a anxietă ii* Bronislaw Malinowski *(Magic Science and Religion and Other Essays,* 1948) argumentează că magia □ i r. sînt instrumente de reducere a anxietă□ii în situa□ile care depă□esc posibilită□ile efective de control. R. reprezintă o "sacralizare a crizelor vie□ii umane". Ea nu este o încercare de explicare a lumii, ci un răspuns la tragediile vie□ii umane, la conflictul dintre proiectele umane □ realită□i. *Func ii sociale.* Emil Durkheim *(Les formes "elementaires de la vie religieuse,* 1912) argumentează că func□ia religiei este de a afirma superioritatea mora>ă a societă□ii asupra membrilor săi, tnen□inînd astfel solidaritatea societă□ii Dumnezeul clanului nu este al ceva decît clanul însu□. In r., "societatea se sacralizează pe ea însă□". A.R. Radcliffe□Brown *(The Andâmanfsianders,* 1922), spre deosebire de Malinowski, argumentează că r. are în primul rînd o func□ie socială, contribuind le

menţinerea ordinii sociale. WUjrilej;ejjgiga§e celrnai ades_ea nu s nt reductoare.de incertitudine şi anxietate ci, dimpotnvă, generatoare de.anxietate n jurul evenimentelor impor tanţe_sociale, asigur nd astfel o integrare socrălăj]X^,3l®l irâTffŞţTOŢuirPe^a^^aşi linie se nscriu şi interpretările ecoiogiste ale r. Cercetările din antropologia culturală indică faptul că numeroase tabuuri şi prescripţii religioase trebuie interpretate ca modalităţi de adaptare a colectivităţilor umane la ecosiste mul din care fac parte: interzicerea consumului cărnii de vacă n r. hindusă, de exemplu, este o soluţie adaptativă eficace la condiţiile ecosistemului comunităţilor indiene, fn general, teoriile r. elaborate de antropologii sociali şi culturali au n vedere societăţile arhaice. Societăţile complexe actuale pun nsă probleme relativ diferite. Q^expjjcatie dis inctă.asupra,rja.ş.QCialitUa.ststififiatâ.sflciaU Q,ăăsJroJD.Jucrăai&JuiX.M§K»,SL£;, Engels. Pe de o parte, r. reprezintă un protest m-potriva lumii alienante, dar un protest neputincios (r. ndeplineşte n acest sens o funcţie *cgmpensa orie,*_\ă cjn dJ,o]e ra bi I ă

[um_ea,de.ciupă,.JB,Qarte)$_1$ pe de altă parte, tocmai pentru că ea reprezintă o formă eficace de compensare iluzorie a unei vieţi inacceptabile,., reprezintăun j?JA§LQifiJn,şJru ment *ui^zal^dej^aj^^omf^^ger^ju^a* menţina^rganizâl§.§L,socială care le favori *zeazMContributjila critica fito2of e'irTegelTSma a dreptului. Introducere,* 1844). Faimoasa expresie "r. este opium pentru popor" trebuie nţeleasă n acest context: marxismul consideră r. ca un mijloc de reacţie compensatorie, iar nu unul activ, practic, transformator, la o stare social umană insatis făcătoare. F. Engels adaugă ncă o idee: creşterea complexităţii sociale, trecerea de la societăţile arhaice la societăţile fundate pe proprietatea privată, deşi este asociată cu o creştere sensibilă a controlului uman asupra naturii, este caracterizată prin declanşarea unor complexe forţe şi procese sociale neinteligibile şi incontrolabile care se ntorc adesea mpotriva omului. R. devine o reacţie umană compensatorie tot mai marcat legată de această nouă sursă de anxietate *(Anti Duhring,* 1878). Studiile actuale indică faptul °4jlJ2£re2i2lâJ£LiîlSÎÎH^{Tierlt} i^{m}P°rtant al ^{c}6Qâ!iîuMLMJttSE!l^^ ^{m}l!ăiLâ! li£§»Sf^{1}i^{ci}2lfL^{a}. ^{unor} comunităţi

jca a reprez^enteUoarte j_deşea_un liant al vie!H_şpciale$_x$upJns!rument spiritual si instituţionalul creşterii coerium^sociale si al mobilizării jesurselor n^vederea unei mai bune adaptări la mediul schimbat sau al dezvoltării sociale D*e exemplu, mişcările religioase care au facilitat transformarea comunităţilor arhaice intrate n criză şi adaptarea lor la noul context social: *mi cări nativiste* (R. Linton) sau *mi cări revitaliste* (A.F.C. Wallace). Uneori diferenţele dintre opţiunile religioase pot să accentueze tensiunile şi conflictele din s nul unei comunităţi. • *Sociografia religiilor.* Un efort considerabil a fost investit n descrierea sistematică a sistemelor religioase: doctrine, rituri şi practici, instituţii religioase. • *'J ela ia dijttre j^s* procesele social politice. Max_VVe,bef,DJerăo analiză ceTebră asupra influenţei eticii religio aS&4pT^tes ănT srnui) asupxa.J3enezei capitalismului *(Etica protestantă i spiritul capitalismului).* • *Evolu ia religiilor.* n cadrul evoluţionismului secolului XIX se pot găsi multe teorii privind evoluţia r. E. B. Tylor argumenta următoarea secvenţă : animism, politeism, monoteism. Leslie White *(The Evo lution of Cultura,* 1959) argumentează ideea ca există o relaţie str nsă ntre evoluţia societăţii şi evoluţia r. Populaţiile de v nători şi culegători au zei *zoomorfi,* sau zei reprezen t nd fenomene naturale, in timp ce populaţiile producătoare de hrană, agricole, dezvoltă un panteon de zei *antropomorfi,* in statele impe

riale, expansive, zeii servesc ca instrumente sacre ale imperialismului. n ultimul timp, multe studii s nt dedicate factorilor care influenţează starea de religiozitate şi de revigorare a unor mişcări religioase, cum s nt *mi cările fundamentaliste. V. biserică, cult.* **E.Z.**

RELIGIE CASNICĂ formă de r. arhaică existentă la toate popoarele indoeuropene, in special Intre mileniile lll l Î.C. R.c. se concentrează exclusiv pe familie, conducătorul acesteia fiind şi şeful cultului, iar strămoşii, şi ntr un fel, focul din vatra sacră s nt singurele dştniţăţs recunoscuta de acest cult. Fiecare familie are propria sa r.c, n sensul că divinităţile (strămunii) pot fi recunoscute doar de descendenţii lor direcţi pe cale exclusiv ternă. Din &cest motiv, elementele specifice cultului, cum ar fi rugăciunile, invocaţiile, obiectele sacre, au un caracter casnic, fiind relativ diferite pentru diversele familii. Statutul de membru al cultului este comun cu cel de membru al familiei şi poate fi obţinut prin naştere, căsătorie sau adopţiune. Fustei de Coulanges *{La cita antique,* 1864, tr.rom, 1984) consideră că religia a stat la baza formării tuturor instituţiilor sociale, ea funda ment nd ntreaga viaţă socială, morala, dreptul, relaţiile de rudenie, de proprietate, ca şi ntreaga structură politică a societăţii.• Alături de r.c. a coexistat permanent o *religie cosmică,* probabil mai veche, bazată pe divinizarea unor elemente naturale. La Mir cea Eliade, r.c. este opusă r. *publice,* care se află de regulă sub administraţia statului şi este mpărtăşită de toţi cetăţenii. R.c. şi a diminuat influenţa n viaţa socială in momentul n care forme superioare de organizare, in special cele de tip statal, au redus importanţa familiei n societate. Deşi trăsăturile sale caracteristice se vor altera permanent n antichitate, r.c. nu a dispărut decit n momentul n care s au impus r. monoteiste. Creştinismul, cel puţin n Europa, este r. care, către sf rşitul antichităţii, a eliminat şi ultimele elemente ale r.c. *V. biserică, mit, religie, totem.* A.B.

REPRESIUNE 1. *In psihanaliză,* proces psihic, conştient şi voluntar, prin care se renunţă la satisfacerea unei dorinţe, judecată ca fiind n dezacord cu propria persoană morală. Proces diferit de refulare, acesta fiind un fenomen inconştient de autoapărare şi evitare a insatisfacţiei. 2. *In sociologia politică,* ansamblu de acţiuni voluntare, organizate, atent planificate şi aplicate, ndreptate spre limitarea posibilităţilor de formare şi afirmare ale intereselor şi acţiunilor unei persoane, grup sau organizaţie rivală. Uneori folosit indistinct cu *reprimare,* deşi r. nu include şi acţiuni de eliminare fizică aşa cum se nt mplă n cazul reprimării. *V. ndoctrinare, manipulare, persuasiune.* A.T.

RESOCIALIZARE proces de reorien tare şi integrare n viaţa socială a indivizilor cate au promovat comportamente marginale sau deviante. R. este un mijloc de control social aplicat in instituţii specializate şi n grupuri mpreună cu unele sancţiuni punitive asupra celor care au ncălcat normele şi valorile socialmente dez rabile. H. urmăreşte reorien tarea şi remodelarea personalităţii individului deviant, reeducarea lui n consens cu normele de conduită acceptate de societate. n procesul de r. un rol important revine mediului familial care, prin mijloace specifice, poate asigura individului noi raporturi sociale, noi forme de comportament, ruperea cu faptele delincvente săvirşite şi orientarea spre scopuri dorite şi permise de societate. Finalitatea procesului de r. constă n recuperarea şi reintegrarea n societate a delincvenţilor, asimilarea de către aceştia a unor norme, valori şi atitudini acceptate. O atenţie deosebită in r. se acordă minorilor delincvenţi pentru

care au fost proiectate □i aplicate ac□iuni □i obiective de r. prin institu□ile specializate. *V. control social, devian ă, socializare.* **M.Vn.**

RESPONSABILITATE acceptarea □i/sau suportarea consecin□elor (morale, sociale, juridice, financiare etc.) ale ac□iunilor concepute □i realizate. între r. □i răspundere există o diferen□ă de extensie a defini□iei. în evaluarea r., se pot avea în vedere inten□iile unei ac□iuni □i/sau consecin□ele vizibile. Răspunderea implică: a. r. sau calitatea sanc□ionării ac□iunilor □i consecin□elor lor; *b.* cerin□ele □i a□teptările legate de un rol, dincolo de autoritatea formală; c. codul performan□ei profesionale comunitare, legale; *d.* loialitatea fa□ă de o autoritate personală sau institu□ională. P. Fauconnet *(La re sponsabilită. Etude de sociologie,* 1920) considera că r. a evoluat de la forma obiectivă, dominantă in societă□ile arhaice, la cea subiectivă, caracterizind societă□ile moderne, în societă□ile marcate de conformism, con□ strîngerea exercitată de instan□ele socia□ lizatoare □i de control determină consolidarea unei morale eteronorne □i expiatoare □i a unei r. obiective. în societă□ile moderne, caracterizate prin diferen□iere socială □i solidaritatea de tip organic, se pune accentul pe cooperare, care presupune autonomia păr□ilor □i o morală a respectului, stînd la baza r. subiective (inten□ionale). R. □i sanc□iunea sînt disociate in acest caz. Cele două forme de r. coexistă, cu ponderi diferite, în toate tipurile de societă□i, dar accentul s□a mutat, în cursul istoriei, de la r. obiectivă, colectivă □i transmisibilă la r. subiectivă, individualizată □i interiorizată. *V. actor social, ac iune socială, autonomie, sanc iune.* S.M.

RESURSE instrumente, capacită□i, materii, energii, fonduri financiare de care o activitate social□umană are nevoie pentru a se realiza. Există r. psihologice (capacită□i psihice □i intelectuale, motiva□ie), r. sociale (motiva□ie a grupului sau colectivită□ii, capacitate de ac□iune comună etc), r. economice etc. Fiecare activitate are r. sale specifice; e□ xistă însă □i r. comune mai multor activită□i (energia umană, resursele economice, materii prime). O întreprindere are nevoie de mijloace financiare (capital), de materii prime, tehnologie, personal calificat. Persoana umană are nevoie de timp liber pentru dezvoltarea sa, de cuno□tin□e etc. R. economice (banii) reprezintă o r. abstractă, fiind un instrument de ob□inere a celor mai multe dintre r. de care o activitate oarecare are nevoie. Lipsa de r. reprezintă o condi□ie cu influen□ă negativă puternică asupra desfă□urării activită□ilor. Pentru că r. sînt de cele mai multe ori limitate, sistemele sînt inevitabil interesate în utilizarea *economicoasă* a lor: protejarea r. disponibile, utilizarea lor cît mai *eficientă.* Pentru că multe dintre r. sînt nu numai limitate, dar □i comune mai multor sisteme, *competi ia pentru* r. reprezintă un tip important de rela□ie între sisteme. *V. competi ie, economie de pia ă.* C.Z.

R E□EA 1, R. cfe *comunicare,* structură de reglementare a comunicării care define□te în mod clar modalită□ile de circula□ie a mesajelor între membrii grupului, stabilind totodată poziţia acestora în procesul comunica□ional. • Studiul r.c. a început în anii '50, cele mai importante rezultate fiind ob□inute la Group Networks Laboratory at Massachusetts Institute of Technology, in aceste cercetări, r.c. au fost privite ca unul din modurile fundamentale în care pot fi interconecta□i membrii unui grup. Aceste prime cercetări ale lui A. Bavelas, D. Barrett □i J. H. Leavitt au avut un caracter pur experimental, r. fiind construite în laborator. Treptat insă, r.c. au început să fie studiate □i în contexte sociale reale, fiind analizate independent de orice alt tip de interac□iuni. Astăzi, analiza r. se prezintă ca un domeniu distinct

de cercetare care urmăre□te să studieze efici en□a r.c. in func□ie de caracteristicile grupurilor în care apar, de natura sarcinilor □i activită□ilor ca □i a contextelor sociale in cară se situează grupurile. • R. de c. pot fi clasificate în mai multe tipuri, în func□ie de restric□iile de comunicare existente în grup. Putem avea astfel, r, tip roată, cerc, y, cerc barat etc. toate aceste tipuri definind anumite traiectorii posibile ale circula□iei mesajelor în " interiorul grupului. Aceste tipuri de r. au anumite caracteristici de eficien□ă, ce sînt corelate cu tipul sarcinii □i al activită□ii desfă□urate de grup, ca □i cu caracteristicile acestuia. Contribu□ii deosebite la dezvoltarea tipologiei r.c. ca □i la analiza caracteristicilor acestora au fost aduse în deceniile □apte □i opt, îndeosebi prin lucrările lui Marvin E. Shaw.

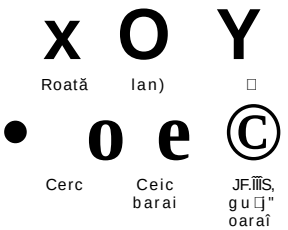

Fig. 1. Tipuri de re□ele de comunicare între cinci persoane

2. *în sociologia mass media,* r. *de televiziune,* mod de organizare contemporană a televizi□ unilor in □ările dezvoltate, R.t. cuprinde mai multe posturi de televiziune legate între ele □i conectate la un cap de r. (post central). Toate sta□iile dintr□o r. sînt autonome. Legăturile dintre sta□i au la bază contracte care reglementează schimbul de programe ca □i cedarea anumitor timpi de emisie, eventual □i a unor venituri realizate din publicitate. *V. comunicare, dinamica grupului, grup social, mass media.* A.B.

REVOLU□IE 1. în general, orice schimbare spectaculoasă, de structură a unei sfere importan□e a vie□ii sociale. Se poate cita r. In tehnologie — r. industrială sau r. microelectronică; r. în comportamentul sexual; r. în □tiin□ă, de ex. r. care a avut loc în secolul al XVII□lea în fizică □i care a stat la baza dezvoltării întregii □tiin□e moderne. 2. în sistemul social□politic, schimbare profundă In modul de organizare a unei societă□i ini□iată de regulă prin schimbări in sistemul puterii politice, în acest sens, sensul cel mai răspîndit al termenului de r. este: schimbare mai rnult sau mai pu□in violentă, de către mase largi ale popula□iei, a vechilor elite politice, avînd drept consecin□ă profunde schimbări în organizarea întregii societă□i. Din acest punct de vedere, r. se deosebesc de "loviturile de palat" care, realizate de grupuri festrînse de oameni politici, transferă puterea politică de la un grup la altul, fără a se produce schimbări semnificative în organizarea societă□ii. Ele se deosebesc □i de răscoale sau revolte care reprezintă mi□cări sociale cu caracter violent, dar care nu au ca urmare producerea de schimbări majore în societate. In literatură, cazuri tipice de r. sînt considerate: R. franceză din 1789, R. rusă din 1917 sau R. chineză după cel de al doilea război mondial. Schimbarea politică violentă nu pâre însă a fi o condi□ie absolut necesară, de□i ea reprezintă cel mai adesea mecanismul de declan□are a schimbărilor sociale de structură. Este de exemplu cazul r. engleze care prezintă mai degrabă imaginea unui proces gradual de schimbări social□economice în societatea medievală engleză, sau cazul "r. de sus" oare, în contrast cu "r. de jos" (Barrington Moore) în oare clasa politică conducătoare (sau o parte a ei) introduce schimbări radicale in societate. Exemplul cel mai discutat este cel al Restaurării Meiji din 1868 în Japonia: o sec□iune a clasei feudale conducătoare a introdus schimbări radicale în structura socială

□i politică a Japoniei, fapt care a condus la un proces rapid de dezvoltare a capitalismului industrial □i la schimbări profunde în structura statului. • Teoria marxistă prezintă un punct distinct în ceea ce privet□te r., acest concept avind un rol cheie în această teorie. în acord cu teoria marxistă, r. reprezintă procesul de schimbare a organizării social□economice □i politice a societă□ii, marcînd trecerea de ia o forma□iune socială (orinduire) la alta. O asemenea tranzi□ie se realizează, de regulă, prin lupta de clasă: lupta dintre clasa purtătoare a unui nou mod de organizare socială □i clasa vital interesată în men□inerea vechii organizări sociale, in mod special, in textele marxiste sînt analizate două cazuri: r. burgheză care a realizat tranzi□ia de la societatea feudală la societatea capitalistă □i r. socialistă care urma să producă schimbarea societă□ii capitaliste într□un nou tip de societate, societatea socialistă. Teoria marxistă a r. a stat la baza ideologiei partidelor comuniste □i a instaurării regimurilor socialiste. Lenin este autorul unei cunoscute definiri a "situa□iei revolu□ionare" — situa□ie care poate produce o revolu□ie: societatea este în pragul unei revolu□ii atunci cind: a. clasele oprimate nu mai sînt dispuse să accepte situa□ia de oprimare în care se află □i b. clasele dominante nu mai sînt capabile să exercite dominarea cu instrumentele sociale □i politice de care dispun. Tot mai influentă, în ultimul timp, este analiza clasică a lui Alexis de Tocqueville a revolu□iei franceze: *The Old Regime and the French Revolution* (1856). In analiza r. din □tiin□ă, un impact deosebit l□a avut opera lui Thomas Kuhn *(The Structura of Scienlific Revolu iona,* 1962). *V. evolu ie, marxism.* C.Z.

REZIDUURI termen sociologic inventat de sociologul italian *Viltredo Pareto* (1848□ 1923), in strînsă legătură cu *deriva iile,* pentru a explica structura □i formele activită□ii umane. Deoarece orice ac□iune umană concretă poate fi descompusă, în scopuri analitice, într□o parte constantă □i alta variabilă, prima, denumită r., a fost considerată de Pareto, prin analogie cu lingvistica, "rădăcina" ac□iunii umane, în timp ce partea variabilă (deriva□ia) este doar o formă prin carie se încearcă ra□ionalizarea "rădăcinii". Dacă această ra□ionalizare corespunde standardelor logico□experimentaie ale □tiin□ei, ac□iunea este iogico□experimentală (pe scurt, ac□iune logică). Altfel, ac□iunea este non□ logico□experimentală (non□logică, dar nu non□ra□ională □i cu atît mai pu□in ira□ională). în al doilea rînd, deoarece orice ac□iune umană presupune un actor □i, în ultimă instanță, este reductibilă la o ac□iune individuală (Pareto este, în opinia lui Boudon, un întemeietor ai individualismului metodologic în sociologie), ceea ce exprimă constant un individ care ac□ionează □ine de natura umană generică. în consecin□ă, la baza r. se află elementele naturii umane (instincte, predispozi□ii afective, sentimente, stări de spirit sau afective), iar în măsura in care aceste elemente sînt exprimate printr□un ra□onament non□ logico□experimental (deriva□ie) ele se identifică cu r. R. nu se clasifică totu□i în func□ie de deriva□ii, ci în func□ie de frecven□a □i orientarea lor fa□ă de prezent sau trecut, de expri□ marea egoismului sau altruismului, de încrederea actorului în □tiin□ă sau în tradi□ie, de orientarea actorului fa□ă de sine sau fa□ă de colectivitate, de înclina□ia lui sexuală instinctivă, "morală" sau "moralizatoare" etc. Astfel, Pareto distinge clasa r. *combina ii,* care constituie partea constan□ă a ac□iunilor ce urmăresc ob□inerea unor avantaje (de regulă, materiale) prin folosirea hazardată a unor raporturi neobi□nuite între mijloace □i scop; clasa r. *persisten ei,* partea constantă a ac□iunilor care vizează men□inerea modelelor culturale existen□e sau resurec□ia unora abandonate; clasa r. *integrită ii,* generate de orientarea actorului spre sine □i opusă clasei r. *sociabilită ii,* care disciplinează compor□ tameritele □i cultivă sentimentele altruiste, de milă, generozitate.'altruism, egalitate □i ascetism; clasa r. *exteriorizării,* prin care actorul încearcă să abiliteze socialmente propriile instincte □i credin□e; în sfîr□it, *r. sexuale* constituie partea constantă a unei abundente literaturi moralizatoare care nu poate, totu□i, diminua, după Pareto, for□a instinctului sexual în raporturile dintre bărba□i □i femei. De□i toate ac□iunile sociale sînt, la urma urmei, combina□i între toate aceste □ase clase de r., Pareto explică stratificarea socială ce o consecin□ă a proeminen□ei unei clase sau alteia de r., ajungînd la o explica□ie psihologist□ nominalistă a claselor sociale (G. Gurvitch). Totodată, de□i nu acordă decît o mică importan□ă tipului de deriva□ie în legătură cu care func□ionează un r., sociologul italian recunoa□te că societatea nu este posibilă fără aceste fenomene pseudologice de ra□ionalizare, care fac totu□i ca un act să fie socializat, iar o ac□iune să □ie eficace socialmente, în fapt, cuplul r.□deriva□i are, în sociologia lui Pereto, un rol asemănător categoriilor marxiste de interese economice □i ideologice, sociologul italian ex□nzînd sfera acestor categorii pentru a cuprinde astfel o arie mai largă de mobiluri □i finalită□i ale activită□ii umane. *V. ac iune socială, ac iune colectivă, socializare, stratificare socială. I.U.*

RISC probabilitatea de producere a unui eveniment sau curs de ac□iune, de regulă nedorite pentru subiect. R. este o expresie fie a *nedeterminării structurale a realită ii (caracterul probabilist obiectiv al evenimentelor), fie al incertitudinii, al insuficien ei* cuno□tin□elor noastre despre procesele reale. R. unor evenimente: r. de a se îmbolnăvi de cancer al fumătorilor, r. de a fi victimă a unei agresiuni, a unui accident etc. Acest tip de r. se stabile□te pe baza analizei inciden□ei statistice a respectivului eveniment, în raport cu o condi□ie anumită: a fi fumător, a locui într□un mare ora□ etc. Asemenea analize se fac curent în legătură cu mul□imile de evenimente/consecin□e indezirabile asociate probabilistic cu diferitele caracteristici ale grupurilor sociale, în func□ie de comportamentul □i de pozi□ia lor în cadrul societă□ii. R. unei decizii: în situa□ii de decizie, decidentul se află în fa□a mai multor alternative, intre care trebuie să aleagă. Cel mai adesea, el nu □tie cu precizie: a. probabilitatea de reu□ită în cazul unei opera□iuni sau alta □i b. probabilitatea în□ tîmplării, în cazul unei op□iuni sau altei, a unor consecin□e sau reac□ii indezirabile. Optind pentru o alternativă, decidentul î□ asumă un r. in ceea ce privet□te întîmpiarea unor evenimente indezirabile, rezultate ale respectivei decizii. *Estimarea* r. reprezintă un grup de tehnici dezvoltate pentru determinarea probabilită□ii ca diferite cursuri de ac□iune (decizii) să producă cî□tiguri sau pierderi; mai general, probabilitatea consecin□elor alternative ale unui eveniment. în func□ie de cuno□tin□ele disponibile, estimarea r. poate lua diferite forme: estimarea mărimii cî□tigurilor □i pierderilor probabile asociate cu o anumită decizie, probabilitatea producerii unui eveniment dezirabil sau indezirabil sau pur □i simplu imaginarea unui scenariu referitor la cel mai prost posibil curs de evenimente, fără a se putea preciza probabilitatea în□ tîmplării sale. Pentru estimarea r. se pot folosi date cu privire la frecven□a întîmplării unui fenomen sau estimării subiective asupra probabilită□ii acestuia. Din acest mod de a defini problema r. in procesul luării deciziei (al managementului), s□au dezvoltat o serie de terne de cercetare. *Estimarea subiectivă* a *probabilită ilor,* analiza mecanismelor cognitive ale estimării subiective a probabilită□ii unor evenimente. *Percep ia* r.: factorii psihologici □i sociali ai selectării, considerării unor r. □i a subestimării altora. *Asumarea* r.: disponibilitatea unui decident de a opta pentru decizii cu r. ridicat; factorii psihologici □i

sociali care determină o asemenea disponibilitate. *V. decizie, incertitudine.* C.Z

RIT acțiune sau o serie de acțiuni (comportamente) formale sau convenționale ordonate într-o desfășurare stereotipă cu caracteristici ceremoniale, specifice mai ales societăților primitive, autarhice sau tradiționale. Uneori au caracter magic sau religios, alteori îndeplinesc funcții sociale diverse, vizînd cu precădere practici inițiatice, integrarea sau reintegrarea individuală în grup, recunoașterea unei poziții dobîndite, semnalarea unei valori sau persoane, concomitent cu menținerea și întărirea modelelor de comportare, valorilor și semnificațiilor sociale, în general a culturii comunității. Se disting mai multe tipuri: a. r. *de na tere* sînt ceremonii magice practicate în comunitățile primitive la nașterea unui copil pentru protejarea acestuia de spiritele rele și pentru a-i da forță și energie ; *b.* r. *de purificare* sînt asociate precedentelor, împreună cu alte tabuuri, pentru a elibera mama și copilul de "întinarea" provocată de graviditate și naștere; c. r, *de ini iere* aveau în societățile tradiționale menirea de a pregăti copiii pentru accesul la statutul de adult. în vremurile mai recente apar sub formă de ceremonii care pregătesc accesul unei persoane într-o sectă, într-o societate secretă sau într-o asociație fondată pe anumite reguli; *d. r. puberale* iau forma ceremoniilor prin care se sancționează tranziția de la copilărie la maturitate implicînd tabuuri, izolare temporară, probe fizice, instrucție morală, investirea cu anumite semne distinctive pentru noul status; e. r. *de trecere* sînt asociate ciclurilor mari de viață, perioadelor de criză sau tranzițiilor. *V. cultură, integrare socială, ritual, socializare.* L.V.

RITUAL ansamblu de acțiuni sau comportamente integrate într-o succesiune strictă, manifestate individual și/sau colectiv în situații, asociindu-și sau producînd semnificații care depășesc cadrul situațional de aplicare, in societățile tradiționale, r. nu era altceva decît forma socială de aplicare a unui rit, pe cînd în vremurile mai recente r. se desprinde de rituri, mai ales de funcția magică și sancționatoare a acestora, pentru a se institui ca modalitate de conferire a unor semnificații simbolice unor evenimente sau situații sociale. Organizarea și ordinea socială presupun instituirea și practicarea unor r. investite cu funcții simbolice de identificare, conservare sau diferențiere, asigurînd interiorizarea, respectul și continuitatea valorilor de referință. Prin r. se stabilesc raporturi între organizație și individ, se asigură socializarea conformă cu universul valoric și normativ al unei ordini sociale, se generează și se menține respectul față de un mod de organizare, sa consolidează influența unei ordini valorice. în funcție de aria constitutivă, se distinge între r. *de conservare* și r. *de diferen iere.* Primele funcționează într-o comunitate sau organizație cu scopul de a-i conferi identitate, distincție, continuitate, integrare și unitate valorică. Se manifestă în adunări și ceremonii de diferite feluri (primirea într-o organizație, acordarea de premii sau pedepse, celebrarea unei aniversări etc). Uneori presupun utilizarea unei costumații specifice, a unor insigne, steaguri, lozinci sau alte însemne. R. *de diferen iere* sînt instituite pentru a deosebi grupurile (de vîrstă, sex, funcție socială etc.) din aceeași comunitate sau organizație în vederea stabilirii unor raporturi de respect. Ca simboluri ale ordinii expresive, r. instituie punți de legătură între comportarea cotidiană și sistemul valoric referențial, asigurind continuitatea, ordinea și controlul social. *V. antropologie, control social, cultură, rit, socializare.* L.V.

ROL SOCIAL model de comportare asociat unei poziții sociale sau unui status,

punerea în act a drepturilor și datoriilor prevăzute de sîaiusurile indivizilor și grupurilor într-un sistem social. Deși i se atribuie lui Ralph Linton (1893-1953) meritul de a fi utilizat primul termenul de rol în accepțiunea sociologică modernă *(The Study of Man,* 1936), în scrierile filosofice acesttermen a circulat încă de la sfîrșitul sec. XiX-lea. Raymond Boudon și Francois Bourricaud *(Dictionnaire critique de la sociologie,* 1982, p. 471) aprecieză că termenul de r.s. a fost folosit cu sensul său sociologic încă în 1882 de filosoful german Fr. Nietzsche (1844-1900). Sociologul american. George Herbert Mead (1863-1931), accentuînd importanța îndeplinirii r.s., considera că învățarea lor duce la formarea personalității și asigură funcționarea colectivităților umane *(Mind, seif and society,* 1934). Ca aspect dinamic al statusului, r.s. exprimă atît un comportament efectiv, cît și o prescripție normativă. Din acest din urmă punct de vedere, r.s. reprezintă ansamblul de comportamente pe care în mod legitim îl așteaptă ceilalți de la individul care ocupă o poziție socială determinată, un status social (Jean Stoetzel, ta *Psychologie sociale,* 1963). Sa propus chiar utilizarea termenului de r. pentru a desemna aspectul prescriptiv al conduitei asociate unui status și termenul de conduită de r. pentru comportamentul efectiv al persoanelor sau grupurilor cu statusuri sociale determinate. Corelativ statusurilor sociale, fiecărei persoane îi sînt proprii la un moment dat mai multe r.s., care pot fi congruente sau incongruente. Ele alcătuiesc setul de r. specific unei persoane (R. K. Merton, *The Role Set. Problems in Sociological Theory,* 1957). incongruența r.s. poate genera conflicte interrol. La rîndul lor, conflictele interrol pot fi produse de discrepanța dintre trăsăturile de personalitate ale purtătorului de r.s. și prescripțiile r.s., de incapacitatea individului de a satisface exigențele r.s.. Asemenea statusurilor, r.s. pot fi impuse (atribuite) și dobîndite (achiziționate). Din punct de vedere al clarității, există multiple diferențieri între r.s. cele profesionale sînt mai clare, așteptările celorlalți mai precise; cele legate de vîrstă sînt mai puțin clare. Acest lucru are repercursiuni in pianul integrării sociale și SQdo-profesionș ale. Pe cie altă parte, nu toate prescripțiile r.s. au aceeași importanță pentru conduită: unele sînt esențiale și obligatorii, altele sînt benevole și, în fine, o serie de prescripții introduc interdicții comportamentale (T. Parsons, *The Social System,* 1951). între r.s. și personalitate există o strînsă interdependență: nu numai r.s. influențează personalitatea, dar și aceasta, prin interpretarea r.s., contribuie la modificarea prescripțiilor de roi. Totodată, există o marjă de libertate în interpretarea r.s. (J. Cazeneuve, *Dix grandes notions de la sociologie,* 1976). Noțiunea de r.s. este frecvent utilizată în analizele microsociologice, dar și în studiile de macrosociologie. in structurile organizaționale birocratice individul este supus unor presiuni sociale care îl obligă să-și dezvolte anumite trăsături de personalitate, precum: prudența, spiritul de disciplină, supunerea necondiționată față de reguli (R. K. Merton, *Social Theory and Social Structura,* 1957). La nivelul analizelor macrosociologice sa propus o tipologizare a r.s., urmărindu-se schimbarea caracteristicilor acestora prin trecerea de la societățile tradiționale la cele industriale. Odată cu evoluția societății a sporit complexitatea setului de r.s. proprii fiecărei persoane și sa mărit ponderea r.s. universaliste, specifice, neutre afectiv, dobîndite. Societățile tradiționale erau caracterizate prin predominarea r.s. particulariste, difuze, încărcate afectiv și impuse (legate de vîrstă, sex, relații de rudenie). *V. atribuire, etichetare, norme, status.* S.C.

ROMÂNISM "soluția" pe care C. Rădulescu-Motru (1868-1957) o concepe pentru punerea în valoare a spiritualității poporului român in condițiile europenizării sale, conferind o menire istorică țării în concertul țărilor europene, R. sincronizează cerințele vremii cu valorificarea însușirilor etnice, și etice, punînd de acord exigențele vieții românești cu cele europene. Esența r. este văzută de C. Rădulescu-Motru în: "disciplină severă în cuget și fapte", credința în statornicia pămîntului și neamului românesc, "promisiune solemnă" de întărire a comunității familiale și sătești (satul fiind considerat o "fortăreață a neamului"), politica de selecționare a valorilor "dreaptă, pînă la cruzime", "distrugerea putregaiului" în vederea reconstrucției sănătoase, justa echilibrare între invenție și tradiție. Agenții sociali ai r. sînt "oamenii de vocație", oamenii cei mai bine dotați, capabili de creație conștientă și originală. Școlii îi revine menirea regenerării spirituale a locuitorilor rurali, fiind în măsură să restabilească unitatea funcțională a satului, ruptă în prezent de politicianism (Românismul. Catehismul unei noi spiritualități, 1939). V. poporanism, sămănătorism, sincronism. MX.

RUDENIE apropiere biologică sau spirituală socialmente recunoscută între indivizi umani. R. biologică poate fi considerată consangvină (bazată pe legături "de sînge"), sau afină (prin căsătorie). R. spirituală (năș a, frăția de cruce etc.) este o relație de tip convențional, dar ea poate reglementa atît raporturi sociale, cît și raporturi biologice (de exemplu, interzicerea căsătoriei între o persoană din linia nașilor cu o persoană — de sex opus, desigur — din linia finilor). Caracterul socialmente recunoscut al relațiilor de r. merită subliniere: nu numai că trăsătura lor esențială e mai curînd socială decît biologică (Alan Barnard, Anthony Good: *Research Practicas in the Study of Kinship,* 1984), dar r. reflectă adesea viziunea despre lume a unui grup uman *(Kinship and Cosmology: Constructing Metaphors and Models,* nr. special al revistei australiene de antropologie "Mankind", dec. 1989). De asemenea, r. poate servi drept paradigmă a ceea ce înseamnă consacrarea culturală a unor relații originare naturale, biologice. De pildă, relația de reproducere este universal biologică și, totuși, în unele societăți un copil spune "tată" unei singure persoane, pe clnd în alte societăți copilul folosește acel termen pentru mai multe persoane. Un alt exemplu edificator arată că in unele societăți de pe glob rudele sînt recunoscute ca atare numai pe linie masculină (descendență patrilineală), iar în alte societăți numai pe linie feminină (descendență matrilineală). In comunitățile arhaice, rețeaua de r. deține o importanță capitală, ea suprapunîndu-se cvasi-integral ou structura socială a grupului uman respectiv. Este un motiv în plus pentru care sistemele de r. reprezintă o temă centrală de studiu în antropologia culturală. S-a spus, într-adevăr, (Robin Fox, *Kinship and Marriage,* 1967) că r. reprezintă pentru antropologie ceea ce logica reprezintă pentru filosofie, iar nudul pentru artă; și la fel ca logica formală ori desenarea unei figuri, ea — r. — este în același timp și simplă și dificilă. V. antropologie culturală, familie, obște, structură socială. **Gh. G.**

RUTINA reiterarea de activități sau segmente de activități sociale, care se desfășoară constant în același fel, după un model bine definit. Opus r., dar nu total, este creativitatea, in orice societate există și activități rutiniere și inovație (creativitate); o societate în care creativitatea este absolută, iar r. inexistentă este de neimaginat. Raportul dintre r. și creativitate, ponderea lor, diferă de la o societate la alta și cunoaște o evoluție istorică. în societățile simple, primitive, cvasi-izolate, r. este foarte accentuată, mentalitatea și comportamentul indivizilor avînd un înalt grad de standardizare, iar schimbările în timp sînt puține, in vreme ce în societățile complexe, puternic diferențiate cultural prin stiluri de viață, creativitatea este considerată o valoare si practicată ca atare, inclusiv în jucărea de roluri sociale. Totuși, și în societățile complexe se cristalizează, atît la nivelul instituțional cît și al cotidianului, o serie de practici rutiniere, care au și funcții pozitive, contribuind la structurarea sistemelor și subsistemelor socioumane, la previzibilitatea conduitelor grupate și individuale. V. *etnometodologie, rit, ritual, rol social, tradiție.* P.I.

SACRU/PROFAN **1.** Distincție utilizată într-un mod particular în sociologie de E. Durkheim *(Les formes âiementaires de la vie religieuse,* 1912). Pentru el s. apare numai în societate și constă într-un grup de lucruri, credințe și ritualuri care sînt respectate și adorate (sacre), fiind distincte de toate celelalte aspecte ale vieții sociale, care sînt profane. Divizarea lumii în două zone distincte, una a fenomenelor s. și alta a celor p., constituie esența oricărei religii. Forța s. nu este alta decît forța societății care este anonimă și impersonală, impunîndu-se individului ca o realitate calitativ superioară. Prin venerarea obiectelor s. (ca și a imaginii acestora) indivizii, în ultimă instanță, nu îți venerează decît propria societate. 2. La Mircea Eliade (te sacre *et le Profane,* 1965, tr. rom. *Sacrul i profanul,* 1991) s. ține de natura umană și nu de societate, manifestarea s. fundamentînd ontologic lumea, asigurînd totodată atributul realității spațiului, timpului și naturii. Geneza s. este explicată prin natura religioasă a omului, iar in relația s./p. singura evoluție este cea de la s. la p. prin desacralizare. Distincția s./p. • este astfel mai puțin importantă, la fel ca și la Rudolf Otto de la a cărui lucrare *(Das Heilige,* 1917,tr. rom. *Sacrul,* 1992) M. Eliade aplecat în propria teorie a s. Pentru R. Otto este importantă nu distincția s./p. ci analiza componentelor raționale și iraționale din cadrul s., ca și a numinosului, adică a esenței s., a părții pure golite de conținutul etic al categoriei de s. *V. religie, secularizare.* A.B.

SANCȚIUNE modalitate utilizată în relațiile sociale în vederea stimulării,, impunerii, descurajării sau prevenirii unor comportamente individuale sau de grup în raport cu criterii morale sau juridice explicite. S. pot fi pozitive sau negative. S. pozitive sînt administrate în cazul în care se urmărește întărirea anumitor comportamente (s. premiale, recompense), S. negative se prescriu atunci cînd se dorește respectarea unor norme, reguli sau legi în raport cu care sfera comportamentelor individuale este indizerabil de largă (s. de corecție sau punitive). Radcliffe Brown distinge între s. organizate, prin care societatea își organizează mijloacele de control social (justiția și fiscalitatea) și s. difuze prin care, în relații sociale mai mult sau mai puțin formalizate, se transmit expresii de aprobare sau dezaprobare. V. *criminalitate, devian ă, prestigiu.* **I.A.P.**

SAT DEVĂLMAȘ tip de comunitate teritorială specific pentru societatea medievală

românească. După H.H. Stahl, s.d, este o "asocia□ie de gospodării familiale, pe baza unui teritoriu stăpînit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare □ superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr□un organ de conducere numit ob□te". S.d, a cunoscut două tipuri □ anume: s.d. de tip *arhaic* □ cel al s.d. *umblător pe bătrini.* S.d. *arhaic este* „un sat cu ob□te democratic egalitară, vag colorată gerontocratic, cu o popula□ie omogenă alcătuită exclusiv din bă□tina□i, formînd o singură ceată, închisă nebă□tina□ilor, folosind trupul de mo□e în «devălmă□e absolută» prin «stăpîniri locure□ti» □, excep□ional, pe «sumă de stînjeni», pe baza unei economii naturale, dominată de «folosirea» prin muncă directă a pămîntului, în tehnicile primitive ale defri□ărilor □ des□elenirilor permanente". Stăpinirea colectivă se întindea asupra a tot ce era creat de natură (pădure, pă□une, cîmp, apă etc), iar stăpînirea gospodărească se exercita asupra a tot ce fusese ob□inut prin muncă: curaturile, prisăcile, grădinile de zarzavat, hele□teul săpat de mîna omului, viile plantate, livezile cu pomi roditori □, în primul rînd, casa construită de fiecare familie. Apoi, ob□tea avea dreptul de a distribui colectiv terenurile lotizate. S.d. *umblător pe bătrini* este un sat cu o ob□te înlăuntrul căreia s□au produs diferen□eri de avere, ou drepturi ine□ galitare, expresie a unei popula□ii scindate în cete multiple □ categorii sociale diverse, cei boga□i □inceplnd să domine asupra celorlal□i membri cu interese antagonice, puternic invadată de nebă□tina□ □ acaparatori locali, care□i întemeiau drepturile nu pe bă□tină□e, ci pe contracte, ducînd o aprigă luptă socială pentru acapararea „veniturilor" □ a fondului văima□, pe baza unei economii de schimb □ a unor tehnici de lucru ce permiteau exploatarea an de an a acelora□ terenuri. în ob□te deveneau tot mai accentuate rela□ile de exploatare, distribu□ile egalitare se făceau tot mai rar, pînă ce dispăreau cu totul în favoarea proprieta□ii private. A doua etapă va dăinui în cazul ob□tilor libere pînă în secolul al XX□lea.

• Ob□tea era adunarea tuturor capilor de familie dintr□un sat, în care se □inea seama de glasul fiecărui participant, ascultate fiind mai ales cele ale „oamenilor buni □ bătrini", „oameni cu bărbi albe", cu mai multă experien□ă. Ob□tea avea, după H.H. Stahl, următoarele drepturi □ îndatoriri: a. amestec în organizarea proceselor de produc□ie; *b.* amestec în via□a publică □ privată a satului; c. amestec în crearea □ aplicarea obiceiului pămîntului; *d.* amestec în reglementarea rela□ilor intercomunitare; e. drept de monopol sau măcar de supraveghere a rela□ilor comerciale cu exteriorul; *f.* drept de preemp□iune împotriva vînzărilor funciare; *g.* îndatoriri □ drepturi în privin□a rela□ilor cu statul; *h,* dreptul de a reprezenta comunitatea; *I'.* delegarea munda □ tarilor satului. în cazul aservirii s.d., aceste drepturi ale ob□tei vor fi preluate de „seniorul" feudal. Din punct de vedere geografic, se pot distinge s.d. de munte, de deal □ de cîmpie. De asemenea, ele se împart în s.d. libere (mo□nene□ti sau răze□e□ti), s.d. aservite (boiere□ti, mînăstire□ti, domne□ti) □ s.d. libere (se găseau în propor□ie de masă în zonele de munte □ deal, iar cele aservite în cîmpie). S.d. libere sînt excep□ionale □ specifice doar □ării noastre, singura □ară europeană unde au dăinuit pînă în vremurile noastre, pu□ind fi studiate la fa□a locului. (H.H. Sthal, *Contribu ii la studiul satelor devălma e române ti,* 3 voi, 1958□1965; *Teorii i ipoteze privind sociologia orinduirii tributale,* 1980). *V. devălmă ie, feudalism, gemeinschaft, solidaritate, tradi ie.* **I.F.**

SATISFAC□IE stare subiectivă rezultată din împlinirea necesită□ilor, lipsa de tensiuni, de anxietate; se fundează pe aprecierea pozitivă a modului de desfă□urare a vie□ii în general sau a unei sfere particulare a acesteia. S. exprimă rezultatul evaluării făcute în mod continuu de subiect condi□iilor sale de via□ă, a gradului în care acestea sînt la nivelul a□teptărilor. S. este înrudită cu conceptul de fericire, dar există unele deosebiri între cete două. S. se referă la gradul în care diferitele condi□ii de via□ă, luate separat □/sau împreună, corespund cu a□teptările subiectului. Ea este deci legată în mod clar de nivelul de aspira□ii, avînd, a□a cum s□a observat adesea, un caracter mai mult adaptiv. în func□ie de condi□ii □ posibilită□i, subiectul î□ stabile□te un anumit nivel de aspira□ii, de a□teptări, □ în raport cu acesta evaluează condi□iile sale de via□ă. S. are, din acest motiv, un caracter oarecum minim — stabile□te minimul de acceptibilitate, □ totodată are un caracter motivator: dacă un aspect ai vie□ii este nesatisfăcător, această evaluare motivează ac□iunea de îmbunătă□ire a lui. Fericirea are un caracter mai global □ "maxi□ mal" descriind experien□e "de vîrf", caracterizate prin reac□ie afectivă intensă; este un sentiment de *deplinătate,* de realizare globală cu via□a, referindu□se ia aspectele esen□ale ale vie□ii. Ea este4egatâ într□o măsură măi mică de nivelul de aspira□ii, ex□ primî.hd satisfacerea unor a□teptări maximale. Pot fi satisfăcut cu locuin□a, dar rareori aceasta, în ea însă□, îmi poate oferi fericirea. Fericirea intervine în momente de vîrf ale vie□ii, în legătură cu experien□a unor realizări de excep□ie. Relevant pentru această distinc□ie este faptul determinat în cadrul a numeroase cercetări că persoanele în vîrstă se estimează a fi mai satisfăcute cu via□a decît tinerii (ace□tia, afla□i□ntr□un proces de cristalizare a propriei lor vie□i, de adaptare, tind să prezinte un nivel de aspira□ie mai ridicat care le motivează efortul de afirmare, experirnentînd din această cauză tensiuni □ insatisfac□i mai accentuate). în schimb, tinerii declară mult mai frecvent experimentarea de momente de fericire decît persoanele în vîrstă. Caracterul adaptiv al s. reiese □ din analiza distribu□iei valorilor de s.; în condi□ii normale, grupurile, colectivită□ile manifestă în legătură cu diferitele componente ale vie□ii lor, cît □ în legătură cu via□a în ansamblu, valori statistice ce se plasează u□or pe panta pozitivă a continuumului insatisfac□ie/satisfac□ie.

• în cercetările sociologice actuale, *indicatorii* de s. sînt extrem de des utiliza□i. *Indicatorii* de s. sînt de două tipuri: a. Indicatori construi□ pe baza estimărilor subiec□ilor a gradului lor de satisfac□ie: chestionare cu întrebări de tipul "Cît da satisfăcut sînte□i cu...?", *b.* Indicatori construi□ prin identificarea consecin□elor comportamentale ale s./insatîsiac□iei: cumpărarea unui produs, frecventarea unui tip de spectacol în raport cu altul reprezintă un indiciu al gradului se satisfac□ie/insatisfac□ie cu respectivul produs sau spectacol; declararea inten□iei de a nu schimba profesia, chiar dacă s□ar ivi ocazia, este, de exemplu, un *indicator* al s. cu respectiva profesie. Popularitatea *indicatorilor* de s. se explică prin interesul accentuat al sociologiei în ultimul timp pentru înregistrarea reac□iilor umane la diferitele sisteme sociale (pantru sociologia industrială s. în muncă reprezintă o sursă a motiva□iei performan□ei sau cel pu□in un factor de stabilitate al sistemului organiza□ional), cît □ pentru înregistrarea efectelor asupra omului a diferitelor condi□i □ activită□i sociate. în acest din urmă caz, *indicatorii* de s. sînt utiliza□i frecvent ca indicatori ai calită□ii vie□ii. Deoarece cunoa□tem încă pu□ne lucruri despre modul în care diferitele componente al vie□ii afectează pe individ (pentru aceasta ar trebui să avem o în□elegere empirică clară a sistemului de nevoi □ aspira□ii umane), *indicatorii des.* ne dau o informa□ie, de□ oarecum indirectă, dar totu□ importantă, asupra efectului pe care aceste componente ale vie□ii îl au asupra indivizilor concre□i. Utilizarea *indicatorilor de* s. are deci, pe de o parte, o *finalitate*

umanistă — un instrument de estimare a efectelor, eficacității umane a activităților sociale —, cît și una *dinamică,* s. umană fiind o resursă cu importante efecte pozitive sau negative asupra activităților sociale. 4> S. are o structură complexă, aa depinzînd atît de starea efectivă a condițiilor, componentelor vieții (descrisă prin indicatori de stare), cît și structura sistemului de necesități aie individului și de nivelul său de aspirație (indicatori ai criteriilor de evaluare, ai necesităților). Studiile empirice au scos în evidență faptul că, de exemplu, aceeași situație generează grade diferite de s. în funcție de variația nivelului de aspirații. Astfel, în unele cercetări, nivelul de școlaritate (o sursă importantă a nivelului de aspirații) exercită o influență negativă asupra gradului de s. cu diferite aspecte ale vieții, deși se poate presupune că nivele ridicate de școlaritate sînt asociate în general cu condiții mai bune de viață. *V. indicator social.* **C.Z.**

SĂMĂNĂTORISM curent cultural influent în societatea românească în ultimii cinci ani ai secolului trecut și primul deceniu al sec. XX, datorită publicațiilor literare "Sămănătorul", de unde a împrumutat și numele, "Luceafărul", "Fătă-Frumos", "Ramuri" și colaborării unor personalități de prestigiu ca N. Iorga, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, M. Sadoveanu. A.C. Popovici, D. Anghel, Șt.O. Iosif, I.A. Bassarabescu. Contribuția la cristalizarea identității sociologice a curentului a avut-o Nicolae Iorga, care a condus revista "Sămănătorul" între 1903-1906. Pot fi identificate cinci presupoziții sociologice ale s. a. Postulatul "ideii generatoare" a societății, a "justificației umane" a acesteia. Ceea ce întemeiază societatea și instituțiile sale nu este nici numărul membrilor, nici forma de organizare socială, ci "ideea directoare", "generatoare", a rosturilor societății, adică "justificația" sa. Aceste idei reflectă nevoile în continuă prefacere ale organismului viu al societății; ele sînt înțelese ca idealuri ce devin principii constitutive ale societății, alcătuind "seva" din care trăiește colectivitatea. Aplicată la societatea românească, "ideea directoare", "justificația" sa devine cultura națională, singura în măsură să asigure organicitatea evoluției sale. *b.* Formularea problemei sociale a generației de la 1880 în termenii "golului" de ideal național, ignorării "legii românești", politicianismului, a "formelor fără fond". Evaluarea critică de către sămănătoriști a "formelor" civilizației moderne, îndeosebi a efectelor generate de pătrunderea capitalismului în agricultură, a luat forma incriminării tiraniei invizibile a "administrației de birouri", fără contact cu realitățile, a transformării proprietății în "trecătoare plasare de capital", a ruinării micilor producători rurali și amestecul politicianismului în școală, biserică, magistratură etc. Noile "întocmeli", "abstracția oarbă" a politicianismului au asfixiat centrele naturale de viață — satele, biserica, școala, mahalalele orașelor — încurajînd speculanții și aventurierii străini de neam și de moralitate. c. Necesitatea dezvoltării organice a societății românești ca solidaritate națională, întemeiată pe tradiție. Alternativa la existența "fictivă", de "împrumut", concretizată in "goana după interese materiale" este considerată de N. Iorga organicitatea idealului nostru național, "legea românească". Aceasta s-a format pe încetul, "a trăit o mie de ani fără nici o școală, fără nici o ierarhie, fără nici o legătură cu lumea ortodoxă". Ideea evoluției organice a poporului român nu implică renunțarea la legile și instituțiile moderne ci presupune, în viziunea s. la Iorga, reîntemeierea "rațiunii minții", a "întocmelilor" generației pașoptiste și ale celei următoare pe idealul național al organicității dezvoltării naționale, prin "moralizarea" vieții politice conform tradiției "omeniei" românești. "Simțul inimii", păstrat de bătrînii buni ai satelor, trebuie să controleze "rațiunea minții" politicienilor, instituțiilor publice, *d.* Identificarea păturii rurale ca t.pui social purtător de valoare generatoare ("product suprem sufletesc al vieții poporului român"), ca depozitar cultural al limbii și spiritualității românești. Țărănimea este considerată unica realitate românească, "numeroasă", "muncitoare", suport al viitorului, îndeosebi în forma cooperativelor țărănești, e. Regenerarea culturală ca remediu al însănătoșirii vieții publice, prin reconstruirea tradiției românești autentice înscrise în literatura, arta, cîntecele și datinile poporului, pentru a servi ca modele de întemeiere și legitimare a "întocmelilor" moderne. *V. poporanism, românism, sincronism, țăran.* M.L.

SĂRĂCIE situație caracterizată prin lipsa (insuficiența) mijloacelor materiale necesare vieții. S. are forme și grade diferite de severitate în funcție de natura lipsurilor privind mijloacele de subzistență ce afectează persoane, familii, colectivități, grupuri sociale sau chiar societăți în ansamblul lor. între factorii răspunzători de amploarea s. se rețin în primul rînd: nivelul de dezvoltare economică, situația pieței forței de muncă, gradul de ocupare și șomajul, caracteristicile locurilor de muncă, tipul de control asupra resurselor materiale, inflația, modul de distribuție și de redistribuție a veniturilor, caracteristici demografice, sociale și culturale, stilul de viață. Analiza s. conduce la distincția dintre s. individuală și s. colectivă sau generalizată. Ultimul tip se regăsește în societățile slab dezvoltate, ca urmare a insuficienței resurselor, a controlului acestora de către un grup dominator și a unui sistem defectuos de distribuție a veniturilor. în aceste condiții, s. îmbracă adesea forme agravante cum ar fi subnutriția și foametea. Diverse catastrofe naturale, precum și politici eronate (printre care și voluntarismul economic promovat de regimurile comuniste) sau acțiuni distructive (războaiele) pot aduce o societate relativ prosperă în stare de s. generalizată sau să adîncească și mai mult situația critică deja existentă. S. din societățile dezvoltate este de tipul celei individuale sau a așa-numitelor pungi de s., ce afectează o parte mai mare sau mai mică de populație. S. individualizată cunoaște, la rîndul său, forme deosebit de variate cum ar fi: cele din perioadele de criză economică, altele datorate dependenței îndelungate a unei persoane (boală, handicap etc), legate de ciclul vieții (sînt afectați mai ales copiii și persoanele vîrstnice), cele specifice zonelor aflate în recesiune sau cartierelor marginale (mahalalele), și terminînd, poate, cu formele de s. culturală, ale stilului de viață. Un element deosebit de important pentru determinarea s. îl reprezintă linia (pragul) acesteia, definită prin suma de bani necesară cumpărării bunurilor și serviciilor considerate a asigura nivelul de viață convenit la un moment dat. Persoanele (familiile) care nu dispun de veniturile necesare acoperirii costurilor respective sînt considerate sărace. Standardele utilizate pentru trasarea pragului s. sînt influențate de nivelul general al costului vieții, dar și de specificul politicii sociale adoptate în țările dezvoltate, care au înscris combaterea s. printre programele prioritare, atît ca atitudine umanitară în rezolvarea problemelor, cît și ca mijloc de obținere a păcii sociale (cu toate acestea războiul împotriva s. nu s-a încheiat. Programele sociale îi ajută pe săraci, dar nu elimină s. din societate). Interesul manifestat pentru cunoașterea s. a condus la elaborarea unor definiții mai precise bazate pe identificarea nevoilor umane ce trebuie satisfăcute. Rezoluția 2626 a Adunării generale a ONU definește săracii drept "acei oameni care nu se bucură de nivelul de trai minim compatibil cu demnitatea umană". Banca Mondială a stabilit pragul s. pentru țările lumii a treia la

370 dolari pe an pentru o persoană. n schimb, ţările dezvoltate adoptă un prag al s. fie ca o proporţie din valoarea venitului mediu sau median, respectiv ntre 30% şi 50%, fie pe baza unor calcule riguroase privind stocul unui coş de produse şi servicii considerate a fi necesare fiinţei umane. Dacă n unele studii se iau n considerare doar nevoile de *subzisten ă fizică*— hrană (pentru o anumită normă calorică şi pentru diferite componente nutritive), mbrăcăminte, combustibil şi energie, igienă personală, chirie — n alte situaţii se argumentează asupra constituirii unui prag al sărăciei la nivelul *minimului de trai*, care, pe l ngă produsele şi serviciile subzistenţei fizice, are n vedere şi anumite cerinţe de ordin social şi cultural. Primul nivel, situat evident şi el deasupra pragului fiziologic de supravieţuire, poate fi orientativ pentru asistenţa publică a persoanelor inactive. Cel de al doilea nivel, minimal de trai decent, are rolul de a menţine sentimentul apartenenţei la comunitate, precum şi acela de a permite participarea socială, inclusiv favorizarea eforturilui individual pentru depăşirea situaţiei critice n care se află o persoană la un moment dat. Acel nivel al minimului de trai decent poate fi orientativ pentru determinarea cuantumului indemnizaţiei minime de şomaj, al salariului minim şi al venitului neimpozabil, n alte calcule ale pragului s., se porneşte de la suma reprezent nd cheltuielile de hrană, se nmulţeşte cu un factor (de regulă 3, av ndu se n vedere estimările pe baza Legii Engei, potrivit căreia cheltuielile cu alimentaţia nu ar trebui să depăşească 30% din bugetul familiei). Trecerea de la nivelul gospodăriilor familiale, caracterizate prin structuri demografice şi ocupaţionale multiple, la cel individual se realizează cu ajutorul unor scale de echivalenţă av nd drept bază o persoană adultă activă. Cercetările asupra nivelului de trai pot conduce la determinarea s. absolute, c nd o persoană nu dispune de veniturile necesare asigurării minimului de subzistenţă, precum şi a s. relative, c nd nivelul de ţtai se situează deasupra minimului de subzistenţă, dar nu s nt satisfăcute nevoile sociale şi culturale care să permită participarea individului la viaţa comunitară. Continu nd seria delimitărilor, se face distincţia dintre s. primară, atunci c nd veniturile disponibile ale unei persoane (familii) s nt mai mici dec t costul bunurilor şi serviciilor considerate necesare, sau s. secundară, c nd veniturile, deşi deasu pra minimului, s nt cheltuite n mod neadecvat, răm n nd nesatisfăcute nevoile fundamentale. Pe de altă parte, utilizarea unor modalităţi complementare de cercetare dă posibilitatea să se compare determinările experţilor cu percepţia populaţiei. Dacă n unele cazuri există concordanţă ntre rezultatul analizei experţilor şi autoaprecierea populaţiei privind nivelul de trai, este de aşteptat nsă ca unele persoane ce trăiesc n s. să nu se considere sărace, după cum s nt şi persoane care deşi au un nivel de trai relativ nalt să se considere totuşi sărace, şi prin urmare frustrate. Atitudinea populaţiei faţă de s. a nregistrat o evoluţie de ia acte caritabile individuale ia programe publice guvernamentale sau nonguvernamentale prin care s a declarat un adevărat război mpotriva s. *V. asisten ă socială, politică socială, securitate socială*. I.M.

SCALARE modalitate de măsurare realizată prin redarea intensităţii de manifestare a unor fenomene sociale şi psihosociale, prin ordonarea pe un continuum sau un spaţiu liniar gradat (scală), ce se ntinde de la extrema favorabilă (pozitivă) la extrema nefavorabilă (negativă). Din punct de vedere teoretic, scala prescrie o procedură de ope raţionalizare a unui concept şi un model de cuantificare a domeniului studiat. Tehnic, ea este un spaţiu unidimensional de a lungul căruia s nt marcate gradele de intensitate,

prin simboluri, expresii sau valori numerice, desemn nd tot at tea poziţii distincte. • Aria de aplicabilitate a s. se dovedeşte afi extinsă, anume de c te ori fenomenele ce constituie obiectul măsurării au una sau mai multe proprietăţi ce se pot ordona n funcţie de gradul de intensitate. Ele aparţin fie universului subiectiv al vieţii sociale (aşa zise fenomene calitative sau atribute): opinii, judecăţi, aspiraţii, motivaţii, convingeri, satisfacţii; fie sferei acţiunilor şi comportamentelor umane. • Prin s. se realizează cel puţin un nivel ordinal de măsură (eventual parţial ordonat), depăşindu se nivelul nominal, al tipologiilor, pentru a se obţine o diferenţiere de grad, (e vident atunci c nd domeniul cercetat comportă astfel de diferenţieri). Neajunsul principal al unor tehnici de s. se referă la faptul că ele exprimă mai degrabă forma (modalitatea de opinare), nu conţinutul opiniilor. Deşi acest lucru permite o anumită standardizare n domeniul măsurării, aceeaşi scală put nd fi utilizată n studierea unor fenomene relativ diferite, se atrage totuşi atenţia că algoritmul s. ar fi preferabil să nu fie elaborat independent de conţinutul a ceea ce se cercetează. • Potrivit unei accepţii restr nse, s. ar include numai procedeele n care: a. obiectele s nt plasate pe scală conform unei metodologii constante; b. există un model al legilor de repartizare; c. s nt elaborate criterii obiective de apreciere a gradului de corespondenţă dintre model şi materialul observat; *d.* ordinea de scală rezultă din datele culese. Prin urmare, se descoperă un continuu latent existent n datele de observaţie. n acest fel nsă, s ar exclude o serie de tehnici de s. mai puţin riguroase, dar care se dovedesc utile n activitatea de cunoaştere a unor fenomene sociale şi psihosociale. Accepţiunea extinsă a s. cuprinde toate tehnicile de plasare (simbolică sau reală) a unor obiecte pe un continuum. * Ansamblul scalelor nt lnite n cercetarea socială pot fi grupate n două mari clase, n funcţie de structura lor: *scale simple* —alcătuite dintr un singur item ale cărui componente se distribuie pe un continuum; *scale compuse* formate dintr un set de itemi ce se referă la aceeaşi proprietate (dimensiune, variabilă) a fenomenului analizat. Acestor clase le corespund mai multe f/pur/ n funcţie de domeniul de aplicabilitate, precum şi o multitudine de forme particulare de construcţie, • *Scalele simple* cele mai răsp ndite s nt ierarhizările şi notările (evaluările). *Scalele de ierarhizare* s nt alcătuite din variantele de răspuns la diferite ntrebări de opinie, ori de c te ori se poate introduce o diferenţiere de grad, exprim nd o anumită intensitate (ierarhie). Ele descriu comportamentul verbal al subiecţilor investigaţi, model nd felul de a opina, de a emite judecăţi, de a aprecia. Se surprinde intensitatea cu care oamenii s nt de acord sau n dezacord, acceptă sau resping o idee etc. •# *Scalele de notare* (sau de evaluare) s nt alcătuite din judecăţi, aprecieri, evaluări emise pe baza unor criterii explicite, privitoare la acţiunile şi performanţele indivizilor şi grupurilor umane, la calităţile persoanelor, obiectelor, acţiunilor, ideilor, obiectivelor etc. Dacă n cazul scalelor de ierarhizare a variantelor de răspuns ia ntrebările de opinie, procesul apreciativ ţine. exclusiv de persoanele investigate, la scalele de notare acest proces este controlat printr un set de criterii obligatorii, notarea se realizează de către subiecţii investigaţi sau de către uri grup de experţi (judecători, arbitri). Scalele de notare s nt şi domeniul de apariţie a multor erori. Deşi se urmăreşte obţinerea unor judecăţi obiective, notarea poate fi dependentă de subiectivitatea celor ce o efectuează, n care caz pot rezulta opinii, poziţii individuale şi nu aprecieri cu valoare de generalitate. Pentru prevenirea erorilor şi obţinerea unor notaţii obiective se impune o definiţie c t mai exactă a scalei, a punctelor sale de referinţă şi a criteriilor de notare, instruirea adecvată a

Judecătorilor □ controlul activităţii lor, cunoscut fiind faptul că apar diferenţeri Intre oameni. Unele erori de notare au caracter sis□ tematic, cum ar fi efectul halo, erdarea generozităţii (sau contrarul ei), a poziţiei mediane (prin evitarea extremelor), a contrastului etc. • Formele scalelor simple se pot prezenta ca serii de categorii verbale ordonate — scale itemizate; ca spaţii gradate, în care se utilizează un număr impar de puncte □ cărora le pot fi asociate □ expresii verbale — *scale grafice* (corespunzătoare unui nivel de măsură de interval), sau ca *serii ordonate* ale unor caracteristici ale fenomenelor sociale □ psihosociale. • *Scalele compuse.* Itemii care intră în construcţia lor (adesea scale simple de ierarhizare sau de notare) alcătuiesc un chestionar □ reprezintă indicatorii prin care a fost operaţionalizată o anumită variabilă (atitudine, comportament). Elaborarea scalei — a instrumentului de măsură, poate avea loc anterior aplicării sale sau cele două activităţi (elaborare □ aplicare) se efectuează printr□o singură culegere a informaţiilor. Prin, elaborare se urmăreţte obţinerea unui set de propoziţii ordonate în funcţie de intensitatea pe care o exprimă. Ulterior, fiecărei propoziţii i sa atribuie o valoare de scală. Aplicarea urmăreţte măsurarea distribuţiei caracteristicii respective în rîndul ppopulaţiei, fiecărei persoane i se poate determina o valoare (poziţie pe scală) în funcţie de datele de observare. Scalele compuse diferă după domeniul de aplicabilitate, metoda de construcţie, modelul de răspuns, nivelul de măsură etc. Gruparea lor în trei mari tipuri permite o prezentare sintetică a multitudinii scalelor existente: *diferen iale, sumative* □ *cumulative* (D.R. Heise). Fiecărui tip îi corespunde un anumit model al relaţiilor dintre indicatorii empirici: scalele diferenţiale exprimă o relaţie nonmonotonă (valorile indicatorilor se schimbă secvenţial de□a lungul continuumului), cele sumative redau modelul liniar (mi□carea de□a lungul continuu□ mului creţte sau descreţte valoarea indicatorului), iar scalele cumulative reflectă modeste puternic ierarhizate, atunci cînd valorile dobîndite de un indicator se menţin prin trecerea de ia un indicator la altul. • *Scalele diferen iate* sînt aplicabile situaţiilor de tipul preferinţă/respingere. Au fost iniţiate de către L.L. Thurstone, (al cărui nume 51 poartă), prin elaborarea (1927) a scalelor comparaţiei în perechi, a intervalelor aparent egale □ a Intervalelor succesive (determinate ulterior). în construcţia scalelor se cere subiecţilor judecători să emită o judecată privind poziţia unor propoziţii, expresii pe o scală, un spaţiu definit anterior, iar în măsurare se cere subiecţilor investigaţi să□i exprime opinia, prin acceptarea sau respingerea propoziţiilor incluse în instrumente de măsurare. Domeniul de aplicabilitate al scalelor diferenţiale îl reprezintă variabilele psihosociale, cînd situaţia poate fi analizată în termeni de similaritate/di□ similaritate, preferinţă/respingere, cum ar fi importanţa unor evenimente, acţiuni, valori, gravitatea unor delicte etc. • *Scalele sumative* (iniţiate de către R. Likert, 1931) sînt cele mai răspîndite, ele cuprind valori sintetice (scoruri) pentru seturi de indicatori ce exprimă o anumită variabilă (caracteristică, dimensiune socială, atitudine, comportament, trăsătură de personalitate). în scala sumativă toţi indicatorii au aceeaţi importanţă din punct de vedere al puterii de a reflecta proprietăţile fenomenului studiat, ceeace permite elaborarea indicatorilor generali (scoruri). Scala se realizează printr□o singură culegere de informaţii, subiecţilor li se cere să□i exprime gradul de acord/dezacord cu fiecare indicator introdus în scală (sînt utilizate ierarhizările cu 5 grade de intensitate, tip Likert). După o procedură de verificare a unidimensionalităţii, se determină scorurile pentru fiecare subiect, prin însumarea valorilor de răspuns la fiecare item. în lipsa unidimensionalităţii rezultă

măsurător[1], index, simple scoruri, a căror utilitate poate fi valoarea predictivă asupra comportamentului uman. • *Scalele cumulative* (iniţiate de către E. Bogardus — 1925, prin scala distanţei sociale □ L. Guttrnan — 1941, prin analiza de scaiogramâ) prezintă avantajul că, în condiţiile existenţei unei seri! ierarhizate, furnizează o singură valoare de scală, din care se poate deduce poziţia individuală, exprimată prin itemul acceptat cu valoarea cea mal mare. Coeficientul da repro□ ductibllitate '

nr.sub x nr.itemi

este acceptabil dacă este mai mare de 0,95, □ superior reproductibilităţii teoretice (CRi), desemnînd modele cumulative (unidimensionale). *V. măsurare. \M.*

SCHIMB operaţie prin care un agent individual sau colectiv cedează unui alt agent un bun sau un serviciu, primind un echivalent. S. poate fi direct sau indirect, egal sau inegal, voluntar sau involuntar, a. S. *social* este operaţia de transfer de bunuri, servicii, poziţii sau simboluri sociale de la un agent la altul, ca urmare a acţiunii legilor sociale sau unei înţelegeri explicite. Pentru Peter M. Blau, principalul teoretician al s. social, acesta este o acţiune voluntară, niciodată bazată pe coerciţie, prin care se crează obligaţii viitoare de s. motivat de rezultatele aşteptate ale operaţiei respective. S. *social* stă la baza unei teorii despre putere, autoritate □ structurare socială. (Peter M. Blau, *Exchange andpower in social life,* 1964). *b.* S. *cultural* este o operaţie de comunicare □, uneori, de transfer de bunuri, servicii □ valori culturale de la un agent la altul. c. S. *economic* este o operaţie de transfer în cadrul relaţiilor de s., formă principală a relaţiilor economice într□o societate, d. S. *economic inegal*— element de bază al teoriei transferurilor de capital □ plusvaloare fără compensaţie completă; formă de manifestare a procesului de prelevare a pluspro□ dusului de la o zonă, mediu social, ţară sau grup social la altul. *V. economie, interac iune, negociere.* A.T,

SCHIMBARE SOCIALĂ constă în trecerea unui sistem social sau a unei componente a acestuia de la o stare la o altă stare diferită calitativ si/sau cantitativ. Speci□

GhiâUtansitatiâ. °° tj^uiejansădetaUD»
atare, □j în^acela□jjimp^zj^^
dintre două stări suoce^jvejl£jişţemylui. în general, sociologia abordează s. la două niveluri distincte: a. s, (macrosocială) a societăţii globale, făcîndu□se referiri la creţtere, e□ voluţie, dezvoltare, progres, regres; *b. s.* (microsociată) a anumitor subsisteme□sau componente ale societăţii. Cele două niveluri nu sînt în mod necesar □ consecvent puse în relaţie, unele teorii sociologice concentrîndu□ se asupra s. macrosociale iar altele asupra celei microsociaie. • începuturile moderne ale teoriei despre s.s., în general, □ despre progres, in special, sînt de identificat în "cearta" dintre antici □ moderni din a doua jumătate a secolului al XVIIţea. Gînditorii secolului ai XVHIţea (in special A. de Saint□Pierre, A.R.J. de Turgot, M.□J. de Condorcet, A□Ferguson) consideră s.s. ca uniformă, lentă, graduală, continuă □ universală. Secolul XIX, dominat de ideea de evoluţie, consacră nu numai sociologia ca ştiinţă independentă, ci □ s.s. ca una din temele ei dominante. Urmîndu□i pe M.□J. Condorcet □ A. Ferguson, A. Comte consideră că în locul "filosofiei superficiale" a acelor istorici care se limitează la adunarea de date puse pe un tablou al succesiunilor, este necesar să fie avută în vedere legea de bază a istoriei relevată de trecerea progresivă a cunoaţterii prin stadiile: teologic, metafizic □ pozitiv {*Cours de phitosophie positive,* 1830□1842). Toate popoarele au avut aceeaţi istorie □ au trecut prin aceleaţi stadii progre□

sive. Depinzînd de natura permanentă a u□ manităţii, progresul□ocietăţii, după Comte, trebuie să fie acela□ în toate timpurile, diferenţele fiind doar de ritm. Istoria nu este ciclică, ci progresivă □i implacabilă în urmarea stadiilor. S.s. este produsul forţelor interne ale societăţii, rezultă din.natura "umană universală, este continuă, normală □i uniformă în spaţiu □i timp. Diferenţele care apar sînt e□ fecte ale unor cauze accidentale □i pasagere. Pentru a ilustra acest tip de s. nu trebuie făcut uz de metoda comparativă a biologilor, care distinge serii statice □i coexistente de organisme utilizînd criteriul complexităţii organice, ci de acea metodă istorică prin care se pun în evidenţă seriile consecutive. în tentativa sa, Comte preia necritic concepţia despre s. dominantă în secolul XVIII (uniformă, gra□ dulă...) □i o aplică în analiza sociologică a dezvoltării sociale. De altfel, mulţi sociologi din secolul XIX au insistat asupra specificului metodei istorice, dar nu □i asupra postulatelor de caracterizare a s.s. H. Spencer, de exemplu, de□i s□a depărtat de unele principii deterministe ale lui Comte, a preluat aproape integral conceptul precedent de s. Pentru Spencer, natura esenţială a evoluţiei "în sine" constă în procesul de diferenţiere, de apariţie a eterogenului din omogen. Date fiind "nivelurile de coresponden□ă" din natură, se consideră "istoria tuturor organismelor" (inclusiv a societăţii) ca fiind generată de "legea procesului organic" ca lege universală a progresului. S. este universală □i uniformă în întreaga natură, deci □i în societate, urmînd calea de la omogen la eterogen, de la simplu la complex, de ia nediferenţiat în formă □i funcţie la diferenţiat. Evoluţionismul biologic al lui Ch. Darwin î□i găseşte un corespondent în cel din societate, fără a se considera ca esenţiale diferenţele dintre regnuri sau cele din acela□ regn. Progresul, dezvoltarea □i e□ volu□ia sînt luate ca sinonime cu s. *(Thestudy of sociology,* 1874; *Progress, its law and cause,* 1899). Legile generale ale s.s. nu lasă loc pentru considerarea diferenţelor. E. Durk□ heim a urmat in mare parte acest evo□ luţionism spencerian, plasînd djferitele societăţi pe un "arbore genealogic" *(Sociologie. Regulile metodei sociologice,* trad. în română, 1924). Diferenţierea propusă de Durkhelm, intre solidaritatea mecanică □i cea organică, produsă de accentuarea diviziunii muncii, nu este menită să indice varietatea vieţii sociale ci o lege aplicabilă "organismelor ca □i societăţilor" □i care guvernează întreaga lume. De□i Durkheim s□a preocupat în principal de geneza □i conservarea ordinii sociale, pentru el, ca □i pentru Comte □i Spencer, s.s. este privită ca naturală, implacabilă, urmînd o lege evolutivă, lentă, graduaiă □i continuă. Ritmul poate varia, dar succesiunea este fixă □i unidirecţionată, conducînd la o îmbunătăţire inerentă. S.s. este globală sau integrală, în sensul că odată cu societatea se schimbă toate componentele. Un alt teoretician al s.s. a fost K Marx. Preocupîndu□se de stadiile dezvoltării sociale, el e analizat structura modului deproducţie □i a distins tipuri de formaţiuni sociale cărora le corespund forme distincte de proprietate, producţie □i structură de clasă. Lupta de clasă SFaflă ia baza tuturor transformărilor sociale ("istoria tuturor societăţilor de pînă acum este istoria luptelor de clasă"). Teoretizarea revoluţiei ca tip de mi□care socială generatoare de s. se realizează pentru prima dată în termeni sociologici. □i tot pentru prima dată, în locul uniformităţii s. se prezintă variaţiile □i diferenţele sincronice □i diacronice, punîndu□se accentul pe participarea agenţilor istorici umani în modelarea procesualităţii s. Evoluţionismul doctrinelor sociologice din secolul XIX a fost adesea pus sub semnul influenţei lui Ch. Darwin *(The Origin of species,* 1859), ceea ce constituie temei de argumentare pentru so□ ciobiologii contemporani în favoarea unei necesare □i accentuate convergenţe a socio□ logiei □i biologiei. în ciuda unei concomitente istorice, evoluţionismul darwinist □i cel sociologic au avut problematici distincte □i moduri de abordare diferite (F.J. Taggart, 1925; K. Boch, 1955,1978). în deceniul al patrulea al secolului nostru evoluţionismul este considerat ca desuet, fără a fi fost înlocuit de o teorie a s.s. Funoţionalismul a jucat un rol important în această înlăturare, T. Parsons sintetizînd . un punct de vedere pesimist în legătură cu po□ sibilitatea unei teorii a s.s.:, ...o teorie generală a proceselor de schimbare în sistemul social nu este posibilă în stadiul actual de dezvoltare a cunoa□terii" (*The Social System,* 1951). O astfel de teorie ar presupune o cunoa□tere aprofundată a legilor sistemului social al a s. acestuia, ceea ce încă nu există, în virtutea acestei perspective, funoţionalismul structural s□a dezvoltat ca o teorie a ordinii sociale, a regulilor de men□here sau conservare a sistemului, s.s. apărînd mai degrabă ca un fenomen de patologia socială. După perioada de dominare a func□ionalis□ mului a urmat una în care teoriile sociologice au fost resistematizate în funcţie de accentul pus pe ordinea □i conservarea socială sau pe conflict □i s.s. (A. Gouldner, 1971). Se produce, totodată, o resurecţie a evoluţionismului □i o preocupare insistentă faţă de analiza s. (S.N. Eisenstadt, 1970; L.A. Sklair, 1970; H.R. Sarringer, 1965) în condiţii de participare a agenţilor social□istorici, de diversificare a formelor □i ritmurilor pe care le ia sau a sec□ toarelor în care se produce. Analiza sociologică vizează descrierea, explicarea □i predicţia s. unui sistem social ca întreg sau/□i în interiorul sistemului a diferitelor componente. Cele două niveluri ale analizei nu sînt neapărat coincidente. în mod tradiţional au fost dezvoltate teoriile macrosociaie ale s.s., numai în ultimele decenii propunîndu□se teorii cu orientare microsocială. Această situaţie este explicabilă □i printr□o caracteristică a s.s.: rareori, dacă vreodată, există coincidenţă între direcţiile □i ritmurile de s. ale diferitelor componente'ale□sistemului social. De exemplu, într□un sistem social se poate schimba distribu□ia relaţiilor de putere fără ca aceasta să conducă în mod necesar la s. in tehnologia sau în organizarea producţiei; sau se poate schimba structura tehnico□econo□ mică a producţiei fără să se producă s. corespunzătoare în cultură; sau sistemul ca întreg să fie înscris pe o cale de s. concomitent cu conservarea unor componente tradiţionale. • Cercetarea s. se orientează către diferite aspecte sau probleme. O primă problemă se referă la detectarea *factorilor* care generează s. Ace□tia sînt consi dera□i ca endogeni sau exogeni în raport cu domeniul analizat. Ignorarea factorilor generatori este specifică unei concepţii care admite imanen□a s. uniforme □i continue în timp. S. deja înfăptuite conduc la noi s. □i astfel se men□ine o evoluţie autodirijată sau autotelică. Teoriile clasice (evoluţioniste) despre s. se înscriu, de regulă, pe o astfel de linie. Modelul factorial al s.s. identifică factori exogeni sau endogeni sau □i unii □i alţi investindu□i cu putere generatoare, în acest sens, au fost invoca□i factori macrostructuraii, de genul condiţiilor naturale, factorilor producţiei (unelte, for□ă de muncă, metode da muncă), relaţiilor de producţie, mi□cărilor sociale (luptei de clasă) etc., sau factori microstructura!! organiza□i într□un context. Acesta are efecte structurale asupra elementelor care îi sînt subsumate. De exemplu, organizarea □i orientarea relaţiilor dintr□un grup sau ale altor componente ale grupului generează acel context care are e□ fecte asupra fiecărui individ (M. Sherif, *The psychology of social norms,* 1936). Chiar dacă sociologia actuală tinde să renunţe la ideea existenţei unei cauze unice □i universale a s.s., ea nu a încetat să se preocupe de identificarea factorilor generatori de s. endogenă sau exogenă □i să caracterizeze tipurile □i formele principale, precum □i procesele pe

care s. le implică. în s. exogenă se identifică un factor sau mai mulți care sînt exteriori sistemului considerat și care produc stări specifice de dezvoltare în interiorul lui. De exemplu, pentru a explica dezvoltarea capitalismului occidental Max Weber a considerat că reforma protestantă e creat o etică a spiritului întreprinzător, eliberat de constrîngerile tradiționale, ceea ce arii stimulat investițiile și acumulările capitaliste. în sociologia rurală, H. Mendras *(La fin des paysans,* 1967) explică modul în care introducerea unei inovații în sistemul de viață și producție rurală atrage după sine o veritabilă transformare în lanța respectivului sistem. S. endogene pot fi evolutive, constînd în modificări ale regulilor de funcționare ca urmare a unor combinații specifice ale elementelor componente ale sistemului, sau reproductive, atunci cînd se menține cadrul structural al sistemului dar se introduc variații în funcționarea sa efectivă (K. Marx distinge între reproducția simplă și cea lărgită și include procesele reproductive nu în aria stagnării ci în cea a s.). în general, rareori și numai cu riscul unor simplificări se poate distinge: s. endogenă de cea exogenă, cele mai multe s. fiind concomitent endogene și exogene. Numai într-o variantă structuralistă strictă s. apare ca produs exclusiv al mecanismelor structurale interne, viitorul fiind deja prefigurat de starea prezentă a structurii. O altă problemă se referă la *modul specific de identificare a* s.s. în general, s. se poate referi la: procesul de tranziție de la o stare ia alta a sistemului; diferențele dintre două stări succesive ale unui sistem; regularitatea procesului de s.; mecanismele de producere a s. Există două concepții oarecum diferite despre s., după cum se pune accentul pe caracterul său determinant, legic, sau pe caracterul său probabilist. Teoriile clasice despre s. operează cu principii deterministe, de tipul succesiunii inexorabile a fazelor de dezvoltare a unei societăți (A. Comte, H. Spencer, E. Durkheim etc). Dacă astfel de legi ar fi temeinic fundamentate, atunci s. ar putea fi planificată și sistemul social ar fi astfel perfecționat încît să se accelereze.progresul , spre un ideal prestabilit. S.s. depinde însă de o varietate de factori endogeni și exogeni, astfel că tranzițiile și procesele iau un curs probabilist. Există o variabilitate a ritmurilor de s. a diferitelor componente ale unui sistem social și o dialectică a continuității și discontinuității lor. Controlul probabilității s. și creșterea acesteia se pot realiza prin facilitarea și multiplicarea inovațiilor tehnice, științifice și organizatorice. • Un alt factor generator de s.s. este reprezentat de mișcările sociale, ca expresii ale aspirațiilor comune ale oamenilor de a realiza un același scop cu mijloace similare. La baza oricărei mișcări sociale se află discrepanța dintre nevoi și mijloacele disponibile de satisfacere. O astfel de stare generează tensiuni subiective și relaționale care tind să se generalizeze pînă la a cuprinde grupuri mari de oameni (J. Szczepânski, 1970), să devină tot mai organizate și să solicite producerea unei s. în funcție de tipul de s. vizat, se disting mișcările protestatare, reformatoare și revoluționare. Mișcările protestatare sînt inițiate de grupuri mari de oameni, se manifestă prin nemulțumire și protest, prin contestarea unor regularități sociale statornicite, dar nu sînt ghidate de o concepție clară despre tipul de s. ce ar urma să se producă (P. Bourdieu, *Les heritiers,* 1969). Mișcările reformatoare vizează s. sectoriale în cadrul sistemului social existent (emanciparea femeilor, blocarea poluării, protecția animalelor etc). Instituționalizarea acestor mișcări se asociază și cu o regresiune a militantismului pentru s. Mișcările revoluționare se deosebesc prin scop și metodă de precedentele. Scopul lor este de a schimbe organizarea sistemului social ca atare, de a produce o s.s. și politică radicală, iar mijloacele foiosite sînt atît pașnice, cît și

violente, folosesc o strategie și o tactică specifice, programate de un grup de avangardă (partid politic). în mod tradițional, cele mai importante revoluții sînt considerate a fi cele care duc la s. puterii politice într-o societate. Mai recent, atenție sporită se acordă și s. tehnologice, spirituale, culturale etc, mai ales că, pe lingă s. macrostructurale, în orice sistem social au loc multiple s. de amploare variabilă. • în metodologia cercetării sociale s-au dezvoltat diferite tehnici de analiză a s.s. precum și modele, unele formalizate, ale s. (J.S. Coleman, *Models of change and response uncertainty,* 1964; *The mathematicai model of change,* 1968; G.W. Bohrnstedt, *Observations on the measurement of change,* 1969). Analiza longitudinală, realizată în diferite variante (panel, cohorte etc.) și finalizată în modele cauzale sau interacționale, facilitează studiul microstructura), bazat pe date empirice, al s. *V. conflict, cauzalitate, dezvoltare, evolu ie, modernitate, modernizare, post modernitate, progres, revolu ie.* L.V.

SCHISMĂ divizare a creștinismului în Biserica de Apus și cea de Răsărit, începută în secolul al IV-lea. Cauzele acestei divizări sînt multiple: tradiții culturale diferite, necunoașterea reciprocă a limbilor și a literaturilor teologice, divergențe de ordin doctrinar sau eclezias tic. Ruptura a fost produsă de adăugarea lui *filioque* la crezul de la Niceea și Constantinopol care devenea: "Duhul purcede de la Tatăl și de ia Fiul". Această adăugare reprezenta două concepții diferite despre divinitate: trinitarismul apusean în care Duhul Sfînt este garant al unității divine și concepția răsăriteană în care Dumnezeu-Tatăl este izvorul, principiul și cauza Trinității. Ruptura completă între cele două biserici se produce în secolele XI-XIII. în anul 1054 patriarhul Cerularie al Constantinopolului este excomunicat prin hotărîrea papei Leon al IX-lea; în anul 1204 armatele cruciadei a IV-a atacă și jefuiesc Constantinopolul. După 1261 sînt reluate tratativele ecleziastice cu Roma în vederea reunificării bisericilor. La Consiliul de la Florența (1438-1439) reprezentanții Bisericii de Răsărit au acceptat condițiile impuse ele Roma, dar unirea a fost invalidată de clerul și de credincioșii ortodocși. Ideea unirii celor două biserici a fost reluată în a doua jumătate a secolului al XX-lea de către ecum.enism. *V, biserică, ecu m nism.* **I.Mih.**

SCLAVIE tip de dominație asupra unor persoane care nu au proprietăți sau drepturi și care sînt considerate, de regulă, obiect al proprietății, controlîndu-li-se toate aspectele vieții de către cei care exercită această dominație. S., ca instituție, presupune atît statusul de sclav cît și pe cel de stăpîn. Definirea acestora ca și a relației dintre ele este problematică dată fiind variabilitatea deosebită a elementelor ce caracterizează acest tip de instituție. • Distingem două modele distincte: s. *economică* sau lucrativă și s. *neeconomică.* Modelul *economic* se referă la situația în care sclavii sînt utilizați prioritar în activitățile productive. Trebuie subliniat însă faptul că nici o societate nu s-a bazat exclusiv pe munca sclavilor și că doar trei societăți au avut în istorie un model pur economic de s.; în antichitate, Grecia și Roma, iar în epoca modernă, America (sclavia neagră pînă la mijlocul secolului XIX). Au existat însă diferențe între modelul grec și cel roman, (s. fiind mult mai importantă economic la romani) ca și în interiorul Greciei, care a menținut permanent mai multe modele corespunzătoare celor mal importante cetăți. Modelul *neeconomic* este mult mai des întîlnit și nu presupune că sclavii nu ar avea utilitate economică, ci doar faptul că ei nu sînt utilizați în cele mai importante sectoare productive. Ei pot fi un indicator de prestigiu ca în societățile africane, "obiecte" de lux sau membrii inferiori ai familiei. Dis-

tinc□ia între cele două modele este desigur ' gradată, existînd □ alte societă□i în istorie care au înclinat mult spre modelul economic (în general societă□ile dezvoltate, cum ar fi E□giptui □i China în antichitate). • O. Patterson *(Slavery and Social Death: a Comparative Study,* 1982) identifică trei trăsături universale ale scalviei: a. stăpînul are dreptul nelimitat de a utiliza sau a amenin□a cu violen□a; *b.* sclavul este genealogic izolat, negăsindu□i□se orice drept prin na□tere; c. sclavul nu are onoare. Există însă numeroase probleme în legătură cu aceste caracteristici □ în general în identificarea elementelor definitorii ale acestei institu□ii. S. nu este în mod obligatoriu men□inută genealogic, statusul de sclav este dobîndit prioritar prin na□tere, dar poate fi ob□inut □ ca urmare a unei sanc□iuni (China antică), prin război sau comer□(în Grecia antică, de exemplu, tatăl î□i putea vinde copilul ca sclav). Ideea de proprietate asupra sclavilor este în general evitată dat fiind con□inutul foarte diferit al acesteia în diverse culturi □i epoci. Este acceptată mai degrabă ideea că sclavii nu posedă nici un fsl ds bunuri □i nu se pot bucura de nici un fel de drepturi. Nu trebuie să ne gîndim totu□i că stăpînul avea libertate absolută asupra sclavilor. Legile cetă□ii, normele morale sau ale familiei limitau în antichitate, destul de mult, drepturile stăpînului. Faptul că acesta din urmă avea dreptul să□i omoare sclavii nu este foarte relevant deoarece acela□ drept avea tatăl în Grecia sau Roma □i asupra so□iei sau copiilor. • într□o societate determinată sclavii sînt identificabili prin faptul că au statusurile cele mai proaste fa□ă de alte categorii. Varia□iile între diverse societă□i, în care a existat această institu□ie, sînt foarte mari, a□a cum sînt □i cele privitoare la modurile în care se poate face sau nu eliberarea acestora. Cele mai cunoscute modalită□i de eliberare sînt: răscumpărarea, adop□iunea, mariajul (sau concubinajul cu stăpînul), ca urmare a mor□ii Stăpînului, a unor decizii politice sau a unor fapte de eroism în război. • Dificultatea majoră în analiza s. este dată de faptul că modelele cele mai cunoscute □i studiate, cel grec □i cel roman în antichitate □i cel american la începutul epocii moderne, sînt mai mult excep□ii ale acestui tip de domina□ie, dar în baza cărora se analizează sau doar se etichetează toate celelalte modele specifice antichită□ii, par□ial epocii medievale ca □i unora dintre societă□ile arhaice studiate în ultimele două secole. *V. clasă, ideologie, institu ie, rasism, război, rela ie socială, segrega ie, structură socială.* A.B.

SECTA grupare religioasă de dimensiuni mici care respinge majoritatea stilurilor de via□ă □i valorilor societă□ii dominante. Membrii s. consideră celelalte interpretări religioase ca fiind eronate □i apreciază societatea globală ca fiind decadentă sau diavolească. S. sînt adesea expresia unei dizidente sociale. Unele se pot transforma, prin expansiune, în culte sau denominări. S. urmăresc să răspundă unor nevoi individuale sau unor nevoi de grup ce sînt resim□ite ca privări impuse de către societate sau de către sistemul religios dominant. Ele se manifestă ca anti□biserici, insistă pe spontaneitatea aderării □i resping în fazele ini□iale orice insti□tu□ionalizare. Charisma preotului sau profetului are un rol esen□ial. Ele se manifestă, de asemenea, "împotriva lumii" întrucît apar din frustrările impuse de societate □i func□ionează ca modalită□i de răspuns ia acestea prin refugiul în valorile religioase. S. oferă membrilor lor mijlocul de a depă□i sentimentele de frustrare prin înlocuirea lor cu sentimentul perfec□ionării religioase □i al privilegiului de salvare în lumea de apoi. Ele urmăresc constituirea unor comunită□i ale celor puri □i perfec□i, calită□i ce sînt rezervate doar membrilor de calitate care vor fi ale□ pentru a sta alături de Dumnezeu. Membrii s.

se compară cu ceilal□i în raport nu cu valorile seculare ci cu statutul lor religios mai ridicat. S. se dezvoltă îndeosebi în perioadele de schimbări sociale rapide in care sentimentele de frustrare sînt mai frecvente. Au fost reper□toriate peste 350 de s., de o mare diversitate, ceea ce face foarte dificilă clasificarea lor, • # în mod obi□nuit, se disting cîteva "familii de s."; a. *anabaptiste* (Biserica Fra□ilor, Biserica . Fra□ilor Uni□ după Evanghelie, Fra□ii Hutterie□ ni); *b. mi cările de de teptare* (Adunarea Fra□ilor, darbi□tii, biserica apostolică, Societatea prietenilor sau quakerii, Armata Salvării, Mi□carea Penticostală); c. *milenariste* (adventi□ti de ziua a □aptea, Martorii lui iehova, Prietenii Omului); *d. mormonii; e. vindecătorii* (scienti□tii □ antoni□tii). V. *biserică, culte, denominări, religie.* I.Mih.

SECULARIZARE proces caracteristic în special epocii modeme, care constă în tendin□a de diminuare a rolului religiei în via□a socială. Sub raport institu□ional, datorită s. religia tinde să nu mai constituie o institu□ie dominantă in societatea modernă, dat fiind că ea î□i pierde influen□a asupra politicii □i administra□iei statelor, ca □i asupra altor institu□ii sociale. Dintre acestea, cele mai importante sînt cele ale controlului social, biserica modernă pierzînd dreptul de a□i organiza tribunale, închisori, efective militare etc. S. este exprimată □i de scăderea rolului religiei in socializarea indivizilor prin pierderea controlului asupra educa□iei formale. Un alt factor al s. este scăderea numărului de membrii ai bisericilor □i cre□terea numărului de atei. Ateismul a cî□tigat teren deoarece, în plan ideatic, concep□ille, teoriile □i ideile religioase tind, sau par să tindă, în epoca modernă, să fie înlocuite de cele □tiin□ifice. Afirmarea individualismului, avalorilor liberale, subordonarea normelor sociale celor economice ca □i presiunea societă□ii moderne pentru controlarea □ organizarea timpului liber al indivizilor, constituie cîteva din elementele care stau la baza (s. Acest fenomen este mult mai complex □ nu * trebuie în□eles ca un simplu atribut al modernizării. Pe de o parte, presiuni ale statului pentru laicizarea unor institu□ii sociale au existat □i în evul mediu, concretizate în luptele dintre "puterea temporală" □i cea "spirituală", . tar pe de altă parte, religia joacă un rol important □ în societatea contemporană, Asistăm astfel la apari□ia unor noi mi□cări □ organizaţii religioase, ia cre□terea numărului de membrii. ai unor biserici, dar □i la implicarea tot mai accentuată a religiei în mi□cările sociale □i na□ionale din prezent. Exemplele mi□cărilor sociale din Estul Europei, în special Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, războiul civil din fosta lugoslavie, ca □i al conflictelor din Orientul Apropiat, sînt concludente in acest sens. V. *religie, sacru/profan. k.B.*

SECURITATE SOCIALĂ sistem de legi, institu□ii □i activită□i destinate asistării persoanelor afectate de anumite riscuri la care este expusă, în principiu, întreaga populă□ie (□omaj, sărăcie, accidente de muncă, boli profesionale sau de altă natură, invaliditate, maternitate, văduvia, băMne□e etc.) □i prin care se alocă resurse !n aceste scopuri cu titlu de drepturi prevăzute de lege □i nu ca ajutor filantropic. Istoric primele măsuri de protec□ie socială (a muncitorilor în special) au fost de tip restrictiv; limitarea muncii femeilor □i a copiilor, reducerea timpului de lucru □a. Cele din□i măsuri pozitive s□au datorat ini□ativei private, fie sub forma unor ajutoare naturale (societă□i de prevedere ale muncitorilor), fie sub o formă paternalistă în cazul unor întreprinderi mari □i prospere care au alocat resurse pentru ajutorarea propriilor salaria□i, în prima jumătate a secolului nostru, □i în mod deosebit după cel de□al doilea război mondial, se constată; a. o sistematizare doctrinară mai pronun□ată in domeniul s.s. (principii, teorii, obiective); *b.* instituirea unei

legislaţii cu un mai accentuat caracter pozitiv; c. o socializare lărgită atît în privinţa sferelor de aplicare cît şi sub aspectul finanţării. Sistemele actuale de finanţare au ca principale surse vărsămintele întreprinderilor, contribuţiilor individuale ale populaţiei şi alocaţiile bugetare, in principiu, se are în vedere o redistribuire a veniturilor între categoriile active şi cele inactive, între populaţia sănătoasă şi cea afectată de anumite maladii sau incapacităţi fizice, între celibatari şi cei care au de întreţinut familii numeroase, între diferitele niveluri ierarhice şi de venituri (in anumite limite), între sectoare economice (de regulă între industrie şi comerţ, pe de o parte, şi agricultură, pe de alta) etc. *V. asisten ă socială, protec ie socială, servicii sociale.* CA.

SEGREGARE (lat. se, "aparte" şi *grex, grecis,* "mulţime"; *segrega ie,* "a se aşeza aparte"). 1. Separare rezidenţială a persoanelor cu caracteristici rasiale, etnice, culturale sau ocupaţionale similare, care tind să se aşeze şi să locuiască în acele zone ale unei comunităţi ocupate deja de alte persoane (grupuri) avînd respectivele caracteristici particulare. Prin s, se menţin şi se întăresc manifestările atitudinale şi comportamentale care îi aseamănă pe membrii grupurilor rezidenţiale şi în acelaşi timp îi deosebesc de membrii altor grupuri. S. marchează "graniţa" topografică sau/şi simbolică în relaţiile dintre "noi" (in-group) şi "ei" (out-group). Termenul de s. a fost introdus în această accepţie de către R.E. Park şi E.W. Burgess *(Introduction in the Science olSocio lgy,* 1924), în contextul teoriei ecologiei sociale urbane. în teoriile ecologice ale grupurilor etnice, relativ recente (F. Barth, M. Hechtner), conceptul de s. este asociat conceptelor de "nişă ecologică", "diviziune culturală a muncii", "graniţă culturală". Se subliniază dimensiunea simbolică a s. care uneori are, alteori nu are o proiecţie topografică corespunzătoare. 2. într-o altă accepţie, s. denumeşte acele situaţii de separare geografică şi de folosire separată a diferitelor resurse şi servicii sociale care sînt impuse cu forţa unor grupuri cu statut subordonat, dominat. Cu acest sens s. este folosită în analiza relaţiilor majoritate-minoritate, în relaţiile interetnice, în teoriile conflictului social. Situaţii de s. forţată sînt ilustrate în ghetourile evreilor din Europa medievală, de "slums"-urile negrilor în diferite regiuni ala SUA, de politica de apartheid practicată în Africa de Sud. 3. Prin extensie, s. dobîndeşte în unele lucrări acelaşi înţeles ca şi *discriminarea,* denumind diferitele practici mai mult sau mai puţin instituţionaiizate prin care se limitează accesul unor grupuri sociale la resursele de venit, statut, prestigiu social, reproduceîndu-se inegalităţile dintre grupurile dominante şi *minorită ile* etnosociale. *Vdiscriminare, minorită i sociale.* G.N.

SELECŢIE SOCIALĂ NEGATIVĂ

concept creat de Eminescu dintr-o intenţie declarată de a propune propriul său corectiv teoriei darwiniste a luptei pentru existenţă şi deci a selecţiei naturale. Teoria daminisîă ne spune că lupta pentru supravieţuire sacrifică elementele cele mai slabe şi le selectează pe cele superioare, mai bine adaptate. "Selecţia naturală", în viziunea lui Darwin, este un proces cu semn pozitiv pentru că cei ce supravieţuiesc (prin selecţie naturală) sînt cei mai buni, mai bine adaptaţi. Eminescu face, însă, constatarea că uneori *mediul socialfa*vorizează, selectează elemente negative, inamaloneţti, linguşitori, vicleni etc. Procesul prin care aceste elemente "ajung a exploata şi stăpîni elementele sănătoase şi puternice" ale unei societăţi este denumit de Eminescu **s.s.n.** *Superioritatea* prin aptitudine, muncă şi ştiinţă este înlocuită cu "dominaţia" prin viclenie, linguşire, hoţie, parazitism, minciună etc. "Naturile viguroase vor căta a întipări mediului

caracterul lor, cele slabe se vor adapta ca ceara unui mediu nedemn chiar, încît slăbiciunea e din acest punct de vedere un titlu de existenţă". (M. Eminescu, *Scrieri politice,* 1931, p. 99). Această "adaptabilitate cu un mediu nesănătos, nedemn" este o consecinţă, dar şi o condiţie a **s.s.n.** Rezultatul acestei s.n. este "pătura superpusă". "într-un mediu social şi naţional corupt prin influenţă şi dominaţie, străină vor fi promovate în ierarhia socială elementele care se adaptează pasiv, uşor şi repede mediului social corupt". Pe de altă parte, "înmulţirea peste măsură a oamenilor ce trăiesc din munca aceleiaşi sume de producători" provoacă "declasarea socială", care devine apoi mediu al s.n., căci "oamenii declasaţi" reprezintă "instrumentele cele mai bune, pentru că sînt cele mai coruptibile" de care se poate servi o dominaţie "pentru a exploata ţara, populaţiile ei autohtone" (Ibidem, p. 62-63). Teoria **s.s.n.** este o contribuţie originală, a lui Eminescu, la cercetarea procesului prin care o "pătură superpusă" poate schimba întregul sistem de stratificare al unei societăţi (cf. I. Ungureanu, *Paradigmele cunoa terii societă ii,* 1990, p. 156). Ceea ce face posibilă **s.s.n.** este fenomenul — propriu mai cu seama societăţilor moderne — de relaxare a legăturii dintre "titlurile deţinute de membrii unei "elite" şi "capacităţile" sau "competenţele" lor efective ("indiciide excelenţă", cu termenul lui Pareto). Aşa se face că în elită se aglomerează inşi fără merite şi fără capacităţi. Procesul care conduce la un asemenea rezultat este numit de Eminescu s.s.n. "Cu totul altfel stau raporturile la noi / decit în Apus n.n. /, scrie Eminescu. Trecerea din clasele de jos în cele de sus nu e reglementată prin nici un fel de organizaţii (...). *Fără muncă, iară merit,* mii şi mii de indivizi (...) se superpun poporului românesc..." (M. Eminescu, *Opere IV,* 1938-1939). Pareto nu admite acest fenomen decit cu caracter de excepţie. Eminescu demonstrează că, în România, dimpotrivă, excepţia devine regulă: "...am dovedit că deasupra poporului român istoric (...) s-a superpus o pătură (...) in rîndul celor ce-o compun (...) nu se poate naşte un autor de exemplu, un om de ştiinţă sau de litere, un om care să *compenseze* prin ştiinţă sau talent *munca na ională* ce-l susţine (...). în toate ramurile vieţii intelectuale şi ale statului, în toate încheieturile organice ale naţiunii s-au încuibat paraziţi; tocmai centrele organice sînt cuiburile în care se prăsesc şi se înmulţesc" (M. Eminescu, ibidem). Pareto face ipoteza (variabilă pentru cazul normal) că între "etichetă" şi gradul de excelenţă a celui care-o deţine ca *titlu,* ca funcţie ori ca poziţie, există o relaţie statistic necesară şi încadrează toate ahaterile în clasa excepţiilor nesemnificative. Să ne imaginăm Insă o societate în oare nu funcţionează corelaţia dintre *titlu* şi *competen ă* (capacităţile cerute de titlu), in acest caz, legea circulaţiei sociale nu se va bloca, dar ceea ce va circula va fi nu *excedentul* unei capacităţi ci *deficitul* ei. Eminescu numeşte acest proces s.s.n. Pareto analizează cazul în care s.s. este un joc de "sumă pozitivă" şi ignoră cazul acelui joc al selecţiei prin care ceea ce se adună în "elită" dă un rezultat de "sumă negativă". în acest caz, elita este un foc de *acumulare a deficitului social* şi acest deficit se rezolvă pe seama "parazitismului social", deci în contul şi pe seama muncii necompensate a societăţii. Ideea teoretică a s.n. şi a unei elite cu semnul minus nu-şi pierde valabilitatea cînd părăsim cazul empiric al societăţii româneşti. Ea este cu adevărat o idee teoretică, nu pur şi simplu o "generalizare empirică", şi ca atare îşi păstrează valoarea teoretică independent de situaţia empirică prin care s-a ilustrat. Ce *este o elită cu semnul minus? Aceea in care se adună cei ai căror indici dă capacitate reală se află sub nivelul indicilor de capacitate ceru i de titlurile ocupate ("etichetele"corespunzătoare locului*

de inut ntr o "clasă"a societă ii). Elita, in sensul sociologiei paretiene, ii cuprinde pe cei care au indicii maximi de capacitate. Din acest punct de vedere vom constata că acest concept a! iui Pareto este un "concept teoretic", redă un caz *limită.* Oricum, elita reprezintă o "clasă pozitivă", la Pareto, adică acea "clasă" care grupează cele mai nalte capacităţi n raport cu titlurile ("etichetele") corespunzătoare. Putem să ne imaginăm nsă şi cazul opus, al unei "clase superioare şi negative", care grupează altminteri spus, indivizii cu indicii de capacitate cei mai scăzuţi. Cazul ar fi acela in care, de exemplu, n elita medicilor s ar afla nu medicul cu indicele cel mai ridicat de capacitate ci acela care are indicele cel mai scăzut de capacitate. Prin urmare, ntr o societate nu circulă doar indicii ci şi "etichetele" astfel că la adăpostul unei e tichete pot circula nu "capacităţi" ci "nulităţi" şi n felul acesta, n locul capacităţilor, n elită se acumulează nulităţile. Şi aceasta pentru că orice titlu are un indice de excelenţă care variază de la un minim la un maxim. n viziunea lui Pareto, o elită este o mărime sociologică de valoare pozitivă. Dar această mărime poate avea o valoare negativă dacă n elită se grupează indivizi cu indici minimi de capacitate profesională n raport cu nivelul la care se situează titlurile (etichetele) deţinute. Aceasta este o "clasă negativă". De unde putem deduce aceasta? O elită nseamnă combinarea dintre un număr de titluri Pi şi un număr Ni de indivizi cu indicii (nivelurile) cei mai ridicaţi pentru capacităţile cerute de acele titluri. Deci:

(SPimax • Nitnax) / numărul total al membrilor elitei)

Dar pot fi cazuri n care mărimile să fie asociate prin relaţie invers proporţională: deci nivelurile profesionale care cer competenţele cele mai nalte să fie ocupate de indivizi cu capacităţile cele mai scăzute. Deci:

(XPimin • Nirni^) / N

Este cazul In care avem un deficit de capacităţi profesionale n populaţia care ocupă (deţine) locurile ntr o elită. C nd numărul celor care deţin "eticheta" unei clase fără a avea calităţile corespunzătoare acesteia l depăşeşte pe al celor care posedă eticheta ei au calităţi corespunzătoare ei, vorbim despre *"clasă negativă".* Pareto asimilează conceptul său de elită acelor cazuri n care "locurile" sau "eticheta" cu indice maxim de capacitate s nt ocupate de indivizi cu indici maximi de capacitate (este primul caz). Cazul al doilea descrie acele situaţii n care elitele capătă profil de "clasă negativă" (clasă n care se acumulează un deficit de capacităţi şi competenţe: adică "locurile" din elită sau eticheta s nt ocupate (deţinute) de inşi cu capacităţi mediocre). Prin urmare, este corect să vorbim despre "clase pozitive" şi "clase negative", aşa cum şi procedează Eminescu n sociologia sa. C t priveşte elitele, acestea s nt "clase teoretice" ntrucit prezumăm că ele trebuie să fie constituite din indivizi cu indici maximi de capacitate. n realitate nsă aceste elite "teoretice", ca ansamblu de "tocuri" (titluri) cu indici "teoretici" superiori, pot fi ocupate de inşi cu indici inferiori de capacitate ("clase ne; gative"). Procesul prin care o "elită", ca ansamblu de titluri cu indicimaximi de excelenţă, este ocupată de o clasă de indivizi cu indici minimi de capacitate ("clasă negativă") poartă numele de s.s.n.. *V. circula ia elitelor, compensa ia muncii, pătură superpusă.* **I.B.**

SEMICULTURA concept folosit de C.' Rădulescu Motru (1868 1957) pentru a desemna lipsa armoniei ntre elementele sufleteşti ale unui popor, prezenţa unor "oscilaţii şi ciocniri", absenţa unei unităţi sufleteşti, dar care nu lăsa impresia unui "rău ntocmit", ci a "ceva nedesăv rşit". S. nu are acea notă de falsitate pe care o int lnim la pseudocultură, ci "stă la jumătatea drumului' ' ce duce la cultura desăv rşită. Orice popor care nu este

strivit de condiţii istorice, geografice, antropologice nenorocite poate atinge starea de s.. Popoarele semiculte oferă un mediu sănătos indivizilor şi permite ivirea unor "indivizi extraordinari" din eforturile cărora a rezultat cultura *(Cultura română i politicianismul,* 1904). *V. cultură, pseudocultură.* M.L.

SERENDIP1TATE *(Serendip,* "numele antic al ţării Sri Lanka"), termen lansat de Horace Walpole n 1754 ntr o scrisoare către Horace Mann pentru a desemna "facultatea sau şansa de a găsi o evidenţă neprevăzută pentru anumite idei sau (pentru a se referi) la identificarea surprinzătoare a noi obiecte sau relaţii care nu erau n mod special căutate". n sociologie, s. este un procedeu metodic de observare colaterală a acelor manifestări, fenomene sau evenimente care s nt sau par neanticipate sau ciudate, dar care au efecte strategice n contextul unui proiect de cercetare. Accentul este pus pe posibilităţile de descoperire, din nt mplare sau datorită perspicacităţii, a unor rezultate importante care nu erau iniţial căutate. De aceea se numesc rezultate sau descoperiri sarendipitale. ApH.. carea exclusivă a algoritmului de testare a ipotezelor, are asociat riscul de ngustare a c mpului investigativ, a curiozităţii de a observa aite manifestări sau de a culege alte date dec t cele pe care ipoteza iniţială le solicită. S. ndeamnă la manifestarea activă şi extinsă a curiozităţii investigative provocate de apariţia unor inconsistenţe n date sau a unor deviaţii de la normalitatea aparentă. n felul acesta se adună noi date şi informaţii, se fac noi inferenţe şi chiar se reformulează ipotezele iniţiale sau se adaugă altele noi, extinz ndu se sau schimb ndu se cadrul teoretic iniţial. V. *imagina ie sociologică, testarea ipotezelor statistice.* L.V.

SERIE termen invocat de A.D. Xenopoi (ies *principes fondamentaux de l'histoire,* 1899, *La theorie de l'histoire,* 1908) pentru a legitima din punct de vedere logic ştiinţele istorice, care au ca obiect fenomenele individuale, particulare şi unice ce nu pot fi subsumate, prin generalizare, legilor cauzale. S. constă n nlănţuirea cauzală n timp (se rialitate) a fenomenelor.individuale, particulare, unice, adică a faptelor de succesiune, fiind factorul logic constitutiv al ştiinţelor istorice. Ea ndeplineşte rolul de "organizator ştiinţific", de sistematizator al istoriei, similar ou rolul pe care l are noţiunea de lege n constituirea ştiinţelor teoretice care au ca obiect faptele de repetiţie. S. este considerată de Xenopoi o soluţie teoretică superioară conceptului de valoare istorică (W. Dilthey, W. Windelband, H. Rickert) pentru legitimarea ştiinţifică a disciplinelor istorice. Descoperirea s, rezultă din cercetarea minuţioasă a faptelor succesive, tot aşa cum descoperirea legilor rezultă din studiul faptelor coexistente dar de repetiţie. n toate s. istorice şi fac prezenţa trei factori: forţa e voluţiei, acţiunea mediului şi puterea individualităţii. S. pot fi paralele sau succesive. *V. cauzalitate, lege, sociologie.* M.L.

SERVICII SOCIALE 1. Totalitatea serviciilor oferite de către_ştat populaţiei n mod gratuit sau la un tarif redus. Prin s.s. se distribuie o parte considerabilă a fondurilor de consum social. Cuprinderea şi importanţa acestora diferă de la o societate la alta, de la o etapă istorică la alta etc. Principalele domenii n care n forme şi n grade diferite se dezvoltă s.s. s nt: ocrotirea sănătăţii, nvăţăm ntul, activităţile cultural artistice, e ducaţia fizică şi sportul, transportul n comun etc. Gradul de dezvoltare a s.s. este direct proporţional cu nivelul economic de dezvoltare a societăţii şi cu importanta acordată In politica de stat problemelor de asigurare a condiţiilor de viaţă a populaţiei şi reducerii inegalităţilor sociale. 2. n sens larg, s.s. desemnează totalitatea serviciilor pe care o

comunitate (localitate, asocia□ie etc.) le asigură total sau par□ial, pentru to□ membrii ei sau pentru segmente particulare care manifestă o nevoie sporită de astfel de servicii. în această accep□iune, în sfera s.s. sînt incluse □i serviciile oferite de comunită□ile locale sau de către asocia□ii membrilor lor. Cercetarea sociologică a s.s. este interesată în special de accesibilitatea diferitelor categorii sociale la s.s., calitatea generală □i specifică a acestor servicii, modul în care sînt organizate, consecin□ele sociale ale func□ionalităţii lor eficiente sau deficitare, dinamica nevoilor de s.s. în raport cu caracteristici ale popula□iei □ ale societă□ii globale, raportul dintre grupurile marginale □i s.s. *V. asisten ă socială, calitatea vie ii, sociologie economică.* D.S.

SEX (RELA□II ÎNTRE SEXE) Identitatea sexuală este o componentă esen□ială a personalităţii umane. Toate societă□ile folosesc diferen□ele anatomice dintre bărbat □i femeie pentru a defini anumite roluri de s. Acestea sînt ansambluri de obliga□ii □i îndatoriri atribuite în raport cu s. Atribuirea începe în prima perioadă a vie□ii copilului; acesta învaţă să fie bărbat sau femeie □i îşi păstrează identitatea întreaga viaţă. în raport cu rolurile de s., se a□teaptă ca tradi□ional femeia să fie pasivă, blîndă, îndurătoare, dependentă, iar bărbatul să fie activ, independent, capabil de autocontrol, dominant □i chiar agresiv. El ar asigura securitatea economică a familiei, ar proteja membrii familiei împotriva pericolelor exterioare, ar lua decizii importante □i ar fi principalul de□hător al autorităţii. Rolul tradi□ional al femeii este centrat pe casă □i familie; prestigiul so□iei este derivat, în mod obi□nuit, din prestigiul so□ului. Rolurile de s. sînt mai precis prescrise în cazul bărba□ilor. Fetele tinere pot adopta unele comportamente considerate tradi□ional a fi asociate bărbatului (să îmbrace pantaloni, să practice un sport de performanţă), dar bărbatului nu i se permite să se îmbrace cu rochi', să se fardeze sau să poarte bijuterii). > Dacă diferen□ele dintre s. sînt evidente □i puternic înrădăcinate în fiecare societate, în schimb este mai dificil de explicat căror factori se datorează ele. în acest domeniu se confruntă două explica□ii: una care apreciază că factorii biologici sînt esen□iali □i a doua care insistă pe' rolul factorilor culturali. *Explica ia biologică* porne□te de la deosebirile genitale dintre bărbat □i femeie. Din aceste deosebiri decurg unele consecin□e: secre□ile hormonale la bărba□i permit dezvoltarea musculară □i conferă o for□ă fizică mai mare; dar aparatul genetic masculin este mai pu□in protejat împotriva unor maladii; bărbatul se maturizează mai greu decît femeia; rata mortalităţii este mai mare la bărba□i; durata medie a vie□ii este mai mare la femei. Cercetările psihologice au pus în evidenţă faptul că diferen□ele dintre s. se manifestă din primii ani de viaţă, ceea ce a permis formularea ideii că ele sînt determinate biologic. în replică cu aceste teorii, au fost formulate teoriile *influen elor culturale* care argumentează că diferen□ele foarte timpurii se pot datora □i faptului că socializarea diferen□ială a s. începe practic de la na□tere. Dacă diferen□ele între s. ar fi determinate doar biologic, înseamnă că ele ar trebui să fie similare în toate culturile. Or, în realitate, in□tîlnim o mare varietate de seturi de roluri în raport cu s. De aici se deduce concluzia că factorul determinant este cultura. Rolurile de s. se dobîndesc prin socializare: individul învaţă atitudinile □i comportamentele care se a□teaptă de la cel care apar□ine unei categorii de s. Socializarea se face în raport cu anumite stereotipii sexuale: băie□ii sînt îmbrăca□i în albastru □i fetele în roz; camerele lor sînt decorate diferit; jocurile □i jucăriile sînt diferite. Un rol esen□ial revine limbajului: copiii învaţă cu ajutorul cuvintelor să facă diferen□ele dintre s. □i, în acela□ timp, învaţă că bărbatul este plasat mereu înainte (inclusiv în

învă□area gramaticii; întîi apare "el" □i pe urmă "ea"). Socializarea băie□ilor este mai dificilă decît a fetelor □i se face, de multe ori, în termeni negativ; (se men□ionează ce nu are voie să facă: să nu ptîngă, să nu ţie fricos, să nu se joace cu păpu□). întrucît socializarea este făcută în principal de către mamă, fetele învaţă mai u□or rolul s., putînd utiliza □i identificarea cu părintele. Diferen□ierea rolurilor de s. devine □i mai evidentă în perioada adolescen□ei: fata devine interesată să atragă băie□i □i învaţă că poate realiza acest lucru manifes□ tîndu□i "feminitatea". □coala accentuează stereotipiile sexuale; multe texte pentru copii sînt construite pe diferen□ierea tradi□onală e rolurilor de s. Consilierii □colari □i profesionali ac□ionează în aceea□ direc□ie: orientează fetele spre ocupa□ii "feminine" □i băie□ii spre ocupa□ii "masculine". Mijloacele de comunicare în masă întăresc stereotipiile sexuale (chiar □i în cele mai recente produc□ii cinematografice □i TV, pretins nonconformiste bărbatul este prezentat ca fiind puternic, curajos, întreprinzător, iar femeia ca fiind simpatică, gra□ioasă, atractivă, dacă nu chiar un obiect sexual pentru bărba□i). • în majoritatea societă□ilor, rolurile bărba□ilor □i femeilor nu sînt numai diferite dar sînt □i /negale. Din punct de vedere psihologic, bărbatul este educat să fie dominant, să aibă rolul principal în luarea deciziilor, în timp ce femeia este educată să fie supusă □i obedientă. Inegalităţile dintre sexe sînt înrădăcinate în structurarea □i func□ionarea tuturor institu□ilor sociale: educa□ie, muncă, exercitarea puterii. Femeile sînt supuse unui *sexism institu iona* feaf (stereotipii sexuale, prejudicii □i discriminări). De□ discriminările tradi□onale în accesul la o *carieră educa ională* au fost legal înlăturate în majoritatea ţărilor dezvoltate sauîn curs de dezvoltare, în realitate continuă să func□oneze anumite discriminări. Chiar părin□i încurajează mai mult băie□ii să urmeze o carieră □colară superioară. Dacă numărul bacalaurea□ilor este aproximativ egal pe cele două s., în schimb numărul absolven□ilor. (bărba□i) de învăţămlnt superior este mai mare decît numărul absolventelor, iar numărul bărba□ilor cu titlul de doctor este de cîteva ori mai mare decît numărul femeilor care ob□in acest titlu. Majoritatea femeilor urmează studii umaniste sau care conduc la o carieră didactică în învăţămintul preuniversitar, în timp ce majoritatea bărba□ilor urmează studii inginere□ti, manageriale sau care conduc la o carieră □tiin□ifică. în *domeniul muncii* s□au înregistrat schimbări semnificative. Pînă la jumătatea secolului al XX□lea, numărul femei□ lor care aveau o activitate permanentă extrafatnilială era redus. După 1950, ponderea femeilor cu o ocupa□ie extrafamilială permanentă a crescut rapid, ceea ce a făcut să crească □i ponderea lor în totalul for□ei de muncă. Sub acest aspect, situa□ia este foarte diferită de la o □ară la alta. Gradul de ocupare cel mai ridicat se tntîlne□te în ţările socialiste □i în fostele ţări socialiste din Europa. Explica□ile acestor diferen□e sînt atit de natură economică (salariile relativ scăzute ala bărba□ilor obligă femeile să caute un loc de muncă) cît □i politică (promovarea politică a e□ galltăţii femeilor cu bărba□ii). De□ accesul la muncă este mai pu□in discriminatoriu sau ne□ discriminatoriu, femeile continuă să fie plătite mai pu□in decît bărba□i. în unele situa□ii este vorba de o discriminare absolută: de□ bărbatul □i femeia îndeplinesc acelea□ condi□ii de calificare, competenţă profesionale sau vechime, ei primesc salarii diferite. Această procedură se conformează □i stereotipiilor sexuale conform cărora bărbatul trebuie să primească un salariu mai mare întrucît el are de între□inut o familie. în alte situa□ii, este vorba de o discriminare relativă provenită din faptul că femeile ocupă mai ales func□ii subalterne □i au o experienţă profesională mai scurtă. Multe ocupa□ii sînt dimensionate "masculin" sau predominant "masculin" (ma□

joritatea profesorilor universitari, a poli□□tilor □i inginerilor slnt bărba□i), în timp ce altele sînt dimensionate "feminin" sau predominant "feminin" (majoritatea persoanelor care lucrează în învă□ămîntul preuniversitar, în librării, în activită□i de secretariat sînt femei). Această dimensionare în raport cu s. implică □i o anumită inegalitate; femeile secretare sînt subordonate unui □ef bărbat, asistentele medicale sînt subordonate unui doctor bărbat. în unele profesii considerate esen□ial masculine (judecători, avoca□i, arhitec□i, medici) s□a constatat în anii 1970□1980 o cre□tere a ponderii femeilor, fără a se ajunge însă la egalizarea ponderii bărba□ilor. Profesiile predominant feminine oferă pu□ine posibilită□i de avansare în ierarhia organiza□ională. Companiile sînt reticente în a accepta femei tinere în posturi de conducere, pe considerentul că peste un anumit timp femeia î□i va întrerupe activitatea pentru a na□te □i a□i îngriji copiii. După încheierea fertilită□ii, femeia este considerată prea bătrînă pentru a ocupa un post de conducere important. Unul dintre domeniile cu cele mai puternice manifestări ale sexis□ mului institu□ionalizat este politica care este considerată în majoritatea societă□ilor ca fiind o activitate rezervată bărba□ilor. Numărul femeilor care ocupă func□ii de □efi de state, □efi de guverne, mini□tri sau prefec□i este foarte redus. în conformitate cu stereotipiile sexiste, se apreciază că este "nefeminin" ca femeile să se implice într□o activitate "murdară" cum este politica. în unele societă□i, sexismul în politică a început să se diminueze. în S.U.A., Fran□a, Germania, guvernele cuprind cel pu□in 2□3 femei cu rang de ministru. Prin aceasta se răspunde presiunilor exercitate de mi□cările feministe □i, în acela□i timp, se ia în considerare faptul că femeile reprezintă o categorie electorală extrem de importantă. • Deosebiri între rolurile bărba□ilor □i femeilor există în fiecare societate, dar ele devin o problemă socială atunci cind un număr semnificativ de oameni obiectează împotriva sexismului institu□ionalizat. Răspunsurile date de cercetările sociologice la problemele ce decurg din diferen□ierile de s. diferă în raport cu perspectiva teoretică utilizată. *Perspectiva func ionalistă* consideră că problemele legate de rolurile de s. decurg din schimbările sociale care au avut loc în societate. în mod tradi□ional, diferen□ele între rolurile de s. erau bazate pe diferen□ierile biologice: femeia se ocupa cu gospodăria □i cu copiii, iar bărbatul asigura suportul economic. Revolu□ia industrială a perturbat aceste.aranjamente tradi□ionale. Realitatea economică s□a schimbat însă mult mai rapid comparativ cu atitudinile □i mentalită□ile. Solu□ia propusă de func□onali□ti la această problemă este de a asigura o mai mare conformitate a atitudinilor □i a□teptărilor cu actualele condi□ii. Unii autori argumehtează chiar o reîntoarcere la trecutul stabil □i consideră că o egalitate a s. este dis□ func□ională. Diviziunea tradi□ională a muncii între bărba□i □i femei este considerată că a fost mai eficientă întrucît ea permitea socializarea unor roluri de s. specializate în cadrul unor familii stabile. Al□i func□onali□ti argumentează necesitatea unei redefiniri a rolurilor de s. prin luarea în considerare a schimbărilor economice, politice □i sociale □i a unei restructurări a institu□ilor sociale pentru a elimina sexismul care le este implicit. *Perspectiva conflictualistă* consideră că discriminarea femeilor este unul dintre aspectele opresiunii universale. Bărba□i □i□au folosit for□a pentru a domina femeile □i au creat institu□i prin care să□i perpetueze puterea □i autoritatea. Schimbările economice □i politice au permis femeilor să cî□tige mai multă putere □i autoritate. Ele devin tot mai con□tiente de discriminările la care sînt supuse □i se mobilizează să înlăture sexismul institu□ionalizat. Pentru perspectiva func□onalistă, ac□iunea socială constituie calea de urmat pentru a instaura justi□ia în raporturile dintre s. *Pers*

pectiva psihosociologică consideră că deosebirile dintre rolurile de s. sînt puternic ata□ate personalită□ii □i sînt rezultatul socializării diferen□iate. *Perspectiva biosocială* consideră deosebirile dintre s. ca fiind condi□ionate biologic; în acest caz, nimic nu mai este de făcut, realitatea trebuie acceptată a□a cum este. *Perspectivele behaviohste* □i înrer□ *ac ioniste* argumentează că inegalită□ile dintre s. pot fi eliminate prin modificarea procesului de socializare. • RAPORTURI ÎNTRE SEXE. Analiza □tiin□ifică a comportamentelor sexuale □i a r.s. este dificil de realieat întrucît se confruntă cu numeroase tabuuri, jumătă□i de adevăr sau considera□ii false.O idee puternic înrădăcinată în con□tiin□a colectivă □i care influen□ează □i cercetarea □tiin□ifică constă în aprecierea unui anumit tip de comportament sexual ca fiind normal □i în eticheterea celorlalte tipuri de comportamente ca fiind anormale. Cercetările antropologice au pus în evidenţă că orice tip de comportament sexual a fost sau este practicat într□o societate în care a fost sau este considerat normal. Sociologia r.s. este□în mare parte tributară concep□iei cre□tine asupra sexualită□ii. Cre□tinismul timpuriu a acceptat rela□ile sexuale numai între so□i □i numai în scopul reproducerii. Abstinen□a era considerată un Ideal pentru bunul cre□tin, iar preocuparea pentru sexualitate era văzută ca ceva diavolesc. Unele culte protestante sau neoprotestante au reafirmat reprimarea dorin□ei sexuale. în general, se poate constata in istoria sexualită□i din societă□ile vestice o alternanţă a perioadelor de represiune cu cele de permisivitate în rela□ile sexuale. De asemenea, se poate observa o permanentă distanţă între morala sexuală □i comportamentele sexuale efective.^ în toate societă□ile sexualitatea este asociată cu iubirea. Filosofii antici au arătat că iubirea nu este la fel în toate situa□ile. Din acest motiv, grecii utilizau trei expresii diferite: eros care desemna iubirea romantică sau sexuală; *agape* care desemna iubirea altruistă □i *philos* care desemna lubirea fraternă. în psihologia contemporană este larg utilizată clasificarea lui Jophn Alan Lee *{Colours of Love,* 1974) bazată pe un model circular cu □ase tipuri: a. *iubirea romantică* (atrac□ia este ira□ională □i are o puternică componentă erotică); *b. iubi , rea maniacă* (emo□ie intensă □i pasiune, dorinţă puternică de posesiune); c. *iubire e□ goistă* (preocuparea este de a implica emo□ional partenerul cit mai mult posibil, evitîndu□ se dependen□a emo□ională fa□ă de acesta); d. *iubirea pragmatică* (evaluarea atentă a păr□ilor bune □i rele ale partenerului, fără pasiune, într□o manieră competitivă); e. *iubirea camaradereasca* (prietenie de lungă durată, bazată pe loialitate □i încredere, pasiunile sînt reduse); *f. iubirea altruistă* (preocuparea pentru nevoile partenerului, fără preten□ie de recompensă). Aceste tipuri sînt inegal distribuite în raport cu s., vîrsta, apartenen□a etnică. • Analizele sociologice □i antropologice au pus în evidenţă faptul că r.s. s□au modificat de□a lungul istoriei. O schimbare vizibilă în r.s. s□a produs la sfîr□itul secolului al XIX□lea □i în secolul al XX□lea. Aceste schimbări au□fost considerate de unii anali□ti drept o "revolu□ie sexuală". La o analiză mai obiectivă se constată însă că această "revolu□ie" constă mai curînd în faptul că tinerii sînt mai deschi□ în a discuta problemele lor sexuale □i că schimbările sint mai pu□in semnificative la nivelul comportamentelor efective. O altă schimbare constă în faptul că problemele sexuale sînt frecvent prezente în mijloacele de comunicare în masă. Datele □tiin□ifice privind sexualitatea în societă□ile contemporane au început să devină tot mai numeroase, de□ multe dintre ele au fost ob□inute prin utilizarea unor metodologii discutabile (insuficientă reprezentativitate, ponderea mare a nonrăspunsurilor). Cercetările sînt convergente în a sus□ine că au

avut loc: o cre□tere a ponderii persoanelor cu o experien□ sexuală premaritală, o scădere a vîrstei medii la prima experien□ sexuală, o cre□tere a ponderii cuplurilor în care unul sau ambii parteneri au rela□i sexuale extramari□tale, o extindere a practicării sexualit□□i orale, o descre□tere a practicii prostitu□iei, o intensificare a utilizării mijloacelor contraceptive, o cre□tere a utilizării materialelor erotice □, în general, o cre□tere a liberalismului sexual. Schimbările sînt mai evidente la nivelul tinerilor □ persoanelor cu un nivel ridicat de instruc□ie.La nivelul cuno□tin□ei publice, schimbarea cea mai evidentă este liberalismul sexual al femeilor: exprimarea publică a problemelor lor sexuale, exprimarea dreptului la satisfac□ie sexuală. Aceste schimbări nu au dus însă la eliminarea sexismului institu□iona□lizat. Un aspect controversat al liberalismului sexual îl constituie practicarea deschisă a *homosexualit ii.* Nu se poate afirma cu certitudine că a avut loc o cre□tere a practicilor homosexuale; datele pentru perioadele anterioare sînt aproape inexistente sau nu pot fi utilizate pentru o compara□ie validă. Singurul lucru evident este faptul că homosexualii nu□i mai ascund op□iunea sexuală. Explica□ia □tiin□ifică a homosexualit□□i este intr□o fază incipientă, teoriile existente putînd fi considerate mai curînd ipoteze. Unele explica□ii afirmă că homosexualitatea este ereditară; altele identifică originile acestui tip de comportament în familie (homosexuali au avut o mamă dominatoare □i posesivă □ un tată neafectiv □i ostil). Teoriile sociologice apreciază că homosexualitatea se învă□ă □i este determinată de contextele societale. Cre□terea numărului cazurilor îmbolnăvirilor de SIDA a frînat temporar practicarea homosexualit□□ii, îndeosebi a celei de grup. încadrarea legală a acestui comportament sexual este foarte diferită de la o societate la alta: în unele □ări, reprimarea este foarte puternică, mergind pînă la condamnarea la închisoare pe via□ă; în alte □ări, homosexualitatea a fost legalizată sau practicarea ei este tolerată. Reprimarea se concentrează aproape exclusiv asupra .homosexualit□□i masculine, în timp ce homosexualitatea feminină (lesbianismul) este, în mod obi□nuit, ignorată. • Un declin evident a înregistrat practicarea *prostitu iei,* fapt datorat atît liberalismului sexual cît □i a cre□terii numărului de locuri de muncă pentru femei.în □ările din Europa de Est, practicarea prostitu□iei s□a intensificat după 1990. Situa□ia este explicabilă prin starea generală de criză din aceste societ□i □ prin faptul că anterior fusese sever reprimată. Din punct de vedere legal, prostitu□ia este ilegală în majoritatea societ□ilor, dar în multe locuri este tolerată pe considerentul că răspunde unor nevoi sociale □ că interzicerea ei ar provoca probleme mult mai grave. • Liberalismul sexual a fost asociat □ cu extinderea *pornografiei.* Definirea obscenit□ii este o problemă foarte dificilă □ se face în mod foarte diferit de la o societate la alta □ chiarîn cadrul aceleia□ societ□i□de ia un grup la altul. Deosebirea care se face în ultima vre□me între materiale erotice □ materiale pornografice este imprecisă □ subiect de interpretări diferite. Interdic□ia pornografiei se confruntă peste tot cu aspecte legate de drep□turile □ libert□□ile indfvidului. Cercetările privind impactul social al pornografiei sînt divergente: unele consideră că pornografia contribuie la cre□terea ratei violurilor; altele sus□in că nu există o corela□ie semnificativă între expunerea la pornografie □ rata violurilor. Cenzurarea pornografiei poate răspunde la imperativele moralei publice, dar poatefi folosită □ ca un mijloc de reprimare a unor crea□ii artistice. # *Problemele sociale i juridice* ale r.s. sînt extrem de complicate. în trecut exista un consens relativ asupra sexualit□□ normale □ anormale, iar legile erau, în bună parte, în concordan□ă cu a□teptările sociale, în prezent, nu mai există o concordan□ă

între comportamentele sexuale efective, a□teptările sociale □ reglementările legale. în • S.U.A., de exemplu, legile prevăd pedepse foarte severe (pînă la 20 de ani închisoare) pentru cuplurile care p.□actică sexualitatea orală. Cercetările indică însă că această practică sexuală este utilizată de peste jumătate din numărul cuplurilor americane. Consensul asupra ceea ce nu este permis în raporturile sexuale se reduce la cîteva aspecte: condamnarea violurilor, interzicerea contactelor sexuale în locurile publice, interzicerea folosirii copiilor pentru practici sexuale. 'Răspunsurile date problemelor sociale ale r.s. se diferen□iază în raport cu peîspectiva teoretică a'doptată. *Func ionali tii* consideră că prostitu□ia este inevitabilă □i benefică pentru societate (crează locuri de muncă pentru cei cu calificare slabă, permite persoanelor care nu doresc sau nu pot să aibă rela□ii sexuale permanente să□i satisfacă necesit□□ile sexuale, evitînd astfel utilizarea violen□ei). Tot din perspectiva func□ionalistă se argumentează □i restrîngerea raporturilor sexuale premaritale □i extramaritale pe motivul că s□ar asigura integritatea sistemului de rudenie, s□ar evita confuziile în ce prive□te paternitatea □ s□ar facilita transmisia mo□tenirii spre copii. Restric□ii□le sexuale sînt func□ionale întrucît permit utilizarea energiei în scopuri sociale mal utile. Pornografia ar trebui eliminată întrucît încurajează sexualitatea premaritală □i extramaritală. Homosexualitatea ar trebui interzisă pentru că ea nu îndepline□te nici o func□ie socială utilă. Din *perspectiva conflic tualistă,* pornografia, homosexualitatea □ prostitu□ia sînt forme ale luptelor sociale □ domenii ale discriminării. Reprimarea lor se dovede□te în cele din urmă disfunc□ională, întrucît conduce la crearea unei "pie□e negre" a obiectelor □i serviciilor interzise □ la încurajarea crimei organizate pentru asigurarea controlului acestei pie□e foarte profitabile. Adep□i conftictualismului insistă pentru mai multă permisivitate din partea societ□ii în a□titudinea fa□ă de comportamentele sexuale □i încurajează lupta organizată pentru recunoa□terea drepturilor "minorit□□ilor sexuale". *V. căsătorie, discriminare, familie, feminism, homosexualitate, pornogralie, prostitu ie.*
I.NIlh.

SIMBOL (gr. *symbolon* "semn de recunoa□tere"), ceva (orice) care social reprezintă, evocă, *semnifică* altceva decît este. De exemplu, în poemul lui Edgar E. Poe "Never more", corbul apare ca pasăre a mor□ii, a pierderii ireparabile. Ceasul □i semaforul simbolizează ordinea din lumea ora□elor. Există o simbolistică a culorilor. "în sistemul actual — scria CI. Levi Strauss —, semnul ro□u evocă primejdia, violen□a, sîngele, iar verdele speran□a, calmul □i desfă□urarea placidă a unui proces natural, ca acela al vegeta□iei... Dacă opozi□ia *ro u/verde* este inversată, con□inutul el semantic este decalat în mod perceptibil, pentru că ro□ul rămîne ro□u, iar verdele rămîne verde, nu numai în calitate de stimuli senzoriali dota□i fiecare cu o valoare proprie, ci pentru că ele sînt suporturi ale unui simbolism tradi□ional". S. este o componentă fundamentală a oricărei culturi. Oamenii sînt singurele fiin□e care' au capacitatea de a crea □i a utiliza s. într□adevăr, s. au transformat strămo□i antropoizi în oameni □i i□au făcut fiin□e sociale. Alte organisme pot comunica semnifica□ii prin gesturi, sunete, atingere □i emana□ii chimice, dar într□o mare măsură semnifica□ii□le (în□elesurile) acestor semnale sînt programate genetic. Actele noastre sociale implică o activitate simbolică (limbă, gesturi), o transformare constantă a rolurilor, respectiv a actorilor, fiecare din ei devenind într□un anumit sens "un altul generalizat", interac□ionismul simbolic a eviden□iat înrîurirea reciprocă a indivizilor prin s,, semnifica□ii □i interpretări. *Limba* (vorbită □i scrisă) este cea mai importantă

componentă a.simbolismului social. Ea este "vehiculul" spiritului □i cel mai însemnat mijloc de comunicare □i de socializare. După E. Sa□pir, formele scrise sînt s. secundare ale s. vorbite, adică "s. de s.". *Expresiile faciale (mimica) joacă i ele rolul de* s. sociale. Prin intermediul lor vizualizăm bucuria, dezgustul, surpriza, triste□ea, mînia, indiferen□a etc. *Gesturile* se referă la mi□cările corpului prin care se poate exprima o idee, un sentiment etc, sau pentru a da mai multă expresivitate vorbirii. Spre deosebire de s. verbale, s. non□verbale sînt mult mai abundent folosite în interac□iunile sociale. Bazat pe experimente, Albert Mehrabian a stabilit că impactul total al unui mesaj este în propor□ie de.7% verbal, 38% vocal □i 55% facial. Un alt specialist, Raymond L. Birdwhistell sugerează că nu mai mult de 30 pînă la 35% din semnifica□iile unei conversa□ii sau ale unei interac□iuni sînt transmise prin intermediul cuvintelor. *Obiecte* ca steagurile, statuile, picturile, icoanele, uniformele, de asemenea servesc ca s. sociale. Filosoful german E. Cassirer arăta că "omul nu mai trăie□te într□un univers exclusiv fizic, ci într□un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta... sînt componente ale acestui univers. Omul nu mai poate înfrunta realitatea în mod nemijlocit, el nu o mai poate privi față în față... Atît de mult s□a învelit pe sine cu forme lingvistice, cu s. mitologice sau cu rituri religioase, încît nu poate vedea sau cunoa□te nimic decît prin mijlocirea acestui mediu artificial". Cultura constă — după acesta — în s. □i se transmite prin comunicarea s. Omul nu este numai *animal ra ional este* deopotrivă emo□ional □i ra□ional, mai precis un *animal symbolicum,* un utilizator de simboluri. *V. limbă, interac ionism simbolic, cultură.* I.F.

SIMPLEXIA VALORILOR neologism derivat din lat. *simplex,* "unitar", □i aplicat în sociologia axiologică creată de Eugeniu Spe□ran□a (1888□1972). El desemnează "factorul unificator", "nucleul de valori" care conferă identitate grupurilor sociale. Termenii sinonimi: □esătura con□inuturilor (valorilor) circulante, nucleul imponderabil al valorilor, complex spiritual interpsihic, factorul ideal *(Introducere în sociologie, II, Principiile fundamentale ale sociologiei,* 1939). Elementele constitutive ale s.v. sînt: ideile, credin□ele, idealurile, modurile de apreciere care circulă în grupurile sociale. Sursa valorilor circulante sînt elitele, masa popula□iei fiind depozitarea acestora. S.v. influen□ează afinitatea □i gradul de coeziune al grupurilor prin: modul cum oglindesc unele caractere psihologice sau antropologice ale grupului, selec□ia □i supravie□uirea con□inuturilor valorilor, influen□a reciprocă a con□inuturilor circulante □i a "totalului" lor. *V. sociologie românească, valoare.* M.L.

SIMULARE tehnică cvasiexperimentală de cercetare care constă în substituirea unui sistem cu un model în vederea studierii fenomenelor, rela□iilor □i proceselor cu un grad înalt de complexitate. S. nu se reduce la imitarea sau reproducerea sistemelor reale, ci introduce simplificări strategice în compozi□ia lor pentru a accentua caracteristici sau rela□ii reprezentative. între modelul de s. □i sistemul de referin□ă apare astfel o distan□are numită "decalaj al s." (R.P. Abeison, 1968). Mărimea decalajului depinde de amploarea simplificărilor introduse □i de gradul de cunoa□tere prealabilă a sistemului supus s. De altfel, s. presupune un anumit nivel prealabil de cunoa□tere a sistemului real. Forma însă□ a s. depinde de acest nivel. în acest sens, se disting trei tipuri de s.: *a. Iconică:* se bazează pe cunoa□terea comună, descriptivă sau pre□teoretică □i ia forma jocurilor de s. în care sînt reprezentate prin analogie rela□ii sau procese specifice unor grupuri, organiza□ii sau comunită□i. Este forma cea mai răspîndită de practicare a s. în □tiin□ele sociale, în general, □i în sociologie în special, constînd în implicarea de persoane care joacă anumite roluri, identifică probleme □i aplică strategii de solu□ionare prin interac□iuni reglementate de anumite reguli. Domeniul de aplicare a jocurilor de s. este destul de vast: dinamica grupurilor sociale, raporturi între partide, organiza□ii sau categorii sociale, analiza ierarhiilor organiza□ionale □i a rela□ilor inter□grupale, analiza practicilor de elaborare a deciziilor etc. Tehnica de elaborare □i aplicare a jocurilor de□s. este oarecum standardizată, presupunînd doar adaptări în func□ie de obiectivele urmărite □i de con□inuturile specifice sistemului simulat (H.W. Smith, 1975). b. □S. *simbolică* este aplicată mai ales în studiul sociologic al rela□ilor internă□ionale □i al rela□ilor dintre organiza□ii sau dintre comunită□i în condi□ii de densitate mare a interac□iunilor. Se realizează în formă analogică sau omologică, în func□ie de distan□a dintre sistemul real □i modelul de s. în forma analogică entită□ile reale sînt substituite cu altele mai u□or manipulabile □i controlabile, dar care se comportă ca □i cînd ar fi reale. Forma omologică operează cu entită□i □i variabile care numai în aparen□ă sînt similare cu referin□ele reale (H. Guetzkow, 1963; M. inbar, C.S. Stoll, 1972). Specifică pentru s. simbolică este interven□ia nu numai a actorilor, ci □i a calculatorului ca instrument de oferire a informa□ilor necesare actorilor implica□i în jocurile de s. sau ca instrument de continuare a s. ini□iate în variantă iconică □i dezvoltată apoi în plan formal pentru scopuri prospective □i evaluative (J.S. Coleman, 1964). c. S. *for malizată:* sistemul simulat este formalizat logic sau matematic, transpozabil ca model în limbajul calculatorului □i studiat în mod interactiv în variantă stochastică sau deterministă. Se aplică pentru studierea unor procese psihologice individuale, re□ele de comunicare interumană, procese decizionale, sisteme sociale cu grad înalt de organizare. Presupune o cunoa□tere aprofundată a sistemului pentru a□i reprezenta printr□un model formalizat □i o bancă de date □i informa□ii care să ofere baza empirică a s. Scopurile s. formalizate sînt pre□dominant predictive □i evaluative (H.S. Perioff, L.Wingo, 1968). • S. este □i mai ales tinde să devină una din cele mai puternice tehnici de cercetare cvasiexperimentală în sociologie. Criteriul principal de validitate a aplicării constă în realizarea izomorfismului dintre variabilele sistemului real □i cele implicate în construc□ia modelului. în timp ce validitatea internă rezultă din ra□ionalitatea modelului, validitatea externă este încă problematică. După unele aprecieri, s. este nu numalo metodă de analiză, ci chiar o direc□ie nouă □i productivă de dezvoltare a cercetării sistemelor complexe (F.M. Borodkin, B.D. Mirkin, 1977; A.Gheorghe, 1979). *V. experiment, formalizare în sociologie, idealizare, inteligen ă, interac iune, model.* L.V.

SINCRONISM termen propus de Eugen Lovinescu pentru a explica "sensul dezvoltării popoarelor" □i forma□ia "civiliza□iei române moderne". în viziunea lui E. Lovinescu, "există un spirit al veacului numit de Tacitus, *Saeculum,* adică o totalitate de condi□ii materiale □i morale configuratoare ale vie□ii popoarelor europene într□o epocă dată". Sincronizarea se referă, într□o primă accepţiune, ia ac□iunea nivelatoare pe care acest spirit al veacului o exercită asupra structurilor mentale ale societă□ilor (europene), impunîndu□e astfel o *direc ie unică* □i *ritmuri comune* de e□volu□ie. Acest "spirit" al veacului se desprinde din gradul de evolu□ie intelectuală ca □i din situa□ia economică a epocii □i îmbracă forma unei "inven□ii". Aceasta se difuzează apoi, prin imita□ie socială, în toate societă□ile. Difuziunea acestei "inven□ii" prin "contagiune mentală" reprezintă con□inutul legii s. Procesul de sincronizare are, deci, într□o a doua accepţie, în□elesul unui proces de difuziune,

prin contagiune mentală, a formelor □ ideilor moderne în cuprinsul societăţilor tradiţionale, "trezindu-le" astfel din "somnul" tradiţiei. E. Lovinescu preia ideea de contagiune mentală de la sociologul francez G. Tarde, care o întrebuinţase pentru studiul relaţiilor dintre indivizi, □i o aplică relaţiilor dintre societăţi. în raportul cu legea imitaţiei a lui G. Tarde, Lovinescu aduce unele corecturi pe baza teoriei lui G. Le Bon. Spre deosebire de legea imitaţiei, legea s. se referă la rolul influenţelor ideologice asupra dezvoltării civilizaţiilor (caracterul anticipator al influenţelor ideologice), în al doilea rind, legea s. ne previne că influenţa nivelatoare a ideologiei nu se transmite dinlăuntru în afară, ca în viziunea lui Tarde, ci invers, din exterior spre interior, adică de la forme la fond, sau mai exact, de la forme ideologice la structuri sufleteşti. E, Lovinescu găseşte ilustrare legii sale în acţiunea creatoare a ideologiei apusene. ("Prin acţiunea creatoare a ideologiei apusene □i prin influenţa capitalismului, societatea noastră □ia schimbat *revolu ionar* structura; pe *temelii agrare* s□a ridicat civilizaţia burgheză. Pornind din stratele adinei aie sufletului, literatura n□a putut □ine pasul revoluţiei *formelor sociale;* (...) ea a luat o *atitudine critică* faţă de revoluţia socială"). Sincronizarea, deci, în al treilea rînd este un proces de evoluţie de la forme la fond. Propagarea formelor noi se realizează, cum am precizat, prin contagiune, *de sus in jos,* adică de la forme spre fond. Propagarea aceasta a fost actul prin care "axa vieţii noastre politice □i culturale s□a schimbat din Răsărit in Apus; de ea se leagă viitoarea formă revoluţionară a societăţii româneşti" (E. Lovinescu. *Istoria civiliza iei române moderne,* 1972). Concluzia lui Lovinescu este că, în situaţia noastră, evoluţia de la forme la fond este singura normală. Prin urmare, într□o a patra accepţiune, sincronizarea constă în schimbarea axului de gravitaţie a unei culturi sub presiunea aceluia□ spirit al veacului. Sensul difuzionist al ideii este încă mai, conturat aici. Spiritul veacului este situat într□o anumită arie — în cazul analizat de Lovinescu, în Europa apuseană — de unde se transmite in *ările intimate,* care astfel se manifestă o vreme ca "periferii" sau "suburbii" ale "centrului" apusean. Acest interval de transmitere a formelor de la centru la periferie prin difuziune, reprezintă *primul moment* a! legii s. □i anume momentul *"determina iunii".* Al doilea moment al acţiunii legii este cel al *dezvoltării inter dependente a* societăţilor sincronizate. Acest moment aproximează mai adecvat etimologia termenului (din gr. *syn,* "împreună", *cronos,* "timp"). Teoria s. susţine că orice societate este *influen ată in evolu ia ei de evolu ia altor societă i, dar "nu este corect să interpretăm influen a ca determinare", după cum, pe de altă parte, ipoteza "evolu iei uniliniare* pe care o susţine teoria s. a fost infirmată atît de □tiinţa modernă cît □i de evoluţia societăţilor". (I. Ungureanu). Totodată, cum ideea de sincronizare se asimilează cu ideea de *nivelare,* înseamnă că rezultatul sincronizării nu este o *nouă ordine* ci o *dezordine generalizată, fiindcă nivelarea este entropică* (I. Ungureanu). Prin urmare, prin sincronizare, interpretată în acest sens, obţinem □i efecte de involuţie, nu doar de evoluţie. Dacă s. nu□i poate rezerva statutul de lege sociologică, în schimb, credem că ideea de sincronizare poate fi utilizată ca "ipoteză sociologică" (Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoa terii societă ii,* 1991). "în fapt, dacă privim sincronizarea ca un proces secular, atunci orice sistem sooio□cultural este sincronic, iar legea s. nu ne mai spune nimic, fiindcă rămîne doar o banalitate. Dacă duratele sincronizării sînt reduse la ani, luni sau zile, vom găsi puţine fenomene socioculturale care e□ voluează după legea s." (Ibidern). Teoria s. poate fi deci utilizată numai ca teorie a *perioadelor de sincronizare* □i numai dacă "obiectele" sincronizării sînt delimitate spa□ib□

temporal. în plus, trebuie să □inem seama de faptul că unele "procese de sinoronizare" pot genera efecte de rămînere în urmă, încît o teorie extinsă a sincronizării trebuie să □ină seama □i de cata□cronii *(Kata,* "în urmă", cronos, "timp"), nu numai de sincronii. Acest aspect sanc□ionează teza după care, în orice condiţii, faptul de sincronizare induce dezvoltare, progres, înaintare în civilizaţie. Ca atare, o teorie a fenomenelor de sincronizare trebuie se □ină seama de toate tipurile de raporturi temporale, □i de cele catacronice □i de cele de proto□cronie *(proto,* "înainte", *cronos,* "timp") □i de cele de metacronie *{meta,* "alături de, dincolo de"), adică de deplasarea laterală a liniei evoluţionare. *V. difuziune, e volu ie, modernitate, neosincronism, protocronism, schimbare socială.* I.B.

SINE integrare a gîndurilor, sentimentelor, aspiraţiilor □i proceselor biologice într□o existenţă umană individuală cu caracteristici de funcţionare armonioasă; ansamblu de procese organizatorice (stereotipuri perceptive, seturi de acţiuni, mecanisme de apărare) ' care prezintă personalitatea individuală ca un sistem coerent □i integrat în relaţie cu aiţi; structură reiativ.ătabilă de cuno□tinţe, valori, atitudini, convingeri, modele de comportare □i relaţionare socială constituită de□a lungul istoriei vieţii individuale ca urmare a perceperii, analizei con□tiente □i interiorizării propriilor experienţe □i ale altora □i care conferă unei persoane o identitate proprie. în acest ultim sens, s. este o construcţie personală în contexte socio□culturale specifice, funcţii edificatoare importante avînd limbajul, proiecţia □i identificarea, succesul □i insuccesul personal, retroacţiunea *(feed back)* socială. Se pot distinge două componente funcţionale ale s., avînd în vedere douăfuncţii diferite ale individului ca fiinţă socială; funcţia de a acţiona asupra mediului (s. subiect sau iniţiator de acţiuni) □i funcţia de a recepta acţiuni (s. obiect sau receptor) (J.S. Coleman, *Foundations ot social theory,* 1990). Această distincţie are implicaţii în analiza organizaţiilor □i a corporaţiilor, în abordarea socială a unor probleme juridice etc. S. rezultă din confruntarea a ceea ce crede eul despre propria constituţie □i ceea ce cred alţii despre manifestările eului pe scena vieţii. De aceea G.H. Mead *(Mind, seif and society,* 1934) a susţinut că s. trebuie pus în relaţie cu "altul generalizat" (ca sinteză individual produsă de manifestări, trăsături, atitudini, modele de comportare apărute în interacţiunile diverse cu alţii) □i cu "altul semnificativ" *(feed back* informaţional dinspre cei investiţi de o persoană cu o poziţie privilegiată în raporturile de interacţiune), în afară de s. (nediferenţiat sau) global, care conferă identitate unei persoane, se poate remarca □i un s. diferenţiat pe rolurile sociale atribuite sau asumate de o persoană în relaţie cu alţii, ultimul fiind o particularizare a primului. Din *perceperea* □i *analiza* propriilor experienţe rezultă o structură cognitivă care transcende aspectele concrete ale diverselor acţiuni □i interacţiuni ce solicită o persoană □i are menirea de a organiza □i corela abilităţile, ideile, obiceiurile □i sentimentele unei persoane în forma *concep iei despres..* Aceasta ara grade diferite de consistenţă (P. Lecky, 1945). O dimensiune importantă a concepţiei despre s. este *evaluarea* s., respectiv gradul în care o persoană apreciază sau dezaprobă ceea ce percepe ca aparţinînd propriului s. Aceasta se constituie □i evoluează în relaţie cu *controlul* s., care este un set de abilităţi prin care o persoană se autocontrolează □i controlează mediul social sau fizic înconjurător, depinzînd de nivelul autocunoaşterii □i al cunoaşterii mediului ambiant, de modul de impunere a regulilor sociale □i a mediului fizic, de gradul de încurajare socială a independenţei □i iniţiativei sau a dependenţei □i . conformismului, de orientarea s. spre apărare sau spre expansiune (dominare). De

regulă, în sociologia orientată pozitivist ("obiectivă) nu□i loc pentru s., întrucît ar fi un concept prea vag □i indeterminabil, pe cînd în sociologia "interpretativă" (interac□ionismul simbolic, etnometodologie, fenomenologia socială) sau "umanistă" s. de□ine o poziţie explicativă centrală. V. *consisten a sinelui, ego, inteligen ă, personalitate, psihologie umanistă.* **LV.**

SINGURĂTATE stare psihologică legată de unele experien□e subiective de via□ă pe baza cărora individul are sentimentul separării lui de ceilal□i, se simte, se percepe izolat; s. se define□te în raport de o nevoie specific umană: nevoia de celălalt. Rela□ia cu celălalt are o serie de func□ii esen□iale pentru normalitatea eului: securitate, împlinire a cerin□elor biologice (hrană, adăpost, reproducere), func□ii suportiv□psihologice □i culturale (identitatea de sine prin comparare cu celălalt, reducerea fricii □i anxietă□ii, formarea sentimentelor de dragoste, prietenie, acceptare reciprocă, auto□evaluarea □i evaluarea etc); în s. individul experimentează lipsa de comunicare; se simte dezrădăcinat de mediul socio□cultural în care trăie□te; simte lipsa suportului afectiv□emo□ional, a identificării cu grupul, comunitatea (lipsa sentimentului de apartenen□ă); con□tientizează pînă la dramatizare nevoia de celălalt, # Cercetări □i experimente legate de procese □i fenomene ale însingurării din perspectivă psihologică, sociologică, psihosociologică, antropologică au apărut în anii '60□70 în S.U.A. □i Europa, (Weiss, 1973, Moustakas, 1972) ele dobîndind o mare popularitate în anii '80 (Rubenstein □i Shaver, 1982, Peplau □i Perlman, 1982). Starea de s. a fost dramatizată în filosofia existen□ialistă care i□a acordat un loc deosebit în ontologia umanului; o preocupare distinctă s□a conturat în legătură cu s. □i din perspectiva interesului public, a unor institu□ii. • S. se diferen□ează prin forme, surse, intensitate □i durată. în raport de surse, avem următoarele forme ale s.: s. prin izolare for□ată (accidente); s. prin izolare dorită, căutată (exprimă cerin□a autonomiei eului, a identită□ii de sine, a regăsirii autenticită□ii eului, de protec□ie împotriva unor rela□ii exterioare care pot să fragmenteze, să distorsioneze, să dezagrege logica vie□ii interioare); s. prin izolare în închisori □i institu□ii (orfelinate, spitale, case de bătrîni, institu□ii pentru handicapa□i etc); s. ca rezultat al alienării în rela□ile sociale (s. în prezen□a celorlal□i: prieteni, familie, colegi); s. ca stare predominant emo□ional□afectivă (despăr□irea de cel iubit, de copii, de părin□i). De□ unii cercetători au considerat ca o măsură a s. numărul, cantitatea de rela□ii cu ceilal□i, s□a observat că s. nu e numai în func□ie strict de cantitatea acestora, oi de semnifica□ia pe care fiecare persoană o acordă situa□iilor respective. Este vorba aici de intensitatea, gradul s. perceput de persoana în cauză. Starea de s. acoperă o arie largă de procese psihice, începînd cu stări trecătoare, de scurtă durată, de insatisfac□ie vagă, plictiseală în prezen□a celorlal□i, trecînd prin sentimentul cronic, acut, de izolare psihică, lipsă de comunicare, neîncredere în ceilal□i (patologii ale s.) □i ajungind la forma cea mai severă a s. care poate conduce la sinucidere. • De□i o sursă importantă a s. se găse□te în dezechilibrul rela□ilor interperso□nale, s. poate fi □i un efect social structural. Există situa□ii sociale de risc pentru unele grupuri (adolescen□i, tineri, divor□a□i, văduve, handicapa□i sau grupuri marginaiizate social □i economic cum sînt săracii, minorită□i etnice) care prin limitarea oportunită□ilor de integrare sînt expu□i mai mult decît al□ii la însingurare. Efectele s. sînt diferite de la un individ la altul în func□ie de vîrstă, sex, situa□ie concretă de via□ă □i de aceea terapia pentru patologiile s. este individualizată. *V. izolare, motiva ie, psihoterapie, socioterapie, sine.* E.Z.

SINUCIDERE suprimare inten□ionată a propriei vie□i. Prin raportarea mai multor cazuri de s. la o popula□ie dată se ob□ine o măsură a intensită□ii fenomenului de s. la nivel social. Durkheim (la *Suicide,* 1897) distinge patru tipuri de s. — anomică, egoistă, altruistă □i fatalistă. Primul tip de s. este favorizat de si□tua□iile anomice, caracterizate prin dezintegrarea structurilor normative ei valorice, prin definirea neclară a scopurilor individuale, prin conflict între mijloace □i scopuri etc. în situa□ile în care orientările valorice dominante sînt de tip individualist, ou inter-ac□iuni reduse între individ □i grup, sînt favorizate s., de tip egoist. în s. altruistă, motiva□ia o constituie dorin□a de a face bine altora (acte de eroism etc). S. fatalistă, men□ionată în treacăt numai de către Durkheim, se produce ca reac□ie la norme prea restrictive care blochează orice perspectivă individuală (s. scalvilor). Fenomenul de s. a fost pus în rela□ie cu comunitatea rezidenţială (mai intens la ora□e decît la sate), convingerile religioase (mai intens la protestan□i decît la catolici, la libercugetători decît la credincio□i), mobilitatea socială (favorizat de mobilitatea.descendentă), stabilitatea vie□ii de familie (s. mai frecventă la femeile divor□ate decît la cele căsătorite), imita□ie sau contagiune socială, vîrstă (s. cre□te ca frecven□ă o dată cu numărul de ani), sex (s, mai frecventă la bărba□i decît la femei, ca act împlinit, dar ca tentativă de s. fiind mai frecventă la femei), categoria socială, perioada de criză economică, de război etc. Geografia s. are o mare stabilitate în timp, □ări precum Ungaria men□inind rate foarte ridicate (numărul de s. la 100 000 de locuitori fiind de 32 în anii "30 ai acestui secol □i de 46,6 în 1980). Rate foarte reduse ale s. se înregistrează în Italia (8,5 în anii 1931□1938 □i 5,9 în 1971□1978). Sau, pe arii □i mai întinse, Europa centrală continuă să aibă rate de s. mai mari decît cea meridională. (Pentru o analiză complexă vezi J□C. Chesnais, *Histoire de la violence en Occident de 1800 â nps jours,* 1981). în psihologie □i medicină se folose□te frecvent, ca sinonim cu s., termenul de *suicid,* calchiat după francezul suicide. V. *abuz, asisten ă socială, calitatea vie ii, sex, violen ă, devian ă.* D.S.

SISTEM SOCIAL în general prin s. se în□elege o mul□ime de obiecte care ac□ionează între ele atît de intens încît stările lor sînt interdependente, modificarea unuia du□cînd la modificări determinate în toate celelalte prin natura sa, via□a socială prezintă caracteristica de s. la toate nivelele sale de organizare: grupul de muncă, familia, întreprinderea, localitatea, societatea globală, umanitatea. Unitatea cea mai simplă care prezintă caracteristica de s. a vie□ii social□u□rnane este *activitatea* care reprezintă un s. de comportamente, de ac□iuni, astfel organizat □i orientat încît să realizeze o anumită finalitate: cititul unei căr□i, producerea unui produs, construirea unei case. Ceea oe distinge un s.s. de un s. uman individual este participarea mai multor persoane la respectiva activitate. Dacă cititul unei căr□i de către o persoană reprezintă un s. uman, ridicarea unei case de către un grup de constructori reprezintă un s.s, • S.s., ca de altfel □i celelalte tipuri de s., se caracterizează printr□o stare de echilibru intern care poate fi *static* sau *dinamic.* Echilibrul static reprezintă o configura□ie de stări a elementelor s. care sînt reciproc compatibile, prezentînd deci o mare stabilitate. în acest sens, un s. poate avea mai multe configura□ii, stări interne posibile, fiecare prezentînd un grad ridicat de stabilitate. S. dinamice sînt caracterizate prin faptul că schimbările interne sînt continui, fără a se ajunge la forme de echilibru înalt stabile. Echilibrul reprezintă mai mult un proces continuu de echilibrare □i reechilibrare. Un exemplu foarte simplu de asemenea s. dinamicii oferă

analiza dinamicii s. mondial întreprinsă de colectivul condus de D. H. Meadows *(Limits of Growth,* 1972) care ia în considerare 5 parametri fundamentali care se influen□ează continuu unul pe celălalt: produc□ia industrială, produc□ia agrară, resursele naturale, popula□ia □i poluarea. S.s. are o anumită evolu□ie datorită dinamicii acestor 5 parametri. O distinc□ie foarte utilă metodologic este între *s.finaliste* □i *s.de interac iune* sau supras. S. *finaliste* se caracterizează prin faptul că întreaga lor organizare (structurare) □i dinamică este determinată de realizarea unei finalităţi. Fabricarea unui tip de produse determină organizarea internă a unei întreprinderi; dezvoltarea cunoa□terii determină modul de organizare a activităţilor de cercetare □tiin□ifică la nivelul activităţii unui cercetător sau a unui institut de cercetători. Un s. *finalist* este compus dintr□o mul□ime de ac□iuni astfel constituite încît ansamblul lor să ducă la realizarea respectivei finalităţi. De regulă, s. *finalistetind* să□i exprime organizarea într□un amplu s. de statute □i roluri. Statutele □i rolurile formează un s. pentru că fiecare are func□ia sa, completîndu□se reciproc astfel încît să asigure realizarea unor finalităţi specifice. Ex. statutele/rolurile medicului □i pacientului formează un s. a cărui finalitate este vindecarea pacientului. S. de *interdependen ă* nu sînt finaliste, ci sînt compuse din mai multe *subs.,* de regulă finaliste, care in□teracţionează, tinzînd să realizeze un anumit echilibru care reprezintă o rezultantă a acestor interac□iuni. Din faptul că reprezintă un s. *rezultat din* interdependen□a mai multor s. orientate finalist, ele pot fi numite *suprasiste me* (sisteme din sisteme), R. Boudon dă un exemplu foarte simplu de s. *de interac iune:* cozile la 2 case de bilete învecinate vor tinde să fie egale. Starea de egalitate reprezintă nu o finalitate a s. celor două cozi, ci rezultanta finalităţii fiecărei persoane de a□i minimiza a□teptarea. Analiza s. se realizează în func□ie de tipul de s, avut în vedere. Analiza s. *finaliste se* realizează □i ea în mai multe variante. *a. Analiză func ională apriorică:* se porne□te de la finalitatea generală sau de la cerin□ele func□ionale fundamentale ale oricărui s. sau ale tipului de s. avut în vedere □i se caută să se identifice tipul de elemente care realizează aceste cerin□e func□ionale. Este cazul teoriei lui T. Parsons. Acesta consideră că orice s. trebuie să realizeze 4 precondiţii func□ionale: realizarea scopului, adaptarea, men□inerea modelului latent □i integrarea. Pornind de la aceste imperative func□ionale fundamentale, se pot detecta în organizarea unui s. real acele subs. care au func□ia de a le realiza *(Social System,* 1951). Acela□i tip de analiză se realizează adesea □i în legătură cu întreprinderea. Finalitatea ei generală este stabilită; de asemenea principalele tipuri de cerin□e func□ionale □i de subs.: produc□ie, marketing, cercetare □i dezvoltare, personal etc. *b. Analiza func ională "aposteriorică"* porne□te invers, de la descrierea amănunţită a organizării s. — statute □i roluri, norme de ac□iune — □i se încearcă să pună în evidenţă func□ia pe care fiecare element identificat anterior o îndepline□te. Analiza s. *de interdependen ă* generează alte tipuri de abordare, a. Detectarea efectelor interac□iunii dinamice dintre elemente, prin intermediul unui s. de ecua□ii. Este cazul analizei de s. dezvoltată de J. W. Forrester, *b.* Pornind de la analiza orientărilor s. *finaliste* componente (indivizii umani în ultimă instanţă) se pot formula legile de compunere □i agregare a acestora □i care formează substan□a s. de interac□iune. Ex. analizele lui R. Boudon *(La logique du social,* 197□9, *Les effets pervers,* 1977). S. *finaliste* con□in următoarele mari tipuri de elemente: a. actorii — indivizi, grupuri sau chiar colectivităţi; *b.* ac□iunile, comportamentele acestora care reprezintă substan□a sistemului propriu□zis (s. este o mul□ime de ac□iuni); *c.* rela□iile de interdependen□ă dintre elementele compo□nente ale sistemului. • Este necesar a se opera distinc□ia dintre s. □i sfrucrură. Structura reprezintă modul de organizare internă a unui s. Un s. poate avea o structură sau alta. D întreprindere de exemplu poate fi fundată pe o structură ierarhic□autoritară sau pe o structură ierarhic□democratică, sau pe o altă formă alternativă de conducere. Toate aceste structuri sînt alternativ func□ionale. Adesea, un s. poate avea *simultan* mai multe structuri alternative: starea lui internă, sub presiunea diferi□ilor participan□i, poate oscila intra o structură sau alta *{principiul plurarită ii structurale).* De exemplu, o întreprindere poate tinde să aibă o ierarhie autoritară generată de comportamentul directorului □i a altor participan□i care promovează un comportament autoritar, îl acceptă □i solicită, în timp ce al□ participan□i tind să promoveze o structură democratică, s. rezultat fiind o oscila□ie □i o tensiune între cele două tendin□e structurale. O problemă tot mai importantă a analizei este rela□ia dintre s care pot fi: rela□i de sub□□i su□praordonare (S./subs.), sau reia□i de vecinătate, de influenţă reciprocă, de competi□ie sau de cooperare. Teoria matematică a jocurilor reprezintă un instrument foarte util de analiză a□rela□iilor dintre sistemele aflate.în. competi□ie/cooperare. V. *func ie, structură.* **C.Z.**

SOCIAL□DEMOCRA□IE De□ la începuturile sale legată de marxism, s.d. este astăzi foarte diferită. Originile sale trebuie căutate în discu□iile generate de fondarea partidului social□democrat german în 1875 ca urmare a unui acord între Lassalle □i marxi□tii ortodoc□. "Programul de la Gotha", care definea orientările acestui partid, avea să fie violent criticat de Marx. Această critică este încă □i astăzi actuală pentru a marca deosebirile radicale dintre s.d. □i marxism. în viziunea s.d., socialismul este un obiectiv posibil de realizat prin evolu□ia societăţii capitaliste, prin reforme treptate care să asigure un grad tot mal înalt de echitate socială. Bernstein, unul dintre cei mai importan□i teoreticieni ai s.d. apăra ideea că dezvoltarea capitalismului nu duce automat la sociatem, care este mai degrabă un ideal de atins prin dezvoltare, civiliza□ie □i democra□ie □i nu impus printr□un partid de avangardă, cu scopuri □i structuri clandestine. Revolu□ia nu mai este necesară într□o asemenea accep□iune, pentru că cei doi piloni teoretici (adică pauperizarea generală □i polarizarea) pe care se sprijină această idee nu mai există. în consecin□ă, lupta pentru socialism este, în mod necesar, graduală □i ia, în principal, calea reformelor. Pe plan politic, ar fi vorba de realizarea unei veritabile democra□ii, iar pe plan economic, obiectivul l□ar constitui aproprierea de către muncitori a mijloacelor de produc□ie prin ac□iune politică □i sindicală. Varianta engleză, *fabianismul,* este influen□ată de teoreticienii "noului liberalism", Hobhouse □i Wailas. In timp ce vechiul liberalism î□i fixa drept scop suprimarea constrîngerilor □i limitărilor în domeniul comercial □i în societatea civilă, "noul liberalism" urmăre□te realizarea unei mai mari justi□i sociale □i o reparti□ie a bunurilor e□conomice de natură să asigure fiecăruia cea mai mare libertate. Mijlocul îl constituie interven□ia statului în economie. Concep□ia s.d. avea să primească un sprijin teoretic important prin lucrările lui Keynes □i Burnham, preluate de social□democra□ii atît pentru a demonstra inexactitatea analizei marxiste, cît □i pentru a determina evolu□i noi în economiile □ărilor din Europa occidentală. După cel de□al doilea război mondial, influen□a partidelor so□cial□democrate a crescut foarte mult. Acestea □i□au întărit legăturile □i influen□a în cadrul Interna□ionalei Socialiste, unele din ele parvenind în mai multe rînduri la guvernare. S.d. a avut un rol stimulator în dezvoltarea postbelică a societă□ilor europene, prin carac□terul său de model cultural alternativ.

Atenuarea conflictelor sociale, apariţia instituţiilor de mediere, întărirea caracterului pluralist al democraţiilor europene sînt strîns legate de această doctrină şi mişcare politică. Autoprotejîndu-se faţă de influenţa unor opţiuni voluntariste de origine comunistă sau "socialdemocratică", s.d. defineşte socialismul în termeni ca redistribuire sau egalitate crescîndă prin intermediul unei economii mixte. *V. conservatism, ideologie, liberalism, politică, putere.* N.L.

SOCI ALITATE 1. Concept fundamental al sociologiei, prin care se răspunde întrebării dominante în mai toate concepţiile şi teoriile sociologiei: cum este posibilă ordinea socială? ("problema hobbesiană a ordinii'). S. este considerată drept premisa constitutivă a societăţii şi este explicată fie ca o consecinţă a naturii umane (omul este o fiinţă socială), fie ca o consecinţă a înţelegerii sau acordului raţional stabilite între oameni (contract social), în primul caz, natura umană este analizată ca un complex de instincte, înclinaţii, sentimente, stări de spirit etc, care determină individul uman să se asocieze ou ceilalţi sau, dimpotrivă, să concureze cu aceştia, ceea ce permite definirea s. ca instinct social. în al doilea caz, s. este explicată ca un produs al raţiunii şi este definită, prin urmare, ca o normă sau valoare socială. în ambele situaţii, s poate fi însă considerată ca formă a interexistenţei oamenilor, a existenţei sociale, mai precis, a ordinii sociale. în analiza s. trebuie să avem în vedere următoarele: a. determinanţii economici ai s. acţionează totdeauna în strînsă legătură cu cei noneconomici (biologici, bioecologici, demografici, culturali şi spirituali în general); *b.* s. se constituie în tipuri sau forme corespunzătoare structurilor economice ale societăţii (cooperativ/competitive, participativ/coordonatoare, egalitare/inegalitare) şi/sau structurilor care rezultă din interacţiunea variabilelor economice şi noneconomice ale societăţii; c. orice formă său tip de s. are o determinare *istorică,* în sensul că se schimbă odată ou modificarea propriilor determinanţi şi, în general, în sensul, că se transformă corespunzător condiţiilor (împrejurărilor) de loc şi de timp ale existenţei umane. 2. Sinonim al sociabilităţii, care defineşte caracteristica omului de a fi fiinţă socială, respectiv de a trăi în societate, de a se integra in aceasta prin procesul de socializare) sau pur şi simplu de a se asocia cu alte fiinţe umane. între s. şi sociabilitate sînt însă diferenţe, determinate de faptul că sociabilitatea cuprinde doar manifestările "pozitive" (G. Simmel) ale s. (altruism, cooperare, gregarism, întrajutorare etc). Prin urmare, sociabilitatea poate fi definită, prin raportare la s., doar ca o formă sau ca un tip al acesteia. Dar chiar şi atunci cind în cadrul formelor sociabilităţii sînt incluse şi asociaţiile umane realizate prin "opoziţie", trebuie să distingem cele două concepte, fiindcă s., ca premisă constitutivă a societăţii, este şi premisa sociabilităţii. *V. contract social, socializare, societate.* I.U,

SOCIALIZARE 1. Extinderea numărului de agenţi individuali care exercită control sau participă direct la dezvoltarea unui sistem, subsistem sau sector de activitate, in acest sens, se are în vedere s. producţiei şi a muncii sau s. mijloacelor de producţie. Ca urmare a adîncirii diviziunii muncii, a combinării unor funcţii specializate de munci şi a concentrării lor în unităţi productive, se produce s. muncii şi producţiei. 2. Proces psihosocial de transmitere-asimilare a atitudinilor, valorilor, concepţiilor sau modelelor de comportare specifice unui grup sau unei comunităţi în vederea formării, adaptării şi integrării sociale a unei persoane. în acest sens, s. este un proces interactiv de comunicare, presupunînd dubla considerare a dezvoltării individuale şi a influenţelor sociale, respectiv modul personal de receptare şi interpretare a mesajelor sociale şi dinamica variabilă a intensităţii şi conţinutului influenţelor sociale. S. presupune învăţarea socială ca mecanism fundamental de realizare, fina!izîndu-se în asimilarea indivizilor în grupuri. Studiul sociologic al s. se bazează pe distingerea şi corelarea de variabile care se referă la: caracteristici individuale (vîrstă, sex. maturizare, dezvoltare, inteligenţă etc); agenţi ai s. (cultură, naţiune, organizaţii, familie, grupuri, clase sociale, şcoală); metode şi forme de transmitere (limbaj, mecanism de control, ritualuri, practici de creştere a copiilor şi de integrare socială, forme de imitaţie, de identificare, substituire, inhibiţie sau întărire); structuri de atitudini, valori, acţiuni şi comportamente (roiuri şi statuturi sociale, moralitatea relaţiilor sociale, etica muncii, orientări politico-civice, performanţe, altruism, integrare, conformare etc). . Enumerarea variabilelor, care nu se vrea exhaustivă, aţinut cont de frecvenţa apariţiei lor în contexte analitice ale s. Prin combinaţii teoretice multiple se pot caracteriza sau individualiza tipuri diverse de s. în general, ţinînd cont de finalitatea urmărită sau de efectele deja produse, se distinge între s. adaptivă sau integrativă şi şi anticipatoare. Prima conduce la configurarea acelor caracteristici sau capacităţi personale care facilitează integrarea, participarea şi realizarea socială a unor activităţi într-un cadru instituţional dat. S. anticipatoare constă în asimilareajcejic^norrne, valori şi modele decomportate care facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituţional sâlToTganizaţiona"^y^SIJn"eori s. anticipatoare poate conduce, în plan personal, la situaţii de conflict valoric sau normativ. Intensitatea s. este maximă în copilărie sau în perioadele de tranziţie de la un stadiu de viaţă la altul. Cu o intensitate mai redusă s. se realizează de-a lungul întregii vieţi a unei persoane. Din păcate, au fost realizate mai ales studii transversale ale s. şi prea puţine de tip longitudinal, eare ar fi mult mai relevante. Corelate cu s. sînt procesele de desocializare şi de resocializare (s. secundară). Desocializarea presupune izolarea fizică şi socială a unei persoane sau depărtarea ei de contextele sau persoanele care i-au satisfăcut nevoile de interacţiune şi i-au sprijinit statusurile adoptate, in vederea eliminării modelelor de comportare şi de interacţiune anterior însuşite. Resooiaiizarea este concomitentă cu desocializarea şi constă în orientarea învăţării şi controlului social către asimilarea şi manifestarea de comportamente individuale compatibile cu tabla de valori şi atitudini a noului sistem integrator. Eficacitatea resocializării depinde nu numai de receptivitatea individuală, ci şi de intensitatea controlului social exercitat de noua agenţie de s. şi de gradul de eliminare a factoritor gratiiicatori anteriori. V. *asimilare, comunicare, control social, învă are socială.* L.V.

SOCIALIZAREA NAŢIUNILOR scop final al sociologiei comparate elaborate de Nicolae Petrescu (1886-1954), semnificînd încrederea obstinată a autorului în destinul terapeutic (şi menirea reformatoare) al spiritului sociologiei sale, avînd următorul conţinut: conduita naţională trebuie să înceteze să genereze tensiuni şi conflicte devenind *socială* prin *admiterea* faptului că orice grup social aparţine, ca parte, întregului. S.n. presupune eliminarea din conştiinţa indivizilor şi grupurilor a doctrinei false a individualităţii absolute a statelor naţionale, grupurilor etnice şi creerea conştiinţei comune a identităţii naturii umane. S.n. se întemeiază pe trei raţiuni; a. naţiunile manifestă o identitate în structura lor psihologică; *b.* interesele lor individuale şi imediate necesită cooperare; c. idealurile lor culturale pot fi deplin realizate doar în cadrul societăţii umane (care depăşeşte graniţele locale şi naţionale). V. *compara ie, conflict, na iune.* M.L.

SOCIETATE Mod organizat de existență în sfera fenomenelor vieții. Dacă s. presupune existența comunitară a unor indivizi articulați în ansambluri mai mult ori mai puțin persistente, atunci ea este proprie nu numai lumii umane, dar, în grade diferite, și multor specii din lumea animală. Etologia și sociologia au confirmat, într-adevăr, că chiar și la nivelul speciilor inferioare viețuitoarele își organizează comportamentul în forme care amintesc de ceea ce în sfera umanului se numește familie, proprietate, ierarhie, teritoriu comun, întrajutorare, altruism. Prezența comportamentului social la viețuitoare inferioare speciei umane l-a determinat pe Rene Wlaunier *(Introduction â la sociologie,* 1938) să considere că alături de studiul s. umane, sociologia ar trebui să-și integreze și tabloul societăților de animale. Analogia între viața socială a oamenilor și viața socială a animalelor a fost observată încă din antichitate (s-a vorbit atunci, de pildă, de "republici de furnici"), însă abia în secolele XVIH-XIX această analogie devine obiect de observație specială, îndeosebi din partea biologilor, culminînd cu lucrarea lui Aifred Espinas, *Societes animales* (1877, teză de doctorat, cf. Maunier, *Op. cit.).* Sociologii, prin Durkheim în primul rînd, s-au arătat dintru început refractari la asemenea analogii, restrîngînd caracterul vieții animale la instincte și reflexe. Nici antropologia culturală n-a fost străină de o asemenea reacție. Teoria supraorganicistă a culturii (A. L. Kroeber, *The Superorganic,* 1917) aducea în primplanul discuției două idei directoare: întîi, cultura este supraindividuală, determinismul ei nu se reazemă în chip esențial pe indivizii umani; apoi, cultura deține slabe și imprevizibile legături cu substratul biologic al existenței umane. Posibilitatea de a studia comportamentul uman și cel zoologic într-o perspectivă unificatoare părea, deci, compromisă la începutul sec. al XX-lea. Semnificația acestor prime reacții nefavorabile venite dinspre sociologie și antropologia culturală ne apare, peste timp, mai limpede: în cazul lumii animale, sociaiitatea nu intră în diferența specifică; în cazul omului, această includere are loc (firește, cu necesitate). Altfel spus, sociaiitatea este un fenomen secundar pentru cunoașterea biologică (unde anatomia, fiziologia și structura genetică a organismelor reprezintă teme specifice de studiu); în schimb, la om sociaiitatea ține de atributele esențiale și nu întîmplător denumirea generică de "științe sociale" se aplică adesea disciplinelor mai îndreptățite, poate, a se numi "antropologice", sau "socio-umane". Altminteri, nu e mai puțin adevărat (iar sociologii și culturologii s-au convins de aceasta ulterior) că, totuși, s. umană nu poate fi înțeleasă complet fără a se ține seama de substratul biologic al indivizilor ce intră în componența ei. Dacă, de exemplu, luăm s. ca grup uman, prima ei ipostază e cea demografică; s. e întîi de toate o populație, cu toate atributele acesteia, inclusiv cu tendința firească de a se reproduce biologic. însăși criteriile de "sex" (dupi o uzanță mai nouă "gen") și "vîrstă", care generează importante configurații aie structurii unei s. (= ale structurii sociale) sînt în fapt criterii naturale, biologice; *consacrarea* și *efectele* lor (ceea ce, e drept, nu înseamnă puțin lucru) reprezintă procese sociale, dar criteriile ca atare sînt naturale. Devine o dată în plus explicabil de ce sociologii folosesc frecvent în locul termenului s. expresia Viață socială". Traian Herseni *{Sociologie. Teoria generală a vie ii sociale,* 1*982) definea sociologia drept "știința formelor colective de viață omenească", anunțîndu-și explicit predilecția pentru substituirea, de cîte ori se potrivește, a termenului s. cu expresia "viață socială". Anthony Giddens *(The Constitution ofSocie ty,* 1986) relevă două categorii de sensuri ale conceptului de s. O primă categorie subsumează cristalizări specifice de *rela ii* între

indivizii umani și între instituții (s. capitalistă, s. rurală, s. plurală etc). @BODY.CONT = A doua categorie vizează carac;erul de *unitate* (entitate) pe care îl dobindesc relațiile sociale . relativ hotărnicite (s. germană, s. românească, s. europeană etc); tot în această categorie de sensuri se integrează și comunitățile mici, care sînt reprezentative pentru o zonă determinată (avînd deci valoare de eșantion) și care servesc drept baze de cercetări etnografice (s, Nuer, s. Tikopia, sau — dacă formula aceasta s-ar fi fixat și în limbajul românesc de specialitate — s, Nereju. s. Drăguș etc); In fine, în aceeași categorie secundă pot fi introduse, de asemenea, asociațiile profesionale (de pildă: Societatea de Antropologie din Paris, Asociația Europeană a Antropologilor Sociali, Asociația Sociologilor din România). Chiar și cu aceste precizări, conceptul ca atare de s. rămîne vag și expus obiecțiilor. In 1989, Grupul de Dezbateri în Teoria Antropologică / GDAT de pe lîngă Universitatea din Manchester a luat în discuție moțiunea cu titlul *The Concept of So ciety in Theoretically Obsolete/ Conceptul de societate este'teoretic perimat* (discuții publicate în 1990). Marilyn Strathern, care a și propus moțiunea, contestă utilitatea acestui concept, prezentîndu-l ca o reificare a unei abstracții și avansînd ca posibil substitut al s. *sociaiitatea* însăși. S-a făcut observația (Elizabeth Tonkin) că s., ca orice alt concept, operează mai bine în unele cazuri empirice decît în altele. S-a mai relevat, de asemenea, (Tim Ingold) că atitudinile față de acest concept exprimă două moduri de a gîndi: gîndire relaționistă, pe de o parte, gîndire atrasă de entități pe de alta. în general, contestațiile la adresa conceptului de s. sînt ecouri tîrzii ale structuralismului, pornite în special din concepția iui Edmond Leach. Chestiunea este încă în discuție (Kuper, *Conceptualizing. So c/efy1992).* Ceți drept, prin sine însuși conceptul de s. nu încapsulează o față euristică deosebită. Folosit destul de des în limbajul comun ("joc de s.", "om de s.", "s. omenească" etc), el nu-și realizează operaționaiitatea analitică decît sub forma altor concepte — să le; zicem "izotropice" — precum: "sistem social", "structură socială", "comunitate" (fie mică, fie complexă). Lucrurile nu stau însă altfel în privința unor concepte din alte discipline științifice. Conceptul de "cultură" în antropologie, de ex., nu este operațional prin sine însuși, ci prin intermediul unor concepte derivate, precum: "categoriile universale ale culturii", "cultură materială", "cultură spirituală" etc. V. *antropologie culturală, comunitate, cultură, sistem social, sociobiologie, sociologie, structură socială.* **Gh.G.**

SOCIETATE CIVILĂ La început, termenul desemna acea parte a societății diferită de organizațiile militare sau congregaționale și era sinonim cu termenul de "societate politică". Pe măsură ce sfera politică a societății s-a particularizat tot mai mult, termenul a început să denumească acele aranjamente, coduri și instituții sociale și economice, altele decît cele statale. Acest termen provine din latină *(civilis societas).* Principalele sale semnificații le datorăm lui Cicero, în accepția lui, sînt subsumate aici nu numai statul sau indivizii, ci și condițiile de viață ale unei comunități politice civilizate, suficient de dezvoltată pentru a cuprinde oraș-e cu legi proprii, relații sociale cu deliciile și libertățile unei "vieți civile" și unei economii de 'piață. Aici se originează aspirațiile "comunelor" sau "burghișurilor" medievale, reprezentate de clasa care avea să le poarte numele — burghezia și să le includă într-o ideologie. Pentru John Locke, "societatea civilă sau politică" se opune autorității paternale și stării de natură și este un factor de progres, generator de confort și de ordine bazată pe lege. Hegel și Marx aveau să inverseze acest

raport moral implicit, promovînd o perspectivă în care societatea civilă apare ca o stare atinsă prin mercantilism, egoism □ avariție, în care omului îi lipsește căldura □ coeziunea morală a societăților primare. Acum, prin s.c, se înțelege o ordine socială □ economică care se transformă conform propriilor reguli, independent de cerințele etice ale asociațiilor legâliste sau politice. Termenul se referă la aspectele nonpolitice ale ordinii sociale contemporane, a căror importanță a crescut atît de mult încît se discută dacă există un acord între s.c. □ stat. în societățile pluraliste, s.c. a obținut un loc foarte important, constituind una dintre formele cele mai importante de apărare a indivizilor □ grupurilor umane în fața expansiunii statale □ furnizînd mijloacele de influențare a deciziilor politice. Cel mai eficient □ care a devenit o componentă a sistemului politic este *grupul de presiune* sau *lobby,* cum este numit în Statele Unite. Grupul de presiune este forma specifică prin care se articulează, se agregă □ se exprimă varietatea intereselor dintr□o societate pluralistă. Presiunea este exercitată atît asupra partidelor politice, cît □ asupra instituțiilor de putere — parlamente □ guverne, mai nou chiar asupra instituțiilor Comunității Europene prin forme extrem de variate □ specifice de la țară la țară. Cele mai active, pe acest canal al influențării sociale, sînt astăzi minoritățile etnice, culturale sau religioase, unele dintre ele devenind adevărate centre de polarizare politică sau de putere. *V. putere, stat.* **N.L.**

SOCIETATE DE MASĂ societate in care grupurile primare, informale □ relațiile bazate pe comunitate □ tradiții au fost înlocuite cu relații contractuale, utilitare □ cu grupuri secundare □ formale. Este etapa finală în trecerea de la *gemeinschaft* la *gesellschaft.* S.m. se caracterizează prin anonimitate, grupări de tip asociativ, economie diversă, mobilitate, specializare □ diferențiere extreme, solidaritate organică, complicație a vieții sociale, specializarea rolurilor □ statusurilor, statusuri parțiale □ dobîndite dependente de educație, mare diversitate de roluri, distanțare față de rol, conflicte interroluri, relații pe bază de roiuri fragmentate, putere bazată pe valori extraloțcale, funcții manifeste, multiplicarea grupurilor de segregare □ conflict, organizare pe baza sistemului de vot, viață socială concentrată pe ocupație, textură relațională slabă, opțiuni individuale în afara normelor □ valorilor tradiționale, alienare □ redundanță socială scăzută. Este un tip ideal care nu se regăsește ca atare nicăieri dar ale cărui trăsături sînt tot mai vizibile în toate societățile moderne. Comportamentele în s.m. sînt neorganizate, nestructurate □ neconcordante; ele pot lua f.orma zvonurilor, modei, pasiunilor, foliilor, isteriei colective, panicii. Multe teorii sociologice susțin că majoritatea trăsăturilor negative ale s.m. nu sînt inerente dezvoltării societale moderne ci decurg din efectele intenționate sau perverse ale unor politici economice □ sociale. *V. comportament colectiv, gemainschaft gesellschaft, masă.* **I.Mih.**

SOCIETATE DE PIAȚĂ termen de esență weberiană, utilizat pentru a desemna starea unei societăți care depinde într□un grad semnifictiv de o "situație de clasă" (opusă unei "situații de status"). "S.p. este acel tip de societate care se orientează obiectiv, în conformitate cu interesul pentru bunurile de schimb, □ numai pentru acestea", într□o atare societate: a. predomină "legalitatea rațională, în particular, invariabilitatea promisiunii făcute" □ aceasta "reprezintă substanța eticii pieții"; *b.* "piața este în opoziție completă cu toate acele comunalizări, care presupun o fraternizare"; c. schimbul liber se petrece (...) în afara comunității de vecinătate

□ a oricăror legături personale"; a. "comerțul" căpătă caracterul unui "schimb mut", adică se desfășoară fără "contacte personale" (cf. Max Weber, *Eeonomie et Sociăte,* 1971, $ I, p. 634□35). Teoria s.p, ne spune, de exemplu, că □ muncitorul □ capitalistul (reprezentanții celor două "clase economice"; "posesoară" □ "producătoare") sînt "interesați", înainte de orice altceva, de *realizarea schimbului* □ de *ra ionalizarea* lui; cei doi fiind total "liberi" în fața relației de schimb unul să□i vîndă forța de muncă la un preț cît mai ridicat (achiziționarea de *venituri),* celălalt să folosească forța de muncă pentru a□i spori *posesiunea.* Același interes îi trimite pe *pia ă* □ îi îndeamnă să raționalizeze la maximum relația (chiar dacă aceasta ii □ opune pe unul celuilalt). Este clar deci că "situația de clasă este, în ultimă instanță, o situație de piață", ceea ce înseamnă că "șansele se viață" ale oamenilor depind aici de pozițiile lor pe "piața capitalistă" □ față de ea. Situația de clasă se definește prin poziția indivizilor față de proprietate □ de condițiile de viață materială. Proprietatea □ condițiile de viață economică sînt deci principalele criterii ale conduitelor sociale în s.p. Activitatea socială "vizează" aici un scop *ra ional,* prestabilit pe baza criteriilor pieții (ale maximei □ raționalei adecvări a mijloacelor la scopuri). Dacă societățile de status se diferențiază pe *stări* sau *grupuri de status,* s.p. se diferențiază, cel puțin în *primă instan ă,* în *clase economice* care se transformă în *clase sociale,* din care se pot naște eventual □ grupări de status. Observăm deci că, de□, *ti pologic,* cele două societăți sînt principial opuse, polarizate, în plan *istoric* concret, ele nu se *exclud* obligatoriu, ba chiar pot deriva unele din altele. Astfel, dintr□o puternică s.p. se poate naște o societate de status cu un foarte pronunțat sentiment al diferențierii de status (după "prestigiu" □ "privilegiu" de status). Clasele economice sîntdeci principala realitate a societății de clasă □ Max Weber le împarte în "clasa posesorilor" (pentru care proprietatea este definitivă) □ "clasa producătorilor" (pentru care definitorii sînt "veniturile econonhice", adică accesul la bunurile □ serviciile existente pe piață). Teoria s.p. permite analiza claselor economice, a' transformării lor în "clase sociale" sau în "caste", mijlocește analiza mobilității sociale, a "comunalizării" □ a "societizării". Situația de clasă este, în ultimă instanță, o situație de piață, în sensul că "șansele de viață ale indivizilor" pot fi reglementate de piața de mărfuri, de piața forței de muncă □ de întreprinderea capitalistă. Acest aspect este esențial pentru definirea "societății de piață" (cf. □ ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoa terii societă ii,* 1991, p.141). V. *clasă socială, economie de pia ă, societate de status.* I. B.

SOCSETATE **DE STATUS** concept creat de sociologul german Wax Weber pentru a desemna acel tip de societăți în care predomină ceea ce el numește "situație de status". "in contrast cu *situa ia de clasă,* determinată pur economic, scrie Weber, dorim să desemnăm ca *situa ie de status* orice componentă tipică a vieții oamenilor care este determinată de o *estimare socială* a *prestigiului,* specifică, pozitivă sau negativă (...). Prestigiul de status (status honour) se sprijină întotdeauna pe distanță □ excludere". In s.s averea este subordonată prestigiului □ nu interesului de capitalizare a venitului ca în "societatea de piață". Deci "prestigiul" este cel care întemeiază "stările", situația sau "grupurile de status", pe cînd "factorul" care crează clasele este interesul economic, □ anume acele "interese implicate în existența pieței (...). Ordinea de status înseamnă exact inversul" (Max Weber, *Economy and Society,* 1968, voi. 2, p. 926□38). Criteriul situației de status, adadar, nu este cel economic (poziția oamenilor față de piața bunurilor, condițiile economice ale clasei, în genere), ci *privilegiul,*

respectiv "pretenţia consideraţiei sociale", "prestigiul" sau "onoarea de status". Acest *prestigiu* se dobîndeşte graţie unui mod de viaţă, printr-un tip de educaţie ori ca prestigiu al unei "profesii". Curiozitatea este că acest prestigiu se răsfrînge asupra întregii familii şi chiar se moşteneşte, astfel că nu poate fi *pierdut,* dar, în schimb, poate fi "uzurpat". Societăţile sînt confruntate adeseori cu mişcări uzurpatoare, astfel că, după o asemenea mişcare, mai devreme ori mai tîrziu, urmează o reacţie legitimistă la uzurpare. în sensul acesta, există mişcări sociale care pot fi asimilate integral la tipul reacţiilor legitimiste contra unei uzurpări de status. Desigur nu toate revoluţiile sînt mişcări de reacţie. S.s. este constituită în temeiul unor postulate şi principii opuse "regulilor pieţii", dar ea însăşi nu acţionează obligatoriu contra "pieţii". O societate de "clase" poate evolua spre o s.s., dacă clasele sociale se transformă în "grupări de status". S.s. înfloreşte pe terenul economiei de consum liturgico-monopoliste, feudale sau patrimonial stratificate, în timp ce clasele producătoare apar pe solul unei economii de piaţă. S.s. aliniază resurse şi preocupări pe linia unui consum care pare iraţional din punct de vedere economic. Din acest punct de vedere s-ar putea susţine că s.s. se interesează mai mult de consum şi mai puţin de raţionalizarea pieţii, ori că acţionează chiar pe o direcţie care blochează afirmarea "pieţei libere". Pe de altă parte, judecind după anumite aspecte ale societăţii americane, opoziţia dintre cele două tipuri de situaţii — de status şi de clasă — s-ar dezvolta mai degrabă în direcţia complementarităţii lor decît în aceea a excluderii lor. Astfel, din punct de vedere *economic,* diferenţa dintre clasa de mijloc ("gulere albe") şi clasa muncitoare ("bluzele albastre"), în America este aproape nulă. Eie nu se deosebesc prin "condiţiile de existenţă", ci prin "stilul de viaţă", care stabileşte *diferen e de status* extraordinare între cele două grupări (cf. Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoa terii societă ii,* 1991, 143). Prin urmare, stratificarea de status nu poate fi confundată cu diferenţierea de clasă şi nu se află într-o opoziţie radicală cu "etîca pieţii". Grupul "gulerelor albe" va acţiona, bunăoară, ca "grup de status" in relaţiile cu "bluzele albastre", dar, totodată, se va manifesta ca grup cu orientare raţională în finalitate (raţionalizare instrumentală) în relaţiile sale cu "patronul". Pe de altă parte, e bine să reţinem precizarea, de esenţă weberiană, că atunci cînd "bazele achiziţionării şi distribuţiei bunurilor sînt stabile, înfloreşte stratificarea de status. Orice repercursiune tehnologică şi orice transformare economică ameninţă însă stratificarea de status şi împinge în faţă clasele. Epocile şi ţările în oare situaţia de clasă are o semnificaţie preponderentă sînt, de obicei, cele în care s-au produs asemenea transformări tehnologice sau economice" (C. W. Mills (ed.) *From Max Weber: Essays in Sociology,* Oxford, 1946, p. 195). *V. clasă socială, gulere albe/albastre, societate de pia ă.* 1. B.

SOCIOBiOLOGIE domeniu de studiu al bazei biologice a comportamentelor sociale, animale şi umane, utilizînd legile evoluţiei biologice ca fundament explicativ. Ca disciplină de studiu relativ constituită, s. apare la jumătatea deceniului al optulea al secolului nostru, odată cu publicarea de către Edward O. Wilson, profesor de entomologie la Universitatea Harvard (S.U.A.), a lucrării *Sociobiology: the nev/syntesis* (Harvard University Press, 1975). După cincisprezece ani de la tipărirea "noii sinteze" asupra evoluţiei — în fond, o încercare de actualizare pe baza geneticii moleculare a vechilor principii ale *darwinismului social*— nu se poate stabili cu suficientă precizie nici aria de preocupări a s., nici direcţiile ei de evoluţie: uneori se face distincţie între s. animală şi s. umană, între s.

wilsoniană şi s. newilsoniană însuşi iniţiatorul s. îşi nuanţează şi îşi lărgeşte continuu concepţia. Iniţial, E.O. Wilson şia axat cercetările pe comportamentul insectelor sociale, iar, în explicarea apariţiei anumitor instituţii sociale şi comportamente umane, s-a situat pe poziţiile darwinismului social, in concepţia sa, evoluţia prin selecţie naturală s-ar afla la baza comportamentelor sociale. Nu se mai invocă supravieţuirea indivizilor care prezintă anumite avantaje în lupta pentru existenţă, ci se afirmă că "aptitudinea darwiniană" sporită a unor gene determină propagarea lor mai intensă. Organismul ar avea ca principală funcţie reproducerea genelor, constituind doar un suport temporar pentru eie. Anumite gene obţin de la generaţia care supravieţuieşte o reprezentare superioară altor gene. Lupta pentru existenţă nu se mai duce între indivizi, oi între gene. La data apariţiei s., poziţia ideologică a lui E.O. Wilson a fost calificată drept rasism, mulţi oameni de ştiinţă (biologi, geneticieni, sociologi, antropologi, psihologi etc.) şi filosofi constituindu-se în asociaţii de luptă împotriva s. *(Sociobiology Study Group,* S.U.A., *Science of Ideology Group of Briîish Society for Social Responsability in Science,* Marea Britanie). S-a reproşat s. că "reuneşte mendelismul vuigar, darwinismul vulgar şi reducţionismu! vulgar în sprijinul statuquoului social" (B. C. Lewontin, S. Rose, L. J. Kamin, *Nous ne sommes pas programes,* La Decouvert, Paris, 1985, p. 331). Publicarea eseurilor lui E.O. Wilson *Despre natura umană (On Hu mun Nature,* 1978) a dezvăluit şi mai pregnant limitele teoretice şi metodologice aie s. Conceptele cu care operează s. (aptitudine darwiniană, aptitudine darwiniană globală, egoismul şi altruismul genelor, interesul reproductiv, interesul genetic şa.m.d.) nu sînt riguros definite, lăsîndu-se posibilitatea unor interpretări contradictorii. Explicaţiile sînt, adesea, contradictorii: supravieţuiesc genele cu aptitudine darwiniană ridicată, deci indivizi apţi, care sînt apţi tocmai pentru că supravieţuiesc (Pierre Thuiliier, 1979).După E.O. Wi'son comportamentele sociale precum: patriotismul, *agresivitatea,* conformismul etc, ca şi instituţiile şi fenomenele sociale: familia, statul, diviziunea socială a muncii, războaiele eto. au o determinare naturală, sînt programate genetic. în scrierile mai noi ale lui E. O. Wilson se încearcă o nuanţare a determinismului biologic, fără a se renunţa la principiile de bază ale darwinismului social. Astfel, în lucrarea Genes, *Mind and Culture: the Coevo lutionary Process* (1981), scrisă împreună cu Charles Lumsden, "părintele" s. încearcă să explice evoluţia societăţii pe baza coevoluţiei gene-cultură formulînd "legea celor 1000 de ani", timpul necesar pentru ca în lupta dintre gene să învingă gena avantajoasă, E. O. Wilson consideră că foiosindu-se ingineria genetică şi realizîndu-se buna gestiune a genelor, în viitor, vor putea fi depăşite multe din problemele sociale: difuzarea tehnicii şi tehnologiilor moderne, protecţia împotriva bolilor, dezorganizarea socială şa. Deşi mai nuanţat, determinismul biologic rămîne poziţia de fond as. wilsoniene. Aceasta rezultă şi din lucrarea *BiophiHa* (1984), în care E. O. Wilson analizează raportul dintre mediul natural, emoţiile biofilice (programarea genetică a omului de a se ataşa ia ceea ce e viu), spirit şi cultură. *V. darwinism social.* **S.C.**

SOCIODRAMĂ procedeu bazat pe "jocul de rol" imaginat de Moreno, avînd drept scop analiza şi/sau ameliorarea relaţiilor interpersonale din cadrul unui microgrup real sau constituit în mod artificial. Adevăratul său subiect nu este individul, cu problemele sale personale, ca în cazul psihodramei, ci o colectivitate umană ai cărei membri aparţin aceluiaşi mediu socio-culturai. Principiul metodei este următorul: participanţilor la şedinţa de s. li se propune un subiect dramatic ce re-

leva un incident sau o situaţie de conflict identice sau asemănătoare celor din viaţa reală a grupului studiat. Un conducător al jocului, psiholog sau psihoterapeut, distribuie apoi rolurile în conformitate cu statutul privat al fiecărui actor, urmărindu-se reconstituirea atmosferei naturale de tensiuni şi conflicte ale colectivităţii respective, fără a se limita însă libertatea de creaţie şi interpretare scenică a participanţilor. Retrăirea în comun a situaţiilor stresante şi încordate din viaţa reală a grupului va prilejui conştientizarea motivaţiilor ascunse, a prejudecăţilor, a traumelor refulate etc, concomitent cu eliberarea emoţională a participanţilor. Se crează astfel premisele unei schimbări atitudinale, comportamentale şi valorice intra şi intergrupale. La fel ca şi psihodrama, s. se practică astăzi în numeroase veriante şi este utilizat în diverse domenii ale practicii sociale; psihiatrie, formare şi selecţie profesională, învăţămînt, educaţia adulţilor ele, nu numai ca procedeu socioterapeutic, ci şi ca mijloc de antrenament psihosocial, ca formă privilegiată ds învăţare socială, etc. *V. sociometrie, sociote rapie.* T.D.

SOCIOGRAFIE 1. Nivel şi ramură ale cunoaşterii sociologice, constind în culegerea de date brute privind obiectele, fenomenele, relaţiile şi procesele sociale, în descrierea pe cît posibil obiectivă a acestora, în măsurarea lor şi în realizarea unor statistici (tabele, grafice etc.) ale fenomenelor sociale observate, toate acestea realizate fără a se avea în vedere (cel puţin explicit) o anumită poziţie teoretică sau de principiu, ci doar în baza unei obiectivităţi definite, de regulă, prin normele observaţiei din ştiinţele naturii. Ca nivel al sociologiei, s. trebuie delimitată de sociologia generală, abstractă sau pură, preocupată de cercetarea logicii societăţii, şi de sociologia concretă, aplicată sau practică, care cercetează modul în care funcţionează, într-o societate determinată, logica generală a societăţii. Dacă sociologia abstractă poate fi elaborată pe o cale mai degrabă deductivă, cea concretă este prin excelenţă inductivă. în consecinţă, s. este sîrîns legată de sociologia concretă, căreia îi furnizează o parte importantă a materialului ei empiric, dar nu se confundă cu sociologia concretă, deoarece scopul ei principal nu este explicativ, oi descriptiv, iar în acest scop este considerată ca o primă treaptă a cunoaşterii sociologice. 2. Modalitate reducţionistă de a înţelege, defini şi practica cercetarea sociologică şi chiar sociologia în general, ca simplă descriere constatativă a unor fragmente ale realităţii sociale concrete, sociologul respingînd, în perspectiva pe care o presupune această modalitate, nu numai orice judecată de valoare, dar şi judecăţile de realitate a căror generalitate nu ar fi validată strict empiric. De aceea se poate spune că unele dintre cercetările sociologice empiriste nu reuşesc să depăşească nivelul pur descriptiv şi constatativ al s. iar concepţia după care sociologia în ansamblul ei ar trebui definită restrictiv ca o ştiinţă descriptivă şi constatativă, fără pretenţia de a formula legi şi de a elabora explicaţii ştiinţifice cauzale, este denumită adesea şi prin termenul de *sociografism. V. legi sociologice, metodologia cercetării sociologice, sociologie, statistică i sociologie.* I.U.

SOCIOLINGVISTICĂ studiu interdisciplinar al reaţiilor dintre structura limbii şi structura socială. Termenul de S. este folosit pentru prima dată de Haver C. Currie (1953) într-o analiză a raportului dintre vorbire şi status social. O dezvoltare rapidă a cercetărilor din domeniu se produce începînd cu deceniul al şaselea al secolului nostru, mai întîi în S.U.A., unde apar şi primele antologii de studii editate de William Bright *(Sociolinguistics,* 1966) şi Stanley Lieberson *{Explorations in sociolinguistics,* 1966). în S.U.A. S. se des-

prinde din antropologia culturală care dispunea deja de tradiţia consacrată de Fr. Boas (1911) şi E. Sapir (1921) de studiere a limbii comunităţilor indigene de indieni în relaţie cu formele lor culturale de viaţă. în Europa, dialectologia şi parţial lingvistica istorică abordau şi probleme ale diferenţierii limbii în funcţie de unii factori sociali (generaţie, cultură, profesiune etc), iar în cadrul şcolii sociologice franceze au fost analizate aspecte ale raporturilor dintre evoluţia limbii şi a societăţii (A. Meiliet, 1921; J. Vendryes, 1921; A. Sechehaye, 1921). Totuşi, s. se constituie ca o disciplină distinctă mai ales sub influenţa iniţială a cercetărilor din S.U.A., de unde se extinde şi în ţările europene. W. Bright (1966) defineşte s. ca analiză a covariaţiei sistematice a structurii limbii şi a structurii sociale, punînd accentul pe sursele sociale ale diversităţii lingvistice. Abordarea interacţionistă consideră variaţiile în modul de folosire a limbii ca indici ale structurii sociale, aceasta din urmă fiind totodată un element determinant al selecţiei formelor lingvistice utilizate în comunicare. S. este înscrisă în seria de cercetări dezvoltate în cadrul etnolingvisticii şi psiholingvisticii, diferenţele dintre ele manifestîndu-se mai mult în privinţa preocupărilor şi modurilor dominante de abordare decît în cea a conţinutului. Acelaşi lucru se poate spune şi despre eventualele diferenţe dintre s, şi sociologia limbii sau a limbajului. Se pare totuşi că în referinţele lingviştilor este preferată denumirea de s. pe cînd sociologii o preferă pe cea de sociologie a limbii sau a limbajului. Sociologii se preocupă mai ales de efectele structurii sociale asupra utilizării limbajului, considerînd de regulă că organizarea ierarhică a categoriilor sociale (în special structura de clasă) determină distribuţia socială a semnificaţiilor culturale sau lingvistice vehiculate prin limbă şi procedeele interpretative generate de acestea. De exemplu, sociologul B.B. Bernstein (C/ass, codes *and control,* 1975) adoptă ca premisă punctul de vedere al gramaticii structurale, după care sistemul de reguli gramaticale ale limbajului poate genera o mare varietate de coduri ale vorbirii, şi consideră că este important de ştiut care cod al vorbirii este utilizat de o anumită grupare socială. Codul sociolingvistic al vorbiri este o calitate a reaţiilor sociale şi este, totodată, determinat de structura socială, pentru ca la rîndul său să poată contribui la schimbarea structurii de relaţii care l-a generat. Lingviştii sînt preocupaţi mai ales de problemele diversităţii (sau omogenităţii) lingvistice produse de structura socială şi de modul în care limbajul reflectă şi influenţează structura socială, depărtîndu-se astfel de imaginea structurii uniforme, monolitice, a limbilor, acreditată de lingvistica formalizantă (L. lonescu-Ruxăndoiu, D. Chiţoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale,* 1975). în virtutea acestei diferenţieri de abordare, sociologia limbajului tinde să fie integrată în proiectul mai amplu al unei "sociologii a transmiterii culturale", în care limbajul este numai unul din instrumentele implicate în mecanismele producerii, transmiterii şi reproducerii culturaie (B. Bernstein, 1975; P. Bourdieu, 1970, 1981), pa cînd s, s-ar încadra, cu specificul său, în seria abordărilor psiholingvistice, extralingvistice etc. ale variaţiilor de utilizare a limbii. Alteori în sociologie analiza limbajului este integral subsumată abordării interacţiunilor sociale considerate drept cadre de vehiculare a semnificaţiilor şi interpretărilor variabile situaţional, fără a se formula concluzii explicite despre structurarea socială a limbajului, ci numai despre mecanismele interacţionale ale vieţii sociale. Acest mod de abordare coincide, fie şi parţial, cu cercetările de microsociolingvistică orientate către analiza interacţiunilor verbale şi a reţelelor de comunicare dependente de rol-status-urile persoanelor implicate în situaţie (J. Fischman, 1968). Asemenea cercetări se desfăşoară cu

privire la o *comunitate lingvistică,* adică într□o>. colectivitate umană care folose□te un corpus comun de semne verbale prin interac□iuni comunicative frecvente □i directe □i care se deosebe□te de alte colectivitä□i în privin□a folosirii limbii. Cercetările care sînt oriontate către desprinderera unor regularitä□i ce transcend cadrul unei comunitä□i lingvistice □i pun în e□ videntä relä□i constante între folosirea limbii (oricare ar fi ea) □i situä□i sau institu□i sociale cu un caracter accentuat de permanentä apar□în macro□s. Deglosia (Ch. A. Ferguson, 1959) □i bilingvismul atrag cele mai multe cercetări de macro□s. în cadrul aceleia□i comunitä□i lingvistice se analizează repertoriul verbal specific a cărui structură este dependentă de nivelul dezvoltării socioeco□ nomice □i culturale a colectivitä□i, dar □i varietä□ile individuale (ideolecte), regionale (dialectel □i globale (sociolecte). Atunci cînd accentul este pus pe varietä□ile determinate de contextul situa□iei de comunicare, sînt avute în vedere atît registrele discursivitä□i (tehnice sau nontehnice, orale sau scrise, co□ locviale sau formale), cît □i dependen□ele de setul de status□roluri particularizat individual (M. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens). Totalitatea rolurilor de comunicare identificate într□o comunitate constituie matricea comunicării (J. Gumperz, 1971), căreia î□i corespunde o matrice a codurilor. în această privin□ă, se consideră că o limbă utilizată constituie ea însă□ un cod lingvistic. Atunci cînd se disting moduri variabile de utilizare a limbii în func□ie de structura socială (ocupa□io□ nală, profesională sau de clasă) a unei societä□i, rezultă diferite coduri sociolingvistice. B. Berstein (1975) define□te codul sociolingvistic prin "probabilitatea de a prezice pentru un anumit vorbitor care elemente sintactice vor fi utilizate pentru a organiza în□elesul" □i distinge între codul elaborat (probabilitatea de predic□ie redusă datorită capacitä□i vorbitorului de a alege dintr□un e□ vantai de alternative) □i codul restrîns (probabilitate mare de predic□ie). Analiza diferen□ierii codurilor s□a asociat cu studiul barierelor lingvistice dintr□o comunitate, adică a dificultä□ilor ce apar în procesul de comunicare ca urmare a poziä□ilor diferite ocupate în structura socială □i necoincidenä□ei par□iale dintre sistemele de semne verbale utilizate. Accentul este pus pe diferen□ierea accesului □i a în□elegerii limbajelor de specialitate □i a competen□ei lingvistice (capacitatea de stăpî□ nire a limbii), respectiv a performan□ei (utilizarea acestei capacitä□i în verbalizarea mesajelor). Un alt domeniu al S. este delimitat de analiza schimbării lingvistice în func□ie de unele procese care au loc în structura socială (în special mobilitatea) sau în procesul de dezvoltare economică, tehnologică □i culturală. Stratificarea socială este pusă in corespondenä cu o stratificare stilistică a folosirii limbii, iar mobilitatea produce schimbări nu numai în poziä□ile sociale, ci □i în stilurile de vorbire (W. Labov, 1966). O direc□ie productivă de cecetare s□a dovedit aceea în care se reconstruiesc structuri sociale sau faze istorice ale unor comunitä□i prin intermediul analizei lingvistice a terminologiei mai vechi sau mai noi folosite pentru caracterizarea familiei, a grupurilor sociale sau a ierarhiei din interiorul lor (G. Devoto, 1968). Considerînd cultura ca mediatoare între structurile sociale □i cele lingvistice, s□a procedat □i la analiza semiotică a raporturilor dintre limbaj, ca sistem sintactic, □i cultură □i ideologie, ca sisteme semantice (U. Eco, 1968). Se deschide astfel posibilitatea extinderii analizelor semiotice ale comportamentelor □i relä□ilor sociale, ceea ce ar avea efecte pozitive atît asupra dezvoltării lingvistice, cît □i a sociologiei. *V. cod, cultură, educa ie, interactjonism.* **LV.**

SOCIOLOGIA CUNOA□TERII direc□ie teoretică în sociologie, al cărei program constă în analiza contribu□iei factorilor sociali la producerea, structurarea, validarea, difuzarea (eventual distorsionarea) cuno□tin□elor umana. Peter Hamilton *(Knowiedge and Social Structura,* 1974) situează premisele s.c. în epoca luminilor (Vico, Montesquiau), care au generat, între altele, epistemologiile empi□ riste (Hume). Acestea au postulat evaluarea cuno□tin□elor umane în func□ie de experien□a socială a celor care le livrează (gînditori, oameni de □tiin□ă). Concis, s.c. radiografiază dependen□a ideilor de cadrul lor social. Ei î□ revine, astfel, chemarea de a releva geneza ideologiilor, ca ansambluri de idei asociate anumitor grupări sau clase sociale. Marxismul, cu teza sa despre func□ia □ stratificarea de clasă a ideilor, s□a plasat în miezul problematic al s.c. Marxismul însă, prezentîndu□se ca ideologie ata□ată proletariatului, a confiscat adevărul □i juste□ea în propria□ favoare. El a substituit relativismul □i pluralitatea valorilor din interiorul unei societä□i cu propriul monopol asupra autenticitä□i. Materialismul istoric a putut fi, astfel, prezentat ca singura filosofie □tiin□ifică, sociologia marxistă ca singura sociologie □tiin□ifică (sau cu adevărat □tiin□ifică) etc. în mod similar a putut fi acaparat □i sensul istoriei: evolu□ia umanitä□i pînă la revolu□ia socialistă ar fi doar pre□istorie, istoria autentică ar începe doar odată cu eliberarea proletariatului. Obiectiv vorbind, diteren□ierea cuno□tin□elor, ideilor □i valorilor în func□ie de structura socială e un fapt, iar s.c. e chemată, tocmai, să□ conceptualizeze. Emile Durk□ heim, Max Scheler, Max Weber, Georg Lukâcs, □coala de la Frankturt au adus contribu□i importante în această direc□ie. în aceea□ perspectivă poate fi apreciată □i co□ relä□a stabilită în antropologia culturală între cultură □i structura socială. Cel care s□a străduit să ridice s.c. la rangul de disciplină □tiin□ifică a fost însă Karl Mannheim *(Ideolo gie und Utopie,* 1929). Mannheim circumscrie explicit sfera de preocupări a s.c. la universul ideologiilor □i al utopiilor. Ideologiile sînt sisteme de idei care oferă imaginea unei ordini ' sociale existente, in timp ce utopiile sînt construc□i ce propun o ordine socială viitoare; □i utopiile sint în fapt tot ideologii, dar încă neactualizate; atît ideologiile *in actu* cît □i utopiile . sînt, desigur, reflectări interesate ale grupurilor generatoare. Mannheim acceptă, totu□, posibilitatea ca în societate să existe □i indivizi liberi prin ideile lor de apartenenä la vreo clasă socială. Grupa□ într□o entitate de tip intelectual tocmai după acest criteriu al libertä□i, ei ar putea profesa un fel de supra□ ideologie, o sinteză a marilor ideologii (pînă în acel moment antagonice) ale timpului: fascism, comunism, liberalism, conservatorism. Mannheim a investit deci în s.c. o speran□ă salvatoare, sortită să rămînă, după cum se vede, ea însă□ o utopie. Faptul nu invalidează însă virtu□ile analitice ale s.c. □ putin□a ei de a conceptualiza rela□a dintre structura socială □ datele cunoa□terii. V. *ideologie, marxism, structură socială.* Gh.G.

SOCIOLOGIA MEDICINEI (sociologia sănătä□i), sociologie de ramură relativ recentă (deceniul 5), apărută ca urmare a progresului înregistrat de □tiin□a medicală, din punct de vedere tehnic □i organiza□ional, □i a penetra□iei cunoa□terii sociologice în perimetrul □tiin□elor medicale. Orientarea către social în medicină are îndelungate tradi□ii, fiind determinată de multiple necesitä□i practice vizînd optimizarea □i umanizarea actului medical. în acest sens, reconsiderarea patologiei umane din perspectiva interac□iunii factorilor biologici cu cei sociali □i a influen□ei mediului social ca importantă variabilă etiolo□ gică, aprecierea stării de sănătate a popula□iei ca indicator de bază al bunăstării sociale, concentrarea activitä□i profilactice □i preventive asupra grupurilor □i colectivitä□ilor □i considerarea raportului între medic □i pa□ • cient ca o rela□ie institu□ională au contribuit în

cea mai mare măsură la depă□rea punctului de vedere al medioinei curative, strict biologice. Pentru sociologie, abordarea problematicii medicale a însemnat extinderea domeniului său de cercetare în direc□ia studierii unor aspecte specifice legate de descifrarea rolurilor profesionale □i a mecanismelor organizaţio□nale ale medicinei ca institu□ie, de aplicare în practică a idealului social al sănătă□ii ca stare "normală". Această convergen□ă de preocupări a avut drept primă consecin□ă înlocuirea defini□iei negative e sănătă□ii ("absen□ă a bolii sau a infirmită□ii") cu una pozitivă ("condi□ie de bunăstare, psihică □i socială" — O.M.S.), care extinde semnifica□ia actului medical dincolo de limitele sale terapeutice tradi□ionale, pentru a îngloba în sfera preocupărilor sale planificarea □i optimizarea condi□iilor de sanogeneză. Apropiată ca obiect de studiu de preocupările medicinei (igienei) sociale, dar deosebită de aceasta în ceea ce prive□te metodele folosite □i finalită□ile urmărite, s.m. î□i propune să evalueze influen□a principalilor factori (de natură politică, tehnică, economică, demografică, juridică, culturală, organiza□ională etc.) care contribuie la promovarea sănătă□ii colectivită□ilor umane, studiindu□i nu atît diferen□at, cît mai ales din punct de vedere al dependen□elor lor func□ionale de întreg contextul social. Orientată, cu prioritate, încă de la începutul constituirii ei, către studiul institu□iilor de îngrijire a sănătă□ii □i al profesioni□tilor lumii medicale, s.m. cunoa□te o mare răspîndire în S.U.A., unde cercetarea organiza□iilor reprezintă un adevărat "punct strategic" (R. K. Merton). Din punct de vedere teoretic, contribu□ii mai importante au adus T. Parsons (1957), R. K. Merton (1957), P. Kendall (1957), H. E. Freeman, S. Levine □i L. G. Ree□der (1963), D. Mechanic (1968), M. Fieid (1969), E. Freidson (1970). Ini□ial, principalele preocupări teoretice ale s.m. au fost inspirate de schema "clasică" a sociologului american T. Parsons care, punînd problema ordinei sociale în termenii *establishment u\ui,* a integrării conformiste în cadrul societă□ii, califica boala ca o formă de comportament deviant, iar sănătatea ca un comportament normal. Următorul sistem categorial define□te de pildă, cele mai semnificative drepturi □i obliga□ii ale rolului de pacient în schema lui Parsons: scutirea de obliga□iile rolului social normal, absolvirea de responsabilitate pentru incapacitatea func□ională indusă de boală, obliga□ia de însănăto□ire, datoria de a căuta ajutor calificat □i a coopera cu institu□iile competente. La rîndul său, rolul medicului trebuie să implice: competen□ă tehnică, universalism, specificitate func□ională, neutralitate afectivă □i orientarea către colectivitate. Sub influen□a noilor preocupări, apărute într□o serie de □ări din Europa, în domeniul reformării □i optimizării sistemului medico□sanitar, tezele iui Parsons au fost abandonate, înregistrîndu□se o marcată tendin□ă de trecere, în domeniul analizei, de la o perspectivă microsociologică la una macro□sociologică, de la un cadru de referin□ă psihosocial (evaluarea rolului □i a comporta□mentului), la o analiză institu□ională (cercetarea organiza□iilor medicale, a deciziilor în materie de sănătate etc). în consecin□ă, s.m. se orientează, cu precădere, în prezent spre următoarele domenii de cercetare: a. distribu□ia socială a bolilor; *b.* etiologia socială □i ecologia îmbolnăvirii; c. influen□ele exercitate de factorii sociali care intervin în procesul terapeutic; *d.* umanizarea actului medical; e. medicina ca institu□ie de control social; *f.* spitalul ca organiza□ie; *g.* sociologia învă□ămîntului medical □a. Pentru sociolog, abordarea acestei vaste problematici implică o op□iune de principiu, concretizată în alegerea pe care trebuie s□o facă între studiul teoretic al institu□iei medicale în rela□ie directă cu ansamblul sistemului social □i participarea sa la activitatea practică de preven□ie □i trata□ment al bolii, activitate rezervată, de obicei, numai medicului. Conform celor mai mul□i autori, contribu□iile sociologiei la practica medicală sînt atît indirecte (de pildă, adaptarea □i aplicarea analizelor lui Weber sau Gouldner la birocra□ia spitalicească), cît □i directe (concretizate în cercetările efectuate în domeniul sănătă□ii □i bolii). Majoritatea studiilor în acest domeniu sînt descriptive (analiza func□ionării institu□iilor de îngrijire), cîteva sînt explicative (analiza etiologică a bolilor) □i foarte pu□ine au un caracter predictiv (măsura în care anumi□i factori predispun la apari□ia unor boli, previziunea gradului de răspîndire a unui medicament în anumite grupuri sociale etc). S.m. se ocupă nu atît de boli, cît de grupurile de bolnavi, de rela□iile lor cu corpul medical, de mecanismele de definire (diagnosticare) oare contribuie la reac□iile, comportamentele □i rolurile acestor grupuri, influen□ate de factorii de natură socială □i culturală. *V. medicină socială.* S.R.

SOCIOLOGiA TURISMULUI sociologie de ramură ca´e ce> eîe *u.a* ! ca fenomen social. ElemeiiU. cer a a de' n ni t este călătoria, conceputa ca o ^olas<?rt□provizorie în afara local tatu de trsedinta Dar pentru a deveni un fenomen social, este necesar ca deplasările dintre localitatne de domiciliu □i zonele de interes turistic să capete amploare, iar motiva□ia călătoriei să fie determinată de factori □i procese sociale. De aceea, migra□ia turistică nu poate apare decît odată cu perfec□ionarea mijloacelor moderne de deplasare: transportul feroviar, aerian □i în special rutier (automobilul □i autocarul). M. Boyer subliniază faptul că t. este una din consecin□ele dezvoltării civiliza□iei industriale, nu numai datorită unei tehnologii capabile să deplaseze intr□un timp scurt mase largi de oameni, dar □i apari□iei unor nevoi de natură socială □i culturală care pot fi satisfăcute prin călătoria turistică. Fenomenul turistic a fost cercetat mai întîi exclusiv din perspectiva economică (investi□ii, beneficii ob□inute din s'umele cheltuite de turi□ti, aport de devize etc.). Primele referiri la aspectele sociale ale t. se întîlnesc în anii 1930. într□un studiu apărut în Elve□ia, R. G'lucksmann se desprinde de punctul de vedere economic, numind t. "un fenomen social". Lucrările consacrate in întregime analizei sociologice apar în perioada postbelică: M. F. Lanfant *Sociologie du tourisme* (1978), R. Lanquar *Sociologie du tourisme et des voyages* (1985). Principalele teme abordate tie s.î. decurg din însu□i modul în care este analizată natura t. Dincolo de multiplele accep□ii date termenilor de t. □i turist, se desprind două mari curente de gîndire. Primul dintre acestea consideră t. ca o activitate exclusivă a timpului liber. A□adar, călătoria turistică se practică numai în timpul vacan□elor, concediilor, sfîr□itului de săptămînă □i are o motiva□ie specifică loisiru□lui. Răspunsurile la noile probleme ridicate de practicarea t., căutarea celor mai adecvate metode de cercetare a unor activită□i cu o pondere din ce în ce mai mare în ansamblul preocupărilor de timp liber, eforturile de clarificare teoretică □i conceptuală au determinat o delimitare a s.t., ca ramură distinctă de s. *timpului liber.* Din această perspectivă, J.R. Aramberri abordează cîteva teme semnificative pentru cadru! teoretic al s.t.: rela□ia dintre timpul continuu (timpul de muncă) □i discontinuitatea temporală în care se desfă□oară i., opozi□ia dintre activită□ile □i valorile profesionale pe de o parte □i, pe de altă parte practicarea t. oare, prin natura sa, este legat de consumul superfluu, de creativitate, de joc, de libertate. Al doilea mare curent de gîndire în cadrul s.t. plasează fenomenul turistic într□o perspectivă mult mai largă, înglobînd toate mi□cările de persoane, indiferent de motiva□ia părăsirii provizorii a localită□ii de re□edin□ă. în această accep□ie, sub incidenţa s.t. intră □i călătoriile de interes familial, cele care

urmăresc scopuri economice sau comerciale (turism de afaceri) sau ocazionate de diverse reuniuni internaţionale (turism de congrese). Temele cercetate de s.t. sînt astfel substanţial îmbogăţite, permiţînd o analiză globală a mişcărilor de persoane, cu efecte nu numai asupra turiştilor, dar şi asupra populaţiei din zonele receptoare. Pentru înţelegerea unitară a fenomenului t., K. Przeclawski stabileşte mai multe tipologii: o tipologie a turiştilor, una a populaţiei locale (populaţia gazdă) şi o tipologie a politicilor de primire. Obiectul s.t. este studiul migraţiei turistice din perspectiva ambelor comunităţi umane implicate in această mişcare: comunitatea din rîndul căreia se recrutează turişti şi populaţia locală din zona receptoare. în consecinţă, direcţiile de cercetare se structurează pe trei domenii, *a.* Analiza factorilor şi proceselor care au determinat apariţia t. ca fenomen de masă: industrializarea şi urbanizarea, creşterea veniturilor şi a timpului liber, progresele tehnologice în domeniul transportului şi al comunicaţiilor, atingerea unui anumit standard al nivelului de instrucţie şi educaţie, diversificarea nevoilor biofiziologice, psihologice, şi culturale, ca urmare a traiului într-un mediu intens urbanizat. Din acest motiv t. este perceput ca un fenomen asimetric: fluxurile turistice sînt orientate dinspre zonele urbanizate către arealele rurale, dinspre ţările bogate către ţările slab dezvoltate, dinspre Nord către Sud. *b.* La nivelul populaţiei gazdă se cercetează structurile economice, sociale şi culturale apte să asigure o activitate corespunzătoare în vederea primirii de turişti, valorile naturale, arhitectonice, artistice şi culturale care se constituie în atracţii turistice (potenţialul turistic al unei zone). După A. S. Travis, esenţa t. trebuie căutată în cultura populaţiei primitoare, în atitudinile şi valorile specifice gazdelor, c. A treia direcţie de cercetare se referă la studiul impactului t. atît asupra comunităţii generatoare de turişti, cît şi asupra populaţiei gazdă, în cadrul a-a-nu-rnitei teorii a întîlnirii dintre cele două culturi, în care agentul de legătură este turistul. K. Przeclawski subliniază faptul că turistul este totodată receptor şi emiţător de mesaje, iar populaţia locală este un mediu care recepţionează mesaje relevante. Din această perspectivă mai multe studii şi cercetări au pus în evidenţă schimbările intervenite în comunităţile locale, ca urmare a introducerii t.: procese de transformare a unor comunităţi închise în comunităţi deschise, schimbări în orientările valorice şi în stilul de viaţă ale membrilor societăţii gazdă, reînnoirea interesului pentru moştenirea istorică şi arhitecturală. Sînt cercetate, de asemenea, schimbările intervenite în structura socială a populaţiei gazdă, datorită implementării în zonă a echipamentelor turistice. Intervin modificări în structura forţei de muncă şi, implicit, în sistemul de instrucţie şi educaţie, rolurile şi relaţiile în cadrul familiei se schimbă uneori în mod spectaculos, se înregistrează o creştere a mobilităţii sociale şi profesionale etc. Mai mult decît atît, P. Rambaud cercetează procesele de urbanizare ale unei localităţi rurale, ca urmare a apariţiei S. în zonă. în acelaşi context sînt analizate şi efectele negative înregistrate la nivelul populaţiei locale. J. Jafari, cercetînd mai multe ţări receptoare de turişti, scoate în evidenţă costurile sociale ale t.: cultura locală şi chiar unele ceremonii religioase devin marfă pentru consumul turiştilor; arhitectura locală este poluată datorită construcţiilor de interes turistic conectate la lanţurile internaţionale de hoteluri; apariţia xenofobiei, ca urmare a modului în care turiştii privesc "ciudăţeniile" modului de viaţă local-nic, lipsei de respect pentru lăcaşurile sacre; creşterea delincve.nţei şi a prostituţiei etc. Totodată, populaţia generatoare de turişti suferă ea însăşi transformări, în urma contactului cu alte lumi şi alte civilizaţii existente în zonele în care se află obiectivele turistice. în acest domeniu sînt cercetate în special unele modificări în cultura şi orizontul de cunoaştere ale populaţiei, reorientări în privinţa modului în care sînt gîndite şi apreciate alte culturi, o reconsiderare a propriilor valori. In ultimul timp, sînt tot mai mult cercetate efectele nedorite ale t, de masă care micşorează şansele de contact dintre cele două culturi. S-a pus în evidenţă fenomenul de alienare provocat de industria t. care, pe de o parte, creează adevărate enclave în zonele receptoare, contactul cu populaţia locală făcîndu-se aproape exclusiv prin intermediul personalului prestator de servicii, iar, pe de altă parte, oferă produse turistice standard, neconforme cu dorinţa de libertate şi creativitate manifestată de turişti. • Metodele s.t. nu diferă în esenţă de cele utilizate în alte ramuri de cercetare sociologică. Deosebit de frecventă este metoda observaţiei coparticipative în cadrul grupurilor de turişti. Principalii indicatori folosiţi în anchetele sociologice sînt nivelul veniturilor, categoria socioprofesională, nivelul de instrucţie, structura familiei, gradul de urbanizare, condiţiile de viaţă şi de muncă, durata concediului sau vacanţei şi, bineînţeles vîrsta, care operează distincţii foarte clare referitoare la motivaţii şi distincţii turistice. O altă serie de indicatori se referă la comportamentul turistic propriuzis: frecvenţa plecărilor în vacanţă, preferinţele în materie de destinaţie turistică, tipuri de t. practicate, forme de cazare preferate, mijloace de transport folosite etc. în ţara noastră, preocupările de sociologie a t. datează din anii 1970, odată cu apariţia unei puternice baze materiale care a dus la dezvoltarea t. naţional şi internaţional. Un interes special a fost acordat sondajelor de opinie aplicate turiştilor români şi străini aflaţi în staţiunile balneare, montane sau de litoral. Pe baza datelor culese s-au putut stabili unele tipologii de turişti, structurate pe motivaţii de călătorie, zone şi obiective frecventate, preferinţe pentru anumite servicii turistice etc. O'altă direcţie a .cercetărilor s-a orientat către studii de caz în anumite localităţi sau zone, cu un bogat potenţial turistic, dar nevalorificat. De asemenea, s-au efectuat cercetări în rîndul populaţiei generatoare de turişti — cu preponderenţă în zone intens urbanizate — care au permis o cunoaştere a comportamentului turistic, a modului în care sînt receptate valorile specifice t., a sumelor alocate din bugetul familiei pentru practicarea t. etc. V, *acultura ie, cultură, mobilitate socială, migra ie.* D.M.

SOCIOLOGIE (lat. *socius,* "social" şi gr. togos, "ştiinţă"), în sensul cel mai general, ştiinţă a socialului. Pentru a delimita însă cu mai multă precizie specificul abordării s. este necesar a se lua în considerare constituirea şi dinamica în timp a s., relaţiile ei cu celelalte ştiinţe sociale. S. s-a constituit ca ştiinţă independentă în anii '30-'40 ai secolului XIX, iniţial mai mult sub forma unor proiecte epistemologice, fiind reprezentată de cîţiva mari gînditori. De abia spre sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului XX s-a constituit o comunitate discipiinară propriu-zisă, S. fiind recunoscută instituţional prin introducerea ei ca disciplină de învăţămînt. • Două mari condiţii au influenţat constituirea s. ca ştiinţă, *a. Condi ii epistemologice.* Dezvoltarea spectaculoasă a ştiinţelor naturii în secolele XVII-XVIII a generat un model exemplar de ştiinţă caracterizat prin cîteva presupoziţii fundamentale:

1. obiectul ştiinţei îl reprezintă fenomenele reale dintr-un domeniu de referinţă oarecare; *2.* principiul determinismului: constituirea şi dinamica fenomenelor din domeniul de referinţă sînt guvernate de /eg/care urmează a fi descoperite de către ştiinţă; 3. funcţia descriptiv-explicativă a ştiinţei: orice ştiinţă trebuie să ofere atît o descriere a fenomenelor reale, cît şi o explicare/predicţie a lor; 4. structura teoretico-metodologică a ştiinţei: orice ştiinţă este compusă din *teorii* cu funcţii

explicativ□predictive □ o metodologie de descriere □ prelucrare a faptelor, de construire a teoriilor □ de testare a acestora. Exista, deoi, deja un model de □tiin□ificitate considerat a fi valabil pentru orice □tiin□ă. Se poate considera, în consecin□ă, că procesul de constituire a s. ca □tiin□ă a început odată cu formularea unui program general de a aplica metodele de cercetare □tiin□ifică, dezvoltate în □tiin□ele naturii, la analiza fenomenelor sociale. în cazul s., mai era nevoie de încă ceva: de eliberarea de modul tradi□ional, filozofic□speculativ, de a privi realitatea socială. Realitatea socială, spre deosebire de cea naturală, era considerată a reprezenta o *existen ă derivată,* lipsită de o logică intrinsecă. Socialul era tratat ca o simplă obiectivare, mai mult sau mai pu□in distorsionată, a ideilor, prejudecă□ilor, proiectelor, iluziilor, aspira□iilor membrilor colectivită□ii. Era nevoie, deci, de a considera fenomenele sociale ca *fapte,* avind un statut existen□ial□ontologic autonom, obiectiv, fiind guvernate de legi obiective: Un asemenea proiect a fost formulat de Auguste Comte care introduce totodată în 1838 □i termenul de "sociologie" *(Cours de philosophie positive,* 1830□1842) ca studiu pozitiv al faptelor sociale, urmînd să evidenţeze ansamblul legilor fundamentale proprii acestora □i care nu pot fi derivate pur deductiv din studiul individului uman. Noua □tiin□ă trebuia să se fundeze pe observa□ie, subordonînd teoria □tiin□ifică faptelor. Unei asemenea exigen□e, cu mai mult de cinci decenii mai tîrziu, E. Durkheim avea să□i dea o formulare celebră: faptele sociale trebuie să fie tratate ca "lucruri", avînd un sens intrinsec, autonom, pe care □tiin□a urmează a□i pune în evidenţă *(Regles de la methode sociologique,* 1894). Programul formulat de Comte exprima mai mult o inten□ie epistemologică, necon□inînd vreo indica□ie mai precisă asupra modului în care noua disciplină urma să procedeze. Analize efectiv s., exemplare, nu pot fi găsite în lucrările acestuia. Un program similar a fost formulat de K. Marx cu cî□iva ani mai tîrziu, mai precis ia începutul anilor 1840, pornind însă de la un context filozofic specific. Punctul de pornire al abordării □tiin□ifice a fenomenelor sociale tre□buie să fie o op□iune materialistă: nu con□tiin□a determină modul real în care oamenii î□ organizează via□a lor socială, ci mai degrabă aceasta este o "reflectare" a vie□i lor reale, materiale. Semnifica□ia fenomenelor sociale nu trebuie căutată în con□tiin□a autorilor lor, ci în ele însele, fiind produsele unui determinism obiectiv, similar cu cel care guvernează □i natura. Fenomenele sociale trebuie explicate prin ele însele, prin interdependen□a lor obiectivă. E. Durkheim avea să formuleze acest principiu epistemologic fundamental pentru s. astfel: "faptele sociale nu trebuie să fie explicate prin con□tiin□a autorilor lor, ci prin alte fapte sociale". Prin aceasta, sociologia s□a constituit încă de la început ca o abordare descriptiv□ explicativă a realită□ii sociale, a□a cum este ea în mod obiectiv, în opozi□ie cu abordările *speculativ normative.* Filosofia tradi□ională avea o orientare precumpănitor normativă. Ea era interesată mai mult de modul în care realitatea socială "ar trebui" să fie, în loc de a explica cum "este" ea în mod efectiv. întemeierea s. trebuia să răstoarne rela□ia *normativ/explicativ.* Perspectiva descriptiv□expii□ cativă trebuie să întemeieze perspectiva normativă, dacă aceasta nu vrea să fie utopică, ci □tiin□ifică. Dezvoltarea modelului de □tiin□ificitate în s. a dus la o discreditare rapidă a discursivită□ii gindirii filozofico□speculative, mult prea vagi □i necontrolate. Paralel cu acest model de □tiin□ificitate, în s. a evoluat □i un model alternativ, fundat pe ideea că sensul ultim al fenomenelor sociale este nu obiectiv, ci subiectiv, conferit de inten□ille, aspira□ile, proiectele actorilor sociali. în consecin□ă, metoda specifică sociologiei nu poate fi cea *explicativă,* utilizată de către □tiin□ele naturii,

ci *comprehensivă,* Avîndu□i sursa în diverse curente filozofice (filozofia germană a istoriei din a doua jumătate a secolului trecut, fenomenologia, existen□ialismul) acest curent îl găsim □i în s. actuală în diferite variante: in□ terac□ionism simbolic, etnometodologie, sociologie'fenomenologică. De□ aceste abordări au adus contribu□i importante în în□elegerea mecanismelor subiective ale vie□ii sociale, acest model alternativ de □tiin□ificitate, de□ destul de influent în diferita perioade, nu a reu□it să devină niciodată dominant, *b. Condi ii social structurale.* S. nu putea apare decît într□o societate care, eliberată de tutela structurilor fixate de tradi□ie sau de o conducere de tip autocrat, se orientează spre punerea pe baze ra□ionale a organizării sale, caută să solu□ioneze problemele sale prin mijloace non□epresive, fundate pe cunoa□tere. Formula lansată de A. Comte "savoir pour prevoir pour pouvoir" sintetiza această op□iune socială activă a s. în□elegerea non□ideologică a socialului se leagă organic de necesitatea reconstruc□iei sale ra□ionale. Nu este întlmplător faptul că democra□ia antică greacă, cu orientarea sa spre^□ construirea colectivă, ra□ională a formelor de . organizare social□politică, anticipează cu aproape două milenii □i jumătate na□terea s., în mod special prin analizele lui Aristotel. in' societatea actuală, s. s□a dezvoltat rapid, Societatea capitalistă din Europa □i SUA prezintă un cadru extrem de favorabil dezvoltării s. în cea de a doua jumătate a secolului trecut □i în specia) în secolul XX. S. este legată de intrarea societă□ii capitaliste într□o fază de dezvoltare rapidă □i de maturizare structurală. Aici, în prima fază s. □a concentrat aten□ia asupra *problemelor sociale.* Ea era chemată să contribuie prin informa□ii, cuno□tin□e □i solu□ii practice la rezolvarea problemelor sociale complexe care nu pu□eau fi solu□ionate prin mecanismele pie□ei economi□ ce: sărăcie, urbanizare, integrare a imigran□ilor, dezvoltare a sistemului de învă□ămîn□, sănătate, lupta împotriva criminalită□ii. Edward Shils remarcă astfel că în secolul XIX dezvoltarea studiilor sociologice manifestase o accentuată preferin□ă pentru săraci, marginaliza□i, imigran□i, prostituate, femei părăsite, mame necăsătorite, copii ilegitimi, delincven□i. La aceasta se adăuga solu□ionarea non□epres'ivă a conflictelor sociale. Scopul ultim era ridicarea gradului de integrare socială, dezvoltarea unor tehnici non□violente de rezolvare a conflictelor sociale, îmbunătă□irea condi□iilor de via□ă a grupurilor marginale, în a□a fel încît să scadă tendin□ele sociale disruptive. De abia din anii '30 ai secolului XX s. trece într□o nouă etapă prin dezvoltarea instrumentelor practice de perfec□ionare a unor subsisteme importante ale func□ionării societă□ii capitaliste: s. industrială a contribuit eficace la cre□terea performan□elor întreprinderii prin utilizarea mai ra□ională □i mai eficientă a resurselor sale umane; s. politică s□a dezvoltat în mod special ca răspuns la necesitatea de cuno□tin□e specializate ale sistemului politic: analiza □comportamentului electoratului, de exemplu. Perspectiva □ărilor în curs de dezvoltare de la sfîr□itul secolului trecut □i pînă astăzi a oferit un cadru social distinct dezvoltării s. Este I□ tustrativ din acest punct de vedere dezvoltarea rapidă a s. române□ti în perioada interbelică. Ea s□a concentrat asupra căilor prin care o societate relativ înapoiată ar putea, în condi□ile existen□ei unui sistem capitalist dezvoltat pe plan mondial, să realizeze un proces rapid de dezvoltare socială □i economică. Aici s. s□a constituit cu voca□ia *reformei sociale.* Apărută ca un instrument al perfec□ionării sociale, s. nu întîmplător a manifestat de la început o predilec□ie specială pentru *prezent* □i pentru societatea din care sociologul face parte. De□ voca□ia s. este de a fi o □tiin□ă universală a societă□ii, studiile istorice □i cele comparative ocupă încă un ioc

modest în practica s. actuale. S. românească a fost, în acest sens, definită de D. Guşti ca "ştiinţă a naţiunii", avînd ca funcţie cunoaşterea realităţii sociale în vederea sprijinirii unor schimbări sociale şi economice care să asigure o dezvoltare susţinută — un instrument al reformei sociale. Ţările lumii a treia oferă o imagine similară (America latină, de ex.): s. încearcă să identifice mijloacele dezvoltării sociale, angajîndu-se adesea în lupta împotriva forţelor economice şi politice responsabile de perpetuarea subdezvoltării. • *Specificul sociologiei în raport cu celelalte ştiinţe sociale.* Pe măsura dezvoltării unei multitudini de ştiinţe sociale care se ocupă cu diferite aspecte ale realităţii sociale (istoria şi economia ca ştiinţe cu îndelungată tradiţie, demografia, politologia, ştiinţele juridice etc.) s-a pus tot mai acut problema determinării specificului s. Definirea ei ca ştiinţă a realităţii sociale pur şi simplu este clar că nu mai este satisfăcătoare în condiţiile în care în legătura cu fiecare sferă particulară a vieţii sociale există tendinţa dezvoltării, oarecum în afara s. şi în paralel cu aceasta, de discipline specializate. în această perspectivă se pot desprinde două mari poziţii în definirea s. a. O definiţie în sens restrîns: există o distincţie principială, absolută între s. şi celelalte ştiinţe sociale. S. reprezintă o ştiinţă a *formelor sociale* ale activităţii umane, conţinuturile variate ale acestora reprezentînd obiectul diferitelor ştiinţe sociale particulare — ştiinţele economice, politologia, criminologia etc. S. se ocupă deci cu caracteristicile generale, abstracte ale comportamentului social, ale relaţiilor sociale, grupurilor, colectivităţilor. Ar putea fi deci numită o ştiinţă a socialului, iar nu a realităţii sociale, care face obiectul şi altor discipline, în acest context, s. reprezintă totodată o *metodologie generală* a investigării fenomenelor care compun societatea, în calitatea lor de fenomene sociale, iar nu economice, politice, juridice, *b.* O definiţie în sens larg: distincţia dintre s. şi celelalte ştiinţe sociale este relativă şi istorică, S. este atît o ştiinţă a socialului, ca formă generală de existenţă a vieţii umane, cît şi o ştiinţă a societăţii globale, a organizării şi dinamicii sale, a subsistemelor din care se compune societatea globală şi a relaţiilor lor atît cu sistemul social global, cît şi cu celelalte subsisteme ale acestuia. Conform acestei definiţii, s. reprezintă o disciplină ştiinţifică multiplu structurată, din care putem desprinde următoarele nivele distincte: 1. *O teorie generală a socialului,* (teorie a *organizării sociale).* O găsim în diferite denumiri ca de exemplu: teoria sistemului social, a acţiunii sociale, teoria abstractă a organizării sociale, logica socialului. Se face abstracţie de conţinutul concret al diferitelor fenomene sociale (economic, politic, juridic) analizîndu-se doar caracteristicile lor de a fi sociale. 2. *O teorie a societăţii globale — macrosociologia.* Este o teorie a tipurilor de societate, a marilor tipuri de organizare a societăţilor globale, cu importante implicaţii pentru înţelegerea fiecărui fenomen social particular, a.fiecărui subsistem. *3. Sociologii de ramură* (sociologia industrială, sociologia familiei, sociologia economică, a artei etc.) reprezintă teorii ale diferitelor componente, subsisteme ale societăţii globale, atît ca fenomene sociale, cît şi subsisteme ale societăţii globale, analizînd influenţele reciproce dintre acestea. De regulă, sociologiile de ramură tind să fie dublate de discipline care se concentrează pe logica particulară a subsistemelor respective (economia politică, politologia). între sociologiile de ramură şi disciplinele sociale referitoare la aceleaşi subsisteme există o evidentă complementaritate. Datorită acestei situaţii specifice, deşi s. este o disciplină distinctă, cu sistemul său conceptual şi metodologia sa proprie, analiza variatelor probleme, procese, fenomene sociale impune o abordare multidisciplinară. Tocmai datorită poziţiei sale, s. este adesea în situaţia de a coordona şi integra eforturile multidisciplinare, fără însă a se. elimina cercetarea sociologică autonomă, ou logica ei. în literatura franceză, găsim, pe această linie, definirea s. oa avînd drept obiect al analizei "fenomenele sociale totale" (Mauss), adică ansambluri ireductibile care integrează toate activităţile sociale particulare — economice, politice, juridice, religioase. Un moment crucial în dezvoltarea s. ca ştiinţă l-a constituit trecerea de la utilizarea datelor preluate din surse exterioare (statisticile oficiale produse de administraţia statală sau observaţiile captate la nivelul simţului comun de către sociologul însuşi), la producerea prin mijloace proprii a datelor necesare. Un loc special îl ocupă datele obţinute prin interviu şi chestionar, pe eşantioane reprezentative (sampla survey). Utilizarea interviurilor In mod sistematic a început in Anglia încă ia sfîrşitul secolului XIX, dar de abia după cel de al doilea război mondial s-a produs o adevărată revoluţie în metodologia culegerii şi prelucrării datelor. # *Unitate şi diversitate în sociologie.* Spre deosebire de ştiinţele naturii, s. prezintă imaginea unei discipline cu un grad ridicat de diversitate. Există o tendinţă "puternică de constituire a unui limbaj teoretic şi a unei metodologii de cercetare relativ unitare care reprezintă premisele unei viitoare paradigme unificate a s., complementar Insă există şi o largă diversitate de abordări, de teorii, de teme. Diversitatea în s. actuală are două surse distincte: a. Sursa cognitivă. în limbajul lui T. Kuhn, s. se află încă în faza preparadigmatică: ea este caracterizată printr-o mulţime de teorii competitive, care se exclud, dar se şi completează reciproc, aflate mai mult în relaţii de complementaritate. Incapacitatea construirii unor teorii sintetice, care să cuprindă pluralitatea perspectivelor, face ca existenţa multitudinii de abordări complementare să fie cronică. Relaţiile complexe dintre diferitele nivele ale s. sînt producătoare de o diversitate specifică. Analiza unorfenomene sociale particulare implică de regulă atît o teorie generală a organizării sociale, cît şi o teorie e sistemului social global, o macrosociologie. Teoriile de la alte nivele implicate în orice abordare pot fi *explicite* sau *tacite.* Divergenţele dintre diferitele abordări îşi pot avea sursa şi în *teoriile* de la alte nivele, pe care se fundează respectivele analize. Holismul sau individualismul metodologic sint exemple de teorii sociologice mai generale care, implicate în analize mai particulare, generează diferenţieri specifice, *b.* Sursa socială. Dezvoltată în contexte sociale diferite, inevitabil s., ca ştiinţă a realităţii sociale, va prezenta o mare diversitate. • Se pot desprinde diferenţieri în cadrul s. şi pe alte axa. Astfel, pe *axa teoretic/empiric,* în contrast cu s. *teoretică* care construieşte modele teoretice, după o metodă ipoîetico-deductivă, pornind nu de la o bază de date sistematic culese, ci mai mult de la caracteristici abstracte ale socialului, s. *empirică* este orientată spre descrierea sistematică a realităţii sociale, spre acumularea de date referitoare la o problemă socială sau alta. Monografiile empirice sau sondajele de opinie publică sînt tipice pentru acest gen de s. Distincţia este relativă, între aceste două tipuri limită existînd o mulţime de variante intermediare. Mai importantă este diferenţierea pe *axa explicativ/aplicativ (constructiv).* S. *aplicativă* sau constructivă numită de mulţi *inginerie socială,* în analogie cu diferenţierea ştiinţe teoretice ale naturii/inginerie, ştiinţe tehnice, reprezintă o disciplină orientată activ spre rezolvarea problemelor sociale, spre *elaborarea, implementarea* şi *evaluarea* variatelor programe de schimbare/dezvoltare socială, într-o oarecare măsură, s. aplicativă caută să convertească cunoştinţele acumulate de s. explicativă în instrumente de transformare socială. S. aplicativă este însă mai mult şi adesea altceva decît "aplicaţia" unor

cunoștințe deja acumulate. Cel mai adesea, ea însăși reprezintă o sursă importantă de noi cunoștințe empirice și teoretice. Datorită faptului că de cele mai multe ori în momentul angajării s. în realizarea unui proces de schimbare socială, aceasta nu dispune decît parțial de cunoștințele necesare, o sarcină importantă a aplicării o reprezintă producerea, în paralel, a cunoștințelor necesare. Termenul de *acțiune cercetare* se referă tocmai la o asemenea particularitate: aplicarea s. în soluționarea unei probleme sociale pornește de la o bază de cunoștințe de regulă insuficientă; în cursul acțiunii care aplică aceste cunoștințe, se produce secundar, dar orientat, atît o verificare a cunoștințelor acumulate, cît și o îmbogățire, completare a acestora cu noi cunoștințe. Aplicarea (acțiunea) reprezintă totodată și o activitate de cercetare. S. oferă activității practice: cunoștințe teoretice despre mecanismele funcționării vieții sociale, despre consecințele directe sau indirecte, intenționate și neintenționate ale diferitelor procese sociale, sau intervenții; informații empirice despre realitatea socială; predicții asupra dinamicii sistemelor sociale, a diferitelor tendințe; diagnoza problemelor sociale și soluții la acestea; evaluarea variatelor programe de schimbare socială, un *feed back* continuu asupra eficienței diferitelor activități sociale. Rolul practic al sociologului s-a cristalizat în societatea actuală în contextul mecanismelor democratice. Departe de a fi un tehnocrat, sociologul și-a dezvoltat expertiza mai mult ca secondant-consultant al practicianului, oferind totodată cunoștințele sale specializate întregii colectivități, sprijinind prin aceasta participarea democratică. • S. *universitară.* Pătrunderea s. în universități ca materie de studiu și, ulterior, ca direcție de profesionalizare s-a petrecut relativ tîrziu. Ca o direcție de specializare universitară, susținută de un departament orientat totodată spre promovarea cercetării, apare pentru prima dată în S.U.A. în 1892 la Universitatea din Chicago. Ca obiect de predare, dar fără a constitui încă un departament, este introdusă la Paris în 1906, unde Durkheim devine profesor de s. în 1913. Prima catedră de s. ia ființă în Anglia în 1907 la London School of Economics. în Germania de abia după primul război mondial s. pătrunde în universități, fiind însă suspendată de regimul nazist. în țările scandinave ea este introdusă de abia după cel de al doilea război mondial. *V. istoria sociologiei, metodologia cercetării sociologice, sociologie românească.* **C.Z.**

SOCIOLOGIE CLINICĂ domeniu cu caracter multidisciplinar care are ca obiect analiza și evaluarea critică a problemelor sociale, în scopul intervenției practice pentru ameliorarea sau soluționarea lor. Noțiunea de s.o. a fost elaborată în anul 1930 de către patologul american Milton C. Winternitz, decan al școlii de Medicină a Universității Yale, care a propus crearea unui departament special de s.c, dedicat"activității de terapie "socială" (socioterapfe) în medicină, avînd ca obiective principale recuperarea și reinserția socială a bolnavului. în anul 1931, sociologul american Louis Wirth aduce propunerea lui Winternitz în dezbaterea sociologilor, publicînd, în "American Journal of Sociology" (nr. 37(1), 1931, p. 49-66), un articol în care caracterizează noua disciplină ca fiind una dintre "domeniile principale ale sociologiei". Ulterior, s.c. a devenit o orientare distinctă în sociologia problemelor sociale, care îți propune trei obiective principale; *a.* analiza "clinică" a unei stări colective cu caracter critic, concretizată într-un "diagnostic" pus de experți, care consideră această stare ce un aspect problematic ai vieții sociale; *b.* cercetarea cauzelor și condițiilorcare determină această stare, evaluarea opiniilor publicului, a politicilor și practicilor sociale existente cu privire la ameliorarea și eradicarea ei; c. activitatea de intervenție practică vizind furnizarea unor soluții operaționale. în prezent, s.c. implică utilizarea perspectivei analitice (interpretarea ou caracter clinico-operațional) în majoritatea ariilor problematice ale vieții sociale printre care incidența colectivă a bolilor, starea de infracționalitate, "vîrsta a treia" (bătrînețea), divorțurile, avorturile, copiii .abandonați etc. Sociologii clinicieni activează în diverse sectoare sociale, în calitate de socioterapeuți, moderatori de conflicte, specialiști în dezvoltarea organizațională, administratori sociali, practicieni în domeniul politicii sociale etc. Fiecare dintre ei este specializat în unul sau două nivele de intervenție (individuală sau socială), avînd capacitatea de a efectua analize, dezvolta metodologii și tehnici operaționale, de a inița acțiuni ou caracter practic în scopul soluționării problemelor sociale cu care se confruntă. Ceea ce distinge activitatea sociologului clinician de cea a altor profesioniști care lucrează în domeniu! asistenței sau politicii sociale este utilizarea, cu prioritate, a observației participante, ceea ce are drept consecință adoptarea unei perspective din "interior" asupra problemei sociale, identificabile cu punctul de vedere al populațiilor sau grupurilor implicate. în ansamblul lor, evaluările diagnostice utilizate în s.c. îmbină teoria sisternelor cu orientările sociologiei fenomenologice, considerînd problema socială ca o "situație de viață" trăită în mod dramatic de participanți și ale cărei resorturi nu pot fi clarificate decît din perspectiva unei abordări integrale, sistemice și funcționale, care conectează aspecte problematice înrudite. Pentru acest motiv, interpretările teoretice în acest domeniu au un caracter eclectic, fiind un rezultat al împrumuturilor și transferurilor conceptuale din alte discipline și orientări teoretice: de exemplu, teoria conflictului și beheviorismul, interacționismul simbolic și sîructural-funcționalismul, etnometodologia și teoria sistemelor eîc. Contribuțiile principale pe care le aduce s.c. rezolvării sau ameliorării problemelor sociale sînt următoarele: *a.* analiza teoretică — elaborarea unei evaluări complexe și integrale a problemei pe baza sintetizării principalelor modele teoretice existente în disciplinele care se ocupă de aria studiată (psihologie, sociologie, demografie, medicină, criminologie etc); *b.* cercetarea practică — dobîndirea unor date și informații despre populația studiată, investigarea opiniilor sale și ale experților cu privire la diferitele că! de rezolvare a problemei, confruntarea acestor opinii ou eficacitatea măsurilor oficiale de politică socială, inventarul măsurilor de asistență socială etc; c. intervenția operațională prin sprijinul efectiv acordat indivizilor sau grupurilor în schimbarea situației lor de viață. Deși principala tehnică utilizată în s.c. este studiul de caz, totuși aplicarea perspectivei sistemice extinde analiza și intervenția practică la nivelul unor întregi grupuri, organizații sau comunități locale. Scopul fundamental al s.c. este, de fapt, declanșarea unei activități de intervenție oportună, înainte ca efectele unor probleme sociale să afecteze întreaga comunitate, iar această acțiune se desfășoară în baza unei decizii elaborate ca urmare a confruntării condițiilor obiective care generează starea socială problematică cu modul ei de percepere de către populația implicată. A-a cum subliniază Jonathan Freedman, sociologul clinician "încearcă să înțeleagă natura factorilor societali care împiedică individul sau colectivitățile de a activa eficace", iar, în acest scop, el "trebuie să fie capabil să treacă dincolo de modul de formulare de către client a problemei, pentru a lua în considerare tendințele sociale cu caracter mai larg". V. *asistență socială, politică socială.* S.R.

SOCIOLOGIE ECONOMICĂ Spre deosebire de alte ramuri ale s., s.e. este o disciplină tematică. S. rurală, urbană, organizațională, a familiei, a grupurilor mici studiază unități sociale. S.e. studiază fenomene sociale aparținînd unui domeniu tematic (economic) la fel ca și s. artei, dreptului, educației sau religiei. Dificultatea de a defini s.e. provine din faptul că "variabila economică" apare aproape în toate sistemele teoretice și cercetările empirice din s. Din acest punct de vedere specializările, în s.e. sînt mai degrabă efectul unei diviziuni a muncii științifice decît efecte ale particularităților domeniului tematic studiat. Astfel, sistemele teoretice din s. pot fi clasificate ca: sisteme în care variabilele economice sînt independente, generatoare de forme și relații sociale (K. Marx, W. Sombart, V. Pareto, M. Weber, T. Parsons); *b.* sisteme în care variabilele economice sînt dependente, economia fiind produsă de structuri sociale (sociologismul lui E. Durkheim), biologice (organicismul) sau geoclimatice (antropogeografismul). în același timp, sistemele teoretice ale economiei politice pot avea ca premise: a. propria structură productivă — K. Marx *(Capitalul,* 1, cartea II, cap. XX); *b.* comportamentul individual al oamenilor — marginalismul; *c.* structurile sociale supraindividuale (ca organizațiile, clasele), înclinațiile psihosociale — J.M. Keynes. Prin urmare se pot distinge: partea economică a unui fenomen social și partea socială a unui fenomen economic, aspecte care apar ca diferențiate din perspectiva cercetătorului. Exemplu pentru primul caz: studiul relațiilor dintre organizarea producției și structura socială generată de aceasta in cazul satelor devălmașe (H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe,* 3 voi, 1958-1965). Exemplu pentru al doilea caz; E. Durkheim, *De la division du travailsocial,* 1893, care studiază aspectele contractuale ale fenomenelor economice. De altfel, chiar de la originile s. s-au înregistrat dificultăți de delimitare între s. și economie politică, după cum apare și din controversa dintre A. Comte (s. înglobează economia politică) și J.S. Mill (s. și economia politică au același statut epistemologic), in consecință s.e. este studiul condițiilor istorice și sociale în care funcționează legile economice. • O clasificare a ramurilor s.e. poate fi făcută după structura procesului economic. Astfel există: a. s. producției — studiul comportamentului, relațiilor și organizațiilor formate în cursul producției de bunuri economice, avînd ca discipline foarte dezvoltate s. muncii (industriale, agricole, intelectuale); *b.* s. schimbului și repartiției economice — care studiază comportamentele și valorile orientative ale activităților de schimb, repartiție și circulație; c. s. consumului — studiul comportamentelor și aspirațiilor de consum de bunuri materiale și culturale și de servicii (turistice, comerciale, artistice etc). • Relațiile dintre economie și societate pot fi analizate în context istoric sau contemporan. Astfel există studii de s.e. a societăților primitive (R. Thunrnwald, B. Malinovski, M.J. Herskovitc și a.), antice, feudale, capitaliste, asiatice etc. în fiecare caz în parte relațiile societate-economie se pot desfășura pe trei nivele analitice. La nivel macrosocial, s.e. studiază raporturile dintre tipul și structura societății și subsistemul său economic (T. Parsons, N.J. Smelser, *Economy and Society,* 1956). La nivel mediu, s.e. studiază relațiile dintre diferitele componente ale societății — sectoare (politic, social, cultural), instituții (stat, armată, biserică), grupuri și organizații (familie, bresle), straturi sociale — și elementele corespunzătoare ale economiei (producție, reparație, circulație, consum). La nivel individual s.e. studiază comportamentele și valorile după care se ghidează într-o epocă dată membrii unei societăți in raport cu sistemul economic (comportamentul de capitalizare, economizare, achiziționare, raționalitatea muncii individuale, locul muncii și consumului în viața individuală etc.) *V. economie, muncă, organizație, servicii sociale.* Â.T.

SOCIOLOGIE FENOMENOLOGICĂ concepție sociologică ale cărei baze filosofice au fost puse încă din 1932, de către *Alfred'Schutz (Der sinnhafte Aufbau dersozialen Welt),* dar care a fost dezvoltată în Anglia și S.U.A. mai ales în anii '60 și 70. A. Schutz și-a propus să depășească unele limite sau neclarități ale sociologiei lui Max Weber utilizînd metoda reducției fenomenologice, propusă de filosoful E. Husserl. Astfel, deoarece Weber nu a făcut o distincție clară între înțelegere și semnificație subiectivă pe de o parte, și cunoaștere și înțelegere obiectivă, pe de altă parte, Schutz consideră pe bună dreptate că acestea din urmă pot fi interpretate, în accepțiunea weberiană, ca referindu-se ia "lucruri de la sine înțelese" sau "luate ca atare", ceea ce înseamnă că semnificația și cunoașterea obiectivă a realității sociale sînt neproblematice. Fenomenologia ne învață, dimpotrivă, că toate valorile culturale sînt asimilate de individ prin socializare, iar statutul lor științific nu poate fi stabilit fără a fi "chestionate", supuse reducției fenomenologice sau "puse între paranteze". Procedînd in acest fel, Schutz ajunge la concluzia că, în realitate, cunoașterea obiectivă a obiectelor sociale și culturale este totdeauna o cunoaștere *derivată* sau de gradul al II-lea, deoarece ea se bazează pe interpretarea cunoașterii de gradul I, realizată de indivizi care acționează și interacționează in viața lor cotidiană. Ca și filosofi, înțeleg prin "chestionarea" culturii "întoarcerea ia lucruri", respectiv identificarea structurilor profunde ale conștiinței umane, deoarece orice "lucru" există în măsura în care face obiect al unei intenții conștiente. S.f. nu mai caută însă aceste structuri în egoul transcendental, cum făcea Husseri, ci în intersubiectivitatea umană. Aceasta constă dintr-un ansamblu de interpretări intersubiective ale semnificațiilor acțiunilor individului și ale celor cu care el interacționează. Interpretările intersubiective sînt structurate, prin procesul de socializare, în ceea ce Schutz a numit *tipilica ii,* forme de descriere, clasificare și ordonare a obiectelor sociale, care compun un fel de sociologie spontană, cu funcții pragmatice nemijlocite, utilizată de actorul social pentru a clarifica contextul interacțiunii lui cu ceilalți. Obiectivitatea tipificațiilor nu este, deci, garantată de la sine, dar sociologul nu trebuie să-și facă iluzii crezînd că poate avea acces direct la semnificațiile subiective ale actorilor, ocolind tipificațiile. Dimpotrivă, șansa obiectivității cunoașterii sociologice constă în construirea unor *tipuri* sociologice rezultate din interpretarea tipificațiilor cu ajutorul unor procedee logice ale cunoașterii obiective, dar urmărind permanent ca tipificațiile să se regăsească în tipuri, ceea ce este posibil numai dacă sociologul revine mereu la interpretarea semnificațiilor subiective primare. Prin urmare, în s.f. tipurile nu mai sînt, ca în sociologia weberiană, constructe raționale obținute prin idealizarea logică, ci un fel de substitute aie obiectelor analizate (Schutz le numește "păpuși"), a căror validitate științifică se măsoară nu atît prin consistența lor logică, cît prin *adecvarea* fără de tipificații. în măsura în care un tip este adecvat fără de un ansamblu de tipificații, adică în măsura în care există o corespondență *empirică* între conceptele elaborate de profani (tipificații) și cele ale sociologiei științifice (tipuri), el explică realitatea socială ca o realitate construită de către actori, iar structurile sociale apar ca momente ale proceselor interacțiunii subiective a actorilor. Caracteristice abordării sociologice fenomenologice sînt analizele microsociologice ale grupurilor, organizațiilor sau ale unor

procese sociale cum sînt: comunicarea □i intercomunicarea umană, geneză □ evolu□ia sistemului de credin□e □ valori, cunoa□terea socială comună, integrarea microsocială, alienarea, identitatea socială, devian□a etc. în cercetarea acestora, sociologii fenomenologi introduc însă puncte de vedere care îi diferen□iază în raport cu schema teoretică de principiu pe care o acceptă în comun. De aceea, putem delimita mai multe variante ale s.f., între care au loc adesea dispute teoretice, metodologice □ ideologice. • Există, astfel, o direc□ie a s.f. care este preocupată de *analiza construc iei sociale a realită ii* (Th. Luckmann, P. Berger) prin procesele de obiectivare, exteriorizare (institu□ionalizare) □i interiorizare a activită□ilor sociale realizate în lumea vie□ii cotidiene a oamenilor. Inspirată atît de filosofia fenomenologică, cit □i de sociologia durkheimistă □ weberiană, această variantă a s.f. demonstrează că, în ciuda subiectivităţii ei, realitatea socială con□ine un sistem de constrîngeri □i de control social prin care anumite grupuri sociale reu□esc să se impună în structura societă□ii, devenind dominante din punct de vedere politic ca urmare a monopolizării universului "sacru" al *lumii vie ii* oamenilor (valori ultime, norme generalizate, legitimări culturale etc). Varianta *dramaturgiei sociale,* reprezentată de sociologul emerican E. Goffman, insistă mai mult asupra procedurilor de creare □i abilitare a vizibilităţii sociale, prin care structurile sociale pot fi mobilizate în direc□ia vizată de interesele actorilor, cele mai multe dintre aceste proceduri fiind similare celor folosite de actorii dramatici în tentativa lor de a convinge publicul că realitatea este ea însă□i o lume a aparen□elor. Cînd aceste proceduri sînt analizate din perspectiva eficien□ei lor în via□a cotidiană a oamenilor, s.f. se concretizează într□o abordare sociologică care s□a desprins treptat de fenomenologie, denumită *etnometodologie* sau *neopraxiologie* (H. Garfinkel). O variantă încă mai îndepărtată a s.f. este; *sociologia reflexivă* (A.W. Gouldner), care, mizînd pe caracterul reflexiv al cunoa□terii sociologice, respectiv pe legătura dialectică dintre tipifica□ii □i tipuri sociologice, î□i propune să□i ofere subiectului cunoa□terii sociologice instrumentele □tiin□ifice necesare pentru a□i putea integra propria cunoa□tere în cultura de ansamblu a unei anumite societă□i, contribuind astfel la dezvoltarea culturală a omului □i la umanizarea societă□ii, în sfîr□it, deoarece acceptă principiul reciprocităţii perspectivelor, propus de A. Schutz, respectiv obligativitatea cercetării sociale de a privi realitatea atît ca ac□iune, cît □i ca Act, atît din perspectiva actorului, cit □i din aceea a constrîngerilor sociale la care se supune acesta, *interac ionismul simbolic* este □i el considerat uneori ca o variantă a s.f. • în general, toate variantele s.f. s□au constituit ca abordări sociologice antipozitiviste, opuse mai ales sociologiei structuralist□funcționaliste, celei empirice □i tuturor concepţiilor sociologice care preferau să analizeze societatea preponderent din perspectiva sistemului social, neglijînd, □într□un fel sau altul, subiectivitatea specific umană pe care o presupune orice ac□iune socială. De aceea s.f. urmăre□te să evidenţeze procesualitatea vie□ii sociale, rolul ini□iativei □i al ac□iunii umane în producerea realităţii sociale, importan□a vie□ii de zi cu zi a oamenilor pentru în□elegerea □tiin□ifică a societă□ii □i reorientarea sociologiei ca □tiin□ă spre analiza problematicii concrete a vie□ii oamenilor în contextele imediate ale activităţii lor. S.f. are meritul de a fi reabilitat statutul cunoa□terii subiective în □tiin□a □i via□a socială, dar prin procedeele de analiză □i interpretare pe care le propune □i le utilizează ea nu reu□e□te totdeauna să depă□ească limitele abordării psihologice (uneori psihologiste) a societă□ii, integrarea analizei microsociologice (preferată în s.f.) cu analiza macrosociologică (la care sociologii fenomenologi î□i propun să ajungă) rămînînd încă problematică □i dificilă. *V. dramaturgia socială, etnometodologie, interac ionism simbolic, pozitivism.* I.U.□

SOCIOLOGIE ISTORICĂ 1. Ramură a sociologiei, specializată în cunoa□terea dimesiunii temporale a fenomenelor sociale. Spre deosebire de istorie, care analizează timpul istoric ca structură a desfă□urării vie□ii sociale, s.i. este preocupată de eviden□ierea rela□iilor dintre elementele structurale ale unor sisteme sociale globale sau de relevarea multiplicită□ii formelor timpului social. în primul caz, s.i. apare ca o componentă a cercetării sociologice comparate, tendin□a actuală fiind aceea de a se trece de la compararea sincronică a societă□ilor (care utilizează condi□ia *ceteris paribus),* la compararea longitudinală, diacronică a acestora, bazată pe folosirea condi□iei ceteris *non pari bus,* a□a cum fac, în lucrările lor, S.N. Eisenstadt, S.M. Lipset, G. Almond. Pentru relevarea multiplicită□ii formelor timpului social, R.K. Merton *(Socially expected durations,* 1984) a propus conceptul de a□teptări sociale fa□ă de durate, reelaborînd astfel idei mai vechi ale lui P.A. Sorokin *(Sociocultural Causality, Space, Time,* 1943), G. Gurvitch *(The Spectrum of Social Time,* 1948), E. Moore *(Man, Time and Society,* 1963), care nu reu□eau totu□i să delimiteze temporalitatea socială a fenomenelor de contextele istorice în care acestea se dezvoltă, ceea ce a făcut ca studiile asupra timpului social să fie considerate fie ca o anexă a cercetărilor istorice, fie doar ca un capitol al sociologiei schimbărilor sociale. Asociind semnifica□ia timpului cu structurile sociale, Merton propune o viziune despre s.i. ca ramură a sociologiei, relativ independentă de cercetarea istorică, cel pu□in în măsura în care duratele sociale apar ca ni□te consecin□e ale interac□iunii dintre durata efectivă a unui fenomen social □i durata prevăzută pentru realizarea lui. în această interac□iune, important'. nu este timpul istoric, ci complexul de a□teptări ale oamenilor fa□ă de scurgerea timpului cronologic. De exemplu, durata rezeden□ei intr□o comunitate are importante consecin□e asupra măsurii în care individul se implică în via□a organizată a comunită□ii, dar aceste consecin□e devin independente de durata efectivă a rezeden□ei, fiind determinate de anumite termene fixate socialmente pentru realizarea integrării, asimilării etc. unui individ sau grup în respectiva comunitate. Asemenea termene există pentru derularea oricărui fenomen social, adică, în terminologia lui Merton, orice fenomen social are o *scaden ă,* ceea ce face posibilă studierea comportamentelor anticipatorii în via□a socială ca fenomene istorice *sui generis,* de care nu se ocupă istoria, inclusiv istoria socială, ca ramură sau □tiin□ă independentă a istoriei. 2. Sintagmă folosită pentru denumirea — numai rareori explicită — a unei anumite viziuni despre studiul istoriei □i al sociologiei sau despre raporturile dintre aceste două □tiin□e sociale. Respingând toate delimitările dihotomice propuse pentru stabilirea raporturilor dintre sociologie □i istorie (prezent/trecut, nomologic/ideografic, realitate incon□tientă/ con□tientă, fenomene generale, colective, repetabile/fenomene individuale, singulare, nerepetabile etc.) fondatorii □colii de istorie a revistei *Annales,* M. Bloch □i L. Lefebvre, ca □i continuatorii lor, intre care cel mai cunoscut este istoricul francez F. Braudel, consideră că există o singură □tiin□ă a societă□ilor globale, trecute □i prezente, ca □i a fenomenului uman în toată complexitatea lui. Această □tiin□ă este istoria, în□eleasă ca "dialectică a duratei" pe toate palierele timpului istoric (scurt, mediu, lung), flăcăruia dintre aceste paliere fiindu□i asociată o sociologie, dar □i o istorie eveni□mentală, conjuncturală □i structurată. Or, soci□

ologiaseconfundăcu istoria structurală, singura diferenţă dintre ele fiind aceea că istoria este preocupată de studierea timpului uniform al vieţii sociale, pe clnd sociologia concepe timpul social pur şi simplu ca o dimensiune a realităţii sociale, imaginîndu-şi viaţa ca un mecanism ce poate fi oprit pentru a i se proiecta o imagine statică, relativ imobilă (F. Braudel, *Histoire et sociologie: la long duree,* 1958). Studiile elaborate din această perspectivă a identităţii istoriei şi sociologiei ca discipline ştiinţifice reprezintă ceea ce se înţelege astăzi îndeobşte prin s.i. Ideea acestei identităţi este însă mai veche, iar cel care a formulat-o între primii a fost gînditotul român A. D. Xenopol. El definea istoria nu ca o ştiinţă socială particulară, ci ca "un mod de concepţiune asupra lumii", respectiv ca "modul succesiunii", diferit de cel al repetiţiei. Dacă acesta din urmă este definitoriu pentru sociologia statică, în cadrul modului succesiunii este de asemenea posibilă o sociologie, denumită de Xenopol "dinamică" şi identificată cu istoria propriuzisă. în consecinţă, s.i. este, în concepţia lui Xenopol, o disciplină aflată ia întretăierea istorisi şi sociologiei (ta *theorie de i'histoire,* 1908). 3. Sinonim al istoriei sociale, dacă aceasta nu este considerată ca o disciplină relativ autonomă, ca "sursă de inspiraţie" pentru istoria economică şi politică şi mai ales dacă nu urmăreşte doar o descriere a evoluţiei sociale, ci elaborarea unei teorii a acestei evoluţii (J. Topoiski, *Metodologia historii,* 1973). O concepţie mai elaborată despre istoria socială ca s.i. a propus Ştefan Zeletin *(Istoria socială,* 1927). El crede că istoria nu poate fi ştiinţă decit dacă studiază cauzalitatea genetică a fenomenelor istorice. Cum cauzele oricărui fenomen istoric nu pot fi găsite decît în societate, rezultă că istoria nu este ştiinţă decît ca istorie sociologizată sau ca sociologie istorică ori pur şi simplu ca istorie socială. Aceasta se deosebeşte de istoria tradiţională sau cronologică fiindcă nu mai studiază fenomenele individuale, ci curentele sau procesele care apar ca produs colectiv al societăţii; nu este o istorie a creatorilor personali ai faptelor istorice, ci una cu desăvîrşire anonimă; nu se ocupă de faptele istorice unice, ci numai de cele reversibile, care reapar ori de cîte ori sînt create condiţiile sociale pentru apariţia ior. *V. istorie socială, sociologie.* **I.U.**

SOCIOLOGIE POLITICĂ Deşi un domeniu hibrid prin excelenţă, s.p. este una dintre cele mai dezvoltate şi mai mature discipline de ramură ale sociologiei. La acest nivel au adus-o, in principal, cercetările comparative. Totuşi, discuţiile în jurul obiectului său de studiu nu au încetat, fiind influenţate, mai ales, de controversele eterne privind definirea ştiinţei politice. întrebări ca: ştiinţă autonomă sau sociologie particulară?; ştiinţă a statului sau ştiinţa statului în totalitatea sa?; ştiinţă a puterii?, continuă să rămînă deschise. Unii incearcă să transeze definitiv problema: *tiin a politică* este s.p. (J.P. Cot şi J.P. Mounier, *Pour une sociologie politique,* 1975). Dincolo de asemenea poziţii nete, obiectul s.p. s-a prefigurat ca fiind studiul proceselor sociale care determină comportamentele politice sau, în sens mai larg, studiul politicului ca domeniu specific al socialului. Natura acestui obiect pare să fie adecvat surprinsă de Pierre Birnbaum: "Pionjînd în istorie, societăţile sînt eminamente conflictuale, poiiticu! nefiind altceva decît locul de exprimare şi eventual de mediere a opoziţiilor sociale... Semn de conflict, politicul nu s-ar putea complet explicita doar prin cauzele pe care le exprimă, ci constituie, ei însuşi, o activitate specifică care se derulează într-un anume loc". *[Sociologie de l'Etat,* 1979, p, 7). Locul privilegiat pe care îl ocupă politicul în cadrul societăţilor moderne afectează şi disciplinele care au ca obiect de studiu acest domeniu. Astfel specialiştii în dreptul pubiic — constituţionaliştii şi "internaţionaliştii" — ocupă un loc aparte printre jurişti. Divorţul pare şi mai accentuat in ştiinţa economică: economia publică sau naţională se organizează într-o disciplină distinctă a gestiunii — economia întreprinderii. Din acest punct de vedere, sociologia se situează la jumătatea drumului între unitatea relativă a dreptului şi frontierele care trec prin economie (Daniel-Louis Seiler, *Politique comparative,* 1982). Autonomia relativă a s.p. nu rezidă numai în natura obiectului său, ci şi în faptul că este, după expresia lui Cot şi Mounier, "fiica incestuoasă a istoriei şi dreptului". *{Op. cit.* p. 11). Unii deplîng această origine "nefericită", dar cei mai mulţi subliniază avantajele unei atari condiţii, care permit sociologiei politice realizarea unor sinteze, pe baza cercetării comparative, care implică cele mai importante domenii ale vieţii sociale contemporane, îmbintnd trei opţiuni metodologice — sociologică, istorică şi comparativă — s.p. a devenit locul privilegiat al unui aport creativ demn de toată atenţia. Această disciplină s-a delimitat net de *politoiogie,* care, la rînduri, s-a specializat, studiind structurile şi funcţionarea specifică a unui sistem politic. In acelaşi timp, domeniul său de studiu s-a extins şi nuanţat continuu, provocînd apariţia unor subdisciplne ca *sociologia revolu iei, a muta iilor, a dependen ei, a rela iilor interna ionale, sociologia electorală, genera ională* etc. în ce le priveşte, acestea se autonomizează continuu, dobîndind un statut de sine stătător. Avem de a face, de fapt, cu o tendinţă generală 5n ştiinţele sociale. De la fragmentarea iniţială generată de necesitatea de specializare, s-a trecut la noi recombinări şi încrucişări prin hibridare şi constituirea de noi discipline ştiinţifice. S.p. s-a eliberat astăzi de dihotomiile ideologice care au dominat multă vreme dezbaterile în acest domeniu, ca şi de generalizările teoretice hazardate inspirate de marxism. De altfel, încă Max Weber, al cărui aport în s.p. inspiră şi astăzi noi curente, se prezenta ostentsitiv ca un "antimetafizician". in acest mod, sublinia Julien Freund, "el intenţiona să-şi manifeste aversiunea faţă de vastele sinteze romantice care pretindeau că explică sistematic lumea, viaţa şi societatea, plecînd de la un unic element sau concept. De aici ostilitatea sa faţă de filo'sofiiie istoriei, cele ale lui Hegel, Marx sau Comte, prin care se încerca o explicaţie completă şi holistă a realităţii". *(MaxVs/eber,* 1969, p. 14). în acelaşi timp însă, "nici un sociolog sau specialist în ştiinţe politice implicat în cercetarea comparativă nu poate evita să devină, la un moment dat, un teoretician; dar şi unul şi altul trebuie sa reziste tentaţiei de a ajunge prizonierul "marii explicaţii", prea cuprinzătoare pentru a nu stîmi îndoieli. Tentaţia de a imagina cadre teoretice capabile să-şi integreze, ca într-un splendid puzzle, toate descoperirile şi datele acumulate din firimituri este mare. într-adevăr, dezvoltarea tehnicilor statistice, astăzi excesiv de simple prin apariţia computerului, au făcut şi mai presantă nevoia de scheme logice articulate. Rafinarea acestor instrumente teoretice şi conceptuale este problema noastră principală, dacă nu vrem ca progresul colectării de date să eşueze într-un vid grandios". (Mattei Dogan şi Dominique Pelassy, *Cum să comparăm na iunile. Sociologia politică comparativă,* 1993, p. 34). V. *ideologie, politică, putere, stat.* N.L

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ ansamblul doctrinelor, concepţiilor, teoriilor, tezelor şi cercetărilor sociologice elaborate de oamenii de ştiinţă români. Deoarece constituirea sociologiei ca ştiinţă s-a făcut prin delimitarea unei problematici specifice sau particulare de studiu, în raport cu aceea a altor ştiinţe sociale, cu ideologiile şi cu filosofia, iar problematica specifică studiului sociologic este circumscrisă formelor particulare de

constituire a societăţilor moderne, sociologia are, prin natura preocupărilor ei ştiinţifice, o dimensiune *na ională.* Constituirea socioiogi ilor naţionale, ca" şi evoluţia acestora, trebuie analizate, ia rîndul lor, în raport cu ansamblul social şi cultural în care sociologiile naţionale s au integrat de la început sau pe parcursul dezvoltării lor. De alttel, tocmai prin această integrare s au putut constitui sociologii naţionale în adevăratul sens al cuvîntului. Ele au formulat; în strînsă legătură cu problematica generală constitutivă a sociologiei, o problematică particulară constitutivă. Dacă orice ştiinţă urmăreşte să realizeze o reconstrucţie raţională a problematicii sale de studiu, sociologia poate fi definită drept o formă de cunoaştere raţională a lumii, care urmăreşte "desvrăjirea" (Weber) sau "demistificarea" (Marx) lumii sociale prin explicarea ştiinţifică a acesteia. în consecinţă, s.r. s a constituit din încercările de a explica, de a reconstrui raţional, cu ajutorul schemelor teoretice elaborate de ştiinţa sociologică generală, structurile specifice ale unei societăţi naţionale, ale societăţii româneşti. Or, avînd in vedere că s.r. este o componentă impoişt&ntă a culturii noastre naţionale, constituirea ei ca ştiinţă nu s a putut face decît atunci cînd cultura naţională a căpătat trăsăturile caracteristice modernităţii, de fapt, atunci cînd ea a asimilat schemele de evaluare raţională/ştiinţifică a lumii în general şi a celei sociale în special. Aceasta s a întîmplat şi în ara noastră, ca şi în alte ări, odată cu destrămarea structurilor social-economice şi politice ale feudalismului şi apariţia elementelor specifice structurilor capitalismului. Modul în care s au produs aceste transformări, momentele lor semnificative şi consecinţele transformărilor sociale produse în societatea românească sînt tot atîtea indicii sau criterii istorice după care vom distinge aspectele specifice ale constituirii şi evoluţiei s.r. Pe de altă parte, datorită diversităţii schemelor de raţionalitate, asimilatein cultura noastră naţională în vederea evaluării ştiinţifice a lumii sociale (ideologii, doctrine, concepţii filosofice, politice etc), adică diversităţii a ceea ce numim astăzi "prezumţii metafizice ale sociologiei", vom putea distinge nu una, ci mai multe forme de constituire a s.r. şi cum aceste scheme reprezintă puncte de vedere din care a fost abordată problematica specifică a modernizării societăţii româneşti, în condiţiile realizării şi dezvoltării unităţii ei naţionale şi ale independenţei de stat, principalele puncte de vedere care au stat la baza constituirii s.r. pot fi identificate pornind de la următoarele forme sau tipuri ale raţionalităţii sociale, toate fiind constitutive pentru această sociologie: a. raţionalitatea teoretică, definită printr un ansamblu de valori derivate din "raţiunea umană" ca entitate filosofică sau "teoretică"; *b.* raţionalitatea practică, înfăţişată ca o formă de concretizare în societate a unor anumite clase sociale, scopuri considerate singurele legitime istoric şi care nu pot fi realizate decît prin acţiunea revoluţionară a maselor sau a claselor sociale respective, prin practica socială revoluţionară; c. raţionalitatea instrumentală, care semnifică evaluarea raporturilor dintre mijloacele şi scopurile activităţii sociale din punctul de vedere al eficienţei, al adecvării logice a mijloacelor existente la un ansamblu de scopuri date, predeterminate; d. raţionalitatea substanţială, care judecă această adecvare nu din punctul de vedere al eficienţei sau al logicii adecvării, ci al reprezentativităţii scopurilor sociale faţă de valorile ultime sau substanţiale ale istoriei unui grup social, de regulă, ale istoriei unui popor sau a unei naţiuni. Acestor tipuri de raţionalitate socială le corespund patru ser/7 *constitutive* ale s.r. a. Abordarea societăţii româneşti din punctul de vedere a! raţionalităţii teoretice constă în considerarea unor valori general-umane, cum sînt egalitatea şi

libertatea, ori a unora general-sociale (democraţia, progresul), toate subsumate raţiunii, ca facultate cognitivă a omului, drept scopuri şi norme ale modernizării societăţii româneşti şi în raport cu care trebuie judecate şi orientate şi procesele dezvoltării ei naţionale. Seria raţionalităţii teoretice începe cu încercarea pe care a făcut-o I. Heliade Răduiescu de a explica sociabilitatea ca valoare ultimă a societăţii moderna şi ca premieră a dezvoltării sociale naţionale *(Equilibru între antithesisau Spiritul i Materia,* 1859-1869). Heliade analizează structurile sociale din perspectiva funcţiilor şi consecinţelor lor pentru dezvoltarea sociabilităţii omeneşti, elaborind astfel o teorie originală despre structura şi mobilitatea socială: teoria "ciocoiei" şi a "boieriei". Această teorie va fi reluată, într un fel, de Vasile Conta *{Teoria ondula iei universale,* 1976), prin concepţia acestuia despre sociabilitatea altruistă şi sociabilitatea organică, ca forme de conservare a "undelor sociale", de C. Dimitrescu-Iaşi, care considera sociabilitatea ca o formă de "moralizare" a ştiinţei *(Cele două morale,* 1907), şi va deveni, în viziunea lui Dumitru Drăghicescu, teoria democratizării geniului şi aaristocratizării maselor *(Du role de l'individu dans ie determinisme social,* 1904). Esenţială în " această serie a s.r. este tensiunea dintre forma generic-urnană a sociabilităţii şi forma ei particular-naţională, tensiunea exprimată sintetic, in gîndirea social-politică a lui S. Bărnuţiu, prin considerarea raporturilor dintre statul juridic şi statul naţional. Constituirea statuiui român unitar va duce la construcţia seriei raţionalităţii teoretice a s.r., dominantă fiind, în perioada dintre cele două războaie mondiale, ideea europenizării ca strategie a modernizării societăţii româneşti. Această idee este susţinută prin elaborarea unor scheme sociologice noi: dinamismul cultural şi expansiunea universitară, la V.I. Bărbat *(Dinamism cultural,* 1928, *Extensiunea universitară,* 1926), integralismul sociologic şi paralelismul socio-instituţional la P. Andrei *(Sociologie generală,* 1936), diferenţierile epocale, locale şi naţionale (N. Petrescu,.77ie *Interpretation of National Differentiations,* 1929), teoria sincronismului, elaborată de E, Lovinescu *(Istoria civiliza iei române modeme,* 1924-1926), structura socială a cunoaşterii (Alexandu Claudian, *Cercetări filosofice i sociologice,* 1935), simplexia valorilor (E. Speranţia, *Tradi ia i rolul ei social,* 1929) etc. *b.* Seria-raţionalităţii practice consideră că valorile ultime ale societăţii nu sînt derivate ale raţiunii, ci un produs istoric al acţiunii maselor sau claselor sociale. Astfel, N. Bălcescu interpretează sociabilitatea ca o formă istorică a revoluţiilor sociale naţionale, nu ca o entitate generic-umană; primii gînditori socialişti vor fundamenta ideea de sociabilitate pe dezvoltarea istorică revoluţionară a colectivismului şi pe eliminarea exploatării de clasă ca premise ale emancipării naţionale (dr. Russe, N. Codreanu, Ştefan Stâncă, P. Muşoiu, Raicu Ionescu-Rion), iar C. Dobrogeanu-Gherea va elabora teoria neoiobăgiei pentru a explica modul concret în care evoluţia ideilor şi a transformărilor socialiste este condiţionată de complexul istoric naţional, pe de o parte, şi de cei internaţional, pe de altă parte *(Neo iobăgia. Studiu econornic sociologic al problemei noastre agrare,* 1910). Se poate spune că tensiunea dintre urmărirea idealurilor naţionale şi relaţiile istorice naţionale a constituit principala temă a sociologiei raţionalităţii practice în România, un loc central în dezbaterea teoretică prijeluită de această tensiune avînd şi contribuţiile lui Vasile Goldiş la fundamentarea materialist-istoncă a sociologiei naţiunii *(Despre problema na ionalită ilor,* 1912). c. Elementul specific constituirii seriei raţionalităţii instrumentale a fost analiza societăţii româneşti din perspectiva mijloacelor sale de a se moderniza an-

gajîndu□se pe calea dezvoltării capitaliste. Sociologii din această serie au considerat că această angajare este *singura* în măsură să consolideze dezvoltarea noastră na□ională independentă □i că, dată fiind for□a capitalului de a universaliza lumea, structurile noastre sociale, marcate de specificitate istorică, trebuie explicate prin raportare la schema generală de evolu□ie a capitalismului, ca faze (uneori doar incipiente) ale acestei evolu□ii. Ideea. a fost sus□inută sistematic, în perioada interbelică, de □tefan Zeietin *(Burghezia română. Originea □i rolul ei istoric,* 1925), dar ea are o istorie mult mai lungă, care începe cu viziunea sociologică a lui I. Ghica despre "misiunea românilor", continuă cu intui□ile sociologice post□iluministe ale lui CA. Rosetti, capătă o configura□ie doctrinară lal.C. Brătianu (primul gînditor român care folose□te explicit termenul de sociologie în articolul program publicat în "Republica Română", nr. 1 din 1851) □i devine, la A.D. Xenopoi *(La theorie de l'histoire,* 1908), o schemă de evaluare a ra□ionalităţii istoriei. H. Sanielevici o va sus□ine atît prin elaborarea unei teorii despre diferen□ierea socială a raselor □i importan□a acesteia pentru cultura na□ională, cît □i prin pledoaria lui pentru deschiderea economiei române□ti fa□ă de capitalul străin □i de formele de organizare socială capitaliste *(Cercetări critice □i filosofice,* 1916, *Poporanismul reac□ionar,* 1921). Reprezentan□ii seriei ra□ionalităţii instrumentale a s.r. devin treptat sus□inătorii unor scheme sociologice explicative de inspira□ie pozitivist□ evolu□ionistă, cum este cazul lui Spiru Haret *(Mecanica socială,* 1910), al lui G.D. Scraba *(Sociologie,* 1914, *La dialectique historique,* 1922) sau H. Fundă□eanu *(Principii de sociologie generală,* 1925). Ei acordă, în general, stării de spirit na□ionale o func□ie strict utilitară reprezentativă fiind, în acest sens, concep□ia lui G. Bari□u despre func□ile sociale na□ionale ale opiniei publice. Uneori, ca în cazul sociologiei corporatiste a lui M. Manoilescu, opinia publică este însă înlocuită cu un corp social conducător (eli;ă), care trebuie să□i asume misiunea istorică de a mobiliza masele în direc□ia reprezentată de mi□carea unităţii sociale□tip, care este na□iunea *(Rostul □i destinul burgheziei române□ti,* 1942). Alteori, opiniei publice îi este substituit un concept sociologic împrumutat mai ales din gîndirea social□politică □i juridică franceză *(solidaritatea),* care este interpretat ca o crea□ie juridică (M. Djuvara), politică (I.N. Angelescu), socială sau cooperatistă (N. Ghiulea, Gr. Mladenatz). în sfîr□it, abordarea instrumenta□listă a ra□ionalităţii sociale nu putea să nu conducă la elaborarea unei viziuni instrumentale despre sociologia însă□i, ceea ce s□a întîmplat în perioada interbelică, cînd s.r. a fost teoretizată □i a început să fie considerată — sub direc□ia teoretică □i organizatorică a lui Dimitrie Gu□ti — ca o □tiin□ă în slujba na□iunii, respectiv, a realizării unui amplu program de reforme sociale prin □tiin□ă □i cultură na□ională, într□o viziune apropiată de ceea ce numim astăzi inginerie socială (H.H. Stahl). Această orientare a s.r. a condus de fapt la cea mai înfloritoare perioadă a evolu□iei sale, Gu□ti formînd o □coală de sociologie care s□a bucurat de un mare prestigiu atît pe plan intern, cît □i internă□ional, □i ridicînd pe o treaptă calitativă nouă o lungă tradi□ie românească a cercetării sociale monografice. Totodată, prin sistemul său teoretic integralist, în care centrală era ideea (legea) paralelismului sociologic, Gu□ti a atras în cadrul □colii monografice de la Bucure□ti, al Institutului Social Român □i al revistelor de sociologie conduse de el, numero□i oameni de □tiin□ă din domeniul istoriei, economiei, agronomiei, medicinei etc, punînd bazele unei strategii originale de cercetare interdisciplinară (D. Gu□ti, *La science de la realite sociale,* 1941). d. Reprezentan□ii seriei ra□ionalităţii substan□iale a sociologiei române□ti □□au elaborat lucrările în mare măsură ca o reac□ie critică la schemele ra□ionalităţii instrumentale. Centrală a fost ideea că modernizarea socială trebuie subordonată idealurilor na□ionale, luînd în considerare acele elemente ale structurii sociale care □□au dovedit viabilitatea istorică sau, în orice caz, realizînd doar acele schimbări sociale care sînt în stare să dezvolte structurile sociale, economice, culturale □i politice'prin care s□a păstrat fiin□a na□ională a poporului. Dacă M. Kogălniceanu începe seria ra□ionalităţii instrumentale *a s.r.,* iar Titu Maiorescu a creat cadrul cultural, politic □i ideologic care a sus□inut□o, cel care a fundamentat□o este Mihail Eminescu, care a elaborat, de altfel, un complex teoretic original privind pătura superpusă, compensa□ia prin muncă □i dezvoltarea organic□na□ională a societăţii române□ti□moderne. Unele idei sociologice ale lui Eminescu au fost reelaborate în lucrările de istorie ale lui N. lorga privind statul modern □i cultura na□ională. C. Stere *(Social democra□ie sau poporanism,* 1907□1908) a elaborat o teorie sociologică originală despre democra□ia na□ională, A.C. Popovici a întreprins o critică sociologică pertinentă a civiliza□iei moderne *(Na□ionalism sau democra□ie,* 1910), iar V.N. Madgearu *(Agrarianism, capitalism, imperialism,* 1936) a analizat perspectivele dezvoltării capitaliste a □ării noastre din punctul de vedere al evolu□iei capitalismului în Europa răsăriteană. La începutul secolului al XX□lea au apărut □i primele încercări de a deturna semnifica□ia seriei ra□ionalităţii substan□iale a s.r. într□o direc□ie politică □i ideologică reac□ionară, A.C. Cuza, mai întîi, apoi N. Ro□u, N. Crainic □i Traian Brăileanu promovînd o sociologie în care na□iunea, ca valoare ultimă sau substan□ială a unei societă□i, este considerată ca o realitate în sine, cu scopuri doctrinare specifice ideologiei de dreapta, eiitiste, antisemite, mistico□religioase, biologiste etc. Trăsăturile s.r. de la începuturile ei □i pînă la instaurarea orînduîrii socialiste în □ara noastră, sînt, în esen□ă următoarele: a, s.r. &□a constituit ca o □tiin□ă a societăţii române□ti, ale cărei evolu□ii, structuri □i transformări a încercat să le explice utilizînd scheme teoretice originale sau adaptate original; ea nu este, deci, rezultatul unui fenomen de "împrumut cultural", ci un produs autohton, rezultat din preocuparea de a evalua □tiin□ific ra□ionalitatea realizării idealurilor diferite ale dezvoltării sociale; *b.* în această preocupare două aspecte au fost centrale: pe de o parte, cercetarea socială concretă sau empirică a realităţilor na□ionale, mai ales prin promovarea studiilor monografice; pe de altă parte, angajarea ideologică □i politică directă a celor mai mul□i dintre reprezentan□ii s.r. din această perioadă; c. caracterul public al s., marcat de prezen□a ai în publica□ile culturale ale perioadei, cît □i de angajarea sociologilor, individual sau institu□ional, în activităţile social□politice de interes, na□ional; *d.* orientarea preponderent democratică a s.r., promovarea unei atitudini favorabile schimbării sociale pe plan na□ional; e. continuitatea serială, manifestată prin gruparea principalilor reprezentan□i ai s.r, în jurul unor idei□for□ă, elaborate □i reelaborate în func□ie de schimbarea contextelor sooial□isto□rice □i politice na□ionale. în continuitatea serială a s.r. a survenit, ca urmare a politicii anticulturale a anilor '50, o perioadă în care tradi□ile sociologice na□ionale au fost ignorate sau blamate, pe fondul promovării institu□ionale, cu ajutorul mijloacelor politice, a unei atitudini de discreditare a sociologiei ca □tiin□ă □i de negare a importan□ei ei. De□i conducerea comunistă a □ării a încercat, după 1965, o reluare a cercetării sociologice în □ara noastră, subordonarea politică □i ideologică cvasi completă a sociologiei nu a permis, da fapt, dezvoltarea ei. De altfel, după numai un deceniu au fost luate măsuri de lichidare a învă□ămîntului sociologic specializat □i pentru înregimentarea ideologică □i politică

ceau□stă a întregii activităţi de cercetare sociologică. De□ au continuat să apară lucrări sociologice interesante, iar unele valoroase, s.r. s□a caracterizat, în această perioadă, prin stagnare □, într□o anumită măsură, prin falsificarea politico□ideoiogică a enunţurilor ei □tiin□ifice, cu scopuri propagandistice evidente. O analiză cantitativă a produc□iei s.r, din perioada 1944□1980 (volume, studii □ articole publicate, rapoarte de cercetare nepubiicate, teze de doctorat sus□inute) a stabilit următoarea distribu□ie a acesteia; a. analiza teoretică □ empirică a comunităţilor rurale □ urbane, a unităţilor economice □ a proceselor de urbanizare, modernizare, industrializare □ transformare colectivistă a agriculturii; *b.* analiza teoretico□conceptuală a sistemului social, func□ionalităţii, dinamicii □ structurii acestuia; c. investigarea problemelor integrării sociale, ale educa□iei, învă□ămîntului □ ale tineretului; *d.* studii demografice □ sociodemografice realizate în cadrul anchetelor sociale privind structura po□pula□iei □ modificările ei, migra□ia □ mobilitatea socială, distribu□ia popula□iei României după indicatori sociali importanţi pentru politica □ planificarea dezvoltării eco□nomico□sociale a ţării; e. evaluarea critică a teoriilor sociologice în cadrul cercetărilor de istoria sociologiei române□ti □ universale; 6. analiza sociologică a dinamicii fenomenului cultural. Alte categorii tematice cu o pondere semnificativă in cadrul produc□iei sociologice române□ti în perioada 1944□1980 sînt; sănătatea publică □ sociologia medicinei; e□pistemologie socială, metodologia □ tehnicile de cercetare sociologică; psihosociologie, individ, grup, colectivitate socială; familia □ locuin□a; opinia publică □ propaganda; sociologie politică (politică, stat, partid, democra□ie; conducerea □tiin□ifică a societăţii; sociologia mass□media; timpul liber □ utilizarea lui; etnografie □ folclor; sistemul normativ □ juridic; sociologia religiei, a sportului, militară etc). în ultimul deceniu, nu s□au produs modificări semnificative în distribu□ia temelor cercetării sociologice române□ti, dar se poate remarca o cre□tere a interesului pentru fundamentarea epistemologică a sociologiei, pentru dezvoltarea abordării socio□istorice □ socio□antropologice □ pentru o mai largă deschidere spre analiza fenomenului politic cu mijloacele sociologiei. De asemenea, anii '80 au marcat o orientare prospectivă mai categorică a s.r. □ apari□ia unor domenii noi ale acesteia: calitatea vie□ii □ stilurile de viaţă, modernizarea socială □ organizarea □tiin□ifică a produc□iei □ a muncii, comportamente socioprofesionale □ culturale determinate de procesele revolu□iei □tiin□ifice □ tehnice contemporane. Constringerile politice □ ideologice caracteristice dictaturii ceau□iste au împiedicat afirmarea acestor direcţii noi ale s.r. □ au întîrziat cu decenii evolu□ia acesteia. *V. istoria sociologiei, modernitate, sociologie.* **I.U.**

SOCIOLOGIE RURALĂ ramură a sociologiei care studiază originea, evolu□ia, structurile sociale □ rela□ile teritoriale ale satelor. Evolu□ia s.r, — în sensul de cercetare directă, la teren a satelor — a fost precedată de studii ale altor discipline (economie politică, geografie, agronomie). Astfel, din perspectivă economică, structurile rurale au fost studiate în Europa încă de fiziocraţi, teoreticieni care considerau că sursa avu□iei na□ionale este pămîntul, respectiv munca agricolă. Din perspectivă statistică, problema defini* satului a apărut odată cu primele recensăminte moderne, datorită dificultăţilor de identificare □ localizare ale fiecărei unităţi rurale în parte. Evolu□ia s.r. este diferită in Europa □ în SUA.'în SUA — multă vreme societatea cea mai urbanizată din lume — studiul s.r. a fost impulsionat de marile probleme economice □ sociale generate de o urbanizare specifică □ de existen□a'unei re□ele de a□ezări mici, diferite ca aspect □ structură de satele europene. Spre sfîr□tul secolului al XIX□lea □ începutul secolului al XX□lea s□au înregistrat profunde anomalii pe pia□a alimentară din SUA (supraproducţii în unele zone □ foamete în altele; ani cu recolte mari, dar fără cumpărători □ ani cu subproducţii acute; depopularea unor întinse regiuni în special în sud prin migra□ia for□ei de muncă de culoare spre ora□ele din nord în prima generaţie după abolirea sclaviei; dispari□ia fermierilor mici □ mijlocii □ cre□terea păturilor sărace rurale □ urbane □a.m.d.). Aceste probleme au dus la adoptarea unei politici guvernamentale de cercetare □ ac□iune în mediul rural, politică inaugurată de Th. Roo□sevelt, care a creat în 1908 "Country Life Commission" cu scopul precis de a studia: a. tehnologia agricolă; *b.* economia agrară; c." structurile sociale □ înclina□ile psihologice ale fermierilor; d. re□elele de a□ezări rurale □ mijloacele de transport; e. mijloacele de echilibrare socială a vie□ii rurale □ de rea□ezare a rolului sa□ului □ agriculturii în contextul na□ional. în 1919 W. Wilson a înfiin□at la Ministerul Agriculturii "Divizia pentru popula□ie □ viaţă rurală" care a impulsionat cercetările de □ sociologie □ economie rurală, aiungîndu□se după marea criză din 1929□1933 la un sistem etatic de finan□are □ interven□ie în mediul rural, în 1925 în SUA s.r. se preda în 500 de institute, in timp ce în Europa numărul cursurilor de s.r. nu depă□ea 20. De altfel, societatea americană este una dintre pu□inele societăţi industrializate □ urbanizate din lume în care imaginea asupra muncii agricole □ vie□ii la ţară este pozitivă ("mitul fermierului", "nostalgia fermei" □a.m.d.). între tratatele de s.r. care au avut cea mai mare influenţă în SUA în perioada interbelică men□ionăm cele semnate de A. Dunn (1920), E.N. Bennt (1924), Ch.I. Galpin (1924), J.M. Gillette (1925), H.B. Hawtorn (1926). Pentru această perioadă lucrarea clasică este P.A. Sorokin, *Principles of Rural Urban Sociology* (1929).

• în Europa, satul era studiat de mai bine de un secol, dar în special din punct de vedere etnografic □ geografic. Spre sfîr□itul secolului al XIX□lea, "problema agrară" era una dintre problemele politice □ economice de prim ordin în Europa, fie datorită pronun□atului exod rural al □omajului agricol din Europa occidentală, fie datorită marilor schimbări produse de penetrarea rela□ilor de produc□ie capitaliste în societă□ile rurale tradi□ionale din Europa de răsărit (Rusia, România, Peninsula Balcanică). Studiile de s.r, se multiplică, fără a ajunge însă !a făspîndirea □ impactul ceior ds sociologie urbană □ industrială. Apare □ o puternică mi□care cooperatistă, în special în mediu! rural din Germania, □ările de Jos □ Austro□Ungaria. După primul război mondial, în majoritatea □ărilor din răsăritul Europei au loc reforme agrare care limitează puterea marii proprietă□i □ modifică aspectul economic al mediului rural. Numai în România după reforma agrară din 1921 apar zeci de sate noi, cu proprietari individuali □ cu loturi de pămînt acordate de stat, cu sau fără răscumpărare.

• în perioada de după cel de□al doilea război mondial s.r. se dezvoltă pe toate continentele, în raport direct cu problemele sociale, economice, politice, financiare, tehnologice ridicate de tranzi□ia demografică ruraiă, deru□ralizare □ urbanizare, revolu□ia mijloacelor de transport, evolu□ia rapidă a tehnologiei agricole, iriga□iilor, geneticii etc. în prezent s.r. este o disciplină diversificată avînd mai multe specializări: a. studiul factorilor sociali ai economiei agricole; *b.* analiza structurilor sociale specifice mediului rural; c. analiza regională a re□elelor de a□ezări rurale; d. studiul institu□ilor specifice mediului rural; e. monografiile rurale sau zonale. S.r. — ca □ sociologia urbană — are un profund caracter concret, □ instrumental. Caracterul concret al s.r. constă în faptul că studiile respective sînt în general centrate pe unităţi sociale bine defi□

nite, reduse ca dimensiuni, u□or de delimitat □ de comparat cu altele. Caracterul instrumental al s.r. rezultă din faptul că studiile de teren în domeniu au aproape întotdeauna o virtuală utilitate practică pentru cre□terea calităţii vieţii rurale, sporirea productivităţii agricole, modernizarea instituţiilor, evaluarea tendin□elor viitoare, schimbarea sau conservarea unor valori specifice. Mediul rural este cel în care cercetarea sociologică copartici□pativă este cea mai frecventă, • în s.r. există mai multe modele de cercetare: a. modelul tradiţionalist consideră mediul rural, respectiv satul, ca fiind "adevăratul" păstrător al spiritului, specificităţii □ originalităţii unei societă□ sau unei culturi, iar cercetările conduse după acest model caută să releve valorile, comportamentele □ simbolurile rurale tradiţionale; *b.* modelul meliorist consideră mediul rural ca fiind forma genetică a societăţii moderne, dar insuficient evoluat □ care trebuie adus la nivelele structurilor urbane; cercetările care adoptă acest model urmăresc în general măsurarea decalajelor urban/rural (venituri, educa□ie, confort, productivitate etc.) □ caută mijloace de reducere a acestora; c. modelul ecologic relevă specificitatea, particularităţile □ avantajele modului de viaţă rural contemporan, modificat în urma transformărilor din timpul revolu□iei industriale □ RTS; d. modelul cronoregresiv, utilizat în general în monografiile de a□ezări rurale, dar □ în studiile tematice (evolu□ia unei meserii rurale, unei structuri, instituţii sau tradiţii) — în propune să releve evolu□ia istorică a unui sat plecînd de la aspectul său contemporan'□ indicînd cauzele schimbărilor succesive. Pentru acest model de cercetare satul este o proiec□ie a istoriei pe teren (cf. J.L. Durand□Drouhin, L.M. Szwergrub, I.Mihăilescu — *Rural Community Studies in Europe,* 3 voi, 1981□1985). * în ţara noastră s.r. are o bogată tradi□ie, recunoscută □ pe plan interna□ional. înainte de primul război mondial studiile de s.r. sînt relativ nesistematice, punînd accentul pe economia rurală, etnologie □ "problema ţărănească", respectiv ansamblul analizelor socio□economice privitoare la structura, rolul □ statutul ţărănimii □ proprietăţii agricole în societate, economie □ politică. Totu□, chiar □ în această perioadă se înregistrează cercetări specifice de s.r., în general pornindu□se de la o comandă de stat sau de la o ini□iativă academică. Astfel primele analize regionale (I. lonescu de la Brad, *Agricultura română clin jude ul Dorohoi,* 18 66, *Mehedin i,* 1868, *Putna,* 1869) sînt efectuate pe baza unei ordonan□e domne□ti din 28.11.1864 care cerea tuturor inspectorilor agricoli să întocmească descrierea unui judej. în 1877 Ministerul instruc□iunii publice adoptă o dispozi□ie prin care se cerea învăţătorilor să redacteze monografii de sate □ ca urmare B.P. Ha□deu redectează, transmite □ recoltează două chestionare, unul privind obiceiurile juridice ale poporului român (1877) □ altul lingvistic (1884). Mai sociologic este primul, axat pe aspectele sociale □ economice ale satului moldovenesc, muntenesc □ oltenesc. Răspunsurile la ambele chestionare însumează peste 20.000 de pagini, aflate la BAR, par□ial prelucrate (I. Mu□tea, Ov. Bîrlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Ha deu,* 1970). în 1876 Societatea Română de Geografie începe ac□iunile în vederea realizării monografiilor jude□ene, elaborate în intervalul 1887□1896 (32 de monografii) □ apoi *Marele Dic ionar Geografic al României,* 5 voi. (1898□1902), toate cuprinzînd date sistematice □ concrete despre a□ezările rurale. în 1903 Ministerul de interne condus de V. Lascăr inaugurează un "Program al monografiei unei comune rurale" care va sta la baza a peste 60 de monografii rurale publicate, iar Ministerul Domeniilor cere elaborarea unor monografii ale "mo□ilor" statului □ Coroanei, din care se desprind atît elemente □tiin□ifice privind via□a rurală,

munca agricolă □ neagricolă din sate, cît □ propuneri de îmbunătă□ire. în Transilvania □ Banat societatea "Astra" — Sibiu ini□iază primele monografii române□ti despre sate □ comune cu popula□ie românească. Tot în această perioadă apar primele nomenclatoare de sate □ primele proiecte de geografie socială a satului românesc (Nestor V.A. Ure□chia, 1902). în paralel, "problema ţărănească" a făcut să apară o literatură sociolo□gică de foarte bună calitate analitică □ cu propuneri de interven□ie în lumea rurală bine argumentate. în special după publicarea rezultatelor recensămîntului general din 1899 (L. Colescu) lucrările care tratează "problema ţărănească" devin mai consistente din punct de vedere □tiin□ific □ mai adecvate ca argumentare. Printre autori de lucrări privind "problema ţărănească" înainte de primul război mondial men□ionăm: R. Rosetti, C. Do□brogeanu□Gherea. C. Stere, CC. Arion, S. Haret, Vasiie M. Kogălniceanu, N. lorga, G.D. Creangă, C. Garoflid. După primul război mondial se continuă elaborarea monografiilor de sate, atît în linie tradi□ională, cît □ conform noilor prescrip□ii metodice elaborate în cadrul □colii monografice de la Bucure□ti. Studiile de s.r. privind structura socială, institu□ile rurale (în special cooperativele ţărăne□ti), factorii sociali □ culturali ai produc□iei, consumului □ acumulării agricole □ rurale, starea alimenta□iei, sănătăţii, educa□iei, construc□iilor □ culturii în mediul rural cunosc o dezvoltare fără precedent. □coala Monografică se impune după 1930 în Europa ca una dintre cele mai originale, mai dinamice □ mai competente □coli de s.r., în a□a fel încît Congresul Mondial de Sociologie din 1939 urma să fie □inut la Bucure□ti. Modelul cercetărilor □colii monografice era de tip tradi□ionalist cu un puternic accent pe implantarea unor cuno□tin□e □ institu□ii noi, moderne, în mediul rural cu scopui ridicării calităţii vieţii locuitorilor, in această perioadă prestigiul, s.r. cre□te mult, atît .în mediile academice, cît □ în mass□me□dia □ administra□ie publică, în condi□iile în care circa 80% din popula□ia ţării era rurală □ circa 75% agricolă. Constituită în jurul perso□nalităţii prof. Dimitrie Gu□ti, □coala Monografică a permis un număr mare de experien□e sociale, □tiin□ifice □ culturale, cu rol stimulator pentru ansamblul societăţii române□ti din acea perioadă. Primul curs tipărit de s.r. apare în 1940 (T. Herseni), al doilea în 1948 (G.M. Marica), iar după 1966 apar cursuri de s.r. la Bucure□ti (Institutul de agronomie, 1974) □ la□ (1977). După 1966 s.r. este inclusă ca materie de învăţămînt — împreună cu sociologia urbană — în mai multe institute □ universităţi. După 1966 cercetările de s.r. adoptă în general modelul meliorist, în noile condiţii determinate de existen□a economiei planificate, centralizate □ cooperativizate din agricultură. Temele principale ale cercetărilor din domeniu sînt în această perioadă: structurile sociale în mediul rural, navetismul rural□urban □ migra□ia spre ora□e, factorii sociali ai economiei rurale □ calitatea vieţii în mediul rural. Monografiile de sate □ comune cunosc un ritm înalt de apari□ie (circa 200 în perioada 1968□1989), relevînd cre□terea interesului pentru definirea identităţii locale. Mediul rural rămîne în continuare un mediu social important în ţara noastră (11 milioane de persoane rezidente în 1985, tot atîtea ca □ în 1930 la actualul contur al ţării). *V. comunitate, monografie sociologică, recensărnînt, sat devălma* . A.T.

SOCIOLOGISM 1. *h sens restrlns,* termen prin care este caracterizată concep□ia sociologică a lui E *Durkheim* (1858□1917) □ a numero□lor săi discipoli (Marcel Mauss, Henri Hubert, Fran□ois Simiand, Maurice Halbwachs, Paul Lapie, Paul Fauconnet, Georges Davy, Robert Hertz) din cadrul □colii sociologice franceza. Durkheim refundamen□tează sociologic categoriile filosofiei

kantiene, fiind de acord cu I. Kanî în privinţa existenţei unor structuri a prior/ale conştiinţei, dar respingînd localizarea acestor structuri în conştiinţa individuală. Substratul ordinii lumii este constituit, după Durkheim, de ansamblul *reprezentărilor colective, o* sinteză a reprezentărilor psihice individuale sau un fel de "conştiinţă a conştiinţelor", care, ca sinteză, îşi pierde caracterut psihic şi devine o realitate *sui generis,* supraorganică. Deoarece această realitate este preexistentă conştiinţei indivizilor, pentru a înţelege ordinea lumii, trebuie să explicăm structura *clasificării* ei de către o colectivitate socială, iar pentru înţelegerea acestei structuri trebuie să explicăm regulile sau principiile organizării sociale a colectivităţii respective. De exemplu, pentru a explica statutul, funcţiile şi evoluţia credinţelor religioase, Durkheim descrie şi explică formele de clasificare corespunzătoare a două tipuri de organizare socială, bazate pe principiul solidarităţii mecanice, respectiv organice, a căror evoluţie poate fi urmărită analizind evoluţia instituţiilor juridice penale şi civile, in general, orice fapt social îşi are cauza, după Durkheim, totdeauna într-un fapt social. Această afirmaţie a fost adesea considerată drept principiu al s. şi la ea se raportează cea mai mare parte a criticii sociologiei lui E. Durkheim. Dacă această critică îi reproşează sociologului francez postularea unei structuri relativ omogene a lumii, adică a unui tip de ordine socială, ea este o critică întemeiată. Dacă i se reproşează lui Durkheim reducţionismul în explicarea cauzalităţii fenomenelor sociale, critica este neîntemeiată, fiindcă atît Durkheim, cît şi discipolii săi au considerat acţiunea cauzală a tuturor faptelor din societate, dar au arătat că acestea devin agenţi cauzali ai faptelor sociale numai în măsura în care se manifestă ca fapte sociale. De exemplu, salariul este un agent cauzal social în măsura în care este considerat din perspectiva funcţiilor sale în sistemul normativ al vieţii sociale, respectiv în raport cu nivelul şi modul de trai. 2. *In sens larg,* s. este sinonim, după Petre Andrei *{Sociologie generală,* 1936), conceptului de totalitate, adică raportării oricărui fenomen social la "totul" sau ansamblul social; în această accepţiune, s. cuprinde toate teoriile despre societate care nu o concep pe aceasta doar ca o sumă de indivizi, care caută cauzele sociale în afara acţiunii indivizilor şi care concep societatea ca o realitate exterioară indivizilor, constrîngătoare în raport cu ei. 3. S. *vulgar,* concepţia care explică motivaţiile, mecanismele, structura şi finalităţile oricărei creaţii spirituale şi îndeosebi ale creaţiilor iiterar-artistice, prin reducerea mecanică a acestora la caracteristicile şi tipurile structurilor sociale: creaţia spirituală este, în accepţiunea s. *vulgar,* un simplu epifenomen ai structurilor sociale. V. *cauzalitate, fapt social, sociologie.* I.U.

SOCIOMETRIE (lat. *socius,* "fiinţă socială", "social", lat. *metrum* "măsurătoare"). în accepţiunea originară, indicată prin însăşi etimologia cuvîntului, s. înseamnă măsurarea fenomenelor sociale (prin intermediul metodelor statistice), in înţelesul său uzual şi actual însă, s. desemnează concepţia teoretică şi sistemul metodologic creat şi impus în sociologie şi psihosociologie de L.J. Moreno, în jurul anilor 30, odată cu apariţia lucrării *Who shalt survive?.* Doctrina moreniană porneşte de la o viziune psihologizantă asupra societăţii, de factură bergsoniană, în centrul căreia se află noţiunile de ^sjDonţanei ta_e şi creativitate pe baza cărora este fundamentat un ansamblu de tehnici şi procedee de diagnostic şi de analiză a relaţiilor interpersonale din cadrul grupurilor mici. în opinia lui Moreno, "realitatea socială" este rezultatul interacţiunii între două paliere distincte ale socialului şi anume: "societatea externă" sau "macrostructura", reprezentată prin totalitatea structurilor sociale instituţionalizate şi oficiale, bazate pe reguli şi norme de funcţionare de tip. birocratic, cum ar fi statul, biserica, şcoala, .armate etc. şi "matricea sociometrică" sau "mjcjCisţnjcţiijra" considerată factoruTdeterminant al întregii dezvoltări sociale tQrmailLdijijmilllliidJiiejaj^ţiilor prQfewTtiaJ_a1^cţive_de âjractiejjgţjoingere indiferenţă, ce se stabilesc în mod spontan la nivelul microgrupurilor şi au un caracter nepţficiaLţinformal, Acest din urmă palier, spre deosebire de primul care este direct observabil prin însuşi caracterul său instituţionalizat, este^s^ujţS^JnyjzjbJiJmpJir^ Pentru a putea fi evidenţiat este necesară anaJiza_ţocjgm8ţtrică ce poate ti realizată cu ajutorul unor tehnici.speciale, între caret§iSOi2i35Ife<^c ocupă locul privilegiat. între "sacifLaţea_exţ*temăl* şi "nmîll£gaLl22l£nif'!i£â''tincl să se stabilească rajasalUl^onrtradKcţojţ^e opoziţie şi conflict, justificate de Moreno grinjiaţuradiţferită a celor două^ţraţujl§fiejale: pe de o parte, "so^JaLea^xţernă", lipsită de flexibilitate, încearcă să impună structuri formale şi rigide; pe de altă parte, corjsialaţUlajaiţctlve ale "microstructurii" tind să propulseze manifestMsaQQlana^ujDvaţflare. Armonizarea relaţiilor între cele două paliere ale "realităţii sociale" nu este posibilă, socoteţte Moreno, decît prin înfăptuirea "revoluţiei şi reconstrucţiei sociometrice", al cărei ţel este crearea • unei societăţiÎD..car.effiauTDSttantea să coincidă cu microstructura. Imaginea universului social creată de Moreno precum şi proiectul său al "revoluţiei sociometrice" sînt, de la bun început, superficiale şi utopice. Pe de altă parte însă, s. are meritul de a fi introdus în cîmpul investigaţiei sociojogjc^Jejiorrienele inteQQdjyjduale şi[P^^£Şetejfecţive şi de a fi creat q_metodolpgig^iabJlă.de.dja^TOSjjc şi de ameliorare, a acestor fenomene şi procese ale grupului mic. De altfel, singurele concepţii moreniene preluare în literatura de specialitate pentru valoarea lor explicativă şi operaţională sint cele care definesc geneza, extensiunea şi intensitatea raporturilor psihoţafective din cadrul microgrupurilor. Acestea sînt: *teleelementul, atomul social, molecula socială, sbcioiduf. Teleelementul,* caracterizat de Moreno drept "cea mal mică unitate de sentiment transmisă'de la un individ la altul", este o caracteristică a afectivităţii umane ce face posibilă legătura întersubiectivă, de tipul atracţie-respingere-indiferenţă dintre oameni, dintre .eiţ.rojurile lor, dintre ei şi anumite obiecte. Ansamblul reţelelor "tele" ce se cristalizează în jurul unei persoane constituie *atomul social* ce poate fi mai bogat sau mai rarefiat în funcţie de "unităţile de sentiment" pozitive, negative sau neutre îndreptate spre persoana respectivă. Interrelaţionarea atomilor sociali generează *molecula socială,* care la rîndul său este unitatea constitutivă a soţ*cioidului* (o constelaţie de molecule sociale). Descifrarea tuturor acestor configuraţii afectivţpreferenţiale se poate realiza cu ajutorul metodelor sociometrice de "măsurare aici şi acum" a structurilor informate din interiorul grupurilor, şi anume: testul sociometric, psihodrama, sociodrama, matricea socioţmetncă Aisenalui metodologiei sociometrice include, a'atw* ISaţprocedee de cunoaţte; e a vieţii afective a g.upunlor, şi procedee de ameliorare şi reconstrucţie psihoţsocială a relaţiilor interpersonale nefuncţionale sau inţdezirabie, şi anume psihodrama şi sociodrama. *V. psihodrama, rela ii interpersonale, sociodrama, test sociometric.* T.D.

SOCIOTERAPIE termen introdus în vocabularul psihiatriei în perioada 1940ţ1950 şi preluat ulterior în literatura sociologică şi psihosociologică. Sub această denumire sînt reunite metode psihologice şi pedagogice foarte diverse, vizînd socializarea, reeducarea sau dezvoltarea individului şi care au în comun utilizarea forţelor interactive ale grupului social ca factori operaţionali ai actului terapeutic. Accepţiunile acordate termenului

S. sînt numeroase □i diferite de la un autor la aitul □i de la o situa□ie la alta, mergînd de la formulări foarte generale, cum ar fi "terapie de mediu" (Sivadon), "terapie" prin "eu social" (Baldwin), sinonim cu psihoterapia de grup etc. □i pînă la defini□ii foarte înguste ce reduc s. la una sau alta din variantele sale particulare (ergoterapie, terapeutica institu□ională, terapia familiei etc). în marea lor diversitate însă, toate aceste accep□iuni au în comun accentul pus pe rolul decisiv al dimensiunii sociale în procesualitatea terapiei □i dezvoltării persoanei umane. Este cunoscut faptul că sistemele de interrela□ii nesatisfăcătoare, bazate pe tensiuni, conflicte, ridiculizare etc, induc comportamente nevrotice, anxietate, frustra□ie, sentimente de culpabilitate, incapacitate de adaptare la locul de muncă etc. Dimpotrivă, un climat uman pozitiv □i flexibil va favoriza echilibrul psiho□ comportamental, încredere în sine, dispozi□ia afectivă tonică, □i, pe această bază, o integrare eficientă a individului în muncă, în familie, în via□a socială. Ori, tocmai această "func□ie vitală" a rela□iilor sociale în formarea □i dezvoltarea omului stă la baza tuturor concep□iilor sociologice □i psiho□pedagogice care utilizează dinamismul interac□ional al grupului ca mijloc de schimbare socială □i umană. în acest context se înscrie □i s. care, asemeni tu□ turor celorlalte strategii colective psiho□ terapeutice sau formative, î□i propune "să reconstituie", prin mijloacele sale specifice, procesul de formare □i dezvoltare a individului. La fel ca □i psihoterapia de grup cu care adesori este confundată, s. va căuta să selecteze □i să actualizeze din multitudinea influen□elor pe care oamenii le pot exercita unii asupra altora con□ient sau incon□ient, deliberat sau nu, pe acelea ce pot avea efecte favorabile asupra recuperării, socializării sau evolu□iei subiectului (subiec□ilor) supus terapiei. Acest fapt se poate realiza fie în cadru! comunităţii terapeutice omogene din punct de vedere al tulburărilor psihice sau adaptive, al preocupărilor profesionale, al aptitudinilor, intereselor etc, fre prin modificarea artificială a unor grupuri sociale deja existente. (Ultima dintre cele două modalităţi de realizare a s. este indicată de H. Pieron în *Dictionnaire de pedagogie,* 1968, prin însă□i defini□ia s.: "modificarea artificială a untîl mediu social în scopul de a permite adaptarea la mediu a deficientului mental"). Nota distinctivă a s. în raport cu celelalte metode colective o constituie faptul că ea este aproape întotdeauna centrată pe o anumită formă de activitate (muncă, sport, dans, artă, activităţi culturale etc), identică sau similară cu activitatea grupurilor reale de muncă □i via□ă. Chiar □i atunci cînd se desfă□oară într□un mediu artificial — de regulă clinica psihiatrică — activităţile asociate s. au un caracter organizat, uneori institu□io□ nalizat, au continuitate, finalitate □i utilitate socială. Principalul lor scop este să□i transforme pe subiectul handicapat într□un om func□ional □i eficient pentru sine □i pentru societatea în care trăie□te. Din acest punct de vedere s. este cea mai complexă formă a terapiilor psihologice □i psihosociale. Ea nu urmăre□te atingerea unor obiective fragmentare — con□ientizarea traumelor refulate, înlăturarea simptomelor patologice sau ca□ tharsis emo□ional — ci revitalizarea întregului poten□ial bio□psiho□social al individului în vederea reintegrării sale sociale. Nu întîmplător □coala ie□eană de psihiatrie, care a introdus în practica psihiatrică conceptul de "om total" definit □i dezvoltat de P. Brânzei, asociază s. cu psihoterapia integratoare pentru a sublinia perspectiva holistă a s. De regulă, în cadrul s. sînt incluse activităţi socio□culturale desfă□urate în cadrul unei organizaţii sociale mai mult sau mai pu□in structurate ce permit ajustarea comportamentelor individuale la normele grupului, dezvoltarea expresiei in grup, asumarea unor roluri □i responsabilităţi. Aceste organizaţii sînt reprezentate prin "clu□ buri" mai mult sau mai pu□in specializate (sport, jocuri de societate, vizionări de filme, audiţii muzicale etc.), cenacluri literare (axate pe stimularea crea□iilor proprii sau pe dezbateri critice asupra unor opere literare, întîlniri cu scriitori) sau prin "asocia□ii" cu sau fără ca□ • racter permanent centrate pe organizarea de serbări, reuniuni. Ele sînt in general create □i animate de bolnavi, cu concursul personalului sanitar, al unor animatori socioculturali sau chiar al unor fo□ti bolnavi recupera□i. Din categoria demersurilor socioterapeutice mai fac parte: ergoterapia, terapiile expresive — ambele fiind variante ale terapiei ocupa□ionale — □i terapia familiei. *Ergoterapia* desemnează tratamentul prin muncă în scopul readaptării profesionale, al educării capacităţii de efort, al dezvoltării comportamentului social, al "valorizării" subiectului spitalizat prin (re)do□ bîndirea sentimentului importan□ei □i utilităţii sociale. Activităţile terapeutice, extrem de variate, mergînd de ia produc□ia artizanală □i pînă la fabrica□ia de serie, se desfă□oară în cadrul unor grupuri constituite, de la un caz la altul, după criteriul omogenităţii sau complementarităţii □i comportă o organizare similară cu cea a colectivităţilor reale de muncă: repartiţia echitabilă a beneficiilor, asumarea unor responsabilităţi □i roluri sociale. Principalii agenţi terapeutici ai ergoterapiei sînt învă□area, comunicarea interumană, obiectivarea subiectului prin crearea unui produs cu propriile sale mîini, creativitatea. Cu excep□ia activităţilor repetitive □i monotone, ce pot avea chiar efecte negative asupra recuperării bolnavului, orice altă muncă are valen□e socioterapeutice ce provin din înse□i caracteristicile intrinseci ale unei munci avînd finalitate □i utilitate socială. Prin semnifica□ia sa majoră de principal proces între om □i natură, om □i om, munca este, fără îndoială, un instrument esen□ial de reconstruc□ie psihologică □i psihosocială. # Terapiile expresive cuprind activităţi foarte diverse — muzică, artă, dans etc. — ce urmăresc recuperarea sau socializarea subiectului prin intermediul . crea□iei artistice. Se sprijină pe ipoteza că cea mai importantă trăsătură a fiin□ei umane, creativitatea, poate constitui un factor de interven□ie cu multiple valen□e terapeutice: ocupa□ionale, proiective □i recreative. Toate modalităţile crea□iei artistice — pictura, sculptura, modelajul, crea□ia literară — contribuie la reeducarea func□ională a subiectului datorită contactului fizic cu materialul brut □i datorită mobilizării expresive a subiec□ilor. în clinica psihiatrici; □majoritatea activităţilor creative se desfă□oară în grupuri de dimensiuni variabile centrate pe realizarea unei sarcini comune (pregătirea unei expoziţii, e□ fectuarea unor obiecte artizanale pentru a fi valorificate, reprezentaţii publice) în cadrul căreia terapeutul (monitorul) caută să stabilească o atmosferă securizantă, permisivă, favorabilă suprimării inhibiţiilor, anxietăţii, mecanismelor de apărare. Durata □i periodicitatea □edin□elor este stabilită în func□ie de caracteristicile specifice ale colectivităţii terapeutice unde se folosesc aceste metode. De re□inut este faptul că o. este de dorit să nu fie redusă la□una sau alta din variantele sale particulare, ci să se sprijine pe un program complex □i unitar de activităţi variate □i stimulative ce definesc întreaga cultură terapeutică a clinicii psihiatrice. V. *asisten ă socială, dinamica grupului, psihologie umanistă, psihoterapie.* T.D.

SOLIDARISM concep□ie de tip contrac□ tualist, formulată, mai întîi, de L. Bourgeois {*Solidarite,* 1895) □i dezvoltată de unii juri□ti, economi□ti, sociologi (C. Bougle, G.L. Duprat etc), după care omul, încă de la na□tere, este "debitor" societăţii din care face parte, deoarece fără ajutorul acesteia ar pieri îndată după na□tere. Individul prime□te totul de la societate: ocrotire, îngrijire, între□inere, educa□ie etc. Nu există un contract propriuzis între in□

divid □i colectivitate, dar fiecare individ î□ asumă o serie de obliga□ii sociale de care, ajuns în deplinătatea facultă□ilor sale, trebuie să se achite. Prin urmare, este firesc să i se ceară individului să□i plătească "datoriile" faţă de colectivitate. Fără îndeplinirea sistemului de obliga□i ale membrilor săi, societatea nu ar mai putea exista. Limite: proclamă armonia socială în toate tipurile de societate; societatea "creditoare" □i individul "debitor" implică existen□a unui contract "tacit", acesta fiind în fond o fic□iune; societatea este abordată dintr□o perspectivă individualistă. *V. corporatism, societate.* I.F.

SOLIDARITATE comunitate de interese, idei, credin□e, sentimente, opinii, generatoare ale unui mod unitar de ac□iune. Sociologul francez E. Durkheim utilizează în cartea sa *De la division du travail social* (1893) conceptele de s. *mecanică* □i s. *organică* pentru a surprinde deosebirile esen□iale dintre societă□ile arhaice □i cele moderne. S. *mecanică* se caracterizează prin faptul că membrii comunită□ii se *aseamănă* între ei, trăiesc sentimente similare, aderă la acelea□i valori □i credin□e, au voin□e convergente. Există o conformitate a cuno□tin□elor individuale la tipul de con□tiin□ă colectivă, diferen□erile fiind estompate. S. *mecanică* este analoagă cu organizarea corpurilor anorganice. Ea se întîlne□ie în clanuri, triburi □i în general în orice societate simplă. S. *organică* este produsul diviziunii sociale a muncii □i caracterizează societă□ile "evoluate". Unitatea coerentă a colectivită□ii rezultă sau se exprimă prin *diferen iere socială.* Indivizii nu mai sînt asemănători ci *diferi i,* iar consensul, coeren□a socială sînt asigurate prin diviziunea socială a muncii. Durkheim relevă faptul că individualitatea întregului cre□te o dată cu cea a păr□ilor, societatea devine mai capabilă să se armonizeze cu ansamblul, în timp ce fiecare component are propriile sale mi□cări. în cadrul ei, fiecare are propria sa personalitate, sfera con□tiin□ei colective restrîngîndu□se în favoarea celei individuale. Durkheim denume□te *organică* acea s. care este întemeiată pe diferen□ierea indivizilor, prin analogie cu organele fiin□elor vii, care exercită fiecare o func□ie proprie, neasemănătoare între ele, toate fiind în aceea□i măsură indispensabile vie□ii. V. *coeziune, solidarism.* I.F.

SONDAJ DE OPINIE (fr. sondage d'opinion), metodă de cunoa□tere a opiniei publice pe baza chestionarului □i a e□antionării. Termenul de s.o. este echivalent celui de *Public Opinion Polis* (engl.) □i a celui de *"Demoskopie"* (germană). Utilizarea altor termeni (gr. doxometrie, psephologie) pentru a desemna măsurarea opiniei publice nu s□a impus. Chiar dacă s.o. au apărut □i s□au perfec□ionat din punct de vedere tehnic pun utilizarea lor pentru a cunoa□te opiniile alegătorilor, □i pe această bază, pentru a prognoza comportamentul electoral, aceasta nu înseamnă că domeniul de aplicare al s.o. se restrînge la studiul preelectoral. Mai mult chiar — a□a cum remarca sociologul englez CA. Moser *(Survey Methods in Social Investiga tion,* 1958) — nu este un lucru extraordinar să prevezi cu aproxima□ie ceea ce într□un interval scurt de timp po□i afla cu exactitate. Din acest punct de vedere, aplicarea s.o. pentru studierea comportamentului economic, cultural, politic — participativ este fără îndoială mai fructuoasă. Sondajele preelectorale dau însă posibilitatea evaluării preciziei cu care s□au măsurat opiniile. Primele s.o. organizate sînt legate de numele lui George Gallup, care, în 1928, sus□ine teza de doctorat în psihologie cu titlul: *"O metodă obiectivă pentru determinarea interesului cititorilor fa ă de textele unui ziar."* Ideile sus□inute în această teză (necesitatea chestionării directe a publicului □i posibilitatea studierii pe grupuri reprezentative) este pusă In practică cu ocazia alegerilor generale din 1934. Un an mai tîrziu, în 1935, este înfiin□at Institutul care va fi cunoscut în întreaga lume sub numele de *Gallup Poli* (Institutul American de Opinie Publică). Institutul □i□a dobîndit o largă popularitate □i un prestigiu deosebit cu ocazia alegerilor prezidenţiale din 1936, cînd majoritatea observatorilor politici înclinau să creadă in e□ecul alegerii lui Franklin D. Roosevelt. Marea revistă "Literary Digest", pe baza lansării a 10 milioane de buletine de vot (din care au fost recuperate aproape 2.000.000) anun□ase ca sigură victoria lui London, contracandidatul lui Roosevelt, care va ob□ine în final doar 370 de voturi din totalul de 531. Institutul Gallup a chestionat doar 5.000 de persoane, s□a pronun□at in favoarea lui Roosevelt □i sufragiile ob□inute de acesta s□au apropiat cu o devia□ie de □6,8% de pronosticul dat de Institut. Unii speciali□ti (Jean Stoetzel, Alain Girard, 1973) consideră că acest succes constituie actul de na□tere al s.o.în perioada 1936□1987 Gallup Poli a efectuat peste 7.000 de sondaje de opinie a căror precizie a crescut continuu. Devia□ia rezultatelor sondajelor preelectorale Gallup faţă de rezultatul urnelor," pentru perioada aminti□ii, a fost de 2,1%. în intervalul 1936□1950□devia□ia a fost 3,6%, în intervalul 1952□1970 de 1,7% □i în intervalul 1972□1984 de 1,2% (cf. *Gallup Poli aceuracy record, The Gallup Report,* 1985, p. 33). Deceniul patru ai sec. XX marchează ins□ titu□ionalizarea s.o. Concomitent cu sondajele Gallup au fost inaugurate s. politice organizate de Elmo Roper. Rezultatele acestor s. au început să fie publicate în revista trimestrială *Public Opinion Quarterly, care* apare cu începere din 1937, sub influen□a lui *Hadley Centrii.* Tot în 1937, datorită activită□ii lui *P.F. Lazarfeld\a* fiin□ă primul organism specializat de studiere a comunica□ilor în masă ("Sureau *o! Applied Social Research').* La finele "deceniului cercetării opiniei publice" se înfiin□ează sub conducerea prof. Hadley Cantril, Biroul de cercetări al opiniei publice la Princeton, iar un an mai tîrziu, în 1941, Central Na□ional de cercetare a opiniei publice de pe lîngă Universitatea din Denver. Perfec□ionarea s.o. este continuă. Chiar e□ecul unor pronosticuri electorale a impulsionat perfec□ionarea s.o. Răsunătorul e□ec al sondajului electoral din 1948, cînd s□a pronosticat victoria lui Dewy împotriva viitorului pre□edinte Truman, a impus o examinare critică a metodelor de sondaje. A□a cum remarcau *Jean Stoetzel i Alain Girard (Les sondages d'opinion publi que,* 1973), prăbu□irea unui avion nu condamnă avia□ia □i e□ecul s.o. din 1948 n□a împiedicat dezvoltarea lor. în S.U.A. numărul organiza□ilor de studiere a opiniei publice in 1971□1972 era de 107. □i în celelalte □ări s.o. au înregistrat un avînt deosebit. în Fran□a, primul Institut de opinie publică este creat în 1938. *L'institut frangais d'opinion publique* (IFOP) î□i reia activitatea chiar din prima zi a Eliberării (august 1944). Mai recent, în 1962, este creată o altă organiza□ie de s.o., Soc/ere *frangaise d'enquetes par sondages* (SOFRES) care împreună cu IFOP au procedat la efectuarea unor s. preelectorale cu începere din 1965. în afara acestor două centre de sondare a opiniei publice, o amplă aqtivitate de cunoa□tere a audien□ei □i opiniei radio□□i telespectatorilor o desfă□oară Oficiul radio □i televiziunii franceze (ORTF). în Marea Britanie, alături de Institutul de opinie publică (BIPO) creat în 1936, BBC□ul efec□ tueeză s. pentru a cuno□te audien□a □i aprecierile radio □i telespectatorilor. în R. F. Germania, la Aliensbach există din 1947 un *Institut de demoscopie,* specializat în s.o. în foate □ările lumii există azi un interes real pentru s.o. După ce au fost create *Asocia ia americană pentru studiul opiniei publice* (1946) □i *Comisia europeană pentru studiile opiniei publice si ale pie elor* (1947), în 1956 a luat fiin□ă *Asocia ia mondială pentru studiul opiniei publice* (WAPOR) care are statut con□

sultativîn UNESCO.în ▯ara noastră, de▯ a. existat un interes permanent al cercetătorilor pentru studierea opiniei publice, nu a funcțio-nat decît In perioada 1967▯1980 o institu▯ie specializată in efectuarea s.o, (Oficiul de studii ▯ sondaje al Radioteleviziunii). După evenimentele din decembrie '89 a luat fiin▯ă *Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice — IRSOP* (1990), care împreună cu *Institutul de ▯tiin e Sociale Aplicate* (INFAS) din Bonn, a realizat pentru prima dată în România prognozarea ▯ analiza computerizată a alegerilor parlamentare ▯ prezidenț▯ale (P. Datculescu, K. Liepelt, *Rena terea unei democra ii: Alegerile din România de la 20 mai 1990,* IRSOP, 1991). Cu acea▯ ocazie a e▯ fectuat sondaje preelectorale ▯ *Grupul pentru Dialog Social*—GDS (P. Câmpeanu, Adriana Cambes ▯ M. Berindei, *România înainte i după 20 mai,* 1991). în prezent desfă▯oară activitate de sondare a opiniei publice mai multe institute de cercetare private (IRSOP; CIS; SOCIOBIT; IMAS; SCOP; ISOGEP ▯a.), precum ▯ institutele Academiei Române (de Sociologie, Cercetare a Calităț▯i Vie▯i, Psihologie) ▯ catedrele de sociologie din Universităț▯ile de stat ▯ particulare. Se duc tratative pentru înfiin▯area unei filiale Gallup în România. *V. audien ă, chestionar, demosco pie, efectul de operator, electorat, e antionare, inten'iu, opinie publică, operator de interviu.* S.C.

SPĂLAREA CREIERULUI (engl. *Bra hwashing),* ac▯iune con▯tientă de schimbare completă, manipula▯ii a întregului sistem de valori, atitudini, credin▯e ale unei persoane prin încercarea de îndoctrinare for▯ată de regulă, această îndoctrinare are in vedere însu▯irea unor noi concep▯ii politice sau religioase, crearea unei dependen▯e totale de un grup politic sau religios. • Metodele utilizate în s.o. constau în; izolarea for▯ată a persoanei (închisoare, interdic▯ie de a comunica cu cei din jur; depr.vare totală de climat afectiv▯emo▯ional) în urma căreia se simte acut nevoia de celălalt, torturi fizice ▯ psihice, supunerea persoanei unui stress foarte ridicat, presiunea psihologică a grupului, folosirea compromisului gradual (principiul "the foot in the door" care se sprijină pe logica primei concesii, pornind de la concesii mărunte, foarte mici, care apoi sus▯in ▯ antrenează un ▯ir întreg de compromisuri din ce în ce mai mari; acestea conduc treptat la o con▯ vertire, la un mod nou de gîndire prin persuasiune psihologică). Metodele utilizate în s.c. combină for▯area cu manipularea ▯ ac▯ ceptarea benevolă. • Teoria s.c, s▯a cristalizat ca rezultat a! analizei experien▯ei prizonierilor americani în închisorile chineze, captura▯i în timpul războiului din Coreea. Speciali▯tii americani (Segal, 1954; Edgar Schein, 1958) au fost surprin▯ de eficacitatea îndoctrinării comuniste a sute de prizonieri americani din închisorile chineze (controlul total al gindirii acestora de către cei care i▯au capturat), concretizat în refuzul unora de a se mai întoarce în America ▯ de interiorizarea sistemului de valori ▯ credin▯e (ideologia comunistă) de către o mare parte a altora. Tehnicile de s.c, descrise în literatura americană pot fi regăsite în "celebrul experiment" din închisoarea de la Pite▯ti. Lucrările care descriu cutremurătoarea experien▯ă trăită de studen▯ii aresta▯i la sfir▯itul anilor '40 de regimul comunist român reprezintă un material de excep▯ie pentru în▯elegerea eficacităț▯i, pe termen scurt, a metodelor de s.c. *V. îndoctrinare, manipulare, persuasiune, violen ă.* E.Z.

SPECIFIC NA▯IONAL "complex de determinate spirituale", "calitate culturală" sintetică, "patrimoniu stilistic", cîmp de polarităț▯i psihometrice, "matrice stilistică" în stare să facă inteligibil un anume "apriorism etnic", distribu▯ie discontinuă de la o societate la alta

de trăsături (elemente) culturale, personalitate de bază (modală, na▯ională, socială), model cultural (na▯ional), ansamblu de simboluri, modele ▯ institu▯ii culturale distincte de la o societate la alta etc, toate acesiea sînt concepte care pot fi utilizate competitiv ▯ complementar pentru a defini s.n. Una dintre cele mai vechi abordări ale chestiunii o vom găsi la Montesquieu, *Despre spiritul legilor.* Cu numai cî▯va ani înainte, Cantemir încerca să definească "firea neamurilor" ("firea moldovenilor"). In genere, la cronicarii no▯tri problema "specificului" se pune sub expresia "spaimei de alunecare ob▯tească în uitare". în 1835▯40 A. de Tocqueville face o tentativă de studiere a diferen▯elor na▯ionale într▯o lucrare sistematică *(La democra ie en Amerique).* Antropologia culturală americană (M. Mead, R. Benedict) va impune definitiv conceptul (R. Benedict, *Chrysanthemum and the Sword,* 1946, în care studiază s.n. japonez). în 1955 G. Gover scrie *Exploring English Character.* Contele Keysserling va consacra ample cercetări s.n. al popoarelor europene *(Analyse spectrale de l'Europe),* american *{Psyphana lyse de l'Amerique)* ▯ a celor din America Latină. L. Blaga în lucrarea sa de Silosofia culturii *Trilogia culturii* determină s.n. la nivelul "patrimoniului stilistic" al popoarelor interpre▯ tînd s.n. ca ansamblu de "potente creatoare" exprimate în "func▯ii categoriale" sau "determinante stilistice" ale spiritului creator al unui popor. Ansamblul acestor determinante stilistice alcătuiesc "matricea sau cîmpul stilistic" al unui popor ▯ reprezintă un "apriorism etnic" deci un "cîmp" de virtualităț▯ creatoare nesecate care men▯in spiritul creator al unui popor pe o anumită direc▯ie creatoare pe lungi durate istorice. Aceste matrici stilistice imprimă oricărei culturi un specific ireductibil ▯ face ca raportul dintre culturi să fie guvernat de legea "paralelismului culturilor" (formulat pe cazul ariilor mari de Spengler). în felul acesta L. Blaga dă o rezolvare nesperată chestiunii etnocentrismului cultural. Pe fundalul acestor matrici stilistice primare (proprii popoarelor ▯ deci definitorii pentru s.n.), un popor este în stare să participe la toate experien▯ele stilistica ale omenirii, comune unui grup mai mare ori mai mic de popoare (romantism, clasicism, baroc etc.) aducînd în aceste experien▯e un coeficient propriu (numit de Blaga, "coeficient etnic") care ▯ine tocmai de propria sa matrice stilistică. Conceptul de personalităț▯ de bază introdus de A. Kardiner ▯ Cora du Bois pune accentul pe dimensiunea psihologică a s.n. (cînd un grup de persoane trăind pe acela▯ teritoriu — cel na▯ional, e▯ ventual — a fost socializat in acela▯ mod, rezultă un tip de personalitate comun indivizilor apar▯inind acelei societăț▯. A. Kardiner, *The individual and his Society,* 1939). A▯adar s.n. nu trebuie interpretat ca fenomen de omogenitate culturală, care nu apare la nici una dintre societă▯ile moderne. Poate că mai apropiat de un demers opera▯ional de definire a s.n. este modelul de abordare propus de G. Călinescu. în concep▯ia sa există într▯o cultură o "specificitate totală ▯ alta par▯ială". Nicăieri nu poate ▯i găsit un "factor etnic pur". "Specificul na▯ional fiind un element structural nu se capătă prin conformare la o ▯inută canonică*. "Specificul nu e un dat care se capătă cu vremea (...), el e un cadou congenital. ▯i, fiindcă nu se capătă, nici nu se pierde (...). (A▯adar) spaima că ne▯am putea falsifica (prin imita▯ie) trebuie să dispară". Călinescu propune conceptul de "zone de specificitate". "Specificitate totală" s▯ar găsi într▯un cerc de maximă intensitate a trăsăturilor definitorii pentru s.n. în jurul acestui cerc s▯ar desfă▯ura "zone de specificitate par▯ială", cum ar fi cea tracică din care ies Caragiale ▯ Macedonski. "Grani▯ele unur popor", a▯adar, "nu sînt rigide", astfel că prin Caragiale, Macedonski, Bolintineanu, "lumea geto▯carpatică face legătura cu familia ob▯tească traco▯getică ▯▯ ▯ reaminte▯te de structura ei antic balcanică".

"Eminescu, Titu Maiorescu, Creangă, Co□buc, Goga, Rebreanu, Blaga etc. (...) sînt consultabili pentru nota noastră specifică primordială", după cum Alecsandri ori Odobescu, "cu tinctură mai mult ori mai pu□in grecească, sînt reprezentativi pentru ramura noastră meridională". Concep□ia modernă de psihometrie culturală (reprezentată între al□i de Cattel) pare a furniza o direc□ie de viitor pentru cercetările s.n. Toate aceste abordări luate separat reu□esc să surprindă un aspect ori altul al fenomenului. Integrate într□un complex "multiparadigmatic" de cercetare ar putea oferi o perspectivă lămuritoare asupra unui fenomen atît de complex ce acesta al s.n. (care răbufne□te violent în cîmpul cunoa□terii mai cu seamă în momentele de criză a con□tiin□ei colective). O direc□ie cu totul originală a cercetărilor vom întîlni la istorici mari precum B.P. Ha□deu, N. Iorga, V. Pârvan, A.D. Xenopol; ori la filosofi □i etnopsihologi precum T. Maiorescu, S. Mehedin□i, C. Rădu□ lescu□Motru (cu o foarte însemnată teorie a "românismului"), C. Noica; la sociologi precum D. Gu□ti, D. Drăghicescu, G. Ibrăileanu, la istorici ai culturilor precum M. Eliade. în viziunea lui Xenopol *{Cultura na ională,* 1868) caracterul etnocultural este alcătuit dintr□un cîmp de interese □i trăsături caracteristice proprii culturii na□ionale, identificabile în limbă, drept, moravuri, literatură, tradi□ii □i artele frumoase. Nu toate ramurile unei culturi poartă semnul s.n.. Elementul central al s.n. este "con□tiin□a de sine" ("cînd un popor a ajuns la con□tiin□a de sine, cînd el a început a se dezvolta, atunci el nu piere pînă nu împline□te rolul său istoric pe pămînt"). în viziunea lui M. Eminescu, afirmarea con□tiin□ei de sine a unui popor parcurge trei etape spre deplina sa universalizare: "Momentul întîi popoarele învă□ a cugeta, momentul al doilea, cugetă asupra sa însu□, al treilea, cugetă asupra lumii întregi □i pentru lumea întreagă". N. Iorga se află în consens cu B.P. Ha□deu în ceea ce prive□te utilizarea metodei stratului □i substratului pentru a caracteriza mi□carea specificului etnocultural în istorie. S.n. se face inteligibil în lectura a ceea ce istoricul denume□te "drama neamurilor în istorie", deschizînd o direc□ie nouă în cercetarea acestui fenomen. V. Pârvan se arată □i el sensibil la fenomenul curios de "retragere" (ascundere) a sufletului colectiv "la popoarele prea chinuite de adversită□ile istorice". La acestea "se formează un fel de carapace spirituală în care sufletul se refugiază spre a se păstra intact. Observatorul superficial vede numai carapacea pietroasă □i inertă; în specie: fatalismul, insensibilitatea la nevoile unei vie□i mai omene□ti, tradi□ionalismul, neîncrederea (...), □i necioplirea în diferite manifestări individual□sociale..." Nicolae Iorga va lega pericolul acestor lunecări în mod explicit de politicianismul □i demagogia "păturii suprapuse". C. Rădulescu□Motru apreciază că Europa "cere de la popoarele sale o cît mai sinceră diferen□iere a tipurilor na□ionale" în contextul afirmării "personalismului energetic" al fiecărui popor *{Românismul, catehismul unei noi spiritualită i,* 1936). M. Vulcănescu *{Dimensiunea românească a existen ei,* 1943), D. Drăghicescu *{Dinpsihologia poporului român,* 1907, S. Mehedin□i (*Vechimea poporului român,* 1924) □i al□i vor dirija cercetările s.n. în tot atîtea direc□ii fertile care□i vor afla o sinteză nouă în direc□ia unei "sociologii a na□iunii" pe care o propunea D. Gu□ti în 1939 *{Cunoa tere i ac iune in serviciul na iunii). V. caracter na ional, cultură, istorie socială, na iune, personalitate, popor, sociologie românească.* I.B.

SPONTAN mecanism de organizare, func□ionare □i schimbare a sistemelor social□ umane opus mecanismului con□tient. Comportamentul individual □i colectiv nu se constituie decît într□o mică măsură con□tient, ci prin mecanisme care doar par□ial, □i adesea eronat, sînt con□tiente. Membrii colectivită□ilor umane, prin ac□iunea lor cumulată, adesea pe lungi perioade de timp, incluzînd contribu□ia a mai multe genera□ii, constituie treptat organizarea complexă a unei societă□i, fără ca nici un membru al colectivită□ilor să fie con□tient de semnifica□ia □i direc□ia procesului de organizare. Economia, politica, morala, familia, limba ca instrument esen□ial al comunicării etc. sînt produse colective spontane, necon□tiente. Ele s□au constituit mai mult printr□un mecanism spontan□cibernetic: necesită□ile resimț□te difuz au dus la selectarea, pe baza experien□ei (prin feedback), a solu□ilor adecvate; construc□ia marilor sisteme de organizare socială s□a realizat "pas cu pas", "cărămidă cu cărămidă", prin cumulări □i reconsiderări continue ale rela□iilor dintre elemente, rezultatul fiind sistemul extrem de complex de organizare pe care nici un individ nu l□a proiectat dinainte □i cel mai adesea, după cristalizare, cei care ac□ionează în interior, nu sînt con□tien□i de semnifica□ia sa. Con□tiin□a ulterioară pe care colectivitatea o are asupra formelor sale de organizare nu poate fi o con□tiin□ă adecvată. Conceptul de ideologie exprimă tocmai o asemenea rela□ie de complementaritate între procesele s. de constituire a organizării sociale □i con□tiin□a actorilor, inevitabil par□ială □i chiar distorsionată. Pe aceea□i linie, C.Levi□Strauss avertiza pe antropolog să nu se lase mistificat de indigen, confundînd explica□ia pe care indigenul (membrul colectivită□ii analizate) o dă formelor sale de organizare, cu explica□ia pe care omul de □tiin□ă trebuie să o formuleze. Mitul reprezintă o asemenea formă de con□tientizare de sine a societă□ilor arhaice care nu trebuie confundat cu logica obiectivă a organizării acestora. • Există o tendin□ă clară de trecere a societă□ii umane de la mecanisme s. la mecanisme con□tiente. Spre deosebire de mecanismele s. mecanismele con□tiente se caracterizează prin următoarele: a. formularea cu claritate a obiectivelor de realizat, pe baza diagnozei necesită□ilor: *b.* explorarea posibilului ac□ional □i identificarea posibilită□ilor alternative de realizare a acestora; c. evaluarea alternativelor □i alegerea solu□iei care pare a fi, pe baza cuno□tin□elor acumulate, cea mai bună, Mecanismele con□tiente sînt moduri decizionale de organizare □i func□ionare a sistemelor sociale, spre deosebire de mecanismele s. care nu sînt, pe ansamblu, decizionale, ci reprezintă rezultanta neinten□ionată a ac□iunilor indivizilor umani, Se consideră în mod general că mecanismele con□tiente, decizionale sînt poten□ial superioare celor s, Ele prezintă însă o fragilitate fundamentală: calitatea lor depinde critic de calitatea □i cantitatea cuno□tin□elor existente. La un nivel de cunoa□tere scăzut, mecanismele con□tiente, suspendînd în mare măsură mecanismele s. de reglare a activită□i, pot fi semnificativ mai pu□in eficiente decît acestea, evoluînd adesea în direc□ii patologice: rigiditate, voluntarism, utopie. Avantajul mecanismelor s. stă tocmai în reglarea lor materială, în conectarea directă a procesului la experien□ă. Ele tind însă să fie cronic suboptimale, fundîndu□se pe strategia satisfăcătorului (H.A. Simon). *V. con tiin ă, decizie, ideologie.* C.Z.

STAT Termenul implică atît un fenomen istoric foarte complex, cît □i o no□iune care s□a cristalizat treptat, prin delimitări succesive, datorate reflec□iei filosofice □i analizei □tiin□ifice. □i astăzi, această no□iune are accep□ii diferite în func□ie de o anumită perspectivă ideologică sau chiar de disciplina □tiin□ifică ce o incorporează, in general, se exclud din ceea ce se nume□te s. formele primitive de organizare a societă□ilor nomade, datorită faptului că acestea nu au o ordine bine definită, în orice accep□iune, existen□a s. presupune raporturi fixe între o comunitate □i un teritoriu.

Cel mai adesea, noțiunea de s. desemnează o comunitate politică, un corp politic, care a cunoscut de-a lungul istoriei forme foarte variate și care, prin mutațiile suferite, constituie unul dintre cele mai importante centre de interes pentru știința istorică. Totuși, în evoluția sa, s. și-a păstrat caracteristici universale: atît po//sș.ul grec, cît și *regnum u* medieval sau re-publicile moderne au anumite trăsături comune. în planul acțiunii, s. se impune oamenilor ca o necesitate. în primul rînd, prin s. se creează raporturi stabile între indivizi și bunurile pe care aceștia le posedă, adică o anumită unitate între oameni și societate, în sensul cel mai elementar al acestui termen. în al doilea rînd, această activitate presupune un anumit tip de ordine, o formă de guvernare și, deci, o anumită ierarhie. în sfîrșit, activitatea care susține și instituie s. este mereu exclusivă și specifică, ceea ce înseamnă că se afirmă prin opoziție cu cei care nu sînt membrii acestei comunități politice. S, îți recunoaște și protejează resortisanții. Această ultimă caracteristică are o importanță și mai mare în epoca modernă și este pusă în evidență de scopul activității care generează și întreține existența s. în mod concret, s. implică astăzi nu numai o luptă pentru a substitui ordinea anarhică, ci și pentru a promova o ordine adevărată, autentică și justă, pentru a deveni, deci, o ordine de drept. Importante sinteze filosofice și politice au fost consacrate reflecției privind acest fenomen. Mai pertinente sînt considerate cele ale lui Platon, Aristotel, Hobbes sau Hegel. Cel mai important aport al acestora constă în delimitarea sferei conceptului de s. Rînd pe rînd, se demonstrează deosebirile dintre s. și căminul domestic sau familie, dintre s. și puterea ecle-siastică, descifrîndu-se natura sa esențialmente politică. Statele totalitare din secolul XX pot fi considerate un recul din acest punct de vedere: societatea ca un ansamblu de activități spontane a fost reintegrată în s., iar acesta subordonat unui partid, posibil de a fi comparat cu o mișcare religioasă al cărei lider devine un fel de părinte. Controversele în jurul noțiunii de s. continuă și astăzi. Accepția marxistă, după care statul este un instrument al dominației de clasă mai are o anumită influență, inclusiv în sociologie, în plus, liberalismul radical, cel al lui Heyek, de exemplu, susține că s, coercitiv se opune spontaneității esențiale a societății și deci, tipul de ordine promovat de s. (ordinea de comandă) ar trebui restrîns la maximum. Aceste accepțiuni restrictive par să eludeze faptul istoric că s. a însemnat reproducerea constantă a societății umane în forme care, oricît de imperfecte, au fost remodelate de ideile apărute din strădania de a-i defini natura și modul concret de constituire. Anumiți istorici consideră, de asemenea, că noțiunea de s. desemnează un fenomen recent, tipic modern, născut odată cu Renașterea și Reforma. într-adevăr, termenul desemna din secolul al XIV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea corpul politic în general ("statele generale"), dar aceasta nu privește întreg fenomenul, ci numai interpretarea lui modernă, în această înțelegere modernă, s. are cîteva atribute esențiale: suveranitatea, capacitatea de autodeterminare, unitatea de teritoriu, reprezentativitatea. Acestea, la rîndul-le antrenează dezbateri ample al căror sens principal este o mai bună definire a raporturilor dintre s. și societatea civilă, dintre public și privat, dintre majorități și minorități, în ultimă instanță, dintre individ ca unitate autonomă și comunitatea politică organizată. Democrațiile pluraliste constituie mediul cel mai fertil atît a! evoluției formelor activității statale, cît și al ideilor despre raporturile multiple în care s. se situează într-o societate modernă. *V, birocra ie, putere, societate civilă, subsidiaritate.* N.L.

STATICĂ SOCIALĂ perspectivă în studierea societății prin care se încearcă descrierea, analiza și explicarea ordinii sociale; opusă perspeciiveî DINAMICII, căreia îi este specifică studierea evoluției, transformării, schimbării ordinii sociale constituite. Atît perspectiva sociologică statică, cît și cea dinamică au fost introduse de *Auguste Comte* (1798-1857), prin analogie cu anatomia și fiziologia omului. S.s. cuprinde, în viziunea lui Comte, studiul pozitiv, adică experimental și rațional, al interacțiunilor dintre părțile componente ale unui sistem social, respectiv dintre forțele materiale, intelectuale și morale, corespunzătoare triplei alcătuiri a naturii umane: activitate, inteligență, sentiment. Interacțiunea dintre cele trei forțe generează *structura* societății și elementele acesteia: limbajul, înțeles ca depozitar ai cunoștințelor acumulate în istoria umanității; proprietatea, înțeleasă ca raport sau funcție socială; familia, adică unitatea anatomică sau structurală de bază. Elementele structurale ale societății sînt legate între ele prin religie, definită drept starea de armonie a individului și colectivității, la care se poate ajunge prin deplina coordonare a părților componente ale structurii sociale *{Systeme* de *politiquepositive ou Trăite de sociologie instituant la Religion de l'Humanite,* voi. 2,1852). Studiului s.s. îi este complementar cel al dinamicii sociale, care explică mișcarea evolutivă de la o stare teologică spre una pozitivă, trecînd printr-o etapă intermediară, critică și distructivă, stare metafizică. Această mișcare este subordonată acțiunii legii celor trei stări, care poate fi interpretate în moduri destul de diferite. Dacă o considerăm ca lege a evoluției ideilor și credințelor religioase de la fetișism, politeism și monoteism, la religia abstractă a metafizicii și la cea concretă a umanității, legea celor trei stări este infirmată de cercetarea sociologică modernă. Dacă o privim doar ca un principiu metodologic ai cercetării sociologice, care arată tendința forțelor materiale ale societății de a se exprima în acțiunea forțelor intelectuale și morale, legea celor trei stări este corectă. Ea ne arată că, în ciuda preponderenței lor sociale, forțele materiale ale societății sînt "puse în mișcare" de idei, cum spune Comte. într-adevăr, sociologul francez considera de fapt religia umanității ca o formă de socializare, deci de activare a ideilor. Or, în funcție de gradul și forma de activare sau de socializare a ideilor, putem distinge mai multe tipuri de unitate sau coeziune socială, întemeiate pe dominarea grupului religios în asociație cu grupul militar dintr-o societate, pa preponderența ideologiilor și a puterii legiuitorilor sau pe asocierea dintre știință și industrie. Chiar dacă nu este unanim acceptată astăzi, ideea că sensul evoluției sociale îl reprezintă raționalizarea crescîndă a lumii este dominantă în sociologia și cultura modernă, iar primul care a formulat-o, ca o consecință a legii celor trei stări, a fost A. Comte. Distincția dintre s.s. și d. a fost reluată și dezvoltată de sociologul american *Pitirim A. Sorokin'm* anii dintre cele două războaie mondiale *{Social and Cultural Dymanics,* 1937-1941). S.s. este, în concepția lui Sorokin, studiul structralității realității socioculturale, iar structuralitatea, adică ceea ce Comte numea ordinea socială, este rezultatul interacțiunii dintre subiecții acestei realități (indivizii, relațiile dintre ei și grupuri de indivizi), pe de o parte, și sistemele *subiectiv semnificante*(valori, norme, simboluri) și *cauzale* (obiecte și procese fizico-chimice, biologice, etc, prin care se externalizează și se socializează ideile, valorile, normele), pe de altă parte. Analizînd mișcarea, procesele sociale, d.s. este știința uniformităților și a ritmurilor sociale, a duratelor și amplitudinii acestora, toate guvernate de legea imanenței schimbării, care arată că orice schimbare socială îți are cauzele în structurile realității socioculturale. • Devenit relativ desuet după

cel de al doilea război mondial, în special datorită constituirii ă dezvoltării abordării structuraliste în sociologie ă antropologie, conceptul de s.s. a fost treptat părăsit în teoria sociologică, mai ales datorită conotaţiilor sale ideologice conservatoare. De un interes deosebit s a bucurat perspectiva complementară s.s./d.s., care a fost teoretizată din puncte de vedere noi, îndeosebi în anii '70. De exemplu, K.E. Boulding *(A primeron Social Dymanics,* 1970) a încercat să găsească o bază modernă legăturii dintre ordine ă progres social, considerînd că istoria poate fi studiată ca un *sistem* în măsura în care o înţelegem ca interacţiune a proceselor dialectice sau conflictuale ă nondialectice (evoluţionare, cumulative, continue). Problema este, deci, de a găsi anumiţi invarianţi structurali (componente ale ordinii sociale) a căror evoluţie poate explica inclusiv schimbarea socială, K.E. Boulding alegînd trei asemenea invarianţi (oamenii, producţia economică ă organizaţiile), care ar forma "top saga evoluţiei societale" în sensul că ne ar putea ajuta să identificăm principalele structuri, forme sau faze ale evoluţiei societăţii, o premisă pentru formularea unor legi de tipul legii celor trei stări a lui A. Comte *(Ecodynarnics. A New Theory of Societal Evolution,* 1978). *V. evolu ie, modernitate, post modernitate, ordine socială, schimbare socială.* I.U.

STATISTICĂ ĂI SOCIOLOGIE Statistica (st.) oferă sociologiei (s.) mijloace sau tehnici pentru ordonarea, serierea, sistematizarea, concentrarea sau corelarea datelor empirice. Analiza st. a datelornu se substituie analizei teoretice, ci oferă o bază pentru testarea, analiza ă interpretarea propoziţiilor ipotetice din s. sau pentru sistematizarea semnificaţiilor inerente datelor sociale. Solicităţînd măsurarea proprietăţilor cantitative ale fenomenelor, relaţiilor sau proceselorsociaie, st. a contribuit la dezvoltarea a a numitei s. *cantitative,* fără însă a elimina analiza calitativă sau interpretativă a datelor. H.M. Blalock (1972) distinge două funcţii ale st. în s.: descrierea ă inducţia. Din st. *descriptivă* se aplică tehnici de reducere sau de condensare a unei multitudini de date într una sau mal multe unităţi sintetice pentru caracterizarea distribuţiei ă variabilităţii datelor subsumate unei singure variabile (analiză univariată), în condiţii de minimizare a distorsiunilor. Să presupunem că am elaborat un chestionar cu 20 de întrebări pentru a investiga opiniile ă atitudinile ce caracterizează 400 de persoane cu privire la un set de probleme. După efectuarea chestionării obţinem o mare cantitate de date diverse: pentru fiecare întrebare avem 400 de răspunsuri iar pentru întregul chestionar 8.000 de informaţii. Este destul de dificil ca în mod intuitiv să spunem ceva sintetic despre aceste date. Dacă vom considera fiecare întrebare ca individualizînd o variabilă, st. descriptivă ne oferă posibilităţi de sintetizare a informaţiilor prin calcularea de coeficienţi sau măsurători ale tendinţei centrale (medie aritmetică, median, modul), ale repartiţiei datelor pe subclase (proporţii, procente, frecvenţe, decile, quartile, percentiie) sau ale dispersiei (abateri de la medie, abaterestandard, coeficient de variaţie). Desigur că prin sintetizare este pierdută o cantitate de informaţie sau rezultatele calculelor ne pot orienta spre o interpretare denaturată a datelor reale. Există însă posibilităţi de control statistic al distorsiunilor ă oricum limitele coeficienţilor statistici trebuie indicate cu claritate, evitînd tendinţa de elaborare a unor interpretări neconforme cu realitatea. Analiza din st. descriptivă centrată pe o singură variabilă poate fi extinsă pentru a explora relaţiile dintre două (analiză bivariantă) sau mai multe variabile (analiză multivariată) ă pentru a specifica modul în care anumite variabile (numite independente) explică variaţia altora (numite dependente). în exemplul considerat, nu este

suficient să ştim tendinţa centrală ă variaţia atitudinilor fa ă de o problemă, ci s ar dovedi mai profitabil teoretic ă practic să detectăm factorii care generează ă explică variaţia, in acest sens, cea mai largă aplicare în cercetarea sociologică o are analiza multivariată, întrucît orice fenomen sau proces social este multidimensional, presupune considerarea unui evantai de variabile ă indicatori de caracterizare aflaţi ei în ă în raporturi diverse, în timp ce st. *descriptivă* este limitată la analiza datelor culese prin investigarea unui e antion, st. *inductivă* are funcţia de a facilita elaborarea de inferenţe despre întreaga populaţie din care a fost extras e antionul. Ea se bazează pe teoria matematică a probabilităţii ă oferă posibilităţi de elaborare a generalizărilor despre o populaţie pe baza investigării unui e antion al acesteia ă de formulare a unei legi generale întemeiate pe observaţii repetate. Pentru a aplica st. inductivă este necesar, mai întîi, ca investigaţia empirică să fie precedată de e antionare, adică de acea tehnică prin care dintr o populaţie este extrasă, în anumite condiţii, o parte (un e antion) prin analiza căreia pot fi obţinute informaţii generalizabiie la nivelul întregii populaţii. Caracteristicile cantitative ale unei populaţii sînt individualizate de *parametri,* pe cînd cele ale unui e antion de *valori statistice.* Parametrii sint valori fixe referitoare la populaţie ă sînt, în general, necunoscuţi. De exemplu, vîrsta medie a muncitorilor de la o mare uzină din oricare perioadă dată poate fi necunoscută, dar probabil că toţi analiştii curioşi ar identifica aceeaşi mărime. Valorile statistice variază însă de ia un e antion la altul. Dacă am selecta aleator cinci e antioane de muncitori din respectiva uzină ă am calcula de fiecare dată vîrsta medie, este foarte probabil să obţinem numere diferite. Spre deosebire de parametri, valorile statistice pentru un e antion dat pot fi calculate ă cunoscute. Ceea ce nu ştim este cît de reprezentativ este e antionul în raport cu populaţia ă cît de apropiată este valoarea statistică obţinută prin calcul de valoarea parametrului corespunzător necunoscut. în ultimă instanţă, interesul principal al cercetării se concentrează asupra populaţiei, iar e antionul îl investigăm numai pentru a ajunge la concluzii despre populaţie. Cu acestea am ajuns la specificarea celui de al doilea domeniu al st. inductive, referitor la elaborarea inferenţelor statistice. Acesta este procesul prin care estimăm diferiţi parametrii ai populaţiei pe baza valorilor statistice cunoscute, dar altfel irelevante, ale e antionului. Problema este una de testare a ipotezelor preformulate, de luare a deciziei privind valoarea predictivă a estimatorilor statistici în raport cu parametrii populaţiei. Rareori ne limităm în cercetarea sociologică numai la descrierea st. a unui set de date, fără a urmări să elaborăm inferenţe sau să formulăm generalizări teoretice. Se poate chiar spune că st. inductivă este modul reprezentativ de aplicare a st. în sociologie. Extinderea cea mai mare în cercetarea sociologică o are analiza st. multivariată aplicată în vederea elaborării de inferenţe statistice, de fundamentare a generalizărilor teoretice extinse la nivel de populaţie prin procedee inductive. în funcţie de poziţia deţinută în analiză ă în succesiunea timpului social, variabilele incluse în analiza multivariată se împart în două ă uneori în trei categorii. Prima categorie include *variabilele dependente* sau *criteriu* a căror variaţie urmează a fi explicată. Pentru aceasta este necesar a detecta acei factori care, într un fel sau altul, justifică, generează sau interferează cu variaţia variabilelor dependente. Aceşti factori sînt incluşi în a doua categorie de *variabile* numite *independente* sau *predictori.* în succesiunea temporală, predictorii preced variabilele criteriu. Dacă nu se poate identifica o succesiune temporală a categoriilor de variabile, atunci se specifică o

ordine logică fundamentată teoretic. In sfîr□it, o ultimă categorie include *variabilele intermediare,* situate între precedentele □i care sînt dependente în raport cu predicto.ii principali □i independente în raport cu variabilele□crite□riu. Analiza statistică multivariată se poate concentra asupra gradului de similaritate a variabilelor din aceea□i categorie (analiză in□tracategorială) sau asupra numărului □i naturii rela□ilor dintre două categorii (analiza intercategorială) sau asupra rela□ilor dintre trei sau chiar mai multe categorii (analiză structurală în care este posibilă cre□terea numărului de variabile intermediare). Fiecărui tip de analiză î sînt specifice anumite tehnici statistice. Analiza intraoategoriaiă include: *a.* analiza contingen□ei, care se concentrează asupra variabilelor în care persoane, evenimente sau manifestări sociale asamblate în tabele de frecven□e sînt repartizate pe categorii discrete în vederea testării independen□ei lor calitative; *b.* analiza grupărilor ("clusters"), care conduce la clasificări ale variabilelor sau ale entită□i sociale (persoane, institu□i, zone etc.) pe baza asemănărilor □i deosebirilor, apropierilor sau distan□elor so□ciale; *c.* analiza factorială care reduce numărul variabilelor dintr□o categorie la cî□iva factori reprezentativi □i necorela□i statistic între ei. Analiza intercategorială se realizează statistic prin: a. analiza de regresie în oare varia□ia specifică uneia sau mai multor variabile dependente este explicată de un set de variabile independente (predictori); *b.* corela□ia canonică pune in rela□e două seturi de variabile pentru a identifica diverse combina□ii, eventuale suprapuneri sau variabile redundante; c. analiza varia□iei □i covaria□iei testează diferen□ele dintre mediile specifice variabilelor măsurate; *d.* analiza descrimi□nantă facilitează clasificarea entită□ilor sociale eterogene; e. detectarea autonomă a interac□iunilor identifică efecte de interac□iune între predictori în vederea repartizării persoanelor pe grupuri □i subgupruri omogene în interior □i diferen□iate unele de altele. Tehnicile de analiză structurală sînt atît instrumente statistice, cit □i generatoare de teorii sociologice: a. analiza "path" se bazează pe ecua□ii de regresie multiplă pentru a identifica □i caracteriza rela□i cauzale între variabilele predictor, intermediare □i criteriu în cadrul unor modele cauzale recursive □i nerecur□sive; *b.* analiza rela□ilor structurale lineare este aplicată în construc□ia de modele cauzale care includ indicatori multipli ai unor variabile implicate în cauzare reciprocă. Datele utilizate in aceste analize se pot referi la persoane, la grupuri, institu□i sau organiza□i □i la persoane apar□inînd acestora din urmă. în general, trebuie avut în vedere că analizele statistice nu sînt ele însele generatoare de teorie. Această situa□ie are o implica□ie importantă. Instrumentele de investiga□ie empirică, tipurile de măsurători □i tehnicile de analiză statistică sînt elaborate sau aplicate pornind de la un model teoretico□ipotetic formulat, Ni□mic nu poate suplini analiza teoretică propriu□zisă □i imagina□ia interpretativă a cercetătorului. Adecvarea analizelor statistice vizate la modelul teoretico□ipotetic formulat nu este o opera□ie amînată sau considerată doar în faza de prelucrare a datelor, ci asociată proiectării globale ini□iale a cercetării. Numai astfel se poate valorifica la maximum □i imaginativ poten□ialul instrumental□tehnic al st. în s.. *V. cauzalitate, clasificare multicrite rială, e antionare, predic ie, probabilitate, regresie, testarea ipotezelor statistice.* L.V.

STATISTICĂ UNIVARIATĂ capitol al statisticii care prescrie modalită□ile de ordonare, descriere □i analiză a datelor culese în func□ie de diverse criterii, aceste criterii fiind privite în mod independent unui de altul, adică fără a se eviden□ia rela□ile dintre ele. Datele de tip statistic, sînt rezultate, într□un prim □i cel mai elementar mod de sistematizare, sub for□

ma a ceea ce în statistică poartă denumirea de *caracteristică* sau *serie statistică.* Orice caracteristică presupune existen□a unei însu□iri, trăsături etc, comună fiecărui individ din popula□ia investigată, însu□ire ce prezintă diferite forme sau grade de manifestare. Caracteristicile se clasifică în două categorii: *calitative,* atunci cînd trăsătura se evaluează pe scale nominale sau ordinale, □i *cantitative* (sau *variabile statistice),* atunci cînd trăsătura □i demersul metodologic permit măsurarea în sensul propriu al termenului, deci cînd evaluarea se face pe scale de intervale sau rapoarte. în primul caz, indivizii statistici se distribuie într□o mul□ime de clase ale caracteristicii, care sînt desemnate prin nume ce trimit, de regulă, spre semnificat; ca simboluri ale claselor se pot utiliza □i numerele, numai că, pentru caracteristicile calitative, ele nu au nici o func□ie de semnifica□ie, exceptînd cazul scalelor ordinale, cînd numerele pot indica ordinea claselor. în al doilea caz, fiecare individ prime□te o valoare numerică, cu func□ia de măsură a manifestării însu□irii, iar construc□ia concretă a caracteristicii e dependentă de mai mul□i factori. Dacă însu□irea se măsoară pe o scală restrînsă □i ia numai valori discrete, atunci sub fiecare valoare dintr□un interval sau cînd valorile discrete sînt în număr foarte mare, se procedează la formarea de *intervale de grupare,* a căror mărime □i al căror număr sînt dictate, în principal, de nevoile cercetării. Prin urmare, o caracteristică poate fi prezentată ca un tabel cu două linii (sau coloane), prima con□inînd clasele, valorile sau intervalele de valori, iar a doua *frecventele,* adică numărul de indivizi prezen□i în fiecare clasă, lată, spre ilustrare, cîteva tipuri de caracteristici, cu men□iunea că datele prezentate sînt fictive. Pornind de la informa□ia cuprinsă în tabele, se poate întreprinde o serie de calcule □i analize suplimentare. Să presupunem că o caracteristică are s clase — notate Ai, A2,..., A_s — sau *s* valori — luate în ordine descrescătoare □i notate cu xi, xj, ..., x_s — că numărul indivizilor subsuma□i unei clase sau valori este ki □i. că numărul total de indivizi este n. De la *frecven ele absolute,* ki, se ajunge la *frecven ele relative, p\,* prin împăr□irea primelor ia n: p; = ki/n. Frecven□ele relative pot fi interpretate ca ponderi ale claselor în totalul popula□iei sau ca probabilită□i cu care indivizii se plasează într□o clasă sau alta. Evident oă frecven□ele relative sînt valori pozitive su□bunitare □i suma lor este egală cu unitatea, dat fiind că suma celor absolute este *n.* Tot un tip de frecven□e relative (dar nu la unitate, ci !a 100) sînt procentele, care se ob□in înmul□ind cu 100 frecven□ele relative la unitate. Calculul frecven□elor relative □i al procentelor se face pentru a avea o imagine mai clară a modului de distribuire a indivizilor în clase □i, mai ales, pentru a putea compara două sau mai multe serii statistice. Un pas mai departe în analiza univariată a variabilelor statistice constă în calcularea unor indicatori de diverse tipuri, dintre care cei mai cunoscu□i sînt cei de *pozi ie* (sau ai tendin□ei centrale) □i cei de *dispersie* (sau împră□tiere). Primii încearcă să eviden□ieze, printr□o singură valoare, tendin□a întregului grup, situa□ia mijlocie sau tipică. Cei din categoria a doua urmăresc să măsoare gradul de eterogenitate a popula□iei, gradul de dispersare a indivizilor pe scala valorilor variabilei respective. Dintre indicatorii de pozi□ie, cei mai cunoscu□i □i mai utiliza□i sînt:

Media (aritmetică). Se ob□ine împăr□ind suma valorilor individuale la efectivul popula□iei sau al e□antionului. Pentru o variabilă *X,* se notează cu x □i este egală cu

$$\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i \quad \text{sau} \quad \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{s} k_i x_i,$$

n cazul c nd mai mulţi indivizi iau o aceiaşi valoare.

Tabelul 1. ***O*** *caracteristică de tip calitativ, ob inută cu o scală nominală: distribu ia pe facultă i a studen ilor dintr un institut de invă ământ superior*

Facultăţi	Mecanică	Electrotehnică	Construcţii	Totai
Nr. studenţi	1 000	500	700	2 200

Tabelul 2. *O caracteristică de tip calitativ, ob inută cu o scală ordinală: distribu ia subiec ilor după răspunsurile la o întrebare de satisfac ie*

Variante de răspuns	Foarte puţin	Puţin	Relativ puţin.	Moderat	Relativ mult	Mult	Foarte mult	Total
Nr, de subiecţi	50	100	150	200	250	150	100	1000

Tabelul 3. ***O*** *caracteristică de tip cantitativ cu valori discrete: distribu ia gospodăriilor unei localită i, după numărul persoanelor care* ***le*** *compun*

Nr. de persoane în gospodărie	1	2	3	4	5	6	7	8+	Total
Nr. de gospodării	50	100	150	100	75	50	25	25	575

Tabelul 4. *O caracteristică de tip cantitativ cu intervale de grupare: distribu ia notelor candida ilor*

Note	1 1,99	2 2,99	3 3,99	4 4,99	5 5,99	6 6,99	7 7,99	8 8,99	9 10	Total
Nr. candidaţi	25	75	150	200	250	225	175	100	50	1250

Tabelul 5. *Frecven ele cumulate ale tabelului 4*

Note sub	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nr.de candidaţi	0	25	100	250	450	700	925	1 100	1200	1250

Media geometrică (G). Este dată de formula

G = ^x,x$_2$...x„ , respectiv G^^x^x^...^'

cînd se lucrează cu frecvenţe. Pentru calcule, se mai pot folosi şi expresiile obţinute prin logaritmare:

lgG = ∑lg x$_j$ sau lg'G = ∑k$_i$lg x,

Media armonică (H). Este valoarea a cărei inversă este media aritmetică a inverselor valorilor lui X:

$\frac{1}{H} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\frac{1}{x_i}$, cu frecvenţe, $\frac{1}{H} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{t} f_i x_i$.

Mediana (Me). Este valoarea care, în cadrul seriei statistice, separă efectivul populaţiei în două părţi egale. Nu are o formulă atît de simplă cum este cea a mediei; mai mult, o valoare mediană propriu-zisă nu există decît dacă numărul n este fără so, cînd există, de fapt, un individ mijlociu (ai ~~lea) a cărui valoare este mediana. Dacă n este par, se iau indivizii de rang $\frac{n}{2}$ şi $\frac{n}{2}+1$, cu valori, să zicem, x_i şi x_{i+1}, iar mediana poate fi orice valoare din intervalul (x_i, x_{i+1}); de regulă se ia media aritmetică a celor două valori.

Modul (valoarea modală sau *dominanta).* Se utilizează numai cînd se lucrează cu frecvenţe, fiind valoarea luată cu cea mai mare frecvenţă. Se poate vorbi şi de valori modale relative atunci cînd frecvenţele mai multor clase, neînvecinate, le întrec pe cele din imediata lor vecinătate; avem de a face atunci cu serii *bimodale* (cu două moduri) sau *pluri modale.* • Din multitudinea indicatorilor de împrăştiere, menţionăm: *Amplitudinea.* Este cel mai simplu şi mai puţin expresiv indicator de împrăştiere, reprezentînd diferenţa dintre valoarea maximă şi cea minimă în seria statistică. *Abaterea interquartilă. Se* porneşte de la ideea că valorile extreme nu sînt caracteristice seriei şi se elimină. Pentru aceasta, se împarte, prin valori, efectivul populaţiei în mai multe părţi egale. Valorile care realizează o diviziune în patru părţi egale se numesc *quartile* (notate cu q_1, q_2 şi q_3, unde, evident, q_2 = Me). în mod analog, se pot calcula decilele (valori care împart volumul în 10 părţi egale), *centilele* (realizînd 100 de părţi) şa.m.d. Abaterea interquartilă este jumătate din lungimea intervalului (q_1, q_3) — interval ce conţine 50% din indivizii studiaţi, adică este egală cu $\frac{1}{2}(q_3 - q_1)$. *Abaterea medie.* Se obţine utiiizînd o valoare fixă a (de regulă, din intervalul valorilor seriei), faţă de care se calculează abaterile fiecărei valori individuale; se elimină semnele şi se calculează media abaterilor. Deci abaterea medie de la a este:

$A(a) = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{t}|x_i - a|$ sau, cu frecvenţe

$A(a) = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{t} f_i|x_i - a|$,

Dacă a este tocmai media, avem *abaterea medie de la* med/esau, pur şi simplu *abaterea medie:*

Abaterea medie pătratică. Se procedează ca mai sus, numai că, pentru eliminarea semnului diferenţelor, acestea se ridică la pătrat, fiind apoi necesară extragerea radicalului. Deci vom avea o abatere medie pătratică de la a;

$S(a) = \sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{t}(x_i - a)^2}$ sau, cu frecvente,

Cînd a=x, mărimea se numeşte *abatere standard* şi se notează, de obicei, cu litera grecească a.

Dec; tr= □T (x i □ X) 2 sau
| n t i

Pătratul acestei mărimi, a^2, se nume□te va□ *rian ă,* Cînd se lucrează pe e□antion, se folose□te o formulă u□or modificată, media pătratelor ob□inîndu□se prin împăr□irea la *n 1,* ceea ce asigură o mai bună estima□ie a abaterii standard din popula□ie; desigur, pentru e□antioane mari, este practic indiferent dacă se lucrează cu *n 1* sau cu *n.* Pentru compararea dispersiilor a două caracteristici măsurabile cu unită□i de măsură diferite, se folose□te *coeficientul de varia ie:* v = ox / x, care este un indicator "abstract", adimensio□ nal. El are o semnifica□ie numai cînd variabila X se măsoară pe scală de rapoarte □i media nu se află în vecinătatea lui zero.

Seriile statistice pot fi prezentate □i sub formă grafică. Dintre extrem de multele imagini grafica care pot fi ata□ate unui tabel de frecven□e vom men□iona doar două: *histograma* □i *poligonul frecven elor.* Histograma se folose□te în cazul caracteristicilor calitative sau al celor cantitative cu intervale de grupare. Pe o axă orizontală se fixează segmente corespunzînd claselor sau intervalelor, segmente pe care apoi se ridică dreptunghiuri cu înăl□imea propor□ională cu frecven□ele corespunzătoare. Poligonul frecven□elor se utilizează numai pentru variabile □i se construie□te reprezen□ tînd, într□un sistem de axe ortogonale, puncte cu abscisa x (valoarea discretă sau valoarea centrală a intervalului de grupare) □i ordonata *k* (frecven□a), puncte ce se unesc apoi din aproape în aproape cu segmente de linie dreaptă, rezulîînd o imagine poligonală. Un interes deosebit îl prezintă liniile poligonale ata□ate tabelelor cu *frecven e cumulate.* De piidă, cifrele din tabelul 4 pot fi scrise astfel încît să indice cî□i candida□i au ob□inut o medie sub(sau *peste)* o valoare dată (vezi tabelul 5). Pornind de la situa□ia cînd o variablă poate lua, teoretic vorbind, orice valoare pe un interval (a, b) — ne putem închipui că prin înmul□irea □i deci mic□orarea intervalelor se va ajunge ca linia poligonală să "tindă" spre o curbă. Numai că o încercare practică ne ve arăta, după cî□iva pa□i, că frecven□ele obi□nuite vor scădea rapid, figura "prăbu□ □indu□se" pe axa absciselor. Putem scăpa de acest inconvenient lucrînd cu frecven□e cumulate, pentru care graficul rămîne mereu crescător, tinzînd spre totalul popula□iei, ima□ ginînd că am putea'continua la nesfîr□it procedura de înjumătă□ire a intervalelor, poligonul frecven□elor cumulate va tinde la o curbă netedă, reprezentînd graficul unei func□ii F(x) continuă, derivabilă □i crescătoare, func□ie ce poate fi interpretată ca imagine ideală a distribu□iei empirice a frecven□elor cumulate. Derivata acestei func□ii — s□o notăm f(x) — va fi, la rîndul său, imaginea ideală a distribu□iei ini□iale. Dacă reducem totul la unitate, atunci valoarea func□iei F într□un punct oarecare x_0 va da probabilitatea ca un individ să ia o valoare mai mică decît x_0, iar diferen□a F(X2)□ F(xi) probabilitatea ca o valoare să se afle între xi □i X2. Acelea□i probabilită□i sînt date de integralele

*f*f(x)6x □i, respectiv, j ' f(x)dx

datorită rela□iei dintre func□iile *f* □i *F.* Am schi□at, în mod foarte simplificator dar intuitiv, calea pe care se poate ajunge de la distribu□ii empirice la distribu□ii ideale sau teoretice, marcînd într□un fel □i difeien□a între statistica obi□nuită □i statistica matematică. în aceasta din urmă în loc de caracteristică se vorbe□te de *variabilă aleatoare,* iar frecven□elor le iau locul probabilită□ile. Func□ia F(x) se nume□te func□ie de reparti□ie, în vreme ce pentru f(x) se folosesc mai multe denumiri: func□ie de distri□ bu□ie, densitate de reparti□ie, densitate de probabilitate, lege de distribu□ie etc. în statistica matematică sînt studiate o serie de *legi de distribu ie,* dintre care unele au remarcabile aplica□ii în □tiin□ele sociale.

Legea normală. Este cea mai cunoscută pen□ tru că are cele mai diverseaplica□i în analizele de tip statistic, aplica□ii atît de natură practică — în sensul că multe distribu□ii empirice se apropie de una normală, inclusiv distribu□ia unor valori de e□antioane —, cît □i teoretică, avînd, printre altele, □i proprietatea că reprezintă o lege limită, spre care, în anumite condi□ii, tind aproape toate celelalte legi de distribu□ie. Expresia matematică a func□iei este:

$$f_{(}x_{)} = \frac{1}{oV2n} e^{v*<i\#*}$$

unde e □i u sînt binecunoscutele constante matematice, x □i a^2 sînt, respectiv, media □i abaterea standard a variabilei X. Graficul func□iei este cunoscuta curbă sub formă de clopot *(curba lui Gauss)* care are cîteva proprietă□i importante: (i) este simetrică □i unimodală, media coincizînd cu modul □i mediana, fiind deci crescătoare în stînga □i descrescătoare în dreapta acestei valori centrale; (ii) forma curbei, "mai plată" sau "mai ascu□ită", este determinată de valoarea mai mare sau mai mică a lui or; (iii) suprafa□a delimitată de curbă, axa Ox □i două verticale duse în puncte simetrice fa□ă de medie, la o *distan ă măsurată în abateri standard,* sau, ceea ce este acela□ lucru, probabilitatea ca un individ să ia o valoare cuprinsă într□un interval (x□z 'o.x + z • a) este identică pentru toate curbele normale. De exemplu, această probabilitate este egală cu 0,68 pentru Z = 1, cu 0,95 pentru z=2, cu 0,99 pentru z=2,6, cu 0,997 pentru z=3, cu 0,999 pentru z=3,3 etc. Prin schimbarea de variabilă z = (x □x)/a, func□ia devine:

V2ir

purtînd denumirea de *lege normală redusă* □ fiind caracterizată de proprietatea că media este zero □i abaterea standard este unu.

Legea binomială. Corespunde unei variabile aleatoare discrete la care se ajunge prin următorul ra□ionament. Să presupunem că avem o popula□ie formată din două tipuri de indivizi: A □i B (de pildă, o urnă cu bile albe □i negre). Fie p probabilitatea ca luind la în□ tîmplare un individ din popula□ia aceasta să fie de tip A (bilă aibă) □i *q* probabilitatea complementară. Experien□a de tip statistic constă în a alege de *n* ori, la întîrnplare, cîte un individ, înregistrînd tipul căruia îi apar□ine □i reintroducîndu□ în popula□ie înainte de a□ extrage pe următorul. Se poate întîmpia ca în cele n extrageri ale unei experien□e indivizii de tip A să iase de zero ori, o dată, de două ori . . . . de nori. Legea binomială dă probabilită□ile de apari□ie pentru fiecare situa□ie de mai sus. în general, probabilitatea ca să iasă *k* unită□i de tip A în cele *n* extrageri este:

$$P_n(k) = C>_n p^k.q''^{\,k}.$$

După cum se obser/ă, probabilitatea este termenul general al dezvoltării binomului $(p+q)^n$, de unde □i. denumirea legii.

Legea x^2 *(hi pătrat).* Este o lege de probabilitate ce se ob□ine prin însumarea pătratelor unui număr de variabile aleatoare normale reduse independente:

$$X^2 = X,^2 + Xj; + . + X*.$$

Se utilizează cu precădere în problemele de apreciere a posibilită□ii de a ajusta o serie de frecven□e empirice printr□o lege teoretică dată. Tabelele referitoare ia distribu□ia x^2 dau probabilitatea cu care valorile func□iei depă□esc anumite limite. V. *statistică i sociologie, testarea ipotezelor statistice.* T.R.

STATUS (laî. *status),* poziţie ocupată de o persoană sau de un grup in societate. Această poziţie are două dimensiuni: orizontală □ verticală. Dimensiunea orizontală a s. se referă la reţeaua de contacte □ de schimburi reale sau posibile pe care individul le are cu alte persoane situate la acelaţ nivel social. Dimensiunea verticală vizează contactele □ schimburile cu persoanele situate în ierarhia socială într□o poziţie superioară sau inferioară (Raymond Boudon, Fran□ois Bour□ricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie,* 1981, p. 511). S. este definit astfel ca un ansamblu de relaţii egalitare □ ierarhice pe care individul le are cu alţi membrii din grupul din care face parte. Termenul de s. a fost utilizat iniţial în filosofia socială, desemnînd drepturile □ datoriile unei persoane, puterea de care acesta dispune. Emile Durkheim (1858□1917) a analizat anomia prin dereglarea ierarhiei de s. (De *la division du travail social,* 1893). Max Weber (1864□1920) a dat termenului de s. înţelesul de prestigiu social *{Wirtschalt und Gesellschaft,* 1921). Din perspectiva antropologiei culturale, Ralph Linton (1893□1953) a utilizat termenul de s. cu înţelesul de colecţie de drepturi □ de datorii generate de locul ocupat de individ in societate *(The Study ofMan,* 1936). Talcott Parsons (1902□1979), atrăgînd atenţia asupra caracterului complementar al s., face distincţie — ca □ R. Linton — între s. atribuite (legate de anumite calităţi ale individului: vîrstă, sex) □ s. achiziţionate, pentru care individul optează, face anumite eforturi *{The Social System,* 1951). S□a făcut distincţie, de asemenea, între s. actual, pus în evidenţă în situaţia socială concretă, □ s. latent, neactualizat, dar posibil de evidenţiat în alte situaţii sociale. Fiecare persoană posedă concomitent mai multe s. Ele pot fi grupate în trei categorii: s. biologic, s. familial □ s. extra□familial (E. K. Wilson, 1966). Toate s. asociate unei persoane formează setul de s. în societăţile moderne s. profesional apare ca un factor central în constelaţia s. parţiale care compun setul de s. ale persoanei. S. profesionale se divid în s. formale (oficiale, distribuite conform organigramei) □ s. informale (dobîndite pe baza caracteristicilor psihice ale persoanei). S. parţiale ale unei persoane pot fi congruente sau incongruente, generînd în acest caz conflicte interstatus (de exemplu, conflicte între s. familial □ s. profesional). Unele s. sînt generatoare de conflicte prin însăţi natura lor. în sociologia organizaţio□nală s□a relevat că poziţiile ierarhice intermediare determină conflicte intrastatus (de exemplu, s. profesional de maistru într□o întreprindere industrială, cel de asistent universitar □a.m.d.). Cercetările sociologice concrete au arătat că modul în care persoana îţ percepe propriul s. intervine decisiv în depă□rea conflictelor inter□□ intra□status. De asemenea, s□au găsit corelaţii semnificative între cristalizarea s. □ atitudinile politice (Ge□rhard E. Lenski, 1954), între s. □ anumite boli psihice (R.W. Trumkin, 1955; R. Bastide, 1965), ca □ între s. profesional formal □ satisfacţia muncii (A.S. Tannenbaum, 1986). S. se exprimă printr□o serie de simboluri □ de semne dislinctive cum sînt medaliile □ decoraţiile, uniforma de serviciu, portul naţional etc. Uneori termenul de s. este înlocuit prin simbolul său. Astfel sînt utilizaţi termenii de "blue collar" (gulere albastre) pentru a desemna s. de muncitor manual □ "white collar" (gulere albe) pentru s. de specialist fără funcţii de conducere. C. Wright Mills (1917□1962) desemna prin "white collar" pătura de mijloc a societăţii contemporane *(White Collar. The american middle class,* 1951). *V. prestigiu, rol social.* S.C.

STATUS SOCIO□ECONOMIC poziţia socială a unei persoane sau grup uman în cadrul societăţii determinată de apartenenţa de clasă, poziţia în sistemul de stratificare socială, ocupaţia, nivelul de pregătire, venitul, participarea la conducerea vieţii social□economice □ politice, stilul de viaţă, prestigiul social etc. Elementele componente ale s.s.□e. constituie ele însele aspecte distincte, o parte dintre ele sînt atribuite (prin moştenire socială), altele sînt dobîndite (achiziţionate în decursul existenţei individului sau a grupului). • S.s.□e. poate fi analizat ca un indicator general (sintetic), un indice constituit din agregarea valorilor elementelor componente, în calitate de statusuri particulare: de clasă, ocupaţie, educaţie, venit, etc. La rîndul său s.s.□e. apare □ ca o varietate a statusurilor sociale multiple ce pot caracteriza o persoană sau un grup social, începind cu cele "naturale": bărbat, femeie; so□, soţie; copiJ, părinte; □ ajungînd la cele care definesc poziţiile economice, politice, culturale sau la cele psihosociale. • Sistemul s.s.□e. este deosebit de relevant pentru definirea unor trăsături ale structurii sociale, iar trecerea de la un status la altul semnifică o mobilitate socială (P. Sorokin), pe verticală (ascendent/descendent) sau pe orizontală. Pentru cercetarea sociologică este de un real interes cunoaşterea modalităţilor de constituire a s.s.□e. la un moment dat, contribuţia moştenirii sociale, faţă de rolul activităţii individului □ capacitatea lui de a ocupa diferite poziţii în spaţiul social: factorii de schimbare □ dinamica s.s.□e.; mecanismele prin care se realizează acestea; implicaţiile individuale □ colective ale unui anumit s.s.□e.. • în societate, ansamblul s.s.□e. alcătuieşte o structură specifică, un spaţiu social determinant. O importanţă aparte o constituie modul de dispunere; în societăţi puternic stratificate s.s: e. sînt ierarhizate, cu diferenţieri de la o ţară la alta; pe cînd într□o societate fără decalaje □ diferenţieri marcante s.s.□e. tinde să se apropie, să aplatizeze structura de stratificare. Congruenţa s.s.□e. se referă la situaţia în care toato elementele componente au valori apropiate (joase, medii sau înalte), după cum incongruenţa redă o situaţie în care aceste valori sint foarte diferite. S.s.□e. de nivel scăzut ca □ multe din incongruenţe sînt generatoare de frustrare, ele marcînd în mod negativ viaţa □ activitatea persoanei; unele incongruenţe pot fi însă □ compensatorii, V. *categorii socio profesionale, status, stratificare socială.* I.M.

STEREOTIP (gr. srereos, "solid", "fix", □ *typos,* "caracter") credinţe despre caracteristici psihologice □/sau comportamentale ale unor categorii de indivizi, grupuri sociale (de sex, vîrstă, etnice, religioase etc); astfel de credinţe sint fixate în imagini □ablonizate, durabile, "preconcepute", în sensul că nu se bazează pe observarea directă, proaspătă a fenomenelor, ci pe moduri de gîndire apriorice, rutinizate, deseori arbitrare, fără legătură cu indivizii sau grupurile sociale evaluate. Termen introdus în □tiinţele sociale de W. Lip□pman *(Public Opinion,* 1922), care acordă acestor "cliţee din mintea noastră", un rol de "economie a gîndirii": în toc de opinii formate prin observaţie directă □ judecată critică, recurgem la scheme simplificatorii, gata formate, învăţate în procesul socializării. S. reprezintă componenta *emo ională* a atitudinilor individuale □ colective, în timp ce prejudecata reprezintă componenta *cognitivă,* iar discriminarea componenta *ac ionaiâ* a acestor atitudini în relaţiile dintre indivizi □ grupuri sociale. în uzajul recent din □tiinţele sociale, s. □ prejudecata desemnează îndeosebi atitudinile nefavorabile faţă de anumite categorii etnice sau rasiale. Cercetări empirice □ încercări de generalizare analizează s. din perspectiva teoriilor socializării, a teoriei grupului de referinţă, a teoriei conflictului social în relaţiile interatnice etc. *V. atitudine, etichetare, stigmat.* G.N.

STIGMAT orice atribut ori semn, fizic sau social, care devalorizează, identitatea unui

actor social pînă acolo încît el nu mai poate beneficia de întreaga acceptare a societății. E. Goffman a lansat In sociologie acest termen, cu referire la dramaturgia socială (E. Goffman, *Stigma. Notes on the management of spoiied identity,* 1964). O deformație fizică ori o ocupație nedizerabilă social constituie exemple de s. Putem distinge între un s. vizibil și unul ascuns. în ultimul caz, individul care îl posedă este doar potențial descreditabil (ex. impotența). Individul are în această situație o posibilitate mult mai mare de a manipula s. Tendința generală este de a limita efectele negative ale stigmatizării, transformînd dezavantajele în avantaje, persoanele raportîndu-se la propriul s. preponderent în situațiile în care el poate constitui un avantaj. O altă tendință este aceea ca indivizii cu un anumit s. să lupte pentru căpătarea unei identități normale. Aceste acțiuni sînt eficiente mai ales în situațiile în care s. caracterizează grupuri mari de indivizi. Lupta pentru drepturi a homosexualilor sau a prostituatelor poate constitui un exemplu. *V. discreditare, dramaturgie socială, etichetare, handicap, homosexualitate, prostitu ie.* A.B.

STIL DE CONDUCERE complex comportamental, profil caracteristic activității unei persoane aflate într-o poziție de conducere a unui grup, organizații, colectivității. în mod special s-a dezvoltat în legătură cu conducerea directă (a grupului). Interesul major pentru stilul de conducere îi are originea în preocupările de sociologie industrială, orientate spre creșterea performanțelor întreprinderilor. S.c. a apărut ca o *variabilă strategică:* ei are, pe de o parte, o puternică acțiune cauzală asupra performanței, iar pe de altă parte este, între limite destul de largi, manipulabil, poate fi perfecționat. De aici, orientarea celor mai multe studii: care este s.c. cel mai bun și cum poate fi el difuzat larg în masa organizațiilor. Tematica s.c. pornește de la detașarea de abordarea psihologică, încercarea de a determina caracteristicile profunde ale personalității șefului în vederea unei selecții mai bune a acestuia a demonstrat faptul că performanțele conducerii, .deși depind într-o măsură importantă de tipul de personalitate, se datorează mult mai mult tipului de comportament adoptat, care poate fi învățat, schimbat. Pornind de la ideea că s.c. este într-o targa măsură responsabil de moralul grupului, de motivația performanței, de atitudinea membrilor acestuia față de muncă și față de organizația în care lucrează, s-au depus eforturi sistematice de a se identifica principalele s.c, de a se evalua eficiența acestora (care s.c. este mai bun) și de a se imagina modalități de formare a șefilor de la diferitele nivele ierarhice în spiritul s.c. considerat a fi cel mai bun. Există cîteva tipologii devenite clasice ale s.c. Tipologia lui Malpin și Winer: pe baza analizei factoriale a unui bogat eșantion de comportamente de conducere, sînt puși în evidență doi factori (dimensiuni) fundamentale ale s.c. care se pot manifesta într-o mare varietate de caracteristici: *considera ie* (atitudine pozitivă față de oameni, respect, stimă) și *ini iere de structură* (capacitatea de a formula cu claritate obiectivele de realizat și mijloacele adecvate, de a defini cu claritate situația). Acești doi factori sînt independenți, putînd da mai multe combinații posibile. Stilul considerat a fi cel mai eficient este cel care prezintă valori ridicate !a ambii factori. Tipologia lui K. Lewin, R. Lippitt și R. White care distinge s.c. în funcție de practicile de decizie considerate a fi determinante pentru întregul profil al conducătorului: *autoritar*'(ia singur deciziile, fără a se consulta cu grupul), *democrat* (se consultă cu grupul sau antrenează grupul la un proces colectiv de decizie) și *permisiv (laissez faire* — lasă grupul să se organizeze în mod spontan). Tipologia a fost reluată de R. Likert care propune 4 s.c: *autoritar opresiv* (arbitrar, capricios, agresiv), *autoritar obiectiv* (corect, principial, dar ia deciziile fără a consulta grupul), *democrat consultativ (ia* deciziile pe baza consultării sistematice a grupului) și *democrat participativ* (organizator al procesului colectiv de decizie; grupul ia deciziile). în privința performanțelor s.c, există două abordări: *universalistă* și *situa ională* sau *contextua listă.* Abordarea universalistă consideră că există un singur s.c. cel mai bun indiferent da condiții, cel puțin în ceea ce privește societatea actuală. Se pot desprinde, în acest sens, trei mari direcții de perfecționare a s.c: a. sporirea centrării umane (mai multă grijă, considerație, respect, suport pentru persoana umană); *b.* utilizarea unor tehnici de motivare, fundate pe cunoașterea personalității, orientate spre ridicarea spiritului de responsabilitate și a conștiinței profesionalismului, în locul mijloacelor coercitive; c. democratizarea conducerii, înlocuirea stilurilor autoritare cu stiluri democratice de conducere. S.c. democratic, centrat pe om, acționează pozitiv nu numai asupra moralului, dar și asupra performanțelor. Abordarea situațională (de ex. F. Fiedler) consideră că în diferite situații, s. de c. diferite sînt recomandabile. Factorii siîuaționali care par să afecteze s.c sînt: gradul de complexitate/incertitudine a sarcinilor de realizat; atitudinea grupului față de obiectivele comune și față de șef, puterea acordată șefului de a sancționa. Perfecționarea s.c. reprezintă o componentă strategică în programul de utilizare mai eficientă a resurselor umane ale organizațiilor. Au luat o amploare deosebită diferitele forme de perfecționare/schimbare a s.c, începînd cu forme de perfecționare a capacității de cunoaștere de sine si a celorlalți, de perfecționare a capacității de a comunica și interacționa eficace (T-Grupurile, de exemplu) și sfîrșind cu diferite forme mai particulare de asimilare a unui stil anumit de conducere considerat a fi cel mai bun (ex. Grila managerială a lui Black și Mouton).. *V. birocra ie, conducere, organiza ii, oligariue.* C.Z.

STIL DE VIAȚA ca și modul de viață, se referă la totalitatea activităților care compun viața unei persoane, grup, colectivitate, dar dintr-o perspectivă nu descriptiv-explicativă, oi *intern structurală* și *normativă.* S.v. este asociat cu încercarea de a evidenția unitatea structurală, profilul modului de viață, identificarea *principiului organizator intern.* Preluînd ideea de stil din artă, sociologia s.v. caută să identifice în pluralitatea manifestărilor concrete ale vieții individuale din diferitele sfere, determinate de diferiți factori exteriori, un principiu unificator intern, generator de unitate în diversitate. Natura unui asemenea principiu organizator intern poate fi căutată în mai multe direcții: a. Un tip de personalitate asociat cu o anumită cultură și organizare socială. Este cazul celebrei analize a lui R. Benedici asupra stilului *apolinic i dionisiac,* ilustrat prin două comunități indiene, Zuni și Kwakiutl. Stilul apolinic: seninătate, cumpătare, înțelepciune, lipsa violenței; "calea de mijloc" este principiul fundamental; refuzul individualismului și accentuarea colectivismului, cooperării în defavoarea concurenței și competiției; adeziunea la tradiție, caracterul ceremonial al relațiilor, respingerea rivalității și a afirmării ostentative de sine, evitarea experiențelor disruptive și a manifestărilor agresive. Stilul dionisiac: pasional, individualist, accentuează afirmarea de sine, manifestă ostilitate față de ceilalți, rivalitate, concurență; amatori de manifestări zgomotoase, violente, de experiențe limită; megalomanie, goană după statut social, aroganță față de ceilalți, comportamente tiranice. *b.* Un tip de personalitate cristalizat în condiții social-culturaie mai puțin specificate, posibil patologic: este cazul celebrei analize a personalității autoritare a lui Adorno care este

asociat ou un stil de viaţă specific, c. O strategie de viaţă, pentru care individul optează şi care orientează toate manifestările sale particulare. Ascetismul, activistul social, cercetătorul ştiinţific, "trăirea clipei" etc sînt asemenea strategii de viaţă care generează s.v. Din acest punct de vedere, s.v. reprezintă o *op iune.* în ultimul timp se prefigurează o nouă direcţie de cercetare: evaluarea stilurilor şi modurilor de viaţă din punctul de vedere al calităţii vieţii pe care ele o pot asigura. Se reia astfel o lungă tradiţie a explorării strategiilor de viaţă capabile să maximizeze, în limitele unor condiţii date, fericirea. Eliberarea omului de servitutea necesităţilor elementare de supravieţuire, amplificarea oportunităţilor, pot relansa discuţia antică asupra s.v. care să asigure împlinirea umană. în acelaşi timp, din punct de vedere sociologic este important a investiga posibilitatea promovării acelor cadre sociale care să facă posibile s.v. dezirabile. *V. calitatea vie ii, mod de via ă.* C.Z.

STOC DE ÎNVĂŢĂMÎNT capitalul intelectual acumulat de populaţia unei ţări prin studii şcolare şi universitare. Definit operaţional, s.î. al unei ţări la un moment dat reprezintă suma anilor de studii care au fost parcurşi de întreaga populaţie şcolarizată. Se poate stabili atît un s.î. *brut* prin simpla însumare a numărului de ani scoală ai fiecărei persoane, cît şi un s.î. *ponderat,* în care anii de învăţămînt corespunzători unor niveluri de instrucţie superioară se ponderează, ţinînd seama de diferenţele calitative dintre un an de şcoală primară, de exemplu, şi un an de învăţămînt superior. Pe baza acestor indicatori, care nu izolează influenţa volumului populaţiei, poate fi calculat un indicator standardizat (şi deci comparabil): *durata medie de colarizare,* obţinut prin împărţirea s.î. la numărul populaţiei (la o anumită dată sau ca medie anuală). Cercetările recente arată că sporurile înregistrate de s.î. sînt însoţite de o creştere a eficienţei economice a învăţămîntului care, la rîndul său, devine un factor principal al ridicări) eficienţei populaţiei ocupate. Cuantificarea şi analiza s.î. s-au dovedit extrem de utile în condiţiile în care multi specialişti includ printre factorii creşterii economice modificarea calitativă a forţei de muncă atribuită învăţămintului. *V. educa ie, profesie.* CA.

STRATIFICARE SOCIALĂ dispunere ierarhică a unui set de grupuri, categorii, straturi sociale pe o scală constituită pe baza unuia sau mai multor criterii. în literatura sociologică, noţiunea de s.s. se foloseşte în mai multe sensuri, dintre care cel mai larg este acela care implică orice formă de diferenţiere socială capabilă să decupeze în societate grupări aflate într-o relaţie de ordine totală sau parţială. Alteori, termenul de s.s. se aplică numai în cazul utilizării unor criterii *specifice* de clasificare, ca, de pildă, cele legate de putere, venituri, ocupaţii, prestigiu social, nivel de instrucţie etc. Luată în sensul său general, noţiunea de s.s. se identifică cu sau o include pe cea de *structură socială;* în acest din urmă caz, teoria s.s. fie că abordează în chip distinct problematica structurii *de clasă* a societăţii, fie că încearcă eliminarea *de facto* a acesteia din cîmpul cercetării sociologice, identificînd clasa cu stratul social, atunci cînd termenul de clasă mai este folosit. în mod clar această ultimă tendinţă se întîlneşte în cadrul curentului *func ionalist,* unde s-au elaborat şi cele mai explicite teorii referitoare la s.s. Numitorul comun al tuturor concepţiilor funcţionaliste îl reprezintă principiul conform căruia stratificarea, existentă în orice tip de societate, îşi are temeiul în faptul că ea răspunde unei necesităţi sociale. Iniţiatorii teoriei funcţionaliste a s.s. sînt consideraţi K. Davis şi W.E. Moore, care, într-un binecunoscut articol, publicat în 1945, au încercat să elaboreze o schiţă teoretico-explicativă a fenomenului de s.s. Ideea lor de pornire este aceea că orice societate trebuie să realizeze, într-un fel sau altul, distribuirea indivizilor în diversele poziţii sociale şi să-i determine să îndeplinească sarcinile aferente acestor poziţii. Dar, datorită faptului că poziţiile sociale nu comportă îndatoriri egale şi pretind competenţe diferite unele situaţii fiind mai plăcute decît altele, unele sarcini mai uşor de îndeplinit etc, este nevoie, pentru a fi ocupate toate poziţiile, ca societatea să distribuie recompense diferite, care se găsesc ta originea inegalităţilor sociale şi a s.s. După ei, recompensele se pot grupa în trei categorii: cele care furnizează mijloace de subzistenţă, cele care oferă mijloace pentru distracţie, petrecerea timpului liber etc. şi cele care afectează relaţiile individului cu ceilalţi. Mărimea recompensei este dependentă de cei doi factori fundamentali: importanţa socială a activităţilor şi dificultăţile în recrutarea celor competenţi în a le realiza. Chiar judecînd-o numai în cadrul paradigmei funcţionaliste, teoria lui Davis şi Moore are o serie de slăbiciuni, care au fost repede detectate şi s-a încercat consolidarea ei. Mai bine elaborată apare teoria lui T. Parsons, care, pornind de la aceeaşi idee a necesităţii sociale la care răspunde stratificarea, consideră că sistemul de ierarhii este bazat pe *valorile supreme* ale fiecărei societăţi. După Parsons, societatea îşi întemeiază judecăţile de valoare relative la s.s. pe trei categorii de elemente: a. calităţile pe care individul le posedă prin naştere, *b.* realizările sau performanţele sale şi c. ceea ce el dobîndeşte în viaţă (bogăţie, competenţă etc). Pentru clasarea indivizilor, în funcţie de aceste elemente, Parsons distinge patru categorii de valori: universalismul (capacitatea de adaptare, raţionalitatea, eficienţa etc, deci ceea ceşi permite societăţii să se adapteze la condiţiile de existenţă), scopurile colective, integrarea (solidaritatea socială) şi menţinerea modelului cultural. în fiecare societate toate aceste patru tipuri au importanţa lor, dar accentul se deplasează de la unul la altul. De pildă, în societăţile vechi prevala menţinerea modelului, pe cînd în cele industriale — universalismul. De exemplu, în SUA se bucură de un prestigiu mai ridicat cei care produc noutăţi cognitive sau tehnice. Teoriile funcţionaliste asupra s.s. suferă de o serie de vicii de formă şi de fond. Mai întîi ele au pretenţia de a fi teorii ale structurii sociale şi, prin urmare, încearcă să elimine noţiunea de clasă sau s-o "dizolve" în cea de strat. Or, ierarhizarea stratiformă folosită de ei implică o configuraţie ierarhică gradulă, deci cu treceri de la unstrat la altul, prin demarcaţii pe o scală continuă. Acest lucru maschează opoziţia de interese între clase şi posibilităţile de conflict generate de ea. Mai mult, o astfel de continuitate implică şi impune recunoaşterea unui mare grad de convenţionalitate în decuparea straturilor sau a "claselor", ceea ce duce, în fond, la negarea existenţei obiective a acestora. Consecinţa imediată a acestei poziţii este accentul pus pe caracterul funcţional al fenomenelor sociale, doctrina fiind incapabilă să explice schimbarea socială, al cărei resort final se află tocmai în diferenţierea socială. în sfîrşit — deşi lista obiecţiilor ar putea continua — atunci cînd este vorba de a specifica exact criteriile de stratificare, teoriile funcţionaliste le reduc la unul singur: prestigiul social, evaluat fie prin autoapreciere, fie prin aprecierea celorlalţi; deci s.s. se identifică, practic, cu imaginea pe care oamenii şi-o fac despre ea. Desigur, gama teoriilor asupra s.s. nu se reduce doar la cele de natură funcţionalistă, paieta de poziţii fiind mult mai largă. Dintre personalităţile mai cunoscute, cu contribuţii în domeniul teoretic sau metodologic, amintim pe americanii L. Warner, M. Tumin, P. Blau, O.D. Duncan. W. Mills, B. Barber, pe germanul R. Dahrendorf, pe francezii R. Aron, P. Bourdieu, C. Baude-

lot, R, Establet etc. • în sociologia marxistă problematica s.s. a fost abordată relativ diferit, în funcţie de timp şi loc. în perioada dogmatică, preocupările faţă de asemenea teme au fost practic inexistente, pe considerentul că structura clasială a societăţii ar fi suficientă pentru a da seamă de toate fenomenele legate de poziţia socială a oamenilor, iar lipsa unei sociologii empirice nu a făcut decît să faciliteze asemenea interpretări. După reluarea cercetărilor concrete, sociologia marxistă a oscilat mereu între dorinţa de a satisface nevoile de cunoaştere, pentru care era necesară elaborarea unor scheme de stratificare mult mai detaliate şi mai operante (empiric) decît cea clasială, şi între dorinţa de a păstra distanţa faţă de o noţiune ce părea, prin esenţa ei, neintegrabilă în sau ireconciliabilă cu teoria marxiste a claselor sociale. Cum necesitatea cercetărilor concrete s-a impus pînă la urmă, au urmat de aici, logic, două poziţii de principiu: una care susţinea că orice încercare de s.s. trebuie operată numai prin raportarea explicită la clasele sociale (deci, practic, o stratificare doar *în interiorul* claselor sociale) şi alta, mai recentă, care recunoaşte relativa independenţă a ordinii de stratificare de structura de clasă, insistînd asupra diferenţei de obiect, finalitate şi semnificaţie între cele două genuri de studii. Datorită întîrzierii cu care a ajuns la abordarea concretă a problematicii s.s., sociologia marxistă nu are încă puse la punct scheme operaţionale de studiu cu largă utilizare în cercetarea empirică, ceea ce face ca şi rezultatele ei, în domeniu, să fie mai modeste. Este de aşteptat ca analiza s.s. din ţara noastră să se racordeze rapid la standardele sociologice internaţionale atît în plan metodologic, empiric, cît şi teoretic. *V. clasă socială, prestigiu, structură.* T.R.

STRES (engl. *stress,* "presiune, încărcare, apăsare, apărare, solicitare"), răspuns nespecific al organismului la orice solicitare. Hans Selye (1907-1982) a definit în 1935 pentru prima dată termenul de s. în accepţiunea sa biologică modernă. S., ca răspuns nespecific, global, este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală a s. fiind echivalentă cu moartea. Hans Splye a introdus distincţia între s. (stare de confort sau disconfort) şi distres (termen din engleza medievală care semnifică "necaz, dificultate", situaţie neplăcută) şi a identificat trei stadii în procesualitatea s.: reacţia de alarmă (primul răspuns al organismului, mobilizarea generală a forţelor de apărare a organismului), stadiul de rezistenţă, în care sînt activate mecanismele de autoreglare, şi stadiul de epuizare, foarte asemănător reacţiei de alarmă, cînd, datorită prelungirii acţiunii agenţilor nocivi, adaptarea organismului cedează (H. Selye, *Stress,* 1950). Numeroase cercetări au analizat, în afara s. biologic, şi alte tipuri de s.: psihic, psihosocial, organizaţional, sociocultural. S-a ajuns la concluzia că s. nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecinţa unei acţiuni nocive, că efectul s. persistă şi după încetarea influenţei stresorului7ca s. nu trebuie evitat, ci menţinut la un nivel optim. Rezistenţa la s. este variabilă de la individ la individ, tipul A de personalitate (caracterizat printr-o accentuată tendinţă de competitivitate) fiind mai rezistent la s. decît tipul B (situat la polul opus tipului A). Persoanele aparţinînd tipului B resimt ca s. ambiguitatea şi conflictul de rol (H. Pitaru şi colab., 1987). De asemenea, profesiunea şi stilul de viaţă influenţează rezistenţa la s. Satisfacţia muncii şi vieţii, relaţiile interpersonale bogate şi intense, dragostea împlinită, satisfacţia raporturilor sexuale — aşa cum remarca Kark Hecht (1987) — îl face pe om greu vulnerabil la distres. *V. conflict, frustrare, motiva ie.* S.C.

STRUCTURA Se pot distinge două orientări în aplicarea termenului de s. în sociologie: una istorică, relevată în *structuralism,* şi alia metodologică, manifestată în abordarea sau *analiza structurală.* Ele operează cu accepţiuni ale s. numai parţial similare, în sensul cel mai general, s. este o totalitate rezultată din relaţiile de interdependenţă dintre elementele componente. Consecinţa derivată din această accepţiune este că relaţia este mai importantă decît părţile. Implicaţia este în aceeaşi măsură valabilă şi pentru definirea sistemului, ceea ce face ca cei doi termeni să fie nu numai complementari, ci şi identici prin sensurile care le sînt conferite. Uneori o noţiune este chiar definită prin cealaltă, aşa cum procedează J. Pieget cînd spune că "s. este un sistem de transformări", iar T. Parsons că sistemul social rezidă în organizarea structurală şi funcţională a societăţii. Alteori s. reprezintă aspectul invariabil al sistemului sau acesta din urmă include mai multe s. distincte (organizaţională, socio-profesională etc), sistemul fiind globai, iar s. — componente topologice ale acestuia. Într-un sens mai restrîns, s. este rezultatul analizei (metodei) structurale şi ia forma unui model abstract prin care se oferă posibilităţi de: a. integrare a elementelor într-o totalitate (sistem), astfel că proprietăţile elementelor depind parţial sau integral de totalitate; *b.* ordonare a relaţiilor de interdependenţă dintre elemente într-o configuraţie care indică atît constanţa, cît şi amploarea şi orientarea schimbărilor sau transformărilor; c. prezicere a constituţiei totalităţii atunci cînd unul sau mai multe elemente sînt supuse anumitor modificări (autoreglajul s.); d. ordonare inteligibilă a tuturor faptelor observate despre elemente şi relaţiile lor în cadrul totalităţii (sistemului). Aplicînd această accepţiune, în loc ca analiza să se concentreze asupra descrierii instituţiilor sociale, este necesar să se demonstreze cum într-o societate instituţiile sînt integrate într-un sistem ce dispune de o s. specifică, neîntîmplătoare şi cu proprietăţi generative sau auioreglatoare. L a nivel descriptiv poate apare o varietate deconcertantă de instituţii prea puţin legate unele de altele, pe cînd analiza structurală ar evidenţia cum.diversele instituţii nu sînt altceva decît moduri particulare de soluţionare a unei probleme generale referitoare la organizarea socială.'• Accepţiunea generală a termenului de s. a fost aplicată mai ales în analiza istorică a *structuralismului sociologic.* în această privinţă se disting două direcţii: una extinsă şi alta restrictivă. în *varianta extinsă* se consideră că structuralismul sociologic s-ar fi afirmat în secolele XIX şi XX sub influenţa modelelor biologice, matematice şi mecanice ale realităţii. De exemplu, R.K. Merton consideră că "analiza structurală în sociologie implică o confluenţă de idei derivate în principal din Durkheim şi Marx" *(Structural analysis in sociology,* 1976). Din punctul de vedere al lui T. Bottomore şi R. Nisbet *(A history of sociological analysis,* 1978) structuralismul sociologic a fost dezvoltat de G. Vico, A. Comte, K. Marx, E. Durkhteim (şi şcoala sa ramificată în atropologie prin M. Mauss, M. Halbwachs, A.R. Radoliffe-Brown sau în istoria socială mai ales prin 1. Febvre, M. Bloch, F. Braudel din jurul revistei *Annales: Economies, socie'tes, civilisations).* A. Comte ar părea să fie primul sociolog care operează relativ sistematic cu teze şi presupoziţii structuraliste, mai ales cînd admite că unul din principiile filosofiei pozitive este acela că un sistem poate fi format numai din unităţi care îi sînt similare şi că societatea nu poate fi descompusă în indivizi, tot aşa cum o linie nu poate fi redusă la puncte iar o suprafaţa geometrică la linii. E. Durkheim ar anticipa în multe privinţe structuralismul antropologic al lui C. Levi-Strauss atunci cînd se referă la geneza şi manifestarea "categoriilor minţii" (cauzarea, forţa, spaţiul, timpul), la analiza in-

cestului □ sinuciderii sau cînd plasează actele, credin□ele sau alte elemente ale vie□ii umane în contexte sociale mai cuprinzătoare relevate prin conexiuni □ rela□ii, statice sau dinamice, între faptele sociale.Tradi□ia germană a structuralismului sociologic a fost consacrată prin concep□ia lui K. Marx □ a lui F. Tonnies, G. Simmel, L. von Wiese. Influen□a lui Marx asupra structuralismului modern este relevată de conceperea faptelor de via□ă socială că aspecte ale unui proces istoric □ de integrarea lor într□o totalitate de tipul modului de produc□ie sau al forma□iunii sociale. în tradi□ia structuralistă sînt uneori inclu□ □ H. Spencer sau T, Parsons. Pentru Parsons s. este postulată pentru a prospecta ordinea func□ională a realităţii sociale, pentru a preciza rosturile func□ionale constituite social, astfel că analiza structurală este subordonată analizei func□ionale. Referindu□se la varianta extinsă a structuralismului sociologic, R. Boudon *(A quoi sert la notion de "structure"? Essai sur la signification de la notion de structure dans ies sciences humaînes,* 1968) considera că dacă obiectul supus cercetării este' conceput ca o totalitate de elemente între care există rela□i de interdependen□ă, atunci ne aflăm pe terenul purei eviden□e, astfel că ar fi greu de găsit un sociolog care să nu fie structuralist. Istoria □tiin□ei sociale s□ar suprapune în mare parte cu istoria structuralismului. S□ar produce astfel atît o extindere exagerată a ramifica□iilor structuralismului, cit □ o reificare a unor postulate moderne, dezvoltate în lingvistica □ antropologia structurală din necesităţi interne care le□au fost specifice, dar care au fost extinse în alte domenii, cum ar fi al sociologiei, unde se ridică o problemă de legitimitate explicativă □ de evitare a tendin□elor reificatoare. în *variantă restrînsă,* structuralismul este o orientare teoretică □ metodologică care s□a dezvoltat în □tiin□ele sociale mai ales in deceniul al □aptelea al secolului nostru, cu predilec□ie în Fran□a. El a fost mai întîi ini□iat în lingvistică □ antropologie □ apoi extins în alte □tiin□e sociale, pentru ca J. Piaget să□i consacre o lucrare de sinteză *(Le structuralisme,* 1968). Influen□e în sociologie s□au dovedit a fi lucrările lui C. Levi□Strauss *(Anthropologie structurale,* 1958) □ J, Piaget *(Etudes socio logiques,* 1962). in varianta sa restrînsă □ modernă, structuralismul se concentrează asupra analizei structurale, promovoază aplicarea unor tehnici □ modele riguroase de cercetare a fenomenelor sociale □ se caracterizează, mai ales în lucrările lui C, Levi□Strauss, M. Foucault □ L. Athusser, prin antiumanism teoretic, antiistorism □ an□ tiempirism. in analiza sociologică, antiumanismul teoretic constă în ignorarea sau înlăturarea programatică a ac□iunilor con□iente sau finaliste ale indivizilor □ grupărilor sociale. Explica□ia sociologică este elaborată în termenii "cauzalităţi structurale". Dacă se distinge între activitatea socială inten□ională □ proprietă□ile neinten□ionale inerente rela□ilor sociale (M. Godelier, *Rationality and inationality în economics,* 1974), atunci la baza constituirii func□ionării □ evolu□iei sistemului social s□ar afla compatibilitatea sau incompatibilitatea dintre structuri, dezvoltarea contradic□iilor structurale. Orientarea antiistoristă a structuralismului se relevă fie prin predominan□a sau chiar exclusivismul abordărilor sincronice centrate pe identificarea caracteristicilor structurale universale ale societă□ii umane, fie printr□o poziţie mai moderate de subordonare a istoriei fa□ă de analiza structurală a societă□ii, întrucît numai după ce am în□eles mecanismele constitutive ale socialului si ale schimbării sale structurale putem explica devenirea istorică. Antiempirismul structuralismului modern se relevă prin operarea cu un concept teoretic de s., prin op□iunea programatică pentru acea dezvoltare a cercetării □ cunoa□terii sociale în care obiectul analizei este construit □ reconstruit teoretic cu ajutorul acelor concepte care se referă la realităţi "as□ cunse" □ nu la datele concrete, direct accesibile pe care se fundează o abordare empiristă. Muta□ia fundamentală pe care o produce structuralismul modern rezidă tocmai în redefinirea s. ca model abstract □, pe această bază, în elaborarea unui tip distinct de analiză structurală. Reconstruc□ia istorică a structuralismului sociologic s□a făcut pe baza perspectivei deschise de analizele structurale recente □ a constat in identificarea unor aplica□i sau dezvoltări care oarecum se conformau noilor principii □ presupozi□ii. De aici au rezultat □ fluctua□ile destul de mari, de la un istoric al sociologiei la altul, în considerarea reprezentan□ilor tradi□iei structuraliste. Convergen□a dintre structuralism □ analiza structurală s□a realizat numai în anii □aizeci□aptezeci ai secolului XX. De data aceasta se operează cu o accep□iune restrînsă a termenului de s. □ se propune un tip distinct de metodologie a analizei structurale, in această dezvoltare nu pot fi ignorate influen□ele exercitate de cercetările lingvistice ini□iate de F. de Saussure □ dezvoltate în fonologie (Z. S. Harris) □ în gramaticile structurale (N. Chomsky), de cercetările antropologice ale lui C. Levi□Strauss (care considera că prin aplicarea "metodei structurale" la nivel microsociologic va exista posibilitatea de a discerne "legile de s. cele mai generale") □ de psihologia gestaltistă (M. Wertheimer, W. Lohler, K. Koffka). •#• Metodologia analizei structurale se fundează în sociologie pe anumite principii, in primul rînd, obiectivul analizei constă în construc□ia unităţii integrale a varia□ilor elementelor corelate. Referin□a sa este totalitatea globală analizată din interior pentru a pune în eviden□ă configura□ia rezultată din rela□ile elementelor componente. în al doilea rînd, analiza structurală nu este empirică ci teoretică, nu se aplică atît realităţii cît modelelor acestei realităţi. Realitatea analizată este considerată ca un sistem □ este descrisă structural în termenii teoretici ai unei axiomatici □ ai teoremelor deduse din aceasta, introducînd astfel ordine explicativă în diversitatea manifestărilor fenomenale sau empirice. Analiza structurală presupune elaborarea unei teorii explicative, adeseori formalizate, despre sistemul global, menite să dea seamă de manifestările aperent inexplicabile, să dea coerenţă faptelor disparate □ să releve interdependen□ele dintre elementele sistemului. în al treilea rînd, analiza structurală se concentrează asupra rela□ilor, a formei, orientării □ densităţii lor, abstrac□e făcînd în mod strategic de con□inuturile variate vehiculate concret. A în□elege via□a socială înseamnă a detecta mecanismele □ codurile de func□ionare ale s. rela□ionale □ a eviden□a caracterul lor determinant în raport cu elementele componente. Proprietă□ile componentelor sînt cele conferite de s. astfel că a în□elege via□a individuală înseamnă a o integra în universul de rela□i care îi este specifică □ a o explica prin s. generativă. în al patrulea rina, analiza structurală esta preocupată să releve moduri constituitive □ statornicite. Evolu□ia sau devenirea sînt e□ fecte structurale, adică moduri de structurare a s. sau de autoreglaj al unei s. Problema nu este de a reda succesiuni în timp, ci de a desprinde moduri de articulare □ de ierarhiazare ale s. într□o serie a permanen□elor care uneori apar □ alteori dispar. Urmînd aceste principii, analiza structurală s□ar finaliza în modele teoretice formalizate ale totalităţii rela□ilor statornicite într□un sistem. Numai că între instituirea principială □ aplicarea practică în cercetarea sociologică nu s□a stabilit o convergen□ă deplină. De regulă, analiza structurală aplicată s□a conformat unuia sau unora dintre principiile men□ionate, rezultînd în plan metodologic mai multe variante practice. • într□o primă variantă sînt avute în

vedere *efectele contextuale,* compoziționale, interacționale sau structurale ale unei totalități asupra elementelor componente individuale. De exemplu, P.M. Blau (1957) consideră că efectele structurale sînt consecințe ale influențelor exercitate de sistemul de relații dintr-un grup asupra comportamentelor individuale, iar P. Lazarfeld și H. Menzel (1961) au numit caracteristici structurale ale unei grupări umane pe acelea care rezultă din configurația relațiilor interindividuale. Conform acestei variante aplicative a analizei structurale, fenomenul de explicat trebuie plasat într-un context structural pentru a releva efectele altor fenomene cu care se corelează asupra constituirii sale, pentru a stabili compatibilitatea/incompatibilitatea sa cu alte elemente ale aceluiași sistem integrator sau pentru a identifica anumiți factori structurali supraordonați care ar fi responsabili de constituția și manifestările unor fenomene particulare. într-o altă variantă explicativă accentul este pus pe *identificarea s. unui sistem* și pe explicarea dinamicii acestuia pe baza legilor de transformare ale s. A identifica structura unui sistem înseamnă a specifica elementele acestuia, stările lor particulare și relațiile în care sînt implicate pentru a detecta configurații, tipologii, forme de echilibru. Mulțimea configurațiilor posibile este derivabilă pe baza cunoașterii legilor de formare și transformare ale relațiilor din sistem. Acest procedeu a fost aplicat de C. Levi-Strauss în teoria s. parentale *(Les structures elementaires de la parente,* 1949). Anterior, etnologii procedau la descrierea relațiilor parentale și se confruntau cu problema marii diversități a regulilor de interzicere a incestului. Levi-Strauss a depășit acest impas urmărind să demonstreze că sistemele de reguli observate în societățile arhaice sînt soluții particulare ale unei "probleme generale" privitoare la necesitatea de a asigura o anumită repartiție a femeilor pe diferitele segmente constituitive alo societății. Una și aceeași problemă generală dispune de soluții particulare, nealeatoare și coerente în diferite contexte sau sisteme sociale. într-un alt plan, analiza *dinamicii sistemelor pe* baza specificării s. lor este pe larg aplicată în así-numitele "modele mondialiste" dezvoltate de J. Forrester *{World dynamics,* 1974), D.H. Meadows și colectiv *(The HmiSs io growth,* 1972) sau I. Wallerstein *{The modern worldsystem, capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the XVI th century,* 1979). * în afara sensului consacrat de analiza structurală, termenul de s. este aplicat și cu sensuri specifice în contexte sociologice destul de diverse, desemnînd: coerența și interdependența instituțiilor sociale (G.P. Murdock, *Social structure,* 1949); omogenitatea faptelor sociale incluse în același tip sau într-o clasă de elemente comune (s. unui tip sau a unei clase de fapte sociale; distribuția neîntîmplătoare a unei mulțimi de obiecte sociale pe mai multe poziții ca în cazul s. socio-profesionale care se referă la repartiția indivizilor dintr-o populație pe poziții socio-profesionale; configurația uneLorganizații sau a unui grup, respectiv s. relațiilor constituite). Contribuția principală a structuralismului și analizei structurale în sociologie rezidă în accentuarea analizei relațiilor, a caracterului integrator al s. Neajunsul princîal al analizei structurale, în ciuda dezvoltării unor aplicații metodologice interesante, rezidă în transformarea s. într-o entelehie, care s-ar dezvolta prin ea însăși, în forma unui proces de autorealizare, reducînd agenții istorici și sociali la rolul de simpli produși ai s. iar acțiunile lor sociale la manifestări epifenomenele ale legilor structurale. *V. cauzalitate, empirism, formalizarea în sociologie, sistem.* L.V.

STRUCTURĂ SOCIALĂ ansamblul relațiilor relativ stabile ce caracterizează sistemul social al unei societăți, alcătuit din comunitățile, colectivitățile, clasele, categoriile și grupurile sociale existente la un moment dat. S.s. înglobează totalitatea relațiilor dintre și din interiorul diferitelor forme de conviețuire și .activitate umană în cadru) societății, aflată pe o enumită treaptă de dezvoltare socio-economică. S.s. este o realilate complexă, multidimensională, de aceea și definirea ei are un caracter descriptiv, de enumerare a elementelor componente. • în determinarea s.s. se pornește de la identificarea componentelor sistemului social. Se au în vedere: populația (cu distribuțiile caracteristice de sex, vîrstă etc.) ce conviețuiește în cadrul unei *comunități umane globale,* pentru societățile contemporane este vorba de *națiune* (inclusiv minoritățile naționale) organizată într-o *comunitate statală;* apoi *familia* — grup social comunitar specific; *colectivități teritoriale* — satul, orașul (adesea și ele considerate a fi comunități umane); *clasele, categoriile și grupurile sociale; categoriile ocupaționale și profesionale sistemul de stratificare socială;* pentru a include doar elementele asupra cărora există un grad înalt de acord între specialiști în problemei. • în funcție de dispunerea elementelor componente și a subdiviziunilor acestora pe orizontală și/sau pe verticala spațiului social, se pot delimita diverse procese de stratificare mai mult sau mai puțin accentuate, unele din ele, cum ar fi venitul și puterea afectînd în mod decisiv viața oamenilor. Pentru sociolog cunoașterea s.s. din anumite etape de evoluție ale societății prezintă o importanță deosebită. • Studiul obiectiv și sistematic al s.s. (prin intermediul recensămintelor populației • — viziunea globală fiind indispensabilă — și al cercetărilor sociologice) furnizează explicații dintre cele mai consistente referitoare ia activitatea oamenilor și la modul lor de viață istoricește determinat; la mărimea și caracteristicile diferitelor comunități umane, colectivități, clase, categorii, grupuri și straturi sociale; tendințele în evoluția lor viitoare; sesizarea mutațiilor intervenite în privința pozițiilor sociale ale indivizilor și grupurilor, ale statusului lor social, volumele de mobilitate și fluxurile acesteia, raportul dintre autoreproducere și transfer social; a modului în care se înfăptuiesc principiile echității sociale și se asigură șansele de acces social, politic, profesional, cultural; sursele și distribuția prestigiului social și a recompenselor; dispunerea stratificată sau relativ omogenă a elementelor ce alcătuiesc s.s., ca și.a acesteia în ansamblul său etc. • S.s. rezultă din procesul interacțiunii oamenilor. Constituirea colectivităților sociale relativ stabile este condiționată de cristalizarea unei anumite structuri. în societate se întîlnesc și "grupuri" nestructurate, dar existența lor este de scurtă durată (mulțimea). Pentru a supraviețui și mai ales pentru a acționa ca entitate, orice grup uman are nevoie să dezvolte un minimum de structurare socială. Procesul cristalizării unei structuri specifice constituie deci o legitate pentru orice colectivitate și prin urmare și pentru societatea in întregul său. Pe lîngă s.s., în cadrul societății se constituie o serie de alte structuri corespunzătoare sistemelor economic, cultural, politic, juridic, informațional și de comunicare etc. Odată constituită, s.s. nu rămîne neschimbată, ci evoluează sub acțiunea diverșilor factori determinanți de natură economică, demografică, culturală, politică — pentru a-i enumera pe cei mai semnificativi. • Dacă analizăm diferențiat, pe elemente componente modul în care se instituie structurile caracteristice, succint ar fi de reținut: *comunitățile umane* (națiunea, familia, colectivitățile teritoriale) îș,i au întemeierea în nevoia funciară a omului de a trăi împreună cu semenii săi, ceea ce îl determină să dezvolte forme specifice de viață colectivă (unități sociale); la rîndul lor c/ase/e *i categoriile sociale;* par-ial *sistemul de stratificare* reflectă caracteristicile formelor de producție; iar *categoriile ocupaționale și profesionale*

apar şi evoluează n baza diviziunii sociale a muncii. • Pe l ngă structurile funcţionale, apar sau evoluează şi forme de structurare socială disfunoţionale, chiar parazitare. • Supusă determinărilor multiple, s.s. dispune şi de o anumită autonomie, av nd o legitate proprie de evoluţie, caracteriz nd un proces ne ntrerupt de transmitere a ei, integrală sau ntr o formă schimbată, de la o generaţie la alta. n perioada de relativă stabilitate a s.s., ca urmare a menţinerii societăţii pe aceleaşi coordonate, predomină procesele de autore producere socială de la o generaţie la alta. Atunci c nd societatea se află ntr o etapă de tranziţie de la un tip sau nivel de dezvoltare la altul predomină nsă procesele de mobilitate socială, in societatea modernă, şcoala tinde să devină n tot mai mare măsură mijlocul prin intermediul căruia s nt plasaţi indivizii n spaţiul social, fără a putea totuşi nlătura mecanismele de autoreproducere sau transfer, a căror determinare este mult mai profundă. • Avnd n vedere aceste elemente, se identifică diferite modele ale reproducerii structurii sociale: *modelul tradi ional* (prein dustrial), structura socială fiind relativ nchisă, predomină procesele de autoreproducere, rareori indivizii şi părăsesc grupul social de origine; *modelul industrial*, structura socială este deschisă, au loc transferuri mari de populaţie din rural şi agricultură spre urban şi industrie, totodată se crează noi poziţii sociale ceea ce stimulează şi mobilitatea de schimb; *societatea dezvoltată* (postindus trială), se suprapun schimbările structurale datorate schimbării rapide n condiţiile revoluţiei ştiinţifico tehnice, expansiunii serviciilor etc, cu cele legate de mobilitatea ce antrenează diversele categorii şi grupuri de populaţie n mişcarea pe orizontală dar şi pe verticala spaţiului social n ambele sensuri. Caracteristica principală a structurii sociale a ţărilor dezvoltate este dată de constituirea clasei mijlocii n care intră marea majoritate a populaţiei, ceea ce reduce simţitor rolul structurii de clasă n favoarea categoriilor şi grupurilor profesionale. • • Pentru unele societăţi, printre care şi România, modelele clasice au fost nsoţite, cel puţin pentru anumite perioade, de experienţa comunistă, caracterizată de intervenţii de ordin administrativ n evoluţia structurii sociale, unele procese fiind stopate, altele, dimpotrivă, fiind stimulate sau pur şi simplu create artificial.• Analiza proceselor de autoreproducere şi transfer social se efectuează n str nsă legătură cu caracterul de ansamblu al s.s. n anumite condiţii, at t autoreproduoerea c t şi mobilitatea socială pot avea fie efecte pozitive fie efecte negative. Aşa de exemplu, autoreproduoerea asigură conservarea unor anumite norme valoroase de grupe, inclusiv n planul tradiţiilor, al exercitării unor profesii etc, şi transmiterea lor de la o generaţie la alta. La r ndul ei, mobilitatea socială asigură o mai bună selecţie a competenţelor. Totodată nsă autoreproduoerea poate perpetua grupurile sociale privilegiate sau pe cele defavorizate, ceea ce n ansamblu este un fenomen negativ n raport cu asigurarea şanselor de acces ja poziţii sociale superioare. De asemenea, şi n privinţa mobilităţii se pot detaşa şi efecte negative, nefiind edificator doar volumul mobilităţii. n fapt multe din deplasările care se produc, cu costuri sociale importante, nu se soldează cu beneficii nici pentru individ, nici pentru societate. • S.s. a României a cunoscut mari schimbări n acest secol şi este n continuare supusă unor evoluţii deosebit de dinamice. Pe anumite segmente, mai ales cel clasic, schimbările pot fi caracterizate de a dreptul dramatice cu răsturnări şi reveniri. n prima jumătate a secolului XX, mai ales după primul război mondial, odată cu constituirea ţării n graniţele sale fireşti, se urmează n continuare traiectul dezvoltării capitaliste, n care s a intrat din secolul anterior. Societatea româ

nească, structura ei socială răm n nsă preponderent rurale şi ţărăneşti, cu evidente evoluţii de dezvoltare industrial urbană, respectiv de ntărire a sistemului categorial specific stadiului capitalist. După cel de al doilea război mondial, n perioada comunistă, pe fondul unei industrializări rapide, ritmul dezvoltării industrial urbane se amplifică, pro duc ndu se şi importante dezechilibre mai ales demografice şi economice. Unele procese specifice structurii sociale şi au continuat trendul n consens cu evoluţia societăţilor moderne. Raportul dintre populaţia urbană şi cea rurală n anul 1989 era de 52 48%, faţă de 22 78% n anul 1950. De asemenea, s a schimbat radical raportul dintre proporţia populaţiei ocupate n agricultura, respectiv n ramuri neagricole: de la 74 26%, la 28 72%. n aceeaşi perioadă s au produs nsă şi mari destructurări şi restructurări sociale. Schimbarea provine de la constituirea proprietăţii socialiste n toate sectoarele economice. Vechiul sistem al categoriilor sociale a fost complet destructurat, au dispărut categoriile' legate de marea şi mica proprietate. S au format şi alte clase şi grupuri sociale, cum ar fi clasa muncitoare şi ţărănimea cooperatistă, a căror existenţă era considerată a fi temporară n procesul formării "poporului unic muncitor", scopul declarat fiind acela al realizării omogenizării sociale, prin apropierea ntre condiţiile de viaţă şi de muncă ale oamenilor. S a obţinut nsă o egalizare n sărăcie, iar unele ndepliniri de ordin social au fost plătite cu ngrădirea libertăţilor cetăţeneşti. • După Revoluţia din decembrie 1989 se creează condiţiile celei de a doua restructurări clasiale de tip capitalist, prin privatizare şi formarea e conomiei de piaţă. Constituirea unei clase mijlocii majoritare va necesita nsă o perioadă relativ mare de timp. n ce măsură va avea loc o tranziţie fără convulsiile şi conflictele sociale care au nsoţit prima evoluţie capitalistă depinde de o multitudine de factori ncep nd cu modalităţile de realizare a privatizării n beneficiul populaţiei, combaterea tendinţelor de monopol, ncorporarea unei componente sociale majore n deciziile macroeconomice, punerea n practică a unui program eficient de protecţie socială, ceea ce să recunoaştem nu va fi uşor, dar nici imposibil de obţinut, n condiţiile unei asanări morale şi a concentrării pe marile probleme ale ţării, ale diverselor grupuri aflate n competiţie socială şi/sau politică. (I.M.) • S.s., concept de sorginte sociologică, este preluat şi integrat de asemenea printre conceptele de bază ale antropologiei culturale, pentru forţa sa euristică. S.s. desemnează aici tabloul poziţiilor pe care le ocupă şi rolurilor pe care le joacă indivizii u mani n cadrul sistemului social. Reprezintă o concretizare la domeniul vieţii sociale a conceptului general de "structură". A cunoscut cea mai nsemnată dezvoltare prin meritele unui şir de eminenţi antropologi britanici, care au mizat totul cu acest concept, obnubil ndu l pe cel de "cultură". n fruntea lor, A.R. Rad cliffe Brown a mpărţit studiul s.s. — dătător de seamă pentru antropologia socială nsăşi — n trei direcţii: morfologie socială, fiziologie socială şi studiul schimbării sociale. Nuanţa biologistă a terminologiei are o adresă precisă, Radcliffe Brown aspir nd pentru antropologia socială ia statutul de "ştiinţă naturală a societăţii". Morfologia socială comparativă tinde la o clasificare a tipurilor de sisteme structurale, după modelul clasificărilor sistematice (a substanţelor, sau a plantelor şi animalelor) din chimie şi biologie. La r ndu i, studiul fiziologic răspunde la ntrebări ca acestea: cum persistă sistemele structurale? care s nt mecanismele ce menţin o reţea de relaţii sociale şi cum funcţionează aceste mecanisme? (Răspunz nd ia aceste ntrebări, Radcliffe Brown rezervă diviziunii sociale a muncii un loc important ca aspect al s.s.). n fine, studiul schimbării sociale

urmărește progresul și evoluția unui sistem social: progresul însemnînd acel proces prin care ființele umane ajung să controleze din ce în ce mai bine mediul fizic, iar evoluția constînd în "procesul de emergență a unor noi forme de structură*. Discipolii lui Radcliffe-Brown au nuanțat aceste idei. E.E. Evans-Pritchard a pus accentul pe noțiunea de "grup uman", înțelegînd prin s.s. "o combinație organizată de grupuri". După S.F. Nadel, la structura unei societăți se ajunge abstrăgînd dintr-o populație concretă și din comportamentul ei rețeaua de relații existente între indivizii umani aflați în roluri interdependente. R. Firth vede esența s.s. în acele relații sociale de importanță critică pentru comportamentul membrilor societății și pentru forma acesteia. Indiferent de nuanțe, pentru toți cei enumerați s.s. există ca realitate: fie în faptele sociale, fie într-o ipostază derivată direct din acestea. Cu totul diferit tratează tema C. Levi-Strauss. După opinia antropologului francez, expresia s.s. nu are de-a face cu realitatea empirică, ci cu modele construite deasupra ei. Structura apare drept un procedeu conceptual construit de cercetător spre a-și înlesni mînuirea datelor empirice. Modelul ca atare rămîne un instrument speculativ. Valoarea lui stă în capacitatea de a genera ipoteze. Un model de acest soi constituie un procedeu auxiliar în explicație, fără nici o pretenție existențială. El există, în calitate de construcție logică, numai în mintea antropologului sau sociologului. Disputa ce a avut loc pe această temă între Radcliffe-Brown și Levi-Strauss a atins chiar un oarecare grad de acuitate și reprezintă reactualizarea în spațiul unei științe anume — antropologia — a clasicei controverse filosofice între empirism și raționalism. Problema este insolubilă în cadrul unei logici binare (ori/ori). Dacă s.s. ar fi o construcție pur mentală, atunci de unde vine eficiența ei explicativă, valoarea ei operațională? Conceptul de s.s. poate fi privit într-adevăr și ca o abstracție, dar una cu ramificații salutare în straturile realului. Și în ce constă, explicit vorbind, valoarea euristică a acestui concept în cadrul analizelor antropologice asupra culturii și asupra personalității? în primul rînd, s.s. este unul din factorii care dau seama de bogăția de elemente ce intră în componența unei anumite culturi. Spectrul general al unei culturi, precum și spectrul de variație a unui element în cadrul culturii respective depind într-o măsură importantă de gradul de diferențiere internă a societății în cauză. în consecință, elementele culturale — piese de port, gesturi, vorbe etc. — de-în adeseori funcția de insemne prin care ob-tea poate identifica u-or statutul social al unui membru al său. în al doilea rînd, s.s. dă seama de ordinea interioară a unei culturi. Nu poate exista o cultură coerentă fără o s.s. relativ stabilă și unitară. Nu se poate vorbi de *pattern* cultural decît cu condiția ca indivizii umani să-și cunoască și să-și recunoască reciproc rolurile în sistemul social. în ceea ce privește valoarea euristică a conceptului de s.s. în raport cu cel de personalitate, ea rezultă din condiția omului de ființă socioculturală. Smuls (firește în chip ipotetic) din rețeaua socială, individul uman rămîne doar cu determinațiile ce le deține ca entitate fizică. Personalitatea este, în esență, ceea ce individul uman datorează societății și culturii. Chiar prin naștere (în momentul in care primește un nume, sau este înscris într-un registru), insul uman se plasează fără voia și fără știrea lui într-o s.s.: într-un grup de rudenie, într-o categorie socială etc. Prin funcția sa ordonatoare exercitată asupra culturii și personalității, s.s. contribuie la constituirea, dar mai ales la reglarea acelui continuum socio-psiho-cultural în care ființa umană îți duce existența. *V. antropologie culturală, cultură, personalitate, rol, stratificare socială.* **Gh.G.**

SUB.SIDIARITATE principiu conform căruia deciziile politice nu trebuie luate la un nivel mai înalt decît este nevoie. în acest sens, se vizează o organizare descentralizată a responsabilităților, încît să nu se încredințeze unei unități sociale mal largi ceea ce poate fi bine realizat la alta mai res-rînsă. Dezbătut în principal în doctrinele partidelor creștine, principiul s-a dezvoltat datorită influenței Bisericii Catolice, care consideră că arfi greșit a se retrage individului și a se incredința comunității mai largi ceea ce întreprinderea privată și efortul personal pot realiza; de asemenea, ar fi injust și dăunător pentru ordinea corectă a încrediți a unei societăți mai largi, funcții și servicii de rang mai înalt, care pot fi realizate de unități sociale mai mici, pe un plan mai redus. Conceput în acest mod, ajutorul acordat membrilor societății nu alterează legăturile lor directe. Principiul are deci o puternică fundare morală, în sensul recunoașterii normelor sociale dominante, ca și a unei forțe practice considerabile, bazîndu-se pe o anumită concepție despre societate, după care solidaritatea este determinată de proximitatea relațiilor sociale. îhtrucît există moduri structurate ale relațiilor directe dintre oameni, intervențiile statului trebuie să acționeze în acest cadru social, fără a-i afecta caracterul pozitiv. Acțiunile și responsabilitățile eșaloanelor superioare ale societății trebuie văzute ca subsidiare celor ale unităților inferioare. în această perspectivă, intervenția statului apare ca indizerabilă atunci cînd există alternative disponibile de preferat — mai apropiate de cei vizați — justificabile prin apărarea libertății și independenței personale a individului. Astfel, în domeniul protecției sociale sînt de preferat prestațiile agenților situați la nivele apropiate individului față de cele generale, universale, la nivel național; acestea din urmă sînt acceptele doar cînd o serie de beneficii pentru cei îndreptățiți nu pot fi asigurate prin intermediul altor mijloace. Conform s. principalele eonv portante ale seturilor de nivele și servicii, în acord cu funcțiile și scopurile lor, trebuie să se contureze cît mai aproape de cei vizați. Furnizarea privată de sprijin este mai directă decît cea publică. S. este structurată nu numai pe preferința individului față de comunitate, ci și pe favorizarea politicii locale față de cea națională. Principiul a ajuns la o relevanță deosebită în dezbaterile organizate la nivelul Comunităților Europene, fiind aplicat în reglementările diferitelor activități din domeniile politic, economic, social (problema monetară, protecția consumatorului, activitățile culturale, politica pescuitului, politica socială). în acest mod, se asigură distribuirea responsabilității între instituțiile comunității și statele membre. La nivelul politicii sociale europene, principiul are ca efect limitarea acțiunilor oricărui corp supranațional, deciziile fiind luate la nivelul cel mai de jos posibil. V. *organiza ie, politică socială, servicii sociale.* **L.M.**

SUBSTRAT termen izvodit de către B.P.. Hadeu pentru a desemna straturile lingvistice profunde ale unei comunități vorbitoare. Astfel, cel ce examinează limba română va descoperi în adîncurile ei istorice substratul civilizațiilor geto-dacice. N. lorga va folosi și el conceptul demonstrînd tot timpul că în studiul istoriei putem distinge s. de straturi etajate, de la carcasele imperiilor și pînă la diversele ads-traturi (influențe laterale). F. Braudel a sistematizat și el modelul unei istorii cu trei etaje, la "parter" fiind "palierul" "vieții materiale", deasupra, la "primul etaj", cel al "economiilor" și peste ele, palierul "ierarhiilor capitaliste", fiecare dintre etaje avîndu-și propria sa linie evoluționară și un *timp* cu durată variabilă. Gurvitch, sociolog francez, a propus și el un model *in scară* al determinismelor sociale, de la micro-determinisme la macro-determinisme, model care l-a influențat pe Braudel.

Pentru Braudel, numai formele mari (dimensiunea mare) ▯ durata lungă generează civilizații, formele mici nau nici o însemnătate în acest proces, fiind ocolite de "săgeata timpului" cu bătaie lungă ▯ neizbutind să fie decît cel mult "culturi", forme strict vegetative de existență, în genul structurilor naturale. în viziunea lui Iorga, însă, etajul care, la Braudel, este al "vieții materiale", nu este ocolit de durata lungă, avîndu▯ propriile lui ierarhii ▯ forme durabile. La Braudel, *via a rurală* ține de etajul "vieții materiale", ori la Iorga, acest "etaj" are capacitatea de a conserva forme majore de civilizație, cum se întîmplă cu *ordo romana,* care, în aria latinității orientale, este conservată tocmai de comunitățile țărănești, Iorga nțare prejudecata braudeliană a situării "vieții materiale" doar la "parterul" istoriei. Barbarii cuceritori, de pildă, deși nau trecut de "stilul" acestui "palier" al vieții materiale, se află totuși la un etaj *suprapus* față de populațiile agricole, sedentare, peste care se ate▯ează o vreme. La rîndu▯le, acestea pot fi mo▯tenitoarele *ierarhiilor* romane, ale acelei *ordo romana* care ar fi trebuit, în "tabelul" lui Braudel, să fie la "etajul" superior al istoriei. Conceptul de s. intră în sistemele sociologice grație sociologului comparatist, N. Petrescu. Acesta îl utilizează din necesitatea de a explica "diferențierile sociale" ▯ deci densitatea societăților. S., în viziunea sa, este acea parte comună a "diferențierilor sociale". Orice realitate socială este, deci, compusă dintr▯o "parte constantă" ▯ o "parte variabilă", care deci cuprinde totalitatea "diferențierilor sociale". Orice realitate socială are deci un aspect *vizibil,* numit de N. Petrescu, *suprafa ă,* ▯ un aspect profund, nevizibii, denumit s. *"Suprafa a* este societatea umană considerată ca realizare a procesului de diferențiere...; suprafața depinde de s. sau *societatea umană* se bazează pe *natura umană* în sensul că una nu poate exista fără alta. Deci, manifestările particulare ale societății umane sînt în funcție de trăsăturile universale ale naturii umane. Ele există numai în relație cu natura umană". (N. Petrescu. *The interpretation of na ional differentiations,* London, 1929). S. este deci tot una cu natura umană care, în accepția lui Petrescu, reprezintă "trăsăturile reale comune ale vieții sociale a omului". Pe de altă parte, s. este structura profundă a oricăror manifestări sociale, diferențiate în realitatea lor. Sociologul trebuie deci să țină seama de existența celor două niveluri (paliere) ale oricărei realități sociale: nivelul structurilor de profunzime sau de s. ▯ nivelul diferențierilor sociale sau de suprafață. Cum prin diferențieri sociale, N. Petrescu înțelege "instituțiile" de orice fel — obiceiuri, tradiții, credințe ▯ idealuri politice, teoriile economice, clasele sociale, interesele locale ▯ naționale, legislația, concepțiile religioase etc. —, înseamnă că s. este partea lor *comună* ▯ *constantă,* care în plus, reprezintă conținutul însuși al "naturii umane". Orice analiză sociologică va fi încheiată cînd va fi cuprins deopotrivă ▯ "suprafața", "structurile de profunzime" ▯ "societățile", adică ansamblul "diferențierilor sociale". *V. societate, natură umană, sociologie comparată, structură, suprastructură, stratificare, I.B.*

SUBURBANIZARE 1. Proces de extindere a ariilor suburbane ▯ de accentuare a caracteristicilor lor specifice. S. este o componentă a restructurării raporturilor dintre rural ▯ urban pe de o parte, ▯ dintre centrul ▯ periferia orașului pe de altă parte. Din punct de vedere demografic, s. presupune creșterea populației din ariile vecine orașului. în țările dezvoltate aceasta sța produs în special prin exurbație, pe cînd în țările în curs de dezvoltare sța realizat in special prin imigrarea ruralilor. Cu cît procesul de s. a fost mai intens, cu atît mișcarea pendulară zilnică a populației între ariile centrale ale orașului ▯ cele suburbane este mai intensă ▯ se desfășoară pe distanțe mai mari. Sub aspect ecologic, s. implică extinderea limitelor vechiului oraș sau crearea de noi localități în apropierea centrului urban, transformarea unor localități rurale apropiate în arii suburbane. S. poate avea ai o componentă instituțională, de transferare a unor întreprinderi productive sau a unor instituții din aria centrală a orașului în cea periferică. în condițiile în care se realizează prin transformarea unor localități rurale, s. implică ▯ o transformare a unor modele comportamentale rurale, o modificare a modului de utilizare a terenurilor agricole (apariția de amenajări pentru agrement etc), creșterea ponderii persoanelor cu ocupare parțială în agricultură. Principalele tipuri de consecințe ale s. pot fi: construirea unor regiuni urbane, a unor arii suburbane cu funcții de locuire sau de producție ▯ dezvoltarea unui mod de locuire suburban, diferențiat de cele urban ▯ rural. 2. Mod de realizare a unei urbanizări dezechilibrate prin crearea unui mare număr de locuri de muncă în orașe, fără a dezvolta în egală măsură infrastructura pentru locuire (I. S?.e▯lenyi, 1983). în acest sens conceptul este complementar celui de "supraurbanizare" (B. Hoselitz, 1953, Davis ▯ Hertz Golden, 1954) definit ca urbanizare fără industrializare sau ca urbanizare rapidă în condițiile în care unei e▯ migrări puternice din rural în urban nu îi corespunde o creștere corespunzătoare a numărului de locuri de muncă în orașe. 3. Urbanizare de nivel mai redus sau necorespunzător dintr▯o zonă în raport cu un standard de urbanizare considerat superior (la nivelul unei alte regiuni, la nivelul mediu al țării etc.) Semne ale s. astfel înțelese pot fi: mărimea redusă a orașelor, slaba dezvoltare a infrastructurii urbane, modele urbane de comportament insuficient cristalizate etc. *V. urbanism.* **D.S.**

SUCCES reu▯ită, izbîndă, performanță obținută de către o persoană sau un grup ▯ recunoscută ca atare de către colectivitate. S. are două componente: una individuală — rezultatul favorabil al unei acțiuni; obținut într▯o competiție, într▯un domeniu de activitate — ▯ una socială — acceptarea ▯ recompensarea de către grup sau societate a unor rezultate ▯ performanțe. M. Ralea ▯ T. Hariton *(Sociologia succesului,* 1962) relevă faptul că s., mecanismele de apariție ▯ consolidare a sa sînt strîns legate de valorile sociale. Din punct de vedere istoric, societățile umane, o dată cu evoluția lor, impun mecanisme sociale complementare pentru întărirea valorilor dominante în epoca respectivă. în orice tip de societate se pot regăsi, deopotrivă, sancțiuni penale ca ▯ sancțiuni premiale. Ambele tipuri de sancțiuni sînt menite a face mai explicite valorile sociale impuse de tipul respectiv de organizare socială ▯ de scopurile sale. Conformarea în sensul dorit a performanțelor este condiția s. Dar acesta devine un bun public doar atunci cînd grupul dominant al societății dorește să promoveze acea valoare conținută în performanțele respective. Victoriile militare ▯ cucerirea de teritorii în antichitate, stăpînirea de pămînt ▯ de "suflete" sau construcția de monumente in perioada feudală, posesia materială ▯ puterea politică în epoca modernă sînt forme ale s. față de care, în timpurile respective, societățile au dezvoltat sisteme instituționale de încurajare, sprijin ▯ consacrare. Grupurile sociale ▯, prin extensie, societățile posedă mecanisme speciale pentru selecția s. în funcție de locul ▯ rolul acestuia în dinamica socială. Se pot distinge forme graduale ale s. după măsura creșterii recunoașterii sale publice: lauda (forma cea mai simplă), reputația, popularitatea, celebritatea ▯ gloria. Această scară a s. nu este cumulativă ▯ nu impune în mod necesar par▯curgerea gradată a treptelor sale. După Ralea, Hariton, Hirsch etc, evoluția, pe scara

s. este dependentă atît de mecanismele □i va□ lorile institu□iilor ce au creat□o cît □ de recunoa□terea în plan social a valorii exprimate (valoarea publică). Este posibilă □i o tipologie a s., din oare se poate selecta: s. de tip *ctitorial* (al întemeietorilor); s. de tip *agonal* (al învingătorilor în lupte, competi□i); s. de tip *charismatic* (al calità□ilor unei personalità□i); s. de tip *reprezentativ* (reu□tele unui grup, ale unui partid, ale unei na□iuni); s. de tip culminai (al performan□elor excep□ionale); s, de tip *original* (a! conduitelor □i atitudinilor singulare). *V. sanc iune, valoare.* I.A.P.

SUPRADETERMINARE 1. în analiza cantitativă a cauzalità□i, caracteristica modelelor cauzale de a ti valide pe planuri definite ale explica□iei. Sensul principal este că există întotdeauna un plan al explica□iei pe care o rela□ie cauzală determinată apare ea însă□i ca fiind supradeterminată. Exemplu: dacă se constată o rela□ie cauzală puternică între venit, func□ia în organiza□ie □i satisfac□ie, acest model poate fi supradeterminat de grupele de vîrstă în interiorul cărora modelul func□ionează constant, dar nu identic, respectiv nu cu aceea□i intensitate. 2. Louis Althusser *(Lire Marx,* 1968) separă *cauzalitatea structurală* de s. Cauzalitatea structurală este cauzalitatea unei structuri fa□ă de componentele sale, a unei structuri fa□ă de altă structură sau a ansamblului sistemului fa□ă de nivelele sale structurale. S. este combina□ia determinărilor cauzale structurale asupra unuia □i aceluia□i obiect. Astfel, pentru L. Althusser, clasele sînt supradeterminate, deoarece fiecare cauzalitate structurală în parte a celor trei nivele sociale (economic, politic, ideologic) nu este suficientă pentru a explica componen□a □i func□ionarea claselor în istorie □i societate. *V. cauzalitate, determinism social, structură.* A.T.

b

3

#

□OMAJ fenomen negativ al economiei care afectează o parte a popula□iei active devenită redundantă prin neasigurarea locurilor de muncă. Potrivit defini□iei date de Biroul Interna□ional al Muncii, spnaei_6sle_oiiciae_sxe

urnaătoarele_cgndi□□i este ag□dejnUQcă, nu munce□te, este disponibil pentru o muncă s"ăTăfiaT^cayJăJpJ3£niujică^ Din punct de vedere economic, □jL□Je_jjpxecJa3j;a_ex□ presieJij£TC£de^echilibre: a.^ejDJa□anauacii, □ apare atunci cînd oferta de for□ă de muncă este superioară cererii; *b.* pepja□ajjujiujilfijjtf"; sen/icjjjoj^□ apare cînd produc□ia este Ln□ ferioară cereriitln consecin□ă, □ se formează' pe baza a două mari procese: a. pierderea locurilor de muncă de către o parte a popula□iei ocupate; *b.* cre□terea ofertei de muncă prin atingerea de către noile genera□ii a vîrstei legale pentru a se putea angaja. în func□ie de cauzele care determină aceste procese, □, cunoa□te următoarele forme: ciclic sau con□ junctural, structural □i tehnologic. • *Ajutorul de* □ reprezintă un venit minim garantat pentru cei care sa încadrează în categoria de □ Mărimea acestui ajutor □i durata pentru care se acordă diferă de la o □ară ia alta, în func□ie de o serie de condi□ii concrete. Guvernele, organiza□ile profesionale □i sindicale sînt interesate să se diminueze volumul □ Sociologia este interesată de cunoa□terea fenomenului s. subTâslsectul^aocLejjjjdif□ §JJAeJ.aLQa□Saa!lLde.^teii, niveLde□pregăttu□, sex, don]eniuj^_ac□iyi!a□e^^
etc. Totodată, prin ramurile ei specializate, sociologia studiază consecin□ele □, aplică terapii individuale □i de grup necesare depă□rii acestora. V. *economia de pia ă, servicii sociale* M.Vn.

TABU sistem de crezuri, norme, re'guli □ practici elaborate □ între□inute de diferite comunită□i, prin care se interzice efectuarea unor ac□iuni. T. înseamnă restric□ie, prohibi□ie, interdic□ie, a cărei încălcare de către individ este grav sanc□ionată de grup □ care, de altfel, este indusă membrilor unei culturi în procesul de socializare, astfel încît eî în□□ să o resimtă ca o necesitate lăuntrică. Se consideră că t. este asociat pe de o parte cu respectul fa□ă de sacru, iar pe de altă parte cu frica □ pericolul. Bogatul matetial etnografic cules pe această temă arată că t. are □ aspecte disfunc□ionaie (traumatisme psihice) □ func□ionale (ordonare □ reglementare a vie□ii sociale □ expresie a valorilor general împărtă□ite). T. ocupă un loc central din acest unghi de vedere în societă□ile simple, arhaice, unde nu există legi juridice scrise. Anumite forme ale t. (t. incestului, de exemplu) au fost legiferate juridic în societă□ile complexe, moderne. *V. cultură, incest, sacru.* **P.I.**

TAYLORISM teoria □ practica potrivit căreia maximul de eficien□ă în utilizarea ma□inilor □ a for□ei de muncă se ob□ine prin aplicarea principiului muncii simplificate, adică teza că munca simplificată este cu necesitate mai eficientă decît cea complexă. Sistemul industrial a practicat □ continuă să practice, în general, un asemenea principiu, munca complexă fiind descompusă în opera□ii cît mai simple, atribuite la muncitori diferi□i. Muncitorul are astfel o sarcină delimitată, de obicei aceea□, □ foarte simplă, deci □ monotonă. Lucrul la bandă □ liniile de a□samblare sînt un exemplu concludent pentru modelul taylorist. Astăzi există încercări, ia care î□ aduce contribu□ia □ sociologia industrială, de a înlocui ideea □ practica muncii simplificate cu aceea a muncii îmbogă□ite. T. se leagă de numele inginerului □ economistului american F.W.Taylor (1856□1915), care □□a expus sistematic tezele în lucrarea *Principles of Scientific Management* (1912). Taylor nu a vizat numai ra□ionalizarea raportului om□ma□nă □ a organizării locurilor de muncă, ci a tuturor compartimentelor □ nivelurilor întreprinderii, în vederea atingerii unei productivită□i maxime. Viziunea lui rămîne însă, din punct de vedere psihosocial, destul de simplistă pentru că avea la bază concep□ia despre om ca *homo oeconomicus,* aser□iunea că singura for□ă care îl motivează să muncească este ob□inerea cî□tigului. Pe de altă parte, e de recunoscut că implementarea principiilor tayloriste în industrie, ceea ce a însemnat o revolu□ie pe planul eficien□ei □

productivității, a condus implicit și la o considerabilă creștere a calității vieții in general. K *calitatea vie ii, muncă.* P.I.

TEHNOCRA□IE

doctrină social□politică in care, admț□îndu□se extinderea ra□ionalității tehnico□□tiin□ifice în organizarea și func□ionarea societă□ilor moderne, se sus□ine rolul tehnicii ca factor primordial în via□a socială și necesitatea exercitării puterii politice de către elitele tehnice. Termenul a fost lansat în 1919 de William Henry Smith care definea t. ca "o teorie de organizare socială și un sistem de organizare ra□ională a industriei". Această op□iune a tins să se consolideze în S.U.A., pe fondul crizei economice din 1929□1933, în jurul lui Howard Scott care, împreună cu A.A. Berge jr. și G.C. Means, promovează ideea posibilității de solu□ionare a problemelor eco□ nomico□sociale cu ajutorul unor modele de organizare bazate pe dezvoltările din □tiință și tehnică. La începutul deceniului al cincilea, unele idei dezvoltate în teoria socio□econo□ mică a lui Thorstenn Veblen și în concepția lui L. Trotsky despre tendin□ele birocratice apărute în socialismul etatic de tip stalinist au fost reluate de către James Burnham *(The managerial revolution,* 1941) și Bruno Rezzi *(La bureaucratisation du monde,* 1939). J. Burnham apreciază că, în urma "revolu□iei manageriale" a sistemelor de conducere și organizare socială, ar apare un tip nou de societate dominată de intelectualitatea tehnico□□tiinfifică, de conducătorii speciali□ti și nu de cei politici. T. a evoluat astfel de la centrarea pe problemele organizării optime a industriei la cele privitoare la conducerea și organizarea integrală a societății, la raportul dintre tehnică și politică, și mai ales la problematica puterii politice. J. Ellul, H. Schelski, G. Bouthoul și unii teoreticieni ai societă□ii post□ industriale (în primul rînd D. Bell) se orientează cu precădere către analiza puterii politice, apreciind că "puterea nu mai este altceva decit utilizarea unui sistem tehnic, iar politica nu mai este decît o tehnică printre altele" (J. Ellul, *L'illusion politique,* 1965). Societatea și activitatea de conducere □□ar pierde treptat caracterul politic și democratic, puterea tehnicienilor, în virtutea cuno□tin□elor și capacităților lor de rezolvare □tiin□ifică a problemelor conducerii, fiind de necontestat și relativ nelimitată. T. și democra□ia devin astfel incompatibile. Principiile ideologice ale t. se bazează deci pe analiza raportului dintre tehnic și politic și consideră intelectualitatea ca o categorie omogenă în raport cu conducerea socială, fn general, t. operează reduc□ionist în abordarea ra□ionalității socia/e (economice sau politice) întrucît o consideră doar ca o ra□ionalitate instrumentală vidată de alte scopuri și valori în afara celor circumscrise eficien□ei. *V. birocra ie, ideologie, intelectualitate, ra ionalitate.* L.V.

TEHNOCULTURĂ termen propus de R. Berger, spre a desemna modelele culturale artificiale croite după modelul tehnicii. "Cultura ai cărei mo□tenitori sîntem", arată Berger, s□a stabilit din neolitic, după modelul agriculturii: "holde", "semin□e", "seceri□", totul bazîndu□se pe ideea că bunurile trebuie între□inute în vederea unei mo□teniri pe care trebuie s□o perpetuăm: o cultură□capital, ale cărei interese cumulative făceau din spiritul cultivat un spirit cultivator (R. Berger, *Muta ia semnelor,* 1978). Acestui model de cultură tinde să i se substituie azi cel impus de tehnică sub forma t. Spre aceea□i concluzie tind și analizele unor evoiu□oni□ti precum D. Bell sau H. Kahn. T. deci are, în al doilea rînd, ac□ cep□ia unui *ciclu cultural* întemeiat pe modelele și valorile tehnicii, distinct de ciclul agriculturii, cu care totu□i poate coexista. Este de re□inut, în acest sens, teza lui L. Mumford cu privire la geneza "megama□inii" încă în civiliza□ile Orientului antic. Megama□ina însă, ca produs al îmbinării unor religii cu supra□ structuri milrtar□războinice, este o fa□etă specială a t., adică a "culturilor artificiale" care se îndepărtează de legile și modelul "agriculturii", a□a cum l□a teoretizat L. Berger. *V, cultură, ciclu culturat. .i.B.*

TEHNOLOGIE termen utilizat în mai • multe accepțiuni cu semnificații relativ slab conturate. La modul general, t. se referă la aplicarea practică a cunoa□terii prin intermediul tehnicilor (ca ansambluri de instrumente, metode și norme) utilizate în activită□ile productive, in mod obi□nuit, dar nu și necesar, t, este privită în rela□ie cu sectorul productiv al vie□ii sociale, a□a cum uneori este analizată în corela□ie cu □tiin□a, de□i nu se reduce ia aplicarea cunoa□terii □tiin□ifice, deoarece t. nu se bazează exclusiv pe □tiin□ă. Formele simple de mecanizare de la începutul epocii industriale, de exemplu, nu au avut nici o legătură directă cu □tiin□a. • T. are trei dimensiuni: a. una *materială,* care se referă la ansamblu! de unelte, instala□ii, ma□ini, aparate și dispozitive utilizate în anumite activită□i sociale (productive prin excelen□ă); *b. normativă,* care cuprinde normele de utilizare ca și re□etele de organizare asociate unei t.; c. *socială,* reprezentată de corpul de abilități și comportamente individuale și colective, ca și de normele sociale generate de utilizarea unei anumite t. în general, orice t. a fost ini□ial privită în societate mai mult sau mai pu□in negativ. Acest tip de raportare este datorat dimensiunii sociale a t., care de□ este cel mai pu□in vizibilă, este responsabilă în cea mai mare măsură de "□ocul" social al introducerii t., datorită presiunii acestora de a schimba abilită□ile și comportamentele existente ca și normele sociale asociate vechilor t. • între dimensiunea sau componenta materială a unei t. și cea socială există un anumit decalaj în timp, în sensul unei lipse de adaptare la o nouă t. Subliniind acest aspect, William Fel□ ding Ogburn *(On Culture and Social Change; Selected Papers,* 1964) a elaborat teoria decalajului cultural, potrivit căreia problemele și conflictele sociale sînt datorate, în principal, incapacității institu□iilor sociale de a □ine pasul cu schimbările tehnologice. 4 Impactul t. asupra vie□ii sociale comportă multe aite aspecte, printre care cele legate de deteriorarea ecosistemului uman sînt deosebite. Mário Bunge *(tiin ă i Filosotie,* tr. rom 1984) consideră că aspectele negative ale func□ionării t. în societate se datorează existen□ei unor principii morale, ce caracterizează și astăzi gîndirea umană, potrivit cărora: a. Omul este independent de natură; *b.* El are dreptul (datoria chiar) de a supune natura spre binele individual sau social; c. El nu are nici o responsabilitate fa□ă de natură; *d.* Scopul suprem al t. este să ajute la exploatarea maximă a resurselor naturale și umane; e. Tehnologii sînt elibera□i de orice probleme morale legate de activitatea lor, acestea revenind exclusiv politicienilor. Reconsiderarea acestor principii este un demers esen□ial în e□ fortul de eliminare a aspectelor sociale negative ale t. • T. a mai fost pusă in rela□ie și cu alienarea (începuturile le putem găsi la Marx), cu ideologia (Habermas), dar ei cu teoriile modernizării și industrializării. Indiferent de perspectivele și pozi□iile adoptate, t. rămîne definitorie în caracterizarea societă□ii contemporane, aspectele sale negative fiind de regulă contextuale, legate de o incapacitate temporară de adaptare și nu au, în mod normal, un caracter structural. V. *cultură, institu ie, tiin ă.* **A.B.**

TEREN denumire generică pentru spa□iul de desfă□urare a cercetărilor concrete în unele □tiin□e social□umane cum ar fi sociologia, antropologia; aite □tiin□e din această categorie — psihologia, lingvistica — pot 1i de asemenea practicate în t., dar ele sînt în bună parte practicabile în laboratorul experimental, în cabinet, sau în bibliotecă, in limbajul inter□

na□ional de specialitate expresia curentă cu virtu□i conceptuale pentru cercetarea de t. este engl. *field work.* T., chiar □i pentru antropologie □i sociologie, reprezintă însă numai o fază a cercetării: prima, de recoltare a mate□rialului empiric. După Traian Herseni *(Sociologie,* 1982), sociologia e cu preponderen□ă "de cabinet" în opera□iunile ei macrosocioiogice □i nu e propriu□zis de t. decît în cercetările de tip microsociologic. O situa□ie aparte în ceea ce prive□te atitudinea fa□ă de t. se desprinde din istoria antropologiei culturale. Socotind mijlocul sec. al XIX□lea drept momentul de cristalizare a antropologiei culturale ca disciplină □tiin□ifică, aceasta a fost cultivată la început ca disciplină "de cabinet", sau "de fotoliu": antropologul — persoană interesată de "alte culturi", exotice □i arhaice — □edea acasă în metropolă, materialul empiric fiindu□i recoltat de coloni□ti, misionari sau călători, adică de persoane neprofesioniste. Expedi□ia britanică din 1898 în Strîmtorile Torres, condusă de Al□f red C. Haddon, este de aceea considerată ca o schimbare hotărîtoare în maniera de a practica antropologia socială □i culturală. Această manieră se va impune definitiv în deceniile 2□3 ale sec. XX prin Bronislaw Malinowski □i prin discipolii lui Franz Boas. Cercetarea de t. poate fi efectuată atit individual cît □i în echipă interdisciplinară. în această a doua alternativă — în echipe chiar foarte mari — a lucrat □coala monografică organizată de D. Gu□ti. Complementar (iar nu opus) cercetării de bibliotecă, pretinzînd aptitudini □i angajînd o mentalitate, t. reprezintă un stil de via□ă □tiin□ifică. *V. antropologie culturală, metodologia cercetării sociologice, sociologia românească.* Gh.G,

TERITORIALITATE caracteristică a grupurilor, ca □i a indiviziior din interiorul acestora de a□□ delimita teritorii □i de a avea anumite comportamente specifice în raport cu acestea. Termenul a fost preluat din eto□logie unde t. se întîlne□te în comportamentul celor mai multe specii de animale superioare, în sociologie nu se pune însă accentul pe baza instinctuală, ci pe dimensiunea socială a acestui fenomen. Irwin Altrnan *(The environment and social behavior,* 1975) distinge trei tipuri de teritorii: *a.* primare, în care individul/grupul poate exercita un control total iar utilizarea este de lungă durată (dormitor, birou, automobil); *b.* secundare, care sînt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decît în momentul utilizării (locul în bancă, o masă dintr□un barf recventat periodic, locul de parcare); c. publice, care sînt utilizate întîmplător, numai dacă nu sînt ocupate de al□i indivizi □i asupra cărora nu există drept de control (un loc pe plajă, o cabină telefonică, o bancă într□un parc). în cadrul unor□asemenea teritorii, indivizii sau grupurile au comportamente specifice, dintre care cele de apărare sînt cele mai importante (în special, în teritoriile primare □i secundare). Asocierea unor cornpoilamenie, instituite în anumite tipuri de teritorii, tinde să se facă in□dependent de situa□ia □i contextul ac□ionai . particular. De exemplu, vorbim în □oaptă într□o bibliotecă chiar dacă nu există nici un cititor în momentul respectiv sau evităm să utilizăm un anumit teritoriu primar dacă □tim că apar□ine altei persoane, chiar dacă aceasta nu este de fa□ă. Atît grupurile cit □i indivizii "marchează" de regulă teritoriile. Pentru aceasta sînt utiliza□i fie marcatori de grani□ă, pentru a delimita propriile teritorii, fie marcatori centrali, sern□nalînd zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate haine, plase, afi□e, fotografii, □igări aprinse, desene obscene etc. T. a fost studiată în foarte multe cadre sociale: închisori, spitale, □coli, dormitoare, vapoare aflate în trafic pe distan□e lungi etc. în cazul indivizilor, cercetările asupra t. s□ au concentrat asupra spa□iului interpersonal, încercîndu□se să se delimiteze diferite zone ale acestuia. Fiecare zonă are o dimensiune definită social □i este caracteristică pentru anumite tipuri de activită□i, E.T. Hal) *(The hidden dimension,* 1966) distinge patru astfel de zone: a. zona intimă, (pînă la 45 cm); *b.* zona personală (45□120 cm); c. zona socială (1,2□3,6 m); *d.* zona publică (peste 3,6 m). în fiecare zonă se pot desfă□ura anumite activită□i, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat. *V. dinamica grupului, etichetare, grup, rela ie interpersonală.* A.B.

TERORISM utilizare a violen□ei în scopuri sociale sau politice de către indivizi, grupuri organizate sau state. Spre deosebire de celelalte forme de violen□ă, t, provoacă teamă, teroare sau chiar panică în rîndul popula□iei □i afectează persoane inocente sau "necombatante". Prin t. se urmăre□te cî□tigarea de concesii, ob□inerea publicită□ii maxime pentru o anumită cauză, provocarea represiunii, distrugerea ordinii sociale sau destabilizarea institu□ională, întărirea obedien□ei fa□ă de anumite grupuri de interese. Acordul asupra definirii termenului este relativ redus. în mod obi□nuit, se distinge între t. de stat (de mari propor□ii, exercitat de agen□i care de□in monopolul coeroi□iei □i combinat cu anumite ideologii) □i t. politic sau fac□ional (exercitat de actori non□statali, la nivel intern). în perioada 1970□1990, t. e cunoscut un proces de transna□ionalizare □i chiar de intercontinenta□lizare. El este paracticat de grupuri foarte diferite (etnice, religioase, politice) □i se auto□justifică prin ideologii foarte diferite. în ciuda divergen□elor dintre punctele de vedere ale statelor, se intensifică ac□iunile de instituire a unor mecanisme interna□ionale de combatere at. *V. agresivitate, violen ă.* I.Mih.

TER□IARIZARE extinderea activită□ilor din sectorul ter□iar (servicii), reflectată în cre□terea popula□iei ocupate în acest sector. Conform teoriei lui C. Clark, preluată cu mici modificări □i de al□i economi□ti (J. Fourastie, A. Sauvy □a), în societă□ile industriale există trei sectoare economice fundamentale: sec□*iorui primar,* In care sînt incluse activită□i de bază precum agricultura, silvicultura, pescuitul, vînătoarea □i industria minieră; *sectorul secundar,* care cuprinde industriile prelucrătoare □i construc□iile; *sectorul ter iar,* rezervat unor activită□i complementare primelor, a căror finalitate nu constă în producerea unor obiecte, ci furnizarea serviciilor indispensabile celorlalte tipuri de activită□i economice: transporturi □i telecomunica□ii, comer□, asigurări, administra□ie, turism, învă□ămînt, sănătate □a. în prezent, această grupare este însu□ită □i recomandată spre folosire de organismele specializate ale O.N.U. în societă□ile industriale dezvoltate s□a produs o expansiune spectaculoasă a activită□ilor caracteristice sectorului ter□iar, acesta ajungînd nu numai să egaleze, dar chiar să depă□ească sectorul secundar sub aspectul ponderii popula□iei ocupate. Această situa□ie este radical diferită în raport cu fazele timpurii ale industrializării, cînd activită□ile secundare absorbeau cea mai mare parte a for□ei de muncă. Literatura sociologică utilizează mai mul□i termeni pentru a desemna societă□ile industriale dezvoltate care au atins un grad înalt de t.: "societă□i de servicii", "societă□i post□industriale", "societă□i de consum" □a. în general, se consideră că în procesul dezvoltării sînt satisfăcute aproximativ succesiv mai întîi nevoile primare, apoi cele secundare □i, în sfîr□it, nevoile ter□iare, fiecare dintre acestea devenind dominante (□presante) în etape distincte ale dezvoltării e□conomice□sociale. Sub aspect sociologic, modificarea structurii popula□iei ocupate prin extinderea sectorului ter□iar a fost pusă în legătură cu apari□ia unor muta□ii sociale, ati□tudinal□valorice □i ideologice (restaurarea □i diversificarea claselor de mijloc, cre□terea ponderii □i importan□ei "gulerelor albe", con□

formism social, conservatorism politic, răspîndirea ideologiei consumeriste etc). *V. clasă socială, gulere albe/albastre, ocupa ie, profesie, servicii.* CA.

TEST PSIHOLOGIC (engl. *test,* "probă, încercare, analiză, examen"), probă standardizată cu ajutorul căreia se determină poziția relativă a unei persoane în cadrul unei populații, în ceea ce privește una sau mai multe caracteristici psihice. Antropologul englez Sir Francis Galton (1822-1911) se pare că a fost primul care a utilizat t.p. pentru studierea a ceea ce el numea "eminență" sau "înzestrarea intelectuală neobișnuită" (Fr. Galton, *Inquiries into human faculty,* 1883). Termenul de t.p. ("mental tests") a fost folosit pentru prima dată în 1890 de J. McKeen Cattell (1860-1944) cu sensul de examinare psihologică a unei persoane. Primul t.p. propriu-zis a fost creat în 1905 de psihologul francez Alfred Binet (1857-1911), în colaborare cu dr. Simon, fiind cunoscut sub denumirea de "scara metrică a inteligenței". Testul Binet-Simon a fost în numeroase rînduri revizuit și tradus: în 1916, L. Terman l-a adaptat pentru populația americană, sub denumirea de testul Stanford-Binet; în 1937 este din nou revizuit și utilizat în S.U.A. sub denumirea de "scara Terman-Merrill". Această variantă a testului a fost revizuită, complectată și adaptată pentru populația românească în 1940 de Florian Ștefănescu-Goangă (1881-1958), întemeietorul primului Institut de psihologie experimentală, comparată și aplicată (1922) din țara noastră. T.p. au fost aplicate la scară de masă în S.U.A. în perioada primului război mondial (Army-Alpha-Tests pentru măsurarea inteligenței recruților alfabetizați și Army-Beta-Tests pentru recruți analfabeți). Utilizarea t.p. a cunoscut o largă aplicativitate în țările dezvoltate industrial nu numai în cercetarea științifică, dar și în selecția și orientarea școlară și profesională. După o perioadă de interdicție a folosirii t.p. în fosta U.R.S.S. (din 1936 pînă la dispariția dictaturii staliniste) și în alte țări foste socialiste (inclusiv în țara noastră), preocuparea pentru adaptarea și elaborarea de t.p. a fost reluată. !n prezent, pe plan mondial, există o literatură de specialitate extrem de bogată și un număr de cîteva mii de t.p., cu multiple variante. T.p. pot fi clasificate după diferite criterii: tipul de informație obținută (teste de inteligență, aptitudini, personalitate, interese etc); extinderea și profunzimea informațiilor (teste omogene, care măsoară o singură caracteristică psihică, și teste eterogene, saturate de mai multe caracteristici psihice); tipul de prelucrare a informației (teste cu răspunsuri la alegere, libere și forțate); strategia solicitării răspunsurilor (teste verbale și nonverbale, teste cu timp prestabilit și teste la care viteza de rezolvare nu se ia în calcul pentru cotare); modul de administrare (teste individuale și teste colective); materialul utilizat (teste creionhîrtie și teste aparat sau teste pe calculatorul electronic) (Paul Popescu-Neveanu, *Dic ionar de psihologie,* 1978, p. 719; *Dic ionar enciclopedic de psihologie,* voi. III, Universitatea București, 1979, p. 428). Cel mai frecvent se face distincție între: a. teste de inteligență, care măsoară inteligența generală sau factorii speciali ai inteligenței; *b.* teste de performanțe vizînd capacitățile motorii, senzoriale sau intelectuale; *c.* teste de personalitate, urmărind măsurarea anumitor trăsături psihice, atitudini, interese etc. cu scopul determinării profilului caracterial și tipul de personalitate (James Drever, Werner D. Froblich, *Worterbuch zur Psychologie,* 1970, p. 260). Dintre cele mai cunoscute t.p., utilizabile și în cercetările sociologice, amintim: Testul de dexteritate manuală, Inventarul multifazic de personalitate (MMPI), testul Lahy, testul Meili, testul PF 16, testul Rorschach, testul Rosenzweig, testul tematic de

apercepție (T.A.T.), testul Szondi, testul Wechsler, cu variantele WAIS și WISC (Anne Anastazi, *Psychological Testing,* ed. a VI-a, 1988). Pentru a fi utilizabile, t.p. trebuie Să corespundă criteriilor de *validitate, fidelitate* și *sensibilitate* (să permită diferențierea indivizilor testați). Reetalonarea testelor elaborate în alte spații socio-culturale constituie o cerință obligatorie; de asemenea, respectarea cerințelor deontologiei psihologice. **S.C.**

TEST SOCIOMETRIC instrument de bază al arsenalului metodologic al sociometriei moreniene ce permite descrierea cantitativă și calitativă a structurii socio-afective și a organizării informate a grupurilor primare a-a cum sînt ele constituite "aici și acum" în situațiile reale de viață. Cu ajutorul t.s. pot fi evidențiate: *a.* configurația spontană a relațiilor preferențiale de atracție, respingere, indiferență, *b.* poziția ocupată de fiecare membru al grupului în raport cu ceilalți (identificarea celor izolați, a celor populari), c. rețelele de comunicare ce se stabilesc în grup. *d.* eventualele tensiuni sau conflicte latente e. sub-grup.urile, clanurile formate din cei care se aleg între ei. într-un t.s. sînt formulate întrebări prin cere se solicită fiecărui membru al grupului restrîns să arate cu cine dorește și cu cine nu dorește să se asocieze într-o activitate precisă: muncă, sport etc. Pentru obținerea unei imagini cit mai complexe și cît mai autentice a configurației interrelațiilor preferențiale, sociometrii recomandă utilizarea mai multor criterii de exprimare a preferințelor ce vor fi alese în funcție de natura și situația concretă a grupului studiat (grup de copii, de adolescenți sau adulți) grup ce funcționează în școală, în industrie, administrație etc. Pentru o "radiografiere" cît mai obiectivă a configurației relaționale a grupului restrîns, datele brute furnizate de t.s. se cer completate cu aite metode psihologice și interpretate cu prudență. *V. sociometrie.* **T.D.**

TESTAREA IPOTEZELOR STATISTICE Atunci cînd o investigație de tip statistic se efectuează pe un eșantion, orice rezultat obținut are o valoare relativă, în sensul că datele respective nu numai că nu coincid cu cele referitoare la populație, dar nici măcar nu se poate ști cu certitudine oare este diferența dintre cele două genuri de date, de vreme ce starea populației este, de regulă, necunoscută. Teoria matematică a probabilităților oferă însă proceduri pentru evaluarea rezultatelor studiilor selective, permițînd o estimare, *in termeni de proba bilitate,* a marjei maxime de eroare ce se poate comite prin utilizarea mărimilor din eșantion în locul celor care caracterizează populația. A-a, de exemplu, dacă avem de estimat o valoare v din populație (de pildă, o medie), prin valoare *v'* din eșantion, este posibil să se determine un interval (v'-A, v'+A), numit *interval de confiden ă* (sau de încredere) în care valoarea v se va plasa cu o probabilitate P, suficient de ridicată, numită *nivel de încredere.* Probabilitatea complementară p=1 -P, care ne indică deci ce șanse avem de a comite o eroare cînd afirmăm că mărimea v se află în intervalul de confidență, se numește *prag de semnifica ie sau coeficient de risc.* Prin urmare, asupra populațiilor studiate selectiv nu se pot emite judecăți cu valoare de certitudine, ci se pot exprima niște supoziții care poartă denumirea de *ipoteze statistice.* **T.I.s.** înseamnă supunerea ipotezelor unor probe, numite *teste statistice,* operație în urma căreia ipoteza se respinge sau se acceptă. O asemenea decizie are întotdeauna la bază calculul intervalului de confidență ce corespunde unui prag de semnificație ales. Pentru facilitarea operațiilor practice, prin testele statistice se indică, de regulă, numai procedură concretă de lucru — utilizatorul nefiind nevoit să refacă logica întregului demers —, procedură ce constă, în principiu, în calcularea unei valori specifice testului (notată cu *z, t, F, χ^2 etc.)* cu

ajutorul datelor de cercetare, valoare ce se compară apoi cu valorile "critice", aflate într□ un tabel, □i se decide dacă ipoteza se respinge sau nu. Testele se pot clasifica în *parametrice* □i *neparametrice,* primele re□ ferindu□se la indicatori ai caracteristicilor cantitative (medie, coeficient de corela□ie, abatere standard etc), iar cele din urmă fiind aplicabile caracteristicilor calitative (vizînd distribu□i de frecven□ă, coeficien□i de asociere etc). Atunci cînd ipotezele privesc anumite *valori* ale ca□racteristicilor, se vorbe□te de *teste de semnifica ie;* cînd se pune problema de a evalua natura unei distribu□ii de frecven□e în ansamblul său, prin raportare la o distribu□ie ideală — lege de probabilitate —, testul se nume□te *de concordan ă.* Prezentăm mai jos, succint, cîteva teste statistice utilizate frecvent în studiile de sociologie.

u *Testul z.* Se aplică în cazul e□antioanelor mari (n • > 60), pentru testarea semnifica□iei diferen□ei dintre două valori, dintre care cel pu□in una este ob□inută pe e□antion. Procedura se bazează pe proprietatea că mul□imea valorilor v', ale unei mărimi specifice, ob□inute prin cercetarea — ipotetică — a tuturor e□antioanelor de aceea□i dimensiune, *n,* are o distribu□ie normală în jurul valorii reale, *v,* din popula□ie. Calculînd abaterea standard a acestei distribu□ii — notată cu e □i numită e□ roare *standard,* deoarece arată cu cît se abate, în medie, o valoare oarecare de e□an- tion de la valoarea din popula□ie —, se poate întotdeauna determina probabilitatea P ca valoarea din popula□ie să apar□nă unui interval de confiden□ă (v' □z.e; v' + z.e), a cărui lungime este măsurată în erori standard; sau, altfel spus, probabilitatea ca v'□ze < v < v'+ze. Aceste inegalită□i conduc imediai la formula cunoscută a testului. Avînd de comparat două valori a □i *b,* din care cel pu□in una este determinată pe e□antion, se calculează mărimea *z* cu formula:

$$z = \frac{|a \square b|}{e}\square$$

mărime ce arată cîte erori standard cuprinde diferen□a a □b, luată fără semn, □i care se compară cu valorile critice din tabel. în fapt, pentru testul z, se uzează doar de cîteva valori critice: 2; 2,6; 3; 3,3, pentru care pragurile de semnifica□ie corespunzătoare sint: 0,05; 0,01; 0,003 □i, respectiv 0,001. Dacă, de e□ xemplu, valoarea calculată a lui z este superioară lui 2,6, atunci se poate afirma că există peste 99% □anse ca diferen□a să fie semnificativă; se mai scrie: "diferen□a este semnificativă la nivelul p < 0,01". într□o altă exprimare, se spune că se respinge *ipoteza nulă* (adică ipoteza că cele două valori caracterizează popula□ii identice, deci că o valoare poate fi reprezentată prin cealaltă sau că diferen□a poate ti pusă pe seama fluctua□iilor de e□antionare), la pragul de semnifica□ie de 0,01. în practica statistică se apreciază că dacă valoarea lui zeste mai mică decît 2, deci coeficientul de risc depă□e□te pragul de probabilitate de 0,05, ipoteza nulă nu poate fi respinsă, adică diferen□a nu este semnificativă. Faptul nu înseamnă că ea este nesemnificativă, în sensul că valorile corespunzătoare lui a □ b în popula□ie ar fi identice, ci pur □i simplu că nu avem temeiuri suficiente se spunem că ele sînt diferite. Deci ipoteza nulă poate fi respinsă dar nu confirmată. • Dată fiind multitudinea valorilor ce se cer comparate, în cadrul studiilor de sociologie empirică, testul zare numeroase aplica□ii practice. Procedura este mereu aceea□i, numai că, în func□ie de natura valorilor comparate, expresia erorii standard se schimbă, lată cîteva situa□ii: a. Compara□ia între o medie de e□antion x' □i o valoare fixă a sau între o propor□ie de e□antionp'□i o propor□ie fixă *q.* Dacă selec□ia este repetată, formula erorii standard este e = o_x / v'n , unde o_x este abaterea standard a variabilei în po□

pula□ie sau abaterea standard a propor□iei în popula□ie, dată de formula: a_p = TPH □P) • O bună estima□ie a acestor abateri standard în popula□ie se ob□ine folosind valorile corespunzătoare din e□antion. De exemplu, să presupunem că pe un e□antion de 900 gospodării rurale dintr□o zonă *A* s□a determinat mărimea medie a gospodăriei x'=3,40 membri, cu o abatere standard ax =1,80. Se cere să se compare această medie cu media de 3,10 ce caracterizează ansamblul gospodăriilor dintr□o zonă S. Se observă că:

e = 1,80/7900 = 1,80730^006 □i că

$$= \frac{3.^{4}9 \quad 3.^{1}"}{0{,}06} = \text{°};30$$

Prin urmare, z > z_0=3,3 pentru p=0,001, ceea ce înseamnă că diferen□a este semnificativă la nivelul de probabilitate p < 0,001, deci că există mai pu□in de o □ansă la mie ca să gre□im atunci cînd spunem că în zona *A* familiile sînt mai mari decît în *B. b.* Compara□ii între două medii, x'i □X*2 (sau două propor□ii p'i □ p'2) provenite din e□antioane diferite □i independente. în formula lui z, la numărător va apare, evident, diferen□a celor două medii sau propor□ii iar la numitor eroarea standard a diferen□ei mediilor de e□antionare, dată ds formula:

unde axi □i CTX2 sînt abaterile standard — ale variabilei sau ale propor□iei — în cele două popula□ii, care □ aici se pot înlocui cu cele din e□antionare.

• *Testult(a* lui Student). Se folose□te pentru acelea□i scopuri ca □i testul z, numai că se aplică ia e□antioane mici, unde distribu□ia valorilor de e□antionare nu mai urmează o lege normală, abaterile de la aceasta fiind cu atît mai însemnate cu cît volumul e□antionului e mai redus. Mărimea t se calculează cu aceea□i formulă ca □ z, t = J——!•, însă valorile critice ale lui f, corespunzătoare unui prag de semnifica□ie, sînt dependente □i de *numărul gradelor de libertate, y,* care, de regulă, se ob□ine astfel: v = n □1.

• *Testul* F(Fisher□Snedecor). Se utilizează pentru a testa dacă varia□ia unei variabile este mai mare într□o popula□ie decît în alta, compara□ia fiind tăcută folosind două e□antioane mici, cîte unul din fiecare popula□ie. Să notăm cu P = uf *I rs\ a* varianta în primul e□antion □i cu <s\ varianta în cel de al doilea □i să presupunem că prirna din cele două valori este mai mare. {Evident, în cazul de fa□ă avem de comparat numai mărimi pozitive). Spre deosebire de cazurile precedente, aici nu se calculează diferen□a, ci raportul dintre valorile ce se compară. Deci, se calculează mărimea P = a? / *ci* □i se caută valoarea critică a lui F în tabel, corespunzător pragului de semnifica□ie dorit, numărului de grade de libertate al primului e□antion (y□ = ni □1) □ ai celui de al doilea e□antion (72 = na □1). Dacă *F* calculat este mai mare decît valoarea critică din tabel, se respinge ipoteza nulă, ipoteză conform căreia cele două e□antioane ar proveni din popula□ii cu aceea□i variantă.

Evident, tabelele cu valorile critice ale lui F sînt mult mai complicate, ele fiind tridimensio□ nale, căci surprind simultan pragul de semnifica□ie precum □i cele două serii de numere pentru gradele de libertate.

• Testul x^2 (hi pătrat). Este un test de concordan□ă, neparametrică, folosit pentru a testa gradul de "apropiere" dintre o distribu□ie empirică □i una teoretică. Nefăcînd deci apel la valorile variabilei, el poate fi utilizat atît în cazul caracteristicilor cantitative cît □i in cel al caracteristicilor calitative. Dacă prin procedurile anterioare se testa semnifica□ia diferen□ei dintre două *valori,* prin cea de fa□ă

se testează diferen□a dintre două *structuri.* E important de subliniat oă testul %² se aplică oricăror tipuri de frecven□e, indiferent de dimensiunea tabelelor în care acestea apar. Astfel, pentru tabelele de contingen□ă se poate testa semnifica□ia asocierii, comparînd frecven□ele empirice cu cele ob□inute în ipoteza de independen□ă a factorilor. Mărimea x^2 este dată de expresia

unde seste numărul claselor de frecven□ă (al căsu□elor din tabel), ki — frecven□ele empirice iar mi — frecven□ele teoretice, care se deduc dintr□o ipoteză explicitată □i din mărimea e□antionului, astfel încît suma lor să fie identică cu cea a frecven□elor empirice □i egală cu *n.* Numărul gradelor de libertate, y este egal cu s□i, dacă tabelul este unidimensional, cu (s□l) (t□l), dacă e bidimensional cu slinii □i /coloane etc. După calcularea mărimii x^2, se caută în tabel valoarea critică xo(p), în func□ie de numărul gradelor de libertate □i de pragul de semnifica□ie ales. Dacă valoarea calculată este mai mare decît cea din tabel — $x^{2>}$ Zo(p)— vom spune că ipoteza nulă se respinge, adică cele două distribu□ii comparate diferă semnificativ sau că distribu□ia empirică nu concordă cu cea teoretică. *V. serendipi tate, statistică i sociologie, testarea teoriilor sociologice.* T.R.

TESTAREA TEORIILOR SOCIOLOGIGE probare prin diferite mijloace a adevărului unei teorii sociologice. Datorită complexităţii realităţii sociale, a gradului încă scăzut de elaborare a teoriilor sociologice, cit □i a interven□iei active a pozi□iilor ideologice în procesul evaluării acestora, testarea aici are o serie de particularităţi in raport cu testarea în □tiin□ele naturii. Se poate estima însă că, în general, procedurile □i mecanismele testării sînt acelea□i, in primul rînd, trebuie să notăm că, cel mai adesea, testarea unei teorii sociologice, mai mult decît în alte □tiin□e, foarte rar duce la verdicte limită (acceptarea ca adevărată sau respingerea ca falsă); de regulă, ea duce la constituirea unei aprecieri mai relative □i mai deschise: spore□te verosimilitatea unei teorii, plauzibilitatea ei sau dimpotrivă neverosimilitatea, impiauzibilita□tea acesteia. în al doilea fiind, trebuie să □inem seama de faptul că în sociologie de cele mai multe ori nu avem atît teorii complet concurente, alternative —• teorii care se exclud complet reciproc, oferind explica□i strict alternative — , cit mai ales teorii complementare. Fiecare teorie dezvoltă o perspectivă asupra realităţii complexe, neexcluzînd în mod absolut alte perspective. Incompatibilitatea estepar□ială, fiind dublată de complementaritate. Adoptarea unei teorii nu presupune deci respingerea completă, principială a celorlalte teorii. Putem desprinde următoarele proceduri de testare a teoriilor: *a. Proceduri empirice* — confruntarea teoriilor sociologice cu faptele. Există o gamă largă de teste empirice, cu valoarea de probare diferită începînd cu invocarea cazurilor empirice exemplare pe care teoria se construie□te, fap□tele pe care aceasta pare a le explica, concordan□a difuză, intuitivă cu experien□a □i sfîr□ind cu confruntarea sistematică a pre□dic□iilor teoriei cu datele empirice. De asemenea o procedură de testare empirică o reprezintă □i considerarea promisiunilor explicative ale teoriei, dacă aceasta va fi dezvoltată. Anomaliile empirice (faptele care nu par a fi explicate sau care chiar par să contrazică teoria} sînt mult mai u□or tolerate în cazul sociologiei decît în cazul □tiin□elor naturii, atît datorită gradului mai pu□in precis al teoriilor însele, al caracterului lor par□ial, cît □i datorită complexităţii, *b. Proceduri teoretice.* Se pot distinge aici trei tipuri de proceduri. în primul rînd compatibilitatea respectivei teorii cu alte teorii sau cu teorii mai generale (faptul

că este deductibilă dintr□o altă teorie). în al doilea rînd, existen□a alternativelor teoretice, a unor teorii competitive este un semn par□ial de inadecvare. Din acest motiv, critica acestora reprezintă o probă importantă a corectitudinii unei teorii. O altă procedură rezide în analiza presupozi□iilor teoretice tacite ale respectivei teorii. O teorie asupra organiza□ilor carese fundează pe o op□iune holistă (organiza□ia este un sistem a cărui logică modelează în mod absolut comportamentul indivizilor; tot ce se întîmplă în organiza□ie . este rezultatul cerin□elor func□ionale ale acesteia) poate stîrni puternice rezerve sau critici de principiu din partea celor care resping în principiu holismul. Sau o teorie care porne□te de la teza că ac□iunile umane nu sînt determinate de situa□ia reală, ci de percepe-rea situa□iei poate genera o atitudine negativă de principiu din partea unor sociologii care prezintă o op□iune de principiu pentru o metodologie explicativă care accentuează rolul factorilor obiectivi, *c. Proceduri metodologice:* faptul că o teorie se formulează în limbajul curent al sociologiei la un moment dat, utilizînd o metodologie atît teoretică, cît □i empirică standard, reprezintă un argument important în favoarea sa. Dimpotrivă, dacă ea pare a se fi formulat într□un limbaj depă□it, cu o metodologie învechită sau imprecisă, interesul pentru respectiva teorie poate fi scăzut, comunitatea putînd să o ignore, *d. Testare ideologică.* Dacă se poate demonstra că o teorie implică o ideologie indizerabilă, respingerea ei devine probabilă. Dacă un sociolog radical detectează in teoria lui Parsons o op□iune conservatoare, acest lucru este suficient pentru acesta sa manifeste rezerve fundamentale în legătură cu teoria în cauză. Dacă un sociolog de stînga define□te abordarea sociologiei industriale ca fiind orientată de interesele patronatului, aceasta va fi privită cu suspiciune cu excep□ia situa□iei în care sociologia industrială este considerată totodată ca un instrument de umanizare a muncii, indiferent de motivele pentru care acest lucru se face. e. *Testarea practică, prin experimentare.* Imaginarea unor experimente controlate reprezintă o formă puternică atestării. Foarte adesea, din variate motive, experimentul sociologic ridică încă dificultă□i insurmontabile. Mai frecventă este încercarea de a Utiliza In activitatea socială reală diferite teorii, în scopul realizării unor obiective practice. Rezultatele testării practice nu sînt nici ele absolute. Succesul practic reprezintă o confirmare mai solidă a unei teorii, în timp ce e□ecul este un indicator mult mai slab al falsităţii acesteia. Rezultatele negative pot fi însă datorate fie interven□iei unei mul□imi de factori de care teoria respectivă face, în mod normal, abstrac□ie, fie datorită falsităţii altor teorii implicate în ac□iunea practică. Reu□ita tinde deci să fie mai semnificativă decît nereu□ita. • T.t.s., indiferent de procedurile utilizate, nu este decît rareori decisivă. Rezultatul testării, de regulă, poate fi: a. teGria este întărită, apare a fi mai plauzibilă; b. respingerea ei ca fiind falsă; c. op□iunea pentru o teorie alternativă care pare□ a fi mai bună, nu pentru că s□ar fi probat falsitatea teoriei în cauză, ci mai mult datorită acumulării insatisfac□iei fa□ă de ea; d. abandonarea respectivei teorii ca urmare a cre□terii neîncrederii în respectiva teorie, acumulării dificultă□ilor □i criticilor, a sentimentului că "se bate pasul pe loc", sau pur □i simplu a depă□rii limbajului în care a fost formulată, a discreditării metodologiei care o fundează. în acest caz, aten□ia cercetătorilor poate să se deplaseze fie spre un alt domeniu există întregi domenii tematice care sînt abandonate), fie spre o teorie complementară care nu o exclude într□un sens strict pe prima. *V. complementaritate, serendipitafe, testarea ipotezelor statistice.* C.Z.

T□GRUP (eng. *Training Group,* "grup de învă□are"), tehnică de învă□are elaborată în

1946 de un grup de psihologi sociali (K. Le□ win, R. Lippitt) ar cărui obiectiv este de a îmbogăți capacitatea participanților de a se înțelege pe ei înșiși, pe ceilalți, efectele comportamentelor lor asupra celorlalți, procesele de grup: a forma capacități de comunicare și cooperare. T.g. reprezintă totodată un important mijloc de terapie atît individuală, cît și de grup: sînt identificate structurile patologice aît individuale, cît și de grup, care blochează comunicarea și cooperarea, cristalizîndu□se un nou mod de a înțelege, de a acționa și in□ teracționa. Tehnica t.g. accentuează analiza proceselor de grup actuale ca sursă a învățării. Grupul este pus să acționeze ca grup, fiind mereu orientat spre analiza propriilor comportamente actuale. Valorile fundamentale promovate de către t.g. sînt: acceptare de sine și acceptarea celorlalți, e□ galitate, participare, stil democratic, utilizarea științei, deschidere reciprocă și sinceritate, feed□back deschis și pozitiv. Noul mod de comportament individual și colectiv este susținut de noile norme de grup create în cursul interacțiunii. T.g. se fundează deci pe relațiile interpersonale caracterizate de o profundă implicare personală, înalt expresive. Ca tehnică este frecvent utilizată pentru a forma cadrele de conducere și în scopuri de terapie individuală. *V. grup, rela ii interpersonale.* **E.Z.**

TIMP LIBER (fr. *loisir),* acea parte a timpului extraprofesional, care îndeplinește, după J. Dumazedier, trei funcții principale: *odihnă, divertisment* și *dezvoltarea culturală a personalităţii.* T.l. este o componentă definitorie a civilizației contemporane, avînd o influență deosebită asupra dezvoltării econo□ mico□sociale. T.l. se află într□o strînsă conexiune cu *timpul de muncă* care este principalul factor limitativ, dar nu singurul, diverse alte activități sociale sau comunitare avînd funcții limitative. Prin urmare, t.l. se constituie în afara și dincolo de obligațiile profesionale, familiale și sociale. în timp ce odihna este principalul remediu al oboselii, ea asigurînd refacerea fiziologică a forței de muncă, divertismentul are un rol important în recreere (plimbări, întîlniri cu prietenii, mersul la teatru sau cinema, grădinăritul, mersul ia pescuit, la un meci de fotbal etc). O altă funcție majoră a t.l. o reprezintă dezvoltarea personalității u□ mane, creșterea "zestrei sale culturale". Un rol important în realizarea acestei funcții îl au mijloacele de comunicare în masă (presa, radioul, T.V.). Un loc important în cadrul t.l. îl are concediul (vacanțele). Mărimea și modul de folosire a t.l. diferă de la un tip de societate la altul, depinzînd de gradul de dezvoltare e□ conomică, de la o categorie socio□ profesională la alta. *Bugetul de timp* este principalul mijloc de studiere a timpului în general și a t.l. în particular cheltuit de o persoană (sau grup social). El presupune întocmirea unor formulare în care sînt consemnate toate activitățile (inclusiv somnul, repausul) pe care le desfășoară o persoană pe o perioadă de 24 de ore. *V. muncă.* **I.F.**

TIP IDEAL construcție conceptuală propusă de Max Weber cu scopul de a identifica și explica științific cauzele activităților sociale. Deoarece realitatea socială are totdeauna mai multe aspecte decît poate releva știința societății, realitatea cunoscută este totdeauna reconstruită, în mod abstract, cu ajutorul conceptelor. Pentru ca această reconstrucție să fie riguroasă, sociologul trebuie să precizeze totdeauna punctul sau punctele de vedere din care el studiază societatea și cărora le corespund doar anumite aspecte ale realității sociale studiate. în consecință, punctele de vedere alese de cercetător și aspectele corespunzătoare acestora din realitatea empirică sînt reconstruite, prin ordonarea celor din urmă în funcție de cele dintîi, într□un tablou menta! omogen, care reunește relații si

evenimente istorice specifice, accentuînd în mod unilateral unul sau mai multe puncte de vedere și legînd între ele fenomene care apar altfel izolate, difuze și discrete *{Gesammelte Aufsälze zur Wissenschaftslehre,* 1922). Accentuarea unilaterală a punctului de vedere (care corespunda, de fapt, unei valori) conferă t.i. un caracter utopic, dar utopia are aici un sens pur logic, neevaluativ. T.i. nu este, deci, opus dimensiunii empirice a realității sociale, ci, dimpotrivă, această dimensiune este permanent prezentă în construcția t.i. Spre deosebire, însă, de tipurile medii sau statistice, ca și de conceptele generice, t.i. nu se construiesc prin însumarea notelor comune sau generale ale fenomenelor, ci prin elaborarea rațională a /de/7, definitorie pentru aceste fenomene. De pildă, capitalismul este un concept des folosit în teoriile sociologice, dar adesea acest concept nu este, după Weber, riguros precizat, în sensul că nu permite delimitarea riguroasă a judecăților de realitate și a celor axiologice pe care el le implică. Pen□ tru realizarea acestei delimitări se construiește un t.i., al capitalismului, făcînd o distincție clară între sistemul economic, doctrina și tedna socială implicate în conceptul de capitalism, între capitalul financiar, comercial și industrial, ca ei între fazele evolutive sau istorice ale capitalismului. Această distincție se face în funcție de punctul de vedere ales de cercetător (burghez, socialist, anarhist etc), în a□a fel încît construind t.i. a! sistemului e□ conomic capitalist industrial din secolul al XIX□lea și cunoscînd punctul de vedere din care am făcut această construcție, putem să facem "imputații cauzale" diferitelor fenomene implicate de realitatea socială capitalistă, comparîndu□le cu t.i. construit și măsurînd probabilitatea devierii lor de ia t.i. rațional construit. • Considerat ca un procedeu genera! al reconstrucției abstracte a realității empirice, t.i. este doar unul dintre instrumentele metodologice ale cunoașterii sociologice. El□e□te o variantă a ceea ce J.C. McKinney *(Constructive Typology and Social Theory,* 19.66) nume□te tip construit, "o selecție, o abstracție, combinație și uneori accentuare — intenționate și planificate — ale unui grup de criterii cu indicatori empirici, care servesc ca bază de comparare pentru cazurile empirice". Weber însuși preciza că toate "iegile" și construcțiile privind dezvoltarea istorică, pe care le□a elaborat marxismul, aparțin, de fapt, t.i. De aici s□a tras însă concluzia greșită că orice concept științific este un t. i. în realitate, t.i este o construcție mentală specifică doar acelor discipline științifice care studiază obiecte cu semnificație culturală. El este absolut necesar pentru aceste discipline datorită caracterului reflexiv al realității socio-culturale și faptului că, după Weber, nu se poate face o opțiune legitimă pentru o valoare fără ca, prin această opțiune, să nu punem în umbră vatori la fet de legitime, dar care nu au semnificație culturală pentru punctul de vedere stabilit inițial. Prin urmare, t.i. reprezintă constructe mentale care nu sînt nici adevărate, nici false. Valoarea lor constă în adecvarea ia studierea unui aspect al realității studiate, iar măsura acestei adecvări poate fi stabilită ca măsură a regăsirii *ideii* despre acest aspect atit în realitatea empirică, cît și în t.i. construit. Nici t.i. și nici icteea pe care o semnifică el nu au validitate empirică, fără ele nu putem avea acces ia măsurarea probabilității relațiilor cauzale implicate în realitatea empirică. *V. idealizare, metodologia cercetării sociologice, sociologie.* I.U.

TRADIȚIE (lat. *tradere, traditus, traditum* (vb.), "a transmite", "a transfera"; *traditio* (subst.), trecere, transmitere, transfer, renunțare la ceva, predare, trădare, ceea ce este transmis din trecut în prezent, de la o generație la alta, prin viu grei, prin scris, prin imitație de gesturi etc. Construcții, tehnici de lucru, obiecte, limba, obiceiuri, moduri de a

ac□iona etc. pol constitui obiect al t. Se consideră că pentru ca un obicei, tip de comportament, obiect etc. să fie admis ca t. este necesară transmiterea, trecerea lui succesivă la trei genera□ii. T. se referă la durata în timp. Opus t. în acest sens, este moda, ceea ce se limitează la ac□iunile, credin□ele etc. ale unei singure genera□ii. Sociologia analizează t. ca o componentă de bază a vie□ii sociale, a sociabilită□ii. Ea este prezentă în toate sferele □i nivelele de organizare a societă□ii, în procesele de *socializare i* manifestare a personalită□ii actorilor sociali. T. in□dică un tip distinct de *institu ii sociale,* obi□nuin□e □i obiceiuri, moduri de a ac□iona, a sim□i □i a gîndi care sînt "mo□tenite din trecut". Ca forme prereflexive de ac□iune □i gîndire, t. sînt prezente în *stereotipurile* implicate în rela□iile de cooperare □i/sau conflict dintre grupuri sociale □i membrii lor. T. servesc drept principiu de orientare al ac□iunii sociale, îndeosebi în cazul indivizilor □i grupurilor so□ciale care î□i formează identitatea □i solidaritatea socială, con□tiin□ă de grup, prin raportare la trecut. Acesta este, de exemplu, cazul grupurilor *etnice,* formate □i men□inute prin raportare la strămo□i comuni, la trecutul istoric, la simboluri, obiceiuri, moduri de vorbire etc. mo□tenite de la genera□iile anterioare. în cazul ac□iunilor, a comportamentelor individuale □i de grup, ceea ce se transmite prin t. nu sînt aceste ac□iuni ca atare, care se consumă odată cu îndeplinirea lor, ci modele sau imagini despre ac□iuni sau/□i persoane care au performat ac□iunile, precum □i credin□e care recomandă, reglementează, permit sau ini□iază reluarea, repetarea sau imitarea ac□iunilor respective (E. Shills, *Tradition,* 1981). Referindu□se la trecut, t. nu reprezintă numai amintiri despre trecut; ele sînt continuarea trecutului In prezent □i ca atare sînt la fel de actuale □i constrîngătoare ca □i rela□iile date în experien□a prezentului. T. este un "fenomen de durată, de statornicie a structurilor sociala, materiale □i spirituale, precum □i de repeti□ie a ac□iunilor umane,.., în cadrul proceselor sociale specifice oricărei convie□uiri sociale" (H.H. Sthal, *Eseuri critice despre cultura populară românească,* 1983). in unele teorii sociologice t, ca formă prereflexivă de a ac□iona, a sim□i □i a gîndi, este opusă *ra ionalizării* sau *ra ionalitä ii* sociale. Astfel, Max Weber distinge trei tipuri de legitimare a autorită□ii sau a puterii sociale: autoritatea tradi□ională, autoritatea ra□ional□legală □i autoritatea charismatică. Autoritatea tradi□ională pretinde legitimare prin referire la legăturile cu trecutul □i î□i justifică ac□iunile prin conformarea lor ou ac□iunile precedente. Autoritatea ra□ională sau ra□ionalizarea ac□iunilor presupune eliminarea deciziilor care nu pot fi justificate prin raportare la consecin□ele lor anticipate, ele însele evaluate ra□ional pe baza unor legi empirice cu validitate generală. O formă sau un proces de ra□ionalizare al societă□ii în general, sau a unor sectoare particulare ale acesteia o reprezintă *modernizarea* Teoriile privind dezvoltarea economică □i socială operează frecvent cu distinc□ia dintre "societă□i tradi□onale" □i "societă□i moderne", diferen□iate □i opuse după criterii variate. în unele teorii recente este criticată preferin□a acordată în sociologie modernizării □i neglijarea sau "con□damnarea" (sub influen□a ideologiei iluministe) necritică a t. (E. Shills): O'mai mare aten□ie este acordată în ultimele'decenii analizei t. ca proces complex, care are nu numai elemente reproductive, repetitive, ci □i elemente de selectare a ac□iunilor, credin□elor etc. atribuite trecutului, de interpretare a acestora corespunzător valorilor □i intereselor de re□activare a t. Mecanismele t. ca proces social implică deci □i elemente de varia□ie, de recreere a trecutului corespunzător nevoilor prezentului, de "invenlare a tradi□iilor" sau chiar de "modernizare a tradi□iei".

Printr□o astfel de perspectivă se distinge în cadrul t. un "nucleu dur" format din elemente relativ constante, stabile, el însu□i eterogen □i supus schimbărilor, care stabile□te însă o continuitate între momentele succesive ale aceleia□i istorii. T. reprezintă unui dintie principalele elemente de constituire *a.culturii,* ansamblul de tehnici, valori, obiceiuri transmise prin "ereditate socială" indivizilor □i grupurilor sociale din fiecare genera□ie, îmbogă□ite prin inova□iile acestora care, dacă se dovedesc utile □i sînt preluate de genera□iile succesive, devin ele însele tradi□ii. *V, acultura ie, cultură, institu ie, modernitate, postmodernitate, socializare, tradi ie orală.* **G.N.**

TRADI□IE ORALA mecanism de transmitere prin viu grai a culturii. Prin extrapolare, a ajuns să semnifice un stil de existen□ă culturală (oralitatea) □i chiar con□inutul vizat în cele două accep□iuni (un ansamblu închegat de datini). Tradi□ia este o condi□ie *sine qua non* pentru continuitatea □i deci pentru existen□a unei culturi, iar în ultimă instanță a unei comunită□i umane. Tradi□ia conferă legitimitate, întărind astfel identitatea unui grup, cu atît mai mult cu cît consisten□a tradi□iei este direct dependentă de stabilitatea □i vechimea grupului respectiv. Tradi□ia poate fi de două feluri: orală □i scrisă. T.o. este specifică societă□ilor fără scriere (iliterate), pînă într□acolo încît societă□ile în care oralitatea primează au fost numite "tradi□ionale". Tradi□ională însă este în esen□a ei orice cultură, iar apari□ia scrierii nu suprimă oralitatea, ci spore□te complexitatea tradi□iei în ansamblul ei, gene□rînd două mari categorii de probleme: transmiterea oraiă a compozi□iilor scrise □i, invers, fixarea în scris a produc□iilor orale (pentru o prezentare mai complexă a rela□iei dintre cele două tipuri de tradi□ie v. Jack Goo□dy: *The Interface betweenthe VJri îen and the Oral,* 1987). Cercetate intens de folclori□ti, de etnologi □i criticii literari, genurile din componen□a t.o. au atras în ultima vreme aten□ia unor antropologi culturali de orientare isto□ristă. Ideea conducătoare este aceea de a reconstitui istoria unor comunită□i fără scriere pe baza t.o. (Jan Vansina, *De la tradition orale. Essai de methode historique,* 1961, E□lisabeth Tonkin: *Narrating Our Past. The Social Construction of Oral History,* 1992). O asemenea tentativă pune în valoare func□ia t.o. de memorie colectivă a comunită□ii. S□a spus, astfel, că poezia în regim de oralitate) poate îndeplini rolul îndeplinit de codul genetic în lumea animală sau de carte în societă□ile literate. O problemă care cere multă perspicacitate în abordare este cea referitoare la felul în care oralitatea structurează stilul de a gîndi al oamenilor (în acest caz compara□ia cu cultura scrisă devine din nou necesară). De interes accentuat sociologic sînt întrebările despre "purtătorii de cuvînt" ai comunită□ii, prestigiul lor în sistemul de roluri, re□elele pe care circulă informa□ia orală, care sînt împrejurările în care ea "poate fi distorsionată, cum pot (dacă **pot)**'fi corectate acele distorsiuni, Cum contribuie t.o. la homeostazia sistemului social. *V. arhaic, cultură, encultura ie, modernitate, post modernitate, tradi ie.* Gh.G.

TRANSLA□IA DIFEREN□ELOR principiu conducător al sociologiei comparate e□laborate de Nicolae Petrescu (1886□1954). Esen□a acestui principiu constă în în□elegerea diferen□ierilor sociale de epocă, loc, timp, grup etnic (na□ionale) în func□ie de însu□i procesul social al diferen□ierii (aceasta din urmă are caracter dual, implicînd rela□ia dintre: suprafa□a — substratul vie□ii sociale, societate — natura umană, valorile na□ionale — valorile generale umane). T. se referă la diferen□ierile produse de un grup na□ional, exprimind aceste diferen□ieri (de limbă, obiceiuri, mentalitate) fie în□termenii particulari ai unui grup na□ional dat, fie în termenii generali ai naturii

umane. Există, astfel, două feluri de t., după cum sînt două feluri de termeni comuni la care pot.fi raportate fenomenele comparate, Cînd compara□ia se face în concordan□ă cu un standard de judecată particular (local, de epocă, na□ional□etnic), t. este inevitabil par□ială; dacă extindem compara□ia, evaluînd diferen□ierile în termenii generali ai naturii u□ mane, ob□inem o t. completă. T. par□ială, de□ colorată subiectiv, constituie un prim pas în direc□ia interpretării obiective. Singura cale de evitare a interpretării gre□ite este extinderea t. par□iale ia una completă prin compararea □i judecarea fenomenelor din punctul de vedere al cerin□elor naturii umane. *V. compara ie, na iune, socializarea na iunilor.* M.L.

TRANSPAREN□Ă SOCIALĂ calitate sau caracteristică a interac□iunilor sociale de a fi sau de a fi făcute vizibile, de a se manifesta în mod deschis pe scena vie□ii sociale. Expresie sinonimă cu cea de vizibilitate a comportamentului (R.K. Merton). T. rela□iilor sociale este propor□ională cu gradul lor de standardizare □i repetabilitate, cu măsura conformării la o normativitate riguroasă □i clară, cu stabilitatea □i universalitatea criteriilor de apreciere socială, cu intensitatea □i libertatea circula□iei informa□iilor etc. T.s. variază de□a lungul unui continuum, poate fi mai redusă sau mai extinsă, dar nicicînd nu atinge valori extreme. Variabilitatea t.s. este influen□ată □i de poziția internă sau externă a observatorului în raport cu un grup sau o comunitate considerată. Ceea ce pentru un observator extern este opac, pentru un membru al grupului poate fi pe deplin t. Rela□ia inversă este la fel de posibilă, Cînd un grup sau o comunitate este amenin□at(ă) din afară, este probabil să creasca t. internă □i opacitatea externă ca mecanism de apărare. Lipsa de t. internă este un mecanism tipic de apărare care are drept consecin□e îngreuna□ rea cooperării □i cre□terea cantità□ii de energie individuală investită în cunoa□terea □i anticiparea cursului probabil al rela□iilor. Controlul social este o cale de reglare a intensità□ii t.s. Puterea (politică) este mai mult înclinată spre opacizare, iar exerci□iul democratic al puterii spre t.s. Totu□i, în anumite condi□ii, o t. totală poate genera probleme sociale, mai ales cînd este indusă for□at □i cînd nu sînt invocate ra□iuni explicative. *V. control social, grup social, interac iune, normă socială.* L.V.

TRANZI□IE termen intrat în limbajul □tiin□ific după căderea sistemului socialist, pentru a desemna procesul de trecere de la sistemul socialist de organizare socială la un sistem de tip capitalist□occidental. T., în general, ca procese de trecere de la un mod de organizare socială la un altul, de schimbare socială structurală au existat frecvent în .istorie. Procesul general de t. nu a primit încă în sociologie o aten□ie specială. Nu există teorii suficient de elaborate în această privin□ă. T. de la organizarea socialistă la cea capitalist□ occidentală reprezintă un fenomen istoric cu totul nou, aflat de abia ia începuturile sale, despre care nu există încă s□uficiente informa□ii acumulate □i, în consecin□ă, nici teorii satisfăcătoare. Ceea ce este evident pentru to□i în momentul de fa□ă este că procesul de t. al □ărilor foste socialiste este mult mai complex decît se credea ini□ial ridică o mul□me de necunoscute □i se va întinde pe o perioadă de timp mai îndelungate decît se anticipa, in mod special, două direc□ii majore de schimbare se au în vedere: a. înlocuirea sistemului politic totalitar bazat pe un partid politic unic, cu un sistem politic democrat, de tip plupartidist; *b.* înlocuirea economiei de comandă, centralizate cu o economie de pia□ă. în acest din urmă proces, *privatizarea* întreprinderilor are un rol cheie. în plus, pentru a se putea dezvolta economii competitive, moderne, este nevoie în acela□i timp de o profundă restructurare economico□tehnologică, atît la nivelul

fiecărei întreprinderi, cît □i al economiei na□onale în ansamblu. **C.Z,**

TRANZI□IE DEMOGRAFICĂ perioadă istorică în care o popula□ie aflată în proces de modernizare trece de la niveluri ridicate ale natalità□ii □i mortalità□ii la niveluri scăzute. Teoria t.d. are ca punct de piecare constatarea empirică că între procesul de industrializare □i nivelul fertilità□ii există o corela□ie inversă. T.d. este un proces legic, obligatoriu pentru toate popula□iile afectate de un tip anumit de dezvoltare economică □i socială. Această paradigmă cu paternitate multiplă (A. Landry, W. Thomson, F.W Notes□ tein, K. Davis, A.J. Coaie, J.G. Caldweii. J.C. Chesnais) oferă un cadru pentru descrierea, explicarea □i predic□ia proceselor de destruc□ turare □i restructurare care caracterizează evolu□ia principalelor componente ale mi□cării demografice, în condi□iile unei dezvoltări de tip industrial. Schema cea mai simplă propune trei stadii: *pretranzi ional* (popula□ii caracterizate prin nivele ridicate ale natalità□ii □i mortalità□ii): *iranzi ional* (scăderea mortalità□ii □i men□inerea pentru un timp a unei natalità□i ridicate duce la un spor natural mare □i la o rată rapidă de cre□tere — "explozia demografică", după care natalitatea scade tenden□ial); □i *post tranzi ional* (popula□ii cu nivele scăzute ale natalità□ii □i mortalità□ii). Variantele recente consideră că t.d. nu este numai a natalità□ii □i mortalità□ii; lor li se adaugă tranzi□ii ale structurii pe vîrste, ale fa□ miliei, ale migra□iei, etc. *V. fertilitate, industrializare, natalitate.* S.M.

TRIB (lat. *tribus,* din fres, *trio,* "trei"; unul din cele trei grupuri în care erau împăr□i□i ini□ial locuitorii Romei antice), tip sau formă de comunitate umană; sistem de organizare socială în care colectività□i relativ autonome (gin□i, sate, grupuri nomade □i/sau localizate) sînt reunite într□o comunitate mai cuprinzătoare, prin îmbinarea principiului teritorial □i a ce□ lui genealogic de definire a asemănării membrilor aceluia□ t, □i ai deosebirii fa□ă de membrii altor colectività□i sociale. Trăsăturile distincte ale t. sînt teritoriul comun, limba comună, cultură (credin□e, ceremonii, simboluri etc.) comună, con□iin□a, unor legături genealogice, reale □i/sau fictive, comune','Uniiăutori (îndeosebi în literatura marxistă) consideră t. ca formă de comunitate premergătoare poporului □i *na iunii,* t. deosebindu□se de acestea prin absen□a (sau slaba dezvoltare) a unei comunità□i de via□ă economică □i politică (absen□a statului, îndeosebi). în practica □tiin□ifică actuală termenul de t. denume□te realità□i sociale eterogene, cu mari varia□i de la regiuni geografice □i perioade istorice diferite, în unele situa□ii concret□istorice t. pot fi integrate în actività□i economice complexe, desfă□urate pe spa□ii largi, cuprinzînd popula□ii numeroase □i dăinuind lungi perioade de timp. Sub aspectul organizării politice, unele triburi pot fi acefale, lipsite de institu□ii politice distincte; alte t. sau confedera□ii de t. au conducere politică separată de restul societă□ii, uneori centralizată (rege, consiliu tribal). O problemă sociologică de interes în analiza't. o constituie modul de rezolvare a tensiunilor''' dintre principiul genealogic □i principiul teritorial implicate în organizarea tribală. Cînd principiul teritorial predomină, formele sociale tind să se organizeze după modelul rela□ilor politice, conducînd spre "societă□i demotice" (E.K. Francis), sau "civitas" (L. White). Prin contrast, în "societă□ile etnice" (Francis), identitatea □i solidaritatea socială sînt exprimate simbolic □i legitimate în termeni genealogici. Distinc□ia este operantă în analiza proceselor de formare a *na iunilor* □i a statelor na□ionale în societă□ile post□coloniale contemporane, frecvent confruntate cu fenomenul "tribalis□ mului". Acest termen se. referă la tendin□ele de rezisten□ă a diferitelor segmente (grupuri) ale societă□ilor recent decolonizate fa□ă de

procesele de integrare într□un stat centralizat, dominat deseori de reprezentanţii unor etnii particulare, identificate cat. diferite faţă de promotorii propriului tribalism. □i în societăţile dezvoltate, tensiuni □i mi□cări politice pot fi exprimate □i legitimate prin glorificarea triburilor ancestrale (de ex. glorificarea triburilor teutonice în ideologia na□ional□socialisrhului german). *V. na iune.* **G.N.**

TRIUNGHIULARIZARE tip de abordare în investiga□ia socială constînd în aplicarea mai multor metode de cercetare pentru a ob□ine date cît mai valide □i fidele. Termenul este preluat din domeniul naviga□iei sau al strategiei militare, unde un set de opera□ii □i măsurători se aplică unor elemente corelate sau coreiabile pentru stabilirea coordonatelor unei poziţii în spa□iu. în sociologie, t. se poate aplica la mai multe niveluri: a. în acela□i instrument de investiga□ie (de exemplu, chestionar sau interviu), prin includerea de itemuri sau întrebări □i scale de măsurare, care se verifică reciproc; *b.* într□un proiect de cercetare, prin elaborarea □i aplicarea de metode, instrumente sau tehnici alternative dar corelate de culegere a datelor empirice, (transversale □i longitudinale, observa□ie □i chestionar etc); *c.* In prelucrarea datelor, prin aplicarea de tehnici cantitative □i/sau calitative pe acela□i set de date pentru verificări reciproce. Se în□elege că de fiecare dată aplica□iile vizează acela□ domeniu investigat. Prin extensie, t. este esen□ială pentru aplicarea principiului metodologic al *complementarită ii* strategiilor de abordare a realităţii sociale (1. Vlăsceanu, *Metodologia cercetării sociologice,* 1982), referindu□se ia: modelele teoretico□ipotetice, tipurile de date colectate într□o cercetare, investigatorii (analiţii sociali) implica□i, metodele de cercetare □i prelucrare a datelor. *V. metodologia cercetării sociologice, sociologie, statistică i sociologie.* **LV.**

T

□AP ISPĂ□ITOR persoană sau grup social, caracterizate prin posibilităţi reduse de apărare, asupra cărora se revarsă agresiunea acumulată. în sociologie, □i. este considerat a fi o modalitate de manifestare a agresivităţii □i, în consecin□ă, este folosit ca indiciu al nivelului de agresivitate într□un grup sau colectivitate. Conform ipotezei frustrare/agresivitate, frustrarea generează un nivel ridicat de_agresivitate care, în condiţii normale; este orientată împotriva sursei care a produs frustrarea. Dacă însă sursa reprezintă o for□ă puternică, inhibînd agresivitatea, aceasta tinde să se elibereze orientîndu□se asupra unui obiect slab, lipsit de apărare. Cu cît frustrarea este mai puternică □i tendin□ele agresive vor fi mai accentuate, cu atît individul, grupul, colectivitatea vor fi mai tenta□i să transforme al□i indivizi, grupuri, colectivităţi în □i.. Agresivitatea fa□ă de grupurile etnice minoritare în regimurile fasciste a fost interpretată prin această teorie: regimurile fasciste, puternic frustrante, generează un nivel ridicat de agresivitate în cadrul colectivităţii; aceasta, neputîndu□se orienta spre sursa frustrării, este transferată asupra □i. Tehnica este utilizată □i în condiţii de laborator ca un indiciu al nivelului de, agresivitate. *V. agresivitate, altruism, frustrare.* C.Z.

□ARA cuvîntcu semnifica□ia de pămînt românesc liber, în toată întinderea lui □i cu tot sacrul ce se cuprinde în el (N. lorga). Solidar cu "stat" (unde accentul cade pe dimensiunea politică) □i cu "patrie" (cu accent afectiv□va□loric), □ aduce în prim plan o semnifica□ie antropogeografică. între limbile de origine latină, româna este singura care de□ine pentru realitatea antropogeografică respectivă un termen încărcat de amintire etimologică: □ vine din lat. *terra,* "pămînt". Acela□ etimon latin a dat □ alte deriva□ii: "□ărînă", "□ărînă", "□ăran", acest din urmă cuvînt avînd un dublu în□eles: de "lucrător al pămîntului" □i, totodată, de "om al locului", "autohton". No□iunea curentă de □, care se suprapune în referirile cotidiene cu cea de stat sau de patrie, cunoa□te □i altă ipostază, înfă□i□ată ca o intensiune a celei dintîi. Ea apare în denumirea unor zone bine delimitate geografic (de obicei depresiuni intra□sau pericarpatice), situate în interiorul □ celei mari: □ara Birsei, □ara Lovi□tei, □ara Oa□ului, □ara Oltului, □ara Vrancei etc. in această ipostază inten□sională, □ reprezintă un izolat zonal, în care izolarea se realizează sub mai multe aspecte, în principal geografic (relief depresionar), demografic (endogamie de zonă) □i cultural (arie culturală distinctă). Istorice□te, □ s□au

format ca ni□te "ochiuri" de popula□ie, situate în zonele depresionare □i organizate probabil în ob□ti (proces descris de Ion Simionescu, Ion Conea, Ion Chelcea). La ele se va fi gîndit N. Iorga atunci cînd vorbea de "Romaniile populare", forma□iuni de popula□ie rămase pe teritoriul Daciei după retragerea armatelor romane □i constituind nucleele voievodatelor române□ti. Prin caracteristica lor de izolate mari, □i au contribuit la conservarea □i continuitatea elementului autohton în spa□iul carpato□pontic. De asemenea, ca e□antioane antropogeografice reprezentative pentru întreaga popula□ie □i cultură românească, ele s□au dovedit foarte adecvate abordărilor monografice din perspectiva etnografiei; astfel de monografii zonale au realizat Ion Conea (*□ara Lovi□tei,* 1934), Nicolae Dunăre, coord. (*□ara Bîrsei,* 2 voi. 1972□1974), Gh. Foc□a (*□ara Oa□ului. Studiu Etnografic,* 1975), Ion Diaconu (*□inutul Vrancei. Etnografie, folclor, dialectologie,* 4 volume 1969□1989) etc. *V. izolat, ob□te, zonă.* **Gh.G.**

TARAN persoană care trăie□te într□o comunitate □ărănească. Aceasta din urmă se define□te prin: autonomie (independen□ă relativă fa□ă de societatea globală); autosubzisten□ă (nediferen□iere a produc□iei □i consumului); raporturi de tip comunitar; rela□ii pe bază de roluri multiple; conflicte in□trarol; economie simplă (predominant agricolă); slabă diviziune socială a muncii; solidaritate mecanică; suprapunerea familiei □i gospodăriei; via□ă guvernată de legături inter□individuate; statusuri prescrise □i totale; societate de status; educa□ie dependentă de status; acceptare ridicată a rolurilor; textură rela□ională densă; putere bazată pe valori locale; textură de roluri de slabă densitate; frecven□a func□ilor latente; rela□ii de conjunc□ie □i disjunc□ie; organizare pe baza unanimităţii; via□ă socială orientată local □i regional; acceptarea normelor □i solu□ionarea conflictelor prin consens; redundan□ă socială mare; nivel ridicat de intercunoa□tere; domina□ia tradi□iilor; medierea rela□iilor cu exteriorul comunităţii. *V. comunitate, sociologie rurală.* I.Mih.

□ĂRĂNISM curent de idei (sociologice □i economice) □i doctrină politică de partid dezvoltate în perioada dintre cele două războaie mondiale de personalităţi ca V. Madgearu, C. Stere, M. Ralea, M. Manoiles□cu, N. Comă□eanu, I. Mihalache, Gh. Zâne, Ernest Ene □i, în anumite privin□e, C. Rădu□lescu□Motru. Teza fundamentală a sociologiei □ărăniste (de proveniencă poporanistă) este că evolu□ia societă□ilor cu mediu social pregnant agrar□□ărănesc urmează o cale proprie, neoapitalistă, bazată pe forme de organizare economică de tip familial, care nu utilizează for□a de muncă salariată □i căreia îi corespunde o psihologie □i o concep□ie specifică despre profit, salariu, rentă. Un concept central al sociofogiei □ărăniste este "proprietatea de muncă" a gospodăriilor familiale □ărăne□ti, definită prin atribute ca: trăinicie, rezisten□ă, .stabilitate □i,rentabilitate (V. Madgearu, *Agrariari m, capitalism, imperialism. Contribu iuni la stadiul evolu iei sociale române ti,* 1936). Creditul, coopera□ia □i □coala sînt considerate de sociologii □ărăni□ti ca factori esen□ali ai intensificării produc□iei agricole □ărăne□ti, aceasta din urmă fiind condi□ia necesară a creării unei industrii na□ionale cu adevărat creatoare. Aducînd corec□ii viziunii poporaniste asupra ocolirii capitalismului, V. Madgearu examina influen□a exercitată de dezvoltarea capitalismului asupra clasei □ărăne□ti în func□ie de regimul agrar neoiobag □i de structura generală economică. Alte contribu□ii sociologice ale acestui curent pot fi men□ionate următoa□rele: ideea Interdependen□ei între suprapopula□ia agricolă relativă, densitatea rurală/nivelul de trai al gospodăriilor □ărăne□ti □i structura socială a □ării; teoria societă□ii □ărăne□ti active, creatoare din punct de vedere istoric, aflată la antipodul altor puncte de vedere (socialiste, liberale) care considerau masele □ărăne□ti inerte, pasive, conservatoare; ideea că modelul culturii popoarelor agricole se diferen□iază de modelul culturii popoarelor cu ora□e mari. *V. poporanism, precipitarea etapelor, românism, sămănătorism, sincronism.* **M.L.**

u

UMANISM discurs filozofic orientat spre promovarea omului, cu necesităţile sale, ca valoare ultimă, criteriu suprem de evaluare a realităţii sociale. Iniţial u. a apărut în Renaştere, desemnînd o reacţie faţă de gîndirea medievală care subordona complet omul lui Dumnezeu. U. Renaşterii repune omul în centrul preocupărilor ca valoare supremă. Fiecare societate tinde să producă propriul său u. • *Sociologia umanistă,* orientare în sociologia actuală caracterizată prin evaluarea tuturor componentelor vieţii sociale şi a organizării societăţii în ansamblul său prin prisma valorilor fundamentale ale persoanei umane. Pe de o parte, găsim o critică umanistă (în raport cu valorile umane) a societăţii contemporane, iar pe de altă parte, proiectul reconstrucţiei sociale în perspectiva valorilor umane. *Sociologia umanistă* reprezintă o reacţie împotriva sociologiei care acceptă necritic status-quo-ul raţionalităţii şi justificării formelor de organizare socială existente. Poate cel mai interesant produs al sociologiei umaniste este analiza consecinţelor dezumanizante, alienante ale societăţii actuale. .Nu este întîmplător faptul că sociologia umanistă se împleteşte cu *sociologia critică* şi *sociologia radicală. Psihologia umanistă* (Abraham Maslow, Cari Rogers, Charlote Buhler etc.) s-a constituit ca reacţie la psihologia standard caracterizată fie prin reducţionism (concentrarea asupra aspectelor psihice mai simple, mai uşor de abordat cu o metodă ştiinţifică, amînînd abordarea problemelor complexe, dar definitorii pentru fiinţa umană). Psiholohia umanistă încearcă să abordeze frontal problemele complexe ale fiinţei umane, formulînd căi pentru construirea unei vieţi pline de sens, prin depăşirea alienărilor de tot felul şi prin dezvoltarea persoanei umane pe aliniamentele sale autentice. V. persona//îate, *psihologie umanistă, sine.* E.Z.

UNITATE SOCIALĂ termen generic prin care se desemnează orice grupare, colectivitate sau comunitate umană, asociaţie, organizaţie sau instituţie socială. Existenţa fenomenologică a socialului se prezintă sub forme de unităţi şi relaţii între ele, aducătoare de procese sociale — arată D. Guţi {*Problema sociologiei*— 1940) U.s. reprezintă realităţi supraindividuale. Oricît de simple ar fi, ele alcătuiesc o grupare de indivizi; mai mult însă decît suma membrilor săi, sînt o totalitate de viaţă socială. Diferitele u .s. se află în interacţiune. Combinaţiile, agregarea lor dau naştere la unităţi tot mai

complexe. Exemple de u.s.: familia, satul, oraşul, comunitatea naţională, de stat, echipa de muncă, întreprinderea, clasa de elevi, şcoala, partidele politice, asociaţiile culturale, sportive, civice, grupurile de prieteni. Orice u.s. se caracterizează printr-o structură de relaţii între membrii care o alcătuiesc şi îi sînt specifice anumite forme de manifestare fie în planul vieţii comunitare, fie în planul activităţii economice, sociale, politice ideologice, culturale etc. Ele devin obiect de studiu pentru sociologie, în calitate de elemente ce compun viaţa socială, părţi constituitive ale socialului, avîndu-se în vedere cercetarea genezei, a structurii, a modului lor de funcţionare, a influenţelor pe care le au în societate. *V. organizaţie, instituţie, grup social.* I.M.

URBANISM 1. Ansamblul activităţilor de organizare a componentelor materiale (cadru natural, resurse economice, cadru construit, populaţie etc.) ale unităţilor teritoriale de locuire (sat, comună, oraş, zonă, teritoriu naţional etc.) în scopul îmbunătăţirii calităţii vieţii. Principalele secvenţe în acţiunile de u. sînt legate de cunoaşterea şi evaluarea situaţiei actuale (identificare de resurse, probleme, tendinţe etc), proiectarea soluţiilor de dezvoltare şi implementarea acestora. 2. Cercetarea ştiinţifică avînd caracter interdisciplinar destinată activităţilor de u. 3. Activitate de proiectare care valorifică rezultatele cercetării de u. în vederea formulării propunerilor de dezvoltare la nivelul diferitelor unităţi teritoriale de locuire. în întocmirea documentaţiilor de u. (a studiilor şi schiţelor de u., în special) cercetarea şi proiectarea de u. sînt sau ar trebui să fie puternic corelate. Secvenţa finală a activităţilor de u. — implementarea propunerilor formulate la nivel de proiectare — este realizată prin lucrări de amenajare complexă a teritoriului, distribuire a factorilor de producţie în teritoriu, implantare industrială, participare locală etc. în funcţie de unitatea teritorială pe care o vizează, u. poate fi: teritorial (zone, judeţe, teritoriu naţional etc), de localităţi (sate, oraşe) sau la nivel de ansamblu urbanistic, arie de localitate urbană sau rurală. în cadrul activităţii de u., sociologia este utilă atît în fundamentarea proiectării cît şi în identificarea resurselor şi mecanismelor sociale de implementare a proiectelor de u. şi în evaluarea consecinţelor sociale ale realizării soluţiilor de u. Cercetarea sociologică este singura în măsură să ofere o imagine cuprinzătoare a problemelor sociale din teritoriul de referinţă, cu dimensiunile lor mai mult sau mai puţin conştientizate de către populaţie (Identificarea sociologiei cu cercetarea de opinie şi respingerea ei din acest motiv de către unii urbaniţti sau decidenţi în materie de urbanism este nu numai nefondată, ci şi dăunătoare din punct de vedere social, deoarece favorizează substituirea unei cunoaşteri de tip ştiinţific cu opinia unei persoane. Confuzia dintre competenţa tehnică şi cea de cunoaştere socială nu poate avea decît efecte negative pentru u.) Temele majore ale cercetării sociale pentru u. sînt mobilitatea socială şi teritorială a populaţiei, consumul de timp social în funcţie de particularităţi ale cadrului construit şi ale reţelei de servicii, configuraţia reţelelor de localităţi constituite în sisteme de localităţi, gruparea unităţilor teritoriale cu profiluri socialeconomice şi culturale asemănătoare, participarea locală, structurile sociale şi demografice, satisfacţia comunitară, fenomene şi procese demografice etc. Toate acestea, este util să fie abordate descriptiv şi explicativ, static şi dinamic, constatativ şi evaluativ. în ansamblu, cercetările de morfologie socială sînt principala direcţie de fundamentare sociologică a acţiunilor de u. *V. ekistică, ecologie, locuin ă, locuire, morfologie socială, ora .* U.S.

URBANIZARE proces social global prin care se produce o transformare a structurilor sociale şi profesionale, o restructurare a formelor de existenţă rurală şi a vechilor forme urbane după modele noi. Procesul de u. se realizează pe mai multe direcţii: a. prin dezvoltarea oraşelor existente ca urmare a construirii unor obiective industriale şi a extinderii reţelei de servicii; *b.* transformarea unor localităţi rurale în oraşe, ca urmare a amplasării unor întreprinderi industriale în mediul rural, creşterii demografice, a lărgirii diviziunii activităţilor: c. prin pătrunderea unor caracteristici urbane în toate tipurile de colectivităţi (u. *difuză).* Procesele de u. au particularităţi de la o ţară la alta, în funcţie de caracteristicile economico-sociale, de politicile sociale şi de procesele de modernizare, antrenînd consecinţe pozitive la nivel global. U. a dus la creşterea populaţiei urbane în lume, atît ca volum cît şi ca pondere în populaţia totală, în unele ţări ajungînd să cuprindă cea mai mare parte a populaţiei. Dezvoltarea masivă a oraşelor, antrenarea unor procese dinamice pot duce însă şi la frustarea indivizilor, la creşterea frecvenţei divorţurilor, delincventei. *V. industrializare, modernizare, urbanism.* **M.Vn.**

UTOPIE (gr. au, "nu", TOJIOS "IOC", "IOC care nu există"), termen inventat de Thomas Morus — prima dată este semnalat în scrisoarea sa către Erasmus din 12 noiembrie 1516 — pentru a desemna o insulă imaginară unde domneşte o nouă formă de guvernare. Termenul a pătruns apoi în cultură, diversificîndu-şi înţelesurile Al. Ciorănescu *(L'Avenir du passe,* 1972) îi înregistrează cinci sensuri: a. Titlul operei lui Thomas Morus *Utopia. Cartea de aur a lui Thomas Morus, pe cît de utilă pe atît de plăcută, despre cea mai bună întocmire a statului şi despre noua insulă Utopia,* una din primele scrieri egalitariste ale Renaşterii, dar ca formulă literară o continuare a *Republicii* lui Platon. *b.* Scrierile care prezintă analogii cu u. lul Thomas Morus, în principal descrieri ale unor călătorii la capătul cărora se găseşte o insulă — sau un tărîm — unde domneşte o societate altfel organizată decît cele cunoscute, c. Proiect irealizabil, imposibil, lipsit de temei real. d. "Orientare care transcende realitatea şi care, în acelaşi timp, rupe legăturile ordinii existente" (K. Mannbeim, *Ideologie und Utopie,* 1921); în acest sens, u. este proiecţia refuzului societăţii prezente şi prezentarea critică a unei realităţi considerate înjositoare, paralel cu înfăţişarea unei lumi mai drepte. K. Marx şi F. Engels folosesc termenul de *socialism* u, în sensul ultim respectiv: o critică a ordinii existente şi o prezentare idealistă a lumii viitoare, e. Metodă literară care constă în a imagina o situaţie fictivă care apoi să fie analizată pentru a obţine o demonstraţie sau o consecinţă dorită. Astfel *parabola* lui H de Saint-Simon (ce s-ar întîmpla dacă ar dispărea nobilimea şi clerul din Franţa? dar dacă ar dispărea meşteşugarii, bancherii, industriaşii şi agricultorii?) şi romanul lui Samuel Butler *Erewhom* (ce s-ar întîmpla dacă o comunitate ar refuza folosirea maşinilor) sînt exemple ale folosirii metodei u. Pînă la Revoluţia Franceză u. devenise un gen literar, o formă de critică a societăţii şi o modalitate de a exprima indirect idei greu de promovat altfel. După Revoluţia Franceză, u. se diversifică foarte mult, apărînd şi ant/'şu. (descrieri ale unui dezastru viitor — o altă denumire este u. *negativă).* în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, u. nu mai este examinată numai in relaţie cu prezentul şi realitatea imediată, ci şi în raporturile: u./ştiinţă (K. Marx, E. Renan); u./ideologie (G. Le Bon, K. Mannheim); u./mit (G. Sorel). Pînă la primul război mondial predominau u. industriale pozitive, amestec de critică a societăţii contemporane şi imagine a unei lumi mai dezvoltate şi mai civilizate, fie prin conservarea progresului tehnologic, fie prin renunţarea la

el. Se disting astfel u. paseiste, narodnic□ poporaniste □ i u. tehnologice (J. Verne, H.G. Wells). M. Ralea consideră că orice sistem socialist cuprinde trei componente: o critică a societă□i actuale, un plan de organizare viitoare □ i o tactică de aplicare în vederea cuceririi puterii politice, incluzînd astfel u. în structura oricărui proiect de organizare □ i schimbare a lumii. *(Ideea de revolu ie in doctrinele socialiste,* 1922). U. pot fi geografice (Platon, Morus), sau temporale (Mercier, Wells), în acest caz numindu□se *uchronii.* E. Bloch *(Geist der Utopie,* 1923) consideră spiritul u. ca fiind imanent structurii culturale europene, expresie a dorin□ei, voin□ei □ i nevoii de schimbare permanentă. U. fiind un mod de a vorbi despre viitor, A. Decoufle *(L'an 2000,* 1975) distinge □ase moduri de a ob□ine un dis□ curs despre ceea ce poate fi: divina□ia, profe□ia, futurologia, prospectiva, science□fic□ tion, □ i u. în prezent se poate considera că u. este o practică simbolică cu următoarele func□ii: a. u. ca evaziune□speran□ă□uitare (literatură u. pozitivă, optimistă); *b.* u. ca predic□ie (înveli□ literar pentru scenarii posibile aie viitorului); c. u. ca puni□e (pedeapsă pentru rău) □ i submoralitatea prezentului); *d.* u. ca plan, ghid, călăuză în ac□iuni de transformare socială. *V. ac iune socială, ideologie, modernitate, schimbare socială.* A.T.

V

VALOARE aprecierea pe care un subiect o manifestă faţă de un obiect (lucru, idee, atri□ "but, rela□Te)Tdupă'criteriui socialmente împărtă□it al sati'sfacerirînei nevoi sau unui 'ideal. î. Se spline adesea despre ceva că'afe' sau nu are v„ că merită sau nu merită aten□ie. Ocuren□a deosebită în limbajul cotidian a cu□ vîntului v., ori a unor expresii echivalente lui, dovede□te importan□a actului de evaluare în via□a omului. Eugeniu Speran□ia caracterizaomui ca o fiin□ă cu voca□ia v. ("axiotropism"). a. Conceptul de v. s□a folosit mai întîi în □tiin□a economiei. Karl Marx considera că v. unei mărfi este determinată de cantitatea de muncă abstractă încorporată în ea □ i, în consecin□ă, de timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea ei. în economia de pia□ă, un rol principal în stabilirea v. îl exercită raportul dintre cerere □ i ofertă, *b.* într□un sens particular se întrebuin□ează termenul v. în epistemologie, unde se vorbe□te de "încline□ia valoric orientată" (engl. *value oriented bias)* a □tiin□elor sociale. Obiectivitatea □tiin□ifică ar fi, în acest domeniu, afectată de imposibilitatea cercetătorului de a se desprinde în judecă□ile lui □tiin□ifice de influen□a sistemului de v. al grupului sau clasei sociale din care ei însu□i face parte. S□a demonstrat însă (Ernest Nagel, Abraham Kaplan etc.) că unor încline□i asemănătoare !i se supune □ i cercetătoruî din □tiin□ele naturii □ i că, în pofida unor dificultă□i incontestabile, judecă□ile obiective sînt posibile □ i în □tiin□ele social□ umane. De altfel, aceasta este chiar menirea distinc□iei emic/etic operată în antropologia culturală: de a□i face pe cercetător să rupă cercul subiectivită□ii, din care părea la un moment dat să nu aibă ie□ire, c. în filosofia culturii, studiul v. s□a dezvoltat pînă la condi□ia. de disciplină de sine stătătoare, sub numele de "axiologie" (gr. *axios,* "care merită", "care e demn de ceva"). Contribu□i de seamă la întemeierea acestei discipline a adus, ia începutul sec. XX, □coala de la Baden, prin Hein□ rich Rickert (Zwei Wege der Erkenntnistheorie, 1909; Vom System der Werte, 1913 etc.) □ i Wil□ helm Windelband (Prăludien. Aufsätze und Reden, 1911; Einleitung in die Philosophie, 1914; etc). în viziunea acestora, v. umane — adevărul, frumosul, binele etc. — constituie un fel de repere absolute, de care fiecare popor s□ar apropia prin intermediul culturii proprii, în decursul istoriei. Pe altă pozi□ie s□a situat Petre Andrei {*Filosofia valorii,* scrisă: 1918, tipărită postum: 1945). La filosoful român, cultura este cea care integrează □ i orientează v. (nicidecum invers), cultura, ia rîndul ei, exprimînd idealul na□iunii. în ge□

neral, abordările filosofice ale v. pun in evidență calitatea omului de ființă creatoare. De aceea, Eduard Spranger, Tudor Vianu □a. clasificau v., după tipurile de activitate umană, în v. economice, politice, artistice, morale etc. Odată cu progresele sociologiei □ antropologiei, axiologia □□a mutat accentul "pe aspectul sbcial□rela□ional al v. *d.* Fiind o" rela□ie cu o pregnantă dimensiune socială, v. s□a bucurat de o tratare amănunțită în □tiin□ele comportamentale: în sociologie, în psihologia socială □ mai ales în antropologia culturală. V. este o rela□ie socială pentru că nu orice op□iTrîe7do7iH□ă sau apreciere individuală' se recomandă prin consisten□a, cifiufriai acelea care merg în consens cu op□unile,'dorin□ele, sau aprecierile de grup. Un sistem valoric angajează o comunitate umană □ o tradi□e. Acest fapt scoate v. de sub spectrul subiectivită□i arbitrare, fără a□ anula însă condi□ia de ipostază subiectivă a culturii. Există un imanent "nu □tiu ce" care face ca mai multe culturi, subzistînd în acela□ areal ecologic □ influen□îndu□se între ele în egală măsură, să se deosebească, totu□, unele de altele. Problema aceasta l□a preocupat pe antropologul Clyde Kiuckhohn *(A Comparative Study of Values in Five Cultures,* 1951). întrucît explica□ia func□ionalistă {la nevoi asemănătoare — culturi asemănătoare) nu mai putea opera, deosebirile au fost puse de Kiuckhohn pe seama unui latent complex de factori lăuntrici, constîndin op□uni preferiri□jdeâiuri diferite. A□a s□a născut un amplu proiect de cercetare comparativă a v. Spre a fi deosebite de v. individuale, celede grup au fost "numite "orientări valorice". Acestea, la'rîrîdul lor, se impart în orientări "dominante '{categorii mari de v.") □ orientări variante (diferen□iabile după etnie, clasă socială, rol etc). Orientările valorice dominante" reprezintă un *patiern* universal al orientărilor valorice umane. Flo□ rence Kiuckhohn a elaborat un asemenea *pattern* compus din cinci orientări; le prezentăm, consemnînd după fiecare, în paranteză, □ "solu□ile tip": a. Predispozi□i înnăscute (rău, nici bun nici rău, bun); *b.* Rela□ia omului cu natura (omul supus naturii, omul integrat în natură); c. Dimensiunea timpului (orientare spre trecut, orientare spre prezent, orientare spre viitor); d. Tipul de personalitate pre□uit (care fiin□ează, care fiin□ează întru devenire, care înfăptuie□te); □ e. Modalitatea rela□iei cu semenii (lineală, colaterală, individualistă). Constituind o realitate latentă, lumea v. nu poate fi cunoscută decît în mică parte prin observarea tacită. în această împrejurare, devine necesarăjdosh" re a eh e st TonâîeToX"| psl□h~o)~soc i o l o g i ce,* (Gh.G.) • 2. în sociologie sînt analizate v. incluse, de regulă, într□un sistem de preferin□e ale unei persoane, grup social sau comunitate. Atît pentru E. Durkheim, cît □ pentru M. Weber, v. trebuie considerate de către socio□ log ca *fapte sociale* cu un rol esen□ial în asigurarea unită□i sociale. V. colectivită□i sînt inculcate membrilor săi (însu□ite, împărtă□ite) □ prin aceasta este asigurată în mare măsură ordinea socială, unitatea func□ională a societă□i. V. nu sînt deci, în această viziune, preferin□e subiective individuale, ci preferin□e socializate, supra□ individuale, care sînt transmise □ promovate prin mecanisme sociale. V, se referă la *stări* sau *moduri de ac iune* considerate a fi dezi□ rabile. Ele au un rol esen□ial în orientarea ac□unilor umane, în stabilirea obiectivelor □ scopurilor de atins, a strategiilor, metodelor căilor de ac□une. Din acest motiv, în sociologie v. sînt adesea invocate ca un important factor explicativ. în sociologia lui Max Weber, v. par adesea să reprezinte punctul de pornire ale explica□iei sociologice: op□iunile valorice pe care un actor social le face sînt responsabile de orientarea ac□unilor sale □ deci pot fi invocate ca factori explicativi. Tradi□ia webe□ riană a influen□at In mod special abordarea sociologică americană, mai ales prin T.□Par□

sons. După cum remarcau însă R. Boudon □ Bourricaud, recursul la v. constituie adesea pentru sociologi un *deux exmachina;* orice fenomen social este explicat prin v. actorilor. 'D'e□ vr*âu"uri rol explicativ foarte important, ele trebuie la rîndul lor să fie explicate. Ele reprezintă expresia subiectivă, individuală si □colectivă a modului dezorganizare a sistemelor social□umane, a condi□ilor lor de 'func□ionare. Nu putem astfel explica familia monogamă prin v. care stau la baza ei, ci prin particularită□ile umane □ sociale, inclusiv demografice, care au impus monogamia ca formă de organizare a familiei în cea mai mare parte a societă□i umane. V, unei persoane, grup, colectivită□i tind să se constituie intr□un sistem ierarhizat de preferin□e, alături de v. fiind incluse □ preferin□ele între v. Prin însu□ caracterul lor de dezirabilitate, v. tind să ia o formă normativă, să fie exprimate sub formă de norme de ac□iune, Pentru a desemna complexele de v. □ norme care reglementează un sistem de activită□i se utilizează adesea termenul de *sistem valorico normativ.* Există discu□i în ceea ce prive□te coeren□a sistemului de v. a! unei colectivită□i sociale. Sistemul de v. al unei persoane, grup sau colectivită□i, de□, în mod normal, tinde spre o cre□tere a coeren□ei sale interne, este fundamental contradictoriu, fapt care exprimă contradic□ile reale ale organizării sociale, orientarea diferită a subsistemelor vie□i sociale, a grupurilor □ claselor sociale. Tematica v. apare în analiza *situa iilor de* c^^neTopliuneăjffreJfiiurrde" 'via□ala'hîveTui individualului sau op□uni între" sisteme politice, economicele nivel colectiv, Op□unea între v. este expresia subiectivă a unui *determinism pluralist* în cele mai multe dintre situa□i, indivizii, grupurile, colectivită□ile pot opta intre mai multe căi de dezvoltare, e□ *valuarea* dezirabilității lor fiind esen□ială. Datorită importan□ei v. în dinamica vie□i sociale, sînt multe studii sociologice care au ca obiect Identificarea configura□ilor de v., a dinamicii acestora în timp, cît □ a varia□iei lor în cadrul unei colectivită□i. în ce măsură, de exemplu, v. egalită□i caracterizează o colectivitate? Care este con□inutul concret al acesteia? Pînă la ce limită egalitatea este considerată a fi dezirabilă? □i, în cazul acestui exemplu, problema de lămurit în ultimă instan□ă este: în ce condi□i egalitatea devine mai mult sau mai pu□in dezirabilă? *V. antropologie culturală, atitudine, cultură, normă, tradi ie orală.* C.Z.

VARIANTĂ (ANOVA) □I COVARIAN□Ă (ANCOVA) tehnici de analiză statistică a datelor avînd func□ia principală de a compara mediile aritmetice a două sau mai multe e□antioane, grupuri independente de scoruri sau mul□imi de scoruri, ob□inute în două sau mai multe momente de măsurare, □ de a testa diferen□ele dintre medii. Se aplică scorurilor ob□inute în investiga□i bazate pe: experimente în oare subiec□i sînt aloca□ aleator pe tipuri d« tratamente (variabile independente) selectate de analist; studii comparative al căror scop este de a constata diferen□ele dintre popula□i natural constituite; anchete care urmăresc să descrie distribu□ia răspunsurilor dintr□o singură popula□ie sau di□ feren□ei dintre răspunsurile subiec□ilor repartiza□i pe subclase în aceea□ popula□ie; analize de tip pretest — posttest ale efectelor unor interven□i sociale; studii longitudinale în care datele sînt colectate prin aplicarea repetată a aceleea□ scale pe acela□ e□antion sau pe cohorte. Operarea cu o singură variabilă dependentă este specifică pentru *ANOVA* simplă, pe cînd implicarea a două sau mai multe variabile dependente conduce la *ANOVA* multiplă *(MANOVA).* Aplicarea tehnicii statistice presupune: normalitatea distribu□iei datelor, e□antioane aleatoare independente, abateri echivalente la nivel de popula□ie. Pen□ tru a□ în□elege calea de utilizare în

prelucrarea datelor, este necesar să se descrie modelul general □i să se prezinte testele de semnifica□ie □i modul de estimare a efectelor. • Tehnica *ANOVA* se bazează pe modele lineare care prezintă reparti□ia scorurilor unei variabile pe componente prespecificate." Să considerăm un exemplu i□potetic în care măsurăm intensitatea atitudinii fa□ă de economisirea de energie electrică in trei grupuri (gi, g2, g3) diferen□ate ierarhic în func□ie de nivelul de instruire tehnică prealabilă a subiec□ilor, astfel că gi > ga > g3 (nivelul de instruire tehnică a subiec□ilor din gi mai mare decît în *gz* care□i mai mare decît g3). Fiecare subiect dintr□un grup se caracterizează printr□un scor pe scala de măsurare a intensită□ii atitudinii. Pe această bază calculăm mediile separat pentru cele trei grupuri (sau e□antioane) □i o medie globală (ignorînd apartenen□a de grup). Totodată, admitem că grupurile au un număr egal de subiec□i. Din moment ce am presupus că popula□iile din care au fost extrase e□antioanele au aceea□i devia□ie standard, putem considera doi esti□matori independen□i ai v. comune ce le este specifică. Un estimator este media ponderată a v. din cadrul fiecărui grup, pe cînd celălalt implică v. mediilor separate ale grupurilor considerate ele însele ca scoruri în raport cu media globală. Testul de semnifica□ie aplicat în *ANOVA* solicită compararea acestor doi estimatori ai v. la nivel de popula□ie, ipoteza nulă asertînd echivalen□a mediilor celor trei grupuri. Dacă testul relevă că grupurile au medii diferite, analistul poate estima diferen□ele dintre ele □i respinge ipoteza nulă. Pentru aceasta se procedează la raportarea celui de al doilea estimator la primul. A admite ipoteza nulă înseamnă a ob□ine un rezultat ai raportului egal cu unitatea. Dacă mediile popula□iilor diferă, atunci al doilea estimator este mai mare decît primul, iar rezultatul frac□iei este mai mare decît unitatea □i, prin testarea acestei mărimi frac□ionare, putem ajunge la respingerea ipotezei nule. • La baza calculului celor doi estimatori se află termenul de varia□ie, care reprezintă suma devia□iilor pătrate fa□ă de medie. Varia□ia totală fa□ă, de media globală pentru toate grupurile este:

unde: N = numărul subiec□ilor; Xi = scorurile individuale ale subiec□ilor; X = media aritmetică. Varia□ia reprezintă deci o sumă pătrată nedivizată de numărul subiec□ilor. □tim însă că subiec□ii sînî repartiza□i pe categorii, grupuri sau e□antioane. Rezultă că putem face o distinc□ie între două componente ale varia□iei totale. Una se referă la varia□ia din cadrul fiecărui grup (abaterile scorurilor individuale de la media grupului), iar cealaltă la varia□ia dintre grupuri (devia□iile mediilor grupurilor de la media globală). Prima se mai nume□te □i varia□ie neexplicată, întrucît vizează fiecare grup în mod individual □i nu ia în considerare efectele variabilei care categorizează grupurile. A doua este o varia□ie explicată, întrucît se bazează pe considerarea diferen□elor dintre mediile grupurilor □i ale acestora fa□ă de media globală, adică invocă în scopuri explicative variabila care diferen□iază grupurile. Dacă grupurile luate separat sînt omogene (varia□ia din cadrul grupului este nulă sau mică) iar diferen□ele dintre ele (varia□ia dintre grupuri) sînt mari, atunci variabila care diferen□iază grupurile explică o propor□ie apreciabilă din varia□ia totală. în exemplul propus, dacă subiec□ii cu acela□i nivel de instruire au aceea□i intensitate a atitudinii, iar atitudinile diferă în cele trei grupuri, atunci varia□ia atitudinii fa□ă de economisirea de energie este explicabilă prin invocarea nivelului de instruire tehnică prealabilă a subiec□ilor. Cunoscînd nivelul de instruire tehnică a unui subiect putem prezice cu o anume

	Categorii, grupuri sau esantjoarie			Total
	Ci	C_2	Ck	
		Xta	Xm	
		X22	X2k	
Scoruri	X31	X32	X_3k	
	XN I	XN2	XNK	
Sume	I X «	2>	>	I5>
Medii				X
Nr. de subiec□	N,	N_2	Nk	N

Fig. 1: *Reprezentarea simbolică a datelor pentru ANOVA*

exactitate intensitatea atitudinii sale fa□ă de e□conomisirea de energie. Pentru a indica procedeul de calcul aplicat în *ANOVA* vom urma pa□i formula□i de H.M. Blalock *{Social Statistics,* 1972). Datele primare pentru *ANOVA* sînt incluse într□un tabel de genul celui din fig. 1.

Pe coloane sînt reprezentate scorurile fiecărui subiect (Xij) apar□inînd unei categorii (Ci, C2,...,Ck). La baza fiecărei coloane sînt prezentate sumele scorurilor indiyiduale, mediile pe categorii □i se indică numărul subiec□ilor inclu□i. în coloana "total" se specifică suma tuturor scorurilor, media globală □i numărul total de subiec□i. Considerînd datele primare incluse în acest tabel se procedează la calculul estimatorilor v. Mai întîi se calculează suma totală a pătratelor aplicînd formula:

Suma totala a pătratelor • I2>' II*.

Apoi se calculează v. dintre grupuri (categorii):

Varianta dintre grupuri =

I x» I*» II*

Na

• Varia□ia din grupuri este egală cu diferen□a dintre suma totală a pătratelor □i varia□ia dintre grupuri. Estimatorii v. comune rezultă din împăr□irea fiecărei valori ob□inute prin procedeele de mai sus la gradele corespunzătoare de libertate, respectiv: pentru varia□ia totală: (N□1); pentru varia□ia dintre grupuri: (k□1), k fiind numărul de categorii (coloane); pentru varia□ia din cadrul grupurilor: (N□K), Testul de semnifica□ie este F □i se ob□ine împăr□ind varia□ia dintre grupuri la varia□ia din grupuri. Dacă rezultatul raportului este mai mare decît unitatea, pentru a decide asupra semnifica□iei sale statistice □i asupra puterii explicative a variabilei independente se consultă tabelele statistice specifice distribu□iei F. Dacă valoarea F ob□inută din calcul este mai mare decît valoarea critică din tabele pentru (k□1) □i (N□k) grade de libertate □i la un nivel ales de semnifica□ie atunei ipoteza nulă este respinsă □i se admite că variabila independentă explică varia□ia sau că grupurile analizate diferă între ele. • *ANOVA* poate fi extinsă la cazurile în

oare se operează ou două sau mai multe variabile independente. De regulă, dar nu exclusiv astfel de analize sînt aplicabile pe date experimentale întrucîî acestea sînt obţinute în condiţii de control riguros al variabilelor. Vom considera mai întîi *ANOVA* cu două variabile independente. în exemplul propus anterior, să presupunem că am aplicat trei.procedee de informare a subiecţilor cu privire la efectele economisirii de energie şi că aceste procedee (ale căror conţinut şi aplicare nu le detaliem aici) se diferenţiază după cantitatea de informaţie activată astfel că pi > P2 > p3. Ne aşteptam ca procedeele de informare să influenţeze intensitatea atitudinii, în sensul că o creştere relativă (specificată) a cantităţii de informaţie conduce la o diferenţiere semnificativă a intensităţii atitudinii faţă de economisirea de energie.în tabelul din fig. 1 se adaugă o nouă variabilă independentă cu trei categorii reprezentate pe rînduri. Rezultă nouă celule în îabeî, fiecare avînd un număr egal de subiecţi Desigur că analiza se poate desfăşura considerînd numai datele consemnate pe rînduri pentru a testa efectele noii variabile independente. Procedeul este acelaşi ca în cazul analizei pe coloane. Totuşi, operînd cu două variabile independente, sîntem interesaţi să le analizăm împreună. A introduce o nouă variabilă în analiză înseamnă a reduce varianţa neexplicată. Totodată, ne aşteptăm ca să apară două tipuri de efecte ale variabilelor independente. Pe de o parte, sînt efectele induse separat de fiecare variabilă. Pe de altă parte, apar efecte ce trebuie puse în legătură cu combinarea sau cu interacţiunea celor două variabile. în exemplul nostru, aceasta înseamnă că pe lîngă diferenţele produse în mod separat de nivelul prealabil de instruire tehnică şi de cantitatea nouă de informaţi oferită, intervin şi cele care rezultă din combinarea acestor variabile. Altfel spus, interacţiunea dintre nivelul prealabil de instruire tehnică şi noua cantitate de informaţie se produce neuniform în rîndul subiecţilor, ceea ce este de aşteptat să ducă la variaţii în intensitatea atitudinii faţă de economisirea de energie. Rezultă că varianţa totală este echivalentă cu suma varianţei dintre coloane şi dintre rînduri a interacţiunii şi a varianţei din fiecare subclasă individualizată în celulele tabelului de categoriile celor două variabile. Calculul varianţei dintre rînduri este similar cu cel al varianţei dintre coloane. Acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre varianţa dintre subclase cu deosebirea ce se utilizează în caicul sumele fiecărei subclase. Varianţa din subclase este egală cu diferenţa dintre varianţa totală şi varianţa dintre subclase, iar interacţiunea rezultă din diferenţa care se face între varianţa dintre subclase şi varianţa însumată pentru rînduri şi coloane. Gradele de libertate, vor fi: (r-1) pentru varianţa dintre rînduri; (k-1) pentru varianţa dintre coloane; (n-1) pentru varianţa dintre subclase. (k-1) (r-1) pentru interacţiune; (N-ri) pentru varianţa din subclase; (N-1) pentru varianţa totală. Trei estimatori ai v. vor fi utilizaţi: varianţa dintre coloane, cea dintre rînduri şi interacţiunea. Testarea statistică a acestor estimatori se face tot cu ajutorul distribuţiei F în maniera prezentată. Probleme specifice se pun în legătură cu interpretarea rezultatelor statistice. Efectele variabilelor independente luate separat se numesc în statistică efecte principale, iar cele induse de combinarea lor efecte de interacţiune. Efectele principale pot fi interpretate ca efecte medii ale unei variabile independente asupra nivelului varianţei specifice celeilalte Totuşi, dacă interacţiunea lor este puternică, distincţia dintre efectele principale şi cele de interacţiune nu mai este uşor de exprimat în termeni teoretici. Astfel, în condiţii de interacţiune puternică a nivelului prealabil de instruire tehnică şi a cantităţii noi de informaţie este dificil din punct de vedere teoretic să fie ignorate diferenţele reale apărute, numai pentru că sînt invocate efec-

tele medii ale uneia sau alteia dintre variabile. Distincţia dintre efectele principale şi cele de interacţiune este aplicabilă doar în plan statistic, nu şi în analiza teoretică. Terminologia statistică nu trebuie să fie tale quale transferată în sociologie substituindu-se conceptelor teoretice specifice. în cazul nostru, cea ma, adecvată interpretare sociologică este că, atunci cînd rezultă din calcul o interacţiune statistică semnificativă, variabilele independente implicate să fie considerate ca avînd efecte comune asupra variabilei dependente, efecte care sînt prea complexe pentru a fi descrise de un model aditiv simplu. Efectele de interacţiune nu sînt diferite de efectele principale, ci exprimă acelaşi lucru în alţi termeni statistici, indicînd totodată existenţa unei relaţii mal complexe decît s-a anticipat. în situaţia în care interacţiunea nu este semnificativă statistic, cantitatea careşi corespunde este adăugată varianţei neexplicate (din subclase) iar rezultatul este luat ca numitor în fracţia de calculare a lui F. în felul acesta, creşte numărul gradelor de libertate asociate cu varianţa din subclase şi va fi nevoie de o valoare mai mică a lui F pentru stabilirea nivelului de semnificaţie statistică. • *ANOVA* poate opera cu un număr teoretic nelimitat de variabile independente. Practic apar însă dificultăţi greu de depăşit, mai ales că trebuie respectată restricţia existenţei unui număr egal de subiecţi în fiecare componentă a tabelului de clasare a datelor. Dacă avem un caz cu trei variabile independente (A, B, C), varianţa totală include: varianţile separate dintre categoriile lui A, ale lui B şi ale lui C, varianţa indusă de interacţiunile (AxB), (AxC), (BxC), (AxBxC) ai varianţa neexplicată (din cadrul subclaselor). Analiza devine şi mai complicată prin adăugarea unei alte variabile independente, sporind şi numărul testelor F pentru fiecare ipoteză. • în cercetarea experimentală este posibil ca numărul subiecţilor în fiecare categorie să fie controlat prin procedeul alocării aleatoare iar despre unele interacţiuni să se facă presupoziţii simplificatoare, ceea ce reduce din complexitatea analizei. în cercetarea sociologică este important ca *ANOVA* să fie utilizată în condiţiile în care se elimină restricţia existenţei unui număr egal de subiecţi în fiecare categorie sau subclasă. Pentru aceasta se aplică un procedeu de calcul care constă în considerarea mediilor specifice diferitelor subclase ca scoruri individuale. Sumele pătratelor şi estimatorii v. se calculează presupunînd că în fiecare celulă (subclasă) a tabelului există un singur caz reprezentat de un scor care este media aritmetică a scorurilor subiecţilor ce aparţin respectivei subclase. O dificultate apare atunci cînd există disproporţii mari între numărul subiecţilor din diferite subclase, întrucît variabilele de pe rînduri şi de pe coloane vorfi intercorelate. Varianţa explicată de variabila de pe coloane va fi explicată şi de variabila reprezentată pe rînduri, ceea ce va duce la o stare de ambiguitate, neputind distinge variabila căreia să i se acordă credit în explicarea v. comune. • *ANCOVA* este o extindere a *ANOVA* Incorporînd in analiză una sau mai multe variabile sau scale care au fost deja măsurate sau aplicate şi care oferă informaţii relevante pentru noul stadiu de cercetare. Variabila sau scala adăugată se numeşte covariată. în cercetarea sociologică; *ANCOVA* se aplică atunci cînd variabilele anterior măsurate definesc grupuri sau categorii discrete (precis delimitate) sau cînd o scală standardizată a condus la obţinerea unor date importante pentru categorizarea subiecţilor. Covarieta acţionează ca o variabilă de control, în sensul că analizăm raportul dintre o variabilă dependentă şi una sau mai multe variabile independente, eliminînd sau ţinînd constante efectele induse de o altă variabilă care ordonează subiecţi sau entităţile analizate în anumite categorii importante. Astfel, putem avea în vedere diferenţele din-

tre atitudinile subiecților față de economisirea de energie (variabila dependentă) în condiții de asimilare a unor cantități variabile de informație despre energie (variabilă independentă) controlînd efectele induse de categorizarea subiecților în funcție de nivelul anterior de pregătire tehnică (covariată sau variabilă de control). Comparația se va centra pe mediile scorurilor individuale repartizate pe categoriile covariatei. Calculele necesitate de *ANCOVA* sînt mai laborioase și nu le vom detalia aici. Utilizarea calculatorului este iminentă, mai ales în cercetarea sociologică a unor eșantioane mai mari. în general, *ANOVA* și *ANCOVA* sînt strîns legate de analiza de regresie, fiind subsumate aceluiași model matematic. Spre deosebire de analize de regresie, *ANCOVA* facilitează nu numai identificarea efectelor principale ale variabilelor independente, oi și specificarea eventualelor interacțiuni, ceea ce este foarte important pentru elaborarea de explicații teoretice pertinente. *V. clasificare multicriterială, statistică, statistică descriptivă, testarea ipotezei, regresie.* LV.

VECINĂTATE 1, în sens larg, relație de apropiere între două sau mai multe elemente într-un cadru de referință dat. 2. Relația socială constituită între persoane care locuiesc sau lucrează în apropiere. Persoanele aflate în situația de v. adoptă unele față de altele comportamente condiționate de șansele sporite de intercunoaștere și interacțiune pe care le au (cooperare sau conflict, evitare etc). Modelul tradițional al relației de v. de tip sătesc, caracterizat prin interecțiune intensă, tinde să fie înlocuit în noile ansambluri urbane prin relații de v. cu intensitate minimă, bazate pe raporturi de anonimat. Chiar în astfel de condiții relațiile de v. pot cîștiga în intensitate și încărcătură afectivă odată cu creșterea vechimii de locuire, în funcție de compoziția socială a populației învecinate și de modul în care este realizat cadrul construit pentru locuire. 3. Grup social constituit, în special în mediile cu puternică orientare comunitară (sate tradiționale, comunități etnice), structurat in baza unor puternice relații de întrajutorare și intercunoaștere, a unor proiecte comune de acțiune și a unor roluri specializate (precum "tatăl de vecinătate", casierul etc. în unele comunități săsești din Transilvania). 4. *Unitatea de* v. (Clarance Perry, 1928-1930) este considerată în teoria și în practica de sistematizare drept unitate urbanistică de bază a zonei urbane de locuit. Realizarea unei astfel de unități implică asigurarea unui raport optim între locuințele, dotările de folosință zilnică, amenajările și rețeaua stradală. Sînt urmărite în acest fei atît creșterea confortului de locuire cît și favorizarea unor relații de tip comunitar în cadrul unității de v. 5. in matematică, vecinătate a unui punct x, submulțime a unui spațiu topologic care conține o mulțime deschisă căreia îi aparține x. *V. ekistică, locuire.* **D.S.**

VICTIMOLOGIE ramură a *criminologiei,* de interes sociologic, avînd ca obiect de studiu caracteristicile victimei infracțiunii (persoana sau grupul care a suferit un prejudiciu sau i s-a adus o vătămare a intereselor sau a integrității sale corporale). Investigarea detaliată, prin studii de caz, a circumstanțelor în care s-a produs agresiunea (locul, timpul și modalitatea de comitere a infracțiunii) și, mai ales, a datelor situaționale ale victimei (sexul, vîrsta, profesia, nivelul de educație, starea civilă, condițiile materiale, starea psihică, raporturile întreținute cu infractorul: ocazionale sau frecvente etc.) aduce multiple informații în sprijinul evaluării și explicației motivelor săvîrșirii anumitor categorii de infracțiuni care se produc cu o anumită frecvență (de pildă, crimele sau violurile). Asamblarea și corelarea acestor informații, sub forma unor "modele" sau tabele predictive cu

caracter victimologic, oferă un sprijin inestimabil pentru activitatea practică de prevenție, pentru concentrarea ei, cu precădere, asupra locurilor sau persoanelor celor mai expuse agresiunilor. Studiul victimologic ai violurilor, de exemplu, a permis să se constate că acest tip de infracțiuni se produce, în majoritatea cazurilor, în condițiile unor relații prealabile între infractor și victimă, ale încrederii excesive a victimei în "bunele intenții" ale agresorului, în ușurința cu care privește ea invitația acestuia în medii străine • — de unde și ideea unei responsabilități împărțite între infractor și victimă. V. capătă în prezent din ce în ce mai multă pondere în analizele criminalistice, în studiile medicinei legale și în cercetările sociologice din domeniul delincventei, mai ales prin a-a-numitele anchete sociale cu privire la "victimizare", care îți propun estimarea numărului de infracțiuni contra persoanelor ori bunurilor acestora, neraportate sau trecute sub tăcere de victime datorită sentimentelor de rușine, teamă ori culpabilitate împărțită cu agresorul. Datele culese prin intermediul acestor anchete permit evaluarea cantitativă și calitativă a tendințelor fenomenului infracțional care nu sînt consemnate în statisticile oficiale. *V. criminalitate (sociologia criminalitș ii).* S.R.

VI1TOROLOGIE analiză a manifestărilor unor evenimente mai mult sau mai puțin previzibile ce se vor desfășura în viitor, într-o perioadă de timp determinată. Acest segment de timp care este viitorul a preocupat din totdeauna oamenii. în antichitate, de exemplu, întîmplărilor și evenimentelor viitoare li se acordau o mare însemnătate, într-un fel de ele depinzînd acțiunile prezentului. Celebrul oracol de la Delphi juca rolul unui îndrumător înainte de războaie, călătorii sau alte evenimente de importanță. în epoca actuală, interdependența proceselor constitutive ale societăților și globalizarea relațiilor economice, sociale, militare au condus la apariția unui cîmp distinct de investigație în forma v. O. Flechtheim lansează în 1943 termenul de *futurologie* pentru a desemna suma preocupărilor cu caracter științific legate de investigarea viitorului. Accepții diferite ale intereselor de cercetare a viitorului, atît în conținut cît și în privința gradului de formalizare și normativitate, sînt utilizate în paralel sub termeni precum prognoză, prospectivă, conjunctură, Demersul cercetării științifice a viitorului are drept specific un orizont net particular față de alte științe. Cîmpul său de studiu se află într-o multiplă indeterminare. Datorită modificărilor bazelor epistemologice ale științelor moderne, viitorul este privit într-o manieră probabilistă, fiind aproximabil prin pluralismul posibilităților evenimențiale. Astfel s-a formulat sintagma "viitorilor posibili", ca și dihotomia viitori dezirabili — viitori indezirabili. Generarea de noi și noi metode din ce în ce mai formalizate de a surprinde în cîmpul probabilităților acele evenimente posibile și dezirabile a evidențiat existenta unor tendințe față de care se pot circumscrie evoiutule viitoare. Parte din rcoste evoluții se pot subsuma unor legii £t parte nu acestj din urmă fenomene fund parțial controiao le Din această perspectivă, unele sisteme sociale au adaptat ca sistem de control al macroevenimentelor economice și sociale planificarea. Ea se aplică unor perioade de timp determinate (cel mai frecvent 5 ani), avînd în vedere supoziția controlului punctiform al evoluției și dezvoltării. Acest interval este o anticipare normativă a viitorului pe termen scurt. Mai există în studiul viitorului abordări pe termen mediu (6-15 ani) și pe termen lung și foarte lung (perioade de peste 16 ani) *V. planificare, predic ie, prognoză.* **I.A.P.**

VIOL raport sexual impus de o persoană de sex masculin unei persoane de sex feminin, prin constrîngerea acesteia sau profitînd

de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa. în majoritatea societăţilor este considerat o infracţiune gravă, deţ din motive diferite. în legea talmudică se făcea distincţie între seducţie ţ v. incriminîndu-se în mod deosebit valoarea unei virgine. în unele triburi africane, v. este aspru sancţionat fiind considerat o violare a drepturilor de proprietate, femeia aparţinînd ori tatălui, ori soţului. în unele societăţi v. este permis multe popoare antice aveau obiceiul violării femeilor din teritoriile cucerite, iar printre unele triburi americane, v. de către 20 de bărbaţi sau mai mulţi este prevăzut ca pedeapsa pe care un soţ o aplică soţiei adultere. în legislaţia modernă, v. constituie o atingere a persoanei, fiind tratat ca infracţiune contra moravurilor, pedepsită cu privarea de libertate. în acelaţ timp, există o serie de circumstanţe agravante: dacă fapta a fost săvîrşită de mai multe persoane, dacă victima a fost minoră, dacă autorul are legături particulare cu victima (care se afla în îngrijirea, ocrotirea, educarea, paza sau tratamentul acestuia), dacă s-a cauzat vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii dacă a avut ca urmare moartea sau sinuciderea victimei. în cazul în care partea vătămată este minoră, cu deficienţă mintală sau cu lipsa discernămîntului privind consecinţele fizice ale raportului sexual, consimţămîntul nu este relevant. Tentativa se pedepseţte. *V. abuz, avort.* **L.M.**

VIOLENTA utilizarea forţei ţ a constrîngerii de către un individ, grup sau clasă socială în scopul impunerii voinţei asupra altora. Date fiind multiplele sale conotaţii în limbajul cotidian sau ţtiinţific, v. dobîndeţte semnificaţii particulare în funcţie de contextul de referinţă în care îţ fixează sensul. 1. Din punct de vedere juridic, v. caracterizează folosirea forţei fizice sau a autorităţii personale pentru a produce un prejudiciu sau o vătămare integrităţii unei persoane (v. criminală, omucideri, loviţ răniri voluntare, violuri etc). 2. în socioiogia politică, a claselor ţ a relaţiilor internaţionale, v. semnifică un mijloc coercitiv utilizat pentru asigurarea dominaţiei de clasă sau pentru dobîndirea unei poziţii dominatoare concretizat sub forma războaielor de cucerire terorismului internaţional ţa. (v. colectivă sau instituţionalizată); în acest sens, materialismul istoric, ca parte integrantă a ideologiilor comuniste, subliniază rolul v. în istorie, considerînd că ea este legată de urmărirea unor scopuri dependente de o serie de condiţii obiective ţ subiective, de strategia care trebuie adoptată în anumite împrejurări revoluţionare etc. 3. în antropologia culturală, v. este echivalentă cu constrîngerea exercitată de o anumită comunitate culturală asupra alteia sau de un anumit sistem normativ asupra altora, prin intermediul unor agenţi represivi cu caracter economic, politic sau spiritual, în scopul adoptării modelului dominator. 4. în psihologie v. desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, in urma unor frustrări (pentru Freud, de exemplu, "conflictul oedipian" e,ste însoţit de dorinţa inconştientă a copilului.de a omorî pe toţi aceia care se opun realizării dorinţei lui de afecţiune maternă), tendinţe de frustrare ţ conduite (auto)agresive caracterizează ţ pe sinuciga-ţ, sinuciderea reprezentînd un tip de v. noncriminală, privată, care are ca scop suprimarea voluntară a vieţii unei persoane. în sociologie, v. nu este considerată numai o resursă a puterii claselor sau grupurilor privilegiate, oi ţ un mijloc compensator la care recurg clasele ţ grupurile sociale defavorizate (atunci cînd promovarea intereselor lor nu se poate realiza pe căi "normale") sau *marginalizate,* constituite din indivizi lipsiţi de resurse, neintegraţi social ori socializaţi în ... mod deficitar (ca o reacţie de compensare faţă de situaţia stigmatizantă ţ deci, deviantă în care se află). Absenţa accesului la mijloacele instituţionalizate de realizare a scopurilor

socialmente dezirabile constituie motivul pentru oare aceţti indivizi recurg la mijloace ilicite, ilegitime, adeseori violente, prin intermediul cărora pot dobîndi acces la "oportunităţi sociale"; v. este astfel, o consecinţă a marginalizării, a proceselor de dezorganizare socială, a anomiei ţ neintegrării sociale, manifestîndu-se prin comportamente agresive care încalcă legea sau codurile normative nescrise. V, este utilizată în sociologie ţ în alte contexte interpretative în afară de cel menţionat: v. *maritală* ori *familială:* ansamblul conflictelor din grupul familial care au ca efect maltratarea partenerului sau a copilului; v. *protestatară:* acţiunile violente întreprinse de grupurile minoritare ca răspuns la prejudicii ţ discriminări etnice ori rasiale; v. *socializată:* dobîndirea tehnicilor care implică v. *colectivă* prin intermediul mass-media; v. *simbolică:* noţiune introdusă de sociologul francez Pierre Bourdieu pentru a caracteriza autoritatea sau influenţa culturală exercitată de clasele dominante în scopul asigurării puterii; v. *structurală* termen utilizat de sociologul francez Madeleine Grawitz cu referire la procesul de menţinere în ţările subdezvoltate a unor structuri economice care favorizează neoţcoloniatismul. *V. acultura ie, agresivitate, autoritate, coerci ie, for ă socială, frustrare, putere, război.* S.R.

VIRSTA timpul scurs de la naţterea unei persoane pînă la un anumit moment de observare. V. constituie o variabilă demografică foarte semnificativă în anchetele sociologice, în mod obiţnuit se iau în considerare copilăria, adolescenţa, tinereţea, maturitatea ţ bătrîneţea. Trecerea de la un stadiu de v. la altul se face prin rituri de trecere, asupra cărora au atras aţenţia etnologul francez Arţnold Van Gennep (1873ţ1957) ţ, la noi în ţară, etnograful ţ sociologul Ion Chelcea (1902ţ1990). în funcţie de v., în fiecare societate se fixează: ţcolarizarea obligatorie, majoratul, satisfacerea serviciului militar, admiterea în cîmpul muncii ţ ia concursul pentru ocuparea anumitor funcţii, ieţrea la pensie. Aţa cum se precizează în *Dictionnaire de sociologie* (Paris, A. Colin, 1991) editat de Gilles Ferreol, trebuie făcută distincţia între "efectul de v," (îmbătrînirea biologică) ţ "efectul de generaţie" (influenţa contextului spaţio-temporal). *V. cohortă, genera ie, rit.* S.C.

A

XENOCENTRiSM preferin□ă pentru idei □i produse străine. Opusul egocentrismului. X. se poate manifesta în raport cu un alt grup din cadrul unei societă□i sau în raport cu altă societate. El semnifică o stare de neadaptare socială, de refuz total sau par□ial al simbolurilor, valorilor □i normelor unui grup sau chiar ale unei societă□i. Atitudinile xeno□centriste predispun indivizii la părăsirea grupului din care fac parte. *V. etnocentrism.* **I.Mih.,,**

XENOCRA□IE termen frecvent utilizat de către Eminescu în analizele sale politice de la "Timpul", oficiosul Partidului conservator. O pătură superpusă, observa el, poate func□ionа în regim de "Xenocra□ie" *(xenos* = străin, *cratos* = putere), adică de "putere înstrăinată" în raport cu via□a □i interesul societă□ii locale. X. înseamnă, deci, ia Eminescu, trei lucruri: a. *putere înstrăinată* de poporul asupra căruia o clasă î□i exercita domina□ia: *b. putere locală subordonată* unei puteri străine ("putere delegată"), cu scopul de a promova pe plan local interesele domina□iei străine; *c. puterea exercitată de străini* într□o □ară ocupată nu cu for□a armelor ci prin "strecurare" □i "cucerire" progresivă de institu□ii, pozi□ii □i pîrghii în sinul societă□ilor locale. *V. elită, circula ia elitelor, compensa ia muncii, pătură superpusă, selec ie socială negativă.* I. B.

XENOFOBIE (gr. *xenos,* "străin" □i phobos, "spaimă", "teamă"), atitudine de teamă, respingere □i/sau ură fa□ă de persoanele străine de grupul etnic din care face parte subiectul; suspiciune, respingere fa□ă de comportamente, institu□ii, forme culturale (obiceiuri, limbă, idei etc.) considerate a fi străine în raport cu ceea ce este nativ, autohton. Defini□ia "străinului" ca persoană sau grup depinde de criteriile de identificare operante în rela□ile dintre grupuri sociale la un moment dat. Străini, ca obiect al atitudinilor x., pot fi persoanele apar□inînd unor popoare sau entită□i politico□statale diferite de ale subiectului (de ex. cetă□eni ai altor state) sau concetă□eni de altă rase, na□ionalitate, etnie în cadrul aceleia□i entită□i statale. X. este un fenomen individual □i colectiv, o componentă a rela□ilor inter□etnice, o formă particulară, extremă, de manifestare a *prejudecă ilor i discriminărilor* etnico□rasiale, a *egocentrismului.* Manifestările de x, au fos! analizate in sociologie □i în psihologia socială după modelele teoretice aplicate in studiul fenomenelor de prejudecată □i discriminare. Nume□

roase studii de acest fel au avut ca obiect fenomenele de antisemitism, formă frecventă de x. în continuarea analizelor iniţiate de G, Simmel (1908) ai A. Schutz *(The Stranger,* 1944), cercetări particulare au documentat instituţia socială complexă a "străinului" în societăţi şi condiţii istorice diferite. Atitudinile' faţă de cei identificaţi ca străini sînt ambivalenţe, implicînd şi recunoaşterea contribuţiilor sociale pozitive, acordarea de privilegii, toleranţa faţă de diferenţele culturale etc. Atitudinile x. apar frecvent în situaţii de schimbare socială rapidă, de crize economice şi politice, în perioade de război etc. în astfel de situaţii, străinilor le sînt atribuite uneori roluri specifice instituţiei sociale a "ţapului ispăşitor". X. este analizată, de asemenea, în relaţie cu procesele de formare a entităţilor politice care se legitimează prin ideologia "naţionalismului etnic" (E.K. Francis, *In terethnic relations. An essay in Sociologica! Theory,* 1976). X. este asociată, în aceste situaţii, cu manipularea politică a sentimentelor de nativisr.i, etnocentrism, ataşament faţă de tradiţiile culturale autohtone. în ideologiile naţionaliste extremiste, fasciste, x. este prezentată ca un important principiu de organizare socială a statului etnocratic. Uneori, x. este corelată cu termenul de rasă, care, în limbajul şi în conştiinţa comună se referă la grupuri sociale diferite între ele, sursa diferenţelor fiind redusă la atribuirea unor strămoşi comuni, deseori subiect de speculaţii mitice. Confuziile şi prejudecăţile legate de această accepţie a termenului de rasă sînt întreţinute şi amplificate de ideologiile rasiste. Conform acestor ideologii, diferenţele de rasă, presupuse ca evidente şi imutabile, stau la baza diferenţelor culturale dintre grupurile sociale şi sînt, ca urmare, aspectul esenţial al sistemului de stratificare socială. Rasa de apartenenţă este considerată ca superioară tuturor celorlalte grupuri etnice, lingvistice, religioase etc. socotite în bloc ca' aparţinînd unor rase inferioare, impure; această inferioritate "naturală" justifică şi presupune măsuri de protejare a raselor superioare prin izolarea, *segregarea* şi eventual exterminarea raselor inferioare. Iniţiate de lucrările lui A. Gobineau şi H.S. Chamberlain în a doua jumătate a sec. al XIXlea, ideologiile rasiste au primit o prioritate teoretică şi o aplicare practică dusă pînă la genocid în politica naţionalsocialismului german. Reproducerea inegalităţilor economice, politice, de clasă socială dintre grupurile sociale constitutive majorităţii societăţilor contemporane, duce şi la menţinerea prejudecăţilor şi a *discriminărilor* rasiale, la generarea conflictelor rasiale, ca formă specifică de manifestare a conflictelor sociale.Datorită conotaţiilor negative date de ideologiile rasiste conceptului de rasă, în sociologia contemporană există tendinţe de evitare a folosirii acestui concept considerat de A. Montagu drept "cel mai periculos mit" inventat de om. Pentru denumirea proceselor sociale prin care se condiţionează alegerea partenerului de mariaj (cu consecinţe asupra descendenţei şi a transmiterii anumitor caractere ereditare) sînt folosite conceptele de grup etnic, naţionalitate, clan, comunitate. *V. discriminare, distan ă socială, minorită i sociale, prejudecată, rasă, segrega ie, ap ispă itor.* G.N.

ZONĂ parte dintr-un teritoriu delimitată pe baza unuia sau mai multor criterii. Noţiunea de z. capătă semnificaţii diferite în funcţie de disciplina ştiinţifică la care se raportează. Astfel, putem distinge: z. *geografică,* delimitată prin caracteristici fizice precum: clima, solul, vegetaţia ş.a.; z. *ecologică,* caracterizată prin anumite calităţi referitoare la viaţa unei specii vegetale sau animale; ea poate circumscrie un ecosistem; z. *etnografică,* delimitată pe baza particularităţilor comune privind portul, obiceiurile, uneltele, construcţiile etc; z. *economică,* definită prin valorificarea superioară a unor resurse minerale (z. carboniferă, z. petrolieră etc); z. *administrativă* (ex. judeţul). în interiorul unui oraş putem distinge z. funcţionale, după profilul dominant: *z.* administrativă, z. industrială, z. comercială, z. rezidenţială (locuinţe), z. culturală, z. de agrement. Centrele urbane, in funcţie de mărimea lor, amploarea şi diversitatea activităţilor, îşi creează z. de *influen ă* în regiune. De asemenea, z. poate circumscrie în teritoriu sisteme de aşezări, cum sînt *sistemele de convergen ă de gradul I,* care cuprind aşezările rurale şi urbane locale, legate de un centru polarizator (ia nivel judeţean); *sisteme de convergen ă de gradul II,* care înglobează sistemele de convergenţă de gradul I pe o treaptă superioară, prin integrarea lor in fluxurile regionale; *sistemele de convergen ă de gradul III,* care integrează sistemele de mai sus în marile circuite la nivel naţional. • în cadrul cercetărilor sociologice întreprinse în ţara noastră, conceptul de z. a.fost definit şi utilizat, mai ales, în legătură cu studierea proceselor urbanizării. De fapt, cele mai frecvente cercetări de tip zonal sînt cele referitoare ia urDanizarea zonelor înconjurătoare ale oraşelor şi la dezvoltarea aşezărilor urbane nu ca simple oraşe, ci ca regiuni urbanizate (D. Abraham, 1391). Cercetări zonale importante au fost făcute în legătură cu urbanizarea *(Procesul de urbanizare In România. Zona Slatina Olt,* 1970; te *processus d'urbanisation en Roumanie,* 1974). După Al. Bărbat, în delimitarea unui "ansamblu zonal", se pot distinge două criterii principale: a. criteriul z. *de influen ă urbană în teritoriu* (sau al zonei de convergenţă urbană); *b.* criteriul *tipurilor zonale complexe.* Primul criteriu pleacă de la ideea că fiecare aşezare urbană îşi are "mediul său regional" (respectiv rural), "hinterlandul" său, spaţiul său de influenţă şi de predominare. Al doilea criteriu presupune clasificarea unui ansamblu teritorial în z. *specifice,* puţind include compartimente diferite: unele urbane, altele in curs de urbanizare, unele de un ruralism pur, iar altele implantate cu mici centre industriale sau de tip urban.

"Nu nivelul atins sub aspectul urbanizării ar fi criteriul determinant al delimitării zonale, ci *specificitatea i poten ialitatea geografică, economică, demografică i spirituală* a complexului teritorial dat. Putem avea în vedere aici o anumită poziție sau un caracter funcțional specific al unui teritoriu, făcînd parte dintr-o întindere mai vastă, o specificitate dinamică în funcție de anumite variabile și valori caracteristice în dezvoltare, un anumit stadiu pe linia dezvoltării istorico-economice sau, privind prospectiv problemele, în funcție de perspectiva ce i se deschide complexului zonal, respectiv prin condițiile obiective ce-i sînt date sau prin factori interni și externi ce ar putea interveni în dezvoltare" (Al. Bărbat, *Cercetarea sociologică zonală,* 1972). H.H. Stahl consideră că "din punct de vedere zonal ceea ce ne interesează nu este numai orașul și periurbanul său, ci zone cu mult mai largi, în speță, județele în totalitatea lor". Aceasta aduce și o contribuție importantă la elaborarea metodologiei cercetărilor interdisciplinare zonale (H.H. Stahl, *Teoria i practica investiga iilor sociale,* voi. II, 1975). *V. ecologie (urbană), ekistică, monografie sociologică, ora , sat, urbanizare,* I.F.

ZVON afirmație prezentată drept adevărată fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Z. sînt puse în circulație pentru că au o dublă funcție: de a explica și de a atenua anumite tensiuni emoționale. De exemplu, calomnierea unei persoane are ca efect atenuarea urii ce i se poartă. Circulația z. este dependentă de contextele societale (credibilitatea instituțiilor sociale, sistemul de organizare și circulație a informației formale, tipurile raporturilor de putere), de trăsăturile de personalitate ale indivizilor și de nevoile psihosociologice ale indivizilor și grupurilor. Lucrările lui Allport și Postman (1965) au pus in evidență trei legi de transmitere a z.: *a. legea sărăciei sau nivelării* (pe măsură ce z. circulă, el tinde să devină mai scurt, mai ușor de înțeles și de relatat); *b. legea accentuării* (întărirea anumitor detalii, care dobîndesc un loc central în semnificația z.); c. *legea asimilării* (conservarea și reorganizarea informațiilor în jurul unor motive centrale). Asimilarea se poate face la tema centrală, prin condensare, prin anticipare și prin stereotipuri verbale. Z. tind să se ajusteze intereselor individuale, apartenenței sociale sau rasiale, prejudecăților personale ale celui care le transmite. Cercetările lui Allport și Postman au arătat că indivizii oare propagă z. se confruntă cu dificultatea de a sesiza și de a reține în obiectivitatea lor elementele lumii exterioare. Pentru a putea să le utilizeze, ei trebuie să le restructureze și să le ajusteze modelului lor de înțelegere și intereselor lor proprii. Cercetările lui Kapferer (1987) au arătat că circulația z. se bazează pe trei condiții esențiale; credibilitatea, aparența de adevăr și dezirabilitatea conținutului informației. Circulația z. apare ca un sistem de canalizare a fricii și incertitudinii în fața unor situații ambigue. Circulația z. este corelată cu forme, cantitatea, calitatea și credibilitatea informației oficiale sau formale. Cu cit aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puțin credibilă, cu atît se intensifică propagarea z. Din acest motiv, în societățile totalitare care monopolizează informația formală, z. au o mare răspîndire. Uneori ele sînt lansate de mijloace de propagandă ale statului totalitar pentru a provoca anumite atitudini și comportamente care ar fi mai greu de obținut prin utilizarea mijloacelor formale. Circulația z. se restrînge atunci cînd există posibilitatea verificării rapide a adevărului unei informații. V. *comunicare, influen ă socială, informa ie.* I. Mih.

INDICATORI

» DEMOGRAFICI «
» ECONOMICI «
SOCIALI SI SOCIOLOGICI

INDICATORI DEMOGRAFICI

Vladimir TREBICI

- **POPULA□IA. STĂRI □I STRUCTURI**

Popula ia (P) este ansamblul sau colectivitatea de locuitori ocupînd un anumit teritoriu (S): cazul cel mai general este *popula ia na ională.*

Subpopula ia (P_x □ *P)* este o frac□une din această popula□e, constituită după o caracteristică oarecare (demografică, socială, economică etc.) cum ar fi popula□ia masculină □ feminină, popula□ia tînără, adultă □ vîrstnică, popula□ia□activă □ inactivă, popula□ia urbană □ rurală.

Structura popula iei este o reparti□e după o caracteristică oarecare (I): structura pe sexe □ vîrste, structura după stare civilă etc. Descrierea structurii se face cu mijloacele clasice ale statisticii: reparti□e, medie, mediană, quartile, decile etc.

Starea popula iei este situa□ia ei numerică consemnată la un moment dat de timp, de obicei cu prilejul recensămîntului popula□ei. Starea este modificată în permanen□ă de *mi carea popula iei* (naturală □ migratorie). Raportul dintre starea popula□ei □ mi□carea ei este desemnată de raportul dintre *stocuri* □ *fluxuri.*

Popula□e la recensămînt (P_c)

Numărul popula□ei la recensămîntul popula□ei, pe baza înregistrării individuale □ a prelucrării corespunzătoare. La recensămîntul popula□ei □ al locuin□elor din 7 ianuarie 1992 numărul popula□ei a fost de 22.760,449.

Popula□e medie (P)

Numărul popula□ei ia mijlocul perioadei, de obicei, la mijlocul anului, calculat fie ca medie aritmetică a numărului popula□ei la începutul □ sfîr□tul anului, fie prin luarea în considerare a mi□cării popula□ei în decursul anului. în publica□ile statistice figurează ca "popula□ia ia 1 iulie" a anului respectiv. Acesta este numărul popula□ei folosit la calculul ratelor demografice (de mortalitate, natalitate, nup□ialitate, divor□ialitate etc). în 1991 popula□ia medie a României a fost de 23.185,084.

Populaţie la un moment de timp (P„ P_{lt1})

Număr estimat al populaţiei la 1 ianuarie al fiecărui an: P_u, = P, + A, in care P, □ numărul populaţiei la '1 ianuarie anul anterior, P_M □numărul populaţiei la 1 ianuarie al anului următor, iar A □creşterea totală (sporul total) a populaţiei intre cele două date. compusă din creşterea naturală □ creşterea migratorie. în perioada intercensitară 5 ianuarie 1977 □ 7 ianuarie 1992, populaţia României a crescut cu 1.200.539 persoane fată de 21.559.910, cit a fost numărul ei la 5 ianuarie 1977. în această creştere totală 1.977.202 a reprezentat creşterea naturală □ □776.663 creşterea migratorie (negativă). Pentru proiectările demografice se foloseşte numărul populaţiei la 1 ianuarie □ nu numărul la 1 iulie.

Densitatea geografică (aritmetică) a populaţiei (d)

Numărul de locuitori ce revine pe unitate de suprafaţă, după formula: $d = \frac{p}{S_{\{km"\}}}$, ta recensămîntul populaţiei din 7 ianuarie 1992:

$$d \sim \frac{22.760.449}{237.500\ km'} \quad \text{nc 0 , ' '., . , ?} \quad 95.8 \textit{ locuitori pe km}$$

Se folosesc □ alţi indici: densitatea fiziologică, densitatea agrară, înlocuindu-se valorile de la numărător si numitor.

Populaţie după sex (Ps)

Subpopulaţie rezultată din repartiţia după caracteristica demografică "sex". Cele două subpopulaţii sint: populaţia masculină (P^M) □ populaţia feminină (P^F). în publicaţii, ele apar sub denumirea de "bărbaţi" □ "femei".

Rată de masculinitate

Proporţia persoanelor de sex masculin In populaţia totală:

$$\frac{p^M}{P^M * P^F} \quad \text{□100. La recensămîntul din 1992. rata a fost:}$$

$$\frac{11.182.290}{11.182.290 + 11.578.159} \cdot 100 = \frac{11.182.290}{22.760.449} 100 = 49{,}1\ \%$$

Raport de masculinitate

Raport rezultat din împărţirea numărului persoanelor de sex masculin la numărul persoanelor de sex feminin:

$$\frac{P^M}{P_F} \cdot 100$$

La nivelul populaţiei totale, în 1992 raportul a fost.

$$\frac{1118?\ ?90}{11\ 578.159} \cdot 100 \quad \text{□ 96.6 bărbaţi la 100 femei.}$$

Se calculează pe ani de vîrstă, grupe cincinale de virstă, uneori pe grupe mai mari. în România, raportul de masculinitate este supraunitar pinâ la virsta de apioximativ 40 de ani, după care devine subunitar. De exemplu, la virsta de 2 ani

raportul este: □——□ 100 = 103,1; ir. schimb la vîrsta de 80 ani: 175.992

3? 044
±^? l. 100 = 66.3%.
48.299

Explicaţia acestei regularităţi este următoarea: la naştere raportul de masculinitate este de 106 M : 100 F; din cauza supramortalităţii masculine, valorile raportului se diminuează, ajungînd subunitare ia vîrsta de 40□44 ani. Raportul de masculinitate după virstă se calculează □ pentru diferite subpopulaţii: urbană □ rurală, activa □ inactivă, pe judeţe etc.

Populaţie după vîrstă (P„)

Subpopulaţii rezultate din repartiţia după caracteristica demografică "virstă". Vîrsta se exprimă în ani, grupe cincinale □. uneori, in grupe mai mari. Vîrsta este întotdeauna un interval. De pildă, populaţia în vîrstă de 2 ani împlinii înseamnă de la 2 ani la 3 ani, fără să atingă limita superioară. Pentru diferite calcule se ia mijlocul intervalului de vîrstă □„Px, în care: x □vîrsta; n □intervalul (un an, cinci ani)

□ ani de vîrstă: ,P_X: '

□ grupă cincinală: $_5P_X$;

mijlocul intervalului: (x + 0,5) şi (x + 2.5) ani.

Numărul populaţiei în vîrstă de.Q□□P□TJini se notează cu: $_5P_M$, □ iar mijlocul intervalului de vîrstă este de 62,5 ani. IrTfnod convenţional, repartiţia după vîrstă începe cu vîrsta de zero ani (0□1) □ se opreşte la 100 ani, cuprinzind deci 100 clase de vîrstă. corespunzătoare unui număr de 100 generaţii. Populaţia la recensămîntul din 7 ianuarie 1992 cuprinde deci generaţiile apărute în anii 1892□1991. Generaţiile anterioare anului 1892 au efective foarte reduse. Populaţia totală se compune din efectivele pe ani de vîrstă:

$$p = \overset{100}{V}.P,$$

sau din efectivele pe grupe cincinale'

$$P \square \overset{95}{I} s \overset{99}{f} V$$

Repartiţia populaţiei după sex □ vîrstă poartă denumirea de repartiţie (sau structură) *demografică fundamentală.* Reprezentarea grafică a acestei repartiţii este *piramida virstelor.* Cel mai util este ca repartiţia populaţiei să fie la 1 ianuarie al anului respectiv, deoarece în acest caz efectivele cohortelor pe vîrstă corespund exact cu generaţiile (tabel nr.1).

Vîrstă medie **a** populaţiei (x)

Media aritmetică ponderată a efectivelor populaţiei repartizate după vîrstă (ani sau grupe cincinale):

$$x \square \frac{\overset{100}{y}(x + o{,}5),p,}{T\ ,P.} \text{(ani),}$$

95 99
S (* + 2,5)$_5$P$_x$

95□99 (grupe cincinale)
TsP,
X 0 A

O simplificare utilă aduce folosirea frecvenţelor relative în locul frecvenţelor absolute:

P_x = —*__. 1 **oo,** de unde
ir*
x O

100
IP;=IOO.
X 0

La 1 iulie vîrsta medie a populaţiei totale a fost de 34,8 ani (rotunjit). (Tabel nr.1)

Vîrsta mediană a popuîaţiei (**X** MED)

Valoarea numerică a vîrstei care împarte în două efectivul populaţiei. Se foloseşte formula simplificată de interpolare:

XMEO = x_{MED} + ***n***————————

in care:

x_{MEO} □intervalul de vîrsta în care se află mediana;

n □mărimea intervalului (un an sau 5 ani);

Î P
• ^ * □jumătatea efectivului populaţiei totale;
2

J^P$_x$ □1 □numărul cumulat al populaţiei pînă la intervalul median; •

P_{MED} □efectivul populaţiei din intervalul care conţine mediana.

La 1 iulie 1991, vîrsta mediană a fost de 32,8 ani. Prin urmare 11.992.542 locuitori se găsesc sub această vîrsta, iar cealaltă jumătate (11.992.542) se găseşte peste această valoare. Pentru o descriere mai amplă se folosesc quartilele, decilele şi percentilele. Se folosesc formule de interpolare după modelul medianei.

Exemplu. Quartila întîi (Q,) se calculează astfel:

$a_{,1}$ =15 + 5 $^{25 „ 23,1}$ =16,2 ani.
8,1

Un număr de 5.796.271 se află sub vîrsta de 16,2 ani, iar restul de 17.388.813 au o vîrsta superioară celei de 16,2 ani. în publicaţiile demografice ale O.N.U. se acordă, in ultimii ani, preferinţă vîrstei mediane în locul vîrstei medii.

Populaţia de vîrsta tînără ($P_{0\cdot „ oni}$)

Segment de populaţie cuprins între 0 şi 14 ani, deci incluzînd 15 clase de ani de vlrstă.

Populaţia de vîrsta adultă ($P_{,5\cdot 59}$)

Segment de populaţie cuprins între 15 şi 59 de ani, incluzînd 45 de clase de ani de vîrsta.

Populaţia **de vîrsta bătrînă ($P_{60 \square „\cdot „ „}$)**

Segment de populaţie cuprins între 60 de ani şi peste, deci convenţional 40 de clase. Limitele sînt convenţionale: uneori se folosesc grupele 0□19 ani, 20□64 ani, 65 ani şi peste. La recensămîntul din 1992 aceste trei grupe se prezintă astfel (în procente):

Grupa de vîrstă	Ambele sexe
0-14 ani	22,4
15-59 ani	60,8
60 ani şi peste	16,8
TOTAL	100,0

Raport de dependenţă (după **vîrsta)**

Raport, exprimat în procente, între numărul populaţiei de vîrsta tînără şi al populaţiei de vîrsta bătrînă, pe de o parte, şi numărul populaţiei de vîrsta adultă:

'o • 14ani ' '60 ani $i pesle 100
P 60 ani $i pesle

în locul numerelor absolute se pot folosi numerele relative:

RDV = 22,4 + 16,i . 100 = 64%
60,8

Deci 100 persoane de vîrsta adultă "suportă" 64 tineri şi bătrîni. Se calculează separat pentru cele două grupe mari de vîrsta. *RDV* măsoară "presiunea" celor două subpopulaţii. Nu este identic cu raportul de dependenţă economică. Proporţia populaţiei vîrstnice (60 de ani şi peste), vîrsta mediană şi raportul de dependenţă sînt indici care descriu procesul *de îmbătrînire demografică* (v).

Populaţie după stare civilă

Subpopulaţii rezultate din repartiţia statistică a populaţiei totale după caracteristica "stare civilă": necăsătorit(ă), căsătorit(ă), văduv(ă), divorţat(ă). Criteriile sînt cele stabilite de legislaţia fiecărei ţări. Repartiţia este pe sexe şi vîrsta. Se determină la recensămîntul populaţiei. La recensămîntul din 1992 situaţia se prezenta astfel:

Stare civilă	Simbol	Ambele sexe		
		mii persoane		%
Necăsătorit	Pr	8.871		38,9
	P„	11.659		51,2
	P,	1.657		7,3
Divorţat	w □ _-£<- -^--	600		2,6

Pe baza repartiției populației după stare civilă, sex și virstă se calculează indici precum: vîrsta persoanelor celibatare la prima căsătorie (indicele lui J. Hajnal), frecvența celibatului definitiv, importanți în sociologia și demografia familiei și a nupțialității.

. MIȘCAREA NATURALĂ A POPULAȚIEI

Numărul populației (P) este modificat în permanență datorită nașterilor (N) si deceselor (M). în așa fel încît P,,, = P, + (N□M). Convențional, mișcarea naturală nu cuprinde numai nașterile și decesele: sînt incluse de asemenea căsătoriile și divorțurile, dala fiind incidența acestora asupra nașterilor și familiei. Pentru descrierea și analiza mișcării naturale sînt indispensabile noțiunile de *evenimente* (demografice): *na tere, deces, căsătorie* și *divor* . Suma acestor evenimente pe o perioadă de timp (de obicei un an) reprezintă fluxurile de evenimente. Ele pot fi evenimente unice, nerepetabile (decesul) și repetabile (căsătoria, nașterea, divorțul). Atunci cînd masele de evenimente sini analizate în raport cu populația, ele devin *fenomene demografice* (mortalitate, natalitate, fertilitate, nupțialitate. divorțialitate). Evenimentele se raportează întotdeauna la o populație sau o subpopulație supusă riscului respectiv (în sens probabilist). Optica în care se analizează aceste fluxuri de evenimente, poate fi *transversală* (v) și *longitudinală* (v). cu alți termeni, sincronică și diacronică Cei mai importanți indici sînt: *calendarul* evenimentelor și *intensitatea* acestora. Sursa pentru cunoașterea mișcării naturale este statistica stării civile pe baza buletinelor de stare civilă.

Decesele și mortalitatea populației.

Evenimentul este decesul sau moartea (M). populația expusă riscului de moarte este întreaga populație (P), fenomenul demografic este *mortalitatea* (v), înțeleasă ca acțiune a morții asupra populației (sau a subpopulatiiior). măsurată cu diferite rate (frecvențe relative). Cea mai corectă descriere a mortalității ne dâ *tabela de mortalitate.*

Rată brută de mortalitate (RBM sau m)

Frecventa deceselor în populația totală, după formula:

$$RBM = m = \frac{M}{P} \cdot 1000$$

in 1991. numărul deceselor a fost de 251 760 iar numărul populației la 1 iulie 1991. de 23.185.084. de unde:

$$RBM = m = \frac{251\,760}{23.185.084} \cdot 1000 = 10.88 \approx 10.9‰$$

Acestei rate i se mai spune mortalitate generală. Se calculează separat pentru populația masculină si cea feminină.

$$RBM^{V} = m'' = \frac{134\,547}{11.435.286} \cdot 1000 = 11.8‰,$$

$$RBM' = m = \frac{117\,213}{11.749,798} \cdot 1000 = 10.8‰,$$

Rată de mortalitate după vîrstă (m_x)

Frecvența deceselor în populația repartizată după caracteristica "vîrstă":

$$m_x = \frac{M}{N} \cdot 1000,$$ in care x □vîrsta (in ani sau grupe cincinale).

în 1991, decesele feminine la vîrsta de 10□14 ani au fost de 330, iar numărul populației de 10□14 ani la 1 iulie 1991 de 949.226 deci:

$$m = \frac{330}{946.226} \cdot 1000 = 0,35‰,$$

La vîrsta de 80□84 ani:

$$m = \frac{22\,173}{177.467} \cdot 1000 = 124,9‰$$

Mortalitatea este funcție de vîrstă și sex. în exemplul de mai sus mortalitatea la populația feminină de vîrstă de 80□84 ani este de 357 ori mai mare ca la grupa de vîrstă 10□14 ani.

Rată standardizată de mortalitate (m*)

Rată calculată în raport cu o populație standard (P*) (metoda directă) sau o rată din rate specifice standard de mortalitate. Rata se folosește pentru asigurarea comparabilității diacronice și sincronice (între țări, de exemplu). Operația este necesară □ca și în cazul altor fenomene demografice □pentru că rata generală este o medie aritmetică ponderată cu efectivele populației de vîrstă respectivă:

$$m = \frac{M}{P} \qquad m_x = \frac{M_x}{P_x}$$

de unde:

$$m = \sum m_x \cdot P_x$$

Ponderile (P_x) variază de la o populație la alta, de aceea se folosește populația standard.

Rata de mortalitate infantilă (m_0)

Frecvența deceselor în vîrstă de 0 ani (decese infantile) în populația în vîrstă de 0 ani. Convențional, rata se calculează ca raport între numărul deceselor sub 1 an și numărul născuților vii din aceeași perioadă:

$$m_0 = \frac{M_0}{N} \cdot 1000$$

în 1991, M_0 = 6258, iar N = 275.275,

$$m_0 = \frac{6258}{275.275} \cdot 1000 = 22,7‰$$

Exprimînd influența unui număr mare de factori (sanitari, educaționali, economici, sociali etc), rata de mortalitate infantilă este un indice al calității vieții populației sau subpopulatiiior respective. Rata se calculează pe total țară, pe mediile urban și rural, pe județe și provincii istorice. Analiza aprofundată a mortalității infantile cere detalierea ei în: mortalitate endogenă și mortalitate exogenă, mortalitate neonatală și postnatală, pe cauze de deces.

Rată de mortalitate pe cauze de deces

Rată specifică de mortalitate rezultată din raportarea deceselor de o anumită cauză la numărul populației respective, in 1991, numărul decedaților din cauza bolilor cardiovasculare a fost de 152.607. Rata specifică de mortalitate datorată acestei cauze:

_JJ!fL□°Z_. 1000 = 6,6‰
12.185.084

Se calculează ca proporții la 100.000 persoane.

Tabela de mortalitate

Tabel conținînd seriile funcțiilor biometrice ce descriu mortalitatea ca funcție de vîrstă pentru o populație sau subpopulație, dintr□o anumită perioadă de timp. Principala serie de valori se referă la probabilitățile de deces ($_nq_x$) pe baza căreia se calculează celelalte funcții biometrice. Se elaborează □ se publică, de obicei, de oficiile naționale de statistică. Poate fi completă (pe ani de virstă) □ prescurtată (pe grupe de ani de vîrstă). Cea mai recentă tabelă de mortalitate publicată pentru România este pe anii 1988□1990, descriind deci mortalitatea pe aceți trei ani.

Funcțiile sînt:

- x □vîrstă exactă;
- Q l(x) □numărul supraviețuitorilor de vîrstă (x) dintr□o cohortă ipotetică de 100.000 născuți vii;
- d(x) □probabilitatea de deces, adică probabilitatea ca o persoană de vîrstă (x) să decedeze înainte de a atinge vîrstă de (x+1);
- p(x) □ probabilitatea de supraviețuire, complementul probabilității de deces: p(x) = 1 □q(x);
- Q L(x) □numărul mediu al supraviețuitorilor în intervalul de vîrstă (x) la (x+1). calculat ca ——□^ 2 □;
- Q e(x) □speranța medie de viață la vîrstă (x). reprezentînd numărul pe care îl mai are de trăit o persoană de vîrstă (x) dacă ar trăi tot restul vieții în condițiile mortalității specifice perioadei pentru care s□a calculat (în cazul nostru anii 1988□1990).

Pe baza tabelei de mortalitate se mai calculează □ alte valori: T(x) □suma om □ anilor trăiți de cohorta ipotetică respectivă; x_{MED} □vîrstă mediană sau probabilă ; x_{M0D} □ viață modală sau normală. Pentru întocmirea tabelei de mortalitate, inputul informațional este: repartiția deceselor după vîrstă ($_nq_x$) □ a populației după vîrstă („PJ: pe această bază se determină ratele specifice de mortalitate („mj. Acestea se convertesc în probabilități de deces, după o formulă simplificată:

2„m„
2^nm_x

în sfîrșit, valorile $_nq_x$ se aplică la numărul supraviețuitorilor al căror efectiv inițial, l_0 = 100.000 (rădăcina tabelei). Tabela de mortalitate se întocmește, în mod obișnuit, *transversal* (v), iar valorile ei sînt valabile pentru o cohortă (generație) ipotetică sau sintetică. □irul valorilor L(x) reprezintă populația staționară, ca model matematic. Reproducem tabela de mortalitate a populației României (ambele sexe) pe anii 1988□ 1990.

Vîrstă !x)	Numărul supraviețuitorilor l(x)	Numărul deceselor d(x)	Probabilitatea de deces q(x)	Numărul mediu al supraviețuitorilor L(x)	Speranța de viață e(x)
(0)	111	(2)	(3)	iii	JILZJ
0 ani	100.000	2.609	0,02609	98.695	69.56
					"ZZJ
50 ani	88.101	659	0,00741	87.774	25.97
					J
90 ani	4.987	1.369	0.27444	4302	2.63

Să se observe că 100.000 de supraviețuitori (la nașterea) au □ansa (medie) să trăiască 69,56 ani; în schimb cei 88.101 supraviețuitori la 5 ani au □ansa să mai trăiască 25,97 ani (deci 50 + 25,97 ani = 75,97 ani), iar cei 4987 de supraviețuitori ajunși la vîrstă de 90 ani păstrează □ansa de **a** mai trăi 2,63 ani (deci 90 + 2,63 = 92,63 ani).

Speranță de viață la nașterea (e_0)

Numărul mediu de ani de viață pe care îi are de trăit o persoană de la nașterea pînă la vîrstă limită (io), considerînd că persoana va trăi în condițiile mortalității din perioada pentru care s□a făcut tabela de mortalitate.

Formula de calcul: „ ej = 7\ □*□= TL{x) / 'o 'o

După tabela de mortalitate 1988□1990, speranța de viață la nașterea a fost:

- **s** ambele sexe: 69,56 ani,
- **a** bărbați: 66,56 ani,
- femei: 72,65 ani.

Fiind vorba de valori transversale (pentru ,o cohortă ipotetică), sensul este următorul:, un nou□născut în anii 1988□1990 are □ansa de a trăi în medie 69,56 ani dacă pînă în anii 2088□2090 mortalitatea pe vîrste va fi cea observată în anii 1988□1990. Se înregistrează frecvente confuzii cu longevitatea speciei umane, considerată de biologi **a** fi de 115□120 ani, uneori, cu vîrstă medie a populației. I se mai spune durata medie a vieții; demografic i se mai spune *viata medie,* fiind calculată ca o medie aritmetică.

«

Viață **mediană** sau **viață probabilă** (v_{MED})

Durata de viață pe care un nou□născut are o □ansă din două de a depăși, în condițiile tabelei de mortalitate respective. Se determină cu ajutorul formulei de interpolare:

/ . . „ □' *

V.WO = XUBD + k 7 .....T J □
' X r. " ' x • II • 1

în care: $x_{,,1=D}$ □începutul valorii intervalului de vîrstă în care se află mediana;

i = H£M = 50.000
2 2

□ l_{x+n} □ numărul supraviețuitorilor la începutul intervalului x + n, anterior intervalului corespunzător medianei;

□ l_{x+n+i} □ numărul supraviețuitorilor din intervalul imediat posterior intervalului corespunzător medianei;

□ k □mărimea intervalului (1 an, 5 ani).

în coloana (1) vîrsia mediană se află între 74 de ani (numărul supraviețuitorilor este de 52.366) și 75 ani (numărul supraviețuitorilor este de 49.472);

Pînă la vîrsta de 74,82 ani supraviețuiește o jumătate din cohorta ipotetică; cealaltă jumătate se va stinge treptat după această vîrstă.

Viața normală sau vîrstă modală la deces (V_{MOD})

Vîrsta la bătrînețe care corespunde valorii modale a deceselor:

$$V_{MOD} \simeq x_{MOD} + \frac{d_m - d_{m+1}}{2d_m - d_{m-1} - d_{m+1}}$$

în coloana (2) numărul cel mai mare de decese se înregistrează la vîrsta de 80 de ani; 3.545; la 79 ani, numărul deceselor a fost de 3395, iar la vîrsta de 81 a fost de 3.459.

"Normal" ar fi ca oamenii să ajungă la această vîrstă cînd se înregistrează cea mai mare frecvență a deceselor. Pentru populația României, pe baza tabelei de mortalitate 1988□1990, cele trei valori sînt următoarele (ambele sexe). Speranța de viață la naștere (durata medie a vieții sau viața medie): 69,45 ani. Viața probabilă (viața mediană): 74,82 ani. Viața normală (viața modală la deces): 80,64 ani.

. CĂSĂTORIILE □I NUPȚIALITATEA. DIVORȚURILE □I DIVORȚIALITATEA

Evenimentul este căsătoria (C), iar fenomenul demografic este nupțialitatea, frecvența căsătoriilor într□o populație sau subpopulație. Evenimentul este repetabil, de aceea se modifică atît căsătoria prin introducerea noțiunii de rang, cît și populația expusă riscului. Distingem deci căsătoria de rangul unu, sau *prima căsătorie* (C), înțelegîndu□se căsătoria din starea civilă necăsătorită și *recăsătoria* (C"), adică căsătoria din starea civilă de văduva și divorțată. Pentru prima căsătorie, populația expusă riscului acestui eveniment este populația necăsătorită de vîrstă legală de căsătorie (în România, potrivit Codului Familiei vîrsta de 18 ani, pentru bărbați, și 16 ani, pentru femei). Populația expusă riscului de recăsătorie este populația cu starea civilă văduvă și divorțată. (P_v și P_d). Ratele de nupțialitate și de primonupțialitate, ca și tabelele de nupțialitate se întocmesc pe sexe și pe vîrste. Prima căsătorie marchează debutul primei secvențe *a ciclului de via ă familială* (v), noțiune introdusă de sociologul american Pitirim A. Sorokin, dezvoltată de o serie de sociologi și demografi.

Rată **brută** de nupțialitate **(RBC sau** c)

Frecvența căsătoriilor în sinul unei populații:

$$RBC = c = \frac{C}{P} \cdot 1000$$

în care:

C □numărul total al căsătoriilor (inclusiv al recăsătoriilor);

P □numărul populației la 1 iulie al anului respectiv.,

în 1991, s□au înregistrat 183.388 căsătorii; populația la 1 iulie 1991 a fost de 23.185.084.

$$RBC = c = \frac{183.388}{23.185.084} \cdot 1000 = 7,9.$$

Caracterul acestei rate este general și vag; pentru comparații globale internaționale ea este totuși folosită.

Rată de primonupțialitate după vîrstă (c_x')

Frecvența a primelor căsătorii după vîrstă în populația totală de vîrstă respectivă, indiferent de starea civilă a populației. Normal, ar fi ca numărul primelor căsătorii să se raporteze numai la populația necăsătorită, respectîndu□se principiul populației expuse riscului primei căsătorii. Acest deziderat se realizează numai prin întocmirea *tabelei* de *nup ialitate,* ca tabelă probabilistă, asemănătoare cu tabela de mortalitate.

Rată totală de primonupțialitate (RTC)

Suma ratelor de primonupțialitate după vîrstă ($\sum c_x'$). Pe baza unui tabel special se calculează acest indice □ care exprimă *intensitatea* primonupțialității □ și vîrsta medie (mediană) □ care exprimă *calendarul* fenomenului. Modul de caicul este prezentat în tabelul nr. 2.

D rate de primonupțialitate:

sC_x

D rata totală de primonupțialitate:

$$\sum c_x = 5(c_{15} + {}_5c_{20} + \ldots + {}_5c_{45})$$

D 173,74 = 60,13 + 86,69+ 17,89 + 4,92 + 2,19 + 1,15 + 0,77

Intervalul fiind cincinal, suma trebuie înmulțită cu 5:

173,74x5 = 868,7

Rata totală de primonupțialitate (868,7) înseamnă numărul mediu de prime căsătorii revenind la efectivul inițial de 1000 de persoane avînd starea civilă necăsătorită. Se exprimă și la unitate: 0,87 prime căsătorii la 1 persoană cu starea civilă necăsătorită. Cohorta este ipotetică sau sintetică, calculul este în optică transversală. Uneori, în demografie (în cea franceză, în special) rata totală de primonupțialitate este numită "indice sintetic al primonupțialității" sau "suma primelor căsătorii reduse".

Vîrstă medie la prima căsătorie (x_c)

Medie aritmetică ponderată a ratelor de primonupțialitate după vîrstă:

$$x_c = \frac{\sum (x + y) \cdot c_x}{\sum c_x} = \frac{3822,25}{173,74} = 21,99 \text{ ani} = 22 \text{ ani}$$

La bărbați acest indicator este de 25,2 ani.

Vîrstă mediană la prima căsătorie (XMED)

Vîrsta care împarte în două cohorta ipotetică de persoane necăsătorite (formula vîrstei mediane **a** populației).

$$XMED = 20 + 5 \cdot \frac{86,87 - 60,13}{86,69} = 21,54 \text{ ani}$$

La bărbați, vîrsta mediană este de 24,01 ani.

Frecvența a celibatului definitiv

Proporția, în procente a persoanelor rămase necăsătorite, la vîrsta de 50 de ani (convențional). Se determină pentru o generație reală, o cohortă ipotetică sau la un recensămînt al populației. în exemplul nostru, pentru populația feminină:

(1 - 0,8687) ; 100 = 0.13 - 100= 13%.

în condițiile nupțialității din 1991 circa 13% din femeile necăsătorite din cohortă vor rămîne necăsătorite iar 87% vor contracta o primă căsătorie. La recensămintele populației această proporție este de 3,5 - 4,0 %.

Rată brută de divorțialitate (RBD)

Frecvența divorțurilor într-o populație:

$$RBD = \frac{D}{P} \cdot 1000$$

în 1991, s-au înregistrat 37.031 divorțuri, populația la 1 iulie 23.185.084.

$$RBD = \frac{37.111}{23.185.084} \cdot 100 = 1,6‰$$

Caracterul acestei rate este general și vag. Se întrebuințează totuși în publicațiile statistice. întrucît divorțul este evenimentul care afectează numai persoanele cu starea civilă căsătorită, calculul mai exact al ratelor de divorțialitate se face ținînd seama de populația expusă riscului de divor.

Rata de divorțialitate după vîrstă

Frecvența divorțurilor în populația căsătorită, repartizată după vîrstă.

Rata de divorțialitate după durata căsătoriei

Frecvența divorțurilor raportată la efectivul unei promoții de căsătorii. Pentru descrierea și analiza divorțialității se întocmește *tabela de divor ialitate,* asemănătoare cu tabele de nupțialitate, avlnd prototip tabela de mortalitate. Indici precum: numărul divorțurilor la 100 căsătorii în cursul perioadei (anuală), numărul copiilor minori rămași în urma desfacerii căsătoriei nu solicită metode de calcul speciale.

- **NAȘTERI, NATALITATE, FERTILITATE**

Evenimentul este *na terea vie* (N), produsul fiind *născutul viu* (N). în publicațiile statistice din România se folosește "născutul viu"; numărul născuților vii nu este identic cu numărul nașterilor vii, din cauza nașterilor multiple. Populația expusă riscului de naștere este numai *popula ia de vîrstă fertilă,* considerată convențional ca populație în vîrstă de 15-49 ani. deci 35 cohorte de vîrstă corespunzlnd unui număr de 35 generații. Nașterea vie este un eveniment demografic respectabil. Vom distinge deci ranguri:

născutul viu de rangul 1 (N_1), de rangul 2 (N_2), de rangul n (N_n), în mod corespunzător, se diferențiază populațiile expuse nașterii: femei care nu au avut nici o naștere (nulipare) au riscul evenimentului nașterii de rangul unu etc. Fenomenul demografic este *natalitatea,* noțiune generală și imprecisă, și cel de *fertilitate,* care se referă numai la femeile de vîrstă fertilă. Cum evenimentul de naștere vie este legat, în măsură covîrșitoare, de evenimentul căsătoriei, se va face distincție între *fertilitatea femeilor* în general, și *fertilitatea căsătoriilor,* numită și fertilitate legitimă (conjugală sau matrimonială). Distingem *i fertilitatea nelegitimă.* Fertilitatea poate fi feminină și masculină; prioritate în demografie se acordă fertilității feminine; cînd nu se specifică expres, prin fertilitate se înțelege fertilitatea populației feminine.

Rată brută de natalitate **(RBN sau** n)

Frecvența a nașterilor vii sau a născuților vii în sinul populației totale:

$$RBN = n = \frac{N}{P} \cdot 1000,$$

în care:

N - numărul nașterilor vii din perioada respectivă (de obicei, un an);

P - numărul populației la 1 iulie al anului respectiv.

în 1991, numărul născuților vii 275.275, populația ta 1 iulie 1991 a fost de 23.185.084.

$$RBN = n = \frac{275\,275}{23.185.084} \cdot 1000 = 11,87 \approx 1,9‰$$

Rata are o utilizare universală, deși caracterul ei este vag și imprecis. Noțiunea de "populație expusă riscului de naștere" este absentă, populația de la numitor îngiobînd bărbați și femei, copii și bătrîni etc. Se calculează pentru populația urbană și rurală, pe județe și provincii istorice.

Generație

în sens strict demografic, numărul de născuți vii în decursul unei perioade determinate (de obice, un an). Distingem generație masculină și generație feminină.

B Generație totală 1991 = 275.275 născuți vii",

H Generația masculină 1991 = 140.941

• Generația feminină 1991 = 134.334

Se mai folosește expresia de grupe pe generații, de exemplu, generațiile 1967-1971, cu efective mari, apărute după aplicarea decretului No. 770/1966 cu privire la regimul avorturilor. Aceste cinci generații, cu un efectiv de 2.336.799 născuii vii erau cu 900.505 mai mare ca cele cinci generații anterioare 1962-1966, adică cu 63% mai numeroase. Descrierea și analiza evenimentelor unei generații este de resortul *analizei longitudinale* (pe cohorte), metodă privilegiată în demografie.

Raport de feminitate la naștere

Proporția născuților vii de sex feminin la naștere.

$$\frac{N^F}{N^M + N^F} = \frac{134.334}{140.941 + 134.334} = 0,488$$

Populație feminină de vîrstă fertilă ($_{35}pf_5$)

Numărul populației de sex feminin cuprinsă (convențional) între vîrstele de la 15

la 50 ani (exclusiv), considerate capabile de a.aduce pe lume născuţi vii. Această populaţie are 35 de clase de vîrste, corespunzînd unui număr de 35 de generaţii. La 1 iulie 1991 numărul populaţiei feminine de vîrstă fertilă a fost de 5.637.098, reprezentînd 48% din populaţia feminină totală şi 24% din populaţia României. Expresia de "potenţial reproductiv", folosită pentru populaţia de vîrstă fertilă, este imprecisă, iar cea de "contingente feminine fertile" ar trebui evitată. Cei 275,275 născuţi vii din anul 1991 au fost aduşi pe lume de generaţiile de femei din anii calendaristici 1942-1976, în vîrstă de 15-49 de ani, în anul 1991. Pentru calculele demogafice populaţia de vîrstă fertila este repartizată pe ani de vîrstă: (,P$_x$) şi pe grupe cincinale ($_5$PJ. Cel mai adesea se foloseşte gruparea pe intervale cincinale, în număr de şapte: 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49.

Proporţie a născuţilor vii nelegitimi

Proporţia, în procente, a născuţilor vii avînd tată necunoscut. în România, acest indice este de 6-7% din numărul total al născuţilor vii.

Rată generală de fertilitate (F)

Frecvenţa născuţilor vii la efectivul populaţiei feminine de vîrstă fertilă:

$$P = \frac{N}{p_{35-15}} \cdot 1000$$

în 1991, valoarea acestui indice a fost:

$$F = \frac{275.275}{5.637.098} \cdot 1000 = 48{,}8‰$$

Indicele este vag, deoarece fertilitatea este funcţie de vîrstă, încadrîndu-se într-un model ("pattern"), fiind maximă la vîrstele 20-29 ani, scăzînd apoi rapid.

Rată de fertilitate după vîrstă ($_Rf_x$)

Frecvenţă a născuţilor vii raportată la numărul femeilor de vîrstă respectivă:

$$A = \frac{\text{[illegible]}}{n \cdot x}$$

în care: n - intervalul de vîrstă (un an, mai obişnuit cinci ani).

Pentru cazul cînd n = 5, vom avea şapte rate după vîrstă:

5*15; sW> 5'2si s'3oi 5'3si 5W 5'«i s'5oi (^{limita} superioară a intervalului nu este inclusă).

Rată totală de fertilitate (RTF)

Suma ratelor de fertilitate după vîrstă:

$$RTF = \sum^{49} \text{„} / \sum \text{i n cazul în care n = 5,}$$

formula revine:

$$RTF = 5 \sum_{x=15-19}^{45\ 49} X_5 f_x$$

Se exprimă în promile: în cazuri speciale, la unitate. Inputul informaţional şi modul de caicul al ratei totale de fertilitate se găsesc în tabelul Nr, 3. Se însumează ratele de fertilitate după vîrstă ($_5f_x$), iar rezultatul 311,9 se înmulţeşte cu 5 (mărimea intervalului). RTF = 5.311,9 = 1595,5 sau 1560 născuţi vii la 1000 femei de vîrstă fertilă. .

Obişnuit, se exprimă la unitate: 1,6 copii revenind la o femeie de vîrstă fertilă. Calculul, este în optică transversală, indicele este valabil pentru o cohortă ipotetică sau sintetică.

Ca şi la speranţa de viaţă la naştere, determinată transversal, sensul exact al ratei totale de fertilitate este următorul: numărul mediu de copii pe care l-ar aduce pe lume o femeie care ar parcurge cei 35 ani de viaţă fertilă de acum înainte, avînd la fiecare vîrstă fertilitatea specifică din anul 1991. Este cu desăvîrşire falsă afirmaţia că 1,6 copii este numărul mediu de copii pe care i-a născut o femeie în vîrstă de 15-49 ani în România. Pentru acest indice se mai foloseşte expresia de indice sintetic sau conjunciural al fertilităţii. Indicele poate fi calculat separat pentru născuţi vii de sex feminin, aplicîndu-se proporţia acestora la naştere la numărul total al născuţilor vii:

RTF feminină = 1559,5 x 0,488 = 761,036

sau 0,76 copii de sex feminin revenind la o femeie în perioada fertilă. Tefmenul de "suma naşterilor reduse", preluat din demografia franceză, trebuie evitat.

Vîrstă medie a mamelor la naşterea copiilor (*x* sau a)

Media aritmetică a vîrstelor ponderate cu ratele de fertilitate după vîrstă:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{x=15-19}^{45-49} (x + 2{,}5)\,{}_5f_x}{\sum_{x\ 15\ 19}^{45-49} {}_5f_x}$$

Din tabelul Nr. 3 datele respective sînt:

$$\bar{x} = \frac{7.799{,}45}{311{,}9} = 25{,}0 \text{ ani}$$

Vîrstă medie exprimă *calendarul,* în timp ce rata totală de fertilitate măsoară *intensitatea fertilităţii.*

Vîrstă mediană a mamelor la naşterea copiilor **lor** (XMED) " " '

Vîrstă pînă la care se nasc jumătate din copiii respectivi. Formula de interpolare este aceeaşi ca la calculul vîrstei medianeşi la prima căsătorie:

$$XMED = 20 + 5 \frac{155{,}95 - 49{,}8}{\text{„.„}} = 24{,}0 \text{ ani}$$

Descendenţa finală (D_{50}) a unei generaţii de femei

Numărul mediu de copii pe care îi lasă în urma sa o generaţie reală de femei pînă la vîrstă limită de fertilitate, considerată convenţional, 50 ani. Indicele este calculat în optică longitudinală (pe cohorte). Informaţia se obţine cu prilejul recensămintelor populaţiei (longitudinal retrospectiv) sau prin anchete speciale pe bază de eşantion. La recensămîntul din 1992, populaţia în vîrstă de 45-49 ani (generaţiile 1942-1946), în număr de 595.300, au avut în total 1.384.311 născuţi vii, de unde descendenţa finală

$$n_{50} = \frac{1551111.1000}{595.300} = 2.325 \text{ născuţi vii sau 2-3 copii.}$$

Descendenţa finală a unei promoţii de căsătorii

Numărul mediu de copii realizat de o promoţie de căsătorii pînă la durata convenţională de 25 ani. După această durată a căsătoriei numărul născuţilor vii este foarte redus (cazul României).

Rată a avorturilor

Frecvența avorturilor într-o populație. Se poate calcula raportînd numărul avorturilor la populația totală, la populația feminină de vîrstă fertilă și la numărul născuților-vii din aceeași perioadă. Pentru anii 1990-1992, situația avorturilor în România a fost:

Anii	Născuți-vii	Avorturi	Rata avorturilor
1990	314.700	992.265	3.153
1991	275.300	866.934	3.149
1992	260.500	691,863	2.656

Se exprimă și la unitate: 3,2 avorturi la 1 născut-viu (1990), 2,7 avorturi la 1 născut viu (1992).

- MI-CAREA fVIIGRATORIE A POPULA-IEI

Cea de a doua parte a mișcării generale a populației esfe *mi carea migratorie.* Distingem migrația internă, în cadrul aceleiași țări, între unități teritorial-administrative, între sate și orașe și migrația internațională sau externă. Convențional, se consideră migrație numai cea însoțită de schimbarea domiciliului legal al persoanei respective, în acest caz, vom *avea localitatea de origine* (sau de plecare) și *localitatea de destina ie* (sau de sosire). Masele de persoane în migrație constituie fluxuri migratorii. Sursa statistică de date asupra migrației sînt: statistica administrativă a schimbărilor de domiciliu si recensămintele populației. Acestea din urmă înregistrează două caracteristici: localitatea domiciliului actual al persoanei recenzate și localitatea de natere, eventual localitățile în care persoana recenzată a avut domicilii succesive. Descrierea statistică a migrației interne și internaționale se face cu ajutorul ratelor, după asemănarea ratelor mișcării naturale a popuiației. (Vezi Mobilitate socială).

Model migratorii!

Modul matematic care descrie fluxurile migratorii între două localități, folosind noțiunea de atracție și de respingere ("push-and-pull"), între care se interpune distanța (spațială, culturală etc). Acest model, de tip gravitațional, a fost elaborat și pentru România, de ing. I. Measnicov (1903-1984), care i-a găsit următoarea formulă:

Y = f) e"*

în care :

Y = numărul imigranților;

u și |i și parametri ce trebuie estimați pe baza datelor empirice

Metodă a mișcării naturale la determinarea mișcării migratorii

Metodă indirectă prin care se stabilește volumul migrației, după formula:

$P_{„}$, = P_t + (N-M) + (I-E).

de* uncie: I-E = $P_{„}$, -P, -(N -M)

Soldul migratoriu este diferența dintre creșterea totală și creșterea naturală (sporul natural). După datele publicate de Ministerul de Interne în perioada 1 ianuarie 1990 - 31 decembrie 1992 au solicitat și li s-a aprobat stabilirea domiciliului în străinătate 222.670 de cetățeni străini. Dintre aceștia 121.512 (54,5 la sută) sînt de

naționalitate germană, 61.812 (27,7 la sută) au naționalitatea română, 32.983 (14,8 la sută) de naționalitate maghiară și 6.358 (3 la sută) alte naționalități.

- REPRODUCEREA POPULA-IEI

Creșterea demografică

Evoluția numărului populației sau *dinamica demografică* se caracterizează cu diferite rate care iau în considerare *cre terea totală* (P_u, -P,) și cele două componente ale sale: creșterea naturală (P, + (N -M)) și creșterea migratorie (P, + (I -E)), în care: (N -M) este excedentul natural (sporul natural), iar (I -E) este soldul migratoriu. Prin urmare, creșterea totală P_u, -P, = (N -M) + (I -E).

Exemplu:

Anul	Numărul populației la 1 ianuarie	Creșterea totală (Pn - P_0)	Născuți-vii în cursul anului (N)	Decedați în cursul anului (M)	Excedentul natural (N-M)
T1987	22.895.058	108.744	383.199	254.286	128.913
PI988	23.003.802	107.719	380.043	253.370	126.673
1989	23.111.521	99.874	369.544	274.306	122.238
1990	23,211.395	-	-	-	~

Soldul migratoriu se determină prin *metoda mi cării naturale.*

Anul	totală	^"î'uraia	migratorie = totală-naturală
1987	108.744	~128.913	-20.169
1S88	107.719	126,673	-18.954
1989	99.874	122,238	-22.364

Pe această bază se calculează diferitele rate.

Rată a creșterii totale (r)

Raportul dintre numărul populației la două momente succesive:

P, •100

Rată a creșterii naturale (r_{nal})

Raportul dintre excedentul natural și numărul populației la începutul perioadei:

',„3, - ^{N} Z^{M} 100 $_{p}$

în mod obișnuit, pentru compaiabiiitate cu ratele de natalitate și de mortalitate, rata excedentului natural se calculează în raport cu numărul popuiației la 1 iulie și se exprimă în promile.

Rată a creșterii migratorii (r_{migr})

Raportul dintre soldul migratorii), și numărul populației la începutul perioadei:

$$\frac{I\ E}{P,} \cdot 100$$

Cele trei rate sînt:

Anul	Rate (%)		
	Creșterea totală	Creșterea naturală	Creșterea migratorie
1987	0,47	0,56	□0,09
1988	0,47	0,55	□0,08
1989	0,43	0,53	□0,10

Rată medie anuală a creșterii populației (r)

Media ratelor anuale de creștere, calculată de obicei ca medie geometrică:

$(1 + /□)" = \frac{p}{P_n}$ ^□ de unde:

$$(1 + I) = \sqrt[n]{\frac{P_n}{P_o}},$$

$$r = \sqrt[n]{\frac{P_n}{P_o}} - 1$$

Se rezolvă prin logaritmare.

$$\frac{1988}{1987} \sim \frac{23.003.802}{22.895.058} \cdot 100 = 100,47$$

$$\frac{1989}{1988} \frac{23.111.521}{23.003.802} \cdot 100 = 100,47$$

$$\frac{1990}{1989} \frac{23.211.395}{23.111.521} \cdot 100 = 100,43$$

Rata medie anuală de creștere a populației.

(1 + r) = ^/1,0047 x 1,0047 x 1,0043 = ^01383

r = 3/1,01383 □1

r + 1,0046 □1 = 0,0046 sau 0,46%

Se poate calcula și cu ajutorul funcției exponențiale. Rata medie anuală de creștere a populației este un indice universal: în publicațiile O.N.U. naționale, în proiectări demografice. Multă vreme avînd valoarea de 1,0□1,3%, în ultimii ani ea a devenit, în România, negativă.

Pentru perioada intercensitară 1977□1992 creșterea se prezintă astfel:

- Populația la 5 ianuarie 1977.....21.559.910
- Populația la 7 ianuarie 1992.....22.760.449

«Creșterea totală..... 1.200.539
- Creșterea naturală (excedentul natural) 1.977.202
- Creșterea migratorie (soldul emigrației) 776.663

BRata creșterii totale..... 105,6%

a Rata medie anuală de creștere..... (t = 15):

$(1 + r)^{15} = 1,0567$

r = ¹fW567

$^{,og(1+r)} = \frac{!5il|56,Mip}{} = 0,000897$

r = 0,2% anual

Diminuarea ratei medii anuale de creștere a populației României se datorează atît scăderii excedentului natural cît și emigrației nete negative. în cazul în care nu ar fi avut deloc emigrația, rata totală de creștere în perioada 1977□1992 ar fi fost de 9.2%, iar rata medie anuală ar fi reprezentat 0,6%.

Perioadă de dublare a numărului populației

Număr de ani necesari ca populația să-și dubleze efectivul în condițiile unei rate medii anuale de creștere a populației.

Formula:

(1 + r)' = 2,

în care: r = rata medie anuală de creștere;

2 □dublu! populației actuale;

t □numărul de ani.

Prin logaritmare:

t log (1 + r) = log 2

$$t = \frac{\log 2}{\log (1 + r)}$$

Cu o rată medie anuală de 2%, rezultatul este:

$$t = \frac{j£92\_}{\log 1,02} = \frac{a30103}{0,00860} = 35 \text{ ani}$$

Cu rata medie anuală de creștere de 0,2%, numărul populației României s-ar putea dubla în 336 ani. Deci în anul 2328 populația ar ajunge la 45.530.898, dacă s-ar menține rata din anii 1977□1992. Asemenea calcule se fac în special pentru evidențierea creșterii populației mondiale și a regiunilor în curs de dezvoltare în condițiile ratelor ridicate din ultimii ani (2□3% anual).

. REPRODUCEREA POPULAȚIEI

Termen împrumutat din biologie, reproducerea (umană) se referă □*stricto sensu* □la procesul de reînnoire a generațiilor în sînul populațiilor, acestea fiind considerate ca *ansambluri reînnoite,* (în sens matematic). Un cuplu căsătorit aduce pe lume un număr de copii, se reproduce a□adar; aceștia vor continua cuplul respectiv. O femeie lasă în urma ei copii, iar aceștia vor asigura continuarea femeii respective. în acest sens, expresia demografică, cea mai simplă este descendența finală (D_{50}) a unei

generaţii de femei sau descendenţă finală a unei căsătorii (la o durată de circa 25 ani), în demografie, se ia în considerare, în mod obişnuit, numai *reproducerea feminină.* Dacă nu' se ia în calcul efectul mortalităţii asupra descendenţei atunci vorbim despre *reproducerea brută;* luarea în considerare a efectului mortalităţii ne conduce la noţiunea de *reproducere netă.* Pentru o populaţie, dată, reproducerea poate fi măsurată numai prin crearea unui artificiu metodologic, adică prin construirea unei generaţii ipotetice sau sintetice, aşa cum s-a procedat in calculul ratei totale de fertilitate (Tabel Nr. 3). Se va reţine deci că operaţia este de tip transversal şi că ratele demografice sînt valabile pentru o cohortă (generaţie) ipotetică

Rată brută de reproducere (transversal sau de moment)

' Număr de fete pe care l-ar lăsa în urma sa o femeie între 15 şi 49 de ani de viaţă, dacă în perioada viitoare ar avea fertilitatea pe vîrste, din perioada în care s-a făcut calculul.

$$PBR = R = S^{49} £_{n} f_x$$

în care: 6 -raportul de feminitate ia naştere (0,488);

$$\hat{}^{49}_{x=15} „ f, \text{ -rata totală de fertilitate (exprimată la unitate).}$$

în 1991, rata totală de fertilitate **a** fost de 1,5595 copiii la **o** femeie în perioada fertilă (15-49 ani).

Deci : RBR = R = 0,488 x 1,5595 = 0,76 fete.

în condiţiile fertilităţii din 1991 o femeii ar lăsa în urma ei 0,76 fete (76 fete la 100 femei) care să continue reproducerea ei în viitor. RBR poate fi unitară, subunitară şi supraunitară, ducînd la noţiunile de reproducere lărgită, exactă şi îngustată.

Rată netă de reproducere (transversal sau de moment)

Număr de fete pe care l-ar lăsa în urma sa o femeie între 15 şi 49 ani de vîrstă. dacă în perioada viitoare ar avea fertilitatea şi mortalitatea pe vîrste din perioada în care s-a făcut calculul. Se va recurge la tabela de mortalitate din care se vor extrage valorile coeficienţilor de supravieţuire (sj de la naştere pînă la vîrsta respectivă. în locul coeficienţilor de supravieţuire poate fi luat numai coeficientul de supravieţuire a mamelor la naşterea copiilor lor.

$$\text{In exemplul nostru } s_{25} = \frac{95\,914}{100.000} = 0.95914$$

$$_{R}NR = R_0 = <Y^{49} Vf_K\ s_{2S} = 0.488 \cdot 1,5595 \cdot 0.95914 = 0.73$$

O femeie lasă în urma ei 0.73 fete (73 de fete la 100 femei), ţinînd seama de fertilitatea şi mortalitatea din perioada în care s-a făcut calculul. Valoarea de unu înseamnă înlocuirea exactă a generaţiei: o fiică, reproduce pe mama. O valoare supraunitară înseamnă, reproducere pe scară lărgită, iar o valoare subunitară anunţă declinul demografic. în România. în anii 1962-1966 şi 1990-1992 valoarea acestui indice a fost subunitară.

Nivel necesar al fertilităţii pentru înlocuirea exactă a generaţiilor

Număr de copii şi, respectiv, de fete care este necesar pentru înlocuirea exactă a generaţiei mame de către generaţia fiică. Ţinînd seama de raportul de masculinitate la naştere de 1,05-1,06 născuţi-vii de sex masculin la 1 născut-viu de sex feminin, un cuplu căsătorit (o femeie) ar trebui să aducă pe lume 2,05-2,06 copii (1,06+1,0) pentru a-şi asigura înlocuirea simplă în absenţa mortalităţii. Dacă luăm în considerare mortalitatea (şi deci rata netă de reproducere să fie egală cu unu), numărul de copii ar trebui să fie de 2,14, din care: al fetelor de -1,04. Vom spune că 2,14 copii este pragul de înlocuire exactă a generaţiilor în România.

Lungime **medie a unei generaţii** (T)

Termen exprimlnd distanţa între generaţia-mamă şi generaţia-fiică, şi care este vîrsta medie a mamelor la naşterea tuturor copiilor. în 1991, acest indice era de 25 ani. Prin urmare, într-un secol, în condiţiile specifice din România, vom avea patru generalii succesive. Pe plan internaţional se acceptă valoarea de 30 ani, deci trei generaţii într-un secol. Indicele are o mare importanţă în analizele demografice, psihologice şi sociologice, deoarece fiecărei generaţii i se asociază anumite variabile psihologice, culturale etc.

Rată intrinsecă a creşterii naturale (rata lui Lotka)

Indice propus de actuarul şi demograful american A.J. Lotka (1880-1949) în cadrul teoriei sale despre modelul matematic al populaţiei stabile şi care sintetizează "legea" de mortalitate şi "legea" de fertilitate a populaţiei observate, considerate ca neschimbate. Formula:

$$\_ \log RNIR$$
$$T \log e$$

Cînd rata netă de reproducere este subunitară, rata lui Lotka este negativă. '

Multiplicator tranziţionai **al populaţiei** (M)

Indice propus de demograful francez J.C. Chesnais pentru **a** măsura viteza de schimbare în cadrul *tranzi iei demografice* (v)Hulnd în considerare fazele principale ale acesteia şi ratele medii anuale ale creşterii naturale. Noţiuni complementare sînt: H - înălţimea tranziţiei şi D - decalajul de timp între începutul scăderii mortalităţii şi începutul scăderii fertilităţii, adică:

$$D = L - T„,$$

Proiectare demografică

Metoda de estimare prospectivă a numărului şi structurii populaţiei pentru orizont oarecare, adoptînd ipoteze cu privire la fertilitate, mortalitate şi migraţie.

Tabe! nr. 1 Popula□ia României (ambele sexe) la 1 iulie 1991 pe grupe de vîrste. Calculul vîrstei medii □i mediane

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Numărul populației ($_5P_x$)	Mijlocul intervalului (x+2, 5)	Frecvență relativă $_5P_x = \frac{_5P_x}{P_x} \cdot 100$	$_5P_x$ (x+2,5)	Frecvențe relative cumulate
(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
TOTAL	23.185.084	–	–	–	–
0-4 ani	1.726.850	2,5	7,5	18,625	7,5
5-9 ani	1.661.376	7,5	7,2	53,775	14,7
10-14 ani	1.940.607	12,5	8,4	104,625	23,1
15-19 ani	1.885.563	17,5	8,1	142,275	31,2
20-24 ani	2.089.307	22,5	9,0	202,725	40,2
25-29 ani	1.344.003	27,5	5,8	159,500	46,0
30-34 ani	1.642.261	32,5	7,1	230,100	53,1
35-39 ani	1.741.026	37,5	7,5	281,625	60,6
40-44 ani	1.518.075	42,5	6,6	278,375	67,2
45-49 ani	1.196.851	47,5	5,2	245,100	72,4
50-54 ani	1.376.473	52,5	5,8	311,850	78,2
55-59 ani	1.353.912	57,5	5,8	335,800	84,0
60-64 ani	1.229.794	62,5	5,3	331,250	89,3
65-69 ani	1.020.811	67,5	4,3	295,650	93,6
70-74 ani	531.491	72,5	2,3	166,025	95,9
75-79 ani	500.051	77,5	2,2	167,400	98,1
80-84 ani	293.740	82,5	1,3	104,775	99,4
85 ani și peste	132.893	92,5	0,6	52,725	100,0
	23.185.084		100,0	3.482,200	

$Y,_bP_x$ =23.185.084 ZsP^* = 100,0 $X(x + 2,5)_5P_x$ =3.482,200

Vîrsta medie:˙ $x = \frac{2> + 2,5)_5P,}{IsP^*} \quad \frac{3482,2}{100}$ = 34,82 ani

Vîrsta mediană: $XMED = 30 + 5 \frac{}{7,1}$ = 32,82 ani

Tabel **nr. 2 FEMEI. 1991. Popula□ia □i căsătoriile pe grupe de vîrste**

A. Input informa□ional

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Numărul populației ($_5P_x$)	Numărul căsătoriilor $_5C_x$	Numărul primelor căsătorii $_5C_x'$	Căsătorii ale persoanelor văduve $_5C_x'v$	Căsătorii ale persoanelor divorțate $_5C_x'd$
15-19 ani	921.746	55.422	55.422	–	–
20-24 ani	1.024.860	51.531	88.845	185	2.501
25-29 ani	656.589	14.653	11.746	259	2.648
30-34 ani	806.277	7.508	3.970	369	3.169
35-39 ani	863.094	4.896	1.892	466	2.538
40-44 ani	757.219	3.009	869	522	1.618
45-49 ani	607.313	1.981	467	553	961
TOTAL	5.637.098	179.000	163.211	2.354	13.435

NOTĂ. S□au luat numai căsătoriile încheiate de persoane în vîrsta de 15□49 ani. Cele de 50 ani □i peste reprezintă 4.388 (2,4% din totalul de 183.388).

B. Tabel de calcul pentru rata totală de primo□nup□ialitate, vîrsta medie □i mediană la prima căsătorie

Grupa de vîrsta (x, x+4)	Mijlocul intervalului de vîrsta (x=2, 5)	Rate de primo□ nup□ialitate □c>$_s$<v/$_5$p,□iooo	Produsul 1 ' $_6c_x$'j((x + 2,5) I
15□19 ani	17,5	60,13	T.052,275 |
20□24 ani	22,5	86,69	'1.950,525
25□29 ani	27,5	17,89	491,975
30□34 ani	32,5	4,92	159,900
35□39 ani	37,5	2,19	82,125
	42,5	1,15	48,875
45□49 ani	47,5	0,77	36,575
i TOTAL	□	173,74	|~~*~*^822~25~*~"~[

Tabel nr. 3.1991. Numărul populaţiei de v rstă fertilă şi numărul născuţilor vii

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Populaţia pe vîrstă ($_5P_x$)	Numărul născuţilor vii	Rate de fertilitate după vîrstă	Produsul
15-19 an	921.746	45.896	49,8	871,50
20-24 an	1.024.860	134.340	131,1	2.949,75
25-29 an	656.589	51.581	78,6	2.161,50
30-34 an	806.277	27.607	34,2	1.111,50
35-39 an	863.094	12.000	13,9	521,25
40-44 an	757.219	3.032	4,0	170,00
45-49 ani	607.313	189	0,3	14,25
TOTAL	5.637.098	274.645	311,9	7.799,45

NOTĂ: Numărul născuţilor vii de către femeile în vîrstă sub 15 ani a fost de 630 (0,2%).

Vîrstă medie: $\bar{x} = a = \frac{7\,799\,45}{311,9} = 25.0$ ani

Vîrstă mediană = 24, 0 ani.

INDICATORI ECONOMICI

Emilian POPESCU

Produs intern brut, PIB

In denumire românească sau GDP în cea engleză ("gross domestic product") cel mai important indicator macroeconomic ce constituie o măsură a fluxului total de bunuri produse şi servicii prestate într-o economie de-a lungul unei perioade determinate de timp, de regulă un an. Totodată, reprezintă o agregare a rezultatelor finale ale angrenării diferiţilor "factori de producţie", în cursul căruia se face abstracţie de produsele intermediare (ce intră în mai multe cicluri de producţie, servind la obţinerea altor produse). Prescripţiile de informizare metodologică a calculelor, avuţie în vedere de diversele organisme internaţionale, pendinte îndeosebi de ONU, întîmpină încă dificultăţi de aplicare provenind din particularităţi ale sistemelor naţionale de conturi şi evidenţe statistice.

Calificativul "brut" marchează faptul că nu s-a făcut "curăţirea" datelor de cheltuiente pe bunuri destinate întocmirii unor părţi (uzate sau depăşite) ale bazei tehnico-materiale, iar calificativul intern şi că nu s-a cuprins venitul rezultat din investiţii efectuate şi proprietăţi deţinute de autohtoni în afara graniţelor şi nu s-a scăzut acel venit creat în ţară dar ce revine unor străini aflaţi în afară. Urmare unor operaţiuni de acest fel (şi altora), din PIB derivă alţi indicatori macroeconomici (V. şi explicaţiile la PIB. în succesiunea alfabetică a termenilor prezentului dicţionar).

Prin raportare la numărul populaţiei (PIB/locuitor), serveşte comparaţiilor internaţionale despre gradul general de dezvoltare economică, iar în serie cronologică reflectă dinamismul acesteia în ţara de analiză.

Structura PIB, pe criteriile surselor de constituire, respectiv al destinaţiilor sale, caracterizează gradul de modernitate a economiei (prin ponderea sectoarelor: primar, secundar şi terţiar, ce contribuie la crearea lui) şi tipul de dezvoltare şi alocare a resurselor (pentru acumulare/investiţii şi consum imediat sau amînat şi economisiri),

în fine, prin raportare procentuală la PIB, se caracterizează mai exact ordinul de mărime al oricărui indicator de cuprindere macro (mezo) economică dintr-o ţară.

România anului 1991 prezenta drept valoare adăugată un PIB pe locuitor de 1191 dolari SUA (calculat la preţurile curente şi la rata curentă de schimb), provenit în proporţii de 18,3% din agricultură, 48,6% din industrie şi 33,1% din servicii. Conform aceleiaşi surse *(World Economic Forum, IMD Emerging Market Economics Report 1993, The World Competitiveness Series,* Lausanne, march 1993), prin raportare la PIB, investiţiile interne brute reprezentau 14,9%, economisirile interne brute (rezidenţi + nerezidenţi) 30%, deficitul balanţei comerciale 3,60% (cu export de 15,40% şi import de 19,0%) deficitul bugetar 1,9%, datoria totală a guvernului 5,9%, cheltuieli militare 3,70%, subvenţiile guvernamentale către întreprinderile private şi publice 5,60% etc.

Produs intern brut la preţ de cost

Exprimare a PIB în care interesează costurile efective, fără a ţine cont de subvenţiile care în mod artificial le uşurează şi de impozitele care în final le încarcă. Pe aceeaşi bază, de reflectare strictă a costului factorilor de producţie, se construieşte şi indicatorul pereche "produs naţional brut la preţ de cost", cu diferenţa semnalată anterior (P.N.B.). *V. P.I.B.*

Produs intern brut la preţul pieţei

Se obţine scăzînd din PIB la preţ de cost valoarea subvenţiilor şi adăugind valoarea impozitelor indirecte (= pe cheltuieli). Analog şi "produs naţional brut la preţul pieţei". *V. P.I.B.*

Produs intern brut nominal

Valoare a PIB "necurăţată" de efectul inflaţiei; analog şi "produs naţional brut nominal". *V. P.I.B.*

Produs intern brut real efectiv

Diferenţa dintre P.I.B. nominal şi partea acestuia rezultată ca efect al inflaţiei, adică PIB-ului curăţat de influenţa creşterii preţurilor în anul de raportare. Atributul "real" semnalează că nu e vorba de construcţia teoretică a conceptului, ci de o valoare concretă a acestuia, din economia reală. Analog şi "produs naţional brut real efectiv". *V. P.I.B.*

Produs intern net

Valoare a produsului intern brut diminuată cu cheltuielile pentru bunuri destinate înlocuirii unor părţi (uzate sau depăşite) ale bazei tehnico-materiale (în abrevierea englezească şi NDP: "net domestic product"/ *V. P.I.B.*

Produs naţional brut

Indicator macroeconomic în care, alături de produsul intern brut (PIB), se cuprinde şi venitul rezultat din investiţii efectuate şi proprietăţi deţinute de autohtoni în afara graniţelor, şi se elimină venitul creat în ţară dar ce revine unor străini aflaţi în afară. In abreviere românească şi PNB, iar şi în cea englezească şi GNP ("gross national product"). Se exprimă în unităţi de monedă naţională, iar pentru necesităţi de comparaţii internaţionale, în unităţi de valută străină, mai frecvent în dolari. Raportat la un locuitor, serveşte şi ca şi PIB şi drept indicator sintetic de nivel de trai, iar privit în dinamică (= indice) exprimă creşterea economică din ţara respectivă. *V. P.I.B.*

PNB potenţial

Nivelul maxim al produsului naţional brut ce poate fi realizat la un anumit nivel tehnologic dat şi număr al populaţiei, fără a spori şi inflaţia, denumit uneori şi producţie în condiţii de participare înaltă a forţei de muncă. La nivel microeconomic, producţia potenţială presupune un grad scontat de utilizare a capacităţii de lucru.

Deflator

Diferenţa între PNB real şi cel nominal, sau % parte a PNB nominal datorată inflaţiei. în subsidiar, deflatorul PNB semnifică şi metoda sau instrumentul de "curăţare" a PNB de creşterea datorată sporirilor de preţ. *V. infla ie i PNB.*

Raportul capital-producţie

Indicator din teoria creşterii economice care exprimă valoarea stocului de capital ce revine la o unitate de PNB.

Investiţie netă

Investiţia brută minus deprecierea bunurilor utilizate drept capital (în speţă, contravaloarea acoperirii uzurii respective); poate avea şi valoare negativă dacă nu s-a investit îndeajuns, nici pentru a înlocui ce s-a uzat.

Termen de recuperare a investiţiei

Durata la finele căreia profitul cumulat egalează suma cheltuită într-o investiţie. De regulă rata profitului creşte după o anumită perioadă de la darea în funcţiune a obiectivului (o vreme se poate lucra chiar în pierdere); dacă, pentru simplitate, profitul anual este uniform şi egal, de pildă cu 50 de milioane, o investiţie de 250 de milioane va fi recuperată în 5 ani. Mărimea disponibilului de resurse ale investitorului (întreprinzătorului) explică orientarea acestuia spre investiţii pe termen scurt sau lung, respectiv cu durată mai mică sau mai mare de recuperare. Este considerat unul din indicatorii de eficienţă a investiţiilor.

Rată a autofinanţării

Fonduri de investiţii provenite din venitul nedistribuit, ca proporţie în totalul fondurilor de investiţii aferente unei perioade contabile.

Rată a **dobînzii**

Preţul plătit spre a împrumuta bani pe o perioadă de timp, exprimat de regulă ca procentaj din suma solicitată (oferită). Dimensionarea ei ţine cont de rata inflaţiei în perioada respectivă, pentru ca depunerea sau acordarea împrumutului să aibă un caracter stimulativ.

Grad de concentrare

La nivelul unei ramuri economice, pondere ce revine totalităţii firmelor ce depăşesc un anumit nivel de mărime (determinat), în producţia ramurii în cauză. Se mai poate calcula ponderea primelor "n" firme în totalul capitalului investit, al profiturilor obţinute, al suprafeţei comerciale etc.

Productivitate

Termen care, în mod generic, raportează producţia (ieşirile) la resursele

(intrările) utilizate; cînd la numitor, figurează resursele de muncă, se obține de fapt exprimarea cea mai consacrată productivitatea muncii: rezultatul cantitativ sau valoric al procesului, ce revine pe un lucrător, pe o unitate de timp (oră, zi, lună, an) sau pe om-oră, om-lună etc. Nivelul ei depinde atît de factorul uman calificare, îndemînare cît si de cel material dotare tehnică a muncii, nivel tehnologic și organizatoric, reflectate și în intensitatea consumului de capital.

Rată naturală de creștere (economică)

Rata creșterii numerice a forței de muncă, plus rata de creștere a productivității muncii (2% + 3% = 5%, de exemplu).

Grad de fluctuație a forței de muncă

Proporția în care lucrătorii părăsesc o firmă în care au fost angajați într-un interval de timp de regulă un an. Cu cît fluctuația e mai mare, ia același număr mediu de angajați, cu atît sporesc cheltuielile cu forța de muncă ale firmei în cauză, date fiind costurile formalităților suplimentare de angajare, ale calificării noilor veniți.

Costuri fixe

Cheltuieli pe care o firmă le face independent de volumul producției (ce poate fi chiar nul): plata dobînzilor pentru creditele contractate, achitarea salariilor directorilor, a asigurărilor ș.a. Denumite și cheltuieli constante.

Costuri variabile

Costuri totale minus costuri fixe, sau categoria de cheltuieli ce crește proporțional cu volumul producției (materii prime, materiale, combustibili, salarii etc.)

Cost mediu

Costul total raportat la cantitatea de bunuri produse. în cheltuiala ocazionată de producerea unor bunuri, față de costurile efective de producție se adaugă impozitele, și se scad eventualele subvenții din partea statului, afectînd-se în mod corespunzător și valoarea unitară.

Cost de oportunitate

Valoarea celei mai bune a doua utilizări (destinații sau oportunități) a unui bun economic, sau valoarea alternativei sacrificate. Dacă, de pildă, cu același capital investit spre a obține 10 tone de cartofi s-ar fi putut obține (dar nu s-a procedat astfel) 5 televizoare, se spune că 5 televizoare este costul de oportunitate pentru cele 10 tone de cartofi. Se recurge la o asemenea exprimare îndeosebi în cazul unor valori ce nu constituie obiect de schimb pe piață (precum securitatea sau sănătatea mediului înconjurător - cf. P. Sanuelson, *M.* Nordhaus, *Economics,* Thirteen Edition, McGraw-Hill Book Company).

Indicele costului vieții

Procentaj ce aproximează modificarea relativă a totalității cheltuielilor necesare spre a trăi. de ia perioadă de bază, la alta de raportare. Aproximarea provine din cuprinderea în calcul doar a unora dintre cheltuieli, considerate mai reprezentative și grupate într-un a-a zis "co- de consum", variabil de la o țară la alta. în sensul precizării anterioare, metodologia lui de calcul se suprapune celei a indicelui prețurilor de

consum, comportînd un pre-mediu agregat după structura de prețuri a perioadei de bază sau a perioadei curente (indici Paasche sau Laspeyres). Calculele se fac pe cazuri distincte de gospodării (familii) cu un anumit număr de membri, mediu de rezidență și statut socio-profesional, o medie generală neavînd relevanță specială. Prin formularea "costul vieții familiei de salariați cu 4 persoane a crescut în luna mai cu 10% față de luna aprilie" se înțelege că respectiva familie, spre a-și menține nivelul de trai din luna precedentă cheltuie cu 10% mai mult.

Cost marginal

Modificarea costurilor totale de producție rezultată din creșterea cantității de produse cu o unitate. Poate fi "de moment" - cînd nu se modifică toți factorii de producție (input-urile), și "de durată" - cînd pot fi modificate toate intrările, inclusiv capitalul. *V. analiză marginală.*

Productivitate marginală a muncii

Variația de producție la schimbarea cu o unitate a cantității (forței) de muncă. *V. analiză marginală,*

Propensiune marginală spre consum

Proporția dintr-o ușoară creștere (marginală) de venit ce'va fi destinată sporirii cheltuielilor de consum (restul se deduce că e destinat economisirii). Cum sporul de venit nu e alocat integral sporirii consumului imediat, valoarea p.m.c. este subunitară, diferența pînă la unitate reprezentînd-o un indicator complementar - propensiune marginală spre depunere. Matematic, valoarea p.m.c. e calculată prin coeficientul unghiular (pantă) al funcției de consum. Servește la predicții asupra variației consumului cînd se cunoaște variația venitului și se respectă menținerea condițiilor secundare ("caeteris paribus"). *V. analiză marginală.*

Propensiune marginală spre depunere

Din p.m.c. + p.m.d. = **1,** conform celor de mai sus, rezultă p.m.d. = 1 - p.m.c, cuantificînd deci înclinația beneficiarului unui surplus de venit de a-și depune (economisi) în vederea unei suplimentări ulterioare a consumului. Keynes a formulat ca pe o lege psihologică fundamentală constatarea, transpusă la nivel macroeconomic, că pe măsură ce venitul național crește, crește p.m.d. și scade p.m.c. (raportul 1/p.m.d. este denumit multiplicator). *V. analiză marginală.*

Produs (efect) marginal (individual) al input-ului

Sporul de producție rezultat din creșterea cu o unitate a cantității dintr-un input, la toate celelalte input-uri cantățile menținîndu-se nemodificate. Specificația "individual" este menită a-l deosebi de produsul marginal social, ca efect asupra bunăstării sociale a unei mici schimbări la un input utilizat. *V. analiză marginală.*

Venit marginal

Variația de venit total rezultată prin schimbarea cu o unitate a producției vîndute de o firmă. în condiții de competiție perfectă și cînd prețul bunului nu variază odată cu cantitatea vîndută, v.m. este egal cu prețul unitar; dacă, în schimb, încercarea de a vinde o unitate suplimentară de produs obligă firma să reducă prețul la întreaga producție destinată vînzării (și, în sens mai general, în cazuri de competiție imperfectă), v.m. este mai mic decît prețul unitar inițial. *V. analiză marginală.*

Venit disponibil

Partea din plată pe care individul □□o ia acasă, sau acea parte din venitul naţional total aflată la dispoziţia gospodăriilor, pentru consum sau depunere (economisire). Mai exact, este PNB minus total impozite, rezerve pentru afaceri □i acoperirea depunerii capitalului, plus plata transferurilor guvernamentale sau de altă natură □i **a** dobînziior acordate de stat. Este parametrul□cheie în comportamentul economic al gospodăriilor populaţiei □i în stabilirea nivelului lor de trai.

Venit pe o persoană

("Per capita income"), venitul total al unui grup raportat la numărul de persoane din acel grup. Poate fi vorba de un locuitor dintr□o ţară sau dintr□o localitate ori de un membru al unei gospodării familiale. Este un indicator relativ deosebit de sugestiv în comparaţiile de nivel de trai.

Venit real

Venit exprimat sub forma bunurilor □i serviciilor reale ce pot fi obţinute prin intermediul lui. Se poate calcula împărţind venitul bănesc la un set adecvat de preţuri. Analiţii abordează îndeosebi aspectul dinamicii sale; cînd preţurile cresc în medie mai puternic decît venitul nominal, venitul real scade (atributul "real" desemnează aici opusul lui "bănesc", □i nu al lui "imaginar").

Cerere agregată

Cheltuieli totale specificate sau dorite **a** fi efectuate pe ansamblul unei economii într□o perioadă dată, de regulă un an. Depind de nivelul agregat al preţurilor □i sînt influenţate de investiţiile autohtone, de exporturile nete, masa de bani de pe piaţă etc.

Ofertă agregată

Valoarea totală a bunurilor □i serviciilor pe care firmele dintr□o economie le produc ori sînt dispuse a le produce într□o perioadă dată, de regulă un an; depinde de resursele (înput□urile) disponibile, de tehnologie □i de nivelul de preţ□

Elasticitate într□un punct

Răspuns al unei variabile la schimbarea altei variabile, în condiţii în care se operează cu diferenţe infinitesimale (notate, de regulă, cu dy/y □i **dx/x)** a căror raportare echivalează cu calculul diferenţial (derivată într□un punct). *V. elasticitate.*

Elasticitate pe un arc

Răspuns al unei variabile la schimbarea altei variabile, în condiţii în care diferenţele ce se raportează sînt mici □i finite, corespunzînd unor intervale de variaţie (sau arcuri de curbă) □i notate, de regulă cu Dy/[y, sau y_2 sau (y,+y): 2], respectiv Dx/[x, sau x_2 sau (x,+x_2): 2]. *V. elasticitate.*

Elasticitatea cererii în funcţie de preţ

Variaţie procentuală a cererii (redată prin expresia ei solvabilă, cumpărări sau vînzări) la modificarea cu un procent a preţului unitar. Serveţte la anticiparea variaţiei de cumpărări (dacă ne referim la o gospodărie a populaţiei) cînd se cunoaţte fluctuaţia de preţ□ V. elasticitate.

Exemplu: modificarea de preţ□unitar de la 10 la 9 lei; modificare de cumpărări de la 500 la 540 unităţi de marfă; Ap = 9 □10 = □1 ;

$$_{Aq} = 540□500 = 4\ 0_{p}\ ;\ e_{p} = ^{\wedge} = «\ = J\ ^{\wedge}□□ = ~□0{,}8.$$
$$Ap/p_0 \quad □1/10 \quad □10\%$$

Elasticitatea cererii în funcţie de venit

Variaţie relativă a cumpărărilor de mărfuri sau a comenzilor de servicii faţă de modificarea veniturilor unei gospodării (indiferent de sursa de proveniencă) într□o perioadă dată. împreună cu elasticitatea "la preţ", elasticitatea "la venit" exprimă comportamentul clientelei la modificarea puterii de cumpărare. Exemplu: modificare de venit al unei gospodării de la 50 mii, la 60 mii lei lunar: modificare a cumpărării de la 100 la 130 unităţi de marfă în luna respectivă;

Av = 60.000 50.000 = 10.000;

Av/v_0 = 10.000 / 50.000 = 20%; Aq = 130 □100 = 30

Aq/q_0 = 30 / 100 = 30%; e_v = ^ = — = 30% :20% = 1,5. *V. elasticitate.*

Elasticitate încruci□ată

Măsură a influenţei schimbării de preţ la un produs asupra cererii pentru un alt produs. Raporturile se fac ca în exemplele anterioare, în expresie procentuală □i au sens cînd cele două produse sînt cumva "înrudite" în consum, completîndu□se ori substituindu□se reciproc (unt cu margarina, benzină cu motoretă etc.) V. *elasticitate.*

Elasticitate de substituţie

Măsură a uşurinţei cu care se poate substitui un input/produs cu un altui fără a afecta output□ul/utilitatea. Valorile rezultate din calculele de elasticitate anterioare . , reflectă posibilitatea de a avea elasticităţi pozitive □i negative, subuniîare □i supraunitare. Pentru interpretarea lor, *v. elasticitate.*

Excedent bugetar

(La nivel macroeconomic), suma cu care veniturile guvernului depă□esc cheltuielile acestuia într□o perioadă_dată de exerciţiu financiar, fără ca la venituri să fie cuprinse eventualele împrumuturi. în expresie relativă, apare ca procentaj din PIB□ul perioadei respective.

Deficit bugetar

Suma cu care totalul cheltuielilor bugetului guvernamental depă□e□te totalul veniturilor acestuia într□o perioadă dată de exerciţiu financiar. De regulă este finanţat prin împrumuturi □i se urmăre□te ca totalul lui să nu depă□ească un anumit procentaj □ considerat rezonabil □din PIB.

Povară fiscală

Sumă de bani pe care un individ, o instituţie sau un grup trebuie să o plătească sub formă de impozite; intră aici □i costuri colaterale impozitării (plata unui contabil ce acordă consultaţii în materie, a formularelor de completat etc).

INDICATORI SOCIALI □I SOCIOLOGICI

. **LOCUIREA** (Ioan MĂRGINEAN)

i. Stocul de locuinţe

Număr de locuinţe **ce revin Ia mia de locuitori.**

Nr. total locuire (nnr)
Nr. total populaţie

Număr de camere ce revin la mia de locuitori.

Nr. total camere × □ ooo
Nr. total populaţie

Număr de gospodării ce revin la o locuinţă.

Nr. total gospodării
Nr. total locuinţe

Suprafaţa medie locuibilă ce revine pe o locuinţă (m^2).

Suprafaţă totală locuibilă
Nr. total locuinţe

Suprafaţa medie locuibilă **ce** revine **pe o persoană** (m^2).

Suprafaţă totală locuibilă
Nr. total populaţie

Număr camere ce revin la o locuin□ă.

Nr. total camere
Nr. total locuin□e

Număr mediu persoane pe o cameră de locuit.

Nr. total popula□ie
Nr. total camere

Indicele concentrării locuin□elor în clădiri.

Nr. total locuin□e
Nr. total clădiri de locuit

Rata locuin□elor locuite de proprietari.

Nr. locuin□e în care locuiesc proprietarii
Nr. total locuin□e x100

Rata locatarilor proprietari.

Nr. locatari proprietari ai locuin□elor
Nr. total locatari x100

Rata locuin□elor individualizate.

Nr. de locuin□e separate
Nr. total de locuinţe x100

Procentul **de gospodării locuind în locuin□e individualizate.**

Nr. gospodării cu locuin□ă separată
Nr. total de gospodării □x100

Rata locuin□elor colective.

Nr. locuin□e colective
Nr. total locuin□e x100

Rata locuin□elor marginale (în spa□ii impropii, construc□ii improvizate).

Nr. locuin□e marginale
Nr. total locuin□e x100

Procentul de popula□ie locuind în locuin□e marginale.

Nr. popula□ie din locuin□e marginale
Nr. total popula□ie x100

Popula□ie fără locuin□ă (persoane care dorm pe străzi, în gări) ia mia de locuitori.

Nr. persoane fără locuin□ă
Nr. total popula□ie <100

Rata locuin□elor disponibile.

Nr. locuin□e neocupate
Nr. total locuin□e x100

Mobilitatea reziden□ială. Procentul din totalul gospodăriilor care □i□au schimbat locuin□a în ultimul an.

Nr. de gospodării care □i □au schimbat locuin□a
Nr. total de gospo'dării

Segregarea reziden□ială.

Nr. popula□ie urbană din cartierele sărace
Nr. total popula□ie urbană x100

II. Dezvoltarea sectorului de locuin□e

Număr de locuin□e construite anul trecut ce revin la 1000 locuitori.

Nr. locuin□e construite anul trecut
Nr. locuitori x100

Procentul de cre□tere (descre□tere) anuală a numărului de locuin□e nou construite.

Nr. locuin□e construite în anul analizat
' • . Nr. locuin□a construite în anul anterior celui analizat

Implicarea **sectorului public în qonstruc□ia de locuin□e.**

Nr. locuin□e construite sub controlul □i de□inute de autorită□ile publice
Nr. total locuin□e construite

Rata creditelor pentru construc□ia de locuin□e în interval de un an.

Valoarea creditelor pentru construc□ia de locuin□e
Valoarea totală a creditelor anuale X100

Rata creditelor în valoarea investi□iilor pentru locuin□e.

Valoarea creditelor acordate
Valoarea totală a investi□iilor pentru locuin□e x 100

Rata subsidiilor pentru locuin□e în cadrul bugetului de stat.

Valoarea subsidiilor pentru locuin□e
Mărimea bugetului de stat □x100

Rata subsidiilor pentru locuin□ele celor săraci (locuin□e sociale)

Valoarea subsidiilor pentru locuin□ele săracilor □x100
Valoarea totală a subsidiilor pentru locuinie

Rata efortului investi□ional în construc□ia de locuin□e.

Valoarea investi□iilor în construcjiile de locuinie
Mărimea produsului intern brut

Rata pre□ului locuin□ei fa□ă de veniturile gospodăriei.

Pre□ul median al unei locuin□e
Venitul median ai gospodăriei

Rata chiriei fa□ă de venitul gospodăriei.

Valoarea mediană a chiriei anuale •»
Venitul mediu anual al gospodăriei

Cheltuieli cu infrastructură ce revin pe o persoană în decurs de un an în mediu urban.

Valoarea totală a cheltuielilor cu infrastructura
Număr total de locuitori în urban

Rata cheltuielilor pentru dezvoltarea a□ezărilor umane.

Valoarea cheltuielilor pentru a□ezările umane :100
Mărimea produsului intern brut

III. Condi□i de locuit

Rata popula□iei urbane.

Număr locuitoridin mediul urban 100
Număr total popula□ie

Rata de dominare.

Număr locuitori din cea mai mare localitate a □ării (zonă)
Număr total de popula□ie pe □ară (zonă)

Durata medie necesară unei deplasări de la domiciliu la locul de muncă, (număr de km).

Total km. parcu□i la o deplasare
Număr total popula□ie ocupată

Spa□ii verzi ce revin la o persoană în mediul urban (m^2).

M^2 spa□ii verzi în mediu urban
Număr total de locuitori în mediul urban

Rata popula□iei care trăie□te în zone afectate de poluare.

Număr popula□ie din zone poluate
Total popula□ie

Inciden□a îmbolnăvirilor datorate poluării mediului.

Număr persoane **cu afec□iuni** datorate poluării
'Total popula□ie

Mortalitatea datorată poluării mediului.

Număr decese datorate poluării <1000
Total popula□ie

Depă□irea normativelor maxime la agen□ii poluan□i.

Număr zile cu depă□iri de normative maxime •100
Total zile calendaristice

Rata apelor uzate tratate pentru depoluare.

M^3 ape uzate tratate □x100
Total M^3 ape uzate

Rata cheltuielilor pentru **depoluare.**

Cheltuielile ntru depoluare
Valoarea P.I.B.

Rata localită□ilor cu instala□ie de alimentare cu apă potabilă.

Număr de localită□i cu instala□ie de apă potabilă dOO
Număr total de localită□i

Rata localită□ilor cu instala□ie de **canalizare publică.**

Număr de localită□i cu instala□ie de canalizare • > 100
Număr total de localită□i

Rata străzilor modernizate.

Km. străzi modernizate x100
Total km, străzi

Rata locuin□elor cu instala□i de apă potabilă

Număr locuin□e cu instala□i de apă ^
Număr total de locuin□e

Rata locuinelor cu instalaie electrică.

$$\frac{\text{Număr locuinie cu instalaie electrică}}{\text{Număr total de locuinie}} \quad 100$$

- **MOBILITATE SOCIALA** (!oan MĂRGINEAN)

Indicele mobilităii sociale brute

Procentul din populaie care ia schimbat poziia socială într un anumit interval de timp (de regulă se iau în consideraie intervale de timp relativ mari, pentru ca mobilitatea socială să fie posibilă, respectiv un deceniu, echivalentul unei generaii estimat a fi de 30 de ani eto)

l.m.s. = $\frac{}{P}$ x100; unde *M.S.* este numărul de mobili sociali în intervalul considerat i rezultă din comparaia, printr un tabel de mobilitate, a poziiilor sociale avute de către fiecare persoană la începutul i sfîrîtul perioadei analizate (se însumează toate valorile aflate în afara diagonalei principale), iar P este numărul de populaie pentru care se calculează l.m.s. Similar se determină *indicele mobilităii ocupationale l.m.o.* = $\frac{}{p}$ x 100 , al *mobilităii instruciei colare* (*l.m.i.s* = —^ *p*100) sau pentru alte caracteristici relevante ale populaiei.

Indicele mobilităii sociale structurale (forate)

Procentul din populaie care îi modifică poziia socială ca urmare a schimbării structurii sociale în perioada de referină (expansiunea unor categorii sociale sau apariia de noi categorii, asociate cu restrîngerea, în valori relative i/sau absolute, a altor categorii).

l.m.s.s. = $\frac{h/l\ s\ s}{}$ x1000 (M.s.s.) se determină prin scăderea numărului maxim de imobili suma frecvenelor marginale cele mai mici ce corespund unei coloane i unei linii de acelai rang din tabela de mobilitate din numărul de mobili sociali; *M.s.s.* = *M.s.* *N.max.i)*

Indicele mobilităii sociale nete (circulatorii sau de schimb)

Valoarea exprimată în procente pe care o reprezintă mobilitatea socială datorată schimbului dintre categoriile (poziiile) sociale.

$$\frac{Lm\ s\ n\ a\ HL_{xm0}}{P}$$

(în acest caz *M.s.n.* = *M.s.* *M.s.s.* *iar l.m.s.n.* = *l.m.s.* *l.m.s.s.* i exprimă gradul de deschidere socială).

Indicele mobilităii sociale ascendente

Procentul din populaie care a trecut la o poziie socială superioară comparativ cu cea avută ia începutul perioadei analizate.

$$l.m.s.a \frac{M.s.a.}{} x\ 100$$

Indicele mobilităii sociale descendente

Procentul din populaie care a trecut la o poziie socială inferioară comparativ cu cea avută la începutul perioadei de referină.

$$l.m.s.d. = \frac{}{} x\ 100$$

indicele mobilităii sociale **orizontale**

(Mai puin semnificativ în analiza poziiilor sociale, care sînt concepute adesea ierarhizat, dar cu relevană mai mare pentru alte tipuri de mobilitate, cum ar fi cea ocupaională, cînd trecerea de la o ocupaie (profesie) la alta nu determină i schimbarea statutului social).

Procentul din populaia care realizează o schimbare între poziii sociale relativ echivalente.

$$l.m.s.o. = \frac{M.s.o.}{} x\ 100$$

Indicele mobilităii sociale intragenerationale

Procentul din populaia aceleiai generaii care ia schimbat poziia socială într un interval de timp.

$$l.m.s.i. = \frac{M.s.i.}{} x100$$

Indicele mobilităii sociale intergenerationale

Procentul din populaia aceleiai generaii care ia schimbat poziia socială, comparativ cu generaia (generaiile) anterioarâ(e).

$$l.m.s.g. = \frac{M.s.g.}{P} x100$$

Se iau în considerare fie momente echivalente pentru cele două generaii (poziiile sociale din momentul începerii (încheierii) activităii profesionale pentru fiecare generaie, sau la vîrsta de *n* ani a antecesorilor i succesorilor), fie acelai moment pentru ambele generaii (cum ar fi poziiile sociale ale celor două generaii în momentul cînd copiii (succesorii) îi încep activitatea profesională. Evident de fiecare dată se pune problema existenei în viaă a generaie antecesoare pentru momentele considerate în analiză.

Indicele de imobilitate socială

Procentul din populaie care nu ia schimbat poziia socială în intervalul de timp • analizat.

$$l./m.s. = \frac{}{P} x100$$

{*Im.s.* se determină prin însumarea valorilor din diagonala principală constituită din intersecia unei poziii sociale cu ea insăi pentru cele două momente analizate.

Expresia iui Jasuda permite calcularea *l.im.s.* prin raportarea diferenei dintre numărul efectiv de imobili *(N.e.i.* *l.m.s.)* i numărul minim de imobili *(N.min.i.),* rezulta! clin însumarea frecvenelor teoretice ale diagonalei principale, la diferena dintre numărul maxim posibil de imobili, calculat prin însumarea celor mai mici frecvene

marginale ce corespund unei coloane □i unei linii din cadrul matricei, □i acela□i număr minim de imobili.

I _ —1±——2™i_ (rezultă o propor□ie echivalentă cu valoarea procentului prin care se exprimă *l.im.s.)*
N A
'* maxi

Migra□ie

Indicele migra□iei totale (brute)

Valoarea pe care **o** reprezintă migra□ia (mi□carea, mobilitatea geografică a popula□iei), cu referire la un teritoriu, la mia de locuitori, într□un anumit interval de timp (de regulă un an).

A77. =— x1000; unde *M* este numărul total al migran□ilor (intrări + ie□iri) în intervalul de timp considerat, iar P este numărul de popula□ie din teritoriul analizat (localitate, jude□, provincie, zonă, □ară, continent etc).

Indicele imigra□iei

Valoarea (exprimată în promile) pe care o reprezintă imigrările (intrările) de popula□ie într□un teritoriu. într□un interval de timp.

/./m. = —x1000
P

indicele emigra□iei

Valoarea (exprimată în promile) pe care o reprezintă emigrările (ie□irile) de popula□ie dintr□un teritoriu, într□un interval de timp.

;.em. = — x1000
P

Indicele migra□iei nete

Sporul migratoriu (determinat ca diferen□ă algebrică dintre numărul intrărilor □i cel al ie□irilor de popula□ie), înregistrat într□un interval de timp, dintr□un anumit teritoriu, raportat la mia de locuitori.

l.m.n. = —— x 1000 ; cînd I > E se înregistrează o imigra□ie netă, iar cînd E > I se înregistrează o emigra□ie netă.

Indicele de **stabilitate a popula□iei**

Procentul din popula□ia unui teritoriu care s□a născut □i trăie□te □i în prezent (momentul cercetării) pe acel teritoriu.

As. = 5 — xlQO; unde S reprezintă numărul popula□iei originare din teritoriul considerat, iar P numărul total de locuitori. (Uneori As. este exprimat în promile).

Diferen□a 100 □ l.s. reprezintă procentul popula□iei actuale a teritoriului respectiv născută în afara limitelor acestuia.

Locuitorii unui teritoriu (localită□i) proveni□i din alte zone alcătuiesc migra□ia pe durata vie□ii. *Indicele migra iei pe durata vie ii,* exprimat în promile, are următoarea formulă de calcul:

l.m.v+^x1000
P

Indicele migra□iei interne

Valoarea pe care o reprezintă migra□ia popula□iei, într□o perioadă de timp, ce se realizează în interiorul teritoriului na□ional, la mia de locuitori.

A77/. = — x 1000
p

Migra□ia internă se determină pentru anumite subdiviziuni administrative sau zonale ale teritoriului na□ional, precum □i pentru mediile reziden□iale, înregistrîndu□se **o** multitudine de tipuri, cum ar fi: intra □i inter jude□ene, intra □i inter zonale, intra □i inter medii reziden□iale.

Indicele migra□iei externe (interna□ionale)

Valoarea pe care **o** reprezintă migra□ia ce traversează frontierele unei □ări, într□ un interval de timp, raportată la mia de locuitori.

l.m.e. =^□ □x1000
P

Uneori denumirea de migra□ie externă se utilizează □i pentru **o** parte **a** migra□iei interne, din interiorul grani□elor na□ionale (pentru a distinge, de exemplu migra□ia interjude□eană de cea intrajude□eană, cînd prima va alcătui migra□ia externă, iar cea de a doua migra□ia internă). Pe de altă parte, denumirea de migra□ie interna□ională este utilizată mai ales atunci cînd se analizează fluxurile migra□iei spre o □ară sau un grup de □ări, fie Ja nivel continental (migra□ia Est□Vest), fie la nivel intercontinental (□ări sărace□ □ări bogate).

Indicele migra□iei definitive

Valoarea pe care o reprezintă migra□ia definitivă (determinată pe baza schimbării domiciliului sau a unei durate a deplasării mai mare de un an, fără **a** se include refugia□ii), raportată la mia de locuitori din teritoriu pentru care se calculează *l.m.d.*

l.m.d. = □^x1000
P

O parte a□a numitei migra□i definitive se poate dovedi a fi pînă la urmă altfel. Prin urmare se calculează un *indice al migra iei de revenire.*

l.m.r. = *M r* ~x1000
P

Indicele migra□iei temporare

Valoarea pe care o reprezintă deplasările temporare, cu o durată de la o lună la un an, ce se realizează într□un interval de timp, raportată la mia de locuitori.

I.m.f. = —x 1 0 0 0
P

Indicele mi□cării navetiste (pendulatorii)

Valoarea pe care o reprezintă deplasările din localităţile de domiciliu la locurile de muncă aflate în alte localităţi, raportate la mia de locuitori (eventual la 1000 de persoane active) dintr□un teritoriu pentru care se determină I.m.n..

I.m.n. *Mm.* <1000
P~

Indicele migra□iei sezoniere

Valoarea pe care o reprezintă deplasările sezoniere, egate de activitatea profesională, dintr□o localitate în alta, într□un interval de timp, raportată la mia de locuitori din teritoriul analizat.

I.m.sz. = *M.sz.* x1000
P

- **FOR□A DE MUNCĂ** (Ioan MĂRGINEAN)

Indicele **resurselor** de muncă

Partea (exprimată în procente) din populaţia aptă de muncă la un moment dat.

I.r.m. = *R.m.* □x100 ; unde *R.m.* reprezintă resursele de muncă determinate prin luarea în considerare a tuturor persoanelor de vîrstă activă (între 16 ani □i limitele de vîrstă pentru pensionare, care sînt diferite pentru cele două sexe, ca □i pe ramuri de activitate), la care se adaugă numărul persoanelor avînd vîrstă peste limitele de pensionare care desfă□oară o activitate aducătoare de venit, dar se scade numărul persoanelor de vîrstă activă (pentru România 16□55 ani femeile □i 16□60 bărbaţii) avînd incapacitate definitivă de muncă (pensionate sau nu); P reprezintă numărul de populaţie (fie la nivel naţional, fie la nivel de zonă sau localitate).

Indicele de activitate al populaţiei

Procentul din populaţia totală care desfă□oară o activitate economică □i socială utilă aducătoare de venit

la = —X100; unde *A* este numărul de persoane active (ocupate efectiv sau aflate în căutare de locuri de muncă).
P

Indicele de activitate se determină distinct □i pentru *totalul popula iei de vîrstă activă (P.v.a.)* sau numai pentru *popula ia de vîrstă activă aptă de muncă (P.v.a.a.)*

I.a.v.a. = *A.v.a.* * 100: *I.a.v.a.a.* *A.v.a.* unde *A.v.a.* reprezintă numărul de persoane de vîrstă activă ocupate sau în căutare de locuri de muncă. Un alt indice de activitate se referă la populaţia activă civilă *(P.a.c).*
P.v.a. *P.v.a.a.*

I.a.c. = —□□; unde *A.c.* este numărul.de populaţie activă civilă de vîrstă activă ocupată efectiv sau aflată în căutare de locuri de muncă.
P.a.c.

Indicele **ocupării** efective

- Procentul din populaţie care, la un moment dat, desfă□oară o activitate economică □i socială aducătoare de venit.

I.o. —X1 0 0; unde O este numărul de persoane care dispun de un loc de muncă în momentul de referinţă.

Un mod similar determinării numărului populaţiei active □i ai indicilor de activitate, tot astfel se determină □i numărul populaţiei ocupate □i indicii ocupării efective pentru: populaţia de vîrstă activă, populaţia de vîrstă activă aptă de muncă, respectiv populaţia activă civilă.

Indici de structură ai populaţiei ocupate,

a. Populaţia ocupată pe sectoare, ramuri economice (agricultură, industrie, servicii etc). Procentul din populaţia ocupată care î□i desfă□oară activitatea într□unui din sectoarele, respectiv ramurile economice.

Pentru indicele populaţie ocupată în agricultură

I.p.a. = *P a r* —x 100; unde P.a. este numărul de persoane ce lucrează în agricultură, iar P.o este numărul total de populaţie ocupată.
P.o.

b. Caracteristici sociale, demografice, profesionale etc. ale popula iei ocupate. Procentul din populaţia ocupată ce posedă o anumită caracteristică. Se pot determina indici de calificare, de feminizare, îmbătrînire etc. Cel mai simplu indice de calificare are forma:

I c. = *Q* ; unde C reprezintă numărul de persoane ocupate ce posedă o calificare.
P.o.

Indicele □omajului

Procentul din populaţia activă aflată la un moment dat în căutare de locuri de muncă.

I. . = *S* □~ —X1 0 0; unde □ reprezintă numărul persoanelor de vîrstă activă care urmăresc să ocupe un loc de muncă; *P.a.* reprezintă numărul populaţiei active (ocupate efectiv sau în căutare de locuri de muncă). De largă utilitate sînt □i diferiţii indici de structură ai □omajului, cum ar fi sectoarele □i ramurile de proveniencă, caracteristicile profesionale □i demografice sau durata □omajului, respectiv □omajul pe termen scurt sau pe termen lung.
P.a.

O formă de exprimare a indicilor de structură este valoarea procentuală a unei caracteristici.

Indicele mi□cării totale (brute) a for□ei de muncă

Valoarea (exprimată în procente) pe care o reprezintă mi□carea de personal (membrii) într□o organiza□ie de muncă, într□un anumit interval de timp (de regulă un an),

I.m.f.m. = —□^□xIOO; unde *M.f.m.* reprezintă mi□carea for□ei de muncă determinată prin însumarea intrărilor (încadrărilor) □i plecărilor de personal, P este numărul de membri ai organiza□iei (Pse determină fie prin luarea în considerare numai a efectivului existent la începutul perioadei analizate, fie prin însumarea la acest efectiv a numărului de persoane intrate pe parcurs.ul perioadei, fie printr□o valoare medie, cum ar fi media simplă a efectivului de la începutul □i sfîr□itul perioadei analizate, $P = \frac{P + P}{2}$, sau numărul mediu de personal, $P = \frac{P z}{n}$; *P.z.* = efectiv zilnic, *n* = număr de zile.

Indicele plecărilor de personal

Valoarea (exprimată în procente) pe care o reprezintă plecările de personal, într□ un interval de timp, din organiza□ie.

$I.p.I. = \frac{PI}{P} \square x100$

Indicele intrărilor de personal

Procentul pe care îl reprezintă intrările de personal, într□un interval de timp, în organiza□ie

/./. = —x 100
P

Indicele (rata) intrări□plecări

Procentul de intrări în organiza□ie destinată să înlocuiască plecările (indicele de înlocuire al plecărilor)

IJ.pI. = —x100

Indicele fluctua□iei (totală)

Valoarea (exprimată în procente) a mi□cărilor for□ei de muncă, într□un interval de timp, între diferitele organiza□ii (unităţi), raportată ia totalul membrilor organiza□iei pentru care se calculează *I.f.*

I.f. = —x100; unde Feste numărul de fluctuan□i determinat prin luarea în considerare a plecărilor din organiza□ie urmată de ocuparea unui loc de muncă (imediat sau mai îîrziu), sau cel pu□in ca inten□ie ini□ială, într□o altă organiza□ie, ca □i a numărului de intrări în organiza□a pentru care se calculează /./., pentru un anumit interval de timp. Determinarea *I.f.* este supusă influen□ei modului de definire a fluctua□iei. Dacă în anumite lucrări de specialitate nici nu se face distinc□ie în func□ie de natura plecărilor din organiza□ie, practica administrativă din fostele □ări socialiste a impus o accep□ie foarte limitativă, fluctua□a fiind considerată un fenomen negativ. în ceea ce ne prive□te am adoptat punctul de vedere cel mai răspîndit după care fluctua□a este doar o parte a

mi□cării for□ei de muncă □ reprezintă fluxurile de personal dintre organiza□ii (unităţi) de muncă, după cum mobilitatea prive□te diferitele activităţi desfă□urate (poziţii de□inute), iar migra□a se referă la deplasările geografice.

Indicele specific de fluctua□ie

Valoarea procentuală a plecărilor prin fluctua□ie înregistrată într□o organiza□ie în intervalul de timp considerat.

I.f.s. = —^□x100; unde *F.s.* sau *(P.t.)* este numărul plecărilor prin fluctua□ie, iar Peste numărul de membri ai organiza□iei pentru care se calculează *I.f.s.*

Indici par□iali de fluctua□ie

Valoarea pe care o are o anumită formă de fluctua□ie: voluntară sau involuntară; prin demisie, □omaj, plecări din motive disciplinare etc. a. *Indicele fluctua iei voluntare*

I.f.v. = □— x 100 ; unde *F.v.* este numărul de fluctuan□i din proprie ini□ativă ce se înregistrează într□un anumit interval de timp.

b. *Indicele fluctua iei involuntare*

I.f.iv. = —□x 100 ; unde *F.iv.* reprezintă plecările din organiza□ie ini□iate de către aceasta din urmă (patron, conducător)

c. *Indicele fluctua iei prin omaj*

/.r".s. = □^ x i 0 0
P

Indicele (rata) fluctua□iei în totalul plecărilor

Valoarea pe care o reprezintă plecările prin fluctua□ie în totalul plecărilor din organiza□ie, într□un interval de timp.

I.p.f. = □x 100 ; unde *P.f.* (sau *F.s.)* este numărul de plecări prin fluctua□ie, iar PI. este numărul total de plecări.

Indicele (rata) formelor de fluctua□ie în totalul plecărilor

Valorile procentuale pe care le de□in formele de fluctua□ie în totalul plecărilor.

a. Indicele (rata) fluctua□iei voluntare în totalul plecărilor.

/.p.v = $\frac{Fv}{Pl.}$ X 1 0 0

b. Indicele (rata) fluctua□iei involuntară în totalul plecărilor

$I.p.iv. = \frac{F iv}{Pl.} x 100$

c. Indicele (rata) □omajului în totalul plecărilor

$I.p.s. = \frac{F.s.}{Pl.} \square X 1 0 0$

Indici de structură ai fluctua□iei

a. *Propor ia formelor de fluctua ie în total fluctua ie*

Rata fluctua□iei voluntare $\frac{F.v}{F.s.}$

Rata fluctua□iei involuntare $\frac{F\ iv}{F.s.}$

Rata fluctua□iei prin cauză disciplinară —□ *F.s.*

Rata fluctua□iei prin somai $\frac{F.s.}{fs.}$

b. Indici privind caracteristici sociale, profesionale, demografice ale fluctuan ilor pe total i pe forme de fluctua ie

Propor□ia tinerilor în total fluctua□ie —□ *F.s.*

Propor□ia tinerilor In totalul fluctua□iei prin □omaj $\frac{T.f.s.}{F.s.}$

Fluctua□ia în rîndul noilor încadra□i $\frac{Fi}{I}$

Indici de descriere ai procesului de fluctua□ie

a. Durata medie a rămînerii în organiza□ie a fluctuan□ilor (timpul total în organiza□ie înregistrat de fluctuan□i raportat la numărul lor).

$\frac{tlL}{F.s.}$

b. Ritmul (lunar, anual) fluctua□iei (fluctua□ia înregistrată pe fiecare interval considerat raportat la fluctua□ia totală).. . . . .□

$\frac{JL}{F.s.}$

> **SĂRĂCIE □I INEGALITATE A VENITURILOR** (Viorel GHEORGHE)

Prag (linie) a sărăciei

Nivelul de venit care împarte familiile de o anumită mărime, dintr□un anume loc □i timp, în sărace □i non□sărace.

Minim social

Nivel al venitului personal sau al familiei considerat necesar pentru ca o persoană sau familie să aibă, într□o societate dată, o existen□ă fără priva□iuni majore.

Prag (linie) a sărăciei **relative**

Nivelul de venit care asigură satisfacerea nevoilor minime acceptate social. în □ările industrializate, linia sărăciei relative este în general mai ridicată decît linia sărăciei absolute. Oamenii trăind în sărăcie relativă suportă anumite priva□iuni comparativ cu

membrii non□săraci ai societă□ii. De obicei, liniile sărăciei relative sînt exprimate ca fiind între 40□50% din venitul mediu sau median.

Minim de subzisten□ă

Venitul minim necesar pentru asigurarea subzisten□ei într□o societate dată. Este de obicei asociat cu linia sărăciei absolute □i implică priva□iuni majore.

Prag (linie) a sărăciei **absolute**

Nivelul de venit care asigură acoperirea la minimum atît a necesită□ilor unei alimenta□ii adecvate din punct de vedere nutri□ional, cît □i a celorlalte nevoi de bază.

Prag subiectiv al sărăciei

Nivelul de venit care reflectă evaluarea dată de popula□ie nevoilor minime. Este estimat cu ajutorul unui model matematic care explică varia□ia evaluărilor făcute de popula□ie.

Rata sărăciei

Denumită uneori □i inciden□a sărăciei. Se exprimă procentual ca raport între numărul celor afla□i în stare de sărăcie (care dispun de venituri mai mici sau egale cu pragul de sărăcie) □i numărul total al popula□iei,

$fi = \frac{}{N} x\,100$, unde:

S □numărul celor afla□i în stare de sărăcie

N □numărul total al popula□iei

Prăpastia sărăciei

(Engl. Poverty gap) □suma totală a diferen□elor dintre pragul de sărăcie (PS) □i veniturile celor afla□i în stare de sărăcie, sau suma totală a veniturilor care ar trebui transferate celor săraci pentru a□i aduce la nivelul PS. în unele □ări (de ex.: SUA) P. este exprimată ca pondere a sumei totale în Produsul Na□ional Brut. Dacă Pi = (PS □ y,) reprezintă diferen□a de venit pentru individul "i", P va fi dată de rela□ia:

$P = I(PS \square y.)$

Indicele Sen

Exprimat prin formula:

$= R^{\wedge}\frac{}{V}LL$ unde

R □rata sărăciei

V □venitul mediu dintr□o societate

V. □venitul mediu al celor afla□i sub pragul de sărăcie

PS □pragul de sărăcie

reprezintă procentul din venitul total al popula□iei care ar trebui transferat săracilor astfel încît veniturile acestora să fie aduse la nivelul PS.

Indicele Fishlow

Definit prin formula:

$$F = \frac{PS}{V_s \; V_s \cdot L}$$

exprimă prăpastia sărăciei ca procent din veniturile celor non□săraci, în îdeea eliminării sărăciei prin transferuri directe de venituri de la ace□tia.

Coeficientul Gini

Denumit după inventatorul său, statisticianul italian Corrado Gini. Reprezintă raportul dintre aria aflată între curba Lorenz □i linia egalită□ii perfecte □i aria întregului triunghi format de linia egalită□ii perfectă □i axele x,y. Ca măsură a inegalită□ii veniturilor C.G. variază între 0 (egalitate absolută) □i 1 (inegalitate absolută); cu cît valoarea sa este mai mare, cu atît inegalitatea este mai pronun□ată. Propus de Gini, în anul 1912, după formula:

$$G = \frac{A}{2/'} \quad \text{unde}$$

$$\frac{1}{n(n\square 1)} : \text{Ilk} \; */ |$$

în cazul distribu□iei continue:

$$A = J_0 j_0 \backslash x \square y \backslash \; f(x) f(y) \, dx \, dy$$

x, □venitul unită□ii "i"

n □numărul total de unită□i

u □venitul mediu (aritmetic) al distribu□iei X.

A este media aritmetică a n(n□1) diferen□e considerate ca valori absolute, iar 2\x este valoarea maximum posibilă a lui A, care se ob□ine cînd o unitate prime□te întregul venit. Valoarea minimă a lui A este zero, care se ob□ine cînd toate unită□ile primesc acela□i venit. Ulterior, în anul 1914, Gini a propus o măsurătoare a inegalită□ii care este egală cu 1 minus de 2 ori aria aflată sub curba Lorenz:

$$G = 1 \; 2 \backslash F,(x) f(x) dx$$

o

Dacă se are în vedere venitul total al gospodăriei, formula de calcul a C.G. este:

$$G = \frac{1}{:} \text{I}_{\square 1} \text{I}_{;\square 1} \text{y}. \; \text{y}, \text{k}^{w} \quad y$$

iar dacă se ia în considerare venitul pe membru de gospodărie (fiecare gospodărie avînd o pondere egală) C.G. devine:

$$G = \quad .\text{I}(\text{y},/\text{n},\text{M}\text{y}_{/}<'\text{n},)/\text{w}^2 \quad \wedge y \, I \, n$$

Y, □venitul gospodăriei "i"

n, □numărul de persoane în gospodăria "i"

N □numărul de gospodării

Y □venitul mediu al gospodăriei

(V/n) = (XV,/n,)/N

Abaterea medie relativă

(Engl. Relative Mean Deviation) □Abaterea medie ca măsură a inegalită□ii a fost propusă de Von Bortkiewicz în 1898 (rezultatele sale au fost publicate în 1930), iar a.m.r. a fost introdusă mai tîrziu de Bresciani□Turroni. Proprietă□ile statistice ale acestei măsurători au fost investigate de Pietra. A.m.r. este definită:

$$A = \frac{1}{2//} \frac{1}{n\wedge<} \text{y}'' \text{x}, \; \square fj\backslash, \quad \text{unde}$$

x, □venitul unită□ii "i" (i = 1, 2, ..., n).

Dacă fiecare unitate prime□te acela□i venit, R = 0. Cînd o unitate prime□te întregul venit, R devine (n□1)/n, care tinde către 1 pe măsură ce n se apropie de infinit.

Indicele Kuznets

Media diferen□elor absolute între Ap □i Aq, unde q = L(p) este propor□ia din venitul total corespunzătoare procentului inferior "p" de popula□ie. Pe măsură ce a_p se apropie de zero, i.K. poate fi exprimat:

$$K = \text{lj}|\text{l} \;\; \text{L}'(\text{p}\wedge\text{p} = \text{i} \;\; \text{j}_0[\text{l} \;\; \text{L}'(\text{p})]\text{tfp} + \text{J}_{p/i}[/.'(\text{p}) \;\; \text{l}]\text{rfp}$$

I.K. se poate estima prin calcularea abaterii medii absolute a cotelor de venit ale fiecărui grup de 5□centile de popula□ie din 5 procente. Media aritmetică a celor 20 abateri absolute variază de la zero, în cazul egalită□ii perfecte, la 9,5 în cazul maximei inegalită□i. Pentru a standardiza măsurătoarea să varieze între 0 □i 1, se procedează (a împăr□irea cu 9,5, formula devenind:

$$K = \frac{\text{IM}}{20\square 9{,}5} \quad \text{unde}$$

d □abaterea absolută a cotei de venit pentru fiecare grup de 5□centile din 5 procente.

Indicele Schultz

Se bazează pe compararea pantei curbei Lorenz în puncte diferite, fiind exprimat prin:

$$S = \text{J}_o[1 \;\; \text{r}(\text{p})]\text{dp}$$

unde pn=F(n). I.S. este aria dintre curba L'(p) □i linia dreaptă p=1 în regiunea 0 < p < pu.

Indicii **lui Elteto** □i Frigyes

. Un set de 3 indici ai inegalită□ii propu□i de E. □i F. în anul 1968, defini□i astfel:

$$u = \frac{}{,'h}; \quad v = \frac{}{fi}; \quad io = \frac{L\wedge L}{l'}$$

unde:

,, = E(x)

//, = E(xlx < //)

fi₂ = E(x/x > fi)

fi, (fi2) media veniturilor celor cu un venit mai mic (mai mare) decît *\x.* **I.E.F.** pot fi exprima□i de asemenea în termenii curbei Lorenz, astfel:

Pa 1~L{Pf<) P/, L(Pfi)

L{Pp) UPf, L(Pft) 1~Pf,

De□i **I.E.F.** variază de la 1 la infinit, este posibil să fie transforma□i astfel încît să varieze de la 0 la 1:

1 1

:1 <u'=1□

u

Indicele lungimii curbei Lorenz

Propus de Kakwani în anul 1980 □i definit astfel: fie "I" □lungimea curbei Lorenz; dacă fiecare individ prime□te acela□i nivel al venitului, "I" este egal cu Vă, care reprezintă lungimea liniei egalită□ii perfecte; dacă un individ prime□te întregul venit, "I" este egal cu 2 în limita în care numărul de unită□i se apropie de infinit. Astfel "I" ia valori în intervalul Vă < / < 2 i.l.c.L. poate fi prin urmare definit:

/□Vă

L———=, care ia valori între 0 si 1; dacă x este venitul corespunzător

2□Vă

punctului (p,q) de pe curba Lorenz, formula devine:

r.

(2□Vă) — *\Jfl²+X²f{x)dX y/2*

Coeficientul de varia□ie a **veniturilor**

Este definit prin formula:

CV = —, unde

a abaterea standard a distribu□iei. în cazul distribu□iei continue, a este dată de:

= *](x uff(x)dx*

Limita inferioară a CV. este zero, iar limita superioară este Vn□1 , care se ob□ine cînd un individ prime□te întregul venit.

Abaterea standard a logaritmilor de venit

(Engl. standard deviation of logarithms of income) □este exprimată prin formula:

□1 /

,.'2

f(logx □logG)²f(x)dx j , unde

G □media geometrică

Limita inferioară pentru a.s.l.v. este zero, ceea ce presupune o egalitate perfectă; limita superioară este dificil de ob□inut deoarece log de "zero" venit nu este finit. în acest caz, inegalitatea maximă presupune că to□i indivizii primesc o unitate monetară de venit □i că cel mai bogat individ ia restul; aceasta dă limita superioară la Vn^TlogG , care tinde către infinit pe măsură ce n ia valori mai mari.

Indicii Theil

Au la bază no□iunea de entropie din teoria informa□iei.

Indicele Theil (7) este definit prin:

1 ⁿ v y ⁿ

T = —Y—log—, unde *np* = 2]y, = *Y* este venitul total.

n **,*i** ***l'*** ***l'*** ***l*** **.1**

Entropia H(y) asociată păr□ilor de venit (y,/Y . . . , y/Y') este:

1

H(y) = X(y,/y) log;

(y, *lY)*

Cu cît sînt mai apropiate păr□ile de venit (y/Y) comparativ cu păr□ile de popula□ie (1/n), cu atît mai mare este H(y); cînd fiecare (y/Y) egalizează (1/n), H(y) atinge valoarea maximă, log n. Dacă o parte de venit tinde către unitate □i toate celelalte tind către zero, H(y) tinde către valoarea sa minimă, zero. Astfel, entropia unei distribu□ii a veniturilor, H(y) poate fi privită ca o măsurătoare a inegalită□ii veniturilor, scăzînd H(y) din valoarea sa maximă log n. (Diferen□a dintre valoarea maximă a entropiei, log n, □i valoarea existentă a acesteia este, în teoria informa□iei, denumită redundan□ă). I.T.(T) poate fi scris ca:

Theil(T) = iogn□H(y) = £(y, */Y)\ogf^l*

;,i (1/n)

Cînd există egalitate perfectă I.T.(T) ia valorea zero; în cazul maximei inegalită□i I.T.(T) ia valoarea maximă de log n.

Indicele Theil (L) este analog cu I.T.(T), dar inversează rolurile păr□ilor de venit (y/Y) □i păr□ilor de popula□ie (1/n), avînd formula:

T/ie//(q = Y(1/n)log□^□

~ *(y.'Y)*

Deoarece Y = n^, I.T.(L) mai poate fi scris:

Theil(L) = *h°9* —

n ,=1 **y,**

Indicele Dalton

Este definit prin pierderea propozi□ională de bunăstare rezultată din inegalitatea veniturilor. Bunăstarea agregată este maximă cînd toate veniturile sînt egale, pierderea propor□ională de bunăstare rezultată din inegalitatea veniturilor este:

D'= \ f_du(x,)lnu(fi)

I.D. va lua valoarea zero, cînd toate veniturile sînt egale. în cazul inegalită□ii maxime, cînd un individ prime□te toate veniturile, I.D. devine:

_ ,. (n □1)u(o) + u(n/j) ,. , * . . • ,
0 = 1 □□—— x L —— ^ , care va fi egal cu 1 daca, si numai daca
(n 1)u(0) + u(n,j) = O .

O modificare posibilă a lui I.D. este:

""(/'l□XX*,)

O* =————~r~————;—r > care este egal cu 1 cînd un individ prime□te
nu(/v)□(n□1)u(o)□u(n//)
toate veniturile.

Aigner □i Heins (1967) au folosit 3 forme func□ionale ale lui u(x):

a. a(1 □e)

b. Olog(x/cp + 1)

c. ©X / 0 + X

Indicele Atkinson

Bazat explicit pe o evaluare a bunăstării sociale a distribu□iei veniturilor. LA. este construit prin calcularea venitului echivalent egal distribuit (engl. equally distributed equivalent income). Acesta este definit drept nivelul de venit/individ care, dacă ar fi egal distribuit, ar da aceia□i nivel al bunăstării sociale ca □i distribu□ia existentă. LA. este definit drept diferen□a dintre venitul echivalent egal distribuit □i venitul mediu (n) al distribu□iei, în termeni propor□ionali. Formal, venitul echivalent egal distribuit (Vegd) este definit prin:

nU(V_Bgd) = yu(y,), care este nivelul bunăstării sociale asociat cu distribu□ia existentă y, iar LA. ia ferma:

A = 1 (V_egd/rf

LA. ia valori între zero (egalitate maximă) □i unitate (inegalitate maximă).

- **INDICATORI Al STĂRII** DE SĂNĂTATE (Andrei NOVAK)

Rata de morbiditate

(Inciden□a morbidită□ii; indicele de inciden□ă).

Indicator care măsoară frecven□a cazurilor de îmbolnăvire nou înregistrate într□un anumit teritoriu □i" o anumită perioadă (lună, trimestru, an) de către dispensarele medicale teritoriale □i de întreprindere □i raportate la numărul mediu al popula□iei. Bolile cronice pot apare doar prima oară caz nou, la depistare în timp ce bolile acute care se vindecă □i reapar ulterior ca o nouă îmbolnăvire, se consideră iar cazuri noi (ex: gripa). La depistarea nouă a mai multor boli la aceea□i persoană se trec toate bolile respective. Se calculează un indice (rată) de morbiditate totală □i indici de morbiditate specifică (pe sexe, grupe de vîrstă, etc), ultimii fiind necesar de calculat mai ales in bolile care afectează cu precădere anumite grupe de vîrstă.

/! = ^□x1.000; ls= b " — X) x 100.000
P P_x

unde:

b„ □bolile nou depistate

P □număr mediu locuitori

c, x □cazuri nou depistate prin anumite boli □i vîrstă

P„ □număr mediu de locuitori de o anumită vîrstă

în România, cazurile noi de îmbolnăvire raportate la mia de locuitori au fost 541 (1960); 725 (1970); 846 (1981); 863 (1989) □i 736 în anul 1990.

Morbiditatea spitalizată

(Mi□carea bolnavilor din spitale pe cauze de boală). Se calculează utilizînd frecven□a spitalizării:

F. = b(a +/) x 100 sau 1.000
P

unde:

F_s □frecven□a spitalizării

b(a+i) □numărul bolnavilor afla□i în spital ia începutul perioadei de referin□ă + bolnavii nou spitaliza□i în perioada respectivă.

P □numărul mediu de locuitor?

în România, numărul bolnavilor spitaliza□i raportat la mia de locuitori a fost de 195 (1974); 181 (1980); 184 (1985); 177 (1989) □i 161 în 1990. în ce prive□te *durata medie de spitalizare,* exprimată prin numărul zilelor de spitalizare ce revin la numărul de bolnavi, acesta a fost în România în perioada 1970□1991 de 11,1 □11,8 zile.

Accesul la serviciile de sănătate

Ponderea popula□iei care poate ajunge în mai pu□in de o oră în centrele.de sănătate locală (dispensarul medical teritorial), pe jos sau utilizînd mijloacele locale de transport.

Morbiditatea succesivă

Reflectă îmbolnăvirile care s□au succedat la acelea□i contingente de persoane □i constă atît din studiul cazurilor noi, depistate în cursul unui an cît □i din studiul agravărilor bolilor cronice depistate anterior. Studiul "longitudinal" (succesiv în timp) al morbidită□ii permite (P. Mure□an, 1989): □găsirea legăturilor de cauzalitate în apari□ia, agravarea complica□iilor, asocierea □i concomitenta mai frecventă a bolilor; cunoa□terea acelor pategorii de persoane care rămîn sănătoase an de an, pentru a constata condi□iile social□economice □i însu□irile biologice care favorizează men□inerea sănătă□ii lor; cunoa□terea eficacită□ii activită□ii re□elei sanitare în prevenirea morbidită□ii sau a cronicizării bolilor, precum □i în asanarea surselor de contagiune; urmărirea dinamicii morbidită□ii pe cauze, sexe, grupe de vîrstă □i compararea regiunilor (zonelor, localită□ilor) cu structuri diferite ale popula□iei.

Morbiditatea pe contingente

Raportul dintre persoanele bolnave dintr□o colectivitate □i numărul de boli ce revin unui bolnav (pe medii, vîrste, sexe, □a.)

Morbiditatea cu incapacitate temporară de muncă (i.t.m.)

Morbiditatea specifică personalului muncitor retlectînd imposibilitatea de exercitare a unei activităţi, ca urmare a unei boli sau a unui accident, pentru care, după legislaţiile naţionale, se acordă concediu medical Se utilizează trei indicatori:

□ *frecventa i.t.m.* *F* *JU* x 100

unde: C(i) □ numărul de certificate iniţiale

P(s) □ numărul mediu al personalului muncitor, cu drept de asigurare socială

□ *gravitatea i.t.m.* *Gr* = —

unde: Z(i+c) □ numărul zilelor de concediu medical (iniţial + continuare)

, □ *durata i.t.m.* *D* = — □

Rata de prevalentă

(Prevalenta morbidităţii, frecvenţa globală; proporţia bolnavilor).

Raport între numărul total al bolnavilor (cazuri noi □ i vechi) de o anumită boală □ i numărul mediu al populaţiei. Cuprinde totalitatea bolilor care există fie la un anumit moment "critic" (de obicei ultima zi a trimestrului, semestrului sau anului respectiv), fie într□o anumită perioadă (trimestru, an). în primul caz este vorba de *prevalenta de moment* iar în cel de al doilea caz este vorba de *prevalenta de perioadă.* în mod firesc prevalenta este studiată în bolile cronice, de lungă durată, în timp de bolile acute sînt studiate prin prisma incidenţei. Prevalenta se calculează separat pe boli □ i are următoarele formule:

Pr = ^4 ^x i o o
p

, unde: b_n, b_v □ boli nou depistate, boli cunoscute anterior (vechi)

P □ numărul mediu de locuitori

Pr □ rata de prevalentă totală

P(x)

unde: $b_n(x)$, $b_v(x)$ □ boli nou depistate □ i boli cunoscute anterior corespunzătoare anumitor vîrste (x).

P(x) □ numărul mediu al locuitorilor de o anumită vîrstă (x)

Pr(x) □ rata de prevalentă specifică unei anumite (grupe de) vîrste (x)

Asigurarea populaţiei cu medici

Raportul dintre numărul medicilor dintr□o (localitate, judeţ, ţară) □ i cel al populaţiei respective:

L,I3 Med. = □^x 1 0 . 0 0 0

unde:

Med □ numărul medicilor

P □ numărul mediu al populaţiei.

în România acest indicator a fost de 12,7 (1960); 14,8 (1980) □ i .18□18,2 în anii 1988□1991. în practica statistică se utilizează □ i indicatorul ce reflectă aglomerarea adică, inversul indicatorului de asigurare.

l *Med.* = P / *Med*

în ţara noastră nivelul acestui indicator a fost 788 (1960); 678 (1980); 567 (1985) □ i 551□555 în anii 1988□1991 în timp ce nivelul mediu european[1] a fost de 369 (adică de Î.5 ori mai bun decît cel înregistrat în ţara noastră). între cei doi indicatori există reiaţiile:

l *Med.* = 10.000 / *l^Med.* □—..sau *l* *Med.* = 10.000 / *lagl Med*

Asigurarea populaţiei cu personal mediu sanitar

Raportul dintre numărul personalului mediu sanitar □ i cel al populaţiei.

l • P.m.s. = ^2 ' — x 10.000

unde:

P.m.s □ numărul personalului mediu sanitar

P □ numărul mediu al populaţiei. în România numărul personalului mediu sanitar ce revenea la zece mii de locuitori a fost: 33 în 1960; 50 în 1970; 60 în 1980 □ i 54 în 1991. Indicatorul de aglomerare se calculează astfel:

l *P.m.s.* = **P** / *P.m.s.*

în România revenea unui cadru mediu sanitar 303 locuitori în 1960, 201 în 1970. 167 în 1980 □ i 184 în 1991 ultimul nivel fiind aproximativ egal nivelului mediu european (181). Relaţiile dintre cei doi indicatori sînt:

l *P.m.s.* = □ 10.000 / *l* *P.m.s.* , " 10.000 / *lag/ P.m.s.*

Asigurarea populaţiei cu farmaciţti

Raportul dintre numărul farmaciţtilor □ i cel al populaţiei:

L *Farm* = 5 2 ^ x 1 0 . 0 0 0
dl/y.

unde:

Farm □ numărul farmaciţtilor

P □ numărul mediu al populaţiei. în România numărul farmaciţtilor ce revin la zece mii de locuitori a fost: 2.6 (în 1960): 2.9 (în 1980) □ i 2.7 în 1990. Indicatorul de aglomerare se calculează astfel:

Nivelul mediu european privind asigurarea populaţiei cu medici, stomatologi, farmaciţti si personal mediu sanitar a fost calculat de autor pe baza datelor provenite din 20. 18. 14 □ i respectiv 15 ţări europene □ i are un caracter orientativ

a9, *Farm*

în România reveneau unui farmacist 3836 locuitori în 1960, 3441 locuitori în 1980 □i 3692 locuitori în 1990, în timp ce nivelul mediu european era de 2369 locuitori adică de 1,56 ori mai bun decît cel din □ara noastră. Rela□iile dintre cei doi indicatori sînt:

$$L_{as}Farm = \frac{10.000}{I^{\wedge}gFarm} \text{ sau } L_{as}Farm = \frac{10.000}{I_{agl}Farm}$$

Asigurarea popula□iei cu medici stomatologi

Raportul dintre numărul medicilor stomatologi □i cel ai popula□iei:

$$I_{as,0}/Wed.S?==^{\wedge}£^{\wedge}x\ 10.000$$

asig. p

unde: Med.St. □numărul medicilor stomatologi.

P numărul mediu al popula□iei.

în România acest indicator a fost de 0,9 (1960): 2,0 (1970); 3,2 (1980); 3,1 (1987□1989) □i 2,8□2,9 în anii 1990□1991. Indicatorul care reflectă aglomerarea se calculează după formula:

$$I_{ágl}, Med.St. = \frac{—^{\wedge}}{Med.St.}$$

în □ara noastră nivelul acestui indicator a fost de 11.316 (în 1960); 4997 (în 1970); 3159 (în 1980) □i 3400□3600 în anii 1990 □i 1991. Nivelul mediu european **a** fost de 1740 persoane ce reveneau unui medic stomatolog adică o aglomerare de două ori mai redusă decît cea specifică □ării noastre. Rela□iile dintre cei doi indicatori sînt:

$$„.Med.St. = \frac{10.000}{I_{asig}Med.St.} \text{ sau } L_{as}Med.S. = \frac{10.000}{I_{agl}Med.St.}$$

Indicatorul de asigurare **cu** resurse **umane** (I.A.R.U.)

Este un indicator care caracterizează sintetic asigurarea cu mai multe categorii de resurse umane a diferitelor entită□i (jude□e, □ări) □i ierarhizarea acestora. Se utilizează următorul algoritm de calcul (A. Novak, 1992):

□ pentru fiecare jude□ se calculează numărul locuitorilor ce revin fiecărei categorii de resurse (ex.: medici, farmaci□ti □a.) atît pentru anul de bază cît □i pentru cel actual;

□ se calculează valorile medii ($x, \ldots x_n$) valabile ambelor □iruri de date (anul de bază □i anul actual) ale fiecărei resurse;

□ se calculează dispersiile (D^2) □i apoi abaterile medii pătratice (D) corespunzătoare variabilelor (resurselor) respective:

$$„2....2 > , □*)^2 \quad —$$

n

□ se calculează pentru fiecare jude□, fiecare an □i fiecare variabilă (resursă) valorile:

□ se însumează la nivelul fiecărui jude□(□ară) □i pentru fiecare din cei doi ani de referin□ă valorile Z (se poate utiliza fie medie aritmetică neponderată fie prin acordarea diferitelor ponderi fiecărei valori Z);

□ se împart valorile astfel obînute la numărul variabilelor (resurselor) cuprinse în model obînindu□se pentru fiecare jude□ (□ară) cîte două valori: IAR_0 □i IAR, corespunzătoare celor doi ani analiza□i;

□ se ierarhizează jude□ele (□ările), descrescător, în func□ie de valorile lui IAR,;

□ prin diferen□a IAR, □ IAR_0 se ob□ine progresul (sau regresul) înregistrat de fiecare jude□(□ară) în perioada analizată (cuprinsă între cei doi ani).

. **INDICATORI DE CARACTERIZARE A SISTEMULUI DE ÎNVĂ□ĂMÎNT** (Lazăr VLĂSCEANU)

Rata **de □colarizare**

Procentul copiilor înrola□i în clasa întîi a □colii primare din totalul copiilor care au atins vîrsta □colarizării (6/7 ani). Func□ia acestui indicator este de a ilustra eventuale disparită□i în privin□a accesului în învă□ămînt (între cei din mediul rural □i urban, între băie□i □i fete, între cei care provin din familii cu venituri □i facilită□i culturale diferite etc). R.s. poate fi exprimată în mai multe forme: 1. R.s. aparentă se ob□ine prin împăr□irea numărului total de copii înscri□i în ciasa I la numărul total de copii care au atins vîrsta oficială a □colarizării, rezultatul fiind exprimat în procente. 2. R.s. **specifică vîrstei** se ob□ine prin împăr□irea numărului total de copii înscri□i în diferite nivele de □colaritate (nu numai clasa I, dar □i clasa a II□a, a III□a etc.) la numărul total de copii înregistra□i demografic pe vîrste corespunzătoare. Acest indicator poate fi exprimat □i prin considerarea unor cohorte, adică a copiilor de o anumită vîrsta (să zicem: de 7 ani, de 11 ani, de 15 ani etc.) care ar trebui că se afle într□o anumita treaptă de □colarizare. 3. R.s. globală se diferen□iază pe trepte de □colaritate □i se ob□ine prin împăr□irea numărului total de elevi înscri□i într□un nivel al "învă□ămîntuiui (primar, gimnazial etc.) ia numărul total de copii care au demografic vîrsta corespunzătoare nivelului considerat. De exemplu, pentru □coala primară:

$$R.s.globala = \frac{Nr.\ total\ de\ copii\ înscri\ i\ In\ \ coala\ primară}{Nr.\ total\ de\ copii\ de\ vîrsta\ 7\ 11\ ani} \times 100$$

R.s. netă consideră la numărătorul frac□iei de mai sus numai elevii de □coală primară care au vîrsta corespunzătoare vîrstei oficiale de încadrare în nivelul respectiv de învă□ămînt (7□11 ani). 4. R. **de** tranzi□ie măsoară propor□ia celor care, după finalizarea unui nivel (ciclu) de □colaritate, trec în nivelul (ciclul) următor (de exemplu: din □coala primară în gimnaziu, sau din gimnaziu în liceu). Se calculează prin împăr□irea numărului total al elevilor înscri□i în clasa de început a ciclului următor de □colaritate la numărul total de absolven□i ai treptei anterioare de □colaritate, luîndu□se ca referin□ă un anumit an □colar.

Eficien□a internă **a** sistemului de învă□ămînt

Rezidă din capacitatea acestuia de a oferi posibilită□i de □colaritate unui număr cît mai mare de elevi care s□au înscris în □coală în anul t., într□o perioadă cît mai scurtă de timp, cu cheltuieli minime de resurse umane □i financiare. în general, e.i. se evaluează prin urmărirea unui flux de elevi pe diverse trepte de □colaritate ale sistemului de învă□ămînt. Dacă lăsăm de□o parte aspectele financiare, atunci următorii

indicatori sînt utilizaţi: 1. Pentru analiza fluxurilor de elevi: **Rata de promovare** este raportul dintre numărul de elevi care intră în clasa (c+1) în anul şcolar precedent **t** (raport exprimat procentual); Rata repetenţiei pentru clasa **c** in anul şcolar **t** este raportul dintre numărul de repetenţi din anul şcolar **t+1** corespunzători clasei **c** şi numărul total de elevi înscrişi în clasa **c** în anul şcolar **t** (exprimat procentual); **Rata abandonurilor şcolare** pentru clasa c este raportul procentual dintre numărul copiilor care au abandonat clasa **c** în intervalul de la **t** la **t+1** şi numărul total al elevilor înregistraţi în anul şcolar **t** în clasa **c** (indicatorul poate avea în vedere nu numai o clasă, ci un întreg ciclu şcolar). **2. Coeficientul de eficienţă** aplicat la o cohortă (grup de persoane de aceeaşi vîrstă demografică/şcolară) este raportul dintre numărul teoretic de elevi/ani care ar fi necesar unei persoane să absolve un ciclu de învăţămînt dacă nu ar exista repetenţie sau abandon şcolar şi numărul efectiv de elevi/ani specific unei cohorte, 3. Indicatori globali numai în învăţămîntul superior: **a) Număr de studenţi per 100.000 locuitori; b) Distribuţia procentuală a studenţilor pe domenii de studiu** (clasificate conform cu International Standard Classification of Education – ISCED – în: educaţie, formarea profesorilor şi teologie; discipline umaniste; drept şi ştiinţe sociale; economie casnică; comunicaţii de masa şi documentare; servicii şi comerţ; ştiinţe naturale; inginerie şi agronomie; ştiinţe medicale); **c) Rata globală de şcolaritate terţiară** (superioară), respectiv numărul total de studenţi exprimat în procente din populaţia a cărei vîrstă este cuprinsă în intervalul de cinci ani care urmează vîrstei standard de absolvire a liceului (populaţia în vîrstă de 18–19 ani + 5 ani): d) şcolaritate **universitară** – numărul total de studenţi (respectiv procentul) înscrişi în universităţi sau instituţii echivalente cu acestea raportat la numărul total de studenţi înscrişi în instituţiile de învăţămînt superior.

Cheltuieli publice **cu** învăţămîntul

Sînt evaluate, de regulă, prin indicatorii: **a) Cheltuielile publice cu educaţia** – procentul din Produsul Naţional Total (PNT) alocat funcţionării învăţămîntuiui; sau procentul din buget alocat învăţămîntuiui; b) Rata medie anuală de creştere a cheltuielilor publice **cu** educaţia se bazează pe estimarea cheltuielilor publice totale în preţuri constante (datele sînt diferenţiate prin utilizarea deflatorului implicit al PNT) şi se calculează prin compatibilizarea liniilor tendenţaie cu valorile logaritmice ale datelor despre cheltuieli repartizate pe fiecare an.

Calitatea serviciilor educaţionale şi utilizarea **resurselor**

Sînt măsurate cu diverşi indicatori referitori la: personalul didactic, spaţiul de învăţămînt, echipamentul pedagogic sau resursele de învăţare disponibile elevilor. Trebuie menţionat că se procedează la o evaluare indirectă şi comparativă a calităţii. Indicatori privind **calitatea personalului** didactic: **a) Nivelul calificării:** distribuţia procentuală'a personalului didactic în funcţie de nivelul ultimului ciclu şcolar absolvit: b) Vechimea în învăţămînt: distribuţia procentuală a personalului didactic în funcţie de numărul de ani de activitate pedagogică efectivă la catedră; c) Sex: distribuţia personalului didactic în funcţie de apartenenţa de sex: **d) Numărul mediu de** clase de elevi pe profesor este raportul dintre produsul numărului săptămînal de lecţii şi numărului de ciase. pe de o parte, şi numărul lecţiilor săptămînale ale unui profesor, pe de altă parte: e) Raportul profesori – elevi rezultă din împărţirea numărului total de elevi la numărul total de profesori. într-o altă variantă:

$$Rap.profesori/elevi = \frac{Nr.total\ elevi}{Nr.total\ clase} \cdot \frac{Nr.\ total\ clase}{Nr.tctal\ profesori}$$

Indicatori pentru **spaţiul de învăţămînt: a) Suprafaţa de spaţiu de învăţămînt ce revine unui elev** este raportul dintre suprafaţa totală a spaţiului disponibil de învăţămînt şi numărul total de elevi; **b) Intensitatea de utilizare a spaţiuiui de învăţămînt** este raportul dintre numărul total de clase de elevi şi numărul total de săli de clasă. De aici rezultă şi numărul de schimburi în utilizarea aceleeaşi săli de clasă de către grupuri diferite de elevi; **c) Rata utilizării temporale** a spaţiului de învăţămînt rezultă din raportul dintre numărul de lecţii efectiv ţinute într-o clasă şi numărul de lecţii care teoretic ar fi posibil de ţinut în aceeaşi clasă; d) Rata **utilizării suprafeţei** disponibile rezultă din raportul dintre numărul de elevi care efectiv utilizează o sală de clasă şi suprafaţa disponibilă utilizării; **e) Rata utilizării globale** este rezultatul produsului dintre rata utilizării temporale şi rata utilizării suprafeţei disponibile. O serie de alţi indicatori se referă la: disponibilitatea laboratoarelor pe discipline de învăţămînt, mobilarea spaţiului de învăţămînt, calitatea construcţiilor, condiţii de încălzire şi iluminat, spaţii de joacă şi recreere etc. Indicatorii referitori la echipamentul pedagogic şi resursele de învăţare: **a) Disponibilitatea echipamentului:** total echipament distribuit pe itemi (retroproiectare, aparate de proiecţie, calculatoare etc); numărul mediu de elevi ce revin la un **item** de echipament (de exemplu: număr mediu de elevi pe calculator); **b) Numărul total de biblioteci şcolare,** număr de biblioteci (volume) pe unităţi (sau tipuri de unităţi) şcolare, număr total de mediateci (eventual diferenţiate pe tipuri). Pentru fiecare indicator se detaliază şi gradul de utilizare (efectivă şi/sau estimativă); **c) Numărul total de manuale** pe discipline şi elevi; **e) Numărul total de materiale auxiliare de învăţare** (culegeri de exerciţii şi probleme, antologii de texte etc.) pe discipline şi elevi.

. **CULTURA şi ARTA** (Andrei NOVAK)

Volume în biblioteci

Raport între numărul volumelor (cărţi, broşuri, colecţii de ziare) existente în biblioteci şi numărul populaţiei (judeţ, ţară)

$$Nr.\ voi/loc = \frac{Numărul\ volumelor}{Popula\ ie}$$

în România acest raport a fost de: 1.4 (1950); 5,7 (1970); 7,5 (1989) şi 7,4 în 1991. Ultimul nivel este superior celui înregistrat ca medie (5,9) pentru cele 27 ţări europene industrializate, în anii 1986–1988. (Cîteva exemple: Suedia 12,9; Islanda 11,2; Finlanda 10,7 pe de o parte şi: Italia 0,6; Spania şi Grecia 1,3; Franţa 1,7 pe de altă parte).

Frecventarea anuală a cinematografelor

Raport între numărul persoanelor care au frecventat în cursul unui an (spectatori) sălile de cinematograf şi numărul populaţiei (judeţ, ţară).

$$Sp.\ cinema/loc = \frac{Numărul\ total\ al\ spectatorilor}{Popula\ ie}$$

în România valorile acestui indicator au fost: 3,3 (în 1950); 9,8 (în 1970); 8,8 (în 1989); 4,4 în 1990 □ 2,9 în 1991. Pe plan european, nivelul mediu al acestui indicator a fost □ pentru anii 1987□1989 □ de 2,7 spectatori la un locuitor. (Cîteva exemple: România 8,8; Bulgaria 7,6; Islanda 4,7 □ Cehoslovacia 4,5 pe de o parte □ Malta 0,9; Olanda 1,1; Austria □ Luxemburg 1,4 pe de altă parte).

Frecventarea anuală a teatrului, operei, filarmonicii □a.

Raport între numărul persoanelor care au frecventat în cursul unui an (spectatori), spectacole oferite de teatru, operă, filarmonică, orchestra populară, □a. □ numărul populaţiei (judeţ, ţară).

$$Sp.\ teatru/loc = \frac{\text{Numărul total al spectatorilor}}{\text{Populaţie}}$$

în România acest indicator a avut nivelurile: 0,35 (în 1950); 0,6 (în 1970); 0,77 (în 1989); 0,30 (în 1990) □ 0,20 (în 1991).

Frecventarea anuală a muzeelor

Raport între numărul persoanelor care au frecventat muzeele în cursul unui an □ numărul populaţiei:

$$Frecv.muzeelor = \frac{\text{Numărul vizitatorilor}}{\text{Populaţie}}$$

in România acest indicator **a** avut valorile: 0,1 (în 1950); 0,43 (în 1970); 0,79 (în 1989); 0,45 (în 1990) □ 0,35 în (1991) în timp ce nivelul mediu european, valabil pentru anii 1986□1989, **a** fost de 0,86 vizitatori/locuitori. (Cîteva exemple: Danemarca □ Bulgaria 1,7; Austria 1,6; Ungaria 1,5 pe de **o** parte □ Italia 0,1; Franţa, Luxemburg □ Irlanda 0,2; Grecia □ Portugalia 0,3 pe de altă parte).

Abonamente T.V. ce revin la mia de **locuitori**

Raport între numărul abonamentelor TV □ numărul populaţiei:

$$Ab./loc = \frac{\text{Numărul abonamentelor TV}}{\text{Populaţie}} \times 1.000$$

în România acest indicator a avut nivelurile: 73 (în 1970), 160 (în 1989), 157 (în 1990) □ 155 (în 1991).

Aparate T.V. ce revin la mia de locuitori

Raport între numărul aparatelor T.V. existente la un moment dat în dotarea populaţiei □ numărul populaţiei:

$$Ap\ TV/1000\ loc = \frac{\text{Numărul aparatelor TV afl. în dotarea populaţiei}}{\text{Populaţie}} \times 1000$$

în România în anul 1989 reveneau 194 televizoare la mia de locuitori în timp de nivelul mediu european a fost de 358. (Cîteva exemple: Germania 566, Danemarca 528, Finlanda 488 □ Olanda 485 pe de o parte □ Albania 83, Portugalia 176, România 194, Grecia 195, Iugoslavia 197 pe de altă parte). Dotarea populaţiei cu aparate TV se cunoaşte prin efectuarea anchetelor privind înzestrarea populaţiei cu bunuri de valoare relativ mare □ de folosire îndelungată.

Abonamente radio ce revin la mia de locuitori

Raport între numărul abonamentelor radio □ numărul populaţiei:

$$Ab/mia\ de\ loc. = \frac{\text{Numărul abonamentelor radio}}{\text{Populaţie}} \times 100$$

Valorile acestui indicator au fost pentru România: 19 (în 1950); 152 (în 1970); **1**33 (în 1989); **1**29 (în 1990) □ 122 (în 1991).

Aparate radio ce revin la mia de locuitori

Raport între numărul aparatelor de radio existente la un moment dat în dotarea populaţiei □ numărul populaţiei. Aceste informaţii se pot obţine prin efectuarea anchetelor privind înzestrarea populaţiei cu bunuri de valoare relativ mare □ de folosire îndelungată.

$$Ap.radio/mia\ de\ loc. = \frac{\text{Nr. aparatelor radio aflate în dotarea populaţiei}}{\text{Populaţie}} \times 1000$$

în anul 1989 în România reveneau 195 aparate de radio la mia de locuitori în timp ce nivelul mediu european a fost de 643 aparate/mia de locuitori. (Cîteva exemple: Marea Britanie 1145; Danemarca 1012; Finlanda 998 □ Olanda 902 pe de o parte □ Albania 172; România 195; Portugalia 216 □ Iugoslavia 245 pe de altă parte).

Titluri cărţi editate de editurile de stat ce revin la suta de mii de locuitori

Raport între numărul titlurilor □ broşurilor editate în cursul anului □ numărul populaţiei:

$$Tc./suta\ de\ mu\ loc. = \frac{\text{Numărul titlurilor editate}}{\text{Populaţie}} \times 100.000$$

în România s□au tipărit 18 titluri la suta de mii de locuitori în 1950, 19 în 1970, 9 în 1989, 6 în 1990 □ 5,6 în 1991.

Actuala organizare statistică nu permite cunoaşterea activităţii editurilor particulare.

Titluri de ziare □i reviste ce revin la suta de **mii** de **locuitori**

Raport între numărul titlurilor □ziare □ reviste □apărute într□un an □ numărul populaţiei.

$$Tz,r/suta\ de\ mu\ loc. = \frac{\text{Nr. titlurilor ziarelor şi revistelor apărute}}{\text{Populaţie}} \times 100.000$$

în România au revenit 1,6 titluri la suta de mii de locuitori în 1950, 3,4 în 1970; 2,1 în 1989; 6,2 în 1990 □ 5,8 în 1991.

. **INDICATORII LIBERTĂ□II □I DEZVOLTĂRII UMANE** (Lazăr VLĂSCEANU)

Indicatorul Libertă□ii Umane (I.L.U.)

Indicator baza! pe evaluarea binară a gradului de respectare/nerespectare a drepturilor umane fundamentale, rezultat din însumarea datelor corespunzătoare pentru 40 de subindicatori: *Dreptul:* de a circula liber în propria □ară; de a părăsi □i reveni oricînd în propria □ară; de a se reuni □i asocia pa□nic; de a asimila idei □i primi informa□ii; de **a** observa încălcările drepturilor umane; de a practica limba maternă; *Absen a:* muncii for□ate □i a muncii copiilor; autorizării de muncă obligatorie; execu□ilor extraj□udiciare; torturii □i constrîngerilor; pedepsei cu moartea; pedepselor corporale grave; deten□iei ilegale; apartenen□ei obligatorii la un partid sau la **o** organiza□ie; religiei sau ideologiei de stat ca materie obligatorie de învă□ămînt; controlului artelor; cenzurii politice a presei; cenzurii scrisorilor sau a ascultării telefonice; *Garantarea:* opozi□iei politice pa□nice; alegerilor pluripartite prin vot universal direct; egalită□ii politice □i juridice a femeilor; egalită□ii sociale □i economice a femeilor; independen□ei presei; independen□ei în publicarea de că□i; independen□ei re□elelor de radio □i televiziune; independen□ei tribunalelor; independen□ei asocia□ilor sindicale; *Dreptul recunoscut prin lege:* la o na□ionalitate; al prezumţiei de nevinovă□ie pînă la probarea culpabilităţii; la asisten□ă juridică în caz de nevoie □i la propriul avocat; la proces public; la proces rapid; la protec□ie contra perchezi□ilor prin mandat al poli□iei; la protec□ie contra prelevării arbitrare de bunuri individuale; *Dreptul individual la:* căsătorie inter□rasială, inter□ religioasă sau civilă; egalitate între sexe în timpul vie□ii matrimoniale □i la divor□; practica homosexualităţii între adulţi care cad de acord; practica oricărei religii; stabilirea numărului propriilor copii. Fiecare evaluare corespunzătoare unui subindicator trebuie bazată pe informa□ii cît mai exacte, eliminînd, pe cît posibil, subiectivitatea (vezi: *Human Development Report,* 1991, New York, UNPD, 1991). Ca alternativă pentru **I.L.U.** se folose□te □i indicatorul composit Humana (elaborat □i aplicat de Ch. Humana, *World Guide to Human Rights,* New York, 1986), care include 40 de subindicatori elabora□i pe baza considerării documentelor interna□ionale despre drepturile omului, fiecare asociat cu o scală evaluativă cu trei trepte. Spre deosebire de I.L.U., indicatorul composit **Humana** e mai sensibil ia evaluările subiective, întrucît primul are asociate scale dihotomice (apartenen□ă/neapartenen□ă, respectare/ nerespectare, reglementare legală/lipsă de reglementare sau ignorare/îngrădire versus promovare/acceptare), iar al doilea □scale cu trei trepte de diferen□iere apreciativă. **I.L.U.** se aplică pentru evaluarea comunităţilor umane de diverse dimensiuni □i, în func□ie de rezultate, pentru ierarhizări.

Indicatorul dezvoltării **umane (IDU)**

Măsură sintetică a gradului de dezvoltare umană, propusă de speciali□tii ONU în cadrul Programului Na□iunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) pentru analiza comparativă a □ărilor □i/sau regiunilor □i pentru oferirea de informa□ii globale □i specifice in vederea elaborării □i ameliorării politicilor de d.u.. Pe baza culegerii de informa□ii, a prelucrării datelor □i analizei/interpretării lor se elaborează de către PNUD (prin echipe de speciali□ti) un raport anual numit *Human Development Report.* Primul raport a fost elaborat în anul 1990 □i de atunci opera□ia a fost continuată (raportul pe anul 1992 fiind deja disponibil). Demonstra□ia tinde să consacre ideea că nu lipsa resurselor financiare

conduce la devalorizarea vie□ii umane (individuale, na□ionale sau globale), ci modul de structurare a bugetelor na□ionale, □i a politicilor de dezvoltare economică, socială sau culturală, care relevă o stare de "atonie politică" cu consecin□e nefaste asupra valorificării imensului potenţial de resurse disponibile. D.u. este în□eleasă ca expresie **a** procesului de extindere a posibilităţilor care se oferă realizării individuale. Accentul este pus pe acele posibilităţi sau condiţii care, împreună, oferă □ansa atingerii unui nivel decent de via□ă prin: cre□terea longevităţii sau speran□ei medii de via□ă (adică **o** via□ă cît mai lungă în condiţii de sănătate); ameliorarea permanentă a condiţiilor de acces□la asimilarea cuno□tin□elor de bază necesare construc□iei vie□ii individuale într□o societate în care informa□ia are func□ii foarte importante; asigurarea condiţiilor de acces la bunurile materiale □i culturale specifice vremii. De aici rezultă că I.D.U., ca□măsură sintetică, se bazează pe trei variabile: **speran□a de via□ă, nivelul □colarizării □i □colarităţii, venitul individual.** Definite, pentru ra□iuni comparative, la nivelul mondial, .fiecare din aceste variabile variază de□a lungul unui continuum de la niveluri minime acceptabile pînă ia niveluri maxime (ad□hoc definite). Pentru prima variabilă, longevitatea se măsoară, chiar dacă imperfect, după **speran□a medie de via□ă.** în cea de□a doua variabilă, numită generic **acces la** cuno□tin□e, se au în vedere două elemente: alfabetizarea adulţilor □i durata medie curentă a □colarităţii (în ani). Acestea sînt combinate □i ponderate pentru a stabili o măsură sintetică a realizărilor din domeniul învă□ămîntului. Ponderea se stabile□te în func□ie de calcule în formula: **□colarizarea = a□** alfabetizare + *&2* ^ani^ de □colaritate, unde a□ □i a2 reprezintă ponderările în ecua□ie (în 1991: a□=2/3 iar a2 = 1/3). **în** sfîr□it, **venitul** reprezintă valoarea produsului intern brut (PIB) pe persoană în expresie logaritmică (pentru **a** ilustra efectul progresiv descrescător al venitului asupra dezvoltării umane). Totodată, se alocă un coeficient nul de ponderare pentru venitul care se situează sub pragul de sărăcie. Datele sînt culese pentru fiecare □ară prin raportare la nivelul maxim dezirabil al fiecăreia din cele trei variabile. în ob□inerea valorilor i.D.U; pentru fiecare □ară, se au în vedere două premise: toate cele trei variabile trebuie să aibă ponderi egale ca importan□ă, iar valoarea sintetică trebuie ob□inută□prin raportare la un hiveLstandard maximal. Implica□ia este că **o** via□ă decentă nu se reduce în nici un caz la simpla existen□ă sau supravie□uire fizică, asociindu□se în mod necesar cu condiţii adecvate de sănătate, instruire □colară, practicarea unei activităţi utile adecvat salarizate. Totodată poziţia unei □ări într□o ierarhie globală a gradului de d.u. se poate ob□ine prin măsurarea gradului de depărtare/apropiere de valoarea maximă pe fiecare variabilă □i prin ob□inerea unei măsurări medii neponderate (nediferen□iate pe variabile). Validitatea acestei op□iuni a fost multiplu verificată (prin calcularea coeficien□ilor Spearman de corela□ie □i prin aplicarea metodei Borda de clasificare) □i se consideră **a** fi metodologic acceptabilă. în analiza d.u. se aplică fie I.D.U., ca indicator complex sau "composit", pentru a oferi o măsură sintetică la nivel de □ară □i a facilita astfel compara□ii între □ări, fie variabilele integrate în **I.D.U.** considerate separat, fie al□ indicatori economici sau sociali care aprofundează analiza în domeniile: demografic, educa□ional □i economic. în urma aplicării succesive a **I.D.U.** în ultimii trei ani, concluzia generală persistă: "lipsa voin□ei/angajării politice, □i nu resursele financiare, este adesea cauza reală **a** neglijării *dezvoltării* umane" (UNDP, *Human Development Report 1992,* New York, 1992).

- **INDICATORI SUBIECTIVI Al CALITĂ□II VIE□II** (Elena ZAMFIR)

Indicatorii calită□ii percepute a vie□ii

Exprimă estimarea pe care subiec□ii în□□ o dau stării diferitelor sectoare/sfere, componente sau condi□ii ale vie□ii lor. Sînt frecvent utiliza□i in studiile de calitate a vie□ii. Doar în pu□ne cazuri starea diferitelor componente ale vie□ii este strict □ u□or observabilă din exterior: starea rela□iilor dintre so□i, dintre părin□i □ copii, dintre colegi, starea vie□ii politice, a unei persoane. în plus, starea unei componente a vie□ii depinde nu numai de ceea ce se poate observa din exterior, ci □ de a□teptările, nivelul de aspira□ii ale subiectului însu□. Din acest motiv sînt utiliza□i adesea "observatorii naturali", adică membrii popula□iei studiate, care sînt solicita□i să estimeze starea diferitelor componente ale vie□ii lor. **Forma** întrebărilor din interviu/chestionar care ne dă o asemenea informa□ie este de regulă următoarea:. "Sănătatea, locuin□a, asisten□a medicală etc. **este foarte bună... foarte proastă".** Există conflicte cu □eful, cu colegii, cu vecinii etc. **într□o foarte mică măsură... într□o foarte mare măsură".** Scalele cele mai frecvent utilizate sînt cu 5 trepte (tip Likert), dar pot fi □i cu 7, rareori cu 10, cu 4, 3 sau chiar 2.

Există două tipuri de **i.c.p.v.:**

a. **i.c.p.v. sectoriali** sau **particulari** □sînt estimările date de subiec□i diferitelor sfere, componente, condi□ii particulare ale vie□ii lor: cp. a vie□ii de familie sau a vie□ii de muncă sau a vie□ii politice; cp. a rela□iilor cu colegii, cu □eful, cu copiii.

b. **i.c.p.v. globali:** calitatea percepută a vie□ii în globalitatea ei. Ace□ti indicatori se ob□in prin combinarea i.c.p.v. sectoriali ai principalelor sfere ale vie□ii (familie, muncă, timp liber, propria persoană, politică etc). I.c.p.v. nu trebuie considera□i a fi strict indicatori ai stării vie□ii; ei cuprind structural în ei în□□ □ o anumită evaluarea pe care subiec□ii în□□i o fac inevitabil respectivei stări. Cu alte cuvinte estimarea stării nu este independentă de evaluarea ei. *V. calitatea vie ii, indicatori sociali, măsurare.* E.Z.

Indicatori de satisfac□ie cu via□a

înregistrări ai gradului de satisfac□ie/insatisfac□ie a unei popula□ii, fie cu **via□a în general (i. globali de s.v.),** fie cu **sfere/componente/ condi□ii** ale vie□ii **(i. sectoriali de s.v.):** satisfac□ia cu familia, cu profesia, localitatea, colegii de muncă, prietenii, timpul liber etc.

Gradul de satisfac□ie/insatisfac□ie poate fi estimat pe două căi:

a. Direct: persoanele în cauză sînt solicitate să estimeze gradul lor de satisfac□ie/insatisfac□ie cu via□a în general, sau cu diferitele sfere/componente/condi□ii, utilizlnd scale care pot avea 10, 7. 5, 4, 3 sau 2 valori.

b. Indirect: prin consecin□ele satisfac□iei/insatisfac□iei: se înregistrează de exemplu dorin□a/lipsa de dorin□ă (inten□ia) a persoanei respective de a păstra locul de muncă, profesia, localitatea, locuin□a (satisfac□ie) sau de a le schimba (insatisfac□ie).

I. globali de s.v. pot fi specifica□i sau nespecifica□i. I. specifica□i **de** s.v. sînt rezultatul combinării i.s.v. sectoriali sau par□iali: satisfac□ia cu via□a în general este astfel estimată prin considerarea satisfac□iei cu principalele sfere componente ale vie□ii □ familie, muncă etc. I. nespecifica□i de s.v. sînt ob□inu□i prin solicitarea subiectului să

estimeze **în general** gradul său de satisfac□ie/insatisfac□ie cu via□a. Cei mai frecven□i **i. nespecifica□i de s.v.** sînt de următoarele tipuri: o întrebare cu privire la satisfac□ia cu via□a; media a două întrebări similare de satisfac□ie cu via□a, plasate însă în pozi□ii diferite în cadrul unui chestionar, metodă care s□a probat a da un indicator mai bun; combinarea mai multor întrebări diferite legate de satisfac□ie globală cu via□a: cit de satisfăcut/mul□umit cu via□a este respectiva persoană, frecven□a momentelor de profundă satisfac□ie, bucurie, a necazurilor. îngrijorărilor.

Cercetările au indicat faptul că gradul de satisfac□ie depinde atît de calitatea condi□iilor de via□ă, cît □ de **tipul □ nivelul de aspira□ii** al subiectului.

I.s.v. sînt foarte des utiliza□i pentru a măsura calitatea vie□ii. *V. calitatea vie ii, satisfac ie.* E.Z.

Indicator de fericire

înregistrare a gradului de plinătate, exaltare, bucurie accentuată, fericire/nefericire, disperare, nenorocire al unei popula□ii. I.f. este utilizat în sistemul indicatorilor subiectivi ai calită□ii vie□ii. Prin natura sa exprimă o stare psihologică globală "limită", "de vîrf" (A. Maslow).

I.f. se construie□te de regulă utilizînd o întrebare adresată subiec□ilor cu privire ia experien□a, de regulă într□o anumită perioadă specificată a vie□ii, a unor momente de profundă fericire, bucurie, deplinătate sau de nenorocire, disperare sau din combinarea mai multor întrebări referitoare la diferitele forme de manifestare ale fericirii sau nefericirii □stare de exaltare, bucuria unei reu□te ie□te din comun, tenta□ia de a spune clipei "opre□te□te" (Faust), "a te sim□i în al noulea cer". Disperare, sentimentul cronic de inutilitate, de e□ec. Uneori sînt utiliza□i indicatori separa□i de **fericire** □ de **nefericire.** Studiile au indicat că între indicatorul de fericire □ cel de nefericire de□ există o corela□ie negativă semnificativă, aceasta nu are valori atît de ridicate cum ne□am fi a□teptat. Acest lucru sugerează că stările de fericire □ nefericire nu sînt absolut exclusive, ci adesea se succed unele altora, la inter/ale scurte de timp, putînd chiar coexista într□o anumită măsură. Sînt autori care argumentează că i.f. nu coincide cu indicatorul de satisfac□ie a vie□ii, de□ inevitabil vor fi înait corela□i. Motivul este că ei se referă la stări psihologice distincte: satisfac□ia exprimă mai mult o stare psihologică de acceptare a vie□ii, considerarea ei ca acceptabilă în raport cu aspira□ile □ posibilită□ile. Fericirea se referă la stări psihologice mult mai intense: sentimentul de plinătate, de exaltare, trăiri "de vîrf", bucurie profundă, sau nenorocire, disperare, avînd o coloratura emo□ională mult mai puternică decît satisfac□ia. Pentru a ilustra o asemenea posibilă diferen□ă, voi cita rezultatele unei cercetări care a pus în evidenă că vîrsnicii tind să fie mai satisfăcu□i decît tinerii; tinerii, în schimb, tind să fie mai ferici□i decît vîrstnicii. ***V.*** *calitatea vie ii, i.s.v., satisfac ie.* E.Z.

Indicator de alienare

Opera□ionalizînd conceptul de alienare schi□at de Hegel, elaborat de Marx □ preluat in sociologia contemporană, M. Seeman {*On the Personal Consequences of Aiienation in Work.* 1959) formulează 5 dimensiuni: lipsă de putere, lipsă de sens. anomie, izolare socială □ înstrăinare de sine. Pornind de la această conceptualizare, D.G. Dean {*Aiienation: /ts Meaning and Measurement,* 1961) a dezvoltat un instrument de măsură a alienării care, în diferite forme, este utilizat frecvent în cercetările empirice asupra calită□ii vie□ii □ asupra atitudinii fa□ă de muncă. *V. alienare.* E.Z.

» **RELA□II DE GRUP (Sociometrie}** (Septimiu CHELCEA)

indicele statusului sociometrie

Arată poziţia ocupată de o persoană în cadrul grupului □i se calculează după formula: *

I : $\frac{n}{N\ 1}$

unde: n = numărul alegerilor primite de respectiva persoană

N = numărul membrilor grupului

L.D. Zeleeny propune o formulă de calcul mai adecvată tuîndu□se în considerare atît poziţia individului în grup, cit □i stabilitatea acestei poziţii.

$$\frac{Ti}{N-1} \quad \frac{£(>-')}{N-1}$$

unde: / = —— determină poziţia persoanei în grup

0 = □^———arată stabilitatea poziţiei (statusului sociometrie)

i = intensitatea alegerilor

Formula propusă de L. D. Zeleeny se aplică în cazurile în care alegerile sociometrice sînt ponderate, acordîndu□se de exemplu: 3 puncte pentru prima alegere, 2 puncte pentru a doua alegere □i un punct pentru cea de a treia alegere. Pentru respingeri se acordă ponderi negative.

Indicele expansivităţii sociometrice

Permite determinarea cantitativă a orientării individului spre membrii grupului prin luarea în calcul atît a expansivităţii pozitive, cît si a expansivităţii negative.

1 = (EJ+(E.)

unde:

(E,) = expansivitatea pozitivă, calculată după formula E. =□ $\frac{n}{A/\square 1}$ '

n = numărul de alegeri emise

N = numărul membrilor grupului

(E.) = expansivitatea negativă, calculată după formula *E_* —— în care

n = numărul de respingeri emise

N = numărul membrilor grupului

Indicele expansivităţii sociometrice măsoară □i gradul de integrare a individului în grup. Cu cît valoarea indicelui este mai mare, cu atît individul este mai bine integrat în grup.

Indicele sensibilităţii raţionale

Exprimă capacitatea individului de a evalua poziţia sa în cadrul grupului. Se calculează după formula:

/□4□

^P

unde:

A_0 = numărul a□teptărilor de a fi ales de membrii grupului

A_p = numărul alegerilor primite din partea membrilor grupului

Indicele sensibilităţii raţionale exprimă acurateţea percepţiei relaţiilor sociometrice cu privire ia propria persoană.

Indicele relaţiilor simetrice

Poate fi calculat după mai multe formule, exprimînd toate calităţile relaţiilor interpersonale în cadrul grupului:

$$\_ \frac{N(N\ \square 1)}{2}$$

Această formulă se aplică în cazul în care testul sociometrie are alegerile nelimitate. Cînd alegerile sînt limitate se aplică formula:

$$\frac{k^2N}{2}$$

sau:

$$\frac{3^{W}\square 2^{(AM}>+1}{2}$$

unde:

N = numărul membrilor grupului

k = numărul alegerilor permise

Indicele asocierii persoanelor în cadrul grupului

Se calculează fie după formula:

2

cînd alegerile nu sînt limitate, fie după formula:

$$' \quad \frac{k(N\ 1)}{—2}$$

cînd alegerile sînt limitate. în aceste formule:

n = numărul relaţiilor simetrice (alegerilor reciproce) observate

N = numărul membrilor grupului

k = numărul alegerilor permise

Cu cît valoarea indicelui asocierii este mai mare, cu atît relaţiile în grup sînt mai bune.

Indicele integrării n grup

Se măsoară raportînd numărul persoanelor care au primit alegeri la numărul persoanelor cate nu au primit nici o alegere (persoane izolate).

/A

/,

unde:
!$_a$ = numărul persoanelor care au primit alegeri
I, = numărul persoanelor care nu au primit nici o alegere
Valoarea mai ridicată a indicelui exprimă o mai bună integrare a grupului.

Indicele coeren□ei grupului
Exprimă, de asemenea, calitatea rela□iilor sociometrice la nivelul grupului'

, = ±3.
U p

R = numărul alegerilor reciproce
U = numărul alegerilor unilaterale

k = numărul alegerilor permise
N = numărul membrilor grupului
q = 1 □p
Acest indice a fost propus de J.N. Criswell □ se aplică în cazul testului sociometric cu alegeri limitate. Cu cit valoarea indicelui este mai mare, cu atit grupul este mai coesiv.

Indicele interesului pentru propriul grup
Arată gradul de integrare a individului în grup.

unde:
n = numărul de alegeri emise pentru membrii grupului
N = numărul membrilor grupului
k = numărul de alegeri permise '. „. , '
Acest indice ajută la evaluarea gradului de integrare a individului în grupul din care face parte.

Indicele interesului pentru alte grupuri
Exprimă tendin□a individului de a se orienta spre alte grupuri (grupuri de referin□ă), slaba lui integrare în propriul grup (grupul de apartenen□ă).

k{N N,)
unde:
n = numărul alegerilor pentru membrii altor grupuri
k = numărul alegerilor permise
N = numărul total al popula□iei
N, = numărul membrilor propriului grup

indicele atrac□iei propriului grup
Se calculează prin raportarea totalului alegerilor primite de la alte grupuri la totalul alegerilor primite de la propriul grup.

unde:
n = numărul alegerilor primite de la al□i membri a altor grupuri
n, = numărul alegerilor primite de la membrii propriului grup

Indicele **concordan□ei**
Se calculează după formula:

unde:
A, = numărul alegerilor reciproce
i = numărul indiferentelor
N = numărul membrilor grupului
Indicele concordan□ei a fost introdus în tehnicile sociometrice de M.L. Northway.

Indicele con□tientizării rela□iilor sociometrice
Exprimă capacitatea indivizilor de a percepe cu acurate□e rela□iile de atrac□ie, respingere □ indiferen□ă din cadrul grupului

A,+R, 2X
2kN

unde:
A, = numărul alegerilor identice în sociogiama reală □ în sociograma imaginară (percep□ia sociometrică, după R. Tagiuri)
R, = numărul respingerilor identice în sociograma reală □ în sociograma imaginară (percep□ia sociometriei, după R. Tagiuri)
X = numărul alegerilor din sociograma reală cărora le corespund respingeri în sociograma imaginară •
k = numărul alegerilor permise
N = numărul membrilor grupului
Indicele con□tientizării rela□iilor sociometrice a fost propus de S. Chelcea (1968) □ exprimă gradul de integrare a membrilor grupului. Cu cit valoarea indicelui este mai mare cu atît con□tientizarea rela□iilor interpersonale în grup este mai mare, exprimînd centrarea indivizilor asupra propriului grup (grup de apartenen□ă).

• INDICATORI UTILIZA□I ÎN CERCETAREA EMPIRICĂ

(Septimiu CHELCEA)

SONDAJ DE OPINIE

Indicele opiniei majoritare
Se calculează după formula:
^{(PJ JP))(100 Po)*
100

unde:
(p_+) = procentul răspunsurilor la o întrebare de opinie
(p.) = procentul răspunsurilor negative la aceea□ întrebare
(p_0) = procentul celor "fără opinie" la respectiva întrebare. »

Indicele opiniei majoritare a fost propus de sociologul german Peter R. Hofstâtter (1966).

Indicele actualităţii întrebărilor într□un sondaj de opinie
Se calculează după formula:

Po

unde:
(p+) = procentul răspunsurilor pozitive la o întrebare de opinie
(p.) = procentul răspunsurilor negative la aceea□ întrebare
(p_0) = procentul celor "fără opinie" la respectiva întrebare
Pentru ca o întrebare să aibă un grad sporit de actualitate trebuie îndeplinite două condiţii:

1) (p+) x (p.) să fie *maxim,* adică să se apropie de valoarea————1

2) (p_0) să fie *minim*
Indicele actualităţii unei întrebări în sondajele de opinie publică a fost introdus de sociologul german Peter R□Hofstâtter (1966) pentru a determina "orizontul" unei persoane sau al unui grup, adică numărul de întrebări care sînt actuale, la care se răspunde afirmativ sau negativ.

ANALIZA CON□INUTULUI

Indicele de evaluare a atitudinii în cadrul analizei con□inutului
A fost introdus de Ch. E. Osgood (1959). Fiecare propoziţie transcrisă într□o formă canonică (pentru a pune în evidenţă obiectul atitudinii, predicatul □i complementul) este evaluată numeric (produsul dintre valoarea predicatului □i valoarea complementului). Valorile predicatelor □i complementelor variază între □3 □i +3, astfel că fiecare propoziţie poate fi evaluată pozitiv sau negativ. Făcînd media tuturor evaluărilor ob□inem indicele de evaluare.

, = 1
3 *N*

unde:
V_p = valoarea predicatului
V_c = valoarea complementului
N = numărul propoziţiilor
în practica analizei evaluative a con□inutului se mai utilizează □i o altă formulă de calculare a indicelui de evaluare, propusă tot de Ch.E. Osgood.

~ ³ L ' ᵛP
unde:
V_p = valoarea predicatului
V_0 = valoarea complementului.

Indicele tendin□ei
Reflectă intensitatea □i direc□ia atitudinii (pro, contra) în analiza con□inutului comunicării.

L

unde:
F = numărul unităţilor de înregistrare favorabilă (pro)
D = numărul unităţilor de înregistrare defavorabile (contra)
L = numărul de unităţi de înregistrare în legătură cu tema dată.
Pe baza acestei formule de calcul nu poate fi determinat □i gradul de interes pentru tema analizată. S□a propus o altă formulă.

T

unde:
F = numărul unităţilor de înregistrare favorabile (pro)
D = numărul unităţilor de înregistrare defavorabile (contra)
T = numărul total de unităţi de investigare.
Pentru calcularea tendin□elor, în analiza con□inutului poate fi utilizată □i o formulă mai sofisticată care ia în calcul atît numărul unităţilor de înregistrare în legătură cu tema, cît □i numărul total de unităţi de înregistrare.

F² FxD FxD D²
~~ Lx'r ' T T r

Formulele de calculare a indicilor tendin□ei au fost propuse de Irving L. Janis □i Rymond Foder (1965), care au utiliza! denumirea de "coeficient de dezechilibru".

Indicele reliabilităţii (fidelităţii) intercodificatori
Exprimă acordul dintre doi analiţi în codificarea unităţilor de înregistrare.

~ /V, + N_2
unde:
M = numărul codificărilor similare
N, = numărul codificărilor primului analist
N_2 = numărul codificării celui de al doilea analist
Indicele astfel calculat nu ia în considera□ie probabilitatea de acord intercodificatori datorată hazardului (E.M. Bennett, 1954). Pentru rectificare, W.A. Scott (1955) presupune o altă formulă de calcul:

N_r

unde:

N_0 = numărul cazurilor de acord observate (în procente)
N_p = numărul cazurilor de acord datorat hazardului (în procente)

Indicele reabilitaţii (fidelităţii) compozite

Măsoară corelaţia intercodificatori, cînd numărul lor este mai mare de doi.

$$I = \frac{N \times M}{1 + M_C(N - 1)},$$

unde:
N = numărul analiştilor care fac codificarea
M_c = media cazurilor de acord intercodificatori observate

D. Kapian (1949), M.' Spiegelman (1953), G.N. Stempel (1855), W.S. Robinson (1957) au propus şi alte modalităţi de măsurare a reabilitaţii (fidelităţii) în analiza conţinutului pentru a ne asigura că repetînd codificarea la diferite intervale de timp sau codificînd separat doi sau mai mulţi codificatori ajung la rezultate asemănătoare.

ANCHETA PANEL

Indicele t

Evidenţiază schimbarea în cazul anchetelor panel cu două momente de măsurare (t şi t,) a unei variabile cu două valori,

schimbarea înregistrată
schimbarea maximă posibilă

Schimbarea maximă în tabelele panel simple, fără schimbare netă (totalurile marginale ale tabelului cu dublă intrare indică schimbarea netă), este dată de dublarea celei mai mici valori marginale la t,. Valoarea ridicată a *indicelui t* exprimă o schimbare puternică a opiniilor sau situaţiilor obiective.

Indicele T

Arată probabilitatea trecerii de ia opiniile negative la opiniile pozitive (şi invers) într-un tabel panel simplu, fără schimbare netă. Măsurarea unei variabile dihotomizate la / şi *t,* conduce la construirea unui tabel cu patru cîmpuri A, B, C, D.

$$T = \frac{B}{A + B} \quad \frac{C}{C+D}$$

t, / t	+	—
+	A	B
□	C	D

Indicele T poate lua valori cuprinse între 0 şi 2, cînd schimbarea este maximă (cf. Renate Mayntz, 1969).

INDEX

A? .
Abindon istoric/ 11
Abatere interquarţilică *V. Statistică uni variată*
Abatere medie *V. Statistică univariată*
Abatere medie patratică *V. Statistică univariată*
Abordarea macro *V. Macrosociologie*
Abuz/ 12
Accident/ 14
Acomodare *V, Interac iune socială*
Activitate *V. Ac iune*
Activitate normativă *V. Normă*
Actor social *V. Agent social*
Acţionalism/ 14
Acţiune/ 14
Acţiune afirmativă *V. Asisten ă socială*
Acţiune cercetare *V. Sociologie*
Acţiune colectivă / 16
Acţiune istorică *V. Ac iune socială*
Acţiune logică *V. Reziduuri*
Acţiune non-logică *V. Ac iune Socială i Reziduuri*
Acţiune socială/ 17
Aculturaţie/ 18
Acumulare primitivă a capitalului *V. Capitalism*
Adhocraţie/ 18
Adolescenţă/ 19
Adopţie/ 19
Adulter/ **20**
Afinitate / 20
Agendă a realităţii *V. Mass meclia*
Agent istoric V. *Agent social*
Agent social / 21
Agresivitate / 21
Ajutor de omaj *V. omaj*
Alegeri electorale *V. Electorat*
Alienare / 22
Alocaţie / 24
Alternativă / **24**
Altruism/ 24
Altul generalizat *V. Interac ionism i Sine*
Altui semnificativ *V. Sine*
Amplitudine *V Statistică univariată i Clasificare*
Analiza de caz/ 25
Analiza ciuster *V, Clasificare muiticrila rială*
Analiza comparativă *V. Compara ie*
Analiza componenţiaiă *V. Etnometodolo gie*
Analiza conţinutului / 26
Analiza cost/ beneficiu / 28
Analiza demografică *V. Demografie*
Analiza de dependenţă *V. Cauzalitate socială*
Analiza dinamicii sistemelor *V. Structură*
Analiza discriminantă *V. Clasificare mul ticriterială*
Analiza factorială / 29
Analiza funcţională *V. Func ie*
Analiza funcţională aprioric/ aposteriorică

V. Sistem social
Analiza grupărilor *V. Statistică i sociologie*
Analiza de indiferenţă *V. Curba de indiferen ă*
Analiza intercategorială *V. Statistică i sociologie*
Analiza intracategorială *V. Statistică i sociologie*
Analiza longitudinală *V. Cohortă*
Analiză marginală/32
Analiza "path" V. Statistică ! sociologie
Analiza reţelelor *V. Re ea*
Analiza postului de muncă/34
Analiza secundară / 34
Analiza structurală *V. Structură*
Analiza structurilor latente / 35
Analiza transculturală / 35
Anamneză / 36
Anchetă sociologică / 36
ANCOVA *V. Variantă*
Anomie/37
Anormalitate *V. Normalitate*
ANOVA *V. Variantă*
Antisemitism *V. Rasism*
Antropogeneză / 37
Antropologie/39
Antropologie culturală / 41
Antropologie fizică *V. Antropologie*
Antropologie psihologică *V. Personalitate*
Antropologie socială / 44
Anxietate / 44
Apolinic ! dionisiac *V. Stil de via ă*
Apolitism *V. Politică*
Arhaic/45
Arheologie socială / 45
Aristocraţie *V. Regim politic*
Aritmetică politico!socială *V. Educa ie*
Asimilare/45
Asistenţă socială / 46
Asociaţie/51
Aspiraţie/51
Aşteptări sociale faţă de durate *V. Sociologie istorică*
Ateism *V. Secularizare*
Atitudine/52
Atitudine pozitivă *V. Pozitivism sociologic*
Atribuire / 56
Atribut/57
Audienţă/57
Autarhie/58
Autoactualizare / 59
Autoconsum *V. Economie de pia ă*
Autocorelaţie *V. Econometrie*
Autoritarism
Autoritate / 59
Autosubzistenţă / 60
Avort/61
Avunculat/63
Axiologie *V. Valoare*

B

Balanţă cognitivă/65
Balanţă motivaţională / 66
Bancă de date / 66
Bandă/**67**
Bază economică *V. Bază i suprastructură*
Bază !i suprastructură / 67
Bigamie/68
Biografie socială / 68
Bipartitism *V. Partid politic*
Birocraţie/71
Biserică / 75
Bit *V. Informa ie*
Boieribil *V. Boierie*
Boierie / 76
Brainstorming/76
Buget/77
Buget de timp *V. Timp liber*
Bugetul familiei *V. Nivel de trai*
Burghezie *V. Clasă socială*
Burghezie întîrziată *V. Precipitarea etapelor*
Bun/78

C

Cadre sociale *V. Monografie sociologică*
Calitatea **vieţii / 79**
Calitatea vieţii de muncă *V. Munca*
Campanie electorală *V. Electorat*
Canonul diferenţei *V. Experiment sociologic*
Capital/80
Capitalism / **81**

Caracter naţional / 84
Carierism / 86
Castă / 86
Categorie socio!ocupaţională / 87
Cauzalitate socială / 91
Căsătorie / **91**
Celibat V. Familie
Gentile V. *Statistică univariată*
Centru!periferie / 93
Cercetare sociologică zonală *V. Zonă*
Cerinţă funcţională *V. Necesitate*
Cetăţenie / 94
Cete de neam *V. Ob te*
Charismă / 95
Chestionar / 95
Ciclu cultural *V. Tehnocultură*
Ciocoism/96
Circulaţia elitelor / 97
Circulaţia mărfurilor *V. Func ie de consum*
Circulaţie socială *V.Circula ia elitelor*
Civilizaţie/99
Clan *V. Gintă*
Clasă negativă *V. Selec ie socială negativă*
Clasă politică *V. Elitism*
Clasă socială/99
Clasa de status *V. Putere*
Clasificare/103
Clasificare multicriterială / **104**
Clienteiism politic/**110**
Climat **psiho!social/111**
Coabitare **consensuală / 111**
Cod/111 .
Coeficient beta *V. Regresie*
Coeficient de corelaţie *V. Regresie*
Coeficient de corelaţie parţială *V. Regresie*
Coeficient de determinaţie *V. Regresie*
Coeficient de determinaţie multiplă *V. Regresie*
Coeficient de determinaţie parţială *V. Regresie*
Coeficient de elasticitate *V. Regresie*
Coeficient Gini *V. Distribu ia veniturilor*
Coeficient de inteligenţă *V. Inteligen ă*
Coeficient de ponderare *V. Clasificare* multicriterială
Coeficient de reproductibilitaîe *V. Scalare*
Coeficient de structură *V. Regresie*
Coeficientul de variaţie *V. Statistică univariată*
Coerciţie/112
Coevoluţie/112
Coeziune/112
Cohortă/113
Colectiv V. *Colectivitate*
Colectivism / 114
Colectivitate/114
Coliniaritate *V. Regresie*
Comerţ *V. Func ie de consum*
Comparaţie/114
Compensare/117
Compensaţia muncii / 118
Competenţă / 119
Competiţie/ 120
Competiţie pentru resurse *V. Resurse*
Competiţie perfectă/imperfectă *V, Economie de pia ă*
Complementaritate / 120
Complexe sociale *V. Forme sociale*
Comportament colectiv / 121
Comportament de optimizare *V. Analiza marginală*
Comportament prosocial / 121
Composesorat *V. Ob te*
Comprehensiune /122
Compromis/122
Comunaiitate *V. Analiza factorialâ*
Comunicare / 123
Comunism/ 125
Comunitate/127
Comunitate lingvistică *V. Sociolingvistică*
Concurenţă *V. Comportament colectiv*
Conducere *V. Grup social*
Configuraţie/128
Conflict/128
Conflict de clasă *V. Clasă socială*
Conformare/130
Consangvinitate /130
Consens/130
Conservatism /131
Consilier familial *V. Familie*
Consistenţa **sinelui / 131**
Construct/132
Consum final *V. Func ie de consum*
Consum intermediar *V. Func ie de consum*

Consum neproductiv *V. Func ie de consum*
Consum ostentativ *V. Alienare*
Consum productiv *V. Func ie de consum*
Con□tiin□ă/132
Con□tiin□ă de clasă *V. Clasă socială i Con tiin ă*
Conştiinţă falsă *V. Ideologie*
Con□tiin□ă socială *V. Con tiin ă i Existen ă socială*
Contabilitate socială *V. Indicator social*
Contagiune *V. Difuziune*
Contagiune mentală /134
Context structural *V. Func ie*
Contract social /135
Contracultură / 136
Contradic□ii sociale /137
Control social/ 137
Controlor de zonă /139
Conurbatie/140
Convergen□ă/140
Convingere *V. Consens*
Cooperare/140
.Corela□ie canonică *V. Regresie*
Corporatism/141
Corpora□ie *V. Corporatism*
Corup□ie/ 141
Cost marginal *V. Analiză marginală*
Cost social/142
Creativitate *V. Rutină*
Credin□ă/142
Criminalitate/143
Criteriu de valoare *V. Indicator social*
Criza secularizării *V. Criză politică*
Criză/144
Criză politică/ 145
Cuantificare/145
Cult/146
Cultul personalită□ii *V. Cult*
Cultură/147
Cultură de masă *V. Cultură*
Cultură politică / 151
Cultură populară *V, Popor*
Cultură reală/ideală *V. Cultură*
Cuplu V. Familie
Cuplu consensual *V. Căsătorie*
Curba lui Gauss *V. Statistică univariată*
Curba lui Lorenz *V. Distribu ia veniturilor*
Curba veniturilor /151
Curbă de consum *V. Func ie de consum*
Curbă de indiferen□ă /153
Curent sociologic *V. Istoria sociologiei*

D

Dar/155
Darwinism social/155
Decalaj al PNB *V. Pia a muncii*
Decile *V. Statistică univariată*
Decizie /156
Deflatorul PNB *V. Infla ie*
Defla□ie *V. Infla ie*
Delincventă *V. Criminalitate*
Democra□ie/157
Democra□ie la bază *V. Ierarhie*
Democra□ie consociativă /158
Democra□ie cre□tină /159
Democra□ie la vîrf *V. Ierarhie*
Demografie/ 160
Demoscopie/162
Denominare/163
Deontologie *V. Morală*
Deriva□ii *V. Reziduuri*
Descenden□ă/163
Descoperire/ 163
Determinism social /163
Devălmă□ie/164
Devîan□ă/165
Dezinformare/167
Diagnoză /168
Dialectică/168
Dictatura proletariatului *V. Dictatură*
Dictatură /168
Diferen□iator semantic /169
Diferen□iere socială *V. Inegalitate socială*
Difuzarea responsabilită□ii *V. Comportament prosocial*
Difuziune/169
Dilema prizonierului /172
Dilemă socială /172
Dinamica grupului /173
Dinamică socială *V. Statică socială*
Dioceză *V. Biserică*
Disciplina muncii /174
Discriminare/175
Disfunc□ie *V. Func ie*
Disolu□ia cuplului *V. Divor*

Dispersie *V. Statistică univariată*
Dissens *V. Consens*
Distan□ă socială /175
Distribu□ia veniturilor /175
Diversificare *V. Omogenizare*
Diviziunea muncii /177
Diviziunea socială a muncii *V. Diviziunea muncii*
Divor□/179
Divor□ialitate/181
Documente sociale /181
Dogmatism /181
Dragoste *V. Căsătorie*
Dramaturgie socială /183
Drept/184
Drept cutumiar /185
Drepturile omului / 185
Drog/187
Durată medie de □colarizare *V. Stoc de mvă ămînt*

£

Echilibru social /189
Echitate/189
Eclectism sociologic /189
Ecologie/190
Econometrie/193
Economism /193
Ecologie umană *V. Ecologie*
Ecologie urbană *V. Ecologie*
Economia bunăstării /193
Economie *V. Macroeconomie*
Economie fictivă *V. Economie subterană*
Economie keynesiană *V. Macroeconomie*
Economie de pia□ă /194
Economie planificată □ centralizată *V. Economie de pia ă*
Economie secundară *V. Economie subterană*
Economie subterană /195
Ecumen sm /197
Educaţie/198
Efecte de agregare / 202
Efecte contextuale *V. Structură*
Efecte emergente *V. Agent social*
Efecte de interac□iune *V. Variantă*
Efecte perverse *V. Efecte de agregare*
Efecte principale *V. Variantă*
Efecte secundare *V. Efecte de agregare*
Efectul bumerang *V. Comportament prosocial*
Efectul Halo / 203
Efectul listei / 203
Efectul de operator / 203
Efectul pierderii de vreme *V. Efectul Ringelmann*
Efectul de pozi□ie / 204
Efectul Ringelmann / 204
Efectul zapping *V. Audien ă*
Eficacitate / 205
Eficien□ă / 205
Egalitate / 205
Ego / 207
Ekistică / 207
Elasticitate *i* 203
Electorat / 209
Elita puterii *V. Elite*
Elită/211
Elite "vulpi'Velite "lei" *V. Circula ia elitelor i Elite*
Elitism/212
Etnic/etic/213
Emigra□ie *V. Migra ie*
Empatie/213
Encultura□ie/214
Endogamie/214
Endogen/215
Enfuncţie *V. Func ie*
Entropie *V. Informa ie*
Ergoterapie *V. Socioterapie*
Eroare standard V. *Testarea ipotezelor statistice*
Erori compensatorii *V. Compensare*
Estimare *V. Evaluare*
E□antionare/215
Etalon de măsură *V. Măsurare socială*
Etichetare socială / 218
Etnic/219
Etnicism cultural *V. Gindirism*
Etnicitate *V. Etnic*
Etnocentrism /219
Etnografie / 220
Etnologie/221
Etnometodologie / 221
Etologie/223
Eugenie socială/225

Evaluare/225
Evaluarea postului de muncă / 225
Eveniment/226
Evolu ie/226
Existen ă socială / 227
Exod/228
Exogamie/228
Exogen / 228
Expectan ă / 228
Experiment sociologic / 229
Extensiune universitară / 230
Externalităţi / 230
Externalizarea func iilor locuin ei / 231
Exurba ie / 232

F

Factor de sinteză / 233
Factori de produc ie V. *Produs Intern Brut*
Familie/ 234
Fanariotism / 241
Fapt social/242
Fapt social total *V. Fapt social*
Fapt sociologic *V. Fenomen social*
Fascism / 243
Feminism / 244
Feminitate *V. Sex*
Fenomen social / 246
Fenomenul de orbire *V. Efectul Halo*
Fericire *V. Calitatea vie ii i Satisfac ie*
Fertilitate/246
Feudalism /247
Fidelitate *V. Măsurare socială*
Filia ie / 251
Filosof ia istoriei *V. Filosofie socială*
Filosofie pozitivă *V. Pozitivism sociologic*
Filosofie socială / 251
Fluctua ia for ei de muncă *V. Mobilitate socială*
Fluctua ie/252
Fluxuri / 253
Foaie economică *V. Monografie sociologică*
Formal / 253
Formalizare în sociologie / 254
Forma iune socială / 255
Forme comunitare *V. Familie*
Forme sociale/256
For ă de muncă *V. Pia a muncii*
For e de produc ie *V. Marxism*
Frecven ă cumulată *V. Statistică uni variată*
Frustrare / 257
Func ie / 257
Func ie de consum / 261
Func iile guvernului *V. Distribu ia veniturilor*
Func ionalism tehnologic *V. Educa ie*
Fundamentalism / 262
Futurologie *V. Viitorologie*

G

Gemeinschaft/Geselischaft / 263
Genealogie / 263
Genera ie / 264
Genocid / 264
Geografie politică / 265
Geografie socială / 266
Geopolitică *V. Geografie politică*
Gerontocra ie / 266
Gintă / 266
Gîndirism / 267
Grade de libertate *V. Testarea ipotezelor statistice*
Groupthink / 268
Grup autonom de muncă *V. Îmbogă irea muncii*
Grup etnic *V. Etnic*
Grup formal/nonformal *V. Grup social*
Grup de întîlnire *V. Rela ii interpersonale*
Grup de presiune V. *Societate civilă*
Grup primar *V. Grup social*
Grup secundar *V. Grup social*
Grup social / 269
Gulere albe/273
Gulere albastre/albe *V. Status*
Guvernare *V. Na iune*

H

Habitudine / **275**
Habitus / **275**
Handicap/**276**
Haretism /277
Harta de indiferen ă *V. Curba de indiferen ă*
Heterogamie *V. Căsătorie*

Hinterland / 277
Hiperempirism dialectic V. *Dialectică*
Hiperinfla ie *V. Infla ie*
Histogramă *V. Statistică univariată*
Holism/278
Homeostazie / 278
Homogamie/279
Homomorfism *V. Model*
Homosexualitate / 279
Hotelul patrioţilor de meserie *V. Pătură superpusă*

I

Id *V. Ego*
Idealizare / 281
Identificare etnică *V. Etnic*
Ideologia "na ionalismului etnic" *V. Xenofobie*
Ideologie/281
Ideologie populistă *V. Popuiism*
Ierarhie / 282
Igienă mentală *V. Profilaxie socială*
Igienă socială V. *Medicină socială*
Imagina ie sociologică / 284
Imigra ie *V. Migra ie*
Imita ie/**284**
Impact/285
Imperialism *V. Capitalism*
Impozit direct/indirect *V. Produs Intern Brut*
Incapacitate *V. Handicap*
Incertitudine / 285
Incest V. *Antropogeneză*
Incompeten ă calificată *V. Birocra ie*
Incrernentalism / 286
independen ă na ională *V. Na iune*
Index de acumulare culturală *V. Evolu ie*
Index de dezvoltare socială V. *Evolu ie*
Indicator social / 287
indicatori macroeconomici *V. Macroeconomie i PI8*
Indicatori sociologici *V. Indicator social*
Indice brut de reproducere a popula iei *V. Fertilitate*
Indice de diferen iere societală *V. Evolu ie*
Indice de schimbare T *V. Panel*
Indice sintetic de fertilitate V. *Fertilitate*
Individ marginal *V. Marginalism*
Individualism metodologic *V. Holism*
Individualizare/289
Industrializare/290
Industrie / 290
Inegalitate socială / 292
Infirmitate *V. Handicap*
Infla ie / 294
Influen ă socială / 294
Informai V. Formal
Informa ie/ 296
Inginerie socială / 296
Inova ie / 296
Insecuritate / 297
Instinctul combina iilor *V. Circula ia elitelor*
Institu ia de levirat V. *Bigamie*
Institu ia suroratului *V. Bigamie*
Institu ia vasalităţii *V. Feudalism*
Institu ie/298
Institu ie totală / 299
Instrumentalitate *V. Motiva ie*
Integralism sociologic / 300
Integrare socială / 300
Inteligen ă / 301
Interac ionism / 302
Interac ionism simbolic V. *Interac ionism*
Interac iune socială / 305
Interes/ 305
Interiorizare / 306
Internalizarea func iilor locuin ei V. *Externalizarea func iilor locuin ei*
Interval de confiden ă *V. Testarea ipotezelor statistice*
Interviu / 306
Inurba ie/308
Invazie *V. Ecologie*
Ipoteza frustrare agresivitate *V. ap ispă itor*
Ipoteza relativităţii lingvistice / 308
Ipoteză nulă *V. Testarea ipotezelor statistice*
Istoria sociologiei / 309
Istorie evenimenială *V. Eveniment*
Istorie socială *V. Sociologie istorică*
Iubire *V. Sex*
Izolare socială /312
Izolat uman/313

Izolaţionism *V. Izolare socială*
Izomorfism *V. Model*

Î

îmbătrînire demografică / 315
îmbogăţirea muncii/ 316
împoporare/316
înclinaţia valoric orientată *V. Valoare*
îndoctrinare / 316
înstrăinare *V. Alienare*
întreprindere marginală *V. Marginalism*
înţelepciune de viaţă *V. Morală*
învăţare socială / 316
învăţare societală *V. Învă are socială*

J

Juventologie/319

K

Katacronie *V. Neosincronism*

L

Laissez-faire / 321
Lege de distribuţie *V. Statistică univariată*
Legea accentuării *V. Zvon*
Legea asimilării V. *Zvon*
Legea binominală *V. Statistică univariată*
Legea celor 1000 de ani *V. Sociobiologie*
Legea comunicării în două trepte *V. Massmedia i Comunicare*
Legea concordanţei forţelor de producţie cu relaţiile de producţie *V. Marxism*
Legea lui Engel/321
Legea de fier a oligarhiei *V. Birocra ie i Oligarhie i Partid politic*
Legea x^2 (hi pătrat)
Legea normală *V. Statistică univariată*
Legea normală redusă V. *Statistică univariată*
Legea paralelismului **sociologic** / **321**
Legea lui Pareto *V. Curba veniturilor*
Legea **lui Parkinson** / **322**
Legea presei *V. Presă*
Legea sărăciei sau nivelării *V. Zvon*
Legi sociologice / **322**
Legitimitate / 325
Liberalism/326
Liberalism sexual *V. Sex*
Libertate / 327
Libertatea presei V. *Presă*
Libido *V. Psihanaliză*
Lider/328
Limite de clasă *V. Clasificare*
Lobby *V. Societate civilă*
Locuinţă/ 328
Locuire / 329
Locuri centrale / 329
Lovitură de stat *V. Război*

M

Macroeconomie / 331
Macrosociologie / 332
Manipulare/332
MANOVA *V. Variantă*
Marcatori *V. Teritorialitate*
Marginalism/333
Marginalitate/334
Marxism / 334
Masă / 337
Mass-media/338
Matriarhal V. *Familie*
Matrilinear/342
Matrilocal / 342
Maximard *V. Analiză marginală*
Măsurare socială / 342
Mecanică socială / 345
Mediană *V Statistică univariată* .
Mediatizarea fenomenelor sociale *V. Massmedia*
Medicină socială / 346
Medie aritmetică V. *Statistică univariată*
Medie armonică *V. Statistică univariată*
Medie geometrică
Mediu construit/347
Megalopolis/347
Menaj monoparental *V. Familie*
Meritocreţie/348
Metacronie *V. Neosincronism*
Metoda algoritmică *V. Formalizare*
Metoda arborilor de pertinenţă *V. Prognoză socială*
Metoda axiomatică *V. Formalizare*
Metoda cercetării de la distanţă *V. Caracter na ional*

Metoda comparativă *V. Compara ie*
Metoda construcţiei strategiilor previzionale *V. Prognoza socială*
Metoda genealogică *V. Genealogie*
Metoda limbajelor simbolice *V. Formalizare*
Metoda poloneză. *V. Biografie socială*
Metoda reducţiei structurale *V. Marxism*
Metoda scenariilor *V. Prognoză socială*
Metoda triplei biografii *V. Biografie socială*
Metode euristice *V. Prognoză socială*
Metode de extrapolare *V. Prognoză socială*
Metode de flexibilizare a muncii / 348
Metode grafice *V. Formalizare*
Metode morfologice *V. Prognoză socială*
Metodologia cercetării sociologice / 349
Microeconomie *V. Macroeconomie*
Migraţie/351
Minim demografic / 353
Minim de populaţie *V. Minim demografic*
Minim de trai *V. Sărăcie*
Minimard *V. Analiză marginală*
Minorităţi naţionale *V. Minorită i sociale*
Minorităţi sociale / 359
Mişcarea "relaţiilor umane" *V. Organiza ie*
Mişcări protestatare *V. Mi cări sociale*
Mişcări reformatoare *V. Mi cări sociale*
Mişcări revoluţionare *V. Mi cări sociale*
Mişcări de rezistenţă *V. Mi cări sociale*
Mişcări utopice *V. Mi cări sociale*
Mişcări sociale / **354**
Mobilitate socială / **355**
Mod *V. Statistică univariată*
Mod de producţie *V. Marxism*
Mod de viaţă/ **359**
Modă/360
Model/381
Model de comportament al consumatorului *V. Curbă de indiferen ă*
Model gravitaţional / 362
Modele alternative de viaţă *V. Familie*
Modelul cercurilor concentrice *V. Ecologie*
Modelul individualismului liberal *V. Politică socială*
Modelul individualismului represiv *V. Politică socială*
Modelul nucleelor multiple *V. Ecologie*
Modelul rezidual *V. Politică socială*
Modelul sectorial *V. Ecologie*
Modelul universalist *V. Politică socială*
Modernitate/362
Modernizare/363
Moment critic **al** recensărnîntului ***V. Re oensămînt***
Monogamie/364
Monografie sociologică / 364
Monoparental/367
Monopol *V. Economie de pia ă*
Morală / 367
Moravuri *V. Morală*
Morfologie / 368
Mortalitate / 369
Moţierime / 369
Motilitate/369
Motivare *V. Motiva ie*
Motivaţie / 370
Multicolinearitate *V. Econometrie*
Multipartitism *V. Partid politic*
Mulţime/**372**
Muncă / 373

N

Natalitate/375
Naţional-socialism *V. Nazism*
Naţionalism/375
Naţionalitate/377
Naţiune/378
Navetism/379
Nazism / 380
Necesitate/381
Negociere/383
Neoconservatism *V, Conservatism*
Neofascism *V. Fascism*
Neoiobăgie/384
Neoliberalism *V. Liberalism*
Neolocal/385
Neonazism *V. Nazism*
Neopozitivism *V. Pozitivism sociologic*
Neosincronism / 385
Nevoi *V. Motiva ie i Necesitate*
Nihilism/ 387
Niţă ecologică *V. Segregare*
Nivel de înteival *V. Măsurare socială*

Nivel de încredere *V. Testarea ipotezelor statistice*
Nivel de măsurare *V. Măsurare socială*
Nivel nominal *V. Măsurare socială*
Nivel ordinal *V. Măsurare socială*
Nivel de proporţii *V. Măsurare socială*
Nivel de rai/387 '
Nonconformism / 388
Normalitate/388
Normare *V. Normă*
Normă/389
Noua dreaptă / 391
Noua stîngă/391
Nupţialltate/392

O

Obedienţă / 393
Obiectivitate / 394
Observare participativă / 394
Observaţie/395
Observaţie provocată *V. Experiment sociologic*
Obţte / 397
Ocupaţie/398
Ofelimitate *V. Marginalism i Optim paretian*
Oligarhie/399
Oiigopol V. *Economie de pia ă*
Om asociativ *V. Ad hocra ie*
Om comunitar *V. Popor*
Om societal *V. Popor*
Om total *V. Comunism*
Omogenizare/399
Ontologie regională / 399
Operator de interviu / 401
Opinie/402
Opinie publică/402
Opoziţie *V. Interac iune socială*
Optim paretian / 404
Oraţ/ 405
Orbitare / 405
Ordine socială / 406
Organigramă / 406
Organizaţie/406
Orientare ţcolară ţi profesională / 409
Orientări valorice *V. Valoare*
Orînduire tribuîală / 411
Ortodoxie *V. Gindirism*

P

Panel/413
Panică/414
Paradigma analizei funcţionale *V. Paradigmă*
Paradigmă/414
Paradigma sociologică *V. Istoria sociologiei*
Parametru *V. Statistică i sociologie*
Participare/414
Partid de cadre *V. Partid politic*
Partid de masă *V. Partid politic*
Partid politic/415
Paternalism /418
Patriarhal *V. Familie*
Patrilinear/418
Patrilocal/418
"Păpuţ" *V. Sociologie fenomenologică*
Pătură superpusă / 418
Persistenţa agregatelor *V. Circula ia elitelor*
Personalitate / 421
Personalitate de bază *V. Caracter na ional i Personalitate*
Personalitate modală *V. Personalitate*
Persuabilitate *V. Persuasiune*
Persuasiune / 423
Persuasiune clandestină *V. Publicitate*
Piaţa muncii/424
Piaţă *V. Pia a,muncii*
Piaţă cenuţie *V. Economie subterană*
Piaţă liberă *V. Economie de pia ă*
Piaţă neagră *V. Economie subterană*
Plan *V. Planificare*
Planificare / 425
Planificare familială / 425
Planificarea forţei de muncă / 427
Plasament familial / 427
Pluralism/428
Polemologie/428
Poli de creţtere / 429
Poliandrie/429
Poligamie *V. Căsătorie*
Poligirue/430
Poligon de frecvenţe
Politică/**430**
Politică fiscală/431
Politică socială/431

Politici de venituri *V. Distribu ia veniturilor*
Politizare *V. Politică*
Politologie *V: Sociologie politică*
Popor / 433
Poporanism/ 435
Populism / 436
Pornografie/436
Posibil acţionai / 436
Postţmodemitate / 437
Postulatul funcţionalismului universal *V. Func ie*
Postulatul integraţionist *V. Organiza ie*
Pozitivism sociologic / 437
Practică metodologică obiectivă/interpretativă *V. Metodologia cercetării sociologice*
Prag de semnificaţie *V. Testarea ipotezelor statistice*
Prebendă / 438
Precipitarea etapelor / 440
Precondiţie funcţională V. Necesitate
Predicţie / 440
Preferinţă / 441
Prejudecată / 441
Prejudiciu/442
Presă / 442
Presiune inflaţionistă *V. Infla ie*
Prestigiu / 444
Preîestare / 444
Principiu! complementarităţii strategiilor *V. Triunghiuiarizare*
Principiul conflictului *V. Mass media*
Principiul muncii simplificate *V. îmbogăirea muncii i Munca*
Principiul pluralităţii structurale *V. Sistem social*
Principiul raţionalităţii limitate *V. Incre mentalism i Organiza ie*
Principiul "separaţi dar egali" *V. Rasism*
Privilegiu /444
Probabilitate/ 445
Problema bunurilor publice *V. Dilemă socială*
Problema hobbesiană a ordinii V. *Sociali tate*
Problema "ţărănească" *V. Sociologie rurală*
Problemă socială / 446
Proceduri de votare *V. Electorat*
Procese de grup *V. Dinamica grupului i Grup social*
Productivitate marginală a muncii *V. Analiză marginală*
Produs intern brut (P.5.B.) / **448**
Produs marginal social *V, Analiză marginală*
Produse intermediare *V. Produs Intern Brut*
Profesie / 449
Profesiograme *V. Profesie*
Profeţii care se autorealizează / 450
Profilaxie socială / 450
Prognoză socială / 451
Program electoral *V. Electorat*
Programul de la Gotha *V. Social de mocra ie*
Progres social / 455
Prohibiţia incestului / 456
Proiectare *V. Planificare*
Proiectarea postului de muncă / 456
Proletariat *V. Clasă socială*
Promovare / 457
Propagandă / 457
Propagandă a faptelor *V. Propagandă*
Propensiune spre consum *V. Analiză marginală*
Prostituţie / 458
Protecţie socială / 458
Protoeronism / **460**
Provocare ţ răspuns / **463**
Pseudomorfoză *V. Gindirism*
Psihanaliză/464
Psihiatrie socială/467
Psihodramă / 468
Psihologie socială / 469
Psihologie umanistă / 472
Psihoterapie/476
Public/477
Publicitate/478
Putere/479

Q

Quartile V. Statistică univariată

R

Random ţDigit ţDialing / 483

Randomizare / 483
Raport de cercetare / 484
Raporturi între sexe *V. Sex*
Rasă/484
Rasism/485
Rată brută de divor□ialitate *V. Divor iali tate*
Rată brută de mortalitate *V. Mortalitate*
Rată brută de natalitate *V. Natalitate*
Rată brută de nup□ialitate *V. Nup ialitate*
Rată marginală *V. Analiză marginală*
Ratings *V. Audien ă*
Ra□ia militari□civili *V. Război*
Război / 487
Război civil *V. Război*
Război rece *V. Război*
Război total *V. Război*
Recensământ / 489
Recompensă *V. Normă*
Redistribu□ia veniturilor *V. Distribu ia veniturilor*
Reduc□ie fenomenologică *V. Sociologie fenomenologică*
Regalitate *V. Regim politic*
Regim politic/490
Regresie / 490
Relativism cultural / 497
Rela□ie clientelară *V. Clientelism politic*
Rela□ie socială / 500
Rela□ii interpersonale/498
Rela□ii primare/secundare *V. Rela ie socială*
Rela□ii între sexe *V. Sex*
Rela□ionism *V. Forme sociale*
Religie/501
Religie casnică/503
Religie cosmică *V. Religie casnică*
Represiune /503
Reproducerea structurii sociale *V. Structură socială*
Resocializare/503
Responsabilitate / 504
Responsabilitatea presei *V. Presă*
Resurse /504
Resurse economice *V. Cost social*
Re□ea / 504
Re□ea de securitate *V. Protec ie socială*
Revolu□ie/505
Reziduuri / 506
Reziduuri sexuale *V. Reziduuri*
Reziduurile combina□iilor *V. Reziduuri*
Reziduurile exteriorizării *V. Reziduuri*
Reziduurile integrităţii *V. Reziduuri*
Reziduurile sociabilităţii *V. Reziduuri*
Risc/507
Rit/508
Ritual/508
Ritual de conservare *V. Ritual*
Ritual de diferen□iere *V. Ritual*
Rol social/509
Romanii populare *V. ară*
Românism/510
Rudenie/510
Rutină/511

S

Sacru/profan/513
Saeculum V. *Sincronism*
Sanc□iune/513
Sat devălma□/513
Satisfac□ie/514
Sămănătorism /516
Sărăcie/517
Scalare/518
Scara metrică a inteligen□ei *V. Test psihologic*
Scenariu *V. Alternativă*
Schimb/521
Schimbare socială / 521
Schismă/ 525
Sclavie / 525
Sectă / 526
Sectoare economice *V. Ter iarizare*
Sector particular informai *V. Economie subterană*
Secularizare / 527
Securitate socială / 527
Segregare / 528
Selec□ie socială negativă/528
Semicultură/530
Serendipitate/531
Serie/531
Serie cronologică *V. Protocronism*
Serie statistică *V. Statistică univariată*
Servicii sociale/531
Sex/532
Sexism institu□ionalizat
Sfatul hătrînilor *V. Ob te*
Share *V. Audien ă*
Simbioză *V. Ecologie*
Simbol/537
Simpiexia valorilor / 538
Simulare/538
Sincronism/539
Sine/541
Singurătate/542
Sinucidere/543
Sistem electoral *V. Electorat*
Sistem de pre□uri *V. Economie de pia ă*
Sistem social / 543
Sistem valorico□normativ *V. Valori*
Sisteme de convergen□ă *V. Zonă*
Situa□ie de status *V. Societate de status*
Snobism *V. Modă*
Sociabilitate *V. Socialitate*
Social□democra□ie / 545
Socialism *V. Comunism*
Socialism utopic *V, Utopie*
Socialitate/546
Socializare/546
Socializarea na□iunilor / 547
Societate / 548
Societate civilă / 549
Societate eupsihică *V. Rela ii interper sonale*
Societate globală *V. Neoevolu ionism*
Societate informa□ională *V. Informa ie*
Societate locală *V. Neoevolu ionism*
Societate de masă / 550
Societate meritocratică *V. Meritocra ie*
Societate de pia□ă / 550
Societate post industrială *V. Post moder nitate*
Societate sinergică *V. Rela ii interperson ale*
Societate de status / 551
Sociobiologie/ 552
Sociodramă/ 553
Sociografie/554
Sociografism *V. Sociografie*
Sociolingvistică / 554
Sociologia criminalităţii *V. Criminalitate*
Sociologia cunoa□terii / 557
Sociologia devian□ei *V. Devian ă*
Sociologia dreptului V. *Drept*
Sociologia educa□iei *V. Educa ie*
Sociologia familiei *V. Familie*
Sociologia locuirii *V. Locuire*
Sociologia mass□media *V. Mass media*
Sociologia medicinei / 557
Sociologia mediului construit *V. Mediu construit*
Sociologia moralei *V. Morală*
Sociologia muncii *V, Muncă*
Sociologia organiza□iilor *V. Organiza ie*
Sociologia partidului politic V. *Partid politic*
Sociologia păcii *V. Polemologie*
Sociologia profesiilor V. *Muncă*
Sociologia religiei *V. Religie*
Sociologia turismului / 559
Sociologie/561
Sociologie clinică / 566
Sociologie economică / 568
Sociologie empirică/teoretică *V. Sociologie*
Sociologie fenomenologică / 569
Sociologie industrială *V. Industrie*
Sociologie istorică / 571
Sociologie marxistă *V, Marxism*
Sociologie politică / 572
Sociologie românească / 573
Sociologie rurală / 578
Sociologie umanistă *V. Umanism*
Sociologie universitară *V. Sociologia*
Sociologii de ramură V. *Sociologie*
Sociologism / 581
Sociometrie / 582
Sociopsihiatrie *V. Psihiatrie socială*
Sociotehnică *V. Inginerie socială*
Socioterapie / 583
Solidarism /585
Solidarism na□ional *V. Gindirism*
Solidaritate / 586
Sondaj de opinie / 586
Spa□iu func□ional *V. Func ie*
Spa□iu interpersonal *V. Teritorialitate*
Spa□iu public *V. Public*
Spălarea creierului / 588
Specific na□ional /589
Speranţă de viaţă la na□tere *V. Mortalitate*
Spontan / 591
Stagfla□ie *V. Infla ie*

Standard de via□ă *V. Nivel de trai*
Stat / 591
Stat na□ional *V. Na iune*
Statică socială / 593
Statistică □i sociologie / 594
Statistică univariată / 596
Status / 602
Sîatus socio□economic / 603
Stereotip / 603
Stigmat / 604
Stil de conducere / 604
Stil de via□ă / 605
Stoc de învă□ă mint / 606
Stratificare socială / 606
Stress / 608
Structura pie□ei *V. Economie de pia ă*
Structuralism sociologic *V. Structură*
Structură / 609
Structură socială / 613
Studii de impact *V. Impact*
Studii privind femeile *V. Feminism*
Studiul popula□iei *V. Demografie*
Subdezvoltare *V. Capitalism*
Subsidiarîtate / 617
Subsidii *V. Produs Intern Brut*
Substrat / 617
Suburbanizare / 618
Subven□ii *V. ProduslIntern Brut*
Subzisten□ă fizică *V. Sărăcie*
Succes / 619
Succesiune *V. Ecologie*
Sugestibilitate *V Contagiune mentală i Persuasiune*
Suicid V. *Sinucidere*
Super□ego *V. Ego*
Supraconfiden□ă *V. Incertitudine*
Supradeterminare / **620**
Suprastructura *V. Bază i suprastructură*
□coală monografică *V. Sociologie rurală*
□coală sociologică *V. Istoria sociologiei*

□

□omaj / 621
□tiin□ă politică V. *Sociologie politică*

T

Tabel de contingen□ă *V. Clasificare multicriterială*
Tabel de mobilitate *V. Mobilitate socială*
Tabela de mortalitate *V. Mortalitate*
Tabela de nup□aiitate *V. Nup ialitate*
Tabu / 623
Taylorism / 623
Tehnocra□ie / 624
Tehnocultură / 624
Tehnologie / 625
Teorema lui Bayes *V. Probabilitate*
Teorema imposibilità□ii agregării *V. Indicator social*
Teorema lui Olson *V. Ac iune colectivă*
Teorema lui Thomas *V. Etichetare socială i Interac ionism*
Teoria cercurilor culturale *V. Difuziune*
Teoria cîmpului *V. Dinamica grupului*
Teoria decalajului cultural *V. Tehnologie*
Teoria minimalista *V. Clasă socială*
Teoria ologenezei culturale *V. Difuziune*
Teorie sociologică *V. Istoria sociologiei*
Teorii ale conspira□iei *V. Rasism*
Teorii feministe *V. Feminism*
Terapie non□directivă *V. Psihologie umanistă*
Teren / 625
Teritorialitate / 626
Teritoriu *V. Na iune*
Terorism / 627
Ter□iarizare / 627
Test psihologic / 628
Test sociometric / 629
Testare ideologică *V. Testarea teoriilor sociologice*
Testare practică orin experimentare *V. Testarea teoriilor sociologice*
Testarea ipotezelor statistice / 629
Testarea teoriilor sociologice / 632
Testul F *V. Testarea ipotezelor statistice*
Testul "grohoti□ului" *V. Analiza factorială*
Testul x^2 (hi pătrat) *V. Testarea ipotezelor statistice*
Testul t *V. Testarea ipotezelor statistice*
Testul z *V. Testarea ipotezelor statistice*
T grup / 634
Timp liber / 634
Timp de muncă *V. Timp liber*
Tip ideal / 634
Tipifica□ii *V. Sociologie fenomenologică*

Tipologizare *V. Clasificare multicriterială*
Tipuri *V. Sociologie fenomenologică*
Totalitarism *V. Regim politic*
Tradi□ie / 636
Tradi□ie orală / 637
Tradi□ionalism autohton *V. Gîndirism*
Translaţia diferen□elor sociale / 637
Transmitere culturală *V. Difuziune i En cultura ie*
Transparen□ă socială / 638
Transpozi□ie etnică *V. Etnic*
Tranzi□ie / 638
Tranzi□ie demografică / 639
Tratamentul informa□iei *V. Presă*
Trebuin□ă *V. Necesitate*
Trib / 639
Tribalism *V. Trib*
Triunghiulari/are / 640
Trup de mo□ie V. *Ob te*

□

Ţap ispăşitor / 641
Ţară / 642
Ţăran / 642
Ţărănism /

U

Umanism / 645
Umanizarea muncii *V. Psihologie umanistă*
Unicitate *V. Analiză factorială*
Unitate socială / 645
Unitate de vecinătate *V. Vecinătate*
Urbanism / 646
Urbanizare / 647
Utilitate marginală *V. Analiză marginală i Marginalism*
Utilitate ordinală V. *Curba de indiferen ă*
Utopie / 647

V

Valen□ă *V. Motiva ie*
Validitate *V. Măsurare socială*
Valoare / 649
Variabilă aleatoare *V. Statistică univariată*
Variabilă dependentă *V. Experiment sociologic*
Variabilă endogenă/exogenă *V. Cauzalitate socială*
Variabilă independentă *V, Experiment sociologic*
Variabilă reziduală *V. Cauzalitate socială*
Variabilă statistică *V. Statistică i sociologie*
Variabilă strategică *V. Stil de conducere*
Variabile intermediare *V. Statistică i sociologie*
Variantă □i covarian□ă / 651
Varia□ie explicată/neexplicată *V. Re gresie*
Vecinătate / 656
Victimologie / 656
Viitorologie / 657
Viol / 658
Violenţă / 658
Violen□ă maritală *V. Violen ă*
Violen□ă protestatară *V. Violen ă*
Violen□ă structurală *V, Violen ă*
Vizibilitate a comportamentului *V. Transparen ă socială*
Vîrstă / 659
Volatilitate electorală V. *Electorat*

X

Xenocentrism / 661
Xenocraţie / 661
Xenofobie / 661

Z

Zonă / 663
Zvon / 664